

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Set. 817

Title: *Agni Purana*

Page 101

817

अग्नि पुराण

:	Agni Purāṇa	Title
:	:	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
817	:	Remarks

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ सरस्वती त्रिपुण्ड्रं गौरी गणेशं स्कंदं त्र्यम्बकं ॥ ब्रह्माणं वक्रि मित्त्रा दीनं वासुदेवं नमः ॥
 १॥ नैमिषे हरिमीजानां कृषयः शौनकादयः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन स्वागतं स्तुतमब्रुवन् ॥ २॥ ॥ कृष-
 य ऊचुः ॥ ॥ स्तुतत्वं पूजितोऽस्माभिः सारात्सारं वदस्व नः ॥ येन विज्ञानमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ३॥ स्तुत-
 वाच ॥ ॥ सारात्सारो हि न गवान् विष्णुं सर्वदिक्कृद्भिः ॥ ब्रह्मणामस्मितं ज्ञात्वा सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ४॥ देवद-
 णी वेदितव्यं शब्दब्रह्म परं च यत् ॥ द्विविधं वेदितव्यं हि इति चार्थवती श्रुतिः ॥ ५॥ अहं शुकश्च पैलाद्या गत्वा व-
 दरेरीकाश्रमं ॥ आसन्नत्वा एष्टवन्तः सोऽस्मान् सारमथाब्रवीत् ॥ ६॥ शुकार्थैः शृणु तत्त्वं वसिष्ठो मां यदब्र-
 वीत् ॥ ब्रह्म सारं हि एष्टं तं मुनिभिश्च परात्परा ॥ ७॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ द्विविधं ब्रह्म ब्रह्मण्यमिष्टं पुनरपि
 लाक्ष्यं ॥ यथाग्निर्मंडोऽप्राह मुनिभिर्देवतैः सह ॥ ८॥ पुराणं परमाज्ञेयं ब्रह्मविद्या धरं परं ॥ ऋग्वेदाद्यपरं
 ब्रह्म सर्वदेवमुखं परं ॥ ९॥ अग्निर्नोक्तपुराणं यदाज्ञेयं वेदं समितं ॥ बुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं पठतांश्च पठतां नृणां
 १०॥ कालाग्निस्तृपिणं विष्णुं ज्योतिर्वस्य परात्परा ॥ मुनिभिः एष्टवान् देवं पूजितं ज्ञानकर्मभिः ॥ ११॥ वसिष्ठ उ-
 वाच ॥ ॥ संसारसागरोत्तारनावं ब्रह्मेश्वरं वद ॥ विद्यासारं यदि दित्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १२॥ अग्निरुवाच ॥
 विष्णुकात्वाग्निर्ब्रह्मो हं विद्यासारं वदामि ते ॥ विद्यासारं पुराणं यत्सर्वसर्वकारणं ॥ १३॥ सर्गस्त्रिसर्ग

मालिगं सस्ताप्यस्य द्रुक्षितः ॥ गायत्राहोमये षड्गौष्टवामि मधुराप्नुतां ॥ यस्मिन्नेवाधिमाप्नोति तस्मिन्
 स्वाने बलिं श्रेष्ठं मानसानां निजादीनां विस्रोतोऽत्र हं जवेत् ॥ वातपित्तकफदोषाधातवश्च तथा शृणु ॥ मु-
 क्तं पंचशयादहं द्विधा याति च सुश्रुता ॥ अंशानैकेतकिदन्तरमताश्चापरेण च ॥ किं भ्रं गोमलस्तत्र वि-
 ण्मन्नासदहिकाः ॥ नाशमलं कर्म मलं तपादेहमलं च यत् ॥ शरसभाषोद्रसस्तत्र समाच्छेपितं तं व्रजेत्
 मां साद्रक्तं ततो मे दोमेदो मेदो त्वपि स्थि संभवः ॥ आस्तोमजाततः शुक्राशुक्राद्रौ सथौ जसः ॥ देशमाश्रयेत्
 प्रकृतिमेव वा ॥ ज्ञात्वा किं विशितं कुर्याद्विषजस्य तथा वले ॥ तिथिरिक्तां त्यजेन्नौ मं मंदं दारुणोऽप्रकाह-
 रिगो विजयेन्नाकसुराग्रान् प्रतिपूज्य च ॥ शृणु मंत्रमिदं विद्वान्नेषजारं न साचरेत् ॥ ब्रह्मदक्षाश्चिरु-
 द्देन्द्रं चैव नाकानिलानिलः ॥ कृषयः सोषधी ग्रामाभूत संघाश्च योतुते ॥ रसायने निवर्षाणो देवानाममृ-
 ते यथा ॥ सुधनोऽत्र मन्त्रागानां नैष ज्यमिदं स्मृते ॥ वातश्लेष्मात्कोहोशो बह्वृक्षो बह्वृक्षो बह्वृक्षः ॥ अनृप इति
 विख्यातो जोगलस्तद्विवर्जितः ॥ किंचिद्दृष्टोदके देशे सथा साधारणः स्मृतः ॥ जोगलः पित्तवज्रलोम-
 धूमः सारणस्मृतः ॥ रुक्मशीतल गोवायुः पीतसुखं कटुत्रयं ॥ स्तिरास्त्रस्निग्धमधुरं बलासत्वं प्रव-
 क्ष्यते ॥ हृदि समानैरेतेषां विपरीतैर्विपर्ययः ॥ रसास्त्राद्रुक्मलवणास्त्रेष्मला वायुनाशनाः ॥ कटुतिक्त-
 कषायश्च वातुलाः श्लेष्मनाशनाः ॥ कटुस्त्रलवणास्त्रेष्मलाः पित्तविवर्जिताः ॥ त्र्यंशस्त्राद्रुक्मलवणाश्च

तथापि त्रिविनाशनाः ॥ रसस्यैतद्गुणं नास्ति विपाकस्यैतद्विषये ॥ वीर्योष्णकफवातघ्नाशीतापितविना
 शनाः ॥ प्रभावतस्मयाकर्मतेचक्रवर्तिसुश्रुतः ॥ शिखिरेचनसंतेचनिदाद्येचयथाक्रमात् ॥ वयप्रकोपप्रशमाः क
 पप्रशमाः कफशं तु प्रकीर्तिताः ॥ निदाद्यवपरिचयेयतथाशरदिशुश्रुतः ॥ वयप्रकोपप्रशमाः प्रवनम्यप्रकीर्तिताः ॥ मे
 धकालेचशरदिहेमंतेचयथाक्रमात् ॥ वयप्रकोपप्रशमाः तथापि प्रकीर्तिताः ॥ वषादयो विसर्गस्तु हेमं
 ताद्यास्तथात्रयाः ॥ शशराद्यास्तथादानं श्रीघ्नाता उत वस्त्रयः ॥ सोम्या विसर्गश्चादानमात्रेयं परिकीर्तिताः ॥ व
 षादीस्त्रीरुतुनसोमश्चरत्ययिसौरसान् ॥ जनयत्यल्लवणमधुरास्वीन्यथाक्रमे ॥ शिशिरादीन्तुनपंक
 श्चरत्ययिसौरसान् ॥ विवर्धयेत्तथातिक्तकषायकटुकाक्रमात् ॥ यत्र रजसोवर्धते बलमेकैहिवर्धते ॥ क्रम
 शोथमनुष्णाणोहीयमाना सुहीयते ॥ रात्रिभुक्कदिनानां च वयसश्चतथैव ॥ आदिमध्वरसानेषुकफपित्तस
 मीरणाः ॥ प्रसमं याति कोपादौ काले सैषां वयः स्मृतः ॥ प्रकोपोत्तमके काले समंतेषां प्रकीर्तिताः ॥ अतिभोजनतो
 विप्रतथा बाभोजनेन च ॥ रोगादि सर्वजायंते वेगो वीरणधारणैः ॥ अन्तेन ऊर्ध्वे वा वंशराकपालेन नष्ट
 रयेत् ॥ आश्रये पपनादीनां तथैव तमशेषयेत् ॥ व्याधिं निदानस्य तथा विपरीतमप्योषधां कर्तव्यमेतदेवा
 त्रमयासारं प्रकीर्तिताः ॥ तमेरुर्ध्वमथैव गुदिश्रोण्योतथैव च ॥ बलाशयितुषानां देहस्थानं प्रकीर्तिताः ॥ त
 थापि सर्वगश्चेत्ते देहे वा पुर्विशेषतः ॥ देहस्य मध्ये हृदयस्थानं तन्मनसः स्मृतं ॥ रुशो मकेशश्च यजो बज्र

राम

स्ववंशमन्तरस्य च ॥ नानुचरितादेश्च मस्य कोमादिरूपकं ॥ देविद्येन गवान्विस्तु पराचैवापराविज ॥ रु
 ग्यजुः सामथर्व्यावेदो गानि च षट् विज ॥ १४ ॥ शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषांगतिः ॥ छंदोभिधा
 ने मीमांसा धर्मशास्त्रपुराणकं ॥ १५ ॥ न्यायो वैद्यवगंधर्वधनुर्वेद दर्शनास्त्रकं ॥ अपरेयं पराविद्या यथा ब्र
 ह्माग्निगम्यते ॥ १६ ॥ यत्तददृश्यमग्रात्यमगोत्रचरणं व्रजन् ॥ विस्तुनोक्तं यथा मत्यं देवे सो ब्रह्मणा पुरा ॥ १७
 तपाते कथयिष्यामि हेतुमस्यादिरूपिणं ॥ ॥ इत्यादि महापुराणे आतेये प्रश्नाध्यायः ॥ १८ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥
 मस्यादिरूपिणं विस्तु ब्रह्मिकायादिकारणं ॥ पुराणं ब्रह्मचानेयं यथा विस्तोः पुरा श्रुतं ॥ १९ ॥ अग्निरुवाच ॥
 मस्यावतारं वक्ष्ये हं वसिष्ठ शृणु वै हरिः ॥ अवातारं क्रियादुष्टं नष्टं सत्यालनाय हि ॥ २० ॥ आसीदतीतकल्पात्ते ब्र
 ह्मो नैमित्रिको लयः ॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादिकामुने ॥ २१ ॥ मनुर्वैवस्वतस्ते पेतपो वै भुक्तिमुक्तये ॥
 एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणं ॥ २२ ॥ तस्याजे ल्युदके मस्य स्यात्प्राको भ्यपद्यत ॥ क्षेपु कामं जले प्राह्न
 मां क्षिपन् पोत्रमा ॥ २३ ॥ ग्राहादिस्यो नयं मे तत्र तत्र श्रुत्वा कलशो क्षिपत् ॥ मनुर्वृद्धः पुनर्मस्यः प्राह तं देहि मे वृ
 हत् ॥ २४ ॥ स्नानमेतत्तव चः श्रुत्वा राजा यो वेदने क्षिपत् ॥ तत्र वृद्धो ब्रवीत्पृथुदहि षट् मनो ॥ सरोवरे पुनः
 क्षिप्तो बहधेति प्रमाणवान् ॥ ऊचे देहि हृदयस्थानं प्राक्षिप चो बुधौ मनुः ॥ २५ ॥ लक्ष्यो जनविस्तीर्णलिहमा

स

त्रेणसोनवत्॥ मस्यं तमद्रुतं दृष्ट्वा विस्मृतः प्राब्रवीन्मनुः ॥१०॥ को भवान्ननु वै विष्णुर्नारायण नमोऽस्तुते ॥ माय
यामोहयसि मां किमर्थं त्वं जनार्दन ॥१०॥ मनुं नो क्रोब्रवीन्मस्यो मनुवै पालने रतं ॥ अवतीर्णो भवनाद्यजगतो
दुष्टनष्टये ॥११॥ सप्तमे च दिने त्वं ब्रिः प्रावपिष्यति वज्रगत ॥ उपस्थितायां नावित्वं बीजादीनि विधाय च ॥
१२॥ सप्तर्षिभिः परिहृतो निशां ब्राह्मीं चरिष्यति ॥ उपस्थितस्य मे शृंगे निबध्नीमोहिहादिना ॥१३॥ इत्युक्त्वा
तर्द्धेमस्यो मनुः कालं प्रतीक्षकः ॥ स्थितः समुद्र उद्धेत्ते नावमारुरुहेतदा ॥१४॥ एकशृंगधरो मस्यो हेमो
नियुतयोजनः ॥ नावं बध्नातस्य शृंगे मस्यात्यं च पुराणकं ॥१५॥ अश्रावमस्यात्पापघ्नं संस्तव नस्तुति
भिः स्तुतं ॥ ब्रह्म वेदप्रहर्तारं हयग्रीवं च दानवं ॥१६॥ अवधी द्वेदमंत्राद्या न पालयामास केशवः ॥ मातु
रुद्धे हवारा हे कर्मरूपो नवधरिः ॥१७॥ ॥ इत्यादि महापुराणो आग्नेयविद्यासारे मस्यावतारः ॥१८॥ अग्नि
रुवाच ॥ वक्ष्ये कर्मवितारं च संश्रुतं पापनाशनं ॥ पुरा देवा सुरे युद्धे दैत्यै देवाः पराजिताः ॥१९॥ स्तुत्वा
क्षीराब्धिं गं विष्णुमूचुः पालय वा सुरान् ॥ ब्रह्मादीकान् हरिप्राहसंधिं कुर्वंतु चासुरैः ॥२०॥ क्षीराब्धि
मथ मां नार्थं च मत्तार्थं श्रिये सुराः ॥ अरयोऽपि हि संधेयाः सति कार्या र्थगौरवे ॥२१॥ पुष्पान् मत्तनाजो
यकारयामिनदानवान् ॥ मंथानं मंदरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिं ॥२२॥ क्षीराब्धिं मत्तहाये न निर्मथ्य धूम

राम

२

तं द्रिताः ॥ विष्णुः संधिदं कृत्वा दैत्यैः क्षीराब्धिमागताः ॥२३॥ ततो मथितुमारधाः यतः पुच्छं ततः सुराः ॥ कण
निश्वासं तत्रा हरिणिष्पाहिता सुराः ॥२४॥ मथ्यमाने एव सोऽदिरना धारोत्यपो विश्रुत् ॥ कुर्मस्तु पं समास्ता
पदध्रो विष्णुश्च मंदरं ॥२५॥ क्षीराब्धिं मथ्यमानां विषं हाजाहलं त्वभूत् ॥ हरेण धारितं कंठे नीलकंठस्तो ह
रः ॥२६॥ ततो नृत्तवारुणी देवी पारिजातस्तु कौस्तुभः ॥ गावश्चरसो दिव्या लक्ष्मी देवी हरिं गता ॥२७॥ पश्यंत सर्व
देवास्तां स्तुवंतः सश्रियो नवन् ॥ ततो धन्वंतरि विष्णुराय वेदप्रदर्शकः ॥२८॥ विभक्तकमुंडलं पूर्णममृतेन
समन्वितं ॥ अमृतं तत्करात दैत्या सुरेभ्यस्तु मदाय च ॥२९॥ गृहीत्वा जग्मुर्जंभाद्या विष्णुस्त्रीरुपधकृततः
तां दृष्ट्वा रूपसंपन्ना दैत्या प्रोचुर्विमोहिताः ॥३०॥ भव नार्थं मृतं गत्य पायया स्मान् वरानने ॥ तथा प्युक्तो
हरितेभ्यो गृहीत्वा पाययत् सुरान् ॥३१॥ चंद्ररूपधरो राहुः पिबंश्चाकंदुनापितं ॥ हरिणा प्यरिणा छिन्नं
सबाहुं तच्छिरः पृथक् ॥३२॥ रूपया जगवानी तं वरदं हरिं ब्रवीत् ॥ राहुर्मृतस्तु चंद्राकौ प्राप्स्यते ग्रह
णं ग्रहः ॥३३॥ न वेयं ये ते दादा नंदास्यं ते स्यान्न दक्षयं ॥ तथेत्याहा यतं विष्णुः तत सर्वे स्तदा मरैः ॥३४॥
स्त्रीरुपे संपरित्याज्य हरेणोक्तः प्रदर्शय ॥ दर्शयामास रूपाय स्त्रीरुपं भगवान् हरिः ॥३५॥ मायया मो
हितः शंखः गौरीत्यक्तास्त्रियंगतः ॥ नम्र उन्मत्तरूपो नृत्तस्त्रियः केशगनवारतः ॥३६॥ अगाधमुत्पकेशं

स्त्रीधवावचतांगता॥स्खलितंतस्यवीर्यं कौयत्रयतशंकरस्यहि॥१९॥तत्रतत्रचततक्षेत्रंलिंगानांकन
कस्यच॥मायेयमितितांजात्वास्वरूपाख्येनवद्वरः॥२०॥शिवमाहहरिरुद्रजितामायात्वयाहिमे॥
नजेतुमेनांशकोमेत्वामतेत्यःपुमाननुविः॥२१॥अप्राप्तायामतंदेत्यादेवैर्युद्धेनिपातिताः॥त्रिदिवस्ताः
सुराश्चाःसुराश्चासनयःपठेत्सदिवंब्रजेत्॥२२॥इतिअग्निपुराणेकुर्मवितारः॥३॥अग्निरुवाच॥
अवतारंवराहस्यवक्ष्येहंपापनाशनं॥हिरण्यक्ष्योऽसुरेशोद्धतदेवान्जित्वादिवंस्त्रितः॥१०॥देवैर्ग
त्वाततोविष्णुर्जित्स्वपोवराहकः॥अधुतंदानवंहत्वादित्यैःसाध्विकंठकं॥२॥धर्मदेवादिरक्षाक
तततःसोतर्द्धेहरिः॥हिरण्यक्ष्यस्यैवैव्राताहिरण्यकशिपुस्तथा॥३॥जितदेवयज्ञभागःसर्वदे
वाधिकारकृत॥नारसिंहवयुःकृत्वातंजघानसुरैःसह॥४॥स्वपदस्थानसुरांश्चक्रेनारसिंहसुरै
स्ततः॥देवासुरेपुरायुद्धेवलिप्रभृतिभिःसुराः॥जिताःस्वर्गात्परिभृष्टाहरितंशौरपंगताः॥सुराणा
मभयंदत्वाअदित्याकश्यपेनच॥६॥सुतोसौवामनोभूत्वात्यदित्याशंकुतुंययी॥बलेश्रीयजमान
स्यगंगाधारेणनृश्रुते॥७॥वेदान्पठंतंशुत्वावामनंवरदोब्रवीत्॥निपरितोपिश्चक्रेणवलिब्र
ह्मिदिच्छसि॥८॥तत्रेहंसंप्रदास्यामिवावामनोवलिमब्रवीत्॥पदत्रयमेगुवर्धयितुंवलिमब्रवी

राम

३

त॥९॥तोयेतुपतितेहस्तेवामनोभूदवामनः॥मूर्त्तिकंसमुवर्त्तिकंसवर्त्तिकंचपदत्रयं॥चक्रेबलिंचसुत
लेतलक्रायददौहरिः॥शक्रोदेवैर्हरिंस्तुत्वाभवनेशःसरवीत्भूत्॥११॥वक्ष्येपरशुरामस्यचावतारंशृणु
द्विजा॥उद्धतानक्षत्रियान्मत्वाभुजारावरणायसः॥१२॥अवतीर्णोहरिशोभेदेवविप्रादिपालकः॥जम
दग्नेरेणुकायांजागर्विःशस्त्रपारगः॥१३॥दत्तात्रेयप्रसादेनकार्तवीर्येनपुस्त्वभूत्॥सहस्रबाहुःसर्वो
र्वीर्यपतिःसमृगयांगतः॥१४॥कृतवानथरामेणशिरश्चुत्वा निपातित॥आतोनिमंतोरणेमुनिनाजमदग्नि
ना॥कामधेनुप्रनौवेनभोजितसबलोत्पः॥१५॥अप्रार्थयत्कामधेनुंयदासनददौतदा॥कृतवानथ
रामेणशिरःश्चुत्वा निपातितः॥१६॥युद्धेपरशुनाराजासाधेनुस्वाश्रमंययी॥कार्तवीर्यस्यपुत्रैस्तुर्ज
मदग्निर्निपातितः॥१७॥रामेवनगतेदेवादथरामःसमागतः॥पितरंनिहतं दृष्ट्वा पितृनाशाग्निमर्षितः॥
१८॥त्रिःसप्तकृत्वाष्टयिर्वीनिक्षत्रामकरोद्विद्युः॥कुरुक्षेत्रेपंचकुंडान्कृत्वासंतर्प्यवैपितृन्॥१९॥क
श्यपायमहोदत्तामहेन्द्रपर्वतेस्थितः॥कर्मस्यचवराहस्यनसिंहवामनस्यच॥२०॥अवतारंसरामस्यशु
त्वायानिदिवेनरः॥नयात्समुच्यतेभीतोपापानांमहतामपि॥२१॥इत्याग्रेयेनसिंहावतारः॥अग्निरुवा
च॥॥रामायणंमहं वक्ष्येनारदेनोदितंपुरा॥वाल्मीकेयेपथातद्वत्पवितंभुक्तिमुक्तिदं॥२॥नारदउ०

विष्णुनाम्यजोब्रह्मा मरीचिब्रह्मणः सुतः॥ मरीचेः कश्यपस्तस्मात्सूर्यो वैवस्वतो मनुः॥ २॥ ततस्तस्मात्तयेश्वाकु
स्तस्मिन्वंशे ककुत्स्थकः॥ ककुत्स्थस्तरुस्तस्मादजोदशरथस्ततः॥ ३॥ रावणादेव धार्मिकवतुर्थाष्टतस्व
यंहरिः॥ राजोदशरथाग्रामः कौशल्यायां बभूवहः॥ ४॥ कैकेय्यो भरतः पुत्रः सुमित्रायां चलक्ष्मणः॥ राजपुत्रः
सस्मृष्टे गेणता सुसंदत्तपायसात्॥ ५॥ प्राशिताय जसं सिद्धाग्रामाद्याश्च समाः पितुः॥ यज्ञविघ्नविनाशाय विश्वा
मित्रार्थितो नृपः॥ ६॥ रामं संप्रेषयामास लक्ष्मणो मुनिना सह॥ रामो गतो स्वशस्त्राणि शिक्षितस्तान्कोतकृ
त्॥ ७॥ मारीचं पावनास्त्रेण मोहितं दूरतो नयत्॥ सुबाहुं यज्ञहंतारं सबलं चावधी बली॥ ८॥ सिद्धाश्रमनि
वासी च विश्वामित्रादिभिः सह॥ गतः कर्तुं मेघलं स्पष्टं चापं स हानुजः॥ ९॥ शान्तानंदनिमित्तेन विश्वामि
त्रप्रज्ञावकः॥ १०॥ रामाय कथितो राजा समुनिः पूजितः कृतौ॥ १०॥ धनुरापुरया मासलीलया सबभोजत
वीर्यश्रुक्कांचनकः शीतौ कन्यात्वयो निजां॥ ११॥ ददौ रामाय रामोऽपि पित्रा दौहि समागते॥ उपये मे जानकी
तां उर्मिलालक्ष्मणस्तदा॥ १२॥ क्रतुकीर्तिमले वीचकुं दध्वजसुते तथा॥ जनकस्यानुजस्ये तेश्च पुत्रेभ्य
रताबुजी॥ १३॥ कन्ये देव्यप्येमाते जनकेन सुपूजितौ॥ रामो गतस्वसि शयैर्जामदग्निं विजित्य च॥ १४॥ अयोध्यां
भरतोऽप्यागात् राजपुत्रोऽथ युधायुतं॥ १५॥ इत्यामये रामायणे बालकांडोऽस्मिन् नारद उवाच॥ १६॥ भरते यगते रोमः पित्रा

राम
४

दीनस्वपूजयत्॥ राजा दशरथो राममुवाच शृणु राघवा॥ १॥ गुणां धाकाराज्यं वै प्राजाप्तिरग्निवेक्षितं॥ मनसा
हं प्रजाते ते यो वराज्यं ददामि हि॥ २॥ राज्ञो त्वं सीतया साई संयतः सुव्रतो भव॥ राक्षसं त्रिणश्याशु सवशिष्टाया
स्तया ब्रुवन्॥ ३॥ दृष्टिर्जयितो विजयं सिद्धार्थो राष्ट्रवर्द्धनः॥ अशोको धर्मपालश्च सुमंत्रः सवसिष्ठकः॥ ४॥ पित्रादि
वचनं श्रुत्वा तथेत्युक्ता सराधवः॥ स्त्रितो देवा र्वचनं कृत्वा कौशल्या ये निवेद्य तत्॥ राजो वाचवसिष्टा दीनरा
ज्या निषेचने॥ संहारा मुभवंतु स्मृत्युक्ता कैकेयी गतः॥ अयोध्यालं कृतौ दृष्ट्वा राजो रामा निषेचने॥ ५॥
भविष्यति त्याच चक्षे कैकेयी मधुरासती॥ पादौ गृहीत्वा रामेण कर्षिता सा पराधतः॥ ६॥ तेन वैरेण साराम
वनवा संचक्राक्षति॥ कैकेयित्वं समुत्तिष्ठ राज्या निषेचने॥ ७॥ मरणं तव पुत्रस्य मम तेनात्र संशयः॥ कुक्ष
योक्तं च तत् श्रुत्वा एकमात्रं ददौ॥ ८॥ उवाच मे यथारामस्तथा मे भरतः सुतः॥ उपायं तु न पश्यामि
भरतो न राज्या नाक॥ ९॥ कैकेयी मब्रवीत् कुडाहानं त्यक्त्वा यमं यरा॥ बालिशं रक्ष भरत मात्मानं मोच
राघवात्॥ १०॥ भविता राघवो राजा राघवस्य ततः सुताः॥ राजवंशस्तु कैकेयी भरतात्परिहास्यते॥ ११॥ देवा
सुरे पुत्रा पुत्रे शंबरैः हताः सुराः॥ राज्ञो भग्नगितस्तत्र रक्षितो विद्यया त्वया॥ १२॥ वरद्वयं तदा प्रादात्तया चे
दा नीलपंचयत्॥ रामस्य च वने वासे नववर्षाणि पंच च॥ १३॥ यो वराज्यं च भरते तदीदानीं प्रदास्यति॥ प्रो

साहिताकुब्जयासाअनयेवर्धदशनि॥१४॥ उवाचसत्वयापन्मेकयितंकारयिष्यति॥ क्रोधागारंप्रविश्या
 यपतिताभुविमूर्छिता॥१५॥ विजादीनर्चयित्वाथराजादशरथस्तदा॥ ददर्शकैकैयीरुष्टामुवाचकथमीदृ
 शी॥१६॥ रोगात्राकिंनयोद्विग्नाः किमिच्छसिकरोमितत॥ येनरामेणहिविनानजीवामिमृकृत्तकै॥१७॥ यया
 मेततनुप्यंत्रोवांछितंतवसुंदरी॥ सत्यं ब्रूहीतिसोवाचनृपमत्यंददासिचेत॥१८॥ वरदयं पूर्वदत्तंसत्यार्थं
 देहिमेनृप॥ चतुर्दशसमारामोवनेवसतुसंयतः॥१९॥ संनारैरैरिहर्षैवभरतोऽत्राप्रिषिच्यतां॥ विषं पि
 त्वापरिष्यामिदाससित्वांनचेतनृप॥२०॥ तच्छ्रुत्वा मूर्छितोभूमीवजाहतस्वापतत॥ मृदुन्तीचेतनोप्राप्यकै
 केयीमिदमब्रवीत्॥२१॥ किं कृतंतवरामेणमयावापापनिश्चये॥ यन्मामेवंब्रवीषित्वंसर्वलोकाप्रियंकरि
 २२॥ केवलंत्वमियं कृत्वाभविष्यामिमुनंदितः॥ नत्वेनायकालरात्रिभरतोनेदृशः सुतः॥२३॥ प्रज्ञाधिवि
 धवाराज्यंमृतेमयिगतेसुते॥ सत्यपाशेनबद्धस्तराममाकृत्यचाब्रवीत्॥२४॥ कैकेय्याबंधितोरामराज्यं
 कुरुनिगृह्यतां॥ त्वयावनेतुवस्तमंकेकेयीभरतो नृपः॥२५॥ पितरंचैवकैकेयीनमस्कृत्यप्रदक्षिणं॥ कृ
 त्वा नत्वाचकोशाल्योसमाश्वाससलक्ष्मणः॥२६॥ सीतयाभार्ययासाधंदशरथः सुमंत्रकः॥ त्वादानावि
 विप्रेभ्योदीननाथेभ्यएवसः॥२७॥ मातृभिश्चैपित्राद्यैः शोकात्त्रैनिर्गतः पुरात्॥ उषित्वातमसातीरेरात्रोषो

राम

५

रान्विहायच॥२८॥ प्रभातेतमपश्यंतोऽयोध्यांतेपुनरागताः॥ रुदनंराजापिकोशाल्याग्रहमागात्सुदुःखितः
 २९॥ पौराजनाःस्त्रियःसर्वरुदूःराजयोषितः॥ रामोरथाच्चचिराद्यंश्रंगवेरपुरंययौ॥३०॥ युहेनपुजितस्तत्र
 गुदिमूलमाश्रितः॥ लक्ष्मणसगुहोरात्रोददतुजगिरंहितो॥३१॥ सुमंत्रंसरथं त्यक्त्वा प्रातर्वाचजाह्नवी॥ रा
 मलक्ष्मणसीताश्चतीर्णास्तेयुःप्रयागकं॥३२॥ भरद्वाजंनमस्कृत्यचित्रकुटगिरिंययुः॥ वास्तुपूजंतत्र
 कृत्वास्त्रितामंदाकिनीतटे॥३३॥ सीतायैदश्यामासचित्रकूटंचराधवः॥ एकास्त्रेणैवशरणंप्राप्तोदे
 वान्विहायसः॥३४॥ रामेवनंगतेराजायदाह्नीशीचाब्रवीत्॥ कोशाल्यामकथांश्रुवायदत्तामाहतःपुरा॥
 ३५॥ कोमारैसरयतीरेयत्तदन्नकुमारकः॥ पुत्रंविनामरिष्यामित्वंचशोकान्मरिष्यसि॥३६॥ पुत्रंविनास्मरन्
 कार्त्तमेवसा॥ सुप्रभातेशयानश्चसुतमागधवंदिनः॥३७॥ कोशाल्यातंमृतंजात्वाहाहतास्मीतिचापतत॥ नरा
 नापेयिरुदुःरानीतोभरतस्तदा॥३८॥ वसिष्ठाद्यैःसशत्रुघ्नशास्त्रराजगृहात्पुरी॥ दृष्ट्वासशोकांकैकेयीनि
 दयामासदुःखितः॥३९॥ वसिष्ठाद्यैर्जनैरुग्रैराज्यं कुर्वतिसोब्रवीत्॥ ब्रजामिरासमानेतुंरामोराजागतोव
 ली॥४०॥ शृगवेनप्रयागंचनरदाजेनभोजितः॥ नमस्कृत्यभरद्वाजंरामलक्ष्मणनामतः॥४१॥ पितास्वर्ग

गतो राम अयोध्यां न पोन्नमः ॥ रामश्रुत्वा जलं दत्वा गृहिता पादके व्रज ॥ ४३ ॥ राज्याया हं प्रयास्यामि सत्पाचा
 रजटाधरः ॥ रामो को नरतश्चागात नंदिग्रामे स्थितो बली ॥ तस्कायो ध्यापादुके तेष्ट्यराज्यमप्राप्यत ॥ ४४ ॥ इत्यने
 यो रामायणे अयोध्याकांडे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ नारद उवाच ॥ रामो वसिष्ठं मातुं नृत्वा त्रिचक्रं प्रणम्य सः ॥ अनु
 स्मृत्यो च तत्पुत्रीशरभं गमुतीक्ष्णकं ॥ १ ॥ अगस्त्यं चातरं नात्वा अगस्त्यं तत्र माणतः ॥ धनुः खड्गं च संप्राप्य देव
 कारणमागतः ॥ २ ॥ जनस्थाने पंचवद्यो स्थितो गोदावरितटे ॥ तत्र सूर्यं न खायाता न क्षित्वेता न भयं करी ॥ ३ ॥ रा
 मं सुरुपं दृष्ट्वा सा कामिनी वाक्यमब्रवीत् ॥ कस्त्वं कस्मात्समायातो नम्रमिव चार्थितः ॥ ४ ॥ एतौ च नक्षत्रिण्यमिह
 त्युक्ता तं समुद्यता ॥ तस्यानासां च कर्णौ च रामो लक्ष्मणोऽपि नृत्त ॥ ५ ॥ रक्तं क्षरं तीप्रययौ खरं चातरमब्रवी
 त ॥ मरिष्यामि विनासाहं खरजीवामिवैतदा ॥ ६ ॥ रामस्य भार्या सीता स्तितस्मात्तिलक्ष्मणो नृजः ॥ तेषां य
 द्बुधिरं को संपादयिष्यसि मां यदि ॥ ७ ॥ खरस्तथेतितामुक्त्वा च तदंशं सहस्रकैः ॥ रक्षसां दुस्तरं प्रागात्तथा
 त्रिशिरसा सहा ॥ रामं रामोऽपि युयुधेशरैर्विधाधराक्षसान् ॥ हस्मश्चरथ पादातं बलं नित्ये समक्षयम् ॥ त्रिंश
 षणिं खरं रौद्रं युधेनं त्ये वदूषणं ॥ ययोः सूर्यं न खायातां कां रावणाये पतद्भुवि ॥ १० ॥ अब्रवीत् रावणं कुट्टान्तरे
 जातराक्षसः ॥ खरादिहं तरामस्मसीतो नारायणिरस्वच ॥ ११ ॥ रामलक्ष्मणरक्तस्य पानाजीवामिनाम्यथा ॥ तथे

राम.
६

त्याहवतु त्वामारी चं प्राहमेव्रज ॥ १२ ॥ स्वर्णचित्रो मृगो नृत्वा रामलक्ष्मणकर्मकः ॥ सीतामेतां हरिष्यामि अन्य
 यामरणं तेव ॥ १३ ॥ मारी चोरावणं प्राहरामो मृत्युर्नतदंशं ॥ रावणादपि मर्त्यं मर्त्यं राघवादिपि ॥ १४ ॥ अवश्यं
 यदि मर्त्यं वरं रामो वरावणः ॥ इति मत्वा मृगो नृत्वा सीतामेव चरतमुहुः ॥ १५ ॥ सीतया प्रेरितो रामः शरणं वाव
 धीचते ॥ श्रीमाणो मृगः प्राह हा सीते लक्ष्मणेति च ॥ १६ ॥ सौमित्रः सीतयोक्तोऽथ विरुद्धं राममागतः ॥ राव
 णोऽप्यहरसीतां हत्वा गृध्रं जटायुषं ॥ १७ ॥ जटायुः साविरथोऽंगे अंकमादाय जानकीं ॥ गतौ लंकामग्रे काखे
 धारय मास च ब्रवीत् ॥ १८ ॥ भव नारायणमाग्यात्वेराक्षस्यो नक्षयतामिये ॥ रामो हत्वा तु मारी चं दृष्ट्वा लक्ष्मण
 मब्रवीत् ॥ १९ ॥ माया मृगो सौमित्रेऽप्युत्तमिह चागतः ॥ तथा सीतां हतान्नं न पश्यतु सगतोऽद्यतां ॥ २० ॥
 सुगोचं विलज्जपात्ते मां त्यक्त्वा कगतासिवे ॥ लक्ष्मणाश्वासितो रामो मार्गपामास जानकी ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा जटायुस्तं
 प्राहरावणो हतवांश्चतां ॥ मृतोऽप्यसंस्कृतस्तेन कबंधं चावधीत तः ॥ २२ ॥ शूपापमुक्तो ब्रवीत् प्रापं सत्वं सुग्रीवमा
 ब्रज ॥ २३ ॥ इत्यनेनैव रामायणे आरण्यकांडः ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ रामः पंथां सरो गत्वा शूचनं सदा बरीगतः ॥ हनु
 मतां सुग्रीवं नीतो मित्रं चकार ह ॥ १ ॥ सप्तताजानं विनिर्जिद्य शरणं केन पश्यतः ॥ पादेन दुंदुभेः कायचि
 क्षेपदशयोजने ॥ २ ॥ तद्विपुं बालिने हत्वा चातरं वैरकारिणं ॥ किं किं धां कपिराज्यं च सुतां तारासमर्पयन् ॥ ३ ॥

रुष्पमूके हरि शाय किं किं धेशो ब्रवीत्सुच ॥ श्रीतां तं प्राप्स्यसे यद्वत्पाराम करोमि ते ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वा मात्स्यवत्सृष्टे
चातुर्मीसंचकार सः ॥ किं किं धायां च सुग्रीवो यदा नायाति दर्शनं ॥ ५ ॥ तदा ब्रवीत्तं रामो कौलक्ष्मो ब्रजराघ
व ॥ न च संकुचितः पंथायेन वाली हतोगतः ॥ ६ ॥ समयेति सुग्रीवमावाली पथमन्वगाः ॥ सुग्रीव आह सं
राक्तोगतं कालं न बुद्धवान् ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा सगतो रामं नत्वोवाच हरीश्वरः ॥ आनीताः वानराः सर्वसीतायाश्च
गवेक्षणे ॥ ८ ॥ तन्मत्तां प्रेषयिष्यामि विचिन्तु च जानकी ॥ पूर्वदो मासमाया तु मासाहर्द्धं निहन्मि तान् ॥ ९ ॥
इत्युक्त्वा वानराः सर्वे पश्चिमोत्तरमार्गगाः ॥ जग्मुः रामं स सुग्रीवमपश्यंत स्तुजानकी ॥ १० ॥ रामांगुलीयं संगत्य
हनुमान् वानरैः सह ॥ दक्षिणे मार्गया मासमुप्रनायाः गुहादिके ॥ ११ ॥ मासाहर्द्धं विचिन्तुः अपश्यंत स्तुजा
नकी ॥ उचुर्ह्यमरिष्यामो जटायुर्धन्यावसः ॥ १२ ॥ सीतार्थे योऽयं जटायो नरावणे न हतोरयो ॥ तच्छ्रुत्वा प्रा
ह स पाति विहाय कपिनक्षत्रम् ॥ १३ ॥ त्राता सोमे जटायुर्वमयादु नो कर्मदलं ॥ अकृता पादुक्षितो गार्धपक्षो
हमन्नगः ॥ १४ ॥ रामवात्ता श्रवात्सुक्षोजातौ न योऽयं जानकीम् ॥ पश्यामो शोकवनि कागता लं कागतां किल ॥ १५ ॥
शतयोजनविस्तीर्णं लवणाब्धौ निरुदके ॥ ज्ञात्वा रामं स सुग्रीवं वानराः कथयंतु वै ॥ १६ ॥ इत्याग्नेये महापुरा
णे किं किं धकाडे ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ संपातिवचनं श्रुत्वा हनुमाने गदादयः ॥ अद्विष्टश्चाब्रुवन् स्तब्धं लघये

राम.
७

त ॥ १८ ॥ कृपीनां जीवनाथपिरामकार्यप्रसिद्धये ॥ शतयोजनविस्तीर्णं पिबुवेक्षिं समारुतिः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा स्थितं च मैना
कं सिंहिकां विनिपात्य च ॥ लंकां दृष्ट्वा राक्षसानां प्रहाणिवनिता गृहे ॥ २० ॥ दृष्ट्वा ग्रीवस्य कुंभस्य कुंभकणस्य
रक्षसः ॥ विनिषण्णं प्रजितो गृहेऽस्येषा चरक्षसां ॥ २१ ॥ नापश्यन्मान्मस्य दो सीतां चिंतायुरायणः ॥ अशोक
वनिकां गत्वा दृष्ट्वा बाह्विंशि पावेन ॥ २२ ॥ राक्षसीरक्षितौ सितां न वभायेति वादिनं ॥ रावणं शिषिपास्त्रोऽयनेति
सीतां तु वादिनीम् ॥ न वभायेति रावणस्य राक्षसीर्वादिनी कपिः ॥ गते तु रावणे प्राहराजादशरथोऽभवत् ॥ २३ ॥ रामो
ऽस्य लक्ष्मणः पुत्रौ वनवासगतौ वरौ ॥ रामपत्नी जानकी त्वं रावणे न हता बलात् ॥ २४ ॥ रामः सुग्रीवमित्रस्त्वां मा
र्गयन् प्रेषयंश्च मां ॥ सानिज्ञानं चांगुलीयं रामदत्तं ग्रहाण वै ॥ २५ ॥ सीतांगुलीयं जग्राह सा पश्यत्सारुतिं तरो ॥ नृ
योऽग्रचोपविष्टं तमुवाच यद्विजीवति ॥ २६ ॥ रामः कथं न नयंति शंकितामब्रवीत्कपिः ॥ रामः सीतौ न जानाति
ज्ञात्वा त्वामनयिष्यति ॥ २७ ॥ रावणं राक्षसं हत्वा सबलं देवि माशुचः ॥ सानिज्ञानं देहि मे त्वं मणिं सीता ददन्क
पे ॥ उवाच मां यथारामो न येऽङ्गीघ्नं तथा कुरु ॥ काकाक्षि पातनकया प्रातया हि च शोकहा ॥ मणिकथं गृही
त्वा ह हनुमानेऽप्यते प्रति ॥ अपवाते त्वरा काचित् पृष्ट्वा मारुतमाशु मे ॥ २८ ॥ हनुमानुवाच ॥ अद्य त्वां दर्शयि
ष्यामि स सुग्रीवं च राघवं ॥ सीता ब्रवीत् हनुमतं नयतां मां हिराघव ॥ २९ ॥ हनुमान् सदृशग्रीवदर्शनो पापमा

करोत् ॥ वने वने जतया लाहता दंत नखादिभिः ॥ १४ ॥ हत्वा तु किंकरान् सर्वान् सप्तमे त्रिमुत्तानपि ॥ पुत्रं मुखकु
मारं च शक्रजिह्वबन्धने ॥ नागपाशेन पिङ्गाक्षं दर्शयामास रावणं ॥ उवाच रावणः कस्त्वमा रुतिः प्राह रावणः
रामदूतौ राघवाय सीतां देहि मरिष्यसि ॥ १५ ॥ रामबाणे हतः सार्द्धं लंकास्ते राक्षसे ध्रुवः ॥ रावणो हंतुमुद्युक्ता वि
निषण्णे निवारितः ॥ १६ ॥ दीपयामसलं गुलं दीप्तपुच्छः समा रुतिः ॥ दग्धालंकां राक्षसानां दृष्ट्वा सीता प्रणम्यतां ॥
१७ ॥ मरुपारमागम्य दृष्ट्वा सीतेति चाब्रवीत् ॥ अंगुदायैः पीत्वा मधु वने मधु ॥ १८ ॥ जित्वा दधिमुखा दीश्वरश्च
रामं च ते ब्रुवन् ॥ दृष्ट्वा सीतेति रामोऽपि हृष्टः पञ्च प्रमार्शति ॥ १९ ॥ कथं दृष्टव्यासीता किमुवाच च मां प्रति ॥
सीता कथा श्रुतेनैव सिंचमां का वद्विगं ॥ २० ॥ हनुमान ब्रवीत् प्रांलंघयित्वा त्रिमागतः ॥ सीतां दृष्ट्वा पुरी
दग्ध्वा सीतामपि ग्रहाण वै ॥ २१ ॥ हत्वा तं रावणं सीतां प्राप्स्यसे राममाश्रु च ॥ ग्रहीत्वा तं मणिं रामोरुरो
दविरहातुर ॥ २२ ॥ मणिं दृष्ट्वा जानकी मे दृष्ट्वा सीतानयस्व मां ॥ त्वया विनान जीवामि सुग्रीवायैः प्रचो
दितः ॥ २३ ॥ समुद्रतीरं गतवान् तत्र रामविनीषयाः ॥ गतस्तिरस्कृतो भ्रातारवणेन दुःखतमना ॥ रामाय दे
हि सीतां त्वं इत्युक्त्वा नासहायवान् ॥ रामो विनिषण्णं मित्रं लंकेऽप्येषे च येत ॥ २४ ॥ समुद्रं प्रार्थयन्मा
नं यदनादात्तदाशरैः ॥ नेदयामास रामं च उवाचा त्रिः समागतः ॥ २५ ॥ नजेन सेतुं बध्वा त्र्यो लंकां ब्रजग

मे

राम.

६

निरकः ॥ अहं त्वया कृतः पूर्व रामोऽस्मिन् लसेतुना ॥ २६ ॥ कृतेन तरुशैलायैः कुतः पारं महीदधेः ॥ वानरैः स
मुवे लब्धः सह लंकां ददन् वि ॥ २७ ॥ इत्याग्नेये रामायणे सुंदरकांडेन वमोऽध्यायः ॥ १० ॥ नारद उवाच ॥ ॥ रा
मोक्तश्चांगदोगत्वा रावणं प्राह जानकी ॥ दीयतां राघवायाश्रुभक्ष्या त्वं मरिष्यसि ॥ १ ॥ रावणो हंतुमुद्युक्तः
सज्जागा हत राक्षसः ॥ रामाया हदशायी वोयुः मे कलु ममते ॥ २ ॥ रामो युवायत ब्रुत्वा लंकां सकपिरायये
वानरा हनुमान् मैदोदिविदो जांबवान् लः ॥ नीलस्तारो गदो धुमः सुषेणः केसरी गजः ॥ पन सोधिन तो
रंजः सरंभः काय नीबजीः ॥ ४ ॥ गवाक्षो दधिवक्त्रश्च यो गंधमाननः ॥ एते चाप्ये च सुग्रीव एतैर्युक्ते
त्यसंख्यकैः ॥ ५ ॥ राक्षसां वानराणां च युद्धं संकुलमाब्रवीत् ॥ राक्षसा वानरान् जघ्नुः शरशक्तिगदाभिदि
ः ॥ ६ ॥ वानरा राक्षसान् जघ्नुर्नखदंतशिलादिभिः ॥ हस्तश्चरयपादा वं राक्षसानां बलं हतं ॥ ७ ॥ हनुमान् गि
रिशं गेन धुम्ना क्षमवधिप्रियुं ॥ अकल्पेन महस्तं च युध्यंतं नीलमावधीत् ॥ ८ ॥ जिह्वं धाव विमुक्ते र
मजक्ष्मणे ॥ ताक्षसं दर्शनाच्चाणेर्जघ्ने स्ते राक्षसं बलं ॥ रामः शरैर्जिरिते तं रावणं चाकरोद्धणे ॥ रावणः
कुंभकर्णं च बोधयामास दुःखितः ॥ ९ ॥ कुंभकर्णः प्रबुद्धो यपीत्वा घटमहस्वकं ॥ मद्यस्य महिषादीनां भ
क्षयित्वा हरावणं ॥ १० ॥ अतो गच्छामि युद्धमिषमं हन्मि सवानरं ॥ इत्युक्त्वा वानरान् सर्वान् कुंभकर्णं मम

दह॥१०॥ग्रहीतस्तेन सुग्रीवः कर्णनासं च कर्त्तुं सः॥कर्णनासा विहीनो सौ न क्षयामास वानरान्॥११॥रामो
य कुंभकर्णस्य बाहुं चिच्छेद सायकैः॥ततः पादौ ततश्चि त्वाशिरो नू मो निपातयत्॥१२॥अनुकुंभो निकुं
भमकराक्षश्च राक्षसः॥अद्य सो नासकस्तस्मिन् विरूपाक्षश्च संगरो॥देवांतको मरुतश्च त्रिषिवाचा तिकायकः
रामेण लक्ष्मणेनैतैवानरैः सवित्रीषणैः॥युधमानास्तथा हनुः राक्षसानुविपातिताः॥इन्द्रजिन्मायया यु
धन्माददीत्स बवं धह॥वरदत्तैर्नागपंडै रोषात् ध्यातो विजित्य कौ॥विजित्यादाय वर्णतो मारुत्यानीतप
र्वते॥हनुमान्धारयामास तत्रागं यत्र संस्थितं॥निकुंभलापां होमादिकर्तुं हर्तुं समुद्यतः॥अविध्यवारितो
राजारथस्तः सवनो ययौ॥इन्द्रोक्तमालतीरामं रथस्तं प्रचकार तं॥रामरावणो युद्धं रामरावणयो रिव॥
रावणो वानरान् हंति मारुत्याद्याश्च रावणं॥रामः रास्त्रे स्तमस्त्रे श्वववर्षजलदो यथा॥तस्य ध्वजं सचिच्छे
द रथमश्वं च सारथिं॥१३॥धनुर्बहिर्गिरां स्पेव उन्निष्टं ति शिरां शि हि॥पैतामहे न हृदयं नित्वारामेण
रावणः॥१४॥भूतले पातितः सर्वैराक्षसे रुरुदुःस्त्रियः॥आस्तास्पतं च संस्कृत्य रामा ज्ञ प्रो विनिषण
१५॥हन्मता न युग्रासः सीतां शुद्धं ग्रहीतवान्॥रामो वक्रो प्रविष्टां नांशु वामिंद्रादि निस्ततः॥१६॥ब्र
ह्मणा दशरथेन विष्णुना राक्षसा द्दना॥इन्द्रो छितो मृतं दृष्ट्वा जीवयामास वानरान्॥रामेण पूजिता जग्मुः यु

राम.

९

वदशदिवंचते॥रामो विनीषणाया द्वा द्वं कामभ्यर्च्य वानरान्॥ससिता पुष्पके स्त्रित्वा गतमार्गेण वै
गतः॥दर्शयन् न दुर्गापि सीतायै दृष्ट्वा वसः॥अरवाजं नमस्कृत्य नैदिश्यामं समागतः॥१७॥अरतेन ग
तश्चागादयो ध्यातव्यं संस्थितः॥वसिष्ठादी नूनमस्कृत्य कौशल्या चैव कै कयीम्॥१८॥सुमित्रा प्राप्तरा
ज्योपदिजादी न सोम्य पूजयत्॥वासुदेवै सुधामालानमश्च मेधै रथा यजत्॥१९॥सर्वदा नानि स
ददौ शालाया मास स प्रजाः॥पुत्रवत् धर्मकामादी न दुष्टनिग्रहण रतः॥२०॥सर्वो धर्मपरो लोकः स
र्वसम्या च मेदिनी॥ना कालमरणं चासी तरामे राज्यं प्रशासति॥२१॥॥इत्याग्नेये महापुराणे युद्धका
ंडे दशमोऽध्यायः॥१०॥नारदो वाच॥॥जेतं राघवं जग्मु रगस्त्या द्याः सु पूजिता॥धन्यस्त्वं विजयीषि सा
तर्दे प्रजिघ्रिषि पातितः॥१॥ब्रह्मात्मजः पुलस्त्यो तो विश्रवास्तस्य कै कसी॥पुष्पोक्तदा भूतमथ मातलु
त्रो नू क्षने श्वरः॥२॥कै कस्यो रावणो जग्रे विशद्व ऊर्द्वाननः॥तपसा ब्रह्मदत्तेन वरेण जित देवतः॥
३॥कुंभकर्णः सनिद्रो भूधर्मि रो भूदि निषणः॥स्वसा सुपनखा तेषां रावणान्मे घनादकः॥४॥इन्द्र
जित त्विन्द्रजिवा भूद्रावणा दधिको बली॥हतस्त्वया लक्ष्मणेन देवा देक्षेम मिच्छता॥५॥इत्युक्ता ते गता वि
प्राञ्च गस्त्या दानमस्कृताः॥देवप्रार्थिते रामोक्तः शत्रुघ्नो लवणादनिः॥६॥अभूत्स्मर्मा धुराकारी रामो

त्य

कोमरतोवधीत् ॥ कोटि त्रयं वशै लप पुत्राणां निशितैः शरैः ॥ ७ ॥ शैलपट्टं त्रयं ध्वंसि धुतीर निवासिनः ॥ तस्य च
 पुष्करं पुत्रं स्वापयित्वा यदेशयोः ॥ ८ ॥ भरतो गात्रु रात्रु घोराय वंशज युनस्मिते ॥ रामो दुष्टानि हृत्या जौ शि
 शान् संपाल्य दानवः ॥ ९ ॥ पुत्रो कुशल वीजा तो वाल्मीके राश्रमे च रौ ॥ लोका पचादा त्यक्त्वा याता तौ स च
 रितश्च वात् ॥ १० ॥ राज्ये निषिध्य ब्रह्मा ह मस्मी ति ध्या नत त्यरः ॥ दश वर्ष सहस्राणि दश वर्ष शतानि च ॥
 ११ ॥ राज्यं दत्वा कृतं कृत्वा स्वर्ग देवार्थितो ययौ ॥ स पौरः सानुजः सीता पुत्रो जनपदा स्थितः ॥ १२ ॥ अग्नि
 रुवाच ॥ ॥ वाल्मीकि नर दातृ श्रुत्वा रामायण मकारयत् ॥ स विस्तरं य एतच्च शृणु यात्स दिवं व्रजेत् ॥
 १३ ॥ ॥ इत्या गेये महा पुराणे उत्तर कोण्डे एका दशो ध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ हरि वंशं सूचयामि विष्णु
 नाम्बुजादजः ॥ ब्रह्म णो विस्तृतः सोमः सोमा ज्ञात रुरुवा ॥ १५ ॥ तस्मादायु रभू तस्मात् न कृ पातो य
 यातिकः ॥ यदुंचतु र्वसु तस्मा देव या नी यजायत ॥ १६ ॥ दु त्यं चानुंच पुरु चश मिष्टा वा षं पर्व णी ॥ यदोः कुले
 या दवा श्व वसु देव सु दु तमः ॥ १७ ॥ भवो नारा च तारा र्थं देव क्पा वसु देव तः ॥ हिरण्य कशि पोः पुत्राः षड्भ्रा
 योग निद्र या ॥ १८ ॥ विष्णु प्रमु क्त या निता देव की जवरं पुरा ॥ अ नृ च सप्त भोग भौ देव क्पा ज वरा क्लृ तः ॥ १९ ॥ सं
 कामितो नृ नो हि ण्य पा रौ हि णे य स तो हरिः ॥ कृ ष्णा ष्म्यं च न भ सि अर्ध रा त्रे च तृ तु जः ॥ २० ॥ देव क्पा वसु देवे न

न

राम

१०

ततो बलो विबाहु कः ॥ वसुदेव कं स भया त यशो दा शय ने न यत् ॥ २१ ॥ यशो दा बालि कां गत्य देव की शय ने न
 यत् ॥ कं सो बाल ध्वनि श्रुत्वा तां चिक्षे प शिला त ले ॥ २२ ॥ बालि तो पि स देव क्पा मृत्यु ग भौ ष्मो म म ॥ श्रु त्वा शरी रि
 णी वा च म तो ग र्भा सु मा रि ताः ॥ २३ ॥ सा क्षि त्वा बालि का कं समा का श स्था ब्र वी दि दं ॥ किं म या क्षि त्वा कं स जा तो
 य स्त्वा व धि ष्य ति ॥ २४ ॥ सर्व स्त नृ तो दे वा नो भू तारा हर णा य सः ॥ इत्यु क्त्वा सा च शुं भा दी न हृ त्वा इं द्रे ण च सु ता
 २५ ॥ आर्या दुर्गा देव ग र्भा अं वि का न प्र का त्य पि ॥ भ्रा क्षे म्पा क्षे म करी नै क बा हु र्न मा मि तां ॥ २६ ॥ त्रि सं ध्ये यः
 प वे न्ना मः सर्वां कामा न वा प्रु या त् ॥ कं सो पि पू त ना दी श्वा प्रे ष य त् बाल ना श ने ॥ २७ ॥ यशो दा य ति नं दाय व
 सु दे वे न चा पि तो ॥ रक्ष णा य च कं सा दे र्भ ति नै व हि गो कु ले ॥ २८ ॥ राम कृ ष्णौ च त्रु ल्यौ शौ गो नि र्गो पाल कैः सह
 सर्व स्त ज ग तः पाले गो पा लौ तौ ब नृ च तुः ॥ २९ ॥ कृ ष्ण श्चो लु रव ले व द्वा दा म्ना य ग्न य शो द या ॥ य म ला तु न म
 ध्ये शा न्ना भौ च य म ला र्जु नौ ॥ ३० ॥ परि वे त्त श्च रा क टः पा द क्षे पा त् स ना र्थि ना ॥ पू त ना स न पा ने न सा ह ता हं
 तु मु द्य ता ॥ ३१ ॥ इं द्रा व न ग तः कृ ष्णः कालि यं य मु ना क्र दा त् ॥ जित्वा निः सार्य चाब्धि स्त्वं च कार बृ ल सं स्तु तः ॥
 ३२ ॥ क्षे मं ता ल व नं च क्रे ह त्वा धे तु क ग र्द नं ॥ अ रि ष्ट ह ष नं ह त्वा केशि नं ह य स्त पि णं ॥ श क्रो श व परि त्य ज्य
 कारि तो गो त्र य श कः ॥ प र्व तं धा र यित्वा च का हृ क्षि नि वि वा रि ता ॥ ३३ ॥ न म स्तु त्य म हं द्रे ण गो वि दे षां या तु

नोर्षितः॥ इन्द्रोऽवस्तुतुष्टेन नूयस्तुष्टेन कारितः॥ २१॥ रथस्यो मथुरां चागात्कंसो काब्रुवसंस्तुतः॥ गोपि निरनुर
 काभिः क्रीडिता निर्विरक्षीतः॥ २२॥ रजकं चाप्रयच्छंते हत्वा वस्त्राणि सोऽग्रहीत॥ सह रामेण मालाभूतमाला
 कारे वरंददौ॥ २३॥ दत्तानुलेपनां कुजमदुचक्रे हरिः कुजं॥ मंत्रं कुवलयपीडं हारिं गंगविश्वच॥ २४॥
 कंसादीनां पश्यतां च मस्तानेनियुक्तं॥ चक्रे चाएरमत्तेन सुष्टिकेन वलोकरोत्॥ २५॥ चण्डरम्भिको ता
 भ्यो हतौ मल्लौ तथा परे॥ मथुराधिपतिं कंसं हत्वा तत्पितरं हरिः॥ २६॥ चक्रे यादवराजा नस्ती प्राप्ती च कांस
 गो॥ जरासंधस्य ते पुत्रो जरासंधस्तदीरितः॥ २७॥ चक्रे समथुरारोधं यादवैर्युधेश्वरैः॥ रामकृतो विस
 थुरां त्यक्त्वा गोमंतमागतौ॥ २८॥ जरासंधं विजित्वा जौ पौंड्रकं वासुदेवकं॥ पुरीतुर्वाकां कृत्वा चावस
 द्यादवैस्ततः॥ २९॥ जौ मंतु नरकां हत्वा तदा तेन चका॥ देवगंधर्वक्षणां ता उवाह नार्दनः॥ ३०॥
 जौ तसस्त्री सह स्वापि रुक्मिणा द्यास्तथाष्टकं॥ सत्यनामा युतः कृष्णगुरुदेन रकाहिनः॥ ३१॥ मणिशे
 लं सरत्नं चंद्रं जित्वा हरिर्दिवि॥ पारिजातं सपानीयस्य नामागृहे करोत्॥ ३२॥ सां दीपनेश्च सच्छास्त्रं ता
 त्वातदालकं ददौ॥ जित्वा पंचजनं दैत्यं यमेन च सुहृजितः॥ ३३॥ अवधीत कालं यवनं मुचुकुंदेन हृजितः॥
 वसुदेवकं च भक्तविप्रांश्च सोऽर्चयेत्॥ ३४॥ रेवत्यां बलन प्रावृज्य ताते निषधोन्मुको॥ कृष्णात्सां बो जांब

र

राम.

१९

वत्यास्तमेन्याम्यो न वस्तुता॥ ३५॥ प्रद्युम्नो नृक्षरुक्मिणो षष्टिस्तदतो बलात्॥ शं वरेणां बुधोऽक्षिप्रो मसो
 जग्राह धीवरः॥ ३६॥ समस्तं संवरमदात्मावत्यै च शंबरः॥ मायावती मसमध्ये दृष्ट्वा स्वपतिमादरात्॥ पुपोष
 सातं चोवाच रतिस्नेहं पतिर्मम॥ कामस्त्वं शंभुना नंगः हतो हं शंबरेण च॥ ३७॥ कृताचनस्य पत्नी त्वं माया शंभवे
 रंजहि॥ तच्चुत्वा शंबरं हत्वा प्रद्युम्नः सहचार्यया॥ ३८॥ मायावत्या ययौ कृष्णं कृष्णा कृष्टे यरुक्मिणी॥ प्रद्युम्ना
 दनिरुद्धोऽदुषापतिरुदारधी॥ ३९॥ बाणो बलेन तत्तस्य सुतो यो शोऽशितुं पुरां॥ तपसा शिवपुत्रो नृत्मा पर
 ध्वजयाततः॥ ४०॥ युद्धं प्राप्स्यसि बाणत्वं बाणं तुष्टः शिवोऽप्ययात्॥ शिवेन क्रीडतां गौरी दृष्ट्वा सा मस्महाप
 तौ॥ ४१॥ तामाह गौरी नृत्नातिनिशि स्वप्ने तु दृशितात्॥ वैशगखमासे द्वादश्यां पुंसो नृत्नं निविष्यति॥ ४२॥ गौर्यु
 क्ता हर्षिता तोषाग्रहे सुप्राददर्शितं॥ आत्मना संगतं जातं संख्या वै चित्रलेखया॥ ४३॥ लिखिता द्विचित्रपदा
 दनिरुद्धं च सानयत्॥ कृष्णोऽत्र दारकातो दुहिता बाणमंत्रिणः॥ ४४॥ कुचोऽस्यानिरुद्धो गादुरामस्य म
 पास॥ बाणध्वजस्य संपातो रक्षिभिः सनिवेदितः॥ ४५॥ अनिरुद्धस्य बाणेन युद्धमासीत् सुदारुणं॥
 श्रुत्वा तु नारदात् कृष्णप्रह्वं बलनं ब्रवान्॥ ४६॥ गरुडस्तो मजित्वाग्निं नृज्वरमाहेश्वरं तथा॥ हरिश्चक
 रयो युद्धं वदन्वाय शराशरि॥ ४७॥ नंदी विनायकस्कंदमुख्या साक्ष्यं दिनिर्जिताः॥ जनिते शंकरे न रेजं न

णास्त्रेण विष्णुना ॥ ४९ ॥ छिन्नं महस्त्रं वारुणो रुद्रेणाभयसंनिने ॥ विष्णुना जिवितो वाणे दिवाह मात्रवी छिवं ॥ ५० ॥
 त्वया यदन्नं दत्तं बाणस्यास्ममया च तत् ॥ आवयोर्नास्ति ने दोवे ने दीनरकमाभुयात् ॥ ५१ ॥ शिवाद्यैः स्तुतितो
 विष्णुः सानिरुद्ध उषादियुक् ॥ दारको तु गतो रे मे उग्रसेनादियादवैः ॥ ५२ ॥ अनिरुद्धात्मजो वज्रो मार्कंडे
 यानुसर्ववित् ॥ बलनद्रप्रलंबघ्नो यमुनाकर्षणो नवतः ॥ ५३ ॥ द्विविदस्य कपेर्भक्ता कौरवोन्मादनाशनः ॥ हरि
 रे मे ते कम्पू रूक्मिण्यादि निरीश्वरः ॥ ५४ ॥ पुत्रानुत्पादयामास त्वसंख्यातान्सपादवान् ॥ हरिवंशोपावे
 युस्तु प्राप्ता मो हरिं वजेत् ॥ ५५ ॥ ॥ इत्याद्ये महापुराणे हरिवंशो द्वादशोऽध्यायः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ना
 रतं संप्रवक्ष्यामि कृत्स्नमाहात्म्यलक्षणं ॥ नृनारमहरद्विभु निमित्री कृत्य पांडवान् ॥ १ ॥ विष्णुना स च जोष
 त्या पुत्रो रवितः ॥ सोमः सोमा दुधस्तस्मादैल आसीत् पुरुरवाः ॥ २ ॥ तस्मादायुस्ततो राजान हुषो तो यया
 तिकः ॥ ततः पुरुस्तस्य वंशो नरतो यनृपः कुरुः ॥ ३ ॥ तदंशो शंतनुस्तस्माद्भीष्मो गंगा सुतो ध्वजौ ॥ चित्रांग
 दो विचित्रश्च सत्यवत्यां च शंतनोः ॥ ४ ॥ स्वर्गगते शंतनो च नीष्मो नाय विवर्जितः ॥ अपालय जातराज्यं
 बालश्चित्रांगदो हतः ॥ ५ ॥ चित्रांगदेन देकये काशिराजस्य चां बिका ॥ अंबालिका च नीष्मेण आनीते विजि
 तारिणा ॥ नाय्ये वै चित्रविष्णुस्य यस्मिन्मास दिवंगतः ॥ सत्यवत्याद्यनुमता दंबिकायां सुतो नवेत् ॥ ६ ॥ धृतरा

राम.

१२

श्रीं बालिकायां पांडुश्च व्यासतः सुतः ॥ गोधायां धृतराष्ट्राच्च दुर्योधनमुखं शतं ॥ ७ ॥ शतं गात्रमपदेशार्थं
 योगाद्यतो मृतः ॥ कृषिणा प्राप्तो धर्मात् कुंसापांडो युधिष्ठिरः ॥ ८ ॥ वाताङ्गी मोर्जुनः शक्रात्मा श्यामस्त्रिकु
 मारतः ॥ नकुलः सहदेवश्च पांडुमाश्री सुतो नृपः ॥ ९ ॥ कर्णः कृत्याहिकृत्यायां जातो दुर्योधनाश्रितः ॥ कुरु
 पांडवयोर्वैरं देवयोगाद्भवह ॥ १० ॥ दुर्योधनो जतुग्रहेयां डवान दहत कुधीः ॥ दग्धागारादितिष्ठाता मा
 तषश्चास्तु पांडवाः ॥ ततस्त एकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने ॥ मुनिविश्वमस्त्रिताः सर्वे निहत्य बलोकाराक्ष
 सम् ॥ ११ ॥ ययुः पंचालविषयं प्रोपद्यास्ते स्वयं वरे ॥ संप्राप्ता बक्रवेधेन प्रोपदी पंच पांडवाः ॥ १२ ॥ चर्द्धराज्यं
 पुनः प्राप्ता तस्मादुर्योधनादिभिः ॥ गांजीव च धनुर्दिव्यं पावका प्रथमुत्तमं ॥ १३ ॥ सारथिं चार्जुनः संखेक
 सप्तक्षप्यसायकान् ॥ ब्रह्मास्त्रादींस्तथा प्रोणा सर्वे सर्वविशारदा ॥ १४ ॥ कृत्स्नेन सोर्जुनो वक्रिं वा डवे सम
 तर्पयत् ॥ इन्द्रदृष्टिं वारयंश्च शरबंधेन पांडवः ॥ १५ ॥ जितदिशः पांडवैस्तुराज्यं चक्रे युधिष्ठिरः ॥ बक्रस्वर्णराज
 स्येन सैहे तत्सुयोधनः ॥ १६ ॥ आत्रा दुःशासनेनोक्तः कर्णेन प्राप्तभूतिना ॥ द्युतकाये शकुनिना द्युतेन स
 युधिष्ठिरं ॥ १७ ॥ अजयत्तस्मराज्यं च सनास्त्रो मायपाहसत् ॥ जितो युधिष्ठिरो भ्रातृमुक्तश्चारण्यकंपयौ
 २० ॥ वने द्वादशवर्षाणि प्रतित्ता तानि सो नयत् ॥ अशश्रितिसहस्राणि नोजयन् पूर्ववद्विजान् ॥ २१ ॥ सधौ म्यो प्रो

परीषदस्तः प्रायदिराहकं। कौकं विजोत्यविज्ञातो राजा नीमो धस्य पकृतः॥२२॥ बहन्नाजुनो नायसिं
 धीयमजौ तथा॥ अमनाम्ना नीमसेनः कीचकं चावधीन्निशि॥२३॥ द्रौपदी हेतुकामने अर्जुनश्चावधीत्
 कुरुत्॥ कुर्वतो गोमहादेवतैर्ज्ञाताः पांडवा अथा॥२४॥ सुभद्रा कृष्णगिनी अर्जुनासमजीजनत्॥ अग्नि
 मस्युददौ तस्मै विराट् श्रोत्रं सुतो॥२५॥ सप्राक्षौ हि णीशं आसीधर्मराजोरणापसः॥ कृष्णो दूतो ब्रवीत्
 दुर्योधनममर्षणम्॥२६॥ एकादशाक्षौ हि णीशं नृपेण धनं तदा॥ युधिष्ठिरापादराज्यं देहि ग्रामांश्च पं
 चवा॥२७॥ युध्यस्व धाव चः श्रुत्वा कृष्णमाह सुयोधनः॥ नृसूच्यं न दास्यामि योऽप्यामग्रहणोद्यतः॥२८॥
 विश्वरूपं दर्शयित्वा अदृश्यं विदुराचिंतितं॥ अगाधु धिष्ठिरं प्राह यो ध्येनं सुयोधनः॥२९॥ इत्याये ये महापु
 णे आदिपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः॥३०॥ गिरुवाच॥॥ यो धिष्ठिरं दुर्योधनी कुरुक्षेत्रं ययौ चमः॥ तिम्रो
 णादिकान् दृष्ट्वा नायुध्यत गुरुनिती॥३१॥ पार्थमुवाच न गवान् शोच्या श्रीभक्तमुखकाः॥ शरीराणि विनाश
 निनशरीरी विनश्यति॥३२॥ अयमात्मा परं ब्रह्म ब्रह्म तस्मात्सि विद्धि तं॥ सिध्यसि ध्योसमो योगी राजधर्मप्रपाल
 य॥३३॥ कृष्णोक्तो यार्जुनो युध्यस्व धाव चः श्रुत्वा नृपेण धनं तदा॥ नीमसेनापतिर नृदादौ दुर्योधने रणे॥३४॥ पांडवान
 शिखंडी च तयो युद्धं बभूव॥ धार्तराष्ट्राः पांडवांश्च जघ्न युद्धे स नीमकाः॥३५॥ धार्तराष्ट्रान् शिखंडाद्यापि

इवाजगुराहवे॥ देवासुरसमं युद्धं कुरु पांडव सेनयोः॥३६॥ बभूव स्वस्वदेवानां पश्यतां प्रीतिवर्द्धनम्॥ श्रीभ
 ष्मोस्त्रेः पांडवे सैन्यं दृष्ट्वा होत्रिर्नृपातयत्॥३७॥ दशमेत्यर्जुनो बाणैर्नाभं वीरं ववर्ष ह॥ शिखंडी द्रौपदी तौ स्त्रे
 ववर्ष जलदोपया॥३८॥ हस्तश्चरथपादातममोन्यास्त्रनिपीडितं॥ नीमस्वच्छदमत्युश्च युद्धमार्गं प्रदर्शय च॥
 ३९॥ वसुहो वसुलोको यशरश्यागतः स्थितः॥ उत्तरायणमाकाक्षध्याप नृविष्णुस्तु वनस्थितः॥४०॥ दुर्यो
 धने तु शोकात्तद्रोणः सेनापतिस्त्वभूत्॥ पांडवे हर्षिते सैन्ये धृष्टकेतुश्च सूर्यपतिः॥४१॥ तयो युद्धं बभूवोयं
 यमराष्ट्रविवर्द्धनं॥ विराट् द्रुपदाद्याश्च निमग्ना द्रोणसागरे॥४२॥ दुर्योधनी महासेना हस्तश्चरथपतिना॥
 धृष्टद्युम्नानिपतिता द्रोणः काल इवाबभौ॥४३॥ हतोऽस्य त्यामचेत्युक्ते द्रोणः सत्वानि चात्यजनैत्॥ धृष्ट
 द्युम्नशराक्रांतः पतितः समहीतले॥४४॥ पंचमेह निदुर्द्धसर्वक्षेत्रं प्रमथ्य च॥ दुर्योधने तु शोकात्तर्कणः
 सेनापतिस्त्वभूत्॥४५॥ अर्जुनः पांडवानां च तयो युद्धं बभूव ह॥ शस्त्राशस्त्रिमहारीं देवासुररणोपमं॥
 ४६॥ कर्णर्जुनाख्ये सग्रामे कक्षोरी नवधी छरैः॥ द्वितीये हनिकर्णस्तु अर्जुनेन निपातितः॥४७॥ शत्रोदि
 नाई युयुधेत्यवधी तु युधिष्ठिरः॥ युयुधे नीमसेनेन हत सैन्यः सुयोधनः॥४८॥ बहन् हत्वा नरादींश्च नी
 मसेनमथा ब्रवीत्॥ गदया प्रहरतं तु नीमस्तु व्यपातयत्॥४९॥ गदयान्यात्मजांस्तस्य तस्मिन् दशदशे

नि॥ रात्रौ सुषुप्तं च बलं पांडवानां स पातयत् ॥ २० ॥ अक्षौ हि पाप्रमाणां तु च श्वत्थामा महाबलः ॥ शोष देवान्
पांचालान् धृष्टद्युम्नश्च सोवधीत् ॥ २१ ॥ पुत्रहीनां शोष दीतां रुदती मर्जुनस्ततः ॥ शिरो मणितुजग्राह ओशि
कास्त्रेण तस्य च ॥ २२ ॥ अश्वत्थामास्त्रनिर्द्दग्धं जीवयामास वै हरिः ॥ उन्नरायास्तोगर्भं स परीक्षितं हृत्पः ॥
२३ ॥ कृतवर्मा कृपो द्रोणिस्तपो मुक्तास्तोरणात् ॥ पांडवाः सात्यकी कृष्णः सप्तमुक्ताश्च परे ॥ २४ ॥ स्त्रिय
श्चर्त्ताः समाश्वास्पर्शमायैः स युधिष्ठिरः ॥ संस्कृत्य प्राहतान् धीरान् दत्तोदकधनादिकः ॥ २५ ॥ भीष्मा छा
तनवा ब्रुत्वा धर्मं सर्वं श्रुत्वांति दात ॥ राजधर्मान् मोक्षधर्मान् दानधर्मान् नृपो न वेत् ॥ २६ ॥ अश्वमेधे
ददौ दानं ब्रह्मणोऽग्रे रिमर्दनः ॥ श्रुत्वा तु नान्मोक्षं स यादवानां च संक्षयं ॥ २७ ॥ रात्रौ परीक्षितं स्थाप्य सानु
जः स्वर्गमाप्तवान् ॥ २८ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ युधिष्ठिर त्वराज्यं
स्तेऽप्राश्नादाश्च मातरम् ॥ धृतराष्ट्रो वनमगात् गांधारी च पृथ्वा विजः ॥ १ ॥ विदुरस्त्वग्निना दग्धो वनजे
न दिवं गतः ॥ एवं विष्णुर्बुध्नारमहरत् दानवा दिकं ॥ २ ॥ धर्माया धर्मनाशाय निमित्ति कृत्य पांडवान् ॥
स विप्रश्चाप व्याजेन मुशलेनाहनत् कुलं ॥ ३ ॥ यादवानां नारकरं वज्रं रात्रौ स्य वै च यत् ॥ देवादेशात् प्रजा
संसेदं त्यक्त्वा स्वयं हरिः ॥ ४ ॥ इंद्रलोके ब्रह्मलोके प्रज्यते स्वर्गवासिभिः ॥ बलमुद्रोऽनंतमूर्तिः पातलस्वर्गमी

राम.

१४

पि वान् ॥ ५ ॥ अविनाशी हरिर्देवो ध्याति धिर्धैर्य एव सः ॥ विनातं द्वारकास्थानं ज्ञावयामास स सागरः ॥ ६ ॥
संस्कृत्य यादवान् पायोदत्तोदकधनादिकः ॥ स्त्रियोष्टावक्रशपेन नाय विस्त्रोश्वयाः स्थिताः ॥ ७ ॥ पुनस्तस्मा
पतोर्भिता गोपालैर्धृष्टद्युधैः ॥ अर्जुने हि तिरस्कृत्य पार्थस्य लोकं चकार ह ॥ ८ ॥ व्यासेनाश्वासेतो मेने बलं मेह
संस्त्रिधौ ॥ हस्तिनापुरमगत्य पार्थः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ९ ॥ युधिष्ठिराय स ज्ञात्रे पालकाय नृणां तदा ॥ तद्व
नुस्तानि चास्त्राणि सरथस्ते च वाजितः ॥ १० ॥ विना कृष्णेन तन्नुष्टानमश्रोत्रिये यथा ॥ तद्वत्त्वा धर्मरा
जः कुराज्ये स्थाप्य परिक्षितं ॥ ११ ॥ प्रस्थानं प्रस्थितो धीमान् शोषया भ्रातृभिः सह ॥ संसारान् त्यक्तो ज्ञाता जपन्
वृक्षतं हरेः ॥ १२ ॥ महापथे तु पतिता शोष दी सह देवकः ॥ नकुलः फाल्गुनो भीमो राजा शोकपरायणः ॥ १३ ॥
इंद्रानीतरया रूढः सानुजः स्वर्गमाप्तवान् ॥ दृष्ट्वा दुर्योधनादींश्च वासुदेवं च हर्षितः ॥ १४ ॥ एतन्नेभार
तं प्रोक्तं यः पठेत् स दिव्यजेत् ॥ १५ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे भारते पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
वक्ष्ये बुधावतारं च पठतः शृणुते र्थदं ॥ पुरा देवा सुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥ रक्षरक्षेति शरणं वदं
तो जग्मुरीश्वरम् ॥ मायामोहस्वरूपो मौञ्जद्वौ दनमुतो नवतः ॥ २ ॥ मोहयामस दैत्यान् सान्नाजिता वे
दधर्मकं ॥ ते च बौधावन्तु बुद्धिं तेभ्यो वेदवर्जिताः ॥ ३ ॥ आहंतः सोऽभवत्तश्चादाहं तां न करोत्यरा

शोऽध्यायः ॥ १७ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ प्रियं हतोत्तानपादौ मनोः स्वायं नृवात सुतो ॥ अजीजनत सुतां कत्याशत
 रूपावयोन्विताम् ॥ १८ ॥ कत्या कर्दमभायतिः संम्राट् कुक्षिर्विराट् प्रभुः ॥ सुरुच्या सुतमोजते पुत्रं जनातपा
 दतः ॥ १९ ॥ सुनीत्यां च ध्रुवः पुत्रस्तपस्तेपे सकीर्तये ॥ ध्रुवो वर्षसहस्राणि त्रीणि दिव्यानि हे मुने ॥ २० ॥ तस्मै प्री
 तो हरिः प्रादात्पुनये स्नानं कंस्त्रिं ॥ श्लोकं मपावत्कशना दृष्टिं दृष्ट्वा च तस्य च ॥ २१ ॥ अहो सतपसो वीर्यम
 हो स्तैतमहो स्तुतमहो दूतं ॥ यमद्य पुरतः कृत्वा ध्रुवं सप्तर्षयः स्थिताः ॥ २२ ॥ तस्माच्छिष्टं च नयं च ध्रुवं
 ध्रुवजायत ॥ सिंहे राधतु सुछायां पंच पुत्रानकमकान् ॥ २३ ॥ रिपुं रिपुं जयं पुष्पं दृष्ट्वा संवत्सरे जसं ॥ रि
 पो राधत रहती चांक्षुं हंती चाक्षुषं सर्वतैजसं ॥ २४ ॥ अजीजनत पुष्करिण्यां वारिण्यां चाक्षुषो मनुः ॥ जं
 तः पुरुशतद्युम्नस्तपस्वी सत्यवाक कविः ॥ २५ ॥ अग्निष्टुवनिरात्रिश्च सुद्युम्नश्चातिमत्युक्तः ॥ ऊरोर
 जनयत्युवान् षडाग्नेयी महाप्रभान् ॥ अंगं सुमनसं स्वातिकृतमंगिरसं शयं ॥ अंगात् सुनीया पुं
 वैवेनमेकं व्यजायत ॥ २६ ॥ अरक्षकः पापरतः सहतो मुनिभिः कुशैः ॥ प्रजायं मृषयो यास्यममं युद्धं
 णकारं ॥ २७ ॥ वै न समयिते पाणौ संवत्सरे वष्टुर्नपः ॥ तं दृष्ट्वा मुनयः प्राकुरेष वै मुनिताः प्रजाः ॥ २८ ॥
 रिप्यति महातेजा यशश्च प्राप्सते महत् ॥ सुधन्वी कवची जातस्ते जसानि हहन्ति वा ॥ २९ ॥ द्युर्वै

दि
१६

एषः प्रजाः सर्वा अरक्षत् कुत्र पूर्वजः ॥ राजसूयाभिषिक्तानामायुः सपुत्रवीपतिः ॥ ३० ॥ तस्माच्चैव सपुत्र्यन्तो नि
 पुण्योस्तमागधौ ॥ ततस्त्रोत्रं क्रतुवीरौ राजा नृजनरंजनात् ॥ ३१ ॥ दुग्धागौ स्तेनसस्यानि प्रजानां जीवनाय च ॥ स
 ह देवैर्मुनिगुणैर्गंधर्वैः सा स रोगणैः ॥ ३२ ॥ पितृभिर्दानवैः सा धैर्द्वारुभिः पर्वतैर्जनैः ॥ तेषु तेषु च प्रात्रेषु दुह्यमा
 ना वसुंधरा ॥ ३३ ॥ प्रादात्पुनये स्नानं क्षीरं तेन प्राणानधारयत् ॥ दृष्ट्वा पुत्रौ तु धर्मज्ञौ जज्ञाते तर्हि पालिनौ ॥ ३४ ॥
 शिखंडिनी हविर्धानि मंतर्धाना व्यजायत ॥ हविर्धाना तृषडाग्नेयी धिषणा जनयत्युतान् ॥ ३५ ॥ प्राचीन बर्हि
 षं शुकं मयं कृत्स्नं व्रजाजिनौ ॥ प्राचीनायाः कुशास्तस्य एषि व्यो यज नो यतः ॥ ३६ ॥ प्राचीन बर्हिर्जगवान् महाना
 सीत् प्रजापतिः ॥ सवर्णा धत्त सा मुनी दश प्राचीन बर्हिषः ॥ ३७ ॥ सर्वे प्रचेत सो नाम धूना वेदस्य पारगाः ॥ अ
 द्य ग्धर्मचरणा स्तेतप्यंत महत्तपः ॥ ३८ ॥ दश वर्षसहस्राणि समुद्रसलिले शयाः ॥ प्रजापतित्वं संप्रा
 प्य तु यत्तु विस्मयनिर्गताः ॥ ३९ ॥ नृवं व्यामहित रुमिस्तां स नृवं दहंश्चते ॥ मुखजानि मरुत्तं च दृष्ट्वा चा
 यद्रुमक्षेयन् ॥ ४० ॥ उपगम्या ब्रवीदेता नृराजा सोमः प्रजापतीन् ॥ को यं यच्छति स संतिकन्या यो मारि
 षां वरा ॥ ४१ ॥ तपस्वि नो मुनेः कंडोः प्रमोचायां ममेव च ॥ न विप्यं जानता स शत्राविकोक्तकुलं कर
 २६ ॥ अस्मा सुतस्य ते दक्षः प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ प्रचेत सस्तां जग्रहुर्दक्षोऽप्यं च ततो नवत् ॥ ४२ ॥ अचरा

अचराश्चैव दिपदो यच वषटः ॥ सप्तद्वामनसा दक्षः पश्चादसृजतः स्त्रियः ॥ २८ ॥ ददौ सदशधर्मयि कश्यपाय
 त्रयोदश ॥ सप्तविंशतिसोमाय च तस्मादस्ति मे मिने ॥ २९ ॥ देवैव वक्रपुत्राय देवैव वांगिरसेत्यदात् ॥ ता सुदेवा
 अनागाद्यामैषु नानमनसा पुरा ॥ ३० ॥ धर्मसर्गप्रवक्ष्यामि दशपत्नीषु सृजतिः ॥ विश्वे देवास्तु विश्वायाः साध्या
 साध्या न्यजायत ॥ ३१ ॥ मरुद्वत्सामरुत्वतो वसोस्तु वसवो भवन् ॥ नोस्तु भानवः पुत्रा मुरुत्रास्तु सुरुत्रा
 ॥ ३२ ॥ नद्याया धर्मतो घोषो नागवीथी च जामिजा ॥ पृथिवी विषयं सर्वमरुत्वत्या न्यजायत ॥ ३३ ॥ संकल्या
 यास्तु संकल्याः इंदो नक्षत्रतः सुताः ॥ आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोनलः ॥ ३४ ॥ प्रत्युषश्च प्रभासश्च
 वसवोष्टौ च नामतः ॥ आपस्य पुत्रो वै नंद्यः शर्मः शांतो मुनिस्तथा ॥ ३५ ॥ वृधुस्सकालो कोतो च चीसो मस्य वै सुतः
 धरस्य पुत्रो प्रविणोऽतह मवहस्तथा ॥ ३६ ॥ मनोहरायाः शिशिरः प्राणो धरमणस्तथा ॥ पुरोजबो निल
 स्यासीद्विज्ञानो निलस्पच ॥ ३७ ॥ अग्निपुत्रकुमारश्च शरस्तैवे न्यजायत ॥ तस्य शाखो विशारवश्च नैगमेय
 श्वष्टृजा ॥ ३८ ॥ कृत्तिकातः कार्तिकेयो यतिः स नतकुमारकः ॥ प्रत्युषा देवलो जने विश्वकर्मा प्रभास
 तः ३९ ॥ कन्याशिल्पसहस्राणां त्रिदशानां च वर्धकिः ॥ मनुष्याश्चोपजीवंति शिल्पैर्ब्रह्मणादिकं ॥ ४० ॥
 सुरभी कश्यपाक्रान्ते कादशविजनुषी ॥ महादेव प्रसादे तपसा ज्ञाविता सति ॥ ४१ ॥ अजैकपादहिर्बुधुस्तु

नो

राम०

९९

शरुद्रश्च सत्रम ॥ त्वष्टुश्चैवात्मजः श्रीमान् विश्वरूपो महायुगाः ॥ ४२ ॥ हरश्च वक्ररूपश्च त्र्यंबकश्च पराजितः
 दशकपिश्च शत्रुश्च कर्पदीरैव तस्तथा ॥ ४३ ॥ मृगयाधश्च सप्यश्च कपाली दशचैवकः ॥ रूद्राणां च शतं
 लक्षं यैर्व्याप्तं स चराचरं ॥ ४४ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे जगत्सर्ग अष्टादशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ अग्निरुवा
 च ॥ कश्यपस्य वदं सर्गमदिस्मादिषु हे मुने ॥ चाक्षुषे तुषित दिवास्तदित्यो कश्यपात्तथा ॥ १ ॥ आसत विष्णु
 श्वरा क्रश्च त्वष्टा धातातयार्प्यमा ॥ एषा विचस्वानसमं वितामित्रो वरुणको जगः ॥ ३ ॥ अमी च द्वादशादित्या
 सतवैव स्वतेतरे ॥ अरिष्टनेमिपत्निनामपत्यानीह षोडश ॥ ४ ॥ बहुपुत्रस्य विदुषश्च तस्यो विद्युतः स्मृताः ॥ प्र
 त्यंगिरसजाः शरा कृशाश्च स्य सुरायुधाः ॥ ५ ॥ उदयास्तमनौ सूर्ये तद्वदेते युगे युगे ॥ हिरण्यकशिपुर्हि
 त्यां हिरण्यक्षश्च कश्यपात् ॥ ५ ॥ सिंहिका चानवतकन्या विप्रचित्तेः परिग्रहः ॥ राजप्रभृतयस्तस्यां सैहिके
 या इति स्मृता ॥ ६ ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्राण्यकशिपोः पुत्राश्च त्वारः प्रथितौ जसः ॥ अनुक्रादश्च क्रूरादश्च प्र
 क्रूरादश्चातिवैभवः ॥ ७ ॥ संक्रादश्च तुर्यो नृत्क्रादपुत्रो दस्तथा ॥ हृदस्य पुत्रश्चापुष्पांस्त्रिविबधिल एव
 च ॥ ८ ॥ बलेः पुत्रश्चातं त्वासी घाण्येष्टं महायुने ॥ पुरा कल्पे हिरण्येन प्रसाद्यो मापति प्रभुम् ॥ ९ ॥ पार्श्व
 तो विहरिष्मामि इत्येवं प्राप्तिश्चिरात् ॥ हिरण्यक्षमुताः पंचक्रूरैः शकुनिस्ततिः ॥ १० ॥ द्विम्बश्च शिवराधाश्च

शतमासनदनुसुताः॥स्वर्गनिस्तप्रभाकन्यापुलोमस्तुशचीस्मृतिः॥११॥उपदानवीहयशिराशर्मिषावा
 र्षपर्वणी॥पुलोमाकाचैकैश्चानरसुतेउने॥१२॥कश्यपस्यतुष्टेनार्येतयोःपुत्राश्चकोटयः॥प्राज्ञाद
 सचतुःद्यौकोनिवानकवचाःकुले॥१३॥ताम्रायाःषट्सुताःसुष्माकालीशेनीलजास्यसी॥गृध्रिकाश्च
 चिसुग्रीवीनास्यःकाकादयोऽनवन॥१४॥अश्वश्चोष्ट्राश्चताम्रायाअरुणोगरुडस्तथा॥विनतायाःसह
 स्रंतुसप्यश्चसुरसानवाः॥१५॥काशवेयासहस्रंतुशेषवासुकितक्षकाः॥दंष्ट्रिणःक्रोधवराजाघरो
 त्याःपक्षिणोजले॥१६॥सुरभ्यांगोमहिषादिहरोत्येतोस्तृणादयः॥स्वसायांयक्षरक्षोसिमुनेरश्वरसोभ
 वन्॥१७॥अरिष्टायाश्चगंधर्वाःकश्यपप्रादिस्त्रिरंवरं॥एषांपुत्रादयोसंख्यादेवैर्वैदानवाजिता॥१८॥दिति
 विनेष्टपुत्रावैतोषयामासकश्यपं॥पुत्रमिन्द्रप्रहर्तारमिउतिप्रायकश्यपात्॥१९॥पादाप्रक्षालनात्सु
 प्रातस्पागर्भंजघानह॥छिद्रसांनिध्यवैरस्तुदेवामरुतोऽनवन॥२०॥शक्रस्यैकोनपंचाशत्सहायादिपु
 तेजसः॥एतत्सर्वंहरिर्ब्रह्माअनिषिच्यष्टधुनृपं॥२१॥दशैकमेणराज्यानित्रयेषामधिपोहरिः॥द्विजो
 षधीनांचैकस्मत्प्रपांतुवरुणोऽनपः॥२२॥रातोवैश्रवणोराजास्पर्ष्याणांविष्णुरीदृशः॥वसूनांपावकोरा
 जामरुतोवासवःप्रभुः॥२३॥प्रजापतीनांदक्षोपप्रक्षादोदानवाधिपः॥पितृणांचपमोरान्मृतानांचह

रःप्रभुः॥२४॥हिमवांश्चैलपुगमानांदीनांसागरःप्रभुः॥गंधर्वाणांविन्नरथोनागानामथवासुकी॥२५॥सर्पा
 णांतक्षकोरजागरुडःपक्षिणामथ॥ऐराक्तोगर्जैराणांगोवृषोयगवामपि॥२६॥मृगाणामथशार्ङ्गलः
 जक्षोवानस्पतीश्वरः॥उच्चैश्रवास्तथाश्वानांसुबंधाष्टवृषालकः॥२७॥दक्षिणस्यांशखपदःकेतुमास्यो
 लकोजने॥हिरण्यरोमकःसौम्येप्रतिसर्गोयमीरितः॥२८॥॥इतिमहापुराणेआग्नेयेप्रतिमासर्गेएकोन
 विंशोऽध्यायः॥१९॥॥अग्निरुवाच॥॥प्रथमोमहतःसर्गोविज्ञेयोब्रह्मणस्तुसः॥तन्मात्राणांदितीयस्तुभूत
 सर्गोहिसंस्तः॥१॥वैकारिकस्तृतीयस्तुसर्गोऽप्ययः॥इत्येवंप्राकृतःसर्गसंस्तोबुद्धिपूर्वकः
 २॥मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तुमुख्योवैष्णवराःस्तुताः॥तिर्य्यकस्तोतस्तुयःप्रोक्तस्तैर्यग्योत्पस्ततः॥३॥तयो
 र्दश्रोतसांषष्टोदेवसर्गस्तुसंस्ततः॥ततोवाकस्तोतसांसर्गःसप्तमःसतुमानुषः॥४॥अष्टमोऽनुग्रहः
 सर्गःसात्विकस्तामसंतुयः॥पंचैतेविकृताःसर्गाःप्राकृतस्तेत्रयःस्तुताः॥५॥प्राकृतावैकृताश्चैवकोमा
 रोऽनवमस्तथा॥ब्रह्मतोनवसर्गस्तुजगतोमूलहेतवः॥६॥एवासाद्यादक्षकन्याश्चभृगवाद्याउपयेमिरे॥नि
 त्यौनेमिन्निकःसर्गस्त्रिधाप्युक्तयितोजने॥७॥प्राकृतोदैर्नदिनस्याद्यौत्तरप्रलयादनु॥जायातियत्राबुद्धिने
 नित्यसर्गोहिसंस्ततः॥८॥देवोधाताविधातारौभृगोःस्वातिरस्तुत॥अप्यंश्चपत्नीविष्णोयस्तुताशक्रेणवृद्ध

ये॥१॥धातुर्विधातुर्दोषुत्रौ क्रमात्पाणो मकंडकः॥ माकंडे यो मकंडाच्च जज्ञे वेदशिरास्ततः॥१०॥ पौर्णमासस्तु
 संभूत्यां परिचरन् वन्नतः॥ स्मृत्या मंगिरसः पुत्रा मिनिवा लिकुहुस्तथा॥११॥ राकाचानुमतिश्चात्रे रनुसया
 प्यजीजनत्॥ सोमं दुर्वसं संपुत्रं दत्तात्रेयं योगिने॥१२॥ प्रीत्या पुलस्तकार्या यो दत्तो निष्टुतो नवत्॥ कुमार्य
 पुलहा तजाताः सविष्टुः कर्मपास्काः॥१३॥ संनसां वरुतो रासन्वा लिखित्यामहोजसः॥ अंगुष्ठपर्वमात्रास्ते
 ये हि षष्टि सदस्त्रिणाः॥१४॥ उक्तायां च वसिष्ठश्चरजोगात्रौ कृषीकः॥ सवनद्यानघञ्जुक्तसुतयोः सप्तचर्षपः
 १५॥ पावकः पवमानो नृक्षुचिः स्वाहाग्नि तो नवत्॥ अग्निघाता बर्हिषदोश्चाभयः साम्नयो यजात्॥१६॥ पि
 तृभ्यस्तु स्वधायां च मेनावै धारणी शुभे॥ हिंसाभार्या त्वधर्मस्तथोर्जिते तथा नतं॥ कत्याच निरुतिस्तथाभ्या
 नयं नरकमेव च॥ माया च वेदना चैव मिथुनं त्विदमेतयोः॥ तयोर्जज्ञे यवै मायामृत्युं तृता पृहारिणं॥ वेदना य
 सुतचापि दुःखं जज्ञे यरौ रवात्॥ मृत्योर्माधिजरा शोक तस्मात्क्रोधाश्च जज्ञिरे॥ ब्रह्मणाश्च रुदनं जातो रोदना
 दुःखनाम च॥ नवं सार्वभषे शानं तथा पशुपतिं धिज॥ श्रीमसुग्रं महादेवमुवाच सपितामहः॥ दक्षकोपावतना
 यदेहं तस्याजसासता॥ हिमवत् दुहिता च त्वापुलीशं नो रजत् पुनः॥ रुषिर्मो नारदाद्युक्ताः पूजास्तानादिष्टुर्वि
 काः॥ सायमुपाद्यास्ता कृत्वा विस्वादे मुक्तिगाः॥ इत्याद्ये जमत्सर्ग॥१९॥ नारद उवाच॥ सामान्यं पूजां वि

राम.

१९

स्वादेवीक्ष्यमंत्राश्च सर्वदा न॥ समस्तपरिवाराय च न्यताय नमो यजेत्॥ धात्रे विधात्रे गंगा यौ यमुना यै निधीत
 या॥ धारत्रियं वास्तु नरं शक्ति कूर्ममनंतकं॥ श्रियं विधर्मकं तानं वैरागैश्चर्यमेव च॥ अधर्मादीनकंदलानप
 यके सरकषिकाः॥ रुवेदाद्यं कृताद्यं च मन्वाद्यं कदिमंडलं॥ विमलोत्कृष्टिणी ज्ञाना क्रिया योगा च तो यजेत्॥
 प्रह्लासत्या तथे शानुग्रहामलमूर्त्तिका॥ दुर्गा शिरंगणं क्षेत्रवा सुदेवादिकं यजेत्॥ तदयं च शिरंशुला धर्म
 नेत्रमयास्त्रकं॥ शंखचक्रदापदं श्रीवसं कोस्तुनं यजेत्॥ वनमाला श्रियं पुष्टिं गुरुं देयं रुमं च यजेत्॥ इन्द्रमग्निं य
 मराज्यजलं वायुं धनेश्वरं॥ ईशानं तमजं वायुं वाहनं क्रमुदादिकं॥ विष्णुं सेनं मंडलादौ सिद्धिः पूजादिनाम वे
 त॥ श्रीवपुजाय सामान्या पूजनं दिनमर्चयेत्॥ महाकालं जपेज्जंगायमुनां च गणादिकं॥ गिरं श्रियं गुरुं वास्तुश
 त्पादि धर्मकादिकं वामाज्येष्टातयारौ प्रीः काली कलविकारिणी॥ बलविकारिणी चापिवरप्रथमनना क्रमात्॥
 सर्वभूतदमनी च मुनीन् मुनीं शिवा सने॥ हां हं हं शिवं मूर्त्तये सांगचक्रं शिवं यजेत्॥ हे शिवा यदादित्यादि होमी
 जीनादि चक्रं॥ प्रांगौरी गंगणं शक्रमुखा चं डी तदादिकाः॥ कामान् सूर्याचर्चने मंश दंडी पूज्यश्च मंगलाः॥ उ
 चैश्च वाश्चारुणश्च प्रभूतं विमलं यजेत्॥ साराराधो परसुखस्कं दाद्यमयं भोजयेत्॥ दीपान् स्तुभ्यां जयाभवा वि
 भूतिविमला तथा॥ अमोघा विद्युता चैव श्रुत्या सवती मुखी॥ अकसिने इहं खं सोत्कायि विमूर्त्तिकं फाफ्री सः स

पयिनमः॥ आत्मनो हृदयाय च॥ अर्कयशिरसे तद्वदग्नीवाय अवायुगाना॥ भुवः स्वरे जालिनिशिखां कव
चं स्मृतं॥ नाने त्रैलोक्या कीर्त्तयन्ती शक्तिश्चरेति॥ सोमो गारको धनुर्धो जीवः शक्रः शनिक्रमात्॥ राहुः के
तुस्तु जम्बुदः संक्षेपादथ प्रजनं॥ आसनं मूर्त्तयो मूले हृदाद्यं परिवारकः॥ विष्णोः नमो विष्णुमूर्त्तिनो श्री श्री धरो
हरिः॥ श्री सर्वमूर्त्तिमंत्रो यमिति त्रिलोक्यमोदनं॥ कीर्त्तयन्ती शक्तिश्चरेति॥ स्वरे दधि हृदादिकं॥ समस्तैः पंच
मीपूजा संग्रामादौ जपादिका॥ चक्रं गदामातखड्गं मुशलं शंखशार्ङ्गं कं॥ पाशं कुशं च श्रीवत्सं कोस्त
नं वनमालया॥ श्री श्री महालक्ष्मी साक्षी गुरुरिन्द्रादयो र्चनं॥ सरस्वत्या मना मूर्त्तिः तु क्रीदेवी सरस्वती॥
हृदाद्या लक्ष्मीर्मेधा च कला तुष्टिश्च श्रुतिः॥ गौरी प्रमामतिर्ङ्ग गिणो गुरुश्च क्षेत्रयः॥ त्रया गंगा गणप
तयेव क्रीडोप्ये च श्री ये क्रीत्वारिता ऐं कीं सौं त्रिपुरा चतुर्थं त्रानमोत प्रणवाद्या अनामाद्या मक्षरं विंदुसं
युतां॥ सौ युतं वा सर्वमंत्रा प्रजना जपनः स्मृताः॥ होमस्तिलघृताद्यैश्च धर्मका मायमोक्षदा प्रजामत्रान्
पवेद्य सुनुक्तजोगो दिवं व्रजेत्॥ इत्याग्नेये वा सुदेव पूजादि एकोनविंश्यायः॥ १९॥ नारद उवाच॥ व
क्ष्ये स्नाने क्रियाद्यं सिद्धे नंतमूर्त्तिकं॥ गृहीत्वा तां विधा कृत्वा मत्स्नानमथैकया॥ निमज्ज्या चास्य विन्यस्य
सिद्धे नक्षतरक्षकः॥ विधिः स्नानं ततः कुर्यात् प्राणायामपुरःसरं॥ तद्दिध्यायन् हरिं त्रानं मंत्रेणाक्ष

राम-

२०

रेण हि॥ विधाया पितले मस्त्रादि बंध सिद्धं जप्ततः॥ वासुदेव प्रजयेत तीर्थसंकल्प चालयेत्॥ पात्रं वेदादि
नामंत्रैः सम्प्राज्जराय मूर्त्तिना॥ कृत्वा धर्मपुण्यं वस्त्रं परिधाप्य समाचरेत्॥ विन्यस्य मंत्रैर्निर्मोक्षपाणि
ध्वजं लभेव च॥ नारायणे न संयम्य वायुराध्याय चोक्तं जेत॥ लेण्याय नृहरिं पश्चादत्वा घंटा दशाक्षरा
ह्वात्यैवोक्तिस्तस्य योगपी गदित क्रमात्॥ मंत्रान्दिकपालपदं तानपी नृपितृगणानपि॥ मनुष्या
न सर्वभूतानि स्थावरात्या तथा च मे॥ तस्य चात्मनि संहत्या मन्त्रायोग गृहं व्रजेत्॥ एवमन्या सुपूजा
सुमन्त्राद्यैः स्नानमाचरेत्॥ इत्यग्निपुराणे स्नापिते न धिनः विंशो ध्यायेः॥ नारद उवाच॥ व
क्ष्ये पूजा विधिविधायकत्वा सर्वमाप्नुयात्॥ प्रक्षालिता क्रिरा च म्प्राग्यतः कृतरक्षकः॥ प्राङ्मुखः स्वस्तिकं बद्ध
पयाद्यपरमेव वा॥ यंबीजनानि मध्यस्थं चंडालिनात्मकं॥ विश्लेषात्स दशपैतुध्मयन्वा यस्तु कल्पयेत्॥ क्षी
हृत्यं कजमध्यस्थं बीजे त्रेजोनिधि स्मरन्॥ आधोर्ध्वं तिर्यगा निस्तुजालानिः कल्पयेदहन्॥ शरीरं कुरुति वधा
येदवरस्त्वं सुधं बुद्धिः॥ तत्पद्मव्यापिनि देहं स्वकामाहृदये त्सुधीः॥ सुषुम्णा यो निर्मार्गेण सर्वनाडी वि स
पिनिः॥ शोधयित्वा निमेषं करडद्विरथोस्त्रकं॥ व्यापकं हस्तयोगादौ दक्षिणां यधत्तोगकं॥ मूलं देहे
द्वादशांगं तस्य मंत्रेर्द्विषकं॥ हृदयं च शिरश्चैव शिखावर्मास्त्रलोचनं॥ उदरं च तथा घृष्टं वाहूरुपाद

जानुकं॥ सुप्रोदत्वास्मरेद्विहंजसाश्चतमर्चयेत्॥ वामेन वदनीत्यस्य हजाद्रयं तु दक्षिणे॥ प्रक्षाल्यास्त्रेण चा
 प्येष गंधपुष्पाक्षितेन सेतुं चैतत्सर्वगज्ज्योतिवस्तु जप्तेन वारिणा॥ फडं तेन तु संसिद्धहस्ते ध्यात्वा हरिं परे॥ ध
 र्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं वक्रिदिमुखात्॥ अधर्मादीनि गात्राणि सप्तादौ योगपीठके॥ कर्मपीठे दत्तं नंतं च प
 द्ये सूर्यादिमंडले॥ विमळाद्याः केदारस्था अनुग्रही कर्णस्थिता॥ पूर्वस्वहृदये जप्ता आवाद्या चर्वमंडले
 अर्थपाद्यं तथा वाममधुपर्कं पुनश्च तत्॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च नृपयंगं धपुष्पकं॥ धूपदीपनैवेद्यादिपुंडरी
 काक्षविद्यया॥ यजेदंगानि पूर्वादौ वारिपूर्वचरे जं॥ दक्षे च कंगदा सोम्ये कोणे शंखचरे न्यसेत्॥ देवस्य वाम
 तो दक्षे वेधुधीखड्गमेव च॥ वामे धर्मश्रियं दक्षे पुष्टिं वामे ग्रतो यजेत्॥ वनमालां च श्रीवत्सं को सुगौ दिक्यती
 त्वहिः॥ अमंशैः पूजयेत्स्वनि विस्त्रवेद्योर्वसानतः॥ यस्मै न च समस्मै न अंगैर्वीजे न वै यजेत्॥ जप्ता प्रदक्ष्यं क
 लसुत्वा र्धं सर्वं मर्ष्य च॥ हृदये विन्यसेत् ध्यात्वा आहा व्रत्या हरिं स्त्विति॥ आगच्छा हने योज्यं क्षमस्वेति विसर्ज
 ने॥ एवमष्टाक्षराद्याश्च पूजां कृत्वा विमुक्तिं प्राक॥ एकस्मत्सर्वं प्रोक्तं न वयं हार्चनं शृणु॥ अंगुष्ठकवयेत्यस्य
 वासुदेवं वलादिकान्॥ तर्ज्यादौ शरीरेद्य शिरो ललाटवक्त्रके॥ त्र्यङ्गानि गुह्यजान्नाद्यो मध्यपूर्वादिः कचे॥ एक
 पीठे न वयं हं न वपीवं च सर्ववत्॥ न वा ज्ञेन च मूर्त्या चैतन् वयं हं च सर्ववत्॥ पद्मसंध्ये पतत् स्नाने वासुदेवं प्रयो

जयेत्॥ इत्यादि महापुराणे आग्नेये आदिमूर्त्यादि पूजा विधिरा कविंशो ध्यायः॥ नारद उवाच॥ अधिकार्यं प्रव
 क्ष्यामि येन सा सर्वकामभाक्॥ चतुरथधिकं वंशमंडलं चतुरस्रकं॥ सूत्रेण सूत्रयित्वा तु क्षेत्रं तावत्तवने त्वयं॥
 स्वातस्य मेखला कात्सुक्ता चैवांगुलद्वयं॥ सत्वादि संज्ञा पूर्वसिद्धा दशंगुलमूर्द्धिता॥ अष्टांगुला प्यांगुलो व
 तुरंगुलविस्तृताः॥ योनिर्दशंगुलारम्या षड्चातर्धंगुला यया॥ कमालिन्ना च कर्तव्या पश्चिमासा अवस्थिता॥
 अश्वत्थपत्रसदृशी किंचि कुंडे निवेशिता॥ तु यंगुला यतं नालं पंचदशंगुला च यत्॥ मूलं तु अंगुलं यो त्या अंगुल
 म्याः षडंगुलं॥ लक्षणं ते च दत्तं सविगुणं धिकरादिषु॥ एकं त्रिमेपलं कुंडं वृत्तुला दिवदा म्हे॥ कुंडाद्विस्तृतं
 सूत्रं कोणे यदि तिरि मते॥ तद्वर्द्धं दिशि संस्थाप्य चामितुं वृत्तुलं भवेत्॥ कुंडाद्विचो नागा द्वाद्विंशो चोत्तरतो बहिः॥ ए
 र्वपश्चिमतो यज्ञा लो वयित्वा तु मध्यतः॥ संस्थाप्य नामितं कुंडं कुंडमर्धं न वेत्तुं॥ पद्मा करे दलानि सुमेखलानां
 च वृत्तुले॥ बाहुं देउ प्रमाणा नुहो माधंकारयेत्तुं॥ सप्तपंचांगुले चापि चतुरस्रं चकारयेत्॥ विनागे न भवेत्तं मध्ये
 दत्तं सुशोभनं॥ तिर्यग्द्वंद्वं समाख्यतं बहिरर्द्धं तु शोधयेत्॥ अंगुलसं चतुर्धा शिरो षाध्वं दितया ततः॥ स्वातस्य मेख
 लातस्य मेखालाद्विस्तारयेत्॥ कंठं विनागं विस्तारं सगुष्ठकं समा यतं॥ सार्धं अंगुष्ठकं चास्मात्तदग्रे तु सुखं भ
 वेत्॥ चतुरंगुलविस्तारं पंचांगुलमथापि वा॥ विक्रमं गुलकं तस्या मध्यांतं तु सुशोभनं॥ अयामस्तत्समंतसम

अनिमः सुशोभनः ॥ शिशुरं कंठदेशास्पादितो यौवकनीयसी ॥ शेषं दंडतुकार्त्तं यथा रुचि विचित्रितं ॥ चतुर्कं
 ध्युलं वृत्तं कर्त्तव्यं तु सुशोभनं ॥ गोपदंतु यथा मय मल्यपंकेतयानवेत् ॥ उपलिप्पलिखे प्रेषा मंगलाम् जुनामि
 कां ॥ सोम्याग्रो प्रथमा तस्यां रेखा हस्तमुखे तयो ॥ मध्ये तिस्रस्तयारूपा दक्षिणादि क्रमेण तु ॥ एवमुच्चिर्य चा
 न्मक्षप्रणवेन नुमंत्रयित् ॥ विष्टरं कृत्य येन तस्मिन् शक्तिं तु वै सवी ॥ अलं कृता कुरु मती क्षिपेदग्निं हीरं स्मरन् ॥
 प्रादेशमात्रा समिधो दत्ता परिसमुक्षतं ॥ दत्तैस्त्रिधा परिसीर्य पूर्वद्वौ तत्र पाकं ॥ आसादयो तद्विधमवर्हिन्मौस्त
 कश्च कक्षयं ॥ आज्यस्वाली च रुक्मा लीकृता घं च प्रणीतयोः ॥ प्रोक्षयित्वा प्रोक्षणी च गृहीष्ट्य च वरिणा ॥ पवि
 त्रा तर्हितं हस्ते अविश्राव्य च तज्जले ॥ पांड-नीत्वा ध्यात्वा प्रोक्षिष्ये यो निरग्ने निधाय च ॥ तदह्नि स्त्रिषु संप्रोक्ष्य रथा
 लितस्य चाग्रतः ॥ प्रणीताया स पुष्पायां विष्णु ध्यात्वा तत्रेण च ॥ आज्यस्वाली मया ज्येन संप्रयग्ने निधाय च ॥ स
 प्रबो जवनाभ्यां तु कृयादि ज्यसंस्कृतिं ॥ अष्टांशिताग्नौ निर्गन्तौ कृशो प्रादेशमात्रको ॥ ताभ्यामुत्तानपाणिभ्यां
 मंगुष्ठानमिकेन नु ॥ आज्यं तयोस्तु संगृह्य विनीत्वा त्रिरिवानयेत् ॥ अकृकचौ चापि सं गृह्य ताभ्यां प्रख्यात्पपाणि
 ना ॥ आतर्प्य दत्तैः संगृह्य पुनः प्रक्षाल्य चैव हि ॥ निष्टप्य स्नापयित्वा तु प्रणवेनैव साधकः ॥ अंगैर्होमस्तु कर्त्तव्यो य
 या विज्ञानुसारतः ॥ गन्धेन तु प्रथमं पुनः पुंसवनं स्मृतं ॥ सीमंतोन्नयनं जातकर्म नामात्र प्राधानं ॥ चूडा कृतं व्रत

बंधं वेदव्रतात् शेषतः ॥ समावर्त्तनपद्याच योगत्वात् अधिकारकः ॥ हृदादिक्रमतो ध्यात्वा एकैककर्म पूज्य च ॥ अथ
 वष्टौ चतुर्जुजात् प्रतिकर्म कृतीः पुनः ॥ एषा कृतिं ततो कृत्वा श्रुत्वा मूलेन साधकः ॥ हृदादिक्रमतो ध्यात्वा हस्त
 सुखरमुच्चरन् ॥ विसोर्वक्त्रि क्रमेणाय प्रदद्याच्चक्रवद्वरिं ॥ आसनादिक्रमेणोदंसां गवरणसंयुतं ॥ गंधैः पुष्पैः
 समज्यर्च्य ध्यात्वा देवं सुरोत्तमं ॥ आधायै ध्यामया पारावद्या प्राग्रीशं संस्थितौ ॥ व्यापयेनैकृतीशदिप्रवृत्तौ तु यथा
 क्रमं ॥ आज्यनागीततौ कृत्वा च क्षुषी दक्षिणोत्तरे ॥ मध्ये च जुजुया सर्वमंत्रान च क्रमेण तु ॥ आज्येन तर्पयन्म
 त्रिदिशो शोभो गहो मकं ॥ शतं सहस्रं वा त्याग्यैः समिधिवर्तिलैः सदा ॥ समप्याचोत होमो तं शुची शिष्यानुपोषि
 ता न् ॥ आहूयाग्ने निवेश्याथ आसने प्रोक्षयेत् स्मृतम् ॥ शिष्यानात्मनिसंयोज्य अविद्याकर्मबंधनैः ॥ लिंगानवच
 तयं च सह लिंगेन पालितं ॥ ध्यानमार्गेण संप्रेक्षवायुबीजेन शोधयेत् ॥ ततो दहनबीजेन सिंष्टिं ब्रह्मा उ संति
 कं ॥ निर्दग्धा सकला ये तस्मिन् कूटमवस्थिता ॥ प्रावयेद्वारिणा जस्म संसारं वाङ्मयं स्मरेत् ॥ कृत्वा नु स्मरणे
 चैव चिंतयेद्बीजं संज्ञकः ॥ तन्मात्रा निसमस्ता निःसं हृतं पार्थिवं शुभं ॥ अंडं तड्म वंध्यायेत् सदा धारं सदात्म
 कं ॥ तन्मध्ये चिंतयन्मूर्ति पौरुषी प्रणवात्मिका ॥ लिंगसंक्रामयेत्पश्चात् स्वंडिले पूर्वसंस्कृतं ॥ अंडं तदपि संता
 नक्रमात् दृष्ट्वा विचिंतयेत् ॥ ततोऽमदमेकं तु स्तित्वा विशाकलीकृतं ॥ द्यौर्वपृथिवी सकलीतयोर्मध्ये मप्रापति

जातं ध्यात्वा पुनः प्रोत्थय प्रणमेन त्वं तं शिष्टं ॥ मंत्रात्मकं तनुं नृत्वा यदा न्यासं पुरोहितं ॥ विष्णुहस्ते ततो मूर्ध्नि दद्यात्
 ध्यात्वा तु वैश्वं ॥ एवं मे कंचरुत्वा पि जपित्वा ध्यानयोनितः ॥ कलौ संप्रज्य लेन नेत्रे बंध्यानुवाससा ॥ नेत्रमध्येन
 मंत्रां तात न शोषा नो हवे न तु ॥ कृतः पूज्यो नरः सम्यक् देवदेव स तत्त्ववान् ॥ शिष्या न पुष्पांजलि नृतः प्राञ्जुखा
 नुपवेशयेत् ॥ अर्चयेद्यश्च ते प्येवं प्रसुता गुरुणा हरिः ॥ क्षिप्त्वा पुष्पांजलिं तत्र पुष्पदिभिरनेतरं ॥ वासुदेवा
 च नैरुत्वा गुरोः पादा च नंततः ॥ विधाय दक्षिणोदयात्सर्वस्वचा दमं वच ॥ गुरुः शिष्ये ये छिप्यां स्तेः पूज्यो
 नाम निहिरिः ॥ विष्णुकसेनं यजेदीशो षड्चक्रगदाधरं ॥ तर्जयितं च तर्ज्या मंडलं स्तवि सज्जयेत् ॥ विष्णुर्वि
 माल्यमखिलं विषमेनाय चार्पयेत् ॥ प्रणतो हिरयात्मानमतिविष्णु च ऊं उगं ॥ वक्रिमात्मनि संयोज्य विष्णु
 कसेनं विसर्जयेत् ॥ बुधस्तुः सर्वमाप्नोति मुमुक्षुर्नायते हरिः ॥ ॥ इत्याग्नेये अग्नि कायादि वा विंशो ध्यायः ॥ ॥
 नारद उवाच ॥ वासुदेवादि मंत्राणां पूज्यानां लक्षणं वदे ॥ वासुदेवः संकषणः प्रहृष्टश्चातिरुद्धकः ॥ नमो भ
 गवते चादौ अत्रात्रैः खबीजकः ॥ उंकाराद्या नमो तांश्च नमो नागपणस्ततः ॥ उंतत सत्र लक्षणे नमो विष्णु
 वे नमः ॥ उं क्षौ नमो नगवते नारसिंहाय वै नमः ॥ उं ह्रः नमो नगवते वाराहाय नराधिपाः ॥ अंगानि स्वेतबीजा
 नां स्वनामां तैर्ध्या कइ दयादीन् कल्पं तवि नक्षे स्तत्र वेदिभिः ॥ व्यंजना दीनि बीजानि तेषां लक्षणमन्यथा

दीर्घस्वरैस्तु निन्ननिनमोर्षितस्ति तानि तु ॥ अंगानि हस्वयुक्ता नि उपांगानां ति वार्पयेत् ॥ विभक्तं नाम वर्णानि
 स्तित बीजात्म सुत्रं मे ॥ दीर्घस्वरैश्च संयुक्तं मंगोपांगस्वरैः क्रमात् ॥ व्यंजनानां क्रमो ह्येष तद्दयादि प्रकृत्यपे ॥
 स्वरबीजेषु नामां तैर्विभक्ता त्पगनामभिः ॥ युक्तानि तद्दयादीनि वा दशां तानि पंचतः ॥ आरभ्य कल्पयित्वा तु ज
 पेत् शिष्टं नुरुपतः ॥ तद्दयं च शिरः स्वली प्राक् वचने नमस्तु कं ॥ षडंगानि तु बीजानां मूलस्य वा दशांशकं ॥
 तद्विंशश्च शिष्यचर्मचांगने त्रयोदश ॥ एष्ट्वा रूपादौ च जपे पादौ क्रमात्पुनरेत ॥ कंच ये शो वै न ते यः खं ये खं
 गदागमः ॥ गं जं वं शं पुष्टिम तो द्यं दं हं श्विये नमः ॥ चं पां मं चं पां च जन्म छं तं द्यं कोस्तु माय च ॥ जं जं रं सुदृशं
 नापश्चीवस्स मं वं चं चले ॥ उं वं वं वं वं नमालाये पद्मनाभाये पद्मनाभाय वै नमः ॥ निर्बीजय दमं त्राणां परै रंगा
 निकल्पयेत् ॥ जात्यं तैर्नाम संयुक्ते तद्दयादीनि पंचधा ॥ प्रणवं तद्दयादीनि ततः प्रोक्तानि पंचधा ॥ प्रणवं तद्द
 दयं पूर्वपरायेति शिरः शिष्या ॥ नात्मार्यनामकवचं प्रस्त्रनामां कितं नवेत् ॥ पराङ्गिदिश्वनात्मा चतुर्थ्यं तो न
 मोत्रकः ॥ एकमृहादिषड्विंशं मृहातस्य त्समो मृतुः ॥ कानि शाहेकरायेषु प्रकृतिं देहिके चयेत् ॥ परायण
 रुपात्मा स्यात्प्रकृत्यात्मा विरूपतः ॥ उं परायात्मने वाचा व्यक्तो च विज रूपकः ॥ अग्निं त्रिमूर्तौ वीत्यस्य व्याप
 कं करदेहयोः ॥ वायुको करणा व्यन्तस्यैतरकवये ॥ रुदिमूर्ते न तावेषा त्रिमूर्ते तु पररूपको ॥ रुवेदा व्यापकं

हंते अंगुली स्वयं नृस्येत् ॥ स्तनद्वये थर्वरुपं शिरो हृत्वरणांतकः ॥ आकाशं व्यापके न्यस्य करे देहे तु पुर्ववित् ॥ अंगुलीषु च विद्यादि शिरो हृत्पदके ॥ वायुज्योतिर्जले पृथ्वीपंचकूटः समीरितः ॥ मनः श्रोतश्चक्षुः श्रिका प्राणः षट्कूट इति ॥ व्यापके मानसं न्यस्य ततो गुहादितः कुमात् ॥ मूर्धास्थितं हृत्पंचकूटं कथितः कर्णस्थितः ॥ आदिमूर्तिस्तु सर्वत्र व्यापके जीव संज्ञितः ॥ अर्जुनः स्वमहर्जनस्तपः सत्यं च सप्तधा ॥ करोति हृदि न्यसेदाद्यं अंगुष्टादिक्रमेण तु ॥ उजसं स्तः सप्तमं च लोकादेहके कमात् ॥ देहेशिरो ललाटस्थं हृत्पंचकूटं क्रिपुसे स्तितं ॥ अग्निशे मस्तथोक्तं सुषोडशे वा जपेयकः ॥ अतिरात्रात्रोयमिच्छयतासा सप्त रूपाः ॥ वीरहं मनश्चक्षुः स्पर्शरूप सस्ततः ॥ गंधो बुद्धिः व्यापकं तु करे देहे न्यसेत् कमात् ॥ न्यसेदस्य चतनयोः कललादे मुखे हृदि ॥ नाभौ गुह्ये विषादे च षट्कूटः पुमान् स्मृतः ॥ जीवो बुद्धिरहंकारो मनः शब्दो गणो निल ॥ रूपं रसो नवात्मा ये जीवस्त्रिगुणक दये ॥ तर्ज्यादिक्रमात् छेपं यावदामप्रदेशिनी ॥ गुदे शिरो ललाटस्थं हृत्पंचकूटं त्रिगुणं जातु ॥ पादयोस्तु तथात्मा ये इंद्रो व्यापी समास्तितः ॥ अंगुष्टक द्वये वक्रितर्ज्यादौ परेषु च ॥ लाटवक्त्रे हृत्पंचकूटं त्रिगुणं जातु ॥ पादयोः एकादशात्मा च मनः श्रोत्रं त्वं चक्षुः श्रवणं चक्षुः श्रिफा तथा प्राणं वाक् स्पर्शं च ॥ उरुस्त्वमानसो ध्यायी श्रोत्रं मंगुष्टक द्वये ॥ तर्ज्यादिक्रमादष्टौ अतिरिक्तं करदये ॥ उन्नमंगेललाटस्थं हृत्पंचकूटं त्रिगुणं जातु ॥ उरुपुमे

राम
२४

तथा जंघा गुल्फपादेषु च कमात् ॥ विष्णु हरिर्मधुश्चैव त्रिविक्रमकवामनौ ॥ श्रीधरो यशो केशो पद्मनाभस्तथैव च ॥ रामो दरः केशवश्च नारायण इति परः ॥ माधवं वा यगो विंदं विष्णु वै व्यापकं न्यसेत् ॥ अंगुष्टादौ तले च वपादौ जानुनि वै कटौ ॥ शिवः शिरकोट्या च जानुपादादिषु न्यसेत् ॥ दादशात्मा पंचविंशः षट्त्रिंशश्च कूटस्थया ॥ पुरुषो धीरहंकारो मनश्चित्रं तु सप्तकाः ॥ तथा स्पशोरिसोरुपं गंधमो तत्त्वचक्षुः ॥ चक्षुर्जिह्वा नासिका च पादपाण्यं क्रिपायवः ॥ उपस्थो नृजने ते जो वायुराकाशमेव च ॥ पुरुषं व्यापकं न्यस्य अंगुष्टादौ च संन्यसेत् ॥ शोषान् हस्ततले न्यस्य शिरस्य थललाटके ॥ मुखे हृत्पंचकूटं त्रिगुणं जातु ॥ कौकुरूपो हतौ ॥ पादौ जान्वोरुपस्थि च हृदये मूर्ध्नि च कमात् ॥ परश्च पुरुषात्मा दौ षड्दिशो पूर्ववत् परं ॥ संचित्तमंडले च तु प्रकृति एजये रुधः ॥ पूर्व्याम्याथ सौम्ये पुहृदयादीनि एजयेत् ॥ अस्त्रमग्न्यादिपत्रेषु वै न तेषां दि पूर्ववत् ॥ दिक्पालांश्च विधिस्तुल्यं त्रिभूहेऽपि अमध्यतः ॥ पूर्वदिदिग्दला वासैः पादादि निरुजैः ॥ कर्षिकायां नाभसश्च मानसः कीर्त्तिका स्तितः ॥ विषरूपं सर्वसिद्धयजे राज्यजयापच ॥ सर्वकूटैः समायुक्तः मंगैरपि च पंचभिः ॥ गरुडाद्यैस्तथैन्द्रोद्यैः सवर्निका मानवाभ्युयात् ॥ विषक्तेन यजेन्नास्त्रा वै बीजं नागसंयुतं ॥ इत्यग्निपुराणे महादिमं प्रदर्शयति त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ नारद उवाच ॥ मुद्राणां लक्षणं वक्ष्ये सान्निध्यादिप्रकारकं ॥ अंजलिः प्रथमा मुद्रा वंदना हृदयानुगाः ॥ ऊर्ध्वगु

रोवाममुष्टिदक्षिणां गुह्यबंधनं॥सकस्यतदवांगु शैयस्यचोर्ध्वप्रकाशितं॥तिस्रःसाधारणीमृहेप्रयमाधारणाश्माः
कनिष्ठादिविमोकेन अशेषमुद्राययाक्रमं॥अंगुष्टेन कनिष्ठं तं नामयित्वांगुलीत्रये॥ऊर्ध्वजात्वा संमुखं च बीजा
यनवसायचौ॥वामहस्तमपोत्तानां कृत्वोर्ध्वं तामयेछने॥वाराहस्यस्मृत्यामुद्रा अंगानां चक्रमादिमाः॥एकेकोतौ
यद्विधाचवाममुष्टौ तपांगुली॥अज्जचायस्त्वमुक्तादक्षिणे चैवमेवतु॥ऊर्ध्वगुष्टौ वाममुष्टिमुद्रासिद्धिसतो
नवेत॥॥इत्यादिपुराणेषु मुद्रालक्षणं॥नारद उवाच॥॥वक्ष्ये दीक्षां सर्वदा च मंडले ज्ञेयं हरिं यजेत्॥दशम्यामुपसं
हृत्य पागुद्रव्यं समस्तकं॥विम्यस्य नरसिंहे न संमंत्रातवारकं॥सर्षपास्तस्युडे तेन रक्षो ह्वासान् सर्ववितक्षिपे
त्॥शक्तिसर्वात्मकी तत्र त्रयसेत्प्रासादरूपिणी॥सर्वेषु धंसमाहृत्य विकिरणमिमं त्रये तं शतवारं शुभे पात्रे वा
सुदेवेन साधकः॥संसोध्य पंचगव्यं तु पंचाभिमुखं त्रिभिः॥नारायणतैः संप्रोक्ष्य ऊर्ध्वगुष्टौ स्नेहतां नवं॥विकिरा
नवासुदेवेन क्षिपेदुत्तानपाणिना॥त्रिधा पूर्वमुखेति एव नृध्यायनं विष्णुं तदाहृदि॥वर्द्धित्या सहिते ऊर्ध्वे सांगं
विष्णुं प्रजयेत्॥शतवारं मंत्रयित्वा च स्वेणैव च स्वेणैव च वर्द्धिनी॥अच्छिन्नधारया सिचन इक्षानां तानपेक्षतं
कंकलशो एतौ नीत्वा स्थापयेद्विकिरोपरि॥संहृत्य विकिरनवस्त्रः ऊर्ध्वे राक कर्णीयजेत्॥सर्वस्वपंचरत्नाद्य
स्त्रंडिले पूजयेद्गुरि॥अथावपि समम्य सर्वमंत्रान् संतप्य सर्ववत्॥प्रक्षाल्य पुंडरीकेन विलिप्या भस्मगंधिना॥

राम.

२५

तथा प्राज्येन संस्पृक्षीरेण पिचसाधकः॥आलोक्य वा सुदेवेन तितः संकर्मणेन च॥तंदुजाना ज्यसं सशान्क्षिपेत्
क्षीरे स्वसंस्कृते॥प्रद्युम्नेन समाजो ज्यदव्यासं घटयेछने॥पक्का सुत्रारपेत्य आदग्निं रुंधेन देशिकः॥प्रक्षाल्या
लिप्यत तज्जपेद्दिग्पुंडं ठनस्मना॥नारायणेन पाश्वर्षिचरुमेकं सुसंस्कृतं॥नगा मेकं तु देवाय कलशा यद्विती
येकं॥तृतीयेन नुनागे न प्रदद्यादा ऊतित्रयं॥शिष्यैः सह चतुर्गुरुदद्याद्विष्वक्त्रये॥नारायणेन समं त्रयसप्तधा क्षीर
रक्षजं॥ऐं प्रासुत्रर के गानी सुसंस्कृतं मुत्रमं॥शुभं सिंहं सुने कृत्वा आचम्या यत्र विरपच॥पूजागारं न्यसेत्तं त्रीप्रो
च्य विष्णुं प्रदक्षिणं॥संसारार्त्तवमनानां पशूनां पाशमुक्तये॥त्वमेव शरणं देव सदा त्वं भक्तवत्सल॥देवदेवानुजा
ती हि प्राकृतैः पाशाबंधनैः॥पाशिता तमोचयिष्यामि त्वत्प्रसादात् पशूनि मान्॥इति विज्ञाप्य देवेशं संप्रविश्य पश्य
ततः॥धारणान्निस्तु संशोध्य पूर्ववर्जितेन दिवा॥संस्कृत्य सूर्यासंयोज्य नेत्रे कृत्वा प्रवेशयेत्॥पुष्पवर्णजिनी सत्र
क्षिपेत्तं त्रामयोजयेत्॥अमंत्रमर्चनं तत्र पूर्ववत् कारयेत् कुमात्॥अस्यां मृत्तौ पिते पुष्पं तस्य तन्नामनिदिशि त
शिखरं तु सस्मितं स्त्रुं पादा गुष्टान्निषड्गुणं॥कन्यासुकर्तितं स्त्रुं पुनस्तद्विपुणं कृतं॥यस्यां सलीयते विश्वतयो
विष्णुं प्रसूर्यते॥प्रकृतिं प्रक्रिया नेदो संस्तितां तत्र चित्तयोत्॥तेन प्राकृतिकान्या सन्प्रपित्वा तत्र संरक्षया॥कृत्वा
शरावेतत्स्त्रुं ऊर्ध्वं पार्थे निधारयेत्॥ततस्तत्त्वानि सर्वाणि ध्यात्वा शिष्ये ततो न्यसेत्॥सृष्टिक्रमात् प्रकृतादि

एषिमांतिदेशकः॥ तत्राचपंचाधारास्मादंगैर्वादिशधापिवा॥ ज्ञातव्यः सर्वजैर्देनग्रथितस्तत्त्वचिंतकैः॥ अ
 गैः पंचभिरध्यानेखिलेविरुतिनिक्रमात्॥ तन्मात्रात्मनिसंहत्यमायास्त्रे पशोस्तनौ॥ प्रकृतिर्नीमशक्तिश्च
 स्तथाबुद्धिस्तथामनः॥ पंचतन्मात्रबुद्ध्याख्यं पंचांगं तत्पंचकं॥ अथैव वादशात्मानंस्त्रे देनिवेशयेत्॥ कु
 लासंपातविधानास्त्रेः सृष्टिक्रमेणतु॥ एकैकं शतहोमैर्नदत्वा पूज्यं हिततः॥ शरावे संपुटीकृत्य क्रमेण
 यनिवेशयेत्॥ अधिवासयथा न्यायं नक्तिश्चिंत्यं तदीक्षयेत्॥ कर्तरीः कर्तरीवापिरजांसिखटिकामपि॥ अ
 न्यदप्युपयोगिस्मात्सर्वतदामगोचरे॥ संस्थाप्य मूलमेवैषां पराम्नाधिवासयेत्॥ नमो नूतेत्यश्वबलिः कु
 शोश्चेत्स्मरन्हरिं॥ मंडमं नूयित्वा यवितानघटगंडकैः॥ मंडले पयजेद्विस्तृतः संतर्प्य पावकैः॥ आरूय
 दीप्तयेच्छिष्या न्यदुपम्यासनस्थितान्॥ संप्रोक्षविस्तुहलेन मूक्षनिस्पर्शवैक्रमात्॥ प्रकृत्यादिविरुत्यंते
 साध्विभूतादिदेवता॥ सृष्टिसाध्यात्मिकीकृत्वा हृदितां संहरेक्रमात्॥ तन्मात्रानूतो सकलां जीवेन समता
 गतां॥ ततः संश्राप्य कुंभे शंस्तं संहृत्य देशकः॥ अग्नेः समीपमागत्य पार्श्वे तं संस्थापयेत्॥ मूलमेवैषां सृष्टि
 माकृतीनां शतेनतु॥ उदासीनं तथा पाद्यपूजां कृत्वा च देशकः॥ अक्षरं सः समादाय मूले नरा मंते त्रितं॥ सं
 ताड्य हृदयं तेन कुंभकारेण संयुतैः॥ वियोगपदसंयुक्तैर्बीजैः पादादिभिः क्रमात्॥ एषिमादीनीतत्त्वानि वि

राम

२६

शेषमनुकुर्यात्ततः॥ वक्त्रावखिलतत्त्वानामालये आहृतौ हरौ॥ त्रीयमानं क्रमात्सर्वतत्त्वाधारं स्मरेद्बुधः॥ ता
 उनेतवियोज्ये च मादाया पाद्यसाम्यतां॥ प्रकृत्या कृत्यं नु कुर्याद्यथोक्ते जातवेदसि॥ गन्धधनजातकर्मजो
 गांश्चैवालयेत्तथा॥ कृत्वा द्यौतत्रैतैर्वैतैर्वतनः संविं स होमयेत्॥ अक्षंतत्वं समुद्रस्य पूज्यं कृत्वा तु देशकः॥
 संनयेद्वि परेतत्वेया वदत्या कृतं क्रमात्॥ तत्परं ज्ञानयोगेन विलाप्य परमात्मनि॥ विमुक्तबंधनं जीवं परम
 स्मिन्नयेत्तदे॥ निहतं परमानंदं शुद्धबुद्धौ स्मरेद्बुधः॥ दद्यात्पूज्यं कृतिं पश्चादेवं दीक्षा समाप्पते॥ प्रयोगमं
 त्रानहं क्षामिपैदीक्षा होमसंलयः॥ उं पृथुता निविदुक्कं फट्॥ अनेन ताडनं कुर्याद्वियोजनमिह द्रव्यं॥
 उं पृथुता न्यापातत्वा आदानं कृत्वा चानेन प्रकृत्या योजनं शृणु॥ उं धं नूतानि होमसंज्ञं प्रवक्ष्यामि ततः पू
 ज्यं कृतिमंत्रं॥ उं नूतानि सहरतस्वाहा॥ उं नमो भगवते वासुदेवाय॥ आवापट् पूज्यं कृत्या नतरे तु तत्त्वैश्चि
 ष्यं वसंतयेत्॥ एवं तत्त्वानि सर्वाणि क्रमांशं शेषयेद्बुधः॥ नमो ते नस्वबीजे न ताडनादिपुरः सं॥ उं वाक्कर्म
 क्रियाणि उं देवबुद्धी क्रियाणि॥ यो बीजेन समानं तु ताडनादिप्रयोजनं॥ उं मुगंधं तन्मात्रे विवंक्षु उं फट् उं स
 आयोहिहं॥ उं सुयं संप्रकृत्या॥ उं हं गंधतन्मात्रे संहरेत्स्वाहा॥ ततः पूज्यं कृतिश्चैव मुत्र रेपु प्रयोज्यते
 उं वारतन्मात्रे उं तेजरूपतन्मात्रे॥ एवं स्पृशतिन्मात्रे उं गंधतन्मात्रे॥ उं नमः उं मे अहंकारे॥ उं लंघे॥ उं उं

रुते एकमुत्तविप्रोक्तो दीक्षायोगः समासतः ॥ एवमेव प्रयोगस्ततव्यं हादिके स्मृतः ॥ दग्धायस्मिन् संदध्यान्ति
वर्णिप्रकृतिं नरः ॥ अविकारे समादध्यादीश्वरे प्रकृतिं नरः शोधयित्वा यत्नतानि कर्मणि विशोधयेत् ॥ बुद्ध्या
क्षाययतन्मात्रमनो ज्ञानमहाकृतिः ॥ लिङ्गात्मानं विशोध्यते प्रकृतिं शोधयेत्पुनः ॥ पुरुषं प्रति शुद्धामेश्वरे ध्या-
न्ति संस्थिताः ॥ सुगोचरी कृता शेषा भागं मुक्तैरुतास्पदं ॥ ध्यायन् पूर्णा कृतिं दद्यात्तगोक्षेपत्वाधिकारिकी ॥ च
गे राराध्यमंत्रस्य तीत्वा तत्त्वगणं समं ॥ क्रमादेवा विशोधयेत्तत्सर्वसिद्धिसमन्वितं ॥ ध्यायन् पूर्णं हितं दद्याद्दी-
क्षेयं साधके स्मृता ॥ प्रव्यस्यवाते पपत्तिशक्तिर्विनात्मनो यदि ॥ दद्याद्देवयथा एवं सर्वोपकरणान्वितः ॥ ससा-
धिवसेवा दर्शनादीक्षयेद्देशकोत्तमः ॥ भक्तो विनीतशरीरैर्गुणैः सर्वैः समन्वितः ॥ शिष्यो नाति धनीषु सुखे
डिते मय्यदीक्षयेत् ॥ अन्तान्निखिलं देवं नृत्तं चात्मीक्रीकृतं ॥ सष्टिक्रमेण शिष्यस्य देहे ध्यात्वा तु देशि-
कः ॥ अष्टाष्टा कृतिभिः पूर्वक्रमासंतर्प्य सष्टिमात्रं ॥ सुमंत्रैर्वसुदेवादीन् जलदादीन् विसर्जयेत् ॥ होमेन शोध-
येत्तच्छातसंहारकमयोगतः ॥ यो निस्त्राणिवदन्ति मुक्तकर्मणि देशकः ॥ शिष्यदेहा समाकृत्य क्रमात्तत्त्वानि
शोधयेत् ॥ अग्रे ये प्राकृते विलो लयं नीत्वा धिदैविके ॥ अचंतत्त्वमशुद्धेन हर्मजित्वा तु सेनयेत् शिष्यं प्रकृतितापं ते
दत्त्वा प्राकृतिकान् गुणान् ॥ मोचयेदधिकारे वानि पुंज्यान् देशिकः शिष्टं ॥ अध्यान्या शक्तिदीक्षां वा कुर्याद्दि

राम.

२७

वे स्थितो गुरुः ॥ भक्तासंप्रतिपन्नानां सतीनां निर्धनस्य च ॥ संपूज्य स्त्रंडिले विष्णुपाश्चस्त्रं स्थाप्य पुत्रक ॥ देवताभि सु-
खः शिष्यस्तिर्यमासः स्वयं स्थितः ॥ अध्वनंति खिलं ध्यात्वा पर्वभिः सैर्विकल्पितं ॥ शिष्यदेहे च यत्तत्त्वमाधिदैविकदा-
वने ॥ ध्यानयोगेन संचिंत्य पूर्ववत्ताहनादिना ॥ क्रमात्तत्त्वानि सर्वाणि शोधयेत् स्त्रंडिले हारो ॥ ताडनेन वियोज्याय-
गृहीत्वात्मनितत्पुनः ॥ देवे संयोज्य संशोध्य गृहीत्वा तत्तत्स्वभावतः ॥ आनीय शुद्धतत्त्वेन संधयित्वा क्रमेण तु ॥ शोध-
येत् ध्यानयोगेन सर्वत्रात्मानमुद्रया ॥ अक्षुष्य सर्वतत्त्वेषु प्रधाने चेश्वरे स्थिरे ॥ दग्धातिवपिये छिप्यान् पदे वै यो नि-
योजयेत् ॥ निनये सिद्धि मार्गे वा साधकदेशिकोत्तमः ॥ एवमेवाधिकारस्तो गृहीकर्मण्यपत्रं प्रितः ॥ आत्मानं
शोधयेत् स्थिते द्यावप्रागक्षयो न वेत् ॥ क्षीणरागमयात्मानं ज्ञात्वा संशुद्धं किं क्लिषः ॥ आरोग्यपुत्रे शिष्ये वा स्वा-
धिकारं तु संयमी ॥ दग्धामाया मयं पाशं प्रव्रज्य स्वात्मनि स्थितः ॥ शरीरपातमाकांक्षमासीताय क्लिङ्गवान् ॥
इत्यग्निपुराणे सर्वदीक्षाचतुर्विंशो ध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अत्रिषेकं प्रवक्ष्यामि यथा कार्यं तु पुत्रक ॥ सिद्धिना कसाध-
को येन रोगारोगादिमुच्यते ॥ राज्ञं राजसुतं श्रीश्वप्राप्नुयात्पुनराशानं ॥ मूर्ध्नि कुंभान् संध्येष्ट्वा भित्तोत्पसेत् ॥ स-
हस्रावर्तितान् कुर्यादथ वा शतवर्तितान् ॥ मंडले मंडपे विष्णुं प्राच्यैशान्यं च पराविके ॥ निवेश्य सकली रुतस्य पुत्रकं सा-
धकादिकं ॥ अत्रिषेकं तमभ्यर्च्य कुर्यात्पितादिष्वर्चनं ॥ दद्याच्च योगपदादीस्तान्त्राज्यास्तथानराः ॥ रुच्यसमर्पयेच्च

या तगुरुः शिष्यो यस्य सर्वनाक ॥ ॥ इत्याग्रे ये आचार्या निषेकः चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सधकः साधयेत्संवेदे
 ता यतनादिके ॥ अथ नृमौ गृहे प्राच्यामंडले हरिमीश्वरं ॥ चतुरः स्त्रीरुते क्षेत्रे मेज्यादीनि विलिखेत् ॥ षट्त्रिंशोऽध्यायः
 संधी वपंत्ता बहिर्जवेत् ॥ द्वाभ्यां तु वीथिका तस्मात् द्वाभ्यां द्वा राणि दिक्षु च ॥ चतुर्लिंगा मयित्वा तु प्रत्येक्षेत्रं पुरोदितं ॥ पश्चा
 द्द्वैत्रामयित्वा तु भागे द्वादशमेव हि ॥ विन्यस्य नाम ये छेपंचतुः क्षेत्रं तु चतुर्लिंगं ॥ प्रथमे कणिका क्षेत्रं केशराणां द्वितीय
 कं ॥ तृतीये दले संधीनां दलाणां चतुर्थकं ॥ प्रसार्य कोणास्तत्राणितत्रयं त्रैलोक्यं लिखेत् ॥ कोणादि मध्यमेतः ॥ निधाय
 किं समारामे दलसंधितुलां छेदेत् ॥ पातयित्वा च सत्राणितत्रयं त्रैलोक्यं लिखेत् ॥ दल मध्यं तु बाले तु मानं मध्ये निधा
 यत् ॥ दलाग्रं नाम ये ते न तदग्रं तदग्रं तरे ॥ तदंतरालं तस्याश्चैरुता वात्यक्रमेणा तु ॥ केशरा तु लिखेद्दो दल मध्ये तु
 तः पुनः ॥ पञ्चलक्ष्मे तस्मात्संधिषु कदलमुच्यते ॥ कणिका र्धे न मानेन प्राक संस्तेत्रामये क्रमात् ॥ तस्याश्चैत्रमयोगे
 न कुंडला षट् नवं ति हि ॥ एवं द्वादशमस्या सुविषद्वे दलकं चतौ ॥ पंचपत्रादि सिध्यर्थं मस्यं रूतैव मज्जकं ॥ आसरेखा
 बहिः पीवात् तत्र कोशानि मार्जयेत् ॥ त्रीणिकोणेषु पादार्थं द्विद्विकान्तराणि तु ॥ चतुर्दिक्षु विस्तृता विगात्रां काणि
 नवं त्युतः ॥ ततः पंक्तिद्वयं दिक्षु र्वाप्यश्चतुर्विलेपयेत् ॥ द्वा राण्यपि प्रकुर्वीत चतुस्तथापि ॥ द्वा राणां पार्श्वतः शोनास
 रौ कुर्याद्विचक्षणः ॥ तस्याश्च उपशोना तु तावत्यापरि कीर्तिता ॥ समीप उपशोनी तिकोणा सुपरि कीर्तिता ॥ चतुर्दिक्षु

राम.

२८

ततो देवे चैत यत्तु मध्यकोरुकेः ॥ चत्वारि बाह्यतो मज्जादे के कं पार्श्वे योरपि ॥ शोना र्धं पार्श्वयो स्त्रीणि त्रीणि लिपे
 दलस्तु ॥ तद्वादि पयं ये कुर्यादुपशोनां ततः परं ॥ कोणा स्यात्तर्वा हि स्त्रीणि चिंतये निविदितः ॥ एवं षोडशकोरु
 स्यादेव मत्स्यं तु मंडले ॥ विषद्वे भाव षट्त्रिंशत् पदं पञ्चतु वीथिकाः ॥ एका पंक्ति परा स्यात्तु द्वा रशोना निर्व्वित् ॥ द्वा
 दशो गुलिभिः पयमेकं रूतं तु मंडले ॥ दिह सै हस्तमात्रं स्यात्तु ध्याचारेण वा चरेत् ॥ अपी वंचतुरस्त्रस्यादिक
 रं चक्रपंकजं ॥ पश्चादं नवभिः प्रोक्तं नानि सुतिसभिः स्मृता ॥ अष्टाभिस्तारकान् कुर्यान्नेमितु चतुरंगुलैः ॥ दि
 धा विन्यस्य च क्षेत्रं मंत ह्यन्या मथापयेत् ॥ पंचचतस्रसिध्यर्थं तथा स्फुलि लिखेत्तदा ॥ वेदी तु वदनाकारा नपचा
 मानु लुंगवात् ॥ पञ्चपत्रा यतान् वापि लिखेदिच्छा तु रूपतः ॥ नामयित्वा बहिर्नेमि वरमन्तरे स्थितः ॥ नाम
 येद रिमूलं तु संधि मध्ये तु वस्थिता ॥ अ मध्ये च स्थितो मध्ये मरणे नाम ये त्समं ॥ एवं सिध्यति ताः सम्यक् क्रमात्
 लिंग निनाममाः ॥ विन्यस्य सप्तधा क्षेत्रं चतुर्दश करं समं ॥ विषद्वे रूते रतं क्षेत्रं प्रणवत्यधिकानि तु कोरुका नि
 चतुर्भिः सै मध्ये नृं समा लिखेत् ॥ परितो विसर्जयेद्वाप्ये तथा दिक्षु समा लिखेत् ॥ कमलाभि मुखे पुष्पे परितः
 परिमज्जतु ॥ देवे मध्यम कोरे तु ग्रीवा र्धं दिक्षु लोपयेत् ॥ चत्वारि बाह्यतः पश्चात् त्रीणि त्रीणि तु लोपयेत् ॥
 ग्रीवा पार्श्वे बहिः स्वेकः शोना सा परि कीर्तिताः ॥ विसर्ज्य बाह्य कोणेषु समतस्त्रीणि मार्जयेत् ॥ मंडले नव

नासंस्मान्तवृद्धं हं हरियजेत् ॥ पंचविंशत्यहं मंडले विश्वरूपगं ॥ द्वाविंशत्यहं संक्षेपं नक्तं द्वाविंशतासमा ॥ ए
वरुते चतुर्विंशत्यधिकं तु सहस्रकं ॥ कोशानां ठसमुदिष्टं मध्ये षोडशकोशकैः ॥ नक्षत्रं परिलिख्य पाश्वर्यं
क्तिविसृज्य ॥ ततः षोडशभिः कोशैर्दिक्षु नक्षत्राष्टकं लिखेत् ॥ ततोऽपि पंक्तिं संगृह्य तद्वत् षोडशानक्षत्रं ॥ लिखितं
परितः पंक्तिं विसृज्य प्रकल्पयेत् ॥ द्वाविंशत्यहं दिक्षु त्रीणि त्रीण्यथाक्रमं ॥ यद्वहिः परितुल्यं ते मध्ये
त्वारिंशत्योः ॥ चत्वारिंशत्यहं हि देवतायां परिगृह्य ॥ उपधारप्रसिद्धं त्रीणि त्रयः पंचवाह्यतः ॥ परि
मज्जतया शोभां हविरिकल्पयेत् ॥ तथोक्तं बृहमखिले एकस्मिन् पंक्तौ क्रमात् ॥ यद्यप्यमिति यत्नं च प्रचेता
मन्यते धुरं ॥ बहिः कोणे स्वसत्वं स्त्री स्त्रीणां कोद्याममार्जयेत् ॥ पंचविंशतिकं बृहत् परं ब्रह्म यजेत् क्रजे ॥ मध्ये
पूर्वादितः पद्मे वासुदेवादयः क्रमात् ॥ वाराहं जपित्वा यद्वर्षं ततः क्रमात् ॥ बृहत्संज्ञयेत्तावत्तयावत्तप
दिशको नवेत् ॥ सत्यं सत्यं त्रिभुवनं विभक्तं मयते युते ॥ चत्वारिंशत्यहं नक्षत्रं विभक्तं क्रमात् ॥ एकैकं सप्तधा
यस्तथैकैकं द्विधा पुनः ॥ चतुःषष्ट्युत्तरं सप्तशतात्योक्तं सहस्रकं ॥ कोशकोनां समुदिष्टं मध्ये षोडशकोशकैः ॥
पाश्वर्यं वीर्यं ततश्चाष्टजगत्पि च वीर्यके ॥ षोडशजगत्पयो वीर्यं चतुर्विंशति पंक्तौ ॥ वीर्यं पद्मा द्वाविंशत
पंक्तिं वीर्यं कजात्मया ॥ चत्वारिंशततो वीर्यं शेषं पंक्तिं त्रयेण च ॥ द्वाविंशत्यहं शोभां स्फुटं दिक्षु मध्यविलोप्य

राम.

२९

च ॥ पंचविंशत्येकं राज्यं शोभां द्वापरसिद्धये ॥ द्वाविंशत्यहं पाश्वर्यं रंत षट्चत्वारिंशत्यहं मध्यतः ॥ द्वे द्वे तु तदेव मेव
इत्यवत्सपुत्रोत्तिकाः ॥ एकस्यां दिशि संख्यास्युश्च तस्यः परिसंख्याया ॥ एकैकस्यां दिशि त्रीणि द्वाया ॥ विभवं
त्यतः ॥ पंचपंचतुकोणेषु पंक्तौ पंक्तौ क्रमात् सजेत् ॥ कोशकानि नवे देवं सत्यं हं मंडले शुभे ॥ ॥ इत्याग्नेये महापु
रणे मंडलादिलक्षणं षड्विंशो ध्याः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ मध्ये मध्ये यजेद्ब्रह्म सांगं पूर्वे ब्रह्म नक्तं ॥ अग्नेये ज्ञेयं
रुतियां मे ज्ञेयं पुरुषं यजेत् ॥ पुरुषादक्षिणे वक्रिने रुते वारुणे निले ॥ अदित्यं मंदवे पद्मे रुक्मं तु श्वे वपयके ॥
इन्द्रादींश्च द्वितीयां पापं षोडशकोशं तथा ॥ सामं हविर्माकांशं वापुस्तेजस्तथा जने ॥ रथि वीचमनाश्चैव श्रोत्रं च
कचक्षुरं जयेत् ॥ सरसनं च तथा प्राणं च हृदं चैव षोडश ॥ सद्वर्जनं तपः सत्यं तथा मिश्रं मेव च ॥ अत्यग्निं शोम
करो कर्म षोडशी वा जपेय क ॥ अतिरात्रं च संपूज्य तथा प्रोयमि मर्चयेत् ॥ मनो बुद्धिरहंकारं शब्दं स्पर्शं चिरूप
कं ॥ रसं गंधं च प्रमेयं चतुर्विंशति पंक्त्यात् ॥ जीवं मनो धियं चाहं प्रकृतिं शब्दमात्रकं ॥ वासुदेवादिमूर्तिं श्रुत
या चैव दशात्मकः ॥ मनः श्रोत्रं च प्राच्यं चक्षुश्च रसनं तथा ॥ प्राणं वाक्पाणिपादं च द्वाविंशत्यहं ज्ञेयं ॥
चतुर्धा करणाः दृष्ट्याः सांगसपरिवारकाः ॥ पादपस्त्रं च संपूज्य मासानां द्वाविंशत्यहं यथा ॥ पुरुषोत्तमादि षड्विं
शान्वाह्यावरणं कथं यजेत् ॥ चक्रात्रेतेषु संपूज्य मासानां पतयः क्रमात् ॥ अथो प्रकृतः पञ्चवाद्यंतवो

परे॥ ते ज्ञात ततः कृत्यतिलिखिते मंडले शृणु॥ कणिकी पीतवर्त्तस्मिन्नेखाः सर्वासिताः स्मृताः॥ दिहस्ते गुह्यमा
त्रासुहस्ते चार्द्धमाश्रिताः॥ पञ्चशृङ्गेन संधीसुरुक्षेन उपामतो यव॥ केसरारूपी वासुः कोणान्त्रेन पूज
येत॥ मृषयेद्योगपीवंतु यथेष्टं सार्ववर्णिकः॥ लताविता विनपत्राद्यैर्वर्षिकासु पश्येत्॥ पीठे धारे तु शृङ्गे
न शोभारक्तेन पीततः॥ उपशोभां च नीलेन कोणेशारवाश्च वैरातान्॥ भद्रके धरणं प्रोक्तमेव मन्येषु धरणं॥
त्रिकोणं शतरक्तेन रुक्षेन च विनूषयेत्॥ द्विकोणं रक्तपीताम्भाना निरुक्षेन च क्रमे॥ अरक्तान् पीतरक्ता
न्निःश्यामाने मित्ररक्ततः॥ शतश्यामारुणा रुक्षा पीतारेखा सुवाद्यतः॥ शालिपिष्टादिशृङ्गास्मात्क्रान्तो सं
नकीर्तितं॥ हरिद्रया च हरिद्रं रुक्षेन दग्धधाम्यतः॥ त्रामी पत्रादिकैः श्यामं बीजानां लक्षजातयु॥ वर्षलक्षे सु
मेवाणां विद्यानां लक्षसाधकः॥ अयुतं दृष्टविद्यानां स्रोत्राणां च सहस्रक॥ पूर्वसेवायु लक्षेणामंत्रश्रद्धिस्तथा
त्मनः॥ तथा परेण लक्षेणामंत्रक्षेत्रीकृतो भवेत्॥ पूर्वमेवा समोत्प्रेषः बीजानां संप्रकीर्तितं॥ पूर्वमेव दशां
शेन मंत्रादीनां प्रकीर्तितः॥ पुनश्चाप्येवमंत्रेण मासिकव्रतमाचरेत्॥ अविन्यसेधामपादं न गृह्णीयात्प्रति
ग्रहं॥ एकं द्वित्रिगुणेनैव मध्यमोत्तमसिद्धयः॥ मंत्रध्यानं प्रवक्ष्यामियेन स्यात्संज्ञं फलं॥ स्थूलं सूक्ष्मं सूक्ष्मं रूपं वि
ग्रहं वासुमिष्यते॥ सूक्ष्ममयं ज्योतिरूपं हार्दितं चित्तमयं न वेत्त॥ चिंतयारहितं पशुतत्परं परिकीर्तितं॥ वाराहसि

राम

३०

हशक्तिनां स्थूलं रूपं प्रधानतः॥ चिंतयारहितं रूपं वासुदेवस्य कीर्तितं॥ इतरेषां स्मृतं रूपं हार्दितं चित्तमयं सदा॥
स्थूलं वैराजमारुतां शूक्ष्मं तन्निगितं न वेत्त॥ चिंतयारहितं रूपं मेधं परिकीर्तितं॥ यत्पुंडरीकनिलयं चैतन्यं
ज्योतिरमयं॥ बीजजीवात्मकं ध्यायेत्कदंबं सुमारुतिं॥ कुंजमध्ये गतो दीयोत्यनिरुद्धसवो यथा॥ स इतः ककु
प्तिष्टे देवमंत्रेश्वरो हृदि॥ अनेकस्वशिरे कुंजे तावान्मात्रागस्तयः॥ प्रसरंति बहिस्तद्वत्ताडी निर्वजिरश्मयः॥ त्रि
थावभाषतो देवीमात्मा कृत्यतरुं स्थिता॥ तदद्यात्स्थितानां उपोदशमं प्रियगोचराः॥ वेप्रिसो सात्मके तासां ना
ज्योना सातुं संस्थिते॥ साम्यगुल्का तयोगेन जिह्वा देहसमीरणं॥ जपध्यानरतो मंत्री मंत्रजं फलमश्नुते॥ संश्र
द्धं ततन्मात्रसकामो योगमन्यस न॥ अणिमादिमवाप्नोति विरक्तः प्रविलाप्य च॥ चिदात्मको नूतमात्रो भूय
ते चेंद्रियमहात्॥ इत्याद्ये मंडलादिलक्षणं सप्तविंशो ध्यायः॥ अतिरुवाच॥ रक्षारचस्य परेषां च वक्ष्ये
संमार्ज्या कथां॥ यथा धिमुच्यते हः खैः सुखं ब्रह्मा मुपान्तरः॥ उन्मः परमार्था यपुरुषाय महत्तमे॥ अरु
पवक्ररूपा यथापि ने परमात्मने॥ नैमस्कृता प्रवक्ष्यामियत्र सिध्यतु मेव च॥ त्रिविक्रमा यथाराय वैकुण्ठाय न
राय च॥ वाराहनारसिंहे नवामनेत्रा त्रिविक्रम॥ हयग्रीवेश सत्त्विकेश हराशुभे॥ अपराजित चक्राद्यै चतु
र्भिः परमायुधैः॥ अखंडितानुभा वै सुसर्वदृष्टहरो भव॥ हरात्मस्य दुरितं सर्वं च कुशलं कुरु॥ मृत्युबंधा त्रि

अयं देवदुरिष्टस्य च यत्फलं ॥ परापथ्या न सहितैः प्रयुक्तं वा निवारकां गस्परमिहारागप्रयोगं जरया जरा ॥ उ
 नमो वासुदेवाय नमः ॥ नमः पुष्करनेत्राय केशवायादिचक्रिणे ॥ दंष्ट्रो धृतक्षितिर्नृते त्रयीम्
 त्रिजितेनमः ॥ नमः कमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससे ॥ महादेवे रिपुसंघघ्न चक्रिणे ॥ दंष्ट्रो धृतक्षितिर्नृ
 ते त्रयीम् त्रिजितेनमः ॥ महायज्ञवराहाय शेषशोकां कश्यापिने ॥ तप्तहाटककेशांतज्वलत्पावकलोचन ॥ वज्राधि
 कनरवस्यर्शदिव्यसिंहनमोऽस्तुते ॥ कारपपायातिहसाय रूप्यजुः सामसंहिते ॥ तुल्यवामनरूपाय सज्जते गान
 मोनमः ॥ वराहो शेषदुष्टानि सर्वपापफलानिवै ॥ मर्म्ममर्म्महादंष्ट्रमर्म्मचितफलं ॥ नरसिंहकरालास्यदंतप्रा
 तानलो ज्वलः ॥ जंजंजातिना देन इष्टान्यस्या त्रिजानान ॥ रूप्यजुः सामगजयिवाग्निवामिनरूपधृक् ॥ प्रशमं
 सर्वदुष्टानि नयत्त्वस्य ननाईने ॥ राकाहिकं घ्राहिकं च तथा त्रिदिवसं चरत्य ॥ चातुर्थकं तथा त्कथं तथैव स
 ततं ज्वरं ॥ दोषोत्पत्तिपातोत्थं तथैवा गंतुकं ज्वरं ॥ रामेन याश्च गोविंद छिधिविधमस्य वेदना ॥ नेत्रदुःखं
 शिरोदुःखं दुःखं चोदरसं नवं ॥ अविश्वासमतिश्चासं परित्तापं सवेपथुं ॥ गुदघ्राणस्त्रीरोगाश्च कंठरोगास्तथाक्ष
 यं ॥ कामलादीस्तथारोगान् प्रमेहांश्चातिदारुणान् ॥ जगंदरातिसारांश्च मुखरोगं सफलानि ॥ अश्वरीमूत्र
 रुद्धंश्च रोगान् नमोऽश्च दारुणान् ॥ ये वा तत्र नवारोगा ये च पित्तसमुद्भवाः ॥ कफोद्भवाश्च ये केचित्पेचाप्येसानि

राम

३१

पातिका ॥ आगंतुकाश्च ये रोगा लूता विस्फोटकादयः ॥ ते सर्वे प्रशमं यांतु वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ अयं गच्छतु चारो
 पास्ते चक्रा निदताहरे ॥ अचक्रतानंदगोविंदनामोश्चरणभीषिता ॥ नृपति सकलारोगासंयुक्तसंवेदाम्पदं ॥ स्त्रा
 वरं जंगमं वापि रुक्मिणं चापि पदपि ॥ दंतोद्भवं नखोद्भवं माकाशप्रभवं विषं ॥ लूतादिप्रभवं चैव विषमसंतदु
 खदं ॥ रामं गच्छतु तस्यैव वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ ग्रहाग्नेतग्रहाश्चापि तथा वैजाक्लिनीग्रहात् ॥ वेतालोश्च पि
 शाश्च चांगंधवनिषक्षराक्षसान् ॥ राक्तीनीष्टतनाद्यांश्च तथा चैवार्क्याग्रहाः ॥ सुखमंडी तथा क्रूररेवती वृश्च
 रेवती ॥ इष्टिकाख्या नग्रहाश्चाप्यस्तथा मातृग्रहानपि ॥ बालस्य विस्त्राश्चरितं हं बालग्रहानि मान् ॥ नर
 सिंहस्य ते दष्टादष्टायेत्वापि यो वने ॥ सदा करालवदनो नरसिंहो महाबलः ॥ ग्रहानशेषानिः शेषानकरोतु
 जगतो हरिः ॥ नरसिंहमहासिंहज्वाला मालोज्ज्वलानलः ॥ ग्रहानशेषान् सर्वेषां स्वादास्त्रि लोचनः ॥ ये रो
 गा ये महोत्पाता ये विषंति महाग्रहाः ॥ यानि च क्रूरं तानि ग्रहपीडाश्च दारुणाः ॥ रास्त्रपीवेषु ये दोषा ज्वाला
 गद्गिकादयः ॥ तानि सर्वाणि सर्वात्मा परमात्मा जनाईने ॥ किंचिद्रूपं समास्त्राय वासुदेवो स्पनाशायः ॥ क्षि
 प्रस्तुदर्शनमहाज्वाला छिंधिरमहारवा ॥ पिशाचयक्षरक्षां सक्षयं यातु विभीषणः ॥ प्राच्यां प्रतीक्षां च दिशि
 दक्षिणोत्तरतस्तथा ॥ रसां करोतु सर्वात्मानरसिंहः सुगजितैः ॥ सुखं तरिसे च तथा पाम्पतेः पृष्टतो मतः ॥ र

क्षां करोतु न गवान् बहुरूपा जनाईनः ॥ यथा विष्णुर्जगत्सर्वं स देवा सुरमातुषं ॥ तेन सत्येन दुष्टानि शमयन् ब्रजेतु
 वै ॥ यथा विष्णोः स्मृते सद्यः संक्षयं योति पातकाः ॥ सत्येन तेन सकलं दुष्टमस्य प्रशम्यतु ॥ यथा यज्ञेश्वरो विष्णुर्देवं
 घपि हि गीयते ॥ शान्तिरस्तु शिवं चास्तु पन्मयोक्तं तथा स्तुतम् ॥ वासुदेव शरीरोत्तमैः कुशो निर्नाशितं मया ॥ अ
 पमार्जति गोविंदो नरो नारायणस्तथा ॥ तथास्तु सर्वदुःखं तां प्रशमो क्रीतनादरेः ॥ अपमार्जनं कंशास्तं सर्व
 रोगनिवारणम् ॥ अहं हरिं कुशाविष्णुर्हन्तो रोगो मया तत्र व ॥ इत्याग्नेये पुराणे कुशापमार्जनं अष्टाविंशो ध्या
 यः ॥ अग्निरुवाच ॥ निर्वणिदिषु दीक्षास्तु चत्वारिंशत्तथा एकं ॥ संस्कारान् कारयेद्दीमान् सृष्टुं तान्यैः
 सुरो न वेत् ॥ गनाधिनं तु योत्सा वै ततः पुंसवने चरेत् ॥ सीमं तो न्ययने चैव जातकर्म कृतानि च ॥ अवशेनेन
 तश्चूडा ब्रह्मचर्यं तानि च ॥ चत्वारिंशेष्ट्या विक्री भोतिकाम्प्रोत्रिकी तथा ॥ गोदाने स्नातकत्वं च पाकय
 जस्य सप्तमे ॥ अष्टका पार्वणि श्राद्धं श्रावण्याग्रामणीति च ॥ चैत्री चाश्वयुजी सप्तहविर्यज्ञाश्च तान् सृष्टुम् ॥
 आधानं च अग्निहोत्रं च दर्शवैष्टुर्मासिके ॥ चातुर्मास्यं पञ्चबंधसोत्रा मणिरथापरः ॥ सोमसंस्त्रा सप्तमश्च त्र
 मिष्टो मन्त्रकृतः ॥ अत्यग्निष्टो म उक्थश्च षोडशी वाजपेयकः ॥ त्रिरात्रश्चाष्टोर्षामिष्टसहस्रेशः सचा
 मे ॥ हिरण्यगिहिरण्यक्षो हिरण्यमित्र इत्यपि ॥ हिरण्यपाणि हेमाख्यो हेमांगी हेमस्तुतकः ॥ हिरण्यपा

राम.

३२

क्षो हिरण्यांगी हेमपुत्रो हिरण्यवान् ॥ अश्वमेधो हिसर्वेशो गुणाश्च दृष्टय तान् सृष्टुम् ॥ दया च सर्वभूतेषु क्षांतिश्चैव
 तथा कर्तुम् ॥ अशोकं चायमानं च मंगलं चापरो गुरुः ॥ अकार्पाणं चासह्य च मलेन जुहुयात् ॥ सौरः शक्त्य
 विस्वीरा दीक्षाश्चैव समाश्रिताः संस्कारैः सक्ततिश्चैते बुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ सर्वरोगादिनिमुक्तौ देववर्त
 तेनरः ॥ जाप्याद्यो मातृपुत्रानात्रुध्याना देवस्य चेष्टना वै ॥ इत्याग्नेये मूढा पुराणे अष्टचत्वारिंशं संस्काराणां को
 न त्रिंशो ध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ पवित्रारोहणं वक्ष्ये सूर्ये पूजाफलं हरे ॥ आषाढादौ कार्तिके तै प्रतिपद
 नातिथिः ॥ श्रिया गौयगिणेशस्य सरस्वत्या गृहस्य च ॥ मार्तंडमातृ दुर्गाणां नागरि हरि मन्मथा ॥ शिवस्य ब्र
 ह्मणस्तर्ध्वितीयादिति धिक्क्रमात् ॥ यस्य देवस्य यो न क्रः पवित्रा तस्य सारपिः ॥ आरोहणात्तु स्य विधिदृष्टकर्म
 दिक् यदि ॥ सो वामं रिजतं ताम्रं नेत्रं कापसिकादिकं ॥ ब्राह्मणपाकं त्रितं स त्रैतदलाभे तु संस्कृतं ॥ द्विगुणं त्रिगुणं
 रुत्यतेन कुर्यात्सि विव्रकं ॥ क्रिया लोपविधातार्थं यत्तत्ताया मिहितं प्रभो ॥ मया तत्क्रियते देव यथा यत्र पवि
 कं ॥ अविघ्नं तु भवेद्यत्र कुरुनाथ जपाय च ॥ प्राथ्यं तन्मंडपादौ तु गायत्र्या वक्ष्ये नरः ॥ उं नारायणाय विष्णु
 वासुदेवाय धीमही ॥ तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ एषा प्रयोज्य सर्वत्र देवादि रत्नस्यतः ॥ आजारुना मिमानो
 तं प्रतिमास्तु पवित्रकं ॥ पादोता वनमाला स्यादष्टोत्तरसहस्रतः ॥ मालातकस्य मादुं वा द्विगुणं त्रिगुणं उं कला

त॥ कर्षिकोके सरंपत्रं गंधादं मंडलांतकं ॥ मंडलांगुलमात्रे कचक्रांगादौ पवित्रकं ॥ स्तंडिले गुलमानेन चा
 लूनः सप्तविंशति ॥ आचार्याणि तु सूत्राणि पितृमात्रादिपुस्तके ॥ नास्य तद्वादशांगं पितृयागंधपवित्रकं ॥
 धंगुलात्कल्पमादौ विमलाचाद्योत्तरं चोत्तरं ॥ अथ वा कचिद्विंशत्षड्विंशत्तन्मात्रकविजः ॥ अनामाध्यमांगुशे
 मंदौदौ मात्रकादिभिः ॥ कनिष्ठादौ द्वादशाध्यायः स्युः पवित्रकं ॥ रायः कुंभकृताशादेः शंभवे विष्णुवन्म
 तं ॥ पीठमानं वशिष्ठस्यान्ते खलांगं च कुंडगे ॥ यथाशक्तिं सूत्रग्रंथिः परिचारे ध्वंस्सवे ॥ सूत्राणि वा सप्त
 रात्रिस्तु त्रेण च नक्तके ॥ रोचनागरुकुहरिहरिद्राकुंभकुमादिभिः ॥ रंजयेत्तु चंदनाद्यैस्त्रिभुवनसंध्यादिरुत्तरः ॥
 एकादशपायागगद्देभवंतं च हरियजेत् ॥ समस्तपरिवाराय बलिपीठसमर्चयेत् ॥ क्षौंक्षेत्रपालाय द्वांराते
 दारोपरितथाश्रियं ॥ धाम्येदाक्षिविधात्रे च गंगाचयमुना तथा ॥ शंखपुष्पनिधीष्टुज्यमध्ये वस्त्रे पसारणं ॥
 सारंगयेति नूतानां नूतसिद्धिस्तितश्चरेत् ॥ उं हूं हः फट् हूं गंधतन्मात्रं संहारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् हूं सतन्मा
 त्रं हारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् ॥ रुपतन्मात्रं हारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् उं हूं शब्दतन्मात्रं हारामिनमः ॥ उं जानुना
 सिमध्यगतेन तं वै पञ्चलोष्ठितं ॥ शुक्लवर्षं चार्धं चंद्रायेदुरुणं देवतं ॥ चतुर्भिश्च तपाभिः शुद्धाते रसमात्र
 के ॥ संहरेत् रूपतन्मात्रं रूपमात्रं च तं हरेत् ॥ उं हूं हूं फट् हूं हूं सतन्मात्रं संहरेत् नमः ॥ उं हूं हः फट् हूं हूं सत

राम.

३३

न्मात्रं संहारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् हूं शब्दतन्मात्रं संहारामिनमः ॥ इति त्रिभिस्तदा दुग्धातैस्त्रिकोणं वक्त्रिमंडलं
 ॥ नाभिकंठमध्यगतरक्तस्वस्तिकलां च न ॥ ध्यात्वा नलाधिदेवतं शुभं स्पृशेन्नियन्नेत ॥ उं हूं हः फट् हूं
 स्पृशेत् तन्मात्रं संहारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् हूं च शब्दतन्मात्रं संहारामिनमः ॥ उं हूं हः फट् हूं सामध्यगते हं तं वि
 डमलां छितं ॥ रसश्च स्पृशेत् तन्मात्रं संहारत्यानयोगतः ॥ उं हूं हः फट् हूं शब्दतन्मात्रं संहारामिनमः ॥
 एकोद्यातेन चाकाशं शुद्धस्फटिकमन्त्रिणं ॥ नासापुटाशिषांतस्माकाशमुपसंहरेत् ॥ शोषणादौ देह
 शुद्धिक्रियादेव क्रमात्ततः ॥ शुष्कं कलेवरं ध्यायेत् प्रादाद्ये च शिवात्मकं ॥ यंबीजेन रंबीजेन ज्वालामास
 मे प्रभां देहं वमित्पनेनेव ब्रह्मरंध्रादिनिर्गतं ॥ विडुध्यात्वा च बुजस्य तेन भस्मकलेवरं ॥ संप्रावयेत्समि
 त्यस्मात् देहं संप्राप्य दिव्यकान् ॥ न्यासं कृत्वा करे देहं मानसं योगमारनेत् ॥ विसृज्य संगं हृदि पथे मन
 सैः कुसुमादिभिः ॥ मूलमंत्रेण देवेशं प्रापयितुं शुक्तिशुक्तिदं ॥ स्वागते देवदेवेश सन्निधौ नवकेशव ॥ ग
 हाणमानसीं पूजयथा र्घपरिभाषितं ॥ आधारशक्तिं कूर्मोपि पूज्यो नोतामहीततः ॥ मध्येनादौ च धर्मध्याः
 अधर्मादीदुःखवर्गे ॥ सत्तादिमध्ये पद्मे च मायाविद्यास्मृतत्वगे ॥ केकलं च स्यादिमंडलपक्षिराजकः ॥ मध्येत
 तश्च वायव्यादीनां तोयुरुपक्रिक ॥ गणः सरस्वती पूज्या नारदो नलकवरः ॥ गुरुगुरुपादुका च परो गुरु

अपदुकाः॥ पूर्वसिद्धापरासिद्धाकेसरेषु च शक्रयः॥ लक्ष्मीसरस्वतीप्रीतिकीर्तिः कांतिश्च शान्तिकाः॥ पुष्टितुष्टिम
हं प्राद्यामध्ये च वाहितो हरिः॥ धृतश्रीरसिकांताद्यामूलेन स्थापिता चिताः॥ उच्चमिनिमुखो न वेति प्रार्थ्य सं
निहितो नवत्यस्यार्धादिकं दत्वा गंधाद्यैर्मलितो यजेत्॥ उच्चैः परहृष्टिरस्वाशये वे पुनः॥ मर्दय मर्दय शि
खाग्यादौ क्रमतो एकं॥ रक्षरक्षं ध्वंसय कवचाय नमस्तुत॥ उच्चैः फट्त्रस्त्राये नमो मूलबीजे न चोशकः॥ पूर्व
दक्षाय सौम्येषु मूर्त्तविरणामर्चयेत्॥ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः॥ अग्यादौ श्रीधतिरतिकांतयो
मूर्त्तयो हरिः॥ शंखचक्रगदापद्ममग्यादौ पूर्वकादिकं॥ शार्ङ्गचमुशलं खड्गं वनमालां चतुर्धरिः॥ इन्द्राद्याश्च तथा
तेनैकृत्यो वरुणो व्रमः॥ ब्रह्मं प्रेशानयोर्मध्ये अस्त्रावरणकंबहिः॥ तेरावतच्छागो महिषो वानरो जपः॥ मृगः
शशो यवपतः कूर्मो हंसस्ततो बहिः॥ एभिर्गर्भः क्रमुदाद्याधारपालादयं वयं॥ एवमुच्चैः नरदारो तं हरिं नत्वा
बलिं बहिः॥ विश्वपाषाणस्यो नमो बहिः पीवे बलिं ददेत्॥ देवस्य दक्षिणे हस्ते रक्षासूत्रं च बंधयेत्॥ संवत्सरकृता
र्चायां संस्पर्शफलदायिनि॥ पवित्रारोहणायैकं कौतुकं धारयेत् नमः॥ उपवासदिनियमैः कुर्याद्देवाय सन्निधौ॥ उप
वासेन नियतो देवं संतोषयाम्यहं॥ कामक्रोधादयः सर्वमा मेति शंतु सर्वदा॥ अथ प्रभृति देवेश यावद्वैशेषिकं दि
वं॥ यनमानो ह्यराक्ता च कुर्यान्निष्कादिकं व्रती॥ ऊत्वा विसर्जयेत्स्नुत्वा श्रीकरं नित्यं पूजनं॥ उच्चैः श्रीश्रीधरा

राम
३४

यत्रैको कपमोहनाय नमः॥ इत्यादि पुराणे पवित्रारोहणविधिः त्रिशोऽध्यायः॥ अत्रिरुवाच॥ श्रीकरनीत्यहं जावि
धिः॥ विशेषेण नमंत्रेण यागस्नानविभूषयेत्॥ नमो ब्रह्मण्य देवाय श्रीधराया व्यपाय च॥ रुद्रपुत्रः सामदेहाय
शब्दरूपाय विस्रवे॥ विलिख्य मंडलं सायं यथा प्रयादिवाहरेत्॥ प्रक्षालितकरांश्चिश्च संनिविष्टा च को नरः॥ त्रि
र्धा क्रिस्तु शिरः प्रोत्थ्य द्वारदेशादिकं तथा॥ द्वारमेतत् रूपयागं चतोरणे शान्प्र पूजयेत्॥ अथ त्रयोद्वारवदक्षः पू
वादिगालयं॥ रुद्रिप्रशो नने प्राच्याय जुयं मसुभद्रकं॥ सामायश्च सुबध्माय सामायर्वसुहोत्रकं॥ तोरणोतः पता
काश्च क्रमुदाघटे वयं॥ द्वारिद्वारिस्वनामार्च्यः सर्वैस्सुपुष्करः॥ आनंदनंदनो दक्षो वीरासनसुरेणकः॥
संनवप्रभवो सौम्यो द्वारपाश्चैव पूजयेत्॥ अस्वजसपुष्पक्षेपां विघ्नां त्रुत्सार्य संविशेत्॥ मूर्त्तसुविधिं विधाय य
नित्यं स्मरुत मूर्त्तकः॥ फट्प्रातः सिंहजसमर्षिपान् दिक्षु विक्षिपेत्॥ वासुदेवे नमो मूर्त्तसंकर्षणे न च गोमये॥ प्र
द्युम्ने नमः पद्मज्जादिधिनारायणे घृतं॥ एकदिग्वादि वाराणि घृतादिमगितो धिकं॥ घृतपानेन जदेकत्रपंचाग्यमुदा
हृतं॥ मंडलं प्रोक्षणायेकं चापरं प्राशनाय च॥ स्नानाय दशकं नैषु इन्द्राद्यान् लोकपान् यजेत्॥ इन्द्राद्याश्चैव
तांश्च स्नातयं च तया हरिः॥ योगप्रयादि संरक्षान् विकारान् विकिरेत्ततः॥ मूलाष्टरात संजप्ता ऊर्जा कुर्यात् हरिं छ
तान्॥ इन्द्राद्यादि शितत्रं स्नात्वा पुष्पं चैव विनी॥ ऊर्जे सांगं हरिं प्राच्यं वदत्यामस्वमर्चयेत्॥ प्रदक्षिणा योगर

हं हृदया छिन्नधारया॥ सिंचयेच्चततः कुंभं पूजयेच्च स्थिरासने॥ सवस्त्रपंचरत्नाद्यैः कुंभे गंधादिभिर्हरिं॥
 वदन्त्याहेमगर्भायां यजेदहं च वामतः॥ तस्मात्पेवास्तु लक्ष्मीं विनायकमर्चयेत्॥ स्नपनं कल्पयेद्विस्तारं॥ सं
 कांसादौ तथैव च॥ पूर्वैः कुंभं ततः स्नाप्य नवकोणेषु निर्वृणात्॥ पादमर्चयित्वा च मुने पंचगव्यं च निःक्षिपेत्॥ पू
 र्वादि कलशो मादौ पंचामृतजलादिकं॥ दधि क्षीरमधु स्नाद्यष्टतं स्याच्चतुरंगकं॥ पद्मशगमाचर्त्वा च विष्णुपत्नी
 सपाद्यकं॥ तथा शगाः समाख्याताय वगंधफलाक्षतं॥ ऊशाः सिद्धार्थपुष्पाणि तिलादन्नाणि चार्हणाः॥ त
 था लवंगं कंकोले दद्यादा च मनायकं॥ स्नापयेन्मूलमंत्रेण देवं पंचामृतैरपि॥ शुद्धोदमध्यं कुंभे न देवमूर्ति
 विनिःक्षिपेत्॥ कलशानिः सतंतो यं कुर्यात्संस्पृशेन्नरः॥ शुद्धोदकेन पाद्यं च अर्घमा च मनददेत्॥ परिम
 ज्य पदेनांगं सवस्त्रं मंडलेन नयेत्॥ तत्रास्य च रेखो मं कुंभादौ व्रण संयमी॥ प्रक्षाल्य हस्तौ रेखाश्च तिस्रः पूर्वा
 ग्रयामिनी॥ दक्षिणद्वारा एंचितिस्रश्चैवोत्तरा मयः॥ अर्घ्यं देकेन संप्रोक्ष्य योनिमुद्रां प्रदर्शयेत्॥ ध्यात्वा त्म
 रूपं चार्चितुं पोत्या कुंभे क्षिपेन्नरः॥ पात्राण्यसादयेत्पश्चात् अर्चकश्च वकादिभिः॥ बाहुमानो परिधुयश्च
 व्रश्चनमेव च॥ प्रणीता प्रोक्षणी पात्रमाज्यस्वाली घृणादिकां॥ प्रस्तुतं तु लानां युग्मं युग्ममधोमुखं॥ प्रणी
 ता प्रोक्षणी पात्रं सस्त्राग्नयकं ऊरी॥ अग्निः पूर्य प्रणीतां तु ध्यात्वा देवं प्रपूज्य च॥ प्रणीतां स्नापयेदग्रे द्रव्यं

राम.

३५

गां चैव मध्यतः॥ प्रोक्षणी मग्निः संपूज्य प्राच्यदिक्षे तु विमसेत्॥॥ ऊशाना स्त्रीर्यैर्वा दौ परिधानं स्नापयेत्ततः॥
 वैश्वी कस्त्यं कुर्यात्तन्नादिना नरः॥ गर्भाधनं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं जालिः॥ नामादिसंभवतंतो जुह
 यादश्चा ऊतीः॥ पूर्णा ऊती प्रतिकर्म वा शुभसुमुक्तये॥ कुंडमध्ये कुरु मती लक्ष्मीं संचित्तु होमयेत्॥ कुंडल
 क्ष्मी समाख्याता प्रकृतिस्त्रिगुणात्मका॥ योगिनः सर्वभूतानां विद्यामंत्रगणस्य च॥ मुक्तये कारणं वक्ति पर
 मात्मा च मुक्तिदः॥ प्राच्यं शिरः समाख्यातं बाहुकोणे व्यवस्थितौ॥ ऊशाना मेयकोणे तु जंघे वा यस्य नैरुते
 उदरं कुंडमित्येकं यो निर्विधीयते॥ अणत्रयं मंडलं स्पृध्यात्वे वस मिधो दश॥ पंचधैवास्तु जुह्यात् प्रणवात्
 स्तुतिमुद्रया॥ पुनराद्या रौ जुह्याद्वा युग्मं तंतोश्च यात्॥ ईशानमूलमंत्रेण ज्ञानागौ च होमयेत्॥ उ
 तरे वा दशांते न दक्षिणे तेन मध्यतः॥ आहत्या पद्ममध्यस्थं ध्यायेद्भक्तिं तु संस्कृतिं॥ विष्णवं सप्तजिह्वां च सूर्यको
 रिसमप्रभं॥ पंचवक्त्रं च सपरिं जुह्यात् शतमश्च॥ तदहं च हृदये च अंगानां च दशं शतः॥ इत्यग्निपुराणे
 अग्निसर्गः एकविंशोऽध्यायः॥ अग्निरुवाच॥ साम्यतो ऊतिना सिध्यति विद्या एषा धिवासयेत्॥ न सिद्धं मंत्रजपेन
 गुप्ताय स्वेण तानि तु॥ वस्त्रसंवेष्ट्या न्ये वपी वस्त्राणि मंत्रयेत्॥ कुंभपात्रे तु संस्नाप्य रक्षां विज्ञाप्य देशिकः॥
 दंतकाष्ठं चामलकं चैव संकर्षणी न तु॥ प्रद्युम्नतान् भस्मतिजान् दक्षे गोमयमृत्तिकां वारुणे वारुणे गेनि सौम्ये

नारायणेन च ॥ दर्शोदिकं वा अहदा प्रमोक्तं मरोचना ॥ इत्यांशिरसा धूपं सिंचयोनैऋतेष्वथ ॥ मूलं पुष्पा
णि दिव्यानि कवचेनापवासवे ॥ चंदनामक्षतदधिष्ठांश्च पुदिकः स्थिताः ॥ गृहं विस्त्रेण वेद्य पुनः सिद्धार्थका
नक्षिपेत ॥ दद्यात् पूजाक्रमेण यस्मै स्वैर्गंधपवित्रकं ॥ मंत्रैर्वैदारापादिभ्यो विष्णुं कृते मेव च ॥ विष्णुतेजो भवैर
म्यं सर्वपातकनाशनं ॥ सर्वकामप्रदं देवतवांगेधारयाम्यं ॥ आसने परिवारादौ गुरोदद्यात्पवित्रकं ॥ गंधादिभिः
सममर्च्य गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ ५ ॥ विष्णुतेजो भवेत्यादिमूलेन हरयेर्पयेत् ॥ वक्रिस्त्वा यततो दत्वा देवं संप्रार्थ
येन्नतः ॥ ६ ॥ क्षीरैर्दधी महावासर्पावस्ति तविग्रहः ॥ प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि संनिधौ भवकेशव ॥ ७ ॥ इत्यादिम
स्ततो दत्वा विष्णुपार्षदके बलिः ॥ ततो येनाग्रतः कुंभः वामो युगसमन्वितः ॥ श्रीरोचना चंद्रकाशमी रंगधातु
दकसंयुता ॥ गंधपुष्पादिना धूपमूलमंत्रेण पूजयेत् ॥ ८ ॥ मंडपाद्वहिरागत्य विलिप्ते मंडलत्रये ॥ पंचग
व्यचरुं काष्ठं सत्यं चैव क्रमाज्जयेत् ॥ ९ ॥ पुराणश्रवणं स्तोत्रं पवनजागरणं निशि ॥ परप्रेषकवालानां स्त्री
णां भोगभुजं तथा ॥ १० ॥ समोधिवासनं कुर्याद्विना गंधपवित्रकं ॥ ११ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे गंधाधिवासनेना
मंत्रयोर्विशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ अग्निरुवाच ॥ प्रातः स्नानादिकं कुर्याद्धारपालान् प्रपूज्य च ॥ प्रविश्य पुनर्दे
वसमाकृष्या यधारयेत् ॥ १३ ॥ पूवाधिवासितं च्यं वस्त्राभरणगंधिकं ॥ निरस्य सर्वं निर्मात्यं देवं संस्थाप्य

राम.

३६

जयेत् ॥ १४ ॥ पंचामृतैः कषायैश्च अद्गंधोदकैस्ततः ॥ पूवाधिवासितं दद्यात् वस्त्रे गंधं च पुष्पकं ॥ १५ ॥ अग्नौ हुत्वा
नित्यं च देवं संप्रार्थयेत् कृपन् ॥ समर्पकं मर्दवाय पूजाने मित्रिकीं चरेत् ॥ १६ ॥ द्वारपालविष्णुकं भवद्विनी प्रार्थये
द्भरिं ॥ अतो देवतिमंत्रेण मूलमंत्रेण कुंभके ॥ १७ ॥ कृत्स्नकृत्स्नमस्तु त्वं गृहीष्वेदं पवित्रकं ॥ पवीत्रिकरणार्था
यवर्ष पूजाफलप्रदं ॥ १८ ॥ पवित्रं माकुरु ध्यायन्मया दुःकृतं कृतं ॥ श्रद्धो भवाम्यहं देवत्वत्प्रसादात्सर्वेश्व
रः ॥ १९ ॥ पवित्रं च रुदाद्यैस्तु आत्मानमभिषिञ्च्य च ॥ विष्णुकं च संप्रोक्ष्य ब्रजे देवसमीपतः ॥ २० ॥ पवित्रमात्मने
दद्यात् पूजाबंधं विस्मय च ॥ गृहाण ब्रह्मसूत्रं वयमया कल्पितं प्रभो ॥ २१ ॥ कर्मणां पूरणाद्ययि यथा होषो
न मे प्रवेत् ॥ द्वारपालासनगुरुमुख्यानां च पवित्रकं ॥ २२ ॥ कनिशादेव देवाय वनमालां च सूततः ॥ हृदा
दिविषक्सेनां ते पवित्राणि समर्पयेत् ॥ २३ ॥ वक्रौ हुत्वा वक्रिगोभ्यां विस्वादिभ्यः पवित्रकं ॥ प्रार्थ्य पूर्णां
तिं दद्यात् प्रायश्चित्ताय मूलतः ॥ २४ ॥ अष्टोत्तरशतं चापि पंचोपनिषदैस्ततः ॥ मणिविष्णुममालानिर्मदारकु
सुमादिभिः ॥ २५ ॥ इयं सा वसूरी पूजा तवास्तु गरुडध्वज ॥ वनमालायथा देवी कौस्तुभं सततं हृदि ॥ २६ ॥ तद
त्पवित्रं तं तं पूजां च हृदयो हि ॥ कामतो कामतो वापि यत्कृतं नियमार्चनं ॥ २७ ॥ विधिनाविघ्नलोपेन प
रिष्ठांति दत्तमे ॥ प्रार्थ्य त्वाय क्षमाप्याप पवित्रं पुष्पमर्पयेत् ॥ २८ ॥ दत्वा बलिं दासिणाभिर्वै सवंतोषये

कुरुं॥ विप्रान्नो जनवस्त्राद्यैरेवंसंप्रोक्ष्येवच॥ १७॥ पवित्रं स्नानकाले च अवतार्य समर्पयेत्॥ अनिवारितम
 नाद्यं दद्यात्तुं क्लेशवस्त्रं॥ १८॥ विसर्गवर्जितं संप्रज्य पवित्राणि विसर्जयेत्॥ सांवसरीमिमो पूजां संपाद्य
 विधिवन्मम॥ १९॥ ब्रजस्य विव्रके दानी विष्णुलोकं विसर्जितः॥ मध्ये सोमेशयोः प्रोक्ष्य विश्वकसेनं हितस्य च॥ २०॥
 पवित्राणि समर्प्य त्रयाण्याप समर्पयेत्॥ यावंतः तंतवस्तस्मिन् पवित्रे परिकल्पिताः॥ २१॥ तावद्युग सह
 स्वाणि विष्णुलोकं महीयते॥ कुलानां शतमुत्तरदशपूर्वा न दशा परान्॥ २२॥ विष्णुलोकं तु संस्थाप्य त्वयं
 मुक्तिमवाप्नुयात्॥ २३॥ इत्याग्नेये महापुराणे पवित्रारोपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सं
 क्षेपात्सर्वदेवानां पवित्रारोहणं शृणु॥ पवित्रं पूर्वलिख्य स्यात्स्वरसानेन गत्व यि॥ २४॥ जगद्योनिसमाग
 छपरिवारगणैः सह॥ निर्मत्रयाम्यहं प्रातर्दद्यात्तुभ्यं पवित्रकं॥ २५॥ जगत्सृष्टेन मस्तुभ्यं गृह्णीष्वेवं प
 वित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ २६॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥ इयं सांव
 सरी पूजा तवास्तु देवविभूते॥ २७॥ सांवसरीमिमो पूजां संपाद्य विधिवन्मम॥ ब्रजस्य विव्रके दानी स्वर्ग
 लोकं विसर्जितः॥ २८॥ सूर्यदेवनमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ २९॥ शिवदेवनमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ ३०॥ शक्ते देविने

राम

३७

त्री

मस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ ३१॥ नारायणमयं स्तुत्रमनिरुद्धमयं परं॥ धन
 ध्यानायुरारोग्यं संप्रदं प्रददामिते॥ ३२॥ कामदेवमयं स्तुत्रं सर्वघोदं पनाशनं॥ अतीतानागतकुलसमुद्धारं ददामि
 ते॥ ३३॥ कनिशादिनीचत्वारि मनुनिस्तुक्रमा ददे॥ ३४॥ इत्याग्नेये संक्षेपपवित्रारोपणं नाम पंचविंशोऽध्यायः॥ अ
 ग्निरुवाच॥ ॥ वासुदेवाद्यानपश्य क्रतौ वक्ष्ये फलादिकं॥ चिकीर्षोर्देवधामादिसहस्रजनिपापनुत्॥ ३५॥ मनसा स
 यकर्तव्यां शतजन्मा घनाशनं॥ यनुमो देति रुलस्य क्रियमाणं नराग्रहं॥ ३६॥ ते पि पापविनिर्मुक्ता प्रयांत्य च्युत
 लोकतां॥ समतीतं न विष्णुं च कुलानामयुतं नरः॥ ३७॥ विष्णुलोकं न यत्प्राश्नकारयित्वा हरेर्गृहं॥ न दंति पित
 रो ह्यविष्णुलोकं त्वलंकृताः॥ ३८॥ विमुक्तानारकैर्दुःखैः कर्तुः रुलस्य मंदिरं ब्रह्महत्यादिपापौघपातकं दे
 वतालये॥ ३९॥ फलं यन्नाप्यते यज्ञैर्धर्मकृत्वा तदाप्यते॥ देवागारकृतैः सर्वतीक्ष्णैः पूर्वादिगालया॥ ४०॥ जगि
 प्रशोभनं प्राच्यायजुर्मसन्नक्रं॥ सामायजुस्सुबं धारम्यं सामयजुर्बुधोन्नकं॥ ४१॥ तोरणांतः पातकांश्च कुसुदा
 द्याघटेदये॥ द्वारि द्वारि स्वनाश्रयः पूर्वेष्टस्त्रिपुष्करः॥ ४२॥ आनंदं नंदनं दनोरक्षेत् विरासनमुखेन कः॥ ततः संप
 ववौ सोम्यो द्वारपांश्चैव पूजयेत्॥ ४३॥ अस्त्रजत्रपुष्पक्षेपादिघ्नानुशार्य संविशेत्॥ भूतसिद्धिं विधायाप्यविस
 रकृतमृत्तकः॥ ४४॥ फट्कोरांतं सिंहजत्रसर्पपान्दिभुविक्षिपेत्॥ वासुदेवेन गोमूत्रं संकर्षणेन गोमये॥ ४५॥ प्र

धुनेनपयस्तज्जादधिनारायणेष्टते॥ एकदिआदिवाराणि घृतादिर्नागतोधिकं॥ १२॥ घृतपात्रे तदेकत्रपंचगव्यमु
दाहते॥ मंडलप्रोक्षणायेकंचापरं प्राशनाय च॥ १३॥ स्नानापदशकुंभेषु द्वाद्यानलोकपायजेत॥ पूज्यांतांश्रा
वयेतांश्च स्वातमंचाजयाहरे॥ १४॥ यागद्रव्यादिसंरक्षाविकरानविकरेततः॥ सलाष्टशतसंजप्ता कुशकूर्याहरे
छतान्॥ १५॥ रोशात्यादिशितत्रस्तं स्वाप्यकुंभं च वर्धनी॥ कुंभे सांगंडरिं प्राप्य वर्द्ध्या मस्त्रमर्चयेत्॥ १६॥ प्रदक्षि
णायागृहे वर्द्ध्या स्निग्धधारया॥ सिंचनाय ततः कुंभं शययेच्च स्थिरासने॥ १७॥ सपंचरत्नवस्त्राद्यैः कुंभे गंधा
दिभिर्हरिं॥ वर्द्ध्या हेमगन्ध्यां यजेदयंच वा मृत॥ १८॥ तस्मिन्नेवा सुलक्ष्मी भूविनायकमर्चयेत्॥ स्नपनं कृत्वा
येद्विस्तोः संक्रांत्यादौ तथैव च॥ १९॥ पूर्वकुंभान्नवस्त्राप्पनवकोष्ठे पुंनिर्ब्रणान्॥ पाद्यमर्धचाचमनी पंचगव्यं
च निक्षिपेत्॥ २०॥ पूर्वदिक्कलशे स्पादौ पंचामृतजलादिकं॥ दधि क्षीरमधुमोदपाद्यं स्याच्चतुरंगकं॥ २१॥ पयशा
माचूर्वाचविष्णुपत्नी कपाद्यकं॥ तथाष्टांगाः समारम्भातायवगंधफलाक्षतं॥ २२॥ कुशाः सिद्धार्थपुष्पाणितिला
दभणिचाहणा॥ तथाष्टांगाः समारम्भातायवगंधफलाक्षतं॥ २३॥ लवंगकुक्कुलेंद्र्यादचमनीयकं॥ २४॥ स्नप
येन्मूलमंत्रेण देवं पंचामृतैरपि॥ शुद्धोदमध्यकुंभेन देवमृद्धिं विनिक्षिपेत्॥ २५॥ कलशान्निशितंतोपकूर्या
ग्रसंस्मरेत्॥ शुद्धोदकेन पाद्यं च अर्घ्यमाचमनं ददेत्॥ २६॥ परिमज्ज्यपदेनांगं सवस्त्रं मंडलं तपेत्॥ तत्राभ्यर्चयेत्

पु

राम
३६

बोमंदंडादौ प्राणसंयमी॥ २६॥ प्रभात्सहस्रौरेवाश्च तिस्रः पूर्वाग्रगामिनीः॥ दक्षिणोत्तरा-तंचितिस्रश्चैवोत्तराग्र
गाः॥ २७॥ अकोदिकेन संप्रोक्ष्य योनिं मूत्रांश्रुदक्षिपेत्॥ ध्यात्वात्मरूपं चाग्निं तु योन्यां कुंडे क्षिपेन्नरः॥ २८॥ पा
शायासादयेत्पश्चादभक्तः सुवकादिभिः॥ वाक्क्रमात्रापरिधयः दध्मृष्टश्च न मेव च॥ २९॥ प्रणीता प्रोक्षणी पात्रमा
ज्यस्त्रालिघृतादिकं॥ प्रस्वदयंतं दुलानो युग्ममधोमुखं॥ ३०॥ प्रणीता प्रोक्षणी ग्राह्यं न्यसेत्प्राग्रगं कुशं॥ अग्नि
पूर्वप्रणीतां तु ध्यात्वा देवं प्रष्टव्यं च॥ ३१॥ प्रणीतां स्नापयेदनेद्रव्याणां चैव मध्यतः॥ प्रोक्षणीमग्निः संपूज्य प्रा
र्चयेत्क्षेत्रविषये त॥ ३२॥ चरुंचप्रपयेदग्नौ ब्रह्माणं दक्षिणे न्यसेत्॥ कुशानां स्त्रीयपूर्वादौ परिधीं स्नापयेत्
तः॥ ३३॥ वैष्णवीकरणं कुर्यात्तृगन्धिनानादिना नरः॥ गन्धानं पुंसवनं सीमंतो नयनं जलिः॥ ३४॥ नामा
दिसमावर्तनांतं जुहुयादष्टचाकृतीः॥ पूर्णाहुतिं प्रतिकर्मश्च वाक्क्रवस्तुमुक्तये॥ ३५॥ कुंडमध्ये क्रतुमंतां
चक्ष्मीं संचित्य होमयेत्॥ कुंडं लक्ष्मीं समारम्भाता प्रकृतिस्त्रियुणामिका॥ ३६॥ सायोनिः सर्वजितानां विद्या
मंत्रगणस्य च॥ विमुक्तेः कारणं वक्तिः परमात्मा च मुक्तिदः॥ ३७॥ प्राच्यां शिरसमारम्भात्तं वाक्क्रकोणो व्यव
स्थितौ॥ कुशानां स्त्रीयकोणे तु जंघे वायव्ये नैरुते॥ ३८॥ उदरं कुंडमित्युक्तं योनिर्पोनिर्विधीयते॥ गुणत्रयं
मेखलासुः धत्वि वंसमिधौ दश॥ ३९॥ पंचाधेवांस्तु सुकृपात्प्राणवान्स्वस्तिमुहुया॥ पुनराधारौ जुहुया

द्वापुमंतंततोश्रयात् ॥ ३० ॥ ईशानंमूलमंत्रेण आज्ञागोचरोमयेत् ॥ उत्तरेद्वादशांतेन दक्षिणेतेन मध्य
 तः ॥ ३१ ॥ कारुत्यापद्ममध्यस्थं ध्यायन् क्रितुं संस्कृतं ॥ वैश्वं सप्तजिह्वं च सूर्यकोटिसमं प्रभं ॥ ३२ ॥ पंचवक्त्रं
 च सूर्यविजुङ्गयात् रातमष्टच ॥ तदर्धे चाष्टमूलेन अंगानां च दशांशतः ॥ ३३ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे
 निसर्गनाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ सम्यक्तां कृतिना स च्युपवित्रा एष धिवासयेत् ॥ नृसिंहं
 व्रजप्राणिशुभ्रात्यं स्वेपातानिव ॥ १ ॥ वस्त्रं संवेष्टिताम्येव पात्रं स्नायन्निमंत्रयेत् ॥ कुंभपत्रेषु संस्थाप्य रक्षां वि
 ज्ञाप्य देशकः ॥ २ ॥ दंतकाष्ठं चामलकं पूर्वं संकरणेन तु ॥ प्रद्यम्नेन नृस्य तिलात् दक्षे गोमयमृत्तिकां ॥
 ३ ॥ वारुणागे निरुद्धे तसो मे नारायणे न च ॥ दर्शदं च दद्यात् दद्याद्वा गोकुंभं मरोचना ॥ ४ ॥ रोशान्यां शिर
 सा धूपं शंखयानैर्कृत्य यः ॥ मूलपुष्पाणि दिव्यानि कवचेनाथ वा सवे ॥ ५ ॥ चंदनामृक्षतदधिपुर्वं श्वपु
 टिकां स्थिता ॥ गृह्णित्वा त्रेणावेष्ट्य पुनः सिद्धार्थकानक्षिपेत् ॥ ६ ॥ दद्यात् पूजाक्रमेणापस्त्रैः स्वैर्गंधपवित्रकैः
 मंत्रैर्वैद्यारपादिभ्यो विष्णुकुंभे त्वनेन च ॥ ७ ॥ विष्णुतेजो न वं रम्यं सर्वपातकनाशनं ॥ सर्वकामप्रदं देवतवांगे धा
 रयाम्यहं ॥ ८ ॥ स एव धूपदीपाद्यैर्व्रजेत् दारसमीपतः ॥ गंधपुष्पाक्षतौषे तं पवित्रं चात्मनोऽर्पयेत् ॥ ९ ॥
 सहस्रदानं पुंस्तु च ततः स्नानफलं लभेत् ॥ देवतार्थं हतानां च कृणेद् दद्यात् फलादिकं ॥ १० ॥ शांतिं नृपाश्च नृणां वा

राम.

३९

निरुतं वामरताकदं ॥ एकायनकृतस्वर्गागारी ब्रह्मलोकनाकः ॥ ११ ॥ पंचागारी शुभलोकमष्टागारादुरे
 स्थितः ॥ षोडशाकायनकारी भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ कनिष्ठं मध्यमं श्रेष्ठं कारयित्वा हरेर्ग्रहं ॥ स्वर्गं च वै
 श्वं लोकं मोक्षमाप्नोति चक्रमात् ॥ १३ ॥ श्रेष्ठमायतनं विलोक्य तापघ्नवान् लभेत् ॥ कनिष्ठेनेव तस्युप प्रा
 प्तोत्सधनवान्तरः ॥ १४ ॥ सत्संग्रासधनं कृत्वा स्वप्नेनापि सुरालयं ॥ कारयित्वा हरेः पुण्यं प्राप्नोत्यस्य धि
 कं वरान् ॥ १५ ॥ लक्षेणाप्यसहिस्त्राणि शतेनार्द्धेन वा हरेः ॥ कारयेत् नवनयातिपत्रां स्तैर्गुरुदधुजः ॥ १६
 बाल्ये तु किडमानाये पांशुभिर्न वने हरेः ॥ वासुदेवस्य कुर्वन्ति ते पितृलोकगामिनः ॥ १७ ॥ तीर्थे चायत
 ने पुण्ये सिद्धक्षेत्रे तथा श्रमे ॥ कर्तुरायतनं विलोः यथोक्तं त्रिगुणं फलं ॥ १८ ॥ बंधुकपुष्पविन्यासे सु
 धा पंचकेन वैश्वं ॥ ये विलेप्यन्ति नवनं ते पांतिनागवत्पुरी ॥ १९ ॥ पतितं पतमानं तु तथा वपितं नरः ॥
 समुधत्सु हरेर्धामि प्राप्नोति त्रिगुणं फलं ॥ २० ॥ पतितस्य तु यः कुर्यात् पतितस्य च रक्षिता ॥ विलोरायतन
 स्पृहसतरो विष्णुलोकनाकः ॥ २१ ॥ इष्टकानैव पस्त्रिष्ट्या वदायतने हरेः ॥ सकुलस्तावत्तत्कती विष्णुलो
 के महीपते ॥ २२ ॥ स एव पुण्यवान् पूज्य इह लोके परत्र च ॥ कृत्वा स्ववासुदेवस्य यः कारयति केतने ॥
 २३ ॥ जातः स एव सुकृती कुलं तेनैव पावितं ॥ विष्णुरुद्राकदेव्यादेर्ग्रहकृत्वा स कीर्तिभाक् ॥ २४ ॥ कित

सवित्तनिचयैर्दृष्टपरिरक्षणं॥ दुःखजितैर्यः कृष्णस्वरकायतिकेतने॥ २५॥ नोपभोग्यंधनेयस्यपि
 नविप्रदिवौकसां॥ नोपभोगाययन्तृणां व्यर्थस्तस्य धनागमः॥ २६॥ यथा ध्रुवो नृणां मृत्युर्वित्तनाशस्त
 या ध्रुवः॥ मृदस्तत्रान्वक्तृतिजीवितेयधनेवने॥ २७॥ यदावित्तं न दानाय नोपभोगाय देहि नो॥ नापिकी
 त्विनधर्मयितस्वस्वाम्येयको गुणः॥ २८॥ तस्माद्वित्तं समासाद्य देवादापोरुषादयः॥ दद्यात्सम्यक् द्विजाये
 स्यः कीर्तितानि चकारयेत्॥ २९॥ दानेभ्यश्चाधिकं यस्मात्कीर्तनेभ्यो धरेयतः॥ अतश्चकारयेद्दीमान् विस्त्रा
 देमंदिरादिकं॥ विनिवेश्य हरेर्दमिनः किमस्ति नरोत्तमैः॥ निवेशितं न वेत्तु कस्मै त्रैलोक्यं स चराचरं॥ ३०॥ नृते
 भयं भविष्यं च स्य लं स स्मृतयेतरं॥ आब्रह्मसंभवपयंतं सर्वं विस्त्रोः समुद्रवं॥ ३१॥ तस्य देवाधिदेवस्य सर्वेश
 स्म महात्मनः॥ निवेश्य न वने विष्णोर्नृयोऽनुविजायते॥ ३२॥ यथा विस्त्रोऽमिकृतौ फले तद्विद्वौ कसां॥ शि
 वब्रह्मा कविघ्नेश्चंडिलक्ष्मादिकात्मनां॥ ३३॥ देवालयेषु कृतं पुण्यं प्रतिमाकरणे धिकं॥ प्रतिमा स्थापने यागे
 फलसांतो न विद्यते॥ ३४॥ मन्मथादावप्ये पुण्यं दारुजादिष्टका न वेत्तु॥ इष्टकोत्या त्रैलोक्ये स्यात् नरकालसगच्छति॥ ३५॥ कुलानां
 शतमुपस्थविस्त्रुलोकं न येनर॥ यमो यमनटावाह देवमंदिरकारिणे॥ ३६॥ यम उवाच॥॥ प्रतिमाष्टजादि

राम.
४०

कृतो नानेया नरकं नराः॥ देवालयाद्यकर्तारः आनेयास्ते तु गोचराः॥ ३७॥ विचरध्वं यथात्मा यंति योगो मेतु पास
 तो॥ मानभंगं करिष्येति न वतां जंतवः क्वचित्॥ ३८॥ केवलं च जगद्वा तमने तं समुपस्थिता॥ तवज्जिः परिहर्त
 व्यातेषां नात्रास्ति संस्थितिः॥ ३९॥ यत्र भागवता लोके तच्चित्रास्तत्परायणाः॥ एजयंतिसदा विस्त्रुते च त्वाज्याः सु
 डरतः॥ ४०॥ यस्तिष्ठन् प्रसवन् जतिष्ठन् स्वचिते क्षुते॥ संकीर्त्तिपुंतिगोविंदं ते च त्वाज्याः सुहृताः॥ ४१॥ नि
 त्यनैमिषि क्रेदैर्वेयजंते जनाईनं॥ नावलोक्य भवजिह्वेत रुतायां तित रुति॥ ४२॥ ये पुष्पधूपवा सोमिः नृ
 षणैश्चातिवद्व्रजेः॥ अर्चयंति न बोधात्मानराः कृष्णाश्रये गतः॥ ४३॥ उपवेपन् कर्तारः समाजनिपराश्रये
 कृष्णालये परित्याज्यास्तेषां पुत्रास्तथा कुलं॥ ४४॥ येन चायतनं विस्त्रोः कारितं तत् कुलोद्भवं॥ पुंसां शतं ना
 वलोक्य न वज्जिर्दुष्टचेतसा॥ ४५॥ यस्तु देवालये विस्त्रोऽरु शौलमयं तथा॥ कारयन्मन्मयं वापि सर्वपापैः प्र
 मुच्यते॥ ४६॥ अहं न्यहं नियागे न यजतां यन्महाफलं॥ प्राप्नोति तत्फलं विस्त्रोः यः कारयेति केतने॥ ४७॥ कुला
 नां शतमागामि समतीतं तथा शतं॥ कारयन् भगवन् धामनयस्य च्युतलोकतां॥ ४८॥ सप्तलोकमयं विस्त्रुस्तस्य
 यः कुरुते ग्रहं॥ तारयत्यक्षया तलौकान् तक्षया न प्रतिपद्य च॥ ४९॥ इष्टो काचय वित्या सोया वंत्स शंति इति॥
 तावद्वर्षसहस्राणि तत् चतुर्दिवि संस्थिति॥ ५०॥ प्रतिष्ठा कृत्वा विस्त्रुलोकी स्थापको लीयते हरौ॥ देवस्य प्रति

नि

कृतिप्रतिष्ठाकृतिगोचरे ॥५३॥ अग्निरुवाच ॥ यमोक्तानानयंसेयप्रतिष्ठादिकृतंहरं ॥ हयग्रीवः प्रतिष्ठाद्यं दे-
वानां ब्राह्मणाब्रवीत् ॥ ५४ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे देवाज्यादिमाहात्म्ये सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ हयग्रीव उवा-
च ॥ विष्वादीनां प्रतिष्ठादीवक्ष्ये ब्रह्मन्ष्टुषमे ॥ प्रोक्तानि पंचरात्राणिसप्त रात्राणिवैमया ॥ १ ॥ अस्मानि
मुनिभिर्लोकैः पंचविंशतिसंख्या ॥ हयग्रीवनिब्रूमाद्यंतं त्रैलोक्यमोहनं ॥ २ ॥ वैभवं पौकरं तं प्रकादं
गार्ग्यगालव ॥ नारदीयं च श्रीप्रश्नशांतिं चेश्वरं तथा ॥ ३ ॥ सत्योक्तं शौनकेतं तं वासिष्ठं ज्ञानसागरं ॥ स्वा-
यंभूवं कापिलं च तार्क्ष्यं नारायणीयकं ॥ ४ ॥ आत्रेयं नारसिंहं सारथ्यं नारदं तथा ॥ बौद्धयं न तथा
श्रुतं विष्णोक्तं तस्य सारं ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठां हि द्विजः कुर्यात्तु ध्यदेशादिसंभवः ॥ न कच्छदेशं संभुतः कावेरीकौं क-
णोक्तः ॥ ६ ॥ कामरूपं कलिगोत्र्यः कांचीकाश्मीरकोशलः ॥ आकाशवायुतेजोद्युः भूरेवापंचरात्रयः ॥ ७ ॥
अचैव न्यासमोक्षिकाः पंचरात्रिविवर्जितं ॥ ब्रह्माहं विष्णुर्मूल इति विद्यासदेशकः ॥ ८ ॥ सर्वलिक्षणहीनो
विसगुरुस्तत्र पारगः ॥ नगरानि मुखः स्थाप्या देवानं च पराङ्मुखः ॥ ९ ॥ कुरुक्षेत्रे गयादौ च नरादिभ्यः
मीयतः ॥ ब्रह्मामध्ये तु नगरे पूर्वोक्तस्य शोभनं ॥ १० ॥ अथावगच्छेत्तस्मात्पूजां कृतानां च यमस्य च ॥ दक्षिणे च
डिकायाश्च पितृदेव्यादिकल्प्य च ॥ ११ ॥ नैऋते मंदीरं कुर्यात्कारुणादेश्वरुणे ॥ वायो नागस्य वायव्ये सौम्ये

राम
४९

पक्षगुहस्य च ॥ १२ ॥ चंडीशस्य महोशस्य पोशो विष्णोश्च सर्वतः ॥ पूर्वो देवि क्षणं पीड्य प्रसादं स्वत्यक्तं त्वयः ॥
१३ ॥ समं चाप्यधिकं वापि न कर्तव्यं विजानता ॥ उभयो द्विगुणो सीमां त्यक्त्वा चोद्ध्वय संमितो ॥ १४ ॥ प्रसादं का-
रयेदयं नो तयं पीडयेद्धुधः ॥ भूमौ तु शोभितायां तु कुर्याद्भूमिपरिग्रहं ॥ १५ ॥ प्राकारसिमापर्यंतं ततो भू-
तबलिं हरेत् ॥ मांसं हरिद्राचरणं च सलाजं दधिसक्तुभिः ॥ १६ ॥ अशक्षरेण शक्रमुपातयित्वा च दिक्षु च
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यस्मिन् तिष्ठंति नूतले ॥ १७ ॥ सर्वे ते यपगच्छंतु स्नानं कुर्यान्महाहरेः ॥ हं येन वाह-
यित्वा तु गोमिश्रेण वा वचारयेत् ॥ १८ ॥ परमा एव हं केनैव त्रसरेणः प्रकीर्तितः ॥ तैरष्टाभिश्च बालाग्रं लिखा-
वैरष्टनिमता ॥ १९ ॥ तानिर्दूकाष्टभिः स्वाताताश्चाष्टौ यवमध्यमः ॥ युवाष्टकैरंगुलं स्नात् चतुर्विंशंगुल-
करः ॥ २० ॥ चतुरंगुलसंयुक्तः स्वहस्तः पद्महस्तकः ॥ २१ ॥ इत्याग्नेये प्रतिष्ठायां भूपरिग्रहे अष्टविंशतितमो
ऽध्यायः ॥ श्रीनिगवानुवाच ॥ पूर्वमासीत्महद्भूतं सर्वभूतभयं करं ॥ तं देवैर्निहतं भूमौ सवासुपुरु-
षः स्मृतः ॥ १ ॥ चतुःषष्टिपदक्षेत्रे ईशो कोणोर्ध्वसंस्थितः ॥ घटाक्षतिस्यर्पयेत्तं पृथग्यं च पदं ततः ॥ २ ॥ उत्पता-
निर्जयंतं च द्विपदं पताकया ॥ महेंद्रं चैककोष्टं सर्वरक्तैः पदेरविं ॥ ३ ॥ वितानेन द्विपदं सत्यपादे
भूता घटैः ॥ ओमशाकुनमौ सेमं कोणाद्विपदं संस्थितं ॥ ४ ॥ श्रुवाचारं प्रदेवक्रिं पूषाणां लाजयैकतः ॥

स्वर्णेन विवर्णं विस्वमथनेन गृह्यते ॥ ५ ॥ मांसोदनेन धर्मैर्गमेकैकस्मिन् स्थितः स्वयं ॥ गंधवर्द्धिपदं गंधैः नृशमाकुल
जिह्वा ॥ ६ ॥ एकस्त्वमर्द्धसंस्त्रचमंगलीलपदैरुत्था ॥ पितृन् रुशरया र्द्धसं दंतकाष्टे पदे स्थितं ॥ ७ ॥ द्वौ वारिके द्वे सं
स्त्रचसुग्रीवं पावकेन तु ॥ पुष्पदंतं कुशस्तं वैः पद्मैर्वरुणामेकतः ॥ ८ ॥ असुरं पुरया विस्त्रो गमर्द्धचमडकैः ॥
यदेनागमुख्यनक्षैर्द्विसंस्थितं ॥ ९ ॥ मुजोदकेन मध्ना दं यादसो मंगदंतया ॥ मधुना पायसेनाथशालुकेन गिरिद्व
ये ॥ १० ॥ पदे दिनं लोपिकाभिः रर्द्धे दिति मया पदं ॥ हरिकामिस्ततश्चायमीशगंधः पयसा पदे ॥ ११ ॥ ततो धश्चाप
वसंतुदधा चैकं पदे स्थितं ॥ लडुकैस्तु मरीचिस्तु पूर्वतो याचतुष्टये ॥ १२ ॥ सवित्रे रक्तपुष्पाणि ब्रह्माधुः कोण
कोष्टके ॥ तदधः कोष्टके दद्यात्सावित्रे च कुशोदकं ॥ १३ ॥ विवस्वते रुणं दद्यात्चंदने चतुरंघ्रिषु ॥ रक्षोधः को
णकोष्टे तु इन्द्राया तु निशान्विते ॥ १४ ॥ इंद्रजयाय तस्याधो घृतानं कोणकोष्टके ॥ चतुष्टये पुदातं यमित्राय य
ज्ञं प्रायसे ॥ १५ ॥ वायुधः कोशदेशे पुरुषाया पक्वमांसकं ॥ तदधः कोणकोष्टे तु पयपत्रं फलं तथा ॥ १६ ॥ मही
धराय मांसार्धमांसं चतुरंघ्रिषु ॥ मध्ये चतुष्टये स्थाप्या ब्रह्मणो विलते दुलाः ॥ १७ ॥ चरकी मांससर्पिण्यां स्कंदेन
शरया सजा ॥ रक्तपत्रैर्विदोर्वा च कंदर्पं च सनोदने ॥ १८ ॥ इतनो पलपित्रा मांससास्र्या च पूजयेत् ॥ पित्रा
मृगास्त्रिभिः प्रायां पिनपिष्टं सजा सजा ॥ १९ ॥ इन्द्राया नृक्तमांसेन अभावा दक्षतैर्पूजयेत् ॥ रक्षोमातृगणैश्च

राम.
४२

अपिशचादिमएव च ॥ २० ॥ पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलिं दद्यात्प्रकामतः ॥ इत्वा चैतान् संतर्प्य प्रासादादीन कारये
त् ॥ २१ ॥ ब्रह्मस्वाने हरिं लक्ष्मीं गणं पश्चात्समर्चयेत् ॥ महीनरे वास्तुमयं वेदं न्यासहितं घटा ॥ २२ ॥ ब्रह्माणं मध्यतः
कुंभमब्रह्माद्यांश्च गिरिश्वरान् ॥ दद्यात्पूर्णां कृतिं पश्चात्स्वस्तिवाच्यप्रणम्य च ॥ २३ ॥ प्रगृह्य कर्करीसम्यक्
मंडलं तु प्रदक्षिणं ॥ सूत्रमार्गेण हे ब्रह्मन् तोयधरां तु भ्रामयेत् ॥ २४ ॥ ततो गन्तव्यं नेत्रमध्ये हस्तमात्रं प्रमाण
तः ॥ चतुरगुलकं चाधश्चापिलिप्या र्चयेच्च तत् ॥ २५ ॥ ध्यात्वा चतुर्भुजं विष्णुं अर्घ्यं दत्वा तु कुंभतः ॥ ककयश्चिरये
त्तश्च भ्रंशुक्तपुष्पाणि च मसेत् ॥ २६ ॥ दक्षिणावर्त्तने श्रेष्ठं बीजेर्दक्षिंश्च पूजयेत् ॥ पूर्वोत्तरे मार्गेण सप्तबीजा
निवापयेत् ॥ २७ ॥ ततो गतेन मार्गेण तस्मै स्वातस्पर्कारयेत् ॥ अर्घदानं विनिष्पाद्य गोवस्त्रादीन् रदेगुरो
२८ ॥ कालशौचं पनयेत्स्नानादिम अर्चनां ॥ ततस्तस्मान्नयेद्यं नान्जनानां तया वदेव तत् ॥ २९ ॥ पुरुषार्थे स्थितं
शिल्पं न ग्रहं दोषं न वेत् ॥ अस्ति शिल्पे भिघाते वैभित्तिर्वैरहिणां संख ॥ ३० ॥ यन्नाम शष्टं शृणुयात्तत्र श
ल्यं तड्भव ॥ ३१ ॥ इत्यादिपे महापुराणे अर्घदानं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ पादप्रतिष्ठा
प्रवक्ष्यामि शिलावित्या सलक्षणं ॥ अश्वतोमंडपंः कुर्यात्कुंडानां तु चतुष्टयं ॥ ३३ ॥ कुंभान्यासेष्टकान्यासो
द्वारं स्तंभोच्छ्रयं श्रुते ॥ पादो नष्टं पूरयेत्स्वातंतत्र वास्तुयजेत्समे ॥ ३४ ॥ इष्टकाश्च सुपकाः स्फुट्टादंशुजसंभि

ताः॥ स्वविस्तारविभागनवैपुल्येन समन्वितः॥ ३॥ करप्रमाणश्रेष्ठशस्यात्तु शिलास्यां न शिलामये॥ नवकुं
 जान्नास्मान्नमयान् स्नापयेद्विष्का घटान्॥ ४॥ अग्निः पंचकषायेण सर्वेषां धिजलेन च॥ गंधतोयेन च तथा कुं
 ने स्नापय सुपूजितैः॥ ५॥ हिरण्यव्रीहिसंयुक्ते गंधचंदनचर्चितैः॥ आपो हि ऐतितिस्रिभिः शन्नो देवीति चाप्ययः॥
 ६॥ तरस्मंदोरिति च पावमानीति रेव च॥ उवमंवरुममिति कथानश्च तथैव च॥ ७॥ वरुणस्येति मंत्रेण हंसः शु
 चिषदिस्यपि॥ श्रीस्तुक्ते न च तथा शिलां संस्थाप्य संघटान्॥ ८॥ शय्यायामंडपे प्राच्यमंडले हरि मर्चयेत्॥ जुहु
 याज्जनयित्वाग्निं समिधो दादृशंततः॥ ९॥ आधारावाज्यभागो च प्रणवेनैव कारयेत्॥ अष्टाङ्गती स्तथाष्टा
 र्णैः आज्यं व्याहृतिभिः क्रमात्॥ १०॥ लोकेशानामग्नये च सोमाय च ग्रहे स्य च॥ पुरुषोत्तमाय इति व्याहृत्य तृती
 र्जङ्गपात्रतः॥ ११॥ प्रायश्चित्तंततः पूर्णं मूर्त्तिया स घटां स्तिलान्॥ वेदाद्यैर्दक्षिणाणेन कुंजाडेषु द्रव्यकूप्य
 क॥ १२॥ प्राङ्मुखस्तु गुरुः कुर्यादष्टदिक्षु विनिष्पद्य च॥ मध्ये चैको शिलां कुंभं न्यसेत् देवान् सुरान् तथा॥ १३॥ पञ्च
 चैव हापयं मकरं कुंभं तथा॥ मुकुटं च तथा नंदं पद्मं शंखं च पद्मिनी॥ १४॥ कुंभान्नवान्नयेत्तेषु न्यसेदष्टैश्चैकाः
 क्रमात्॥ इशानां ताश्चैव दौर्दृष्टिं प्रथमे न्यसेत्॥ १५॥ शक्रयो विमलाद्यास्तु द्रष्टव्यानां तु देवताः॥ न्यसनी
 यापथायोगं मध्ये तस्मात्स्वनुगृहाः॥ १६॥ अन्तर्गोचाक्षते पूर्णमुने रंगिरसः सुते॥ द्रष्टव्यं प्रयच्छेत् प्रतिशंका

राम.

४३

स्याम्यहं॥ १७॥ मंत्रेणानेन विन्यस्य द्रष्टव्यां देशिकोत्तमः॥ गर्भीधानंततः कुर्यात्तिस्रस्य स्थाने समाहितः॥ १८॥ कुं
 नोपरिष्ठादेवेनापद्मिनीं न्यस्य देवतां॥ मूर्त्तिकां चैव पुष्पाणि धातवोरत्नमेव च॥ १९॥ लोहानि दिक्पतेरस्वयं जेडौ
 गर्भभाजने॥ द्वादशगुलविस्तारे चतुरंगुलको छूये॥ २०॥ पद्माकारेताम्रमये भाजने द्रविणीयजेत्॥ एकां
 ते सर्वभूतेशोपर्वतासनमंडिते॥ २१॥ समुद्रपरिवारे त्वं देवि गर्भे समाश्रय॥ नंदेनंदयवाशिष्टे वसुभिः प्रजया
 सह॥ २२॥ जपेद्भागवदाद्या देष्टव्यानां विजयावहे॥ पूर्णगिरिसदाब्जादेष्टव्यं कामं कुंभमा॥ २३॥ नृदेकाश्वप
 दायादेकुरुभद्रास्यतिगमम॥ सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नोषधीवते॥ २४॥ जपेत्सुरुचिरेन देवासिष्टेरम्यता
 मिह॥ प्राजापति सुते देवी चतुरग्रे महीयसि॥ २५॥ सुतगे सुमने नृदे गृहे काश्वपिरम्यते॥ पूजिते परमाचार्ये
 गंधमालैरलेकृतैः॥ २६॥ भवभूतिकरी देवी ग्रहे भाग्यविरम्यतां॥ देहस्वामि पुरः स्वामि गृह स्वामि परिग्रहे॥
 २७॥ मनुष्यादिकं दृश्यं पशुं दृष्टिकरी भव॥ एवं मुक्ताततः स्वातंगो मूर्त्तेण तु सेचयेत्॥ २८॥ कृत्यानि धा
 पयेद्भग्नं गर्भाधानं नवं निशि॥ गोवस्त्रादिप्रदद्याच्च गुरवे न्येषु नोजनं॥ २९॥ गर्भं न्यसेष्टकां न्यस्य ततो गर्भं
 प्रहजयेत्॥ पीठबंधमतः कुर्यान्मितप्रासादमानतः॥ ३०॥ पीठोत्तमं चोच्छ्रयेण प्रासादस्या इति विस्तरात्॥
 पादहीनं मध्यमं स्नातकं न्यसेत्तमा इति॥ ३१॥ पीठबंधोपि विष्ठातु वास्तुयोगं पुनर्नयेत्॥ पादप्रतिशंका

रितुनिःपापीदिविमोदते॥३२॥ देवागारं क रोमीति मनसा यस्तु चिंतयेत्॥ तस्य कायगतं पापं तदक्लाहिप्र
णस्यति॥३३॥ कृते तु किंपुनस्तस्य प्रासादे विद्विदैवते॥ अष्टेष्टकसमायुक्तं यः कुर्याद्देवतालयं॥३४॥ न तस्य
फलसंपत्तिर्वर्तुं शक्नोति केनचित्॥ अनेनैवानुमेवं हि फलं प्रासादविस्तरात्॥३५॥ ग्राममध्ये च मध्ये च प्र
त्येकद्वारं प्रकल्पयेत्॥ ग्राममध्ये च मध्ये च प्रत्येकद्वारं प्रकल्पयेत्॥ विदिशा सुचसर्वा सुग्रामप्रत्यङ्मु
खं नवेत्॥३६॥ दक्षिणे चोत्तरे चैव पश्चिमे प्राङ्मुखं नवेत्॥ इत्यादि ये महापुराणे पादयोगनागमत्रिंशो
ध्यायः॥॥ हयग्रीवं उवाच॥॥ प्रासादं संप्रवक्ष्यामि सर्वसाधारणं शृणु॥ चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे न जेत्योऽत्राधा
बुधः॥॥ मध्ये तस्य चतुर्भिस्तु कुर्याद्वापि समन्वितं॥ द्वादशैव तु भागा निमित्तं परिकल्पयेत्॥॥ जेयो
ह्येतु कर्तव्यं चतुर्भागेन चापत्तं॥ जंघायादिगुणोद्धाय मंजयाः कल्पयेद्बुधः॥॥ तुर्यभागेन मंजयसिम्बक
प्रदक्षिणा॥ तन्माननिर्गमं कार्यमुच्यते॥ प्राश्न्योः समं॥ शपरेण समं कार्यः मग्नेजगतिविस्तरं॥ दिगुणापि
न कर्तव्यं यश्चो नानुरूपतः॥॥ विस्तारान्मंडपस्याग्रे गर्भस्तत्र च येन तु॥ दैर्घ्यादित्यादिकं कुर्यात्तमध्ये व
स्त्रैर्विभूषितं॥॥ प्रासादगर्भमानं वा कुर्वीत सुखमंडलं॥ एकाशीतिपदैर्वास्तु ह द्वा मंडपमारजेत्॥॥ शुक्रा
प्राग्द्वारविम्यासे यजेद्वा त्रिंशदंतगात्॥ सर्वसाधारणं चैतत्प्रासादस्य तुलक्षणं॥॥ मानेन प्रतिमायां वा प्रा

राम
४४

सादमपरं शृणु॥ प्रतिमायां प्रमाणेन कर्तव्या पिंडिका शुभा॥॥ गर्भस्तु पिंडिका र्द्धेन गर्भमानास्तु त्रितयः मि
त्रे रायाममानेन उत्सेधं तु प्रकल्पयेत्॥॥ त्रिभुजं यंतु दिगुणं शिखरं कल्पयेद्बुधः॥ शिखरस्य चतुर्वेत्तु अ
ग्रतो मुखमंडपं॥॥ अष्टमांसेन गर्भस्य रथकोनो न निर्गमः॥ परिधेर्गुणभागेन रथकांतं प्रकल्पयेत्॥॥ तं
तृतीयेन वा कुर्यात् रथकानां तु निर्गमं॥ रामत्रयं स्थापनीयं रथकवितयेतया॥॥ शिखरा र्द्धे हि स्त्राणि
चत्वारि विनिपातयेत्॥ शुकनाशोद्धतिः सूचंति र्यग्नृतं निपातयेत्॥॥ शिखरस्यार्द्धभागं स्वसिंहं तत्र
तु कारयेत्॥ शुकनाशं स्तिरीकृत्य मध्यगंधो विधारयेत्॥॥ अपरे चतुर्था पार्श्वे तद्वत् सूत्रं निधापयेत्॥
तदुद्धं तु न वेदेषी स कं वामनसारकं॥॥ स्कंधमग्रेन कर्तव्यं विकरालं तथैव च॥ उद्धं तु वै वै हिंदिका ना
मकशं परिकल्पयेत्॥॥ विस्तारादिगुणं द्वारं कर्तव्यं तु सुगोचरं॥ उद्धं वरौ तदुद्धं च न्यसेत् शारवा सुमे
गलेः॥॥ द्वादशैव तु चतुर्थांशं कार्यो चंडप्रचंडको॥ विष्णुस्तेन वस्त्रं दंडो शारवा र्द्धं वरे श्रियं॥॥ दिगु
जै स्थाप्य मावांतां घटैः सान्ना सुस्तुपिकां॥ प्रासादस्य चतुर्थांशोः प्राकारस्योद्धयो नवेत्॥॥ प्रासादात्पा
दहीनस्तु गोपुरस्योद्धयो नवेत्॥ पंचहस्तस्य देवस्या एकहस्ता तु पीठिका॥॥ गारुडं मंडपं चाग्रे एकत्रो मा
दिधाम च॥ कुर्याद्विप्रतिमायां दिक्षु च शस्तु चोपरि॥॥ एष्टे वराहं दक्षे च न सिंहं श्रीधरं जले॥ उत्तरे ह

यशीर्षं च आग्नेयां जामदग्न्यं ॥ १३ ॥ नैर्ऋत्यां रामकं वा यो वासुदेवकं ॥ इन्द्रां प्रासादं रचना देया च स्व
र्गिकापिभिः ॥ १४ ॥ दारस्यं चाष्टमाद्यं गंत्यत्कावेधो न दोषभाक् ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे प्रासादलक्ष
णनाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ प्रासादे देवताः स्थाप्या वक्ष्ये ब्रह्म नष्टं षष्ठमे ॥ पंचायत
नमध्ये तु वासुदेवं निवेशयेत् ॥ १ ॥ वामने न हरिं चाश्रयीर्षं तत्त्वं न स्मरं ॥ आग्नेये नैर्ऋते चैव वायवे
चैव गोचरे ॥ २ ॥ अथ नारायणं मध्ये आग्नेया विंशं न्यसेत् ॥ नैर्ऋत्यां मास्करं वा यो ब्रह्माणं लिंगमेशि
के ॥ ३ ॥ अथ वारुणं रुद्रं तु अथ वामनं वामसु ॥ वासुदेवं न्यसेत् मध्ये पूर्वदिशं रामरामकान् ॥ ४ ॥ इन्द्रा
दीन् लोकपालान् अथ वानरवामसु ॥ पंचायतनं कं मध्ये मध्ये तु पुरुषोत्तमं ॥ ५ ॥ लक्ष्मीं वैश्रवणं
वेदक्षेमात् गणं न्यसेत् ॥ स्कंदं गणेशमीशानं सूर्यादीन् पश्चिमे ग्रहान् ॥ इत्युत्तरे देशे मरुतादीन् आ
ग्नेयां चंडिकां तथा ॥ नैर्ऋत्यां विंशं स्थाप्य वायवे तु सरस्वतीं ॥ ७ ॥ पश्चिमैशं वासुदेवं मध्ये नारायणं च
वा ॥ त्रयोदशानपे त मध्ये विश्वरूपं नये हरिं ॥ ८ ॥ पूर्वदिशं केशवादीन् वा अन्यवामसु मन्त्रविं ॥ मन्मयी
दारुघटिता लोहजारलजा तथा ॥ ९ ॥ शैलजा गंधजा चैव कौमदी सप्तधा स्मृता ॥ कौमदी गंधजा चैव
मन्मयी प्रतिमा तथा ॥ १० ॥ तत्कालं पूजिता श्वेताः सर्वकामफलप्रदा ॥ अथ शैलमयी वक्ष्ये शलायनं च

राम

४५

पृथक्ते ॥ ११ ॥ पर्वतानामभावे न गृह्णीयाद्भूरातो शिलां ॥ पांडुराक्षरुणा पीताः कृष्णा शशा तु वर्णिनी
१२ ॥ न पदालमते सम्यक्वाणिनां वर्णितः शिलाः ॥ वर्ष्मवापादने तत्र जुहुयात् सिद्धिं विद्यया ॥ शिलायां शुभे
खाग्रं कृष्णाग्रं सिंहोमतः ॥ कांस्यं च पुनिना दास्यात् फुलिंगा विष्णुलिंगिका ॥ १३ ॥ तन्मंदलक्षणस्ताः स्थाप्य
रूपाणां वानपुंसका ॥ इत्युत्तरे मंडलाय स्यात् सगतां विंशं न्यसेत् ॥ १४ ॥ प्रतिमां च वनं गत्वा वनयोगं समाचरेत्
तत्र पत्रोपलिप्या यमं डले तु हरिं न्यजेत् ॥ १५ ॥ बलिं दत्वा कर्मशस्त्रं घंटादीं कर्मश्चाचरेत् ॥ हुत्वा यज्ञालितोये
न अस्त्रेण प्रोक्षयेत् शिलां ॥ १६ ॥ रक्षां कृत्वा नृसिंहेन मूलमंत्रेण पूजयेत् ॥ हुत्वा पूजां हुतिं दद्यात् ततो नृते व
लिंगुरुः ॥ १७ ॥ अत्र ये संस्थिता सत्वाया तु धानाश्च उत्पत्तकाः ॥ सिद्धादयो वा ये चाप्येतान्सं पूज्य क्षमापयेत् ॥
१८ ॥ विचार्य यातमस्माकं यत्रैषा के यवा ज्ञया ॥ विस्मयं यज्ञवेत्कार्यं शुभ्रा कर्मपितृवेत् ॥ १९ ॥ क्षेमगणछता
न्यत्र मुक्तास्त्राने मिदं चरात् ॥ एवं प्रबोधिता सत्वायां तित प्रायथा सुखं ॥ २० ॥ शल्यजि श्वचरं प्राप्स्य प्रमं त्रं
जपे निशि ॥ उं नमः सकललोकाय विष्णवे प्र न विस्नेवे ॥ विश्वाय विश्वरूपाय स्वमाधिपतये नमः ॥ २१ ॥ आचक्ष्व
देव देवेश प्रपन्नोस्मि तवा तिकं ॥ स्वप्ने सर्वाणिका यो गित ह विस्नेवे दिस्त्रानि तु यानि मे ॥ २२ ॥ उं उं हू फफं हू स्वा
हा ॥ श्रुते स्वप्ने श्रुतं सर्वं तद्युक्ते सर्वं होमतः ॥ प्रातरर्घ्यं शिलायां तु दत्वा शेषं स्त्रकं न्यजेत् ॥ २३ ॥ कुहालदं कशाखा

द्वं मध्याज्याक्तसुखंचरेत् ॥ २४ ॥ आत्मानं चित्तं पेदिषुं शान्तिं न विश्वकर्मिकं ॥ शस्त्रं विस्वात्मकं दद्यात् सुखं पृष्टं
दिदर्शयेत् ॥ २५ ॥ जितेन्द्रियं च हस्तशाली तु सुखं रत्नं ॥ शिलो कृत्वा पिंडिकां च किंचित् न तु कल्पयेत् ॥ २६ ॥
रथं स्थाप्य समानीय सवस्त्रां कारवे श्मनि ॥ पूजयित्वा तु घटयेत् प्रतिमां संतु कर्मकृतं ॥ २७ ॥ इत्याग्नेये महापु
राणे शांत्यादि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वासुदेवादि प्रतिमालक्षणं प्रवदामि ते ॥ प्रासादस्यो
त्तरे पूर्वमुखं वा चोत्तराननं ॥ १ ॥ संस्थाप्य संपूज्य बलिं दत्त्वा यो मध्यं सूत्रकं ॥ शिलो शिलितुनवधा विनयनव
मंशुके ॥ २ ॥ सूर्यो मिकेशिलाया सुभागं स्वांगुलमुच्यते ॥ धंगुलं गोलं केनास्माकलानेवं तदुच्यते ॥ ३ ॥ नागमेकं
तथा जानौ ग्रीवायां नागमेव च ॥ षट्कटं तालपुत्रं स्यात् तालमात्रं तथा मुखं ॥ ४ ॥ तालेनैकेन कटं च तालेन तद्व
दयं तथा ॥ नाभिमेतदंतरं तालं द्विजाली चूकौ तथा ॥ ५ ॥ तालद्वयेन जंघाया तस्त्राणि शृणु संप्रतं ॥ कार्यं
सूत्रद्वयं पादे जंघामध्ये तथा परं ॥ ६ ॥ जानौ सूत्रद्वयं कार्यं मूले मध्ये तथा परं ॥ मेढ्रे तथा परं कार्यं कट्यां सूत्रं त
था परं ॥ ७ ॥ मेखला बंधं सिध्यर्थं नाभ्यां चैवा परं तथा ॥ हृदये च तथा कार्यं किं वेत्तु सूत्रद्वयं तथा ॥ ८ ॥ ललाटे चापरं का
र्यं मस्तके च तथा परं ॥ मुकुटे परिकर्तव्यं सूत्रमेकं विचक्षणं ॥ ९ ॥ सूत्राण्यष्टं प्रदेयानि सप्तैव कमलोद्भवं ॥
कक्षात्रिकांतरेणैव षट् सूत्राणि प्रदाययेत् ॥ १० ॥ मध्यं सूत्रं तु संत्यज्य सूत्राण्येव निवेदयेत् ॥ ललाटे नाशि

राम
४६

काचक्रं कर्तव्यं चतुरंगुलं ॥ ११ ॥ ग्रीवा कर्णौ तु कर्तव्यौ आयामौ चतुरंगुलौ ॥ धंगुले हनुके कार्ये विस्ताराधि
बुक्तं तथा ॥ १२ ॥ अष्टंगुलं ललाटे तु विस्तारेण प्रकर्तितं ॥ विदं षडंगुलं कर्णमिविदं चतुरंगुलं ॥ १३ ॥ चि
तुकेन समं विदं मविदं वा षडंगुलं ॥ गंधपात्रं तथा वर्तं शकुली कल्पयेत् तथा ॥ १४ ॥ अंगुलेना धरुः कार्यः
तस्यार्धं नोत्तराधरः ॥ अर्द्धांगुलं तथा गो जीवकं च चतुरंगुलं ॥ १५ ॥ आयामेन तु वैपुल्यात् सार्धं मंगुलमुच्यते ॥
अव्यातमेवं स्यात् वक्रं यो तं मंगुलमुच्यते ॥ १६ ॥ नाशवंशसमुद्धाय मूले त्वेकांगुलं मतं ॥ उद्धायां गुलं चा
नो करवीरोपमां नृतां ॥ १७ ॥ अंतरं चक्षुषोः कार्यं चतुरंगुलमाननः ॥ धंगुले चाक्षुकोपंतं धंगुलं चतुरंतयोः
१८ ॥ तारानेत्राभिनागेन दृग्गता रापंचमांशकाः ॥ धंगुलेनेत्रविस्तारं प्रोणी चार्द्धांगुलामता ॥ १९ ॥ तत्प्रमा
णाभ्रवोलेखाभ्रवौ चैतस्मै मतं ॥ भ्रूमध्यं धंगुलं कार्यं नृदैर्घ्यं चतुरंगुलं ॥ २० ॥ षट्त्रिंशदंगुलायामं
मस्तकस्य तु वेष्टनं ॥ मूर्तिनां केशवानां च द्वाविंशद्वेष्टनं भवेत् ॥ २१ ॥ पंचनेत्रं त्वधो ग्रीवा विस्ताराद्वेष्टनं पुनः ॥
त्रिगुणं तु नवेह ध्वं विस्तारार्द्धांगुलं पुनः ॥ २२ ॥ ग्रीवा त्रिगुणमांशं ग्रीवामक्षांतरं भवेत् ॥ स्कंधावशंगुलौ कार्यौ
त्रिकालावंशकौ शुभौ ॥ २३ ॥ सप्तनेत्रौ स्मृतौ बाहू प्रबाहू षोडशांगुलौ ॥ त्रिकाले निस्मृतौ बाहु प्रबाहू वापि
तस्मौ ॥ २४ ॥ बाहुदंडौ र्दंतौ र्दंतौः सपरिह कलानिच ॥ सप्तदशांगुलौ मध्ये कुर्यो र्दं च षोडशः ॥ २५ ॥ कुर्य

रस्यनवेन्नाहंविगुणः कमलोद्भवः॥ नाहप्रवाहमध्येतुषोडशांगुलस्यते॥ २६॥ विस्तारेण करतलेकीर्ति
 तंतुषडंगुलं॥ २७॥ देव्यसंप्रांगुलंकार्यमध्यपंचांगुलंमता॥ २८॥ तर्ज्यानामिकाचैवतस्मादधंगुलंविना॥ क
 निष्ठांगुलंकोकार्येचतुरंगुलसंमितौ॥ २९॥ द्विपंचांगुलकः कार्यशेषांगुलस्यिष्यर्चिका॥ सर्वासाषवर्णादेनन
 मोखेनविधीयेते॥ ३०॥ वक्षसोपममागंतुजगरंतत्प्रमाणतः॥ अंगुलैकंनवेन्नात्रिवेधेनरप्रमाणतः॥ ३१॥ ना
 त्रिमध्येपरिणाहेदिचत्वारिंशदंगुलः॥ अंतरंस्वनयोः कार्यतालमंत्रंप्रमाणतः॥ ३२॥ चूचुकोयवमात्रौतुमं
 उलंदिपदंनवेत्॥ चतुःषष्ट्यंगुलंकार्यंवेष्टनंवक्षसंस्फुटं॥ ३३॥ चतुर्मुखंतद्वेयिवेष्टनंपरिकीर्तितं॥ परिणा
 हंतथाकट्याचतुःपंचाशदंगुलैः॥ विस्तारश्चोरुमूलेतुप्रोच्यतेद्वादशांगुलं॥ ३४॥ तस्मादधमधिकंमध्येततो
 निम्नतरंकमात्॥ विहताशंगुलंजानुत्रिगुणापरिणाहतः॥ ३५॥ जंघामध्येतुविस्तारः संप्रांगुलउदाहृतः॥
 त्रिगुणापरिधेश्चास्यजंघाग्रं पंचविस्तरात्॥ त्रिगुणापरिधिश्चासपादौतालप्रमाणकौ॥ आयामासंदुस्ति
 तौपादौचतुरंगुलमेवच॥ ३६॥ गुल्फात्सर्वतुलकं कर्तव्यं प्रमाणाचतुरंगुलं॥ त्रिकलंविस्तरं पादौ अंगुलौगुलकः
 स्मृतः॥ ३७॥ पंचांगुलस्यसुनाहोदीर्घतिद्वत्प्रदेशिनी॥ अष्टमांशं समाधौनाः शेषांगुलः क्रमेणतु॥ ३८॥
 सपादांगुलमुच्छेधः सगुलस्यप्रकीर्तितं॥ यवोनमंगुलंकार्यमंगुलस्यनखेसदा॥ ३९॥ अर्द्धंगुलंतथासा

राम

४९

संक्रमात्सुलंकारयेत्॥ अंगुलौवृषणौ कार्येमेंदंतुचतुरंगुलं॥ ४०॥ परिणाहोत्रनखाग्रं कर्तव्यं चतुरंगु
 लं॥ षडंगुलपरिणाहोवृषणौपरिकीर्तितौ॥ ४१॥ प्रतिमानृषणाद्यासादेतदुद्देशलक्षणं॥ अनेयैवदिशा
 कार्यलोकेदृष्टातुलक्षणं॥ ४२॥ दक्षिणेचकरेचक्रमधस्तात्सममेवच॥ वामेशंखंगदाधस्तात्वासुदेव
 सलक्षणात्॥ ४३॥ श्रीपुष्टीचापिकर्तव्येपद्यवीणाकरान्विते॥ कुरुमात्रोद्धितायामेमानाविद्याधरोतथा
 ४४॥ प्रभामंडलसंस्तौतौ प्रभाहस्मादिनृषणा॥ पद्मानं पादपीठंनुप्रतिमादेवमाचरेत्॥ ४५॥ ॥ इत्यामे
 येमहापुराणेप्रतिमालक्षणं नामत्रयत्रिंशोऽध्यायः॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ पिंडिकालक्षणं वक्ष्ये देव्यं न प्र
 तिमासमा॥ उद्ध्रियं प्रतिमादंतु चतुःषष्टीपुटीरता॥ १॥ तस्मापंक्तिद्वयंचाधस्तदुर्ध्वपत्रकोष्टकं॥ समंता
 दुनयोः पार्श्वे अंतस्त्वं परिमार्जयेत्॥ २॥ ऊर्ध्वपंक्तिद्वयं तस्मात्तदधस्तात्पत्रकोष्टकं॥ अंतस्तान्मार्जयेद्यत्नात्
 पार्श्वयोरुनयोः समं॥ ३॥ तयोर्मध्यगतौ तत्रचतुष्टौमार्जयेत्ततः॥ चतुर्थं नोजयित्वा तु उर्ध्वपंक्तिद्वयंबुधः॥ ४॥
 मेखलाजागामात्रं स्यात्तस्मात्ततस्याद्विमानतः॥ भागं भागं परित्यज्य पार्श्वयोरुनयोः समं॥ ५॥ दत्वा चैकपदं बाह्ये प्र
 माणं कारयेद्बुधः॥ त्रिभागेन वभागस्य अग्रे स्यात्तौ युनिर्गमात्॥ ६॥ नाना प्रकारे देव नृपैः पिंडिकाश्रुता॥
 अष्टतालातु कर्तव्या देवी लक्ष्मीस्तथास्त्रियः॥ ७॥ भ्रुवौ यवाधिके कार्ये पवदीना तु नासिक॥ गोलकेनाधिकं व

क्रंस्वदितिर्यग्विवर्जितं ॥ ८ ॥ आयातेनयनेकायेत्रिभागेतिर्यवैस्त्रिभिः ॥ तदङ्गेनतुवैतुल्येनेत्र
योः परिकल्पयेत् ॥ ९ ॥ करणार्धोधिकः कार्यः स्वरपांसमस्त्रतः ॥ नमंकालाविहीनंतु कुर्याद
र्द्धयंतथा ॥ १० ॥ ग्रीवासाईफलाकायतिद्विस्तारोपशोभिता ॥ नेत्रदिबाह्विस्तारोउरुजानुपिबे
डिका ॥ ११ ॥ अङ्घ्रिपृष्ठेस्फिचौकद्यायथायोगं प्रकल्पयेत् ॥ सप्तांगोनास्तथागुल्योदीर्घविक्रम
नाहतः ॥ १२ ॥ नेत्रैकवर्जितायामाज्जघोरुचतयाकटिः ॥ सव्यपार्श्वचतुष्टयं वरं पीतं कुचद्वयं ॥
१३ ॥ तालमात्रौस्तनीकार्यौ कटिसार्धकलाधिका ॥ लक्ष्म्यारोमपुरोधस्तात्तदक्षिणेचांबुजेकरे ॥ १४ ॥
वामेविनोस्त्रियोपार्श्वे शुभं चामरहासिके ॥ दीर्घघोणसुगरुडचक्रांगायानघौवदे ॥ १५ ॥ इत्याद्येयेम
हापुराणेप्रतिष्ठायां पिंडिकालक्षणं नामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शालिग्रामादि
मूर्तिश्चवक्ष्येहं भुक्तिमुक्तिदाः ॥ वासुदेवसितोद्धारिशैललयादिचक्रकः ॥ १ ॥ ज्ञेयः संकषणालग्नदि
चक्रो रक्तउत्तमः ॥ सूक्ष्मचक्रो बहुछिद्रः प्रक्ष्मोनीलदीर्घकः ॥ २ ॥ पीतो निरुद्धः पद्माको वज्रलोद्गा
स्त्रिरेखवान् ॥ क्लीनारायणो नाभूतततः शिशिरदीर्घवान् ॥ ३ ॥ परमेशसाज्वचक्रश्छिद्रश्च वि
दुमान् ॥ स्थूलचक्रे सितो विष्णुर्मध्ये रेखागदाकृतिः ॥ ४ ॥ नृसिंहः कपिलः स्थूलः चक्रस्यात्तपंचविंदु

राम.
४६

कः ॥ वराहः शक्तिर्लिंगः स्यात्तच्चक्रौ दिषमेस्मृतौ ॥ ५ ॥ इन्द्रनीलनिचस्थूलस्त्रिरेखा लोहितः शुभः ॥ क
र्मस्ततोवतः पृष्ठे वज्रलोद्गावर्तुको सितः ॥ ६ ॥ हयग्रीवो कुशाकाररेखानीलः सविदुः ॥ वैकुण्ठएवचक्रो
ज्जीमणिनः पुच्छेरेखकः त्सोदीर्घस्त्रि विंदु स्यात्काचवर्णस्तुष्टिरितः ॥ ग्रीधरोवनमालोकः पंचरेखासु
वर्तुलः ॥ वामनो वर्तुलश्चातिद्रस्वोनीलसविदुः ॥ श्यामास्त्रिविक्रमोदक्षरेखो वामेवरकृतः ॥ ७ ॥ अनं
तोनागभोगोकोनैकांतो नैकमूर्तिमान् ॥ स्थूलोद्गामोदरं मध्यं चक्रोद्गास्थूलविंदुः ॥ ८ ॥ सुदर्शनस्ते
कचक्रो लक्ष्मीनारायणोदयात् ॥ त्रिचक्रश्चाच्युतो देवस्त्रिवक्रो वा त्रिविक्रमः ॥ जनादनश्चतुश्चक्रो वा
सुदेवस्तुपंचभिः ॥ षट्चक्रश्चैव प्रद्युम्नः संकषणस्तु सप्तभिः ॥ पुरुषोत्तमोष्टचक्रो नवमूहो नवां
कितः ॥ दशावतारोदशभिः दशैकानानिरुद्धकः ॥ द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्ध्वमनंतकः ॥ ११ ॥ इत्यामे
येमाहाष्टराण्ये शालिग्रामादिलक्षणं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शालिग्रामादिव
क्रांकपूजांसिद्धिं वदामि ते ॥ त्रिविधास्याचरेः पूजाकाम्याकाम्यो जयात्मिकाः ॥ १ ॥ मानादीनांतुपंचा
नां काम्यापोचो जयात्मिका ॥ वराहस्य नृसिंहस्य वामनस्याथ मुक्तये ॥ २ ॥ चक्रादीनां त्रयाणांतु

शालिग्रामार्चनं शृणु ॥ उन्नमानि फलापजा कनिष्ठासकलार्चना ॥ ३ ॥ मध्यमा मूर्तिरजा स्यात्तु च
 काञ्चेचतुरस्रके ॥ प्रणवं हृदिवित्यस्य षडंगं करदेहयोः ॥ ४ ॥ ह्रलमुद्रास्त्रयश्चक्राद्वहिः
 पूर्वैरुच्यते ॥ आप्ये गणैश्च वायव्ये धातारंताने रुते यजेत् ॥ ५ ॥ विधातारं च कर्तारं हुतारं द
 क्षसौम्ययोः ॥ विष्णुकसेनं यजेदीशो आग्नेये क्षेत्रपालकं ॥ ६ ॥ रुगादिवेदान् प्रागादौ आधा
 रानंतं कंचुवं ॥ पीवपग्रं चार्कचंद्रं ब्रह्माक्षमंडलत्रयं ॥ ७ ॥ आसनं द्वादशं तेन ततः स्थाप्य शि
 लां यजेत् ॥ व्यस्तेन च समस्तेन स्वबीजेन यजेत् क्रमात् ॥ ८ ॥ पूर्वादावथ वेदार्थे गायत्रीं स्याजि
 नादिना ॥ प्रणवेनार्चयेत्पश्चात्तस्मात्तिस्रप्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥ विष्णुकसेनस्य चक्रस्य क्षेत्रपालस्य
 दर्शयेत् ॥ शालिग्रामस्य प्रथमात् पूजार्थो निष्कलोच्यते ॥ १० ॥ पूर्ववत् षोडशारं च सप
 द्मे मंडलं लिखेत् ॥ शंखचक्रगदाखड्गे गुर्वर्धं पूर्ववद्यजेत् ॥ ११ ॥ पूर्वो सौम्ये धनुर्वा
 णान्वेदाद्यैरासनं ददेत् ॥ शिलां त्यजेद्वादशंगे स्मृतीया पूजनं शृणु ॥ १२ ॥ अष्टार

राम
४९

मंज्विलिखेत्पुर्वर्धं पूर्ववद्यजेत् ॥ अष्टांगमासनं दत्त्वा तेनैव च शिलां त्यजेत् ॥ १३ ॥ पूजयेद्दशधा तेन गायत्रीं
 यतंततः ॥ १४ ॥ इत्याद्ये ये महापुराणोक्तानि शालिग्रामादिपूजाविधिनमिषु त्रिंशोऽध्यापः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अ
 रूपकेशवः पद्मेशंखचक्रगदाधरः ॥ नारायणः शंखपद्मगदीचक्री प्रदक्षिणः ॥ १६ ॥ गतोगदिमाधवोरिशंख
 पद्मी ननामिता ॥ चक्री कोमोदकी पद्मशंखगोविंद उज्ज्वलः ॥ १७ ॥ मोक्षदः श्रीगदीपद्मी शंखी पद्मी च चक्रध
 रः ॥ चक्रेशंखाङ्गगदिनमधुसुदनमानमे ॥ १८ ॥ भक्तात्रिविक्रमः पद्मवामनः पातुमांसदा ॥ चक्रः कोमोदकी
 चक्री पद्मी खड्गी च शंखपि ॥ १९ ॥ हर्षकेशो गदीचक्री शंखी पद्मी च पातुवः ॥ वरदः पद्मनाभस्तु शंखाङ्गारिग
 दाधरः ॥ २० ॥ दामोदरः पद्मशंखगदीचक्री नमामितं ॥ ततोगदीशंखचक्री वासुदेवो ज्ज जी जगत् ॥ २१ ॥ संकषणा
 गदी शंखी पद्मी चक्री च पातुवः ॥ गदीचक्री शंखगदी प्रद्युम्नः पद्मभूतप्रभुः ॥ २२ ॥ अनिरुद्धश्चक्रगदीशंखी प
 द्मी च पातुवः ॥ सुरेशोत्पन्नशंखाद्यः श्रीगदीपुरुषोत्तमः ॥ २३ ॥ अधोक्षजः पद्मगदीशंखी चक्री च पातुवः ॥ देवो
 नृसिंहश्चक्राङ्गगदीशंखी नमामितं ॥ २४ ॥ अच्युतः श्रीगदीपद्मी चक्री शंखी च पातुमांसदा ॥ वानरूपी शंखगदी उपेन्द्र
 श्चक्रपद्मपि ॥ २५ ॥ जनार्दनः पद्मचक्री शंखधारी गदाधरः ॥ यः शंखी चक्रपद्मी च हरिः कोमोदकी धरः ॥ २६ ॥
 रुक्मः शंखी गदापद्मी चक्री मे भुक्तिमुक्तिदः ॥ आदिमूर्ती वासुदेवः सत्समात्मकं कर्षणं प्रभुः ॥ २७ ॥ संकषणाच्च

प्रद्युम्नादनिरुद्धकः॥ केशवादिप्रभेदेन एकैकस्य त्रिधा क्रमात्॥ १३॥ द्वादशाक्षरकं स्तोत्रं चतुर्विंशतिमूर्तिमितं।
यः पठेत् शृणुयाद्वापि निर्मलः सर्वमाप्नुयात्॥ १४॥ इत्याद्ये ये महापुराणे चतुर्विंशतिमूर्तिस्तोत्रं नाम सप्तविं
शोऽध्यायः॥ श्रीभगवानुवाच॥ दशावतारमस्मादि लक्षणं प्रवदामि ते॥ मस्याकारस्य मस्यः स्यात्कर्मकर्म
कृतिर्नवेत्॥ १॥ नरीं गोवाय कर्तव्यो न वराहो गदारिभूतः॥ दक्षिणे वामकेशं खलक्ष्मीं वपिद्यमेव वा॥ २॥ श्रीवा
मकूर्परस्या तु ममं तो चरणानुगौ॥ वराहस्यापना प्राज्यं भवाच्चितरणं भवेत्॥ ३॥ नरसिंहो विहतास्यो वामो
रुः क्षतदानवः॥ तद्वक्षोदारयन्मालीस्फुरन् चक्रगदाधरः॥ ४॥ उर्वीकुंडी वामनस्या तथवा स्याच्चतुर्भुजः।
रामश्चापेषु हस्तः स्यात्खड्गी परशुगान्वितः॥ ५॥ रामश्चापीशरीखड्गी शंखी वादिभुजः स्मृतः॥ गदालांगुलध
री च रामो वायव्यचतुर्भुजः॥ ६॥ वामादौ लांगुलं दद्यात्तदधः शंखं सुशोभनं॥ सुशाले दक्षिणादौ तु चक्रं चाधः सुशो
भनं॥ ७॥ शंतात्मा लंबकर्णश्च गोरान्वशीररावृतः॥ ऊर्ध्वपद्मस्थितो बुद्धो वरदानपदायकः॥ ८॥ धनुस्तथा न्वितः क
ल्की स्तेछाछादकरो दिजः॥ अथवाऽश्वस्थितः खड्गी शंखचक्रशरान्वितः॥ ९॥ लक्षणं वा सुदेवादिनरस्य प्रवदामि ते॥ दक्षिणे
द्वे गदा वामे वामादौ चक्रं लक्षां॥ १०॥ त्र्यंशो पार्श्वे गोनि सं वा सुदेवोति प्रवृत्ता॥ शंखी सवरदो वायव्यदिभुजो वा चतुर्भुजः॥ ११॥
लांगुली रामो गदापद्मधरः स्मृतः॥ प्रद्युम्नो दक्षिणे चक्रं शंखं वामे धनुं करे॥ १२॥ गदाधर्यावृतः प्रीत्या प्रद्युम्नो वाधनः शशी॥

राम

५०

चतुर्भुजो निरुद्धस्मात्तथानारायणो विदुः॥ १३॥ श्वतुर्मुखश्चतुर्बाहुर्बृहज्जवरमंडलः॥ लंबकूर्चो जिटा युक्तो
ब्रह्माहं सोमवाहनः॥ १४॥ दक्षिणे चाक्षसुत्रं च श्रवणं वामे तु कुंडिकाः॥ अज्यस्माली च रुस्माली सावित्री वाम
दक्षिणे॥ १५॥ विष्णुरष्टाभुजा स्नाक्षरं करे खड्गं तु दक्षिणे॥ गदा शरश्च वरदो कामेका मुकखेटके॥ १६॥ चक्रं शंखो
चतुर्बाहुर्नरसिंहश्चतुर्भुजः॥ शंखचक्रधरो वापि विदारितमहासुरः॥ चतुर्बाहुर्वराहस्तु शेषपाणिपददधतः॥
धारयन् बाहुना पृथ्वी वामनः कमलाधरः॥ १७॥ पादलग्ना धरा कार्यापदालक्ष्मी व्यवस्थिताः॥ त्रैलोक्यमोह
नस्तक्ष्म अष्टबाहुस्तदक्षिणः॥ १८॥ चक्रं खड्गं च सुशाले प्रकुशं वामकेशं करे॥ वामे खड्गं च शंखं च गदापाशं च
तो मरं॥ १९॥ लांगुलं पद्मदं च छुरिका च मक्षिपणं॥ विशात बाहुश्चतुर्वक्त्रो दक्षिणे स्थाप्य वामके॥ २०॥ त्रिनेत्रे
वामपार्श्वे नशयितो जलशायिनि॥ श्रिया धर्तैकचरणो विमलाद्यामिश्रितः॥ २१॥ नानिपयश्चतुर्वक्त्रो करि
शंकरिके हरिः॥ स्तूलर्धिरिदक्षे च गदा चक्रधरो परे॥ २२॥ रुद्रकेशवलक्ष्मा द्वौ गौरी लक्ष्मी समन्वितः॥ शंख
चक्रगदावेदपाणिश्चाश्वशिरोहरिः॥ २३॥ वामपादे धृतः शेषो दक्षिणाः कर्मपट्टगः॥ दत्तात्रेयो द्विबाहुः स्यात्
वामोत्संगे श्रिया सह॥ २४॥ विषकसेनश्चक्रगदी हलशंखी हलेर्गुणः॥ इत्याद्ये ये महापुराणे प्रतिमालक्ष
णानामाष्टविंशोऽध्यायः॥ श्रीभगवानुवाच॥ चतुर्विंशतिबाहुः स्यात्विभ्रती दक्षिणेः करैः॥ शुक्लासिराक्षि

चक्राणि पाशखेदायुधानयं ॥ १॥ उमरं शक्तिकां वामे नागपाशं च खेटकं ॥ कुमरं कुशचापं श्वघंटं च जगदास
था ॥ २॥ आदर्शमुद्रानहसोश्चिडिकोदरावाङ्मकाः ॥ तन्मध्ये महिषछिन्ने मूर्ध्नि पातितमस्तकं ॥ शस्त्रोद्यतः क्रुद्ध
नेत्रोत्तं वीचासंभवः पुमान् ॥ शूलहस्तो वमस्कोरकस्रग्मूर्ध्नि जेष्ठः ॥ ४॥ सिंहो नास्ति यमानस्तपाशबद्धो गले मृगं ॥
याम्या घ्राक्रांतसिद्धां च सेव्या घ्राली दगासुरे ॥ ५॥ चंडिके मंत्रिनेत्रा च मुखास्त्रारिपुमर्दिनी ॥ नवपद्मात्मजे स्वानेष्टमा
दुर्गस्मिन्मूर्तिः ॥ ६॥ आदौ मध्ये तथेन्द्रादौ नवतत्वाण्युभिः क्रमात् ॥ अष्टादशभुजैकांतदक्षे चासुंदखेटकं ॥ ७॥
आदर्शं तर्जनीचापं ध्वजं उमरं कंतया ॥ पाशं वामे वीचनी च शक्तिमुद्राश्च लंकं ॥ ८॥ वज्रखट्वा कुशवरात्प
क्रंदे वीरलाकया ॥ एतैरवापुधैर्युक्ताः शेषाः षोडशवाङ्मकाः ॥ ९॥ उमरं वाजनीत्यक्ता रुद्रचंडादयो नव ॥ रुद्र
चंडाप्रचंडाचचंडोग्राचंडनायकाः ॥ १०॥ चंडाचंडवतीचैव चंडरूपातिचंडिका ॥ उग्रचंडा तु मध्यस्वारोचना
नावसाशिव ॥ ११॥ नीलाशुक्लाधूम्रिकाचपीताश्वेताचसिद्धा ॥ महिषोग्रः पुमान् रास्त्रीततकुचग्रहसुष्टि
का ॥ १२॥ साली दानवदुर्गः स्युः स्वाप्पाः पुत्रादिद्वये ॥ तया गौरी चंडीकाद्याः कुड्यक्षं वरदा मिधका ॥ १३॥
सेवरं नावने सिद्धाग्निहिना ललिता तथा ॥ स्कंदमूर्ध्नि करवा मेदिनी ये धृतदर्पणा ॥ १४॥ याम्ये कुलाजीलिहस्ता
सौभाग्यतत्र चोर्दिका ॥ लक्ष्मीर्याम्यकरां भोजा वामे श्रीफलसंयुताः ॥ १५॥ पुष्पाक्षमालिकाहस्ता वीणा नृदास

रस्वती ॥ कुंभाज्जहस्ताश्वेता नाम करे धारिजा क्रवी ॥ १६॥ कुर्मदाय मुना कंभ कराश्यामाचष्ट्यते ॥ सवीणा सुं
वरः सुक्तः शूलीमात्राग्रतो वेषे ॥ १७॥ गौरी चतुर्मुखी व्रसी चक्षमालाश्रुवानिता ॥ कुंडैश्च योनिणी वामे हैसगा
शी करीसिता ॥ १८॥ शरचापौ दक्षिणे स्यात् वामे वज्री धनुर्वधे ॥ कौमारी शिखिगारका शक्तिहस्ता दिवाङ्म
का ॥ १९॥ चक्रशंखधरासव्ये वामे लक्ष्मीर्गदाश्वधर ॥ दंडशंखासिगदया वाराही महिषस्तथा ॥ २०॥ ऐं
प्रीगजे वज्रहस्ता सडस्ताक्षितुसिद्धये ॥ चांमुंडा कोटराक्षी स्यात् निर्मासा तु त्रिलोचना ॥ २१॥ निर्मासाद
स्त्रिसाराचक्रं केशी लेशोदरी ॥ वीपिचर्मपरिवामे कपालं पट्टिसंकरे ॥ २२॥ शूलं कर्त्री दक्षिणे स्यात्
सर्वरुदास्त्रिजक्षणा ॥ सर्वा रूढास्त्रिलक्षणा शतिपातांतरं विना ॥ विनायकानुदाकारो ह हतकुक्षिर्ग
जाननः ॥ २३॥ वृहदंडोत्फपवीतिमुखं सप्तकलेन वेत् ॥ विस्तारा दैर्घ्यं तश्चैव कुंडं षट्त्रिंशदंगुलं ॥ २४॥
कलाद्वयदशनाडीतुग्रीवासार्धकजोस्त्रिता ॥ षट्त्रिंशदंगुलं कवं गुह्यमध्यमं गुह्यं ॥ २५॥ नाभिरूरु
द्वादशजं जंघे पादे षट्दक्षिणे ॥ स्वदंतं परश्वामेलव्यकंचोत्फलं प्रिये ॥ २६॥ समुखी चाविडा लाक्षी पा
श्वस्त्रं दोमपूरगः ॥ स्वामीशाखो विशाखश्च विजुजो बालरूपधृक् ॥ २७॥ दक्षशक्तिः कुकुटोप एकचक्रो
यषणमुखः ॥ षड्जो वीर दशभिर्ग्रामेरापो विवाहकः ॥ २८॥ शक्तिश्च पाशानिस्त्रिंशददंतस्तर्जनीसु

तः॥ शक्रादक्षिणहस्तेषुषडसुवामकरेतथा॥२१॥ शिखिपिच्छंधनुःखेटपताकाभयकुक्कुटा॥ करालकर्त्र
रीशूलपाशुभौद्याम्यसौम्ययोः॥२२॥ सैव्याष्टभुजादेवीशिरोउमरकान्विता॥ तेनसाधुप्रचामुंडानादै
श्वयपिनृत्यती॥२३॥ इयमेवमहालक्ष्मीरूपविष्टाचतुर्मुखी॥ नवाजिमहिषीमिश्रखादयंतीकोस्तिता
न॥२४॥ दशबाहुविनेत्राचरास्वायंउमरुत्रिकं॥ विभ्रतीदक्षिणहस्तेवामेघांतोचखेटकं॥२५॥ घंटा
गंवीत्रिशूलचसिद्धचापुडिकाकृपा॥ मिथयोगीश्वरीदेवीसर्वसिद्धिप्रदायका॥२६॥ एतद्रूपानवेदन्यापा
शाकुशयुतारुणा॥ त्रैरवीरूपविद्यातुभुजैर्दशभिर्भुता॥२७॥ एताःस्मृताःनारायणोऽप्याद्याष्टकमिदंस्मृतं॥
क्षामाशिवावृतावृद्धादिभुताविष्टतानना॥२८॥ दंतुराक्षेमकारीस्यात्तृमौजानुकरास्तिता॥ यक्षिएपत्रे
दीर्घाक्ष्यशक्तिन्येवकीदृश्यः॥२९॥ पिंगाक्षसुमीहारिण्योरूपिण्योरारसःसदा॥ साक्षिमालात्रिशूलीच
नेदीशोद्धारपालकः॥३०॥ महालोडसिमुंडीस्यात्तूलखेटधरीस्तथा॥ कृशोऽङ्गीचनृत्यनैवैकृष्णोऽसूलसर्प
वान्॥३१॥ गजगोकर्णविक्राद्यावीरप्रदायोगणाः॥ घंटाकर्णोददशदोषापरोगंविदारयन्॥३२॥ वज्रासिचक्रदंडेषुसु
शलाकुशमुद्रान्॥ दक्षिणोत्कर्णीखेटंशक्तिसुडं चपात्राकं॥३३॥ चापंघंटाकुशरंचदाम्यौचैवत्रिशूलकं॥ घंटाभा
लोकुलोदेवोविस्फोटकरुगर्दमा॥३४॥ इत्याद्येयमहापुराणेप्रतिमालक्षणं नामैकोनचात्वारिंशोऽध्यायः॥ श्रीभगवानु॥

राम

५२

स
संप्राप्तेसैकचक्रेरयं सूर्योद्विपद्यधक॥ मखिनाजनलेखिन्यौविभ्रतकुंडीतुदक्षिणे॥१॥ वामेनुपिंगलोडा
रिहंडभूतसरवेशणः॥ बालभंजनधारिण्योपाश्वराजीचनिक्षुभा॥२॥ अथवाश्वसमारुदःकार्यगकसु
भास्करः॥ वददद्याजिनःसूर्येदिक्याद्यास्त्रकराःक्रमात्॥३॥ मुहुरणिचचक्राज्जन्मतोग्यादिविदि
कस्तिताः॥ सूर्यार्यमादिरक्षोताचतुर्हस्तादिषट्कुलो॥४॥ वरुणःसूर्यानामानंसहस्रांशुसथापरः॥
वातातपनसंज्ञश्चसवितायगभस्मिकः॥५॥ रविश्चैवायपर्जन्मास्तशामित्रोयविसुकः॥ मिषादिराशिं
स्वाश्वमाग्रादिरुत्रिकांतकाः॥६॥ रुष्टोरक्तोमृगाग्रकःपीतःपांडुरकःशितः॥ कपोलःपीतवर्णश्च
कालोधवलस्तथा॥७॥ धूम्रानीलक्रमादृणाशक्रयःकेशराग्रगा॥ इडासुषुम्णाविश्वार्चिर्बिहूंसंज्ञाप्र
मर्दनी॥८॥ प्रहर्षणीमहाकालीकपिलाचप्रबोधिनी॥ नीलोबरावनांतस्वाअमृताक्षोचराक्रयः॥९॥
वरुणाग्रेषुतद्वर्णकेशरायेषुवित्यसेत्॥ तेजश्चोमहारक्तोदिभुजःखड्गपद्मभृत्॥१०॥ कुटिकाज
पमालीदुकुजशक्राक्षमालिकः॥ बुधश्चापक्षपाशिःस्यात्जीवकुंड्यक्षमालिकः॥११॥ शुक्रःकुंड्यक्ष
मालीस्यात्तलिंगिनीस्तनवान्शानि॥ अक्षचंद्रकरोराहुकेतुखड्गीचदीपभृत्॥१२॥ अनंतस्तक्षकःकर्कप
प्रोमाहाज्जशंखपाः॥ कुबलिकाःस्त्रिणःसर्वेफणवक्रामहाप्रभाः॥१३॥ इन्द्रोऽन्नगजारुदश्चागोऽग्नि

श्रुतिमान्॥ यमोदंडी च महिषी नैरुतः खड्गवारे॥ १४॥ मकरेवरुणः पाशी वायुर्ध्वजधरो मृगो॥ गदी कुबेरो मे
 षश्च ईशानश्च जटी हरे॥ १५॥ दिवा हवोलोकपाला विश्वकर्मा क्षिप्रश्च नृत्त॥ हनुमान जहस्तः स्पातपद्मो संपीडि
 ताः श्रियः॥ १६॥ वीणा हस्ताः किंनराः स्फुर्मा लाविद्या धराश्च रेवे॥ चर्वनांगाः पिशाचाः सुर्वेता ला विरुतानना॥ १७॥
 क्षेत्रपालाश्च लघुताप्रेता महोदराः कृशाः॥ १८॥ इत्याद्ये ये महापुराणे प्रतिमालक्षणे चत्वारिंशोऽध्यायः॥ श्रीन
 गवानुवाच॥ योग्यं नृपराष्ट्रकं वक्ष्ये प्रादीशतचक्रवत्॥ अक्षोभ्यारक्षकर्णचिराक्षसीक्षणाक्षया॥ १९॥ पिं
 गाक्षी चाक्षयाक्षेपहलानीलालया तथा॥ लोलालतकाचलं केशीनालसाविमला पुनः॥ २०॥ हुताशा च विशाला
 क्षी हुंकारावडवा मुखी॥ महाकराक्रोधना च नयं करी महानना॥ २१॥ साराखारं समयाही संवारावालजं
 धिका॥ रक्ताक्षी सुप्रसिद्धा तु विद्यजिह्वा करं किं॥ २२॥ मेघनादाप्रचंडो या कालकर्णविरप्रदा॥ चंद्रा
 चंद्रावती चैव प्रपंचाप्रलयोतिका॥ २३॥ पिचुवक्रापीशा च विपिदिता सा चारोन्मया॥ धमनीतपनी चैव वा
 मनी विरुतानना॥ २४॥ वायुवेगाहहत् कुक्षीः विरुता विश्वरूपिका॥ यमजिह्वा जयंती च दुर्जया च जयांतिका
 २५॥ बिडाली रेवती चैव पूतना पिजयांतिका॥ अष्टहस्ताश्च तुर्हस्ताश्च स्वासर्वसिद्धिदाः॥ २६॥ भैरवाश्चार्कह
 स्तास्पाहंतुरासौ जटेंदुमृत॥ खड्गकुशकुमारोऽपु विश्वामय नृदेवतः॥ २७॥ चापविश्वलखड्गपाशकाश

राम

५३

धरोद्यतः॥ गजचर्मधरो द्वाभ्यां कृत्तिवासो हि भूषितः॥ २८॥ प्रेतासनो मातमध्ये शृज्यपंचातनो यवा॥ ब्रविना ना
 मिपयंतं दीर्घाष्टः कैकनेदितो॥ २९॥ तत्पडं निजात्यंतैः खानितं चक्रमां ब्रजेत्॥ मंदिराग्निदरारूढं सुवर्त्मस
 कान्तिना॥ ३०॥ नादविंदुदिसयुक्तं मातनायां गदापितं॥ वीरभद्रो वषारूढो मात्रा मे सचतुर्मुखः॥ ३१॥ गौरी तु
 द्विभुजा मक्षाश्च लिनीदर्पणा न्विताः॥ अलंगयंतिका कुंडी वरदा च चतुर्भुजा॥ ३२॥ अज्जाललिता स्कंदरा
 णादशशलाकया॥ चंडिका दशहस्ता स्पातश्च लखड्गा सिशक्तिधरका॥ ३३॥ दक्षे वामे नागपाशं चर्मकुशकुण
 रकं॥ धनुःसिंहे च माहिषाः विश्वले प्रहितो यतः॥ ३४॥ इत्याद्ये ये महापुराणे प्रतिमालक्षणे चत्वारिं
 शोऽध्यायः॥ ३५॥ श्रीनगवानुवाच॥ लिंगादिलक्षणं वक्ष्ये कमलोद्भवतच्छृणु॥ देव्यां चैव स्तुतिर्भक्त्या स
 क्ता जागत्रयंततः॥ ३६॥ विष्णुं नैव तज्जागैस्तु चतुरस्रं तुकारयेत्॥ आयामवृत्तिर्भक्तिप्राणकद्वित्रिक्रमा न्यसे
 त॥ ब्रह्मविष्णुविवांशेषु वदमानोऽपि मुच्यते॥ चतुरस्रे स्पर्शसिद्धिर्गुह्यकोशेषु लोचयेत्॥ अष्टाग्रं वै सवेना
 गं सिध्यत्येव न संशयः॥ ३७॥ षोडशांगं ततः कुर्यात्तद्वा त्रिंशांगं ततः पुनः॥ चतुःषष्ट्या ग्रं कुर्याद्वर्तुलं साधयेत्
 तः॥ ३८॥ कथयेदप्युल्लिङ्गस्य शिरो वै देहिको त्रयः॥ विस्मरमयल्लिङ्गस्य अष्टधा संविजाजयेत्॥ ३९॥ नागाद्वर्तुलं सं
 स्काच्छत्राकारं शरो भवेत्॥ त्रिभुजागेषु सदृशं आयामं यस्य विस्तरं॥ ४०॥ तद्विभागसमं लिङ्गं सर्वकामफलप्रदं

देव्यस्तुचतुर्थेनविष्कंभदेवप्रजिता॥सर्वेषामेवलिङ्गानांलक्षणंशुश्रूषांप्रतं॥मध्यैस्त्रिसमास्त्यत्रत्यरुद्रां
निकांबुजः॥३॥षोडशांशस्तुलिङ्गस्यषड्भागेनजितोयदा॥तद्वैषमनस्तत्रांशमानमंतरमुच्यते॥४॥यवाश्च
त्रमेकार्यंशोपाणायवहानितः॥अर्चिनागंविधाकृत्वाउर्ध्वमेकंपरित्यजेत्॥५॥अष्टवातद्वयंकृत्वाउर्ध्वनागत्र
यस्यजेत्॥ऊर्ध्वतुपंचमाङ्गागादामारेवापुनःस्त्यजेत्॥६॥नागमेकंपरित्यज्यसंतमंकारयेत्तयोः॥एतत्सा
धारणंकृत्वालिङ्गानांलक्षणंमया॥१॥सर्वसाधारणंवक्ष्येपिंडिकांतंनिबोधमे॥अत्रनागंप्रवेशंचहत्वालिङ्ग
स्पन्दोद्युते॥२॥अस्येकस्याशिनीविद्वान्सम्यक्कर्मशिलोपरि॥तथासमुद्रयंदुत्वापिंडीकांप्रविनाजये
त्॥३॥विनागमूर्धितेपीठेविस्तारंलिङ्गसंमितं॥त्रिजागंमध्यतःखातंकृत्वापीठेविनाजयेत्॥४॥स्वमा
नाद्विनागेनबाहुल्यंपरिकल्पयेत्॥बहिर्नस्यात्रिनागेनमखलामथकल्पयेत्॥५॥खातंस्यान्मेखला
तस्यक्रमात्रिस्तंबकारयेत्॥मेखलाषोडशोशोनखातंवाततुप्रणतः॥६॥उद्धाययन्तुपीठस्यविस्तारंगतु
कारयेत्॥तुमौप्रविष्टमेकंतुनागैकैकेनैकितोः॥७॥कंबंजागैस्त्रिभिःकार्यंजागैकेनचपटिका॥घंशोनचा
द्विपटुण्कोशोशेषपटिका॥८॥जागंजागंप्रविष्टंतुयावत्कंबंततःपुनः॥निर्मलेनागमेकंतुपावद्वैशेष
पटिका॥९॥प्रमाणस्यत्रिजागेनागैर्ननिर्गमस्तत्रिजागतः॥मलेतुल्यप्रविष्टानांअग्नेंशोनचाग्रस्तः॥१०॥

राम

५४

इत्येतिस्तंतुकुर्वीतखातंतत्त्वोत्तरेणवै॥पिंडिकासहितंलिङ्गंएतत्साधारणंस्मृतं॥११॥इत्याग्नेयेमहापुराणे
लिङ्गलक्षणंनामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥३॥श्रीनगवानुवाच॥॥चक्ष्मास्यस्यप्रकारेणलिङ्गमानादि
कंशृणु॥वक्ष्येनवगजंलिङ्गंघृतजंबुद्विवर्द्धनं॥१॥नृतयेवस्त्रलिङ्गंतुलिङ्गतात्कालिकंविदुः॥पुष्पापक्व
कंमृन्मयंस्यात्अपक्वात्पक्वजंवरं॥२॥रसजंरसलोहानिरत्नगर्भंतुबंधयेत्॥मानादिलौष्टंमि
डादिस्त्रापितेयस्वयंशुवि॥३॥बाणवत्स्त्रेछयातेषापीवप्रासादकल्पना॥पूजयेत्सूयविंबस्त्रं
दपुष्पंप्रतिविंबितं॥४॥ष्टोहरस्तुसर्वत्रलिङ्गेपूजाचनंनवेत्॥हस्तोत्तरविधंशैलेदारुजंतद्वदेवहि
॥५॥नवमंगुलमानेनद्वारगर्भकरेस्तिरे॥अंगुलार्द्धलिङ्गंस्नातयावत्तंचदशंगुलं॥६॥द्वारमानाधिपं
स्याकंनवधागर्भमानत॥नवधागर्भमानेनलिङ्गंवाग्रेचपूजयेत्॥७॥एवंलिङ्गानिषट्त्रिंशत्तनेपानिषेष्ट
मानतः॥मध्यमानेनशट्त्रिंशत्तद्विशदधमेनव॥८॥इत्युमैक्येनलिङ्गानांशतमष्टोत्तरंनवेत्॥एका
गुलादिपंचांतकस्यसंचलमुच्यते॥९॥षडादिदशपर्यंतंचललिङ्गंचमध्यमं॥एकादशांगुलादिस्नातमेष्ट
पंचदशोतिकं॥१०॥षडंगुलंमहारत्नेरत्नेरत्यैर्नवांगुलैः॥रविशुद्धेमतारोत्यंलिङ्गशेषेस्त्रिपंचभिः॥११॥षोडशां
गेचवेदास्त्रियुग्मांसुप्तोद्देशतः॥वात्रिंशत्षोडशांशाश्चकोणयोस्तुविलेपयेत्॥१२॥चतुर्विंशानातकं

नेविंशतिस्त्रिमुगैस्तथा॥ पार्श्वीमांतुचविताभांचरलिंगस्तुचेदरं॥ १३॥ दाम्रांसर्गंतुनागांगैरिंहिनोरितः क्रमात्॥
 लिंगं दारोच्छ्रयादेशात् नवेत्पादोरतः क्रमात्॥ १४॥ गभर्दिनवमं लिंगं नृतांशैः स्याद्विनिर्वरं॥ तयोर्मध्ये कस्तूत्रा
 णिसप्तमं पातयत्समं॥ १५॥ एवं स्फुर्नवस्तूत्राणि प्लुतस्तैश्च मध्यमं॥ त्वं तरेरामरा मंचलिंगानां दीर्घतो नव॥ १६
 हस्तादिवर्द्धते हस्तो यावत्स्फुर्नवपाणयः॥ हीनमध्यांतरं लिंगं त्रिविधं त्रिविधात्मकं॥ १७॥ एकैकलिंगमध्ये पुत्रीणि
 त्रीणि च पादत्राः॥ लिंगानि घटयेद्दीमान् षट्सुचाशो तरेषु च॥ १८॥ स्थिरदीर्घप्रमाणेषां दारगर्भक रात्मिका॥
 नागेशं चोपनीशं च देवेत्या तुभ्य संज्ञितं॥ १९॥ चत्वारो चोपनीशं च देवेत्या तुभ्य संज्ञितं॥ चत्वारि लिंगरूपा
 णिविक्रमेन तु लक्षयेत्॥ २०॥ दीर्घमायान्वितं कृत्वा लिंगं कृत्वा त्रिरूपकं॥ चतुरष्टास्रवत्तं च तु तत्र यद्युपात्म
 कं॥ २१॥ लिंगानामप्यितं दैर्घ्यं तेन कृत्वा गुणानि वै॥ ध्वजाद्यायैः सुरैर्नृतैश्चिरिविनिर्वहरेत्कृतिं॥ २२॥ तां
 पुनानि पद्मे पंक्तं लक्षयेच्च शुभाशुभं॥ ध्वजाद्याध्वजसिंहेतुष्टपाशैश्च॥ परेशुना॥ २३॥ स्वरेषु पद्मगंधारापंचमा
 शुभदायकाः॥ भूतेषु च शुभाशुभः स्यात्प्रारोहे हवनीयकः॥ २४॥ उक्ता दामस्य चादशौ नगैर्गैर्नाजितः क्रमा
 त्॥ रसज्ज्ञातस्य स्वस्वांशं अंगधिकशैते नवेत्॥ २५॥ आद्यानाद्यसुरेष्टाहस्तुजा नोचतुरस्रमा॥ पंचमं वर्द्धमा
 नारब्धं वा संनाहप्रवृद्धितः॥ २६॥ विधानेदावक्र न्यत्र वक्ष्यंते विष्वक्कर्मणि॥ आद्यादीनां विधास्तौ स्यात्पदर

ज्ञातदृष्टः॥ २७॥ विधाहस्ताजिनाक्षं च युक्तं सर्वसमेन च॥ पंचविंशतिलिंगानि नाद्ये देवाचिते तथा॥ २८॥ पंच
 सप्तभिरेकत्वात् जिने भक्ते न वेति हि॥ चतुर्दशसहस्राणि चतुर्दशशतानि च॥ एवमष्टांगविस्तारं न वैकं क
 रगर्भतः॥ तेषां कण्ठादि कोणस्थैश्चिंघातकोणादिस्तत्रैः॥ २९॥ विस्तारं मध्यतः कृत्वा स्वाप्यं चामध्यतः स्व
 यं॥ दिनागाहर्दमष्टांगो द्यष्टाग्रः स्यात्शिवांशकः॥ ३०॥ पादात्तान्तकोत्रस्य नास्यातो विस्तुरित्यतः॥ मूढो
 तो ह्यनगोऽप्येके चतुर्गतिं॥ ३१॥ पंचलिंगस्य वस्त्रायां शिरोवर्द्धममुच्यते॥ तत्राजं कुकुरा नैवावाले दुंपुर
 पाकृतिं॥ ३२॥ एकैकस्य चतुर्भेदैः काम्यवेदात्फलं वदेत्॥ लिंगमस्तकविस्तारं वसुभक्तं तु कारयेत्॥ ३३॥
 अंत्यभागं चतुर्धत्वि विस्तारो द्धाय तो न जेत॥ चत्वारितत्र छत्राणि नागनागानुपातनात्॥ ३४॥ पुंडरिकं तु ना
 गेन विशालाक्षादिलोचनात्॥ — त्रिंशत्तना तु श्रीवत्संशुनिर्वेदनोपरात्॥ शिरः सर्वसमश्रेष्ठक कुराकं
 सुराकृपात्॥ चतुर्नगिबुके लिंगे त्रपुषडयलोपनात्॥ ३५॥ अनाद्यस्य शिरः प्रोक्तः मूर्धचंद्रशिवः शृणु॥ अं
 गात्प्रांते युगांगैश्च एकद्वान्यमृताक्षपं॥ ३६॥ पूर्णबाले दु कुमुदं द्वित्रिवेदक्षयात् क्रमात्॥ चतुस्त्रिरेखव
 हुलं मुखं लंगमतः शृणु॥ ३७॥ एजा नागं प्रकर्तव्यं कृत्वा त्रिपदकल्पितं॥ अर्कांशं पूर्ववत्सत्का पदस्थानानि
 विवर्जयेत्॥ ३८॥ शिरोनालि प्रकर्तव्या ललाटे नासिका ततः॥ वदनं चिबुकं ग्रीवायुगभागे भुजाक्षितिः॥ ३९॥ क

राज्यं मुक्तिकृत्वा प्रतिमायाः प्रमाणतः ॥ मुखं प्रति समः कार्यो विस्तारादष्टमांशतः ॥ ४२ ॥ चतुर्मुखं मया प्रो
क्तं विमुखं चोत्तरेष्टु ॥ किं तु पादाधिका तस्य ललाटादीनि निर्दिशेत् ॥ ४३ ॥ तु जो चतुर्भिर्भागे स्तु कर्तव्यो प
श्चिमोर्जितं ॥ विस्तारादष्टमांशं मुखानां प्रति निर्गमः ॥ ४४ ॥ एकवक्त्रं तथा कार्यं पूर्वस्य सौम्यलोचनं ॥ लला
टं नासिकावक्त्रं ग्रीवायां च विवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ भुजाश्च पंचमांसेन भुजहानि विवर्तयेत् ॥ विस्तारस्य षडंगेन मु
खे निर्गमनं हितं ॥ ४६ ॥ सर्वेषां मुख्यानि गानां त्रिपुणं वापि कुकुरा ॥ ४७ ॥ इत्यामेये महापुराणे व्यक्ता व्यक्ता लिंगा
क्षणेनाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि पिंडिकानां तु लक्षणं ॥ दिव्येण
प्रतिमा तुल्या तद्देवं श्रुविस्तृताः ॥ ४९ ॥ उद्धिताया मतोर्देवं सुविस्ताराद्भागतः ॥ त्रिभागेन तु वाहयेत् तत्र भागेन
मेखलाः ॥ ५० ॥ स्वातंत्र्यं तत्प्रमाणं तु किंचिदुत्तरतो न्ततः ॥ विस्तारस्य चतुर्थेन प्रमाणस्य विनिर्गमः ॥ ५१ ॥ सम
स्तस्य विस्तारमग्रे कुर्यात्तद्वद्वत् ॥ विस्तारस्य तृतीयेन तोयमाग्रे तु कारयेत् ॥ ५२ ॥ पिंडिकादेव वाहयेत् देव्य
देशस्य कीर्तितं ॥ कुत्रो वाहयेत् तदधो च ज्ञात्वा पुत्रं प्रकल्पयेत् ॥ ५३ ॥ उद्धये पूर्ववत् कुर्यात्तत्र भागं षोडशसंख्य
या ॥ अधः पंगुविभागं तु कुर्यात्त्रिभागिकं ॥ रेखास्तैर्कैकशः कार्याः प्रविष्टा निर्गमास्तथा ॥ पहिका पिंडिका च
यं सामास्या प्रतिमा सुच ॥ ५४ ॥ प्रसादद्वारमानेन प्रतिमा प्रयमुच्यते ॥ गजमालकसंयुक्ता प्रजास्या त्प्रति

राम.

५६

मा सुच ॥ ५५ ॥ पिंडिकानि यथाशो भेदं कर्तव्या सततं हरे ॥ सर्वेषां मेव देवानां विस्तृता मानमुच्यते ॥ ५६ ॥ देवानां मपि सर्वा
सां लक्ष्मणमानमुच्यते ॥ ५७ ॥ देवानां मानमुच्यते ॥ ५८ ॥ देवानां मपि सर्वासां लक्ष्मणमानमुच्यते ॥ ५९ ॥ इत्यामेये
महापुराणे पिंडिकालक्षणं नाम चतुःचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ६० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ प्रतिष्ठापंचकं वक्ष्ये
प्रतिमानां तु पुरुषः ॥ प्रकृतिः पिंडिका लाक्ष्मी प्रतिष्ठा योगकस्तयोः ॥ ६१ ॥ इडा फलाधिनिस्तस्या त्प्रतिष्ठा कि
पतेनरैः ॥ गर्भस्त्रे तु निःसार्य प्रसादस्याग्रतो गुरुः ॥ ६२ ॥ अष्टषोडशविंशान्तं मंडपं चायमादिकं ॥ स्नाना
र्थं कलशार्थं च पागद्वयार्थं मधुतः ॥ ६३ ॥ त्रिभागेनाहं भागेन वेदी कुर्यात्त्रिंशो भनो ॥ कलशौ घटिकाभिश्च वि
नाताद्यैश्च दृश्यते ॥ ६४ ॥ पंचगव्येन संशोध्य सर्वं क्रियाणि धारयेत् ॥ अलंकृतो गुरुर्विष्णुं ध्यात्वा त्मानं प्र
हृजयेत् ॥ ६५ ॥ अंगुलीय प्रकृतिनिर्मुक्तिपावनयादिभिः ॥ कुंडं कुंडं स्वापयेच्च मूर्तिगान् स्तत्र पारगान्
६॥ चतुःकोणे चाहं कोणे वतुने पद्मसंनिभे ॥ पूर्वदिशो तोरणार्थं तु पिप्पलोदुंबरो वटः ॥ ६७ ॥ प्रक्षः सुशोभ
नं पूर्वसुवर्णादुत्थ तोरणं ॥ सुकर्मच सुहोत्रं च आज्यसौम्यसमुत्थितं ॥ ६८ ॥ पंचहस्तं तु संप्राप्य द्वावा एधिं वी
तुष्टयेत् ॥ तोरणं स्तनमूले तु कलशात्मगजान् कुर्यात् ॥ ६९ ॥ प्रदद्यादुपरिष्ठां कुर्याच्चिं सुदर्शितं ॥ पंच
हस्तप्रमाणं तु वज्रकुर्याच्चिं वक्ष्ये ॥ ७० ॥ वैपुल्यं चास्मकुर्याच्चिं षोडशांगुलसंमितं ॥ सप्तहस्तोद्धये वा

स्यकुपकुंडं सुरोत्तमः ॥ ११ ॥ अरुणोमिनिमश्वैव रुक्मशुक्रोपपीतकः ॥ रक्तवर्णसिपाश्वेतः श्वेतवर्णकि
मातृदिजाः ॥ १२ ॥ कुमुदः कुमुदारम्बुपुडरीकोपवामनः शः कुकर्णः सर्वनेत्रसुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥
१३ ॥ पूजाः कोटिगणैर्युक्ताष्टवर्धा ध्वजदेवताः ॥ जलदकमपुरास्तुपंकविंशोपमाघटाः ॥ १४ ॥ अष्टविंश
धिकं नामनालमंडलवर्जिता ॥ सहिरण्या वस्त्रकंवासोदकासोरणा वहिः ॥ १५ ॥ घटास्त्राप्यश्वष्टवर्दी वैद्य
काद्यास्तकोणगात्रा ॥ चतुरस्तापयेत्कुंभान्त्राजिघ्रेति च मध्यतः ॥ १६ ॥ कुंभेषावात्यशक्रादीन् सर्वदीपज्ञ
येत्क्रमान् ॥ इन्द्रागच्छन् देवराजवज्रहस्तगजस्वितः ॥ १७ ॥ सर्वद्वारतुमेरक्षदेवैः सह नमोस्तुते ॥ त्रानारमि
द्ररूपेण अच्युतिवायजे बुधः ॥ १८ ॥ ओगुणगि शक्तिहस्तछागस्त्रुवनसंयुतः ॥ रक्षाग्रेयीन्द्रिशान्दोपैर्ग
जस्तनमोस्तुते ॥ १९ ॥ अग्निमहति अच्युतये नमः ॥ महिषस्त्रयमागच्छेद्देहस्तमहाबलः ॥ २० ॥
रक्षत्वं दक्षिणं द्वारवैश्यदेवनमोस्तुते ॥ वैवस्वतं संगमनमित्यनेनैयजेधमा ॥ २१ ॥ नैरुतागच्छेत्तद्वायव्यं
वाहनसंयुतः ॥ इदमर्घ्यमिदं पाद्यं रक्षत्वं नैरुतिं दिशः ॥ २२ ॥ गणनैरुतिमंत्रेण यजेद्घादिभिर्नरः ॥ मक
रारूढवरुणापाशहस्तमहाबलः ॥ २३ ॥ आगच्छ पश्चिमं द्वारं रक्षन् नमोस्तुते ॥ ऊरुद्विराज वरुणयजेद्
घादिभिर्गुरुः ॥ २४ ॥ आगच्छ वायोपवनध्वजहस्तसंवाहनः ॥ वायव्यं रक्षदेवैस्त्वसमरुद्रिर्नमोस्तुते ॥ २५ ॥

राम
५७

वातश्चादिनिश्चादिरोनमोवायमोपिवा ॥ आगच्छ सोमसवनगदाहस्तसंवाहनः ॥ २६ ॥ रक्षमुत्तरं द्वारं सकु
बेरनमोस्तुते ॥ सोमराजानमिति च यजेत्सोमाय वै नमः ॥ २७ ॥ आगच्छैशानसवनमूलहस्तवृषस्वितः ॥
यत्तमंडपस्यैशानीं दिशं रक्षन् नमोस्तुते ॥ २८ ॥ ईशानमस्येति यजेद्दीशानापनमोपिवा ॥ त्रानागच्छेत्
सत्त्वस्तु वस्तुकुम्भहस्तका ॥ २९ ॥ सतीकोत्वादिशं रक्षयत्तस्यापनमोस्तुते ॥ हिरण्यगेति यजेत्तनमस्त
ब्रह्मणेपिवा ॥ ३० ॥ अनंतागच्छेत्तद्वायव्यं रक्षत्वं नैरुतिं दिशः ॥ अधोदिशं रक्षन् नमोस्तुते ॥ ३१ ॥
नमोस्तु संप्रति यजेदनेतापनमोपिवा ॥ ३२ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे दिक्पालयागे पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ १ ॥ भूमेः परिग्रहं कुर्यात्तक्षिणे दीहिंश्च सप्तधा न ॥ नरसिंहे नरसो घ्नान् प्रोक्षयेत्सं च ग
यतः ॥ २ ॥ नृमिषदेतुसंस्त्य सूरत्ने सांगं कंहरि ॥ अस्त्रमंत्रेण कुरकं तव चाष्टरातं जपेत् ॥ ३ ॥ अछिन्नधार
पासिच न ब्रीहिन् संस्त्य धारयेत् ॥ प्रदक्षिणं परित्रम्पकलशं विकिरोपरि ॥ ४ ॥ सर्वस्वकलशे भूयः पूजये
दच्युतं श्रीयां योगे योगेति मंत्रेण न्यसेत्शिष्यानुमंडले ॥ ५ ॥ कुशो भूरित्तलिकां च शिष्यापादिभिर्दिक्षु च
विद्याधिपानयजेद्दिक्षु मधुघातं त्रिविक्रमं ॥ ५ ॥ वामनं दिक्षु वक्ष्यादौ रुषी केशं च श्रीधरं ॥ पद्मनाभं रामो
दराणं शान्तां स्नानमंडपे ॥ ६ ॥ अमर्च्य पश्चमाद्देशानां चतुष्टये सविदिके ॥ स्नानमंडपके सर्वं व्यापयानी

यनिक्षिपेत् ॥७॥ स्नानकुलेषुकुंभाभ्यांचतुर्दिवसयेत् ॥ कलशः स्थापनीयास्तु अभिषेकार्थमादरात् ॥
 ८॥ वयोदुंबरकासश्च त्र्यंशं प्रकारोक्तश्रीं पुमान् ॥ पलाराजं न पक्षास्तु कंदं बबकुलाम्रजान् ॥ ९॥ पल्लवांसुस
 मानी यष्टं कुंभे विनिक्षिपेत् ॥ पत्रकरोचनीं हृदि न पिंज्रं लमेव च ॥ जाती पुष्पं कुंदपुष्पं च दनं ॥ सिद्धार्थ
 तवंगरं चैव तंदुले दक्षिणेत् ॥ सुवस्त्रं रिजतं चैव कुलद्वयमृदंतथा ॥ नद्याः समुद्रगामिभ्यो विशेषाज्जाह्नवीमृदं ॥
 १०॥ गोमयं च यवान्शालीनं तिलांश्चैव परेभ्यसेत् ॥ विष्णुपर्णाश्चामलतां च गराजतावरी ॥ ११॥ सहदेवा सुरं
 सिंहं वल्लीयाघ्रीं सलक्ष्मणीं ॥ ऐराग्न्यामपरं कुंभे मंगल्यविनिवेशयेत् ॥ १२॥ वल्मीकिमृत्तिकां सप्तस्थानो
 त्यानपरेभ्यसेत् ॥ जाह्नवी बालुका तोयं विन्यसेदपरे घटे ॥ १३॥ वराहद्वयनागं शविषाणो धतिमृत्तिकां ॥
 मृत्तिकां पद्ममूलसुकुशस्य च परेभ्यसेत् ॥ १४॥ चंदनागरुकं परिकुर्वते चापरेभ्यसेत् ॥ वेद्वयं विद्रुमं मु
 क्तास्फटिकं वज्रमेव च ॥ एतानेकानि निक्षिप्य स्थापयेद्देवसत्तमं ॥ १५॥ नदी नदतडागानां सलिलैरपरेभ्यसेत् ॥
 एकाशीतिपदे चाभ्ये मंडले कलशान्भ्यसेत् ॥ १६॥ गंधोदकाद्यैः संपूर्णानि श्रीसूक्तेनाभिर्मंत्रयेत् ॥ पंचसिद्धार्थ
 कं गंधं कुशं चैव क्षतंतथा ॥ १७॥ तिलान्फलं तथा पुष्पाश्च वा घं पूर्वतोभ्यसेत् ॥ पञ्चशमलता हृदविष्णुपर्णा
 कुशास्तथा ॥ पाद्याघं दक्षिणे भागे मधुपर्कं तु पश्चिमे ॥ हेमादिपात्रे हत्वा तु नानावर्णादिपुष्पकं ॥ १८॥

राम
५८

इत्याग्नेये महापुराणे कलशधिवसो षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हस्तेऽनिधकूरणाम
 धिवासनमुच्यते ॥ वृत्तं सर्वगंधात्वा आत्मानं पुरुषोत्तमं ॥ १॥ उंकारेण समा योज्यं चिह्नं किमभिमानं निः
 संपन्नं कतो कृत्वास्तस्मिन् सर्वगते विभौ ॥ २॥ यजयेन्मरुता एधिर्विक्रिबीजे नदीपयेत् ॥ सहरत् वायुना
 चाग्निं वायुमाकाशतोरयेत् ॥ ३॥ अधिभूतादिदेवैश्च साध्यासैर्विषयैः सह ॥ तन्मात्रातकान् कृत्वा सं
 हरेत्तत्क्रमाश्रुधः ॥ ४॥ आकाशं मनसा कृत्य मनो हंकरणे कुरु ॥ अहंकारं च महतितं चाप्यवा कृतेन य
 त् ॥ ५॥ अथाहृतं ज्ञानरूपे वासुदेवसंरितः ॥ सताममाहृतीमायामवष्टंभ्य समक्षया ॥ ६॥ संकर्षण
 सशब्दात्मा सशक्तिमसृजत्प्रभुं ॥ क्षोभयामास प्रद्युम्नं तेजोरूपं सचासृजत् ॥ ७॥ अनिरुद्धं च सनमात्रं
 ब्रह्माणं गंधरूपकं ॥ अनिरुद्धं सच ब्रह्मा अदो ससर्ज ह ॥ ८॥ तस्मिन् हिरण्यमयं चोडं सोऽसृजत् पंचभूतं
 त ॥ तस्मिन् सक्रमणे जीवः शक्तिरथोपसंस्कृता ॥ ९॥ प्राणो जीवेन संयुक्तो हृदि मानिति शब्दयते ॥ जीवो
 व्याहृतगंधस्तु प्राणा साध्यात्मिकाः स्मृता ॥ १०॥ प्राणैर्युक्ता ततो बुद्धिः संजाता चाष्टदशिकी ॥ अहंकारस्ततो
 जज्ञे मनस्तस्मादजायत ॥ ११॥ अथ प्रजज्ञिरे पंचसंक्रान्तादिपुतस्ततः ॥ शब्दः स्पर्शश्चरूपं च रसो गंधश्च
 ति स्मृताः ॥ १२॥ ज्ञानशक्तियुता ये ते रारध्यानी निपाणितुमत्तकश्चोत्रघ्राणं च क्षुषिजिह्वा बुद्धी निपाणितु

१३॥ पायुपायसपापाणि वायुपश्चस्तेष्वेवमः॥ कर्मेन्द्रियाणि चैतानि पंच तान्मथ शृणु॥ १४॥ आकाशवायु ते
 जांसि सलिलं पृथिवी तथा॥ स्थूलमक्षिः - शरीरं तु सर्वाधारं प्रजायते॥ १५॥ एतेषां च चक्रा मंत्रानां त्रयो न्यंतु
 उन्नमाः॥ जीवन्मृतं मकारं च देवस्य व्यापिकं न्यसेत्॥ १६॥ प्राणतत्त्वं मकारं तु जीवोपाधिं शतं न्यसेत्॥ १७॥ तद्दय
 स्तं चकारं तु चुडितत्त्वं न्यसेद्बुधः॥ फकारं मपितत्रैव अहंकारं मयं न्यसेत्॥ १८॥ मनस्तत्त्वं यकारं तु न्यसेत्
 कल्पसंज्ञवं॥ शब्दतन्मात्रतत्त्वं तु नकारं मस्तके न्यसेत्॥ १९॥ स्पर्शात्मकं चकारं तु वक्रदेशं तु विन्यसेत्
 त्वचि॥ डिकारं नेत्रयुग्मे तु रसनायां वाकारं॥ २०॥ टकारं नासिकायां च मकारं चापि विन्यसेत्॥ सकारं
 करपोर्यस्य पायोचमुतकारं पादयुग्मके॥ वसौयकारं सप्तत्वं तेजसं तद्दिवि न्यसेत्॥ स्वकारं वायुतत्त्वं
 नासिकायां न्यवेशयेत्॥ सकारं विन्यसेन्नित्यं पुस्तके॥ २१॥ विन्यसेत् पृथिवीतत्त्वं॥ खतत्त्वं मस्तके बुधः॥
 तत्त्वं उरीके समस्यकारं सूर्यदेवतं॥ २२॥ वीसप्ततिसहस्राणि तद्दयादिनिमित्ता॥ कलाषोडशसंयुक्तं सका
 रं तत्र चिंतयेत्॥ २३॥ तन्मध्ये चितयेन्मंत्रं विदुः केवलं सुमंगलं॥ हकारं विन्यसेत्तत्र प्रणवेन सुरोत्तमं॥ २४॥ उपरमे
 ष्ठां सुरोत्तमाय नमः॥ पुरुषात्मने शं नामानि नीलां च विष्वात्मने नमः॥ २५॥ उन्नमस्तु सर्वात्मने इत्युक्ताः पंचश
 क्रयः॥ स्नाते तु मय मायो ज्योतिर्दीया मासने मता॥ २६॥ तृतीयाशयवेत इत्तत्त्वतु यो यान कर्मणि॥ प्रत्यर्चयां

राम०

५९

चमीत्यात्वं चोपनिषदः स्मृताः॥ २७॥ ककारं विन्यसेन्मध्ये ध्यात्वा मंत्रमये हरिं यामूर्तिः स्थाप्य ते तस्या मूलमंत्रं न्य
 सेततः॥ २८॥ उन्नमोन्नगवते वासुदेवाय मूलकशिरोघ्राण ललाटे पुमुखं वत्सदिकं माता॥ २९॥ भुजयोर्जघनोरंध्रैः के
 शवंशिरसि न्यसेत्॥ नारायणं न्यसेत् वक्रैः श्रीवायोमाधवं न्यसेत्॥ ३०॥ गोविंदं भुजयो न्यस्य विष्णुं च तद्दये न्यसेत्॥ म
 धुसूदनं कंठे शिवं नमो जगरे न्यसेत्॥ ३१॥ कर्णौ त्रिविक्रमं न्यस्य जंघायां श्रीधरं न्यसेत्॥ ऋषिकेशं दक्षिणायां पद्मना
 भं च गुल्फयो॥ ३२॥ रामोदरं पादयोश्च चक्रपाणिषडंगके॥ एतत्साधारणं प्रोक्तं सादिमूर्तेः सुसत्तमं॥ ३३॥ अथ
 यस्य देवस्य प्रारब्धं स्थापनं न वेत्॥ तस्यैव मूलमंत्रेण सजीवकरणं न वेत्॥ ३४॥ यस्य मूर्तेः सुयन्नामतस्याद्यं चाक्ष
 रं च पत॥ तसुरैर्वादिशैर्नेद्यत्थं गानि परिकल्पयेत्॥ ३५॥ तद्दयादीनि देवेश मूलं च दशमाक्षरं॥ यथा देवे तथा
 देहे तत्त्वानि विनियोजयेत्॥ ३६॥ चक्रात्वं मंडले विष्णुं यजे जंघादिना ततः॥ पूर्ववद्वासने ध्यायेत्सगात्रमपरिउ
 दं॥ ३७॥ अने चक्रं द्वादशारं त्र्यपरिषाद्विचिंतयेत्॥ पूजयेद्धारकाश्रेष्ठं सूर्यं द्वादशाधपुनः॥ ३८॥ कलाषोडश
 संयुक्तं सोमं तत्र विचिंतयेत्॥ सवनत्रितयं नानौ सवित्रुर्देशकोत्तमः॥ पद्मं च द्वादशदलं पद्ममध्ये विचिं
 तयेत्॥ तन्मध्ये पौरुषीं शब्दात्वा मूर्त्युं देशकः॥ ३९॥ प्रतिमायां हरिं न्यस्य तत्र संपूजयेत्सुरानां गंधपुष्पादि
 भिः सम्यक्सां यं सावरणं क्रमात्॥ ४०॥ द्वादशाक्षरं वीजं स्तुके शवादीन् समर्चयेत्॥ द्वादशारे मंडले तु लोकपा

लादिकं क्रमात् ॥ ४१ ॥ प्रतिमामर्चयेत्पश्चात् गंधपुष्पादिभिः द्विज ॥ पौरुषेण तु सुकेन श्रियाः स केन पिंडिकां ॥ जैन
नादिक्रमात् पश्चात् जनयेद्वैष्णवानं ॥ हत्वाग्निं वैष्णवैः मंत्रैर्कुंदाद्योत्कृष्टं दक्षिणं ॥ ४२ ॥ तत्सिक्ता प्रतिमा मूर्द्धि
वक्रिप्रणयनं चरेत् ॥ दक्षिणेऽग्निं दत्तमिति कुंडेऽग्निं प्रणयेद्बुधः ॥ ४३ ॥ अग्निमग्निं तु पूर्वतु कुंडेऽग्निं प्रणयेद्बुधः ॥
उत्तरेऽग्निं प्रणयेदग्निमग्निमग्नीहिधीमेहे ॥ ४४ ॥ अग्निप्रणयने मंत्रस्वमयेत्यभिरुच्यते ॥ पलाशसमिधानां तु
शोत्रं सहस्रकं ॥ ४५ ॥ कुंडे कुंडे होमयेच्च त्रीहीन वेदादिके स्तथा ॥ संस्तान्ति ज्ञान्वाहतिभिः मूलमंत्रेण वेष्ट
ते ॥ ४६ ॥ कुर्यात्ततः शान्तिहोमं मधूरत्रितयेन च ॥ द्वादशार्णैः स्थित्वा दोनामिह न्यस्य कंततः ॥ ४७ ॥ धृतं दधि
पयो हत्वा स्योन्मूर्द्धित्यसेवतः ॥ सृष्ट्वा शिरोनामिपादांश्च तस्मात्पयश्च गोः ॥ ४८ ॥ गंगा च यमुना गोदा क्रमा
नाम्ना सरस्वती ॥ त्वद्योता विष्णु गायत्र्या गायत्र्या पयश्च हं ॥ ४९ ॥ होमयेच्च बलिं दद्यात् उत्तरे भोजयेत् द्विजान् ॥
मासाधिपानां तु द्युधं होमगायुरवे ददेत् ॥ ५० ॥ दिग्पतियो बलिं दत्वा रात्रौ कुर्याच्चि जागरं ॥ ब्रह्मगीतादि शृष्टे
न सर्वनागाधिवासनात् ॥ ५१ ॥ इत्याद्येप्ये महापुराणे अधिवासने नाम सप्त चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ श्री
मगवान उवाच ॥ ॥ पिंडिका स्थापनायं तु गार्ग्य गिरं तु सप्तधा ॥ विनये ब्रह्मभगवते तु प्रतिमां स्थापयेद्बुधः ॥ १ ॥
देवमानुषपैशाचं नागेषु न कदाचन ॥ ब्रह्मभगं परित्यज्य किंचिदाश्रित्य चांजनां ॥ २ ॥ देवमानुषनागांस्तथा

राम.

६०

पयत्ना तु पिंडिकां ॥ न पुंसक विना पातु रत्नम्यासं समाचरेत् ॥ ३ ॥ नारसिंहे न हत्वा चरत्नम्यासश्च तेन वै ॥ का
हीन रत्नानि धातुंश्च लोहान्वै चंडिका दीकान् ॥ ४ ॥ पूर्वादि नवगर्तेषु त्यजेन्मध्यं यथा रुचि ॥ अथ चैत्रादि
मंत्रैश्च गर्तं पुण्ड्रं लना घृतं ॥ ५ ॥ रत्नम्यासविधिं कृत्वा प्रतिमा मालने कुरु ॥ सस्त्रित्वा कैर्दत्तं पुंजैः सह देवैः
समन्वितैः ॥ ६ ॥ सत्वाद्यैस्तैश्च सत्कृत्य पंचगव्येन शोधयेत् ॥ प्रोक्षयेज्जंघतो येन नदीतिर्योदकेन च ॥ ७ ॥ होम
येऽस्त्रिंशं कुंदादिक्रमात् ॥ समंततः ॥ सार्धं हस्तप्रमाणं च चतुरस्रं सुशोभनं ॥ ८ ॥ अष्टदिक्षु यथा म्यायं
कलशानपि विन्यसेत् ॥ पूर्वाद्यानष्टवर्णैर्न अग्निमानीय संस्कृतं ॥ ९ ॥ अष्टांशोनाष्टशतशयाज्यं पूजां प्रदा
पयेत् ॥ शोत्युदकं ताम्रपात्रे मूलेन शतमंत्रितं ॥ १० ॥ सिंचेद्देवस्य तन्मूर्तिं श्रीश्च ते दानपात्रुत ॥ ब्रह्मयानेन
चाधृत्य गतिं ब्रह्मणस्य ते ॥ ११ ॥ त्वं विष्णो रिति मंत्रेण प्रासादाभि मूर्त्वं नयेत् ॥ शिबिकायां हरिं स्थाप्य
मरीचपुरादिकं ॥ १२ ॥ गीतवेदादिशास्त्रैश्च प्रासादकारिधारयेत् स्त्रीभिर्विभ्रैर्मंगलाष्टघटैः संस्थापयेद्
रिं ॥ १३ ॥ ततो गंधादिना म्यर्चमूलमंत्रेण देशिकः ॥ अतो देवेति वस्त्राष्टमं शार्थं निवेद्य च ॥ १४ ॥ स्थिरेन
ग्रे पिंडिकायां देवस्य लेति धारयेत् ॥ उत्रै लोकाविकांता यनमस्ते सुत्रिविक्रम ॥ १५ ॥ संस्थाप्य पिंडिकायां तु
स्थिरं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ध्रुवाद्यै रिति मंत्रेण विश्वतश्चक्षुरित्यपि ॥ १६ ॥ पंचगव्येन संस्थाप्य क्षाल्य गंधो

दकेन च ॥ पूजयेत्सकली कृत्य सांगं साधारणं हरि ॥ १७ ॥ ध्यायेत्स्वातमु मूर्तिमुपस्थितं वश्यपीठिका ॥ क
 ल्ययेद्विग्रहस्य तेजसः परमाणुभिः ॥ १८ ॥ जीवमावाहयिष्यामि पंचविंशतित्वगं ॥ चेतनं परमानंदं जा
 यतस्वप्नादिवर्जितं ॥ १९ ॥ देहं प्रियमनोबुधे प्राणाङ्कारवर्जितं ॥ ब्रह्मादिसंबन्धं तत्तदयेषु व्यवस्थितं ॥
 २० ॥ तद्दयात्प्रतिमाविद्ये स्थिरो न व परेश्वर ॥ सजीवं कुरु विबलं सबाह्याभ्यंतरे स्थितं ॥ २१ ॥ अंगुष्ठ
 मात्रपुरुषो देहो पाधिपु संस्थितः ॥ ज्योतिर्ज्ञानं परं ब्रह्मा एकमेवाद्वितीयकं ॥ २२ ॥ सजीविकरणं कृत्वा प्र
 कथेवा द्वितीयकं ॥ सानित्यं करणं नाम तद्दये स्मृत्यप्येवैव जपेत् ॥ २३ ॥ स्तुतं तु पौरुषे ध्यायेत् इदं उत्तमं मनुज
 पेता ॥ नमस्ते स्तुतुरेणाय संतोषविनवात्मने ॥ २४ ॥ ज्ञानविज्ञानरूपा यत्र त्वतेजो नुपायिने ॥ गुणातिक्कांतवे
 ज्ञाय पुरुषाय महात्मने ॥ २५ ॥ अक्षयाय पुरुषाय पवित्रवे सहितो नव ॥ यच्च ते परमं यच्च यत्र तज्ज्ञानम
 यं वत् ॥ २६ ॥ तत्सर्वमैकबोली नमस्मिन् देहे विबुधता ॥ आत्मानं सनिधिरुत्पन्नसादी परिवारकान् ॥ २७
 स्वनाम्ना स्नापयेदप्यानापुधादीन् समुद्रया ॥ यात्रावर्षादिकं दृष्ट्वा ज्ञेयः संनिहितो हरि ॥ २८ ॥ अग्निमं
 उपमासाद्य गुरुं स्नाप्य पूजयेत् ॥ दिगीशं दिशि देवांश्च स्नाप्य संपूज्य देशिकः ॥ २९ ॥ विष्णुकसेनं तु संस्था
 प्य शंखचक्रादि पूजयेत् ॥ सर्वपापदिकेभ्यश्च नृतेभ्यो बलिमप्ययेत् ॥ ३० ॥ ग्रामवस्त्रसुवर्णादिगुरवे दक्षिणां

राम
६९

ददेत् ॥ योगायोगीन्द्र व्याघ्रमाचार्यपिनरोपयेत् ॥ ३१ ॥ आचार्यदक्षिणां धृतुं कृत्वा शिष्यो दक्षिणां ददेत् ॥
 अमे श्मोदक्षिणां दद्यात्तज्जपेद्ब्राह्मणास्ततः ॥ ३२ ॥ अवारिता नृफलं दद्यात्तज्जपेद्ब्राह्मणो यवैर्गुरुं ॥ विष्णुन
 येत्प्रतिष्ठा कृत्वा तन्नाम सकलकुले ॥ ३३ ॥ सर्वेषामेव देवानामेष साधारणो विधिः ॥ मूलमंत्राः पृथक्
 तेषां शेषं कुर्यात्समानकं ॥ ३४ ॥ इत्याद्ये ये वासुदेवादिप्रतिष्ठाना माष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्री
 भगवानुवाच ॥ वक्ष्ये चावन्तस्मानं विष्णोर्लुकि ति होमयेत् ॥ एकाशीतिपदैकुंजान् स्नाप्य संस्थापयेद्गु
 रिं ॥ पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैर्बलिंदत्वा गुरुं यजेत् ॥ द्वारप्रतिष्ठां वक्ष्यामि द्वारो हेमवै ददेत् ॥ १ ॥ अष्टभिः कलशै
 स्नाप्य शंखचक्रादुपरको गुरुः ॥ गंधादिभिः समस्य चर्मैर्वेदादिभिर्गुरुः ॥ २ ॥ कुंडेषु होमयेद्वक्त्रिसमिध
 जतिलादिभिः ॥ दत्वा शय्यादिकं हुत्वा दद्यादाधाररात्रिकं ॥ ३ ॥ शंखापावित्य सेन्य लेदेवे चंडप्रचंडकौ
 ऊर्ध्वं दिवराको देवी लक्ष्मीं स्वरगणाचितां ॥ ४ ॥ यस्याभ्यर्चयिष्यायां श्रीस्तुतेन चतुर्मुखे ॥ हत्वा तु श्रीफ
 लादीनि आचार्यादिस्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठासिद्धिद्वारस्य आचार्यः स्नापयेद्गुरिं ॥ प्रासादस्य प्रतिष्ठा तु तद्वत्प्र
 तिष्ठेतुतां शृणु ॥ ६ ॥ समाप्तोऽथ कनामाया वैद्याः प्रागर्जुनस्तके ॥ सोवर्णराजतकुंजं अथ वा अकनिर्मलं ॥
 ७ ॥ अष्टरात्रौ पथानां तु बीजरोहान्वितं भुजं ॥ सर्वस्व पूजितं चानिमं डले चाधिवासयेत् ॥ ८ ॥ सप्तद्वयं दक्षि

हे नहुत्वा संपातु संचितं ॥ नारायणाय तत्त्वेन प्राण्यन्तं न्यसेत्ततः ॥ १० ॥ वैराजरूपं तं ध्यायेत् प्रासादस्य
सुरेश्वरः ॥ ततः पुरुषवत्सर्वं प्रासादं चिंतयेद्बुधः ॥ ११ ॥ अधो दत्त्वा सुवर्णं त्वत्तत्त्वं तं घटं न्यसेत् ॥ गुर्वदौ
दक्षिणां दद्याद्वायुपादे श्वजो जनं ॥ १२ ॥ ततः प्रश्नाद्देवि बंधं तद्दुर्ध्वं कंठ बंधनं ॥ कंठोपविष्टा तत्कर्त्तव्यं विम
लामलसारकं ॥ १३ ॥ तडुं चिलकं कुर्यात् चक्रं वाद्यं सुदर्शनं ॥ मूर्त्तिं वा देवदेवस्य गृहगुप्तं निवेदयेत् ॥
१४ ॥ कलशं वाप्यकुर्वन्त तदुर्ध्वं चक्रमुत्तमं ॥ वेद्याश्च परितस्त्राप्या अष्टौ विद्येश्वरास्त्वजः ॥ १५ ॥ चतुरो वाच
वर्दिक्षु स्त्रापनीया गुरुमृताः ॥ ध्वजारोहप्रवक्ष्यामि येन मृतादि नश्यति ॥ १६ ॥ प्रासादं विंब्रयाणां याव
तः परमाणवः ॥ तावद्वर्षसहस्राणितत्कर्त्तव्यं विष्णुलोकनाक ॥ १७ ॥ कुंभोऽवेदी विद्यानां नमणा द्वायुना नघ
॥ कंठस्यावेष्टनं ज्ञेयं फले कोटिगुणं ध्वजात् ॥ १८ ॥ पताकां प्रकृतिं विदिदं डं पुरुषरूपिणं ॥ प्रासादं विष्णुदेवस्य
मूर्त्तिभूतं निबोध मे ॥ १९ ॥ धरणीं वारणीं विदित्राकां सुषिरात्मकं ॥ तेजस्त्यावकं विदिवायुस्पर्शगतं तथा
॥ २० ॥ याषाणादिघो वजनं पापि विदधिवीर्यं ॥ प्रतिशब्दोऽनंशं च स्पर्शः स्पातककर्त्तृणां दिक् ॥ २१ ॥ अक्ष
दिकं न वेत्तु परमाज्ञादिदर्शनं ॥ धूपदिगं ध्वजं ध्वजं वाग्रे यदि सुसंस्थितं ॥ २२ ॥ अक्षनाशाश्चानाशा
बाह्वनश्च कोऽस्मत्तो ॥ शिरस्त्रं न विगदितं कलशं मूर्ध्नि स्मृतं ॥ २३ ॥ कंठं कंठमिति ज्ञेयं स्कंधं वेदिनी गद्यते ॥

राम.
६२

मुखे द्वारं न वेदस्य प्रतिमाजीव उच्यते ॥ २३ ॥ चिह्नं किंपिंटी कां विदि प्रकृतिं च तथा कृतिं ॥ विश्वलक्षणं गिर्भोऽस्या
अवाधिशतकेशवा ॥ २४ ॥ एवमेष्टद्वारः साक्षात् प्रासादत्वेन संस्थितः ॥ जंघातस्य शिरो ज्ञेयः स्कंधे धाताय
वस्थितः ॥ २५ ॥ उर्ध्वभागोऽस्ति तोविष्णुरेवं तस्य स्थितस्य हि ॥ प्रासादस्य प्रतिशतं तु ध्वजरूपेण मे शृणु ॥ २६ ॥
ध्वजं कृत्वा शरैर्देत्याजिताः शस्त्रादिचिह्नितं ॥ अंडोर्ध्वकलशं तद्वत्तदुर्ध्वं विसर्जयेत्ततः ॥ २७ ॥ विंबाद्यमानं वक्रं
तुत्रिभागेनायकारयेत् ॥ अष्टारं द्वादशारं वामध्वे मूर्त्तिमतान्वितं ॥ २८ ॥ नारसिंहेन तार्क्ष्येण ध्वजं देवैः
निर्ब्रणः ॥ प्रासादस्य तु विसारीमानं दंडस्य कीर्तितं ॥ २९ ॥ शिखराद्धेन वा कुर्यात्तृतीयेनायवा पुनः ॥ पार
स्यदीर्घादिगुणं दंडं वा परिकल्पयेत् ॥ ३० ॥ ध्वजपट्टिर्देव्य हे इत्याद्या वायवे यवा ॥ क्षोमाद्यैश्च ध्वजं कुर्या
द्विचित्रं चैकवर्णकं ॥ ३१ ॥ घंटा चामरं किंकिराप्यभूषितं पापनाशनं ॥ दंडाग्राद्वारणीया वहुस्त्वैकं विस्तरेण
तु ॥ ३२ ॥ महाध्वजः सर्वदः स्पाततुषां शाहीनोऽर्चितः ॥ ध्वजे चाद्धेन विज्ञेया पताकामानवर्जितः ॥ ३३ ॥ विसृ
रेण ध्वजाकार्या विंशदंगुलसंमितः ॥ अधिवासविधानेन वक्रं दंडं ध्वजं तथा ॥ ३४ ॥ देववत्सकलं कृत्वा मं
डपं स्त्रपनादिकं ॥ नेत्रोन्मीलनं कंठस्य काष्ठवत्कं सर्वमाचरेत् ॥ ३५ ॥ अधिवासयेद्विधिना शय्यायां स्त्राप्य
देशिकः ॥ ततः सहस्रशीर्षेति स्तंभं चक्रं न्यसेद्बुधः ॥ ३६ ॥ तथा सुदर्शनं मंत्रं मनस्तत्त्वं निवेशयेत् ॥ मनोऽरु

पेणतस्मै वसजी वकरणं स्मृतं ॥ ३७ ॥ अरेषु मूर्तयो न स्याः केरावाद्याः सुरोत्तमा ॥ नाभ्युच्च प्रतिनेमिषु न्यसेत
त्वानिदेशिकः ॥ ३८ ॥ नसिंहं विश्वरूपे वा अज्ज मध्ये निवेशयेत् ॥ सकलं विमेषेत् कुंडे सत्तात्मानं स बीजकं ॥
विकले परमात्मानं ध्वजे ध्यायन् न्यसेद्वरिं ॥ तच्छक्तिं व्यापिनी ध्यायेत् ध्वज रूपे चलाचने लो ॥ ४१ ॥ मंडले स्था
प्य चाभ्यर्च्य होमं कुंडे प्रकारयेत् ॥ कलशे स्वर्ण कलशं न्यस्वारत्मानं निषेच च ॥ ४२ ॥ स्थापयेच्च क्रमं त्रेण स्व
र्णचक्रमधुः स्ततः ॥ पारदेन तु संस्थाप्य नेत्रपदेन छादयेत् ॥ ४३ ॥ ततो निवेशयेच्च क्रंतं न्यधे नृहरी स्मरेत् ॥
उत्थो नृसिंहाय नमः पूजयेत् स्थापयेद्वरिं ॥ ४४ ॥ ध्वजं ग्रहित्वा हस्ते तु यजमानः स बांधवः ॥ दधि नक्त युतेषा
त्रे ध्वजस्याग्रं निवेशयेत् ॥ ४५ ॥ ध्रुवाद्येन फटं तेन ध्वजमंत्रेण पूजयेत् ॥ शिरस्यादाय तत्प्रात्रं नारायणमनु
स्मरेत् ॥ ४६ ॥ प्रदक्षिणं तु कुर्वीत तस्य मंगलनिः स्वनेः ॥ ततो निवेशयेद्दंडं मंत्रेणाष्टाक्षरेण तु ॥ ४७ ॥ वक्ष्याम्य
नेन सूक्तेन ध्वजं संवेदि चक्षणः ॥ पानं ध्वजं कुंजरादि दद्यादाचार्यं केदिजः ॥ ४८ ॥ एष साधारणः प्रोक्तो ध्व
जस्यारोहणो विधिः ॥ यस्य देवस्य यश्चिंतं तन्मंत्रेण स्थिरं चरेत् ॥ ४९ ॥ स्वर्गत्वा ध्वजदानाहं च विराजावनीमवे
त् ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे ध्वजारोहणं नामैकोनपंचाशतमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ समुदाये
न देवीदेः प्रतिष्ठाप्रवदामिते ॥ लक्ष्म्याः प्रतिष्ठाप्रथमं तत्प्रादेवी गणस्य च ॥ १ ॥ पूर्ववत् सकलं कुर्यात् मंडपस्त

राम

६३

पनादिकं ॥ नृपपीठे श्रियं न्यस्य स्थापयेदष्टवैद्यतात् ॥ २ ॥ घृतेनाभ्यंज्य मूलेन स्थापयेत्संचगम्य केः ॥ हिरण्यव
र्त्महारिणी नेत्रे चोत्मीलयेद्विधाः ॥ ३ ॥ तस्मात् आवाह इत्येवं प्रदद्यान्मधुरत्रयं ॥ अश्व पूवेति पूर्वेषां तां कुंभेनाभि
षेचयेत् ॥ ४ ॥ कासीस्मै तेति याम्येन यश्चिमेनाभिषेचयेत् ॥ चाक्षुं प्रभासे मुचाय आदिवर्णेति चोत्तरा ॥ ५ ॥ जुषे
ति मेभिर्चामेपात्सुत्थिषासेति नैरुतात् ॥ गंधधारेति वायव्यां मनः कामसमाहृति ॥ ६ ॥ इति न कलशे नैव
शौरशौचं कर्दमात् ॥ एकाशीति घटैः स्नानं मंत्रेणायं सजेत क्षितिं ॥ ७ ॥ आर्द्रां पुष्करणीं गंधैराद्रमिष्यादिपु
ष्पकैः ॥ तस्मात् आवाह वस्त्रेण स आनंदेति चाखिलं ॥ श्रीयंतियेन स पर्वाया श्रीसुक्तेन च संतिष्ठि ॥ लक्ष्मी बीज
नपुच्छं किं विन स्यात्पुच्येत्पुनः ॥ १ ॥ श्रीसुक्तेन मंडलेद्य कुंडे षड्भानि होमयेत् ॥ करवीराणि वा कृत्वा स
हस्रं शतमेव च ॥ २ ॥ गृहोपकरणं तादि श्रीसुक्तेन च चार्चयेत् ॥ ततः प्रासादसंस्कारं सर्वं कृत्वा तु पूर्वव
त् ॥ ११ ॥ मात्रये पिंडिकां कृत्वा प्रतिष्ठा स्थापनं श्रिया ॥ श्रीसुक्तेन सानिधं पूर्ववत् स घृतं यजेत् ॥ १२ ॥ चिच्छक्तिं
रोधयित्वा तु मूलान् सानिधं कंचरेत् ॥ भूस्वर्णवस्त्रगोत्रादिगुरवे ब्राह्मणो पठयेत् ॥ १३ ॥ ततः प्रासादसंस्कारं स
र्वं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ एवं देव्या खिला स्थाप्य राजस्य गदिना वयेत् ॥ १४ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे श्रीस्थापनं पंच
शतमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ एवं तार्क्ष्यस्य चक्रस्य ब्रह्मणो नृहरेस्तथा ॥ प्रतिष्ठाविष्णुवत्काया

स्वस्वमंत्रेण तां शृणु ॥ १॥ सुदर्शनमहाचक्रराजावाणशोतदुष्टनयंकर छिधि छिधि निधि निधि विदारय विदा
 यपरमंत्रान् ग्रसग्रसन्नक्षन्नक्षन्तान् त्रासय हं फट् सुदर्शनाय नमः ॥ अथ च चक्रं चानेन रणे दारयते रि
 पून ॥ ॐ क्षीं नरसिंहं अग्ररूपं ज्वलं प्रज्वलं स्वाहा ॥ नरसिंहस्य मंत्रो यं पातालाक्षस्य वच्मि ते ॥ ॐ क्षीं नमो न
 गवते नरसिंहाय प्रदीपसूर्यकोटिसहस्रसमं तेजसे वज्रनखदंष्ट्रायुधायस्फुटविकर्णकेशरसदायक्षुभि
 तमहास्रविंशोददुं निनिर्घोषाय सर्वयंत्रोत्तारणापराधो हिनगवं नरसिंहपुरुषपरापरांशसत्येन स्फुर
 स्फुरविक्रमआक्रमआक्रमगर्जगर्जमुंचसिंहनादानविभ्रावपरांशविश्वसर्वयंत्ररूपाणि यंत्रजातयश्च ह
 नरसिंहं संक्षिपदरदरयस्फुटस्फोटपश्वाला मालामालयसंघातसर्वतो अनेतज्वालाशानिक्रकेण स
 र्वपाताला लुछादय सर्वतो नंतज्वाला वज्रशरपंजरेण सर्वपातालान् परिवारय सर्वपाताला सुरवासिना
 हृदयाम्नाकर्षय शीघ्रं दह पच मथ्य शोषय निहंतय तावद्यावन्मेबलमागताः पातालेभ्यः फट् यंत्र
 रूपेभ्यः फट् यंत्रजातिभ्यः फट् संशयात्मा भगवं नरसिंहं रूपविश्वो सर्वपिण्डः सर्वयंत्ररूपेभ्यो रक्ष हं फट् न
 मोस्तुते ॥ ॥ नरसिंहस्य विद्येयं हरिरूपादिसिद्धिदा ॥ त्रैलोक्यमोहनैर्मंत्रैः स्वाप्यत्रैलोक्यमोहनः ॥ २॥ गदोदक्षी
 व्रातिकरो दिभुजीवाचतुर्भुजः ॥ वामोद्वेकारयेच्चक्रं पांचजन्यमधोक्षध ॥ ३॥ श्रीपुष्टिसंयुतं कुर्यात्तवनेन सह

राम
६४

भद्रया ॥ प्रासादे स्थापयेद्विष्णुं गेवामंडपे पिवा ॥ ४॥ वामने चैव वैकुंठं हयास्यमनिरुद्धकं ॥ स्वापयेत्तलशाय्या र्थमस्मा
 दिंश्चावतारकान् ॥ ५॥ संकर्षणं विष्णुरूपं लिंगं वै रुद्रमूर्त्तिकं ॥ अधिना रीश्वरं तद्वत् हरिं शंकरमात्मकाः ॥ ६॥ नैरवंच
 तथा सूर्यं ग्रहं सप्ततविनायकं ॥ गौरीमिंद्रादिकालेयं चित्रजांचबलावलं ॥ ७॥ पुस्तकानां प्रतिष्ठां च वक्षो लिखत
 तद्विधिं ॥ स्वस्तिके मंडले अथ शरयंत्रासनस्थिताः ॥ ८॥ लेख्यं च लिखितं पुस्तं गुरुं चैवो हरिं यजेत ॥ पजमानो गुरुं
 द्यात् हरिं लिपि कृतं नरं ॥ ९॥ प्राङ्मुखः पश्चिमी ध्यायन् लिखेनासोकपंचकं ॥ रौप्यग्रमप्याहं म्याच लेखन्या नाग
 राक्षरं ॥ ब्राह्मणान् भोजयेच्छत्रपाशक्रमादद्याच्च दक्षिणं ॥ गुरुं विद्या हरिं प्राच्यपुराणादिलिखेत्तर ॥ १०॥ पूर्वव
 न्मंडपाद्ये च ऐशान्यां भद्रपीठके ॥ दर्पणे पुस्तकं दृष्ट्वा सिंचयेत्सर्ववित्तघटैः ॥ ११॥ नेत्रोन्मीलनकं कृत्वा शाय्या
 यां तु न्यसेत्तर ॥ त्र्यसेत्रुपौरुषं सूक्तं वेदाद्यंतत्र पुस्तके ॥ १२॥ कृत्वा सजीवकरणं प्राच्यं हत्वा चरुंततः ॥ संश्रा
 ङ्गदक्षिणाभिस्तु पूर्वादीन् भोजयेत्तद्विजान् ॥ १३॥ रथेन हस्तिना वा पिन्ना मयेत्युस्तके नरैः ॥ गृहे देवा लया
 दौ तु पुस्तकं स्थाप्य पूजयेत् ॥ १४॥ वस्त्रादिवेष्टितं पादादादावंते सदा चयेत् ॥ जगच्छांत्ये चावधार्य पुस्तकं वाचयेत्तर ॥ १५॥ अथायमे
 कं कुर्यात्त्रिपुजमानादिसेवयेत् ॥ द्विजाय पुस्तकं दत्वा फलस्यो तो न विद्यते ॥ १६॥ त्रीण्यहुरतिदाना निगावः च

विसरस्वती॥ विद्यादानफलीदत्तामस्यादिपत्रसंचयं॥ १८॥ यावत्कृत्यत्र संख्या नमक्षराणां तथानघाः॥ तव हर्षस
हस्त्राणि विष्णुलोके महीयते॥ १९॥ पंचरात्रं पुराणानि नारतादिद्वंद्वैरिः॥ कुलैकवेंशमुधत्सु परेतत्वे तु लीयते॥ २०॥
इत्याग्नेये महापुराणे देवादिप्रतिष्ठानामैकपंचाशतमोऽध्यायः॥ ५१॥ श्रीभगवानुवाच॥ कृपवापितडागानां
प्रतिष्ठावचितं शृणु॥ जलरूपेण हि हरिः सोमो वरुण उन्नमः॥ १॥ अग्निसोममयं विश्वं विष्णुमापस्वकारणं॥ है
मं रूपं रत्नजं वा वरुणं कारयेन्नरः॥ २॥ विनुजं हंसं पृथुस्तं दक्षिणेनाभयप्रदं॥ वामेन नागपाशं तु नदीनामादि
संयुतं॥ ३॥ यागमंडपयाग्येऽस्मात् वेदिका कुंडमंडितं॥ तोरणं वारुणं कुंडं मेघं संचकरकान्वितं॥ ४॥ नद्रके चा
इचं प्रेक्षास्त्रिके द्वारकुंडं न कान्॥ अस्याधानं वाप्यकुंडं देहत्वाष्टांगं प्रदापयेत्॥ ५॥ वरुणं स्नानं परितुयेतेशतेति
संस्पृशेत्॥ घृतेनाभ्यंजयेत्पुष्पात्पुष्पमंत्रेण देशिकः॥ ६॥ शन्नो देवीति प्रक्षाल्य श्रुद्वत्प्राप्तिवोदकैः॥ अधिवा
सयेदृकुं नान्सासुद्रं पृथुं न के॥ ७॥ गंगमग्नौ वर्णतोयं दक्षे रक्षेत्स्वनेऽरं॥ नदीतोये पश्चिमे तु व्याययेत्
न चोदकं॥ ८॥ अक्षिजं चोत्तरं स्वाप्यरे शान्ता तीर्थसंभवं॥ अलाभे तु नदीक्षेदं यासां रुद्रे निमंत्रयेत्॥ ९॥ नै
त्रे चोत्तरे चित्रं तत्र क्षुमधुरत्रयेः॥ ज्योतिर्मयं जयेद्देव्यायुरवेगामथाप्ययेत्॥ १०॥ समुद्रयेत्पश्चिमि सिंचेत्
वरुणं पृथुं नतः॥ समुद्रं गङ्गां गेयात् सोमो धेनवे निवर्षकान्॥ ११॥ देवीरापो निष्कुराक्षिः न दाक्षिः पंचनद्य

राम.

६५

तः॥ अक्षिजं चोत्तरं स्वाप्यरे शान्ता तीर्थसंभवैः॥ १२॥ आपो हि शपंचगव्यादिरापवर्णेति स्वर्णजान्॥ आपो हि
ष्टेति वर्षे त्यौ व्याहृत्याह य संभवैः॥ १३॥ वरुणं वोतडागात्यौ वरुणाभिसुवागपुतः॥ आपो देवीति निरजो रे
काशीति घटैस्ततः॥ १४॥ स्नापयेद्वरुणस्येति त्वं नो वरुण चार्चकं॥ वरुणेति पवित्रं तु प्रणवेनोत्तरीयकं॥ १५॥
सद्धारुण्येन पुष्पादिप्रदद्याद्वरुणाय तु॥ चामरं दपणं छत्रं व्यंजनं वैजयंतिकं॥ १६॥ मूलेनोत्तिष्ठ संस्था
प्यतां रात्रि मधिवासयेत्॥ वरुणं चेति सान्निध्यं सद्धारुण्येन पूजयेत्॥ १७॥ सजीवकरणं मूलात् पुन
र्गंधादिना यजेत्॥ मंडले पूर्ववत्प्राच्यकुंडे सुसमिधादिकं॥ १८॥ वेदादिमंत्रैर्गंधाद्याश्च तस्मिन् धेनवो
दहेत्॥ दिक्षु घोरं यवचरुं ततः संस्थाप्य होमयेत्॥ १९॥ व्याहृत्यावायगायत्रा मूलनौषधयेतथा॥ स्त्र
यपि प्रजापतये दोषाहां च त कचिक्षिकः॥ २०॥ तस्यैष्टियो हृदये इह श्वहरयेततः॥ इह रत्येवेह माता
अमोनीष्टश्च रोहकः॥ २१॥ विष्णुश्च वरुणो मातारायस्योषोमहेंद्रकः॥ अग्नि यमो नैर्हतो यवरुणा वायुरेव च॥
२२॥ कुवेर इति नैतो यत्र साराजानेश्वरः॥ तस्मै स्वाहेतुं विष्णुश्च तदि प्रा सोति होमयेत्॥ २३॥ सोमो धेनवेति य
ज्ज्वा इमं मेति च होमयेत्॥ सोमो धेनवेति यज्ज्वा इमं मेति च होमयेत्॥ २४॥ आपो हि ष्टेति तिसृभिः इमारुद्रेति
होमयेत्॥ दशदिक्षु वलिंदद्यात्तं धपुष्पादिना चयेत्॥ २५॥ प्रतिमां तु समुखाप्य मंडले विन्यसेदुधः॥ पूज

येरुंधपुष्पाद्यैर्हैमपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ २५ ॥ जलाशयांस्तदिग्भागेवितस्तिष्यसंमितान् ॥ कृत्वा प्रोत्तंडिलप्रेष्या
 तसैकतान्देशिकोत्तमः ॥ २६ ॥ वरुणस्येति मंत्रेण आज्यमष्टशतं ततः ॥ चरुं यवमयं हुत्वा शान्तितोयं समाहरेत् ॥ २७ ॥
 सिचयेत् ॥ धिदेवस्य सजीवीकरणं चरेत् ॥ ध्यायेत्तं वरुणं युक्तं गोर्धनिदनदीगणैः ॥ २८ ॥ उर्वरुणा यनमोऽर्चयत्
 तः सानिधमाचरेत् ॥ उल्हाप्य नागपृष्टाद्यैर्नामयेत्त्रिषु मंगलैः ॥ २९ ॥ आपो हि ऐति चक्षेपा तन्निर्मध्याक्तेषु देजले
 जलाशये मध्यगते सुप्रविनिवेशयेत् ॥ ३० ॥ स्नात्वा ध्यायेच्च वरुणं सृष्टिं ब्रह्मांडसंज्ञिकीं ॥ अग्निबीजेन संदग्धां तज्ज
 स्म ज्ञावयेद्विमां ॥ ३१ ॥ सर्वमापो मयं लोकं ध्यायेत्तत्र जलेश्वरं ॥ तोयमध्यस्थितं देवं ततो यूपं निवेशयेत् ॥ ३२ ॥ चतु
 रस्रमथाष्टासं वत्सं वा सुवर्णितं ॥ साराध्य देवतालिङ्गं दशहस्तं तु कूपके ॥ ३३ ॥ यूपं यत्नीय दृक्षोऽयं मूले हैमं
 फणिं ससेत् ॥ चाप्यापंचदशकरं पुष्करिण्या च विंशकं ॥ ३४ ॥ तडागं पंचविंशारं जलमध्ये निवेशयेत् ॥ स्वा
 प्यतद्देष्टयेच्च स्त्रैर्यूपोपरि पताककां ॥ ३५ ॥ तदभ्यर्च्य च गंधाद्यैर्जगत्तां स समाचरेत् ॥ दक्षिणां गुरवे दद्यात्तन्मो
 हे माज्यपातकं ॥ ३६ ॥ द्विजेभ्यो दक्षिणा देया आगतान् भोजयेत्तथा ॥ आब्रह्मसं वपुर्यता ये केचित्सलिलजार्थिनः
 ३७ ॥ ते तपि सुपगच्छंतु तडागस्थेन वारिणा ॥ तोयमुत्सर्जयेद्देवं पंचगव्यं विनिक्षिपेत् ॥ ३८ ॥ आपो हि ऐति तिसृभिः
 शान्तितोयं द्विजैः कृती ॥ तीर्थतो यक्षीपेत्पुष्पैर्गणैः कुलपाययेत् विजान् ॥ ३९ ॥ अनिवारितमन्त्राद्यैः सार्वजत्यं च

राम.

६६

र

कारयेत् ॥ अश्वमेधसहस्राणां सहस्रयः समाचरेत् ॥ ४० ॥ एकाहं स्थापयेन्नोयं तमुपयुतायुतं ॥ विमाने मो
 दते स्वर्गे न केन स गच्छति ॥ ४१ ॥ गवादिपिबते यस्मात् तस्मात् कर्तुं न पातकं ॥ तोयदानात्सर्वद्वानफलं प्राप्नुहि
 वेज्जयेत् ॥ ४२ ॥ आग्नेये महापुराणे वापि कुपतडागप्रतिष्ठानामद्विपंचाशतमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ श्रीभगवा
 नुवाच ॥ सनायाः स्थापने वक्ष्ये तथैतेषां प्रवर्तनं ॥ नमोऽपरिग्रहायां च वास्तुयागं समाचरेत् ॥ १ ॥ स्वेच्छया
 तु सनां कृत्वा स्वेच्छया स्थापयेत्पुरान् ॥ पृच्छंतं स्पृष्ट्वा ममदौ न श्रुत्यां कारयेत्सनां ॥ २ ॥ निर्मलं कुलमुधत्स
 कर्त्ता स्वर्गेति मोदते ॥ अनेन विधिना कुर्यात्सप्तमो महरेर्ग्रहं ॥ ३ ॥ यथा राज्ञो तथा तेषां पूर्वाद्याश्च ध्वजादयः
 कोणगान् वर्जयित्वा तु चतुःशालं तु वर्जयेत् ॥ ४ ॥ त्रिशालं वा द्विशालं वा एकशालं मया पिवा ॥ व्ययाधिकं न
 कुर्वीत व्ययदोषकरं हितम् ॥ ५ ॥ आयाधिको न वेत्तीडा तस्मात् कुर्यात्समं द्वयं ॥ कराराणि समस्तं तु कुर्याद्भू
 गुणं गुरुः ॥ ६ ॥ सप्तार्चिषा कृते नागे रवद्विद्या विचक्षणः ॥ अष्टधा नाजिते तस्मिन् यच्छेषं सव्ययोगतः ॥ ७ ॥
 अथवा काराराणि तु हन्यात्सप्तार्चिषा बुधः ॥ वसुभिः संदत्ते नागे ध्वजादिपरिकल्पयेत् ॥ ८ ॥ त्रिशालं कत्रयं श
 स्रुदकं पूर्वविवर्जितं ॥ याम्यापरिग्रहापेतं देशालं शस्यते सदा ॥ ९ ॥ याम्ये शाल्ये कशालं तु प्रत्यक्षं शालं मया
 पिवा ॥ एकशालं च पञ्चशालं शेषास्त्ये प्रयावहा ॥ १० ॥ चतुःशालं सदा शस्तं सर्वदोषविवर्जितं ॥ याम्ये नो मा

कुर्वीत भवने सप्त नौ मकं ॥ ११ ॥ द्वारवेधादिरहितं पुराणेन च वर्जितं ॥ देवग्रहं देवतायाः प्रितिष्टा विधिना स
दा ॥ १२ ॥ संस्थाप्य मनुजानां च समुदायोक्तकर्मणा ॥ प्रातः सर्वोपधी स्नानं कृत्वा गुरुतं द्रितः ॥ १३ ॥ मधुरैस्तु दि
जान्नो ज्य पूष्णकुं जादिशोभितं ॥ स्वतोरणं स्वस्तिवाचं विजान गोष्टदसकः ॥ १४ ॥ गृहीयते प्रवेशो च देवता
त प्राच्यं संविशेत् ॥ गृहेषुष्टिकरं मंत्रं पठेत् क्षेमं समाहिता ॥ १५ ॥ नंदनं दपशिष्टे च वसुभिः प्रजया सह ॥ जपेन्नागविश
या दे प्रजानां विजयावह ॥ शर्णीकिर सदाया दे र्मुक्तं कुरुषु मां ॥ भद्रं कारु पदाया दे कुरु भद्रं मतिर्मम ॥ १६ ॥
सर्वबीजोपधी युक्ते सर्वरत्नौषधी हते ॥ रुचिरे नंदने नंदे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥ १७ ॥ प्रजापतिसुते देवि चतुरग्रे म
हीयसे ॥ सुभगे सुवृते देवि ग्रहे कारु पिरम्यतां ॥ १८ ॥ पूजिते परमाचार्ये गंधमात्ये रत्नकृते ॥ भवन्तु तिकरी
देवी गृहे नागविरम्यतां ॥ १९ ॥ अव्यक्ते व्याहृते एणे मुने रंगि रसः क्रमात् ॥ इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठाकाम
याम्यहं ॥ २० ॥ देवास्वामि पुरस्वामि ग्रहस्वामि परिग्रहे ॥ मनुष्यधन इत्यश्वपशु वृद्धिकरी नृणां ॥ २१ ॥ इत्याग्ने
ये महा पुराणे सभाग्रह स्थापनं नाम त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ श्रीनगवानुवाच ॥ ॥ समुदायप्रतिष्ठा
च वक्ष्ये सावा सुदेव वर ॥ आदित्या वसवोरुक्ता साध्या विश्वेष्टिनी तया ॥ ॥ शारुष पश्चतया सर्वे वक्ष्ये तेषां विशेषकं
यस्य देवस्य यन्नामतस्याद्यं ग्रहनास्करं ॥ १ ॥ मात्राभिर्नैदयित्वा तु दीर्घा एपगानि कल्पयेत् ॥ प्रथमं कल्पयेद्बीजं

सर्विंशप्रणवंगतिं ॥ २ ॥ सर्वेषां मूलमंत्रेण पूजनं स्थापनं तथा ॥ नियमं तत्र कृच्छ्राणां संमठ संक्रमवेष्टनां ॥ ३ ॥
मासोपवासदादृश्या इत्यादि स्थापनं वदेत् ॥ शिलां पूष्णघटं कारुपां संभारं स्थापयेत्ततः ॥ ४ ॥ ब्रह्मरूपं चेत्समाह
त्यश्रपेद्युवमयं चरुं ॥ क्षीरेण कपिलायास्तु त्वं विस्मोरिति साधकः ॥ ५ ॥ प्रणवेणानिघार्यैर्वदव्यं सिंघदयेत्ततः ॥
साधयित्वा वतायपि विष्णुमस्यर्च्य होमयेत् ॥ ६ ॥ व्याहृत्या चैव गायत्र्या तदि प्राप्तेति होमयेत् ॥ विष्णुतश्च सुभि
दाद्यैर्भूययेत्तथैव च ॥ सूर्याय प्रजापतये च तृतीक्षत होमयेत् ॥ द्यौः स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा पृथ्वी महाराज कः ॥
तस्मै सोमं चरावैंद्राद्यैर्होममाचरेत् ॥ ७ ॥ एवं दत्वा चरो भगिन् दद्याद्दिग्बलिमादरात् ॥ समिधानां नातं कृत्वा
प्रालाशवाद्यहोमकं ॥ ८ ॥ कुर्यात्पुरुषसूक्तेन इ एव तीर्तिनाष्टकं ॥ हुत्वा तु ब्रह्मविस्मिन् देवानामनुवापिनां
१० ॥ ग्रहाणामाकृतीर्हुत्वा लोके शानामथो पुनः ॥ पर्वतानां नदीनां च समुद्राणां तथा कृतीः ॥ ११ ॥ कृत्वा च मा
हृतीर्दद्यात्तत्क्रत्वा पूष्णकृती त्रयो ॥ वीषं देते नमंत्रेण वैष्णवेनापितामहं ॥ १२ ॥ पंचगव्यं चरुं प्राशपदघादाचा
र्यदक्षिणां ॥ तिलपात्रं हेमपुत्रं सवस्त्रांगं मज्जं कृतां ॥ १३ ॥ प्रीयतां भगवान् विष्णुरित्युत्सर्ज्ये द्रुतं बुधः ॥ मासो
पवासदेवक्यां प्रतिष्ठां वक्षिष्यति ॥ १४ ॥ यत्नेन तोष्य देवेशं अपयेत्तद्वैष्णवं चरुं ॥ तिलतंदुलनिवारैः स्था मा
कैरपवायवैः ॥ १५ ॥ आज्येनाघार्घ्यचिन्ताघर्घ्यहोमयेन्मन्त्रिर्मन्त्रकैः ॥ विष्वादीनां माशयानां तदंतो होमयेत्तु

नः॥१६॥ उंविष्णवे स्वाहा॥ उंविष्णवे निर्याय स्वाहा॥ उं तसिंहाय स्वाहा॥ उं पुरुषोत्तमाय स्वाहा॥ द्वादशमस्य
समिधो होमाय एतद्भुताः॥ विष्णोर राटमंत्रेण ततो द्वादशचाकृतीः॥१७॥ इदं विष्णोर रातीचरो द्वादश आकृतीः
हुत्वा चाज्या हुती सावततदि प्राप्तेति होमयेत्॥१८॥ शेष होमंततः कृत्वा दद्यात्पूर्ण हुतित्रयं॥ प्रणवेन मुद्रांक्षते
कृत्वा पत्रे तपेष्पले॥१९॥ ततो मासाधिपानो तु विप्रान् द्वादश जीजयेत्॥ त्रयोदश युरुस्तत्र ते श्लो दद्यात्त्रयो
दश॥२०॥ कुमानस्वाद्य तसंयुक्तान् स छत्रोपानहान् तितान्॥ गृहेषु होममेवंतु कृत्वा सर्वं यथाविधि॥२१॥
सुवर्णमाल्य होमाद्य न त्रते एते त्रयोदश॥ गाव प्रीति समायात प्रवरंतु महर्षिताः॥ इति गोपथ्यमुत्सृज्य पूयेत
त्र निवेशयेत्॥ दश हंस प्रपाराममव संक्रमणादिषु॥ पूर्वोक्तेन विधानेन प्रविशेच्च गृहं गृही॥ अनिवारि
तमन्नाद्यैः सर्वेष्वेतेषु कारयेत्॥२२॥ द्विजेभ्यो दक्षिणा देया यथा शक्त्वा विचक्षणैः॥ आरामं कारयेद्य स्त
नंदनेषु चिरं वसेत्॥२३॥ मरदानाच्च स्वर्लोके शक्रलोके वसेत्तु यः॥ प्रपादनात्वारुणे च संक्रमे च वसेद्दि
वि॥२४॥ इष्टं कामं तु कारी च गोलोके मार्गं कुरुवां॥ नियमकृतं कृद्विष्णु कृच्छ्रं कृत्वा सर्वपापकामाः॥२५॥ ग्रहं दत्वा
वसेत्स्वर्गे यावदाह तसंभवं॥ समुदाय प्रतिष्ठाद्या शक्रादीनां ग्रहात्मनां॥२६॥ इत्याग्नेयेनां महापुराणे स
मुदाय प्रतिष्ठानामचतुः पंचाशत्तमोऽध्यायः॥५४॥॥ भगवानुवाच॥॥ जीर्णोद्धारविधिवंश्चे भूषितं स्तपयेद्गु

रुः॥ अचलं विन्यसेद्देहेति जीर्णं परित्यजेत्॥१॥ संहारविधिना तत्र तत्वा संहृत्ये देशिकः॥ सहस्रं नारसिंहे
न हुत्वा तामुद्धरेद्गुरुः॥२॥ धातुजं रत्नजं वापि अगधे वा जले बुधौ॥ पानमारोप्य तीर्णं पिच्छाद्यवस्त्रादिना नयेत्
३॥ वादित्रैः प्रक्षिपेत्तोये गुरवे दक्षिणां ददेत्॥ यत्प्रमाणाच्च यद्भ्रमात्तन्मात्स्यं छादयेद्दिने॥४॥ कूपवापितडागा
देर्जीर्णोद्धारं पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥॥ श्रीभगवानुवाच॥॥ वक्ष्ये विधिं चोत्सवस्य स्थापिते तु सुरेत्॥ त
स्मिन्नष्टैश्चैकरात्रे त्रिरात्रं चोत्तराष्टकं॥१॥ उत्सवेन विनायकस्मात् स्थापनं निःफलं न वेत्॥ अयने विषुवे चापि शय
स्यानुकूले वा यात्रां देवस्य कारयेत्॥ मंगलां कुरगे पै सुनृत्य गीतादिवाद्यकैः॥३॥ संवेद्य घटिका पालीं संकुरा
रोहणे हिता॥ यवान् शालीन् तिलान् मुद्गान् गोधूमान् सितवर्षान्॥४॥ कुलस्य माषानिष्पावान् क्षालयित्वा त
मापयेत्॥ पूर्वदिनं च बलिं दद्यात्तत्र मन्दीपः पुरं निशि॥५॥ इन्द्रादेः कुमुदादेश्च सर्वं कृते स्म रावच॥ अनुग
च्छति ये तत्र प्रतिरूपधराः पुनः॥६॥ पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं ते प्राप्नोति संशयः॥ आगत्य देवतागारं देवं विज्ञापये
द्गुरुः॥७॥ तीर्थयात्रायां देवस्यः कर्तव्या सुरोत्तमः॥ तस्यारंभमनुजातुमर्ह सर्वज्ञ सर्वदा॥८॥ देवदेव तु वि
ज्ञाप्य ततः कर्म समाचरेत्॥ पुरोहद्वदिकायां तु वेदिकां भूषितां व्रजेत्॥९॥ चतुर्भुजं तु तन्मध्यस्थं सिकां प्रति
मान्यसेत्॥ कर्मार्थं लेप्पचित्रेषु स्थाप्य तत्राधिवासयेत्॥१०॥ वैष्णवैः सह कुर्वीति एतां गंतुं मूलतः॥ एत

धारानिषेकं वा सफलां शर्वरीं बुधः ॥ ११ ॥ दर्पणं दर्शनीं राजगीतवाद्यैश्च मंडला ॥ बीजनं पूजनं दीपं गंधपुष्पादिभि
र्यजेत् ॥ १२ ॥ हरिद्रा मुद्गकाश्मीरशुक्लचूर्णानि मूर्धनि ॥ प्रतिमायाश्च नक्तानां सर्वतीर्थफलैर्हते ॥ १३ ॥ स्नापयि
त्वासमम्यर्चयान्नाविंबं रथे स्थितं ॥ नयेत्तुरुर्नदीनां दैत्यत्राघैराक्षपालिकं ॥ १४ ॥ निम्नगायाजनादवकृतत्रवे
दीतुकारयेत् ॥ वादनादध्यायेवंतस्यावेद्यं निवेशयेत् ॥ १५ ॥ चरुं च स्रपयेत्तत्र पायसं होमयेत्ततः ॥ आपो हि हो
मनिषदैः पूजयेदरीमुखकैः ॥ १६ ॥ पुनर्देवं समादाय तोषेत्तत्र चाद्यमर्षणं ॥ स्नायान्महाजले विप्रैर्वेद्यामुत्तार्य
तेन्यसेत् ॥ १७ ॥ पूजयित्वा तदंगं च प्रासादं च नयेत्पुनः ॥ पूजयेत्प्रावकस्त्रुगुरुः स्याद्भुक्तिमुक्तिफलदा ॥ १८ ॥
आग्नेये महापुराणे देवयात्री तस्य वेषद्वयं चाशत्रुमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मन्मृग्यु प्रवक्ष्यामि स्ना
पनोत्सवविस्तरं ॥ प्रादस्याग्रतः कुंजान्मंडपेन्यसेत् ॥ १ ॥ कुर्याध्यानाचनं होमं हरेरादौ च कर्मसु ॥ सह
स्रं वा शतं वा पि होमयेत्पूण्यासह ॥ २ ॥ स्नानं कुर्यात्प्रायश्चित्तकलशं च ॥ अधिविषं सेत् ॥ अधिवासं सूत्रकं
वान्धारयेन्मंडलेषु टान् ॥ ३ ॥ चतुरस्रं पुरं कृत्वा रुद्रं प्रविनाजयेत् ॥ मध्ये तु नवकं स्थाप्य पार्श्वपंक्तीः प्रस
र्जयेत् ॥ ४ ॥ शालिचूर्णादिना पूर्य पूर्वदिनवकेषु च ॥ कुंजमुद्रांततो बध्ना घटं तत्र नयेद्बुधः ॥ ५ ॥ पुंडरिकाक्ष
मंत्रेण दभनिस्तोतुं विसर्जयेत् ॥ अग्निः पूर्णं सर्वरत्नयुतं मध्येन्यसेत् ॥ ६ ॥ यवव्रीहिलोभैर्वनी वाराः स्था

राम.

६९

मकाः क्रमात् ॥ कुलत्थामुद्रासिद्धार्थास्तद्वक्त्रां नष्टदिक्षु च ॥ ७ ॥ एतदुत्तमवके मध्ये घटं पूर्णं घटेन्यसेत् ॥
पलाशाश्च त्र्यम्बो धाविलो दुंबरश्रीरिणा ॥ ८ ॥ जंबूशमी कपिल्यानां त्वक्क कण्ठे घटाष्टकं ॥ आग्नेये नवके
मध्ये माप्यचूर्णं घटेन्यसेत् ॥ ९ ॥ गोमृगनगगंगासुगजैर्द्रुदर्शनेषु च ॥ तीर्थक्षेत्रवुरेसु शैलैश्च काश्च घटेन्य
सेत् ॥ १० ॥ याम्येतु नवके मध्ये तिलतैलं घटेन्यसेत् ॥ नारंगमपजंबीरं रज्जूरं रूपाकाः क्रमात् ॥ नालिकेरं
सेत् पूर्वदाडिमं पनसं फलं ॥ नैऋते नवके मध्ये क्षीरपूर्य घटं न्यसेत् च ॥ वर्षजं हैमतीयं च नैऋतं गंगमेव च ॥
१३ ॥ उदकात्पथवामध्ये नवके कदलीजलं ॥ सहदेवं कुमारी च सिंह्या घीतयाम्बतां ॥ १४ ॥ विष्णुपत्नी शत
नितां वचां दिव्यौषधीं न्यसेत् ॥ पूर्वदौ सौम्यं नवके मध्ये देवि घटेन्यसेत् ॥ १५ ॥ पत्रमेलात्वं च कृष्टं बालकं च
दनद्वयं ॥ लताकस्तुरीकां चैव कृष्णागरुमथ क्रमात् ॥ १६ ॥ सिद्धद्रव्याणि पूर्य दौ शंतितोयमथैकतः ॥ चंद्र
तारं क्रमात् गुल्फगिरिसारं त्र्युन्यसेत् ॥ १७ ॥ घोससारं तथा सीसं खदिरं रत्नमेव च ॥ घटनासत्यचो धृत्य स्नप
येत्सुलभं ततः ॥ १८ ॥ गंधाद्यैः पूजयेद्ब्रह्मैकत्वाष्टर्णां भुक्तिं चरेत् ॥ बलिं च सर्वभूतेभ्यो नोजयेद्दत्तदक्षिणः ॥ १९
देवैश्च मुनिभिर्भुजैर्देवं संस्नाप्य चेश्वरः ॥ बभ्रुवुः स्थापयित्वा धूमपनोत्सवकं चरेत् ॥ २० ॥ अष्टोत्तरसहस्रेण प
ठनां सर्वनाम्न वेत् ॥ यज्ञावष्टय संस्नाने पूर्णा संस्थापने कृते ॥ २१ ॥ गौरीलक्ष्मीविवाहादिचोत्सवं स्नानं पूर्वक

इत्याग्नेये महापुराणे यज्ञावन्तयस्नातं नाम षडपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिष्ठापद
प्राणां च वक्ष्ये हं तु क्रिमुक्तिदां ॥ सर्वेषु ध्योदे कैरी प्राणविशतकविष्टपितान् ॥ १ ॥ वक्ष्यान्मात्यैरलं कृत्यवासोभिः
परिवेष्टयेत् ॥ अथासौ वरुणाकार्यं सर्वेषां कर्णवेधनं ॥ २ ॥ हेमं शिलाकया कार्यं वेधां तु फलसंप्रकं ॥ अधिवा
सयेच्च प्रत्येकं कुंभान्बलिनिवेदयेत् ॥ ३ ॥ इन्द्रादेरधिवासो यहीमः कार्ये वनस्यते ॥ रुग्णजुः सामं त्रैश्ववारु
णे मंत्रैरेवैः ॥ ४ ॥ वक्ष्यादिव कुंभैस्तु सप्त नंदिजपुंगवाः ॥ तरुणं यजमानस्य कुर्याच्च यजमानकः ॥ ५ ॥ ऋषि
नो दक्षिणं दद्यात् गोमूत्रं नृषणवस्त्रकं ॥ क्षीरेण नोजनं दद्यात् न्यावतुष्टयं ॥ ६ ॥ होमस्त्रिलो ज्यैकार्यं सुप्रला
जसमिधस्तथा ॥ आचार्ये विष्णुं दद्यात् पूर्णवर्तं दिनचतुष्टयं चंद्रपादं पापनाशः परासिद्धिश्च क्षारामप्रति
ष्टया ॥ स्कंदायेशो यथा प्राह प्रतिष्ठाप्यं तथा शृणु ॥ ७ ॥ सूर्ये शगणशक्त्या देः परिधारस्य वेहरेः ॥ ८ ॥ इत्या
ग्नेये महापुराणे आरामप्रतिष्ठानां सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ इत्युवाच ॥ गणेशं प्रवक्ष्यामि
निर्विघ्नाय शिलापदं ॥ गणाय स्वाहा त्वदयमेकदंष्ट्राय वैशिरः ॥ १ ॥ बलकर्णिते च शिरवा गजवक्त्राय च
र्मच ॥ महोदराय मुदंडस्त्राय क्षित्तै घातकं ॥ २ ॥ गणाय रुद्राश्विका च शक्त्या नतौ च चर्मकं ॥ मुख्यास्त्रिमं
डलं चाधश्चोष्ठिदं नमश्चयेत् ॥ ३ ॥ पद्मकर्णिकीं बीजांश्च ज्वालित्वा नंदया चयेत् ॥ सर्वेषां कामरूपा च उ

दगा कामदास्तथा ॥ ४ ॥ सत्याच विष्णुनाश्चाच आसनं गंधमूर्त्तिका ॥ यं शोषणं च दहनं नष्टं चोचितं यामृतं ॥ ५ ॥
अथ गणेशाय नमः ॥ लंबोदराय विसृहे महोदराय धिमहि ॥ तन्त्रोदंती प्रचोदयात् ॥ ६ ॥ गणपतिर्गणाधि
पोगणेशो गणनायकः ॥ गणवक्त्रीणो वक्त्रं तु ड एकदंतो महोदरः ॥ ७ ॥ गजवक्त्रो लंबकुक्षिर्विकटो विष्णुना
यकः ॥ धूम्रवर्णो महेंद्राद्याष्टागणपिके स्मृताः ॥ ८ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे विनायकपूजायामष्टपंचा
शत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ इत्युवाच ॥ वक्ष्यामि स्कंदनित्याद्यं स्नानं पूजां प्रतिष्ठापनां ॥ स्वात्माशिलां समुधृत्य मुद
मं शं गुलततः ॥ १ ॥ सर्वात्मना समाहृत्य प्रहृष्टेनैव पूजयेत् ॥ सरासां पयस्तीरे निधाया स्त्रेण शोधयेत् ॥ २ ॥ तणा
दिशिरयो रूत्य चर्मणा विनज्जेदिधा ॥ एकयानाभिपादां तं प्रक्षाल्य पुरमस्यथा ॥ ३ ॥ अस्त्रानिलब्धया लक्ष्मीदा
त्रया सर्ववियहं ॥ विरुध्यतस्माक्षपाणिभ्यां प्राणान् संयम्य वारिणि ॥ निमज्ज्यासीनित्कद्यं स्मरन्कालानलप्र
भं ॥ मनस्माने विधायेत्यं समुत्थाय जलांतरात् ॥ ४ ॥ प्रातः संध्यामुपास्याद्यविधिस्नानं समाचरेत् ॥ सारस्वत्या
दितीर्थानामेकं संकुशमुद्रया ॥ ५ ॥ रुद्राक्षं तथा स्नाप्य पुनः संहारमुद्रया ॥ शेषमज्जागमादाय प्रविश्या
नाभिवारिणी ॥ ६ ॥ समप्रणितले कुर्यात्तन्नागत्रयमुद्रं द्भुखः ॥ अंगैर्वक्षिणमेकाद्यं पूर्वमस्त्रेण सप्तधा ॥ ७ ॥
शिवेन दशधा स्त्र्यं यजेद्भागत्रयं क्रमात् ॥ सर्वदिक्षु जपेत्सर्वहं फलं तं गवाणुना ॥ ८ ॥ कुर्याच्छिवेन सौम्येन शिवती

यं रुज क्रमात् ॥ सर्वगि मंगल जप्तेन मूढादि चरणवर्धनः ॥ ११ ॥ दक्षिणेन समारभ्य पठनं चतुष्टयं ॥ पिवायस्वानि
सर्वाणि पाण्यमुरी करणेन च ॥ १२ ॥ शिवं स्मरंति मज्जत हरि गंगेति वा स्मरन् ॥ बौध्दं गपतं गेनकः कुर्यादभिषे
चने ॥ १३ ॥ कुंजपात्रेण रक्षार्थं पूजितं विधिपेज्जलं ॥ स्नात्वा राजोपचारेण सुगंधा मलकादिभिः ॥ १४ ॥ स्नात्वा
चोत्तीर्य तं तीर्थं संहारिणो पसंहरेत् ॥ अस्नाः तोविधिं छेदेन संहितामंत्रितेन च ॥ १५ ॥ निवृत्यादिविच्छेदेन न
स्नाना स्नानमाचरेत् ॥ शिरसः पादपर्यंतं ऊं फडं नगवानना ॥ १६ ॥ तेन कृत्वा मतं स्नानं विधिस्तानं समाचरेत् ॥ एष
तत्पुरुषा घोरा गुह्यका जातसंस्वरैः ॥ १७ ॥ क्रमेणोद्दलयेन्मृद्विवक्रहस्तुत्यविग्रहात् ॥ सत्यान्नायनिशीयेव
च यष्टिवा विमानयोः ॥ १८ ॥ मुक्तातु रुषयः पीत्वा हुत्वा चावशपादिकां ॥ स्त्रियं न पुंसं केशं विता न शिवमूषि
कां ॥ १९ ॥ स्नानमात्रेयकुं स्पृष्ट्वा शुचा बुद्धुतं चरेत् ॥ सूर्याश्च वर्षसंपर्कैः प्रादुर्भवेनार्चवाङ्मना ॥ २० ॥ माहेन्द्र
स्नानमैशानं कार्यं सप्त सदा विधिः ॥ गोसहः सध्यगः कुर्यात्तत्पुरोखातरेणुभिः ॥ २१ ॥ पावनं नूनं मंत्रेण स्ना
नेन कर्मणा च वा ॥ सद्योजातादिभिर्मंत्रैरस्त्रैरभिषेचनं ॥ २२ ॥ मंत्रस्नानेन वै देवं वारुणाग्रेययोरपि ॥ मन
सामूलमंत्रेण प्राणायामपुरःसरं ॥ २३ ॥ कुर्वीत मानसं स्नानं सर्वत्र विहितं च यत् ॥ वैष्णवादौ च तन्मंत्रैरेवं
स्नानादिकारयेत् ॥ २४ ॥ संध्याविधिं प्रवक्ष्यामि मंत्रतः ॥ संविश्य त्रिःपिबेदं बुद्ध्या त्तीर्थेन संवरैः ॥ २५ ॥ स्वहांते

राम.
७९

रात्मतत्वाद्यैस्ततः खानि स्पृशेत् तदा ॥ सकलीकरणं कृत्वा प्राणायामेन संस्थितः ॥ २६ ॥ त्रिः समावर्तयेन्मन्त्री मनसा
शिवसंमितं ॥ आचम्य मस्य संध्यां च प्रातः ब्रह्मं स्मरेन्नरः ॥ २७ ॥ हंसपद्मासनोरक्तां चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजां ॥ अगाध
मालिनीदक्षेवामेदंडकमंडलुः ॥ तारक्षपद्यासनां ध्यायेत् मध्याह्ने वैष्णवीं सितं ॥ शंखचक्रगदां वा मेदक्षिणे
सगुदानया ॥ २८ ॥ रौद्रं ध्यायेद्दृष्ट्वा ज्वत्स्नात्रिनेत्रां शशिभुजितं ॥ त्रिशूलाक्षधरां दक्षेवामेतां भयशक्तिकां ॥ २९ ॥
साक्षिणः कर्मणा संध्या आत्मानं तत्प्रधानं ॥ चतुर्पात्रा निनः संध्या निशीयादौ विना व्यते ॥ ३० ॥ तदिविंदुब्रह्म
रंध्रे आरूपां तपरे स्थिता ॥ शिवं चैव परं वस्तु सामर्थ्याप्यतमोक्तं ॥ ३१ ॥ मंत्रमूलं प्रदेति शिवाः कनिष्ठायाः प्रजा
पतेः ॥ ब्राह्ममंगुष्टमूलं स्तंतीर्थं देवं करप्रतः ॥ ३२ ॥ सव्यपाणितलेव केस्तीर्थं सोमस्य वामतः ॥ त्रयीणां तु स
मग्रे पुअंगुलीपर्वसंधिषु ॥ ३३ ॥ ततः शिवात्मकैर्मंत्रैः कृत्वा तीर्थं शिवात्मकं ॥ मार्जनं संहितामंत्रैस्तत्रोयेन स
माचरेत् ॥ ३४ ॥ वामपाणिषु तत्रोययोजनं सव्यपाणिना ॥ उन्नमो गेकमात्मं त्रैमार्जनं समुदाहृतं ॥ ३५ ॥ नीत्वा
तत्त्वयनां श्रागं दक्षपाणिपुटे स्थितं ॥ बोधरूपं शिवं तोयं वामपाक्षं कुंभयेत् ॥ ३६ ॥ तत्रोयं कज्जलाभासं प
गयादिव्यमुष्टिना ॥ क्षिपेद्भुजशिलायां यत्तत्र वैदग्ध्यमर्पणं ॥ ३७ ॥ स्वाहांत शिवमंत्रेण कुशपुष्पाक्षतान्वितं ॥
शिवायार्घं जलं दत्वा गायत्रीशक्तितोयजेत् ॥ ३८ ॥ तर्पणं संप्रवक्ष्यामि देवतीर्थेन मंत्रकान् ॥ तर्पयेद्देविवाये

निसाहसात्स्नाहयापुताम्ना ॥ ३० ॥ हंतं हृदया धत्वां शिरसे रूंदी र्वाधौ है कवचाधवा ॥ अस्त्राधौ सौ देवगणान्
 दादित्येभ्य एव च ॥ ३१ ॥ हां वसुरुद्रेभ्यो विश्वेभ्यश्चैव मरुद्भ्यः ॥ नृगुभ्यो हामंगिरोभ्यश्चैव नृषीन् कंतोपवन्मथ ॥ ३२ ॥
 अत्र येथ वशिष्ठाय नमश्चाधुप्रसृष्टये ॥ कृतकेतारका जाय विश्वामित्राय वै नमः ॥ ३३ ॥ प्रचेतसे मनुष्याश्च सन
 काय वषट्कतया ॥ हां सनेदायाद्यवषट्सनातनाय वै वषट्का ॥ ३४ ॥ सनकुमाराय वषट्का ॥ कपिलाय तया वषट्का
 पंचशिखाय तज्जवे संलग्नकरमलत ॥ ३५ ॥ सर्वेभ्यो नृतेभ्यो वै वषट्कतान् देवपीत्रनथ ॥ दक्षस्कंधोपवीती चक्र
 शमलाग्रतामिलैः ॥ ३६ ॥ कवचा लनलायापसोमाय च यमाय च ॥ अर्यमो च मित्रसोमाय बर्हिषद्भ्यश्च सुचायु
 तान् ॥ ३७ ॥ अययाय च सोमाय विशेषसुरसन्पितृन् ॥ हां शार्ङ्गाय पित्रे च वषट्काप्यपितामहे ॥ ३८ ॥
 ज्ञाते प्रपितामहाय अथ प्रेतपितृन् तया ॥ पितृभ्यः पितामहेभ्यः सुवापा प्रपितामह ॥ ३९ ॥ प्रवृद्ध प्रपितामहे
 भ्यो मातृभ्यश्च सुधातया ॥ हां मातामहेभ्यश्च स्वधादां प्रमातामहेभ्यः सर्वेभ्यश्च पितृभ्यश्च स्वधाजातिभ्यश्च सर्वा
 यस्मि एव च ॥ दिग्गदिभ्यो नमः ॥ हां मातृभ्यो महर्क्षसां ॥ ४० ॥ इत्यादि ये महापुराणे स्नानादिविधिः ॥ को न पठित
 मो ध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ इत्युवाच ॥ ॥ वक्षेस्वार्चने स्कंधकरांगन्यासपूर्वकं ॥ अहं ते जोमयः सूर्य इति ध्यात्वा र्घ्यं च
 येत् ॥ परयेन्न कवर्णेन ललाटा कृत्स्नविडना ॥ तं स ह्यरवे रंगो कृत्वा रक्षावगुणेनो ॥ ४२ ॥ संप्रोक्ष्य तज्जलेऽर्घ्यं पूर्व

राम.

७२

सो नानमर्चयेत् ॥ ४३ ॥ अहं वीजादिसर्वत्र एज नंद पडिगुतौ ॥ ४४ ॥ इति दक्षे वा मपार्थे इज्ञाने अंगणाय च ॥ अग्नौ भु
 रुर्मतमधे प्रवृत्ते चास नं यजेत् ॥ ४५ ॥ अग्नौ दौ विमलं सारसारा ध्ययनं संमुखं ॥ शितरक्तपीतनीलवर्णान् सि
 हनिमान् यजेत् ॥ ४६ ॥ पद्ममध्ये रविदीप्ता वीर्यस्यारंजपा क्रमात् ॥ रूतक्रावै विभूतिश्च विमलारै रसो घया ॥ ४७ ॥
 रौ रौ च विमला शक्तिः पूर्वाद्याः सर्वतो मुखी ॥ ४८ ॥ इहं खखोऽन्नाये हं कवचाय मे ज्ञाने त्रायेति मध्यतः ॥ ४९ ॥
 अस्त्रायेति पूर्वदिौ ततो मुद्राः प्रदर्शयेत् ॥ तियजेदावात्यभास्करं ॥ ५० ॥ ललाटा कृत्स्नं जम्बा ध्यात्वा रक्तं स
 सेनविं ॥ क्रांती सः सूर्याय नमो मूढया वाहनादिकं ॥ ५१ ॥ विधाय पीतये विभु मुद्रां गंधादिकं ददत् ॥ पद्ममु
 द्रा विं वमुद्रां दरा मुद्रां प्रदर्शयौ हदीरितं ॥ ५२ ॥ ॥ उहृदयाय नमः ॥ अर्काय शिरसे तथा ॥ नृभुवः स्वरे लि
 निशिखायै नैरुतिं यजेत् ॥ ५३ ॥ हं कवचाय मे ज्ञाने त्रायेति मध्यतः ॥ रअस्त्रायेति पूर्वदिौ ततो मुद्राः प्रदर्श
 येत् ॥ धेनुमुद्रा कदादीनां गोविषाणा च नेत्रयोः ॥ अस्त्रास्यन्नामणी ज्योत्स्नाग्रहाणा च नमस्त्रिया ॥ ५४ ॥
 सां सोमः बुधः चं च जीवन्तः भार्गवं जयेत् ॥ दलेष्टादिके प्रादौ अस्त्रो मं शानैश्चरं ॥ ५५ ॥ रं राहुं कं के
 तवे च गंधार्घ्यैः खश्च पोकिना ॥ मूले जश्चा र्घ्या त्रानुदत्ता सूर्याय संस्तुति ॥ ५६ ॥ नत्वा पराङ्मुखं चार्धक्ष्म
 श्चेति ततो वदेत् ॥ शरण्युना फडं तेन समाहृत्य दुसंस्थितं ॥ ५७ ॥ तत्पद्मे शिवसूर्ये तत्संहा रण्योपमं कृतं

ज्वा

योजयेत्तेजसश्चैवाविनिर्मात्येसमर्पयेत्॥१४॥ अम्यर्चेशजपाध्यानाद्योमात्सर्वरवेर्नवेत्॥॥ इत्याग्नेये महापु
राणोसूर्यश्चैवानामपरीतमो ध्यायः॥१५॥ इति श्रुत्वा च॥॥ शिवश्चां प्रवक्ष्यामि आचम्य प्रणवा र्घवां न॥
हारमंत्रां बुना प्रोक्ष्य होमादिहारपानयजेत्॥१॥ गणेशं रस्वतीं लक्ष्मीं मूढां दुर्बलं केयजेत्॥ नादे गंगे द
क्षशाखे स्थिते वामेशते यजेत्॥२॥ महाकालं च यमुनां दिश्रुणि निपातितः॥ उक्ता यदि व्यानविघ्नांश्च
पक्षेपांतरिक्षगान॥३॥ दक्षपार्श्विनिघातैर्नृमिस्तान्यागमंदीरं॥ देहलीलं घृणन् वामाशाखामाशि
त्यवेवृत्तेत्॥४॥ प्रविशेदक्षपादेन विन्यस्यामुद्वरे॥ उर्ध्वं वसेधिपतये ब्रह्मण्ये मध्यतो यजेत्॥५॥ नि
रीक्षणादिभिः शस्त्रैश्च दानागायत्रा नुगान॥ लब्ध्वा नृजः शिवान्मो जी गंगादिकमनुव्रजेत्॥६॥ पवि
त्रांगप्रजप्तेन वस्त्रपूतेन वारिणा॥ पूरयेदमुधोतास्मान्गायत्रा हृदये नवा॥७॥ लडुकोक्षतपुष्पा
दिसर्वद्रव्यसमुच्चयं॥ संनिधिरुत्पूजायै नृतश्च द्यौदिकारयेत्॥८॥ देवदक्षस्ति तौ न्यस्य शुद्धिं कृ
त्वा शरीरतः॥ संहारमूद्रया दायमूर्तिं मंत्रेण वारयेत्॥९॥ भोग्यकर्मोपयोगार्थं वा नेकलक्षणकारव्यया
हृदये धुनिगार्थं नोद्वा दशांतपदे यवा॥ शोधयेत्तं च नूतानि संचिंत्य शुभिरंतनो॥ चरणां गृह्य यो युग्मा
नृशिरांतर्बहिः स्मरत्॥१०॥ शक्तिरुद्यापिनी पश्चात्तं हंकारे यावकप्रभे॥ चंद्रमध्यस्थिते कृत्वा प्रणवां व

क्रिचितकं॥११॥ निवेशयेद्देवकांते फटं ततोपतेन च॥ हृत्कंठतालुमध्ये च दक्षरंध्रे विनिधयवा॥१२॥ ग्रंथि त्रिव
र्तुं हंकारं मूर्ध्नि विन्यस्य जीवकं॥ संपुटं हृदये नाथपूरकाहितचेतनं॥१३॥ हंशिरैवापरिन्यस्य शुद्धविधा
त्मकं स्मरेत्॥ कृत्वा यकुंडकं शस्त्रो एकाघातेन यो यजेत्॥१४॥ रेचकेन च विध्वंसा शिवानी लोद्य शोधयेत्
नयनीत्वा महीधतौ जलवक्रिपरस्परं॥१५॥ द्वौ द्वौ शोचौ तथा काशविरोधेन चतुर्लुपु॥ पार्थिवं मंडलं
पीतं कंठिनं वज्रलांछितं॥१६॥ होमित्यर्थं यिबीजेन तं निरुत्तिका लामयं॥ पादांतरं समृद्धिनां विविं
चतुरस्रकं॥१७॥ उच्चातपंचकेनैव वाद्य नूतं विचिंतयेत्॥ अर्धचंद्रं देवं सौम्यं शुभ्रं मंजो जलांछितं॥१८॥
रुष्टं ते मिति बीजेन जातं शक्तिक लामयं॥ संचिंत्यो घातयुगेन एव नूतं विशोधयेत्॥१९॥ नमो विंडम
यं वृत्तं विंदुशक्तिविभूषितं॥ यो माकारं मुदं च शुद्धस्फटिकनिर्मलं॥२०॥ हौंकारेण फटं तेन शांति
तक लामयं॥ ध्यात्वे को घातयोगेन मुविशुद्धं विभावयेत्॥२१॥ आप्याययेत्ततः सर्वमूलेनामृतवर्षिणा॥ आ
धाराख्यामनंतं च धर्मज्ञानादिपंकजी॥२२॥ हृदा सनमिदं ध्यात्वा मूर्तिमावाहयेत्ततः॥२३॥ स ह्याशरम
यं तस्य माधानं द्वादशांशतः॥२४॥ अथ तौ शक्तिमंत्रेण वीर्यं देतेन सर्वतः॥ दिव्यास्ततेन संप्रच्छेत् कुर्वी
त सकलीकृतं॥२५॥ हृदयादिकं गतेषु कनिष्ठाद्यं गुली पुच॥ हृदादिमंत्रविद्यास सकलीकरणं मतं

२६॥ अस्त्रेण रक्षोप्रकारं तन्त्रेणाघनादहिः॥ शक्तिजालमयोश्चोर्ध्वमहामुद्रां प्रदर्शयेत्॥ २७॥ आपादमस्तकं पा
वत्तमावपुष्पैः शिवं हृदि॥ पद्मे यजेत्स्वरकेण आकृष्टा मृतसंवृतेः॥ २८॥ शिवमंत्रेन मित्रिः कुंडे तर्पयेत् शिवानलं॥
जलादेविंदूरुपंचचितयेत्स्वप्नविग्रहं॥ २९॥ एकं स्वर्णादिपात्राणां पात्रमास्त्राबुशो धितं॥ बिंदुप्रश्रुतर्षा येषु
पतोयादितादिना॥ ३०॥ तद्दापूर्वषडंगेन पूजयित्वा भिमंत्रयेत्॥ संरक्षहेति मंत्रेण कवचेनावकुंचयेत्॥ ३१॥ व
र्द्धयित्वा धर्मशांगारोपयेद्बेनुमृद्वया॥ अभिमंत्रयेद्दयात्मानं मूर्द्धितत्रोय बिंदुना॥ ३२॥ तत्र स्याग संस्कारं प्रोक्ष
येदस्त्रवारिणा॥ अभिमंत्रयेद्दापिंडं सनुत्राणेन वेष्टयेत्॥ ३३॥ दर्शयित्वा मृतिमुद्रां पुष्पदत्तानि जासने॥ विधा
यति लकं मूर्द्धिपुष्पमूलेन योजयेत्॥ ३४॥ स्नानदेवार्चने होमेभ्यो जने योगयोगयोः॥ आवाश्रको जये धीरः सदा वा
चं यमो भवेत्॥ ३५॥ नाद्यंतोच्चारणान्मंत्रं शोधयित्वा पुरा कृतं॥ पूजा समर्प्य गायत्र्या सामान्यार्थमुपाहरेत्॥ ३६॥
ब्रह्मपंचकलावर्त्ममात्ममादावलिंगतः॥ ऐं शान्तादित्रिचंडाय हृदये न निवेदयेत्॥ ३७॥ प्रक्षाल्य पिंडिका लिंगे
अस्त्रतोये ततो हृदा॥ अर्घपात्रं तु नाशं च दितिलिंगविशोधनं॥ ३८॥ आश्रयमंत्रं लिंगं शुश्रूक्षौ सर्वान् सुरान्
यजेत्॥ वायव्यगणपतये हंगुलं सोचयेच्छिवे॥ ३९॥ आधारशक्तिमकूरनिनांकुर्मंशिलास्त्रितं॥ यजेद्ब्रह्मशिला
रूढं शिवस्यात्र तु मासने॥ ४०॥ विचित्रकसरिप्रख्यातम्योन्यं च ददर्शितं॥ कृतत्रेतादिरूपेण शिवस्यासनपादु

राम.
७४

कान्॥ ४१॥ धर्मज्ञानं च वैराग्यं मे श्वर्यं चाग्निदिग्भारवा॥ कर्पूरकुंकुमचर्चतुकजलान् यजेत् क्रमात्॥ ४२॥
पद्मचक्राणि कामध्वेष्टादौ मध्यतो नवा॥ वरदा मय हस्ता च शक्रयो धृतचामराः॥ ४३॥ वामाच्छेष्टा च रोद्री
च काली कलविका तथा॥ बलविकारणी पूज्या बलप्रथमनी क्रमात्॥ ४४॥ हा सर्वभूतदमनी कमवाग्ने
मनात्मनी॥ क्षित्यादिशुद्धवेदांते तत्त्वव्यापकमासनं॥ ४५॥ न्यसेत्सिंहासने देवं शुद्धं पंचमुखं विभुं॥ दशबा
हुं च खंडे दुदत्तानंदक्षिणेः करैः॥ ४६॥ उमरूबीजपूरं च नीलाक्षं सूत्रकोत्पलं॥ दात्रिंशत्क्षणे वेतं गौरी
मूर्तिं तु मध्यतः॥ ४७॥ हां हे हां शिवमूर्तये स्वप्रकाश शिवं स्मरेत्॥ ब्रह्मादिकारणस्यागान्मंत्रं नीत्वा शिवास्पदं॥
४८॥ ततो ललाटमध्यस्थस्फुरत्तारापतिप्रभां॥ पतंगेन समाकीर्णं बिंदुरूपं परं शिवं॥ ४९॥ पुष्पांजलिगतं ध्या
त्वा लक्ष्म्यमूर्तिं निवेशयेत्॥ उंहं हूं शिवाय नमः आवाहय्या कृदा ततः॥ ५०॥ आवाह्ये स्थाप्य पत्न्या संनिधाना
तिकं शिवं॥ निरोधयेत्निष्ठुरया कालकण्ठं फलेततः॥ ५१॥ विंबानुत्सार्षष्टाष्टालिंगमूद्रां नमस्कृतिं॥ हृ
दावाहात सुमुखी कृताः॥ ५२॥ निवेश्य स्थापयेत्तत्स्यात्संनिधानं ततः प्रभोः॥ ओं कण्ठका उपयंतं संनिधये
परिभूयः॥ ५३॥ अवकेशप्रकेशो यस्तद्भवेदवगुंठनं॥ सकलीकरणं कृत्वा मंत्रैः षड्भिरथैकतां॥ ५४॥ अंगानां
मंगिरासां चिदं स्यादमृती कृतं॥ चिच्छक्तिहृदयं शोभो शिरसे श्वर्यमष्टधा॥ ५५॥ शिखावशित्वं चाभ्यमंतेजः क

वचमेश्वरं॥ प्रवापो दुस्महश्चात्र अंतरायामहारकं॥ ५६॥ नमस्वधा च स्वाहा च वौषडेति यथाक्रमं॥ तत्पुरःस
च सुचार्यजात्यादीनि निवेदयेत्॥ ५७॥ पाद्यं पादो बुजदं देवकैर्वाचमनीयकं॥ आर्घ्यं शिरसि देवस्य हृत्पा
ष्याक्षतानि च॥ ५८॥ एवं संस्कृत्य संस्कारैर्दशभिः परेश्वरं॥ यजेत्यं चोपचारेण विधिना कुसुमादिभिः॥ प
योदधिघृतक्षौद्रं शकशाद्यैरनुक्रमात्॥ ईशादिमंत्रिर्नैर्नक्तैर्मुक्तैरेषां विपर्ययः॥ तोयधूपोत्तरेः सर्वैः
मूलेन स्थापयेत्त्रिवं॥ विरुक्ष्य यवचूर्णिनययेच्छीतलैर्जलैः॥ ५९॥ स्वशक्त्वा गंधतोयेन संस्नाप्य शुचिवा
ससा॥ नम्रमस्तकं जिगं पुष्पैर्कुर्यात्ततो ददेत्॥ ६०॥ वज्रनादौ समालम्ब्य पुष्पैः प्रार्थ्य शिवाय पुना॥ धू
पभाजनमस्त्रेण प्रोक्ष्यार्च्य शिवाय पुना॥ ६१॥ अस्त्रेण पूजितं मध्ये वा दयेत्तु गुलं ददेत्॥ दद्यादा च म
नं पश्चात् देवतां हृदयाय पुना॥ ६२॥ आत्रिकं समुच्चार्य तद्वाचमयेत्युनः॥ प्रणम्यादाय देवाज्ञां नो गंगा
नि प्रपूजयेत्॥ ६३॥ कृदग्नौ चंद्रमं वैश्वशिरश्चामी करप्रभं॥ शिखारक्ता च नैतद्व्ये कष्टं चर्मयवायवे॥ ६४॥
चतुर्वक्राश्चतुर्बाहुनूदभस्त्रान् पूजयेदिमान्॥ दंष्ट्राकरालमप्यग्रे वज्रसंनिभं॥ ६५॥ मूलं हो शिवाय नमः
हां हृत्वा शिवश्चक्रं शिखाहेमश्चास्त्रं परिकरयुता यवा॥ शिवाय दद्यात्पाद्यं च आचमनं चार्घ्यमेव च॥
गंधपुष्पैर्धूपदीपनैर्वेद्या च मनीयकं॥ करोद्धर्तनं तत्तुलं मुखवासं च दर्पणं॥ शिरश्चारोप्य देवस्य पूर्वाक्षतप

राम-

७५

वित्रकं॥ मूलमष्टशतं जप्त्वा हृदयेनाभि मंत्रितं॥ ६६॥ चर्मणा विधीतं खड्गं रक्षितं कुशपुष्पकैः॥ अक्षतैर्मुद्रया
युक्तं शिवमुद्रवसं जपेत्॥ ६७॥ उत्थाति गृह्य गृह्य च गृहाणा स्मत् कृतं जपं॥ सिद्धिर्भवति मे देवत्वत्समादात्
त्वयि स्थिते॥ ७०॥ भोगींद्रिकपवित्वा घंक्षहस्तेन संभवेत्॥ मूलायुना घतो येन देवहस्ते निवेदयेत्॥ ७१॥ य
त्किंचित्कर्म हे देव सदा मुकृतः कृतं॥ तमे शिवपदस्थस्य हंक्षः क्षयपशंकर॥ ७२॥ शिवो दाता शिवो
भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत्॥ शिवो जपेति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव च॥ ७३॥ श्लोक इयमधी सर्वे जपन् देवाय
चार्षयेत्॥ शिवंगानां दशांशं च दत्वा घंस्तुतिमाचरेत्॥ ७४॥ प्रदक्षणी कृत्य न मे तच्चाशंगमष्टमूर्तये॥ नत्वा
शनानि निश्चैव यजेत्त्रिजलादिषु॥ ७५॥ इत्याग्रे ये महापुराणे शिवपूजाविधिः॥ इति श्वर उवाच॥ अर्घ
पात्रकरो पायादग्न्याशासु च संस्कृतं॥ यागोपकरणं सर्वं दिवा दद्यात्तु लोकयेत्॥ ७६॥ उदङ्मुखः कुदुमीक्षे
त्प्रोक्षणं ताडनं कुशैः॥ विदध्यादस्त्रमंत्रेण वर्मणा सुक्षणं मतं॥ ७७॥ देवेन खातमुदारं पूरणं समतामपि
कुर्वीत चर्मणा सककुठनं तु शरायुना॥ ७८॥ सन्मार्जनं समालेपं कल्पस्त्रं प्रकल्पनं॥ त्रिमूर्तिपरिवारं
च वर्मणा सार्वलंकृतं॥ ७९॥ रेखात्रयमुदः कुर्यादिकां पूर्वजलामयः॥ कुशेन च शिवास्त्रेण ये दातासां विप
र्ययः॥ ८०॥ वज्राकरणमस्त्रं तद्वा दस्यैश्चतुष्पकं॥ अक्षिपादं तनुत्रेण विन्यसेत्तु विष्टरं रुधु॥ ८१॥ तदा वा

श्वरीतत्र इति माराध्य पूर्व जयेत् ॥ वक्रितदाग्रपतितं शुष्कपात्रोपरि स्थितं ॥ ७ ॥ क्रव्यादासं परित्यज्य विक्षणा
दिविशोषितं ॥ अदप्यं चैदं वीजं तमेकीकृतानमत्रयं ॥ ८ ॥ उहं वक्रिचैतन्यापवक्रिबीजेन विन्यसेत् ॥ सहितामंत्रि
तं वक्रिधेनुमस्रामतीकृतं ॥ ९ ॥ रक्षितं हेति मंत्रेण करवेनावेयं वितं ॥ पूजितं त्रिः पवित्रार्थकुंडस्योर्ध्वप्रदक्षि
णं ॥ १० ॥ शिवबीजमिति ध्यात्वा वागीशीगच्छ गोचरे ॥ वागीश्वरेण देवेन क्षिप्यमाणविभावयेत् ॥ ११ ॥ नमिस्त
जानुकोमं त्रीकृपं मे सन्मुखं क्षिपेत् ॥ ततो तशि वबीजस्य नाभिदेशे समूहनं ॥ १२ ॥ संवृतिपरिधामस्य शो
चमाचमनंतदा ॥ गच्छाये पूजनं कृत्वा तद्रक्षणे शराणुना ॥ १३ ॥ बध्नीयात्तर्गर्भजो देव्याः कंकणपाणिप
लवे ॥ गर्भाधानाय संपूज्य सद्योजाते नपाठकं ॥ १४ ॥ ततो हृदयमंत्रेण जुहुयादाहुतित्रयं ॥ पुंसवनाय वा
मे नवतीये मासि पूजयेत् ॥ १५ ॥ आहुतिवितयं दद्याच्छिरसांतु वणान्वितं ॥ सीमंतोत्पन्नं पश्चेमसि संपूज्य द
रुणा ॥ १६ ॥ जुहुयादाहुतिस्तिस्रः शिखया शिखयैव तु वक्रांगकल्पना कुर्याच्चक्रो धारननिःकृतिं ॥ १७ ॥ ज
तकर्मन् चर्मासां दशमे मासि पूजयेत् ॥ वक्रिं संवीक्ष्य दर्शयैः स्नानं गर्भमलापहं ॥ १८ ॥ सुवर्णबिंधनं देव्याः
कृतं ध्यात्वा कृदार्चयेत् ॥ सद्यः सत्कनाशाय प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ॥ १९ ॥ कुंडंतु बहिरस्त्रेण ताडयेत् कर्मणा
क्षिपेत् ॥ अस्त्रेणोक्ताश्च पूर्वाग्रान्मेरुश्च सुबहिः कुशान् ॥ २० ॥ आस्त्यैव स्थापयेत्तेषु कृदा परिधिविस्तरं ॥ व

शु

क्राणामस्त्रमंत्रेण ततो नीलोपनुत्तये ॥ २१ ॥ समीधः पंच होतव्याः प्रांते रूपे घृतजुताः ॥ ब्राह्मणं शंकरं विष्णु
मनंतं च कृदार्चयेत् ॥ २२ ॥ पूर्वाग्निं परपयंति परिधिस्ताननुक्रमात् ॥ इन्द्रादीशानपयंतान विष्टरस्ताननुक्रमा
त् ॥ २३ ॥ अग्रे रभिरमुखी नूतान् यदीक्षुरुदार्चयेत् ॥ निवाध्ये विवसं हानं बालकं पालयिष्यथ ॥ २४ ॥ गौरी
माज्ञामिमांस्तेषां प्रावयेत्तदनंतरं ॥ गृहीत्वा शुक्लाडुर्वा विदना धीमुखो क्रमात् ॥ २५ ॥ पुताप्पगोत्रिधा दर्भ
मूलमध्याग्रैः स्पृशेत् ॥ कुशस्पृश्यादेशेषु आविद्या च शिवात्मकं ॥ २६ ॥ क्रमात्तत्त्वमयं त्वस्य क्तां क्रीं कूं स
वैत्रिः क्रमात् ॥ क्रचिरा किंस्तु ते शस्त्रं विन्यस्य हृदयाणुना ॥ २७ ॥ त्रिसूत्री वेदितग्रीवो पूजितो कुसुमादिभिः
कुशानामुपरि शनौ स्थापयित्वा सुदक्षिणी ॥ २८ ॥ गंधमाप्यं समादाय वीक्षणादिविशोषितं ॥ सुब्राह्मणम
या मन्त्रिसिंचित्यादाय तद्धृतं ॥ २९ ॥ कुंडस्योर्ध्वं कृतावृत्य तापयित्वाग्निगोचरे ॥ पुनर्विस्तुमयीं ध्यात्वा घृतमा
ज्ञानगोचरे ॥ ३० ॥ तदा दाय कुशग्रेण स्वाहांत शिरदाणुना ॥ जुहुयाद्विस्तवे बिंदुरुद्ररूपमनंतरं ॥ ३१ ॥ ताव
तिजयमात्मानं नागो वदय वै कृतः ॥ प्रादेशमात्रदत्तासि अंगुष्ठानामिकाग्रकैः ॥ ३२ ॥ घृतासं समुखं बाहु
ह्वरेणोत्तवमाचरेत् ॥ कृदामसन्मुखे तद्वत्कुर्यात्सि प्रवनेततः ॥ ३३ ॥ तदालब्धदग्धदर्भशस्त्रक्षेपाय विक्र
येत् ॥ दिप्तेनायनदर्भेण नीराज्याख्येन दीपयेत् ॥ ३४ ॥ अस्त्रमंत्रेण निदग्धं वक्रौ दर्भपुनः क्षिपेत् ॥ क्षिप्त्वा घृते

कृतिं यस्मिं कुशं प्रादेश संमितं ॥ ३५ ॥ पक्षय मितादीनां त्रयं बाह्ये विना वयेत् ॥ क्रमाद्वागत्रयादा जं स्क्रवेणा
 दाय होमयेत् ॥ ३६ ॥ सुत्यग्नौ हा घृते नागं शोषमाज्यं क्षिपेत् क्रमात् ॥ ३७ ॥ अग्नये स्वाहा ॥ ३८ ॥ सोमाय स्वा
 हा ॥ ३९ ॥ अग्निषोमाय स्वाहा ॥ ४० ॥ उद्यादनाय नेत्राणां अग्नेर्नेत्रत्रये मुखे ॥ स्क्रवेण घृतपूर्णं चतुर्थीमा
 ऊर्तीयजेत् ॥ ४१ ॥ ३८ ॥ अग्नये स्विष्टिकृते स्वाहा ॥ अग्निमंत्र्य षडंगेन रोचयेत् वेनुमुद्रया ॥ अवयुं कृतं नूत्रे
 ण रक्षेदाज्यं शराणुना ॥ ४२ ॥ रुद्राज्यं बिंदुविधेया न कुप्यादित्योत्पशोधनं ॥ वक्राणि धारं संधानं वल्के कीकरण
 तथा ॥ ४३ ॥ ३९ ॥ उहां सद्योजाताय स्वाहा ॥ उं वामदेवाय स्वाहा ॥ उं ह्यं अघोराय स्वाहा ॥ उं ह्यं तत्पुरुषाय स्वाहा
 ४० ॥ उं ह्यं इक्ष्वा नाय स्वाहा ॥ एकैकया घृताहुत्या कुर्याद्वक्राणि धारणं ॥ उं ह्यं सद्योजात वामदेवाय स्वाहा ॥
 स्वाहा ॥ उं ह्यं वामघोराय स्वाहा ॥ उं ह्यं अघोर तत्पुरुषाय स्वाहा ॥ उं ह्यं तत्पुरुषेशानाय स्वाहा ॥ ॥ इति व
 क्रानुसंधानं मंत्रैरेभिः क्रमाच्चरेत् ॥ अग्नितो गतया वायुं नेरुतादिशवांतया ॥ ४१ ॥ वक्राणामेकतां कुर्यात्
 छावण्युतवारया ॥ उं ह्यं सद्योजात वामघोर तत्पुरुषेशानेभ्यः स्वाहा ॥ इषत्पृष्ठं वक्राणामंतमविसर्ग
 तिः ॥ ४२ ॥ इक्ष्वा नवक्रिमुच्यन्ते त्वेणाहुतिं त्रयं ॥ कुर्यात्सर्वमिनामग्निं वाग्निं कृताशनं ॥ ४३ ॥ रुद्रा
 न्युतो विसर्गाग्ने पितरो वधि धरणी ॥ मूलेन वौ षडंगे तेन दद्यात्स्त्रां यथाविधि ॥ ४४ ॥ ततो हृदयं व्रजत्सो ग

राम

७९

मासनं चास्करं यजेत् ॥ पूर्ववदावात्य प्राप्तिं तत्पद्योच्छिवं ॥ ४५ ॥ यामाग्निं शिवयोः कृत्वानाति संधानमात्म
 ना ॥ शक्र्या मूला गुना होमं कुर्यादि गैर्दशं शतः ॥ ४६ ॥ घृतस्य कार्षिको होमः क्षीरस्य मधुना तथा ॥ शक्तिमात्रा
 हुतिदंष्ट्रः प्रसूतिः पायसस्य तुः ॥ ४७ ॥ पूर्ववत् सर्वमिक्षाणां जातानां मुखे संमितं ॥ रं उत्रयं तु मूलां नामन्नानां
 स्वप्रमाणतः ॥ ४८ ॥ ग्रासा इमात्रं मन्त्रानां सक्षाशिपंच होमयेत् ॥ तत्क्षरोयविकं मासलतानां मंगुलद्वयं ॥ ४९
 पुष्पं पुत्रं स्वमानेन समिधां तु दशंगुलं ॥ चित्रचंदनकाश्मीरकसूरीयक्षकदर्मान् ॥ ५० ॥ कजामि संमितानेता
 गुगुलं च दरास्त्रिवत् ॥ कंदानां मष्टमं नागं जुहुयाद्विधिवत् ॥ ५१ ॥ होमं निवर्तते देवं ब्रह्म बीजपदैस्ततः ॥ ए
 तेन स्रुचि पूर्णायानि धायान्चो मुखान् कृत्वे ॥ ५२ ॥ सुग्रीपुष्पमारोष्य पश्चाद्वा मेन पाणिना ॥ पुनः सत्ये च तो
 वदाशं खसेनि न मुद्राया ॥ ५३ ॥ समुद्रतो अर्द्धकायश्च समपादसमुत्थितः ॥ नानौ तत्पुलमा दायस्क्रगय
 च प्रलोचनः ॥ ५४ ॥ ब्रह्मादिकारणात्प्रातर्विनिः सत्यमुक्षया ॥ वामस्तनो तमानीययेती मूलमंतं व्रितः ॥ ५५ ॥
 मूलमंत्रमतिष्ठे वौ षडंगं ते समुच्चरेत् ॥ तदा ग्नौ जुहुयादा जं यवसमिता धारया ॥ ५६ ॥ अपामु नंदनं कृत्वा त
 न्मूलं प्रभृति न पि ॥ नक्रातदनि मावत्य विदध्यात् प्रापति परा ॥ ५७ ॥ ततो वक्रिं समभ्यर्च्य फडं ता स्त्रेण सं
 चरात् ॥ संहारमुद्रया कृत्य क्षमस्वेत्यभिधाय च ॥ ५८ ॥ असुरान् परिधि स्त्रांश्च पूरकेण हृदा णुना ॥ श्र

यथापरमात्मायेस्त्वापयेच्चरुदध्वजे॥५॥ सर्वपापाग्रमादाय कृत्वा मंडलकद्वयं॥ अंतर्बहिर्बलिंदद्याद्याये
 य्माकुंडसंनिधौ॥६॥ उर्होरुद्रेभ्यः स्वाहा॥ - पूर्वमात्मनो दक्षिणो तथा॥ वारुणो हंगणेशश्च स्वाहा ते सनपे
 बलिः॥६॥ उत्तरे हंगयज्ञेभ्यः ईशाने होमः सह॥ अग्नौ होमसुरेशश्चरुक्षौ सौ नैरुते बलिः॥६॥ वायवे
 होमनागे सौ नक्षत्रेभ्यश्च मध्यतः॥ उर्हो राशिभ्यः स्वाहा वक्रौ विश्वे सौ नैरुते तथा॥६॥ वारुणाय
 त्रपालाप अंतर्बलिरुदाहृतः॥ द्वितीये मंडले वात्ये ईशानाय च॥ नैरुताय जलेशाय वापयेव
 रदक्षिणे॥ ईशानाय च पूर्वादौ ईशाने ब्रह्मणे नमः॥६॥ नैरुते विस्रवे स्वाहा वायसा देर्बलिं बलिः॥ बलि
 द्युगतान् मंत्रान् संहारमुद्रया त्मनि॥६॥ इत्याग्नेये महापुराणे अग्निकाये॥॥ इश्वर उवाच॥
 ततः शिवो तिकां गत्वा पूजा होमादिकं ममाग्रहाण भवत्युपफलवत्यनिधाय च॥॥ अर्घादिकेन देवाय
 मूद्रयोऽवसंज्ञया॥ तद्वीजपूर्वमूलेन स्थिरचित्तो निवेदयेत्॥॥ ततः पूर्ववदस्य स्तुत्वा स्तोत्रैः प्रणम्य
 च॥ अयं पराङ्मुखो दत्त्वा क्षमस्तेत्यनिधाय च॥३॥ नाराचमुद्रया स्त्रेण फडं तेनात्मसंज्ञया॥ संहृत्य दि
 व्ययालिङ्गमूर्तिमंत्रेण योजयेत्॥४॥ चंडहृदयाय हू फडं उचंडशिरसे तथा॥ उचंडशिरसायै हं फडं चंडा
 नश्च कवचाय च॥५॥ चंडा अस्त्राय तथा हं फडं चंडरुद्राग्रिजं स्मरेत्॥ शूलं कधरं कृष्टसाक्षं च कमुं

राम.
७६

उलुं॥६॥ इकाकारे उचंडे वाचतुर्वक्त्रां प्रपूजयेत्॥ तथा शक्तिजपं कुर्यात् अंगानां तद्दशांशतः॥७॥ गोमूहि
 राण्यवस्त्रादिमणिहोमादिनूषणं॥ विहाय शेषनिर्माल्यं चंडेशाय निवेदयेत्॥८॥ निर्माल्यं नोजनेनासां
 प्रदत्तं तु शिवाज्ञया॥ सर्वमंत्रं क्रियाकांडं मया चंडतवाज्ञया॥९॥ तूनाधिकं कृतं होमात् परिपूर्णं सिद्धं बुजे॥ इ
 तिविज्ञाप्य देवेशं दत्वा र्थं तस्य संचरात्॥१०॥ संहारमूर्तिमंत्रेण शनैः संहारमुद्रया॥ पूरकान्वितमूलेन मंत्रा
 नात्मनियोजयेत्॥११॥ निर्माल्याय नयात् स्नानं लेप्पोदो मय वारिणा॥ प्रोक्ष्या ज्यादिविस्तृज्या घावा न्यत
 समाचरेत्॥१२॥ इत्याग्नेये महापुराणे चंडपूजाः॥॥ इश्वर उवाच॥॥ कपिला पूजनं वक्ष्ये एभिर्मंत्रैर्
 जेच्चगां॥ उचंडकपिले नंदे नमः कपिले नृदिके नमः॥१॥ कपिले सुशीले नमः कपिले सुरभिप्रने॥ उचंडकपिले सु
 मनसे चुक्तिमुक्तिप्रदे नमः॥२॥ सौरनेत्रिजगन्मातर्देवानाममृतप्रदे॥ ग्रहाणवरदे ग्रासमीप्सितार्थं च दे
 हि मे॥३॥ वेदितामिव सिद्धेन विश्वामित्रेण जहुना॥ कपिले यममेपापं यन्मया दुःकृतं कृतं॥४॥ गावो ममा
 ग्रतो नित्यं गावो मेष्टव्यं च॥ गावो मे हृदये चापि गवां मध्ये वसाम्यहं॥५॥ दत्तं गृह्णंतु मे ग्रासं जप्त्वा स्या
 निर्मलः शिवः॥ प्राच्यं विद्यापुस्तकानि गुरोः पादौ समे नरः॥६॥ यजेत् स्नात्वा तु मध्याह्ने अष्टपुष्पैकया
 शिवं॥ पीडमूर्तिं शिवांगानां पूजा स्यादष्टपुष्पिका॥७॥ मध्याह्ने नोजनागारे स्वलिप्ते पाकमानयेत्॥ ततो

मत्स्यजपेनैववोषडंतेन सप्तधा ॥ ८॥ जपेः संदर्भसंगच्छेः सिंचेत्तवारिविंदुनिः ॥ सर्वपाकाग्रमुद्यत्यशिवा
यविनिवेदयेत् ॥ ९॥ अस्यार्द्धचुष्टिका होमविधानायेचकल्पयेत् ॥ विज्ञेयविधिना चुल्लीतद्वह्निं पूर्वा
हुतिं ॥ १०॥ हुत्वा तं साग्निना चैकं ततो रेचकवायुना ॥ वाक्सीवीजं समादाय कादिस्त्रालगतिक्रमात् ॥ ११॥ शि
वाग्निं स्क्रमिति ध्यात्वा चुष्टिकाग्नौ निवेदयेत् ॥ उहां अग्नये नमो वैहां सोमाय वै नमः ॥ १२॥ पूर्वयह ह स्पतये
प्रजानां पतये नमः ॥ सर्वेशश्चैव देवेश सर्वविश्वेश एव च ॥ १३॥ होमाग्रये निषुक्ते सर्वादाप्सर्चयेदिमा
त् ॥ स्वादानामाहुतिं दत्वा क्षमयित्वा विसर्जयेत् ॥ १४॥ चुल्माश्च क्षणवाहचयजेधर्माय वै नमः ॥ वामबाह
च धर्मा च -- कादिकं नोडके ॥ १५॥ रसपरिवर्तनाय वरुणाय जलाश्रये ॥ बलप्रियाय स्वधाय नमस्ते मुख
लेयजेत् ॥ १६॥ समार्ज्या देवतोक्ते कायश - यनीयके ॥ कव्यस्काभयस्कंदाय दत्वा वास्तु बलिततः ॥ १७॥
शुंजीत प्रात्रे सौवर्णे धिमियादिजलादिके ॥ आचार्यः साधकः पुत्रः समयी मौनमास्थितः ॥ १८॥ वराश्रुत्या
र्द्धातारि सर्वमिच्छास्तकां त्यजेत् ॥ अपोशानं पुनरादाय प्राणद्वयैः प्रणवा त्वितैः ॥ १९॥ स्वाहो तेनाहुतिपंच
दत्वा दीप्योदरानने ॥ नागः कूर्मोऽथ ककरो देवदत्तो धनंजयः ॥ २०॥ तक्तादिकं निवेद्या यपि विष्ठे षोडशकं नरः
अमृतो पस्तरणामसि प्राणाहुतीस्ततो वदेत् ॥ २१॥ प्राणायामाहापानाय समानाय ततस्तथा ॥ उदानाय च अ

राम
३९

नाय पुष्पाचनकमारेत् ॥ २२॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे वासुदेव पूजा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पवित्रारोपणं व
क्ष्ये क्रिया र्थादिषु पूराणां ॥ नित्यं तं नित्यमुद्दिष्टं नैमित्तिकमथापरं ॥ १॥ आपाडादिचतुर्दशमथ प्रावणम
प्रयोः ॥ सितासितासुकर्तृचंचतुर्दश्यष्टमीषु तत् ॥ २॥ कुर्याद्वा कात्तिकीयावर्तिथौ प्रतिपादादिके ॥ वह्नि
ब्रह्मास्तिके भाष्पनागस्कंदा कश्चलिनां ॥ ३॥ दुर्गाच मैत्रगाविंदसारगस्तत्र वासुजां ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं रु
तादिषु यथाक्रमं ॥ ४॥ कलौ कर्पासजं वापि पर्वपद्मादिस्त्रकं ॥ प्रणवश्च क्रमावह्निर्ब्रह्मा नागो गृहोऽथ
रविः ॥ ५॥ सदेशः सर्वदेवास्फः क्रमेण नवतंतुषु ॥ अष्टोत्तरशतावर्ततदं चोत्तमादिकं ॥ ६॥ एकाशी
त्यथ वास्तु तैस्त्रिंशता चाष्टमुक्तयाः ॥ पंचाशतावाकर्तृचंच अस्त्रं पातरालकं ॥ ७॥ द्वादशं गुलमानानि
प्रासादशं गुलानि च ॥ लिंगधिस्थापनामानि चतुरंगुलकानि वा ॥ ८॥ तथैव पिंडे कास्यश्चेत्तुं यं सर्वदे
वतु ॥ गंगावतारकं कार्यं अजातेन स्वधौ तद्धत् ॥ ९॥ ग्रंथिं कुर्याच्च वामेन अधोरेणाग्रशोधयेत् ॥ रंज
येत्पुरुषेणे वरकचंदनकुंकुमैः ॥ १०॥ कस्तूरी रोचना तत्रै हरिद्रा गेरिकादिभिः ॥ गुरवोदशकर्तृया अथ
वा तंतु संख्यया ॥ ११॥ अंतरं वा यथा शोभमेव द्विचतुरंगुलं ॥ धुष्पाभिषौ रूपा वीरा चतुर्थं त्वपरजितं
जपात्पावीजया पक्षी अजिता च सदा शिवा ॥ मनोन्मनी सर्वमुखी ग्रंथयोरधिकाश्रुताः ॥ १३॥ काः पवित्रं

उवसर्वपवित्रशिबवत्वयि॥ एकैकं निजमूर्ते वा पुस्तके गुरवे गणे ॥ १४ ॥ स्यादेकैकं तथा चारदिक
 लशादिषु ॥ हास्तादिनवहस्तांतं लिङ्गानां स्यात्सर्वत्रकं ॥ १५ ॥ अष्टाविंशतितो वृद्धं द्वाविंशतिः क्रमात्ता
 गुलाद्यंतरास्तत्र क्रमादौ कांयलांतराः ॥ १६ ॥ ग्रंथयोमानमप्येषां लिङ्गविस्तारसंमितं ॥ सप्तम्या वात्रयोद
 शं कृतं नित्यक्रियाश्चिः ॥ १७ ॥ मूषयेत्पुष्पवस्त्राद्यैः सायाङ्गैः पागमं दिरं ॥ कृतवाने मित्रिकी शय्यावि
 शेषे सायतर्पणं ॥ १८ ॥ परिगृहीतं नृजागे स्त्रिते सूर्यमर्चयेत् ॥ आचम्य सकली कृत्य प्रणवा दाकरो ग
 रुः ॥ १९ ॥ द्वा राग्यस्त्रेण सं प्रोक्ष्य पूर्वदिक् क्रमतो चयेत् ॥ हा शांतिकला द्वा राय तथा विद्या कलात्मने ॥ २० ॥
 निवेत्तिकला द्वा राय प्रति शरय कलात्मने ॥ तडा कयोः प्रति दारं दौ द्वा द्वा रा धिपो यजेत् ॥ २१ ॥ नादिने
 महा काला यत्र गिणो य गणा य च ॥ वषट्पा य च स्कंदा य देवै चंदा य च क्रमात् ॥ २२ ॥ नित्ये व द्वा रपाला दीन
 प्रविश्य द्वा रि पश्चिमे ॥ इ द्वा वा तिं जतुं दं विशेषा य करः शिवः ॥ २३ ॥ प्रो क्षणा ये निरो धाय यज संस्कार
 कृत्स्नः ॥ मंडले ग र्भ कृ द्वा ये पुण्या ये श्रु कदा दिभिः ॥ शिव ह स्त नि धा ये त्ये स्तु शिर स्ता धि रो प र्णो त ॥ शिर
 ह मा दिः सर्व ज्ञो म मय जे प्र धान ता ॥ २४ ॥ अत्यर्थं ना वये देवं ज्ञाने खं दं कृतो गुरुः ॥ नै कृ तौ दिशि मा सा द्यु प्रक्षि
 पे त्नु द शान नं ॥ अर्था तु पंच ग यं च स ने त्रा न्मुख मंड पे ॥ चतुः पं थान संस्कारै र्वि क्षि पे त्नु द शान नं ॥ अर्था तु पं

राम.
६०

च ग यं च स ने त्रा न्मुख मंड पे ॥ चतुः पं थान संस्कारै र्वि क्षणा ये सु सं स्थितैः ॥ २५ ॥ वि क्षि प्य चि कि सं ना त्र शु क्त
 यं मु ष सं ह रे त् ॥ तानी श दि शि व इ न्द्रा मा स ना यो पु क्त ल्प ये त् ॥ २६ ॥ नै कृ ते र्वि सु गी र्वा णा त् द्वा रे लक्ष्मी प्र
 जये त् ॥ पश्चि मा ति मुखे कुं ने स र्व धा न्यो परि स्थि तं ॥ २७ ॥ प्र ण वे न व षा रू दं सिं ह स्ता व द्वा नी त नः ॥ कुं भे सा
 गं शि वं दे वं व द्वा न्या म स्तु म च ये त् ॥ २८ ॥ दि क्षु मंत्रा दि दि क्ष्पा ला न वि क्षु ब्र ह्मा व सा न कान् ॥ व द्वा नी स म्य गा दा
 य मू दं द द्वा तु गा मि नी ॥ २९ ॥ शि वा शं प्रा व ये न्म त्री र्वा दि शानु गो च रे ॥ अ वि छि न्न प यो धा नां मूल मंत्र मु
 दी र ये त् ॥ ३० ॥ स मे ता ज्ञा म ये दे नां रक्षा यं शा स्त्र रू पि णं ॥ पूर्व क --- मा रो प्य श स्त्रा र्थं त स्तु वा मनः ॥
 ३१ ॥ स मन्ता स म के कुं भे ये जे दे वं स्ति रा स ने ॥ व द्वा न्यां प्र ण व स्तां च सा स्तु च त द नु द द्यौ ॥ ३२ ॥ प्र ग लिं गं स मा
 यो गं वि द ध्या दं ग मु द्र या ॥ कुं भे ना वे द्य वो वा सिं मूल मंत्र ज यं तथा ॥ ३३ ॥ त द्वा शं नो न व द्वा न्या र क्षां वि ज्ञा प ये
 द पि ॥ ग णे शं वा य वे स र्व ह रं पंचा मृ ता दि भिः ॥ ३४ ॥ स्ना प ये त्पु र्व वि त्मा न्य कुं डे न शि व पा व कं ॥ वि धि व च्च तु
 कं ॥ वि धि व च्च तु कं कृ त्वा श य्या ता कृ ति शो धि तं ॥ ३५ ॥ दे वा स्ता सु वि ने दे न दे वा तं वि स जे वि धा ॥ द त्वा ना गो शि
 वा ग्नि सां सं र क्षे जा ग मा त्मु नि ॥ ३६ ॥ न रे ण व र्म णा दे यं प र्व तो दं त धा व नं ॥ भु स्मा गा र शि र वा न्या वा द क्षि
 णा प श्चि मे मू दं ॥ ३७ ॥ स यो जा ते न च त द्वा चो त रे वा म ली फ लं ॥ ज ल वा मे न शि र सा री शो गं त्वा नि जं त कं ॥ ३८ ॥

पंचगव्यं पलाशदिपुटकं वै समंततः ॥ ऐशा त्यां कुसुमं दद्यात् आग्नेय्यो दिशि रोचनं ॥ ४१ ॥ आगे तु नैर्ऋताशयो
वायव्यां च चतुःसमं ॥ होमद्रव्याणि सर्वाणि सद्योजातकुशैः सह ॥ ४२ ॥ देडाये पुत्रकोपिनक्षिमात्राणि
रूपिणे ॥ कज्जलं कुंकुमं तैलं शलाकां कडाशोधिनीं ॥ ४३ ॥ तां च लंदर्पणं दद्यात् उत्तरे रोचनं पि ॥ आसनं
पावके पात्रे योगपदातपत्रगं ॥ ४४ ॥ ईशा उर्ध्वं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ गुरुशिवमिवासद्यवस्त्रनृपादि
वस्त्रैः ॥ ४५ ॥ समग्रफलं तस्य क्रियाकांडादि वार्षिकं ॥ परंपुष्टुष्टुं रुद्राग्नित्याह परमेश्वरः ॥ ४६ ॥
एवं गुरोः समारोप्य हृदयविषविषत्रकं ॥ द्विजादीन् नोजयित्वा तु रात्र्या वस्त्रादिकं ददेत् ॥ ४७ ॥ दानेनाने
न देवेश प्रीयतां मे सदा शिव ॥ उक्ता स्नानादिकं प्रातः कृत्वा रात्रौः समाहरेत् ॥ ४८ ॥ पवित्राण्यथ पुष्पैस्त
पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ नित्यं नैमित्रिकं कृत्वा विसरेण यथापुरा ॥ ४९ ॥ पवित्राणि समारोप्य प्रणम्य दैवि
वं यजेत् ॥ प्रायश्चित्तं ततोऽस्वेण हुत्वा घृणाहुतिं यजेत् ॥ ५० ॥ मुक्तिकामः शिवाय धकृषातिकर्मसमर्पणं ॥ त्व
त्समादेन कर्मदं समास्तु फलसाधकं ॥ ५१ ॥ मुक्तिकामस्तु कर्मदं समास्तु मेयाय बंधकं ॥ वक्षिस्तेनापि सामे
न शिवं संयोजयेच्चिवे ॥ ५२ ॥ तदित्यस्याश्च संघातं पावकं च विसर्जयेत् ॥ समाचम्य प्रविश्य तः कुंचादुग
तसंचरान् ॥ ५३ ॥ शिवसंयोज्य संपैक्षं समस्तेति विसर्जयेत् ॥ विसर्ज्य लोकपालादीनां दायौग्यान् पवित्रकां

म

राम.
८१

५४ ॥ सति चंडेश्वरे पूजां तथा कुर्यात् पवित्रकं ॥ सनिर्माल्यादिकं तस्मै शिवाय च समर्पयेत् ॥ अथ वा स्तंडिले चंडे विधि
ना पूर्ववत् यजेत् ॥ यत्किंचिद्वार्षिकं कर्म कृतं तन्नाधिकं समयात् ॥ तदस्तु परिपूर्णं चंडनाथतवाज्ञया ॥ इति विज्ञा
प्य चंडेशं तत्वास्तु विसर्जयेत् ॥ त्यक्तनिर्माल्यकः शुद्धः स्नापयित्वा शिवं यजेत् ॥ पंचयोजनसंस्थोऽपि पवित्रं गु
रुसंनिधौ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे पवित्रारोपणं ॥ ॥ इत्युवाच ॥ ॥ वक्ष्ये दमनकारो विविधिं पूर्ववत् च
रेत् ॥ हरकोपात् पुराजातो नैरवोदमितासुराः ॥ १ ॥ तेनायसप्रोविदपो न वेति त्रिपुरारिणा ॥ प्रसन्नो नैवितं
देवं पूजयिष्यंति येन राः ॥ २ ॥ परिपूर्णं फलं तेषां अत्यथा तेन विष्पति ॥ सप्तम्यां वात्रयो दशपादमनं सहता
कृतिः ॥ ३ ॥ संपूज्य बोधयेत् व्यासं नववाकेन मंत्रवित् ॥ हरप्रसादं संस्तुत्य त्वमत्रे संनिधिं नवा ॥ ४ ॥ शि
वकार्यं समुदिश्यते तस्मै शिवाज्ञया ॥ ग्रहेषां मंत्रं कुर्यात् सायाक्रेचाधिवासने ॥ ५ ॥ यथाविधिसम
म्यर्च्य संप्रशंकरपावकान् ॥ देवश्च पश्चिमे मूलं मत्वा तस्य शोचेश्वतं ॥ ६ ॥ वामेन नालं शिरसानालं धात्रीत
थोत्तरे ॥ दक्षिणेन सपत्रं च पुष्पे पुष्पं च धावते ॥ ७ ॥ पुटिकास्त फलमूलमूलं लेगां त्याजयेच्चिवं ॥ पंचांगमंड
लौकत्वा आमं आशिरसि न्यसेत् ॥ ८ ॥ आमं त्रितोति देवेश प्रातः कालेन वा प्रभो ॥ कर्तव्यं तु पसोलां पूर्ण
मे स्तुतवाज्ञया ॥ ९ ॥ प्रातः प्राणजगन्नाथ मंत्रपुष्पादिमर्चयेत् ॥ नित्यं नैमित्रिकं कृत्वा कमलैः पूजयेन्नतः ॥ १० ॥

शेषमंडलैमादाय आत्मविद्याशिवात्मनिः॥ मूलाज्यैरीश्वरं तश्च चतुर्थं जलिनान्ततः॥ ११॥ उं हों मने श्वराय म
 थ पूरय पूरय मूलपाणये नमः॥ शिवं वक्रिं च सं पूज्य गुरुं प्राचीं य हो मयेत्॥ १२॥ ॥ इत्याग्नेये महापुरा
 णे दमनक विधिः॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ ॥ बुध्यामो भोगमोक्षार्थं दीक्षां पापक्षयं करी॥ कमलासादिपारंगतं
 विश्लेषः क्रियते युया॥ १॥ ज्ञानं च जन्म ते शिष्ये सा दीक्षा मुक्तिमुक्तिदा॥ विज्ञाना कलना मैको द्वितीयः प्रल
 ये कलः॥ २॥ तृतीयः सकलः शस्त्रेन ग्राह्यस्त्रिविधायुतः॥ तत्राद्यो मलमात्रेण मुक्तो लोमलकर्मनिः॥ ३॥
 कलादिभुमिपर्यंतं वैश्वं सकलमतः॥ निराधाराय साधारा सा दीक्षा द्विविधायुताः॥ ४॥ निराधाराद
 यो स्तेषां साधारा सकलस्य च॥ आधारनिरपेक्षेण क्रियते मंतु तोरया॥ ५॥ तीव्रशक्तिनिपातेन निराधा
 रेति सा स्मृता॥ आचारमूर्तिमास्थाय मायातीव्रो दिने दया॥ ६॥ शक्तायां कुरुते शंभुसा सा विकर सो च्यते॥
 इयं चतुर्विधा प्रोक्ता स बीजा बीजवर्जिता॥ ७॥ सा विकाराय प्रायः कृत्या तद्वदभिधीयते॥ सपाधारसंयु
 क्ता स बीजा जायते नृणां॥ ८॥ निर्वीजत्वे समर्पणां समयाचारवर्जिता॥ नित्ये निमित्तिके कार्ये यत्र स्यादविका
 राजवेदीक्षा सा धकार्या परवेचरे॥ ९॥ निर्वीजा दीक्षितानां तु तथा समपि पुत्रेयाः॥ नित्यमात्रा विकारी ता
 त्सीक्षा निरधीकारिका॥ १०॥ द्विविधेयं सरूपा प्रित्येकमुपजायते॥ एका क्रीयावती तत्र कुंडमंडलपूर्विका

राम.

६३

११॥ मनो व्यापारमात्रेण यासां ज्ञानवती मता॥ इत्यलेखा विकारेण दीक्षा चार्थेण साध्यते॥ १२॥ स्वधादीक्षां
 गुरुः कुर्यात् छत नित्यक्रियो नृपः॥ प्रणवायुं करं भोजः कृतदारविपर्ययः॥ विघ्नानुसार्य देहि न्यायस्य
 स्त्रवा सने स्थितं कुर्वीतः नृत्तं संश्रुतिं पंचगव्यं च हर्ववत्॥ १३॥ लाजाचंदनसिद्धार्थकुशद्वक्षितोदरं॥
 सयुवक्षीरनीरं च विशोषार्थमिमंततः॥ १४॥ तदंबुना प्रमृष्टा दितिलकांश्चासनात्मनाः॥ पूज्यु नमंत्रं सं
 श्रुतिं पंचगव्यं च हर्ववत्॥ १५॥ लाजाचंदनसिद्धार्थं नैस्मद्वर्षाक्षतान् कुशान्॥ विकरान्श्च लोहं जास्वान्
 साधूपानस्त्रयं वितान्॥ १६॥ शस्त्रा पुप्रोक्षिताने तान् कवचेनावगुं वितान्॥ नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघ
 विनिवारकान्॥ १७॥ दमणिं तालमानेन कृतां षट्शतादने॥ सप्तजन्मशिवास्त्रं वीणा वेधो सिमुत्रमं॥
 १८॥ शिववैमात्मनि विन्यस्य सद्यः प्रारमभीषितं॥ निष्कलं च शिवस्य शिवो ह मिति नावयेत्॥ १९॥ उक्ती
 षांसि रसित्यस्य त्र्यलं कुर्यात् स्वदेहकं॥ गंधमंडलकंदीपे विदध्या दक्षिणे करे॥ २०॥ विधिना त्रवायदीश
 मित्यं स्याच्छिवहस्तकं॥ विन्यस्य शिवमंत्रेण भास्करं निजमस्तके॥ २१॥ शिवा दमिन् मात्मानं कर्तारिं वा
 वयेद्यथा॥ मंडले कर्मणा साक्षी फलशेयश्च रक्षयः॥ २२॥ होमा विकरकं वक्तो शिष्ये प्राप्ता विमोचकः॥
 स्वसैन्यं न गृहीते निषडा तधाराय ईश्वरः॥ २३॥ सो दने वेति कुर्वीतः न तावं स्थिरतं पुनः॥ ज्ञानरव

इकरंस्त्वितानैहत्यानिमुखोनरः ॥ २५ ॥ सर्वतुपंचगव्याभ्यां प्रोक्षयेद्यागमंडपं ॥ चतुःष्यद्यातुसंस्कारे
 न्यामीशमंत्रेपादद्यादीशानचतुष्टये ॥ पूर्वस्थाचतुर्कराज्यंशास्त्रंगंधादिकानने ॥ २७ ॥ पवित्राणि
 समादाय प्रोक्षितात्यर्थवारिणा ॥ संहितामंत्र एतानिनीत्वापावकसेनिधिं ॥ २८ ॥ कृत्वा जिनादिताळाद्यास्मर
 न्सेवसरात्मके ॥ साक्षिणं सर्वकृत्यानां गोप्तां शिवमव्ययं ॥ २९ ॥ स्वेतिहेतिप्रयोगेणमंत्रसंहितायायुनः ॥
 शोधनेषुपवित्राणितारणामेकविंशतिं ॥ ३० ॥ गृहादिवेष्टयेत्सुत्रेर्गंधाख्यं रवयेददेत् ॥ एजितावसमाचम्य
 कृतन्यासकृतार्थकः ॥ ३१ ॥ नश्येदिशोऽयं धारं वास्ताश्चाद्यप्रविश्यशास्त्रोसौलोकपालेशः - - - शि
 वकुंभके ॥ ३२ ॥ ब्रह्मो विष्णुराजाय परवेत्या मुनियजेत् ॥ अथ सर्वैषिधिलिप्तं धूपितं पुष्पं पूर्ववत् ॥ ३३ ॥
 - आमंत्रापरिवातु द्विधायाजलिमध्यगं ॥ तु समस्तविधिछिंहरणे सधिं प्रति ॥ प्रजावानित्वयामित्वा त्व
 दिच्छावाप्तिकारणात् ॥ तत्सिद्धिमत्सजानी हियजतश्चित्तयामिते ॥ सर्वदा सर्वदाशानो नमस्ते सुप्रसीद मे
 आमंत्रितोसि देवेश सह देव्यागणेश्वरैः ॥ मंत्रगैलेकिपालैश्च सहितः परिवारकैः ॥ निमंत्रयाम्यहंतुं संप्र
 जातेतुपवित्रकं ॥ ३७ ॥ नियमंच करिष्यामि परमेशात वाजया ॥ इत्येवं देवमामंत्रे च केवा मृती गतं ॥ ३८ ॥
 शिवांतं सुलभं चार्थं तच्छिवाय निवेदयेत् ॥ जपस्तोत्रप्रमाणं च कृत्वा शस्तक्षमापयेत् ॥ ३९ ॥ हुत्वा च रोस्त

राम
८३

तीयां शंतदधीत शिवालये ॥ दिग्वासिनो दिगाशो भूतमात्रगणे सह ॥ रुद्रेशः क्षेत्रपादीशो नमः स्वाहा व
 लित्रये ॥ ४० ॥ समाचम्य विधिछिंहरकं हेममाचरेत् ॥ पूर्णं व्याहृतिहोमं च कृत्वा तं धीतयारगं ॥ तत उ अस
 ये स्वाहा सोमाय चैव हि ॥ उ अग्निषोमाभ्यां स्वहा ॥ अग्नये स्विष्टकृते तथा ॥ ४२ ॥ इत्याहुतिचतुर्कं तु दत्वा
 त्र्यह्नि योजने ॥ वक्रिकुंडा र्पितं देवं मंडलाभ्यर्चिते शिवे ॥ ४३ ॥ नानि संधानस्त्वेण विधिना योजयेत्ततः ॥
 वेशादिषा नैविष्य स्पृशेत् च तदयं ततः ॥ ४४ ॥ अविरोष्य पवित्राणि कलानिर्वाप्य मंत्रयेत् ॥ षडंग ब्रह्म मूल
 लेव क्रिद्धमस्त्रं च योजयेत् ॥ ४५ ॥ विधाय स्त्रैः संवप्य पूजयित्वा गसस्वनैः ॥ रक्षार्थं ज्वगदीशाय नक्ति
 नमः समर्पयेत् ॥ ४६ ॥ पूजिते पुष्पधूपार्घ्यैर्दत्त्वा सिध्यंतु पुस्तके ॥ पुरोः पादोत्तिकं गत्वा नत्वा दद्यात्पवित्रकं
 ४७ ॥ निर्गत्य हिराचम्य गोमृये मंडपत्रये ॥ पंचगव्यं च तं देत धावतं चक्रमान्यजेत् ॥ ४८ ॥ अवेनेव प्रकारे
 ण मुमुक्षुपरिसेविशेत् ॥ केवलं न स्मशाय्यां सोपराग समाहितः ॥ ४९ ॥ आग्नेषे पवित्रकाधिवासः ॥
 ईश्वर उवाच ॥ अथ प्रातः समुत्थाय कृतस्नान समाहितः ॥ कृतं संध्याचनो मंत्री प्रविश्य मंडपं ॥ १ ॥ स
 मादाय पवित्राणि अवि सज्जितं देवतः ॥ इति गन्यानां जनेषु देव्यापयेत्तत्र मंडले ॥ २ ॥ ततो विसृज्य देवेश
 निमलमिषनीय च ॥ पूर्ववत् कृतं लेख्यं कृत्वा क्रिकमथ वयं ॥ ३ ॥ आदित्यद्वारं दिक्पालकुंभेशानो शि

वेन ले॥ नैमित्रिकी सविस्तारं कृपात्पूजां विशेषतः॥ मंत्राणां तर्पणं होमं प्रायश्चित्तं शराणुना॥ अथेत्तरात्तं कृत्वा
 दद्यात्स्पर्शकृतिं शनैः॥ ५॥ पवित्रं साववेदत्वा समाचम्य ददीत च॥ क्षारपालादिदिक्पालकुंभवर्द्धनं कादिषु
 ६॥ संविधाने ततः शंनोरुपविश्य तिजासने॥ पवित्रमथ नेदद्यात्पुण्याय गुरुवक्रये॥ ७॥ कारार्थतात्त्वया देव
 यद्दृष्टं मम केविधौ॥ कृतं किं स मुश्चरं कृतं गुप्तं च मत्कृतं॥ ८॥ तदस्मृत्किं मत्किं कृतं क्षिप्रं च संस्कृतं
 सर्वानुतामुना शंनो पवित्रेण त्वदिच्छया॥ ९॥ उं ह्रस्वस्वरमच्युते निषमेश्वरय स्वाहा॥ आत्मतत्वे प्रकृत्युतेषां
 लितेषु योनिनामूलं लयां वमुच्चार्य पवित्रेणा र्चयेत्तस्मिन्॥ विद्यातत्वे च विद्यां ते विस्तुकारणपालिते॥ १०॥
 इत्युक्तं तं मुच्चार्य पवित्रमपि रोपयेत्॥ शिवं ते शिव तत्वे च रुद्रकारणपालिते॥ ११॥ शिवं तं मंत्रमुच्चार्य त
 स्मै देयं पवित्रकं॥ सर्वकारणपालेषु सर्वतत्वेषु सुव्रतः॥ १२॥ मूलं लयां तमुच्चार्य दद्यात्तं गावतारणं॥ आ
 त्मविद्याश्वैः प्रोक्तं मुमुक्षुणां पवित्रकं॥ १३॥ विनिर्दिष्टं बुद्ध्या शिव तत्वात्मनि क्रमात्॥ स्वाहां तो वा
 नमो तं वा मंत्रं ते वा सुदीरयेत्॥ १४॥ उं हा आत्मतत्वाधिपतये शिवाय स्वाहा उं हौं विधानश्चाधिपतये शिवा
 य स्वाहा॥ १५॥ उं हौं शिवा तत्वाधिपा च ये शिवाय स्वाहा॥ दत्वा गंगावतरं प्रायश्चित्तं कृतं जलि॥ त्वं गतिः स
 र्वभूतानां स्थितिस्तु स चराचरे॥ १६॥ अंतश्चारेण भूतानां दृष्टानां परमेश्वर॥ १७॥ कर्मणामनसा वाचा ततो न

राम
८४

त्मा गतिर्मम॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं कर्महीनं च यत्कृतं॥ १८॥ जपहोमार्चनाहीनं कृतं नित्यं मया तव॥ अकृतं वा
 कहीनं च तत्पूरय महेश्वर॥ १९॥ स्वपूतस्त्वं सुरेशानपवित्रं पापनाशनं॥ त्वया पवित्रितं सर्वं मम॥ २०॥ खंडितं
 यन्मया देव व्रतं वै कल्पयोगतः॥ एकीभवतु तस्मै वंति वाज्ञास्त्रयं पितॄन्॥ २१॥ जपं निवेद्य देवस्य नक्त्या स्तोत्रं
 निधाप्य च॥ मत्वा तु मरुणादिष्टं गच्छीयान्नि यमं नरः॥ २२॥ चतुर्मासं त्रिमासं वा अहमेकाहमेव च॥ प्रण
 म्य क्षुप्रयित्वा शं गत्वा कुंडं तिकं व्रती॥ २३॥ पावकस्तोत्रं विष्णवे पवित्राणां चतुष्टयं॥ समारोप्य समस्त
 र्च्य पुष्पधूपाक्षतादिभिः॥ अंतर्बलिं पवित्रं च रुद्रादिभ्यो निवेदयेत्॥ प्रविश्य तः शिवं स्तुत्वा स प्राणामंक्ष
 मापयेत्॥ २४॥ प्रायश्चित्तं कृतं होमं कत्वा कृत्वा च पावकं॥ शानेः पूजां कृतिं दत्वा वक्रिच विसृजेत्त्रिवं॥
 २५॥ होमं व्याहृतिभिः कृत्वा कृत्या निश्चरयानल॥ अग्न्यादी सस्ततो दद्यादा कृतीनां चतुष्टयं॥ २६॥ दिक्पा
 दिसंततो दत्वा स पवित्रं बहिर्बलिं॥ सिद्धं तत्पुस्तकं दद्यात्सुप्रमाणं पवित्रकं॥ २७॥ उं ह्रस्वः स्वाहा उं ह्रस्वः
 स्वाहा उं ह्रस्वः स्वाहा उं ह्रस्वः स्वाहा॥ मोहं व्याहृतिभिः कृत्वा चत्वा कृतिं चतुष्टयं॥ २८॥ उं ह्रस्वः अग्न
 ये स्वाहा॥ उं ह्रस्वः सोमं य स्वाहा॥ उं ह्रस्वः अग्नीषोमां य स्वाहा॥ संस्तुयादी क्षणादिभिः॥ २९॥ विक्षिप्य विकारां
 स्तत्र कृत्वा कृत्या पसंहरेत्॥ तालीशदिति वद्ध्या आसनायोपकल्पयेत्॥ ३०॥ नैर्कृते वा सुगीर्वाणा न्कारेण

श्रीचक्रयेत्॥ आज्ये बलिः पूरयंती तद्दामं दुःपरूपिणी ॥ ३३ ॥ सांबुवस्त्रे सवस्त्रे च वात्या सै पश्चिमानने ॥ ऐ
 शाकुंडे यजे छंदः शक्तिं कुंजस्य दक्षिणे ॥ ३४ ॥ पश्चिमांस्या तु सिंहा स्तां वधनीं खरूपिणी ॥ दिक्षु शक्रादि
 दिक्पालान् विष्कंभान् शृणु वामनात् ॥ ३५ ॥ वाहना युध संयुक्ता न ह दस्य च्छिना मभिः ॥ प्रयुमेतां समादा
 य कुंजस्य आनिगमिनी ॥ ३६ ॥ अवि छेत्त पयो धारां भा मयित्वा प्रदक्षिणं ॥ शिवो गलोकपालानां प्राचये
 न्मूलमुचरत् ॥ ३७ ॥ संरक्षंत यथा पागं कुंजं रुत्वा यतोचरेत् ॥ ततस्त्रिरासने कुंजे सांगं संपूज्य शंकरं ॥ ३८ ॥
 वित्यस्य शोध्य मंतरं वदन्त्या मस्त्रमर्चयेत् ॥ उं अं हः अस्त्रा सना य फट् ॥ उं अं अं अस्त्रमर्चये नमः ॥ उं यं संहं
 फट् पशुपतये नमः ॥ उं डी तद्दया यरुं फट् नमः ॥ उं शिरि सेरुं फट् नमः ॥ उं शुक स्वाय रुं फट् नमः ॥ उं
 रुं फट् अस्त्राय रुं फट् नमः ॥ चतुर्वर्कं सदेष्टं च तस्मा देदस्त्रं सशक्तिकं ॥ समुद्धरं त्रिभूता सिं सूर्य कोटि
 समप्रभं ॥ जगलिं ग समायोगं विदध्या स्त्रिग मुद्रया ॥ अंगुष्ठेन स्पृशेत् कुंजं रुदा मुद्रया स्त्रवदनी ॥ लुक्तेषु
 क्ता येत्वा दोमुष्टिना वधनीं स्पृशेत् ॥ ४१ ॥ चष्टुर्वांसं दधे शस्त्रेषु प्रकृतिमंडले ॥ प्रणवासन के शिष्यं मुक्तव
 स्त्रोत्तरीयकं ॥ ४२ ॥ स्नानं वो दधु खं मुक्तौ पूर्ववर्कं च युक्तये ॥ उर्ध्वकां च समारोप्य पूर्वां स्पृशेत् प्रविलोकयेत् ॥ ४३ ॥
 चरणां सिं सिखाया वत्तु क्तै मुक्तै विमोमतः ॥ चक्षुषां संप्रसादेन शैवं धाम विद्वत्परा ॥ ४४ ॥ अस्त्रोदकेन सं

राम.
६५

प्रोक्षमम तस्नान सिद्धये ॥ भस्म स्नानाय विघ्नानां शान्तये पाश मित्रये ॥ ४५ ॥ स्त्रिं संहारयोगेन ताडयेदस्त्रं
 स्मना ॥ पुनस्त्रांबु संप्रोक्ष्य सकली करणायतां ॥ ४६ ॥ नात्रैरुर्ध्वं कुशाग्रेण मार्जना यास्त्रमुचरत् ॥ विचालयेत्
 तन्मूले वधमाघाय लाघवः ॥ ४७ ॥ द्वै विधाय च पाशानां आलयेत् शरणा ॥ तत्तरीरं शिवं सांगं प्रामने
 वित्युसै त्रमः ॥ ४८ ॥ पुण्यादिष्टजितः सौम्ये नेत्रे नेत्रेण वारुदा ॥ वधामंत्रित वस्त्रेण शिवाते सहशोच ॥ ४९ ॥
 प्रदक्षिणं क्रमातेन प्रविशेत् शिवं दक्षिणं ॥ संहारमुद्रया त्मानं मृत्युति स्मरुदंबुजे ॥ ५० ॥ निरुध्य शोधिते
 काये त्यासं रुत्वा तमर्चयेत् ॥ पूर्वजितस्य शिष्यस्य मृतवस्त्रेण मस्तके ॥ ५१ ॥ शिवं हंसं प्रदातव्यं रुद्रेशपद
 दायकं ॥ शिवसेवाग्रहोपापं दत्तहंसं शिवायुना ॥ ५२ ॥ शिवप्रक्षेपयेत्पुष्पं अयनीया र्चकासवं ॥ उत्थातस्त्रा
 नमंत्रात् ॥ शिवदेवगणांतको ॥ ५३ ॥ विघ्नादीनां क्रमांन्नामक्रया द्वाभ्ये छया पुरुः ॥ प्रणतिं कुंच वदत्यो का
 रयित्वा नलांतिके ॥ ५४ ॥ स दक्षिणा सनेत रुत सौम्या स्पृशेत् पवेशयेत् ॥ शिष्ये देह विनिष्क्रांता सुषुम्णा विलिचिं
 तयेत् ॥ ५५ ॥ निजविग्रहनीलां च दर्शयन् मूले नमंत्रितं ॥ दक्षिणं दक्षिणे तस्यां निधाय करणं च ॥ ५६ ॥ तन्मूलमा
 त्मजघापो अयं चेति शिखिध्वजः ॥ शिष्यस्य हृदयंगत्वा रेचकेन शिवायुना ॥ ५७ ॥ पूरकेण समागत्य स्वका
 यं हृदयं तरे ॥ शिवाग्निना पुनः रुत्वा नाडी संधानमाभूत् ॥ ५८ ॥ तदा तसं विधानार्थं जुहुयादा कृतित्रयं ॥

इत्थं समयदीक्षायां तवेद्योगो न वाचने ॥५१॥ ॥ अग्नेये समयदीक्षा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वक्ष्ये संसारदीक्षायां वि
धानं शृणु षण्मुख ॥ आवाहयेत्तद्देशं स्ववक्रिस्वस्वशिवोत्तदि ॥ १॥ संस्थिष्टौ नौ समम्य च संतप्य तदयाणु
ना ॥ तयो संनिधये दद्यात्तेनैराकृतिपंचकं ॥ २॥ कुसुमेनास्त्रं जपतेना ताडयेत्तत्र दक्षिणा ॥ पुष्पश्रुतारका
कारं चैतन्मंत्रकारयेत् ॥ ३॥ प्रविश्य तत्र ऊंकारयुक्तेरेचकयोगतः ॥ संहारिण्यतदा कृष्णरुकेण हृदि स्मरे
त् ॥ ४॥ तदा वागीश्वरी नो मुद्रयोऽव संज्ञया ॥ हस्ते पुटितमंत्रेण रेचकेण विनिक्षिपेत् ॥ ५॥ उहां हं हं आत्मने
नमः जाम्बव्यमाने निर्हृमे जुहुयादित्यसिद्धये ॥ अप्रबुद्धे सधृमे तु होतावक्रो च शुद्धति ॥ ६॥ सिग्धः प्रदक्षिणा
वर्त्तसुगंधिसस्यते नला ॥ विपरीतस्फुलिङ्गि च हस्तिं स्पृश्यात् प्रशस्यते ॥ ७॥ इत्येवमादि निश्चिन्ने कृत्वा शिष्यस्य
कल्मषं ॥ पापक्षयण होमेन महेष्टा तं न वात्मना ॥ ८॥ क्षिजत्वा पादनाथं तथारुद्रांश्चावने ॥ आहारबीज
संशुद्धौ गर्तधानाय संस्थिते ॥ ९॥ सीमंते जन्म तोनाम करणाय च होमयेत् ॥ शतानि पंचमूलेन चोडादिषु दशां
शतः ॥ १०॥ शिखिनां सूतबंधस्य सक्ता कुत्कर्षणं च यत् ॥ आत्मनो रुद्रपुत्रत्वे गर्तधानं तदुच्यते ॥ ११॥ माया
त्मनो विवेकेन ज्ञानं रमिंतवर्द्धनं ॥ शिवतत्त्वे च सिद्धसुखी कस्तन जन लेमते ॥ १२॥ वेधेन मण्डित्वेन शिवत्वा
हस्यनो मते ॥ मत्तं संहारमात्मानं स्फुरद्वक्त्रिकणो यमं ॥ १३॥ विदधीत समादाय निजे हृदयपंकजे ॥ ततः ऊं भे

राम
६६

कयोगेन मूलमंत्रं मुदीरयेत् ॥ १४॥ कुर्यात्समयीभावंच तदा च शिवोत्तदि ॥ ब्रह्मादिकारणत्यागक्रमाद्रेच
कयोगतः ॥ १५॥ नत्वा शिवं तमात्मानमादायोऽवमुद्रया ॥ हस्ते पुटितमंत्रेण रेचकेन विधानवत् ॥ १६॥ शिष्य
स्य हृदयो नो जकर्णिकायो विनिक्षिपेत् ॥ पूजां शिवश्च वक्त्रे कुरु कर्षात्रिदो चितं ॥ १७॥ देवत्वं निर्देष्टा स्वादि
निर्मल्यदिनलेपयेत् ॥ शिवाग्निगुरु पूजां च कर्तव्या जीवतावधि ॥ १८॥ बालबाली शृष्टृस्त्रीजो भुग्या
धिनात्मनो ॥ यथाशक्ति ददानो तं समचस्य समग्रकान् ॥ १९॥ ब्रतोगानि जय नस्म चेंडकोपीन संयमात् ॥ ईशा
नाद्यैरुदारैर्विपरिष्वज्य यथा क्रमात् ॥ २०॥ स्वाहोतं संहितामंत्रैः पात्रेषां रोष्य हवित ॥ संपातामिजुते रु
त्वा स्वडिलैश्चायदशयेत् ॥ २१॥ दक्षिणाया पुदाधस्तादरोष्य क्षणमात्रकं ॥ शिवादाज्ञां समादाय दधीतत्र
तिने गुरुः ॥ २२॥ एवं समयदीक्षायां वशिष्टाया विशेषतः ॥ वक्रिहो मागमज्ञानयोग्यः संशयते शिष्यः ॥ २३॥
अग्नेये समयादिदीक्षा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अयं निर्वणिदीक्षायां कुर्यात्स्मृत्वा हि दीपने ॥ पाशबंधनशक्त्या यं
ताडनादिरुते मया ॥ १॥ एकैकया तदा कृत्या प्रत्येकं तंत्रं येषां च ॥ बीजगर्भं शिखाध्वं धं ऊं फडं तं ध्रुवादि
ना ॥ २॥ डीं हूं हूं फडिति मूलमंत्रस्य दीपनं ॥ डीं हूं हूं फडिति हृदय एव शिरोमुखे ॥ ३॥ प्रत्येकं दीप
नं कुर्यात्सर्वस्मिन् क्रूरकर्मणि ॥ शान्तिके पौष्टिके चास्य वषट्तादिनाणुना ॥ ४॥ वषट् वौषट् समीपे तैः स

विकामपरिस्थिते॥ हिरण्यं संवाचेः कुर्यात्॥ सर्वविषयनादिषु॥ ५॥ ततश्च सत्यं जागृत्संयमं लेभुः प्रविष्टं॥ शि
ष्यं संसृज्य संभूतं स्वस्वत्वेति विभावित॥ ६॥ मूलेन तच्छिखावधं पादां गुह्यं तु मानयेत्॥ संहारेण मुमुक्षुः सुवध
याच्छिष्यकायके॥ ७॥ पुंसस्सुदक्षिणं जागेवामेनायानियोजयेत्॥ रुक्मिच शक्तिं संवेण प्रतितां तस्य मसके॥ ८॥
संहारमुद्रयादायस्त्वं तेनैव योजयेत्॥ नाडीत्वादाय मूलेन सूत्रेण स्पर्शदा चयेत्॥ ९॥ चक्रं गुणं गुरु रुद्रेण तद
दयेनाकृतिवये॥ दद्यात्तत्संमिधानार्थं शक्त्या वप्येवमेव हि॥ १०॥ डीहो यदात्मने नमः॥ डीहो वक्रात्मने न
मः॥ डीहो भुवनात्मने नमः॥ डीहो कलात्मने नमः॥ गुरुश्च तत्र हंकारमुक्तिरेव कयोगतः॥ चैतन्यं हं सर्वज
संविस्तिष्ठं दायुधाणुना॥ ११॥ डीहो हं फट् आक्षिप्य शक्तिस्त्रेण हं हं स्वाहेति वायुना॥ संहारमुद्रया सू
त्रेनाडीं स्तेनियोजयेत्॥ डीहो हं हं आत्मने नमः॥ व्यापकं भावयेदैनं तत्रेणावगुं वयेत्॥ आकृतिवि
तये दद्यात् रुद्रासे निधिहेतवे॥ १२॥ विद्यादेहं च विमलं शांतं तृतीयावलोकनं॥ तस्मात्पितरतत्वाद्यमंत्रं नृ
ते विचिंतयेत्॥ १३॥ ओहो शांत्यतीतं कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनावलोकयेत्॥ देतत्वे मंत्रमुप्येके पवंतश्च व
ड्या॥ तथाष्टौ भुवनात्मस्य बीजनाडी कथय्ये॥ १४॥ विषये वगुणं चैकं कारणं च सदा शिव॥ शिवायां शा
ंत्यतीतायां अंतर्भावप्रताडयेत्॥ १५॥ हेहो शांत्यतीतकलापाशाय हं फट्॥ संहारमुद्रया दाय विदध्या सूत्रं म

राम
८७

सके॥ एतये दाकृती स्त्री सो दद्यात्संनिधिहेतवे॥ १६॥ तदेहादक्षरे देव बीजनाडी कथय्ये॥ गुणौ मंत्रौ तथा
अस्ममेकं कारणमीश्वरं॥ १७॥ पादानैः जानुसंख्यानि भुवनानि च सप्तच॥ एकं च मध्यतः शांतौ रुद्राजं मध्य
तः स्मरेत्॥ १८॥ नाड्यित्वा समादाय मुखसूत्रेनियोजयेत्॥ जुहुयात्निजबीजेन संनिध्या याकृतिवये॥
१९॥ विद्यायां सप्ततत्वा निपदानामेकविंशतिः॥ गुणानां त्रयमेकं च विषयं रुद्रकारणं॥ २०॥ अंतर्भाव्येति रि
क्तायां बीजनाडी कथय्ये॥ तादाय विदध्या च आकृतीनां चतुष्टयं॥ २१॥ मंत्राणां त्रयमेकं च विषयं कारणं
हरि॥ अंतर्भाव्यकनिशायोऽष्टक्रायां ताडनादिकं॥ २२॥ विधाय नाभिस्त्रयसंनिध्या याकृतिर्यजेत्॥ क
वलानां शतं सायं पदानामष्टविंशतिः॥ २३॥ बीजनाडी समीराणां द्वयोरिंद्रययोरपि॥ वर्णित्वे च विषयमेकं
कं गुणपंचकं॥ २४॥ हेतुं त्रयाणामत्रस्वमसुराणां चतुष्टयं॥ निवृत्तौ पीतवर्णायामंतर्भाव्यप्रताडयेत्॥ २५॥ आ
दायेत विभावितं सूत्रे विमलं पूजयेत्॥ जुहुयादाकृती स्त्रीः संनिधानाय पावके॥ २६॥ इत्यादाय कलासूत्रे
योजयेच्छिष्यविग्रहात्॥ सर्वाजायां तु दीक्षायां समयावारपाशनः॥ २७॥ देहारेण कथामर्थं मंत्रसिद्धिफलाद
पि॥ इष्टाष्टादिधर्मार्थं प्रतिबीजे प्रबंधकं॥ २८॥ चैतन्यं रोचकं रुद्रं कलानामंतरे स्मरेत्॥ अमुनैव क्रमेणाद्य
कुर्यात्तिर्पणदीपने॥ २९॥ आकृतिभिः स्वमंत्रेण तिस्रस्तिस्रस्तिस्रस्तथा॥ डीहं शांत्यतीतकलापाशाय हं फट् इत्या

दिदीपते॥३१॥ तन्मन्त्रं यतिं विरोधाय कलास्थाने पुपंचसु॥ संग्रहं कुंकुमाद्येन तत्र सोंगं शिवं यजेत्॥३२॥ ह्रूफ
 डंतैः कलामंत्रैर्निता पाशाननुक्रमात्॥ नमो तैश्च भविष्यंतः कुर्याद्ग्रहणं धने॥३३॥ डं ह्रीं हूं ह्रीं ह्रूफं ह्रूफं
 तीतकलोगत्तामिव धामिचेत्यादिभिर्मंत्रैः कलानां ग्रहणं धनुनादिप्रयोगकं॥३४॥ पाशादीनां वस्तीकारा
 ग्रहणं बंधने पुनः॥ पुरुषं प्रतिनिःशेषया पारमर्तिषेचने॥ उपवेश्या यतन्मन्त्रं शिष्यस्कंधे निवेशयेत्॥ वि
 स्मृता यधमोपायशते मूलेन हो न हो मयेत्॥३५॥ शरावसं पुटे पुंसः स्त्रियाश्च प्राणितोदरे॥ रुद्रत्रसं पुटे सत्र
 निधाया यचयेद्ददा॥३६॥ सत्रं शिवेन सांगे न रुत्वा संपातशोधितं॥ निदध्यात् कलशं साध्वे रक्षो वितापये
 दिति॥ शिष्यपुष्पं करे दत्वा संपूज्य कलशादिकं॥ प्राणमध्य बहिर्जयात् यागमंदिरमध्यतः॥३७॥ मंडलवि
 तयं रुत्वा मुमुक्षुरुत्तराननात्॥ युक्तये पूर्ववक्त्रो वक्ष्यं शिष्यांस्तत्र निवेशयेत्॥३८॥ प्रथमे पुच गम्य स्पपाशये
 बंधकत्रयं॥ पाणिना कुशयुक्तेन अक्षितानं तरोतरं॥३९॥ वसंततस्तृतीये तु ग्रासत्रितयसंमितं॥ अष्टग्रास
 प्रमाणं वा दशवस्पर्शवर्जितं॥४०॥ पालाशपुटके मुक्तौ मुक्तौ पिप्पलपत्रके॥ तदंसे भोजने दत्वा प्रतिवाचाम
 ये क्लृप्तैः॥४१॥ दंतकाष्ठं हृदा रुत्वा शिष्ये भोजने भुञ्जेत्॥ नूनादिरोषमोक्षाय मूलेनातोत्तरं शतं॥४२॥ विधा
 यस्त्वं दिलेशाय सर्वकर्मसमर्पणं॥ पूजा विभजनं चास्य चंडेशस्य च पूजनं॥४३॥ निमित्त्यमपनीयाद्यशेषम

राम
६६

ग्रीषयजेच्चरोः॥ सकले लोकपालांश्च पूजयित्वा विजयच॥४४॥ विसृजेत्क्षणमग्निं च रक्षितं यदिराज्यतः॥
 वात्यतो लोकपालानां दत्वा संक्षेपतो बलिः॥४५॥ नमनाश्च धृतो यैर्वा स्नात्वा यागलपं विशेत्॥ गृहस्थान् द
 र्भशय्या यां पूर्वशीर्षानि सुरक्षितान्॥४६॥ तदा सद्रुग्मशय्या यांततो दक्षिणमस्तकान्॥ शिखाश्च त्वशिखान
 स्त्रिस्त्रिप्रमाणकान्वितान्॥४७॥ विज्ञाप्य श्रावयेत् शिष्यांस्ततो ज्ञायात्पुनर्बहिः॥ उं ह्रीं हिलिभूजपाणये स्वाहा॥ पुं च
 गत्यं च रुद्राग्रगृहीत्वा दंतधावनं॥ समानस्य शिरं ध्यात्वा शिष्या मास्मा ययावती॥ दीक्षागतं क्रिया कांडं संस्म
 रन् संशुभ्रुः॥४८॥ इति संक्षेपतः प्रोक्ता विधि दीक्षाधिवासने॥ आग्नेये निर्वण दीक्षाया मधिवासनं॥॥
 ईश्वर उवाच॥॥ सुर्यप्रातः समुत्थाय रुतस्नानादिकौ गुरुः॥ दध्वा ईमां सधाप्यादेः प्रसस्त्या वहा रिताः॥॥
 गजाम्बारे हणंस्व प्रेष्ठं शुक्लां शुकादिकं॥ तैलाभ्यंगादिकं ह्रीं न हो मातृघोरेण शांतये॥२॥ नित्यकर्म कृत्वा
 प्रविश्य मखमंडपं॥ स्वधानं नित्यवत्कर्म कुर्यान्नैमित्तिके विधौ॥३॥ ततः संशोध्य चात्मानं शिवे हस्तं तथा मनि
 वित्यस्य कुंभं संप्राच्य ह्यादीनामनुक्रमात्॥४॥ मंडले स्त्वं दिले वापि प्रकुर्वीत शिवार्चनं॥ तर्पणं पूजनं वक्त्रे
 पूरणं तं मंत्रतर्पणं॥५॥ दुःस्वप्नदोषमोक्षाय शस्त्रेणाशधिकं शतं॥ तुष्टाई संपुटे नैव विदध्यात् मंत्रदीपनं॥६॥
 अंतर्बलि विधानं च मध्ये स्त्वं दिले कुंभयोः॥ रुत्वा शिष्यं प्रवेशाय लब्धानुज्ञो बहिर्ब्रजेत्॥७॥ कुर्यात्समय

कंतत्रमंडलारोपणादिकं॥ संपातहोमंतनाडीरूपदर्शकिसानुगं॥ ८॥ कुंजस्वसिवमभ्यर्चयामासुत्रम
पाहरेत्॥ सदक्षिणोर्ध्वाकायस्मिन्निष्पत्तिस्त्वच॥ ९॥ तद्विष्णोर्ध्वाकायान्पादांशुष्टावलेखितं॥
तं निवेश्य निवेष्टे सुव्याप्तिना लोकचेतसा॥ १०॥ नेपानिधुवनान्यस्याशतमशधिकंततः॥ कपालोज्ज्वल
श्च वज्रदेहः प्रहृष्टः॥ ११॥ विष्णुतिरव्ययः शास्त्रापिनाकीर्तिदशाधिपः॥ अग्रीरुद्रोक्तताशीचपिंगलः
खादकोहरः॥ १२॥ ज्वलनोदहनोवर्कनस्मांतकसंयांतको॥ याम्योमृत्रहवोधाताविधाताकार्यवंचकः॥
१३॥ कालौधर्मोपधर्मश्च संयोजकाविधिपोषकः॥ १४॥ नैरुतोमारणोहंताकवदष्टिर्नयानकः॥ ऊर्ध्वशिको
विरूपाक्षो धूपलोहितदंष्ट्रवान्॥ बलश्चातिबलश्चैव पाशहस्तो महाबलः॥ श्वेतश्च जपमन्त्रश्च दीर्घवाक्कजजोतकः
१५॥ वज्रबास्यश्च नीमश्च दशैते वारुणाः स्मृताः॥ दीर्घो लघुर्वायुवेगः शृंगतीक्ष्णो नयांतकः॥ १६॥ पंचांतकः पंचवि
रुक्पद्मैर्धवाहनः॥ जिह्वा मुकुटधारी चतानारत्नधरस्तथा॥ १७॥ निधीशोरूपवान्धन्यः सौम्यदेहः प्रसाद
कृत्॥ प्रकाशोऽप्ययलक्ष्मीवन्कामरूपोदशोत्तरे॥ १८॥ विद्याधनो ज्ञानधरः सर्वज्ञो वेदपारगः॥ मातृवृत्तश्च पि
गाक्षो नृतपालो बलिप्रियः॥ १९॥ सर्वविद्याविधाता च सुखदुःखहरादशः॥ अनेतपालको वीरः पातालाधिप
तिस्तथा॥ वृषो वृषवरोधायः प्रथमः सर्वतो मुखः॥ लोहितश्चेति विज्ञेयादशरुद्राः परिस्मृताः॥ २०॥

राम.
८९

सप्तर्चिर्गुणाध्यक्षस्तोत्रस्त्रिदशवन्दितः॥ संवाहश्च विवाहश्च लज्जो लिप्सुर्विचक्षणः॥ २१॥ अथ क्षतककाला
क्षिरुद्रो हाटक एव च॥ कृष्णोऽश्वैव सत्यश्च ब्रह्मा विष्णुश्च सप्तमः॥ २२॥ रुद्रश्चाष्टाविमेरुद्राः कटहासंतरे
स्थिताः॥ एतेषामेव नामानि धुवनानामनुस्मरेत्॥ २३॥ शुबोद्धवः सर्वभूतः सर्वभूतसुखप्रदा॥ सर्वसा
निध्यकरा ब्रह्मा विष्णुरुद्रमाचरितः॥ २४॥ अनर्चित असंस्तुत असंस्तुत पूर्वस्थितः॥ साक्षिन्तुंगपतंग
ज्ञानश्च शृष्टृश्च स्रष्टृश्च शिवश्च सर्वदिग्दशसर्वसानिध्यकरा ब्रह्मा विष्णुरुद्रपरः॥ २५॥ उं नमः शिवाय॥ उं नमो नमः॥ उं
शिवाय॥ उं नमो नमः॥ उं शिवाय॥ उं नमो नमः॥ अष्टाविंशतिपदानि व्योम व्यापिन्मोगुह॥ २६॥ सद्यो हृदं
तेनेत्राणि मंत्रावर्णाष्टकोमतः॥ राजकारोमकारश्च नाड्यावीडापिंगला द्वये॥ प्राणापानावुनौ वायुघ्राणौ
पृष्ठौ तथेन्द्रियो॥ गंधस्त्वविषयः प्रोक्तो गंधादिगुणपंचके॥ २७॥ पार्थिवं मंडलं पीतं वज्रं केचन रत्नके॥ वि
स्मारो योजनानां तु कोटिरस्य शताहताः॥ २८॥ अत्रैवांतकतातेया योनयोपि चतुर्दश॥ प्रथमा सोपदेवा
नामश्वाद्या देवयोनयः॥ २९॥ मृगपक्षी च पशुश्च तु धातुसंरिप्ताः॥ स्थावरं पंचमे सर्वयोनिः पृथीतुमा
नुषी॥ ३०॥ पेशा च राक्षसं यक्षं गंधर्वं चैव मेव च॥ सौम्यं प्रजेश्वरं ब्राह्मणं पृथं परिक्लीर्तितं॥ ३१॥ अशनां पार्थि
वंतत्वं अविकारास्पदं मतं॥ लयस्फुरत्तौ बुद्धौ जोगो ब्रह्मा चकारणं॥ ३२॥ ततो जगदवस्थानैः समसेर्तुव

ननिजापुना॥४५॥ बाहुमुक्तैकदेशेनचंद्रविज्ञानसंनिभं॥ आदाययोजयेत्सूत्रेचकेनोत्तरारम्यपा॥४६॥ आप्ता
यनायशिष्यस्य पुणः शिरसि विन्यसेत्॥ विसृज्य पितरौ दद्यात्तवौषडंतशिवायुना॥४७॥ श्रावणाय विधिपूर्वम्
निवृत्तिरिति गोधिता॥ इत्याग्नेयेनिर्वाणदीक्षायां निवृत्तिकणशोधनं॥ ॥ इत्युत्तर उवाच॥ तत्र योरयसंधानं
कुर्यात्सुदुर्विषयम्॥ उहं हूं हूं अं पजो ते वायुराकाशं तन्मात्रेण बुद्धयः॥ १॥ पुणत्रयमहंकारः चतुर्विंश
दिमानिति॥ प्रतिष्ठायां निविष्टानितत्वात्मेताविज्ञावयेत्॥ २॥ पंचविंशतिसंख्यां कारिणां ताक्षराणां च॥ पंचा
शदधिका षष्टिर्बुवनास्तुल्यसंज्ञिता॥ ३॥ तावंत एव रुद्राश्च विज्ञेयास्तत्र तद्यथा॥ अमरेश प्रभावश्च नैमिषाभ
लक्षवापि च॥ ४॥ तथा पांडिश्चरं डिश्च जारुतिरथाष्टमः॥ नकुलीशो हरिश्च ऋः श्रीलौहश्च मः स्मृताः ॥ ५॥
जलानसौ म्यातिके राश्च महाकालोपमध्यमः॥ केदारो जैरवश्चैव द्वितीयाष्टकमीरितं॥ ६॥ ततो गयां कुरुक्षेत्रं
त्रैलोक्यं लापेकलादिके॥ विमलश्चापहो मश्च माहेंद्रो मणव च॥ ७॥ वस्त्रा पदं रुद्रकोटिरमुक्तो महालयः॥
गोकर्णो भद्रकर्मश्च स्वर्णारव्यः स्नातुरेव च॥ ८॥ अजे सश्चैव सर्वज्ञो नास्करः स्वदलो वरः॥ स्वराड्मर्ततस्त
पीचविशालो जटिलस्तथा॥ ९॥ रौद्रोऽपि गलाक्षश्च कालदंष्ट्री भवेत्ततः॥ विदुरश्चैव घोषश्च प्राजापत्योऽ
नाशनः॥ १०॥ कामरूपी तथा कालः कर्णोऽप्यथ जयानकः॥ पतंगश्चैव बहवोऽपि कंचनश्च लिना॥ ११॥ सहेते

नि

राम.

९१

नचपर्यताः कथ्यन्ते षडरात्यपि॥ व्यापितः अनुपः प्रथमः तेजः ज्योतिः॥ पुरुषः अनश्च॥ अधः पुरुषः अरुः सः अना
दिः॥ नानाः बहवः उंचुवः उंसः॥ अनिधननिधनोऽनवशिष्यसर्वपरमनमहेत्वरमहादेवसज्जो वश्च महतेजः
जोगाधिपते सुचः॥ प्रमथः॥ सर्वसर्वेति द्वात्रिंशत्सदात्यनिबीजडरौ वधो मंत्राय॥ वामदेवः शिरः शिखाः गंधा
री वमुमोचनाः॥ ह्यैर्द्वौ मारुतो तथा समानो दानया नोरसना वायुरिंद्रियैः॥ वसंतविषयो रूपः पूराष्टस्य शिरसायु
गाः॥ मंडले ववुले तत्र च पुंडरीकांकितं सितं॥ स्वप्नावस्था प्रतिष्ठायां कारणं गुरुद्वयं॥ प्रतिशं वगैः सर्वसंवि
त्यनुवनादिकं॥ मृडुदेहेयमंत्रेण प्रविश्येतां वि योजयेत्॥ उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय हूं फट् स्वाहा ते
नानेनैव हरकेणोक्तं मुद्रया समाकर्षितं॥ ततः उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय हूं फट् इत्यनेन सहा
रमुद्रया कुंजे केन हृदयादत्रो नाभिस्तत्रादाय उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनोक्तं वमुद्रया
रेचकेन कुंजे समारोपयेत्॥ उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनार्चयित्वा संपूज्य स्वाहा तेनाहुतीनां
त्रयेण संनिधाय ततः॥ उहं हूं हूं विष्णवे नमः इति विष्णुमावात्य संपूज्य सतर्प्य विष्णोर्नवनाधिकं स्मिन्मुमुक्षु
दीक्षयाम्यहं॥ आयंत पानुकूले न विष्णुं विज्ञापयेदिति॥ ततो वागीश्वरी देवी वागीशमपि पूजयेत्॥ आवा
त्यामर्च्य सतर्प्य शिष्यं वक्ष्यसि ताडयेत्॥ उहं हूं हूं हूं फट् प्रविशेदयनेनैव चैतन्यं कंचन जेततः॥ शस्त्रेण पापं

ने

ताडयेच्छिंशुं॥प्रविशपूर्वमंत्रेणतदात्मानेनियोजयेत्॥नामपाद्येजयेद्योनौगृहीत्वाद्वादशोततः॥२३॥कुर्वी
तदेहसंपन्नं जन्माधिकारमेवच॥नोगंलयंतयाश्चेतःशुद्धिस्तत्त्वविशोधनं॥२४॥निःशेषमलकमदिपाशंवेध
निवृत्तये॥निःकृत्यैवविधानेनयजेतशालमाकृती॥२५॥अस्त्रेणपाशसलिलंमलशक्तिमिवोद्धतं॥छेदनंमर्दनं
तेषांवर्तुलीकरणं तथा॥२६॥देहंतदंगनाभावंप्रायश्चित्तमयोदितं॥रुद्राण्यावाहनं प्रजावयंगंधसमर्पणं॥
२७॥उं हं रूपगंधैश्चक्ररुद्रग्रहणस्वाहा॥संश्राव्यशंतवंमाजोरुद्रेविसृज्यकारणं॥२८॥विद्यायात्मनिचै
तस्यपाशसूत्रेनिवेशयेत्॥विंडंमिरसिवित्यस्यविसृजेत्यितरोततः॥२९॥दद्यात्पूणंविधानेनसमस्तविधिप्र
रणं॥पूर्वोक्तविधिनाकल्पंविद्यायांताडनादिकं॥३०॥स्वबीजंतुविशेषंस्यादिति विद्याधिपोचितां॥इति
आग्नेयेनिर्वाणदिक्षायांविद्याशोधनं॥३१॥स्वरजवाच॥सदेवादर्चनाविद्यांशंत्यासाईयथाविधि॥शांतोत
त्तत्रयं नीलं ज्ञावेश्वरसदाशिवो॥३२॥हकारश्चक्षकारश्चद्वौवर्णेपरिकीर्तितौ॥रुद्रासमाननामानौधुवनैः
सहंतयथा॥३३॥प्रभवसमयक्षुद्रोविमलःशिवइत्यपि॥घनौविचंचनाकारौसुशिवोदीप्तिकारणं॥३४॥विद
शेश्वरनामावात्रिदशंकालसंज्ञकः॥सस्मात्तुजेश्वरश्चेतिरुद्राशंतोप्रतिष्ठेताः॥३५॥आपिनेव्योमरूपायसर्व
व्यापिनेशिवाय॥अनाथायअनाश्रितायकूरायशाश्वताय॥३६॥योगपीठसंस्थितायनित्यंयोगिनेध्यानाहार

येतिद्वादशपदानिपुरुषः कवचोमंत्रौबीजेविंडाकारको॥३७॥अलंबुषायशानाद्यौवायूकररुर्मको॥इ
ंद्रियेत्वत्कलावश्यंस्पृशुविषयोमतः॥३८॥गुणोचात्रनिनाहोद्वावेकःकारणमीश्वरः॥तुष्ठाविसृतिश
तिसंसंजात्युवनादिकं॥३९॥विदधाताडनंनेदं प्रावेशंचनियोजयेत्॥आकृष्यग्रहणंकुर्यात्तशान्तिवेद
नसंततः॥४०॥आत्मन्यास्याप्यसंप्रज्यकलांक्रंदेनिवेशयेत्॥इति तवाधिकामेस्मिन्सुमुक्षुर्दक्षयाम्पहं
४१॥नामंतयानुरूलेचकुर्याद्विज्ञापनाकंदि॥आवाहनादिकंपित्रोःशिष्यःस्याताडनादिकं॥४२॥विधाना
दायचैतस्यविधिनात्मनियोजयेत्॥पूर्ववत्तिसंयोगंनावधित्वोद्गवाख्याया॥४३॥तत्संपुटांकीबीजेनदे
वीगर्भेनियोजयेत्॥देहोत्पत्तौहृदापंचशिरसाजन्महेतवे॥४४॥शिरवायाचाधिकाराययोगायकवचा
युना॥जयायशस्त्रमंत्रेणश्रोतस्तत्त्वौशिवेनच॥४५॥तत्त्वशुद्धौहृदेत्येवंगर्भाधानादिश्ववृत॥चर्मणापाशश
चित्संनिःकृत्यैवशतंयजेत्॥४६॥मलशक्तिनिरोधनेधारास्त्रेणाकृतिपंचकं॥एवंपाशविद्योगेनततःसत्ता
स्त्रजप्तया॥४७॥छिद्यादस्त्रेणकर्तव्यापाशतबीजरतोपया॥उंरुंकलापाशायडाःरूपद॥विसृज्यवर्तुलीरु
त्यपाशमस्त्रेणपूर्ववत्॥४८॥एतत्पूणस्त्रिवेदत्वाकलास्त्रेणचहोमयेत्॥अस्त्रेणजुहुयात्पंचपाशंक्रशानि
वृत्तये॥४९॥प्रायश्चित्तनिषेधार्थंद्वादशाकृतीरपि॥उं हं अस्त्रायरूपद॥हृदीश्वरं समावात्यरुत्वाश

जनतर्पणं ॥ १० ॥ विदधीत विधाने न तस्मै शुक्लं समर्पणं ॥ उहां इक्ष्वर बुद्धंकारे शुक्लं गृह्णाया स्वाहा ॥ २० ॥ निःशेषं द
 धपाशस्य पशोरस्य स्वरत्नपा ॥ न स्वेयं बंधकत्वेन शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ २१ ॥ विसृजेद्देवैरौ प्रात्मानं नि योज
 येत् ॥ इति चंद्रमिवात्मानं विधिनात्मनियोजयेत् ॥ २२ ॥ सूत्रं संयोजयेत् देवं शुद्धयेत् न तत्र मुद्राया ॥ दद्यात्सूत्रेण शिष्य
 स्य शिवस्य मातृपिंडकं ॥ २३ ॥ विसृज्य पितरौ वक्रैः पूजितौ कुसुमादिभिः ॥ दद्यात्सूत्रं विधानतो निःशेषविधि
 परणी ॥ २४ ॥ अस्यामपि विधाय तं पूर्ववृत्तादनादिकं ॥ स्वबीजं तु विरोपं स्मात् उचिः शोतेरपीडिता ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे निर्वणिदीक्षायां उक्तं शोधने ईश्वर उवाच ॥ १ ॥ संधानशोत्पतीतायां शोत्पत्त्या साधं विभुद
 यम् ॥ कुर्वीत पूर्ववत्तत्र तत्त्ववर्णादिकं यथा ॥ २ ॥ उहां क्षोहो हों श्रुति संवालि ॥ उभौ शक्ति शिवौ तत्त्वो ज्वना एक मि
 श्रितं ॥ दक्षिणं रौचिकं चैव मोचकं चोद्देशातिरेका ॥ ३ ॥ यो मरुत्पं सनाथं च स्यादनाश्रितमष्टकं ॥ उंकारपदमीशा
 नं मंत्रो नर्मश्चोद्देशः ॥ ४ ॥ अकारादिविसर्गितः बीजेन देहकारको ॥ रू रू श्च शंखिनीनाथो देव दत्त धुने जयौ ॥
 ५ ॥ हेतुः सदाशिवो देव इति तत्त्वादिसं चये ॥ संचितं शोत्पतीतायां विदध्यान्नादनादिकं ॥ ६ ॥ कलापाशं समाना
 य फडं तेन विनिश्चय ॥ प्रविश्यां तं मोतेन फडं तेन नियोजयेत् ॥ ७ ॥ शिखात्वं संपुटी च तत्त्वाहां तं प्राणमुद्रया ॥
 पूरकेण समाकृष्य पाशं मस्तकस्तत्रतः ॥ ८ ॥ कुंजकेन समादाय रेचकेनांतराख्यया ॥ तत्संपुटं तं मोतेन व

राम.
९४

क्रिकुंडे निवेशयेत् ॥ ९ ॥ अस्याः पूजादिकं सर्वं निवृत्तेरिव साधयेत् ॥ सदाशिवं समावाह्य पूजयित्वा प्रतर्प्य च।
 १० ॥ सदाख्यातविकारे स्मे नमुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ॥ जवत्त्वयानु कृत्वा लेन जक्त्वा विज्ञापयेदिति ॥ ११ ॥ पित्रोरावाह
 नं पूजा कृत्वा तर्पणं संनिधी ॥ तत्संपुटात् स्वबीजेन शिष्यं वक्ष्यसि ताजयेत् ॥ १२ ॥ उहां रूं हों फट् ॥ प्रविश्य चाप्यने
 नेव चैतन्यं विनयेन तः ॥ शस्त्रेण पाशं पयुक्तः ज्येष्ठया कुशमुद्रया ॥ १३ ॥ उहां रूं फट् ॥ स्वाहां तेन तदा रूप्यते नै
 व पुटितात्मना ॥ गृहीत्वा तेन मोतेन निजात्मनि नियोजयेत् ॥ १४ ॥ उहां हेहां आत्मने नमः ॥ पूर्ववित् सयोगं ज
 वयित्वो ज्जवाख्यया ॥ गर्जाधनादिकं सर्वं पूर्वोक्तविधिमाचरेत् ॥ १५ ॥ मूलेन पाशं शोधित्ये निष्कृत्यैव शतं य
 जेत् ॥ मनः शक्तिविरोधेन पाशानां च नियोजयेत् ॥ १६ ॥ पंचपंचाङ्गतीर्दिद्यात् आयुधेन यथापुरा ॥ पाशाना
 युधमंत्रेण सप्तवारान्निजतया ॥ १७ ॥ छिंद्यामस्त्रेण कर्तृपाकलाबीजमुदायया ॥ उहां शोत्पतीत कलापाशा
 यहः हुं फट् ॥ १८ ॥ विमृज्य वृत्तं कृत्वा पाशान् स्त्रेण पूर्ववत् ॥ घृतपूषंश्च दत्वा कलास्रनैव होमयेत् ॥ १९ ॥
 अस्त्रेण जुहुयात्पंचपाशं कुशनिवृत्तये ॥ प्रायश्चित्तनिषेधपदद्यादृष्टाङ्गीस्ततः ॥ २० ॥ सदाशिवं तदा वा
 त्यकृत्वा पूजनतर्पणं ॥ पूर्वोक्तविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणं ॥ २१ ॥ उहां सदाशिव नमो विंडं शुक्लं गृह्णा
 या स्वाहा ॥ निःशेषं दधिपाशस्य पशोरस्य सदाशिव ॥ बंधाय नत्वया स्तेयं शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ मूलेन जु

कृपास्वर्गविसृजे त्रुसदाशिवं ॥ २१ ॥ ततो विशुद्धमात्मानं शरच्चंद्रमिवोदितं ॥ संहारमुद्रयारोघ्यासंयोज्य
 रुरात्मवान् ॥ २२ ॥ ऊर्वा तशिष्यदेहसुमुह्यो नृवमुद्रया ॥ दद्यादाप्यापनायाधमंत्रकैर्यत्तु विंडकं ॥
 २३ ॥ क्षमायित्वा महानक्रपापितरौ विसृजे त्रपा ॥ खेदितो शिष्यदीप्तायै पत्न्यापितरौ स्वधौ ॥ २४ ॥ का
 रणात्मा र्गयित्वा तद्भजतं स्वानमात्मनः ॥ शिखा मंत्रितकर्तव्या चोक्तिरा किस्वरूपिणी ॥ शिखा छिद्यात्
 शिरास्त्रेण शिष्यसचतुरंगुले ॥ उं हं शिवायै उं फट् उं हः अस्त्राय हं फट् स्तुतिं धृतं हृत्पद्मं गोविण्डलकम
 गोसंनिधाय स्त्रमंत्रेण कुं फट् तेन होमयेत् ॥ उं हं हं अं अस्त्राय हं फट् ॥ प्रक्षाल्य स्तु कस्तु वौ शिष्य संस्त्राप्ता
 चम्पवस्वये ॥ योजनीया क्षमात्मानं शस्त्रमंत्रेण ताडयेत् ॥ वियोज्य रूप्यसंगत्य पूर्ववत् प्रादशांशतः ॥ २५ ॥
 आत्मीयहृदयां भोजकार्णिकायां निवेशयेत् ॥ पूरितं स्क्रवमाप्येन मिलिता धोमुखं कृत्वा ॥ २६ ॥ नित्योक्तवि
 धिना हायशंखसन्निभमुद्रया ॥ प्रसारितशिरो ग्रीवो नादो चारानुसारतः ॥ २७ ॥ समादृष्टिस्त्रिरश्चातः परमा
 वसमन्वितः ॥ उं हं मंडलवक्रिस्तः शिष्यादपि विजात्मनः ॥ २८ ॥ गृहीत्वा सविधात्मानं युगाग्रे प्राणनाडिगं
 संचित्य विसृज्य ध्यात्वा क्रमशः सप्त ध्यायेत् ॥ २९ ॥ प्रथमं प्राणसंयोगः स्वरूपमपरंततः ॥ हृदयादिक्रमोच्चा
 रविसृष्टं मंत्ररूपकं ॥ ३० ॥ स्वस्वस्वानुगतं नादस्वरूपं तु तृतीयकं ॥ सप्तमैकारणत्यागावप्रशांतविषुवं लयः ॥

 राम
९५

३३ ॥ शक्तिनादो र्गसंचारत छक्तिविषुवं मंतं ॥ प्राणस्य निखिलस्यापि शक्तिप्रमेयवर्जितं ॥ ३४ ॥ तत्कालविषु
 वं लब्धं शक्तातीतं तु संयुतं ॥ तदेतद्योजनस्थानं विषुवं तत्त्वसंज्ञकं ॥ ३५ ॥ पूरकं कुं भवकृत्वा व्यादापवदनं प्रन
 कं ॥ शनैरुदीरयन्मूलं कृत्वा शिष्यात्मना लयं ॥ ३६ ॥ उं हं कारं परतो ना नेर्विति स्त्रियाप्यसंस्थितं ॥ ततः परमका
 रं तु हृदयाचतुरंगुले ॥ ३७ ॥ उं हं कारवाचकं विस्रोस्तोत्रं गुलकं वकं ॥ चतुरंगुलतालुस्त्रं मकारं रुद्रवाचकं ॥ ३८
 तं च प्रलाटमध्यस्थं विंडमी श्वरवाचकं ॥ नादं सदाशिवं देवं ब्रह्मरंध्रावसानकं ॥ ३९ ॥ शक्तिं च ब्रह्मरंध्रास्थात्यजे नि
 त्यं मनुकमात् ॥ दिव्यं पिपीलिका स्पर्शं तस्मिन्नेवानुभूय च ॥ ४० ॥ द्वादशोत्परे तत्त्वे परमानंदलक्षणे ॥ भावश्च
 त्समनोतीतेशिवे नित्यं गुणोदये ॥ ४१ ॥ विलीयमानमंतस्मिन् शिष्यात्मानं विभावयेत् ॥ विमुंचश्च पिषो धारं ज्ञौ
 ज्वालांतोषि परेशिवे ॥ ४२ ॥ योजनीयां स्त्रिरत्वा यवौषडंतशिवायुना ॥ दत्वा पूर्णं विधानेन गुणावादनमाच
 रेत् ॥ ४३ ॥ उं हं आत्मने सर्वज्ञो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मने परितो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मने भूनादिबोधो भव
 स्वाहा ॥ ४४ ॥ उं हं आत्मस्वतंत्रो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मनः अलुप्तशक्तिर्न वै स्वाहा ॥ उं हं आत्मने न तं शक्तिर्न
 व स्वाहा ॥ इच्छंश्च द्वा मात्मानं गृहीत्वा परमाक्षरतः ॥ ४५ ॥ विधिना भावनोपेतः शिवदेहेनियोजयेत् ॥ तीव्राच
 शक्तिसंपातजनितश्रमशान्तये ॥ शिष्यमृदुनिमित्तस्य हृदा रम्यं तं विंडकं ॥ प्रणम्य शक्तुं भाहीनशिवाक्षिणं
 डले ॥ ४६ ॥ सौम्येन क्रं व्यवस्थाप्य शिष्यं दक्षिणमात्मनः ॥ त्वयेवानुगृहीतो धं मन्त्रिमा स्त्राय मामकां देवे वक्तोय

रौतस्मात्भक्तिनाथास्यवर्धये॥ इति विज्ञाप्य देवेशं प्रणम्य गुरणास्वये॥ ४॥ श्रेयस्तवास्मिन्निब्रूयादाशिषे शि
 ष्यमादरात्॥ ततः परमया ज्ञप्त्या दत्त्वा देवेशं पुष्पिकां॥ ५॥ पुत्रकं शिवकुंजेन संस्तुप्य विसृजेन्मथन॥ ५॥
 इत्याश्रये निर्वणदिक्षाममाप्ता॥ ॥ इति उवाच॥ ॥ अथैकतात्त्विकी दीक्षा लघुत्वा उपदिश्यते॥ सत्रबंधादि
 कुर्वीत यथा योगे निजायुना॥ १॥ कालाद्यादि शिवांतानि तत्त्वानि तैपरिभाषयेत्॥ समतत्वे समग्राणि सत्रे
 मणिगुणा इव॥ २॥ आवाह्य शिवत्वादि गुणाध्यानादि पूर्ववत्॥ मूलेन किल कुर्वीत सर्वशुक्ल समर्पणं॥ ३॥
 प्रददीत ततः एणंति त्रिब्रातौ यगन्निगं॥ एकयेव यथाशिष्यो निर्वणमधिगच्छति॥ ४॥ योजनायै शिवे चात्यास्त्रि
 रत्वा पादनाय च॥ दत्त्वा एणां प्रकुर्वीत शिवकुंजनिषेचने॥ ५॥ ॥ इत्याश्रये एकतत्त्वदिक्षा॥ ॥ इति उवा
 च॥ ॥ शिवमर्चा निषेकं च कुर्वीत छिप्वादि कश्चिदे॥ कुंजनीपादिकं वा सुक्रमशो न च विन्यसेत्॥ १॥ तेषु क्षीरो
 दधि क्षीरदध्रादंधृतसागरं॥ निवेशयेद्यथा संख्यं अष्टौ विश्वेश्वरानप्य॥ २॥ एक शिखंडिनं रुद्रं श्रीकुंजं बुद्धि
 यकं॥ त्रिभुविकं मेरुद्राक्षमेकं नैशिवोन्नमं॥ ३॥ सप्तमं श्वखलामानमनंतं रुद्रमष्टमं॥ मध्येशिवसमुद्रस्य
 शिवमेवं च विन्यसेत्॥ ४॥ योगालयां दिशि शस्य चरिते स्नानमंडपे॥ कुर्यात्क्षिरं च पायामां वेदीं मष्टां गुलोद्धितां
 ५॥ श्रीपत्न्या ज्यासने तत्र विन्यस्यानंतमासनं॥ शिष्यं निवेश्य पूर्वां स्य संकलीकृत्य पूजयेत्॥ ६॥ कांजिकौ द
 नमृजस्मदुर्वागो मय गोलकैः॥ सिद्धार्थं दधितोयैश्च कुर्यान्निर्मथने ततः॥ ७॥ क्षीरोदाबुक्रमेणाद्यत्हरिवि

राम .
९६

वेशसंचरे॥ कलशैः स्नापयेत्छिप्वं स्तुचाधारणयान्वितं॥ ८॥ परिष्ठाप्य सिते वस्त्रे निवेश्य शिवदक्षिणे॥ पूर्वो
 दिता सने शिष्यं पुनः पूर्ववदचयेत्॥ ९॥ उक्षीपं यागपुच्छं च मुकुटं कर्तरीं धरीं॥ अक्षमालां पुस्तकादिशुवि
 काद्यविकारकः॥ १०॥ दीक्षारत्या प्रतिष्ठाप्य ज्ञात्वाद्यप्रभृतित्वाया॥ स्वपरोक्षो विधातव्यमाज्ञां संश्रावयेदि
 ति॥ ११॥ अग्निवाद्यततः शिष्यं प्रणिपत्य महेश्वरं॥ विघ्नज्वालायमोक्षार्थं कुर्याद्विज्ञापनाय यथा॥ १२॥ अग्नि
 षेकार्थमादिष्टस्वयाहं गुरुमर्त्तिना॥ संहिता पारगः सोऽयमग्निषिको मया शिवः॥ १३॥ तत्र ये मंत्रचक्रस्य
 पंचपंचाङ्गतीर्थजेत॥ दद्यात्पूणं ततः शिष्यं स्नापयेत्विजदक्षिणे॥ १४॥ शिष्यदक्षिणपाणिस्तथा अंगुलीषु
 तथा क्रमात्॥ लोछये हस्वरत्नाय दध्नुर्दध्ने गिसंचरेः॥ १५॥ क्रमादिषु करे दत्त्वा प्रमाणं कारयेदमुं॥ कुंजे
 शिवे त्यलघुस्मिन् जंजलं कृत्यमादिशेत्॥ १६॥ अत्र ग्राह्यास्तथा शिष्याः शास्त्रेण सुपरीक्षिताः॥ न पबंध्या
 नवादीनामग्निषेकादनिस्सितं॥ १७॥ ॥ इत्याश्रये पुराणे अग्निषेकादिवर्णनं नाम॥ ॥ इति उवाच॥ ॥
 अग्निषेकः शिवं विस्मृजयेद्भास्करादिकं॥ शंखमेयादिनिर्घोषैः स्नापयेत्संचर्य कैः॥ वर्षकोटिसहस्रे
 षु यस्यापं समुपाजितं॥ घृताभ्यंगेन देवानां तस्मीजवति पारये॥ २॥ आढकेन घृताद्यैश्च देवान् स्नाप्य सुरो
 त्रवेत्॥ चंदनेनानुलिप्याय गंधाद्यैः पूजयेत्सथा॥ ३॥ अत्यायासेन मुनिभिस्तु स्नादेवास्तु सर्वदा॥ अतीता

नागतज्ञानमंत्रधीशक्तिमुक्तिदाः॥४॥ गृहीत्वा प्रथमस्नाने रुते द्वाभ्यां शुभाशुभं॥ त्रिभिर्जिबोमूलबाह्वर्बहि
 क्रैब्राह्मणादिधीः॥५॥ पंचादौ भूततत्त्वादिशेषे देवजपादिकं॥ एकत्रिकातित्रिकांते पदे द्युमकांतके॥६॥ त्रि
 शुभं मध्यमं मध्ये स्वेकं प्रस्विनपः शुभः॥ संख्या दंदे जीविता द्युमो यदशहा धवं॥७॥ कविन्याजस्त्रियास्य
 शो गोमूत्राकृतरेखया॥ आविद्ये कत्रिकं पावतत्रिचतुष्टारसानकं॥८॥ मरुत्वोरामनु देगै श्रुतः पष्टिप
 देतथा॥ अक्षाणां पातनस्य शिषिमादौ शुभादिकं॥९॥ एकत्रिकादिमारम्य अंते चाष्टत्रिकं तथा॥ ध्व
 जाघाः समाहीना विषमाः शोभनादिकाः॥१०॥ आर्षिस्त्रिवितैः काद्ये षोडशस्वरपूर्वगैः॥ आद्यैस्तैः संच
 रैकाद्यैस्त्रिपुराणाममंत्रिकाः॥११॥ क्लीबीजा प्रणवाद्याः स्फुर्नमोतायत्र हजयेने॥ मंत्राविंशतिसाहस्राः
 शतं षष्ट्यधिकं ततः॥१२॥ अक्षी मंत्रसरस्वत्याश्चंडिकायास्तथैव च॥ तथा गोयश्चिडग्या अश्रीमंताः त्रि
 यस्तथा॥१३॥ स्मोत्रासूर्यस्य आश्रीमंताः शिवस्य च॥ आगमंता गणेशस्य आर्यातास्तथा हरेः॥१४॥
 शताष्ट्यैकाधिकैः काद्यैराद्यैः षोडशभिः स्वरैः॥ आद्यैश्च सस्वरैराद्यैः कांतैर्मंत्रास्तथा खिलाः॥१५॥ रवीशदेवीवि
 पुलास्ता विवेदेन नर्तनात्॥ शतत्रयं षष्ट्यधिकं प्रत्येकं मंडलं क्रमात्॥१६॥ अग्निषिको जपेत्प्रायेष्टिष्यादीन्
 दीक्षयेद्गुरुः॥१७॥ इत्याद्यैरेपुराणानाममंत्रादि॥॥ इति उवाच॥॥ प्रतिष्ठां संप्रवक्ष्यामि क्रमात्संक्षेपतोऽ

रुः॥ पीठशक्तिः शिवो विंगंतयोगः साशिवायुभिः॥१॥ प्रतिष्ठायाः पंचपदास्तेषां रूपं वदामि ते॥ यत्र ब्रह्मशिलायो
 गः सा प्रतिष्ठा विशेषतः॥२॥ स्थापनं तु यथा योगं पीठ एव निवेशनं॥ प्रतिष्ठा त्रिन् पीठस्य स्थितः स्थापनमुच्य
 ते॥३॥ उन्मापनं च सा प्रोक्ता लिंगोधारः पुरः सरा॥ यस्यां तु पीठमानोद्य संस्कारः कियते बुधैः॥४॥ आस्था
 पनंतं कृत्वा द्विधा विष्वादि कस्य च॥ आसुसर्वासु चैतन्यं मियुं जीत परं शिवं॥५॥ यदा त्वरादिने देन प्राणादे
 षपि पंचधा॥ परिक्षामय मेदिन्याः ऊर्ध्वं त्रिसादकाम्यया॥६॥ शुक्लाज्यगंधारक्ता चरुक्रमं धातुशालिनी॥
 पीताह्वसां वरागंधा विप्रादीनां महीद्रुमान्॥७॥ पूर्वशो वरसर्वत्रैव तेषां प्रशस्यते॥ आख्याते पाष्टिके
 यस्या पूर्वमिदं धिकानवेत्॥८॥ उत्तमांती मही विद्या ततो पाद्यैर्विपरिक्षितो॥ अस्थंगारादिभिर्दृष्टमसं
 तं शोधयेद्गुरुः॥९॥ लला मारामुडगर्धिं गृह्णाशादकारणं॥ खलु गैंगे कुलावासेः पंकणे शुभमुडमुडः॥
 १०॥ मंडपे द्वारपूजादि मंत्रदृष्ट्या वसानकं॥ कर्मनिर्वर्त्य घोरस्त्रं सहस्रं विधानाय जेत॥११॥ समीकृत्योप
 लिप्तायां नृमौ संशोधयेद्दिशः॥ स्वर्णदिग्धक्षतैरेवाः प्रकुर्वीत प्रदक्षिणं॥१२॥ मद्यमीशमाकोणस्तेष्टुण्क्तिं
 चैशिवं यजेत्॥ वास्तुमस्य च तत्रोयैः संवेक्ष्य क्षालनादिकं॥१३॥ वात्येरक्षो गृह्णा निष्ठा विधानादिबुलिं क्षिपेत्
 ॥ नृमिं संसिच्य संस्थाप्य ऊर्ध्वेनाद्य प्रहजयेत्॥१४॥ अन्तवस्त्रं पुगुच्छं नैऋतं संक्षेपं दिजन्मनः॥ निधाय गीत

तवाद्यादित्रयाद्यसमाकृते ॥ १५ ॥ पूजां कुंभे समाहृत्य प्राप्ते लगे नि कोणके ॥ कुदात्तेनाभिषिक्तेन सरक्तेन तुषा
नयेत् ॥ १६ ॥ नैरुत्याक्षेपयेन्मत्स्रांखाते कुंभजले क्षिपेत् ॥ सर्वस्वद्वीप्तामानं नयेत्पादमतीप्सिते ॥ १७ ॥ अथ
तत्र क्षणं स्थित्वा भ्रामयेत्यतः पुरं ॥ शिवं शीमांतरिकानि व्यावदीशानगोचरं ॥ १८ ॥ अर्घ्यानामिदं प्रोक्तं
भद्रं कुंभं परिभ्रमेत् ॥ इत्यपरिग्रहं मे कुर्वति तदनंतरं ॥ १९ ॥ कर्करांतं जलांतं सुशाल्यदोषजिहासदा ॥ खा
नयेत्तु कुमारी च तद्धिधेनाशाल्यमुदरेत् ॥ २० ॥ पंचादीनां प्रवेशेन कर्तव्यं नैर्विरुद्धैर्दिशः ॥ मातृकामष्टवर्गाद्या
फलकेषु विवालिखेत् ॥ २१ ॥ शाल्यज्ञानं वक्रस्य शः पूर्वादीनां तत्र मातृ ॥ अवर्गे चैव लोहे तु कवर्गे कारम
गित ॥ २२ ॥ चवर्गे भिस्मदक्षेप्त्वा तदवर्गे स्थिरं नैर्कृतं ॥ तवर्गे चाष्टव्याप्येककपाले च पवर्गे के ॥ २३ ॥ एवं शशि
वकीलादितवर्गे लोहमादिशेत् ॥ कवर्गे रिजने तद्वत्तरक्षास्तत्र करानपि ॥ २४ ॥ प्रोक्ष्याश्मन्तिः कलापूरैर्वर्मांशु
लमृडनरैः ॥ पादो नैस्वातमापूर्यसि जले मुकुटादितैः ॥ २५ ॥ लिप्तां समयुवां तत्र कारयित्वा ज्वं गुरुः ॥ सामा
न्याथ किरापायान् मंडपं च क्षमाणके ॥ २६ ॥ तीरणं वाप्युत निष्ठाप्रत्यग्रहारेण संविशेत् ॥ कुर्यात्तत्तात्मश्रद्धा
दि कुंडमंडपं संस्कृतं ॥ २७ ॥ कलसं वधूनी युक्तं लोकपालशिवाचनं ॥ अग्रे ज्वलनपूजादिसर्वं सर्ववदाचरेत् ॥
२८ ॥ यजमाना चिती पाया छिलानां स्नानं मंडपं ॥ शिला प्रासादलिंगस्य पादाचम्यादिसंज्ञकाः ॥ २९ ॥ अष्टंगुलोऽपि

राम
९८

ताशिष्टचतुरस्राः कलायताः ॥ पाषाणां शिलाः कार्या इष्टिकानां तदर्थतः ॥ १० ॥ प्रासादेश्मशिलाः शैल इष्टकाश्च
एकामये ॥ अंकितालववज्राद्यैः पंचवापंकजांकिताः ॥ ११ ॥ नैदाभद्राजयारिकाष्टपांगि पंचमी मताः ॥ आशापायो
महापयः शंखो मकरकस्तथा ॥ १२ ॥ समुद्रश्चेति च पंचनिधिः कुंभाक्रमादधः ॥ नैदाभद्राजयाष्टपांगि अजिताचाप
राजिताः ॥ विजयामंगलाक्षाचधरणीनवमी शिला ॥ सुभद्राप्यति चन्द्रश्च सुनंदपुष्पदंतकः ॥ १४ ॥ जयोयविजयश्चैव
कुंभे सर्वस्वोत्तरः ॥ नवानां तु यथा संख्यं निधि कुंभा अमी नव ॥ १५ ॥ असनं प्रणवं दत्वा ताश्चोलिख्या शराणुना
सर्वस्वमनिषेवाणां तनुनेणावगुं वता ॥ १६ ॥ मृद्भिर्गोमयगोमूत्रं कषाये रं धवारिणा ॥ अस्त्रेण कुरुं फलं तेन मलस्ता
नं समाचरेत् ॥ १७ ॥ कुंभानां पंचगव्येन स्नानं पंचाष्टतेन च ॥ गंधतोयोंतरं कुर्यात्ति निजनामांकिताणुना ॥ १८ ॥ फ
लवसुसुवर्णनां मंगसलिलैस्ततः ॥ चंदनेन समालम्ब्य स्वैराद्यादयेत् शिलाः ॥ १९ ॥ सङ्गणितानि सनंदत्वा नीत्वा
योगं प्रदक्षिणे ॥ शय्यायां कुशतत्रोयं हृदयेन निवेशयेत् ॥ २० ॥ संपूज्य तस्य बुद्ध्यादिवरांतं तत्त्वसंचयं ॥ त्रि
खंडव्यापकं तत्त्वत्रयं चानुक्रमात्पसेत् ॥ २१ ॥ बुद्ध्या दौ चित्तपयं तैचित्तांते मातृकादधौ ॥ तन्मात्रादौ वरांतं च
शिवविद्यात्मना स्थितिः ॥ २२ ॥ तत्त्वानि निजमंत्रेण तत्त्वेशं श्वरुदाचयेत् ॥ स्नानेषु पुष्पमालादिचिह्निते
षु यथाक्रमं ॥ २३ ॥ उं हूं शिवतत्त्वाय नमः ॥ उं हूं शिवतत्त्वाधिपतये रुद्राय नमः ॥ उं हूं विद्यातत्त्वाय नमः ॥ उं हूं वि

द्यातत्वाधिपायविस्तरेनमः॥३॥ उं हं आत्मतत्वाय नमः॥३॥ उं हं आत्मतत्वाधिपतये ब्रह्मणे नमः॥ क्रमाग्नियजमानां कान्
जलवाते त्वयानिव॥ प्रतितत्वं नान्यदृष्टौ मूर्त्तिः प्रतिशिलां शिला॥२४॥ सर्वपशुपतिं त्रीमं रुद्रं नवमहेश्वरं॥ महा
देवं च त्रीमं च मूर्त्तिं शंभुं यथाक्रमं॥२५॥ उं वराहमूर्त्तये नमः॥ उं धिपतये नमः॥ लोकपालानं तां न्ययथा संख्यं
निजागुभिः॥ विन्यस्य सजयेत्कुंभान् तन्मंत्रैर्वनिजागुभिः॥ इंद्राग्नीनां तु बीजानि वक्ष्यमाणक्रमेण तु॥२६॥ उं
सूं सूं सूं किमिति युक्तो न वशिष्ठापक्षः शिलापंचपदा॥ प्रतितत्वं नान्यत्वं चः सप्तपंचधाराधिकाः॥२७॥ ब्रह्मा
विस्तृतया रुद्रश्चिरश्च सदा शिव॥ एते च पंचमूर्त्तिर्नायस्तव्यास्तुष्टविवत्॥२८॥ उं दृष्ट्वी मूर्त्तये नमः॥ उं दृष्ट्वी
मूर्त्त्याधिपतये नमः॥ उं दृष्ट्वी मूर्त्त्याधिपतये ब्रह्मणे नमः॥ इत्यादि मंत्राः संप्रज्य कलशांत पंचक्रमेणे निजनाम
भिः॥ निरुंधीत विधानेन न्यासो मध्यशिला क्रमात्॥ कुर्यात्माकारमस्त्रेण नूतिदं नैः सिलैस्ततः॥ उं ने पुवारिकां
शक्तिं विन्यस्याभ्यर्च्य तर्पयेत्॥३०॥ तत्त्वतत्वाधिपान् मूर्त्तैर्मूर्त्तिशंभुघटादिभिः॥ ततो ब्रह्मन् संश्रुत्या धे मूलं
गं ब्रह्मभिः क्रमात्॥ कृत्वा शतादिपुष्पांतिं प्रोक्ष्य शंतिजलैः शिलाः॥३१॥ पूजयेच्च कुशैश्च द्वाप्रतितत्त्वमनु क्रमा
त्॥ सोमनिध्यमयमन्वानं कृत्वा शुद्धं पुनर्न्यसेत्॥३२॥ एव नागव्रथे कर्मगत्वा गत्वा समाचरेत्॥ उं आं इंद्रात्मतत्त्व
विद्यातत्वायै नमः॥ इति संस्कारपेदश्च मूलाद्यैर्ब्रह्मांगादित्रयं क्रमात्॥३३॥ कुर्यात्तत्त्वानुसंधानं ह्रस्वदीर्घप्रयो

राम.
१५९

गतः॥ उं इत्यं विद्यातत्वायै नमः॥ घृतेन मधुना पुष्पांस्ताम्रकण्ठात्मिनो दकान्॥३४॥ पंचगव्यार्थसंसिक्तान् लोकपा
लादिदेवतान्॥ पूजयित्वा निजैर्मंत्रैः संनिधिर्होममाचरेत्॥३५॥ शिलानामपि सर्वासां सतवेदधिदेवताः॥ विद्यारूपा
रुतस्त्वानाहे मवर्णा शिलासुराः॥३६॥ न्यूनादिदोषनाशार्थं वास्तु नृमेस्तु शुद्धये॥ यजेदस्त्रेण शुद्धार्थं साकृतीनां
शतं शतं॥३७॥ इत्याद्यैः पुराणैः शिलावर्णनं ॥ इत्युवाच॥ ततः प्रासादमाश्रित्य उत्तरो वास्तुमं
डलं॥ कुर्यात्कोष्ठचतुषष्टिं द्वे त्रैवेदाग्रके समे॥१॥ कोणेषु विन्यसेद्गुरौ राजानं शौचिकोणगाः॥ धिपदाष्टय
दास्तु वास्तुतत्रार्चयेद्यथा॥२॥ आकुंचितकरस्तु नुत्तान नसुराकृतिं॥ स्मरेत्पूजासु कुड्या सुनिर्विश
त्वं वराननं॥३॥ जानुनी कुर्यौ संकिदिशि वातकृता शयोः॥ ऐं प्रीयादपुटौ रौद्रं शिरो स्पृहदये जलिः॥४॥ च
सदेहे समासुदाः पूजिताः देवताश्च॥ अष्टौ कोणाधिपास्तत्र कोणार्धेषु व्यवस्थिताः॥५॥ षट्पुस्तुमरी
चाद्यादिं षट्पुस्तुक्रमात्॥ मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा शेषास्तु पदिकाः स्मृताः॥६॥ समस्तनाडी संयोगे महामर्मा
नुजं हलं॥ त्रिष्टुलं स्वस्तिकं वज्रं महास्वस्तिकं संपुटं॥७॥ त्रिकटं मणिबंधं च शुचिं शुद्धयस्तथा॥ इति द्वादशम
मणिवास्तोर्भित्वादिषु त्यजेत्॥८॥ साज्यमंगतमीशाय पूज्यायां बुजोदकं॥ ददीताय जयंताय पताकां उं
कुमोज्ज्वलां॥ एतत्वारिमहेंद्राय रवौ धूमं पितालकं॥ सत्याय घृतगोधूमं माषजकंदपाय च॥९॥ विमा

समेतरिक्षापमरुद्वेत्यधपूर्वतः॥मध्वक्षीराक्षिसंस्पर्शप्रदद्याद्वक्तयेसुवे॥११॥लाजांशुलोचिवर्णविवितथायनि
वेदयेत्॥द्याग्रहक्षतोक्षौद्रमराजेषलोदनं॥१२॥गंधगंधर्वनायायजिह्वांगायपक्षिणः॥मृगायवचपर्णा
नियाम्यानित्यष्टदेवताः॥१३॥पित्रेति लोदकं हीरं वृक्षजंदंतधवनं॥दोवारिकायदेवायप्रदद्यात्थनमुद्रया॥१४॥
सुग्रीवायदिशोयूपान्पुष्पदंतायदर्शकं॥रक्तं प्रचेतसेपक्षमं बरायसुरासवं॥१५॥घृतं गुडोदंतं शोफे रोगा
य घृतमंडकान्॥लाजार्थापश्चिमाशायां देवाष्टकमितीरितं॥१६॥मारुताय ध्वजं पीतं नागाय नागकेसरं
सोमाय पायसं साप्यं शालूकं मृगयेदिशोत्॥१७॥लापी मदितये दिक्षेष्टरीमित्फक्तवास्तुकं॥मोदकान् ब्रह्म
ण प्राच्यां षट्पदाय मरीचये॥१८॥सवित्रे रक्तपुष्पाणि ब्रह्माधः कोणकोष्टये॥तदधः कोष्टके दद्यात्सावित्रे च
कुशोदकं॥१९॥दक्षिणे चंदनं रक्तं षट्पदाय तिरश्चिते॥हरिद्रोदनमिंद्राय रक्षो धः कोणकोष्टकोष्टके॥२०॥
इंद्रं जयाय विश्वान् मिंद्रावस्त्रानिवेदयेत्॥वारुणं षट्पदा शीनि मित्रे रागुडमोदनं॥२१॥रुद्राय घृतसिंहं
नैवायुकोणारवेः पदे॥तदधीरुद्रदासाय मांसं मार्गमयोत्रं॥२२॥ददीत माषनैवेद्यं षट्पदमेव रात्रे॥अथा
यशिव कोणाय तद्वत्सायैव तत्र ले॥२३॥क्रमाद्द्याद्विधिक्षीरं पूजयित्वा विधानतः॥चतुष्पदे निविशाय ब्रह्मणे
मध्यदेशतः॥२४॥पंचगव्याक्षतोपेतं चतुःसाक्षं निवेदयेत्॥इशादिवायुपर्यंतं कोणे षट्पदपाक्रमं॥२५॥

राम
१००

वास्तुवात्यावरकाद्याश्च तस्रः पूजयेद्यथा॥यवकोः षट्पदं मांसं विदार्यै घृतपंकजं॥२५॥एतन्नायै फलेपि
त्रं रुचिरं निवेदयेत्॥अस्तीनिषा पराक्षस्यै रक्तपित्तपलाविच॥२६॥ततो माषोदरं प्राच्यां स्कंधाय विनिवेद
येत्॥अर्घ्यमोदक्षिणाशायां पूपांसं पथायुतान्॥२७॥जंजकाय च वारुण्यै सामिषं रुचिरान्वितं॥उदीच्यां पि
निषिछापरक्तान् कुसुमानि च॥यजेन्नामकलं वास्तुकुशदध्वक्षतैर्जलैः॥गृहे च नगरादौ च एकाशीतिपदै
र्यजेत्॥त्रिषदादिरथः कार्यं षट्पदाश्चाधिकोणके॥इशाद्यायदिकास्तस्मात् नीपाद्याश्चद्विकोष्टकाः॥२८॥
षट्पदस्मामरीच्याद्या ब्रह्मानरपदः स्मृतः॥नगरे याके वोदो वास्तुः शतपदोपि वा॥२९॥वंसं द्रुयं कोणगतं तर्ज
यं डडरिमदं॥यथादेवालयेत्याससथा शतपदेहितः॥गृहाः स्फुटादयस्तत्र विज्ञेयाश्चैव षट्पदाः॥तारका
द्यानूतपदारजुर्वरादिष्टविवत्॥३०॥देशसंस्थापने वास्तुश्वेतुस्त्रिंशत् शतं स्मृतं॥चतुःषष्टिषट्पदो ब्रह्माम
रीच्याद्याय देवता॥३१॥इशाद्या फलयः पादास्फुटाद्या गतिकाः स्मृताः॥चरक्यावस्तु देवत्वरजुर्वरादिष्ट
विवत्॥३२॥ज्ञयो विंशत्सहस्रं सूरसंमंडलगः पदैः॥त्यासो नवगुणस्तत्र कर्तव्यो देशवास्तुवत्॥अन्या
नवपदो वास्तुः षोडशा जंजथापरे॥षडस्त्रत्यस्तवस्त्रादेर्मध्यस्था चतुरस्तुकः॥रस्यातानां भौममायुर्वेत्या
सो ब्रह्माग्निवात्मके॥सारकस्य विरेखे वृष्टिं संस्थापने तथा॥३३॥पायसेन तु नैवेद्यं सर्वेषां वा प्रदापये

घटिकासाईपंचच॥२०॥ केसरीवृषतः कुंभस्त्रिधास्फः सत्वदायकाः॥ बवंधनुस्तुलामेषाः दित्यनागात्ती
 यकः॥२१॥ कर्कटो मकरो लिख्यप्रवर्ज्यकार्यनाशकाः॥ स्त्रियश्च नगहैर्दृष्टः शसोलभः सुताश्रितः॥
 २२॥ गुरुशुक्रबुधैर्युक्ते लभेदद्याद्वलायुषी॥ राज्यं सौख्यं वलं पुत्रानपशोर्वर्षादिकं ननु॥२३॥ प्रथमः स
 न्नमस्त्वर्कोदशमः केन्द्रं च्यते॥ गुरुशुक्रबुधस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकाः॥२४॥ एकादशचतुः षष्ट
 लयात्पापग्रहाः शुभाः॥ अन्योन्येनैष कर्मार्थो ज्योतिष्यो दद्यादुधैः॥२५॥ वायुः पंचगुणं भूमिमु
 त्कावाधनुसंमितान्॥ हस्तान् द्वादशसोपानान् कुंभं युर्मंडपमार्गतिः॥२६॥ चतुरस्रं चतुर्धरिं स्वातां ई
 त्तुतद्वर्तते॥ हास्तिके दशहस्तो वामं डपोर्ककरो यवा॥ विहस्तो त्रयाक्षस्त्यशेषं स्यात्तुष्टपाष्टकं॥
 वेदीपादांतरं त्यक्त्वा कुंडानि नवपंचवा॥२७॥ एवं राशि वकाषायां प्राच्यां वा तदुद्येः परं॥ मुखे
 मात्रं शतां दस्युशते वा नहि मात्रकं॥२८॥ हस्तं सहस्रहोमे स्यात्तु नित्यं तुर्विहास्तिकं॥ लक्षे चतुर्धरं
 कुंडं कोटिहोमेष्टहस्तकं॥२९॥ नागाश्च मयोरुखं देदुर्दक्षं कुंभं च नेरुते॥ षडस्रं वायवे पद्मं सोमे चाष्टाग्र
 कं शिखे॥३०॥ तिर्यक्पातसंस्त्रातमृधं मेखलपासह॥ तद्वह्निर्मेखलास्तिस्रो वेदवह्नियवागुलैः॥३१॥ गेंद्रा
 येणां गुलंत स्याविसारेणां गुलाष्टका॥ दैर्घ्यं कुंडाधमानेन कुंडकं च समो वरः॥३२॥ पूर्वग्नियाम्य कुंडानां

राम.

१०२

येनिः स्याच्चतुरानना॥ पूर्वानि नातु शेषाणामैशान्येऽस्य वरातयोः॥३३॥ कुंडाया मश्चतुर्विंशो नागः सोऽगुल इत्युत॥
 प्रक्षौडं वरकाश्चत्तवटजा तोरणाः क्रमात्॥ शोते भूतिबलावेशे पूर्वानामतः क्रमात्॥ पंचमुद्रास्ततस्तानि हस्तवा
 ते स्तिता निच॥३४॥ तद्वं विसराणि स्फुर्युता म्यामदलादिभिः॥ इंद्रायुधो पमास्कारुला धर्माशशिप्रभाः॥३५॥
 शुक्राभाहेमवर्ष्मचपतकाः स्फटिकोपमाः॥ पंचहस्तास्तद्वंश्चि अजादीर्घाश्चि विसराः॥३६॥ हस्ताग्रदेशितो
 दंडाप्रजानां पंचहस्तकाः॥ वल्मीकादंतिहस्ताग्रा तथा वृषभशृंगतः॥ पद्मखंडा वराहंतुगोष्पादे पिचतुप
 यात्॥ मंत्रिकाद्वादशग्रस्तो वेकुं गेत्थो पिनाकिनी॥३७॥ न्यग्रोधो डं वराश्चत्तजंबूत्वमुद्रवां॥ कषायय
 चकं ग्राह्यमाई वंचफलाष्टकं॥ तीर्थं स्तोमिंधुगंधी नितया सवैषधी जला॥ शतमोषधिसलानां विजया ल
 स्मीणा वला॥३८॥ अवलुही व्यानिबला सहदेवा शतावरी॥ वृद्धिः सुवर्चला वृद्धिः स्ताने प्रोक्ताष्टपक्षय
 क॥३९॥ यवगोधूमविलानां चूपातिचविचक्षणः॥ विलेपनं सकर्षं स्नानार्थं कुंभं गंडुकात्॥ मद्राचतु
 लिका युग्ममेकपालं सवस्त्रकं॥ कुर्याद्वितानुसारेण शयने लक्षकटपले॥ घृतक्षौद्रं युतं पात्रं कुर्याद्युतु
 शिलाकिं॥ वृद्धिर्नीशि वृद्धिं च लोकपालपदमपि॥४०॥ प्रकंति प्राकृता कुंभं शोत्यं कुंडं संख्ययो॥
 द्वारपालादिधर्मादिप्रशान्तादि घटानपि॥४१॥ वास्तुलक्ष्मी गणेशानां कलशानयनानपि॥ वने युतकृता

यावानसर्वंश्चमृत्विषितान्॥४८॥ सहिरापा न समानघनिगंधपानीयप्रितान्॥ पूर्णपात्रफलोयावात
 प्रह्ववागम्यलक्षणान्॥४९॥ वस्त्रेणाच्छादयेत्कुंजान्आहारेणैरसर्पपान्॥ विकिरार्थतथा लाजान्नान
 खड्गंच पूर्ववत्॥५०॥ घृतक्षौद्रानि तं पात्रे पादाभ्यंगरुते तथा॥ विसरं त्रिशतादत्तदले बद्धिप्रमाणकान्॥
 ५१॥ चतुरश्चतुरस्रद्वतपा लाशानपरिधीनपि॥ तैलपात्रे हविपात्रमर्घपात्रे पवित्रकं॥५२॥ पलविंशति
 मानानि घंटाधूपप्रदानकं॥ श्रकश्रवोपिटकानपीतयंजनं श्रमिंधने॥ पुष्पयंत्रं गुग्गुलं च यत्तैर्दीपां
 श्वधूपकं॥ अरुता वित्रि मूर्त्ती गव्यमाज्यं यवांस्तिलान्॥ कुशाः शंतौ त्रिमसुने समिधो दशपर्विका॥ बाहु
 मात्रां श्रवं हस्तं स्वर्गादिग्रहशंतये॥५५॥ समिधो कपलाशोत्ताः स्वादिरापा मार्गषिष्यला॥ ऊदेवरः शमी
 हवः क्रिशोश्वासतमृष्टच॥५६॥ तदभावे यवतिलाग्रहोपकरणं तथा॥ स्त्रीलीदर्वी पियालादिदेवादि
 तांशुकदयान्॥५७॥ सुगन्धमुक्तवासां सहारकुंडलकंकणान्॥ कुर्यादाचार्यपूजायं वित्रशादयं विवर्ज
 येत्॥५८॥ तपो दया दहीनां च मूर्त्तिं चैव स्रजपिनां॥ पूजास्यापि तृप्तिस्तुत्या विप्रादेव जशिल्यिनां॥५९॥ व
 ज्राकं कांतौ नीलाभं नीलमुक्तफलानि च॥ यश्मप आदिरागं च वैद्यं च तु मष्टकं॥ उशीरमावधिक्रीतारक्तच
 दनकागुरुः॥ श्रीखंडं सारिकंकुपति शंखिनी तेषनी गणः॥६०॥ हेमताम्रमयोरंगतालमात्रं सकं स्यकं॥

राम-

१०३

सीसकंचेतिलाहानि हरितालं मेनः शिलाः॥ गेरिकं हेममाक्षे कं पालदो वक्रि गेरिकं॥ गंधकात्रकमित्थं यते वो
 चीहयस्तथा॥ गोधूमानसतिलान्माषान्मुक्तान्नप्यानवेयुवान्॥ नीवारान्द्रुपामकालो ध्रुवी हयो व्यष्टकी त्रि
 ता॥६४॥ इत्याद्ये मद्रापुराणे लिंगप्रतिष्ठासमाप्तं॥॥६५॥ श्वर उवाच॥॥ स्नात्वा नित्यमुपाहृत्य प्रणवा र्घकरो
 गुरुः॥ महायै मूर्त्तये विप्रैः सह गच्छेन्महालयं॥१॥ शोत्सादितोरणं तत्र पूर्ववत् पूजयेत्प्रमान्॥ प्रदक्षिण क्रमा
 देशोऽंखा यो धारपालकान्॥२॥ प्राचिनंदे महाकालौ याम्ये भंगि विनायकौ॥ वारुणे वृषभस्कंदौ देवी चं
 तथोत्तरे॥३॥ तच्छाखा मूलदेशस्तौ प्रशांतशिरि रौ घटौ॥ पथ्यन्माशकनामानौ मृतसंजीवनामृतौ॥४॥ धन
 दर्षायिदौ दौष्टजयेदनुपूर्वशः॥ स्वनामनिश्चतुर्थी दैप्रणवादिनमो तगौ॥५॥ लोहशुक्लवसुवास्तववेंतीनां
 द्वयंद्वयं॥ तानुत्रयपुंगवा दालक्ष्मी गणपतिस्तथा॥६॥ इति देवमनागारे तिष्ठति तोरणे॥ विद्युत्संघापनोदा
 यक्रतौः संरक्षणाय च॥७॥ वज्रं शक्तिस्तथा दंडं खड्गं पाशमुजंगदं॥ त्रिशूलं चक्रमांभोजं पताकाश्चार्चयेत्क्र
 मात्॥ उरुं फट्शक्रायुं फट्मम॥ इत्यादि मंत्रैः॥ कुसुदः कुसुदाक्षश्च पुंडरीकोपवामनः॥ शंकुकर्णः सर्व
 नेत्रः स्वयं सः सुप्रतिष्ठितः॥९॥ ध्वजाष्टदेवताः पूज्याः पृथग्दो मृतकोटिभिः॥ उंको सुदायनमः॥ इत्यादि मंत्रैः॥
 हेतुकं त्रिपुरघ्नं च वज्राख्यं यमजिक्रयैकं॥१०॥ काली करालि विषय मेको तं जीममष्टकं॥ तथैव पूजयेद्दिक्षु क्षेत्र

पालाननुक्रमात्॥१॥ बलिभिकुसुमैर्धूपैः संतुष्टान्परिभाषयेत्॥ पंचरुत्वादितत्त्वानि सद्योजातादिभिर्नयेत्॥
 १२॥ सदाशिवपदं व्यापिमंडपं॥ वामशंकरं॥ पिनाकशक्तिं संयुक्तं तद्वदृष्ट्वावलोकयेत्॥ १३॥ दिव्यांतरि
 क्षभूमीषु विघ्नानुत्सार्य पूर्ववत्॥ साधारं सकलं स्मृत्स्मिन् विन्यसेत्तदनंतरं॥ १४॥ विशेषाच्च शिवे ध्यायेत्तद्व
 त्रयमनुक्रमात्॥ ललाटे स्कंदपादां तं शतविद्यात्मकं पदं॥ १५॥ रुद्रनारायणब्रह्मादेव त्प्रातिजसंचरैः॥ उं
 हे आमृतीक्ष्णदीश्वरास्तस्मै पूर्ववद्विनिवेशयेत्॥ तथा पंकशिवं मार्गशिवहंसचमूनि॥ ब्रह्मरंध्रप्रविष्टेन ते
 जसा वाद्यचांतरं॥ तमः पटलमाधूयः प्रविष्टो न तदिगं बरं॥ आत्मानं मूर्त्तयैः सादृशं वस्त्रमुकुटादिभिः॥
 भूषयित्वा शिवोस्मीति ध्यात्वा बोधान् समुद्धरेत्॥ चतुःपथा तु संस्कारैः संस्क्रुयान्मुखमंडपं॥ १७॥ विक्षिप्य
 विकिरादीनि कुशकूर्वेपि संहरेत्॥ वसनीकृतवर्द्धन्यां वस्त्रादीन् पूर्ववद्यजेत्॥ शिवकृन्नास्त्रवर्द्धन्योष्ट्र
 जयेदंघ्रिवासने॥ १८॥ स्वदिक्षुकलशारूढान् लोकपालाननुक्रमात्॥ वोहायुवादि संयुक्तान् पूजये
 देवनायथा॥ १९॥ ऐरावतगजारूढस्वर्णसूत्रकिरीटिनं॥ सहस्रनयनं शक्रं वज्रपाणिं विभावयेत्॥ २०॥
 सप्तार्चिषंच चित्राणमक्षमालोकमंडलं॥ ज्वालमालाकुलं रक्तं शक्तिहस्तमजारातं॥ २१॥ महिषोष्ट्रदंडहस्तं
 यमं कालानलं स्मरेत्॥ रक्तनेत्राशतारूढं रजहस्तं चनेकतं॥ २२॥ वरुणं मकरं श्वेतं नागपाशधरं स्मरेत्॥

राम
१०४

वायुंच हरिणो नीलकुबेरं मेषसंस्थितं॥ २३॥ त्रिशूलिनें हृषेवेशं क्रुर्मेतंतं तु चक्रिणं॥ ब्रह्माणं हंसगंध्याये चतु
 र्वक्त्रं चतुर्भुजं॥ २४॥ संभमूले तु कंठे यवेद्यां चमदिकान्यजेत्॥ रिकुंठे प्यमंतादीन् पूजयेत्पि केवलं
 २५॥ शिवाज्ञां श्रावयेत् कंठं नाम येदनुपूर्वशः॥ पूर्ववत्स्थापयेदादौ कंठं तदनुवर्द्धनीं॥ २६॥ शिवसवास
 नं कंठं शस्त्रांतं चक्रवासनं॥ पूजयित्वा यथा पूर्वं शोत्रं वसुधया॥ २७॥ निजपागं जगत्प्राप्य तत्क्रमका
 न्तुकं पया॥ एतिसंश्रय रक्षार्थं कंठे खड्गं निवेदयेत्॥ २८॥ दीक्षा स्नापनयोः कंठे स्तंडिले मंडले यवा॥ मं
 डले मर्चयेद्वेशं ब्रजे कुंडलादिभिः॥ २९॥ गुरवो देशतः कुर्यात्तज्जा कंठेषु संस्कृतं॥ जपे युजापिनो संरंभा
 अस्वे मम्येतु संहितां॥ ३०॥ पवेषु ब्रह्मिणाः शान्तिं स्वशाखावेदपारगाः॥ श्रीसूक्तं पावसानि च मे त्रकंच ह
 षाकपि॥ ३१॥ रुद्रवेदी पूर्वदिशा गे सर्वमतस्तमुद्धरेत्॥ पुरुषां गाविमेतानि सामवेदी तु दक्षिणे॥ ३२॥ रु
 द्रं पुरुषं स्रक्तं चक्षुःकोपायं विशेषतः॥ ब्राह्मणं च यजुर्वेदी पश्चिमायां समुद्धरेत्॥ उत्तरे यवशीर्षचित्तरसु
 समुद्धरेत्॥ अचोर्कश्चाग्निमुत्पाद्य प्रतिकुंडं प्रदापयेत्॥ वक्त्रे पूर्वादि काष्ठागात् पूर्वकुंडादितः क्रमात्॥ पू
 षदी पंचरुणा च दहीताग्निं समुद्धरेत्॥ ३५॥ पूर्ववद्विष्टं मर्चयेत् शिवार्थं मंत्रतर्पणं॥ देशकालादिसंख्यां से
 डनिमित्तं प्रशांतयेत्॥ ३६॥ होमं कृत्वा तु मंत्रतः पूर्णदत्ताशुभावतीं॥ पूर्ववचरुक्तं कृत्वा प्रतिकुंडं निवेदयेत्

३३॥ यजमानालं कृतास्तु ब्रजेयुः स्नानमंडपं॥ नक्षपीवे विपाशे मां ताजयित्वा वयं नयेत्॥ ३४॥ स्नापयेत्स्न
यित्वा तु मृदा काशाय वारिणा॥ गोमूत्रैर्गोमयेनापि वारिणा चांतवांतरा॥ ३५॥ नस्मना गंधत्रौ येन फलं ता
स्त्रेण वारिणा॥ देशिको मूर्त्तयेः सार्धं कृत्वा चाकारं गोमयं॥ ३६॥ वामजप्तेन संछाद्य पीतवर्णेन वा ससा॥
संस्पृज्य शितपुष्पैस्तु नयेदुन्नरवेदिकां॥ ३७॥ तत्र दत्ता समायांच शय्यायां संविवेश च॥ कुंकुमालिप्तस्त्रेण
विनज्य गुरुणा दिवेत्॥ शिला कया सुवर्त्मस्य अक्षिणी शास्त्रकर्मणा॥ अर्चयेत्तु कुरु पश्चात् शास्त्रद्वयेन
कर्मणा॥ ३८॥ लिंगदीर्घं विकारां सत्रितकेनागवर्जनात्॥ विस्तारो लक्ष्मिदेहस्य नावलिंगे च सर्वतः॥ ३९॥
यवारभ्येन तवेतस्मिन्नागे रक्षातिराहतः॥ हास्तिके लक्ष्मि रखा चंगां नीयां दिक्ष्वादिपि॥ ४०॥ एवमष्टांशं दक्षो
तुलिंगेषु दिक्कुरादिषु॥ तत्र वेददृष्टवा पृथ्वीणां जीरां न वहस्तिके॥ ४१॥ शांतवेषु च लिंगेषु पादद्वये च सर्वतः॥
लक्ष्मिदेहस्य विष्कंभो तवेदेषु च वर्जनात्॥ गंभीरत्वपृथुत्वाभ्यां रेखापि ध्यं स रक्षितः॥ लक्ष्मि नक्षत्रेषु धामके मू
र्दिना गदये च्युते॥ ४२॥ षष्ठागपरिवर्त्तेन मुक्ता नागद्वयंततः॥ रेखाभ्रमेण संबद्धं कारयेत्पृष्ठदेशगे॥ वत्सजा
लक्ष्मिणो धारानारोहेण सरिद्धवे॥ स्वरूपे लक्ष्मिणो तेषां प्रभारत्नेषु निर्मिता॥ ४३॥ लिंगधूपादि विप्रार्च्य गाये
त्स्वभर्त्तुगाः स्त्रियः॥ सद्येन वा पश्यायेन सस्त्रेणाप्युक्ते नवा॥ ४४॥ स्रष्टा च रेधेनं दत्ता कुर्यान्निर्मयि नादिकं॥

राम.
१०५

मुडं लवणधात्या कदानेन विस्तृजे चते॥ गुरुमूर्त्तियैः सार्धं हृदा वा प्रणवेन वा॥ मृत्स्ना गोमय गोमूत्रं नस्म
भिः सलिलांतरं॥ ४५॥ पापयेत्यं च गयेन पंचामृतपुरःसरं॥ विरूक्षणे कषाये च सर्वेषु धिजलेन च॥ ४६॥
शुद्धपुष्पफलस्वर्मा विष्कंभो गगवोदकं॥ तथा परा सह स्त्रेण दिव्योषधिजलेन च॥ ४७॥ तीर्थोदके नगांगेन
चंदनेन च वारिणा॥ क्षीरांतरादिभिः कुम्भैः शिवकुंभजलेन च॥ ४८॥ विकर्षणं विलेपं च सुगंधैश्च दनादिभिः
संस्पृज्य ब्रह्मभिः पुष्पैश्चर्मणारक्तचीवरैः॥ ४९॥ बद्धरूपेण नीराग्य रक्षाति लक्ष्मि पूर्वकं॥ गीतौ धैर्जल उगधैश्च
ऊशाज्यै रर्थसंचितैः॥ ५०॥ प्रमैः सुप्तादिभिस्तुष्टमर्चयेत्पुरुषाणुना॥ समाचम्य रुदा देवं ब्रूयादुत्थापन
तप्रभो॥ ५१॥ देवं ब्रह्मरथेनैव क्षिपेन्मृत्पाणितं नयेत्॥ मंडपे पश्चिमद्वारे शय्यायां विनिवेशयेत्॥ ५२॥
शक्तादिमूर्त्तिपयंतं विन्यसेदासने शुभे॥ पश्चिमे पिटिकांतं सन्यसेद्ब्रह्मशिलोत्था॥ ५३॥ शस्त्रमंत्रशता
वच्च निद्रा कुंभं ध्रुवासने॥ प्रकल्प्य शिवशोणे च दत्तार्घं हृदये नतु॥ ५४॥ दद्यात्पेका सने लिंगं शिरसा पूर्वम
स्तके॥ समारोप्य सने तस्मिन् स्रष्टा धर्मा दिवानलं॥ ५५॥ दद्यात्तु यं च संस्पृज्य तथा वासांसि चर्मणा गृही
पुरुतिनैवेद्यं हृदा दद्यात्स्वसकितना॥ ५६॥ एतत्सौद्रुतं पान्नमभ्यगाय प॥ दंतिकः॥ दक्षिणं सत्रितपु
नै पट्टिं शत्रुत्वसंचयं॥ ५७॥ शक्तादिमूर्त्तिपयंतं सतत्वाधिपसंयुतं॥ विन्यस्य पुष्पमालाभिस्त्रिखंडं परिक

त्ययेत ॥ ५५ ॥ एकश प्रतिभागीयः ब्रह्मविष्णुहराधिपान् ॥ वित्यस्य मूर्तिरुत्तरीशान् एवादिकमतो यथा ॥ ५६ ॥
 सवक्रियजमानाकजिलवापुनिशाकरान् ॥ आकाशमूर्तिरुपास्तान्यसेत् ॥ दविनायकान् ॥ ५७ ॥ सर्वपा
 शुपतिचोशेरुद्रं नवमधेश्वरं ॥ महादेवं च नीमं च मंत्रास्तदा च काश्मे ॥ ५८ ॥ लवशाषयवसाश्च हकारश्च वि
 मात्रकः ॥ प्रणवो हृदयाश्चाम्लमंत्रो यवाकचित् ॥ ५९ ॥ पंचकुंडात्मकेयागे मूर्त्तिपंचायवात्यसेत् ॥ ए
 त्पिबीजलतेजोसिवायुमाकाशमेव च ॥ ६० ॥ क्रमात्तदधिपत्यं च ब्रह्माणं धरणीधरं ॥ रुद्रमीशसदारश्चैव
 सष्टिभ्यासेन मंत्रवित् ॥ ६१ ॥ मुमुक्षोर्वनिवृत्ताद्या अजाताद्यास्तदीश्वराः ॥ शुद्धेवाध्वनिविद्येशा अशुद्धे लो
 कनायकाः ॥ ६२ ॥ एवाम्मूर्त्येष्वेव नोगिनो मंत्रनायकाः ॥ पंचविंशतयेवास्ते पंचव्रीणियथाक्रमं ॥ ६३ ॥ ए
 षांतत्वं तदीशानामिन्द्रादीनांततो यथा ॥ उं हं शक्ति तत्वाय नमः ॥ उं हं शक्ति तत्वाधिपतये नमः ॥ इत्यादि
 उं हं पृथिवीमूर्त्ये नमः ॥ उं हं पृथिवीमूर्त्यधिपतये ब्रह्मणे नमः ॥ उं हं शिवतत्वाधिपाय रुद्राय नमः ॥ इ
 त्यादिनामिमुञ्चायै धेनुनादविमर्षिणं ॥ ब्रह्मादिकारणत्यागात् द्वादशांतं समाश्रितं ॥ मंत्रं च मनसा नि
 नं प्राप्ता नंदरसोगमः ॥ ६५ ॥ द्वादशांतान् समानीय निष्कलेन्यापकं शिवं ॥ अष्टविंशत्कलोपेतं सहस्रकिरणे
 ज्वलं ॥ ६६ ॥ सर्वशक्तिमयं साक्षात्प्राप्त्वा लिंगं निवेशयेत् ॥ जीवंत्या सो न वेदेवं लिंगे सर्वार्थसाधकः ॥ पिंडिका

राम

१०६

दिषडन्तासः प्रोच्यते सो प्रतं यथा ॥ पिंडिकां च कृतस्नातां विलिप्तां चंदनादिभिः ॥ ६७ ॥ स दत्तेश्वरसमाख्यादुरंध्रे
 च नमलक्षणा ॥ यवरत्नादिसंयुक्ता लिंगस्योत्तरतः स्थिता ॥ ६८ ॥ लिंगं च कृतवित्यासां विधिवत्संप्रपूजयेत् ॥
 कृतस्नानादिकांतं कृतलिंगमूले शिलान्यसेत् ॥ ७० ॥ कृतस्नानादिसंस्कारं शक्तांतं वृषते तथा ॥ प्रणवंप्रव
 रुस्तं क्रोसाक्षादन्यतमेन च ॥ ७१ ॥ क्रियाशक्तिसुभां पिंडी शिलामाधाररूपिणी ॥ नमदूर्ध्वतिलैः कुर्यात्प्रो
 कारत्रितयंततः ॥ ७२ ॥ रक्षायै लोकापालांश्च सासुपात्यस्य जपे हृदि ॥ उं हं सः महागौरी रुद्रदयिते स्वाहे
 ति च ॥ ७३ ॥ पिंडिकायां उं हं आधारशक्तये नमः ॥ उं हं वृषजाय नमः ॥ मारिकादीनि मत्फग्रापयो स्वावेता
 वलोकतः ॥ तथा धन्त्री च रूपी च मसे द्वापंचनायकाः ॥ ७४ ॥ वामाज्येश क्रियाजानी रोप्यापंचायवात्यसे
 त् ॥ क्रियाजानी तपे छात्रं पूर्ववज्जानि मूर्तिषु ॥ ७५ ॥ तमारोहाक्षमानिष्टामृत्फमया नयाज्वरा ॥ पंचायवा
 तमामोहाघोरारात्रिजयज्वरा ॥ ७६ ॥ तिस्रोऽथवा क्रियाजानी तथा बाधविनायकाः ॥ आत्मादित्रिषु लोकेषु
 तीव्रमूर्तिषु वित्यसेत् ॥ ७७ ॥ अत्रापि पिंडीका ब्रह्मशिलादिषु यथाविधि ॥ गोयादिशं चापरे च पूर्ववच्च समा
 चरेत् ॥ ७८ ॥ एवं विधाय वित्यासं गत्वा कुंडादिकं ततः ॥ कुंडमध्ये महेशानां मुखलासु महेश्वरं ॥ ७९ ॥ क्रिया
 शक्तिं तथा त्यासो नादमोक्षे च वित्यसेत् ॥ घटं स्तब्धं लवकं सीनाडीसंभानकं ततः ॥ ८० ॥ पद्मं तं तु समं शक्ति

हेमजंतारजं कर्मविपं वासावसंमुखं ॥१०॥ सवित्रयमदासेकं सर्वताम्रमृदायवा ॥ प्रक्षिपेन्मध्यगत्रिंशं यदामेकं सुवर्णं
 जं ॥११॥ मसकारुतसंयुक्तं अजानतसमन्वितं ॥ सर्वबीजसुवर्णं स्यात्समायुक्तं विनिक्षिपेत् ॥१२॥ स्वर्णं तं राजतं
 वापि सर्वलोहसमुद्भवं ॥ सुवर्णं कशरायुक्तं पद्मं वा न्यंत तो न्यसेत् ॥१३॥ देवदेवस्य शक्रादिमूर्तिपयंतमासनं
 प्रकम्पापायसेनायनिष्कगुणलतायवा ॥१४॥ शुभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तनुत्रेण सुरक्षितं ॥ रत्नादिभ्यो बलिंदत्वा सम
 योनोद्यदेशिकः ॥१५॥ शिवेन बालिना सत्रसंगदोषनिवृत्तये ॥ शस्त्रेण वा शतं सम्यगरूपात्पूज्या सह ॥१६॥ एकै
 काकृतिदानेन संतप्य बालुदेवताः ॥ समुत्थाप्य रुद्रादेवं आसनं मंगलादिभिः ॥१७॥ गुरुदेवाग्रतो गच्छेन्मूर्त्योस्वदि
 क्षिप्तिः ॥ बंधुभिः सह कर्त्ता च देवपालस्य पृथक् ॥१८॥ प्रासादादुपरि त्रस्य न द्वारत्वा द्वारसंमुखं ॥ लिंगं संस्थाप्य
 दत्वा र्घ्यं प्रासादं संप्रवेशयेत् ॥१९॥ द्वारेण द्वारचत्वारद्वारदेशेन तद्विना ॥ द्वारबंधे शिरसाश्च न्येत रुद्रेनाथघातये
 त् ॥२०॥ रक्षयन् द्वारसंस्पर्शं द्वारेणैव महेश्वरं ॥ देवगृहसमारंभे कोणेनापि प्रवेशयेत् ॥२१॥ अयमेव विधिर्ज्ञेयो मक्त
 लिंगेऽपि सर्वतः ॥ गृहे प्रवेशं मंदारालोकेऽपि समीरितं ॥२२॥ अयं द्वारप्रवेशो न विप्रक्षेत्रे क्षयंगदं ॥ अथ चैवं षडुक्ता
 त्पुष्पलिंगद्वारसंमुखं ॥२३॥ तृयमंगलनिघोषैर्हवर्षैश्च तसमन्वितं ॥ समुत्तिष्ठ पदेत्यस्का महापाशुपातं पवेत् ॥
 अयनीयघटसत्रदेशिको मूर्त्यैः सह ॥ पत्रसंवारयित्वा तु विलिप्तं कुंकुमादिभिः ॥२४॥ शशि शक्तिमतो वै कांध्या

राम.
१०६

त्वा चैव तुलक्षितं ॥ ततो लिंगे स्त्रिरीकृते ध्यायेत् सकलरूपितं ॥२५॥ मूलमुच्चार्य शक्रांतं सद्गुणदिविकलं न्यसेत् ॥ प्राप्य मानं य
 दाति लिप्यं याम्यादिशमथाश्रयेत् ॥२६॥ ततश्चिगुणमंत्रेण पूज्यं तं दक्षिणान्वितं ॥ स तो त्याने च वक्त्रे च वनिते स्फटिते य
 वा ॥२७॥ युक्त्या न्मूलमंत्रेण चतुरस्ररूपेण वा सतं ॥ किंचान्येऽपि दोषेषु शिवशक्तिं समाश्रयेत् ॥२८॥ युक्त्या सादिभि
 र्लिङ्गं कुर्वन्नेवं न दोषमाकृ ॥ पीठबंधमतः कृत्वा लक्षणस्यांशालक्षणं ॥२९॥ गौरीमंत्रं लयं स्नात्वा दृष्ट्वा पिंडी च विन्य
 सेत् ॥ संयुज्य पाश्वसंधिं च बालुकावज्रलेपतः ॥३०॥ ततो मूर्तिवरैः सार्धं गुरुशक्तिपराश्रुतिः ॥ स प्राप्य कलशैरस्यै
 सुत्वा पंचामृतादिभिः ॥३१॥ विलिप्य चतुराज्यैश्च संयुज्य जगदीश्वरं ॥ उमामहेशमंत्राभ्यां तौ च्यंगे लिंगमुभय ॥३२॥
 ततश्चित्तवित्या संघट्टादिपुरःसरं ॥ कृत्वा मूर्तिं दीशानां मंगलो ब्रह्मणामय ॥३३॥ ज्ञानलिंगे क्रियापीठे विन्यस्य
 स्त्रपयेत् ततः ॥ गंधैर्विलिप्य संधूये ध्यायंत्वेन शिवेत्यसेत् ॥३४॥ स्रग्धूपदीपनैवेद्यैर्हृदये न फलानि च ॥ विनिवे
 द्य पथा शक्तिमुमाचम्य महेश्वरं ॥३५॥ दत्वा र्घ्यं च जपं कृत्वा नैवेद्यवरदे करे ॥ चंद्राकर्त्तारकं यावत्संज्ञेशो मूर्त्त
 ये सह ॥ सुखं यैव त्वयामाषस्ता तव्यमिह मंदिरे ॥ प्रणम्यैवं बहिरुत्वा तद्दावा प्रणवेत्तवा ॥३६॥ संप्राप्य दृष्ट
 मं प्रश्नात् पूर्ववद्वलिमाचरेत् ॥ मूनादिदोषमाचम्य ततो मृत्युजिता शतं ॥३७॥ शिवेन स शिवो कृत्वा शान्तं यं
 प्रायसेन च ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं यच्च तत्पूरय महाप्रभो ॥३८॥ हिरण्यवस्त्रधूपादिगीतवाद्यादिहेतवे ॥ असुरेश

यतः शक्रः शक्रासर्वनिवेदयेत् ॥ दाने महोत्सवं पश्चात् क्रियादिनचतुष्टयं ॥ त्रिसंध्यं त्रिदिनं मंत्रोच्चारणे स
ह ॥ चतुर्थे हनिष्ठांश्चिचरुं ब्रह्मरूपिणां ॥ निवेद्य सर्वकुंडेषु पापसाकृति साधितं ॥ ४३ ॥ दिनं चतुष्टयं यावत्
निर्मल्यपात्रं कर्तुं ॥ निर्मल्यपात्रं यं कृत्वा प्रायश्चित्तानुष्ठजयेत् ॥ ४४ ॥ पूजा सामान्यलिंगेषु कार्या साधारणा
श्रुतिः ॥ विहाय लिंगं चैतन्मूर्तपुष्पं डलितं न ॥ ४५ ॥ असाधारणलिंगेषु कर्मैवेति विमर्शितं ॥ आवाहनमभियुक्ति
विसर्गशक्तिरूपता ॥ ४६ ॥ प्रतिष्ठांते कचित्प्रोक्तं स्तिरायाकृतिसप्तकं ॥ स्तिरं तथा प्रमेयश्चानादिबोधस्तथैव च ॥
४७ ॥ नित्योद्यमसर्वगश्चैव विनाशो दृष्ट एव च ॥ एभिर्गुणामहेतव्यसंनिधानाय कर्त्तव्यं ॥ ४८ ॥ कुंभं कपंचतन्म
ध्यं एककुंभस्तु संतवः ॥ संस्थाप्य तद्वितीयं तु कर्त्तव्यं स्नानाय धारयेत् ॥ ४९ ॥ दत्त्वा बलिं समागम्य बहिः कुंभे शि
वाक्षया ॥ जगती वा ह्यतश्चंडा मैशा न्यादिशि मंदिरे ॥ ५० ॥ वाममग्नौ प्रमाणे च स्वर्णविकल्पिता सवे ॥ पूर्व
वन्त्यसहोमादिविधाय ध्यानपूर्वकं ॥ ५१ ॥ संस्थाप्य विधिवत् तत्र ब्रह्माद्यै पूजयेत् ततः ॥ अंगानि पूर्वमुक्ता निब्र
ह्मण्य त्वर्चना तथा ॥ ५२ ॥ उंसद्यो जाताय कुरु फटनमः ॥ उंसद्यो जाताय कुरु फटनमः ॥ उंसद्यो जाताय कुरु फटनमः ॥
एवं चेत्युत्तराया वीर्यानाय फट ॥ जपं निवेद्य संतप्य विज्ञाप्य नति पूर्वकं ॥ देवसंनिहितो यावत्तावत्तं संनिधि
भव ॥ न्यनादिकं च यत्किंचित् कृतमज्ञानतो मया ॥ तत्प्रसादेन चंडेशतत्सर्वस्य विप्ररय ॥ ५४ ॥ बाणलिंगे दने

राम
१०९

बोहे सिद्धलिंगे स्वयं तु वि ॥ प्रस्थाप्यादिषु सवसि न चंडे धिक्कृतो न वेत् ॥ ५५ ॥ अथैतन्नावनामुक्ते स्तंडिले संनिधावपि ॥
अभ्यर्च्य चंडं समुत्तं यजमानं हि नायथा ॥ ५६ ॥ पूर्वस्थापितं कुंभेन स्थापयेत् स्थापक इयं ॥ स्थापकं यजमानो हि प्रह
ज्य च महेशवत् ॥ ५७ ॥ विज्ञायां विना दद्यात्तगो हिरण्यादिदक्षिणां ॥ मूर्त्तिकान् विधिवत् पश्चात् जापकान् ब्राह्मणां
स्तथा ॥ ५८ ॥ देवसंनिधानं प्राप्य दीनानां प्राप्तिं विनो जयेत् ॥ यदत्र संसुखा नावः खेदितो भगवान् मया ॥ ५९ ॥ देवत्वं
नाथवत्सवं कारुण्यं नमनवेनमः ॥ इति विज्ञप्तिं ते सुक्ताय जमानाय सद्गुरुः ॥ ६० ॥ प्रतिज्ञाय जसं न्नाविस्फुरत्का
रकसंनिधेः ॥ कुंभापुष्पाक्षतोपेतं स्वकरेण समर्पयेत् ॥ ६१ ॥ ततः पाशुपतं जप्त्वा प्रणम्य परमेश्वरं ॥ ततोऽपि बलि
भिर्भूता संनिधाय निबोधयेत् ॥ ६२ ॥ स्नातव्यं नवतातावत्या वस्त्रं निहितो हरेः ॥ अत्येदेवा दयः प्राप्य मंत्रैराग
मसंभवे ॥ ६३ ॥ आदिवर्णस्य शेषत्वात् स्वतन्त्रे व्याख्येयं विनाविताः ॥ जाप्य प्रमुखं देवाश्च सवितो ह्यासपस्तथा ॥ ६४ ॥
क्षेत्रपाः किं नराद्याश्च पृथिवी तत्त्वमाश्रिताः ॥ पदमीश्वरपयंतं व्यक्तात्मा सच कीर्तितं ॥ ६५ ॥ रूमद्यकीर्तिते यच्च
यच्चरत्वादिपंचकं ॥ प्रक्षिपेत्सीतगत्रियां च ये ब्रह्मशिलो विना ॥ ६६ ॥ पद्भिर्विज्ञाजिते गत्रे त्यक्ता नागं च दृष्टतः ॥
स्थापनं पंचमं सेचयदिरावष्टभाजिते ॥ ६७ ॥ स्थापनं सप्तमे भागे प्रतिमा सुसुखावहं ॥ धारणाभिर्विमुक्तिः स्यत्
स्थापने लेपचित्रयोः ॥ ६८ ॥ स्नानादिमानसं तत्र शिलावाहादिवेशनं ॥ तेनोत्पाट्य स्तब्धेषु मासनादिप्रकल्पने ॥

तत्रोत्पादलसूत्रेषु मासनादिप्रकृत्यने ॥६०॥ पूजादिरष्टमिपुण्येयथाविदं न तत्पति ॥ विधिस्तवनलिङ्गेषु संज्ञावो न नि
गद्यते ॥७०॥ पंचनिवाग्निनिवापि पृथक् कुर्याद्विनाजिते ॥ दिग्बलिं हर्वत्कृत्वा प्रदद्याद्दक्षिणादिकं ॥७१॥ ॥ इत्याग्ने
ये गौरीप्रतिष्ठा पूजा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रासादस्वापनं वक्त्रेः तच्चैतन्यं स्वयं गतः ॥ शुकनाशा समाप्नोतु हर्वविद्या
यमध्यतः ॥१॥ आधारशक्तिः पद्मे वित्यस्तप्रणवेन तु ॥ अंताद्येकतमोक्तानं पंचगव्येन संयुतं ॥२॥ मधुक्षीरयुतं
कुंजं न्यस्त रत्नाधिपंचकं ॥ सवस्त्रं गंधलिपंचगंधवत्युष्णमृषितं ॥३॥ चूतादिपत्रवानां च वक्त्रीरुतयुवस्त
शेत् ॥ हरकेण समादाय सकलीरुतयविग्रहः ॥ सर्वात्मनि न माचारस्वायुना मोतमानुतः ॥ आजपारोपयेद्या
सोरेचकेन ततो गुरुः ॥४॥ निक्षिपेत्कुंजगर्भे च न्यस्तत्रादिवाहिकं ॥ विग्रहं तं क्षुण्णानां च बोधकं च कलादिकं ॥
दशनाडीदशप्राणा निद्रियाणि त्रयोदश ॥ तदधीर्थाश्च संयोज्य प्रणवाद्यैः स्वनामभिः ॥७॥ स्वकार्यकारणत्वे
न मायाकाशनियामकः ॥ विघ्नेशान् प्रेरकात्वास्तं व्यापिनं च स्वशक्तिः ॥ ८ ॥ अज्ञाने च विनिक्षिप्प निरुंध्या प्रव
मुद्रया ॥ सुवर्णाद्यनुवं यद्वा पुरुषं पुरुषानुगं ॥९॥ पंचगव्यकषायाद्यै हर्वविहः कृतं ततः ॥ शप्पायां कुंकुमा
रोप्य ध्यात्वा रुद्रं उवाच ॥ तस्मिंश्च शिवमंत्रेण व्यापकत्वेन वित्यसेत् ॥ सन्निधनाय होमं च प्रोक्ष्यं स्मरन्निज
युः ॥१॥ सन्निध्या बोधनं सर्वभागवयविभागवतः ॥ विधायैव प्रकृत्यं ते कुंभिने विनिवेदयेत् ॥१२॥ ॥ इत्यग्नेये प्रा

राम

११०

मरुतप्रतिष्ठा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ चूतकेयुजदंडे च यजदेवकुले तथा ॥ प्रतिष्ठा च यथादिष्टा तथा त्वं न ददामि
ते ॥ वैश्वदेवौ च वक्त्रादौ कुंभस्यान्धर्तिमानतः ॥ सच विमल युक्तस्तु अत्र चूडाभिधौ मतः ॥२॥ इश्वरः स
मारव्यातो मूर्ध्नि लिङ्गसमन्वितः ॥ बीजहरकमुक्तो कैशिवश्चस्त्रेषु तदिधः ॥३॥ चित्रायुजश्च जंघांताय प्याजं प्रा
द्वितो भवेत् ॥ भवेद्वा दंडमानस्तु यदि वा तय दक्षया ॥४॥ महायुजः स मारव्यातो यस्तु पीवस्य वेष्टकः ॥ शकैर्ग
हैरसैव पिहस्ते दंडस्तु संमतः ॥५॥ उन्नमादि क्रमेणैव विज्ञेयः स्तुतिस्ततः ॥ वंशजः शालजादि वसिदे
डः सर्वकामदः ॥६॥ अयमारोप्यमाणस्तु भगमायाति वायुदि ॥ एतो निष्टं विज्ञानी याद्युजमानस्पवा तथा ॥७॥
मंत्रेण बज्ररूपेण हर्वविज्ञांतिमाचरेत् ॥ द्वारपालादि पूजां च मंत्राणां तथा ॥ ८ ॥ विधाय चूतकं दंडे स्त्रावयेद्
स्वमंत्रतः ॥ अनेनैवास्तु मंत्रेण ध्वजं स प्रोक्ष्य देशिकः ॥९॥ मृत्कषायादिभिः स्नानं प्रासादं कारयेत्ततः ॥ विलि
प्य च समादाय शप्पायां न्यस्त्य हर्ववित्त्वैश्वर्यार्थं चतुर्थं च नवदंडं सकल्पना ॥ दंडे तथा त्वं च विद्यात
त्वं च विद्यातत्वं द्वितीयकं ॥१॥ सद्योजातादि वक्त्राणि शिवतत्वं पुनर्ध्वजं ॥ निष्कलं च शिवं तत्र न्यस्यागानि
प्रष्टुजयेत् ॥१२॥ चूतके च ततो मंत्री सांनिध्ये गहितात्मनि ॥ होमयेत्प्रतिभागे च यजेते स्वफटंतके ॥१३॥
अन्यथा पिरुतं यच्च ध्वजसंस्मरणं कचित् ॥ अस्वयागविधादेवं तत्सर्वमुपदर्शितं ॥१४॥ प्रासादे कारित

धस्तु पातया ॥ रक्षा बध्नातया नीत्वा शिवमंत्रगणं जनैः ॥ १६ ॥ तज्जले निक्षिपेत्संती युद्धं जुहुयादृतं ॥ दृष्टयेदिक्यतीनां
च वास्तुश्रद्धां ॥ १७ ॥ रक्षात्रिधा यतत्वा निमहापाशुपतांस्ततः ॥ लिंगमन्यंततस्तत्र विनिवस्थापयेत्तुः ॥ १८ ॥ असुरैर्मु
निभिर्गोत्रैस्तत्र विप्रिप्रतिष्ठितं ॥ जीर्णं वाप्यथवा नूतनं विधिना येन चालयन् ॥ १९ ॥ एष वं विधिका यो जीर्णं वा स समुध
तौ ॥ खड्गं मंत्रगणं वाप्यकारयेत्संनिधांतरं ॥ २० ॥ संकाचमरणं प्रोक्तं विस्तारे तु धनक्षयं ॥ तद्व्यंशे ह बुध्यं वात
त्कार्यं तत्प्रमाणकं ॥ २१ ॥ इत्याद्ये ये निरणोधारः ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वा च ॥ चक्षुःप्रासादसामान्यलक्षणं तेषां विधिं
चतुर्भागीकृतोक्षेत्रे नित्रे भागेन विस्तरत् ॥ २३ ॥ यंच भागीकृते वापि मध्यभागे तु पिंडिका ॥ अष्टिं रक्षागविस्तीर्ण
मित्रयो भागविस्तरात् ॥ २४ ॥ भागो द्वौ मध्यमो गौत्ये षण्मागद्वये ननु ॥ त्रिभिस्तु कन्यासागं शेषमिति रिति कचि
त् ॥ २५ ॥ शौचात्तत्रेष्टवाक्षेत्रे नित्रिभागे कविस्तरात् ॥ गर्भे भागे न विस्तरात् ॥ भागद्वये न पिंडिका ॥ विस्तारो द्विगुणे वापि
प्रपदे द्विगुणोपि वा ॥ अथ द्वित्रिगुणो वापि त्रिगुणः कचिदुच्यते ॥ जगती विस्तरादे नित्रिभागे न कचिदुच्यते ॥ २६ ॥ ने
मिपादे न विस्तीर्णः प्रासादस्य समंततः ॥ परिधिस्तं शको मध्ये रथं कांस्तत्र कारयेत् ॥ २७ ॥ चामुंडाभैरवं तेषु ना
दांश्च निवेशयेत् ॥ प्रासादादेन देवानामष्टौ वाचतुरोपि वा ॥ प्रदक्षिणा च ह्यः कुर्यात्प्रासादादिषु वानराः ॥
आदित्याष्टवतः प्राप्ताः स्कंदो विवर्मि गोचरे ॥ २८ ॥ चतुर्दशैस्वरं कृत्वा शुकनाशादिनागिका ॥ तत्पीठे वेदिका विप्रैः स

राम-
११२

कं गोमलसालकः ॥ २९ ॥ विरजः पुष्पकश्चाप्यः कैलाशो मणिकस्तथा ॥ त्रिपिष्टं च पंचैव मेरुमूर्धेति सस्थिताः ॥ ३० ॥ चतु
रस्रस्तु तत्राद्यो द्वितीयो पितदायतः ॥ वत्तवत्तायतश्चाप्यश्चास्त्रगवापि पंचमः ॥ ३१ ॥ एकैको न वदन्नेदैव त्वारिंशच्च पं
चच ॥ प्रासादप्रथमो मेरुद्वितीयो मेरुस्तथा ॥ विमानं च तथा न प्रसर्वतो भद्र एव च ॥ रुचको नंदको नंदी बर्द्धमानस्त
था ॥ ३२ ॥ श्रीवत्सश्चेति वैराजाधरायेति समुत्थितः ॥ वल्लभीग्रहराजश्च शालाग्रहं च मंदिरं ॥ ३३ ॥ विशालश्च मसो ब्र
ह्म मंदिरं भुवने तथा ॥ प्रभवः शिबिका वेत्तु न वै तेषु प्यको ह वा ॥ ३४ ॥ वलयोऽं ड निप्रमो महापद्मश्च एव च ॥ पकंदी
चाप्यदुष्टाश्चः खड्गाश्च कलसस्तथा ॥ ३५ ॥ खड्गश्च तप्राप्येते वत्तकैलाशसंनवाः ॥ गजो यवपनोदं सोमरुत्मानूरक्ष
नायकः ॥ ३६ ॥ भूषणो मृधुरश्चाप्यः श्रीजय एषि वीधरः ॥ वत्तायतानसमुद्रतान्न वै ते मणिकाक्षयान् ॥ ३७ ॥ वज्रचक्रं
तथा चाप्यस्त्रस्त्रिकं वज्रस्त्रिकं ॥ विजयो नमितश्चेत्ते त्रिविष्टपसमुद्रवाः ॥ ३८ ॥ नागराणामिमांसे जालादीनामिमां
तथा ॥ ग्रीवादेनो न ते चूर्णं द्युलं च त्रिभागतः ॥ ३९ ॥ दशधा वेदिकां कृत्वा पंचभिस्संधविस्तराः ॥ त्रिभिः कंठं तु कर्तव्यं चतु
र्भिस्तत्र चंडकं ॥ ४० ॥ दिक्षु दाराणिका यानि न विदिक्षुकदाचन ॥ पिंडिका कोणविस्तीर्णमध्यमांतात्पुदाहताः ॥ ४१ ॥ कचि
त्पंचमभागे न महातां गर्भपादतः ॥ उच्छ्रयो द्विगुणस्तेषामन्यथा चानि गद्यते ॥ ४२ ॥ युष्माधिकां समारत्य अंगुलीनां श
तादिषु ॥ उन्नमादिषु च त्वारिदाराणि दशहानितः ॥ त्रीण्येवमस्य माने स्फुस्त्री एषे व कलशान्यथः ॥ उच्छ्रयादेन विस्तारो

पुत्रयोऽधिकस्त्रिधाः॥२४॥चतुर्निरुद्धनिर्वापिदशनिर्वापिगुणैस्ततः॥उद्धयात्पादविस्तीर्णःशाखासङ्घट्टं वरो॥२५॥विस्त
राद्धेनवाह्यासर्वेषामेवकीर्तितं॥त्रिपंचसप्तनवभिःशाखाभिर्धरमिष्टहं॥अधश्शाखाचतुर्थंशोप्रतिहारोनिवेशये
त्॥मिथुनैपदवस्मिन्निःशाखाशेषंविष्णुषितं॥१७॥संनविदेनृत्यतास्यात्तृक्षविदेनृत्यविता॥कूपेविदेनयंकारेश
त्रविदेधनक्षयः॥१८॥प्रासादग्रहशालादिमायविदेषबंधने॥सनाविदेनदारिद्र्यवापेविदेनिराकृतिः॥१९॥उत्त
खलेनदारिद्र्यंशिलाविदेनममृता॥छायाविदेनदारिद्र्यंवेधदोषोनजायते॥२०॥वेदादुचाटनाकापितयाप्राक
ररक्षणात्॥सीमायादिगुणत्यागात्वेदोषोनजायते॥२१॥इत्याग्नेयेसामान्यप्रासादलक्षणं॥॥इत्थिरउवा
च॥॥नगरग्राममुडगंघाटहप्रसाददृश्ये॥एकाशीतिपदैर्वस्त्रुजयेत्सिद्धयेध्रुवं॥१॥शांतायशोवशीकांतावि
शालाप्राणवाहिनी॥सतीवसुमतीनेदासुमप्रायमनोरमा॥२॥उत्तरावादशात्याश्चएकाशीत्याक्षिकाधिका॥ह
रणीसुप्रनालक्ष्मीविभूतीविमलाश्रया॥३॥अथज्वालाविशोकातुस्मतास्ताःस्तत्रपादतः॥शौंश्चष्टाष्टकंदिक्षु
यजेदीशाधनेजये॥४॥शक्रमेकंतथापत्यंनृत्येयोमचपूर्वतः॥हव्यवाहंचष्टाष्टांविताथंनौममेवच॥५॥रुतो
तमथगंधर्वंनृशंमृग्यंचदक्षिणे॥पितरंधारपालंचसुग्रीवंपुष्यदंतकं॥६॥वरुणंदैत्यशेषौचदक्षिणंपश्चिमेस
दा॥रोगाहिमुख्योभस्त्राटसौभाग्यमदितीदिती॥७॥नचांतःपदगोब्रह्मापुण्याईतुषडंघ्रिगा॥ब्रह्मेशावकोष

राम.
११९

स्तुमायारव्यंतुपददृश्ये॥८॥तदधश्चापरंसाक्षात्केप्रांतरेषुषट्पदे॥मरीचिकापिसध्येतुसवितादिपदस्वितः॥
९॥सावित्रीतदधोद्यंशोविवत्सानृषद्यदेत्वधः॥पितृब्रह्मांतरेर्विष्णुमिंद्रमित्वंत्वधोजयं॥१०॥वरुणब्रह्मणेर्म
ध्येमित्रारव्यंषट्पदेयजेत्॥रोगब्रह्मांतरेनित्यंदिपंचंरुद्रदासकं॥११॥तदधोर्ध्वंघ्रिगंयस्मात्षट्सौम्येषुचरा
चरं॥एकाशीतिपदंवेदममंडपंचशतार्कः॥१२॥पूर्ववदेवतापूजाब्रह्मातुषोडशंशके॥मरीचिश्चविवद्या
श्चमित्रंस्त्रीप्रधरस्तथा॥१३॥दशकोषस्त्रितादिक्षुत्वयेदेशादिगोणाः॥दैत्यमाताहरेखाश्रीमगाख्यापितरो
तथा॥१४॥प्रत्वाद्येकःप्रवर्माणिसंक्षेपेणप्रामाजुहः॥दिग्वंशकुरवोदैर्घ्यादष्टाविंशतिविस्तारात्॥१५॥
शिवाश्रमःशिरारव्यश्चरुद्रदिगुणनावाहा॥स्यामुहदिगुणंदैर्घ्यंनृषिभिश्चैवविस्तारात्॥१६॥ऊर्ध्वामृत्तशमा
वीथीवीथीमेदादनेकधा॥नप्राणांतुल्यवीथीनिर्धवीथीचविनायकः॥१७॥श्रीजयंष्टपतोहीनंनम्रोयस्याप
योविना॥गर्भपीठसमावीथीतदर्थंनवाकचित्॥१८॥वीथ्युक्तेनोपवीप्याछमेकदित्रिपुरावितं॥सामा
न्यान्यगहंरक्षोसर्वेषांसर्वकामदं॥एकदित्रिचतुःशालमष्टशालेयथाक्रमं॥एकयाम्येकसौम्यारव्यंकेचपश्चा
त्यधोमुखं॥चतुःशालंतुसंमुखतयोरिदंमुक्तये॥सिद्धार्थसंखयाम्येवदंष्ट्रापेषसमूहकं॥२०॥प्राक्सौम्यस्ते
वदंष्ट्राख्यप्राप्यामेवतसंतकं॥पूर्वशालाविहीनस्यास्त्वक्षेत्रंवद्विदायकं॥२१॥याम्यहीनेनवेबुद्धीनिशालंक्षिति

को

तत्परं॥ पक्षघ्नं जलहीनौ कश्च वृद्धं बक्राशुक्रत॥ २२॥ इंद्रादीकमतो वच्मिन जाद्यशेष्टहाण्याहे॥ याम्ये रसकि
याश्याधनुःशस्त्राणिरक्षसि॥ २३॥ धनस्य अस्त्रवे श्मरत्ये शस्यमंचौ चमारुते॥ याम्ये धनं पश्यन् कुर्वीत ई
शादीन् सासुरालये॥ २४॥ स्वामिहस्तमितं वेस्म चिंतनीयामपिंडिको॥ त्रिशूलं हस्तसंयुक्तं रुत्वा शं रोहते स
या॥ २५॥ उद्वेगो पश्चितस्तेन वायसांतं ध्वजादिकं॥ त्रयः पक्षाग्निवेदेष्टुरसमिधसुतो भवेत्॥ २६॥ सर्वनादकरं
वेस्ममत्वोचं ते च संस्थिते॥ तस्यास्तु नवमे जागे सुनक्षानिलयो मतः॥ २७॥ तत्मध्ये मंडपः शस्तः समो वादिगुणाय
तः॥ प्रागाप्येवं याम्ये वाहसावग्रहावली॥ २८॥ एकैकं नवनाथानि दिक्ष्वष्टाकं संख्यया॥ इत्यादिदितिकां
तानि फलान्येवायथाक्रमं॥ २९॥ नवतारीचलत्वं न यो वदति प्रजायकः॥ शिष्ये त्वं तनयः स्याद्ययाम्यधारक
लाष्टकं॥ ३०॥ आयुः प्रवाज्यस्मानिधनो गान्धर्वसंख्यया॥ शिखंगवाद्यपत्यं च जलधारफलानि च॥ ३१॥ मानश्च
धारतः प्रोक्तः उत्तरस्यादिशिक्रमात्॥ ३२॥ इत्याग्नेये ग्रहादिवास्तु पूजा॥ ३३॥ इति रत्न॥ ३४॥ नगरादिकवास्तु च वक्षे
राज्यादि वक्ष्ये॥ योजनानां तद्वत्वा मप्राप्ता नन माश्रयेत्॥ ३५॥ अथ च वास्तु नगरं प्राकाराद्यं वकारयेत्॥ इ
शादि विंशात्यादि कष्टवर्धारे च पूर्वके॥ ३६॥ गंधध्वोदक्षिणे पश्चाद्धारुणे पश्चिमं तथा॥ सौम्यद्वारं सौम्यपदे का
च्यदिष्टाष्टविस्तरात्॥ ३७॥ पतितापि सुखं गच्छेत् कुर्याद्धारं च षट्करं॥ वज्रस्त्रीमुखं नष्टं शक्रदित्रिसमागम॥ ३८॥

राम
११४

चायातं वज्रनागानं पुरारं ने हि शंतिरुत्॥ प्राच्या विष्टहरा कदीन वक्रत्याद्या हलिबली॥ ५॥ अग्नेये स्वर्णक
मशिवत्तुरप्यपि निवेशयेत्॥ दक्षिणे नृत्यहतीनां वेश्यास्त्रीणां गृहाणि च॥ ६॥ नटानां बालिकादीनां केव
त्तदिश्वने रुते॥ तथा नामा युधानां च रुपाणानां च वारुणे॥ ७॥ शौडिकः कर्मविरुत्ता वायुमेपरिकर्मणि
ब्राह्मणा पतयः सिद्धाः पुण्यवर्णाश्चोत्तरे॥ ८॥ फलाद्यादिविक्रयिण इशाने च वणिजनाः॥ पूर्वतं च बला
ध्यक्षा आग्नेये विवधं बलं॥ ९॥ श्रामतां देशिनां दक्षे कक्षारानैरुतेत्यसेत्॥ पश्चिमे च महाजागात्कोष्टपालो
श्चकारकान्॥ १०॥ उत्तरे दंडनाथाश्च नायकदिजसप्तगान्॥ पूर्वतः क्षत्रियं दक्षे वैश्यान् शूद्रांश्च पश्चिमे॥ ११॥
दिक्षु वैद्यान् वाजिनश्च बलानि च चतुर्दिशं॥ पूर्वाणि वरलिं गादीन् स्मृशानादीनि दक्षिणे॥ १२॥ न्यसेत् स्नेहं
शुकीणेषु ग्रामादिषु तथा स्थिति॥ श्रियं वैश्रवणं द्वारिष्ट्वं तोपश्यतां श्रियं॥ देवादीनां पश्चिमतः पूर्वास्थानि
गृहाणि हि॥ पूर्वतः पश्चिमास्याश्रियं वै दक्षिणे चोत्तरेण च॥ १३॥ नाकेशा विद्यानामानिरक्षार्थं नगरस्य च॥
निर्देवतं तु नगरं ग्रामं दुर्गगृहादिकं॥ १४॥ नृज्यते तस्मिन् साधुः रागाद्यैः परित्यज्यते॥ नगरादिकदेवं हि जपदं
क्रिमुक्तिदं॥ १५॥ पूर्वायां श्रीगृहं प्रोक्तमाग्नेय्यां कैराजाननं॥ उत्तरे दक्षिणं प्राणां इत्याद्या देवतालये॥ १६॥ शपा
नं दक्षिणायां तु नैरुत्या मायुधं श्रयां॥ १७॥ भोजनं पश्चिमायां तु वायुमाधं न्यसेत्॥ १८॥ चतुःशालं निशालं वादि

नि

शांतां चैकशालकं ॥ चतुःशालं गृहाणां तु शालानि न वने दत्तः ॥ १९ ॥ शतं पतुं तु जायते पंचासत्यं च तेऽपि ॥
 त्रिशालानि तु चत्वारि शालानि तु पंचधाः ॥ २० ॥ एकशालानि चत्वारि एका निम्नानि वृद्धिं ॥ अष्टाविंशदलि
 दानि गृहाणि नगरादिषु ॥ चतुर्भिः सप्तभिश्चैव पंचपंचाशदेव तु ॥ षडलिनं दानि वंशे वृक्षे निवशा एव हि ॥
 अष्टाभिर्विभिजे देवेन गराणि गृहाणि च ॥ २१ ॥ इत्याग्नयेन गरादिवास्तु ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वक्षेऽनुवन
 कोशं च पृथ्वीं विषादिलक्षणं ॥ अग्नीध्रश्चाग्निवा ऊच्यते पुष्पान्द्युतिमांस्तथा ॥ १ ॥ मेधमेधातिथिर्नव्यस
 वनः पुत्र एव च ॥ ज्योतिष्मान् दशमस्तेषां सत्यनामा सुतो नवतः ॥ २ ॥ प्रियव्रत सुताः ख्याता सप्त द्वीपान् द
 दौ पिता ॥ जंबूद्वीपमथाग्नीध्रेऽक्षं मेधातिथेर्ददौ ॥ ३ ॥ वपुष्यता शात्मलं च ज्योतिष्मं ते ऊक्ता कथं ॥ कौंचद्वी
 पं कृतिमते शाकं नव्या ददेत्तुवान् ॥ ४ ॥ पुष्करं रसना पादान् अग्नीधो दातुं ते सधः ॥ जंबूद्वीपं पिता ल
 क्षं नानि दत्तं हि मा कथं ॥ ५ ॥ हेमकटाक्षि पुरुषो हरिर्वर्षा विनोषधं ॥ इलाहर्त्रे मेरु मध्यं रम्ये नीलाचलशिप
 ॥ भद्राश्चायचनश्च केतुना वापि पश्चिमं ॥ मेरोः प्रियव्रतः पुत्रान्ननिषिच्य यौवनं ॥ ६ ॥ शालिग्रामतपस्त
 प्रापयौ विष्णौ लपंतपः ॥ यानि किंपुरुषाद्या नित्यं वर्षाणि सप्तमः ॥ ७ ॥ तेषां स्वानां विकीर्तिर्दुस्खप्रायोग्य
 ततः ॥ जरा मृत्युतयं नास्ति धर्माधर्मौ युगादिकं ॥ ८ ॥ नाधर्ममध्यमं तु त्याहिमां केशास्त्रनाभितः ॥ रुषभो दत्तश्च

राम.
११५

व

पुत्रो शालिग्रामे हरिं गतः ॥ ९ ॥ भरताज्ञा रतं वर्षं निरता सुमतिस्त्वया त् ॥ भरतो दत्तलक्ष्मीकः शालिग्रामे हरिं
 गतः ॥ १० ॥ स योगी योगप्रस्तारे वक्षेत चरितं पुनः ॥ सुमते स्तोत्रं सस्तु तं द्रुमो व्यजायत ॥ ११ ॥ परमेशीतत
 स्तस्मात्प्रतीहारस्तदन्वयः ॥ पृथुश्चैव ततो नक्तो नक्तश्चापियशः सुतः ॥ न गोगयस्य तनयः सत्पुत्रो लक्ष्मि
 दत्ततः ॥ तस्य पुत्रो महावीर्यो धीमांस्तस्मादजायत ॥ १२ ॥ महान्तस्तु तश्चाभूत्तमनः प्राप्तस्य चात्मजः ॥ त
 शत्वष्टश्च विरजारजस्तस्याप्यभूत्सुतः ॥ १४ ॥ सत्यजिह्वजसस्तस्य जते पुत्रशतं मुने ॥ विष्णुकृज्योतिप्रधानाह
 भावतं तैव विवर्धितं ॥ कृते त्रेतादिसर्गेण सर्गः स्वायंभुवस्मृतः ॥ १५ ॥ ॥ इत्याग्नये स्वायंभुवसर्गः ॥ ॥ अग्निरुवा
 च ॥ ॥ जंबूद्वीपश्चाक्यो दीपो शात्मलिश्चापरो महान् ॥ ऊशः कौंचस्तथा शाकः पुष्करश्चेति सप्तमः ॥ ॥ एते
 द्वीपाः समुद्रैश्च सप्त सप्त निराहताः ॥ लवणे क्षुसुराः सपिदिधिऽग्धजलैः समं ॥ २ ॥ जंबूद्वीपो द्विपमध्ये मे
 तत्पुत्रो मेरुस्थितः ॥ चतुरासीति साहस्रोऽभूत्तमिषः षोडश विराट् ॥ ३ ॥ चात्रिंशत्सृष्टिर्विस्तारो षोडशोऽशः सह
 स्रवान् ॥ नृपस्य स्यात्सरो लोसौ कर्षिकाकार संस्थितः ॥ ४ ॥ हिमवान् हेमकटश्च निषधश्चास्य दक्षिणे ॥ नीलश्वेत
 श्वशृंगी च उत्तरे वर्षपर्वताः ॥ ५ ॥ लक्षप्रमाणो द्यौर्मध्ये दशहीनास्तथा परे ॥ सहस्रद्वितयो ह्यायाता पदितारिण
 श्वते ॥ ६ ॥ भारतं प्रथमं वर्षं ततः किंपुरुषं स्मृतं ॥ हरिवंशं तथैवान्यामे रो दक्षिणतो विज ॥ ७ ॥ मेरोः पश्चिमदि

जेयथास्वैतिथास्तिती॥ पूर्वपश्चायतावेतावर्षेविणेवस्थितौ॥ जावराघाश्चमर्यादाशैलामेरोश्चतुर्दश॥ की॥ के
 श्वादिषुपात्रेणस्नासुसेतिपुत्राणिहि॥ लक्ष्मीविश्वग्निसूर्यादिदेवानांमुनिसत्तम॥ १॥ नौमानांमुजधर्मा
 णातनयास्तेत्रयातिच॥ नम्राश्चेतुर्दशग्रीवावाराहकेतुमालके॥ २॥ भारते कूर्मरूपीचमस्परूपः कुरुष
 पि॥ विश्वरूपेणसर्वत्रपश्यतेनगवानहरेः॥ १॥ कृतादिकल्पनानास्तिनौमान्यंनोसिनासुवा॥ सर्वेष्वेते
 पुसप्तसप्तकुलाचलाः॥ २॥ नद्यश्चशतशस्तेत्यस्तीर्थक्षिताः प्रजज्ञिरे॥ भारतेपानितीर्षानितानितीर्षानिव
 क्षिते॥ ३॥ इत्याग्नेयेषुवनकोशः॥ अग्निरुवाच॥ गंगा महात्ममारम्यास्पेसेव्यासाभुक्तिमुक्तिदा॥
 येषांमध्येयातिगंगाः तेदेशाः पावनावराभा॥ गतिर्गंगानुभूतानांगतिर्गतिमतांसदा॥ गंगापावयतेचोन्नो
 वंशोनित्यं हिसेविता॥ चाप्रायणसहस्राच्चगंगोन्नः पानमुत्तं॥ गंगान्यासंतुसंसेव्यसर्वपितृफलंलभेत्॥ ३॥ सक
 लाद्यहरीदेवीस्वर्गलोकप्रदायनी॥ पावदस्तिचगंगयांतावत्स्वर्गेचतिथि॥ ४॥ अर्घ्यादियस्तुतांसेव्यदेवैर्ग
 ङ्गंतिसाम्यतां॥ गंगातीरसमुद्रतमद्वारीसोद्यहाकवित॥ ५॥ दर्शनात्स्पर्शनात्पानात्तथागंगेति कीर्तनात्
 पुनात्यपुण्यान्पुरुषान्शतशोयसहस्रशः॥ ६॥ इत्याग्नेयेगंगामहात्म्यं॥ अग्निरुवाच॥ वक्ष्ये प्रयाग
 माहात्म्यंभुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ प्रयागेब्रह्मविस्वाद्यादेवामुनिवरास्तिताः॥ १॥ सरितः सागराः सिद्धागंधर्वाश्चर

राम.
११६

सस्तथा॥ तत्रत्रीण्यग्निकुंडानितेषांमध्येतुजाकवी॥ २॥ वेगेनसमतिक्रान्तासर्वतीर्थपुरस्कृता॥ तपनस्पृशुतात
 त्रिषुलोकेषुविश्रुता॥ ३॥ गंगायमुनयोर्मध्येष्टयिष्यांजघनेस्मृतं॥ प्रयागेजघनस्यांतुरूपस्तुमवयोविडः॥ ४॥
 प्रयागंसेप्रतिष्ठानंकं वलाश्चतरावुन्नो॥ तीर्थंनोगवतीचैवदेवीप्रोक्तप्रजापतेः॥ ५॥ तत्रवेदाश्चयताश्चमूर्ति
 मंतः प्रयागके॥ श्रवणादस्पतीर्थस्यनामसंकीर्तनादपि॥ ६॥ मन्त्रिकालंभनावापिसर्वपापैः प्रमुच्यते॥ प्रयागे
 संगमेदानंश्रद्धाव्रज्यादिचाक्षयं॥ ७॥ नवेदवचनादिप्रनलोकवचनादपि॥ मतिरुत्क्रमणीयांतेप्रयागेमरणं
 प्रति॥ दशतीर्थसहस्राणिषष्टिकोट्यस्यपरा॥ ८॥ तेषांसानिध्यमत्रैवप्रयागं परमंततः॥ वासुकेनोगव
 सत्रहंसप्रपतनेपरं॥ ९॥ गवांकोटिप्रदानाभ्यामहस्नानस्यतत्फलं॥ प्रयागेमाघमासेतुएवमाकर्मनीषिणः॥
 १०॥ सर्वत्रसुलभागंगान्निषुस्नानेषुदुर्लभा॥ गंगाधारेप्रयागेचगंगासागरसंगमे॥ ११॥ अर्घदानादिवंयाति
 राजेप्रोजायतेत्रच॥ वटमूलेसंगमादौमृतोविष्णुपुरीत्रजेत्॥ १२॥ उर्वशीपुलिनैरम्यंतीर्थसंध्यावटस्तथा॥
 कोटितीर्थंचाश्वमेधंगंगायमुनमुत्तमं॥ १३॥ मानसंहंसतीर्थंततीर्थवानरकंपरं॥ इत्याग्नेयेप्रयागमहात्
 म्यं॥ अग्निरुवाच॥ वाराणसीपरंतीर्थंगौम्येप्राहमहेश्वरः॥ भुक्तिमुक्तिप्रदंपुण्यंवसतांशृएवतांस
 दा॥ १४॥ रुद्रउवाच॥ गौरीक्षेत्रेनमुक्तं वैअविमुक्तंतंस्मृतं॥ जप्तेदत्तं कृतेतप्तमविमुक्तेकलाक्षयं॥ १५॥ अ

स्मनाचरणौ ह त्वावसेत्कासीनहित्यजेत्॥ हरिश्चंद्रं परं गुत्थं गुत्थमाप्राप्तात केचरं॥ ३॥ जप्ये च परं गुत्थं श्री पर्वतं
 तथा॥ महालयं परं गुत्थं जमिचं डेश्वरं तथा॥ ४॥ केदारं परं गुत्थं अष्टौ संध्याविमुक्तके॥ गुत्थानां परं गुत्थं अ
 विमुक्तं परं मम॥ ५॥ दियोजने तु पूर्वस्या त योजनादतिथान्यथा॥ वरणचनदीवासीतयोर्मध्ये वणासी॥ ६॥ अ
 वस्नानं जयो होमो मरणं देव पूजनं॥ आइ दानं निवासश्च यत्तः स्याद्भुक्तिमुक्तिहः॥ ७॥ इत्याग्नेये वा राणसीम
 हात्मं॥ ८॥ अग्निरुवाच॥ तर्मदादिक माहात्म्यं वक्ष्ये हं नर्मदा परं॥ सधः पुनाति गंगेयं दर्शना कारिना मर्मदं॥ ९॥
 विस्ताराद्योजनशतं योजनद्वयमायती॥ पश्चितीर्थं सहस्राणि पश्चिकोद्यस्तथा परं॥ पर्वतस्य समंतां च त्रुनिर्या
 त्य मरकटके॥ कावेरी संगमं पुण्यं श्री पर्वतमतः शृणु॥ १०॥ गौरी श्रीरुपिणी ते पेत तस्मा मन्त्रवीरः॥ अवाप्त्य
 सितमध्यात्मराजा श्री पर्वतस्तव॥ ११॥ समंताद्योजनशतं महापुण्यं न विष्णुति॥ अत्र दानं तथा जाप्यं श्री
 सर्वमयाक्षयं॥ १२॥ मरणं सर्वलोकाय सर्वदितीर्थमुत्तमं॥ हरोत्र कीड ते देव्या हिरण्यकशिपुस्तथा॥ १३॥ तपस्त
 स्त्रावली वाभून्मुनयः सिद्धिमाप्नुयुः॥ १४॥ इत्याग्नेये नरमदा श्री पर्वतादिमहात्मं॥ १५॥ अग्निरुवाच॥ गयामाहा
 त्ममारया से गया तीर्थोत्तमोत्तमं॥ गयासुरस्तपस्ते पेत तपस्तपितैः सुरैः॥ १६॥ उक्तः सीराधिगोविन्दुपात्रपात्मा
 रुयासुरात्॥ तथेत्कत्का हरे दैत्यं वरं ब्रह्मीति चाब्रवीत्॥ १७॥ दैत्यो ब्रवीत्यवित्रो हं सर्वस्य सर्वतीर्थतः॥ तथेत्युक्त्वा

गतो विष्णुर्दैत्यं दृष्ट्वा तता हरिः॥ १८॥ गताः श्रुत्या मही स्वर्गे देवा ब्रह्मादयः पुनः॥ प्रेतास्ते त हरि देव शून्यो नृसि
 देव हरेः॥ १९॥ दैत्यस्य दर्शना देव ब्रह्माणं चाब्रवी हरिः॥ यागाय दैत्य देहं त्वं प्रार्थय त्रिदशैः सह॥ तत् श्रुत्वा
 सत्वरं ब्रह्मा गयासुरमया ब्रवीत्॥ अतिपि प्रार्थयामित्वा देहं यागाय पावनं॥ २०॥ गयासुरस्तथेत्युक्त्वा पत
 त्यस्य शिरस्तथा॥ यागं चकार चलिते देहि प्रसन्नं जतिमुवि॥ २१॥ पुनर्ब्रह्मा ब्रवीद्विष्णुं प्रसन्नं काले सुरो बलात्
 विष्णुं धर्ममयारूप्यं प्राह देवमयी शिला॥ २२॥ धारयस्व सुरा सर्वे तस्या सुपरिसंतुते॥ गदाधरो मदीयाय
 मूर्तिं स्वास्यति सुरैः॥ २३॥ धर्मः शिलां देवमयीं तच्छूलाधारयेत्परं॥ मरीचि ब्रह्मण पुत्रतामुवाच तपश्चि
 तो॥ २४॥ यथा हरिः श्रियारे मे गोप्यं मस्तु तपा तथा॥ कुरापुण्या धरण्या च आनीयानि श्रमान्वितः॥ २५॥ सु
 वक्ता धर्मव्रतां प्राह पादसंवाहनं कुरु॥ विश्रान्तो यमुनिः पादौ तथेत्कत्का प्रिया करोत्॥ २६॥ एतस्मिन्
 तरं ब्रह्मा मुनी सुप्ते समागतः॥ धर्मव्रतां चिंतय च किं ब्रह्माणं समर्चये॥ २७॥ पादसंवाहनं कुरु ब्रह्मा पूज्यो
 रोयुरुः॥ विचिंत्य पूजयामास ब्रह्माणं चार्हणादिभिः॥ २८॥ मरीचिस्तामपश्यान् स सशपोक्ति व्यतिक्रमा
 त्॥ सिलां जविष्यसि क्रोधात् धर्मव्रता ब्रवीच्चतं॥ २९॥ पादाभ्यां गं परित्यज्य यदुरुः पूजितो मया॥ अदोषा
 हं पतस्त्वहि सायं प्राप्स्यसि शंकराः॥ ३०॥ धर्मव्रता पृथक् कशापं धारयित्वा सिमध्यगात्॥ तपश्च चारवर्षा

णोसहस्राण्युतानि च ॥ १७ ॥ ततो विष्ठादयो देवा वरं ब्रूहीति चाक्रुवन् ॥ धर्मव्रता ब्रवीद्देवान् श्रुत्वा पतिर्वर्तयितुमे ॥ १८ ॥
 देवा ऊचुः ॥ दत्तो मरीचिना शोचो न विष्पतिन चान्यथा ॥ शिलापवित्रा देवांश्चिलक्षिता त्वं न विष्पसि ॥ १९ ॥ देवव्रता दे
 वशिला सर्वदेवादि रूपिणी ॥ सर्वतीर्थमयी पुण्यानि श्रुत्वा यत्सुरस्मरि ॥ देवव्रता उवाच ॥ न यदि तुष्टास्तु मे सर्वम
 पिति रंते सर्वदा ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्राद्या गौरी लक्ष्मी सुखा सुराः ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ देवव्रता वचश्चत्वा तथेत्युक्त्वा
 दिवंगताः ॥ साधर्म्येण सुरस्यास्ये व्रता देवमयी शिला ॥ १२ ॥ सशिलश्चलितो दैत्यस्थितारुद्रादयस्ततः ॥ स देव
 श्चलितो दैत्यः तदा देवैः प्रसादितः ॥ १३ ॥ क्षीराब्धिगो हरिः प्रादात्स्वस्त्रिंशो गदाधरं ॥ स्थितो गदाधरो देवो
 यक्राव्यक्रो जयात्मकः ॥ १४ ॥ निश्चला र्थस्वयं देवः स्थित आदिगदाधरः ॥ गदो नामासुरो रौद्रः सह तो विष्णुना
 पुरा ॥ १५ ॥ तदंगानि मिता वाद्या गदासी विष्णु कर्मणा ॥ आद्यया गदया हेति प्रमुखा राक्षसा हताः ॥ १६ ॥ गदाध
 रण देवेन तस्मादादिगदाधरः ॥ देवा जयशिलायां च स्थिते चादिगदाधरः ॥ १७ ॥ गदासुरे च निहते ब्रह्मा पूर्ण
 क्रुतिं ददौ ॥ गयासुरो ब्रवीद्देवान् किमर्थं व्यं चितो त्यहं ॥ १८ ॥ विष्णोर्वचनमात्रेण किं न स्यानिश्चलो त्यहं ॥ आ
 क्रांतो यद्यहं देवा दातुमर्हथ मे वरं ॥ १९ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तीर्थस्मरणाय त्वं रुतो स्मानिश्च निश्चलः ॥ विष्णोः
 शोभो ब्रह्मणा श्रुतं तव न विष्पति ॥ २० ॥ प्रसिद्धं सर्वतीर्थेभ्यः पित्रा देवस्य लोकदं ॥ इत्युक्त्वा ते स्थितो देवा देव्यसी

यदि यस्मिन् ॥ २१ ॥ यागे रूत्वा ददौ ब्रह्मा रुतिर्यो दक्षिणास्तदा ॥ पंचक्रोशं गया क्षेत्रं पंचाशत्पंचचार्पयत् ॥
 २२ ॥ ग्रामान् स्वर्गागिरीन् रूत्वा नदीं डग्धमधुश्रवा ॥ स चोत्तराणि प्रयाधै ब ऊनां नादि पर्वतान् ॥ २३ ॥ काम
 व्रतं कल्पतरुं स्वर्णरूप्यग्रहाणि च ॥ नया च यंत विप्रेन्द्रा अन्या नय ददौ प्रभुः ॥ २४ ॥ धर्मयागेषु लाभानु प्रति
 गत्य धनादिकं ॥ स्थिता यदा गया पांते श्चास्ते ब्रह्मणा तदा ॥ २५ ॥ विद्या विवर्जिता यूयं दृष्ट्वा मुक्ता न विष्प
 य ॥ डग्धा दिवजितानघः शैला पाषाणरूपिणः ॥ ब्रह्माणं ब्राह्मणाश्चोर्चुर्नष्टं शपेन चाखिलं ॥ २६ ॥ जीवनाय प्रसा
 दंतुः कुरु विप्रांश्च सो ब्रवीत् ॥ तीर्थोपजीवका यूयं स चं प्र किं न विष्पय ॥ ये युष्मान् पूजयिष्यंति गयाया माग
 तानराः ॥ हव्यकव्यबलैः श्राद्धैस्तेषां कुलशतं महत् ॥ नरकात् स्वर्गलोकं च स्वर्गलोकात् परां गतिं ॥ गोमोपि वा क
 रोस्य शैव ऊलं बहु दक्षिण ॥ २७ ॥ ॥ इत्याग्नेये गेयामहात्मं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ उद्यतश्चेत्त गयां गंतुं श्राद्धं
 त्वा विधानतः ॥ विधाय कार्पटं वेपथ्या मस्यापि प्रदक्षिणां ॥ १ ॥ रूत्वा प्रतिदिनं गच्छेत्संयतश्चा प्रतिगृही ॥ गृ
 हाच्चलितमात्रस्य गया यागमने प्रति ॥ २ ॥ सुगं रोहण सोपानं पितृणां तु पदे पदे ॥ ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गोग
 हे मरणेन किं ॥ ३ ॥ किं कुरु क्षेत्रे दानेन यदि पुत्रो गयां व्रजेत् ॥ गयां प्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पितृणां मुसुबो न वेत् ॥ ४ ॥
 पुत्रे मपि जलं स्पृष्ट्वा अस्मभ्यं किं न दास्यति ॥ ब्रह्मज्ञानं गयां श्राद्धं गोमहे मरणं तथा ॥ ५ ॥ वासपुंसां कुरु क्षेत्रे

मुक्तिरेवाचतुर्विधा॥ कोक्षंतिपितरपुत्रं नरकाद्गच्छन्तीरवः॥६॥ गणायास्पतियः पुत्रः सनः स्नाता न विष्मति॥ मुंड
ने चोपवासं च सर्वतीर्थेषु विधिः॥७॥ न कालादिगयांतीर्थे दद्यात्पिंडं नित्यशः॥ पक्षत्रयनिवासी च पुना
त्या सप्तमं कुलं॥ अन्वष्टका सुहृदौ च गयायां मतवासरे॥ अत्र मातुः पृथक् श्राद्धमन्यत्र पतिना सह॥८॥ पि
त्रादिमेकदेवत्वे पयाघादशदेवतं॥ प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थे त्कृतनमानसे उन्नरे मानसे पुण्ये आयुरा
रोग्यवृद्धये॥९॥ सर्वद्यौघविघाताय स्नानं कुर्याद्विमुक्तये॥ संतप्य देवपित्रादीन् श्राद्धं कृत्वा पिंडं दोभवेत्॥
१॥ दिव्यांतरिक्षभोमादिपितृमाणादितर्पयेत्॥ पितापितामहश्चैवं प्रपितामहा॥१२॥ मातापितामही चैव तथै
व प्रपितामही॥ मातामहा प्रमातामहो वृक्षये मातृकामहः॥१३॥ तेभ्यः स्तेभ्य रमात्पिंडं न दुधाराय दद्यात्
हं॥ उन्नमः सूर्यदेवाय सोमभौमजरूपिणे॥१४॥ जीवशुक्रशनेश्च ररा ऊर्के तु स्वरूपितु स्वरूपिणे॥ उ
न्नरे मानसे स्नात उन्नरे त्सकलं कुलं॥१५॥ सूर्यं नित्यात्र जे न्मौनी ततो दक्षिणमानसं॥ दक्षिणे मानसे स्नानं
करोमि पितृदेवते॥१६॥ गयायामागतः स्वर्गं यातु मे पितरो रित्वाः॥ श्राद्धं पिंडं ततः कृत्वा सूर्यं नित्यावदेदि
दा॥१७॥ उन्नमोन्नानवे न त्रे न वायुभवने विभोः॥ मुक्तिमुक्तिप्रदः सर्वपितृणां नवजावितः॥१८॥ कव्यवालो न
लः सोमो यमश्चैवायमातया॥ अग्निघाता बर्हिषदः अक्षयाः पितृदेवताः॥१९॥ आगच्छतु महाजागयुष्म

तथैव

राम
११९

निरक्षितास्त्विह॥ मरियाः पितरो ये च मातृमातामहादयः॥२०॥ तेषां पिंडयुतानां च आगतोस्मि गयामिमं॥ उदीक्षं
मुंडपृष्ठस्य देवतागणसेवितां॥२१॥ नाम्ना कनखलं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं॥ सिद्धानां प्रीतिजननिः पापानां च
नयं करै॥२२॥ लेलिहानैर्महानागैव स ते चैव नित्यशः॥ तत्र स्नानादेव यांति क्रीडंते सुविमानवाः॥२३॥ फल्गुती
र्थं ततो गते तमहानद्यां स्थितं परं॥ नागा क्रुनाई नारूपात् पटचोन्नरमानसात्॥२४॥ एतज्जयाशिरः श्रोतुं फ
ल्गुतीर्थं तदुच्यते॥ मुंडपृष्ठं नगाघोश्च सारात्सरमयांतरं॥२५॥ यस्मिन् फलति श्रीगौर्विका माबंधजलं मही॥
फलुतीर्थं तत्र स्नात्वा दद्यादेवं गदाधरं॥२६॥ एतेन किं न पयःपितृणां सुकृतिकारिणो॥ पृथिव्याया नितीर्था
नि आसमुद्राश्रयं सिच॥२७॥ फल्गुतीर्थं गमिष्यंति वारमेकं दिने दिने॥ फल्गुतीर्थं तीर्थराजे करोति स्नानमा
हतः॥२८॥ पितृणां ब्रह्मलोके सो आत्मनो मुक्तिमुक्तिये॥ स्नात्वा श्राद्धं पिंडं दोषनमो देवं पितामहं॥२९॥
कजौ माहेश्वरं लोका अतो देवो गदाधरः॥ पितामहो लिंगरूपितं न मामिमहेश्वरं॥३०॥ गदाधरं धनं काम
मनिरुद्धं नरायणं॥ ब्रह्मविष्णुं सिंहारखं वराहादिना मामहं॥३१॥ ततो गदाधरं दद्यात्कुलानां शतमुद्धरेत्॥
धर्मरक्षणं द्वितीये क्रिमतं गम्याम्येवरे॥३२॥ मृतं गवां स स्नात्वा श्रीत्वदः पिंडं दोभवेत्॥ मृतं गे स च सिद्धिं
नत्वा चेदमुदीरयेत्॥३३॥ प्रमाणं देवताः संतु लोकपालाश्च साक्षिणः॥ मया गत्य मृतं गे स्मिन् पितृणां निःकृ

पितृवंशे मताये च मातृवंशे तथैव च ॥ गुरुश्च सुरबंधूनां ये चान्ये बांधवा मृता ॥ ये मे कुले लुप्तपिंडाः शुभकर्मविवर्जिताः ॥ क्रियालोपगता ये च जात्यंधा पंगवस्त्रिताः ॥ ६४ ॥ विरूपा आमगमश्चिज्ञाता कुले मम ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो त्वक्ष्यमुपतिष्ठतां ॥ ६५ ॥ ये केचित्प्रेतररूपेण तिष्ठन्ति पितरो मम ॥ ते सर्वे तस्मिन्मायां तु पिंडदानेन सर्वदा ॥ ६६ ॥ पिंडो देयस्तु सर्वेभ्यः सर्वे वै कुलतारकैः ॥ आत्मनस्तु तथा देयो अक्षयलोकमिच्छतां ॥ ६७ ॥ पंचमेक्षि गदालोले स्नानात्मने ण बुद्धिमान् ॥ गदाप्रक्षालने तीर्थे गदालोलेति पंचमे ॥ ६८ ॥ स्नानं करोमि संसारगदशां तैजनाईनः ॥ नमो क्षयवदायैव सर्वपापक्षयाय च ॥ ६९ ॥ श्राद्धं वदत ले कुर्यात् ब्राह्मणानां च भोजनं ॥ एकस्मिन् भोजने विप्रेकोटिर्भवति भोज्यतां ॥ ७० ॥ किंपुनर्बहुभिर्युक्तेः पितॄणां दत्तमक्षयं ॥ गयायामन्वदाता ये पितरस्तेन पुत्रिणः ॥ ७१ ॥ वटं वटे श्वरं नत्वा पूजयेत्तपितामहं ॥ अक्षयान् लभते लोकान् कुलानां शतमुदरेत् ॥ ७२ ॥ क्रमतो क्रमतो वापि गयायात्रामहाफलं ॥ ७३ ॥ इत्याग्नेये गया महात्म्यायात्राविधिः ॥ अग्निरुवाच ॥ गायत्रे च महानद्यां प्रातः संध्यां समाचरेत् ॥ गायत्रामग्नयुतः प्रातः श्राद्धपिंडमथाक्षयं ॥ १ ॥ मध्याह्ने वेद्यतिस्नात्वा गीतनादैर्हृदमायास्य च ॥ सावित्रीं ज्वरतः संध्यां पिंडदानं च तत्पदे ॥ २ ॥ अगस्त्यस्य पदे कुर्यात् यो निवारं प्रविश्य च ॥ निर्गतो न पुनर्योनिं प्रविशेत् ॥ ३ ॥ बलिः काकशिलायां च कुमारं च न मे प्रुवः ॥ स्वर्गद्वारं

राम.

१२१

सोमकुंडे वायुतीर्थे च पिंडदः ॥ ४ ॥ नवेदाकाशगंगायां कपिलायां च पिंडदः ॥ कपिलेशं शिवं नत्वा रुक्मदे देवपिंडदः ॥ ५ ॥ कोटितीर्थे च कोटीशं नत्वा मार्यपदे नरः ॥ गदालोले च नरके चोत्सवा रे च पिंडदः ॥ ६ ॥ नत्वा गावं वैतरिण्यो एकविंशत्कुलोद्धतेः ॥ श्राद्धपिंडप्रदाता स्यात्कौंचपादे च पिंडदेः ॥ ७ ॥ तृतीयायां विशालायां ग्रीवायां च सपिंडदः ॥ रुणमोक्षे पापमोक्षेः न स्मृत्कुंडे यन्न स्मरुत् ॥ ८ ॥ स्नानं कृत्वा मुच्यते पापानमे देवं जनाईनं ॥ प्रायपिंडो मया दत्तस्तव हसे जनाईन ॥ ९ ॥ परलोकगते मत्वं अक्ष्यमुपतिष्ठतां ॥ गयायां पितरूपेण स्वयमेव जनाईनं ॥ १० ॥ तं हृद्वा पुंडरीकाक्षं मुच्यते वैरुणत्रयात् ॥ माकंडे येश्वरं नत्वा न मे रुध्रे श्वरं नरः ॥ ११ ॥ मूलक्षेत्रे महेशस्य धारायां पिंडदो न वः ॥ सर्वकामसमायुक्तकुलमृधत्यलोकनाक ॥ १२ ॥ गृध्रे कुटे गृध्रवदे धेतपादे च पिंडदः ॥ पुष्करिण्यो कर्दमानेनामतीर्थे च पिंडदः ॥ १३ ॥ प्रभाते संगमप्रेतशिलायां पिंडदो न वेत् ॥ दिव्यांतरिक्षमिच्छाः पितरो वामगदयः ॥ १४ ॥ प्रेतादिरूपमुक्ताः स्फः पिंडैर्दत्तैर्मया शिलाः ॥ तालत्रये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनी ॥ १५ ॥ प्रभासे प्रेतकुंडे च पिंडदस्तारयेत्कुलं ॥ तृषीकेशं नमस्कृत्य तदग्नः पिंडादो भवेत् ॥ १६ ॥ माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको भवेत् ॥ महालक्ष्मीं प्रार्च्य गौरीं मुकुलां च सरस्वतीं ॥ १७ ॥ पितृभूधत्यस्वर्गस्ते भुक् भोगोन्नता स्वधीः ॥ द्वादशादित्यमस्यर्च्यवक्तिरेव तु मिंदुकं ॥ १८ ॥ प्रहृज्य कर्णिकेयं च मि

घ्नः सिद्धिमाप्नुयात् ॥ सोमनाथं च कलेशं केदारं प्रपितामहं ॥ १९ ॥ सिद्धेश्वरं च रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरं ॥ अष्टलिंग
निगुत्या निष्कृजित्वा यथा सर्वभाक् ॥ नारायणं वराहं च नरसिंहं नमोऽर्चयेत् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरं त्रैलोक्यमथोप
धं ॥ २० ॥ सीतारामं च गरुडं वामनं संप्रपूज्य च ॥ सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पितृदत्तं ॥ देवैः सार्धं संपूज्य देव
मादिगदाधरं ॥ कृष्णत्रयविनिर्मुक्तसारपेत् सकलं कुलं ॥ २१ ॥ देवरूपाशिलापुण्या तस्या देवमयी शिला ॥ ग्या
यां न हितस्त्वानेयत्र तीर्थं न विद्यते ॥ २२ ॥ यन्माप्नायात् येति जंते न ये ब्रह्मज्ञाश्च तं ॥ कर्णशंकर्षचंडीशं प्रण
म्योकारकेश्वरं ॥ २३ ॥ मत्तंगस्य पदे श्राद्धं भविता श्रीमकेश्वरेत् ॥ हंसतीर्थं कोटितीर्थं यत्र पण्डुशिलानदः ॥ २४ ॥
तत्र स्यादग्निधारायां मध्ये सरसि पिंडदः ॥ इंद्रेण किलिकोले शं नमो वृद्धि विनायकं ॥ २५ ॥ पिंडदो धेनुकार
एषे पदे धेनोर्नमोऽर्चयेत् ॥ सर्वान्येह सारपेत् सरस्वत्यां च पिंडदः ॥ २६ ॥ संध्यामुपास्य सायापात्रे नमो देवी सर
स्वती ॥ त्रिसंध्यां क्रंतरेद्विप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ २७ ॥ गयां प्रदक्षिणी कृत्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ॥ अनदा
नादिकं सर्वं कृतं तत्राक्षयं न वेत् ॥ २८ ॥ स्तुत्या संप्रथयेद्देवमादिदेवगदाधरं ॥ गदाधरं गयावसे पित्रादीनां
गतिप्रदं ॥ धर्मार्थकाममोक्षार्थयोगदं प्रणमाम्यहं ॥ देहं ह्रियमनो बुद्धिर्मनो हंकारवर्जितं ॥ २९ ॥ नित्यं बुद्धु
द्धमुक्तः सत्यब्रह्मनमाम्यहं ॥ आनंदमद्वयं देवं देवानववंदितं ॥ ३० ॥ देवदेवी हं द्युते सर्वदा प्रणमाम्यहं ॥ क

लिकल्पकालात्तिदं नवनमालिनं ॥ ३१ ॥ पालिताखिललोके शं कुलोद्धरणमानसं ॥ स्थिरं स्थिरतरं सारं वं
देवाचायमर्दनं ॥ ३२ ॥ आगतोऽस्मि गयां देवपितृकार्यगदाधरं ॥ नृमेशादीन् प्रवाद्येकं अनृणो हं मृणत्रयात् ॥ सा
क्षिणः संतु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ३३ ॥ गयागयां समासाद्य पितृणां निःकृतिरुता ॥ ३४ ॥ गयामहात्म्य
पठनात्छायादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३५ ॥ इत्याद्ये गयामहात्म्यं संपूर्णं ॥ ३६ ॥ अग्निरुवाच ॥ कात्यायनोऽसुनीनाह
यथाश्राद्धं तथा वदे ॥ गयादौ श्राद्धकारी तु संक्रांत्यादौ विशेषतः ॥ ३७ ॥ काले वा परपक्षे च चतुष्पक्षध्वमेव च ॥
संपद्ये च यदा श्राद्धं पूर्वेद्युश्च निमंत्रयेत् ॥ ३८ ॥ यतीं नृगहस्वसाधून्वास्नातकान् श्रोत्रियान् विजान ॥ अपरस्मा
न्कर्मनिशान् ताशिष्यानाचारसंयुतान् ॥ ३९ ॥ वर्जयेच्छत्रुकृपादीन् नृगहस्वसाधून्वास्नातकान् श्रोत्रियान् विजान ॥ स्नातान् श्र
वीं स्तथा चोतान् उद्धरेत्वा नृदेवकर्मणि ॥ ४० ॥ उपवशयेत् त्रीन् पित्र्यै एकैकमुजयत्र वा ॥ एवं मातामहादेश्व
शाकैरपि च कारयेत् ॥ ४१ ॥ तदक्रिब्रह्मचारी स्यादेकाग्रित्वरितो मृदुः ॥ सत्ये प्रमत्तो लब्धात्मा हास्वाध्यायश्च वाप्य
तः ॥ ४२ ॥ सर्वं श्रियं पंक्तिमृच्छन् नृपच्छेत् श्रेयसासनि ॥ दानानि स्तीर्य विगुणान् पित्र्यै देवादि कंचरेत् ॥ ४३ ॥ विश्वादे
वानाहो यिष्मेष्टु देवाहयेति च ॥ विश्वे देवान्स आवाह्य विकीर्य यवान् जपेत् ॥ ४४ ॥ विश्वे देवाः शृण्वते मयि
ह नावाहयिष्यति ॥ एष्टु देवाहयेत्कृते उपतस्त्वा समाह्वयेत् ॥ ४५ ॥ तिलात्तिलकीर्या यजपेत् आपस्त्वित्यादि

पात्रके॥ सयवेयनिषिंचे दान्तो देवीतिरिष्टचा॥ १०॥ यवोसीतियवान्कृत्वापिभ्येसर्वत्रवेतिलान्॥ तिलोसि
 पितृदेवस्योगोसचोदेवनिर्मितः॥ ११॥ प्रहसद्भिः पृक्तः स्वधयापितृलोकान्प्रीणीहिनः॥ श्रीश्वतेनिददेत्युष्यं
 पात्रेहैमेधराजते॥ १२॥ उड्वरेवारवद्देवायत्रपात्रेप्रदक्षिणं॥ देवानामभ्यसमंतुपितृणांसव्यमाचरेत्॥ १३॥
 पितृभ्यस्तानमसीतिक्लृप्तापात्रं करोत्यधः॥ अत्यंगंधपुष्पगंधदीपाच्छादनदानकं॥ १४॥ यथाकादासमुह
 त्यष्टेत्समोकरिष्यथ॥ कुरुष्वेसम्यनुज्ञातोजुहुयात्साक्षिकोबले॥ १५॥ अनधिकः पितृहस्तेसपवित्रेतिम
 त्रतः॥ अथयेकमवाहनायस्वाहितिप्रथमामाहुति॥ १६॥ सोमायपितृमतेययमायागिरसेपरे॥ कृतशेषंवा
 त्रपात्रेदत्वापतिसमालभेत्॥ १७॥ पृथ्वीतेपात्रंदौः प्रधानं ब्राह्मणस्यमुखेअमृतंअमृतंजुहोमिस्वाहेति॥ जज्ञे
 दंविस्मुरित्यर्थेद्विजांगुष्टंनिवेशयेत्॥ अपहताइतितिलान्विकीयान्निप्रदापयेत्॥ १८॥ अथधूमितिचो
 क्त्वायेगायत्रादिततोजपेत्॥ देवतेभ्यः पितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच॥ १९॥ नमस्वधायैस्वाहायैनित्यमेव
 नमोनमः॥ तत्राज्ञात्वात्तं प्रकीरेत्अपोदनीमकृतसकृत्॥ २०॥ गायत्रीपूर्ववक्तृस्वामधुमध्वितिवैजपेत्॥
 तत्रास्त्वइतिसंष्टेत्तत्रास्मइतिवैजपेत्॥ २१॥ तत्रास्त्वइतिसंष्टेत्तत्रास्मइतिवैजपेत्॥ शेषमन्त्रमनु
 ज्ञाप्यसर्वमंत्रमथैकलः॥ २२॥ उधत्योछिष्टपार्श्वेषुकृत्वाचेवावनेजने॥ दद्यात्कुशेषुत्रीसिडान्आचांते

राम-

१२३

वृदकंततः॥ २३॥ अक्षय्योदकमेवायआशिषःप्रथयेत्ततः॥ अघोरापितरःसंतुगोत्रंनोवदतांसदा॥ २४॥ हातारोने
 तिवदंतांवेदाःसंततिरेवच॥ अघाचनोमायगमत्बहुदेयंचनोस्त्विति॥ २५॥ अन्तंचनोबहुवदेत्अतिथीश्चलने
 महि॥ योचितारश्चनःसंतुमाचयाचिष्मकंचन॥ २६॥ स्वधावावलीयान्कृत्वास्त्रीर्यसपवित्रकान्॥ स्वधा
 वाचपिष्येष्टेदनुज्ञातश्चवाच्यतां॥ २७॥ पितृभ्यःपितामहेभ्यःप्रपितामहमुख्यके॥ अपोनिषिंचेदुज्ञानंपात्रं
 कृत्वायुदक्षिणं॥ २८॥ यथाशक्तिप्रदद्याच्चदेवेविमेष्यवाचयेत्॥ विमेष्यदेवाप्रियंतांचवाजेविसर्जयेत्॥ २९॥ त्रि
 मावाजस्रस्रकृत्वातथाविप्राभ्यदक्षिणं॥ गृहंविशेदमावास्यामासिमचरेत्तथा॥ ३०॥ एकोद्विष्टंप्रवक्ष्यामिश्रा
 णंपूर्ववदाचरेत्॥ एकंपवित्रंएकोर्धःएकंपिंडंप्रदापयेत्॥ ३१॥ नावाहनाग्नौकरणंविमेष्यदेवानवावहि॥ तन्निप्रम
 श्वमुदितंइतिवाङ्मुदितंद्विजः॥ ३२॥ उपतिष्ठतामित्यक्षयेविसर्गंवाभिरम्यतां॥ अनिरतास्मइत्यपरेशेषंपूर्ववदा
 चरेत्॥ ३३॥ सपिंडीकरणंवक्ष्येअष्टंतेमध्यतोपिवा॥ पितृणांत्रीणिपात्राणि एकंमेतस्यपात्रकं॥ ३४॥ सपवित्राणि
 चत्वारितिलपुष्पयुतानिच॥ गंधोदकेनयुक्तानिपूरयित्वानिषिंचति॥ ३५॥ मेतपात्रंपितृपात्रेयेसमानाइतिद्वयो
 र्पूर्ववत्पिंडदानानिप्रेतानांपितृतोभवेत्॥ ३६॥ अथासुदयिकंश्राद्धंवक्ष्येसर्वंचपूर्ववत्॥ तन्निप्रमसुसंपन्नसु
 संपन्नंवदेद्विजः॥ ३७॥ दध्यक्षतबदराद्याःपिंडादीनामुत्खानपितृन्॥ आवाहयिष्येष्टेष्टेप्रीयंतामितिवाक्ष्ये

॥३८॥ नोदीमुखाश्च पितरो वाचयिष्येथष्टति॥ नोदीमुखाश्च पितरो वाचयिष्येथष्टति॥ नोदीमुखान् पितृगणान्
 प्रीयतामित्यथो वदेत्॥३९॥ नादीमुखाश्च पितरस्तस्मिन् प्रपितामहाः॥ मातामहा प्रमातामहा ह्यवप्रमातृकामहाः॥
 ४०॥ स्वधाकारं नियुंजीत युग्माभिप्रांश्च भोजयेत्॥ तृप्तिं वक्ष्ये पितृणां च ग्राम्यैरोपधिनिस्तथा॥४१॥ मासं तृप्तिस्त
 थारण्येऽकंदमूलफलादिभिः॥ मत्सैर्मांसकृयं मासे स्वयं वैशाकलेन तु॥४२॥ चतुरो रौरवेणाथ पंचषट्छागलेन
 तु॥ कर्मण्यसप्तचाष्टौ च वाराहेण न चैव तु॥४३॥ मेषमांसेन दशमं माहिषैः पार्श्वतैः शिवैः॥ संवत्सरं तु गव्येन पय
 सा पायसेन वा॥४४॥ व्याघ्रीणं सस्यमांसेन तृप्तिं दशवार्षिकी॥ खड्गमांसेन कालशकंती लोहितछागकोमधुः॥
 ४५॥ महाराजकाश्च वर्षासु मघाश्राद्धमिहाक्षयं॥ मंत्रारम्यास्याग्निहोत्रे च शखाध्यायां षडंगवित॥४६॥ तृणादि
 केतस्त्रिमधुजलघ्नोणस्पृशतः॥ त्रियुगं तु त्वेषणमज्ञानाक्षः पंक्तिपावनः॥४७॥ काम्यानां कालमारम्यास्येति
 पक्षधनं वज्र॥ स्त्रियः पराः द्वितीयायां चतुर्थ्यां धर्मकादयः॥४८॥ पंचम्यो पुत्रकामस्तु षष्ठ्या च ग्रीष्ममागपि॥ ऊ
 षीभागी च सप्तम्यो अष्टम्यामनुलाभकः॥४९॥ नवम्या तु चैकशाफः दशम्यां गोगणो भवेत्॥ एकादश्यां परीवारो
 द्वादश्यां धनधान्यकं॥५०॥ ज्ञातिश्रेष्ठ्युत्रयोदश्यां चतुर्दश्यां च शस्त्रतः॥ मृतानां श्राद्धं सर्वाग्निममावास्यां समीरितः
 ५१॥ सप्तम्या धादश्यां मृगाः कालिंजरे गिरौ॥ चक्रवाका सरदीपे हंसा सरसि मानसे॥ तेषां जाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्म

राम.
१२४

णावेदपाशाः॥ प्रस्वितादुरमध्वानां पूयंते स्यो वसीदथ॥५३॥ श्राद्धद्वौ पविते श्राद्धं पूर्णं स्याद्वा त्र्यलोकदं॥ श्राद्धं
 ऊर्ध्वदिंस्त्रिपुत्रोपि पितुर्जीवति तत्पितुः॥५४॥ तत्पितुः सत्पितुः कुर्यात्तृतीयां वति प्रपितामहे॥ पितुः पितामह
 स्याथ यवस्य प्रपितामहान्॥५५॥ एवं मात्रादिकस्यापितया मातामहादिकं॥ श्राद्धकल्पं पठेद्यस्तु लभेच्छ्राद्ध
 कृतं फलं॥५६॥ तीर्थयुगादौ मन्वादौ श्राद्धं दत्तमयाक्षयं॥ अश्वयुक्ते कृत्वा नवमी द्वादशी कार्तिके तथा॥५७॥
 तृतीया चैत्रमाघस्य तथा भाद्रपदस्य च॥ गंतुं तथा पृष्ठावास्या पोषस्येकादशी तथा॥५८॥ आषाढस्यापि दशमी
 माघमासस्य सप्तमी॥ श्रावणे चारमीरुद्रा तथा षाढे च पूर्णिमा॥५९॥ कार्तिकी फाल्गुनी तद्वत् ज्येष्ठे पंचदशी सिता
 स्वायंभुवाद्या मनवः तेषामाद्याः किल क्षयाः॥६०॥ गयाप्रयागो गंगा च कुरुक्षेत्रं च नर्मदा॥ श्रीपर्वतः प्रतापश्च शालिग्र
 ग्रामो वणारसी॥६१॥ गोदावरी तेषु श्राद्धं श्रीपुरुषोत्तमादिषु॥ इत्याग्नेये श्राद्धकल्पः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ उत्तरं य
 त्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणं॥ वपंतं नारतं नाम नवसाहस्रविसृतं॥१॥ कर्मभूमिरियं स्वर्गमिपवर्गं चिगच्छतां॥ म
 हेंद्रो मलयः सत्यशक्तिमानृक्षपर्वतः॥२॥ विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तार्जुनपर्वताः॥ किरातायवनाश्चापि ब्रह्माद्या
 स्वमध्यतः॥३॥ इंद्रदीपः सकेतुर्मांसां प्रवर्णो गजस्तिमान्॥ नागदीपस्तथा सोम्यो गंधर्वेष्वथ वारुणः॥४॥ अयं तु
 नवमस्तेषां दीपः सागरसं हृतः॥ योजनानां सहस्राणि दीपो यं दक्षिणोत्तरे॥५॥ नवेनेदा भवेत्तस्मै देयं

तः॥ किरातायवनाश्चापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः॥ ६॥ वेदस्मृतिमुखातयः पारियात्रोऽङ्गवास्तथा॥ विंध्याच्च नर्मदास्याचस
 अतापीषयोस्तिकाः॥ ७॥ गोदावरीतीमरुषीरुक्तावेष्टादिकास्तथा॥ सलयान्कृतमानायात्रिसामाद्यामहे प्रजाः॥
 ८॥ कुमारद्याशक्तिमातोहिमाक्षेत्रे प्रभागकाः॥ तास्मिमेकुरुपांचालः मध्यदेशादयः स्थिताः॥ ९॥ इत्याने
 येर्जंबूदीपवरणने॥ १॥ अग्निरुवाच॥ लक्ष्यो जनविस्तारं जंबूदीपं समावृतं॥ लक्ष्यो जनमानेन क्षारो
 देन समंततः॥ १॥ संवेद्य क्षारमुदधिं लक्ष्मीं पश्यथा स्मृतः॥ सप्तमे धातिथेः पुत्राः लक्ष्मीं पेश्वरास्तथा॥
 २॥ स्यात्सौ तं नेयः शिशिरः सुखोदय इतः परः॥ आमंदश्च शिवः क्षेमो ध्रुवस्तन्नाम वर्षकं॥ ३॥ मर्षादा शैल
 गोमेरुश्च नारद दुंदुनी॥ सोमकः सुमनाः शैलो वैनाजा सज्जनाश्चुनाः॥ ४॥ नद्यः प्रधानाः सप्तात्र लक्षा
 श्चाकारिकेषु च॥ जीवने पंचसाहस्रं धर्मो वल्लभश्च मात्मजः॥ ५॥ आधिकाः कुरुवश्चैव निविशन्ना विनश्च
 ते॥ विप्राद्यास्तेश्च सोमोऽद्विलक्षश्च द्विलक्षकः॥ ६॥ मानेने क्षुरसो देन उर्वृतो द्विगुणशाल्मलिः॥ व
 पुष्पतः सप्तपुत्राः शाल्मलीशस्तथा नवेत्॥ श्वेतो य हरितश्चैव जीमूतो लोहितः क्रमात्॥ ७॥ वैद्युतो मानस
 श्वैव सुप्रभो नाम वृषाकः॥ द्विगुणो द्विगुणो नैव सुरो देन समावृतः॥ ऊमुदश्चोततश्चैव तृतीयस्तुबला
 हकः॥ ८॥ श्रोणः कुंकोऽथ महिषः ऊमुद्वान् सप्तविमगाः॥ कपिलाश्चारुणाः पीताः रुक्ता स्फवाद्यादयः॥ ९॥

वायुरुपयं जंतिस्म सुरो देनायमावृतः॥ ज्योतिष्मतः कुशेशः स्फः उद्भिदो वेणुवान् सुतः॥ १०॥ सैरघो लंबवो
 धैर्यकपिलश्च प्रभाकरः॥ विप्राद्यादमिमुखास्तु ब्रह्मरूपेयं जंति ते॥ ११॥ विक्रमो हेमशैलस्तु द्युतिमान् पुष्पवा
 स्तथा॥ कुशेशो हरिः शैलो वर्षा पंचमदराचलः॥ १२॥ वेष्टितो यं घृतो देन कौंचदीपेन सोप्यथ॥ कौंचेश्वरा द्युति
 मतः पुत्रास्तन्नाम वर्षकाः॥ १३॥ कौंचश्च वामनश्चैव तृतीयश्चानुकारकः॥ देवावृतपुष्पनीकश्च दुंदुभिर्द्विगु
 णामियः॥ १४॥ दीपे दीपे तु पेशो लायथा द्वेपानिते तथा॥ पुष्कराः पुष्करावस्यांति प्यां विप्रादयो हरिः॥ १५॥ य
 जंति कौंचध्वदीपस्तुदधि मंडोदका व्रतः॥ संवृतः शाकदीपे नभ्या ल्लक्ष्मेश्वरान् सुतान्॥ १६॥ जलदश्च कुमार
 श्च सुकुमारो मणीचकाः॥ ऊमुमोत्तरसोदाकिद्रुमस्ते नाम वर्षकाः॥ १७॥ उदर्या व्याजलधरो रैवृतः श्यामके
 दको॥ आं विकेयेस्तथारम्यः केसरी सप्तविमगाः॥ १८॥ मगामगधमानस्पमंदगाश्च द्विजातयः॥ यजंति स्त
 यरूपे तेशाकक्षीराब्धिना वृतः॥ १९॥ पुष्करेणावृतसोपि द्वौ पुत्रौ सवनस्य च॥ सम्युवीतो दानकिश्च वर्षे द्विभा
 गचि क्रिते॥ २०॥ एको द्विमानसो क्षत्रमध्यतो वलयारुतिः॥ योजनानां सहस्राणि विस्तारो ह्ययतः समाः॥ २१॥
 जीवने दशसाहसं सुरैर्ब्रह्मानुपूज्यते स्वादूदकेनोदधिना वेष्टितो हीयमानतः॥ २२॥ उनातिरिक्तवाचायां स
 मुप्रेषु नाजायते॥ उदयास्तमनेष्विंदो पक्षयोः शुक्लरुक्तायोः॥ २३॥ दशोत्तराणि पंचैव अर्थानां शतानिरे॥ अ

मां हृदि क्षयोऽष्टमासु प्राणां महासुने ॥ २४ ॥ सुशोदका तु द्विपुणान् हर्षं मीजं तु वर्जिता ॥ लोकालोकसुतमसाहृतीयो
 उकराहृते ॥ २५ ॥ नृमिसांडकदाहेन पंचाशत्कोटिविस्तराः ॥ २६ ॥ इत्याग्नेये नृगोले द्विपवर्णितः ॥ २७ ॥ अग्निरुवाच ॥ २८ ॥ वि
 स्तारः सुश्रुतो नृमेः सहस्राणि च सप्ततिः ॥ उद्धृयो दशसाहसं पातालं चैकमेककं ॥ २९ ॥ अतले वितले चैव नितले च
 गतस्मिन् ॥ मंदारं सुतलं चापि पातालं चैव सप्तमं ॥ रुक्मपीतारुणाश्च कर्करौ लकां चना ॥ ३० ॥ नृमयसे सुर
 मेषु संति दिव्यादयः सुखं ॥ पातालानामघश्चास्ते शिषो विश्वतामसः ॥ ३१ ॥ उपानंत्यात्मचानंतशिरसाधारयम्
 हं ॥ ३२ ॥ रविणा नासिता दृष्टीया वज्रो वज्रतो मंतं ॥ ३३ ॥ नृमे योजनकं लक्षे तु विशिष्टं रविमंडलं ॥ ३४ ॥ रवेर्लक्षणं चंद्रस्य लक्षं
 नक्षत्रमिंदुतः ॥ ३५ ॥ द्विलक्षांशगविस्त्रास्ते ध्रुवाश्च कोटिलक्षतः ॥ ३६ ॥ द्विलक्षेण कुजः शुक्रात्तौ मादिलक्षतो गुरुः ॥ ३७ ॥ यु
 रोद्विलक्षतः सौरिर्लक्षात्सप्तर्षयः शनिः ॥ ३८ ॥ लक्षाध्रुवो रुषिभ्यस्तु त्रैलोक्यं चोद्धयेण च ॥ ३९ ॥ ध्रुवात्तकोट्या महलोकैश्च
 ते कल्पवासिनः ॥ जनोदिकोटितस्तस्या यत्रासा नमनकादयः ॥ ४० ॥ जनानुपश्चात्तकोट्यार्थे सराजाय त्रदेवताः ॥ ४१ ॥ षण
 वत्या तु कोटीनां तपसः सत्यलोककः ॥ ४२ ॥ अपुरस्मारकाय त्रब्रह्मलोको हि संवृतः ॥ पादगम्यस्तु नृलोकोऽनुवः स
 यध्रुवस्मृतः ॥ ४३ ॥ स्वर्गलोको ध्रुवांतस्तु पयुता निचतुर्दश ॥ एतदंडकदाहेन वृत्तो ब्रह्मा तु विस्तरः ॥ ४४ ॥ वारिव
 क्रानिलाकाशोऽस्ततो नृतादिना बहिः ॥ ४५ ॥ इतं दशगुणैरेतदंडं वृत्तादिमहता तथा ॥ ४६ ॥ दशोत्तराणि शेषाणि एकैकस्मा

राम.

१२६

महासुने ॥ महान्तं च समावृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ ४७ ॥ अतंतस्य नृस्यतेः संख्या नैव विद्यते ॥ हेतुभूतमशेषस्य
 प्रकृतिः सा परासुने ॥ ४८ ॥ असंख्यातानि चैवानितत्र वातानि वेदशः ॥ दारुणपुनिर्यथा तैलं तिले तद्वत्पुमानपि ॥ ४९ ॥
 प्रधाने वस्त्वितो व्यापी तन्नामा सुप्रवेदनः ॥ प्रधानं च पुमांश्चैव सर्वभूतात्मचूतया ॥ ५० ॥ विस्तुशक्रा महाप्राज्ञवृत्तौ
 संश्रयधर्मिणौ ॥ द्वयोः सैव दृष्टो नृविकारणं संश्रयस्य च ॥ ५१ ॥ सौमकारणभूतश्च सर्गकाले ममहासुने यथा मे
 त्यंजने वा तो विनत्रिकिणिका गतं ॥ ५२ ॥ जागृत्किं स्तथा विस्तु प्रधानं प्रतिपादकं ॥ विस्तुशक्रिं समासाद्य देवाद्याश्च
 तपंति हि ॥ सच विस्तुस्वयं ब्रह्मायतः सर्वमिदं जगत् ॥ ५३ ॥ योजनानां सहस्राणि तस्करस्य रथो नव ॥ इशा दंडस्यै
 वास्य द्विगुणो मुनिसत्तमः ॥ ५४ ॥ सार्धकोटिस्तथा सप्तनियुता न्यधिका निवै ॥ योजनानां तु तस्याऽस्तत्र चक्रं मति
 ष्ठितं ॥ ५५ ॥ त्रिनामि मतिपंचारेष दमित्यक्षयार्थकैः ॥ संवत्सरमयं रुक्मकालचक्रं प्रतिष्ठितं ॥ ५६ ॥ चत्वारिंशत्सह
 स्राणि द्वितीयाख्यो विवस्वतः ॥ पंचान्यानि तु सार्धानि त्र्यक्षरस्य महामते ॥ ५७ ॥ अक्षप्रमाणमुन्नयो प्रमाणं तत्तगाध
 धं ॥ रुक्मोक्षस्तं युगाधं च ध्रुवाधारं रथस्य चेत ॥ ५८ ॥ यजेच्च सप्तछंदोसि गायत्र्यादीनि सुव्रतः ॥ उदयास्तमने
 ज्ञेयं दर्शनादर्शनं रवेः ॥ ५९ ॥ द्यावन्मात्रप्रदेशोऽनुवरोषा वस्त्वितो बुधः ॥ देयनायातिता वत्तं नृमे राभूतसंज्ञवं
 ॥ ६० ॥ ऊर्ध्वोत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्र व्यवस्थितः ॥ एतद्विस्तुपदं दिव्यं तृतीयं व्योम्निना सुरं ॥ ६१ ॥ निर्धूतदोषकृत्का

नायती नोऽस्मान्मुत्र मे॥ ततो गंगा प्रभवति स्मरणात्पापनाशने॥ २८॥ देविरूपं नृणां तेयं शिशुमारवती प्रभो॥ स्थितः
 पुच्छे ध्रुवस्तत्र नमन्नामयति ग्रहन्॥ २९॥ देवोऽवारिवर्षाणां तारणां नगवानरविः॥ सेव्यो देवमयो विष्णुसमु
 भाकारणं॥ ३०॥ रथस्त्रिचक्रः सोमसदिगाजास्तत्र वाजिनः॥ वामदक्षिणतो युक्ता दृशते न चरत्यसौ॥ ३१॥ त्रयत्रिं
 शत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च॥ त्रयत्रिंशत्तथा देवाः पितृक्षयदाचरं॥ ३२॥ एकां कलां च पितरः एकामानसि
 संस्थिता॥ वाय्वग्निर्द्रव्यं संजतोरथश्चंद्रमुतस्य च॥ अश्वानि सूर्यैर्युक्तो बुधस्तै न चरत्यपि॥ शुक्रस्यापि रथे शश्वेनौ
 मस्यापि रथस्तथा॥ ३३॥ बृहस्पतेरथोऽश्वश्चानैरथधिकोरथः॥ स्वरनालोऽथ तथा शश्वकेतोरथश्चकोरथः॥ ३४॥
 यदस्त्रं वैश्वं कायस्ततो विष्णुवसुंधरा॥ यं आकारासमुद्रतापर्वताद्यादिसंयुता॥ ३५॥ ज्यातिर्न विन नद्यादिसमु
 द्रवनकं हरिः॥ यदस्ति नास्ति तद्विष्णुविष्णुजानविज्जंजितं॥ ३६॥ न विज्ञानमृते किंचित् ज्ञानं विष्णुपरंपदं॥ तत्कु
 र्यात्तियेन विष्णुस्यात्सत्यं ज्ञानमनेतकं॥ ३७॥ पठेत्तु न वक्तुं वादिपुंसो वा प्रसुखे च भाकं॥ ज्योतिःशास्त्रादिविद्याश्च
 शुभाशुभविषो हरिः॥ ३८॥ ॥ इत्याग्नेये च वनकोशे॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभं न विवेक
 दं॥ चतुर्लक्षस्य सारं च यत्तज्ज्ञात्वा सर्वविद्भवेत्॥ ॥ षड्दशके विवाहो न ववृषि द्वादशे स्त्रियाः॥ तत्रिकोणे त्यथ प्री
 तिः शेषे च समसप्तके॥ २॥ द्विर्द्विदशे त्रिकोणे च मैत्री क्षेत्रे पयो यदि॥ न वेदेकापि पत्यु च तारा प्रीतिरपि वा॥ ३॥

राम.

१२७

तथापि कार्यसंयोगात् राजा षडसप्तके पुनः॥ जीवे नृगो चास्त्वमिते म्रियते च पुमान् स्त्रियः॥ ४॥ गुरुक्षेत्रे गते सूर्यस्य क्षेत्रे ग
 ते गुरौ॥ विवाहे नृप्रशंसंति कन्यावैधव्यमे पुनः॥ ५॥ अतिचारे त्रिपक्षां स्मात् वक्त्रे मास च वृष्टयं॥ वतोऽवाहो न कुर्वीत गुरौ
 र्वक्त्रातिचारयोः॥ ६॥ चैत्रे षोडशे नरिक्ता सुहरो सुप्रे कजे रवौ॥ चंद्रक्षये चास्तं स्यात् संध्याकालः शुभा वहः॥ ७॥ रोहि
 णी चोत्तराश्विं स्वातिहस्तं च रेवती॥ तुले च मेषु नेशस्तो विवाहपरि कीर्तितः॥ ८॥ विवाहे कर्णवैधे च त्रते पुंसवने
 तथा॥ प्रासने चाथ च्छाया वैश्रवणक्षं विवर्जयेत्॥ ९॥ श्रवणे मूलपुषे पुष्यमंगलजीवजे॥ कुंभे सिंहचमियु
 ने कर्मपुंसवने स्मृतं॥ १०॥ हस्ते मूले मृगे षोडश बुधे शुक्रे च निःकृतिः॥ अर्के स्वजीव नृगुजे मूले तां बूलभक्षणं॥ ११॥
 अन्तस्प्रशाने शुक्रे जीवे मकरमीनके॥ हस्तादिपंचके पुष्ये षष्ठिकादित्रये तथा॥ १२॥ अश्विन्या मथरे वत्यां न वा
 नफल न क्षणं॥ पुष्यं हस्तं तथा ज्येष्ठं रोहिणीं श्रवणां चिन्तौ॥ १३॥ स्वाति सौम्ये च ज्येष्ठं कुर्वाद्यत्र वर्जयेत्॥ पूर्वा
 त्रयं मघायां मघावनं श्रवणत्रयं॥ १४॥ नौमादितः शने वरिस्तातयं रोगमुक्तिः॥ पार्थिवे चाष्टमीं कारमेधना मे
 वदिक्षुच॥ क्रीपुटे पार्थिवे दिक्षु विदिक्षु क्रीं लिखेत् मूलं॥ गोरोचना कुंकुमे न चूर्जे वस्त्रे गणे हृतं॥ १५॥ शत्रवो वश
 मायांति मंत्रेणानेन निश्चितं॥ श्रीं क्रीं च संपुटे नाम श्रीं क्रीं पां त्राष्टके क्रमात्॥ १६॥ गोरोचना कुंकुमे न चूर्जे द्याक्षतगा
 धृतेः॥ गोमध्यरा मगः पत्रे हरिद्राधारसे न च॥ १७॥ उं शः संपुटे नाम श्रीं उं जुं सः पत्राष्टकं क्रमात्॥ गोरोचना कुंकुमे

ननु र्जै मृत्यु निवारिणं ॥ ११ ॥ एकपंचनवप्रीत्यै विषुद्वद्वा दशयोस्तकाः ॥ त्रिसप्तदादशोला भो वेदा दशोरिषुः ॥ २० ॥
तनुर्धनं च स ह जं सुतन सुतरि पुस्तथा ॥ धनं निधन धर्मो च कर्म यव्य कं क्रमात् ॥ २१ ॥ स्फुट मे पादिल ये पुन वता राव
ले वदेत् ॥ जन्म संपत्ति निपदेण प्रत्यरिः सा धर्कं क्रमात् ॥ २२ ॥ निधनं मित्रः परम मित्रं तार वलं रिषुः ॥ वारे सत्तु रुमुका
णां सूर्यश्चंद्रमसौ स्यात् ॥ माघादि मासेषु द्वे तु क्षौर माघं प्रशस्यते ॥ कर्ण विधौ बुधे जीवे पुष्ये श्रवण चित्रयोः ॥ २३ ॥ पं
चमेष्टे भाव्य पक्षं वशी प्रति पदं त्यजेत् ॥ रिक्ता पंचदशी नो मं प्राच्यवर्णा हरिं श्रियं ॥ २४ ॥ माघादि मासेषु द्वे तु मेखला बंधने
शुभं ॥ चूडा करण काद्यं च श्रावणा दौ न शस्यते ॥ २५ ॥ अस्तं याते गुरौः शुक्रे क्षीणे वा शशिलां च ने ॥ उषनी तस्य विप्रस्य
मृत्युं जाड्यं विनिर्दिशेत् ॥ २६ ॥ क्षौरर्क्षे शुभवारं च समावर्ज्य लमिष्यते ॥ शुभर्क्षे विनय श्रेष्ठ शुभ मुक्तं क्षिते पुतत् ॥ २७ ॥
अश्विनी मघ चित्रा सुखा तिया म्योत्रा सुच ॥ पुनर्वसौ तथा पुष्ये धनु वेद प्रशस्यते ॥ २८ ॥ तारणा म्रमि घा स्त्रेषा च क्रिने
गर्भयोस्तथा ॥ जिजीविषुं न कुर्वीत वस्त्रा वरणांतरः ॥ २९ ॥ गुरौ शुक्रे बुधे वस्त्रं विवाहा दौ न नादिकं ॥ रेवत्य श्वि धनि
हस्त हस्तादिषु च पंच सु ॥ ३० ॥ शंख विद्रुम रत्नानां परिधानं प्रशस्यते ॥ याम्य सप्त विशाखा सुत्रिषु हस्त सुचानने ॥
३१ ॥ क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीतं लाभं न वेत् ॥ अश्विनी श्वाति चित्रा सुरेवत्या वारुणे हरो ॥ ३२ ॥ क्रीतं लाभं करं द्रव्यं विक्री
तं हानिकरं न वेत् ॥ भरणी त्रीणि पूर्वाणि आश्लेषा मघा निल ॥ वक्रिज्येष्टा विशाखा सुखा मिनी नो मति एति ॥ ३३ ॥ द

राम-
१२८

तं प्रयुक्तं वा पुत्र निक्षिप्य ते धनं ॥ ३४ ॥ उन्नरे श्रवणे शोके कुर्यान्ना जानि वेचनं ॥ चैवं ज्येष्ठं तथा नाद्रमाश्विने पौष मेव च ॥ ३५ ॥
माघं चैव परित्यज्य शेष मासे गृहं शुभं ॥ अश्विनी रोहिणी मूल सुतरात्रय मे दवं ॥ ३६ ॥ स्वति हस्तानुराधा च गृहारे प्रश
स्यते ॥ आदित्य नौ मवर्जं तु वापी प्रासादके तथा ॥ ३७ ॥ सिंह राशि गते जीवे बुधे दित्ये मलि सुच ॥ बल हस्ते गे शुक्रे गृहक
र्म विवर्जयेत् ॥ ३८ ॥ अग्नि दाहो नयं रोगो राजपीडा धन क्षती ॥ संगृहे तुणा काशानां कृते श्रवण पंचको ॥ गृह प्रवेशं
कुर्यात् त्रिंशे त्रार वारुणे ॥ लोकाय घटने वित्रि पंच सप्त क्रिया दशी ॥ नृपदं शोधनि हस्त हस्त पौष्ठाश्विनी पुच ॥ पूर्वा
त्रयं धनिं वा वक्रि सौम्य विशाखा योः ॥ ४० ॥ अश्लेषा श्विनी चैव यात्रा सिद्धि पुसंपदा ॥ त्रिषू तरा सुरोहिण्यां शिनी
वली चतुर्दशी ॥ ४१ ॥ श्रवणा चैव हस्ता च चित्रा चैव शमी तथा ॥ गोपुया त्रानं कुर्वीत प्राशने नैव कारयेत् ॥ ४२ ॥ अनि
लोत्तर रोहिण्यां मृग मूल पुनर्वसौ ॥ पुष्य श्रवण हस्तेषु कृषिकर्म समारभेत् ॥ ४३ ॥ पुनर्वसू तरा साती भगमूलं प्रवार
णे ॥ गुरोः शुक्र सवारं वा वारे वा सोम तानुतोः ॥ ४४ ॥ हस्तलाभे च कर्तव्यं कृत्यां मिथुने तथा ॥ द्विपंचदशमी सप्त
तीया च त्रयोदशी ॥ ४५ ॥ रेवती रोहिणी प्राग्नि हस्त मैत्रांतरेषु च ॥ मंदार वर्जं बीजानि वापयेत्संप्रदर्शयि ॥ ४६ ॥ रेवती
हस्त मूलेषु श्रवणे भग मैत्रये ॥ चरेल नैगुरे वारि यवानां विसौम्ययोः ॥ ४७ ॥ पितृ देव तथा सौम्ये धाम्य छेदं मृगोद
ये ॥ ४८ ॥ हस्त चित्रादि निस्वातौ रेवत्यां श्रवण त्रये ॥ ४९ ॥ याम्यादि निमघा ज्येष्ठा सुतरेषु प्रवेशयेत् ॥ त्रिधन दाय सर्वध

नेत्राय देहि मे धनं स्वाहा ॥ ५० ॥ उन्नवे हर्षे इला देवि सर्वलोकसंवर्दिनि ॥ कामरूपिणी देहि मे धनं स्वाहा ॥ ५१ ॥ यंत्रं तं लिखि
तं धान्यवामितं धान्यबंधनं ॥ त्रिपुर्वसुविशाखायां धनिशवारुणे पिच ॥ ५२ ॥ एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिःक्रमणं बु
धैः ॥ देवतानामरौप्यादिप्रतिष्ठोदङ्मुखे रवौ ॥ ५३ ॥ मिथुनस्तरे वौदशतियदिस्याद्वादशतिथिः ॥ सदा तत्रैव कर्तव्यं श
यने च क्रपाणि नः ॥ ५४ ॥ सिंह तौ लिंगे ते चार्के दशोद्यद्वादशी इयं ॥ आदाविंशसमुत्पन्नं प्रबोधश्च हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥ क
न्यारशिगते नानौ दुर्गे स्थाने तथा एमी ॥ त्रिषादेषु च कक्षेषु यदा नाश्रुतिथिर्नवेत् ॥ ५६ ॥ नौ मादित्यशने श्वारी विज्ञेयं
तत्सन्निपुकरं ॥ सर्वकर्मत्वया देया विश्वदिश्वतु तारयोः ॥ ५७ ॥ जन्माश्रित त्रिषष्टश्च सप्तमो दशमस्तथा ॥ एकादशः
त्राशीयेषां तेषामेव श्रुतं न वेत् ॥ ५८ ॥ शुक्लपक्षे द्वितीयश्च पंचमो नवमः शुनः ॥ जन्मनामृत्युमाप्नोति विषदाबलसंक्ष
यं ॥ ५९ ॥ प्रत्यक्षो मरणं विद्या त्रिधानेयाति पंचतां ॥ कृष्णाष्टमी दशाहर्ध्यावच्छुक्राष्टमी बले ॥ ६० ॥ तावत्कालं शशीक्षी
णः पूर्णस्त्रितो परिस्मृतः ॥ वृषे च मिथुने नानौ जीवचंद्रं देवते ॥ ६१ ॥ पौर्णमासी गुरो वारि महाज्येष्ठी प्रकीर्तिता ॥ ऐंद्रग
रुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ॥ ६२ ॥ पौर्णिमा ज्येष्ठा मस्य महाज्येष्ठी प्रकीर्तिता ॥ स्वात्यंतरे यत्र निधिपश्चादुत्थापये
त्त्वजं ॥ ६३ ॥ हर्षश्च पादे चाध्विनां सप्ताहांते विवर्जयेत् ॥ सर्वहिंससमं दानं सर्वं ब्रह्म समादिजाः ॥ ६४ ॥ सर्वगंगा समेतो
यं राहुग्रस्ते दिवा करे ॥ ध्वाक्षी महोदरा घोरा मंदा मंदा किनीति च ॥ राक्षसी चक्रमेणा कति संक्रांतिनिमिनिः स्मृताः ॥ वा

लवे कोलवे नागे तैत्तिरे करणे यदि ॥ उन्निष्टन संक्रमत्य कथं दालोकः सुखी न वेत् ॥ राजोदोषेण लोको यं पीड्यते यः सदा स
मः ॥ ६७ ॥ चतुष्पादिष्टिवाणि ज्येष्ठयितः संक्रमेत् रविः ॥ दुर्नक्षत्रं राजसं ग्रामोदं पत्योः संशयो न वेत् ॥ ६८ ॥ आधा ने जन्म
नक्षत्रे व्याधित्ते शादिकं न वेत् ॥ रुद्रिकायां नरदियं त्रिरात्रं रोहिणी पुच ॥ ६९ ॥ मृगशिरः पंचरात्रं आश्रित्य प्राणनाशनं
पुनर्वसौ च पुष्पे च सप्त रात्रं विधीयते ॥ ७० ॥ नवरात्रं तथा श्लेषा स्मृता नाना त्वमघासु च ॥ दौमासौ पूर्वसंतस्या उन्नरास्तत्र रा
त्रकं ॥ ७१ ॥ हस्ते तु दृश्यते चित्रा स्वर्द्धमा संतुपीडनं ॥ मास द्वयं तथा स्वाति विंशाखा विंशतिर्दिनं ॥ ७२ ॥ मैत्रे चैव दशाहा
नि ज्येष्ठा श्लेषे वा ऋमासकं ॥ मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा त्रिपंचकं ॥ ७३ ॥ उन्नरादिनि विंशत्या दौ मासौ श्रवणे न वा ॥
धनिशचा ऋमासं च वारुणे च दशाहकं ॥ ७४ ॥ नवनाश्रुपदे मोक्ष उन्नरास्तत्र पंचकं ॥ रेवती दशरात्रं च अहोरात्रं त
थाश्विनी ॥ ७५ ॥ नराणां प्राणहानि स्यात् गायत्री होमतः शुनैः ॥ पंचधा न्यतिलाज्या घैर्दुदानं निजे समं ॥ ७६ ॥ दशास
त्यस्य षष्ठाद्वा इदं पंचदशैव बु ॥ अष्टौ वर्षाणि नौ मस्य दशसप्त दशाबुधे ॥ ७७ ॥ दशाब्दानि दशापंगोर्नाना विंशतिपुंरो
दशा ॥ राजोददश वर्षाणि नार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७८ ॥ ॥ इत्याग्नेये ज्योतिषा स्त्रे ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ कालः समागमा
दृक्ष्ये गणितं कालबुद्धये ॥ कालः समागमा कथिः समैश्चैत्रादि निर्युता ॥ द्विष्टो द्विष्ट सर्वे दस्यात् पंचग सुयुतो गणाः
त्रिष्टो मध्ये वसुगुणाः पुनर्वदगुणाश्च सः ॥ अष्टरं धामिनी नास्मादधः सैकरसाष्टकः ॥ २॥ मध्ये हीनपरिहृतलब्धयु

वायवेचराज्वैतिथिरूपकः॥ प्रकारं दक्षभागै तुहकारं वायवे लिखेत्॥ प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं तैऋतेषु
नः॥ राहुमुखे तु गंगस्या त्रिधा नां तु रुदा रुतः॥ विष्टिरमौ पौर्णमास्यां ककारादीन् तैऋतयुगाः॥ १२४॥ घोरया म्यो तु स
प्तम्यो दशम्यो रौद्रसौम्यगा॥ चतुर्दशां तु वायवे चतुर्थो वारुणा श्रये॥ शुक्लाष्टम्यो दक्षिणे च एकादश्यां मृगश्रुते
त॥ रौद्रश्चैव तथा श्वेतो मैत्रः सारं नटस्तथा॥ १२५॥ वारुणे विजयश्चैव नंदी वरुणा वच॥ यमसौम्यो भवश्चातेद
शपंचसुहृत्तकाः॥ रौद्रैरुद्राणि कुर्वीत श्वेतस्नानादकंचरेत्॥ मैत्रे कन्या विवाहादिशुभं सारतरेत्॥ १२६॥ सावि
त्रं स्थापनाय च विरोचनं पक्रिया॥ यजदेवे जयं कुर्यात् रावणे जीवकर्म च॥ १२७॥ विजये रुषिवाणि ज्येष्ठद
बंधं च नंदिने॥ वारुणे च तजगादिनाशकर्म समाचरेत्॥ १२८॥ सौम्ये सौम्यानि कुर्वीत नवेलयमहर्दिवा॥ योगा
नाड्या विरुद्धास्फः योगनाड्यै वशो भना॥ १२९॥ राहुं निदाशमी रंत वायो ईक्षयमा छिवं॥ शिवदा योजला दग्निद
ग्नेः सौम्यस्तथा श्रियं॥ १३०॥ ततश्च संक्रमंति च तस्मादृष्टिका न्नमत्॥ राहुचक्रं॥ दंडी प्राणी वराश्चैतौ कस्तु॥
बलावीनि बलाक्षी रामद्विका जाति यथिकाः॥ १३१॥ यथा ज्ञानं वारयेत्ताः श्वेता कस्तुशला वरी॥ गुडची चाऊची
दिया उंषधो धारिता जये॥ उं नमो नैर वायु खड्ग परशु हस्ताय॥ उं रू विं विनाशाय उं रू फट्॥ अनेनैव तु मैत्रेण शि
खाबंधादिरुक्तया॥ १३२॥ तिलकं वाजलं चैव धूपं लेपनमेव च॥ खानपातानि तैलानि योगवृत्तिमतः शृणु॥ श्रुतगामन
डी चतुशरागिरिकर्णिका-

राम-

१३१

शिलाताललाक्षारससमन्वितं॥ तरुणी क्षीरसंयुक्तो जलाटे तिलकी वशो॥ १३३॥ विलुक्तांता च सप्तक्षी महादेवी चरो
चना॥ अज्जादुग्धं नरपिष्टं तिलको बरूपकारकः॥ १३४॥ प्रियंगुं कुं कुं मं कुं एमो वती नंगवर्द्धनं॥ तिलको वरुणश्चैव
रो वतारकं च दनं॥ १३५॥ निशामनः शिलातालं पिप्यतः सप्तपास्तथा॥ मोहनी हरिता क्रांता सह देवी शिखा तथा॥
१३६॥ मातुलिंगरसे पिष्टं जलाटे तिलको वशो॥ सेंद्राः सुरा वरां यांति किंपुनः क्षुद्रमा मसाः॥ १३७॥ मंतिष्टा चलनं
रक्तंकटंकटा विलासिनी॥ मूलं तारा समा युक्तं लेयोपं नासकरो वाशे॥ १३८॥ चंदनं नागपुष्पं च मंजिष्टां तगरं तथा
लोध्रं प्रियंगुं रजनीं मांसी तैलं रसं करं॥ १३९॥ इत्यामे ये नाना योगाः॥ अग्निरुवाच॥ ज्योतिः शस्त्रादिसा
रं चरक्षो मुद्रजया र्णवं॥ वेला मंत्रो षधाद्यं च यथौ मामीश्वरो ब्रवीत्॥ १४०॥ देव्युवाच॥ देवे जिता दानवाश्च ये नोपा
ये नमो वद॥ शुभाशुभ विवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजया र्णवं॥ १४१॥ इश्वर उवाच॥ मूलदेवे उया जाता शक्तिं पंचायद
क्षरा॥ चराचरं ततो जातं यामा राध्या विलाय वित॥ १४२॥ मंत्रपी गाय वृक्ष्या मि पंचमं त्रस मुद्रवं॥ ते मंत्राः सर्वमंत्रा
णां जीविते मरणे स्थिता॥ १४३॥ रुग्णजुः सामय वृदि सदा मंत्राः क्रमेण वै॥ सद्यो जाता दयो मंत्रा ब्रह्मा विलुक्त्वरु
द्रकाः॥ १४४॥ ईशः सप्तशिखा देवाः शद्याः पंचतलाराः॥ अहं एतु कालश्च मूलं ब्रह्मेति कीर्तितं॥ १४५॥ काश्म
ध्ये यथा दक्षि रबुधेन च दृश्यते॥ विद्यमानस्तथा देहेशिवेशक्तिर्न दृश्यते॥ १४६॥ आदौ शक्तिः समुत्पन्ना उंका

अ० पु०

१३२

रस्वरक्षिता॥ ततोयिनुमहादेवे एकारेण व्यवस्थिताः॥ जातोनाद उकारं तु न देत हृदि संस्थितः॥ अर्धचंद्र
इकार सुमोक्षमागस्य रोचकः॥ १०॥ अकारो व्यक्त उत्पन्नो जोग मोक्षप्रद परः॥ अकारांताश्च रेत्तुमिः निवृत्ति
श्च कलाः स्मृताः॥ १०॥ गंधो न बीजः प्राणारब्धः इडाशक्तिस्त्रिरास्मृता॥ इडापश्च प्रतिष्ठाप्यारभ्ये पालश्च पिंगला
११॥ कूर्शो रं क्रेय बीजस्यावर बीजो ग्निरूपवान्॥ विद्यासमाना गंधारी शक्तिश्च महती स्मृता॥ १२॥ उकारं शं
त्यतीतमोरं शः पृथपालिनः॥ पंचरक्षास्वराज्जाता कुतो जगुरुता गर्वा॥ १३॥ शनिः क्रमादकाराद्याः कका
राद्यास्त्वधस्थिताः॥ एतन्मूलमतः सर्वज्ञायते सचरचरं॥ १४॥ विद्यापीठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः श्रित ईरितः॥ इमां
सस्य यं शक्तिर्विमाज्ये सा च रोद्रपि॥ १५॥ ब्रह्मा विष्णु क्रमाद्गुरुणाः स्वर्गदयस्त्रयः॥ ब्रह्मनाडी त्रयं चैव स्थूल
सूक्ष्मः परोपवः॥ १६॥ विचिंतयेच्छेतसु तंतत्त्वमानं परं स्मृतं॥ मृच्छमानं यथात्मानं चिंतयेत्तु दिवा निशु॥ १७॥
जरत्वं न वेदे विशिवत्वं मुपगच्छति॥ अंगुष्ठादौ त्यसे दं गान्छने ब्रमध्यथ देहरेत्॥ मृत्युं जयस्त्वत्तत्वरक्षादे
विजयो न वेत्॥ रूपे सौर्ध गतिः प्रोक्ता जलस्याधः समाश्रिता॥ १८॥ सर्वकालविनिर्मुक्तो गंधो मध्ये च मूलकं॥
नानिमूलकं॥ नानिमूलकं स्त्रितं गंधं शिवरूपं तु मंडितं॥ १९॥ शक्तिश्च देव सोमा के हरिस्तत्र व्यवस्थितः॥ दशधा
सुसमो येन पंचतन्मात्रपिंडितं॥ २०॥ कालानलसमाकारं प्रस्फुरंतं शिवात्मकं॥ तं जीवं बीजं वलोक्य स्वावर

रास.

१३२

स्य चरस्य च ॥ २१ ॥ तस्मिन् स्तेन तं मत्वे संनृपीवे निलात्मकः ॥ ॥ इत्याग्नेये युधजया ण्वै ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ उं
फ्री कर्णमो दे मो दे लं के कर रूपे दे दे स्तु फट् २ ह २ ग्रसः २ रुत २ रुक २ रु फट् नमः ॥ पञ्चमानो ह्ययं मंत्रः क्रुधः सं
रक्तलोचनः ॥ मारणे पातने वापि मोहे नो बाटे नो भवेत् ॥ १ ॥ कर्णमो दी महा विद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ॥ ॥ नाना विद्या ॥
॥ पंचोदयं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयसमाश्रितं ॥ २ ॥ नाशित्वं द्युतरं यावत् तत्रावच्छरितं मारुतः ॥ उच्चाटयेद्गणा दोतुक
र्णाक्षीणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥ करोतिसाधकक्रुधोजपहोमपरायिणः ॥ तद्दृष्टोपि यः कंवज्वरदाहानि मारणे ॥
४ ॥ कंवकेचोरसो वायुशान्तिकं पौष्टिकं रसे ॥ दिव्यं नस्तं समाकर्षणं धीनां शान्तिको भवः ॥ ५ ॥ गंधनीलं मनः रु
त्वास्तनयेन्नात्र संशयः ॥ स्तंभनं कीलनाद्य च कारोत्येव हि साधकः ॥ ६ ॥ चंडघंटाकराली च सुमखी उर्मुखी
तथा ॥ रेवती प्रथमा घोरा वायुचक्रेतुता यजेत् ॥ ७ ॥ उच्चाटकारिका देवस्तिता सेजसि संस्तिता ॥ सोम्या च
जीषणी देवी जया च विजया तथा ॥ ८ ॥ अजिता वापरा जेता महा कीटी च रौद्रया ॥ शुक्कायाः प्राणहराः रस
चक्रे स्तिता अमृगाः ॥ ९ ॥ विरूपाख्या परादिव्यास्तथा चाकाशमातरः ॥ संहाराजिन हारी च दंष्ट्राणी शुकरेवती ॥
१० ॥ पिपीलीका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्धनाः ॥ भद्रकाली सुनद्रा च नद्रनी मासु नद्रिका ॥ ११ ॥ द्वात्रिंशन्मातर
श्चक्रेऽष्टाष्टकतत्रास्तिताः ॥ एक एव रविश्चंद्र एकश्चैके कला क्रिकाः ॥ १२ ॥ भूतभेदे न भिन्नानि यथा तोयं महा

तले॥ आण एको मंडलश्चैव भिद्यतेऽतु पंचच॥ १३॥ वामदक्षिणा योगेन दंगवासं प्रवर्तते॥ विष्णुसं डविचित्रं चत
 त्वेव स्त्रेण वेष्टितं॥ १४॥ ब्रह्मांडेन कपालेन पिबेत्पारम्यमृतं॥ पंचवर्गफलाद्यत्वे जयो नवति तद्वत्॥ अ आक
 चटत पायः स आद्यो ब्रह्म ईरितः॥ १५॥ इष्टदवयवकलाः प्रोवर्गश्चितीयकः॥ उ ऊगजडदवलाः सौवर्गश्चि
 तीयकः॥ १६॥ एते घटवधतरा होवर्गश्चि चतुर्थकः॥ उं रौं अं अडणनामो वर्यपंचमो नवेत॥ १७॥ वणश्चात्फ
 दये नृणां चत्वारि रात्रि पंचच॥ बालकुरारो मुद्रास्याहु धो मत्स्यश्च नामतः॥ १८॥ आत्मा पीडो प्यशोक स्यात् उ
 दासी नश्च कालकः॥ कीर्त्तिकी प्रतिपद्ने मञ्जुमारो हा दयः स्मृताः॥ १९॥ षष्ठी भौमो मघा पीडा आर्चिका द
 र्शकृतः॥ मृत्युर्मयो द्वितीयो जो नवा र्शति पिसप्तमी॥ २०॥ बुधो हति नरणीतः श्रवण काल ईदृशः॥ जीवो ला
 माय च नवेत तृतीया पूर्वफाल्गुनी॥ २१॥ जीवा र्शमी धनिष्ठा तृतीया जीवो लो पात्रयो दर्श॥ मृत्योश्च कश्चतुर्था स्यात्
 पूर्वाभाद्रपदाश्च ये॥ २२॥ पूर्वाषाढा च नवमी शुक्रः पीडा करो नवेत॥ नरणी मृत्या शुक्रो यम दंडो हि हानि
 कृतः॥ २३॥ अत्रिका पंचमी मंदीला मायति पिरा रितः॥ अश्लेषा दशमी मंत्रो योग पीडा करो नवेत॥ २४॥ मघा रा
 निरुणिमा च योगो मत्स्य करः स्मृतः॥ इति धीयोगः॥ पूर्वोत्तराग्नि नैरुत्य दक्षा ज्ञानिल चंद्रमा॥ २५॥ ब्रह्मेद्याः स्फ
 ल्निहृष्टिः प्रतिप नवमी मुखाः॥ राशिभिः सहिता दृष्ट्या ग्रहाद्याः सिद्धये स्मृताः॥ २६॥ मेषाद्याश्चतुरः कुंजाजयो

राम

१३३

एते त्रिधामति॥ सूर्यादि रक्त पूर्णा चक्रमे देव प्रदा पयेत्॥ २७॥ रणे सूर्ये फलं नातिसो मे नंगर प्रशा म्यति॥ कुजे
 न कलहं विद्या बुधः कामा यवै गुरुः॥ २८॥ जया यश नये शुक्रो मंदनं गोरणे नवेत॥ देवमि पिंगला चक्रे सूर्यका
 विचातानि हि॥ २९॥ मुखनेत्रे ललाटे यशिरहस्तोरुपादके॥ सुखस्ते च नवम्यीडा शिरस्ते कार्य नाशने॥ ३०॥ कुक्षि
 स्थिते फलं स्याच्च रा कुचक्रं वदाम्यहं॥ इंद्राच्च नेरुति गच्छेत्तनैरुता तसो ममेव च॥ ३१॥ सोमा धृत्वा सनं वक्रैवायमा
 यच्छिवालये॥ रुद्राप्समं यमाद्या यं वायोश्चेंद्रं दजेत्युनः॥ ३२॥ कुंके चतस्रो राघसुरा ऊरु रेजयोरणे॥ आग्नेयादि
 शिवां तं चरुणिमा मादितः प्रिये॥ ३३॥ एते क्लृप्ता र्शमी यावत्क्रा ऊरु रेजयो नवेत॥ इशान्याग्नेय नैरुत्य वाया ये
 फणिरा कुकः॥ मेषाद्यादिशिष्ट बुद्धौ यत्रादित्यो ग्रता मृतिः॥ तृतीया रुक्मपक्षतु सप्तमी दशमी तथा॥ चतुर्दशी
 तथा शुक्ले चतुर्थे काद र्शति धि॥ पंचदशी रिष्टयस्फु पौर्णिमाग्नेय वायवे॥ ३६॥ अकचटत पयना वर्गस्य दियो
 ग्रहोः॥ गृध्रो लूकः शो नकाश्च पक्षिणः कौशिकः क्रमात्॥ ३७॥ सारसश्च मयूरश्च गोवत्सः पक्षिणः स्मृताः॥ आ
 दो माध्ये भृगो मंत्रि उच्चाटे पल्लवः स्मृतः॥ ३८॥ वश्ये ज्वरे तथा कर्षे प्रयोगः सिद्धिकः रकः॥ शोभौ प्रीतौ नमस्कारे
 वौषट् शो वशादिषु॥ त्रिमूर्त्तौ प्रीति संतारो वि देवोच्चाटे नवषट्॥ वषट् लाभे च ग्रीष्मादौ मंत्राणां जातयश्च षट्॥ ४०॥
 उं षधीः संप्र वक्ष्यामि महारक्षानि वारिणी॥ महाकाली तथा देवी वाराही चेश्वरी तथा॥ ४१॥ त्वदर्शना तथे प्राणी

पतांतकृतादिविधानस्वनंतथा॥ रेवतीवाश्विनीचित्राहस्तास्वातीपुनर्वसु॥ १६॥ अनुराधामघाज्येशानवधे
याश्वतोमुखाः॥ एषुराज्याभिषेकं चषट्प्रबंधगजाश्रयोः॥ १७॥ आरामगहप्रासादप्राकारं क्षेत्रतोरणं॥ वज्रचि
क्रपताक्राश्वसर्वनितांश्चकारयेत्॥ १८॥ द्वादशीसूर्यदग्धचंद्रोकादशीतथा॥ नौमेनदशमीदग्धतृतीयावैव
धेनवा॥ १९॥ षष्ठीचगुरुणादग्धद्वितीयानृगुणातथा॥ सप्तमीसूर्यपुत्रेणत्रिपुष्करमथोवदेत्॥ २०॥ तृतीयाद्वाद
शीचैवसप्तमीवैतृतीयया॥ गुरौनौमसथासौरिषडेतास्तुत्रिपुष्कराः॥ २१॥ विशाखाकृत्तिकेचैवउत्तरेद्वेपुनर्वसुः
पूर्वाभिद्रुपदेचैवषडेतेतुत्रिपुष्कराः॥ लाभोहानिजयंहृदिः पुत्रजन्मतथैवच॥ नष्टं हं विनष्टं वा तत्सर्वं निगुणं
भवेत्॥ २२॥ आश्विनीभरणीचैवअश्लेषादुष्यमेवच॥ स्वातिश्चैवविशाखाश्वश्रवणंसप्तमंपुनः॥ २३॥ एतानिदृष्ट
चक्षुषिप्रपंतिचदिशोदश॥ यात्रास्वदूरगस्यापिआगताः पुण्यगोदरे॥ २४॥ आषाढीरेवतीरिचित्राकैकराणिपुन
र्वसुः॥ एषुपंचसुरुक्षंभुलिगंतास्यागमोभवेत्॥ २५॥ कृत्तिकारोहिणीसौम्यफाल्गुनीचमघातथा॥ मूलेज्येशानुराध
चधनिशततारका॥ २६॥ पूर्वानृद्रुपदाचैवचिर्पतानिहिजानिहि॥ अस्यआगम्यमानस्यपुनश्चैवागमोभवेत्॥ २७॥
हस्तउत्तराणाद्रश्मिआर्द्राषाढातथैवच॥ नशयाश्चैवदश्यंतेसंग्रामेनैवविद्यते॥ २८॥ पुनर्वक्ष्यामिगंडांतंमृत्युम
ध्येयथास्वितं॥ रेवत्यंतेचतुर्धनुअश्विनादिचतुष्टयं॥ २९॥ उभयोर्याममात्रंतुवर्जयेत्तत्प्रयत्नतः॥ अश्लेषांतेमघा

राम०

१३५

दौतुघटिकानांचतुष्टयं॥ ३०॥ द्वितीयंगंडमारब्धातेतृतीयंनैरविष्टयु॥ ज्येशानमूलयोर्मध्येउपरुपंतुयामकं॥
३१॥ नकुयाङ्गुलकमाणियदीहैदात्मजीवितं॥ दारकेजातकालेचनिपातेपितृमातको॥ ३२॥ ॥ इत्यागतेयेनक्षत्र
निर्णो॥ ३३॥ ईश्वरउ०॥ विष्कंनोघटिकास्त्रिस्तःशूलेपंचविवर्जितः॥ षट्चगंडातिगंडेशुनवव्याधातवज्रयोः॥
परिधेचअतीपातेउभयोरपिततक्षणावैधतेतक्षणांचैवयात्रायुदादिकंत्यजेत्॥ ३४॥ ग्रहैःशुभाशुभेवक्ष्येदेवि
मेषादिराशितः॥ चंद्रशुक्रौचजन्मस्तोवर्धितौशुभदायको॥ ३५॥ द्वितीयोमंगलोवाक्सौरिश्चैवतुसौहिकः॥ ३६॥
अनाशमलाभंचआहचैनेंगमादिशेत्॥ ३७॥ सोमोबुधोभगुर्जावोद्वितीएस्ताःशुभावहाः॥ तृतीयस्वायदाभा
नुःशनिनौमेनृगुस्तथा॥ ३८॥ बुधश्चवेंदुराकृश्रसर्वेतेफलदाग्रहाः॥ बुधश्चक्रौचतुर्थेतुशेषाश्चैवनयावहाः॥
३९॥ पंचमस्त्वोपदाजीवःशुक्रसौम्यश्चचंद्रमाः॥ ददतेचैमितंलाभंनस्वेस्त्वानेशुभोरविः॥ ४०॥ चंद्रःसौरिमंगल
श्चग्रहादेविस्वराशितः॥ बुधश्चत्रयदःषष्ट्यजेयुश्चनृगंयुक्तं॥ ४१॥ सप्तमोर्क्षःशनिमौमोराकृहान्येसुखा
यच॥ जीवोभगुश्चसौम्यश्चशुक्रौचाष्टमोशुभो॥ ४२॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥ दशमेनृगु
सौम्यश्चशुक्रौचाष्टमोशुभो॥ ४३॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥
नृगुकोनास्करौ॥ ४४॥ गतिनौमश्चराकृश्चचंद्रसौम्यःशुभावहा॥ शुभाश्वैकादशोसर्ववर्जयेदशमंयुक्तं॥ ४५॥

नौ

बुधः शुक्रो दशशोभो शेषात दशगंस्मजेताः आहोरात्रं दशशोस्फराशयस्तावदाम्यहं ॥ १३ ॥ मनीमेधोयमि
 धुनंचतस्रोलाडयोदृषः ॥ षट्ककुसिंहकन्याचतुलापंचचदश्विकः ॥ १४ ॥ धनुर्नक्रो घटश्चैवस्यगिरात्रि
 राद्यकंचरस्तिरद्विस्वभावाभेषाद्याः सूर्यः धाध्रुवं ॥ ऊलीरोमकरश्चैवतुलामेषादयश्चरा ॥ १५ ॥ चरकार्यं जपंका
 ममाचारश्च शुभाशुभं ॥ स्तिरादृषो हरिः कुंभो दश्विकस्तिरकार्यकं ॥ १६ ॥ शीघ्रागमो यमो नास्ति रोगात्तेनैव
 मुः च्यते ॥ मिथुनः कन्यकामी नो धनुश्च दिः स्वभावकः ॥ १७ ॥ दिस्वभावाशुभाश्चैते सर्वकार्ये धनित्यशः ॥ पा
 त्राबाणि ज्यसेनामे विवाहे राजदर्शनं ॥ १८ ॥ दृष्टिजयस्तथा लाभं युद्धे जयमवाप्नुयात् ॥ अश्विनी त्रिंशतारा
 श्वतुरगास्यारुतिर्यथा ॥ १९ ॥ यद्यत्र कुरुते दृष्टिं मेकरात्रे प्रवर्षति ॥ यमलाभे तदा दृष्टिः पक्षमेकं तु वर्षति ॥ २० ॥
 इत्याग्नेये युद्धजयाणं विना नारत्नानि ॥ २१ ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ कोष्टचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत् ॥ चतुरस्र
 पुनर्मध्यंतन्मध्ये चतुरस्रकं ॥ नाडीं जितय विद्यायं मेषाद्याः पूर्वदिग्मुखाः ॥ रुद्रिका पूर्वभागा तु अश्विनी पार्श्वे
 गोचरे ॥ २२ ॥ भरणी दक्षिणे देया विशाखा नैऋते न्यसेत् ॥ अथानुराधां पश्चिमे वारुणं वायुं गोचरे ॥ २३ ॥ घनिष्ठां चोत्त
 रे न्यसेत् रोगान्मां रेवतीं तथा ॥ वात्यनां स्विता न्येव च शैत्यं गणिपादतः ॥ २४ ॥ रोहिणीं पुष्पफाल्गुन्यस्वाति ज्येष्ठा
 क्रमेण तु ॥ अनिजित्सततं बाहुं अश्विनी मध्यनाडिका ॥ २५ ॥ कोष्टमध्ये तु यानाडी कथा यामि प्रयत्नतः ॥ मूलाश्चासं

तरे पूर्वतस्याग्नेये पुनर्वसु ॥ २६ ॥ उत्तरा फाल्गुनी याम्ये चित्रा नैऋतिसंस्थिता ॥ मूलं तु पश्चिमे न्यसेत् उत्तराषाढवा
 यवे ॥ २७ ॥ पूर्वभाद्रपदा सोम्या रेवती ईशा गोचरे ॥ कोटस्यामंतरे नाडी तुक्षा एकसमन्विता ॥ २८ ॥ आर्द्रा हिस्तस्त
 याषाढा मूलाद्यं चोत्तरांतिके ॥ आगंतुको यदा यो दारुक्षवाक्पात्फलावित ॥ २९ ॥ कोष्टमध्ये ग्रहा सोम्या नादा संख्या
 न्विता पुनः ॥ जयन्मेषस्तितानां तु नंगमागामिनो विदुः ॥ ३० ॥ प्रवेशने युवेष्टन्यं निर्गमितं नवतिर्गमितं ॥ ऋगुसौम्यस्त
 प्यामौ मरुक्षांतं संकलयदा ॥ ३१ ॥ यदा नक्रं विजानीयात् जयमागंतुकस्य च ॥ प्रचेतश्चतुर्केषु संयामंकारयेद्य
 दा ॥ ३२ ॥ तदा सिध्यति तद्वर्गं न कुयत्रि विस्मयं ॥ ३३ ॥ इत्याग्नेयेकष्टचक्रं ॥ ३४ ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ अर्धमात्रं प्रवक्ष्यामि
 उल्कापातो यन्मूलं ॥ निवर्तितो ग्रहणं वेगो दिशान् दाहो न वेद्यदा ॥ ३५ ॥ लक्षयेन्मासिमस्येव पद्येते स्फश्चैत्रिका ॥
 अलेकारादिसंगत्यष्टिमसिंश्चतुर्गुणं ॥ ३६ ॥ वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसंग्रहात् ॥ ज्येष्ठे मासि तथा षाडे
 पंचगो धूमधाम्यके ॥ ३७ ॥ श्रवणे घृततैलाद्यैराश्विने वस्वधान्यके ॥ कार्तिके धान्यकैः कीर्तैर्मासे स्यान्मागशीर्ष
 के ॥ ३८ ॥ पुष्ये कुहं सुगंधाद्यैर्नामौ धान्यैश्च माघके ॥ गंधाद्यै फाल्गुने कीर्तै रर्धकोटमुदाहृतं ॥ ३९ ॥ ॥ इत्याग्नेये
 अर्धकोटं ॥ ४० ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ मंडलानि प्रवक्ष्यामि चतुर्दश विजयापहि ॥ रुद्रिका च मया पुष्पं पूर्वा चैव तु फा
 ल्गुनी ॥ ४१ ॥ विशाखा भरणी चैव पूर्वनिद्रपदास्तदा ॥ आग्नेयं मंडलं नंदे तस्य वक्ष्यामि लक्षणां ॥ ४२ ॥ यदत्र चलते

वायुर्वेष्टनं शशिसूर्ययोः॥ नृमिकं पोथनियतिग्रहणं चंद्रसूर्ययोः॥ ३॥ धूमज्वालादिशो दाहः केतोश्चैव प्रदर्श
नं॥ रक्तदृष्टिश्चोपतापयाषाणपतनंतथा॥ ४॥ नेत्ररागातिसारं च अग्निश्च प्रबलो नवेत्॥ अल्पक्षीरास्तथा गावो
अल्पक्षीरास्तथा गावोऽल्पपुष्पफलद्रुमाः॥ ५॥ विनाशश्चैव सस्यानामाल्पदृष्टिं विनिर्दिशेत्॥ चतुर्वर्णाप्रपीड्यं
ते क्षुधात्तादुःखितानराः॥ ६॥ शैलवायामुनाश्चैव गृहकांबोजवाहिकाः॥ जालंधरं च काश्मीरं सप्तमं चोत्तरापथं॥ ७
देशश्चैव विनश्यंतितस्मिन्नुत्पातदांशने॥ हस्तचैत्रामघास्वातीमंगेवोद्यपुनर्वसु॥ ८॥ उत्तराफाल्गुनीचैव अ
श्विनीचतथैव च॥ यद्यत्र नवते किंचित्वायव्यंतं विनिर्दिशेत्॥ ९॥ नष्टधर्माः प्रजाः सर्वाः हाहाभूताधिचेतसः॥
अश्लेषाचैव मूलं च पूर्वाषाढातथैव तु॥ १०॥ रेवती वारुणं स्कंदं तथा भाद्रपदोत्तरा॥ यदत्र चलते किंचित् विनि
र्दिशेत्॥ ११॥ बृक्षक्षीरगता गावो बृक्षपुष्पफलाद्रुमाः॥ आरोग्यं तत्र जायेत बृक्षसस्याचमेदिनी॥ १२॥ धूम्या
निच समघाणि सुनिक्षेपायि वं नवेत्॥ परस्परं नरे द्राणां संग्रामो दारुणो भवेत्॥ १३॥ ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनु
राधा च वैश्वं॥ धनिष्ठोत्तराषाढा अग्निजित्सप्तमस्तथा॥ १४॥ यदात्र चलते किंचित् माहेद्रंतं विनिर्दिशेत्॥ प्रजाः
समुचिता तस्मिन् सर्वरोगविवर्जिताः॥ १५॥ संधिं कुर्वन्ति राजानः सुनिक्षेपांति तं शुभं॥ ग्रासस्तु द्विविधो ज्ञेयो मुख
पुच्छकरो महान्॥ चंद्रो राक्षसादित्य एकराशौ यदा स्थितः॥ मुखग्रासस्तु विज्ञेयो जामित्रिषु छुत्तयते॥ नानोः

पंचदशेत्यक्षेयदा चलति चंद्रमाः॥ तिथिने देतु संग्राप्ते सोमग्रासे विनिर्दिशेत्॥ १६॥ ॥ इत्याग्नेये युधजपार्ण
वि॥ ॥ इक्ष्वाकुवाच॥ ॥ प्रदक्षिणमकारादीन् स्वधान् पूर्वदिशो लिखेत्॥ चैत्राद्यं नमणा चक्रप्रतिपूर्यमाणं
तिथिः॥ १॥ त्रयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमी॥ प्रतियत्रियोदश्यं तास्तिथयो दशस्मृताः॥ २॥ चैत्रवक्रे
तु संस्पर्शक्रियलाभादिकं विदुः॥ विषमे तु शुभं ज्ञेयं समे वा शुभमीरितं॥ ३॥ गंधर्वाणि समुत्पल्लेयस्य नाम द्यु
दाहते॥ मात्रास्तु दंतु ये नाम प्रादित्योयुरुरेव च॥ ४॥ जयस्तस्य यदा कालं संग्रामे चैव नाषणे॥ कुप्यमानो
यदा यो धो म्रियते त्यविचारतः॥ ५॥ प्रथमो दीर्घ आदिस्त्रो द्वितीयो मध्यश्चैतकः॥ दोमध्येन प्रथमां तो जायते
नात्र संशयः॥ पुनश्चांते यथा वा दौ न्यवान् हंतुं दृश्यते॥ रुस्वस्य मरणं विद्यात् दीर्घस्यैव जयो नवेत्॥ ७॥ नव
चक्रं प्रवक्ष्यामि त्वं शीर्षे त्राणि मुखे चैकं देरक्षे नेत्रयोर्मध्ये तं॥ वेदसंख्यानं हि सांख्यं करैरुक्षयं पुनः॥ हृद
ये भूतसंक्षानिषड्रुक्षाणितु पादयोः॥ नामरुक्षं सुतं कृत्वा चक्रमध्ये तु वित्यसेत्॥ पीडात्मकं तथा॥ प्रतिमा
मा लिखेत् पूर्वपश्चादक्ष्णाणिवित्यसेत्॥ ८॥ ॥ नेत्रे शिरो दक्षिणं याम्यहस्ते च पादयोः॥ रुक्षी वा वामहस्ते तु पुनर्गु
ह्यंतु पादयोः॥ ९॥ यास्मिन् रुक्षे स्थितः सूर्यः शौरिर्जीमस्तु सैंहिकः॥ तस्मिन् स्थाने हतं विद्यात् घातमेव न शंसयः॥
१०॥ घातचक्रं॥ उपचक्रं प्रवक्ष्यामि आदिहांतं च वै लिखेत्॥ लेखा त्रयोदशालिख्या षडरेखास्ति र्यगालिखेत्॥ ११॥

दिग्रहामुनयः सूर्याल्लिगुतिपिक्रमात् ॥ मूर्च्छनास्मतिवेदजिनाञ्चकहमाप्यच ॥ १२॥ आदित्याद्याः सप्त
तेनामांतेबलिनोग्रहाः ॥ आदित्यशोरिनामास्याजयसोम्यश्चसंधयेत् ॥ १३॥ रेखाद्वादशचोदस्यपट्ट्याम्पाश्चस्तयोत्र
रा ॥ मंत्रश्चेवतुसर्गाणिनेत्रेचरविमंडला ॥ १४॥ तिथयश्चरसावेदाअग्निसप्तदशयवा ॥ वसुरंध्रोस्वमाख्याताअकृत
यानधोत्यसेत् ॥ १५॥ एकैकमक्षरन्यस्वाशेषाण्येवंक्रमण्येसेत् ॥ नामाक्षरकृतं पिंडं वसुभिर्जायतेततः ॥ १६॥ वायसा
न्मंडलोत्फगोमंडलाद्रासभोवरः ॥ रासनादृषभसेरोदृषभात् ॥ कुंजरोवरः ॥ १७॥ कुंजाराच्चपुनः सिंहः सिंहोचैवत
रुवरः ॥ तरोश्चैवबलीधूम्रएवमादिबलाबले ॥ १८॥ सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लालाभार्यसचक्रं ॥ पितामातायया
तादंपतीचविशेषतः ॥ १९॥ तस्मिंश्चक्रेतुविज्ञेयं योयस्मात्तनते फले ॥ यदूर्ध्वं स्वापयेद्रेखाभिन्नाश्चाष्टौ तुतिर्यगभ
२०॥ कोष्टकाः पंचत्रिंशतेषु वर्णान्समालिखेत् ॥ सरास्यं च समुद्रं च सृष्ट्यात्ममालिखेत् ॥ २१॥ ककारादि
हकारांतान्हीनोंगास्त्रिणिवर्जयेत् ॥ सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्मृत्युश्च नामतः ॥ २२॥ एषांमध्ये यदावामलक्ष
येतुप्रयत्नतः ॥ स्वात्मपक्षेस्त्रिताः सत्वाः सर्वे तेषु भदायकाः ॥ २३॥ द्वितीयः पोषकश्चैव तृतीयाश्चार्थदायकः ॥ स्वा
र्थलाभश्चतुर्थसुपंचतो मृत्युदायकः ॥ स्वानमेवार्थलाभाय मित्रहत्यादिबांधवा ॥ अरिर्मृत्युश्च दावेतौ अजाये
त्सर्वकर्मसु ॥ अकारांततथाचोक्तं अश्चपविदुतमाः ॥ पुनश्चवाचकं वक्ष्ये वर्गाष्टकासु संस्कृतान् ॥ देवाश्चकार

वर्गेतुदैत्याः कवर्गमाश्रिताः ॥ नागाश्चैव चवर्गस्फिः गंधर्वाश्चटवर्गजाः ॥ तवर्गेऽरुषयः प्रोक्तापवर्गेराक्षसाः स्मृताः
पिशाचश्चपवर्गेतुशवर्गेमानुषाः स्मृताः ॥ २६॥ दवेभ्योबलिनोदैत्याः दैत्येभ्योपन्नास्मृताः ॥ पन्नगेभ्यश्चगंध
वर्गिण्यवतिष्ठयवराः ॥ २७॥ रुषीभ्योराक्षसाः सूर्याः राक्षसेभ्यः पिशाचकाः ॥ पिशाचेभ्योमानुषाः सुदुर्बलं वर्ज
येद्वली ॥ २८॥ पुनर्मंत्रविनागंतुताराचक्रं क्रमाच्छृणु ॥ नामाक्षरमृक्षंतुस्फटं कृत्वा तु पूर्वतः ॥ २९॥ स्वर्गेषु संस्थि
ता तारानवत्रिकयथाक्रमं ॥ जन्मसंप्रद्विपक्षे मनासगन्धारकाः ॥ ३०॥ प्रत्यराबलदाषष्टी नैवनामैत्रकेप
रे ॥ परानामांतिमातारोतुशोभना ॥ ३१॥ संपन्नारामहाश्रेष्ठा विपत्तसनुनिः फला ॥ क्षेमतारासर्वकार्ये प्रत्य
तारार्थनाशनी ॥ ३२॥ धनदाराज्यलाभ्यादिनैवताः कार्यनाशनी ॥ मैत्रताराचमित्राय परमित्राहितावहा ॥ ३३॥
ताराचक्रं ॥ मात्राचेश्वरसंज्ञास्मानाममध्येक्षियेत्त्रिवे ॥ विंशत्याचहरं ज्ञागंयच्छेषं तत्फलं न वेत् ॥ ३४॥ उप्रयो
न्मामध्ये तुलक्षयेचतुलक्षणं हीनमात्रोत्पन्नं ज्ञेयं धनं मात्राधिकं पुनः ॥ धनेन मैत्रतानृणां कृणेनैव त्र्युदा
मताः ॥ ३५॥ सेवाचक्रं मिदं प्रोक्तं लालाभादिदर्शकं ॥ मेषमिथुनयोः प्रीतिर्मैत्री मिथुनसिंहयोः ॥ ३६॥ तुला
सिंहो महा मैत्री एवंधनुर्घटे पुनः ॥ मित्राशिवां न कुर्वति मित्रो मीनवृषोमतः ॥ ३७॥ हृषककर्कटयोर्मैत्री कुली
रघटयोस्तथा ॥ कन्याहृश्चिकयोरेवंतथामकरकीटयोः ॥ ३८॥ मीनमकरयोर्मैत्री तृतीयैकादशोस्त्रिताः ॥ तु

लामेषो महामेत्री विदिष्टौ वषट् श्वके ॥ ३९ ॥ मिथुन धनुषोः प्रीतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ मृगे कुंभवयो
 प्रीतिकन्यामीनौ तथैव च ॥ ४० ॥ इत्याग्नेये युधजयार्णवेशो वाचकं ॥ ४१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ गजजितस्य
 रूपकं ॥ तानि दीर्घः कृशः स्थूलः समांगो गौरपौत्रिकाः ॥ ४२ ॥ रक्तदोगुणवान् हरो गृहे स्थापयि जायते
 सौभाग्यो मृदु सारश्च जातश्च हरो दये ॥ ४३ ॥ बुद्धिमान् सुजगो मानी जात सोम्य गृहे दये ॥ बृहत्क्रोधश्च
 सुजगो जातो गुरु गृहे नरः ॥ ४४ ॥ त्यागी भोगी च सुजगो जातो भृगु गृहे दये ॥ बुद्धिमान् सुजगो मानी जात
 शार्कि गृहे नरः ॥ ४५ ॥ सौम्य लभेत्तु सौम्यः स्यात् कूर स्यात् कूर लग्नके ॥ दशाफलं ॥ गौरी वक्ष्ये नाम राशौ तु
 संस्थितं ॥ ४६ ॥ गेजाश्च धन धाम्या निराज्य श्री वे पुला न वेत् ॥ पुनर्दमागश्चो मे पि दशया भास्कर स्पष्टः
 ६ ॥ प्रयस्त्री दा चंद्र दशा नृमिलानः सुख ध्वजे ॥ नृमिधानं धनं बौधे गजाश्चादि धनं गुरो ॥ ७ ॥ खानने निधनं शुक्रे
 शनौ व्याधादिसंयुते ॥ स्थाने सेवादि वा ध्यानं वाणिज्यं राऊ दर्शने ॥ ८ ॥ वामनाडी प्रवाहे स्यात्तामवेद्विषमाक्षरं ॥ त
 दजयति संग्रामे शनि नौ मस शिहिकाः ॥ ९ ॥ दक्षनाडी प्रवाहे के वाणिज्ये चैव निष्कला ॥ संग्रामे जयमाप्नोति सम
 नामांतरोधवं ॥ १० ॥ अधश्चारे जयं विधात ऊर्ध्वं चारे रणमति ॥ उर्ध्वं स्फे अस्त्रं कोटय चूर्णय ॥ सर्वशत्रून् मर्दय ॥ ११ ॥
 उर्ध्वं फट् ॥ सप्तवारान् नय से न्मंत्रं ध्यात्वा त्मानं तु नैरवा चतुर्जुं दश भुजं विंशत्वा ऊथ वासतं ॥ १२ ॥ शूलखट्वा गहस्त

तुखड्गकदारिकोद्यते ॥ नक्षत्रं परसे न्यानां आत्मसैन्यपराङ्मुखं ॥ १३ ॥ सन्मुखं शत्रुसैन्यं स्पृशत मशेत रंजयेत् ॥ जत्वा
 उमरुका स्नात शस्त्रं सत्कापलायते ॥ १४ ॥ परसे न्यशृणु भंगं प्रयोगे सा पुनर्वदेत् ॥ समन्ना नागारमादाय विष्टौ चोत्
 ककाकयो ॥ १५ ॥ कर्पटे प्रतिमालेख्य सा ध्यायेत् वाक्षरं यथा ॥ नामाय नवधा लिख्य रिपोश्चैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥ मृ
 द्विचक्रे ललाटे च हृदये गुह्यपादयोः ॥ दृष्टे च वा ऊर्मध्ये तु ग्रामवैनवधालिखेत् ॥ १७ ॥ मोचयेत् युद्धकाले तु उच्चरित्वा त
 रिष्टया ॥ ताक्षचिकं प्रवक्ष्यामि जयार्थं त्रिमुखाक्षरं ॥ १८ ॥ क्षिप उर्ध्वा हाता स्पर्त्वा शत्रुरोगविषादिरुत ॥ दृष्टं भूत
 ग्रहा त्स्पर्त्वा धिस्तस्यातुरसं स्पृच ॥ १९ ॥ करोति यादृशं कर्म तादृशं सिध्यते खगात् ॥ स्थावरं जंगमं चैव पृच्छा श्वके
 त्रिमेविषं ॥ २० ॥ तत्सर्वं नाशमायातिसाधकं सावलोकनात् ॥ पुनर्ध्यायेन्महाताक्षं विपक्षं मातुषाकृति ॥ २१ ॥ क्षिपुजं
 स्रवकं च गजचर्म वृहं प्रभुं ॥ असंख्यं रणपादस्तमागच्छं तं रवमध्यतः ॥ २२ ॥ तपसं चैव खादं तं रुदं तं काहवेरिपुं ॥ मेचा
 हतां खं जस्त्यके चित्वा देस्तु चूर्णित ॥ २३ ॥ पक्षपातैश्चुक्षिता श्वके चित्रादिशो दशा ॥ ताक्ष्यं ध्याना न्वितो यश्च
 त्रैलोक्ये तु नयो न वेत् ॥ २४ ॥ पिडकां तु प्रवक्ष्यामि मंत्रसाधनं क्रियां ॥ उर्ध्वं सिक्षिप उर्ध्वं सः उर्ध्वं महाबलपराक्रम
 स्रवसे नक्षय ॥ चूर्णयि रविद्रावय ॥ उर्ध्वं सः भैरवो ज्ञापयति साहा ॥ अयं चंद्रग्रहणे तु जपं कृत्वा तु पिडिकां ॥ २५ ॥
 मंत्रयेन्नामयेत्सैन्यं मुखं गजसिंहगः ॥ ध्याने प्रवान्मर्दयेच्च सिंहारूढो मगाधिप ॥ २६ ॥ शशाङ्कं प्रवक्ष्यामि भूतं म

द्यादरितं त॥ ॥ इत्याग्नेये युधजया एवे॥ ॥ इत्युवाच॥ ॥ संग्रामे विजयं विद्यां पटमालां वदाम्यहं॥ उंहीचा
 मुंडे स्मृता नवा सिनी स्रक्तपा लहस्ते महा प्रेतसमारुदे महा विद्या समाकुले॥ कालरात्रि महा गणपरिहृते महा
 मुखे॥ वक्ष्ये जघंटा उमरु किं किं अटा दहा से किं ना॥ ॥ रुंफट दंष्ट्रा घोरो धकारिणी सर्व विघ्न विनाश निद्र
 दं कर्म सावरं शीघ्रं कुरु कर्ण॥ ॥ कंकुशेन शमप२ मनु प्रवेशय२ रक्षक यय२ चालय२ कतिन मां सम करं क
 मल वासि निदह मंडल मध्ये मद्य प्रिये हन२ कुदर छिन२ सारंग२ अनुक्रम२ वज्र शरी२ रं पातय२ त्रैलोक्य श
 तदुष्टं वा गृहीतमनु गृहीतं वा२ आवेशा२ आवेशा२ नत्स२ वंद२ कोट राक्षि उद्धृष्ट के सि२ उल्लोक वदने कर शि
 रं कमला वासि निदह२ यव२ गुरु२ मंडल मध्ये प्रवेशय२ किं विक्षिप्त सिद्धय शपेन विष्णु सत्येन रुद्र सत्ये
 न आवेशय२ किं लि२ खिलि२ ति वि२ विरुत रूप धारिणि रुद्र भुजंग वेष्टि त शरीरे सर्व ग्रहा वेष्टि निकपि
 लजटा धारिणि नृजत॥ ॥ २ ज्वल२ ज्वला मुखि खल२ पात२ रक्ताक्षि पूणा विय२ भूमि पातय२ शिरो गह्म मीलय२
 भक्षय२ हस्त पादौ गह्म२ सुद्रा स्फोटय२ स्फुट२ विदारय२ वज्रेण हन२ दं डेन ताडय२ चक्रेण छेदय२ दं
 ष्ट्या कीलय२ कर्तक या फाटय२ अंकुशेन गह्म२ शिखा त्रिज्वरे एकाहिकं द्वाहिकं त्राहिकं चातुर्थी कंडा
 डा किनी रक्षग्रहान् संच२ चय२ उच्छादय२ भूमि पातय२ सतकं ब्रह्माणि ए एहि नु२ कौमारि एहि२ शाराहि२

राम
१४९

तपे हि एहि वैष्णवे एहि२ चामुंडे एहि२ आकाश रेवति एहि२ हिमवंत धारिणि एहि२ ननु संमदंति असुरक्षयं क
 रित्राकाश गामिनि पाशेन बंधं बंधं अंकुशेन कट२ संशयं तिष्ठ२ ते मंडलं प्रवेशय गह्म२ मुखं बंध२ चक्षु बंधं बंध
 हस्तौ व्यादौ बंध२ हस्त गहान् सर्वान् बंध२ विदिशो बंध२ अधस्ता बंध२ नस्मना पानीयेन वाम्बुर्त्रिक या सर्षपये
 र्वा नावेशं तु२ वायु दंडे किं लि२ विद्ये रुंफट स्वाहा॥ पादमाली जयारब्धे यं सर्व कर्म प्रसाधिका सर्वदा होमजया
 द्यौ दाना द्यौश्चरणे जेयः॥ अष्टाविंश जुजाधेया असि खेट कषट्कारौ परौ वज्र धरौ चान्यौ सचक्र परस्परौ॥
 उमरु दर्पणा द्यौ च शक्ति कर्षवहौ परौ गदा दंड युतौ चामौ शर चाप वरौ परौ॥ मुष्टि मुद्गर युक्तौ च शंकु
 खड्ग युतौ पारौ हलेन मुशालेना द्यौ प्रासतो ह कापण वसं युक्तौ अजय स्वस्तिका न्वितौ॥ तर्जयं ती च महिष
 यातनी होमतो विजिता त्रिमधा कति लै होमै न देयाय स्य कस्य चित्॥ ॥ इत्याग्नेये युधजया एवे जय विद्या॥
 इत्युवाच॥ ॥ यथा चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फल प्रदं॥ अश्वि त्यादौ लिखे चक्रं त्रिनाडी परिष्कृतं॥ १
 अश्वि माद्रादि नि पूर्व ततश्चोत्तर फाल्गुनी॥ हस्त ज्येष्ठा तथा मूल वारुणं वाप्यजे कपात्॥ २॥ नाडीयं प्रथमा
 चास्यायाम्यमग शिरस्तथा॥ पुष्पं भाग्यं तथा चित्रा मैत्रं चास्यं च वासवं॥ ३॥ अहिर्बुध्नं तृतीया यक्रुतिका
 रोहिणी पृथ्वि॥ चित्रा स्वाति विशाखा च श्रवणारेवती चतु॥ ४॥ नाडी त्रितय संदुष्ट ग्रहा ते ये शुभा शुभं॥ चक्रं

फणीश्वरंतद्वत्रिंशतीपरिदूषितं॥५॥रविमौमाकर्षाऽस्तुनास्याद्युनासदा॥देशग्रामसुतन्नातना
 र्थाद्याएकगाः॥६॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवेफणीश्वरचक्रं॥॥इश्वरउवाच॥॥अश्विनीनरणी॥रुद्रिका।रो
 हिणी।मृगशिर।आर्द्रा।पुनर्वसु।पुष्य।अश्लेषा।मघा।पूर्वाफाल्गुनी।उत्तराफाल्गुनी।हस्ता।चित्रा।स्वाति।वि
 शाखा।अनुराधा।जेश।मूल।पूर्वाषाढा।उत्तराषाढा।अभिजित।धनिष्ठा।शतभिषा।पूर्वाभाद्रपद।उत्तराभाद्रप
 द।रेवती॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवेनक्षत्रवर्त्मनं॥॥इश्वरउवाच॥॥महामारिप्रवक्ष्यामिविद्योरात्रुविमर्दि
 नी॥॥उं॥महामारीशक्तिरुसवर्णेयिस्मातां करीसर्वभूतसंहारकारिणी।अमुकैह नरदह २ उं पच २ उं छिंदर
 उं मानय २ उं छादय २ उं सर्वसत्त्ववशं करी।सर्वकामिके ऊं फट्॥स्वाहेति।उं मारिहृदयाय नमः॥॥उं महामारीशि
 रसे स्वाहा॥॥उं कालरात्रिशिखायै वोषट् रुसवर्त्से रिवः कवचाय ऊं॥॥उं तारकाक्षिविद्युजिके सर्वसत्त्वभयं करि
 क्ष २ सर्वकार्येषु।उं नेत्राय वट्।उं महामारीसर्वशत्रुदमनि महाकाक्षि स्वाय फट्॥॥एष न्यासो महादेवे कर्त
 व्यः।यत्र ऊं रूते वृष्टिं कैमेरात्रं प्रवर्षति॥यमलात्रे तदा वृष्टिः पक्षमेकं तु वर्षति॥२०॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवे
 चानारत्नानि॥॥इश्वरउवाच॥॥कोष्टचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत्॥चतुरस्रपुनर्मध्यंतन्मध्ये चतुरस्र
 कं॥नाडीवितयविज्ञाय मेधायाः पूर्वदिगमुखाः रुद्रिका पूर्वभागा तु अश्लेषाग्नेयगोचरे॥२१॥अरणीदक्षिणे

साधकेन तु।सदादिवस्त्रमादाय चतुरस्रं त्रिहस्तकं॥रुद्रवर्णात्रिवक्रांच चतुर्बाहुं समा लिखेत्॥पदे विचित्रव
 र्णच धनुं स्तले च कर्त्रिकां॥खट्वांगधारयंती च रुद्रा नं पूर्वमानं तं।तस्य दृष्टिनिपाते च नक्षत्रे द्युतो नरं॥द्वितीय
 याम्यनागे तु रक्तजिकनयानकं॥लिलेहानं करालं च दंष्ट्रो त कटनयानकं॥तस्य दृष्टिनिपाते नक्षत्रमाणं हयादि
 कं॥तृतीयं च मुखं देव्याश्च दंतं गजादि नुत॥गंधपुष्पादि मध्वाज्यैः पश्चिमाग्निमुखं यजेत्॥मंत्रस्मृते च क्षुरोगः
 शिरोरोगादि न सति॥वस्यास्फर्षक्षारक्षोसिनाशमायांति शत्रवः॥समिधो निवृद्धस्तस्य जारक्तविमिश्रिता।
 मारयन् क्रोधसंयुक्तो होमा देव न संशयः॥परसैन्यमुखो भूत्वा स प्राहं जुहुयाद्यदि॥व्याधिभिः पर्यते सैन्यं नक्षो
 न वति वैरिणोः॥समिधो हसहस्रं तु यस्मान्नातु होमयेत्॥अचिरात् स्त्रियते सोपि ब्रह्मणा यदि रक्षतः॥उत्तम
 समिधो रक्तविषमुक्तं दिनत्रयं॥ससैन्यनाशमायातिनाशमायाति वैरिणुः॥राजिकालवर्णे होमात्तज्जीरे स्यादि
 न त्रयात्॥स्वररक्तसमायुक्तं होमं उवाच द्रुपुं॥राधया कुरुते सर्वयत्किं चिन्मनसे प्रीतं॥अथ संग्रासमये
 गजसूदस्तु साधकः॥ऊमरी नृपसंयुक्तो मंत्रमर्थत्वविग्रहः॥हरशंखादिकाशानि विद्युयात्यभि मंत्रयेत्॥महा
 मायाया पदे दृष्ट्यु उद्ये तं रणजिरे॥परसैन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्तन्मफले॥ऊमारी नृप जयेत्तत्र पश्चात्पि छी च
 भ्रामयेत्॥एष संमो मया प्रोक्तो न देयो यस्य कस्मचित्॥त्रैलोक्यविजयामाया त्वक्षीरं नैरवं तथा॥ऊं भिका नैरवे

रुद्रो नारसिंहः प्रसादिना ॥ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे महामारी ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वटकर्मन्प्रवक्ष्यामि सर्वम
 त्रेषु तच्छृणु ॥ आदौ साध्यं लिखेत् सर्वं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं ॥ ॥ पञ्चवः स तु विज्ञेयो महोच्चाटकरः परः ॥ अदौ
 मंत्रस्ततसाध्यो मध्ये साध्यः पुनर्मनः ॥ ॥ योगारम्भः कुलोत्सादेषु योजयेत् ॥ आदौ मंत्रपदं दद्यान्मध्ये सा
 ध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥ पुनश्चांते लिखेन्मंत्रं साध्यं मंत्रपदं पुनः ॥ रोचकं संप्राक्षरं पदासाध्यं पृथितं चाक्षराक्षरं
 दायस्तुल्यं न नादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥ अधोर्ध्वं याम्यमामेतु मध्ये साध्यं तु योजयेत् ॥ संपुटं स च विज्ञेयोरः स्यात्सर्वेषु योजयेत्
 ॥ ५ ॥ प्रथमः संप्रदायः स्यादा रुचिरसकारकः ॥ अष्टाक्षरपदलिख्ये एकं मध्याक्षरं पुनः ॥ ६ ॥ विदर्भः स तु विज्ञे
 योरम्या कर्षेत्तु योजयेत् ॥ आकर्षणादियत्कर्म वसंते चैव कारयेत् ॥ ७ ॥ तापज्वरे तथा वश्ये स्वाहा वा कर्षणे
 शुभः ॥ नमस्कारपदं चैव शौंति ह्रौं प्रयोजयेत् ॥ ८ ॥ पौष्टिके पुष्यद्वारे प्राकर्षे वशा कर्मणि ॥ विद्वेषोच्चा
 दानमृत्यो कुर्यात्पिंडीरुतौ शुभे ॥ ९ ॥ लाजादौ मंत्रदीपादौ वषट्कारेण सिद्धिदं ॥ यथे सियमराजो सि
 कालरूपो सिधर्मराट् ॥ मया दत्तमिमं शत्रुमचिरेण निपातय ॥ निपाते यामिषट्केन निवृत्तौ न वसाधकः ॥ १३ ॥
 संकष्टमनसारूपा दैशिको रप्रसूदनः ॥ अग्निं स्पर्धयं प्रार्थ्य होमा देतुं सिद्धिं ॥ १४ ॥ आत्मानं नैरेवं ध्यात्वा
 ततो मध्ये कुले श्वरी ॥ रात्रौ वाता विजानाति आत्मनश्च यवस्य च ॥ १५ ॥ इति उक्तेरक्षणीति इति प्राचारिहा भवेत्

संप्रदायोयं

राम.

१४३

हसजमवचयुं नैरवीमनैरवीविडः ॥ १६ ॥ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे वटकर्मनिरूपणं ॥ ॥ ईश्वर उवा
 च ॥ ॥ पद्याब्दानां प्रवक्ष्यामि शुभं शुभमतः शृणु ॥ प्रभवे यत्तु कर्माणि विभवे सुखिनो जनाः ॥ १ ॥ शुक्ले च स
 सस्यानि प्रमोदेन प्रमोदता ॥ प्रजापतौ प्रबुद्धिः स्यात् अगिरा नोगवर्धनः ॥ २ ॥ श्रीमुखे वर्धते लोको जावेनावप्रव
 र्धते ॥ प्रवने प्रवते शक्रो धाता साकर्षाचीकरः ॥ ३ ॥ ईश्वरः क्षेममारोग्यवक्रधातुपुतिप्रदः ॥ प्रमाथी मध्यव
 र्धति विक्रमे शस्यसस्मदा ॥ वृषौ वृष्यति सर्वाश्चित्रानां शुचिचित्रता ॥ स्वमनुः क्षेममारोग्यतारणजलदाः शु
 भाः ॥ ४ ॥ पार्थिवे सस्य सपत्तिः रतिवृष्टिस्तथा जयः ॥ सर्वजिह्वतमा वृष्टि सर्वधारी सुभक्षदः ॥ ५ ॥ विरोधी ज
 लदानं हंति विरुतश्च नयंकरः ॥ खरेन वेत्सुमान्धीरो नंदनेन दत्ते प्रजा ॥ ६ ॥ विष्णुमेशां तावशां च शत्रुरोगा
 दिमहंति ॥ जरावो मत्स्ये लोको उक्ते उक्तराः प्रजाः ॥ ७ ॥ इमुखे दुर्मुखे लोको हेमलेवेन संपदः सवत्सरो म
 हादेविविलंबस्तु सुनक्षरः ॥ ८ ॥ विकारी शत्रुको पायविजये सर्वदा क्वचित् ॥ प्रवेजवंति तोयानि शोभने शुभरुत
 जाः ॥ ९ ॥ राक्षसेन क्रुते लोको विविधं धाम मालनेत ॥ सुदृष्टिः पिंगले कापिकाले मुक्तो धनक्षयः ॥ १० ॥ सिद्धार्थे सि
 द्धते सर्वसौंदर्ये प्रवर्तते ॥ दुर्मतो मध्यमा वृष्टिः दुंदुभिः क्षेमधाम्यस्त ॥ ११ ॥ सुवर्णरुधिरो जरी रक्ताश्च को ध
 नोजयः ॥ क्षये क्षीणज नो लोकः ॥ १२ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे वषट्कारं सवत्सरफलं ॥ ॥ ईश्वर उवा

वशादियोगन वक्ष्यामि लिखेप्यप्यदेतिमान् ॥ नृगराजसहदेवी मयूरस्य सिखा तथा ॥ १॥ पुत्रजीवकृती वलीय
वसथा रुदंतिका ॥ कुमारी रुद्रजटासा विष्णुकांता सितोर्कः ॥ २॥ लज्जानुकामो हनुतां रुद्रधत्त रसंति
ता ॥ गोरक्षक कटी चैव मेषशृंगी सुहीतया ॥ ३॥ रुद्रिजे निरुतो नागः पक्षो मुनिमनसिरः ॥ वसवो दिक्क
रा वेदा गृहर्तु मुनिमिस्तथा ॥ ४॥ त्रिधयश्चक्रमाज्ञा गपेष बाला प्रदक्षिणं ॥ प्रथमेन चतुष्केण दृष्यो वर्तनं प
रं ॥ ५॥ तृतीयेनां जेले कुर्यात्स्नानं कुर्याच्चतुष्कतः ॥ नृगराजो नुलोमा च चतुर्धालेपनं स्मृतं ॥ ६॥ अनयोर्द
क्षिणे पाश्चिमगाद्या श्रोत्रे स्मृताः ॥ भुजगाः पाद संस्थाश्च ईश्वरामृद्भि संस्थिताः ॥ ७॥ मध्येन साकं शशिनिर्ध
पः स्मात्सर्वकार्यके ॥ एतैर्विलिप्त देहस्तु विदर्शे रपि पूज्यते ॥ ८॥ धूपस्तुषोडश घंते ग्रहाद्युवर्तने स्मृतं
युगाद्याश्च जने प्रोक्ता रणाद्या स्नान कर्मणि ॥ ९॥ रुद्राद्या नक्षणे प्रोक्ता पक्षया पारके स्मृताः ॥ रुद्रिग्वेद
तुर्नपने लिल कं लोक मोहनां ॥ १०॥ सूर्यत्रिदश पक्षे शैले स्त्री लेपतो वसी ॥ चंद्रे पक्षणि रुद्रैश्च योनिले
या दशस्त्रियः ॥ ११॥ तिथिदिग्युग्बाणैश्च गुटिका त्रिवशा करी ॥ नक्षत्रे ज्येष्ठया पाने दातव्या गुटिका वरी ॥ १२॥
रुद्रैश्च गुटिका शुभपा मिदुत ॥ त्रिषोडश दिशा बाणैश्चैवास्त्री उर्ध्वा श्रुता ॥ १३॥ त्रिदश हि दशाने त्रैलोक्ये

राम.

१४५

या तपीडा च पल्लवैः ॥ त्रिदशः देश तु जगैर्ध्वे पातस्त्री म्रियते सुखं ॥ १४॥ गृहाब्धिसूर्यत्रिदर्शे गुटिका स्यादुशंक
री ॥ रुद्रिक्पदस्थितौ वध्या प्रभावः ॥ प्रतिपादितः ॥ १५॥ इत्याग्नेये युधजयाणं वैषोडश गुटिका ॥ १६॥ इश्वर उ
वाच ॥ षट्त्रिंशत्पद संस्थाना मोषधीनां वेदे त्फलं ॥ अमरीकरणं नृणां ब्रह्मरुद्रैश्च सेवितं ॥ १७॥ हरीतक्यक्ष
धा त्रिश्च मरीचं पिप्पली सफा ॥ वक्रिमुनिपिप्पली च गडूची च मनिंबकाः ॥ १८॥ वासकः शतमूली च सैधवं सिंधुवा
रकं ॥ कंटकारी गोक्षुरिका विडंगे नर्तकं बला ॥ १९॥ एरंडमुंडी रुकरको भृंगः क्षारो घपपटः ॥ धान्यको जी रकश्चै
व शतपुष्पा समानिका ॥ २०॥ विडंगरुद्रि रश्चैव त्रमा लोक हरिद्रया ॥ वचा सिद्धार्थ पट्टि त्रिंशत् त्रिंशत्पदगानि
हि ॥ २१॥ क्रमादेकादिसंज्ञा नित्योपधानि महंति हि ॥ वली पलित मेत्री णि सर्वकोष्टगता निवृत्ता ॥ २२॥ एषा चूर्णं च वट
कोरसेन परिज्ञाविताः ॥ अवलेहः कषा यो वामोदको युह रं डकः ॥ २३॥ मयुतो घृततोयां नो घृतं तैल मथापि वा
सर्वात्मनो यमुक्तं हि मृतसंजीवनं न वेत् ॥ २४॥ कर्षाद्विर्षमेकं वायला र्धपल मेककं ॥ पथे वाचनिरतो जीवे
दृष्यते तत्रयं ॥ २५॥ मृतसंजीवनी को न्यो योगो नास्मात्परोस्ति हि ॥ प्रथमं नेव का योगात् सर्वरोगैर्विमुच्यते ॥ २६॥
द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी न्मुच्यते रुजा ॥ एवं षष्ठा च प्रथमा द्वितीया च तृतीयतः ॥ २७॥ चतुर्थी संचमापष्टात्
तथा नवचतुष्कतः ॥ एकद्वित्रिचतुः पंचषट्सप्ताश्च ततो निलात् ॥ २८॥ अग्निना स्करषट् विंश सप्त विंशं च पित्ततः
बाणतुर्गो वव सुनिः तिथिर्मुनिच्यते कफात् ॥ २९॥ वेदाग्निनिर्वाण्युणैः पङ्क्तैः स्यादशो दृते ॥ गृहादिह वणं तैश्च

जकं ॥ ५ ॥ ब्रह्माणी वैवमाहे श्रीकीमारी वैवती तथा ॥ वाराही वैवमाहे श्रीचासुंडा चंडिकेंद्रका त ॥ ६ ॥ जालंधरं पूर्णगिरिका
 मरुपुंक्रमाद्ययेत ॥ मरुदी प्राप्तिनेरुत्ये मध्ये वैवज्रकुब्जिका ॥ ७ ॥ अनादिविमलः पूज्यः सर्वशिविमलस्ततः ॥ प्र
 सिद्धविमलश्चायसंयोगविमलेततः ॥ ८ ॥ समयारथोयविमल एतद्विमलपंचके ॥ सकदीशाननेरुत्येवकोचोत्रर
 मक्षके ॥ ९ ॥ तिस्रात्यवमिहा हृदाः पंचप्रणवतोखिलाः ॥ सप्तविंशयस्यष्टाविंश जेदात्से पूजनेधिध ॥ १० ॥ च
 तुरस्त्रेमंडले च दक्षिणे प्रणवयजेत ॥ वामे वराहकं कोणे गुरुत्योडशनायकान् ॥ ११ ॥ वायव्यादौ चाष्टविंश प्रति
 पक्षौ शकेततः ॥ ब्रह्माद्याश्चापपरितस्तन्मध्ये च नवात्मकः ॥ १२ ॥ कुब्जिका कुलदोस्कोकं क्रमपूजा तु सर्वदा ॥
 ॥ इत्यानेये युधजयाणवैकूब्जिका पूजा ॥ ॥ इत्युत्तर ॥ ॥ धीमती कुब्जिकां वक्ष्ये धर्मार्थादिजयप्रदा ॥ पूजयेन्मू
 लमंत्रेण परिचारयुतेन च ॥ १ ॥ ऐं श्रीं श्रीक्षौं त्र्यौं सहस्रमलचरपंतगवतिः प्रेमस्यो कुब्जिके स्यां श्रीस्य सौं उं छेपेण
 नमे सुघोरा मुखे स्त्रीस्त्री किणिश विच्छये श्रौं श्रीं क्षी एवज्रकुब्जिनि स्त्री त्रैलोक्यकर्षकामांग प्रावणिनी स्त्री महाक्षी
 नकारि ऐं त्रीं स्त्रीं श्रौं त्र्यौं स्त्रीं स्त्रीं स्त्रीं नमो नगवतिः श्रीं स्त्रीं स्त्रीं कुब्जिके कुजाडणनमो अघोरा सुमुखिकां की किणि
 ते ॥ वदते रुत्वा करंगम सं च सं धावं दनमाचरेत् ॥ वामज्येष्ठतयारौ श्रीं सं धात्रयमबुक्रमात् ॥ २ ॥ कुलवागीशविय
 हे महामालिनिधी मतेत नः कीलिप्रचोदयात् ॥ मंत्रा प्रपंच प्रणवाद्याः पाठको पूजयामि ॥ ३ ॥ वाममध्ये नाम चतुर्थं

रामः

१४५

तेनवात्मकबीजांकनमोतावाकवपधाता सर्वज्ञयावदामितान् ॥ ४ ॥ कोलीशनाथः सुकलाजन्मतः कुब्जिकाततः ॥ श्री
 कंठनाथः कौलशीगगनानंददायकं ॥ चटुलादेवि मैत्री सकराली दृष्टनायक ॥ अनलदविश्री चंद्रदेवास्वप्नस्तुतस्त
 मे ॥ ६ ॥ नगार्थमुक्कणं देवग्रहणी पादुकायजेत ॥ अतीतभुवनानंदरसार्थपाडुकायजेत ॥ ७ ॥ ब्रह्मज्ञानार्थकम
 लापरमो विद्याया सह ॥ विद्यादेवी गुरुं सिद्धिं त्रिभुवि प्रवदामि ते ॥ ८ ॥ गगनश्चटुली चार्वाय प्रानंदो मणि कुलाः ॥ कम
 णो माणिक्यकं गगनं कुमुदेततः ॥ ९ ॥ श्रिय मे मेरवी नंदो देवः कमल इत्यतः ॥ शिवोत्ता गोष्प रुसश्च नवसिद्धाश्च षो
 डश ॥ १० ॥ चंद्रप्रजो च पुष्पश्च शुभकामो यमुक्तकः ॥ वंदो वीरप्रयोगेष्प कुशलो भोगदायकः ॥ ११ ॥ विश्वदेवाः ख
 द्गदेवोरुद्रो धाता मिरेव च ॥ मुद्रास्फोटो च कापूरो भोजः षोडशसिद्धकः ॥ १२ ॥ समाजात्य सुदेहलुपो दाम्यासे मन
 स्तितः ॥ प्रक्षिप्य मंडले पुष्पं मंडलाय पूजयेत् ॥ १३ ॥ अनंतं च महोत्थाप सर्वदा शिवपादुकाः ॥ महायात्रिश्च मूयं च
 पंचतंत्रार्थमंडले ॥ १४ ॥ श्रीकंठनाथपाडुकां संकरानंत कौयजेत ॥ सदाशिवः पिंडलश्च भगवानंदश्च नायकः ॥ १५ ॥ लो
 गुजानंद संवर्तो मंडले स्नानके यजेत ॥ नैरुत्ये श्रीमहाकालः पिनाकी च महैरुक्तः ॥ १६ ॥ खड्गो जुजंगीवानश्च आग्नीशः
 शृङ्गकोरसः ॥ आचारूपो नंदनो वाबलिं दत्वा क्रमं यजेत ॥ १७ ॥ श्रीक्षीं कसौः बटुकाय कुरु ॥ मुरु ॥ अर्चं पुष्पं धूपं दीपं
 गंधं अनिंबलिं पूजां गृह्णन् मस्तु संक्रां श्रीं सं वपा लापञ्चवतरं ॥ महाकपिलजटाजारनास्वरत्नेनेत्रजाला मुख

एतदेहिगंधधूपबलिपूजांगुल्लखः२लः२कः२महाडामराधिपतयेस्वाहा॥बलिक्षणायाधयजेतक्रोक्रोश्री
वैदिरुटकं वामे च दक्षिणे त्र्यम्बोपाये निशादनाथपाडकादक्षेतमोरिनाथस्य पात्यमेकालानलस्य च॥अधि
यानं जालंधरपूषं वै कामरूपकं॥गगनानंददेवं च मर्त्यनिंदस्य पाडकां॥नागानंदं च रत्नाय मुक्तं ते रत्नपंचकं।
सौम्येश्वरयजेत्पुं सुरनाथस्य पाडकां॥श्रीमत्समथकोटीशं विद्याकोटेश्वरं यजेत्॥कोटीशं विंदकोटीशं
सिद्धकोटीश्वरं तथा॥सिद्धवर्षयमाणेष्वां अमरीशे खरं यजेत्॥यजेत्तुं धादिनिश्चेतानयाम्येविनयपंचकं।
यजेदनादिविमलं सर्वज्ञं विमलंततः यजेद्योगीशं विमलं सिद्धारं समयाख्यकं॥नैऋत्ये च तुरो वेदानं यजेत्
कंदर्पनाथकं॥पूर्वां नक्षत्राक्तान्सर्वसुक्रां जिपाडकां यजेत्॥नचात्मकेन मंत्रेण पंचप्रणवकेन वा।
सहस्रमलरलयं विष्णुदेवं रुद्रदेवं सदाशिवं सुरं यजेत्॥पूर्वां स्थिरांतं ब्राह्म्यादिब्रह्माणी च महेश्वरी कोमो
री वैष्णवी चैव वाराही शक्रशक्तिका॥चामुंडा च महालक्ष्मी पूर्वादीं शं तु च पेत॥डाकिनी शक्तिनी
पूज्या लाकिनी काकिनी तथा॥शक्तिनी पाकिनी पूज्या वायव्यार्धेन एष सु॥यजेद्याख्याततो देवीं वा त्रिंशद्वर्षका
त्मिकां॥पंचप्रणवकेनापि सके करिनाथपूजेन त॥नीलोत्पलोदलश्यामा षडुक्ता षट्प्रकारिका॥चिच्छक्तिरश
दशाख्या वक्ते इति शसंयुता॥द्वौ कुलकोटि सहस्राख्या कर्कोटो मे षला स्थिता॥तत्तत्कणो परिष्टा श्वगले हार

स्यवासुकिः कुलिकः कर्षयोर्यस्याः कूर्मकुंडलमेज्जलाः॥तरोपद्यो महापद्यो रामेनागकपालकः॥अक्षसूत्रं
च स्वद्वेगः शंखपुष्पं च दक्षिणे॥विश्वलंदर्पणं खड्गं रत्नमालां कुशंधनुः॥श्वेतमूर्ध्नि मुखं दंष्ट्रा कुक्षितंतथाप
रं॥पूर्वां संपांडुरं क्रोधिदक्षिणं रुद्रवर्णकं॥हिमकुंदेद्रुमं सौम्यं ब्रह्मापादतले स्थितः॥विष्णुस्तु जघने रुद्रो
रुदिकं वेरुपेश्वरं॥सदाशिवो ललाटे स्यात्शिरोरत्नस्योर्ध्वतः स्थितः॥आघूर्णिता कुब्जिके वै ध्येया पूजादिक
मसु॥॥इत्यादिपेयुधजयाणवैकुब्जिका पूजा॥॥ईश्वर उवाच॥॥नामामंत्रान् प्रवक्ष्यामि बोदात्म्या स पुरः स
रं॥न्यासत्रिरात्रं पोक्षा स्फः शकृत् आस्तवयामलाः॥१॥शानवेशा बराशिं षट्षोडश प्रतिरूपवान्॥त्रिविधा च
त्रयो न्यासः त्रितत्त्वामो निधानकः॥२॥चतुर्थो नमो रे लायां श्लोक द्वादश रूपवान्॥पंचमो रत्नपंचात्मानवा
त्मा षष्ट्या न्वितः॥३॥शकं पक्षिवमान् नित्यास्त्रिविधात्मा द्वावितीयकः॥आद्याणा एकस्तेनो द्वादशक्षश्चतु
र्थकः॥४॥पंचमस्तु षडंग स्यात् शक्तिश्चा न्यास्त्रिवर्णिकः॥क्रोक्रोश्रीं कुरुयात्तुर्यगंधर्वसाधकं॥५॥मालि
न्यादियां कां त्रैस्पां नादिनी तशिखा स्मृता॥षडरसना सिरस्या तशिरोमाल निवृत्ति सः॥६॥उं शंतिश्च शिरो
भूया चामुंडा च त्रिनेत्राणां॥पप्रियं शिदिनेत्रे नाशगा युत्य शक्तिनी॥७॥नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे तु मो
हनी॥जपजारा स कर्ण स्तावकैरो वज्रिणी स्मृता॥८॥केकरानीदं डदं च शारामात्रा राधिपालिनी॥गशिर

उद्धृष्टः स्यात्तद्योरवामोर्द्धदंष्ट्रगात्र॥ लज्जशिरवादंतविन्यस्यादीमायाजिकया स्मृता॥ अस्यां नागेश्वरी वारिवकं च
 णिखिवाहिनी॥ १०॥ श्रीषष्ठी दक्षस्कंधे वा वायुवेगामवामके॥ डलासां दक्षवाहो ववामे च निनावकी॥ ११॥ येषु
 मादिहस्तेन सकारीत्यंगुलीयं के॥ तुक्षंदनी वामांग स्यात्तसे जीवनी करोटकटपालिनी कपालंष्ट्रलदंडेन दीप
 नी॥ त्रिशूले च जयंती स्याद्दृष्टिः पावनी स्मृता॥ १३॥ जीवेश परमात्मा तद्रूपे च विकस्यता॥ दक्षस्तले छुछकरी
 न वामे दृष्टना सुते॥ १४॥ अस्तलक्ष्मीश्च आमोटी लंबोदर्य परावय। नाभौ संहारिकाली स्यान्महाकाली नितेव
 तः॥ १५॥ पुत्ये से कुसुममाला अश्रुके अश्रुदेविकाः॥ तुरुषये तु तारा स्याद्दज्ञाना दक्षजानुनी॥ १६॥ रामस्यादौ क्रि
 याशक्तिर्जगत्पत्नी चैव जंघगा॥ ऐसा वित्री वामजंघा दक्षे दोहनी पदे॥ १७॥ फफेल्कारी वामपादेन वात्मा माविनी म
 बुः॥ अंश्री कंठे शिराया स्यादारत्ने स्यादनंतकः॥ १८॥ इहो दक्षनेत्रे स्यादिति मूर्तिसुवामके॥ उदके कर्णमा
 रीश उकषोर्ध्वमिहा परे॥ १९॥ सुनाव नूतिना साग्रे रामनाया त्रिपीसमे॥ अंशूरो मुंडिकायां स्यात्त अः महासंन जि
 काया॥ २०॥ कक्रोधी सो दक्षस्कंधे खचं जीशश्च बाहुषु॥ पंचांतकं कुरुपरं सद्यः शिखि दक्षणे करे॥ २१॥ २२॥ इ
 करुद्रस्य गुणो राजस्कंधे च कर्मक॥ जगत्कनेत्रो वामे स्यादतुर्वक्रो यकुरुपरं॥ २३॥ दुदारे को दक्षजानो जंघात्वा
 र्द्धवले श्वरः॥ शजमाकांतको गुत्यः तआषाढानितेव के॥ २४॥ घंटे डिनी वाम उरुक्षत्रिदाराम जानुनि॥ धमी लोव

राम
१४६

ले

मजंघायां नेमेष श्वरणां गुली॥ पलितो दक्षकक्षौ फशिरा वामकक्षिगं वसै गले डट्टवेंशेर नीलानोदिरंडकः
 २५॥ ममहाकालो रुदपेयवाली सखविस्मृताः॥ इत्यं चो सखजक्षीशः लपिनासी चमासके॥ २६॥ चषङ्गीशः स्वा
 पुलि स्यात्तव कश्चास्ति निशस्मृतः॥ पृथ्वेत सैव जाया सभृगुशुक धातुके॥ २७॥ रुद्रशक्तीः प्रयोज्यां ग्रीबीजे नाखि
 लमाप्नुयात्॥ २८॥ इत्याग्नेये युधजया ष्वे मालिनी मंत्रादिन्यासः॥ २९॥ इश्वर उ०॥ त्रिखंडी संप्रवक्ष्यामि ब्रह्मविष्णुमहे
 श्वरी॥ उं नमो नगवते रुद्रानमः॥ चामुंडे नमश्चाकाममाहणां सर्वकामार्थसाधनीनां अजरा मरीणां सर्वतापप्रति
 हतशतीनां स्वरूपपरिवर्तमानीनां सर्वसत्त्ववशीकरणोच्छादनोन्मूलसमस्तकर्मप्रवृत्तीनां सर्वमात्रगुत्यं
 दयं परमसिद्धं परममूर्छेवनं परममितिकरं मातृणां कवचं अमं॥ ब्रह्मे पशुपदे रुद्रे रेकविंशधिकं शतं॥ तद्य
 या ऐं नमश्चामुंडे ब्रह्माले अवौ यो रे अघोर वरदे विते स्वाहा॥ ऐं नमश्चामुंडे माहेश्वरी अघोरे वरदे विते स्वाहा॥ ऐं न
 मश्चामुंडे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विते स्वाहा॥ ऐं नमश्चामुंडे चंडि अघोरे अमोघे वरदे विते स्वाहा॥ ऐं नमश्चामुंडे
 मुंडे इति अघोरे अमोघे वरदे विते स्वाहा यथाक्षरपदानि हि विष्णुखंडे द्वितीयके॥ ऐं नमश्चामुंडे ऊर्ध्वकेशि
 लितशिखिविद्यजि के तारं काक्षधपिंगलमुवे विरुदं द्रे जकुवे रं मास सो णित सुरासवप्रिये हसधन्य विजं
 न रमाया त्रैलोक्यरूपसहस्रपरिवर्तनीनां धउबंधं रं चिरिंड हि रिं उत्रास निन्नामणि रं विद्रावणि रं सोमणि रं

ने

मरणिसंजीवनिहेरंडगोरिंडवेरिंडकुरंडनमोमातगणायनमोनमोविंदेपकीत्रिशत्यदंशंजोशतमंत्रैकसप्तभि॥स्फे
पंचप्रणवाद्यंतोत्रिंशंजंयजेत्॥स्फे श्रीकुञ्जिका रुदयंपदमध्येतुयोजयेत्॥अकुलादित्रयमध्यस्तेकंक्षेत्रे
मध्यगं॥धेमपदितिमध्यस्तेपिंडण्याहेस्त्रिमध्यगं॥तयोर्दमात्रसंपुक्तप्रणवाच्यशिवं॥स्फे नैरवायनमःशिखास्फे
स्फे सवीजः॥अक्षरः क्रां क्रां क्रां निर्वीजं अर्षदात्रिशतवर्षकंपरं॥कादयश्च ककारांतां क्रां क्रां क्रां क्रां
त॥शशिनीभार्गवीचैवयविनीसर्वकात्परः॥गंधारीनश्चपिंडाक्षीचपनागजजिह्वा॥ममृषाभयसारः स्यान्म
ध्यमांकैजरायच॥करालीडर्जयानंगावामाज्येष्टंगरौद्रपि॥अथकालीकुलालेबीचतुलोमादिपिंडिनी॥आ
वेदिनीशरूपीवैशंतिमूर्त्तिकाकुला॥पिंगाक्षीताक्षयाक्षेमात्रह्याद्याण्यष्टसंस्थिता॥इलालीलाचलीलाचलंकालं
केश्वरीतया॥लालसावित्रिमलामालामातश्चर्षकेस्थिता॥ज्ञाताज्ञाताविशालाक्षीरुंकारौवडवामुखी॥हाकार
वातथाक्रोधाश्वालातरानना॥कोमारीदेहसंभूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदा॥सर्वज्ञातबलानानाक्रमेदावहयान
वा॥सारासारसंग्राहसावनीवैश्वीकुले॥तोलुजिह्वाचक्रवाक्षीविद्यजिह्वाकरंकिवी॥मेघनादाप्रचंडांशुकार्त्त
कालकरिप्रिया॥वाराहीकुणसंभूतः पूजनीयाजयार्थिना॥चस्माचस्मावतीचैवपुत्रमेधाजितानना॥पावनीवा
मनीचैववासनीमदनीतया॥विधुचैलाहहत्कुक्षीविद्युताविश्वरूपिणी॥चासुंडकुलभूतामंडलेपूजितापजेत्॥य

मज्जिकादयंतीचडर्जपाचयमांतिका॥विजालीरेवतीचैवजयाचविजयातया॥महालक्ष्मणलजाताअष्टाष्टकमुदा
रुत॥इत्याग्नेयेअष्टाष्टकादि॥॥इश्वर॥स्फे गुत्यकुञ्जकेरुं फट्ममसर्वेष्वान॥यंत्रंमंत्रंतेतुचूर्णप्रयोगा
दिकंयेनुरुतंकारितंकुरुतेकरिष्पतिकारयिष्मंतितात्सर्वानहनरक्ष्त्रीकरालिनिफे क्लीं गुत्यकुञ्जिकायैस्वा
हा॥स्फे गुत्यकुञ्जिकायै नमः॥स्फे सर्वजनक्षोभणीजानानुकर्षणीकततस्फे सर्वजनवशकरी॥तयासा
कनमोहनीस्फे सर्वमनःस्तंभनीजपैजः स्मः संक्षोभणीतथापहितत्वंबीजजंश्रेष्ठकुलपंचाक्षरीतया॥उंक्लीक्षीं
खेचछेरमांक्लीक्षोफट्ठरिनमः॥ऊंक्रांखेचछेक्षोफट्ठवानवाक्षरेपत्वरितापुनर्जयार्चिताजयेकैसिंहायेत्यास
नस्याद्गिहेरुदयमीरितोतछेपणिरहनीधसेस्वाहासरितापाणिनः स्मृतं॥क्षोंक्रोंशिखायैवौषद्याजीवक्षोंकव
चायहंनेत्रयायवौषट्क्रीमस्तेफडेतकंक्रोंकारीखेचरीचंडालेदनीक्षोभणीक्रिया॥क्षेमकारीचक्रोकारीफ
ट्कारीनवशक्तयः॥अथहंतिप्रवक्ष्यामिपूज्याइन्द्रादिशाश्वतीः॥क्रांतलेवज्रतुंडेरगेक्रोंखेचरेज्वलिनिज
लखखछछेशररिनीपणीचछे१३छेछेदनिकरालिखखेछेक्षिश्रवद्रवपूर्वशीरुंक्षीक्षे१५कपिलेहंजिह्वं
तेजोरतिरोमाभूतः॥हंफेसफेफेवक्रेनरेफेफुटिशदेघोरेतानिमध्येगुत्यागानिचतत्वादिडरितायाः पुनर्व
दे।क्रांरुंहः रुदयंप्रोक्तंहाहः श्वशिरः स्मृतं।क्रांज्वलज्वलेतिचशिखाचर्महंरुंरुं।क्षींश्रीक्षींनेत्रमित्युक्तंक्षोहं

सर्वैततश्च फट्। हंते च छेदः स्त्रीक्षेपं फट्। हंति रश्मौ वमध्ये स्यात्सर्वदौ रिसदा शिवे॥ वक्रशः छेमनो नमनीक्षमा
 क्षेपं च माधरः॥ रेव्यद्रा हंत यादिदित्योदारणं षट्स्मताः सुराः॥ ॥ इत्यामेये पुधजया ण्वेत्सरादि॥ ॥ इत्युवाच॥ स
 ग्रामविजयाय नमः॥ फां फां हू हू ऋ षडंगानि तु सूर्यवर्चसां संग्रामे जयदस्य हि॥ उं इं खं खो क्का य स्वाहा॥ धर्मज्ञानं च
 वैराग्यं मे श्वर्याद्यै कं यजेत॥ कर्णिका के सरा ए पे व सूर्य सो माग्नि मंडलं॥ दीप्ता धृमा जया न प्रा वि नृति विमला तथा॥ अ
 मोघा विद्यता पूज्या नवमी सर्वतो मुखी॥ सत्वरजस्तमश्चैव प्रकृति पुरुषं तथा॥ आत्मानं वातरात्मानं परमात्मानं परमा
 त्मानं सचयेत्॥ सर्वे विडसमा युक्ता माया निलसमन्विताः॥ उपा प्रत्ता वसंधा च सा यामाया ललादिता॥ विडविष्णु
 समा युक्त दूरे पाना तथा एकं॥ सूर्यं चंद्रं च वंदं च पूजं धकादिभिः॥ पूजया जप हो मा धैर्युक्तो मो विजयो भवेत्॥
 इत्यामेये पुधजया ण्वेत्सं ग्राम विजय पूजा॥ ॥ इत्युवाच॥ होमद्रणा दौ विजयो राज्य प्राप्ति विनाशनं॥ रुद्धेण शुद्धि
 पायेषु प्राणायामा मशतेन च॥ अंतर्जले च गायत्री दृष्ट्वा षोडशधा चरेत्॥ प्राणायामांश्च पूर्वा क्ते जु क्ता स्यात्वा व के हरिः॥
 ॥ नैक्षपा वक नैक्षी च फल मूला मतो पिवा॥ क्षीरशक्त घृता हार ए क मा हार माश्रयेत्॥ ॥ यावत्समाप्ति र्भवति लक्ष
 होमस्य पार्वति॥ दक्षिणा लक्ष होमांते गावो वस्त्राणि कांचनं॥ ॥ सर्वो त्यात समुत्पन्नो पंचनिर्दश निदिजैः॥ नास्तिलो
 के समुत्पातो यो त्यनेना नुशगम्यति॥ ॥ ५॥ मंगलं च परं नास्ति यदस्मादतिरिच्यते॥ कोटि होमं ततो राजा कारयेत्पूर्ववदि

राम

१५०

जैः॥ ॥ ६॥ नतस्य शत्रवः संख्या जातातिष्ठंति कर्हि चित॥ ॥ ७॥ नतस्य मारको देशो व्याधिर्वाजायते कचित्॥ अतिवृष्टिरनावृष्टि
 मूषिकाः शलभाः श्रुकाः॥ ॥ ८॥ राक्षसाश्चाप्यते सर्वे सर्वे च परितोरणे॥ कोटि होमे तु वरयेद्वा स्रगान् विंशते स्तथा॥ १॥ श
 ते चाप्यसहस्रं वाययेष्ट धृतिमाप्नुयात्॥ कोटि होमं च यः कुर्यादिजौ नृपो यवा च विद्॥ १०॥ यदि छेत प्राप्नुयात्तु स श
 रीरो दिवं व्रजेत्॥ गायत्र्या ग्रहं मंत्रैर्वा क्रमां जीजात वेदसैः॥ ऐंद्रावणे वायव्या द्या म्या तो याश्च वै सवैः॥ शक्तेयैः शंभवे
 सौः मंत्रैर्हो मा रतो ततः॥ ११॥ अपुते नान्य सिद्धि स्यात् लक्ष होमो क्षिलार्थितः॥ सर्वपीज्य विनाश पकोटि होमो रिलार्थितः
 ॥ १२॥ पवत्री हितिलक्ष्मीरयुते कुरा प्रकाशिकाः॥ यज्ञजो शीर विल्ला नेह लो होमे प्रकीर्तितः॥ १३॥ अष्टहस्त प्रमाणेन को
 टि होमेषु खातकं॥ तत्स्याद्विप्रमाणेन लक्ष होमे विधीयते॥ १४॥ होमो युते न लक्षेण कोट्या ज्यायैः प्रकीर्तितः॥ १५॥ इत्या
 ये पुधजया ण्वेत् लक्ष कोटि होमा॥ ॥ अग्निरु०॥ ॥ मन्वंतरान् प्रवक्ष्यामि आद्यः स्वायं बुवो मनुः॥ आनी धाद्याः सप्त सु
 ता यामाता तमथा सुरः॥ १॥ ऊर्वाद्याश्च सप्त षडंशश्चैव शत क्रतुः॥ पारावता स तुषिताः देवाः सारोचिषे तरे॥ २॥ वि
 पश्चित्तदेवं जयुस्तु यदियो दिजाः॥ चैत्र किंपुरुषाः पुत्राः तृतीयश्चोत्तमो मनुः॥ ३॥ स्वशंतिरिंद्रो देवाश्च स्ववामा
 द्याः वशिष्ठजाः॥ स्वरुपाद्याः सुरगणाः शिखिरेंद्रसुरे सुरः॥ ४॥ ज्योतिर्वमिदयो विप्रानवस्या निमुखाः सुताः॥ देवतै वि
 तथा वै प्रो अमिता नाप्यता सुराः॥ ५॥ देवतै वितथाश्च प्रो अमिता नातप्यता सुताः॥ हिरण्यरोमा दवाया बलवं धादयः

सुताः॥६॥ मनोजवाश्चाशुषेयपुरुप्रतयः सुताः॥ विवस्वतः सुतो विप्रश्च देवो मनुस्ततः॥७॥ आदित्यवसुरुद्राद्या
 देवा इन्द्रप्रवर्धनः॥ वज्रिष्टः काश्यपोप्यत्रिजमदग्निसर्गो नमः॥८॥ विश्वामित्रनरदाजो मुनयः सप्तसा प्रतः॥ ईश्वरः
 प्रमुखा पुत्रावेंशे न हरिवर्जिवेत्॥९॥ स्वायंभुवोमानसोऽदजितस्तदन्तरं॥ सत्यो हरिदेवपारो वैकुण्ठो वामनः मातः
 १०॥ पूर्वजस्य सुवर्णो सौसावर्णिजविताष्टमः॥ सुतपाद्या देवगणाः दीप्तिमदौषिकादयः॥११॥ मुनयो बलिभिश्च
 प्रविजैरेः प्रमुखाः सुताः॥ इन्द्रश्चैवाकृतस्ते पांसवनाद्याः क्षिप्रोत्तमाः॥१२॥ दत्तकत्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्षिरित्ययः॥
 सुखादयो देवगणाते पांशांतिशतक्रतुः॥१३॥ हविष्याद्याश्च मुनयः सुक्षेत्राद्याश्च तसुताः॥ धर्मसावर्षिकश्चा
 धिविहंगाद्यास्तदासुराः॥१४॥ गणश्चैन्द्रो निलाश्च मुनयः पुत्रकामताः॥ सर्वत्रिगाद्या रुद्रारयसावर्षिर्नवितामनुः
 १५॥ सत्त्वा मासुरेतश्च हरिताद्याश्च देवताः॥ तपस्याद्याः सप्तर्षयस्तुता वै देवतन्मुरवाः॥१६॥ मनुस्त्रयोदशो रोच्यः सु
 त्रामाणादयः सुराः॥ इन्द्रो दिवस्पतिस्ते पांदा नवादिविर्मर्दनः॥१७॥ निर्मोहाद्याः सप्तर्षयः चित्रसेनादयः सुराः॥
 मनुश्चतुर्दशो नौ सञ्चिरिन्द्रो न विष्मतिः॥१८॥ चाक्षुषाद्या सुरगणाः अग्निबाहू दयो दिजाः॥ चतुर्दशस्वरोच्यस्य
 पुत्रा रुतुमुरवामनीः॥१९॥ प्रवर्तयन्ति वेदांश्च भुविसप्तर्षयो दिजाः॥ देवापत्तनुजस्ते तु स्वपुत्रैः परिपाल्यते॥२०॥ ब्रह्म
 णो दिवसे ब्रह्मन्मनवस्तु चतुर्दश॥ मत्वाभ्यां च हरिर्वेदं द्वापरांतेति ते दशः॥२१॥ आद्या वेदश्चतुःषा दशत सहस्रसं

राम
१५१

मितः॥ एकश्चासीद्यजुर्वेदस्तं चतुर्धा विभक्त्ययत्॥२२॥ अध्वर्यवपुर्जुभिस्तु सर्गिहोत्रं तथा सुरिः॥ ऊजात्रं सामग्नि
 श्चान्यैर्ब्रह्माणं चाप्ययवभिः॥२३॥ प्रथमं व्यासशिष्यस्तु यौ लोच्यवेदपारगः॥ बौध्यादित्यो ददौ सोपि चतुर्धा नि
 जसंहितां॥२४॥ यजुर्वेदतरोः शाखा सप्तविंशन्महामुनिः॥ वैशंपायननामा सो व्यासशिष्यश्चकार वै॥२५॥ क
 श्वावाजसनेयाद्याः पातवल्कादिभिः स्मृताः॥ सामवेदतरोः शाखाः व्यासशिष्यसर्जमिनिः॥२६॥ सुमंतुश्च सुता
 माचणैकैकं संहितां ततः॥ गृह्यं ते च स्वकर्मणि सहस्रं संहितायुतः॥२७॥ सुमंतुश्चाप्यवतंतु व्यासशिष्यो वि
 भेदते॥ शिष्यान्ध्यापयामासः पिप्पलादान सहस्रशः॥ पुराणसंहितोश्च केसरो व्यासप्रसादतः॥२८॥ ॥६
 त्याग्नेये मन्वेतराणि॥॥ अमिरुवाच॥ मत्वादयो भुक्तिमुक्तिधर्माश्चात्तांष्टुवनदिपान्॥ प्रोचेष्वरपुरामायरु
 णोत्पुष्करः॥ पुष्कर उवाच॥॥ वर्ष्मश्रमेतराणां ते धर्मत्विक्षेयसर्वदान्॥१॥ मत्वादिभिर्निगदिता त्वा सुदेवा
 दिवुष्टिदान्॥ अहीमाससवचनं दद्यात्तेष्वनुग्रहः॥२॥ देवदिजातिश्च श्रृणान् गुरुणां च त्रिपूतमान्॥ श्रव
 णं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा॥३॥ भुक्तिश्च नृयते नित्यं तथा सर्वास्तु ते त्रता॥ आनन्दां सति तिक्षा च तथा
 चास्तिकमेव च॥४॥ वर्ष्मश्रमाणां सामान्यं धर्मरूपं समीरितं॥ दानमध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि॥५॥ क्ष
 त्रियस्य स वैश्यस्य कर्मदं परिकीर्तितं॥ क्षत्रियस्य विशेषेण पालनं ऽष्टनिग्रहः॥६॥ रुषिगोरक्षा वाणिज्यं वैश्ये

स्मपरि कीर्तितः ॥ शूद्रस्य विजसु श्रवासा सर्वा नित्यानिवाप्य ॥ ७ ॥ मौंजिवंधनतो जन्मविप्रादेश्च द्वितीयकं ॥ आनु
लोमेन नववर्षा नो जातिर्मातृसमास्मृताः ॥ ८ ॥ चंडालो ब्राह्मणी पुत्रः शूद्रस्यात्यंतिलोमजः ॥ शूद्रस्य धत्रिया जा
ता वैश्या वैदेहकस्तथा ॥ पुंकरक्षत्रिया पुत्रः शूद्रस्यात्यंतिलोमतः ॥ मागधः स्रात्रया वैश्या इंद्राद्या योगवोभ
वेत् ॥ वैश्यायां प्रतिक्रियो मेयः प्रतिलोमेयः प्रतिलोमाः सहस्रशः ॥ विवाहः सहस्रो स्तेषां नो तमे न धिमेस्त
था ॥ ११ ॥ चंडालकर्म निर्दिष्टं वध्यानां घातनं तथा ॥ स्त्रीजिवनंतु तद्रक्षा प्रोक्तं वैदेहकस्य च ॥ १२ ॥ स्तुतिक्रि
यामागधानां तथा वायोगतस्य च ॥ रक्षावतरणं प्रोक्तं तथा त्रिल्यैश्च जीवने ॥ १३ ॥ बहिर्ग्रामिनिवासश्च मृत
चेलस्य धारणं ॥ तसंस्मृतिथे च तैश्चंडालस्य विधीयते ॥ १४ ॥ स्त्रीबालाद्युपपन्नरेवात्यानां सिद्धिकारणं ॥ सं
करजातयो ज्ञेयाः पितुर्मातुः स्वकर्मभिः ॥ १५ ॥ इत्याग्नेये वषेति रथर्मा ॥ पुंकर उवाच ॥ अजीवं सुयथोक्तेन
ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ॥ क्षत्रविदश्च धर्मेण जीवन्नेव च शूद्रवान् ॥ १६ ॥ रुषिवाणि ज्यगोरक्षं कुशीदं च विजश्चरे
त् ॥ गोरसं युडलवणं लाक्षामांसा निवर्जयेत् ॥ १७ ॥ भूमिभित्तोषधी हत्वा हत्वा कीदपि पीलिकान् ॥ पुनंति खलु य
ज्ञेन कर्षको देव पूजनात् ॥ १८ ॥ चतुर्गविन्दशं सानां विगंधं धर्मातिनां ॥ कृतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा
ध ॥ सत्यान्तताभ्यामपि वानमृदत्ता कदाचन ॥ १९ ॥ इत्याग्नेये गृहस्थे हस्तयः ॥ पुंकर उवाच ॥ धर्ममाश्रमिणां व

राम

१५२

क्षेत्रे भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ॥ षोडशानुनिशास्त्रीणामायास्तिस्रस्तु गहिताः ॥ १ ॥ व्रजेद्युग्मासु पुत्रार्थं कर्मभावाकर्मि
ष्यते ॥ गर्भस्य स्पृष्टास्तानेव सनं स्य दनात्पुनः ॥ २ ॥ षष्टेष्टमे वासी मंतं क्षत्रियं नाम दंशु ने ॥ अछिन्ननाम्ना क
र्त्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः ॥ ३ ॥ आशौ चेतुः सति क्रांतेनाम कर्म विधीयते ॥ शर्मंतं ब्राह्मणस्योक्तं धर्मं तं क्षत्रियस्य
तु ॥ ४ ॥ युप्रदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ॥ बालं निवेदयेत्तद्वत्तव पुत्रो यमित्युतः ॥ ५ ॥ यथा कुलं तु चूडारु
त ब्राह्मणस्योपनायनं ॥ गन्धमेष्टमे वा देगजदिका दशोत्तये ॥ ६ ॥ गभस्त्रिधा दशो वैश्ये षोडशारादितो मतिः ॥ मुं
जकारत्त्वजाना तु क्रमान्मौंजी प्रकीर्तिता ॥ ७ ॥ मोक्षवैयाघ्रवस्तानि च माणि त्रतचारिणां ॥ पणपिप्पलपीलनां क्रमा
दंडाः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥ केशादशालजारास्तुत्याः प्रोक्ता क्रमेण तु ॥ अवकाः सनपः सर्वे नाम्नी सुशस्तु दंडकाः ॥ ९
वासोपवीते कर्षसि क्षोभोष्णिनां यथाक्रमे ॥ आदिमध्यावसानेषु नवछन्दोपलक्षिताः ॥ १० ॥ प्रथमं तत्र निक्षेपतयत्र
निक्षाध्रवं भवेत् ॥ स्त्रीणाममंत्रतस्तानि विहायस्तु समंत्रकः ॥ ११ ॥ उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेत्तौ च मादितः ॥ अ
चारमग्निकाये च संध्यापासनमेव च ॥ १२ ॥ आयुष्मं प्रीत्यै प्राङ्मुखो जुंक्ते यशस्य दक्षिणा मुखः ॥ श्रियं प्रत्यङ्मुखो
जुंक्ते कुरुते जुंक्ते तु दक्षिणं ॥ १३ ॥ सायं प्रातश्च जुंक्तुं यानमेवास्या सुहस्तकं ॥ मधुमांसे जने सार्धं गीतं तस्यैव वर्जये
त् ॥ १४ ॥ हिंसापरोपवादं च जटिलं च विशेषतः ॥ दंडादिधारयेत्तद्वत्तमस्यैव व्यवहारणं ॥ १५ ॥ वेदस्वीकरणं कृत्वा

स्नायादेवंतुदीक्षणः॥ नैष्टिको ब्रह्मचारी वा देहांते निवसेद्गुरो॥ १६॥ ॥ इत्याद्ये ये ब्रह्मचर्याभिमतः॥ १७॥ पुष्कर उवाच॥
 विप्रश्च तस्मै विंदेत नारायणं स्निग्धं सुतमिषः॥ देवैश्च पुत्रं तथा कामं नार्थं कामपि चोत्तमः॥ १८॥ धर्मकार्याणि स
 वानि न कार्याणि सवर्णया॥ पाणिना त्वाः सवर्णस्तु ग्रीवा तश्च त्रिपाशरं॥ १९॥ वैष्णवा प्रतोदमादद्याद्दशं चैवं
 तज्जासया॥ सक्तकन्या प्रदातव्या हरं स्नाचोरदं भाक॥ अपत्यविक्रया सक्ते निःकृतिर्न विधीयते॥ कन्याया
 नेन च योगो विवाहो यचतुर्थिका॥ २०॥ विवाहमेतत्कथितं रामकर्मचतुष्टयं॥ नरे मते प्रवृत्तिते क्वेय प्रतिते
 पतौ॥ २१॥ पंचस्वापसुनारीणां पतिरन्यो विधीयते॥ मृते तु देवारे दद्यात्तदभावे यथेच्छया॥ २२॥ पूर्वदिशि यमा
 ग्रेष्वा वायव्या चोत्तरात्रया॥ रोहिणी चेति वरणे न गणः सस्यते सदा॥ २३॥ स प्रमात्यं च माहर्षमातृतः पितृतस्तथाः
 चरुयदानं ब्राह्मणाय तत्कुलशीलमताय तु॥ २४॥ तथा गोमिथुना दानादि वा हस्तार्पित्यते॥ प्रोनीता दीयते
 यस्प्राजापत्यासधर्मकृता॥ २५॥ शुक्लेन वा सुरोमं दोगाधवै वरणाभिधः॥ राक्षसो युद्धहरणात्पैशाचः क
 न्यकां छजात्॥ २६॥ वैवाहिके चैव कुर्वीत कुंभकारमदासवं॥ जलाशये हता मृगवाद्याद्यैस्त्रिगृहं नयेत्॥ २७॥
 प्रमुपेके सरे नैव विवाहकार्य एव हि॥ पौषे चैव नेकुं जदिने रिक्ता विधिते यौ न च॥ २८॥ नमुक्ते जीवास्तमिते न श
 शां के ग्रहादिते॥ अर्का किं नौ मयुक्ते वायति पातहते न हि॥ २९॥ सोम्यपि च वायवं सावित्रं रोहणीतया॥ उत

राम.
१५३

रात्रितयं मूलं मेवं पोस्तं विवाहमे॥ ३०॥ तृतीये च तथा षष्टिं दशमे कादशाष्टमे॥ अर्का किंचित्प्रतनयाः प्रशस्ता
 नुक्ते जोष्टमे॥ ३१॥ सप्तम्याष्टमवर्गेषु शेषाः शस्ताः ग्रहोत्तमाः॥ तेषां मपितयामध्याश्रेष्ठशुक्रो न शस्यते॥ विवा
 हे केने कर्तव्या तथैव चतुर्थिका॥ नदातव्या ग्रहास्तत्र चतुराद्यास्तु पंचगाः॥ ३२॥ पर्ववर्जस्त्रियोगछेत्सत्यादत्रा
 सदारतिः॥ ३३॥ इत्याद्ये ये विवाहः॥ ३४॥ पुष्कर उवाच॥ ब्राह्मे मुकुत्रे चोत्वाय विस्वादी न देवतां स्मरेत्॥ उने मूत्रे
 पुत्रे पुरीषे तु दिवा कुयडिं दंडुखाः॥ ३५॥ रात्रौ च दक्षिणे कुयडिं ने संध्ये यादिवा॥ शौचं कृत्वा मृदा च मम नक्ष
 ये हंत धावने॥ ३६॥ नित्यं ने मित्रिकं कामं क्रियां गेमलकर्षणं॥ क्रिया स्नानं तथा षष्ठं षोढा स्नानं प्रकीर्तितं॥ ३७॥ अ
 स्नानस्याफलं कर्म प्रातः स्नानं चरेत्ततः॥ नृमिस्त्रमुधृतपुण्यं ततः प्रस्त्रवणोदकं॥ ३८॥ ततो पिशपततः कुर्या
 द्दं नमः परिमार्जने॥ हिरण्यवर्ष्मस्त्रिनिशान्ते देवीति चाप्यया॥ ३९॥ आपो हि ष्टेति तिस्रि निरिदमापस्तथैव च॥
 ततो जलाशये मग्नः कुर्याद्विंशतर्जले जपं॥ तत्रानुषेण सुक्ते न ददे च षोडशं जलिः॥ ततो गृहे हवनं कुर्याद्विंश
 त्वातु शक्तिः॥ ४०॥ ततः समन्निगच्छेत्पुण्यं गक्षे मार्यमीश्वरं॥ आसनं शयनं पात्रं जायापत्यं कर्मंडलुः॥ ४१॥ आ
 त्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचिर्न वेत्त॥ नाराको तस्य गुर्विणाः पंथा देयो गुरुषु पि॥ ४२॥ कार्या सा स्त्रितया
 भस्मना कामे लयि कुत्सितं॥ अतः पुरं नित्यं गृहं परे नृत्तं न जे न हि॥ नरो हे दिषमां नार्त्तं न दक्षं न च पर्वतं॥ अ

यथितनशोतेषु तथैव स्यात्कृतं हली ॥ १२ ॥ नादारेण विरोद्धेऽस्मिन् चरको निवासयेत् ॥ यथा नेगं न कुर्वीत न च वा
 सो विपर्ययः ॥ १३ ॥ सोमस्य पूजां जन्मर्क्षविप्रदेवादि पूजनं ॥ पृथीचतुर्दशपृथमी अत्यंगं वर्जयेत्तथा ॥ १४ ॥
 हरान् गृहान् मूत्रविशो नोत्र मेवैरमाचरेत् ॥ १५ ॥ इत्याग्नेयेष्टाचारनिरूपणं ॥ १६ ॥ पुष्कर उवाच ॥ यथा शक्तिं प्रवक्ष्या
 मि पुनः पाकेन मन्त्रये ॥ शुद्धे मूत्रपुरीषाद्यैः स्पर्शंतां सुवर्त्मकिं ॥ १७ ॥ आवर्तितं चाप्यथा तु वारिणा मेरता मकं ॥ क्षारेण
 कां स्पलोहानां मुक्तादेः क्षारणे न तु ॥ १८ ॥ अजानां चैव नो ज्ञानां सर्वस्यास्ममयस्य च ॥ शाकरज्जमूलफलवैदलानां
 तथैव च ॥ मार्जनाघृतपात्राणां पाणिना यत्तु कर्मणि ॥ उल्लां बुनासस्नेहानां शुद्धिः संमार्जना नृहे ॥ १९ ॥ सोधना
 प्रोक्षणाद्यस्त्रे मूर्तिका निर्विशोधने ॥ चतुरस्त्रे प्रोक्षणाच्च दारवाणो च तत्क्षणात् ॥ २० ॥ प्रोक्षणात्संहतानां तु प्रवा
 णां च तथोत्तरात् ॥ शयनाशनपाकानां स्पृशः शूर्यशकटस्य च ॥ २१ ॥ शुद्धिः संप्रोक्षणाज्ञेयापेन गेमूलयोस्तथा ॥
 संस्त्रापकानां सूक्तेन शृंगे दंतमयस्य च ॥ २२ ॥ गोवालैः फलपात्राणां मस्तनाश्चरेत्तथा ॥ निर्यासानां गुडानां च ल
 वणानां च शोषयेत् ॥ २३ ॥ कुशं भुक्तं सुमानं च कर्षकं पसि येस्तथा ॥ शुद्धं नदीगतं तोषपण्यं तद्वत्प्रसा
 रितं ॥ २४ ॥ सुखवर्जं च गौः शुद्धं शुद्धमश्वाजयोर्मुखं ॥ नारीणां चैव पाशानां कुलीनानां सुतो मुखं ॥ २५ ॥ रतौ
 प्रवचने चूर्णे मृगव्यायां सदा शुचिः ॥ धुत्का कृत्वा तथा सुस्त्रापीत्वा चां नोधिगात्य च ॥ २६ ॥ रथ्या माकर्षणं वामे क

राम
१५४

सोपि परिधाय च ॥ मार्जरीश्च क्रमाच्छुद्धं शतुर्थे क्रिरजस्वला ॥ २७ ॥ स्त्रात्वा स्त्री पंचमे योग्या पित्रोपि त्रेच कर्मणि
 एका लिंगे मृदं दद्यात् करयोः सिद्धि मूर्तिका ॥ पंचापा नेदं शोकस्मिन् नयोः सप्तमूर्तिकाः ॥ ब्रह्मचारी बर्षे स्त्रा
 नायतीनां च चतुर्गुणं ॥ २८ ॥ श्रीफलैरं सुपट्टानां क्षौमाणां गौरसर्पयैः ॥ शुद्धिः पर्याक्षितो येन मृगलोषा प्रकी
 र्तिताः ॥ पुष्पाणां च फलानां च प्रोक्षणाजलतोः खिले ॥ २९ ॥ इत्याग्नेयेष्टाशुद्धिः ॥ पुष्कर उवाच ॥ प्रेतशुद्धिं प्र
 वक्ष्यामि मूर्तिका शुद्धिमेव च ॥ दृग्गहे सावमाशौ चं सपिंडेषु विधीयते ॥ ३० ॥ जनने च तथा शुद्धिः ब्राह्मणाणां भृगुत्त
 मः ॥ द्वदृग्गहे न राजस्यः पक्षादेः सोयनामतः ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणशुद्धिमाप्नोति क्षत्रियस्तथैव च ॥ विदुः शुद्धिः खिवसा
 त्क्रमात्परः शुचामकः ॥ ३२ ॥ षड्रात्रेण विरात्रेण षड्भिः शूरे तथा विशः ॥ आदंत जननात्सयः आच्छान्ने त्रीकां शु
 तिः ॥ ३३ ॥ विरात्रमात्रादेशादंशरात्रमतः परं ॥ उनत्रिपाक्षिके शूरे पंचाहा शुद्धिरिष्यते ॥ द्वादशाहेन शुद्धिः सा
 त्र्यतीते वत्सरत्रये ॥ गतैः संवत्सरैः षड्भिः शुद्धिमाप्तेन कीर्तिताः ॥ स्त्रीणामरुतचूडानौ विदुः शुद्धिर्नैशिकी स्मृता ॥
 तथा चरुते चूडादीनां महाधुप्यातिबोधवा ॥ विवाहितायां नारी च पितृपक्षे विधीयते ॥ पितुर्गृहे प्रसूतानां वि
 शुद्धिर्नैशिकी स्मृता ॥ मूर्तिका दशरात्रेण शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ॥ विवाहितापि चैतत्कन्यामिष्यते पितृवैरमनि ॥ ३४ ॥ त
 स्त्रिरात्रानस्यतिबोधवानात्र संशयः ॥ समानं खलु सोवर्णं प्रथमेन समापयेत् ॥ ३५ ॥ असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो

न

ना

यथा॥ देशांतरस्यः श्रुत्वा नु कुल्यानां मरणो ज्ञेयः॥ ११॥ यच्च पंचदशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्न वेत्त॥ अर्ततिदशरात्रे तु
 त्रिरात्रमशुचिर्न वेत्त॥ १२॥ मातामहे तथा तीर्त्वा चार्थे च तथा मते॥ रात्रिभिर्मसितुल्याभिर्गन्धैर्विष्णो घने॥
 ३॥ सपिंडे ब्राह्मणे वस्त्रासचापवाविशेषतः॥ दशरात्रेण शुद्धिर्वा दशाहेन नृमिषाः॥ १३॥ वैश्वपंचदशाहेन
 मासश्चेत्तु मार्गविः॥ अछिष्टसंनिधावेकं तथा पिंडं निवेशयेत्॥ १४॥ कीर्त्तयेत्तथा तस्य नाम गोत्रं समाहितः॥
 भुक्तवमुक्षिर्वतेषु पूजितेषु पूजितेषु वनेन च॥ विसृज्या तु पतोयेषु गोत्रनामानुकीर्त्तने॥ चतुरस्रान्वित्तारं तत्र
 वातं तावदंतरं॥ १५॥ वितस्मिदीर्घं कर्त्तव्यं कर्षणं च तथा भयं॥ कर्षणं च समीपेन ज्वालायेज्ज्वलनत्रयं॥ १६॥ जुहुया
 दाहुतीसम्यक् सर्वत्रैव च तृष्टयः॥ पिंडं नर्वपणं कुर्यात्त्रिग्वदेव यत्कुर्यात्॥ १७॥ अनेन दधिमधुना तथा मासेन
 रयेत्॥ सध्यवेदधिमासस्यात्कुर्याद्दशविवर्त्तितं॥ १८॥ अथवा द्वादशाहेन सर्वमेतत्समापयेत्॥ संवत्सरस्य मध्ये
 चेद्वादशाधिमासकं॥ १९॥ तदा द्वादशकेशादेकार्यंतदधिकं भवेत्॥ संवत्सरे समाप्ते तु श्राद्धं श्राद्धवदाचरेत्॥ २०॥ प्रे
 तापतत ऊर्ध्वं च तस्मै वपुरुषत्रये॥ पिंडार्था निर्वपेद्यच्च चतुरस्रसमाहितः॥ २१॥ से सज्जत्वा तु शिवीसमानाहुति
 चाप्स्यथ॥ योजयेत्प्रेतपिंडं तु पिंडेष्ट्ये पुनर्गवि॥ २२॥ प्रेतपात्रं च पात्रेषु तथैव विनियोजयेत्॥ एथ कप्रकर्त्तव्यं क
 र्त्तव्यं तत्कर्म यत्र ये॥ २३॥ मंत्रवर्जमिदं कर्म श्रुत्वा तु विधीयते॥ सपिंडीकरणं स्त्रीणां कार्यमेतत्तथा भवेत्॥ २४॥

राम.
१५५

श्राद्धं कुर्याद्विप्रस्य दंप्रेतकं मानमृद्धकं॥ गंगायां सिकताधारा यथा वर्षति वा सवे॥ २५॥ शक्ता गणयितुं लोके न त
 तीताः पितामहाः॥ कालेशतनगं नीर्यनास्तितस्मात्क्रियां चरेत्॥ २६॥ देवास्त्रया तनास्त्राने प्रेतश्राद्धं कर्त्तव्यं चरेत्॥
 नोपकुर्यान्नरः शौचं प्रेतस्माः मन एव च॥ २७॥ पतितानां च नाशौचं विदुः सुहृताश्च वेदतिव्र॥ ब्रह्मचारी नृपकारो
 कदीक्षिताः॥ २८॥ राजा शाकारिणो ये च स्नायादप्रेतशम्यति॥ मैथुने कटूपे च सद्यस्नानं विधीयते॥ २९॥ द्विजेन निहरिते
 तैश्च श्रेण तु कथं च न॥ न च श्रद्धिजेनादितयोर्दोहो हि जायते॥ ३०॥ अनायविप्रप्रेतस्य वाहनात्स्वर्गलोकनाक॥ सं
 ग्रामे जयमाप्नोति प्रेतैर्नाये च काष्टदः॥ ३१॥ संकल्पे बांधवप्रेतमपस्ये न तो चितिं॥ परिक्रम्य ततस्नानं कुर्यात्सर्वस
 वाससः॥ ३२॥ प्रेताय च तथोदयुस्त्रीस्त्रीश्चैवोदकांजलीन॥ दारे स्म निपदं दत्वा प्रविषेद्यस्तथा शृणु॥ ३३॥ असूतानि क्षि
 पेद्वक्तो निवपत्रं विदस्य च॥ एकः पिंडो दशाहं तेषां शुक्रमकरश्च॥ ३४॥ सिद्धार्थकं सिले विमानयजेद्वासो परं वदन्॥
 अजातदंते तमये शिशौ गर्भस्ते तथा॥ ३५॥ कार्यं नैवाग्नि संस्कारो नैव चास्योदकक्रिया॥ चतुर्थे च दिने कार्यं स्यात्स्थ
 चैव संचयः॥ अस्ति संचयनाहं अंगस्य शो विधीयते॥ ३६॥ इत्याग्नेयेण बाधशौचं॥ पुंकर उवाच॥ शौचाचारं प्र
 वक्ष्यामि मन्वादि मुनिसंमितं॥ रात्रिभिर्मसितुल्याभिर्गन्धैर्विष्णो व॥ ३७॥ चातुर्मासैकपालांते दंशादप्यच मासतः॥ रा
 जयेव च होरात्रैर्वैशाहं चाहमेव च॥ ३८॥ अष्टाहे तु तुष्टस्य द्वादशाहमतः परं॥ स्त्रीणां विंशतिः कथिता स्नानमा

त्रेणवैपितुः॥३॥ स्नानं न हि सपिंडे स्यात्त्रिरात्रं सप्तमाष्टयोः॥ सद्यः शौचं सपिंडानामादंत जनैर्न तथा॥४॥ आचूडा
देकरात्रं स्यादात्र तावत्त्रिरात्रकं॥ अजातदंतं तु मृते कृतं च देवकेया॥५॥ प्रेतेषु मुनिभिर्वर्षे मृते शुद्धिस्तु वैशि
की॥ अहेण क्षत्रियेषु शुद्धिस्त्रिर्वर्षे मृते तथा॥६॥ शुद्धिः श्रेष्ठे पंचमि स्यात्प्राग् विवाहत्विषट्ति॥ यत्र त्रिरात्रं
विप्राणां त्रयोचं संप्रदृश्यते॥७॥ तत्र शूद्रे द्वादशाह पटनवक्षत्रवैश्ययोः॥ अहान्ते वाग्निसंस्कारो मृते तं निरा
नेद्भुवि॥८॥ न चोदकक्रिया तस्य नाम्नि चापि कृते सति॥ जातदंतं स वा कार्या स्याद्येन वमाद्दश॥९॥ एकाहा छु
ध्यते विप्रो यो मृते वेदसमन्वितः॥ हीने ह जितरे चैव अहश्चतुरहस्तथा॥१०॥ पंचाहेनाग्निहीनस्तु दशाहान् जात्य
ण्जुवः॥ क्षत्रियो नवसप्ताहा तश्च वैदिप्रियुणो युतः॥११॥ दशाहा तस्युणो वैश्यो विंशाहा छतएव च॥ दशाहा
छुध्यते विप्रो द्वादशाहेन शूद्रमिपः॥१२॥ वैश्यपंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति॥ युणा तर्क्ये दशाहा शौ अहमेका
हिकं अहे॥१३॥ एकाहा शौ सदा शौ चं सर्वत्रैवं समुहयेत्॥ दासां ते वासि नृतिकाः शिष्याश्चैकत्र वासिनः॥१४॥ स्व
मितुल्यमशौचं स्यात् मृते चापि पृथक् पृथक्॥ मरणादेव कर्तव्यं संयोगो यस्य चाग्निभिः॥१५॥ दाहाद्द्विंशौ च
स्याद्यस्य वै तातिको विधिः॥ सर्वेषामेव वर्णानां त्रिरात्रात् स्युर्न न वेत्॥१६॥ त्रिचतुःपंचदशभिः स्मृत्पावर्णिक
मेणतु॥ चतुर्पंचमे चैव सप्तमे नवमे तथा॥ अस्मिन् च यनं कार्यं वर्ष्मना मानुषवशाः॥ अहस्त्यदत्र कन्या सुप्र

दत्ता सुअहं न वेत्॥ दक्षिणा संस्कृता स्वेवं वस्त्रादिषु विधीयते॥ पितृगोत्रं कुमारीणां मृदानां भर्तृगोत्रतः॥१७॥ ज
लप्रदानं पित्रेण उक्ताहे चो न यत्र तु॥ दशाहोपरि पित्रोः सऽहितुर्मरणे अहं॥१८॥ सद्यः शौचं सपिंडानां पूर्वच
डाकृते विजः॥ एकाह तोत्या विवाहाद्दूर्ध्वहस्तौ दका अहं॥१९॥ पक्षिणी च्चात पुत्रस्य सपिंडानां च मध्यतः॥ दशा
हा छुध्यते विप्रो जन्महानोऽस्यो निषु॥२०॥ पड्डिस्त्रिभिरहैकेन क्षत्रविदश्श्रयो निषु॥ एतत्तत्रेयं सपिंडानां वसो
चानौरसादिषु॥२१॥ अनौरसेषु पुत्रेषु स्यात्प्रायस्य तृणाशुचः॥ परपृष्वसु च स्त्रीषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते॥२२॥ वृषा
संकरजातानां प्रवृज्या सुचतिष्ठतां॥ आत्मनः सागिनां चैव निवर्तते दकक्रिया॥२३॥ मात्रैकया हि पितरोऽत्रातरे म
न्यत्र गामिनौ॥ एकाहः स्तर्कतत्र मृतके तु तथा न वेत्॥ सपिंडानां मृगौ च हि समानौ दकतां वदे॥ बाले देशंतरस्ते
च पृथक्पिंडे च संस्थिते॥२४॥ सर्वासां जलमाप्नुय सद्या वहि शुध्यति॥ दशाहेन सपिंडांस्तु शुध्यते प्रेतस्तर्कं॥
२५॥ त्रिरात्रेण सुकृत्यास्तु स्नानात् शुध्यति गोत्रिणः॥ सपिंडा तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते॥२६॥ समानो दकता
वस्तु निवर्तते चतुर्दशात्॥ जन्मनामस्तु ते चैके तत्परंगोत्रमुच्यते॥२७॥ विगतं तु विदेशत्वं शृणुयाद्योऽहं विंशौ॥ यत्ते
षंदशरात्रं स्यात्तावदेवाशुचिर्न वेत्॥२८॥ अतिक्रान्ते दशाहेन त्रिरात्रमशुचिर्न वेत्॥ संवत्सरे यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो वि
शुध्यति॥२९॥ मातुले पक्षिणी रात्रि शिष्यसंबंधनेषु च॥ मित्रे जा मातरि प्रेते दोहि त्रेज गिनी सुते॥३०॥ शालके तत्सुते

चेवस्नानमात्रे विधीयते॥ मातामहोतथावापि मृते मातामहोत्सवं॥ ३४॥ दुर्गिर्क्षिराष्टसंघाते प्रागतायां तथापि॥ ३५॥
 पसर्गमृतानां च द्वादशविधा तथा॥ ३५॥ सत्रिब्रतिब्रह्मचारीसंग्रामे देशविप्रवे॥ दानेयज्ञे विवाहे च सद्यः शौचं वि
 धीयते॥ ३६॥ विप्रगोनृपहं त्रौ नो मे नृजं चात्माघातिनां॥ असाधमाधियुक्तस्वाध्याये चाक्षयस्य च॥ ३७॥ प्रायश्चि
 त्तं मर्याजातमग्निं तोषप्रवेशनं॥ अथमानादनुक्रोधात्स्वाहेत्यतिभवाद्गयात्॥ ३८॥ उदुच्चम्रियते नारी पुरुषो वा
 कथं च न॥ आत्मघाती चैकलक्षं वसेत्सनरके शुचौ॥ ३९॥ त्रिरात्रं तत्र वा शौचं द्वितीये चास्त्रिंशं च॥ तृतीये तद
 कं कार्यं चतुर्थे श्राद्धमाचरेत्॥ ४०॥ विद्युदादिहतानां च अहं शुद्धिः सपिंडके॥ पापं डाश्रिता नर्तघ्नो नाशो चोनाद
 गास्तियः॥ ४१॥ पित्रमात्रादिघाते तु श्राद्धं वासात्पुष्पैः॥ अतीते हेतु कर्तव्यं प्रेतकार्यं यथाविधि॥ ४२॥ यः क
 श्चिन्नुहरेत् प्रेतमसपिंडं कथं च न॥ स्नात्वा स चैलं स्पृष्ट्वा शिष्टं प्राशपविशुध्यति॥ ४३॥ यद्यन्ममंति ते पांडुदशा
 हेने च शुच्यति॥ अन्नदानान्ममकैव न चेतस्मिन् गृहे वसेत्॥ ४४॥ अनायं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहेति विजातयः॥ पदे पदे
 यत्त फलं शुद्धिः स्यात्स्नानमात्रतः॥ ४५॥ प्रेती नृते क्षिजः शूद्रमन्नगच्छेत् अहा ह्युचिः॥ मृतस्य बांधवैसाईरु
 त्वाचपरिदेवने॥ ४६॥ वर्जयेत्तदहोरात्रं दानं श्राद्धादिकर्म च॥ शूद्रायाः प्रशवोगे हे शूद्रस्य मरणं तथा॥ ४७॥
 चांडाजितुपरित्यज्य अहा ह्युचिः॥ न विप्रं स्वेष्टुतिं हस्तु मृतं शूद्रेण नापजेत्॥ ४८॥ न ये त्रप्रेतं स्नापितयाष्ट

राम.
१५७

जितं कुसुमैर्दहति॥ न गृहे हृदये न च किंचिद्देयं परित्यजेत्॥ ४९॥ गोत्रजस्तु गृहीत्वा तु चितामारोपयेत्तदा॥ आहिताग्नि
 र्थयान्यायं दग्धवस्त्रिनि रग्निनि॥ ५०॥ अनाहिताग्निरेकेने लौकिके नापरोजनः॥ अस्मात्त्वमधिजातो स्मिन्त्वदयं जाय
 ते पुनः॥ ५१॥ असौ स्वर्गाय लोकाय मुखाग्निं प्रददेत्सुतः॥ स रुद्रासिंचं तूदकनामा गात्रेण बांधवः॥ ५२॥ एवं माता
 महानां च प्रेतानां चोदकक्रिया॥ कार्या देयं संधिपुत्रां स्वश्रियश्च सुरर्त्विजो॥ ५३॥ अपनः शौचं च मितदेशाहे च सु
 तोषयेत्॥ ब्राह्मणे दशपिंडं शुद्धिः क्षत्रिये द्वादश स्मृता॥ ५४॥ वैश्ये पंच दश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत्सकीर्तिनाः॥ पुत्रो वा पुत्रि
 काभ्यो वा पिंडं दद्याच्च पुत्रवत्॥ ५५॥ विद्वत्पतिं वपुत्राणि च पुत्री द्वारिवेशपतः॥ आचम्य वाग्निमुदकं गोमयं गौरसर्षपा
 न्ना॥ ५६॥ प्रविशेयु समालस्य कृत्वा श्मनियं दशानैः॥ अक्षरलवणान्नापनिर्मसा नृमिश्रायितः॥ ५७॥ क्रीतलुब्धा
 रानास्नाताश्चादिकत्रादिशाहकृतः॥ अना विब्रह्मचारी तु कुर्यात्पिंडोदकादिकं॥ ५८॥ यद्येदं शावमाशौचं॥ ५९॥ पुष्करजः॥ संस्कृतस्मा संस्कृतस्य
 स्वर्गो मोक्षहरेः स्मृतो॥ अस्यां गंगानसि क्षेपात्प्रतस्याभ्युदयो भवेत्॥ ६०॥ गंगो तोये न रस्यास्त्रियावन्नावांगिरिस्थितिः॥
 आत्मनस्माग्निनां स्ति पतितानां तथा क्रिया॥ ६१॥ तेषामपि तथा गांगे तीयेत्यायतनं हितं॥ तेषां दत्तं जलं चांते गगने तत्प्रली
 येत्॥ ६२॥ अनुग्राहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च॥ नारायणवलिः कार्यस्तेनानुग्रहमश्नुते॥ ६३॥ अक्षयपुंडरीकाक्षस्त

त्वदन्तननरपति॥ पतने जायते यस्मात्तस्मात्पौत्रं जनार्दनः॥ ५॥ पततो नुक्ति मुक्तिरिषदमेको हरिर्ध्रुवं॥ धृष्टालोकां नीय
मानान् सहायं धर्ममाचरेत्॥ ६॥ मृतोऽपि बांधवा शक्तो नानुगंतुं नरं मते॥ यथा वज्रं हि सर्वं स्पृशेद्यथा विनिघते॥ धर्म
एको नुयासे न यत्र कचन गामिने॥ स्वकार्यमद्य ऊर्ध्वं तर्ह्यर्धं चापरास्तिके॥ ७॥ न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वा स न वा रु
ते॥ क्षेत्रा परगृहं शक्तमनवगतमानसं॥ ८॥ वृकी वोरणमासाद्य भृत्करादाय गच्छति॥ न कालस्य प्रियः कश्चित् दे
ष्माश्चास्य न विद्यते॥ ९॥ पापक्षेकमणिक्षीणे प्रसद्य हरते जनं॥ नाप्राप्तकाले प्रियते विदुः शतशतैरपि॥ १०॥ कुशा
ग्रेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकाले न जीवति॥ ऊर्ध्वं धानि न मंत्रद्यास्त्राप्यंते मृत्युना त्विते॥ ११॥ वत्सवत्प्राक्तं कर्म कर्तारं वि
दते ध्रुवं॥ अयक्तादियक्ता मध्यमयक्ता निधनं जगत्॥ १२॥ कौमारादियथा देहांतरागमः॥ न वमन्यथा वस्वगृ
ह्णासे न शरीरकं॥ १३॥ इत्याग्नेये शौचं॥ पुष्कर उवाच॥ वानप्रस्थयतीनां च धर्मं वक्ष्ये धुना मृत्यु॥ जटित्वमग्नि
होतृत्वं ब्रह्म व्याजिनधारणं॥ वने वासः पयो मूलनीवारफलवृत्तिता॥ प्रतिगृह्णीति वृत्तिश्च विस्नानं ब्रह्मचारिता॥ १४॥
देवातिथीनां पूजा च धर्मयं वनवासिनः॥ गृहीष्यथा पंचद्वारण्यं समाश्रयेत्॥ १५॥ तृतीयमायुषो नागमेका
की वासनायकः॥ त्रिषु पंचतथानित्यं वर्षस्विनावकायिकः॥ १६॥ आर्द्रवासाश्च हेमं ते यश्चोन्नं चरते वनी॥ अपराजि
तां वा स्थायव्रजे देशमजित्यगः॥ १७॥ इत्याग्नेये वानप्रस्थाश्रमः॥ पुष्कर उवाच॥ अति धर्मं प्रवक्ष्यामि ज्ञानमोक्षा

देहेतया

राम.
१५६

दिदर्शकं॥ चतुर्थमायुषो नागं सत्कासंगात्परिव्रजेत्॥ १८॥ यदि क्रिविरजे क्षीरः स्रद क्रैचपरिव्रजेत्॥ प्राजापत्यो नि
रूपे हि सर्वं वेद सदक्षिणं॥ १९॥ आत्मन्यग्नी न समारोप्य यद्रथ ब्राह्मणो गृहान्॥ एकावचरे नित्यं ग्राममं नार्थमाश्र
येत्॥ २०॥ उत्सृक्ष्य कोमुनिर्तानं तथा चैव समन्वितः॥ कथानं वृक्षमूलानि कुवेरमसहायता॥ २१॥ समता चैव सर्वस्मि
न्नेतुं मुक्तस्य लक्षणं॥ नाग्निं देत मरणं नाग्निं देन जीवितं॥ २२॥ कालमेव प्रतीक्षेत्तानि देशं भृतकोपया॥ हृष्टिपूतं स
सेत्सा देवस्त्रष्टे जलेऽपि वेत्॥ २३॥ सत्यं दृष्टे वदेद्वाक्यमनः शतं समाचरेत्॥ आनीय दारुपात्राणि मन्मथं वैष्णवं यजेत्॥
२४॥ विधमेत्यस्तमुखले च्यंगारे मुक्तव्रजे॥ वृत्ते शरावसं पाते निक्षानित्यं यतिश्चरेत्॥ २५॥ मधुकरमसं कंसि प्राक्
प्रणीनामयाचितं॥ कालिकं चोपपन्नं च नैक्षं पंचविधं स्मृतं॥ २६॥ पाणिपात्री प्रवेद्या पीयात्रामात्रान्माचरेत्॥ न वेत्
स्वेव गतिं नृणां कर्मदोषसमुद्भवा॥ २७॥ शुद्धनावश्चरेद्दमं यत्र तवाग्रमेरत॥ समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं
फलं कतकं वृक्षस्य पदं पुष्पं प्रसादकं॥ न मामग्रहणा देवतस्य वारी प्रसीदति॥ २८॥ अजित्स्वखंडकः पंगुरंधो वधि
रावच॥ अजिश्च मुच्यते जिहुरजाती तसंश्रयेते क्षिजः॥ २९॥ तेषां स्नात्वा विशुद्ध्यर्थं प्राणान् यामा नृषडाचरेत्॥ अ
स्ति नृणां स्नायुयुतं मांसं शोणितलेपनं॥ चर्मविनचंडं गंधं पूं मूत्रपुरीषयोः॥ जराशोकसमाविष्टं रोगाय तन
मातुरं॥ ३०॥ रजस्वनमनित्यं च नृता वासमि मं त्यजेत्॥ धृतिः क्षमा दमोस्ते योश्च मिन्द्रियनिग्रहेः॥ ३१॥ क्रीर्विद्या

सत्यमक्रोधोदशकंधर्मलक्षणं॥ चतुर्विधाभोक्ष्यवस्तु ऊटीचकवरुदको॥१७॥ हंसपरमहंसश्च यो यः पश्चात्स
 उत्तमः॥ एकदंडी त्रिदंडी वा योगी मुचेतबंधनात्॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं परिग्रहो॥ यमापंचांगवि
 यमाः शौचं संतोषणं तपः॥१८॥ स्वाध्यायेश्वरपूजा च परमकायासनं यतेः॥ प्राणायामस्तु विविधः सगर्भो गभ्रव
 च॥२०॥ जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्तु गनकः॥ मत्स्येकाद्विविधः सोपि पूरकं न करे चक्रेः॥२१॥ पूरणात् पूरको
 वा योनौ श्वलाघातकं नकः॥ रेचनाम्रेचकप्रोक्ता मात्रा तेरेन च विधा॥२२॥ स्वादशांतश्चतुर्विंशतपः त्रिंशत्मात
 को धरः॥ जालोलघुक्षरो मात्राप्रणवादिश्च रेखनेः॥२३॥ प्रसाहरो जपकानां ध्यानमीश्वरचितने॥ मनोवृत्तिवरिणा
 स्मात्समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः॥२४॥ अयमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनंतकं॥ ज्ञानमा नंदकं ब्रह्म तत्तमस्य हंमस्मि स
 न्॥२५॥ परब्रह्म ज्योतिरात्मा वासुदेवो विमुक्तये॥ देहेन्द्रियमा ना बुद्धिः प्राणाहंकारवर्जितः॥२६॥ जाग्रतस्वप्न
 सुषुप्तादिमुक्तब्रह्म तुरीयकं॥ नित्यमुद्रबुद्धयुक्तसमा नंदमयं॥२७॥ अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सहसं हरिः॥
 सो वादित्ये च युरुषसो सा वह्नरुदये॥२८॥ सवरेण परित्यागि समुद्रः स्वमुखक्षमी॥ नावश्चुद्धिश्च ब्रह्मा इन्द्रि
 त्वा ब्रह्म न वेनरः॥२९॥ आवाद्या पीणिमासां च चातुर्मासं व्रतं चरेत्॥ ततो व्रजे नवम्या दौ संधिषु वापि राजयेत्॥
 ३०॥ प्रायश्चित्तं पतीनां च ध्यानं वासुगमस्तथा॥॥ इत्यादि ये यतिधर्माः॥॥ पुंकर उवाच॥॥ मनुर्विष्णु र्जातिवत्को ह

रितो न्निर्ममो गिराः॥ वशिष्टदक्षसंवत्शतात्पराशराः॥१॥ आपस्तंबोशनो व्यासः कात्यायन ह्यहस्पती।
 गौतमाशंखलिसितौ धर्ममते पथा क्रवन्॥२॥ तथा वक्षे समासेन मुक्तिमुक्तिपदं शृणु॥ प्रव्रतं च निवृत्तं च विवि
 धं कर्म वैदिकं॥३॥ काम्यं कर्म प्रवृत्तं स्या निवृत्तं दानपूर्वकं॥ वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः॥४॥ अहिं
 सा गुरुसेवा च निम्रेय सकरं पूरे॥ सर्वेषामपि वैतेषा मायुर्जनि परं स्मृतं॥ तत्वा श्रीसर्वविद्यानां प्राप्यते त्यक्तं त
 तः॥५॥ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चापरे॥ समं पश्यन्मायाजी स्वाराज्यमधिगच्छति॥६॥ आत्मज्ञाने स
 मे च स्मात् वेदाभ्यासे च युत्नवान्॥ एतदिजन्म सामग्यं ब्राह्मणस्य विशेषतः॥७॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्र त
 त्वाग्रमेव सत्॥ इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पते॥८॥ स्वाग्रायानां मुपाक्रमं प्रावण्यां प्रावणं न तु
 हस्तेनौषधिना वेवापेचम्यां प्रावणे यवा॥९॥ पीषमासस्सोहिण्यामष्टकायामयापि वा॥ जलाते छंदसां ऊ
 र्पाङ्गसर्गविधिवद्विहः॥१०॥ अहं ज्योतिरनाध्यापशिष्यत्वरुतुबेधुषु॥ उपाक्रमणिचोत्सर्गस्वशाखाया वि
 ये सते॥११॥ संध्यागर्जितनिर्घातेन कपोलानि पातने॥ समाप्यं वेदं कनिष्ठा माराण्यकमधीत्य च॥१२॥ पंच
 दशां चतुर्दशां च एम्यारा ऊसतके॥ रुतुसंधिषु तुक्तावाश्चादिकं प्रतिगृह्य च॥१३॥ पञ्चमं दक्ष नृकुल
 श्वादिमाजरिशूकरैः॥ रुतेतरेत्वे होरा वंशकपातेतथोच्छ्रयोः॥१४॥ श्वकोष्टगदजीवकः सामवाग्मात्रं निस्स

ने॥ अमेधशब्दश्रुतांस्मशानपुतितांतिके॥ १५॥ पुष्कामपिणि रंजोत्तरद्वारेतिमारुते॥ पांशुवर्षदिशो
 दाहेसंध्यानीहारनीतिषु॥ १६॥ अवतः प्राणवाधेचक्षिष्येचगृहमागते॥ खारोष्ट्रपातहस्सश्वनीकावक्षा
 दिरोहणे॥ १७॥ सप्तविंशदिनाध्यायानेतांस्मानकालिकानविदुः॥ १८॥ इत्याग्नेयेधर्मशास्त्रे॥ १९॥ पुष्कर३०॥ ॥ ॥
 कालेप्रवक्ष्यामिभुक्तिप्रदंशृणु॥ निमंत्रयिष्यामिपूर्वकस्मागतेनापराहृतः॥ २०॥ प्राप्नोष्वेवशयेत्येव
 ण्यान्दैवेचपित्रके॥ अधर्मान्प्राग्दसंदैवत्रीनृपेभ्यश्चैकमेववा॥ २१॥ मातामहानामप्येवंतंत्रेवावेश्य
 देविके॥ पाणिप्रक्षालनं दत्वा विष्टरार्थं कुर्यान्नपि॥ आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवास इत्तवा॥ यवेरन्वविकीर्त्या
 यन्नाजनेसपवित्रके॥ शनौ देव्यापयः क्षित्वायवोसांति यवोस्तथा॥ यादियातिमंत्रेण हस्तेत्यर्थं विनिक्षिपेत्
 ५॥ दलोदकं गंधमाल्यं धूपदानं सदीपकं॥ अपसव्यंततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं॥ ६॥ द्विगुणं सुकृशं
 न कृत्वा त्वं तस्तेष्टवापितन॥ आवात्य तदनुज्ञातो जपेदायतनस्ततः॥ ७॥ यवार्थं स्तुतिलेकार्या कुर्या
 दध्मीदिपूर्ववत्॥ दत्वा यं संप्रदासे पात्रे कृत्वा विधानतः॥ ८॥ पितृभ्यस्तस्मानमसीति नृपं पात्रं करोत्यधः
 अग्नौ करिष्य आदाय पृच्छत्यनंद्युतं॥ ९॥ कुरुष्वेति युज्यंतातो कृत्वा त्रौ पितृपूजवतः॥ कृतशेषं च दद्यात्तुभ्राज
 नेषु समाहितः॥ १०॥ यथा लाभोपपन्नपुत्रौ प्येषु तु विशेषतः॥ दत्त्वा न एधित्री पात्रं इति पात्राणि मंत्रेण॥ ११॥ कृत्वे

राम

१६०

त्र २

दविस्तुरित्यंते द्विजांशुं निवेशयेत्॥ सव्या रुतिकं गायत्रीं मुधुवाता इति नृचं॥ १२॥ जप्त्वा यथा सुखं वाचं भु
 जानां स्तेपि वाग्यतः॥ अन्नमिष्टं हविष्यं च दद्याज्ज्ञापयिकं॥ १३॥ अन्नमादाय तस्मात्स्वशेषं चैवानुमान्य
 च॥ तदन्नं प्रकिरेत् नृसौ दद्यादापसकृतसकृतं॥ १४॥ सर्वमन्नमुपादाय सतिले दक्षिणामुखः॥ उच्छिष्टं
 निधौ पिंडान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत्॥ १५॥ क्षिपेद्यस्तु स्वधेतुस्काभर्मोसिंचेत्तोजलं॥ प्रीयेतामिति वा देवं विश्वेदे
 वाजलं ददत्॥ १६॥ दातारो नो भिवर्द्धते वेदासंततिरेव च॥ श्रद्धा च नो मायगमतव कुदेयं च नो स्त्विति॥ १७॥
 इत्युक्त्वा तु प्रियावाचप्रणिपत्य विसर्जयेत्॥ वाजे वाजे इति प्रीतिः पितृपूर्वं विसर्जयेत्॥ १८॥ यस्मिंस्तु संप्रवाह
 र्मर्घपात्रे निपातिताः॥ पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत्॥ १९॥ प्रदक्षिणमनुब्रज्य पुक्ता पितृसेवितं
 ब्रह्मचारी न वेत्तां तुरजनीं ब्राह्मणैः सह॥ २०॥ एवं प्रदक्षिणं कृत्वा हृदौ नो दीमुखान् पितृन्॥ यजेत दधिकं कंधु
 मिप्रान् पिंडान् यवैः क्रिया॥ एको हिष्टं देवहीनमेकार्घ्यैः कपवित्रकं॥ आवाहनाग्नौ करणरहितं त्यपसव्यवत्॥
 उपतिष्ठतामित्युक्तं स्वाने पितृविर्जने॥ अग्निरप्यतामितीव देत ब्रूयुस्ति हिरताः सह॥ गंधोदकं तिलैर्पुक्तं कुर्या
 त्पात्रचतुष्टयं॥ अर्घ्यं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं विमोचयेत्॥ ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं सर्वविदाचरेत्॥ एतत्सपि
 ङीकरणं शिको हिष्टं स्त्रिया सह॥ २५॥ अर्वाक्सपिं डीकरणं यस्य संवत्सरो न वेत्॥ तस्मात्पन्नं सोधुं न दद्या

तसं वत्सरं दिजे ॥ २६ ॥ मृता इति च कर्त्तव्यं प्रतिमा संचवत्सरं ॥ प्रति संवत्सरं चैव श्राद्धं वै मासिकं भवत ॥ हविष्या
 नं सर्वे मासं पायसेन तु वत्सरं ॥ मत्स्यहारिण कौरभ्रशकुन छाग पार्षते ॥ २७ ॥ एणसे रववारा हराशौ मासे
 यथाक्रमं ॥ खड्गमिषं महाशल्कं मधुसूतनमेव च ॥ २८ ॥ जोहामिषं कालश्राकं मासं वा ग्रीणसस्य च ॥ यद्ददा
 ति गयास्वश्च सर्वमानेभ्यः मुच्यते ॥ तथा वर्षा त्रयोदश्यां मघासु च न संशयः ॥ कन्या कन्या वेदि नश्च शूलमुर्या
 न सुतानपि ॥ २९ ॥ द्यूतं रुषं च वाणिज्यं दिशफिकरा फंतया ॥ ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान् स्वर्गसिंसे सकृत्पके ॥ ३०
 जातिश्रेष्ठं सर्वकामानाप्नोति श्राद्धदः सरा ॥ प्रतिपत्प्रवृत्तिवेतां वर्जयित्वा चतुर्दशी ॥ ३१ ॥ राखेण तु हता ए
 वेते पातवप्रदापयेत् ॥ स्वर्गं ह्यपत्यमोजश्च शौर्यक्षेत्रं वलंतया ॥ ३२ ॥ पुत्रान् श्रेष्ठान् सप्तौ नाग्यमपत्यमुरस
 तौ सुतान् ॥ प्रहज्यवक्तो पुत्रान् वाणिज्यं प्रकृतिंतया ॥ ३३ ॥ आरोग्यं त्वं यशो वितशोकतां परमो गतिं ॥ धनं वि
 द्यामिषकसिद्धिं कृष्णं गन्धान् प्रजाधिकं ॥ ३४ ॥ अश्वाना युष्मद्विधिवत्पतश्राद्धं प्रयच्छति ॥ रुत्रिकादिनरुष्यं
 ते सकामानां नृयादिमान् ॥ ३५ ॥ वसुरुद्रादिति सुताः पितरः श्राद्धदेवताः ॥ ग्रीणयेति सनुष्याणां पितृहन् श्राद्धेन
 तर्पिता ॥ ३६ ॥ आयुः प्रजां धनं विद्यास्वर्गमोक्षं सुखानि च ॥ प्रयच्छेत्तु तयाराज्यं ग्रीता नृणां पितामहः ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यादि
 ये श्राद्धं धकृत्यः ॥ ॥ पुष्करजवाच ॥ ॥ श्रीकामशान्तिकामो वाग्रहयज्ञं समाचरे ॥ वृष्ट्या युः पुत्रकामो वा तथैवाभि

राम.

१६१

चरन्तुनः ॥ १ ॥ सूर्यसोमो मंगलश्च बुधश्च यहहस्पतिः ॥ शक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः मृताः ॥ २ ॥ ताम्र
 कान्तस्फटिकाश्रुतं च दनात् स्वर्णकादुन्नो ॥ रजतादयसः सीसाः क्रुद्धाः कार्याः क्रमादिमे ॥ ३ ॥ स्ववर्षे वा यजेदयं गं
 धं मेडलकेषु वा ॥ यथावर्णं प्रदेया निवासं सिकुसुमानि च ॥ ४ ॥ गंधाश्च बलपश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ॥ कर्त्त
 व्यं मे व्रतं तश्च प्रवरप्रतिदेवते ॥ ५ ॥ आरुस्नेहं सं देवा अग्निमृद्नादिवः ककुत्त ॥ उद्धुधस्वेति च कुर्यात्तथा संस्यं
 प्रकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥ बृहस्पतेति यदर्थं स्यैवां नात्यरि श्रुतः ॥ शनो देवीस्तथा कांडातकेतु रुणां वेति मास्तथा ॥ ७ ॥ अ
 र्कः पालाशखदिरावपा मार्गेथ पिष्यतः ॥ उडंबरः शमी हर्षाश्रुशमिधः क्रमात् ॥ ८ ॥ एकैकस्याप्यष्टाते
 अष्टाविंशतिरेव वा ॥ होतव्या मधुसर्पिर्मोदघ्राचैव समन्विताः ॥ ९ ॥ गुडोदनं पायसं च हविष्यक्षीरपाष्टिकं ॥ दध्ने
 दनहविः पृथान् मासं चित्रान् मेव च ॥ १० ॥ दद्यात्ग्रहक्रमादेतान् दिजे सोमोजने बुधः ॥ शक्रितो वायुपालार्म
 सकृत्पविधिपूर्वकं ॥ ११ ॥ धेनुं शंखस्तथानडान् हेमवासो हयः क्रमात् ॥ रुक्मागो वायसं छाग एते वै दक्षिणाः
 क्रमात् ॥ १२ ॥ यस्म्यप्यपदा दुस्त्वः सतं यत्नेन पूजयेत् ॥ ब्रह्मणे पावरोदतः पूजिता पूजयिष्यत ॥ १३ ॥ ग्रहाधीनान्
 रं प्राणां मुञ्छयाः पतनानि च ॥ भावाभावौ च गतस्तस्मात्सूज्यतमाग्रहात् ॥ १४ ॥ ॥ इत्यनेनैव ग्रहपूजा ॥ ॥ अग्नि
 रुवाच ॥ ॥ ध्येय आत्मा स्थितो यो सोऽदये दीपवत्प्रभुः ॥ अमन्यविषयं कृत्वा मनो बुद्धिस्तृतीया ॥ १ ॥ श्राद्धं तु ध्या

विनेदेवंगयेदधिधृतः पयः॥ प्रियंगवो मसुराश्च वातकिः कोद्रवानहिः॥२॥ केयोयदास्यं यंसते पर्वसंधिषु
हस्तैश्चायातुसाजेयाश्चाददानादिकेक्षया॥३॥ पित्रे चैव यदा सोमो हंसे चैव करे स्थिते॥ तिथिर्वैव स्वता प्रोक्ता सा
छाया कुंजरस्य तु॥४॥ अग्नौ करणशेषं तनदद्यादैश्वदेविके॥ अग्न्यावेतुविप्रस्य हस्ते दद्याद्भुदक्षिणे॥५॥ न
स्त्रीऽप्यतिजारेण न विप्रो वेदकर्मणा॥ बलात्कारेण च कृत्वा चेतचौर इह स्मृते पिवा॥६॥ सत्यजेदपि तो नारी क्रतुका
लेन श्रुति॥ यात्रात्ममतिरेकेण द्वितीयं नात्र पश्यति॥७॥ ब्रह्मभूतः स एवेह योगी वासुरतो मम॥ विषयेन्द्रियसं
योगात्केचिद्योगं वहन्ति वै॥८॥ अधर्मधर्मबुद्धेस्तु गृहीतस्तेन पंडितैः॥ आत्मनो मनसश्चैव संयोगे च तथा परे॥९॥
वृत्तिहीनं मनस्कृत्वा क्षेत्रज्ञपरमात्मनि॥ एकीकृत्य विमुच्येत दद्यात् योगो यमुत्तमः॥१०॥ ऊर्ध्वेऽपि पंचमिग्रसिः स
हस्रमहत्तरः॥ देवासुरमनुष्ये च सिजेतुं चैव शेषं॥ बहिर्मुखानि सर्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै॥ मनसैवेन्द्रियग्रा
मे मनश्चोते नियोजयेत्॥ सर्वज्ञावविनिर्मुक्तं क्षेत्रज्ञं परमं न्यसेत्॥ एतत्तज्ज्ञानं च ध्यानं च शेषाने गुरुविस्तराः॥
यत्रास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते॥ कथ्यमानं तथा तस्य हृदये नावतिष्ठते॥ स्वयं वेद्यहितं ब्रह्म क्रमारी स्त्री
मुखं यथा॥ अयोगी नैव जानाति जायं को हि घटं यथा॥१५॥ संन्यसंते हि जं हृद्वा स्थानां च लतिना स्करः॥ एष मे म
उन्नेभित्वा परं ब्रह्माभिगच्छति॥१६॥ उपवासव्रतं चैव मुने तीर्थफलं तपः॥ विजः संपातनं चैव संपन्नं तस्य तत्क

राम
१६२

न प्रस्थापयति नृप॥१४॥ उक्तं आश्रमधर्मस्तु धर्मस्यास्य च हापनः॥ षाड्गुणाश्चाभिजित्वा नाशो दृष्टा स्वः स्तदा
कृतः॥१५॥ सत्रे धामं न्यपाशात्सहृद्वा यतिमानवा॥ उभयोर्येव्यवहारी तु दंडवारणमेव च॥१६॥ तुल्यार्था
नां विकल्पः स्यात्प्रागमूलः प्रकीर्तितः॥ वेदे तु विहितो धर्मः स्मृतौ तादृश एव तु॥१७॥ अनुवादः स्मृतिः सूक्त
पापार्थमिति मानवाः॥ स्यादष्टचत्वारिंशद्भिः संस्कारैर्ब्रह्मलोकगः॥१८॥ गार्गाधिनं पुंसवनं सीमं तो न्नय
नेततः॥ जातकर्मनाम कृतिरंन प्राशनं च डकं॥२०॥ संस्कारश्चोपनयनं वेदव्रतं च तुष्टयं॥ स्नानं सधर्मचा
रिण्या योगः स्याद्यज्ञपंचकं॥२१॥ देवयज्ञपितृयज्ञो मनुष्यज्ज्ञतपंचको॥ ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकः यज्ञसंस्त
पुरोष्टकः॥२२॥ पार्वणिश्चादश्रावण्याग्नेहायणी चैत्रपि॥ आश्वयुजी सप्तहविर्घ्नसंख्यास्ततः स्मृता॥
२३॥ अग्न्याध्वेयमग्निहोत्रं दृष्ट्वा तपो धर्मास्तकः॥ सोत्रामणिसप्तसोमसतामिष्टो ओमेदितः॥२४॥ द
याक्षमानस्यायश्चानायासोऽथ मंगले॥ अकार्पण्या स्पृहा सौचं यस्मै ते परमं व्रजेत्॥२५॥ प्रचारे मेषु ने चैव
प्रस्तावे दंतधावने॥ स्नाने भोजनमुष्टं च सप्तमं कुरुष्व वर्जयेत्॥२६॥ स्वादुप्रेष्यं न गृह्णीयात् देवयोग्यं तदी
रितं॥ अग्न्यगोत्रात्मसंबंधं तस्याग्निददातियः॥२७॥ पिंडं चोदकदानं च सदृशं हंसमापयेत्॥ उदकं च त
णं न स्मधारपणास्थिं वच॥२८॥ अभिरंतरितं कृत्वा पंक्तिदोषान विद्यते॥ पंचप्राणाऽतीर्द्धा दनामो गृह्ये

राम
१६३

य

१७॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥ सावित्रा रूपं परनास्ति पावनं परमं स्मृतं ॥ १८॥ पूर्वस्त्रियः सुरैर्नुक्ताः
सोमगंधर्वविक्रिभिः ॥ जुंजते मानवा पश्चात्तनैता दुष्पतिकेन चित् ॥ १९॥ असवर्षेन योगं न स्त्रीणां यो नो निषिच्य
ते ॥ अश्वत्थानुनवेनारीयावत्संनमुच्यते ॥ २०॥ निसर्गते तु ततः शिखरे जसाश्च्यते ततः ॥ ध्यानेन सह शान्तिनास्ति
शोधनं पापकर्मणां ॥ अपाकेषु पिबुजानो ध्यानेनैव विमुच्यते ॥ आत्मध्याता मनो ध्याने ध्येया विष्टः फले हरिः ॥ २१॥
अक्षयार्थं तिः श्राद्धे पंक्तिपावनः ॥ आरूढो नैष्टिकं धर्मयस्तु प्रचवते विजः ॥ २२॥ प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन श्रद्धे
तस्मात्मानः ॥ विकलानामचो डाला जायते नात्र संशयः ॥ २३॥ शान्तिको म्रियते गृध्रः श्वसौ द्वादशिकस्तथा ॥ मासो
विंशतिवर्षाणि शूकरोदशभिस्तथा ॥ २४॥ अपुष्पो विक्रजो वृक्षो जायते कंदकाष्ठतः ॥ ततो दावाग्निदग्धस्तु स्था
पुनर्वतिसानुगः ॥ २५॥ ततो वर्षशताम्यं शैवे ततिष्ठत्यचेतनः ॥ पृथ्वी वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २६॥ पृथ्वी
नलनते मोक्षं कुलस्य छादनेन वा ॥ योगमेव निषेवेतनामसात्रमद्यापहं ॥ २७॥ ॥ इत्यादि येनानाधर्मा ॥ ॥ पुष्कर
उवाच ॥ ॥ वेदस्यानुप्रवक्ष्यामि धर्मवैपं च धाम् स्मृतं ॥ वर्षत्वमेकमाश्रित्य यो धिकारा प्रवर्तते ॥ ॥ वर्षाधर्मसंविज्ञे
योः यथोपनयने त्रिषु ॥ यथाश्रमं समाश्रित्य पदार्थः स विधीयते ॥ १२॥ युक्तश्चाश्रमधर्मस्तु सिनपिडादिको यथा ॥
उभयेन निमित्तेन यो विधिः संप्रवर्तते ॥ १३॥ नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा ॥ ब्रह्मचारी गृही वापि वा

गतः ॥ ३०॥ ॥ इत्यादि येनानाधर्मेषु ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ श्रीशान्तिविजयार्थं च गृह्यतं पुनर्वदे ॥ ग्रहयतो पु
तहोमलक्ष्यकोट्यात्मकस्त्रिधा ॥ १॥ वेदिवैरोत्यग्नि कुंडात्प्रहानावात्यमंडले ॥ सोम्ये गुरुबुधश्चैश्वर्यः पूर्व
दले शशी ॥ २॥ शानिराधेयने रुतरे राहुः केतुश्च वायवे ॥ दशमो म्यगुरुविस्तुश्च ब्रह्मैश्वर्ये गुरुकालको ॥ ३॥ चै
त्रगुप्तश्च धिदेवा अमेरा पक्षिति हरिः ॥ इंद्रो ह्येन्द्रिदेवताश्च प्रजे नो हिरजः क्रमात् ॥ ४॥ एते प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो
दुर्गापाणिनः ॥ रवमश्विनौ च संरज्ययजे कीर्जेश्वेदजैः ॥ ५॥ अर्कः पालाशखदिरोष्णपामार्ग्यपिष्पलः ॥ उ
दुंबरशमी हर्वाकुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ६॥ मध्याप्यः दधिसंमिश्रा होतमाश्वाष्टधशतं ॥ एकाष्टचतुरः कुं
भानृष्ट्यष्टास्ततो ददेत् ॥ ७॥ यजमानं चतुर्वेदैरभिषिच्य समर्थकैः ॥ सुरास्वामिभिर्विचंतु ब्रह्मविस्तुमहेष
राः ॥ ८॥ वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकषणः प्रभुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयायते ॥ ९॥ आखंडलो
ग्निर्जगवानपमो वै नैरुतस्तथा ॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ १०॥ ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पा
लाः पांतु वो सदा ॥ कीर्तिर्लक्ष्मी र्धतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ ११॥ बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिर्भुक्तिर्कांतिश्च मा
भुवः ॥ एतास्वामिभिर्विचंतु धर्मपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमा भौमबुधजीवन्मार्तार्कजाः ॥ ग्रहास्त्वाम
भिर्विचंतुराहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ देवदानवगंधर्वपिशराक्षसपत्न्याः ॥ ऋषयो मनवो गावो देवमातरा व

शे

च॥ देवपत्नीधुवोनागादैसाश्चाश्वरसांगणाः॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानोवाहनानि च॥ श्रीपथमिचरत्नानि
 कालस्यावयवाश्च॥ सरितः सागरा शैलास्त्रीर्यानि जलदानदाः॥ १६॥ एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये।
 अलंरुमस्ततो दद्यात्तद्देवर्षीनिभुवादिकं॥ १७॥ कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणि॥ तीर्थदेवमयी यस्मा
 त्ततः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ १८॥ पुण्यस्त्रं शंखवाद्यानां मंगलानां च संग्रहं॥ विष्णुना विधत्ते नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥
 १९॥ धर्मस्त्रं वृषरूपेण जगदानंदकारकः॥ अष्टमूर्तैरधिष्ठानः स तः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २०॥ हिरण्यगर्भस्त्रं हेमहे
 मबीजं विनावसोः॥ अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २१॥ पीतवस्त्रयुगंतस्मात्तवा सुदेवस्य वस्त्रजो॥ प्रदा
 ना तुष्पते विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २२॥ विष्णुस्त्रं मृतरूपेण यस्मादमतसंभवः॥ सर्वपापाहरो नित्यमृतः शान्तिं
 प्रयच्छ मे॥ चंद्राकवाहनो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २३॥ यस्मात्तं एषि वीसर्वाधेनुः केशवसन्निना॥ सर्वपापहरा
 नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २४॥ यस्मादायसकर्मणि तवाधीनानि सर्वदा॥ यस्य लक्षा युधादीनि त्रतः शान्तिं प्र
 यच्छ मे॥ २५॥ यस्मात्तं सर्वयज्ञानां मंगलत्वेन वसुधितः॥ योतिर्विनावसो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ २६॥ गवामंजो
 षुतिं शंतिं नुवनानि चतुर्दश॥ यस्मात्तस्माच्चिपेमे स्यादिह लोके परत्र च॥ २७॥ यस्मादश्वत्थं रायने केशवस्य शि
 वस्य च॥ शय्या ममाप्यश्वत्थास्तु दत्त्वा जन्मनि जन्मनि॥ २८॥ यथा वदेषु सर्वेषु सर्वदेवाः प्रतिष्ठिताः॥ तया शान्तिं प्र

राम.
१६४

यत्तंतव दानेन मे सुराः॥ २९॥ यथा भूमिप्रदानस्य कलानां हतिषोडशी॥ दानान्ममानि मे शान्तिं नृमिदानात्
 वत्सिह॥ ३०॥ ग्रहयज्ञयुतं होमो दक्षिणा नीरणे चितिः॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिशदिषु कर्मसु॥ ३१॥ सर्वकामा
 र्थये लक्षकोटिहोमद्वयमतं॥ गृहदेशो मंडपे यमयुतं हस्तमात्रकं॥ ३२॥ मेखलाग्रो निसंयुक्तं कुंडवदारं च सि
 धिदं॥ द्रव्यमेवापि बालक्षेपं दशयुगान्वितः॥ ३३॥ चतुर्दशैस्त्रिहस्तवाताक्षं चात्राधिकं यजेत्॥ सामध्वनिशरीर
 स्त्रं वाहनं परमेष्ठिनः॥ विषपापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ पूर्ववत्कुंडमामं अलक्षहोमं समाचरेत्॥ ३४॥
 वसो धारिततो दद्यात्तस्या मृषादिकं ददेत्॥ तत्रापि दशचाष्टौ च लक्षहोमे तथा द्विज॥ ३५॥ पुत्रार्थं रोज्मविजय
 मुक्तिमुक्ताचाङ्गुतान्॥ दक्षिणाग्निः फलेनाप्याहुतः घ्नः कोटिहोमकः॥ ३६॥ पंचविंशतषोडशं वापठेद्वारे च
 तुष्टये॥ कोटिहोमो सर्वकामाविष्णुलोकं च गच्छति॥ ३७॥ होमस्तु ग्रहमंत्रैर्वा गायत्र्या वैश्वीर्येण॥ जातवेदे मुखे
 : शौर्वैर्वैदिकैः प्रथितैरपि॥ ३८॥ तैलेष्टैः पवैर्वा तैरश्वमेधफलानि दानां॥ विद्वेषणाभिचारेषु त्रिकोणं कुंड
 मिष्यते॥ ३९॥ समिधो वामहस्तेन श्येनास्त्रिलक्षसंयुताः॥ रक्तमृषे मुक्तिकोशे ध्यायेत्त्रिंशद्वारिषोः॥ ४०॥
 क्षिप्रं वा तस्त्रुरेण प्रतिमां पृष्ट्वा रिपूं हरेत्॥ ये जेदे कं पीडकः पठेत्स दिवं व्रजेत्॥ ४१॥ इत्याग्नेये अयुतलक्षे
 कोटिहोमा॥ ४२॥ पुष्कर उवाच॥ दंडं कुर्यात्तपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वतां॥ कामतो कामतो वापि प्रायश्चित्तं
 रुते चरेत्॥ ४३॥ कुवातुराणां च नृणां जीतकदाचन॥ महापातकिना स्पृष्टमनंष्टमुदकाया॥ ४४॥ गणान

गणिकान्नेचवाधपिगयिनस्यच॥अतिशयस्यधेदस्यस्यवोपपत्तिर्गहे॥३॥रजकस्यनशंसस्यवेदिनकि
तवस्यच॥मिथ्यातपस्तिनश्चैवचौरदोत्रिकयोस्तथा॥४॥कुडगोलस्त्रीजितानावेदविक्रयिणस्तथा॥शैल
षतंतुवायान्नेरुतघ्नस्यान्नेमेवच॥५॥कर्मारस्यनिषादस्यचेतेनिर्णयिकस्यच॥मिथ्याप्रवृत्तितस्यान्नेपुंश्चत्वा
स्तौलिकस्यच॥६॥आरूढयतितस्यान्नेविविशिष्टानेचवर्जयेत्॥तथैवात्रात्मणस्यान्नेत्रात्मणोनेतिमंत्रितः॥ब्राह्मण
नाचश्रेष्ठेणनाद्याचैवनिर्मंत्रितः॥एवामस्यान्नेममत्याममताद्याहंक्षिपेत्॥मत्यानुक्ताचरेत्कृच्छ्रेतोविण्मूत्र
मेवच॥चांडालधमचान्नेतुमुक्ताचां प्रायणं चरेत्॥७॥अनिर्देशं च प्रेतान्ने गवाघ्रातंतथैवच॥अश्वेच्छिष्टं शुभे
च्छिष्टं पतितान्नेतथैवच॥१०॥तत्ररुद्धं प्रकुर्वीतमशौचं कृच्छ्रमाचरेत्॥अशौचेयस्ययोऽनुक्ते सोऽप्यशुचस्तथा
भवेत्॥११॥मृतपंचनखात्कृपादमेधेनरुतघ्नतात्॥आपःपीत्वाअहंतिष्टेतसोपवासोऽपि नोत्तमः॥१२॥स
र्वत्रमूत्रपादस्यात्क्षितयं वैश्यनृपयोः॥विदूराहखरोष्ट्राणां गोमयोः कपिकाकयोः॥१३॥प्रात्रपमूत्रपुरीषापि
विजश्चां प्रायणं चरेत्॥शुक्लाणि जग्धमांसानि एतच्च कवला निच॥१४॥कन्यादशूकरोष्ट्राणां गोमयोः कपि
काकयोः॥गोमयोश्च खरोष्ट्राणां च नाकग्रामकुर्कुटं॥मांसं सरयं कुंजरस्य तत्ररुद्धेण शुच्यति॥आमश्राध
तथानुक्ता ब्रह्मचारी मधुवदन्॥लभ्यते नृजने वाघातप्राजापत्यादिना शुचिः॥अनुक्ताचां प्रायणं कुर्यात्तिमांस
क्रव्यं नुजस्तथा॥१७॥शैलुंगमं च पीयूषं विषं श्लेष्मात्मकं मदन्॥तथा रुशरमांसानि पापसा एषा कुली

राम-

१६५

१६॥अनुयायतमांसानि देवान्नातिहवीषिच॥गवांचमूहवीषांचवर्जयित्वा तथाप्यजां॥१९॥सर्वक्षीराणि
वर्ज्यानि तासांचैवापनिर्दिशन्॥शशकः शत्रुको गोधाखेदं कूर्मस्तथैवच॥२०॥मह्यः पंचनखाः प्रोक्तापरि
शेषाश्चवर्जिताः॥पावीनान् रोहितान् मत्स्यान् सिंहतुंडांश्च भक्षयेत्॥यवगोधूमजं सर्वं पयसश्चैव विक्रियाः॥
रोगवाडवचक्रादीन् सस्नेहमुखितंतथा॥२१॥अग्निहोत्रपविध्याग्निब्राह्मणः कामकातरः॥चां प्रायणं चरेन्मांसं
सर्वीरहत्यासमं हितत्॥२२॥ब्रह्महत्यासुरापानं स्तेयं गुर्वगनागमः॥महातिपातकात्याहुः संयोगं चैव तेऽस
ह॥२३॥अनृतं च समुत्कर्षं रिजगामिचपैशुनं॥पुरोश्चोलीकनिर्वधः समानि ब्रह्महत्या॥२४॥ब्रह्मोनेवेद
विदांकूटसाक्षं सुहृद्वधः॥गर्हितां नाद्यप्योर्जग्धिसुरापानं समानि षट्॥निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य
च॥भूमिभ्रमणीनां च रुक्मस्तेयं समं स्मृतं॥२५॥रजकारमकयोनिषुकुमारीघं त्यजायुच॥सख्युः पुत्रस्य
च स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः॥२६॥गोवधो याज्यसंयाज्यपारदार्यान् सविक्रेयः॥गुरुमातृपितृसागस्वाध्यायाभ्या
ः सुतस्य च॥२७॥परिवित्तानुजेन परिवेदनमेवच॥तपोर्दानं च कन्यायास्तपोरेव च योजनं॥२८॥कन्यायाहृष
णं चैव वार्धुष्यं व्रतलोपनं॥भडागारामदाराणामत्यस्य च विक्रियः॥गुरुब्राह्मणधवत्यागोभृताध्ययनमेव
च॥भृता ब्राह्मणनंदानविक्रेयस्य च विक्रियः॥३२॥सर्वाकारे धर्मीकारो महापेन प्रवर्धनं॥हिंसो धर्मीनां स्त्री

जीवः क्रिया लंघनमेव च॥ इंधनार्थमशुक्राणां शुक्राणां चैव पातनं॥ योषितो ग्रहणां चैव स्त्रीनिंदकसमागमः॥
आत्मा यंच क्रियारंभो निंदितानादनंतया॥ अन्नाहिताग्निः स्तेयमृतानां चातपक्रियाः॥ असच्छास्त्राधि
गमनं कौशल्यामनक्रिया॥ धान्ये ऊष्णपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणं॥ स्त्रीविद्वश्चक्षत्रवधो नास्तिक्यं
चोपपातकं॥ ब्राह्मणस्पृश्यतृत्तृत्यं घ्रातिरघ्रेयमद्ययोः॥ ब्राह्मणं पुंसि जमेयुन्यं जातिं शंकरं परं॥ श्वखरो
धूम्रगेंद्राणामजाद्याश्चैव मारणं॥ संकीर्णकरणं जेयमीनाहीनकुलस्य च॥ निंदिते मोधनादाने वाणिज्यं
शूद्रसेवने॥ अपात्रीकरणं जेयमसम्पत्तयश्च॥ रुमिकीरवयो हत्यामसानुगततोजने॥ फलेधातुसुम
स्तेयमैधुर्यंच मलात्मना॥ इत्यादिमैयैहापुराणे महापातक उपपातकानि॥ ॥ पुष्कर उवाच॥ ॥ एतत्प्रभृतिपा
पानां प्रायश्चित्तं वदामि ते॥ ब्रह्महादादशाब्दानि कुर्त्तुं कृत्वा वने वसेत्॥ निश्चिंतात्मुविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शवशि
रोधजं॥ प्राप्ते दत्त्वा नमो वाससि देवि रवाकशिराः॥ यजेत चाश्वमेधेन स्वर्जिता गोसवेन वा॥ जपंश्चास
तमे देवं योजनानां शतं व्रजेत्॥ सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणा यो पदापयेत्॥ व्रतैरेतैर्व्यपोहंति महापातकि
नो मलं॥ उपपातकं संयुक्तो गोधो मासे यावानपि वेत्॥ रुद्रापनोतानिव सेवमंणा र्द्धेन सेवते॥ चतुर्थकाल
मश्राप्यादक्षारलवणं सितं॥ गोमूत्रेण चरेत्स्नानं दौ मासो नियतं प्रियः॥ दिवानुगच्छेन्नाश्चैवति एव च रजः

पिबेत्॥ वेदविदे ब्राह्मणाय सर्वस्वं च पदापयेत्॥ पादमेकं चरेत्प्रोक्ष्य दौ पादौ बंधने चरेत्॥ योजने पादद्वयं नैसात्
चरेत्सर्वं निपातयेत्॥ कांतारे युद्धदुर्गेषु विषमेषु नयेषु च॥ यदि तत्रापि पत्रिः स्यादेकपादो विधीयते॥ घटने
रणदोषेण तथैवाहं विनिर्दिशेत्॥ दमने वामने वा हानिरोधे शकटस्य च॥ स्रब्धं श्वलपादेषु मृते पादो
नमाचरेत्॥ पावकं तु पिबेत्त्रावद्यावद्दद्यानुगो नीवेत्॥ गोमतीं च जपेद्विंशतिः स्मृतिं गोमतीं स्मरेत्॥ एकं च
क्षुद्रं निर्देवाय त्रयापादितानवेत्॥ पादं पादं तु हत्यायाश्च रेयुस्ते एष्येत्कृष्टयुक्॥ उपकारे क्रियमाणे विपत्तौ
नास्ति पातकं॥ एतदेव व्रतं च कुरूपयातकिनस्तथा॥ अवकीर्णानुकारेण गर्दभेन चतुष्पथे॥ पाकयज्ञ
विधानेन यजेत निरुतिं निशि॥ कृत्वाग्निं विधिवद्गोमोततश्च सममित्य च॥ वार्ते प्रगुहवक्त्रा नानां कुर्यात्सर्वपा
कृतीः॥ अथवा गार्दनं चर्मवसित्वा ब्रूयते नमो॥ हत्यागर्दने विज्ञातं ब्रह्म हत्या व्रतं चरेत्॥ सुरोपीत्वा द्विजो मोहा
दग्निवर्ष्म सुरापिबेत्॥ गोमूत्रमग्निवर्ष्म च पिबेदुदकमेव वा॥ सुवर्णं स्तेयं हृदि प्रोराजानमग्निगम्य तु॥ गृही
त्वा मुशले राजा सरुद्धत्यात्स्यंगतः॥ बंधनेन शूच्यते स्तेनो ब्राह्मणस्तपसे वच॥ गुरुतत्प्रातिरुत्यै वंशिश्च
चतुष्पथं स्वये॥ निधाय चांगलीं गच्छेदनिपातान्नैरुती॥ चां प्रायणानवात्री निमासानभ्यस्य नियतं प्रियः॥
जातिं शंकरं कर्म कृत्वा न्यतममिच्छया॥ चरेत्संतपनं रुद्धं प्राजापत्यमनिच्छया॥ संकरापात्ररुत्या सुमांसं

शोधनमैदवं॥मलिनीकरणीयेषुनष्टस्यादधिकमहं॥तुरीयेनयहत्यायाः क्षत्रियस्वधेस्मृते॥वैश्येष्टमांशो
द्वे तस्त्रेष्ट्रेयस्त्रयोऽंशः॥मार्जारिनकुलोहताचार्षमंडकमेवच॥श्वगोधोलूककाकीश्च शूद्रहत्यात्रतेचरेत्॥
चतुष्मिपिवर्णानांनारीहत्वानवांस्त्रिरांअमासैवप्रमायस्त्रीशूद्रहत्यात्रतेचरेत्॥सर्पादीनांवधेनक्रमन
स्यावायुसंयुतः॥प्रयाणामत्यसाराणांस्तेयंरुत्वात्यवेष्टतः॥चरेत्सांतपनेरुद्धं चरत्यात्मविशुद्धये॥न
क्षत्रो ज्यापहरणेपानशय्यासनसच॥पुष्पमूलफलानांचपंचगव्यंविशोधयेत्॥शृणुर्कश्चुमाणांचशुक्रा
न्मस्यगुडस्यच॥वेणुचर्ममिषाणांचत्रिभागस्याः दमोजनं॥मणिमुक्ताप्रवालानांतारस्परजतस्यच॥अ
यकांसोयलानांचद्वादशाहंगणान्शुक्रा॥कपसिकीटजोष्मनांविशफैकशफस्यच॥पक्षिगंधीषधीनां
चरज्वाश्चैवमहंपयः॥गुरुतल्यत्रतेकुर्याद्रेतःसिक्तास्वयोनिषु॥सरसुः पुत्रस्यचस्त्रीषु कुमारीघंत्यजा
मुच॥पैत्रिष्वश्रेयानिगिनीस्वस्त्रीयांमातुरेवच॥मातुःस्वभ्रातुराप्तस्यगत्वाचां प्रायणंचरेत्॥अमातुषीषु
पुरुषउदकायामयोनिषु॥रेतःसिक्ताजलेचैवरुत्संसांतपनेचरेत्॥मिथुनंनुसदासेव्यंपुंसियोषित
वादिजः॥गोपानेसुदिवाचैवसवासास्नानमाचरेत्॥चांडालांतस्त्रियंगत्वानुक्त्वचप्रतिगत्सुच॥पुत्रे
चज्ञानतोविप्रोज्ञानात्साम्यतुगच्छति॥विप्रउष्टांस्त्रियंनत्तानिरुध्यादेकवेष्टमनि॥यत्पुंसःपरदारेषुतच्चै

५९॥पक्षांनेनगृहीतेनमूत्रोच्चारं करोतिवै॥अनिवार्यंतुतद्रव्यं त्रंगेरुत्वातुसंस्थितं॥६०॥शौचेरुत्वातमभ्युस
त्रकस्याग्नेश्चदर्शयेत्॥सुधैरुत्वानांचोरैर्वाकिंतारेविप्रवासिनां॥६१॥मस्यभोज्येविशुध्यंतैपांवक्ष्यामिनि कृ
ति॥पुनःप्राप्यसदेशंचवर्मानामनुश्वशः॥६२॥रुद्धस्यातेब्राह्मणंचपुनःसंस्कारमर्हति॥पादोनातेक्षत्रिय
श्च श्रवतिवैशपावच॥पादंरुत्वातयाशूद्रोदानैदत्वाविशुध्यति॥उदकान्सर्ववर्णायस्पृष्ट्वाचेत्स्यादुद
कायामर्ह॥तस्मिन्नेवाहनिस्वातोशुद्धिमाप्नोत्यसंशयः॥रजस्वजातुनाश्रीयात्संश्रुणीहीनवर्णया॥६५॥या
वशुद्धिमवाप्नोतितावत्त्वानेनशुध्यति॥मूत्रंरुत्वात्रजनवर्णस्मृतित्रंसाजलेपिवेत्॥६६॥अहोरात्रोषितोभूत्वापं
चगव्येनशुध्यति॥॥इत्याग्नेयेप्रायश्चित्तानि॥॥पुष्करउवाच॥॥प्रायश्चित्तंरहस्यादिवक्ष्येअधिकरंपरं॥यो
रूपेणतुस्त्रेनमासजप्यादिनाद्यह॥१॥मुच्यतेपातकैःसर्वैर्जन्मात्रिराद्यमर्षणां॥मुंडनेसर्वरुद्धेषुनानुहो
मोहरेद्यदि॥२॥उल्लितसुदिवातिष्ठदुपविष्टं तथा निशि॥रातदीरासनंप्रोक्तंरुद्धरुत्वेनपापहा॥३॥अष्टभिः
प्रत्यहंप्रासेयतिचांप्रायणंस्मृतं॥प्रातश्चतुर्भिःसायंचशिषुश्चांप्रायणंस्मृतं॥४॥यथाकथंचित्पिडानांचत्वा
रिंशच्छतद्वयं॥मासेननक्षयेदेतत्स्वरचांप्रायणंनवेत्॥५॥अहमुत्सेपिवेदापस्त्रीहमुत्सेपयःपिवेत्॥अहमु
त्सेपयंतीत्यावायुनक्षत्रहंपिवेत्॥६॥तत्ररुद्धमिदंप्रोक्तंश्रीतैःश्रुतंप्रकीर्तितं॥रुद्धतिरुद्धं पयसादिवसा

३० पु
१६

नेकविंशतिः॥१७॥ गोमूत्रेणोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकं॥ एकरात्रोपवासश्च रुद्धं शान्तपनं स्मृतं॥ १८॥ एतच्च प्र
त्यहं मत्सं महासंतपनं स्मृतं॥ अथा मत्सं मथैकैकं अतिशान्तपनं स्मृतं॥ १९॥ रुद्धं पराकसंतं स्यात् द्वादशाहमनो
जनं॥ एकनक्तं महाभ्यस्तक्रमाङ्कमयाचितं॥ २०॥ प्रजापत्यमुपोष्योते पादस्यात् रुद्धपादकः॥ यत्र रुद्धसया
प्रात्रैस्तोष रुद्धं जलेन तु॥ २१॥ मूलरुद्धं तथा मूलैर्दध्राक्षीरेण तक्रतः॥ मासं वा यव्य रुद्धं स्यात् पाणि पुरांतनो
जनात्॥ २२॥ तिलैर्दधिरारात्रेण रुद्धमासेपमात्रिनुत्॥ गव्यं प्रमज्जलाजानां ब्रह्म रुद्धं तदाचरेत्॥ २३॥ उपो
षितश्चतुर्दशोपपंचदशपामनंतरं॥ पंचगव्यं समश्नीयात् हविष्यान्नादनंतरं॥ २४॥ मासेन दिनैः रुत्वा सर्व
पापैः प्रमुच्यते॥ श्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामो यनश्च॥ २५॥ देवताराधनपरः रुद्धकारी ससर्वभ्रातृ॥
इत्याग्नेयेरहस्यादिप्रायश्चित्तं॥ २६॥ पुष्कर उवाच॥ परदारपरप्रव्येजीवहिंसादिके यदा॥ प्रवर्तते नृणां चि
त्तं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तथा॥ २७॥ विस्रवे विस्रवे नित्यं विस्रवे विस्रवे नमः॥ नमामि विस्रुचित्तं स्वं महंकारगतिहरिं
२८॥ चित्रस्वामी शमव्यक्रमनंतमपराजितं॥ विस्रुमीड्यमशेषेण मनादिनिधने विभुं॥ २९॥ विस्रुचित्तगतो यन्मे
विस्रुद्धिमतः स्वयं॥ करोति कर्तुं भूतोसौ स्वावरस्य चरस्य च॥ ३०॥ तत्पापं नाशमायातु तस्मिन्नेव हि चिंतिते
ध्यातो हरति यत्पापं स्वप्ने दृष्टुं नावनात्॥ ३१॥ तमुपेक्ष्य महविभुं प्रणतार्त्तिहरं हरिम्॥ जगत्सिंहे निराधा

राम
१६

चारयेद्व्रतं॥ सचेत् पुनः प्रदुष्येत सदृशो नोपपस्विता॥ रुद्धं चोपायणो चैकदहस्याः पावनं स्मृतं॥ यत्करोत्येकरा
त्रेण दृषलीसेवितादिजः॥ तत्रैक्ष्यमुकजपलितं त्रिनिर्वर्षैर्व्यपोहति॥ ३२॥ इत्याग्नेये प्रायश्चित्ते॥ महापापोप
पापानां प्रायश्चित्ते वदामिते॥ सेवसेणपतर्तितेन चैव सहाचरन्॥ याजनाध्यापनादीनामनुयाया सनात्॥
यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः॥ स तस्मै व्रतं कुर्यात् तत्सं सगस्य शुद्धये॥ पतितस्योदकं कन्यसर्पि
डैर्बाधवेः सह॥ निदिते ह निद्याया क्रिजगर्तिगुरुसंनिधौ॥ दसी घटमपां पूर्णपयस्ये त्वेतवत्सदा॥ अहोरात्रमु
पासीनां नशो च बाधवेः सह॥ निवर्तयेयं तस्मात्तु श्रेष्ठं संज्ञाषणादिकं॥ श्रेष्ठं स प्राप्नुयात् ब्राह्मण्यवीया
मुच्यते रविः॥ प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णकुंभमयाणवै॥ तेनैव सार्धं प्रायेस्वे स्नात्वा पुण्यजलाश्रये॥ एवमे
व विधिं कुर्यात् पितृपुत्रितास्वपि॥ वस्त्रात्तपानं पेयं तु वसेयुश्च गृहांतिके॥ येषां हि जानां सावित्री नानुषे
त यथाविधि॥ पश्चारयित्वा त्रीनकुंभान यथाविधुपपातयेत्॥ विकर्मस्थापरित्यक्ता स्तेषामप्येतदादिशे
त्॥ जपे द्वात्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः॥ मासं गोक्षेपयः पीत्वा मुच्यते॥ सप्ततिग्रहात्॥ वात्यानां
यजने कृत्वा परेषामेकं कर्म च॥ अग्निधारमहीनां च विभिः रुद्धैर्व्यपोहति॥ शरणागतं परित्यज्य वेदे विज्ञा
य च विजः॥ सेवसरं यदाहरेत् तत्पापमेव सेवति॥ अष्टगलखरैर्द्यशे ग्रामैः क्रयन्तिरेव च॥ नानाश्वष्टैर्व

अ. पु.
१६८

राहै श्रम प्राणाया मेन शुद्धति ॥ स्नातक व्रत लोपे च कर्म त्यागे पमोजनं ॥ ४५ ॥ हंकारं ब्राह्मण सोक्ता लकारं च गरी
यसः ॥ स्नातान्न न हस्तेषु मन्त्रिवाद्य प्रसादयेत् ॥ ४६ ॥ अवगृह्य चरेत् रुद्धं चरेत् रुद्धं निपातने ॥ रुद्धाति रुद्धं
कुर्वीत विप्रस्यो त्याद्य शोणितं ॥ ४७ ॥ चंडालादिर विज्ञातो यस्य तिष्ठे तवे श्मनि ॥ सम्पगतं ज्ञातं स्तु कालेन त
स्य कुर्वीत शोधने ॥ ४८ ॥ चोप्रायणं परा कश्चिजानां तु विशोधने ॥ प्राजापस्यं तु श्राणां शेषं तदनुसारतः ॥
४९ ॥ गुडं कुसुं भेलवणं तथा धान्यानि यानि च ॥ रुत्वा गृहे तनो दारिते पाद द्या जुता शनं ॥ ५० ॥ मन्मथानां तु मो
डानां त्याग एव विधीयते ॥ द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यं शुद्धि विधीयते ॥ ५१ ॥ रूपैकत्वा न सक्ता ये सस्मिं कल्पन्
विता ॥ अष्टैस्त्वरूप वासेन पंचगव्येन चाप्ययः ॥ ५२ ॥ यस्तु संस्पृश्य चंडाल मश्रीयाद्वासकामतः ॥ विज श्राद्वा
यणं कुर्यात्तत्पुरुष मया पिवा ॥ ५३ ॥ भोड संकुल संकीर्ण चंडालादि जुगुप्सिते ॥ जुक्ता पीत्वा तया तेषां पशु शत्रे
ण विशुध्यति ॥ अग्न्या नो भुक्ते शेषं तु भक्षयित्वा विजातयः ॥ व्रतं चोप्रायणं कुर्यात्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ॥ ५४ ॥ चंडाल रू
प भोडे पुत्र ज्ञानात् पिबते जले विजः ॥ स्नातपने कुर्यात्ति शूद्र श्राप र मोदितं ॥ ५५ ॥ चंडालेन तु संस्पृष्टो यस्त्वपि पिब
ते विजः ॥ त्रिरात्रं तेन कर्तव्यं शूद्र श्राप से हिने ॥ ५६ ॥ उच्छिष्टे हि यदिस्य सृष्टः शुना मूत्रेण च विजः ॥ उपोष्य रजनी मे कौ
पंचगव्येन शुध्यति ॥ ५७ ॥ वैश्वेन क्षत्रियेणैव स्नानेन कंसमाचरेत् ॥ अध्वाने प्रस्थितो विप्रको तारयद्यनृदको

राम
१६८

शु

साजिगं सस्त्रायस्य दुग्धक्षितः ॥ गायत्र्या होमयेद कैश्वरि मधुरा जुतां ॥ यस्मिन्ने व्याधि माप्नोति तस्मिन् स्नानेव
लिने मानसानां निजादीनां विसो स्तोत्रं हरं भवेत् ॥ वातपित्तकफ दोषांत वश्रतथा शृणु ॥ मुक्तं पंचशया दत्तं दिक्षया
ति च मुक्ता गात्रं शनैर्कैत किह न्वर मता श्रापरेण च ॥ किं ज्ञा गोमलस्तत्र विष्णु त्रास्य दहृषिकाः ॥ नाशामलं क
र्म मले तथा देह मलं च यत् ॥ शरसभा पो प्रसस्तत्र समा छोणितं तं व्रजेत् ॥ मांसा द्रुतं ततो मे दो मे द सो व पि स्थि सं भ
वः ॥ आस्तौ मजा ततः शुक्रा शुक्रा प्रौस्तथो जसः ॥ देश माशुपे बलं शक्ति कालं प्रकृति मेव वा ॥ ज्ञात्वा किंचि सि तं कुर्या
द्वेष जस्य तथा बलं ॥ तिष्ठि रिक्तां त्वजे नो मं मंद तं दारुणो ग्रहं ॥ हरि गो विज चं चार्क सुरा ग्रा न् प्रति श्रु च ॥ शृणु
मंत्र मिदं विद्वान्नेष जारं न साचरेत् ॥ ब्रह्म दक्षा श्विरुद्रं उभू चं चार्क न लानिलः ॥ रुषयः सोषधी ग्रा मा भू त सं
घाश्च पां तुते ॥ रसापने मि वर्षाणां देवानां ममृतं यथा ॥ सुधनो त्तम जा गानां भैषज्य मिदं मुमुते ॥ वात श्लेष्मा त्व
को देशे बहू दक्षो बहू दक्षः ॥ अनृप इति विख्यातो जोगलस्तद्वि वर्जितः ॥ किंचिद्दक्षो दके देशे स्या साधारण स्मृ
तः ॥ जोगलः पित्त बहू लो मध्यमः सारण स्मृतः ॥ रुक्ता शीत ल गो वायुः पीत सुखं कटु त्रयं ॥ स्त्रिरा स्त्रि स्थि मधु
रं बला सत्वं प्रवक्ष्यते ॥ हृदि समा नैरे तेषां विपरीतैर्विपर्ययः ॥ रसा स्वाद सल वणा श्लेष्मला वायु नाशनाः ॥ कुटु
ति कृक पायश्च वातलाः श्लेष्म नाशनाः ॥ कटु सल वणा ज्ञेया स्तथा पित्त विवर्धनाः ॥ तक्त स्वाद क प्रायाश्च तथापि

धा

तविनाशनाः॥ रससैतदुपनास्तिविषाकसैतदिष्यते॥ वीर्यिष्ठाकफवातघ्नाशीतापितविनाशनाः॥ प्रभावतस्मा
याकर्मतेचकुर्वन्तिसुश्रुतः॥ शिशिरेचनसंतेचनिदायेचयथाक्रमात्॥ वयप्रकोपप्रशमानाः कफशोतप्रकीर्ति
ताः॥ मेघकालेचशरदिहेमंतेचयथाक्रमात्॥ वयप्रकोपप्रशमातथापित्रप्रकीर्तिताः॥ वर्षादयोविसर्गस्तुहेमं
ताद्यास्तथात्रयाः॥ शराद्यास्तथादानं श्रीभाताउतवस्त्रयः॥ सोम्याविसर्गश्चादानमायेपंपरिकीर्तिताः॥ वर्षा
दीस्त्रीचतुनसोमश्चरत्ययिसौरसान्॥ जनयत्यसुलवणमधुरास्त्रीन्यथाक्रमे॥ शिशिरादीचतुनपंकश्च
रत्ययिसौरसान्॥ विवर्धयेत्तथातिक्तकषायकटुकाक्रमात्॥ यत्रंरजस्योवर्धतेबलमेकेहिबर्धते॥ कम
शोधमनुष्णाणांहीयमानास्तुहीयते॥ रात्रिचुक्तदिनानांचवयसश्चतथैवच॥ आदिमध्यरसानेषुकफपे
त्रसमीरणाः॥ प्रसमंयातिकोपादीकालेस्तेषांवयः स्मृतः॥ प्रकोपोत्तमकेकालेसमंतेषांप्रकीर्तिताः॥ अति
जोजनतोविप्रतथाचाजोनेनच॥ रोगाहिसर्वजापंतेवेगोदीरणधारणैः॥ अन्तेनकुंनेकावंशाएकपाले
नष्टयेत्॥ आश्रयंपवनादीनांतथैवतमशेषयेत्॥ आधिनिदानस्तथाविपरीतमथौषधं॥ कर्तव्यमेत
देवात्रमयासारंप्रकीर्तिताः॥ न्यजेरर्द्धमधश्चैवर्गुदशोएपीतथैवच॥ बलाशयितुषानानां देहस्थानंप्रकीर्ति
ताः॥ तथापिसर्वगाश्चेतेदेहेवायुविशेषतः॥ देहस्यमध्येतद्दयस्थानंतन्मनसः स्मृतं॥ कृशात्यकेशश्चपलोवज्र

रेमज्जमानतमस्सच॥ ६॥ हस्तावलंबनंविष्णुप्रणमामिपरात्परम॥ सर्वेश्वरेश्वरविभोपरमात्मनधोक्षज॥ त
पीकेशहृषीकेशहृषीकेशानमोस्तुते॥ नसिंहानंतगोविंदभूतभावनकेशवः॥ ७॥ दुरुक्तंदुःकृतंथानंशम
पापंनमोस्तुते॥ यन्मयाचितितंदुष्टंस्वचित्तवशवर्तिना॥ ८॥ आकार्षमहमत्युग्रंतच्छमंतयकेशव॥ ब्रह्माण्डदेव
गोविंदपरमार्थपरायण॥ ९॥ जगन्नाथजगद्धामः पापंप्रशमयाच्युत॥ यच्चापराक्रिसोयाक्रमथाक्रमेचतथा
निशि॥ १०॥ कायेनमनसावाचारुतं पापमजानता॥ जानताचरुषीकेशपुंडरीकाक्षमाधव॥ ११॥ नामंत्रयो
च्चारणतः स्वप्नेयातुममक्षय॥ शारीरंमहृषीकेशपुंडरीकाक्षमाधव॥ १२॥ पापंप्रशमयाद्यत्वंवाकृतंम
ममाधव॥ यद्भुजयतस्वपंस्तिष्ठनगच्छनजाग्रत्यदास्त्वितः॥ यद्भुजयतस्वपंस्तिष्ठनगच्छनजाग्रत
यदास्त्वितः॥ १३॥ कृतंवापापमपर्यिंकापेनमनसागिरा॥ तस्मात्प्रशमंस्ववासुदेवानुकीर्तनात्॥
१४॥ परं ब्रह्मपरं धामपवित्रं परमंचयत्॥ अस्मिन्प्रकीर्तितेविष्णोयस्यापंप्रणतस्मृतं॥ यत्प्राप्यननि
वर्ततेगंधस्पर्शदिवर्जितं॥ शूरयस्तत्पदंविष्णोस्तत्सर्वंगमयत्वद्यं॥ १५॥ पापप्रणाशनंस्तोत्रंयः पवेत्तश्च
क्षयानराः॥ शारीरैर्मानसैर्वपिगवाचिकैश्चापिमुच्यते॥ १६॥ सचपापग्रहादिभ्योयातिविष्णोः परंपदं
तस्मात्पापैरुतेजाप्यंस्तोत्रं सर्वाधमर्दनं॥ १७॥ प्रायश्चित्तमधौघानांस्तोत्रं व्रतकलेवरं॥ प्रायश्चित्तैस्तोत्र

जपैर्वर्तैर्नरपतिपातकं॥ततकाष्पणिमंसिधैतानिवैभुक्तिमुक्तये॥२०॥॥६॥त्याग्रेयेसर्वेषां प्रायश्चित्तं पापनाश
नसोत्रं॥॥अग्निरुवाच॥॥प्रायश्चित्तं ब्रह्मणोक्तं वक्ष्ये पापोपशान्तिदे॥स्यात्प्राणावियोगफलो व्यापारो ह न
ने स्मृतं॥१॥रागादेषात्प्राप्तामादीन्स्वतः परतएवच॥ब्राह्मणं घातयेद्यस्य सुसन्नवेत् ब्रह्मघातकः॥२॥बहू
नामेककार्याणि सर्वेषां शस्त्रधारिणाम्॥यद्येको घातकस्तत्र सर्वेति घातका स्मृताः॥३॥आक्रोशेत्साउतो वाध
नैर्वापि रिपीडितः॥यमुद्दिश्य तज्जेत्याणां समाकुर्वन्निघातकं॥४॥अपधाद्युपकोरेतु न पापं स्यात्कृते मृते॥
पुत्रः शिष्यस्तथा भ्रातृशिशितो न मृतो त्यगं॥५॥देशं कालं च यः शक्तिं पापं चावेक्षयत्ततः॥प्रायश्चित्तं प्र
कल्पं स्यात् यत्र चोक्ता न निःकृतिः॥६॥गवाये ब्राह्मणार्थे वा सद्यः प्राणान्परित्यजेत्॥प्राप्ते दात्मानमग्नौ
वा मुच्यते ब्रह्मघातकः॥७॥शिरः कपाली ध्वजवान् नैश्वाशी कर्मवेदपतः॥ब्रह्महत्यादद्यात्तानि मितमुक्त्वा
क्षिमां प्रयात॥८॥षड्विंशैः कृच्छ्रचारी ब्रह्महा ह्ययते नरः॥विहिते यदकामानां कामानुविमुक्तं स्मृतं॥९॥प्राय
श्चित्तं प्रवृत्तस्य वधे स्यात्तु त्रिवार्षिकं॥ब्रह्मघ्नश्च त्रिविधगुणं विदुश्चैत्रिगुणं त्रिधा॥१०॥अन्यत्र विप्रैः सकलेषां दो
ने क्षत्रिये स्मृतं॥वैश्ये षड्पादं शूद्रे स्याद्दृक्स्त्री बालरोगिण्यु॥११॥तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य वधे स्मृतः॥वैश्ये
षड्पादं शूद्रे स्मृतं॥शूद्रे यस्तु षोडशः॥१२॥अप्रदुष्टं स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्या व्रतं चरेत्॥पंचगव्यं पिबेद्गोमोसमां

राम.
१७०

सीत संयतः॥१३॥गोष्टेश योगो नुगामी गोप्रदानेन मुच्यते॥रुद्धं चैवातिरुद्धं वा पादक्रासोत्प्रादिषु॥१४॥अति
वृधामतिरुद्धं अतिवालाचरोगिणी॥हत्वा पूर्वविधानेन चरेद्द्विव्रतं द्विजः॥ब्राह्मणान्मोजयेच्छत्पादद्यादेमतिलो
दकं॥१५॥मुष्टिचर्पटकीलेन तथा शृंगादिमोटने॥लघुडादिप्रहारेण गोवधं तं विविदिशेत्॥दमने दामने चैव शक
रादौ च योजितं॥संभ्रष्टं लपाशौ वमिते पादौ न माचरेत्॥१६॥काशे सांतपनं कुर्यात्प्रजापत्यं तु लोहके॥त
त्र रुद्धं तु पाषाणेशस्त्रे चाप्यतिरुद्धं॥१७॥मार्जरगोधानकुलमंडकांश्च पतत्रिणः॥हत्वा अहं पिबेत्
क्षीरं रुद्धं चां प्रायणं चरेत्॥१८॥व्रतं रहस्यं रहसि प्रकाशेद्यो प्रकाशकं॥प्राणायामशतं कार्यं सर्वपा
पापवृत्तये॥२०॥पानसंभ्रक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैक्षवं॥माध्वीकं टंकमाध्वीकं मैरेयं नालिकेरजं॥२१॥नमया
नपि मद्यानि पैशी सुरमा सुशस्मताः॥त्रिवर्णास्त्रिषिंशसात् पीत्वा तप्तं पयः शुचिः॥२२॥काजोधो नक्षये ददं पिबे
एषां कं वा स रुनिशि॥सुरापाणापनुत्पर्यं वा सीजटी युजी॥२३॥ज्ञानात्प्रविश विन्मूत्रे सुरासं स्पृष्टमेव च॥पुन
संस्कारमर्हति त्रयो वारं विजातयः॥२४॥मद्यमोडस्थिताः पापः पीत्वा सप्तदने व्रती॥चंडालस्तु पानीयं पी
त्वा स्याच्च दिने व्रती॥२५॥चंडालरूपमोडे पुपीत्वा सांतपनं चरेत्॥पंचगव्यं त्रिरात्रां पीत्वा तज्जले द्विजः॥२६॥
मद्यकंदकसंस्कृतं शूद्रमुक्तिकपईकान्॥पीत्वा नावोदकं चैव पंचगव्येन शुच्यति॥२७॥शूद्ररूपोदकं पा

त्वात्रिरात्रेण विशुध्यति॥ अत्रावसायिनामर्थं शुक्लां प्रायणं चरेत्॥ २८॥ आपत्कालेश्च द्रव्यहेमनस्नापेन शुध्य
ति॥ शुद्धाजनुगुविप्रः पंचगव्यादुपोषितः॥ २९॥ शुद्धादनिद्यान्येतानि शुद्धाक्षीरसादिकं॥ सूत्रोच्चार्य शुचि
मुत्वात्रिरात्रेण विशुध्यति॥ ३०॥ केशकीटावपनं च पादस्य छेदकामतः॥ अणुप्रावेक्षितं चैव संस्पृष्टं वापु दक्षया॥
३१॥ काकाद्यैरवलीढं च शुद्धासंस्पृष्टमेव च॥ गवाद्यैरन्ममाघातं शुक्लाग्रहमुपावसेत्॥ ३२॥ रेतोविण्मूत्रनक्षी
तुप्राजापत्यं समाचरेत्॥ चां प्रायणं न च श्राद्धे पराकोमासिके मतः॥ ३३॥ पक्षत्रये तु रुद्धं स्यात्पण्मासे रुद्धमे
व च॥ आदिके पादरुद्धं स्यात्त एकाहः पुनरादिके॥ ३४॥ एवं द्युर्ग्राहकं श्राद्धं परेद्युः पुनरादिकं॥ निशित्व न
क्षणे शुक्ले प्रायश्चित्तमुपोषणं॥ ३५॥ मूत्रं लघु न शुक्लाशियुक्तं रुद्धमाचरेत्॥ अजो ज्योतां तु शुक्लान्नं स
नुद्रोहिष्टमेव च॥ ३६॥ जग्धामांसमनक्षं च सत्ररात्रे पयः पिबेत्॥ मधुमांसं च पोश्रियात् छवं मृतकमेव च॥
३७॥ प्राजापत्यं चरेत् रुद्धं ब्रह्मचारी यतिव्रती॥ अन्यायेन परस्वस्य हरणं स्तेयमुच्यते॥ ३८॥ मुशलेन हतोर
जा स्वर्णस्तेयी विशुध्यति॥ अधः शायी जटाधारी पण्मूलफलाशनः॥ ३९॥ एककालं समस्नानो वा दशा
ब्दे विशुध्यति॥ रुक्मस्तेयी सुरापश्वब्रह्महायुरुतल्यगः॥ ४०॥ स्तेयं रुक्मारां पीत्वा रुद्धं चादे चरेन्नरः॥ मणिमु
क्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च॥ ४१॥ अयः कांस्योपलानां च द्वादशहं कणान्ततः॥ मनुष्याणां तु हरणे स्त्री

राम
१७१

णां क्षेत्रगृहस्य च॥ ४२॥ वापीरूपतडागां नो शुद्धिश्चाप्रायणं स्मृतं॥ नक्षजो ज्योपहरणे परिश्रम्यासनस्य च॥ ४३॥
पुष्पमूलफलानां च पंचगव्यं विशोधनं॥ तृणकाष्ठप्रमाणं च शुक्लान्नस्य गुडस्य च॥ ४४॥ चेलचर्मामिवाणां च
त्रिरात्रं स्यादभोजनं॥ पितुः पत्नी च न गिनी आचार्यं तनयां तथा॥ ४५॥ एवमेव विधिं कुर्याद्योषितसुपतिता
स्वपि॥ यत्सुप्तः परदारेषु तत्रैनां धारयेद्भ्रति॥ ४६॥ रितः सिक्ता कुमारी पुत्रां डाली स्वसुता सुच॥ सपिंडा पत्न
दारेषु प्राणत्यागो विधीयते॥ ४७॥ पतकरोत्सेकरात्रेण वृषली सेवनादिजः॥ तद्वै क्षं भुक्त्वा पत्नितं त्रिनिर्वपे
व्यपोहति॥ ४८॥ पितृव्यदाकाममेतां त्रातृभार्यागिमे तथा॥ चां डाली पुल्कसी व्याधी सुशं च न गिनी सखी॥
मातुः पितुः स्वशारं च निक्षिप्तां शरणा गतां॥ मातुला नी स्वशारं च समगोत्रा मनिष्ठती॥ ४९॥ शिष्यभार्यागुरो
भार्यागित्वा चां यणं चरेत्॥ ५०॥ अत्राग्रे पे प्रायश्चित्तानि॥ ५१॥ अग्निरुवाच॥ देवश्रमार्चनादीनां प्रायश्चित्तं तु
लोपत॥ पूजा लोपे चाष्टराते जपेत् द्विगुण पूजनं॥ ५२॥ पंचोपनिषदैर्भवेत्तु ब्राह्मणप्राणभोजनं॥ स्तिकांत्य
जको दक्षः स्पृष्ट्वा देवेशां ते जपेत्॥ ५३॥ पंचोपनिषदैः पूजा द्विगुणा द्वारमेव च॥ विप्रभोज्ये होमलोपे होमस्नानं
तथार्चनं॥ ५४॥ हामद्रव्ये मृषिकाद्यैर्नक्षिते कीर्त्तिसंयुते॥ तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष्य देवादि पूजयेत्॥ ५५॥ अं कु
रार्पणमात्रं तु चित्तं नित्यं परित्यजेत्॥ स्पृष्टे चैव तु संस्पृष्टे अमेषात्रे तदर्पणं॥ ५६॥ देवमानुषविप्रघ्नं पूजाका

लेतयेवच॥ मंत्रद्रव्यादिविन्यासमूले जप्ता पुनर्जपेत्॥ ६॥ कुंभेन घृतेन जपो देवैर्तु पतिते करात्॥ जिनेन घृतेन चोपवास
 शतहोमान्विभावयेत्॥ ७॥ रुते पापेनुतापो वैयस्यपुंसप्रजायते॥ प्रायश्चित्तेन तु तस्यैकं हरि संस्मरणं परं॥ ८॥
 चोप्रायणं पराको वा प्राजापत्यमधौ घनुत्॥ गायत्री प्रणवसोत्रं मंत्रजप्यघातकं॥ ९॥ काष्ठैरात्रीजसंयुक्तै
 राघैराद्यैस्तदंतकैः॥ सूर्येशशक्तिर्मन्त्रेदिमंत्राकोद्यधिकाष्टयक॥ १०॥ उंक्रोमायाश्चतुर्थीतानमोताः सर्वका
 मदाः॥ नृसिंहदादशाणां तुमालामंत्राघघौघनुत्॥ ११॥ अग्नेयस्य पुराणस्य परतंश्रवणादिकं॥ विदित्या रूप
 कोविस्तुरग्निरप्यत्र गीयते॥ १२॥ परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गीयते॥ प्रवृत्तेस्तु तिर्यक् स्तुतुज्यते मुक्तिमुक्ति
 दः॥ १३॥ अग्निरापश्च विष्णोर्हि वतं ध्यानमर्चनं॥ जपं स्तुतिं तु प्रतिमाशरीरं चाप्यधौघनुत्॥ १४॥ यदि सर्गा
 दिदनादिधाना द्वादशमेव च॥ वलापुरुषसूर्यानि महादिनानि षोडश॥ १५॥ अन्नदानानि सूर्यानि सर्वा
 एष्यहराणि च॥ तिथिं वारक्षसंक्रांतियोगमर्षादिकालके॥ १६॥ गंगागमाप्रयागंच काश्यपो ध्यात्यवेति
 काः॥ कुरुक्षेत्रं पुष्करं च नैमिषं पुरुषोत्तमं॥ १७॥ सा जगाम प्रजासारं तीर्थं चाधौघघातकं॥ अहं ब्रह्मप
 रं ज्योतिरिति ध्यानमधौघनुत्॥ १८॥ पुराणं ब्रह्मचात्रेयं ब्रह्माविष्णुमहेश्वरः॥ अवताराः सर्वज्ञाः प्रतिष्ठाप्र
 तिमादिकं॥ १९॥ ज्योतिरास्वपुराणानि स्मृतयश्च तपो व्रतं॥ अर्पणं च वसुधाया युर्वेदो धनुर्मतिः॥ २०॥ जि

क्षां चंदो वाकरणं निरुक्तं चानिधानकं॥ कल्पो न्यायश्चमीमांसादयस्तसर्वं हरिः प्रभुः॥ २१॥ एको द्वयोपतोय
 स्मिन् नयः सर्वमिति वेदयुः॥ तं दृष्ट्वा न्यस्य पापानि विनिर्मुक्तिं हरिश्च सः॥ २२॥ विद्याशदशरूपा च मूर्तिस्तानेप
 रो हरिः॥ ज्योतिः सदक्षरे विष्णुश्च विर्मलः॥ २३॥ इत्याग्नेये प्रायश्चित्तानि॥ अग्निरुवाच॥ तिथिवारक्षदिव
 समासादं चोशसंक्रमे॥ तस्मै व्रतादिवक्ष्यामि वशिष्टश्च पुष्यक्रमात्॥ २४॥ अस्मादिहो हि नियमो व्रतं तव तपो म
 तं॥ नियमस्य विशेषास्तु ब्रह्मसंवेदं वादयः॥ २५॥ व्रतं हि कर्तुं संतापात् तप इत्यभिधीयते॥ इन्द्रियग्रामनिय
 मानियमश्चाभिधीयते॥ २६॥ अनग्रयस्तु ये विप्रास्तेषां श्रेयो विधीयते॥ व्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथादि
 ज॥ २७॥ ते सुर्देवादयः प्रीतानुक्तिमुक्तिप्रदायकाः॥ उपाव्रतस्य पापेभ्यो यस्तु वासोगुणैः सह॥ २८॥ उपवास
 सवितेयः सर्वपापविवर्जितः॥ कांस्यमांसं मसूरं च वणकं कोरदुषकं॥ २९॥ अणकं मधुपरान्तं च तज्जैः उपवासन
 स्त्रिये॥ पुष्पलोकारवस्त्राणि धूपगंधानुलेपनं॥ ३०॥ उपवासेन तु ष्येत दंतधावनमंजनं॥ असकृज्जलपानाच्च तं
 ब्रह्मसच न क्षणात्॥ ३१॥ उपवासः प्रदुष्येत दिवा स्वप्ना च मेयुनात्॥ क्षमासत्यं दयादानं शौचमिन्द्रियनिग्रहं॥
 ३२॥ देवशुभाग्निहवनं संतोषोस्तेयमेव च॥ सर्वव्रतेष्वयं धर्मः समान्यो दशधा स्मृतः॥ ३३॥ नित्यस्नायी मिताहारो
 गुरुर्देवविचारकः॥ क्षारं सौंद्र्यं च लवणं मधुमांसानि वर्जयेत्॥ ३४॥ तिलमुज्जादते मत्स्या मत्स्यमांसानि कोप्रवा

न॥ वीरकंदेव धर्म्यं च समीपं तथैव च॥ १२॥ शितघृतं तथा पाणं मूलं सारगणं स्मृतं॥ दहतृष्टिकमुद्राश्च कलापाः
 सतिलायवाः॥ १३॥ १३॥ श्यामाकाशैव नीवारागो धूमाद्या व्रते हिताः॥ चतुर्नैक्षं शुकुकणाशकंदधिघृतं पयः॥ १४॥
 श्यामा कशालिनी वारापावका मूलतंदुला॥ हविष्यव्रतवक्त्रादौ च ग्रिकायादिके हिताः॥ १५॥ मधुमांसे विहाया तत
 व्रते चाहितमरितं॥ अहं प्रातः अहं सायं अहं मद्यदिवा चितं॥ १६॥ अहं परं च नाश्रीयात् प्राजापत्यं च रत्नविजः॥ ए
 कैकं ग्रासमश्रीयात् अहानित्रीणि पूर्ववत्॥ १७॥ अहं चोपवसे दंत्यमतिरुद्धं च नृरेदिनः॥ गोमूत्रं गोमयं क्षी
 रं दधिसर्पिः कुशोदकं॥ १८॥ एकरात्रपवासश्च रुद्धं संतेपने स्मृतं॥ पृथक्सांतपतं प्रयेः षडहः सोपवास
 कः॥ १९॥ सप्ताहेन तुरुद्धं महांसांतपनो घटा॥ द्वादशाहोपसेन पाराकः सर्वपापहा॥ २०॥ महापराकस्त्रि
 गुणस्त्वयमेव प्रकीर्तितः॥ पौर्णमास्यां पंचदश्यास्य माहवास्य नोजनः॥ २१॥ एकापायेत तो हृदी चोपायण
 मतोत्थया॥ कपिलागौ परं मूत्रमर्द्धं गुष्टं च गोमयं॥ २२॥ क्षीरं सप्तपलं दद्यात् दुग्धं चैव पलत्रयं॥ एतमेकपलं
 दद्यात् पलमेकं कुशोदकं॥ २३॥ गायत्र्या गत्य गोमूत्रं गंधधारितं गोमयं॥ आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिकाशो
 तिवै दधि॥ २४॥ तेजोसीतितया चाज्यं देवसत्वा कुशोदकं॥ ब्रह्मरूपं चैव तेषां पोहिष्टं चैव यजेत्॥ २५॥ अघ
 मर्षणं सूक्तेन संयोज्य प्रणवेन वा॥ पीत्वा सर्वा र्थानि मुक्तो विमुक्तो लोकीत्युपोषितः॥ २६॥ उपवासी सायं नोजीयती

षष्टीं न कालवान्॥ मां सधजीचाश्च मेधी सत्यवादी दिवे व्रजेत्॥ अन्नाधेयं प्रतिष्ठां च यजुदा व्रतामि च॥ देवव्र
 तं ह्योत्सर्गिडाकरणमेखलाः॥ २७॥ मंगलमन्त्रिषे कंच मलमासे विवर्जयेत्॥ दर्शदर्शस्तु चोपश्रया त्रिंश
 दशैव साधनः॥ २८॥ मासः सौरसु संक्रांतिर्नाक्षत्रो न विवर्तनात्॥ सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्म
 तः॥ २९॥ आदिके पितृकार्ये च चोमासः प्रशस्यते॥ आषाढी मवधिं रुत्वा यः स्नापेक्षसु पंचमः॥ ३०॥ कुर्या
 द्वापुंतत्ररविः कस्यां गच्छतुवानवा॥ मासि संवसरे चैव तिये दैघं यथा नवेत्॥ ३१॥ तत्रोक्तमोत्रराते या एव त
 स्यान्मलिस्तु च॥ उपोषितं व्यंजनं येनास्तं याति नास्करः॥ ३२॥ दिवा पुण्यास्तु तिययो रात्रौ न कृत्वा तेषु
 जाः॥ युगमाप्ति युगं तानिषण्णमुत्सोर्वसुरंध्रयोः॥ ३३॥ रुद्रेण द्वादशी युक्ता चतुर्दश्यप्य पूर्णिमा॥ प्रतिपद्य
 त्वावास्या तियोर्युग्मं महाफलं॥ ३४॥ एतद्व्यस्तं महादोषं हंति पुण्यं पुरा कृतं॥ नरेन्द्रसन्निवृत्तिनां विवाहो
 पप्रवादिषु॥ सद्यः सौचं समाख्यातं कांतारायदिसंयति॥ आरब्धदीर्घतपसां नरजो व्रतहास्त्रियोगर्भिणा
 स्तिका नक्तं कुमारी चरजस्वला॥ यदा शुद्धा तदानेन कारयेत् क्रियां सदा॥ ३५॥ कोधात् प्रमादात् लोभाद्वा
 दत्तं भोगो न वेद्यदि॥ दिनत्रयं न चंजीत मंडलशिरसो यवा॥ ३६॥ आसामर्थ्यं व्रतरुतौ पत्नी वा कारयेत्सुतं॥ स्त
 नके मतके कार्यं प्रारब्धं जनने जितं॥ ३७॥ व्रतसंस्मृतिं सुगंधपानाद्यैरुदरे दुरुः॥ अशोक्तानि व्रतानि आपो

मूलफलं पयः ॥ ४१ ॥ हविर्ब्रह्मिण का म्येव गुरोर्वचनमौषधं ॥ कार्त्तिके सतति विद्यादि सौभाग्यरोग्यद्वये ॥ ४२ ॥ नै
 माल्यमुक्तिमुक्तयैः कुर्वेन्नतपतेन्नतं ॥ इदं व्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ॥ ४३ ॥ निर्विघ्नां सिद्धिमाया तु त्वत्सदा
 जगत्सते ॥ गृहीतेस्मिन् व्रते देवयद्यष्टौ प्रियेत्यहं ॥ ४४ ॥ तत्सर्वं पूज्यं मे वास्तु प्रसन्नेषु पितृभ्यः ॥ व्रतमूर्ति
 जगद्गतिं मंडले सर्वसिद्धये ॥ मनसा कल्पितैः नृत्तपंचगव्यैर्जलैश्च जैः ॥ पंचामृतैस्तैः पितृभ्यः तत्सर्वं ॥ व्रतमूर्ति
 हा ॥ गंधपुष्पोदकैः युक्तः मयि मर्घयते शुभं ॥ गृहाण पादमाचाम्यत्र घटिं कुरु मां सदा ॥ वस्त्रं वस्त्रं पते पुष्पं
 गृहाण कुरु मां सदा ॥ नृत्तपणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्च गृहीतं व्रतसत्यं ॥ ४६ ॥ सुगंधिगंधविमलं धर्मं मूर्ते गृहा
 ण वै ॥ पापगंधविहीनां मां कुरु त्वं हि सुगंधकं ॥ ४७ ॥ पुष्पं गृहाण पुष्पादिमूर्ते मां कुरु सर्वदा ॥ पुष्पगंधं सु
 विमलमायूरारोग्यद्वये ॥ ४८ ॥ सुधूपधूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्यं ॥ दीपमूर्तिं पितृभ्यः मूर्ते गृहाणा खिलना
 स्कर ॥ ४९ ॥ दीपमूर्ते प्रकाशाय सर्वदोषं गतिकुरु ॥ प्रसन्नादिकं नैवेद्यं गृहाणानादिसत्यं ॥ ५० ॥ अनादि
 पूर्णं कुरु मामन्तर्दं सर्वदायकं ॥ मंत्रहीनं किं याहीनं न किं हीनं मया प्रभो ॥ ५१ ॥ यत्पूजितो व्रतपदे परिपूर्णं तद
 सुमे ॥ धर्मं देहे धनं देहि सोऽनामं गुणं सतति ॥ ५२ ॥ कार्त्तिके विद्यां देहि चायुः स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ॥ इमां पूजां व्र
 तपते गृहीत्वा व्रतं रंजये ॥ ५३ ॥ पुनरागमनायै वरदानाय वै प्रभो ॥ यत्पूजितो व्रतपते व्रते सुव्रतमूर्तयः

५६ ॥ पूजा सुवर्णाघाश्च शक्या वै नृमिश्रायिना ॥ जगो होमश्च सामान्यं व्रतांते दानमेव च ॥ ५७ ॥ चतुर्विंशति
 दशाध्यापंचधा त्रयमेककः विप्राः पूजाः सगुरवो नो ज्ञाः शक्ता तु दक्षिणा ॥ ५८ ॥ देया गावः सुवर्णाद्याः पादको
 प्रातर्हो एयका ॥ जलपात्रं च मूत्रं च मुद्रिकां च वामासनं ॥ ५९ ॥ शय्या वस्त्रयुगं कुंभाः परिचायेय मीरिता ॥ इत्याग्रे ये
 व्रतपरिभाषा ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वक्षे प्रतिपदादीति व्रतान्यखिलदानिते ॥ कार्त्तिके च युजै चैत्रे प्रतिपद्
 त्यणी पिति ॥ १ ॥ पंचदश्या निराहार प्रतिपद्य च ये दजं ॥ उत स द्रुम्यो नमो गायत्र्या चार्चयेत् सकलं ॥ २ ॥ त्रिमा
 लाश्रुवंदक्षे वा मे दंडकं मंडलं ॥ लंबकूर्चं च जटिलं हं मंत्राणां मन्त्रयेत् ॥ ३ ॥ शक्ता क्षीरं प्रदद्यात्तु व्रतासे प्री
 यतामिति ॥ निर्मलानो गधु कूर्चं देह्यु मो विप्रो व्रती भवेत् ॥ धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि धन्यो धन्यतां व्रजेत् ॥ मार्गशीर्ष
 प्रतिपदि नक्तं रुत्वाद्युपोषितः ॥ ५ ॥ अमयेन मत्पुत्रि प्राञ्जल्यं सर्वमाप्नुवेत् ॥ प्रतिपद्येकं नृत्तपणां शीसमांते क
 पिला प्रदः ॥ द्वावैश्वानरपदं याति शिखि व्रतमिदं स्मृतं ॥ इत्याग्रे ये प्रतिपदं दत्तानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
 द्वितीया व्रतकं वक्षे मुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ पुष्पाहारो द्वितीयायां च विनो ह्युजयेत्सुरो ॥ १ ॥ वक्षे सरूपसौ
 भागं पुरुतां जयते व्रती ॥ कार्त्तिके शुक्लपक्षस्य सा द्वितीया मयं यजेत् ॥ २ ॥ अंबंतपोषितः स्वर्गं गच्छेत्तु नरकं
 व्रती ॥ अश्वत्थं शयने वक्षे च वैधव्यादि दीपनं ॥ ३ ॥ रुक्मपक्षे द्वितीयायां प्रावणस्पचरे रिदं ॥ श्रीवत्स धारिन्

श्रीकांतश्रीधामश्रीपुतेयया॥४॥गार्हस्थ्यंमां प्राणस्तेहयातुधर्मार्थिकामरं॥अग्नयोमाप्रणस्तेमप्रणरंपुदेव
तां॥५॥पितरोमाप्रणस्तेतुमंतोदामातुनेदतः॥लक्ष्म्याविमुच्यतेदेवोनकदाचिद्यायाजवान्॥तथाकलत्रसंब
धोदेवमामेविनिद्यते॥लक्ष्म्यानश्चवरदययातेशयनंतया॥७॥शय्याममाप्यश्रुत्यास्तुतयैवमधुसदन॥ल
क्ष्मीविस्तुंयजेदंशय्यायां हिफलानिच॥८॥प्रतिमासंचसोमापदद्यादर्थसमंत्रकं॥गगनांगणसंदीपदुग्धा
ब्धिंमंथनोद्भव॥९॥आनासितदिगाजोगरमानुजनमोस्तुते॥उंसुग्रीवायनमःसोमासोमात्मानेहरियजेत
१०॥घटंमैहंश्रियै नमोदशरूपायमहात्मने॥घटेनहोमोनकंचशय्यादद्याद्विजातये॥११॥दीपनेनाजनेयुक्तं
छत्रोपानहमासनं॥सोदकुंभांचप्रतिमांविप्रायथप्रधानकं॥१२॥यथाहएवंकुरुतेभुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्
कांतिव्रतंप्रवक्ष्यामि कार्तिकेनसितेचरेत्॥१३॥नक्तनोजीवितीयायां पूजयेद्वलकेश्वरौ॥वर्षंप्राप्नोतिवैका
न्तिमनोवाञ्छितदायकं॥१४॥पौषशुक्लद्वितीयादिकृत्वादिनचतुष्टयं॥सदीकसमुस्तांचस्नातासर्वविधा
रियं॥१५॥नाम्नारुक्ताच्युतानंतरुषीकेशेतिपूजयेत्॥पादेनाभ्याचचक्षुषिक्रमाक्षिरसिपुष्पकै॥१६॥शशिवं
प्रशशांकेदुसंतामिश्वायैहंदधि॥तक्तंमुंजीतचनरोयावर्तिष्ठतिचंद्रमा॥१७॥वण्मासपारयंचादंश्राप्नुयात्
सकलव्रती॥एतद्व्रतंनृपस्त्रीभिःकृतंश्वसुरादिभिः॥१८॥इत्याग्रेयेद्वितीयाव्रतानि॥अग्निरुवाच॥॥

राम०

१७५

मुक्ति

तृतीयाव्रतमाख्यासेभुक्तिंप्रदं चते॥ललितानंसतृतीयामूलंगौरीव्रतं॥१॥तृतीयायांचैत्रशुक्लेऊढागौरीहरेणहि
तिलस्नातोचयेछत्रं गौर्याहंमफचायिभिः॥२॥नमोस्तुपादलायैवपादौदेवैशिवसच॥शिवायेतिचसंकीर्त्यमा
यशुक्तयेयजेत्॥३॥त्रिपुरघ्रायुद्रस्यनवाभ्यैजन्मयोर्द्वयोः॥शिवंभद्रायेश्वरायविजयायैवजानुनी॥४॥इ
शानेति कटिंदेवैशंकरायेतिशंकरं॥कृष्णायैवकोट्यैश्वर्येनंशूलपाणये॥मंगलायैवमस्तुभ्यंउदरंचा
भिपूजयेत्॥सर्वात्मनेनमोरुद्रमेशान्येचक्रचक्षुः॥शिवंवेदात्मनेतद्वत्स्त्रुपिण्यैकश्चमर्चयेत्॥महादे
वायचशिवंचनंतायैकरक्षयं॥५॥त्रिलोचनायेतिहरंचांतकाद्यानलप्रिये॥सोनाग्यायसहेश्वरायनृषण्णि
प्रपूजयेत्॥६॥अशोकमधुवासिनेश्वरायेतिचोष्टकौ॥चतुर्मुखश्रियेचासंहरायस्वानवेनमः॥७॥नमोर्दना
रीशरीरममितांगोचनासिका॥नमउग्रायलोकेराललितेतिपुनर्नवौ॥८॥शिवायपुनर्हर्तिरिंवासंत्येवतथा
त्मकं॥नमश्रीकंठनाथायैशिवकेशायदोहयेत्॥नीमोग्रायचस्त्रुपिण्यैशिवःसर्वात्मनेनमः॥महिकाशोकक
मलछंदंतगरमालती॥ऊंदंकनकवीरंचबाणमश्रातऊंऊंमं॥चैत्रेश्वंगोदकंभास्पदेवदेवग्रतःस्वपेत्॥प्रात
स्नात्वासममर्चपूजयेत्वापिऊंभकं॥तदष्टकंविजेदद्याललिताप्रियतांमम॥१॥रूपोदकंगोमयंचमंदारंवि
लपत्रकं॥दध्राऊंशोदकंक्षीरंकार्तिकेष्टषदाज्यकं॥२॥गोमूत्राज्यंरुसतिलंपंचयंक्रमासनं॥ललिताविजया

श्र

भद्रावनीकुमुदाशिवा॥१६॥वासुदेवीतथागौरीमंगलकमुलासती॥चैत्रादौदानकालेचप्रीयतामितिवाचयेत्॥
 १७॥फलमेकंपरित्याज्यं व्रतांतेशयनेददेत्॥उमामहेश्वरं हैमं वृषभं नगवानसह॥१८॥गुरुचमियुनामर्चयन्वा
 घैः सर्वमाप्नुयात्॥सोभाग्यारोग्यरूपास्वःसोभाग्यशयनव्रतात्॥१९॥नभसेवायवैशाखे कर्पणमार्गशिरस्
 च॥शुक्लपक्षे तृतीयायां ललितायै नमो यजेत्॥२०॥प्रतिपक्षं ततश्चावधत्तेमियुनानिच॥चतुर्विंशतिममर्च
 यन्वाघैर्बुक्तिमुक्तिनाक॥२१॥उक्तो मार्गो द्वितीयोयं सोभाग्यव्रतमाददेत्॥फाल्गुनादितृतीयायां लवणं यस्तुवर्ज
 येत्॥२२॥समाप्ते शयनं दद्यात् गृहे चोपसृकरान्वितं॥अलंकाराणिसर्वाणि भवानी प्रीयतामिती॥२३॥सोभाग्याय
 तृतीयोक्तगौरीलोकादिदायिनी॥माघे भद्रे च वैशाखे तृतीया व्रतकृतया॥२४॥रमनकतृतीया कृता चैत्रे दमन
 कैर्यजेत्॥आत्मतृतीयामप्राप्ते प्राच्ये छात्रो जनादिना॥२५॥गौरीकाली उमामाङ्गिकांतिः सरस्वती॥मार्गतिती
 यामारम्यसौ जायंस्वर्गमाप्नुयात्॥२६॥॥अग्नेये तृताया व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥चतुर्थं व्रतमाख्यासे
 बुक्तिमुक्तिप्रदेहिते॥माघशुक्लचतुर्थ्यां उपवासी यजेत् गणं॥१॥पंचम्यां च तिलान्नादीवर्षं निर्विघ्नतः सुखी॥गं
 स्नाहामूलमंत्रेण गामाघहृदयादिकं॥२॥आगच्छोक्ताय चावात्यगच्छोक्ताय विसर्जनं॥उज्ज्वलां तैगादिगंधधैः पू
 जयेन्मोदकादिभिः॥३॥उमहोक्ताय विग्रहे रक्ततुंडाय धीमहि॥तन्नो देतः प्रचोदयात्मा सिनाप्रपदेकापि चतु

र्थरुद्धिवं व्रजेत्॥४॥चतुर्थ्यां गारके मर्च्य गणं सर्वमवाप्नुयात्॥चतुर्थ्यां फाल्गुने नक्तमविघ्नारम्या चतुर्थ्यापि॥५॥च
 तुर्थ्यां दमनैः पूज्यं चैत्रे प्राच्य गणं सुखी॥॥आग्नेये चतुर्थ्या व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥पंचमी व्रतकं वक्ष्ये आरो
 ग्यस्वर्गमोक्षदं॥नमोननस्यार्थिने वा कार्तिके शुक्लपक्षिके॥वासुकिः सक्षकः पूज्य सर्वसौख्यप्रदायकः॥षष्ठा
 फलाग्निनोर्ध्वी दौ भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥२॥स्कंदपरी व्रतं प्रोक्तं भाद्रपद्या मया क्षयं॥रुक्मपरी व्रतं वक्ष्ये मार्ग
 शर्षे चरे व्रतं॥३॥अनाहारौ वर्षमेकं स भुक्तिमुक्तिमाप्नुयात्॥॥आग्नेये च व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥सप्तमी
 व्रतकं वक्ष्ये सर्वथा भुक्तिमुक्तिदं॥माघमासे ज्ञके शुक्ले सूर्यं प्राप्य विशेषं भाक्॥सर्वा वाप्तिस्तु सप्तम्यां मासि ना
 द्रे कं पूजनात्॥पौषे मासि सितेन श्रुत्वा प्राच्यं कं पापनाशनं॥रुक्मपक्षे तु माघस्य सवविप्तिस्तु सप्तमी॥फाल्गु
 ने तु सिते नंदा सप्तमी चार्क पूजनात्॥मार्गशिर्षे सिते चाब्दं प्रतिपत् सप्तमी स्त्रियाः॥॥अग्नेये सप्तमी व्रतानि॥
 अग्निरुवाच॥॥वक्ष्ये व्रतानि चारम्यारोहिण्या प्रथमं व्रतं॥मासि नाद्रपदे रम्यारोहिण्या मर्द्धरात्रके॥रुक्मो जातो
 यतस्तस्माजयतीत्या ततो रमी॥सप्तजन्मकृता तपान्मुच्यते चोपवासतः॥रुक्मपक्षे नाद्रपदे चारम्यारोहिण्या
 युते॥उपोषितो र्वयेत् रुक्मं बुक्तिप्रदायकं॥आवाहयाम्यहं रुक्मं वज्रं च देवकी॥वसुदेवं पशो दाचः पूजया
 मिनमोस्तुते॥योगाय गोगपतये योगे रायनमो नमः॥योगादिसंभवायैव गोविंदाय नमो नमः॥स्नानं रुक्माय

पद्यानुवर्धनानेनदापयेत्॥यत्तेश्वरायत्ताययत्तानांपतयेनमः॥यत्तोपिसंनवायैवगोविंदायनमोनमः॥गृहाणदे
वपुष्पाणिसुगंधीनिप्रयाणिते॥सर्वकामप्रदोदेवनवमेदेववंदितः॥धूपधूपितधूपतंधूपितैस्त्वेगृहाणमे॥सुगं
धधूपगंधाद्युक्तरूमासर्वदाहरे॥दीपदीपमहादीपदीपदीपिचसर्वदा॥मयादत्तेगृहाणत्वंकुरुचोर्द्धगतिंच
मां॥विश्वायविश्वपतयेविश्वेशायनमोनमः॥विश्वादिसेनवायैवगोविंदायनिवेदितं॥धर्मायधर्मपतयेधर्मेश
यनमोनमः॥धर्मादिसेनवायैवगोविंदगमनंकुरु॥सर्वायसर्वपतयेसर्वेशायनमोनमः॥सर्वादिसेनवायैव
गोविंदायचपारण॥क्षीरोदाब्धिसंनृतत्रिनेत्रसमुद्रव॥गृहाणार्घ्यशर्गांकेदंरोहिण्यासहितोमम॥स्वडि
लेस्त्रापयेदेवंसचंद्रारोहिणीयजेत॥देवकीवसुदेवचयशोदांनंदमेवच॥अर्द्धरात्रेपयोधारंपातयेद्भुङ्क्ष्वपिपं॥
वस्त्रहेमादिकंदद्यात्ब्राह्मणानजोजयेद्भृती॥जन्माष्टमीव्रतकरःपुत्रवान्विभुलोकनाक॥वर्षेवर्षेभुयःकुर्या
त्पुत्रार्थवित्रिलोभयं॥पुत्रान्देहिधनंदेहित्रायुरारोग्यसंमतिं॥कामंधर्मचसौभाग्यस्वर्गमोक्षंचदेहिमे॥
इत्याद्येयेजयंत्यष्टमीषु॥॥अग्निरुवाच॥॥ब्राह्म्यादिमातयजनाजपेन्मातृगणाष्टमी॥रुक्माष्टम्योचैत्रमासेष्ट
ज्याचंद्रुक्षमर्षनाक॥१॥रुक्माष्टमीव्रतंवक्षेमासेमार्गसिरेचरेत्॥नक्तंरुक्माशुचिर्नृत्नागोमूत्रेप्राशयंनिशि
२॥मृमिश्रायीविश्रापांचशंकरंष्टजयेद्भृती॥पौषेयस्तंष्टजेप्राश्रमाघेक्षीरीमहेश्वरं॥३॥महादेवंफाल्गुनेचति

राम.

१७७

लाश्रीसमुपोषितः॥चैत्रेस्त्रायंयवाश्रीवावैशाखेयविधुयजेत॥४॥आषाढेगोमयापुपुगंआवणेशर्वमर्कलुक
त्रियंबकंभाद्रपदेवित्पत्राश्रीनौशिनि॥५॥शितंतदुलंचाश्वयुजेऽरुद्रंचकार्तिके॥दध्याश्रीहोमकारीस्पाद्वर्षे
तुमंडलंयजेत॥६॥गोवस्त्रहेमगुरवेदद्यादिप्रेमईदं॥प्रार्थयित्वादिजान्नोज्यंभुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥७॥नक्ता
सीत्वष्टमीषुस्पातवत्सरांतैचधेनुदः॥पौरंदरंपदंयातिसुगतिव्रतमुच्यते॥८॥अष्टमीबुधवारेषुयक्षयोरुभयो
र्यदा॥तदाव्रतंप्रकुर्वीतअथवासयुडासितां॥९॥तस्यानियमकर्तारोनस्फःसंडितसंपदः॥तंडुलस्पाष्टमु
ष्टीनांवर्जयित्वागुलद्वयं॥नक्तंरुक्माताम्रपुटेसर्गशेषकलंबिकं॥साधिकंपूजयित्वाचभुंजीचकयाश्रयात्
शक्तितोदक्षिणांदद्यात्गर्गरीतंडुलान्वितं॥वीरोद्विजोस्यनार्यास्थिरस्यपुत्रोस्यकोशिक॥अजिताविजयातस्य
वीरस्यधनदोहृष॥कोशिकस्त्वेगृहीत्वातुगोपालेश्वारपनूरुपं॥गंगायांस्नानरुत्सेधनीतश्चौरैरुपस्तथा॥यदा
दृषमपश्यन्सहसंसाक्षितुमागतः॥विजयानगिनीमुक्तोसददर्शसरोवरे॥दिव्यस्त्रीयोषितोवृंदमब्रवीद्देहि
मोजनं॥स्त्रीवृंदमूचेवृत्तकृतंशुश्वत्वमतिथिर्यतः॥व्रतंरुक्माशुभुजेप्राप्तवान्वनपालकं॥गतोवीरंसह
षमोविजयासहितस्तदा॥वीरोणविजयादत्तापमायास्तरितःपिता॥व्रतंतावत्कोशिकोपित्ययोध्यायान्नपोभ
वत्॥पित्रोस्तुनरकेदृष्ट्वाविजयांशयमागते॥मृगयामागतंप्रोचेमुच्येतनरकात्कथं॥व्रतंक्षयात्मनःप्रोचेप्राप्त

तकोशिकानन्दो॥ बुधश्चमीद्वयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः॥ विजयादपिताचक्रं तं बुद्ध्यादिसिद्धये॥ अशोकक
लिकाद्यष्टौ ये पिबन्ति पुनर्वसौ॥ चैत्रे मासि सिताष्टम्यो न ते शोकमवाप्नुयुः॥ त्वमेवो कहरानीष्टमुधुमाससमुद्भव
पिबामि शोकसंतप्तो मामशोकं सदा कुरु॥ चैत्रादौ मातृपूजा कृत्यं चष्टम्यां जयते रिपुन॥॥ आग्नेयं चष्टमी वृता
नि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ नवमी व्रतं कं वक्ष्ये मुक्तिमुक्तादिसिद्धिदं॥ देवी पूज्या श्विन्यशुक्ले गौपरिधानवमी व्रतं॥॥
पिष्टकाख्या तु नवमी पिष्टा देवी तु पूजयेत्॥ चष्टम्यामाश्विने शुक्ले कन्या कर्म मूलनेपदा॥ चर्षादिना सर्वदयै मह
ती नवमी स्मृता॥ इगर्तु नवगेहस्ता एकांगारस्विता यवा॥॥ पूजिता दशभुजा शेषाः षोडशशंकराः॥ रुद्रचं
डा प्रचंडा च चंडोग्रा चंडनायकाः॥॥ चंडा चंडवती पूज्या चंडरुपा तिचंडिका॥ कमलध्वजे चोग्रदंडा महिषमर्दिना
५॥ उदुर्गे दुर्गरिणि स्वाहा॥ दशक्षरो मंत्रः॥ एवं जपति यो गुह्यं नासै केनापि बाध्यते॥ कपालं खेदकं घटं दर्प
णं तर्जनी धनुः॥॥ ध्वजं डमरु कं पाशं वामहस्तेषु विधत्ते॥ शक्तिमुजरश्मलं च चक्रं खड्गं च खेटकं॥॥ शंख
चक्रावाकां च चायुधानि च पूजयेत्॥ पञ्चकालिका लीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत्॥॥ कालिका लिव जेश्वरि
लोहदंडा येन मः॥ नंदै वै रुचिरं मांसं पूजनायै वने कुरुते॥॥ वायव्यां प्रापराक्षसैश्च रक्षै नमहे श्वरि॥ विद्यारिण
ये चाग्नेयं महाकेशि शिताय जेत तस्या यतो न पस्त्राया छात्रे पिष्टमयं हरेत्॥ दद्यात्सं दविशा खा मा ब्रह्मा पाय

राम
१३८

शिताय जेत॥ जपंती मंगला काली नम्रकाली कपालिनी॥ इगर्शिवाक्षमा धात्री स्वधा स्वाहा नमोऽस्तुते॥ देवी पंच
मृतेः स्नाप्य पूजयेद्दृष्ट्यादिना॥ ध्वजादिस्त्रपात्रादिवलिदानं तवादि कुरुत॥॥ इत्याग्नेये नवमी व्रतानि॥॥ अग्नि
रुवाच॥॥ दशमी व्रतं कं वक्ष्ये धर्मकामादिदायकं॥ दशम्यामेकतकाशी स मां ते दशधेनुदः॥॥ देशश्च कांचनी द
घाक्षाल्यादिपतिर्न वेत्॥ दशमी व्रतानि॥ अग्निरुवाच॥॥ एकादशी व्रतं वक्ष्ये मुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ दशम्यां निय
ता हारो मांसमैयुन वर्जितः॥ एकदश्यां न भुंजीत पक्षयोरुजयोरपि॥ द्वादश्येकादशीय व्रतं त्रसं निहितो हरिः
तत्र क्रतुशतं पुण्यं द्वादश्यां पारणे कुरुते॥ एकादशी कलायत्र परतो द्वादशी मता॥ तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां
तु पारणं॥ दशम्येकादश्यां पुक्रानोपोष्पानरकप्रदा॥ एकादश्यां निराहारो भूत्वा चैव परे हनि॥ नोक्षेहं पुंडरीक
क्षशरणं मे न वाञ्छुत॥ एकादश्यां शिते पक्षे पुष्पक्षंतियदा भवेत्॥ सोपोष्पाक्षे पुष्पफलदा प्रोक्ता सा पापनाश
नी॥ एकादशी द्वादशीया श्रवणेन च संयुता॥ विजया सातिथि प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा॥ एषैव फाल्गुने मासि
पुष्पक्षं तु संयुता॥ विजया पोच्यते सद्भिः कोटि कोटि पुण्योत्तराः॥ एकादश्यां दृष्टि पूजा कार्य सर्वा घृहारिणी
धनवान् पुत्रवान् सोपि विष्णुलोके महीयते॥॥ इत्याग्नेये एकादशी व्रतानि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ द्वादशी व्रतं कं
वक्ष्ये मुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ एकं न कृतं न कृतं न तपैवापाचितेन च॥ उपवासेन नैक्षेणैव द्वादशिको न वेत्॥

अ० पु०
१७६

चैत्रे मासि सिते पक्षे द्वादशी मदनं हरिं ॥ २॥ पूजयेत् शुक्तिमुक्ताय मदनं द्वादशी व्रतं ॥ माघशुक्ले तु द्वादशी म
द्वादशिकं व्रती ॥ ३॥ नमो नारायणायेति विसृज्य सर्वजाक् ॥ फाल्गुने च सिते पक्षे गोविंदं द्वादशी व्रती ॥ ४॥ विशेष
कद्वादशी कारी यजेदाश्वयुजे हरिं ॥ लवणं मार्गशीर्षे तु कृष्णमर्चयेत् नरः ॥ ५॥ ददाति शुक्लं द्वादश्यां समं सर्वस
दायकः ॥ गोवत्सं पूजयेत् प्राग् गोवत्सं द्वादशी व्रती ॥ माघ्यां तु समतीतायां श्रवणेन संयुता ॥ द्वादशी या नवेत्
स्नाप्रोक्ता सा तिलं द्वादशी ॥ ७॥ तिलैस्नानेति तैलैर्होमो नैवेद्यं तिलमोदकं ॥ दीपश्च तिलतैलेन तद्यदेयं तिलोदकं ॥
८॥ तिलाश्च देया विप्रेभ्यः फलहोमोपवासतः ॥ उन्नमो न गवते वासुदेवाय वै यजेत ॥ ९॥ सकलः स्वर्गमाप्नोति षडिति
लद्वादशी व्रती ॥ मनोरथं द्वादशी व्रती फाल्गुने तु शिते च यजेत् ॥ नाम द्वादशी व्रतं केशवाद्यैश्च नामभिः नम्रवेना
रकनिरः फाल्गुने सिते मर्चयेत् मनोरथं द्वादशी व्रती ॥ १२॥ मासि नाश्रपदे शुक्ले च नंतं द्वादशी व्रती ॥ आषाढस्यै
षु मूले च माघे कृष्णाय वै नमः ॥ १३॥ यजेत् तिलांश्च जुहुयात् तिलं द्वादश्यां कलरः ॥ स्वर्गं ति द्वादशी कारी फाल्गुने
तु शिते यजेत् ॥ १४॥ जयरुक्मनमस्तुभ्यं वषं स्फुटि मुक्तिदः ॥ पोषे तु शुक्लं द्वादश्यां संप्राप्ती द्वादशी व्रती ॥ १५॥
इत्याग्नेये द्वादशी व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ श्रवणं द्वादशी वक्ष्ये मासि नाश्रपदे सिते ॥ श्रवणेन समा युक्ता महती
सात्कपोषिता ॥ संगमे सरितां स्नात्वा श्रवणं द्वादशी फलं ॥ बुद्धश्रवणं संयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २॥ निषिद्धमपि

राम.
१७६

कर्त्तव्यं त्रयोदश्यां तु पारणं ॥ द्वादश्यां तु निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३॥ उदकुंभं स्वर्णमयं त्रयोदश्यां तु पारणं
आवाहयाम्यहं विसृज्य वामनं शंखचक्रिणं ॥ ४॥ सितवस्त्रयुगाच्छुद्धं घटे सञ्चय पादकोऽस्नापयामि जयैः शुद्धैर्विसृ
पंचामृतादिभिः ॥ ५॥ छत्रदंडधरं विसृज्य वामनाय नमो नमः ॥ अर्घं ददामि देवेश अर्घ्यं हि द्यौर्मुदार्क्षितः ॥ ६॥ उ
क्तिमुक्तिं ददातीति सर्वैश्चर्ययुतं कुरु ॥ वामनाय नमो गंधर्हो मे नैवा एकशतं ॥ ७॥ उन्नमो वासुदेवाय शिरः सं पूज
येद्दरे ॥ श्रीधराय सुखं तद्वत्कंठरुक्षाय वै नमः ॥ ८॥ नमः श्रीपतये वक्षोभुजौ सर्वास्त्रधारिणे ॥ व्यापकाय न
मो नानि वामनाय नमः कटिं ॥ ९॥ त्रैलोक्यजननायेति मे दूजं घेयं जेदरे ॥ सर्वाधिपतये पादौ विस्रो सर्वार्थि
नमः ॥ १०॥ घटपंकजं च नैवेद्यं दद्यादधो दनैर्घटान् ॥ रात्रौ तु जागरं कृत्वा प्रातः स्नात्वा तु संगमे ॥ ११॥ गंधपुष्पादि
निपूज्य वदेत् पुष्पांजलिं स्निहं ॥ नमो नमस्ते गोविंदमुधः श्रवणं संस्मृतः ॥ १२॥ त्रयोधसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्य
प्रदो नव ॥ प्रीयतां देवदेवेशो मम नित्यं जनार्दनः ॥ १३॥ वामनो बुद्धिदो दाता प्रमासो वामनः स्वयं ॥ वामनः प्र
तिगृह्णाति वामनाय नमो नमः ॥ १४॥ वामनः प्रतिगृह्णीयात् वामनो मां ददाति च ॥ प्रव्यस्यो वामनो नित्यं वा
मनाय नमो नमः ॥ प्रयातु रक्षिणो विप्रान् संनो नु ज्यो स्वयं चरेत् ॥ १५॥ ॥ इत्याग्नेये श्रवणं द्वादशी व्रतं ॥ ॥
अग्निरुवाच ॥ ॥ त्रयोदशी व्रतानीह सर्वदानिवदामि ॥ त्रयोदशी मार्गशीर्षे कृत्स्नं हं हरिं यजेत् ॥ १॥ न विसं

शये प्रात्रौ घृतहोमतिनाक्षतैः ॥ पौषे योगेश्वरं प्रार्च्य वंदनाशीकृताकृतिः ॥ कंकोलं प्राप्य चानं च फाल्गुनं पूजये
 द्रती ॥ कर्पूराशीस्वरूपं च वैत्रे सौभाग्यवान्नवेत् ॥ ३॥ महारूपस्तु वैराग्ये यजेताती फलात्सपि ॥ लवंगाशी
 ज्येष्ठमासे प्रद्युम्नं पूजयेद्रती ॥ ४॥ तिलोदासी तथा षाढमा जर्जरि मर्चयेत् ॥ श्रावणे गंधतोयाशी पूजयेत्तुल
 पाणिने ॥ ५॥ सद्योजातं चाश्वपदे प्रणितां गुरुरर्चयेत् ॥ सुवर्षधारी संप्राशी आश्विने त्रिदशाधिप ॥ ६॥ वि
 देश्वरं कार्तिके तु मदनसी यजेद्रती ॥ शिवं हेमंतवर्षं तिसंस्तु जाम्बदलेन तु ॥ ७॥ वस्त्रेण पूजयित्वा तु दद्यादि
 प्रायगांतथा ॥ शयनं च त्रकलां शतपाङ्कजं सज्जनं ॥ ८॥ त्रयोदश्यां सिते श्वे वरति प्रीतियुते स्मरं ॥ अ
 शोकार्चनं गंगिरमसिंदूररजनीमुखैः ॥ ९॥ ॥ इत्याग्नेये त्रयोदशी व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ व्रतं वक्ष्ये
 चतुर्दश्यां शुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ॥ कार्तिके तु चतुर्दश्यां निराहारो यजेत्तु ॥ १॥ ततश्चतुर्दश्यां मनंते
 पूजयेद्दरि ॥ कृत्वा गर्जमयो चैव वारिधानी समन्वितः ॥ २॥ शालिपिष्टस्य षष्टस्य प्रपनास्वः कृतस्वच ॥
 अर्धं विप्राय दातव्यं अर्धमात्मनि जोजनं ॥ ३॥ कर्तव्यं सरितां च क्रेकं यं श्रुत्वा हरेरिति ॥ अनंतं संसारमहा समु
 द्रे मग्नान् समस्तु हर वा सुदेव ॥ ४॥ अनंतरूपी विनियोजयस्व अनंतं सत्त्वापनमोनमस्ते ॥ अनेन पूजयित्वा तु
 सत्त्वं बध्नातु मन्त्रितं ॥ ५॥ सकंके वरे च बद्धं अनंतं व्रतं रुत्सुखी ॥ ६॥ इत्याग्नेये अनंतं चतुर्दशी व्रतं ॥ ॥ अग्निरुवा

राम.
१६९

च ॥ ॥ शिवरात्रि व्रतं वक्ष्ये शुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ माघ फाल्गुनयोर्मध्ये कृत्वा यातु चतुर्दशी ॥ कामयुक्तापि सो
 पोष्णा कुर्वन् जागरणं व्रती ॥ शिवरात्रि व्रतं कुर्वे चतुर्दश्यां मनोजनं ॥ २॥ रात्रि जागरणे नैव पूजयामी शिवं व्र
 ती ॥ आवाहयाम्यहं शंभु शुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३॥ नरकाय विह्वलनावं शिवनमोस्तुते ॥ नमः शिवाय शं
 ताय प्रजारे नोत्थादिदायिने ॥ क्षेमक्षेमप्रदायिने कामाजोगादिदेहि मे ॥ गुणकीर्त्तिमुखे देहि स्वर्गमोक्षं च दे
 हि मे ॥ लुब्धकः प्राप्तवान् पुण्यपापी सुंदरमेनकः ॥ ४॥ इत्याग्नेये शिवरात्रि व्रतं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अशोक
 पूर्णिमां वक्ष्ये मूधे नु च नवं यजेत् ॥ फाल्गुण्यां सितपक्षाया वर्षस्य शुक्तिमुक्तिनाकः ॥ कार्तिक्यां च दशोत्सर्गं कृ
 त्वा नक्तं समाचरेत् ॥ शिवे पदमवाप्नोति ह्येष व्रतमिदं परं ॥ पित्रा वामाचरीतस्यापि तद्वै दत्तमक्षयं ॥ उपोष्याद्
 पितृनिष्ठानिः पापः स्कंदमाप्नुयात् ॥ पंचदश्यां च माघस्य पूजनात्सर्वमवाप्नुयात् ॥ वक्ष्ये सावित्रीमावासां शु
 क्तिमुक्तिकरीं श्रुतां ॥ पंचदश्यां व्रतीत्येव बाधमूले महासती ॥ त्रिरात्रौ पौषितानारी सप्तधा न्ये प्रपूजयेत् ॥
 प्रसूते मंत्रमात्रे श्वरजत्यां कुरुमादिभिः ॥ वटे बलिमतः कृत्वा नृत्तगीतैः प्रजातकैः ॥ नमः सवित्रे सध्वं वंते नैवे
 द्यधार्यते विजे ॥ वैश्वगत्वा विजान्नो ज्यस्वयं शुक्ता विसर्जयेत् ॥ सावित्री प्रियतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुया
 त् ॥ ॥ इत्याग्नेयेति पित्रा व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वारव्रतानि वक्ष्यामि शुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ॥ करः पुनर्वसुस्ये

स्ताने सर्वेषां धिष्ठिता ॥ १॥ प्राचीनानि त्वारे तु सप्तनक्षत्ररोगनाक ॥ संक्रांतौ सूर्यवारे यः शोकस्तदयः शुभः ॥
 २॥ रुक्ताहसो सूर्यवारं न क्रेनाब्दं च सर्वनाक ॥ चित्रा मे सोमे वाराणि सप्त कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ३॥ स्वास्यो गृही
 तावर्गे न सप्तमे वा त्रिवर्जितः ॥ विखायां बुधं पूज्य सप्तनक्षत्री गृह्यति नुत् ॥ ४॥ मूलेश्च नैश्वरं गृह्यत् सप्तनक्षत्री गृ
 हाणिकं ॥ ५॥ इत्याग्नेये वारव्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ नक्षत्रव्रतं कं वक्ष्ये मे हरिः पूजितो र्यदः ॥ नक्षत्रं पुरुषं चा
 दौ चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १॥ मूलेपादे पूज्यं घेरो हिणी मर्चयेद्यतः ॥ जानुनी चाश्विनी योगे चाषाढा पुरु संज्ञिते
 २॥ मेहपूर्वोत्तरास्वेव कटिं वै रुद्रिका मुच ॥ याश्चैनामपदात्याकुक्षं वै रेवतीषु च ॥ स्तनौ वै चोत्तराभा सुध
 निशस्वात पूष्पकं ॥ जुजौ पूज्यो विराखा सुपुनर्वसु धं गुली नयजेत् ॥ ४॥ अश्लेषा सुनखान् पूज्य कं वे ज्येश
 सु पूजयेत् ॥ श्रौते विष्णोश्च व्रणे मुखं पुष्पहरे र्यजेत् ॥ ५॥ यजेत् सातीषु दंताग्रमा स्पवरुण मे चयेत् ॥ म
 घा सुनासाय तने मगशी वै ललाटकं ॥ ६॥ चित्रा स्वाप्रचिक चान स्वात्ते स्वर्णकं हरिं ॥ गुडपूर्णं घटे स्पर्शयेत्
 या गोदान दक्षिणां ॥ ७॥ नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीया शिवो दकः ॥ सस्ते रापणी व्रतकृतमासा मे पूजयेदक्षि
 णं ॥ कार्तिके रुद्रिकायां च मगशी वै मगास्यके ॥ नामभिः केशवाद्यैस्तश्च सुताय नमोऽपि वा ॥ ८॥ कार्तिके रुद्रि
 का मेहमासे नक्षत्रं गृहीत् ॥ यान् नाराणी व्रतकं करिष्ये भुक्ति मुक्तिदं ॥ ९॥ केशवादि महा मूर्ति मयुत सर्वदा य

कं ॥ आवाहयाम्यहं देवमायुरारोग्यवृद्धिदं ॥ १॥ कार्तिका दौ सदा देवं मंदमासचतुष्टयं ॥ फाल्गुना दौ च कृत्तर
 माषाढा दौ च पायसं ॥ देवा यत्रासणे मश्चन कं नैवेद्य मर्षयेत् ॥ पंचगव्यजलस्नातस्य स्पेव प्रायाना लुति ॥ अथा
 ग्निसर्वनोऽम्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ॥ विसर्जितं जगन्नाथे निमलं नवतिक्षणात् ॥ नमो नमस्त्वमुत मोक्षयो शु
 पापस्य वृद्धिं समुपैति पुण्या ॥ ऐश्वर्यविना देमहोदयं मे क्षयं च मासं तिथिरस्युपैतु ॥ यथा च्युतस्त्वजनतः पुरस्ता
 त्सं द्रष्टुं नृत्तपुरतः पुरस्तात् ॥ तथा च्युतस्त्वं कुरुवां छितं मे मया कृतं पापहरा प्रमेयं ॥ अच्युतानंतगोविंद प्र
 सीद परमेश्वरा ॥ अक्षयं माममया नमः कुरुषु पुरुषोत्तम ॥ सप्तवर्षाणि वा पुज्य भुक्तिमवाप्नुयात् ॥ अनंतव्रत
 मारव्यासे नक्षत्रव्रतं केयदं ॥ मार्गशीर्षे मगशी रे गो मूत्राणी यजेद् हरिं ॥ अनंत सर्वकामानां अनंतो नग वा
 न फल ॥ ददके लत्रं च पुनः स्तदेवानात्र चात्मनि ॥ अनंत पुण्योपचयं करोत्येतन्महाव्रतं ॥ यथा मिलिषितं प्र
 षिकरो सक्षयमेव च ॥ पादादिनक्त पूज्येन भुंजीयात् तैलवर्जितं ॥ घृतेनानंत मुद्दिपहो मो सासचतुष्टयं ॥
 चैत्रादौ शालिना होमपयसा श्रावणादिषु ॥ माघातानृतम्बलादनंतव्रतकात्सुतः ॥ ॥ इत्याग्नेये नक्षत्र
 व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ दिवसव्रतं कं वक्ष्ये त्यादौ धेनुव्रतं वदे ॥ पाश्वे निय मुखी दद्यात् दिवसकनेका
 न्वितं ॥ १॥ दिवं प्रयो व्रतं तिष्ठेत्सयाति परमं पदं ॥ अहं प्रयो व्रतं रुत्वाकां चनं कल्पपादयं ॥ २॥ दत्वा ब्रह्मपदं

यातिकल्पव्रक्षत्रतंस्मृतं॥दद्याद्विशालाहंमहीरुत्वातुकांचनी॥३॥दिवंपयोव्रतीस्तिष्ठेरुद्रगत्यादिवाव्रती॥
पक्षेपक्षेत्रिरात्रंनुभक्तेनैकेनयःक्षिपेत्॥४॥विपुलंधनमाप्नोतित्रिरात्रंव्रतरुदिवं॥मासेमासेत्रिरात्रासीएक
प्रक्रिगणेशतो॥५॥यंत्रिरात्रातंऊर्यस्मिमुद्दिपजनाईनं॥कुलानाशतमादायसयातिनवनंहरः॥६॥नव
म्यांवादिमेपक्षेनरोमार्गशिरस्पच॥प्रारभेतत्रिरात्राणांशतर्त्तुदिवव्रती॥७॥उंनमोभगवतेवासुदेवायस
हसंवाशतंपेजत्त्रयमामेकभक्ताशीदिनत्रयमुपावसेत्॥द्वादशाष्टजयेद्विष्णुकार्तिकंपारयेव्रती॥विष्णुसं
भोज्यवस्त्राणिशयनात्यासनानिच॥छत्रोपवीतपात्राणिदशसंप्रार्थयेद्विज्ञान॥व्रतेस्मिन्क्षुक्षरेवापिविक्र
लेयदन्ममा॥भवतिःस्तदनुज्ञातंपरिपूर्णंभवत्विति॥सुक्तस्ततोव्रजेद्विष्णुत्रिरात्रातकव्रती॥कार्तिकव्रत
कंवक्ष्येमुक्तिप्रदायकं॥दशम्यांपंचगव्याशीएकादश्यामुपोषितः॥कार्तिकस्यसितेभ्यश्चिद्विष्णुदेवोवि
मानगः॥चैत्रेविरात्रंनक्ताशीअजापंचप्रदःसुखी॥विरात्रंपयसःपातमुपवासपरंमहं॥षष्ट्यापिकार्ति
केपक्षेमुक्तेमाहेंद्रउच्यते॥पंचरात्रंपयःपीत्वाहृद्वाहारोत्फपोषितः॥एकादश्याकार्तिकेवुरुद्धोयंभा
स्करोन्नरः॥पवागूयावकंशाकंदधिक्षीरंघृतंजले॥यवछाम्यादिशितोशेष्टःरुद्धसप्तमुनिस्मृतः॥॥इत्या
ग्नेयेदिवसव्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥मासव्रतकमारयास्पेमुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥आषाढादिवतुर्मासमभंग

वर्जयेत्सुधीः॥वैशाखेपुष्पलवणंत्यक्तागोदोनपोभवत्॥गोदोमासोपवासीचनीमव्रतकरोहरिः॥आषाढादिवतु
र्मासंप्रातस्नायीविविक्तगः॥माघमास्यथचैत्रेवागुडैधेनुप्रदोभवेत्॥गुडव्रतव्रतीयायोगीशःस्यान्महाव्रती॥
मार्गशीर्षादिमासेषुनक्तकृतविस्लोकभाक्॥एकभक्तव्रतीतद्वत्द्वादश्यांव्रतकंश्चक॥फलव्रतीचतुर्मासि
फलेत्यक्तादापयेत्॥आवणादिवतुर्मासिव्रतैःसर्वलभेव्रती॥आषाढस्यसितेपक्षेएकादश्यामुपोषितः॥चतुर्मा
सव्रतानांनुक्तीतिपरिकल्पनं॥आषाढ्याष्टयसंक्रांत्यांककटैवहरियजेत्॥इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव॥
निर्विघ्नांसिधिमायातुप्रसन्नेत्वपिकेशवा॥गृहीतोस्मिन्व्रतेदेवयद्यष्टंम्रियाम्यहंतन्मेभवतुसंप्रणंत्वित्
सादाज्जनाईन॥माघादिचतिलान्विष्णुतैलत्यागीहरियजेत्॥एकांतरोपवासीचत्रिरात्रिविष्णुलोकभाक्॥
चांद्रायणीविष्णुलोकीमोनीस्यामुक्तिभाजनं॥प्राजापत्यव्रतीस्वर्गसंक्रुयावकभक्षकः॥दुःखाखाहानवान्स्वर्गा
पंचगव्यांबुचुक्यथा॥शाकमूलफलाहारोन्नरोविष्णुपुरीव्रजेत्॥मासवर्ज्यवाहारीरसवर्ज्यहरीयजेत्॥कोमु
दव्रतमास्यासेआम्बिनेसमुपोषितः॥द्वादश्याष्टजयेद्विष्णुपुलिप्याछोत्सलादिभिः॥घृतेनतिलतेलेनदीपोने
वेद्यमर्पयेत्॥उंनमोवासुदेवायमालत्यामालयायजेत्॥धर्मकामार्थमोक्षांश्चप्राप्नुयात्कोमुदव्रती॥सर्वल
भेद्धरिंप्रार्थमासोपवासकव्रती॥॥इत्याग्नेयेमासव्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥अनुव्रतान्यहंवक्ष्येमुक्तिमु

प्रदानिते॥ इधनानितुयोदयात्तवर्षादिचतुरोत्थतून॥ घृतधेनुं प्रदद्यात्तु ब्रह्मगोप्रीवती भवेत्॥ कृत्वा चमौने संध्या
यां समांते घृतं कुंभदः॥ तिलघंटावस्त्रदाता सुधीः सारस्वतव्रती॥ पंचामृतेन स्नपनं कृत्वा बंधेनुदो नृप॥ एका
दशपातुन क्रासी चैत्रेन कं निवेदयेत्॥ हेमं विष्ठाः पदं यातिसमांते विष्णुमद्वती॥ पायसाग्नी गोप्यदेव श्रीभार्गवे वीत्र
ति भवेत्॥ निवेद्य पितृदेवेभ्यो यो जुं क्रे स भवेत् नृपः॥ सर्वव्रतानि चोत्कानी संक्रांतिव्रतं कं वदे॥ संक्रांतौ स्वर्गलो
की स्यात्त्रा विजागरणानरः॥ आमावास्या तु संक्रांतौ शिवाय यजना तथा॥ उदरे कृपने वा त्वप्रस्तु स्यानेन के
शवं॥ द्वाविंशत्यल्पमानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ घृतक्षीरादिना स्नाप्य प्राप्नोति विष्णुकादिषु॥ स्त्रीणां सुमात्र
तं श्रीदंततीया स्वष्टमी शुच॥ गौरी महेश्वरं वापि यजेत्सौभाग्यमाप्नुयात्॥ उमा महेश्वरौ प्राप्य अपि योगादिना
ष्टयान्॥ मूलव्रतकरी स्त्री च उमेशं व्रतकारिणी॥ सूर्यभक्ता तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत्॥ इत्याद्ये येना
ना व्रतानि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ दीपदानं व्रतं वक्षे भुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ देवद्विजानि कष्टहे दीपदः स्वर्गलोकना
क॥ चातुर्मासे विष्णुलोकी कार्तिके सर्गलोकपि॥ दीपदानात्परं नास्ति न भूतं न भविष्यति॥ दीपेनापुश्चक्षुष्मा
नदी पोषक्षी स्वनादिकं॥ सौभाग्यं दीपदः प्राप्य स्वर्गलोके महीयते॥ विदर्भराज दुहिताललिता दीपदार्पणा क
चारुधर्मक्षीपपत्नी वातनायिका भवेत्॥ ददौ दीपसहस्रं सा विष्णोः सायतने सती॥ पृष्ट्वा सा दीपमाहात्म्यं

राम.
१६३

स सखीभ्य उवाच ह॥ ललितो वाच॥ सौवीरराजस्य पुरामे त्रेयो नृत्युरोहितः॥ तेन संदीपनं विष्णो कारिते देविकात
टो॥ कार्तिके दीपकर्णेन दत्तसंप्रेरितो मया॥ रक्तप्रांतेन न संतामार्जरि स्नातदाभयात्॥ निर्वणिवान् प्रदीप्तो त्रिदत्ता
मूषिकया तदा॥ मृतराजात्मजा ताराजपत्नी शतादिका॥ वसुकलितमखं स्य दीपस्य प्रेरणं मया॥ विस्वायत
न दीपस्य तस्येदं जुज्यते फलं॥ जातिस्मरं त्यतो दीपात्प्रयत्ना मित्व हर्षिणा॥ एकादशपादीपदो वै विमानेपि विमोद
ते॥ जायते दीपहर्षा तु मूखको जडा वचा॥ अंधेत मसि दुःपारे नरके पुतिता किल॥ विक्रोशमानोश्च नरान् यम
किं करिष्याह तान्॥ विलापैरलमत्रापि किं वो निलयते फलं॥ यदा प्रमादिभिः पूर्वमात्मा त्यंतमुपेक्षितः॥ जंतुर्जन्म
सहस्रेभ्यो त्यो कस्मिन् मानुषो यदि॥ तत्रायाति विमूढात्मा किं भोगो नाभिवाचति॥ हसितं विषया स्वादिकं दनं
तदिहागतं॥ जुज्यते चरुतं पूर्वमेतत् किं वो न चिंतितं॥ परस्त्रीषु कृचाभ्यंगं प्रीयते सुखदं हितत्॥ सुहृन्नुविष
या स्वादौ नैककोट्यो तदुःखदः॥ परस्त्रीहारि यजीते हामातः किं विलेते॥ कोत्तिनारो हरेर्नामिजि कया परिकीर्तने।
वार्त्तिन्येन मूलेन यदग्निलते मुवा॥ दानाशक्ते हरेर्दीपो कृतसुखोऽस्ति दुःखदः॥ इदानीं किं विलापेन सह ध्वं यडपाग
तं॥॥ अग्निरुवाच॥॥ ललितो कंचताः श्रुत्वा दीपदानादिवं ययुः॥ तस्मादीपप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं॥॥
अग्निरुवाच॥॥ न वयं हार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरीरितं॥ मंडले च चये न मध्ये च बीजं वा सुदेवकं॥ आबीजे संकर्षणं च

पु

अप्रद्युम्नं च दक्षिणे ॥ अनिरुद्धं च नैऋत्ये ॥ नारायणं मधुच ॥ तद्वद्भ्रातृमनिलेखं विष्णुं क्षौद्रं सिंहकं ॥ उत्तरे मूवरा
हं हस्ते वा मे च पश्चिमे ॥ कंच च संयुक्तं सत्वं पूर्वचक्रं च दक्षिणे ॥ जसंतं हं फटितं कंसं गदायुधं ॥ चंद्रपक्षं क्षौण
सुखं त्वं तं जं हं श्रियं जेत ॥ दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिगडं च शचबीजक ॥ पीठं च पश्चिमे वरं वनमालां च पश्चिमे ॥ श्री
वत्सं चैव संदं जंतं यं कौस्तुभं जले ॥ दशमार्गं क्रमोद्दिष्टेनामनात्तमधोर्चयेत् ॥ दशगानिमहेंद्रादीन्ष्टवदौ च
त्रुरो घटान् ॥ तोरणानि विधानं च ॥ अग्नानिलेन बीजकैः ॥ मंडलानि क्रमाध्यातात रुंदध्यात तत्प्रवेत् ॥ अंबरसूत
तौ ध्यात्वा पूज्यारूपमयात्मनः ॥ सितामृतेन मस्तं च चंद्रविं वासुतेन च ॥ यथात्मनितया देवेशिष्य देहेत्यसेत्त
था ॥ अनिर्माल्या स्मृता पूजायद्वरे पूजने हृदि ॥ सनिर्माल्या मंडलादौ वदतेत्यश्वशिष्यकः ॥ पुष्पं क्षिपेत्स्वयं
मूर्त्ते तस्य तन्नामकारयेत् ॥ निवेश्य वा मतः शिष्यान्तिलव्रीहिघृतांतलेत् ॥ शतमशोत्रं रुरुत्वा सह संकार्य
मुद्धरेत् ॥ नवमूहस्य मूर्त्तितामंगानां च शताधिकं ॥ पूर्णदत्त्वा दीक्षयेत्तन्मृगयुज्यश्च तैर्द्विनैः ॥ ॥ इत्याद्येन
वमूहा विनं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ पुष्पगंधधूपदीपनैवेद्यैस्तर्पिते हरिः ॥ पुष्पाणि देवयोग्यानि त्रयो ग्यानि वद
मिते ॥ पुष्पा श्रेष्ठं मालती च तद्दानात्तुक्तिमुक्तिमान् ॥ मल्लिकासर्वपापघ्नी दूषिका विष्णुलोकदा ॥ करवरी
विष्णुलोके जपा पुष्पेषु पुष्पवान् ॥ पारती कुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकनाक ॥ काणिका रैर्विष्णुलोके ऊरु

राम.
१६५

प्येषा पताशने ॥ यमैश्च केतकी निश्चक्रं दपुष्पे परागतिः ॥ वानपुष्पे वरवरी निहृदि हरिः लोकनाक ॥ अशोकैः सि
लकैस्तद्वत् अष्टरूपभवे स्तथा ॥ मुक्तिजगत्त्रिविधपत्रैः शमीपत्रैः परागतिः ॥ विष्णुलोको भृंगराजैः स्तमलैः स्या
दरिस्तथा ॥ तुलशीस्तु गौरारमा कक्षारो त्यलका निच ॥ मसुको करदं पुष्पं शताब्जमालया हरिः ॥ नीपा जर्जन
कदंबैश्च वकुलैश्च सुगंधिभिः ॥ किंशुकैर्मुनिपुष्पैश्च गोकर्णेनागकरणकैः ॥ संध्यापुष्पैर्विल्वतकै रंजनी केतकी
भवेः ॥ कुष्मांडतिमिरौघैश्च कुशाकाशशतौ भवेः ॥ ह्वानिश्चमरूरं केपान्नैरन्यैः पुरथकैः ॥ मुक्तिमुक्तिपापहारिभ
क्ता सर्वैस्तु तृष्यति ॥ स्वर्णलक्षाधिकं पुष्पं मालाकोटिगुणाधिका ॥ स्वचरेत्यचरे पुष्पे त्रिगुणं च निजैः फले ॥ विशी
र्णेनाच ये द्विष्टुः प्राधिकं भौः नमूढकैः ॥ कंचणारिस्तथामत्स्यगिरिकर्णिकया तथा ॥ ऊटजैः शाल्मलाद्यैश्च शि
रीषैर्नरकादिकं ॥ सुगंधैस्तपत्रैश्च पुष्पैर्नलोत्पलैर्दलैः ॥ चक्रमंदारधुत्तरकुसुमैरर्चते हरः ॥ ऊटजैः ककटा
पुष्पैः केतकेन सिवे ददेत् ॥ कुष्मांडाभिनिस्त्वसस्तपशा वंगंधविवर्जितं ॥ अहिंसा इन्द्रियजयः क्षान्तिरनिदया कृतं ॥
भावाष्टपुष्पैः संपूज्य देवात्मा मुक्तिमुक्तिभाक् ॥ अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहः ॥ सर्वपुष्पदयाभूते पुष्पं श
तिविशिष्यते ॥ रामः पुष्पतपः पुष्पं ध्यानपुष्पं च सप्तमं ॥ सत्यं चैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्पतिकेशवः ॥ एतैरेवाष्टभिः पुष्पै
स्तुष्पत्येवाचि तो हरिः ॥ पुष्पा तस्य सति संत्येव वात्यानि मनुजोत्तमः ॥ भक्त्या हं या निर्विष्णुः पूजितः परितुष्पति ॥ गारुणस

लिलंपुष्पसोमं घृतपयोदधि॥ प्रजापत्यंतधानादिश्राप्तेयं धूपदीपकं॥ फलपुष्पादिकं चैव वानस्पत्यं तु पंच
मं॥ पार्ष्णिर्वं मृत्वा ध्येवायमंगंधचंदनं॥ अक्षयं विष्णुयुग्मं च सर्वदा वाष्टपुष्पिका॥ आसनं मूर्त्तियं नागविष्णुधा
चाष्टपुष्पिका॥ विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैर्नीशानाद्यैश्चिवस्वच॥ ॥ इत्याग्नेये पुष्पाध्यायः॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ पुष्पा
द्यैर्भूजने विष्णोः सजातिनरकान् वदेत्॥ अस्वे पात्रेतरः प्राणैरन्निष्ठान् पिमुच्यते॥ जलमग्निविशं शस्वक्षुधा
धिपतनं गिरेः॥ निमित्तं किंचिदासाद्य देहैः प्राणैर्विमुच्यते॥ अन्यच्छरीरमाह त्रेपचनीयस्वकर्मभिः॥ भुंक्ते यथा
पहल्लभं मुखं धर्मयसंगतः॥ नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणी नयं करैः॥ रूपयेदक्षिणो दारि धार्मिकः पश्चिमादि
भिः॥ यमाज्ञपेः किंकारैश्च पास्याते नरके जनाः॥ स्वर्गे तु नीयते धर्मा विशिष्यत्किं संश्रयात्॥ गोघाती तु महावा
प्या वर्षलक्षं तु पीड्यते॥ ताम्रगस्त्ये महादीप्ते ब्रह्महात्रमिहारकः॥ महापुलकरं पारशैरवेपीड्यते शनैः॥ स्त्री
बालद्वहं ताचयावादिनाश्चतुर्दश॥ महारौरवकरैरेगृहक्षेत्रादिदीपकः॥ दहत्येकस्मिन् कंसचौरस्त्रामिस्त्र
केपयैतेत॥ नैककल्पं च शृणुद्यते यमकिं करैः॥ महातामिश्रके सद्यजलौकाद्यैश्च पीड्यते॥ पावकमि
माहृहाद्याः असिपत्रवने नृभिः॥ नैककल्पं तु नरके करस्त्रवानुकासुच॥ येन डखोजनस्तत्र दहत्येवानुका
सिभिः॥ कोकोलेरुमिविष्टासी एकाकीमिष्टमोजनः॥ ऊड्ये लेमृत्तरक्ताशी पंचयज्ञक्रियोजितः॥ स्वदुर्गं

धरक्रीमोजीभवेच्चारक्तमोजकः॥ तिलपाके तु मिलवत्पीड्यते परपीडकः॥ निरुद्धासैरारणाशोरसविक्रयिके
धरे॥ रास्ताचंद्रकपाटारये महापात्रे तु वान्ती॥ महाज्वालपापबुद्धिः क्रकेंचेगम्यगामकः॥ सङ्गरीगुडपाके
च प्रचुदे परधर्मवित॥ क्षारहृदप्राणहन्त्रदुखचारं च नृमिहृत्॥ अंबरीवेगोवर्णकृतनलक्ष्मिवज्रशक्रके।
मधुहन्त्रपरीतापे कालसूत्रे परार्थकं॥ कश्मलेत्यक्तुमांसासीउग्रगंधेत्यपिंडदः॥ दुर्दरं मृतकेन क्षीवंदिश्या
हवनाश्चमे॥ मंजुष्टेनरके लोहे प्रतिष्ठे श्रुतनिंदकः॥ स्मृतिवक्षे रूढसाक्षीपरिभ्रम्ये चरापहा॥ बालस्त्रीद्व
घाती च कराले ब्राह्मणार्त्रिकृत॥ विलोपमस्योविप्रो महाप्रेते तु मेदिनः॥ यथाक्रमे परेदारान् ज्वलंतीमाप
शाः शिता॥ शल्लालान्यतमालिंये नारीचतुतरंगमाः॥ आस्फोद्यजिह्वोतरणं स्त्रीक्षणांते वदेदने॥ अंगाररा
त्रोक्षिप्यंते मातृपुष्पादिगामिनः॥ गौराः सुरैश्च छिद्यंते शमोसाशी च मांसभुक्॥ मांसोपवासकवरो नयं
तिनरकं नराः॥ एकादशीव्रतकरो नीष्पंचकसद्भूती॥ ॥ इत्याग्नेयेनरकस्वरूपवरणनं॥ अग्निरुवाच॥
व्रतं मांसोपवासाख्यं सर्वोद्दिष्टं वदामि ते॥ कृत्वा तु वैश्वं यज्ञं पुरो राजा मवाप्य च॥ तृछाद्यैस्वबलं बुध्या
कुर्यान्मांसोपवासकं॥ वानप्रस्थो यतिर्वायनारी वा विधवा सुनिः॥ आश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः
व्रतमेतदुल्लिख्य पातयावशिंशदिनानितु॥ अद्य प्रवृत्त्यहं विष्णोपाबद्धत्वा तं कंतव॥ अर्चयेद्दामनं वदितपाव

अ० पु०
१८६

त्रिंशद्दिनानितु॥ कार्तिकाश्विनयोर्विष्णोयावदश्वारकंतव॥ म्रियेयद्यंतराले हं ब्रतमंगोनमेतवेत्॥ त्रिः कालं
जयदिसुत्रिः स्नातो गंधपुष्पकैः॥ विष्णोर्गातादिकं जाप्यं ध्यानं कुर्याद्ब्रतानरः॥ दद्याद्वा दंपरिहरे दंतकाशं शुभं
र्जयेत्॥ नात्र तस्त्वस्मरेत्कश्चित्कर्मस्वानवाचयेत्॥ देवतायतने तिष्ठेयावत्त्रिंशद्दिनानितु॥ द्वादश्यां पूजये
त्वातु भोजयित्वा क्षिप्तान् ब्रती॥ क्षमाप्यदक्षिणां दत्वा पारणतु समाचरेत्॥ भुक्तिभुक्तिमवाप्नोति कर्मक्षिप्तान् ब्रती
दश॥ कलयेद्दक्षवं यज्ञयज्ञे विप्रांस्त्रयोदश॥ तावति वस्त्रयुग्मानि आजना न्यासना निच॥ छत्राणि सप्त वित्राणि
यथोपानत्कृत्वा निच॥ योगयज्ञा परीतानि दद्याद्विप्राय तैर्मतः॥ अथ विप्राय शय्याय हेमधिष्ठं प्रपूजयेत्॥ अ
त्मानश्च तथा मूर्तिवस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत्॥ समपापविनिर्मुक्तो विष्णुविप्रप्रसादतः॥ विष्णुलोकां मिष्णामिवि
सुरेव भवाम्यहं॥ ब्रज ब्रज देवबुद्धे विष्णोः तारमनुज्जमं॥ विमानेना मनस्तत्र त्रिदशसु स्वरूपधृक्॥ क्षिप्र
तोयतीराण्यां गुरवे धनिवै दयेत्॥ कुला नारायणमुदत्तविष्णुलोकं नयेद्ब्रती॥ मासोपवासी यद्देशे स देशे नि
र्मलो भवेत्॥ किंपुनः तत्कुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृतः॥ ब्रतस्त्वं हस्तिं दद्यात्क्षीरं त्येवैव पाययेत्॥ नैते ब्रतं
न विद्यति हविर्विप्रान् लभोदितः॥ क्षीरं गुरोर्हितौ षष्ठ्यमासो मूलं फलानि च॥ विष्णोर्महो षष्ठं कर्त्ता ब्रतमस्मा
त्समुद्धरेत्॥ ॥ इत्याग्नेये मासोपवासब्रतं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ श्रीभगवत्कृष्णमास्वापो ब्रतराजं तु सर्वदे॥

राम.
१८६

कार्तिकस्यामले पक्षे एकादश्यां समाचरेत्॥ दिनैश्च पंचभिः स्नायी यवव्रीहिति लैस्तथा॥ तर्पयेद्देवपीत्रादिभ्यो
नीसंपूजयेद्भूमिं॥ पंचगव्येन संस्नाप्य देवं पंचामृतेन च॥ चंदनाद्यैः समालिप्य गुग्गुलुं सद्यतं दहेत्॥ दीपं
दद्याद्विवारात्रौ नैवेद्यं परमान्नकं॥ उन्निमो वासुदेवाय जपेदशोत्तरं शता॥ तुङ्गया च घृताभ्यक्तान् तिलव्री
हौस्ततो ब्रती॥ षडक्षरेण मंत्रेण स्वाहा कलान्वितेन तु॥ कमलैः पूजयेत्सादो द्वितीये बिल्वपत्रकैः॥ जातु
संस्थिततीये च चतुर्थे पंचमेहनि॥ मालत्याभूमिं शयीत्यात एकादश्यां तु गोमयं॥ गोमूत्रं सुखदं चैव पं
चमे पंचगमकं॥ पौर्णमास्यां चरेत्कंभुक्तिभुक्तिं लभेद्ब्रती॥ श्रीभगवत्वाहनि प्राप्स्ये नैतद्भीष्मपंचकं॥
ब्रह्मण पूजनाय च उपवासादजब्रतं॥ ॥ इत्याग्नेये श्रीभगवत्कृष्णमास्वापो ब्रतराजं तु सर्वदे॥
नू विष्णुसमम्यर्च्य प्रुपाधरे॥ अप्राप्ते चास्करे कन्यां सत्रिभागे स्त्रिभिर्दिनैः॥ अर्घ्यं दद्याद्दगस्त्याय पूजा
ये कात्ययोषितः॥ काशपुष्पमयी मूर्तिं प्रदोषे विमये ददेत्॥ मूले यजेत्तद्देवस्त्वारत्रौ कुर्यात्प्रजागरं॥ अ
गस्त्यमुनि सार्द्धं जते जोरासे महाद्युते॥ इमं मम कृष्णं तां पूजां गृहीष्ये पियया सह॥ आवात्यार्घ्यं च सांमु
र्दप्रार्थये चंदनादिभिः॥ जलाशयसमीपे तु प्रातर्नीत्वा र्घ्यमर्पयेत्॥ काचपुष्पप्रतीकां शवक्रिमारुतसंभ
व॥ मित्रावरुणयोः पुत्रकुंभयोर्निन मोस्तुते॥ वातापी भक्षितो येन समुद्रः शोषितः पुरा॥ विंध्यदधिभय

करः सो गत्यः प्रमुषोस्तु मे ॥ अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि कर्मणामनसा गिरा ॥ अर्चयिष्याम्यहं मे त्रे परलोकान्त्रिकां
क्षया ॥ दीपोतरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ राजानं सर्वं हक्षाणां चंदनं मे प्रयत्न्यतां ॥ धर्मार्थकाममोक्षा
णां नाजनाशनी ॥ सोभाग्यारोग्यलक्ष्मीदापुष्पमाजाप्रयत्न्यतां धूपोयं यत्न्यतां देवभक्तिं मेत्युच्यते कुरु ॥
इष्टं मे गुरुं देहि परत्र च शुभांगतिं ॥ प्रशस्तं वै मुनिश्रेष्ठ सर्वकामफलप्रदः ॥ वस्त्रव्रीहिकलैर्हेतुहेतुस
र्जित्ययं पुरा ॥ अगस्त्यवाचयिष्यामि यन्मया मनसं सितं ॥ फलैरर्घ्यं प्रदातुं गृहाणार्घ्यं महामते ॥ अगस्त्य
एवं खननात्परित्रीष्टजामत्संज्वलमिच्छमानः ॥ उज्ज्वलं वृषिरुच्यः प्रपोष्यत्याविवेष्याशिषोजगाम ॥ राजपु
त्रिनमस्तुभ्यं मुनिपतिमहाव्रते ॥ अर्घ्यं मल्लीषदेवेशिलीपासुद्रेयशस्विनी ॥ पंचरत्नसमायुक्तं हेमरूप
समन्वितं ॥ सप्तधा संघटपात्रं दधिचंदनसंयुतं ॥ अर्घ्यं दद्याद्दगस्त्याय स्त्रीपूजाणां न वैदिकं ॥ अगस्त्यमु
निशार्हलतेजोराशे च सर्वदा ॥ इमां मरुतां पूजां गृहीत्वाममशांतये ॥ सजेदगस्त्यमुद्दिश्य धातुमेकं फ
लं रसां ॥ ततोश्च भोजयेद्दिप्रान्घृतपायसमोदकैः ॥ गोसु वलुं च वासांसितेभ्यो दद्यात्तु दक्षिणां ॥ घृतपायसयु
क्तेन पात्रेण स्तुतिगितानलं ॥ सहिराण्यं चतुर्भुजं ब्राह्मणायुपपादयेत् ॥ सप्तवर्षाणि दत्वा धर्मं सर्वं सर्वमवाप्नु
यः ॥ नारीपुत्रप्यसौभाग्यं पतिकन्यायुतं वं ॥ इत्याग्नेये अगस्त्यार्घ्यव्रतं ॥ अग्निरुवाच ॥ को मुदा

राम.

१७०

ख्यमाजोक्तं च वरदाय पुजे सिते ॥ हरियजेन्मासमेकमेकादशाष्टपोषितः ॥ आश्विने अक्षपक्षे च ऐकादशरोहरिय
जेत् ॥ मासमेकं बुक्तिमुक्तो करिष्ये को मुदव्रतं ॥ उपोष्य विंशं दशपां पूज्य उपलिप्य च ॥ चंदनागुरुकाशमी
रैः कमलोत्पलपुष्पकैः ॥ कल्हारैर्वप्यमान्यादापतैलेन वाग्यतः ॥ अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसाष्टमोदकैः ॥
उन्नमोचासु देवाय विज्ञाप्ताय क्षमापयेत् ॥ भोजनादिदिजेद्या देवदेव प्रबुध्यते ॥ तावन्मासोपवासस्यादधि
कं फलमप्यते ॥ इत्याग्नेये कौमुदव्रतं ॥ अग्निरुवाच ॥ ब्रतं तदनादिसामान्यं प्रवदामि समासतः ॥ ति
थौ प्रतिपदाद्ये च सप्त्यदौ रुद्रिकासु च ॥ विष्णुं दौ च मेघादौ काले च ग्रहणादिकं ॥ यत्काले यद्रतं दानं यद्र
भं निपमादियत् ॥ यद्रव्याख्यां च कालाख्यं सर्वस्वैर्विष्णुदेवतं ॥ शरीरब्रह्मलोकाद्याः सर्वे विस्मोर्विभूतयः ॥
तदादि स्य ब्रतं दानं पूजादि स्यात्तु सर्वदं ॥ जगत्पते समागच्छ आसनं पादमर्घ्यं ॥ मधुपर्कं तथा चामं स्नानं व
स्त्रचंगंधकं ॥ पुष्पं धूपं च नैवेद्यादि न मोस्तुते ॥ इति प्रजावते दाने दीनवाक्यं समं शृणु ॥ अद्या मुकसगोत्रा
य विप्रायाश्च कशर्मणो ॥ एतद्रथं विष्णुदेवं सर्वपापोपशान्तये ॥ आयुगारोग्यवृद्धये ॥ गोत्रसंततिवृद्धये
विजयाय धनमाय च ॥ धर्मार्थसर्गकामाय उत्थापशमनाय च ॥ संसारमुक्तये दानं कुत्सं संप्रददेत्यहं ॥ एतेन
प्रीयता नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः यत्तदानव्रतपते विद्याकीर्त्यादि देहि मे ॥ धर्मकामार्थमोक्षांश्च देहि मे मन

सेमितं॥यःपवेच्छुणुयान्तिसं व्रतदानसमुच्चयं॥संप्राप्तकामोविमलोनुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥तिथिवारक्षसंक्रा
तियोगमात्राधिकं व्रतं॥नैकधावासुदेवादिर्नियमात्पूजनाद्भवेत्॥॥इत्याग्नेयेव्रतदानसमुच्चयं॥॥अग्निरु
वाचा॥॥दानधर्मानिप्रवक्ष्यामिभुक्तिप्रदानच्छृणु॥दानमिष्टं तथाष्टकं कर्म कुर्वन् हि सर्वभाक्॥वापीकूपत
डागादिदेवतायतनानि च॥अनुप्रदानमाराभाः पूर्वधर्मचमुक्तिदं॥अग्निहोत्रं तपस्यं वेदानां चानुपालनं॥अ
तिथ्यं वैश्वदेवं च प्रातरिष्टं च नाकदं॥ग्रहोपरागेयदानं सूर्यसंक्रमणेन च॥षादशपादौ च यद्दानं दत्तं तदपि नाक
दं॥देशोपात्रे च काले च दानं कोटिगुणं भवेत्॥अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये॥युगादिषु च संक्रांतौ
चतुर्दशमीषु च॥सितपंचदशी सर्वदा दशी विष्टका सुच॥यतोत्सवविवाहेषु तथा मन्वंतरादिषु॥वैधतेष्ट
ष्टः स्वप्ने ऋचब्राह्मणलाभतः॥अथावा यदि व्रतत्रयदानमिष्यते॥अयने वै विषुवे वै च तस्रः षडशीतपः॥
चत्रस्रो विष्णुपद्मसंक्रांतौ षादशोत्तमाः॥केत्यायां मिथुने मीने धनुषि रवेर्गतिः॥षडशीति सुखा प्रोक्ता फ
लैर्दशीति गुणा फलेः॥अतीतानागते पुण्ये देवदक्षिणापरे॥त्रिंशत्कर्तिके नाज्यो मकरे विंशति स्थिताः॥
वर्तमाने तु लामेषे नाज्यस्तु नयतो दिशः॥षडशीत्या व्यतीतायां षष्टिरुक्ता मुनाडिकाः॥पुण्याख्या विष्णुपद्मं च
प्राकृपश्चादपि षोडश॥अवणां शि धनिशाना नागदैवतमृक्षके॥अथमारविचारेण व्यतीपातसमुच्चये॥नवमा

राम.

१६८

शुक्लपक्षसकार्तिके निरगात्कृतं॥त्रेतासिततृतीयायां वैशाखे षापुरं युगं॥दर्शविमाघमाससप्तमोदश्यानुदक्षिणे
रुक्ले कलिर्दिसप्रायः॥त्रेतामन्वंतरादयः॥अथ युक्लनवमी षादशी कार्तिके तया॥तृतीया माघमाससप्ततथा
भाद्रपदस च॥फाल्गुनस्याप्यमावास्यापोषसे कादशी तथा॥आषाढस्यापि दशमी माघमाससप्तममी॥आ
वणस्याष्टमी रुक्मा तथा टिचरुणिमा॥फाल्गुनी तत्त्वजेष्टे तत्त्वया पंचदशी तथा॥उर्ध्वे वैशाखहायया चष्टका
स्ति स्महारिताः॥अष्टकारमा चाष्टमी सादा सुदानानि चाक्षयं॥गयागंगाप्रयागादौ तीर्थे देवा लयादिषु॥अ
प्रायितानि दानानि वैद्यार्थकृत्यानि हि॥दद्यात्सर्वमुखो दानं गृह्णीयाच्चोत्तराशुखं॥आयुर्विवर्धते दत्त
गृहीतः क्षीयते न तत्॥नामगोत्रे समुच्चार्य संप्रदानं स चात्मनः॥संप्रदेयं प्रपुञ्जति कन्यादानं पुनस्तपः॥स्त्रा
त्वाम्यर्चमाहृतिभिर्दद्याद्दानं तु सोदकं॥कनकाश्च तिलानागादासीरयमही गृहाः॥कन्या च कपिला धेनुर्महा
दम्नानि वै दश॥श्रुतशौचतपः कन्यायाज्यशिष्या उपागतं॥शुक्लं धनं हि शबलं शुक्लं शिला नु च त्रितः॥ऊ
शीदरुषि वाणिज्यं प्राप्य दुपकारतः॥प्रार्थक्युत चोयादि प्रतिरूपकसाहासैः॥आजेनापार्जितं रुक्मं त्रिवि
धं त्रिविधं फलं॥अथ गिध्यावाहनी कंदं च प्रीतिकर्मणि॥भ्रातृमातृपितृप्रापं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतं॥ब्रह्मक्षे
त्रविंशं ऋष्यश्रमस्यैषामनुग्रहात्॥वज्रम्योनप्रदेयानि गोमहं शयनं स्त्रियः॥ऊलानां उशतं हन्यादप्रयच्छन्

अ० पु०
१६६

प्रतिश्रुते॥ देवानां च गुरुणां च मातापित्रोस्तथैव च॥ पुण्यं देयं प्रयत्नेन नापुण्यं चाजितं क्वचित्॥ प्रतिजानेत्
यादत्तं यदत्तं तदप्यर्थकं॥ अद्यापि धर्मो दत्तं वापि चाक्षयं॥ ज्ञानशीलं गुणोपेतः परपीडा वहिस्तः॥
अज्ञानो पावनानां तत्र तत्र पात्रे परमं स्मृतं॥ मानुः शतं गुणं दानं सहस्रं पितुरुच्यते॥ अनेन उहितुं दानं सोऽत्र
मक्षयं॥ अमनुष्ये समं दानं पापे ज्ञेयं महाफलं॥ वर्त्मसंकरे दिगुणं श्रेष्ठं दानं चतुर्गुणं॥ वैश्ये चाष्टगुणं क्षत्रे षोड
शं द्विजक्रवे॥ वेदाध्याये शतगुणं मनंतं ब्रह्मबोधके॥ पुरोहिते याजकादौ दानमक्षयमुच्यते॥ श्रीविहीनेषु यद्
त्तदनेनंतरयदि निः॥ अतः परं पन्नधीयतः प्रतिग्रहं रुचिं विजितं॥ अन्नं सस्मृतं ज्वेनैव सहते नैव मज्जति॥ स्वातः
सम्पत्तु पश्यत्पश्यत् स्त्रीयात् प्रयतः शुचिः॥ प्रतिगृहीता सा वित्री सर्वत्रैव प्रकीर्तयेत्॥ ततस्तु कीर्तयेत् सार्ध
प्रयेण सह देवतं॥ प्रतिगृहं पूजे उच्चैः प्रतिगृह्यति जोत्तमाना॥ मंदं पवेत्क्षत्रिया तु उपांशु च तथा विशः॥ मनसा
च तथा श्रुत्वा स्वस्ति वाचकं न तथा॥ अन्नं सर्वदेवत्यं नृमि वै विष्णुदेवता॥ कन्यादानं तथा दासी प्राजापत्या
प्रकीर्तिताः॥ प्राजापत्यो यमप्रोक्ता सुरगोमयदेवता॥ तथा चैकशफं सर्वेषां च महिषास्तथा॥ उष्ट्रश्च नैरु
तो धेनुरौष्ट्री छागो नलस्तथा॥ अश्वो मेघो हरिः क्रोडश्चरणपाः पशवो निलाः॥ जलाशयं वारुणं स्याद्धारिधानी
त्युपादयः॥ समुद्रजानि रत्नानि हेमलोहा निवानलः॥ प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वानमपि सत्तमः॥ गंधर्वगंध

द्वयं

राम.
१६६

मित्याहुर्वस्त्रं वा हस्तिं स्मृतं॥ वायव्याः पक्षिणः सर्वे विद्याब्राह्मी तथोक्तं॥ सारस्वतं पुस्तकादिविषयकं मनुर्वि
शिल्पके॥ वनस्पतिं दुर्मादीनां क्रम्य देवाहरे स्तनुः॥ उन्नं रुक्माजिनं सप्पारयमासनमेव च॥ उपानहौ तथा पान
मुतानाहिरिहारितं॥ रणोपकरणं शस्त्रं ध्वजाद्यं सर्वदेवतं॥ गृहं च सर्वदेवत्यं सर्वेषां विष्णुदेवता॥ शिवो वा
नंततोऽयं अतिरिक्तं तोस्ति हि॥ क्रम्य सनाम गृह्णीयात् दहामीति तथा वदेत्॥ तोयं दद्यात्तथा हस्ते दा
ने विधिरयं स्मृतः॥ विष्णुर्दत्ता विष्णुर्द्वयं प्रतिगृह्णीति वैवदेत्॥ स्वस्ति प्रतिगृहं धर्मभुक्तिमुक्तिफलदयं॥
गुरुन श्रुत्यानुजिहीषुर्चिष्यन् देवतापितृन्॥ सर्वतः प्रतिगृह्णीयान् ननु तप्येत्स्वयं ततः॥ अस्मीयं ननु य
ज्ञार्थं धनं श्रुत्वा तत्फलं॥ गुडतकरसाद्याश्च शूद्रा ज्ञात्यानि वृत्तिना॥ सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् अविधा कृता
द्विजः॥ नाध्यायानमोजानत्वा गृहीतादि व्रतिगृह्णीयात्॥ दोषोत्रयं च विप्राणां कृतमर्कं समाहितं॥ कृते तु दीय
ते गत्वा त्रेतास्ताने न दीयते॥ द्वापरे याचमानाय कलैश्च नुगमान्विते॥ मनसा पात्रमुद्विष्टं पज्जले नृमौ विविक्षिपे
त्॥ विद्यते सागरस्यातो नो तो दानं स्पृशते॥ अद्य सो मा कं ग्रहणं संक्रांत्यादौ स्वकालकः॥ तथा चामुक्तं गो
त्राय तथा चामुक्तं शर्मणो॥ वेदवेदां युयुक्ता यथा त्रायसु महात्मने॥ यथानाम महाद्वयं विष्णुरुद्रादिदेवतं॥
पुत्रपौत्रगृहैश्च यत्नीधमर्थिसंयुतः॥ कीर्तिविधामहाकाशसो नाप्यारोग्यहृदये॥ एतन्मुसंसे प्रददे प्रीयतां

मेहरिः शिवः ॥ दिव्यांतरिक्षधर्मापिसमुत्पातादिपापकृत ॥ धर्मार्थकाममोक्षाद्यैर्वक्ष्ये लोकयशोसुमे ॥ यथानाम
सगोत्राय विद्याया मुकशर्मणो ॥ अनेनैव नवात्येन सर्वदानानि वैवदेत् ॥ ॥ इत्याग्नेये दानपरिजापा ॥ ॥ अग्नि
रुवाच ॥ ॥ सर्वदानानि वक्ष्यामि माहा दानानि षोडश ॥ सुलापुरुष आघे तु हिरण्यं गन्तवानकं ॥ ब्रह्मांडक
ज्ज्वलक्ष्मणो सहस्रं तु पंचमं ॥ हिरण्यं कामधेनुश्च हिरण्यं च सुसप्तयः ॥ हिरण्यं अथ सप्त द्रुमे महस्तिरथ
स्तथा ॥ पंचलांगलकं तद्वरादानं तथैव च ॥ विश्वचक्रं कल्पकलतासप्तैरंगैः परं ॥ रत्नधेनुर्महाभूतघ
टं शुभदेने पयित ॥ मंडपे मंडले दानं देवान् प्राचार्य विक्षिपेत् ॥ धान्यद्रोण सहस्रेण उत्तमोर्द्धितः परैः ॥ उत्तमः
षोडशः द्रोणकर्तृमूलवर्णाचलः ॥ दशनागे युडादिः स्यात् उत्तमोर्द्धितस्तनौ ॥ उत्तमः पलसाहस्रस्वर्णगेव
रधः परैः ॥ दशं द्रोणतिलौट स्यात् पंचमिश्च त्रिभिः क्रमात् ॥ कापसि पर्वतो विंशतारैश्च दशपंचभिः ॥ विंशत्या घ
तक्रं जानां उत्तमस्यात्तथाचलः ॥ दशभिः फलसहस्रैरुत्तमोरजताचलः ॥ अष्टनाभारैः शक्राभिर्मध्यो मंदार्य
तो धृतः ॥ दशधेनुं प्रवक्ष्यामि दत्वा मुक्तिमुक्तिनाक ॥ प्रथमा गुडधेनु स्यात्तथा धेनुस्तथा परा ॥ तीलधेनुस्तती
या च चतुर्थजिलधेनुका ॥ क्षीरधेनुर्मधुधेनुश्च शकरादधिधेनुकैः ॥ रसधेनुस्वरूपेण दशमीदधिरूप्यते ॥
क्रं मास्तु इविधेनानां इतरासां नुराशयः ॥ रुसाजिने चतुर्हस्तं प्राग्गीवं विन्यसेद्भुवि ॥ गोमये तानुलिप्राया र्क्ष

रं

नास्तीर्य सर्वः ॥ लघ्वेण काजितं दत्तं कस्य परिकल्पयेत् ॥ प्राङ्मुखं कल्पयेद्धेनुं उदक्पादासवशको ॥ उत्त
मागुडधेनु स्यात्सदाभारचतुष्टयात् ॥ वत्सं नारेण ऊर्वीत नाराभ्यां मध्यमा स्मृता ॥ अर्द्धनारेण वत्सस्या
कनिष्ठाभारतेन तु ॥ चतुर्थं शीनवत्सस्याङ्गुजवित्रानुसारतः ॥ पंचकृत्तलकोमाससौ सुवर्णसुषोडशः ॥
पलसुवर्णश्चित्वारः सुलापलगतं स्मृतं ॥ स्याद्भारो विंशतिं गुण्याद्रोणसुचतुरादकः ॥ धेनुवाशौ गुडस्यो नोस्त
सहस्रावरावृतौ ॥ मुक्तिं कर्तुं विष्णुपादौ शुचिमुक्ताफलैश्च ॥ सितसूत्रशिराले मञ्जसिकं बलकं बलौ ॥ ताम्रगंडुक
एष्टौ तौ सितचामरौ चकौ ॥ विष्णुमधुसगावेतौ तवनीतस्तनान्वितौ ॥ क्षौमप्राष्ठौ कामदोहा विंशनीलकृतारकौ ॥
सुवर्णशृंगभरणौ राजतावुरसंचतौ ॥ रोचयित्वा यजेधेनुमि ममैर्मन्त्रैर्द्विजोत्तमः ॥ यालक्ष्मी सर्वभूतानां याचदेवेषु
वसिता ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम शांतिं प्रयच्छतु ॥ देहस्थाया च रुद्राणां शंकरस्य सदा प्रिया ॥ धेनुरूपेण सा देवी
मम पापं यो दहतु ॥ विलोर्वक्षसि यालक्ष्मी स्वाहा सा च विना वसोः ॥ चंद्रार्कशिशुक्रियाधेनुरूपास्तु सा प्रिये ॥
चतुर्मुखस्यालक्ष्मीर्लक्ष्मी यधिनदसचा ॥ लक्ष्मीया लोके पाजानां सा धेनुर्वरदा सुमे ॥ स्वधा त्वं पितृभ्यो नमः ॥
हायतनुजायतः ॥ सर्वपापहण धेनु तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ एवमा मंत्रिता धेनुं ब्रह्मण्य निवेदयेत् ॥ समा
ने सर्वधेनूनां विधानं चेत्तदेहि ॥ सर्वयज्ञफलं प्राप्य निर्मलौ मुक्तिमुक्तिनाक ॥ स्वर्गं शृंगैः शकं रूपैः सुशीलो

लावस्त्रसंयुता ॥ कांस्पोषदोहायतमाक्षिरिणीगोः सदक्षणा ॥ दाताचस्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रामसंमितान् ॥ कपि
लाचोत्तारयति नृपश्च सप्तमं कुलं ॥ स्वर्गं गीरूप्यसुरैः कांस्पोह न कान्तितां ॥ शक्तिदक्षिणायुक्ता दत्वा स्या
शुक्तिमुक्तिनाक ॥ सवत्सरो मतुल्या निबुगा मुनयुतो मुखी ॥ दत्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वैर्ण विधिना ददत् ॥ असन्न
सुना देया सवत्सा गोस्तु पूर्ववत् ॥ यमद्वारे महाघोरे तस्मा वैतरणी नदी ॥ तां तत्रुं गंदयाम्येनोक्तं सांवेरं तेषां स्मृ
तां ॥ इत्याग्नेये महादानानि ॥ अग्निरुवाच ॥ एकां गंदशगुर्द्धा दशदद्याच्च गोशती ॥ शतं सहस्रं गुर्द्धात
सर्वं तु त्यक्त्वा हि ते ॥ प्रासादाय त्रसौ वत्सवत्सो वीराचयत्रसा ॥ गंधर्वाप्सरसा यत्र दत्तं मे सर्वं कामदाः ॥ धर्मश
जस्य साहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ महिषासुरजननीया सा स्तु वरदा मम ॥ महिषी सर्वसौभाग्यं दृष्ट्वा दानात् दिवं
व्रजेत् ॥ संयुक्तं हलपकारं दानं सर्वफलप्रदं ॥ पंक्तिर्दशहला प्रोक्ता दारदा वृषसंयुता ॥ सौवर्तयुग्मं सन्नद्धं
दत्वा स्वर्गे महीयते ॥ दशानां कपिलानां तु दत्तानां ज्येष्ठपुंकरे ॥ तत्फलं चाक्षयं प्रोक्तं वृषनस्य तु मोक्षणे ॥ धर्मा
सितं चतुष्पादं चतुर्हस्तं प्रिया हि सा ॥ नमो ब्रह्मण्य देवेश पितृभूतविपोषकः ॥ त्वयि मुक्तेक्षया लोकाममसंतु
निरामयाः ॥ मासोऽरुणोस्त देवोऽस्वो भोतः ॥ येनो यमानुषः ॥ धर्मस्त्वं त्वत्प्रयत्नस्य यागतिः सा सुमेधवा ॥ अंकये
च्चक्रश्रुलाभ्यां मंत्रेणानेन वीत्सृज्येत् ॥ एका दशहे प्रेतस्य स्पृशोत्सृज्यते वृषः ॥ मुच्यते प्रेतलोका तुषणमासे च

३

विकादिषु ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिशदंजलि वृत्तिनि ॥ तात्सेव दशविस्तारात् गोचर्मस्तत्र प्रदोषमिति ॥ गोभृंहिराप्यसं
युक्तं रुक्मिणिनंतु योर्षयेत् ॥ सर्वदुःकृतकमपि सायुज्यं ब्रह्मणो यजेत् ॥ नाजनेतिलसंघर्षं मिधुना पृथग्मेव वा ॥ द
द्या रुक्मतिलानां च प्रसूमेकं च मागधं ॥ शय्यां दत्वा तु सगुणं शुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ हेमां प्रतिसतां गत्वा रक
शृंगी तथात्मनः ॥ विपुलं तु गृहं कृत्वा दत्वा स्या शुक्तिमुक्तिदं ॥ गृहं मध्ये सभां स्वर्गादत्वा स्या च प्रतिप्रियं ॥ दत्वा
रुक्तागो गृहं च निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ब्रह्मा हरिहरिर्वेदे मध्ये च यमनृत्तकः ॥ पार्श्वेति सशिरस्त्वित्वा तं दद्या
त्स्वर्गमाप्नुवेत् ॥ विमुरस्यास्य मिदं दानं गृहीत्वा त्रिजोत्रनाकं चंद्ररूपमयं कृत्वा केधत्वा तत्प्रदापयेत् ॥ होम
मुक्तं विजायेत तत्कालचक्रमिदं महत् ॥ अथ तुल्यं तु यो मोहं ददतु नस्कं व्रजेत् पंचाशत्पलं संयुक्तं लोहदंडं तु यो
र्षयेत् ॥ वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदंडो न विद्यते ॥ मूलं फलादिवा न्ये सहतं चार्थचैकतः ॥ मृत्युं जयं स मुद्दिश
दद्यादायुर्विवर्द्धते ॥ पुमान् रुक्मतिलैः कार्यो रोषदंडं सुवर्णदिक ॥ रज्जो धृतकरो दीर्घजपा कुसुममंडनः ॥ रक्ता
वरधरः सग्वीशं स्वमाजा विभूषितः ॥ उपानतयोग्य युक्तां क्रिः रुक्मकंजलपार्श्वकः ॥ गृहीतमो स पिंडश्च पावा
मेवैकालं पूरुषः ॥ संसृज्यते च गंधादौ ब्राह्मणा योषया दयेत् ॥ मरणमाधिहीनस्या त्तराजराजेश्वरो भवेत् ॥ गो
वृषौ तु विजेदत्वा शुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ खंताधिष्ठितं च संहैमं दत्वा नमस्कृत्वा कृत्वा जप्त्वा दिष्टं मिषेकं दत्वा स्या

दुक्तिमुक्तिभाक्॥ सर्वान्कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति कोचने॥ सुवर्षे दीपमाने तुरजते दक्षिणे व्यते॥ अन्येषाम
 पिदानानां सुवर्षे दक्षिणा स्मृताः॥ सुवर्षं रजतं ताम्रं तंडुलं धान्यमेव च॥ नित्यं प्राञ्चं देवपूजा सर्वमेतदक्षिणे॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामार्थसाधने॥ सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुरत्तपावस्तु निच॥ सर्वमेतच्चैव प्राप्नोति ददाति
 वसुधां ददति॥ पितृंश्च पितृलोकास्तान् देवस्थानेषु देवताः॥ शतं पृथिवीं शतं ताम्रा यो ददाति च सुंधरो॥ कर्कटं खे
 टकं वापि ग्रामं वा स समालिने॥ निवर्तनशतं वापि तदर्थं वा गृहादिकं॥ अपि गोचर्ममात्रे वा दत्तो वं सर्वं भवेत्॥ ते
 लुविडयथा चाग्निरुपसर्पेष्टं तं तथा॥ सर्वेषामेव दानानां मेकजन्मानुगुणं फलं॥ दत्तं कर्कटं क्षितिगौरीणां सप्तजन्मा उ
 गुणं फलं॥ त्रिसप्तकुलकुलं कन्यादौ ब्रह्मलोकभाक्॥ गजं सदक्षिणं दत्वा निर्मलस्वर्गमाप्नुवेत्॥ अश्वं दत्वा वरा
 रो यग्यसौ नाग्यस्वर्गमाप्नुयात्॥ दासीं दत्वा क्षिजे प्रायश्चित्तं लोका माप्नुयात्॥ दत्वा ता प्रमयीं स्त्रीं लोपलानां पंच
 मिः शतैः॥ अर्द्धं क्षुद्रं मर्द्धं वा धुक्तिमवाप्नुयात्॥ शकटं वृषं युक्तं दत्वा या नेन नाकनाक॥ दंतधातुं च स्वर्गम
 क्षयं॥ धान्यगोधूमकलमयवादिन् सर्वं प्राप्नुवेत्॥ आसनं तेजसं पात्रं लवणं गंधं चंदनं॥ धूपदीपं च ताम्रं लो
 हं रूपं च रत्नकं॥ विद्यादिराना तद्रूपं दत्वा सा दुक्तिमुक्तिभाक्॥ तिलोश्च तिलपोत्रं च दत्वा स्वर्गमवाप्नुयात्॥
 त्रैलोक्यानां तरेनास्ति न भूतेन न विष्पति॥ हस्सश्चरपदानां निदाशी दासप्रहाणि च॥ अलक्ष्मणस्य सर्वाणि कलानां

नम

रामः

१९२

हंति योऽंशं॥ तत्रापि स्वमहाघोरं घोरं यः दनुरो भवेत्॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानां प्रोतिवाक्षयात्॥ पानीयं च प्र
 षां दत्वा दुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ अग्निशिकां च मालादौ दत्वा दीप्तादिमाप्नुयात्॥ देवगंधर्वनारीभिर्विमानेभ्यो
 दिवि॥ घृतं तैलं च लवणं दत्वा सर्वमवाप्नुयात्॥ छत्रोपानहकाष्ठानि दत्वा स्वर्गं सुखं भवेत्॥ प्रतिपत्तिपिंघिमुखेषु
 विक्रान्तिषु कंठादिषु योगके॥ चैत्रादौ वत्सरादौ च अश्विनादौ हरिं यजेत्॥ ब्रह्माणं लोकपालादीन् प्रार्थयित्वा नम
 हा फलं॥ वधावामान्मोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान्॥ यादामंगादिकं दद्यात् दुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ त्रीणि तुल
 फलानि हगावृष्ट्या सरस्वती॥ ब्राह्मणी सरस्वतीं दत्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक्॥ सप्तदीपमहीदो य ब्रह्मज्ञानं ददाति यः॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो स दद्यात् सर्वभक्तिः॥ पुराणं नारतं वापि रामायणं तथापि वा॥ लिखित्वा पुस्तकं दद्यात् दुक्ति
 मुक्तिमवाप्नुयात्॥ वेदशास्त्रं च तर्गतं यो ध्यायति स नाकनाक॥ दत्तं दद्यात् पापं ध्यायेत् छत्राणां भोजनादिकं॥ कि
 मद्रं न वेत्तेन धर्मकामादिदर्शनात्॥ वाजपेयसहस्राणि सप्तकुलं दत्वा स यत्फलं तत्फलं समवाप्नोति विद्यादानेन
 नशंसयः॥ शिवालये विष्णुगृहे सूर्यस्य भवने तथा॥ सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत्तु यः॥ त्रैलोक्ये चतुरो व
 र्णाश्चत्वारः श्चाश्रमाः पृथक्॥ ब्रह्माः देवताः सर्वाः विद्यादाने प्रतिष्ठिताः॥ विद्याकामदुधाधेनुर्विद्याचक्षुर
 चक्षुषां॥ उपवेदप्रदानेन गंधर्वैः सह मोदते॥ वेदांगानां च दानेन नशक्लोकमवाप्नुयात्॥ सिद्धांतानां प्रदानेन

क्तिम

मोक्षमाप्नोत्यसंशयं॥ विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात्पुस्तकस्य तु॥ शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात्॥ शि
 ष्यांश्च शिक्षयेद्यस्तु पुंडरीकफलेन जनेत॥ येन जीवति तं दत्त्वा फलं स्यात्तौ न विद्यते॥ लोकेऽप्येव तमं सर्वमात्मनश्चा
 पियत्त्रियं॥ सर्वपितृणां दातव्यमक्षयं फलवांछनं विष्णुर्भूयः प्रयोनं देवीविघ्नेश्वरादिकान्॥ पूजयित्वा प्रदद्या
 द्यः पूजाप्रयत्नं सर्वमाक॥ देवानां पंचमतिमाः कारयन् सर्वमाप्नुयात्॥ सत्मा जने चोपलेपं कुर्वन् स्यान्निर्मलः पु
 मान्॥ गंधं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणं॥ घण्टाध्वजं विमानं च त्रेक्षणं वाद्यगीतकं॥ वस्त्रादि दत्त्वा देवाय च
 क्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ कस्तूरीकांसिलहं कंच श्रीखंडमगुरुतया॥ कपूरं च तथा सुस्तं त्रुणं विजयं दहेत्॥
 यतः प्रसवेन संस्नाप्य संस्तुत्यो दो च सर्वमाक॥ स्नानं पलशं तं ज्ञेयं मत्स्यं पंचविंशतिं॥ पलानां तु सहस्रेण म
 हास्नानं प्रकीर्तितं॥ दशापराधांस्तो येन क्षीरेण स्नपनात्ततः॥ सहस्रं पयसा दध्ना घृतेनां युतमिष्यते॥ दास
 दासमलं कृत्वा गोमूत्रं च गजादिकं॥ देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनं पुष्पांश्च जेहिवां॥ इत्यादि येनानादाना
 नि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ काम्यदानानि वक्ष्यामि सर्वकामप्रदानि नो॥ नित्यं पूजां मासि मासि कृत्यार्थं काम्यपू
 जने॥ व्रताहर्णगुरोः पूजावत्सरांते महार्चनं॥ अश्ववैमार्गशीर्वेतुकमलं पिष्टं संभवं॥ शिवाय पूजां यो दद्या
 त्शिवलोके चिरं वसेत्॥ गजं पौषे पिष्टं मखं त्रिः सप्तकुलसुदरेत्॥ माघे चाश्वरथं पेष्टं दत्त्वा नरकं व्रजेत्॥

राम
१९३

फाल्गुने तुष्टं पौषं चैव स्वर्गदुकस्यान्महीपतिः॥ चैत्रे च धूमयगारं दासदासी समन्वितं॥ दद्यात्सर्गे विरंस्त्रित्वा तदं
 ते सान्महीपतिः॥ सप्तव्रीहींश्च वैशखे दत्त्वा शिवमयोनवेत्॥ शतं द्रुपं फलानां तु दत्त्वा हस्तकुलेन पुः॥ बलिमंडल
 कंचान्नेरुत्वा षोडशोन्नवेत्॥ विमानेष्वावणं पौष्पं दत्त्वा स्वर्गात्ततो नृपः॥ क्षीरमर्घ्यं मुंयुतं पात्रमाग्निनेस्व
 गुणो ददत्॥ कार्तिके गुडखंडाद्यं दद्यात्सर्गति ततो नृपः॥ मेरुदानं द्वादशकं वक्ष्ये हं भुक्तिमुक्तिदं॥ मेरुदत्ते तु
 कार्तिके रत्नमेकं ददेत् विजे॥ सर्वेषां चैव मेरुणां प्रमाणं क्रमशः शृणु॥ वज्रपद्ममहानीललीलस्फटिक
 संज्ञितः॥ पुष्पं मरुतं मुक्ताप्रस्थमात्रेण चोत्तमः॥ मेधार्घ्यं स्नातदक्षे वित्रशास्त्रं विवर्जयेत्॥ कर्षिका
 यां त्यसेत्मेरुं ब्रह्मविष्णुशिवदेवता॥ माल्यगान्धर्ववित्पूज्यस्तत्सर्वं नृपसंज्ञितः॥ अश्वरथस्य सतः प्रोक्तानि
 विधौ मेरुदक्षिणे॥ हेमकूटो यमगवान्त्रयं सोमो तथा त्रयं॥ नीलश्वेतश्च शृंगी च पश्चिमे गंधमादनः॥ वेष
 हं केतुमालस्यात्मेरुं द्वादशसंयुतः॥ सोपवासोर्चयेद्विष्णुं शिवं वास्नानपूर्वकं॥ देवाग्नेचाप्यमेरुं च मंत्रैर्वि
 प्रापवै ददेत्॥ विप्राया मुकगोत्राय मरुं रत्नमयं ददेत्॥ भुक्तपैमुक्तपै विमलत्वे विष्णुदेवं वदामि ते॥ इन्द्रलोके ब्रह्म
 लोके शिवलोके हरः पुरे॥ कुलमृदुत्यक्तीडे त विमाने देव पूजितः॥ अत्येष पिचकालेषु संक्रांत्यादौ प्रदापयेत्॥ प
 लानां तु सहस्रेण महामेरुं प्रकल्पयेत्॥ शृंगत्रयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं॥ एकैकं पर्वतं तस्मिन् शतैर्कैकेन

५

३० पु०
१०५

कारयेत्॥ मेरुणा सह शौला सुख्या तास्तत्र योदश॥ अयने ग्रहणा दो च विस्वये हरि मर्त्य च॥ स्वर्ण मेरुं दिवा
पार्थ विष्णु लोके चिरं वसेत्॥ परमाण्वो यावन्तः सह राजान वेष्टिरे॥ रोप्य मेरुं द्वादशा प्रियुतं सकल्पितं ददेत्॥
प्रायस्कृतं फलं तस्य विप्रं प्रष्टव्यं च॥ नृमि मेरुं च विषयं मंडलं ग्राममेव च॥ परिकल्प्याष्टमार्गेण शिष्याः पूर्ववत्क
ले॥ द्वादशा प्रिसमायुक्तं हस्ति मेरुं च रूपिणं॥ ददेत्त्रिपुररूपैर्युक्तं दत्त्वा नंतु फलं न वेत्॥ त्रिपंचाशै रश्च मेरुं हयव
दश संयुतं॥ विष्वादी नृपस्य तं दत्त्वा भुक्ति भोगो नृपो न वेत्॥ अश्व संख्या प्रमाणेन गो मेरुं पूर्ववत् ददेत्॥ यज्ञवे
भारमात्रे सुवल्लु मेरुश्च मध्यतिः॥ शौला द्वादश वस्त्रै रश्च सदत्वा चक्षयं फलं॥ घृतपंच सहस्रै रश्च बलानामास्य
वर्तः॥ शनैः पर्वत एकेकः पर्वतं स्मिन् हरिं यजेत्॥ विस्वये ब्राह्मणार्थाय तत्र वत्सा हरिं व्रजेत्॥ एवं तु खंड मेरुं तु
रुत्वा दत्त्वा भुयात् फलं॥ धाम्य मेरु पंच रवारो पर एकेकं खारकः॥ स्वर्ण त्रिष्टं गकाः सर्वे ब्रह्म विष्णु महेश्वरा
न॥ सर्वं संप्रज्य विष्णुं वा विशेषादक्षयं फलं॥ एव दृष्टं समानेन तिल मेरुं प्रकल्पयेत्॥ शृंगानि पूर्ववत् तस्य त
था चान्ये नरेषु च॥ तिल मेरुं प्रदत्वा यबंधुभिर्ब्रह्म लोक नाक॥ नमो विष्णु स्वरूपा यधरा धारा यवे नमः॥ ब्रह्म
विष्वा शृंगाय यधरा नाभि स्थिता य च॥ दश द्वादश नार्था य सर्व प्राप्ता पहारिणे॥ विष्णु भक्ता यज्ञा यत्राण
मे कुरु सर्वथा॥ निष्पापः पितृभिः साधु विष्णु गच्छामि उ नमः॥ त्वं हरिस्त्वं हरि रये अहं विष्णुं स विस्ववे॥ निवेद

राम
१०५

यामि भक्ता तु मुक्ति वाक्यार्थ हेतवे॥॥ इत्याग्नेये मेरु दानानि॥॥ अग्नि रुवा च॥॥ प्रथी दानं प्रवक्ष्यामि पृथिवी त्रि
विधमता॥ शत कोटि योजि नानां सप्त दीपा वशा नशा॥ जंबू दीपा वधिः सात तु मादिः समी रिताः॥ उन्नमां पंच नि
र्भारैः कांचनेन प्रकल्पयेत्॥ तद दक्षिण वये तूर्मं तथा यत्नं समादिशेत्॥ उन्नमा का पिता पृथ्वी अंशे ने वतु मध्य
मा॥ कर्म का च त्रि भागे न विहाया कूर्म पंकजे॥ फलानां तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्प पादपं॥ मूलं दंडं स पत्रं च
फल पुष्प समन्वितं॥ पंकं च स्कंध संकल्प पंचानां दाययेत् सुधीः॥ एत दत्त्वा ब्रह्म लोके पितृभिर्भो दिते चिरं॥ विष्णु मे
काम धेनुं च पलानां पंच निशतैः॥ ब्रह्म विष्णु महेशा या देवा धेनौ व्यवस्थिताः॥ धेनु दानं सर्व दानं सर्व ब्रह्म लोक दं
वैस्वये कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं॥ अलं रुत्वा स्त्रियं दद्यात् नर मेध फलं लभेत्॥ नृमिंदत्वा सर्व ना कस्मात्स
र्व सस्य परोहिणी॥ ग्रामं चाय पुरं वा पि खेट कंच ददत्सु र्वी॥ कार्त्तिक पादौ दृष्टोत्स र्गं कुर्वन् स्तारयते फलं॥॥ इत्याग्ने
ये मुहा दानानि॥॥ अग्नि रुवा च॥॥ नाडी चक्रं प्रवक्ष्यामि यद् दाना ज्ञायते हरिः॥ नाने रधस्ता घृत कंद मं कु रास्तत्र
निर्गताः॥ द्वादश प्रति सहस्राणि नाभि मध्ये व्यवस्थिताः॥ तिष्य गृह्ण मधुश्चै व व्याघ्रं ताभिः समंततः॥ चक्र वत् संस्थिता
त्येताः प्रधानो दश नाड्यः॥ इडा च पिं गला चै व सुषुम्णा च तथै व हि॥ गां धारि हस्ति जिह्वा च पूषा चै व पश्चात्
था॥ अलं बुधा ऊरुश्चै व शशिनी दशमी स्मृता॥ दश प्राण वहात्येता नड्यः परिकीर्तिताः॥ प्राणो पानः समान

अउदानोमानएवच॥नागकूर्मोद्युक्तोदेवदत्तो धनंजयः॥प्राणस्तःप्रथमोवायुर्दशोनामपिसंप्रभुः॥प्राणप्रा
णायतेप्राणविशनाष्टरणीप्रति॥नित्यमाष्टरयत्येषप्राणिनामुरसिस्थितः॥निश्वासासोष्ठासकासेस्तुजीवनोनाम
मारुतः॥स्यन्दयत्यधरंवत्क्रानेननागप्रकोपनं॥उद्देजयतिकर्माणिउदानोनाममारुतः॥आनोविनामयत्यंगं
आनोमाधीप्रकोपनः॥प्रतिदानंतथाकंठाघ्रायनाघ्रायनउच्यते॥उजारेनागइत्युक्तं कूर्मश्चोन्मीलनेस्थितः
कृकरोनक्षणेचैवदेवदत्तोविज्रंभिते॥धनंजयस्थितोघोषेयजस्यापिनमुंचति॥जीवप्रयातिदशधानाडीचक्रं हि
तेनतत॥संक्रांतिविषुवेचैवअहोरात्रायनानिच॥अधिवासमणंचैवऊनरात्रंवलंतथा॥ऊनरात्रंनवेदीकात्र
धिवासोविज्रंभिका॥ऊणंचात्रनवेकासोनिश्वासावलमुच्यते॥उत्तरंदक्षिणंरौप्यंमंदक्षिणंसेतितं॥मध्ये
तुविषुवंप्रोक्तंपुटद्वयविनिसृतं॥संक्रांतिःपुनरस्यैवस्वस्थानात्स्थानयोगतः॥सुषुम्णामध्यमेत्यंगंइडावा
मेप्रतिष्ठिता॥पिगलादक्षिणेविप्रदंप्राणवहःस्मृतः॥आयामोवात्रिरेवंस्पादेकोवास्वर्गसार्थकः॥प्रायामो
देहमध्यस्तःसोमग्रहणनिष्पते॥देहातीतन्नमायाममादित्यग्रहणंविदुः॥उदरंपूरयेत्तावत्वायुनाया
वदीप्सितम्॥प्राणायामोनवेदेशपूरकोदेहपूरकः॥पिथापसर्वद्वाराणिनेश्वासासोष्ठासवर्जितः॥संपूर्णकुं
भवत्तिष्ठेत्प्राणायामःसकुंभकः॥मुंचेद्वायुततस्तर्ह्यश्वासेनैकेनमंत्रवित॥उच्चासयोगयुक्तस्तुवायुमूर्ध्व

राम.
१९५

विरेचयेत्॥उच्चरंतिस्वयंयस्मात्स्वदेहावस्थितःशिवः॥तस्मिन्नेवविदांचैवस एवजपउपमते॥अयुतद्वेसह
सैकंषट्शतानितथैवच॥अहोरात्रेणयोगीन्द्रो जपसंख्यां करोति सः॥अजयानामगायत्रीब्रह्मविष्णुमहेश्वरि॥
अजयोजयतेयसांपुनर्जन्मनविद्यते॥चंप्राप्तिरविसंयुक्ताआद्याकुंडलिनीमिता॥हृत्प्रदेशेतुसाज्ञेयाचक्राका
रसंस्थिताः॥सृष्ट्यासोचवेन्नत्रस्ववैस्वर्गवलंघनात्॥सुवंतंचिंतयेत्तस्मिन्मृतंचातिकोत्रमः॥देहस्तःसक
लोत्तेयोनिष्कलोदेहवर्जितः॥हंसहंसेतियोज्यात्तधंशोदेवःसदाशिवः॥तिलेषुचयथातैलंपुष्पेगंधःसमाश्रि
त॥पुरुषस्तथादेहेसवाद्यात्संतरेःस्थितः॥ब्राह्मणोहृदयेस्थानंकवेविष्णुःसमाश्रितः॥भानुर्मध्येस्थितोरु
द्रोललाटेतुमहेश्वरः॥प्राणायामंशिवंविद्यात्तस्यांतेतुपरापरां॥पंचधासकलःप्रोक्तोविपरीतस्तुनिष्कलः॥प्र
सादन्नादसुखायसउतत्रुजपेद्यदि॥पुण्यासात्सिद्धिमाप्नोतियोगयुक्तो न संशयः॥गमागमस्यज्ञानेनसर्व
पोषक्षयोनवेत्॥अणिमादिगुणैर्धर्मैर्षड्विमासैरवाप्नुयात्॥स्वूलःसूक्ष्मःपरश्चेतिःप्रसादकथितोमया॥रु
स्वोदीर्घञ्जुतश्चेतिप्रसादंलक्षयेन्निष्का॥रुस्वोदहतिपापनिदीर्घोमोक्षप्रदोनवेत्॥आप्रायनेजुतश्चेतिमूर्ध्नि वि
घ्नविघ्नपितः॥आदावंतेचक्रस्वसषट्कारोमारणीहितः॥आदानंतेचहृदयमाहृशैसंप्रकीर्तितः॥देवसदक्षि
णांमूर्ध्निपंचलक्षंस्थितोजपेत्॥जपंतेष्टतहोमस्तुदशसाहसिकोनवेत्॥एवमाप्यापितोमंत्रोत्तमोघाटादिका

रयेत॥ ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यमध्ये शून्यं निरामयं॥ त्रिशूयं यो विजानाति स मुन्येत ध्रुवं दिजः॥ प्रासादं यो न जानाति
 पंचमं च महंतं॥ अष्टत्रिंशत्कलायुक्तं स आचार्य उच्यते॥ तथोक्तं च गायत्री रुद्रादि नैत्यसौ गुरुः॥ ॥ ५
 त्याग्नेये महापुराणे मंत्रमहात्म्यं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ उक्तं ज्योतिर्विजानाति स योगी स हरिः पुमान्॥ उक्तं मन्त्रमे
 तस्मात्तमंत्रसारं तु सर्वदा॥ सर्वमंत्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमस्ततः॥ तेन संपरिपूर्णं यत्तत्सर्वं किं नितरत॥ उ
 कारश्चिकास्तिस्रो महाभ्या हतयो व्ययाः॥ त्रिपदा चैव सा वित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं॥ यो धीते ह न्यह न्येता त्री
 णिव पर्णितं प्रितः॥ स ब्रह्म परमं येति वायुः सृता स्वस्त्रिमात्॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्रणायामः परंतपः॥ सा वि
 त्प्राप्नु परन्नास्ति मोनी त्सं विशिष्यते॥ स प्रावर्त्त पापहरा दशभिः प्रापयेद्विं॥ विंशावर्त्ता तु सा देवी नयते ही
 श्वरालयं॥ अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तीर्थसंसारसागरात्॥ रुद्रकृष्णोडजपेन योगाय त्रीं तु विशिष्यते॥ न गायत्र्या परं
 जप्यं न व्याहृतिसंभवतः॥ गायत्र्याः पादमप्यर्धं कृत्वा नृमृतमेव वा॥ ब्रह्म हत्यासुरापातं सुवर्णस्तेयमेव च॥ पु
 रुदारागमं चैव जप्ये नैव प्रणशति॥ पापैरुते तिलैर्होमे गायत्र्या जपहारिता॥ जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या उपवासी
 स पापहा॥ गोघ्नः पितृघ्नो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्यगः॥ ब्रह्मघ्नः सर्णहारिवसुरापो लंकाक्षजप्यतः॥ अच्यते
 चाथ वा अक्षौ शतमात्रं जले जपेत्॥ अपश्च तेन पीत्वा तु गायत्र्या पापहानवेत्॥ शतं जप्त्वा तु गायत्री पापोपश

राम.

१९६

१९७

मनीस्मृता॥ सहस्रजप्त्वा सा देवी उपपातकनाशनी॥ अत्री एता कोटिजप्त्वा देवत्वं राजतामियात्॥ उक्तं पूर्व
 सुचार्य भूचुविः स्वस्त्यैव च॥ गायत्री प्रणवं चांते जपेन्नैव मुदा हतं॥ विश्वामित्ररूपिभ्यो दोगायत्री सविता त
 था॥ देवतोपनयोजाप्ये वै न योगात्तु ते तथा॥ अग्निवायुरविर्विद्युतयमोजनपतिगुरुः॥ पर्जन्य इन्द्रो गंधर्वः
 पाचतदनंतरं मित्रो धव रुणस्त्वष्टा वसवो मरुतः शशी॥ अग्निराविश्वनासत्यकस्तथा सर्वदेवता॥ रुद्रो ब्रह्मा
 च विष्णुश्चक्रमशोक्षरदेवताः॥ गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः॥ पादां गुणैश्च गुणैश्च नलको
 जीवुनी तथा॥ जपे शिश्नं च वृषणो कटिर्नाभिस्तथोदरं॥ स्तनौ च हृदयं ग्रीवा मुखं तालु च नासिका॥ चक्षुषी
 च श्रोत्रोर्मध्यं ललाटे पूर्वमाननं॥ दक्षिणोत्तरचाक्षौर्ध्वशिरे आपामनुक्रमतः॥ पीतः श्यामश्च कपिलाः कबर
 शिवसन्निभः॥ रुक्मविद्युद्भ्रू रुक्मरक्तगौरं नीलना॥ स्फुटिकवर्णपीतो वाः पद्मरागो रिलद्युतिः॥ हेमधूम्र
 नीलरक्त रक्त रुक्म सुवर्णो भुक्तमृन्मयलानासा गायत्र्या वराक क्रमात्॥ ध्यानकाले पापहरास्तु तेषां सर्वका
 मदा॥ गायत्र्या तु तिलैर्होमः सर्वपापप्रणाशनः॥ शान्तिकामो यवैर्कृत्वा त्र्यधुक् कामो घृतेन च॥ सिद्धार्थकैक
 म्भसिधैः पयसा ब्रह्मवृक्षसे॥ पुत्रकामस्तथा दध्ना चान्यकामस्तु गालिभिः॥ क्षीणवृद्धिः शमी निस्तु गृहपीडो
 पशंतये॥ धनकामस्तथा बिल्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा॥ आरोग्यकामो हवाभिस्त्रीरुत्या ते स एव हि॥ सो

भागेष्टुष्टुलेनविद्यार्थापसेनच॥अपुतेनोक्तसिद्धिस्तत्त्वक्षेपमेणोनेमिमे॥द्यावद्वयवधामुक्तःकु
लोदारीहस्तिवेत॥ग्रहयत्तुखोवापिहोमोयुतमुखोयत्तु॥आवाहनं च गायत्र्यास्ततः उंकारमस्यसेता॥स्म
लोकारं वृणायत्रीनिवर्ध्याच्छिखंततः॥पुनराचम्य हृदयेनामिस्कंधोचसंस्थेते॥प्रणवस्यरुषिर्ब्रह्मागा
यत्रीछंद एव च॥देवोऽग्निपरमार्थस्यात्तयो गोवैसर्वकर्मसु॥शुक्लाचाग्निमुखीदिव्याकात्यायनसगोत्रजा॥
त्रैलोक्यचरणादिव्यापि आधारसंयुता॥अक्षस्तत्र धरीदिवीपद्यासनगताशुभा॥उंतेजोसिसहोसिबलम
सिनाजोसि॥देवानां धामनामासिविश्वमसिः विश्वायुः सर्वमसि॥सर्वक्षुं अग्निं आगच्छ वरदे देवि जपे
मे सनिधोतवा॥व्यहृतीनां तु सर्वासामृषिरेव प्रजापतिः॥व्यस्ताश्चैव समस्ता च ब्राह्मणक्षरमोमति॥विश्वमि
त्रोजमदग्निभारदाजोयगोतमः॥रुषिरत्रिर्बसिष्टश्चकाश्यपस्ययथाक्रमं॥अग्निर्वायुरविश्चैव रूपतिर्वरु
णस्तथा॥इन्द्रो विश्वेमाहृतीनां दैवतानियथाक्रमं॥गायत्र्युस्त्रिगनुष्टुप् छंदोऽहतीपंक्तिरेव च॥त्रिष्टुप् जगती
चेति छंदोऽस्मात्तुरनुक्रमात्॥विश्वयोगोऽमाहृतीनां प्राणायामे च होमके॥आपो हि ऐत्रावाचां दुपदादीनि
तिष्ठन्॥तथा हिरण्यवर्णाभिप्रावमानीतिरंततः॥विद्युषोऽक्षिपे हृदं अधोपक्षस्य पापजित्॥अतर्जुने क
तचेति जपो विरघमर्षणं॥आपो हि ऐतित्त्वस्य सिंधुदीप रुषिस्मृतः॥ब्राह्मस्त्रानाय छंदोऽस्य गायत्र्यं देवता

जले॥मार्जने विनियोगोऽस्य हृद्यावृथ के कृतौ॥अघमर्षणस्तु कस्य रुषिदेवाय मर्षणं॥अनुष्टुप् प्रनवे छंदो नाव
हृत्तं च दैवतं॥आपो ज्योतिरस इति गायत्र्या सुशिरः स्मृतं॥रुषिप्रजापतिस्तस्य छंदो हीनं पजुर्यतः॥ब्रह्माग्निवायुस्त
पश्चिदेवता परिकीर्तिताः॥प्राणाराधनुवायुः स्यादायोरग्निश्च जायते॥अमेरापस्ततः शुद्धिस्ततश्चाचमनं चरेत्॥
अंतश्चरति नृतेषु गुहायां विश्वमर्तिषु॥तपो यज्ञवपङ्कारश्चापो ज्योतिरसो मृतं॥उडत्वं जातवेदसमृषिः प्रक्षश्च
उच्यते॥गायत्र्यं छंद आख्यातं सूर्यश्चैव तु दैवतं॥अतिरात्रे नियोगः स्यात् अग्नि सोमे नियोगकः॥चित्रं देवेति वसं च
रुषिकोऽस्यो उदाहृतः॥स्त्रिष्टुप् छंदो दैवतं च सूर्योऽस्याः परिकीर्तिताः॥इत्यामेये संध्याविधिः॥अग्निरुवाच॥
एवं संध्याविधिं कृत्वा गायत्रीं च जपेत् स्मरेत्॥गायत्रिं प्यान्यतस्त्रायेकायात् प्राणान्नयैव च॥ततस्मृतेयं गायत्री सा
वित्रीयंततोपतः॥प्रकाशनात्स सवितुर्वशिष्ठं वाक्सरस्वती॥तज्जातिः परमं ब्रह्म न गच्छेजो यतस्मृतं॥नादी प्रावि
तिरूपं हि अतिपाके यतस्मृतं॥त्रौषध्यादिकं यच्च त्रिज्जातं दीप्तौ तथानवेत्॥मद्गस्या प्राजत इति वज्रं लंछंदसीमि
तं॥वरण्यं सर्वतं ज्योत्स्नं चैपरमं पदं॥सुजायवर्जं कामैर्वाचरणीयं सदैव हि॥वृणोतेर्वरणार्थत्वात् जायतस्व
प्रादिवर्जितं॥नित्यं शुद्धं तत्त्वमेकं सत्यं तदी महेश्वरः॥अहं ब्रह्म परं ज्योतिः पापे न हि विमुक्तये॥तज्ज्योतिर्न गवान्
विष्णुर्जगज्जन्मादिकारणं॥शिवं केचित्यं त्रिस्मशक्तिरूपं पठंति च॥केचित्सूर्यं केचित् दग्निं वेदशाखाग्निहो

त्रिणः॥ अस्मादिरूपी विष्णुर्विदादौ ब्रह्मणीयते॥ अग्नेर्दं परमं विष्णोर्देवस्य सवितुस्मृतः॥ महदाद्यं स्यते हि संपंज्योति
हरिप्रभुः॥ पञ्चमो वायुरादित्योऽतीतो ह्येष पाचयेत्॥ अग्नौ प्रजा ऊतिः सम्पगादित्यमुपतिष्ठते॥ आदित्याज्जाय
ते हृष्टिर्हृष्टेरन्ततः प्रजाः॥ दधातेर्वाधीमहीति मनसा धारये महि॥ नोस्माकं पंचभ्यं यतस्सर्वेषां प्राणिनां धियः॥ चो
दयात्प्रेरयेद्बुधीर्भो कृणां सर्वकर्मसु॥ उशः उशविपाकेषु विष्णुस्य ध्यामिरूपवान्॥ इश्वरप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गं वा स्वर्ग
मेव च॥ इशा वास्पमिदं सर्वं महादादिजगदुरे॥ स्वर्गाद्यैः क्रीडते देवो यो हंसः पुरुषः प्रभुः॥ आदित्यां तर्गतं य
न्मर्गाख्यं वैश्वसुभुभिः॥ जन्ममृत्युविनाशाय उः स्वस्मात्त्रिविधस्य च॥ ध्यानेन पुरुषो यश्च दृश्यः सूर्यमंडले॥ त
त्सदसि चिदश्चैत्यविष्णोर्त्यरमेयं पदं॥ देवस्य सवितुर्नर्गो वरेण्यं हितुरीयकं॥ देहादिजाग्रहात्सर्गं महं ब्रह्मेति धी
महि॥ यो सावादित्ये पुरुषसो सा वहमनंतकः॥ यज्ञादिशुभकर्मदीनप्रवर्तयति यः सदा॥ इत्याग्नेये गायत्री विष्णु
निर्वाणं॥ अग्निरुवाच॥ ॥ लिंगमूर्तिश्चिंतं तं गायत्री योगमा प्रवान्॥ निर्वणिपरमं ब्रह्म वशिष्ठेन्यत्र शंकरात्पुनः
कनकलिंगाय वेदलिंगाय वै नमः॥ नमः पवनलिंगाय योमलिंगाय वै नमः॥ नमः सहस्रलिंगाय वक्रिलिंगाय वै नमः॥ न
मः पुराणलिंगाय स्मृतिलिंगाय वै नमः॥ नमः पाताललिंगाय ब्रह्मलिंगाय वै नमः॥ नमो रहस्यलिंगाय सप्तविधोऽलि
ंगिने॥ नमः सर्वाय लिंगाय सर्वलोकांगलिंगने॥ नमः स्वयं कलिंगाय बुद्धिलिंगाय वै नमः॥ नमो लंकारलिंगाय

श्रुतिलिंगाय

नमस्तस्मात्त्रिलिंगिने॥ नमः पुरुषलिंगाय नमः वल्लिंगाय वै नमः॥ नमो रजोऽलिंगाय सत्त्वलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेनव
लिंगाय नमस्तैगुण्यलिंगिने॥ नमो नागतलिंगाय तेजोलिंगाय वै नमः॥ नमो वागूऽलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेयवल्लिंग
ययत्तलिंगाय वै नमः॥ नमो यज्ञांगलिंगाय यज्ञलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेनवल्लिंगाय देवानुगतलिंगिने॥ दिशन्प
रमं योगं ससत्समं तथा॥ ब्रह्मचैवाक्षयं देवशमं श्रीवंपरं विभो॥ अक्षय्यत्वं च वंशस्य धर्मं च मतिमक्षयां॥ अ
ग्निरुवाच॥ वशिष्ठेन स्वर्गस्तु सुष्टुः श्रीपर्वते पुरा॥ विशिष्टाय वरं दत्त्वा तपैवांतरधीयत॥ इत्याग्नेये लिंगमूर्ति
शिवनिरूपणं॥ ॥ अग्निरु॥ ॥ पुष्करेण च रामायणधर्मनिहिष्ठति॥ यथादौ कथितं तद्वशिष्ठकथयामिते॥
राजधर्मं प्रवक्ष्यामि सर्वस्मात्तजधर्मतः॥ राजा हरिः शत्रुहंता प्रजापालः स दंडवान्॥ पालयिष्यामि वः सर्वान्धर्मस्त्वा
न व्रतमाचरेत्॥ सांवत्सरं सव्ययात् पुरोहितमथ त्विजं॥ मंत्रिणो निखिलान्स्वर्गान्महिषीधर्मलक्षणां॥ सांव
त्सरो नृपं काले संभारैरभिषेचनं॥ कुर्यात्तन्वयेणात्र कालस्य नियमः स्मृतः॥ तिलैः सिद्धार्थकैस्तान् सांवत्सर
पुरोहितैः॥ घोषयित्वा जयं राजा नम्रासनः स्थितः॥ अनयं घोषयेद्ब्रह्माक्षये प्राज्यकालिके॥ पुरोधसाभि
षेकस्तु कार्येऽप्रीतिरेव च॥ उपवासाभिषेका हे वैद्या गौजुः कुर्यान्मनूना॥ वैश्वानरैः प्रमंशसुखावित्रान् वैश्वदे
वतान्॥ सौम्यास्वस्मयनं धर्मप्राप्त्युपायदा नमनूना॥ अपराजिता च कलशं वक्रैर्दक्षिणं पार्श्वं॥ सम्पादं तु च हो

मंचपुजयेद्धंधपुष्पकैः॥ प्रदक्षिणावर्तश्चिखतप्रजांबूनदप्रनः॥ रथौघमेघनिघोषोविधूमश्चक्रताशनः॥ अनुलो
मः स्वगंधश्चस्वस्तिकाकारसंनिभः॥ प्रसक्तार्विर्महाज्वालः स्युलिंगरहितोर्हितः॥ नव्रजेद्यच्चमध्ये नमोर्द्धरिम्
गपतिक्षिणः॥ पर्वताग्रमृदातावन्मृद्वनिर्गोधयेन्त्यपः॥ वल्मीकाग्रमृदाकर्मवदनं केशवालयात्॥ इंद्रा
लयमृदाग्रीवांतदयंतुनपाजिरात्॥ करिदंतो धृतमृदादक्षिणतुतयाचुजं॥ दृषष्टंगोऽवमृदावामंचैव तथा
चुजं॥ सरोमृदाच तथा पृथुदरसंगमान्मृदा॥ नदीतटद्वयमृदापार्श्वे शंशोधयेत्तथा॥ वैशपाकारमृदरा
जः कटिगोचं विधीयते॥ गोस्नानाच्चतथैवोरूगोस्नानाज्जातुनी तथा॥ अश्वस्नाना तथा जंघेरयचक्रमृदोऽग्नि
को॥ मूर्धनि पंचगव्येन भद्रासनगतं नृपं॥ अभिषिंचेत्तमाद्यानांचतुष्टयमयो घटैः॥ पूर्वतो हेमकुंभेन घृतपूर्णं
ब्राह्मणः॥ रूपकुंभेन याम्ये चक्षीरपूर्णं क्षत्रियः॥ दध्नाचताम्रकुंभेन वैश्यपश्चिमगेन च॥ मृन्मयेन जलेनोद
कृश्रमासोभिषेचयेत्॥ ततोभिषेकं नृपतेर्बहुचप्रवरो विजः॥ ऊर्ध्वतिमधुनाविप्रछंदोगैश्चक्रुशोदकैः॥ स
म्यानवंतं कलसंतथा गत्वा पुरोहितः॥ सविधायो किरक्षांतु सदस्येषु यथाविधि॥ राजश्रियाभिषेके च ये मंत्राः
परिकीर्त्तिताः॥ तैस्तु दद्यान्महाभाग ब्राह्मणानां स्तुतैस्तथा॥ ततः पुरोहितो गच्छेत्तवेदिमूलं सदैवतु॥ अंतःछि
द्रेण पात्रेण सोवणेनाभिषेचयेत्॥ उंयात्रौषधीघोषधीभिः राय अक्षेति गंधकैः॥ पुष्पैः पुष्पवतीस्यैव ब्राह्मणेति

राम

२००

चबीजकैः॥ रत्नेराश्रुः शिखरानश्चये देवाश्चक्रुशोदकैः॥ यजुर्वेद्यथरुग्वेदी गंधधारेति संस्मरोत्॥ शिरः कटिरोच
नया सर्वतीर्थोदकैर्दिजाः॥ गीतवाद्यादिनिघोषैः श्वामरयजनादिभिः॥ सर्वोषधीमयं कुंभं धारयेद्युनृपाग्रतः॥ तं प
श्येदर्पणं राजा घृतं वैमंगलादिकं॥ अमृच्छविष्णु ब्रह्माणमिन्द्रादींश्च ग्रहेभ्यः कान्॥ व्याघ्रचर्मैर्त्रिरांश्यामुपविष्टः पु
रोहितः॥ मधुपर्कादिकं कृत्वा पट्टबंधं प्रकाशयेत्॥ राजो मुकुटबंधं च पंचचर्मोत्तरछंदे॥ ध्रुवो धीरिति च विशेषत
षट्दंष्ट्रदंष्ट्रजं॥ क्षीपिजं सिंहिजं व्याघ्रजातं चर्मतदासने॥ त्रमात्यसचिवादिस्तु प्रतिहारं प्रवर्त्तयेत्॥ गोजा विष्टदशन
धैसां वसरपुरोहितो॥ पूजयित्वा दिजान् प्रार्थ्यत्येतान् गौतम्यमुखकैः॥ वक्त्रिप्रदक्षिणीरुत्यगुरुन्मत्वाथ पृथक्
दक्षिणः॥ पुरं विशोच्चदानाद्यैः प्रार्थ्य सर्वान्विसर्जयेत्॥ इत्यामे ये राजाभिषेकः॥ अग्निरुवाच॥ राजदेवाद्य
भिषेकमंत्रानवक्ष्ये घमर्दनात्॥ कुंभान् ऊरुशोदकैः सिंचेत्तेन स वै हि सिध्यति॥ सुरास्त्वामभिषिंचेत्तु ब्रह्मवि
ष्णुमहेश्वराः॥ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः॥ भवंतु विजयायैव इंद्राद्यादशदिकस्तथा॥ रुद्रो धर्मो म
तुर्दक्षो रविः श्रद्धा च सर्वदा॥ भृगुरत्रिर्वशिष्टश्च सनकश्च सनंदनः॥ सनकुमारो गिराश्च पुलस्त्य पुलहस्तथा
मरीचिः करपपः पांतु प्रदेशाष्टविपतेः॥ त्रिनासुरा बर्हिषदोऽभिधाताश्च पातुते॥ क्रव्यादोऽप्योपभृताश्च त्र्यमुप

श्रुत्वाकालिनः॥ अग्नयश्चापिषिंचंतु लक्ष्म्याद्याधर्मवत्तनाः॥ आरित्याद्याः कस्यपश्चवधुं पुत्रस्यवत्तनाः॥ रुक्माश्चसु
पुत्राश्चभायश्चाविष्टनेमिनः॥ अश्विन्याद्यास्तु चंद्रस्यपुत्रस्तस्यतथाप्रिया॥ भूताचकपिशादंष्ट्रीस्वरुमासरमादनुः
रूपेनीनासीतयाक्नींचीधतराष्ट्रीश्चकीतया॥ एतास्तामभिषिंचंतु अरुणश्चाकर्कसारथिः॥ आयतिनियतीरात्रिर्नि
लोकास्त्रितोस्त्रिताः॥ उग्रामेनाशचीपांतु धर्मोयं निरुक्तिर्भवेत्॥ गौरीशिवाचरुद्धिश्चवेलायांचैवनकुला॥ अशकी
चतथाज्योत्स्नादेवपत्न्योवनस्यतिः॥ महाकल्पश्चकल्पश्चमन्तरयुगानिच॥ संवत्सराणि वर्षाणि पांतु त्वामयनद
यं॥ कृतवश्चतथा मासाः पक्षाराश्चहनीतया॥ संध्यारात्रिर्मुहूर्तश्चकालस्यावयवारुतिः॥ सूर्याद्याश्चग्रहापांतुः
मनुस्वायंभुवादिकः॥ स्वायंभुवः सारोचिषः उग्रमसामसोमनुः॥ रैवतश्चाक्षुषः पद्येवैवस्वत इहार्चनात्॥ साव
र्मेत्रस्यपुत्रश्चधर्मपुत्रश्चरुद्रकः॥ दक्षजोरौच्यमौद्योचमनवस्तुचतुर्हर्ष॥ विश्वरुक्विपश्चिचस्वचित्तिश्चशि
षिर्विचुः॥ मनोजवस्तयोजस्वीबलिरुद्रुतशंतयः॥ एषदश्चतवामाचकिवस्पृक्कविरिद्रकं॥ रैवतश्चकुमारश्चत
थावत्सविनायकः॥ वीरभद्रश्चनंदश्चविश्वकर्मपुरोजवः॥ एतेत्वामभिषिंचंतु सुरसुरमाः समागताः॥ नासत्यौदे
वभिषजौध्रवाद्यावसवोष्टवः॥ दशाश्चागिरसो देवास्त्वभिषिंचंतु सिद्धये॥ आत्मात्यायुर्मनोदक्षोमदः प्राणस्तथै
वच॥ हरिश्चाश्चगरिष्टश्चरुतः सत्यश्चपांतुते॥ क्रतुर्दक्षोवसुः सत्यकालः कामोऽक्रविर्जयेत्॥ पुरुषामद्रवाश्चवि

राम

२०९

वेदेवाश्चरोचनाः॥ अंगारकोपसूर्यस्त्रानिरुतश्चतथापसः॥ अजैकपादाहिर्बुधो धूमकेतुश्चरुद्रकाः॥ भरत
श्चतथा मरुतः कापालिरथकंकणिः॥ भुवनोभावनः पांतुस्वजन्मः सुजनस्तथा॥ क्रतुश्चवाश्चमूर्ध्वचिंतुश्च
पुसिजस्तथा॥ प्रसवश्चाययश्चैवदक्षश्चभृगवः सुरा॥ मनुनमंताप्राणश्चनरोपानश्चवीर्यवान्॥ वीतिर्हयो
वयः साधोहंसो नारायणोविभुः॥ विभुश्चैवप्रभुश्चैवदेवश्चैराजगदिताः॥ धातामित्रोर्यमाष्टाशक्रांगोभगः॥ त्वष्टा
विवस्वानसविताविशुद्धिराभास्कराः॥ एकज्योतिश्चद्विज्योतिर्विश्चतुज्योतिरेवच॥ एकशक्रोविशक्रश्चत्रिशक्रश्च
महाबलः॥ इंद्रश्चनद्यादृशंपुस्ततः प्रतिसरुतथा॥ मितश्चसंमितश्चैव असितश्चमहाबलाः॥ क्रतुजित्सत्यजिश्चैवसुखे
णः सेनजितथा॥ अतिमित्रोनुमित्रश्चपुरुमित्रोपराजितः॥ क्रतुश्चक्रुतवाग्धाताविराटाधारणोऽक्रवः॥ विधारणे
महाहोदेजावासवस्यपरः सरवाः॥ इंद्रश्चाप्यहश्चएतादृशमिताशनः॥ क्रतिनप्रसदक्षश्चशरभुश्चमहा
तपाः॥ धत्तयुयोधिनिमीमन्नतियुक्तः क्षयात्सह॥ धतिर्वसुरनाध्वसुवामः कामोजयोविराट्॥ देवा एकोनपंच
शान्मरुतस्त्वामवंतुते॥ चित्रो गदश्चित्ररथश्चित्रासनश्चवैकिलः॥ उत्सायिरुयसेनश्चधृतराष्ट्रश्चनंदकः॥ हा
हाऊर्नारादश्चविश्वावसुस्तुतंबरः॥ एतेत्वामभिषिंचंतु गंधर्वविजयायते॥ पांतुते मुनयो सुरमादिव्याश्चास
रसांगणाः॥ अनवद्यायकेशीचमेनका सहजायते॥ क्रतुस्तलाघृताचीचविश्वाचीपुंजिकस्तलाः॥ प्रसोवाचोवर्षा

रंभापंचचूडातिजोत्रमाः॥चित्रलेखालक्षणाचपुंडरीकाचवारुणी॥प्रक्लादोविरोचनोद्यबलिर्वाणोयत्तसुतः॥ए
तेचानिनिषिंचंतुदानवाराक्षसास्तथा॥हेतिश्चैवप्रहेतिश्चवित्युस्त्वातस्तथाग्रहैः॥यक्षसिंहायकःपांतुमाणि
भद्रश्चनंदनः॥पिंगक्षोक्तिसंश्लेषपुष्पदंतोजयावहः॥शंखःपद्मश्चमकरःकच्छपश्चनिधिंयजेत्॥पिशाच
ऊर्ध्वकेशाद्याभूताभूत्यादिवासिनः॥महाकालंपुरस्कृतमनरसिंहंचपातरः॥गृहस्कंदोविशाखस्त्वानैगमो
योनिधिंचतु॥डाकिनोयाश्चयोगित्यखेचराभूचराश्चयाः॥गरुडश्चारुणःपांतुसंपातिप्रमुखारवणः॥अ
नंताद्यामहानागाशेषवासुकितक्षकाः॥ऐरावतौमहापद्मकंबलाश्चतराबुधौ॥शंखककोटकश्चैवधर्तारा
शोधनंजयःऊर्ध्वदेरावणोपद्मपुष्पदंतोयवामनः॥सुप्रतीकोजनीनागापांतुत्वंसर्वतःसदा॥पैतामहस्त
थाहंसोदृषनःशंकरश्च॥डुर्गसिंहश्चपांतुत्वायमश्चमहिषस्तथा॥उच्चैश्चवाश्चाश्चपतिस्तथाधन्वंतरिःस
दा॥कौस्तुभशंखराजश्चवज्रंमूलंचचक्रकं॥नंदकोस्त्राणिरक्षंतुधर्मश्चवसायकः॥चित्रगुप्तश्चदंड
श्चपिंगलोमृत्कालकौ॥बालिलित्याश्चरुषयोव्यासवाल्मीकमुखकाः॥दृष्टुर्दिलीपोभरतोतुभतःश
त्रुजिह्वली॥मनुःकक्रुस्त्वश्चानेतायावनाश्चोजयप्रयः॥मांध्यतामुचक्रंदश्चपांतुत्वांचयुक्तरवाः॥नवासु
देवःपंचविंशततत्वानिनिजयाम्येयते॥रुक्मजौमःशिलाजौमःपातालोनीलमृत्त्रिकः॥पीतस्तक्षितिश्वैवश्वेत

भौमोरसातलं॥भूलोकोयधुवमुख्याजंबूक्षीपादयश्चिते॥उन्नराःऊरवःपांतुरम्योहैरएकस्तथा॥भद्राश्च
केतुमालश्चवर्षश्चैवहलाचतः॥हरिवर्षकिंपुरुषदंष्ट्रदीपःकसेरुमान्॥ताम्रवर्णमंगनस्तिमान्नागदीपश्च
सौम्यकः॥गंधर्वोवारुणोयंचनवमप्रांतरापुधः॥हिमवानहमरूटश्चनिषधोनीबएवच॥श्वेतश्चशृंगवान्मेरु
माल्यवान्गंधमादनः॥महेंद्रोमलयःसत्यश्रुक्तिवान्चक्षवान्शिबिः॥विंध्यश्चपारियात्रश्चगिरयःशंतिदा
स्तुते॥रुवेदाद्याःषडंगानिइतिहासपुराणकं॥आयुर्वेदश्चगंधर्वधनुर्वेदोपवेदकाः॥शिक्ष्याकल्पोव्याकर
णेनिरुक्तंज्योतिषांगतिः॥छंदोगानिचवेदाश्चमीमांसामायविस्ररः॥धर्मशास्त्रपुराणंचविद्यात्येताचतुर्दश
सांख्ययोगपाशुपतंवेदावैपंचरात्रकं॥रुतांतपंचकंत्यतत्तयायत्रीचशिवातथा॥डुर्गाविद्याचगंधारीपां
तुत्वांशंतिदाश्चते॥लवणक्षुसुरासर्पिर्दधिडग्धजलाब्जय॥चत्वारःसागराःपांतुतीर्थानिविविधानिच॥पु
ष्करश्चप्रयागश्चप्रभासोनैमिषःपरगपार्लीकोब्रह्मशिरस्तीर्थमुत्तरमानसं॥कालोदकोनंदिकुंडलीर्थंपंचनद
स्तथा॥जगुतीर्थंप्रभासंचतथाचमरकंठकं॥जंबूमार्गश्चविमलःकपिलस्तथापुनः॥गगाद्वारंकुशवर्त्री
विचकोनीलपर्वतः॥पंचवराहपर्वतश्चैवतीर्थंकनखलस्तथा॥कालंतरश्चकेदारोरुद्रकोटिस्तथैवच॥वाया
रलीमहातीर्थंबदयश्चिमएवच॥धारकाश्रीगिरिस्तीर्थंतीर्थंचपुरुषोत्तमः॥शालग्रामोद्यवाराहःसिंधुसाग

संगमः॥ फल्गुतीर्थं विंडसरः करवीराश्रमस्तथा॥ नद्योगंगासरस्वतः शतद्वर्गं डिकीतथा॥ अढोदाचविपाशाचुवि
तस्तादेविकानदी॥ कावेरीवरदाचैव निष्परागोमतीनदी॥ पाराचर्म एवतीरूपा मंदाकिनी महानदी॥ तापीपयोनी
वेणाचगौरीवैतरणी तथा॥ गोदावरीतीमरणी तुंगभद्राचणी तथा॥ चंद्रजागशिवागौरी अभिषेचं तुपां ववः॥
इत्याग्नेये अभिषेकमंत्राः॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सानिषेकः सहायाद्योयजे छक्रं नृपोत्तमः॥ रातासेनापतिः कार्यो
ब्राह्मणक्षत्रियोपवा॥ कुलीनो नीतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारश्च नीतिवित॥ भृत्यश्च प्रियवादी स्यादस्ति ज्योतिवला नि
तः॥ तांबूलधारी नास्तीको भुक्तः केशसहः प्रियः॥ संधिविग्रहकः कार्यवाहु एषादिविशारदः॥ खड्गधारी रक्षक
स्यात्सारथि स्याः बलादिवत्॥ सदा हि क्षोहितानुजो महानसगतो हितः॥ सभासदस्तु धर्मज्ञो चैव कोक्षरवि
दितः॥ अहलकवरजाः स्फूर्तिताः दोवारिकाजनाः॥ रत्नादिमो धनार्थक्षेत्र्यद्वारे हिते नरः॥ स्यादायुर्वेदवि
द्वेद्योगजाध्यक्षो यदस्ति वित॥ जितः श्रमो गजारो हो हयाध्यक्षो हयादिवित॥ इर्गाध्यक्षो हितो धीमान् स्यात्पते वा
स्तुवेदवित॥ यंत्रयुक्ते पाणि युक्ते अमुक्ते मुक्तवारिते॥ अस्त्राचार्यो नियुक्ते चक्रशालो नृपतेर्हितः॥ दृढश्चांतपुरा
ध्यक्षः पंचाशद्वारिकधिकः॥ सप्तत्यर्क्षस्तु पुरुषाश्च रेयुः सर्वकर्मसु॥ जाग्रसोदायुषा गारो ज्ञाता वृत्तिविधीय
ते॥ उन्नमाधममध्यानि बुध्वा कर्माणि पार्थिवः॥ उन्नमाधममध्यानि पुरुषाणि नियोजयेत्॥ उपेक्षुष्ये वीराजा

सहायान् मानयेयेदितान्॥ धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु सरान् संग्रामकर्मसु॥ निपुणान् ग्रहकृत्येषु सर्वत्र च तथा
शुचीन्॥ स्त्रीषु च दानियुं जीततीक्ष्णान् दारुणकर्मसु॥ योयत्र विदितो राजा भुचित्वेन तु तत्तरं॥ धर्मचार्ये च
कामे च नियुं जीता धर्मधमान्॥ राजायथाहं कुर्याच्च उपधाधिः परीक्षितान्॥ समतीतो पधान्यायान् कुर्या
दस्तिवने चरान्॥ उत्पन्नान् लेषणो योतान् तथ्यक्षान् सत्रकारयेत्॥ यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य स तस्मिन् नियोजये
त्॥ पितृपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत्॥ विनादायादकृत्येषु तत्र ते हि समागताः॥ परराजग्रहात् प्रा
प्तान् जनानां श्रयकाम्यया॥ इष्टान् वाप्यर्थवा इष्टां संश्रयेत् प्रयत्नतः॥ दृष्टुं ज्ञात्वा विश्वसेते नैव वृत्तिं वृत्तये
द्वशे॥ दिशो तस्मात्तान् प्राप्यैश्वर्यैस्तत्वा हि पूजयेत्॥ शत्रवो निर्विषं सर्पान्ति स्त्रिंशमपि चैकतः॥ भृत्या वशि
ष्टवित्तेया कुभृत्याश्च तथैकतः॥ चारचक्षुर्भविद्राजानियुं जीतसदा चरान्॥ जनस्याविदितान् सौम्यास्तथा
ज्ञातान् परस्परं॥ वणिजो मंत्रकशालान् सां वत्सरचिकित्सकान्॥ तथा प्रवृजिता कारान् बला बलविवेकिनः॥
नैकसराजा संहृष्यात् संहृष्याद्भुजा न्युन॥ रागा परागौ भृत्या नो जनस्य च युगा युगात्॥ श्रुतानां मश्रुतानां च
ज्ञानं कुर्याद्विशयच॥ अचुराग करं कर्मचरे जत्यादिराजकं॥ जनानुरागः यालक्ष्म्य राजा स्यात्जनरंजनात्॥
इत्याग्नेये सहायसंपत्तिः॥ ॥ पुष्कर उवाच॥ ॥ भृत्यकुर्यात्तुराजा शोशिष्यवत्क्षणस्यः पतिः॥ नाक्षिपेदचनं

राज्ञो अत्रुल्लेखं प्रियं वदेत् ॥ रहोगत्यस्य वक्तव्यमप्रियं चेदितं भवेत् ॥ न निपुक्तो हरेदितं नोपेक्षेत् तस्मान् ॥ राज्ञ
 श्वनतया कार्यं वेदनाया विवेचितं ॥ चंते पुरचराध्यक्षो वरैर्नृपैर्निराकृतैः ॥ संसर्गं न व्रजेत् सोराज्ञियं च गो
 पयेत् ॥ राज्ञाय ह्यवितं गुह्यं न तलीके प्रकाशयेत् ॥ अज्ञोऽप्यमाने चान्यस्मिन् किं करोमीति वा वदेत् ॥ वस्वंपत्र
 मलंकारं राज्ञा दत्तं च धारयेत् ॥ नानि हि दृष्टारिव शो तनाशो ग्य भुविराज हक ॥ जं नो निष्ठी वने का संकोपं पुं
 किका श्रयं ॥ वृकदीवातमुरं तं तस्मीपे विवर्जयेत् ॥ स्वगुणारयापने युक्ता परानेव नियोजयेत् ॥ ग्राह्यं लो
 ल्यं सपैश्च न्यनास्ति कं क्षुद्रता तथा ॥ चापल्यं च परित्याज्या नित्यं राजानुजीविना ॥ श्रुतेन सच विप्रैश्च संयो
 ज्यार्थानमात्मना ॥ राजसेवां ततः कुर्यात् नृत्तये हृतिवर्धनः ॥ नमस्कारः सदा चास्य पुत्रवत्तु मंत्रिणः ॥ सचिवैर्ना
 सविश्वासो राजा चितं प्रियं चरेत् ॥ त्यजेद्विरक्तं रक्तावद्वर्तिमीहेत राजवित् ॥ अष्टश्चास्य न ब्रूयात् कामं क्रया
 तथापदि ॥ प्रसन्ने वाक्पुंसं ग्राही रहस्येन वशं गतं ॥ शकुनादिपरिप्रशंसं प्रयच्छंति चासने ॥ तत्कथा श्रव
 णाद्दृष्टोऽपि प्राप्यपि नंदते ॥ अल्पदत्तं प्रगृह्णाति स्मरेत् कथां तरेष्वपि ॥ इत्यादि येऽनुजीविनः ॥
 पुष्कर उवाच ॥ दुर्गसंपत्तिमाख्यास्ये दुर्गदेशे वशो नृपः ॥ वैश्यरुद्रजनप्रायो धुनः शायस्तथा परैः ॥ कश्चै
 द्वात्म्यं संयुक्तो ब्रह्मकर्मकरस्तथा ॥ अदेवमात्तको भुक्तः जनो देशः प्रशस्यते ॥ पारेरपीहितः पुष्पफल

राम.
२०४

धान्यसमन्वितः ॥ अगम्यः परचक्राणां व्यालतस्करवर्जितः ॥ षण्णामेकतमं डगंति वरुत्वा वसेद्वली ॥ धन्वडगं
 मही वंगनर वंगतये वच ॥ वाक्षंगि चैवांग डगं च गिरि डगं च भार्गवं ॥ सर्वोत्तमं शैल दुर्गमं नेद्यं चान्यभेदनं ॥
 दुरतत्रारथुदद्या देवताराधनं परं ॥ प्रजाश्च पालयेत् दृष्टा तजयेद्दानानि दापयेत् ॥ देवद्वयादिहरणात्कल्पं
 तु नरकं वसेत् ॥ देवालयानि कुर्वीत देवप्रजारतो नृपः ॥ सुवानया पालनीयाः स्थापनीयाश्च देवताः ॥ मृन्म
 यादारुजं पुण्यं दारुजादिष्टकामयं ॥ शृष्टिकाखेलजं पुण्यं शैलजात्सपरितजं ॥ अत्रयं त्रायुधोपेतं सोदकं
 स्वर्गमुत्तमं ॥ राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्षोभूषो विषादितः पंचांगं सुशरीषं स्यान्मूत्रपिष्टो विषादनः ॥ शतावरि
 छिन्नरुद्रा विषघ्नी तंडुलीयकं ॥ घोषातकी चक्रं कारी ब्रह्मी चित्रपटोलिकं ॥ मंडूकपर्णवाराही धाम्ना वेद
 क्रमे च वै ॥ उन्मादी निसोमराजी विषघ्नं रत्नमेव च ॥ वासुलक्षणं संयुक्ते वसन् दुर्गसुरानयजेत् ॥ कीडनसुरग
 हं ऊर्वन् सुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ चित्रतश्नीतवाद्यानि प्रेक्षणीयादिदानरुत ॥ तैलाद्यैर्मधुदुग्धाद्यैस्नाप्य दे
 वं व्रजेत् ॥ पूजयेत्पालयेद्विप्रान् दिजसं तहरेत् नृपः ॥ सुवर्णमेकैंगामेकां भूमेरप्येकमंगुलं ॥ हरनरकमा
 मोति यावदास्तु संजवं ॥ डराचारं बुद्धिघ्ने च सवपेपैष्ये स्थिता ॥ नैवास्ति ब्राह्मणवधात्पापं गुरुतरं क
 चित् ॥ आदेवं देवतं कुरुः कुरु देवमदेवतं ॥ ब्राह्मणा हि महानागास्तान्मस्येमा देवतु ॥ ब्राह्मणी रुद्रती

हंति कुलं राज्ञं प्रजास्तथा ॥ सा धीस्त्रीणां पालनं च राजा कुर्याच्च धर्मिकाः ॥ स्त्रिया प्रहृष्टया नायं गृहकार्यैः कदक्ष
या ॥ सुसंस्कृतो पस्कराया अये चामुक्ते हस्तया ॥ यस्मै दद्यात्सिता सुव्रं शुश्रूषेतं पतिं सदा ॥ मृते भर्तुरिस्वर्गाया तत्र
त्यचायस्त्रिता गना ॥ परवेशमरुचिर्न स्यात् न स्यात्कलहः श्रीलिनी ॥ मंडलं वर्जयेन्नारी तथा प्रोषितमर्तका ॥ देव
ताराधनपरातिरेकं तर्ही तैरता ॥ धारयेन्मंगलाय किंचिदाभरणान्नया ॥ नृत्तायुं पाविचोन्नारी सोपि स
गमिवाप्नुयात् ॥ श्रियं संपूजनं कार्यं गृहसमाज्जनादिकं ॥ दादृशं कार्तिके विष्णो गं सवत्सा ददेत्तथा ॥ सा
विचारक्षितो नृत्तसित्यवान् सुव्रतेन च ॥ सप्तम्या मार्गशर्षितु सिते मर्च्य दिवाकरं ॥ पुत्रानां प्रीतिं त्रीहरानात्र
कार्यविचारणा ॥ ॥ इत्याग्नेये राजधर्मे ॥ ॥ पुष्कर उवाच ॥ ग्रामस्याधिपतिः कुर्यादशग्रामाधिपं नृपः ॥ शत
ग्रामाधिपं चान्यं बहुग्रामं तथैव च ॥ तेषां भोगविभागाश्च भवेत्कर्मनिरूपतः ॥ नित्यं मेव तथा कार्यं तेषां चा
रक्षणं ॥ ग्रामे दोषान् समुत्पन्नां स्त्रोनेषु प्रसमं नयेत् ॥ असक्तो दशं पानस्य तत्र गत्वानिवेदयेत् ॥ श्रुत्वापि द
शपा लोपितं युक्तिमुपाचरेत् ॥ विनाद्या प्रीतिराजा वै विषयात् सुसुरक्षितात् ॥ धनवान् धर्ममा प्रीतिधनवान् को
मम श्रुते ॥ उच्छिद्यते विनश्यत् किं याग्री मे सरिद्यथा ॥ विशाखा नास्ति लोकेषु पतितस्मा धनस्य वा ॥ पतितां तु न
गृह्णति हरिश्चो न प्रयच्छति ॥ धनहीनस्य नार्यापि नैव स्याच्चर्मवर्जिनी ॥ राष्ट्रपीडा करो राजानरके वसते चिरं ॥

स

नितं राजा तथा नायं गर्भिणी सह धर्मिणी ॥ यथास्वं सुखमुत्कृष्टं गन्तुं स सुखमावदेत् ॥ किं यज्ञैस्तपसा तस्य प्रजाय
स्य नरक्षिताः ॥ सुरक्षिताः प्रजायस्य स्वर्गस्तस्य गृहोपमः ॥ अरक्षिताः प्रजायस्य नरकं तस्मिं दिशं ॥ राजा षड्भाग
मदिस्त्रा सुकृमा दुःकृतादपि ॥ धर्मगमोरक्षणाच्च पापमाप्नोत्यमाददेत् ॥ कोशे प्रवेशयेद्वं निधिं चावंधिजे
ददेत् ॥ निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्स कलंतव ॥ चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ॥ वर्षक्रमेण द
द्याच्च निधिं क्षेत्रे तु धर्मतः ॥ अनंतं च वदन् दंडः स्वचित्तं सांशमष्टकं ॥ प्रनष्टस्वामिकं रिक्तं राजान्मयं निधा
पयेत् ॥ अर्वाकिं शशाङ्कं रेत्सामीपरेण नृपतिर्हरेत् ॥ ममेदमिति यो ब्रूयात् सो नुयुक्तो यथाविधिं ॥ संपाद्य रू
पसंख्यादीन् स्वामी त्वं नमस्यते ॥ बालदायादिकं शकुं तावद्राजानुपालयेत् ॥ यावत्स्यात्स समा ह्वतो या
वदातीत रौशवः ॥ बालपुत्रास्तु चैवं स्यादक्षणे निष्कलीपुचा ॥ पतिव्रतीषु च स्त्रीषु विधावांचातराषु च ॥ जीवं
तीवां तु तासां येतवारयुश्च बांधवाः ॥ तां छिप्या चोरदंडेन धार्मिकः शयि वीपतिः ॥ सर्ववर्णं कृतं चौरैस्तस्मा
नंतं ददेत् नृपः ॥ चौररक्षाधिकारिभ्यो राजा प्राकृतमाप्नुयात् ॥ अरुते पिरुतं ब्रूयात् निःसार्यो दंड एव सः ॥
नतं राजा प्रादात्तं मंगलं गृहं गृहं तं ॥ स्वराष्ट्रयुष्यादाद्यो दौ राजा विंशतिकं द्विजः ॥ शुक्रांगं परदेशं च क्ष
ययप्रकाशकं ॥ ज्ञात्वा संकल्पयेत्तुल्यं लाभं वणिक् यथाप्नुयात् ॥ विशांशं लाभमादद्यादंडनीयं तोयथा ॥

स्त्रीणां प्रव्रजितानां च तव श्रुत्वा विवर्जयेत् ॥ नरेषु दासदोषेण न हं दमशां सुदापयेत् ॥ शूकन्याये स्वमुजा भंशि
 विधात्रे तद्याहमे ॥ राजा वत्सलमादद्यादेशकाला सुस्तकं ॥ पंशं जागमादद्यात् राजापशुहिरण्ययोः ॥ गं
 धौषधिरसानां च पुष्पमूलफलस्य च ॥ पत्रशाकनृणानां च वंशवैणवचर्मणां ॥ वेदनानां च नां डानां सर्व
 एषा नममयस्व च ॥ षड्भागमेव वादद्यात् मधुमांसस्य सर्पिषाः ॥ प्रियं वापि न वादद्यात् प्रासणेभ्यस्तथाकरं ॥ यस्य
 राजसुविषये श्रोत्रियः सीदति क्षुधा ॥ तस्य सीदति तद्ग्राहं व्याधिर्निक्षयतस्करैः ॥ श्रुतं व्रतं च विज्ञाय हस्तिं तस्य
 प्रकल्पयेत् ॥ रक्षेच्च सर्वतस्त्वेनं पिता पुत्रमिवोरसं ॥ संरक्षमाणो राजा यत्कुरुते धर्ममन्वहं ॥ तेनायुर्वर्धितराजोऽत्र
 विण्णराष्ट्रमेव च ॥ कर्मकुर्युर्नरैः स मासेनैकं च शिल्पिनः ॥ भक्तमात्रेण ये चाप्येव शरीरोपजीविनः ॥ ॥ इत्या
 ग्रेये राजधर्मे ॥ पुष्कर उवाच ॥ वक्ष्ये तु पुरवित्तं च धर्मार्थाः पुरुषार्थकाः ॥ अत्योत्तरक्षया तेषां सेवाकार्या
 स्त्रियो नृपैः ॥ धर्ममूलोऽयं विटपस्तथा कामफलो महान् ॥ त्रिवर्गपादयस्तत्र रक्षया फलमायवेत् ॥ कामाधा
 रास्त्रियो रामतद्वरं रत्नसंग्रहः ॥ सेव्यास्नानाभिसेव्याश्च नुनृजा विषयेषिणां ॥ आहारमैथुनं निद्रासेव्यानी
 मिहिरुग्रेवेत् ॥ न वाधिकारे कर्तव्या कर्तव्या च राशिका ॥ विद्या आचरते या तु नाभि नंदति तत्कथां ॥ रोक्तादृषद्भि
 व्रजति गवं वहति चोद्धतः ॥ चंविता माहं वदनं ननु नं वक्रमन्यते ॥ स्वपित्रा दौ स्वसुप्तापितथा पश्चाद्विबुध्यते ॥

राम.
२०६

सृष्टाधुनोतिगात्राणि गात्रं च निरुणद्धि जा ॥ इषिजाणोति वाक्पानिप्रियाण्यपि पराङ्मुखी ॥ न सत्यग्रदद्यात्
 जघनं च निगृहते ॥ दृष्टे विवंतु वदनानामिष्य पराङ्मुखी ॥ तत्कामिता सुचस्त्री धर्ममध्यसेव च लक्ष्य च ॥ त
 तमंडलकालापिनकरोति च मंडलं ॥ यशोविरक्तानां त्यक्त्वा सातुरागोस्त्रियं भजेत् ॥ दृष्टे वदृष्टानवति वीक्ष्य ते च परा
 ङ्मुखी ॥ दृष्टमाना तया तत्र दृष्टिं क्षिपति चंचलं ॥ तयोपावर्तयिष्यं तु नैव शक्नोत्यपेकतः ॥ विदृष्टोति तथंगानि स्व
 र्गत्यानि च भागविगर्हितं च तथैवांगं प्रयत्नेन निगृहते ॥ तर्हनेन कुरुते बालालिंगं न चं वते ॥ अजाप्यमाना भव
 तिसत्यवाक्यतथैव च ॥ सृष्टाधुन किं तैरंगैसास्वदैर्नैव न ज्यते ॥ करोति च तथारामं बलभ्रं च याचनं ॥ ततः स्वल्प
 मपि प्राप्य करोति परमां मुदं ॥ नाम संकीर्तना देवमुदिता वक्रमन्यते ॥ करं जंकां किं तां स्पृश्या फलानि प्रेषयत्यपि
 तत्प्रेषितं च दृष्टये वित्यस्य च पिचादरात् ॥ अलिंगनैश्च गात्राणि लिंपती वाष्टते नया ॥ सुप्ते स्वपियथा दौ च तथा
 तस्य विबुध्यते ॥ उरुस्मशति चात्यर्थं स्वप्नं चैवं विचुं वते ॥ कपिल्लचूर्णयोगेन तथा दधुः स्वजानता ॥ घृतं सुगंधि
 भवति दुग्धेक्षिप्ते स्तथायवैः ॥ नोज्यस्य कल्पनैवं स्यात्तं गंधयुक्तिः प्रदर्शयते ॥ शौचं न वमनं रामतथैव च विरेचनं ॥
 नावना चैव या कस्य बोधनं दयनं तथा ॥ वासनं चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ॥ कपिल्लविल्वकंताम्रकरवीरक
 पल्लवैः ॥ रुतौ दकं तु यद्रव्यं शौचितं शौचनं ततः ॥ एषामभावे शौचं तु मृगदप्यनिसा भवेत् ॥ नद्यं ऊर्ध्वं घृणं मं

सीसृक् शैलेयजं फले ॥ तथैव कुं कुं मंजा क्षाचंदना गुस्तीति लं ॥ शरले देवदारु च कर्पूरं कांतया सह ॥ बाले कुं
दुकश्चैव गुग्गुले श्रीनिवासिनः ॥ सह सर्जरसेनैव धूपद्रव्यैकविंशति ॥ धूपद्रव्यगणादस्यादेकविंशत्येव यथा ॥
देवेभ्ये समादाय सज्जिगैर्नियोजयेत् ॥ वखपिण्याकले पादैः संयोज्य मधुना तथा ॥ धूपयोगा भवती हयथा
वक्ष्ये छेद्यारुता ॥ तच्च जातीफलं तैलं कुं कुं मं प्रयोजितुं कं ॥ शैलेयं तगरं कांता बालं कर्पूरं मेव च ॥ मांसी सु
रां च कुं च स्नानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ एते सस्तु समादाय द्रव्यत्रय मयेव यथा ॥ मृगदंष्ट्रं पुतं स्नानं कार्यं कंदं पर्व
नं ॥ त्वमामलदे सुमै बालका र्धसमायुतैः ॥ स्नानमुत्पलं गंधिः स्यात्स तैलं कुं कुं मायते ॥ जाती पुष्प सुगंधि स्या
न्नगरं दिनयोजितं ॥ वक्ष्यामं कं स्यात्कुं लै सुत्पगंधि मनोहरं ॥ मेजि शत गरं चो लं लं च व्याघ्र नख तथा ॥ गंधप
त्रं च विमस्य गंधं तैलं भवेच्छुभं ॥ तैलं निपीडितं रामतिलैः पुष्पाधिवासितैः ॥ वासना पुष्प सह संगंधेन तु भवे
च्छुभं ॥ एला लवंगं कं की लजा ती फलति शकराः ॥ जाती पत्रिका स्यात्स तं त्रा मुखवासकाः ॥ कर्पूरं कुं कुं मं
कांता मृगदंष्ट्रं हरेण कं ॥ कं कोले ला लवंगं च जाती कोषक मेव च ॥ त्वकपत्रं कुं छिपु सौ च लता कस्तूरि कं तथा ॥
कंद कादिलवंगं फलपत्रं च जाति तः ॥ कदु कंच फलं राम कार्षिकानस्य पकृत्य येत् ॥ तच्चूर्णे खादिरं सारं दद्या
वर्षं तु तोम्रं तं ॥ सहकार रसेना स्यात्कर्तव्या गुटिकाः शुभाः ॥ मुख्ये त्वा सुगंधा स्ता मुखरोग विनाशनाः ॥ पूगं प्र

राम.
२०७

क्षालितं सम्पु कं पंचवर्णं च वारिणा ॥ शक्ता नु गुटिका द्रवैर्वसितं मुखवासकं ॥ कदुकं दं त्रकां तु गो मूत्रे वासि
तं मृदं ॥ त्वं च शृगवद्राम मुखसौ गंधकारकं ॥ त्वकपपयो शुभं शोचं शसिनागा र्धसिं युतौ ॥ नागवल्ली समौ भा
ती मुखवासो मनोहरः ॥ एवं कर्मात्सदा स्त्रीणां रक्षणं शिषी पतिः ॥ न चासी विश्वसे जातु पुत्रमातुर्विशोषतः ॥ न
मुपेत स्त्री गृहे रात्रौ विश्वासं रुत्रि संभवेत् ॥ इत्यामे ये स्त्री रक्षादिकाम शास्त्रं ॥ पुं कर ३० ॥ राजपुत्रस्पर्शा
च कर्तव्या शिषी धिताः ॥ धर्मार्थकामसुखाणि धनुर्वेदं च शिक्षयेत् ॥ शिल्पाति शिष्य ये चैव प्राप्स्यमिच्छा प्रिये व
दैः ॥ शरीर रक्षाया जेन रक्षणे सानियोजयेत् ॥ सचास्य सगेरा तव्यकुं दे लुध्व विमानितैः ॥ असकं पतु गणा
धानं कर्तुं तं बंधयेत्सुखे ॥ अधिकारेषु सर्वेषु विनीतं विनियोजयेत् ॥ मृगयां फनमक्षश्च राज्ञां स्य जेत्
रः ॥ दिवा स्वप्नं दृष्ट्या यां च वाक्पारुष्यं विवर्जयेत् ॥ निंदं च दंड पारुष्यमर्थक्षयणमुत्सजेत् ॥ आकाराणां स
मुच्छेदो दुर्गादीनाम सत्क्रिया ॥ अर्थ्याणां पूषणं प्रोक्तं विप्राकीर्त्तित्वमेव च ॥ अदेशकाले यद्दानं मया त्रेदानमेव
च ॥ अर्थे श्वभूषणं प्रोक्तं मसत्कार्यं प्रवर्त्तनं ॥ कामक्रोधं मदमानं लोभं हर्षं च वर्जयेत् ॥ ततो भृत्यजयं कृत्वा पौ
रजानपदं जयेत् ॥ जयेदात्मानं रीतपश्चात्वात्मा श्वनि विधायः ॥ गुरवसे यथा पूवं कुल्यानं तरुत्रिमा ॥ पि
तृपैतामहमिदं सामं तं चतयारिणोः ॥ कृत्विमं च महाभागे मित्रं विविधमुच्यते ॥ स्वाम्यमात्यजनपदाडुगं दंडस्तथै

वच॥ कोरोमित्रश्च धर्मज्ञः सप्तांगेराज्यमुच्यते॥ मूलं स्वामी सर्वैरक्षस्तस्मादाद्यं विशेषतः॥ राज्यांगं दोहिणं हन्या
तकाले तीक्ष्णे मडर्भवेत्॥ एवं लोकद्वयं राजौ भूतौ ह्यसंविबर्जयेत्॥ नृपपरिभवंतीह नृपं हर्मसंस्तुयं॥ लोकसं
ग्रहणार्थं यत्कृतकस्य नो भवेत्॥ स्मितं पृथग्निभाषी स्यात् लोकानीरंजनं चरेत्॥ दीर्घसूत्रस्य लज्जते कर्महानि
ध्रुवं भवेत्॥ रागे दर्पे च काले च शोहे पापे च कर्मणि॥ अप्रिये चैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रप्रणस्यते॥ गुप्तमंत्रो भवेत् राजा
आपदो गुप्तमंत्रतः॥ ज्ञापते हि कृतकर्मनारकं तत्पवात्यकं॥ आकारैरंगितैर्गत्वा चेष्टया भाषितेन च॥ नेत्रवक्रा
वकाराभ्यां गृह्यते तं गतं मनः॥ नैकसुमंत्रये नमो न राजा वक्रभिः सह॥ वक्रभिर्मंत्रयोः कामं राजा मंत्रान् पृथ
क्मन्त्रिणामपिनो कुर्यात् मित्रमंत्रप्रकाशनं॥ कंठिकस्यापि विद्या सो भवतीह सदा नृणां॥ निश्चयश्च तथा मंत्रैका
र्यैकेन सूरिणा॥ नृपे दविनया राजा वक्ष्याच विनयात्त्रमेत्॥ त्रैविद्येऽस्य त्रयी विद्या रंडनीतिश्च शास्त्रं॥ अ
न्वीक्षिकी चालविद्या वृत्तरिंता सुलोकतः॥ यतेंद्रिये हि शक्नोति वशो स्थापयितुं प्रजा॥ पूज्या देवादिजाः सर्वे दद्यादा
नानि ते पुत्र॥ द्विजोदानं चाक्षयोयं न धिः॥ कैश्चिन्ननास्यते संग्रामे धनिवर्त्ति त्वं प्रजानां परिपालनं॥ दानानि ब्राह्मणा
नां च राज्ञो नियमसंपरां॥ नृपणानां र्थदृष्टानां विधवानां च योषितां॥ योगक्षेमं च हृत्तिश्च तथैव परिकल्पयेत्॥ वर्णा
श्रमव्यवस्थानं कार्यं तापसश्जनं॥ न विम्वसेऽस्य सर्वत्र तापसेषु च विम्वसेत्॥ विश्वासयेद्वापि परं तत्त्वज्ञं तेन हेतुना॥

राम

२०६

वक्रवर्त्ति तपेदं सिंहवच्च परः क्रमेत्॥ एकवच्च पलुप्ये तदा शक्नुविनिस्पृतेत्॥ दृढप्रहारी च भवेत् तपाश्च क
स्वल्पः॥ काकपंकी भवेन्नित्यमजाती वसती भवेत्॥ नापरीक्षितश्च भोजनं शयनं स्पृशेत्॥ नाविज्ञातां स्त्रियं
छेत् न शातो नावमारुहेत्॥ राष्ट्रकर्णं नृस्यति च नात्याचार्यं च जीवनात्॥ भूतो वत्सो हं जवनकर्मयोग्यो यथा भ
वेत्॥ तथारष्ट्रमहाभाग भूतं कर्म सहं भवेत्॥ सर्वकर्मैर्दमाय तं विधुने देवपूरुषे॥ तयोर्दिवमचित्ते हि पौरुषे वि
द्यते क्रिया॥ जनावरागप्रभवारजोराज्यमहीश्रियः॥ ॥ इत्याग्नेये राजधर्मेषु॥ ॥ पुष्करउ०॥ ॥ स्वमेव कर्मदे
वारं विधिदेहांतरार्जितं॥ तस्मात्सौरुपमेवेह श्रष्टमा ऊर्मनीषिणः॥ प्रतिक्रुले तथा देवपौरुषेण विहस्यते॥
सा त्वित्कर्मणः पूर्वास्ति विद्विः स्यात्पौरुषं विना॥ पौरुषं देवसंपत्त्या काले फलितं भवति॥ देवपुरुषकारश्च दयं पु
सः फलावहं॥ तर्पेदृष्टि समायोगात् काले स्फु फलसिद्धयः॥ सधर्मपुरुषं कुर्यात्मानः सो न च देवान्॥ सामा
दिभिरुपायैः सुसर्वे सिध्यत्युपक्रमात्॥ सामं चोपप्रदानं च भेदं दंडौ तथा परौ॥ मापो स क्षेमं राजालं च उपायाः
सतता शृणु॥ द्विविधं कथितं सामं तथैव च॥ तत्राप्यतथ्यं साधनामाक्रोशयैव जायते॥ महाकलीनात्पुन
र्योधमनित्याजितेंद्रियाः॥ समासाध्यात्मतथ्यैश्च गृह्यते राक्षसा अपि॥ तथा तडपकारेणाकृतीनां चैव वर्त्तनं॥
परस्परं तु यो दिशश्चुचनीतावमानिताः॥ तेषां भेदं प्रयुं जीत परस्मात् दर्शयि नृजयं॥ आत्मानं दर्शयेदासां ये

न दोषेण विद्यति। परास्ते ते वते मेधावस्था विज्ञानि नैदकाः॥ सामंतकोपो बाह्यस्तु मंत्रवात्योत्तमजीविकः॥ अंतःको
पो बाह्यस्तु मंत्रवात्योत्तमजीविकः॥ अंतःको पश्चोपशमाकुर्वन् शत्रोश्च ते यजेत॥ उपायं श्रेष्ठदानं स्यादनाड्य
यलोकनाक॥ तस्मात्स्तिरामदाने न वरगो ये न जायते॥ दानवाने वराक्रोतिसंहितान्नेदितं पुरान्॥ जयासाधसा
वयेतुं दंडेन च सक्तुच॥ दंडे सर्वस्वितं दंडो नाशयेदु प्रणीतकः॥ अदंड्या न दंडयन्त्यस्येत् दंड्या न राजा वदंडये
त्॥ देवदेवोरगनराः सिद्धास्तं तां यतं त्रिणः॥ उक्रामयः समर्थं यदि दंडो न पालयेत्॥ यस्या ददातो न दमयंसे दं
डं॥ दंडयत्यपि दंडमागं मनाश्चैव तस्मा दंडं विडुर्बुधाः॥ ते जसात्वं निरीक्षो हिराजामास्करतत्रतः॥ लोकं प्रसादं
उत्तमं यमां चं प्रमाकृतः॥ जगद्या प्रीतिवैचारैर तोराजा समीरणः॥ दोषिनिग्रहकारित्वा राजा चैव स्वतः प्रभुः॥
सदा दहति देवींस्तु सदानुवतिपावकः॥ यदा दानं क्षिजातिमो दयात्तस्यास्वनिश्चितः॥ पार्थिवः सर्वलोकानो पार्थिवः
पार्थिवः पार्थिवो न वेत्॥ उत्साहं मंत्रशक्त्या घातक्षेत्रादपरिस्ततः॥ ॥ इत्याग्नेये संराजनीति॥ ॥ पुष्कर उ०॥ ॥ दंडप्र
णमने च क्षेत्रे किं नरास्फु समागतिः॥ रुक्ममां तया पद्या कर्षां रमकीर्तिं॥ सुवर्णं विनिर्दिष्टो रामो दशमा
षकः॥ निशानुवक्ष्याम्यतारो वरणं दशभिस्तुतिः॥ ताम्ररूप्यसुवर्णानां माना मेतत्प्रकीर्तिं॥ मध्यमः पंचविहय
सहस्रमपि चोत्तमः॥ चौरप्रगल्भते यस्तु मृषा सिपरिभाषितः॥ ततश्चिपान्तरि म्मां संपद्यस्ती र्घदैवतु॥ रूटसाक्षतु

राम.
२०९

ऊर्वाणां स्त्रीवस्त्रं प्रदापयेत्॥ विवासाय द्रव्यं तणांतु नो ज्योना धिन्लहीरितः॥ निक्षेपस्य समं मूल्यं दंडो निक्षिप्रमु
क्त्या॥ वस्त्रादिकस्य धर्मस्य तथा धर्मान्महीपते॥ यो निक्षिपं घातयति स्वस्तनिक्षिप्य पावते॥ तावु नौ चौरवर्ज
सौ दंडो वादिगुणं दमे॥ अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यान्परद्रव्यस्य विक्रमं॥ निदोषो ज्ञानपूर्ववृत्तौ सेवधवमहीति॥
मूल्यमादापयः क्षिप्तं न दंडा दंडा वच॥ प्रतिश्रुत्या प्रदातारं सुवर्षं दंडयेत्पः॥ सोमं गृह्य न कुर्यात्ते कर्मक्षौ
हृतादयः॥ अक्रांतस्य जने न दंडो स्यात्तावदेवतु॥ क्रीत्वा विक्रिय वा किंचित् यस्ये दानुशाया न वेत्॥ सोमद
शाहंतु तत्साम्यादद्याश्चैव ददाति च॥ प्रतिश्रुत्या प्रदातारं सुवर्षं दंडयेत्पः॥ परोक्षं तु दशहस्य नादद्या नैव द
पयेत्॥ आदेमुश्च ददश्चैव राजा दंडाशतानि षट्॥ धरे दोषान विरययेयः कस्य वरयेदिह॥ दत्ताय दत्ता मां तस्य
राजा दंडाशतकं॥ प्रदाय कन्यायोन्यस्मै पुनस्तं संप्रयच्छति॥ दंडः कार्यो न रं द्रे पातस्या पुत्रमसाहसं॥ संसं
कारेण वाचचयुक्तं पश्य मसंशयं॥ लुब्धोऽने च विक्रीयीत षट्शतं दंडमर्हति॥ त्वत्पापे नूनयः पालीगुरु
चापुक्तचेतनं॥ संतु दंडाः शतं राजाः सुवर्णं वाप्यरक्षिताः॥ धेनुः शतं परीक्षत्योग्रामस्य तु समंततः॥ ततदि
गुणं त्रिगुणं वापि नगरस्य त्वकस्येत्॥ वृत्तितत्प्रकुर्वीत या मुष्टो नावलोकयेत्॥ तत्रापरिवृते धामे हिंसते
नैव दंडनी॥ गहंतडागमारामं क्षेत्रं चाभी प्रयाहरं॥ शतानि पंचदंडास्याः दजाना तदिषतोपमः॥ मर्यादा नैदकाः

सर्वेहं प्रथमसाहसं॥ क्षत्रं ब्राह्मणं मांसस्य क्षत्रियादं दमर्हति॥ विशस्तु विशतं रामश्च वधमर्हति॥ पंचासत्रा
 साणादं क्षत्रियस्य मित्रं सने॥ वैश्यचयेऽपि पंचाशच्छ्रेयः कादश केदमः॥ क्षत्रियस्यास्तु या वैश्यः साहसं पूर्वमेव
 शूद्रक्षत्रियमांतुस्य जिहासे दनमाप्नुयात्॥ धर्मोपदेशं विप्राणां शूद्रः कुर्वन्मदं दमाक॥ श्रुतदेशादिवितपीहाणां
 दिगुणसाहसं॥ उन्नमं साहसस्तस्य यः पापे उन्नमानक्षिपेत्॥ प्रमादाद्यैर्मया प्रोक्तं प्रीत्या दंडात्त्वमर्हति॥ मातरं पि
 तरं ज्येष्ठं ज्ञातरं स्वसुरं गुरुं॥ अक्षारं पंचतं दंडो यतथा नंवाददगुरो॥ एकजातिदिजातींस्तु येनांगेन पुरा धुयात्॥
 तदेव छेदयेदस्य क्षिप्रं मेवाविचारयन्॥ अथ निरीवतो दप्यत्तथा धौ सौ छेदयेत्तपः॥ अथ शूद्रेयतो मेहं मव
 राष्ट्रयतो गुरुं॥ उल्लुहसनसंगम्यतीव स्याधो निरुक्तं तनं॥ पोषदंगं च रुजयेत्तदंगं तस्य कर्षयेत्॥ अर्धपादकराः
 कार्यशोकजाश्चोष्टया तका॥ वृक्षंतु सफलं कृत्वा सुवर्षं दंडमर्हति॥ दिगुणं दपयेच्छिनेपयिशीं श्विजलाश
 ये॥ द्रव्याणि यो हरेत्स्य जानंतो जानतोपि वा॥ स तस्योत्साद्य संतुल्यिरातो दद्यात्ततो दये॥ यस्तुरांतं घटं कृपा
 धरो द्विग्वान्नो प्रजां॥ स दंडं प्राप्नुयान्मांसं दंडात्प्राणनाडने॥ धान्यं दंडं शूद्रः कुंभेभ्यो हरतेभ्यधिकं वधः
 शोषेप्येकादशगुणं तस्य दंडं प्रकल्पयेत्॥ स चतुरभजा तर्दना त्रिणोस्त्री हरिणे वधः॥ येन पेनल्यं यथागेन
 सेतो म्रिष्टति चेत्तने॥ तत्र देवहरेत्स्य प्रस्य देशाय पार्थिवः॥ ब्राह्मणपैधान्यानि अल्पं हस्तनरोपजाकाणां

शत

राम
२१०

रेवार्थे हरंश्चापि अत्युद्वेगं वधेद्यंत॥ गृहः क्षेत्रापरहर्तारं तथापत्मा भिगामिनां॥ अग्निदेशं रदंडात्तथा च
 अघतायुधं॥ राजगाम्यमिचाराभ्यां हत्याचैवात्र तापिनः॥ परस्त्रियां न भाषेत प्रतिषिद्धाविशेन्न हि॥ च दंडास्त्री
 भवेत्तज्जो वरयंती पतिं स्वयं॥ उन्नमं सेवमानस्त्री जघन्यो वधमर्हति॥ भर्तारं लेघयेद्यातां स्त्रिभिः संखादये स्त्रि
 यं॥ सुवर्षं हृषितां कुर्यात्सिद्धपात्रोपजीविनीं॥ अथ साहसिता नारी मंडलं समवाप्नुयात्॥ वैश्यागमे तु विप्र
 सक्षत्रियस्यान्तचागमे॥ क्षत्रियः प्रथमं वैश्योदं शूद्रागमे भवेत्॥ गृहीत्वा चेतनं वैश्यालोभादत्यवगच्छति
 चैत्यनं दिगुणं दद्यात्तदंडं तु दिगुणं तथा॥ भार्यायुक्ताश्च दासाश्च शिष्योन्नाता सहोदराः॥ कृतापराधादं
 द्यास्मरज्वावेत्स दलेन वा॥ एष्टेन मस्तके हत्याचौरस्याप्रोतिकि त्विषं॥ रक्षाभधिकृपायै सुप्रजास्यं विबु
 ष्यते॥ तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात्प्रवासनं॥ ये विपुक्ताः स्वकार्येषु हयुः कार्यणि कर्षणां॥ निघृणा
 न्कूरमनसास्तस्त्रिषान्कारयेत्तपः॥ अमात्यः प्रविवाको वायः कुर्यात्कार्यमन्यथा॥ तस्य सर्वस्वमादा
 यंतराजा विप्रवासयेत्॥ गुरुतले नगः कार्यः सुरापाणे सुराध्वजः॥ शूद्रादीन् दद्यात्तथा जीपातविप्रात
 प्रवासयेत्॥ महापातकिनां विभं वरुणा योपपादयेत्॥ ग्रामे घृषिचये केचित्चौराणां भक्तदायकाः॥ भोजन
 काशदाश्चैव सर्वास्तानुविधातयेत्॥ राष्ट्रे पुराधि रूतसामंतो न्यायेनो हरेत्॥ संधिं हित्वानुपेचौर्यरात्रौ कुर्व
 ता

तितस्कराः॥तेषां चित्वाष्टं नृपो हसौतीक्ष्णः लेनिवेशयेत्॥तडागदेवतारामघातकान् नोजयेत्॥समुद्र
जे प्राजमार्गे यस्मिन् मेध्यमनागपि॥सहिकर्षपिण्डं दंडः कृतमध्वं च शोधयेत्॥प्रतिमा संक्रममिदो दत्तः पंच
शतानि मे॥समैश्च विषणो यो वाचरते मृत्युतोपि का॥सादा ब्रूयान्नरः एवं दमं मध्यममेव वा॥अथ मादापवा
णि ज्यमनघ्नेणावरुंधतां॥राजा पृथक् पृथक् कुर्यादंडमुत्तमसाहसं॥अव्याणां दोषको पंच प्रतिबुद्धकवि
क्रयी॥मध्यमप्राप्त्या दंडं कुरु कर्त्तव्योपमंकलहार्यरुतं देवं दंडश्च विप्रुणस्ततः॥अथ क्षमा मक्ष विप्रैश्च
द्रोवारुल्लोदमः॥तुलासासन कर्त्तव्यं च कुरुत्वाणकस्य च॥एभिश्च व्यवहर्तयिः सदा प्योदममुत्तमो॥विश
ग्निं दं पतिगुरुनिजापत्यप्रमायिणी॥किं कर्षकरणा सोहीरुत्वा गोभिः प्रावाहयेत्॥क्षेत्रे केसमग्रामवनं विधी
तरवल्लगुडकाः॥राजपत्न्यभिगामी च दग्धन्यासुकचाग्निना॥ऊनं वाप्यधिकवापिलिखेद्यो राज्ञा सने॥पार
जायिकचौरस्य मुचतो दंड उमः॥राजनासनयारोचुर्दंड उन्नमसो हसः॥यो मये ताजितो स्मृति स्यायेनापि पर
जितः॥तमायां तं पुनर्जित्वा दंडो द्विगुणं दमे॥आक्रान्ता रीव ध्वः स्यादनाहतमथा कथ्यते॥दंडिकस्य च यो ह
सादभिमुक्तफलाचरे॥हीनः पुरुषकारेण तं दद्यादंडिको धने॥॥इत्याग्नेये दंडप्रणयने॥॥पुष्कर उवाच॥
यदा मये तदपतिराक्रंदेन वलीयसा॥पार्श्विग्राहो भिन्नवै मेतव्यं दायात्रां प्रयोजयेत्॥प्रस्तायो धर्मता वृ

त्वा प्रभूतश्च बलं ममा॥मूलरक्षा समर्थोस्मि चैत्रे मार्गशिरे नृजेत्॥शत्रौ ह्यविसनो पापात् देवाद्यैः चीडितं परे॥भू
तकुपोदिसंपाति पावकं तुर्वधुपयत्॥विदिष्टनायकं सैत्यं संभूतात्मः प्रकोपकं॥शरीरं स्फुरणे धन्यो तथा सु
खमदर्शने॥निमित्ते शकुने धात्यजाते शत्रुपुरं नृजेत्॥पदातिनाश बज्रलासेनां प्रवेषियोजयेत्॥हेमं ते शिशि
रे चैव रथगजिसमाकुले॥चतुरंगबलोपेता वसंते वासरघया॥सेनापदातिवज्रलाशत्रून् जयति सर्वदा॥अंग
दक्षिणभागे तु शस्त्रं प्रस्फुरणं भवेत्॥नशस्त्रं तु यथावामे पूज्यस्य हृदयस्य च॥लांछनं विकटं चैव ते यं प्रस्फु
रणं तथा॥विपर्यस्याभिहितं स ये स्त्रीणां शुभं भवेत्॥॥इत्याग्नेये यात्रा॥॥पुष्कर उवाच॥॥स्वप्नं श्रुत्वा श्रुत्वा
दुःस्वप्नहरणं तथा॥भिविनास्यत्र गात्रे वक्षसमुद्भवः॥चूर्षितं मूर्ध्नि कांस्थानां मुंडनं नृणां तथा॥मलि
नां वरधारित्वं अंगः पंकदिग्धता॥उच्चोत्तप्रपतेनं श्वैव वैवाहो गीतमेव च॥मातुः प्रवेशो जवरे चितारोह
णमेव च॥शक्रध्वजातिपतनं पतनं शशिसूर्ययोः॥दिव्यांतरिक्षं चूतानां सुत्यातानां च दर्शनं॥देवदिजाति
भूपातां गुरुणां कोप एव च॥तत्री वाद्यविहीनानां वाद्यानां मयि वा ऊनां श्रोतो बलाधोगमनं स्नानं गोमयव
रिणा॥पंकोदकेन यथा मशीतो येन बाष्पय॥आलो गनं कुमारिणां पुरुषाणां च मैथुनं॥हानि श्वैव सुगा
त्राणां विवेको धर्मता क्रिया॥दक्षिणाशा प्रशमनं आनाभिः शवं तथा॥फलानां सुपूजनिश्च कर्त्तव्यं नृने दनं तथा॥

एकस्मामयतेश्चाद्रौशुभं चयदिवाशुभं॥ग्रहाणांचैवपतनं गृहसन्मार्जनं तथा॥क्रीडापिशाचक्रयादधनवा
 स्युनरैरपि॥परादग्निभवश्चैवतस्माच्चयसमोऽवः॥काषायवस्त्रधारितं उपास्त्रेक्रीडनं तथा स्नेहपानावशा
 दोचस्कमाल्यानुलेपनं॥इत्यध्यानिस्वप्नानितेषामकथनं शुभं॥भूयश्च स्वपनं तद्वत्सकार्यस्नानं विजा
 चनं॥तिलैर्होमो हरिब्रह्मशिवाकर्गणपूजनं॥तथा स्मृतिप्रपाठनं पुंसुक्तादिजपास्तथा॥स्वप्नास्तु प्रथमेया
 मे संवत्सरविपाकिनः॥षड्भिर्मसैर्वितीये तु स्विभिर्मसौ स्वि यामकान्॥चतुर्थे द्दमासे न दशाहाररुणोदये
 एकस्मामधये द्वात्रौशुभं वायदिवाशुभं॥पश्चादष्टसुयस्तत्रस्तस्य पापं विनिर्दिशेत्॥तस्मिन्नुशोभने स्वप्ने पुश्च
 त्वापो न विद्यते॥शैवप्रसादनाशश्च दृष्यमा रोहणं हितं॥द्रुमाणं श्वेतपुष्पाणां गगनचतया विजाः॥द्रुमे त
 वो भुवो नाभौ तथा च बहुतया॥तथा च बहुशीर्षत्वं पलिनो चुवा एव च॥स्वशुक्रमाल्यधारितं सुशुक्रसुरधा
 रितं॥चंद्राकर्धाराग्रहणपरिमार्जनमेव च॥शक्रध्वजालिंगनं च ध्वजोच्चाय क्रिया तथा॥भूषणं वधुधाग्रहणं
 शत्रूणां चैव विक्रिया॥जयो विवादयुते च समामे च तथैवा विजः॥भक्षणं चार्द्रमांसां पापसस्य च भक्षणं॥दर्श
 ने रुधिरस्यापि स्नानं रुधिरं च॥सुररुधिरमांसां पानं क्षीरसचाप्यपि॥अंत्रैर्विचिष्टं नृमौ निर्मलं गग
 नं॥सुखेन रोहनं शस्त्रमहिषीणां तथा गवां॥सिंहीनां हस्तिनीनां च वडवानां तथैव च॥प्रसादो देवविप्रेभ्यो य

रुमश्च तथा विजः॥अंभसा च भिषेकस्तु गवां शृंगः श्रुतेन च॥चंद्रेन वाराम जयं राज्यप्रदं हितं॥राजाभिषेकं
 च तथा छेदं च शिरसस्तथा॥मरणं बहिलोभश्च वक्रिदा हो गृहादिषु॥लब्धिश्वराजलिंगानां तं व्रीवाद्यानि वा
 दनं॥यस्तु पश्यति स्वप्नां ते राजानं ऊजं रं हयं॥हिराण्यदृष्यो गाश्च ऊटं वं तस्य वर्द्धते॥दृष्यं गृहशैलाग्रैश्च
 क्षारोदणरोदनं॥मृते विद्याल्लेपो मृगमृगमृगमनंतथा॥पितरस्तु युगं लाभः फली दृक्षो न भौमलं॥१५
 त्याग्रे ये स्वप्नाध्यायः॥पुष्करजवाच॥॥अंभस्यानि च युक्तानि धान्या रुक्षमशोभनं॥कापसिं नृणश्च क्वच
 गीमयं बंधनानि च॥अंगारं यउसप्ये च मुंडा संतु च नृमकं॥अयः पुं कं चर्मकेशौ उन्मत्तं च नृपुंसकं॥चंडा
 लस्वपचाद्यानि नरा बंधनपातकाः॥गर्भिणी स्त्री च वधकाः पिता कादीनि वैमृते॥रुषभस्मकपालास्तिभि
 न्दंडमशस्तकं॥अशस्तो वायशश्च भिन्नभैरवजर्जरैः॥ग्रहीनि पुरतः शृष्टा सते नंतु दृष्टतः॥गच्छेति
 पश्चाच्छेयाः पूरस्तावविगर्हितः॥कंपासिनिष्टमागच्छ किं ते तत्र गतस्य च॥अनिष्टाश्चामृतपूर्वकया द
 श्च ध्वजदशः॥खलवं वाहनानां च वस्त्रसर्गं सथैव च॥शिरोमातश्च क्षाराद्यैर्बद्धा साहियातनं॥हरिमस्य
 र्भसं स्तुत्वा स्मादमंगल्यनाशनं॥वितीयंतु ततो दृष्टा विरुद्धं प्राविशे हृदं॥श्वताः सुमनसः श्रेयाः पूणं क्रिमे
 महोन्नमा॥मांसं मर्दं दूरं शृष्टा दृष्टा एक पशुस्तजः॥गवाश्चुरंगमात्रा गा देवाश्च जलितो नलः॥रुचिर्निगोमं

वेश्यासर्पस्पर्शचरत्नकं॥ वेशसिद्धार्थकोषधोमदद्यायुधसङ्गकं॥ चतुर्वर्णीं रागलिङ्गं शिवं रुदिनवर्जितं॥ फ
लेष्टं तदधिपयः अरुतादर्शमाक्षिकं॥ शंकहस्तुः श्रुतं वाक्तरिस्तुष्टिश्च मानसी॥ एकतः सर्वलिङ्गानि मनस
स्तुष्टिरेकतः॥ ॥ इत्याग्नेये मंगलाध्यायः॥ ॥ पुष्कर उ०॥ ॥ त्रिषु तो गमने प्रश्ने पुरुषस्य श्रुता श्रुतं॥ न वेदयति
शकुनादेशस्य नगरस्य च॥ सर्वपापः कलादीन्ने निदिष्टो देवचिंतकैः॥ शतः श्रुतं फलश्चैव देवज्ञः समुदा
हृतः॥ षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानां च दीप्तयः॥ वेदादिदेशकरणं रुतजातिविभेदतः॥ पूर्वापूर्वा विवि
ज्ञेया स तेषां बलवत्तरा॥ दिवा च रोरान्निचरस्तथारात्रौ दिवा चरः॥ क्रूरेषु दीप्ता विज्ञेया रुक्षलग्नप्रहादिषु॥ धूमि
तासां तु विज्ञेया यां गमिष्यति भास्करः॥ यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चो गारिणी मता॥ एतास्त्रिस्तुः श्रुता दीप्ता
शकुनेः परिकीर्तिताः ग्रामे वस्येव ने ग्राम्यस्तथा निंदितपादयेत्॥ देशे चैवाश्रमे ज्ञेयो देशदीप्तौ द्विजोत्तमः॥
क्रियादीप्तौ विनिर्दिष्टं स्वजात्यमुचितक्रिया॥ रुतदीप्ताश्च कथितो मित्तनै रवनिस्वनः॥ जातिदीप्तास्तथा ज्ञेयः
केवलं मांसमोजनः॥ दीप्ताश्चात्रो विनिर्दिष्टो सर्वमेतद्देशीयतः॥ मिश्रैर्मिश्रो विनिर्दिष्टं स्यादव्यजलात्
लं॥ गौश्चोष्टगर्भः श्वानः सारिका एहि गोरुके॥ चटकाः मांसशर्मद्याः कथिता ग्रामवासिनः॥ चूना वि
स्तकनागैः प्राः कोलो महिषवायसे॥ ग्राम्या रण्या विनिर्दिष्टाः सर्वे न्ये च वने चराः॥ मातरि कुक्कुटौ ग्राम्योती चैव व

न गोचरौः॥ तयोर्भवति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः॥ गोकर्णशिखिचक्रां करुण च हारीतवायसाः॥ ऊलालकु
ऊटायेया फेना वंजनवानराः॥ शतघ्नचटकः सामनासस्येन कपिंजलाः॥ नित्रिरिः शतपत्रश्च कपोतश्च
याश्चयः॥ खेजरीटकदातूहः शुकनाडी रक्कु कुटाः॥ नारदाजश्च सारंग इति ज्ञेया दिवा चराः॥ वागदोमूकशरभ
क्रींचं शककछपाः॥ लोमासिकपिंजलिका कथितारात्रिगोचराः॥ हंसाश्च मृगमाजरिन ऊलर्क्ष मुजंगमाः॥
छका विसिंहमाघ्रोष्ट्रश्च मूकरषमानुषाः॥ श्वा विष्टभजगोमायुर्वधलोकिलसारसाः॥ तुरंगगोपीततराः गो
धाश्च नयवारिणः॥ रणप्रार्थनजाः सर्वे पुरस्ताच्छंखचारिणः॥ जियावहाश्च निर्दिष्टा पश्चान्निधनकारिणाः॥
गृहमस्य दाहासो व्याहरत्युरतः स्थितः॥ नृपावमानं च हतिवामः कमलमोजने॥ पानेत दर्शनि चैव शस्तं सप्रतं
गम्य चाप्यु॥ चौरैर्मणिमया स्याति मष्टरो मित्तनै रवनिस्वनः॥ प्रपातस्याग्रतो राममृगः प्राणहरो भवेत्॥ वृका
ख्यजं वृकव्याघ्रसिंहमाजरिगर्भः॥ प्रतिलोमस्तथारामखरश्च विस्तः स्वनः॥ वामकपिंजलश्चेष्टतथा द
क्षिणसंस्थितः॥ एष्टतो सिनिंदितफलस्त्रिरिस्तु नशस्पते॥ पशावराहाप्युषिता वामाभ्त्वा तु दक्षिणाः॥ नव
तोर्यकरो नित्या विपरीता विगर्हिताः वृषश्च जंबुकं व्याघ्रसिंहमाजरिगर्भः॥ वांछितार्थकरो ज्ञेया दक्षणा
वामतोरुणाः॥ शिवास्यामा तु लावुं छुं पिं गलाग्रहणीधिकाः॥ सुकरी परिष्टश्च पुत्रा मानश्च वामतोः॥ स्त्री संत

मासकारूपकपिश्रीकर्णचित्तराः॥ कपिश्रीकर्णपिप्पीकारुरुमेनाश्वदक्षिणा॥ जातिकाहिशत्रोऽङ्गो धनो
कीर्तितं भवेत्॥ ततः संदर्शनं वेदं प्रतीपं वानरक्षयोः॥ कार्ष्णिहृलीशकुनप्रस्थितस्य च यो नृहं॥ भवेत्तस्य फलं वाच्यं
तदेव दिवसनिर्भेत्॥ मन्त्राज्जसाधिनो बाला वैरशक्तास्तथैव च॥ सीमंतेन घं तरिता विज्ञेयानिष्कलाक्षिजः॥ एकदि
विचतुर्भिस्तु शिवाधन्यारुतैर्भवेत्॥ पंचभिश्च तथा वद्विरधन्यापरिकीर्तिताः॥ सप्ततिश्च तथा धन्यानि कलापर
तो न वेत्॥ नृपांरो मां यजननीं वाहनानां नयप्रदाज्वालानानासूर्यमुखिविज्ञेयानयवर्दिनी॥ प्रथमं सारंगकेट
श्रेष्ठं नृदेशे शुभं वदेत्॥ संवत्सरं मनुष्येषु च शुभे वा शुभं तथा॥ तथा विधं नरपरपेक्षाङ्गं कं प्रथमे हनि॥
आत्मनश्च तथा तेन ज्ञातं वत्सरं फलं॥ ॥ इत्याग्नेये शकुनानि॥ ॥ पुष्कर उवाच॥ ॥ विशंतियेन मार्गेण वाय
सा वहवापुरं॥ तेन मार्गेण रुद्रस्य पुरस्य ग्रहणं भवेत्॥ सेनायां यदि वा सार्धे निर्विघ्नो वायसो ब्रूवन्॥ नमो न
यात् रुवंस्तनो भयं वदति दुस्तरं॥ दया देवाहनो पान उन्नवस्त्रादि कृद्देव॥ मृत्युस्तस्य जने ह्यजातदिष्टकरणे शुभं॥
प्रेषिता शमहृत्काकः कुर्वन्धारिगताशता॥ रक्तदग्धं गृहे प्रयं मक्षिपन् वक्षि वेदकाः॥ नाशेष्टं पुरस्ताच्च नि
वेदयति बंधनं॥ पीतं प्रयं तथा रुक्मं रूपमेतच्च मार्गवा॥ यच्चैवो नये प्रयं तस्य लब्धं विनिर्दिशेत्॥ प्रयं च यो नये
ज्यंतु तस्य हानिं विनिर्दिशेत्॥ पुरतो धनुर्लुब्धस्य दाममास स छेदने॥ मूलब्धिः सन्मदक्षेपैराज्यं रत्नाय

राम
२१४

गेमहृत्॥ जातः काको तु कूलस्वक्षेमे कार्वासो भवेत्॥ तद्वंधसाधको ज्ञेयः प्रतिरुलोभया वह॥ संमुखे मेति विरु
द्धं पातापातकरो भवेत्॥ रामः काकः स्मृतो धाम्यो दक्षिणा यविनाशरुत॥ रामो तु लोमगश्रेष्ठो मध्यमो द
क्षिणस्मृतः॥ प्रतिलोमगतिवमोगमनप्रतिषेधरुत॥ निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेत गृहगतः॥ एकाक्षि वरणस्व
कं वीक्ष्यमाणो भया वहः॥ कोदरे वासमानश्च महानंधकरो भवेत्॥ नञ्च भन्नपरिकाकः पंकोकः स तु सस्यते॥
अमेध्यः पृष्णवदः नकाकः सर्वार्थसाधकः॥ ज्ञेयाः पतंत्रियो न्येपिका कवद्रुतंदनः स्कंधवाराय सयस्वः स्वा
नो विप्रतिनाशकः॥ इन्द्रस्वाने नरं प्रस्य पुरेण सत्तु गोपुरे॥ अंतर्ग्रहे ग्रहेण समरणा य भवेद्भयन॥ यस्य जिघ्र
तिवामां गंतस्य सादर्थसिद्धये॥ भयाय दक्षिणं चा गंतया जमदक्षिणं॥ यात्राघातु करो यां तु भुवि प्रतिपुत्ता
गतः॥ मार्गविरोधको मार्गे चौरान् वदति मार्गवा॥ आलानास्त्रिमुखस्त्रापो रजुमीरमुखस्तथा॥ सो पानके मुख
धम्यो मांसपृष्णमुखो पितृ॥ अमंगल्यमयं प्रयं के शं चैवाशुभं तथा॥ अवस्त्राग्रतो याति यस्तस्य भयं भवेत्॥
यस्यावस्त्रं व्रजति शुभं देशं तथा प्रयं॥ मंगल्यं च तथा प्रयं तस्य सादर्थसिद्धये॥ शिवत्वरामविज्ञेयास्तथाः वे
जंबुकादयः॥ भयाय स्वा मि नो ज्ञेया मनिमंत्रं गतं गवां॥ निशि चौरभयाय स्यात्तिरुतं मृत्युवेतथा॥ शिवाय स्वा
मिनो नानो वलीवर्धे न दत्तं भवेत्॥ उत्सृष्टं भोराज्ञो विजयं संप्रयच्छति॥ अभक्षं भक्षयं तस्य गोवेदं तीक्ष्णं

स्वकान्॥ तत्कामसुहृद्भिरुपेक्ष्य करामताः॥ नृमिपादैर्विनिघ्नं त्यो दिवाभीता भयावहा॥ आर्जुनो हृदलो मश्च
 ग्लानमृदोश्च भाः॥ महिषादिषु चाप्येन सर्वं वाचं विजानता॥ आरोहणं तथा न स पयणिस्ववाजिनः॥ जलोपवे
 शनं नेष्टुमौ च परिवर्तनं॥ विपं करोनु गंतस्यासु प्रंवाप्य निमित्ततः॥ वयसो दकयोर्द्वेषतस्माच्च न शशस्यते॥ वद
 नादु धिरं याति वै पनेन च शस्यते॥ क्रीडर्धकैः कपोतैश्च सारिकाभिस्मृतिं वदेत्॥ साश्रुतेशो जिह्वा च यादलेही वि
 नश्ये॥ वामपादेन च तथा विलिखे च वसुंधरां॥ स्वप्ने तु वामपार्श्वे न दिवा चानशुभप्रदः॥ नयायस्या सरुन्मृतीत
 यानि प्राधविनाशनः॥ आरोहणं न सो दद्यात्प्रतीपं वा गृहं व्रजेत्॥ यात्रा विद्या च माचष्टे वामपार्श्वे तथा स्पृशन्॥
 हेषमाणः शक्रयोधं पादस्पृशं जयावहा॥ ग्रामे व्रजति नागश्चै नैथुनं देशहा भवेत्॥ प्रसूतानां गवनिता मत्रा
 चां ता यभूपते॥ आरोहणं न वेदद्यात्प्रतीपं वा गृहं व्रजेत्॥ मदवारणो जत्या प्राप्ता जघात करो भवेत्॥ यात्रा काले र
 णे चापि छत्रादिपतनं भयं॥ दृष्टाननाश्चानुलोमाग्रहा वै जयलक्षणा॥ काको यधिभि नवनं कृष्णाङ्गि मंडलि क्ष
 येत्॥ प्राची पश्चिम केशा नीनी सौम्या प्रस्वश्रिता च दिका॥ इत्याये ये शकुनानि॥ पुं कर उ०॥ सर्वयात्रां प्रव
 क्षामि राजधर्म समाश्रयात्॥ अस्तंगते निचगते विपुले रिपुराशि मे॥ प्रतिलोमे च निध्वस्ते अक्रोयात्रां विवर्जयेत्॥
 प्रतिलोमे बुधे यात्रां दिक्पतौ च तथा ग्रहे॥ वै धृते च अती पाते नागे च शकुनौ तथो॥ चतुष्पादे च किं सुघेतया यात्रां

राम.
२१५

विवर्जयेत्॥ विपत्रारे नैधने च प्रत्यरे वायु जन्मनि॥ दंडे विसर्जये यात्रां रिक्तायां च तथा वपि॥ उदीची तथा प्राची
 तयोरेकं प्रकीर्तितं॥ पश्चिमादक्षणाया दितयोरेकं तथैव च॥ वाद्यनिदिक्प्रमुक्तं परिधेन तुलं घयेत्॥ आ
 दित्य चंद्रसौरास्तु दिवशाश्च नशो भना॥ रुक्मिकाद्या निपूर्वेण मघात्या दितया मृतः॥ मैत्राद्यान्लपरे चायवासवाघा
 निचा फ्रदका॥ सर्वादि राणि शस्त्राणि छाया मानं वदामिते॥ आदिसे विंशति जेयाश्च नैषोडश कीर्तिता॥ भौमे पंच
 दशै चोक्ताश्च तु द्वादश स्तथा बुधे॥ त्रयोदश तथा जीवेशु क्रेदादश कीर्तिता॥ एकादश तथा सौरे सर्वकर्म सुकीर्ति
 ताः॥ जन्मलग्ने शुक्रचापे संमुखेन व्रजेत्तरः॥ शकुनादौ शुभे पापात् अपापी हरिमा स्मरन् वक्षे मंडलविता
 ते कर्त्रं राजलक्षणं॥ स्वाम्यमा सं तथा त्वंगं कोषो दंडस्तथैव च॥ मित्रं जनपदं श्वे वराज्यं सप्तांगमुच्यते॥ स
 प्तांगं सत्पुंराज्यस्य विष्णु क्रेत्रे विनाशयेत्॥ मंडलेषु च सर्वेषु दिकाय मिहीक्षिताः॥ आत्ममंडलमेवैव प्र
 यमं मंडलं भवेत्॥ समं तात स विज्ञेयारि पवो मंडलस्य तु॥ उपेत सुसुहृदस्तैः यः शक्र मित्रमम परं॥ मित्रसत्र
 मते जेयं मित्रसिन्न रिपुस्ततः॥ एतत्पुरस्सा कथितं पश्चादपि न बोधसे॥ पार्श्विग्राहस्ततः पश्चात्ततस्वाक्रंद उ
 च्यते॥ आसारस्तु ततो न्यः स्याक्रंदं सौर उच्यते॥ जिगीषोश्चुमुक्तस्य विमुक्तस्य तथा दिजा॥ नात्रापि निश्च
 यः शक्यो वक्तुं मनुजपुंगव॥ निग्रहा नुग्रहे शक्रो मध्यस्तपरि कीर्तितः॥ निग्रहा नुग्रहो शक्रः सर्वेषामपि य

जयेत्॥ उदासीनसकथितो बलवान्ययि वीपतिः॥ मंडलं तव संप्रोक्तः मेतः द्वादशराजिकं॥ न कस्यचिद्विपुमित्रं कर
णाच्छत्रमित्रके॥ त्रिविधा विपदो ज्ञेया कुलान्यंतररुत्तिमाः॥ पूर्ववर्गे गुरुस्तेषां च श्विकि स्यसमो मतः॥ अंतरो
पिचयशत्रुसोपि मेरुत्रिमो मतः॥ पार्श्विग्राहो न वेद्यत्रे मित्राणि रिपवस्तथा॥ पार्श्विग्राहं सुपायेन समयेन तथा स
कं॥ मित्रेण शत्रुरुद्धेदं प्रशंसंति पुरातनाः॥ मित्रं च शत्रुतामिति सामंततादनेतरं॥ शत्रुं जिगीषुरुद्धिद्यात्स्व
यं शक्नोति चेद्यदि॥ प्रतापदौ तेनापि नाम मित्राय ते जयं॥ तथा सानादिजलोको विश्वस्य शतथा भवेत्॥ जिगी
ष्यस्तत्त्वविजयी तत्र लोके वसेनयेत्॥॥ इत्याग्नेयेयात्रामंडलचित्रानि॥॥ पुष्कर उवाच॥॥ सामनेदो मया प्रोक्तो
दामदंडो तथैव च॥ दंडः सदशोकथितः परदो शत्रुवीमिते॥॥ प्रकाशश्च प्रकाशश्च द्विविधो दंड उच्यते॥ पत
नं ग्रामघातश्च शस्त्रघातो गिरीपतं॥ प्रकारो यवशं वक्रिर्विविधैः पुरुषैर्विधैः॥ दूषणं चैव साधूनां मुदकानां
च मूषणं॥ दंडप्रणयनं प्राक्तः सुपेक्षं शृणु नागविः॥ यदा मात्येतरं नृपतिरणेन महो विग्रहे॥ अनर्थं जातु बंध
स्यान्निना च तथा भवेत्॥ सामलब्ध्या स्पदं चात्र दानं चार्थक्षयं परं॥ नेदेदं दानुबंधः सान्नदोपेक्षं समाश्रयेत्॥ न
चायं समशक्नोति कश्चेत्कर्तुं पुरुषं॥ न चाहमस शक्नोति तत्रोपेक्षं समाश्रयेत्॥ न च ज्योषहतस्तत्र राज्ञा का
येरिषु भवेत्॥ नायो पायं प्रवक्ष्यामि उत्पत्तैरमृतेश्चरेत्॥ शत्रोरुद्धेजने शत्रोः शिविरस्तस्य दक्षिणः॥ मूलसतस्था

प्रछन्नं रुतौ क्त्वा विपुलादिजा॥ विमृजे च तथा श्वेव मुक्तापातं प्रदापयेत्॥ एवमन्यो दर्शनीयो उत्पाता बहवोपि च॥ उ
द्धेजने तथा कुर्यात्कुहकैर्विविधैर्विधैः॥ सांवत्सराः स्नापसाश्च नाशं ब्रूयुः परस्परं॥ जिगीषः पृथिवीराजा तेन चोद्धे
ज परस्परं॥ देवतानां प्रसादाश्च कीर्त्तनीयः परस्परं॥ आगतत्रामित्रबलं प्रहरध्वमभीनयेत्॥ एवं ब्रूयादने प्राप्ते नृणां
सर्वे परे इति॥ क्षोडाः किल किलाः कार्यविधौ कुहतस्तथा॥ देवाज्ञादं हि तोराजा सलक्षसमं प्रति॥ इन्द्रजालं प्र
वक्ष्यामि इन्द्रजालेन दर्शयेत्॥ चतुरंगबलं राजा सहायार्थं दिवौ कसां॥ बलं तु दर्शयेत्प्राप्रं स्तुष्टिचरेदिपौ॥
दिनानि रिपुशीर्षाणि प्रासादाग्नेप्रदर्शयेत्॥ पादुण्यं संप्रवक्ष्यामि तं च रौसंधिविग्रहौ॥ संधिश्च विग्रहश्चैव या
तमासन एव च॥ द्वेधीर्न विः संश्रयाश्च पदुणाः परिकीर्त्तिताः॥ पणवर्धः स्मृतः संधिः रपकारस्तु विग्रहः॥ जिगी
षोश्च विषये पानयात्राभिधीयते॥ विग्रहो न स्वके देशे स्थितिरासनमुच्यते॥ बलाद्धेने प्रयानो तु द्वेधीभावः स
उच्यते॥ उदासीने मध्यमे वा संश्रयात्संश्रयस्मृतः॥ समेन संधिरन्वे क्षोहीने न च वलीयसा॥ हीने न विग्रहः क
यस्वयं राता वलीयसा॥ तत्रापि शुद्धपार्श्विबलीयां संसमाश्रयेत्॥ आसीनं कस्यचिच्छेदं शक्तः कर्तुरिषोप
दा॥ अशुद्धपार्श्विश्चासीत विग्रहवमुधाधिपः॥ अशुद्धपार्श्विर्बलवान् द्वेधीभावसमाश्रयेत्॥ बलीना विग्रहीत
सुयो संधेयेन पार्थिवः॥ संश्रयस्तेन कर्त्रो गुणानां प्रथमो गुणः॥ बलस्य व्यपाया संतेषां पानं प्रकीर्त्तितं

वज्रलाभकरं यस्यांतदाराजासंमाश्रयेत् ॥ सर्वशक्तिनिहीनस्तदा कृत्यसिद्धयः ॥ इत्याग्नेये उपायपञ्चगानि ॥ पु
 ष्कर उवाच ॥ अजस्रं कर्म विश्वामिदिने प्रतियदाचरेत् ॥ दिमरुत्तविशेषाया रात्रौ निद्रां चरेत् ॥ पाद्यवन्ति श्रुतेर्ग
 तैः पास्यद्वास्ततोन्नयन ॥ विज्ञायां तेन ये लोके तुदीपास्तिकेन चित् ॥ आययपस्यश्रवणंततः कार्ये यथाविधि ॥ वेगो
 संगंतमः कृत्याराजास्तान् गृहं व्रजेत् ॥ स्नानं कृत्यतिष्ठ पः पश्चात्तदंत धावनपूर्वकं ॥ कृत्वा संध्याततो जायं वासुदेवं प्र
 पूजयेत् ॥ वक्रोपवित्रान् जुहुयात्तत्पयैव त्वद्वेके पितृना ॥ ह्यात्मकां च नीधेनुं विजारी वदिसंयुतः ॥ अनुलिप्तो हलंका
 रसुखं पश्येत्तदप्यगो ॥ सुवर्णं च दत्ते राजा शृणुयादिवसादिकं ॥ अथ धर्मिषो क्तं च मागलालभनं चरेत् ॥ यः पश्येत्तु
 रुंतेन आसीर्वादे व्रजे सतां ॥ तत्र स्तोत्राद्यणान् पश्येत्तदमत्यान्मंत्रिणास्तथा ॥ प्रकृतीश्च महाभाग प्रतीहारे निवेदिता ॥
 श्रुत्वेतिहासं क्राणिकाकारिणां कार्यनिश्चयं ॥ व्यवहारंततः पश्येत्तं वक्रं कृत्यं मंत्रिभिः ॥ नैकेन सहितः कुम्भान्
 कृत्यं विष्णुमिसह ॥ न च मूर्खेन चानाप्येन गुप्तं प्रकाटं चरेत् ॥ मंत्रं स्वधिरितं आर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ॥ आकारग्रहणे रा
 जो मंत्ररक्षा परामताः ॥ अकारैरे गितैः प्राज्ञाः मंत्रं गृह्णन्ति पंडिताः ॥ सावत्सराणां वैद्यानां वैद्यानां वचने रतः ॥ राजा
 विभूतिमाप्नोति वारयंति न पंहिते ॥ मंत्रं कृत्वा यथाया मंत्रं के पाणे च वस्त्रके ॥ विद्युद्वादौ न पश्चात्तः पश्येत्तु सुसु
 जितं ॥ कृतं च पावकं पश्येत्तु प्राणपश्येत्तु पूजितान् ॥ अषितो भोजनं कृत्यं मीनाद्यैः सुपराक्षितं ॥ मुक्ताग्रहीततां

बलं वामपाश्वेन संस्थितः ॥ शास्त्राणि चितं पेह द्वापोदां कोषायुधान् गृहं ॥ अथ श्वपश्विमौ संध्यां कार्याणि च विचिन्त
 तु ॥ चरात्सं प्रेक्ष्य भुक्ताम्यमंत पुरचरो भवेत् ॥ वाद्यगीतैरक्षिताम्यैरेवं नृत्यं चरेत् ॥ इत्याग्नेये उपायपञ्चगानि ॥ पु
 ष्कर उवाच ॥ यात्राविधानं पूर्वं तु मक्षे संश्रामिकं विधिं ॥ सप्ताहेन पदायात्रा भविष्यति मही पते ॥ पूजनो यो हरि
 रात्रौ मोदकाद्यैर्विलीयकः ॥ द्वितीये हनिदिक्षालात्सं मक्षयने चरेत् ॥ शय्यायां च तदा ग्रंथं देवान् प्राच्यं मनु
 स्मरेत् ॥ नमः शंभो त्रिनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः ॥ नगवन्देवेशं शूलज
 ह्वयवाहनः ॥ इष्टा विष्टेममोचक्षुस्त्रे सुप्तस्मसाश्चतः ॥ यज्ञाग्रतो हारमिति पुरो धामं प्रमुखं चरेत् ॥ तृतीये हनि
 दिक्षालाग्रहं स्नानं दिक्षती मजेत् ॥ गृहात्पजे चतुर्थे क्रिपं च मेवाखिलान् यजेत् ॥ मार्कण्डे देवतास्तेषां नयारी
 नां च पूजनं ॥ दिव्यांतरिक्षे नौ मखदेवानां च तथा बलि ॥ रात्रौ भूतगणानां च वासुदेवादि पूजनं ॥ मन्त्रकात्यायि
 यः कृत्यं प्रार्थयत्सर्वदेवताः ॥ वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नश्चानिरुद्धका ॥ नारायणो ब्रह्मविष्णु नारसिंहो वराह
 कः ॥ शिवहासस्तत्पुरुषो धुधोरावामसत्यजः ॥ सूर्यसोमं क्रजांश्चन्द्रिजीवः शुक्रः शनैश्चरः ॥ राऊः कोतुकुण
 यतिसेनानिश्चंडिका ब्रुमाः ॥ लक्ष्मीसरस्वती दुर्गा ब्रह्मणी प्रमुखा गणाः ॥ रुद्रा इन्द्रादयो वक्रिर्नागास्तार्क्ष्य
 रेः सुराः ॥ दिव्यांतरिक्षे नमि शविजयापनवेनुमे ॥ मर्दयंतु च मे शत्रून् सं प्रगृह्योपकारकं ॥ सपुत्रमातृभृत्यो हं ॥

देवाधः शरयंगतः॥ वमंनो एतोगत्वारिष्टनाशानमोस्तु वा॥ विनिवृत्तं प्रदास्यामि दत्ता दन्त्यधिकं बलि॥ पश्येन्नि
विजयस्त्रानेकं त्रयश्चाभिषेकवत्॥ यात्रादिने स्वप्नमेव यजयेच्च विविक्रमं॥ तीराजनोक्तं मंत्रैश्च आयुधं वाहनं
यजेत्॥ पुण्याह्नयशश्चेन मंत्रमेतन्निशामयेत्॥ दिव्यांतरिक्षमिष्टाः सत्वायुहसुराश्चिये॥ देवसिद्धिं प्राप्नु
हितं देवयात्रास्तु सारतः॥ रक्षंतु देवता सर्वा इति श्रुत्वा नृपो ब्रजेत्॥ गृहीत्वा सशरं चापं धनुना शोनिमततः
तद्विषो रिति जप्त्वा पदद्यात्ति सुमुखे पदं॥ दक्षिणं पदं दक्षिणं दिक्षु प्राच्यादिषु क्रमात्॥ नागरं यं हयं श्वं वधूय
नं चारुहे क्रमात्॥ चारुत्वाद्यै गच्छेत् एतौ नावलोकयेत्॥ कोशमात्रं गतस्तिष्ठेत् यजेद्देवतादिजान्॥ पर
देशं ब्रजन्कुयदित्मा सैव विपाजयन्॥ राजा प्रोप्नो विदेशं तु देशाचारेण पालयेत्॥ देवानां यजनं कुर्यात्
छन्नाक्रमणे न तु॥ नावमानयेत् देशाद्यथाः स्वपुरुवाग्निनः॥ जयेच्च प्राञ्चयेद्देवं दद्याद्दानानि पापि वि॥ द्वितीयो
हनि संग्रामे भविष्यति यदा तदा॥ स्नापयेत् गजमश्वं यजेद्देवं सिंहका॥ छत्रादिराजकिंगानि शस्त्रादिनिशि वि
गणान्॥ प्रातस्तु सिंहकं पूज्यवाहनाद्यानशेषतः॥ परोधमा कृतं परेषु वक्रि कृत्वा दिजान् यजेत्॥ गृहीत्वा सशरं वा
यं गजाचारुत्वं ब्रजेत्॥ देशोत्पदस्यः शत्रूणां कुर्यात्किरुति कल्पनां॥ सहतान् योजयेद्दत्तान् कामं विस्म
रयेद्दन्तश्च सुखमनीकं स्यादस्यानां वक्रभिः सह॥ ब्रूहाद्या उपधायाश्च क्रमरूपाश्च कीर्तिताः॥ गरुडमकरश्च

हश्चक्रसेनस्यैव च॥ अर्द्धचंद्रस्य वज्रश्च शकटं हृत् एव च॥ मंडलः सर्वतोभ्रमः शूची च हंतुते नवः॥ ब्रूहानामप्य
सर्वेषां पंचधा सैव कल्पना॥ संपक्षौश्च मंत्रवेत्॥ एकेन यदि वा भाग्याभागाभ्यां पुद्गमाचरेत्॥ आगात्रं पस्त्राययेत्
त्रेणारक्षार्थमेव च॥ नमूहकल्पना कार्या राजा भवति कर्हिचित्॥ मूलछेदे विनाशस्तान् पुद्गलाश्च यस्वयं ब्रजेत्॥ सै
त्यश्च पश्चात्तात्रिष्टेत् कोशमात्रे महीपति॥ पद्मः संधारणं तत्र यो धानो परिकीर्तितं॥ प्रधानभंगे सैव सना वस्त्रानं
विधीयते॥ न संहिता न विरलान् न हंस च प्रकल्पयेत्॥ आयुधानां च संसर्द्धयिष्यान् स्यात् परस्परं॥ मेतुकाम
परानीकं संहि तैरेव भेदयेत्॥ भेदरक्षापणे नाथ कर्त्तव्यः संहतास्तथा॥ ब्रूहं भेदावहं कुर्यान् परब्रूहेषु च क्रया
त्॥ गजस्य पापरक्षार्थं च त्वारस्तुरथा दिज॥ रपस्य वाश्वाश्च त्वारः समास्तस्य च धर्मिणः॥ धन्विनश्चर्मभिस्तुत्या
पुरस्ताश्चर्मिणारणे॥ एतौ धन्विनं पश्चात् धन्विनां तु रगारथाः॥ रथानां कुंजराश्च बुदातव्यौ दृषिबीक्षिताः॥ प
दाति कुंजरास्वानां धर्मकार्यं प्रयत्नतः॥ शूराः प्रमुखतो दित्वा स्कंदमात्रं प्रदर्शिनं॥ कर्त्तव्यं भीरुसंघेन शत्रुविना
वकारकं॥ दारयंति पुरस्तात्तु विद्वातो भीरवः पुनः॥ प्रासारयन्ते वराणे भीरून् शूरपुंस्तुताः॥ प्रांशवः शुकनाशा
श्च ये च दित्ये क्षणांतराः॥ सिंहशत्रुयुगाश्चैव क्रोधनाः कलहप्रियाः॥ नित्यरुक्ताः प्रहृष्टाश्च शूरो ज्ञेयाश्च कामिनः॥
सहतानां हतानां च रणापनयनक्रिया॥ प्रतियुद्धं गजानां च तोपदानादिकं च ययत्॥ आयुधानपनं चैव यंतिकर्मा वि

धीयते॥ निष्ठा नैतु कामानां स्वसैव सतुरक्षणं॥ नेदनं संहतानां च धर्मिणां कर्मकीर्तितं॥ विमुखीकरणं युद्धे धृति
नाश्रयतथोच्यते॥ दूराय शरणं याति संहयश्च तथोच्यते॥ आश्रयं रिपुसैन्यानां रथकर्म तथोच्यते॥ नेदनं संहतानां च धि
नानामपि संहति॥ आकारतो रणादा लक्ष्मणं च संक्रजे॥ पतिर्धर्मिणामज्ञेयारयाश्च स्य तथा समा॥ सकर्दमा
चानागानां युद्धं धर्मिणो दाहता॥ एवं विचरितं ह्यहं कृतं दृष्ट्वा दिवाकरः॥ तथानुलोमशका किं दिक्का लक्ष्मण
रुतः॥ यो दानां तु जये सर्वानिवामः शीघ्रीना वदानतः॥ भोगप्राप्ता च विजये स्वर्गप्राप्ता मृतस्य च॥ जित्वारीन
भोगसंप्राप्ति मृतस्य च परा गतिः॥ निःकृतिश्चापि पिंडस्य नास्ति युद्धमागति॥ शरणं रक्तमजानितेन पापं त्यजे
तिते॥ घातादिः स्वसहनं रणे तत्परमंतपः॥ वराप्सरसहस्राणि यांति शूरं रणे मृतं॥ स्वामी मुह्यतमा दत्ते नयानां वि
निवर्ततां॥ ब्रह्महत्या फलं तेषां तथा प्रोक्तं पदपदेः॥ त्यक्त्वा सहायान् योग्ये तद्देवास्य त्रिविष्टये॥ अश्वमेधफलं
प्रोक्तं शूरानामनिवर्तिनां॥ धर्मनिष्ठा जपो रात्रियो दयाश्च समा समैः॥ राजाद्याश्च गजाद्याश्च न हंत व्याः पलोषितः॥
न प्रेक्षा प्रतिष्ठाश्च अशस्त्रापतितादयः॥ आते निद्रा निद्रुते च अर्द्धे तीर्णे न दीजते॥ दुर्दिने रूढयुद्धादि शत्रुतां संधि
मीरयेत्॥ बाहु प्रगृह्य विकीरो मुग्धमुन्ना परेहति॥ प्राप्तिमित्रवलं हारनायको वनिपातितः॥ सेनानी निहतश्चायं न
पतिश्चापि विद्रुतः॥ विद्रुतानां तु यो धाता सुखं राने विधीयते॥ धृष्टाश्च देया धर्मज्ञे तथा च परमो हनाः॥ यथा काश्चैव संभा

रोवादिनाणां नयावहाः॥ संप्राप्य विजयं युद्धे देवान् विप्रान् शूरान् यजेत्॥ रत्नानि राजगामी निश्चनये नरुतं रणे॥
तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्षास्तो अपरस्य च॥ शत्रुं प्राप्त्वरणे युक्तं पुत्रवत् परिपालयेत्॥ पुनस्तेन मयोद्धयं देशचारादिषा
लेयेत्॥ ततस्तस्वपुं प्राप्त्वं भवे प्रविशे हं॥ देवादिषु न कृपतिस्वक्षेपो धकुटुंबकं॥ संविभारं पपवप्रेः कुम्भिल
जनस्य च॥ रणदीक्षामयोक्ता ते जयाय न पते क्रवं॥ इत्यादि ये रणदीक्षा॥ पुष्कर उवाच॥ राज्यं क्षत्रवं धाय य
येन्द्रेण पुरश्चियः॥ सुतिः कृतास्तौ पाराजं स्तापास्माद्युतिमाचरेत्॥ इन्द्र उवाच॥ नमस्ते सर्वभूतानां जननी मधि संभवां
श्रियं पुनिद्रप्राप्तं विमुक्तं क्षम्यते॥ सिधिल्लं सपासाहास्य फलं लोकपावनि॥ संध्या रात्रिः प्रभातं तिथिः प्रदोषः
सरस्वती॥ यत्तु विद्यामहाविद्या यत्तु विद्या च शोभने॥ आत्मविद्या च देवित्वं विमुक्ती फलदायनी॥ आत्मीक्षिकी त्रयी
वात्रादि उनीतिस्वमेव॥ सीम्या सोम्यं जगत्पुं स्तयेत देवि प्ररितं॥ कामुयात्वा मुते देवि सर्वयज्ञतमं वपुः॥ अथा
स्ते देवदेवस्य योगिचित्तं गदा भूतः॥ त्वया देवि परित्यक्तं सकलं लुप्तं वपुः॥ विनष्टं प्रायमं न वत्स्वये दानीं समेधि
तं॥ दारा पुत्रास्तथा गारं स्वरुत्वा न्य धनादिकं॥ न वद्येत नृजा नाग॥ नित्यमुदीक्षणा नृणां॥ शरीरा रो ग्यमैश्च य
मरिपक्षः क्षयः स्वयं॥ देवित्वं दृष्टि दृष्टानां पुरुषाणां न ड लं॥ त्वमं वा सर्वभूतानां देवदेवी हरिः पिता॥ त्वये
तद्विमुक्ता चावजग्दया मं वराचरे॥ मानकोपं तथा गोष्ठं मा गृहं मा परि छंदं॥ मा शरीरं कलत्रं च त्यजेथाः सर्वपा

वनि॥ मापुत्रान्मासुहृदवान्मापुत्रान्माविष्टेषां॥ तज्जेयाममदेवस्त्वितोर्वक्षिस्त्वलाश्रये॥ सत्येनसत्यशौचाभ्यां तथा
 शीलादिभिर्गुणैः॥ त्यज्यंते ते ते नराः पद्यसंस्क्रायेत यामले तया वलोकिताः सत्यसीवाद्यैरखिलैर्गुणैः॥ कुलेष्वर्थैश्च
 युज्यंते पुरुषानिर्गुणाः प्रपि॥ सञ्जायः सगुणी धनः सकलीनसबुधिमान्॥ समूहः सचविक्रान्तयस्त्वया देवि वी
 क्षितः॥ सद्यो वै पुण्यमायां तिशीलायाः सकला गुणाः॥ पराङ्मुखी जगद्वात्री यस्य त्वं विष्णुवत्त्वमा॥ न ते वलपि तुं श
 का गुणान्नजि कापि वेधसः॥ प्रसीद देवि प्रप्राप्तिमास्मात्पाक्षीः कदाचन॥ पुष्कर उ०॥ एवं स्मृतास्तदा श्रीश्वरमिन्द्र
 यचे सितं॥ हस्तिवदं च वायस्य संग्रामे विजयादिकं॥ स्तोत्रपावश्रवणनराचणां भुक्तिमुक्तिदं॥ श्रीस्तोत्रसततं तस्मा
 त्पठेच्च शृणुयान्नरः॥ इत्याग्नेये श्रीस्तोत्रं॥ अग्निरुवाच॥ नीतिस्तेषु करोक्तातुरामो कालक्षणापच॥ ज
 यायतां प्रवक्ष्यामि शृणु धर्मादिवर्द्धनी॥ राम उवाच॥ त्वाये नार्जनमर्थस्य वर्द्धनं रक्षणं चरेत्॥ सत्यान्नप्रतिपक्षि
 श्च राजदत्तं चतुर्विधं॥ न पश्य विनयो मूलं विनयः शस्त्रनिष्प्रातः॥ विजयो ह्येन्द्रियजयस्तद्यत्तपालयेन्महो॥ शो
 चं प्रज्ञा धृतिराक्षं प्रागल्भ्यं धारयिष्यता॥ उत्साहो वाग्मितादा नं मापक्वेव महिष्यता॥ प्रसीद सुचितामैत्रीयागः स
 संकृततताः॥ कुलं शीलं दमश्चेति गुणाः सर्वत्र हेतवः॥ प्रकीर्णविषयारण्ये धावंतं विप्रमार्थिनं॥ जानां कुशो न कु
 र्वति कश्चपि क्रियदंतिता॥ कामक्रोधमत्तया लोभो हर्षो मानो मदस्तथा॥ षड्वर्गमुत्सजेदेन नृसिंस्मृत्के सुखी नृप॥ आ

राम.
२२०

न्वीक्षिर्कीर्त्तयौ वा तदिदं नीतिचार्थिव॥ तदिद्यैस्तक्रियोपेतैश्चित्तये दिनयात्रात्नीतः॥ आन्वीक्षिक्वा सुविज्ञा
 नं धर्माधिमेत्रियी स्त्रितौ॥ आर्थानां चैत्रवात्तानां दंडनीत्या नयायवै॥ अहिंसा सन्तावाणी मधुशोचं दया क्षमा
 वरिणां विंगिनी चैव सामात्यो धर्म उच्यते॥ प्रज्ञां समुग्र स्तीयात् कुपदाचारसंस्थिति॥ वाक्पुनता दयादानं च
 गति लक्ष्यं॥ इति वृत्तं सतां साधुहितं पतुरुषत्रतां॥ आदिमाधिपरीता पञ्चदशो वा विनाशिनी॥ काहिराजा श
 रीराय धर्मयितं समाचरेत्॥ न हि स्वसुखमाछिन्नतपी उये कृपया जनं॥ रूपणः पीड्यमानोपि मय्यनाहंति
 पार्थिवं॥ रुयते मर्हणीयाय स्वजनाय यथां जलिः॥ ततः साधुतरः कार्योऽर्जुना पाशाबाधिना॥ प्रियमेवा
 मिधातमं सत्सु नित्यं विपत्सु च॥ देवास्ते प्रियवक्त्रारः पशवः क्रूरवादिनः॥ आचिरात्तिवृष्टा मां त्माष्ट्रजयेद्दे
 वता सदा॥ देवता वक्रुरुजनं मानयच्च सुहृजने॥ प्रणिपाते न हि गुरुं सतो नृवान चेष्टितैः॥ कुर्वता भिमुस्वानस्यै
 र्देवान् सुकृतकर्मणि॥ सन्नावेन हरेन्मित्रं सन्नमेण च बांधवान्॥ स्त्री नृत्सान् प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरे जने॥
 अनंदायेन रुद्ये पुस्तधर्मपरिपालने॥ रूपणे बुद्धदयालत्वं शत्रुमधुराशिवः॥ प्राणोरद्युपकारित्वं मित्राया य
 मिचारिणो॥ गृहागते परित्वर्गं बुक्त्वा दानं सहिष्यता॥ स्वसमृद्धिश्च शस्त्रे कपरहृदि स्वमत्सरः॥ परोपतापच
 चनमो न व्रतचरेच्छुता॥ बधमिर्वधुसंयोगः स्वजने चतुरस्रताः॥ तस्मै तावुविधा पितृवृत्तं महात्मना॥ ॥ ५

त्वाग्नेयेरामोक्तनीति॥॥॥रामोवाच॥॥स्वाम्यमाद्यश्चराष्ट्रश्च उर्गकेशो बलं स्वकृत॥परस्मरोपकारीदंसप्रांगराज्य
मुच्यते॥राज्यांगानंवरंराष्ट्रंसाधनेपालयेत्सदा॥कुलेशिलंचयःसत्वंदाक्षितंयक्षिप्रकामिकंअविसंवादितास
त्यष्टदसेवाकृतमता॥देवसंपन्नताबुद्धिस्तुप्रपरिस्वारिता॥रात्रुसामंनुभावेचतद्वचस्किताः॥दीर्घदक्षि
मुसाहगुचितास्थूललक्षिताविनीततामाधोश्चनपतेक्षुणः॥प्रख्यातबंधमक्रूरंलोकसंग्राहिणंमुचिं॥कु
र्वतिनहिताकांक्षीपरिवारंमहीपति॥वाग्मीप्रगल्भःस्मृतिमानदशोबलवान्वसी॥नेत्रांडस्यचनिपुणा
कृतशिल्पःसुकुद्रहःपरमियोगप्रसहसर्वदुष्टप्रतिक्रियाः॥परीछिद्रांधवेशीचसंधिविग्रहतत्ववित॥
दृढमंत्रप्रचारश्चदेशकालविभागवित॥अदानासम्पगंधानांविनयोक्ताचपात्रवित॥क्रोधलोभतथा
मोहहस्तचापलवर्जितं॥परोपतापपेशूत्यःसात्सर्पेष्पनितामिगः॥दृष्टोपदेशसंपन्नःशक्रोमधुरद
र्शनः॥गुणानुरागस्थितिमानानुसम्पगुणास्मृताः॥कुलीनाश्चयःशूराःगुणवैतो नुरागणः॥दंडनी
तेःप्रयोक्तारःसविवास्तुर्महीपतेः॥सुरग्राहोजनपदःकुलशीलकृत्वावितः॥वाग्मीप्रगल्भचक्षुष्मान्
बुद्ध्यादीप्रतिपत्तिमान्॥स्तंभचापलहीनश्चमित्रःकेशसहस्रचिः॥सत्यसत्वधृतिस्तेय्यःप्रभावोरोग्य
संयुताः॥कृतशिल्पश्चदक्षश्चमजावात्सरयोवितः॥दृढमक्रिरकताचिवैराणांसचिवोभवेत्॥स्मृतिस्तत्पर

तोर्धेषुविताकज्ञाननिश्चयः॥दृढतामंत्रगुप्तिश्चमंत्रिसम्पगूप्रवर्तिता॥त्रयाचदंडमीयांचक्रशालस्यातपु
रोहितः॥अथर्वविदविहीतंकुर्यात्सिक्तिकौष्टिकं॥साधुतेषाममत्मानातद्विद्यैःसहबुद्धिमान्॥चक्षुष्मताचशाल्यंचपरी
क्षेतगुणत्रयं॥स्वजनेभ्योविजानीयात्कुलंस्नानमवग्रहं॥परिकर्मस्वदाक्षिचविज्ञानंधारयिष्युता॥गुणत्रयमरीक्षे
तप्रागल्भापतितांतथा॥कथायोगेषुबुद्धेर्वाग्मितं सत्यवाधितं॥उत्साहंचप्रभावंचतथाकेशसहिष्णुता॥धृ
तिंचैवानुरागंचस्तेय्यंवायदिलक्षयेत्॥शक्तिंमैत्रीचज्ञोचंचजानीयाद्यवहारतः॥संवासिभ्योबलंसत्वमारोग्यं
शीलमेवच॥अवस्थतामचापलंवेराणांचाप्रकीर्तनं॥प्रत्यक्षतोविजानीयात्तद्वतांभद्रतामपि॥फलानुमेयासर्व
त्रपुरोक्षगुणवृत्तयः॥संस्माकरवतीपुण्याखनिद्रव्यसमन्विता॥गोहिताभूविसजिलापुण्योर्जुनयदैर्घ्यता॥र
स्यासकंजरतरावारिस्त्वलयथान्विताः॥अदेवमातृकाचेतिशस्मतेभूविभूतये॥शूद्रकारुवणिप्रायोमहा
रंभरुषीबला॥सानुरागेविप्रदेषीपीडाकररसःपृथु॥नानादेशसमाकीर्णधार्मिकःपशुमान्बली॥इह
जनपदःशस्तोमुख्यसनिनायकः॥पृथुसीमंमहारवातमुच्यप्रकारगोपुरं॥पुरंसमावशाछैलसरित्सहव
नाश्रयं॥जडवधामधुधनववर्गकालसहंमहता॥तदकंपावर्तंवाक्ष्विर्त्तनंमैरवंभिदु॥इक्षितंद्रव्यसंपृष्पि
त्रैपैतामहोवत्सःसंहतोदत्तचेतनः॥विख्यातपौरुषोजन्यकुशलकुलैर्दत्तः॥नानाप्रहरणोपेतोननासत्वविश

रदः॥ नानाबोधसमाकर्षणानावाजिह्वयदिपः॥ प्रवासायासुदुःखेषु युद्धेषु चरुतश्मः॥ अर्द्धधः क्षः प्रियः प्रा
 योदंडोदंडवतीमतः॥ योगविज्ञानसत्वाद्यं महापंकं प्रियंवदं॥ आपतिक्षममदैधं मित्रं कर्तुं तिसंक्रुलं॥ दूरा
 देवामिगमनेम्यरायहिदयानुगा॥ वाकसकृत्यप्रदानांचतिविधो मित्रसंग्रहः॥ धर्मकामार्थसंयोगो मित्रान्वि
 विधं फला॥ अरसंततत्र संबंधं तथा वंशक्रमागतं॥ रक्षितं यस्मिन्नेत्यश्चमंत्रं ज्ञेयं चतुर्विधं॥ मित्रेयुणा सम्यता
 याः समानसुखदुःखता॥ वक्षेत्तु जीविनां तस्मिन् चूर्णं सेवितं नृपतिं॥ सदक्ष भद्रताया द्यं क्षांतिः केशसमाहितः
 संतोषशीलस्वच्छाहोमं ज्यन्तु जीवितं॥ यथा कालमुपासीति राजानं सेवको न यात्॥ परस्त्वनगमं क्रीयंसी
 त्यत्वं मत्सरं त्यजेत्॥ विरुत्य कथं नृपत्योक्त्या धायापसासह॥ यत्वं वर्मचर्ममं च न वनत्रुः प्रकाशयेत्॥
 रक्तावृत्तिसमीहेतविरक्तं ससृजेन्नुपा॥ आकार्म्यं प्रतिशोधश्च कार्म्ये चापि प्रवर्तनं॥ संख्येयादिति स ह्यत्वं
 धुमित्रानुजीविनां॥ अजीयः सर्वसत्त्वानां राजा पक्रं न वद्वेत्॥ अपहारेषु चाष्टानसौ धनं च वददीत च॥ कृपा
 वशो मसं मंत्रान् ध्या सर्वकर्मभु॥ स्वयि वणिघयो वगंश्चेतु कुंजरबंधनां॥ रव्याकः रधनादानं शूत्यानां च
 निवेशनं॥ अष्टवर्गनिमं राजा साधुराज्ञो नुपालयेत्॥ आयुक्तकेमश्चोरेत्यः परेभ्यो नाजवद्वन्नात्॥ पृथिवीपति
 लोनावप्रजानां पंचधाभयं॥ आवेक्षेत्तयं काले चाददीत करं नृपः॥ अमंतरं शरीरं स्वदातुं नाष्टं च लक्षयेत्॥

राम.

२३२

आयुक्तकेमश्चोरेत्यः परेभ्यो नाजवद्वन्नात्॥ पृथिवीपतिलोनावप्रजानां पंचधाभयं॥ आवेक्षेत्तयं काले चाददीत क
 रं नृपः॥ अमंतरं शरीरं स्वदातुं नाष्टं च लक्षयेत्॥ हृष्यंस्तदंडयेद्वाक्षां संरक्षेच्च विषादितः॥ स्त्रियपुत्राश्च शत्रुभ्यो विश्व
 सेल्लकदाचन॥ ॥ इत्यादिमहापुराणे आग्नेये राजधर्मः॥ राजा उवाच॥ ॥ मंडलं विंशत्येभ्यः सुरभ्यं राजा दशरा
 जिकं॥ अरिमित्रमरेमित्रमित्रमित्रमतः परं॥ तथारिमित्रमित्रं च विजिगीषोपुरः स्मृताः॥ पार्श्विग्राहः स्मृतश्चात्
 दाक्रंदंतदन्तरं॥ आसाराधनयोश्चैव विजिगीषोपुरः स्मृताः॥ पार्श्विग्राहः स्मृतश्चात् दाक्रंदंतदन्तरं॥ आ
 साराधनयोश्चैव विजिगीषोमो नृस्यनेत्रं॥ अनुग्रहे शंहतयोर्निग्रहे अस्तयोः प्रभुः॥ मंडलादहरेतेषामुदासी
 नो बलाधिकः॥ अनुग्रहे संग्रहे च हतानां च वसे प्रभुः॥ संधिं च विग्रहं यानमासनादिव दामिते॥ बलवद्विग्रहीते
 न संधिं कुर्यात्तु वायच॥ कपाल उपकारश्च संतान सफुतस्तथा॥ उपत्यासः प्रतीकारा संयोगः पुरुषोत्तरोऽह
 दृतरात्रिदिष्टाद्यापिष उपग्रहः॥ परिग्रहस्तयोश्चिन्नस्तथा च पररक्षणं॥ स्कंधोपनेपसत्त्वैश्च सुधयः षोडश
 स्मृताः॥ परस्पर उपकारश्च मैत्रः संबंधकस्तथा॥ उपहारश्च चत्वारस्तेषु सुरमाश्च संधयः॥ बालो वृद्धो दीर्घ
 योगस्तथा बंधु बहिष्कृतः॥ भीरुको नीरुज नको बुलुंजनस्तथा विरक्तमरुतिश्चैव विषयेषु विरक्तिमान्॥ अने
 कचित्तमत्र श्वदेव ब्राह्मणनिंदकः॥ दैवो पहतकश्चैव देवचित्तक एव च॥ दुर्भिक्षमस नोपेतो बलमसन संकुलः॥

व्यो

व्य

अदेशस्तोबहुविधुरमुक्ताकालेनयश्चतु॥ सत्यधर्मवहतश्चविंशतिः पुरुषाश्चमी॥ एते संधिनः कर्त्तव्यविगल्लीयातुके
 वले॥ परस्परपकारेण पुंसां नृवतिविग्रहः॥ आत्मानोऽप्युदयाकांक्षीपीड्यमानः परेण वा॥ देशकालबलोपेतप्रार
 मेतेहविग्रहं॥ राज्यस्वीत्स्वानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च॥ अवहारो मदीमानः पीडावैषयिकी तथा॥ ज्ञाना
 यशस्ति धर्माणां विद्यातो देवमेव च॥ मित्रार्थश्चायमासश्च तथा वै धुविनाशनं॥ भूतान् नृग्रहविच्छेदतथा मंजु
 नृषणं॥ एकार्यमिनिवेशितमिति विग्रहयोनयः॥ साधत्वं वा नृजं स्वीयं वाजीतमपराधजं॥ वैरं पंचविधं प्रोक्तं
 धनैः प्रशमनयेत्॥ किंचित्फलं निःफलं वा संदिधफलमेव च॥ तदा त्वेदोषजननमायत्यां चैव निःफलं॥ अपश्चाच्च
 दाते च दुषसंजननं तथा॥ अपरिज्ञातवीर्येण परेण स्तोभितोऽपि वा॥ परार्थं स्वीरिनिमित्तं च दीर्घकालं विजैः सह॥
 अकालदेवपुत्रेन वलोद्धृतमखेन च॥ तदा हि फलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितां॥ आपत्यं लसंयुक्तं तदो देतिष्ण
 ला तथा॥ इतीमेषोऽष्टविधं नृकर्पादेव विग्रहं॥ तदा दायति संयुक्तं कर्मराजा सदा चरेत्॥ तद्वत्पुष्टबलं बर्द्ध
 लीयाद्विपरीक्षकं॥ मित्रमाकंद आसारो यदा स्पृष्ट भक्तयः॥ परश्च विपरीतश्च तदा विग्रहमाचरेत्॥ विग्रह
 संघायतया संभ्रया प्रसजतः॥ उपेक्षयानानि पुण्ये र्या नं पंचविधं स्मृतं॥ परस्परसमार्थविघाताद्
 ईनस्मृतं॥ अरेश्च विजिगीषोश्च पानवत्ये च धास्मृतं॥ बलिनोर्दिशातो मध्ये वा चात्मानं समर्पयेत्॥ देधीनावे

राम.

२३३

नतिष्टे तकाकाक्षिवदनक्षिता॥ उन्नयोरपि संपाते सेवेत बलवन्नरं॥ यदा वा वपिने छेतां संश्लेषजातसंविदौ॥ तदे
 पस्येति छत्रं मधिकं वासयं ब्रजेत्॥ उच्छिद्यमानो बलिना॥ विरूपाय प्रतिक्रियः॥ क्रूलो हतं सत्यसार्थमासेवे
 तव लोक्तं॥ तद्दर्शनी पस्तिकतानित्यं तज्जावनाविता॥ तत्कारितप्रश्रयिता वृत्तं संश्रयिणः स्मृतः॥ इत्या
 ग्मेयेषां दुराण्य॥ राम उवाच॥ प्रभो वो महसंश्लेषा मंत्रशक्तिः प्रशस्यते॥ प्रभावोऽहमा नृकावोजितो देवपुरो
 धसा॥ मंत्रयेते ह कार्याणि नाना तैर्त्तविषयिता॥ अशक्परे नृवृत्तीनां रुतकेशाहतो फलं॥ अविज्ञातसविता
 नं विज्ञातसच निश्चयः॥ अन्धैः पश्यन्ते ह छेदनं शोषदर्शनं॥ सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः॥
 विपत्रेषु पतीकारपंचांगे मंत्रं श्रूयते॥ मनः प्रसादः श्रद्धा च तथा कारणपादवं॥ सहायो संनृपश्च कर्मणां सिद्धि
 लक्षणं॥ मदः प्रसादकामश्च स्वयं लपितानि च॥ भिन्दति मंत्रप्रच्छन्ना कामिन्यो वशातास्तथा॥ प्रगल्भः स्म
 तिमान् वाग्मी शस्त्रेशस्त्रे च निश्चितः॥ अस्मत्कर्म नृपतेर्हितो नृवितुमर्हति॥ निःसर्पमितीर्थं च तथा शासनं
 रकः॥ सामं ध्यात्वा हतो हीनो हितस्तु विविधः स्मृतः॥ नाविज्ञातः पुरं शत्रो प्रविशेन्न च संपदी॥ कालमीक्ष्ये तकार्य
 र्थमनुज्ञातश्च निष्पतेत्॥ छिद्रं च शत्रो जानीयात्कीर्णमित्रं बलानि च॥ राजा परागो जानीयात् दृष्टिवक्त्रविचेष्टितैः॥
 कृपाचितुर्विधं स्तोत्रं पक्षयोरुन्नयोरपि॥ तपस्विभ्यं जनोपेतैः सुचरैः सह सवसेत्॥ चरमकाशो हतस्मादप्रकाश

अरोदिधा॥ वणिक्कृषीवलोतिवद्भीमिधुकायासकास्वराः॥ पाशादचित्सलिलं विफलेनृतचेरिते॥ प्रकृतियम
नयत्स्यानुसमीक्ष्यसमुत्तते॥ अनयाद्यस्यनश्रेयस्तस्मान्नुद्यसनेस्मृतं॥ ऊताशनोजलं योधिदुर्भिक्षं मरुतं पा
इतिपंचविधं देवं वसनं मानुषं परं॥ दैवः पुरुषकारेण शंत्वा च प्रशमनयेत्॥ उतापितेन नीत्या च मानुषं व्यसनं
हरेत्॥ मंत्रो मंत्रफलावाप्तिः कार्यनिशानमापति॥ आयमयो दंडनीतिरमित्रः प्रतिषेधनं॥ व्यसनस्य प्रतीकारो रा
जाराजाभिरक्षणं॥ इत्यमाद्यस्य कर्मदं हन्ति समसना न्वितः॥ हिरण्यधात्यवस्त्राणि वाहनं प्रभया भवेत्॥ तथा
मेव निचपो हन्ति समसनात्॥ प्रजाः॥ प्रजानामापदि स्थानं रक्षणं कोषदंडयोः पौराद्यास्योपकृवं त्रिसंश्रया ये
हडर्दिनं॥ तस्मीषु च जनत्राणं मित्रा मित्रपरिग्रहः॥ सामंतादिहरं दंडं नश्ये तु व्यसनाच्च तत्॥ मृत्यानां भरणं दा
नप्रजामित्रपरिग्रहः॥ धर्मकामादिभेदश्च दुर्गसंस्कारभूषणं॥ कोषं तु व्यसनादंतिकोषमूलो हि नृपतिः॥ मित्र
मित्रावलीहेमसाधनं रिपुमर्दनं॥ दूरकायाश्चकारित्वं दंडो नुद्यसमीहरेत्॥ संस्तं नृपतिमित्राणि मित्रान्नाश
यत्यपि॥ नाहौरुपकारित्वं मित्रानुद्यसनादरेत्॥ राजा समसनीहन्ता प्राजकार्याणि यानि च॥ वाग्दंडयोश्च
पारुष्यमंध्रभूषणमेव च॥ पानं स्त्रीमृगया दूतं व्यवसानानि महीपते॥ आलसं स्तब्धतादर्यः प्रमादो वैरकारिता॥ इ
तिष्टव्यिदिष्टश्च सविवक्ष्यसनं स्मृतं॥ अनादृष्टिश्च पीडादिराष्ट्रव्यसनमुच्यते॥ विशीर्णपत्रप्रकारे परिखातमश

स्वता॥ क्षीणपासे न्धनान् दंडं च ईदमसनमुच्यते॥ व्यपीकृतपरिस्थितो हृजितो संचितस्तथा॥ नृपितो हरसंस्तुकोष
वसनमुच्यते॥ उपरुधं परिक्षिप्तममानितविमानितं॥ अजतं माधितं श्रान्तं दूरापानं न वागतं॥ परिक्षीणं परिहृतं
प्रहताग्रहवत्तथा॥ आशानिर्वेदश्च रिपुसन्तुष्टाप्रमेव च॥ कलत्रगन्धिनिक्षिप्तमन्त्रः शाल्यस्तथैव च॥ विछिन्नवी
वधासारंगत्यमूलं तथैव च॥ अस्वाम्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च॥ चप्याक्षिप्राह्मणं च वलयवसनमुच्यते॥ देवो
पपीडितं मित्रं प्रस्तं शत्रुबलेन च॥ कामक्रोधादिसंयुक्तं सुत्साहाद रिभिर्द्रुवेत्॥ अर्थस्य भूषणं क्रोधात्पारुष्यं चात्म
दंडयोः॥ कामजं मृगयानं च व्यसनं पालकं स्त्रियः॥ वाक्पारुष्यं परं लोके युद्धे जनमनर्थकं॥ असिधसाधनं दंडस्त
युक्तेषु वनयेत्तपः॥ उद्धेजयति नृत्तानि दंडपारुष्यनान्तपः॥ मृतास्तु तेषु मानानि दिषतां पत्रिसंश्रयं॥ विदो दृशत्रवसे
श्वविनाशाय न व्रतिते॥ हृष्यस्महृषणां च परिहृषणो महीयसः॥ अर्थस्य नीतितत्त्वज्ञैरर्थभूषणमुच्यते॥ पानात् कार्या
दिनो जानं मृगयातो वितक्षयः॥ जितप्रमाद्यं मृगयां विचरेद्भक्षिते धने॥ धर्माद्यप्राणनाशादिषते स्यात्कलहादिकं॥
कालातिपातो धर्माद्यपीडास्त्रीव्यसनाद्भवेत्॥ प्राणनाशः कार्यकार्याकार्यकार्यविनिश्चयः॥ स्कंधावारनिवेशो
निमित्तज्ञोरिपुं जयेत्॥ स्कंधावारस्य मध्ये नुसकोशं नृपते जहं॥ मोनेनृतं श्रेणि सुहृदि पदं चिकं बलं॥ राजह
र्म्यसमावृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्॥ सैम्येकदेशसन्धः सेनापतिपुरः सरः॥ परिभ्रमेत्तच्छुक्वांश्च मंडलेन वहिनि

श्री॥ वानाश्विकाविजानीयुर्हरसामांतचारिणः॥ निगच्छेत्प्रविशेन्नैव सर्व एवोपलक्षितः॥ सामदानं च भेदश्च दंडोपे
क्षेपं प्रजालकं॥ मायोपायाः सप्त परे निक्षिपत्साधनायतान्॥ चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारानुकीर्तनं॥ मिथः संबंधक
थनं प्रीतिपूर्वंच भाषणं॥ आपाते दर्शने वाचा उवाह मिति चार्पणं॥ जासं प्राप्नोति स गतमाधममध्यमः॥ प्र
तिदानं तथा तस्य गृहीतस्यानुमोदनं॥ प्रमदानमपूर्वंच स्वयंगृहप्रवर्तनं॥ देवस्य प्रतिमोक्षश्च दानं पंचविधं स्म
तं॥ स्नेहरागापनयनं संघर्षोत्सादनं तथा॥ त्रयो भेदश्च भेदज्ञैर्भेदस्तत्रिविधः स्मृतः॥ वधो धहरणं चैव परिके
शस्त्रिधा दमः प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकादिष्टान् प्रकाशतः॥ उद्देजितहतैर्लोकसेवयंश्च प्रशस्यते॥ विषेणो य
निषयो गेह न्याछस्त्रादिनादिषः॥ जातिमात्रादिजालैव हन्यात्सामो त्तमं वशेत॥ दुर्लिप्यन्निवचेतां सिद्धिं साधु
पिबं निव॥ असन्निवाहृतं साम प्रयुजीत प्रियंवचः॥ मिथ्याभिरास्त्रः श्रीकाम आरूप्ये प्रतिमानितः॥ राजदेषां चितिकरश्चा
युसंभावितस्तथा॥ विछलधर्मकामार्थः कुदोमानी विमातितः॥ अकारणात्परित्यक्तं कृतवैरेपि सांत्वितः॥ कृतमक्र
लत्रश्च पूजाहो प्रति पूजितः॥ एतां सुभेदये छत्रोस्त्रिवा विद्यात्सुशंकितान्॥ आगतान् पूजयेत्कामैनीजां प्रशमनं पये
त्॥ सामदृष्टानुसंधानमत्युग्रदर्शनं॥ प्रदानदानपानं च भेदोपायाः प्रकीर्तिताः॥ भित्तं हतं काष्ठमिव धुणजं वै विशी
र्यते॥ त्रिशक्तिर्देशकालाद्यैर्दंडेनास्तनयेदरीत्॥ मैत्री प्रधानं कल्याणं बुद्धिसामानतेन साधयेत्॥ लुब्धं क्षीणं च दा

मेनमिन्नानम्योमशंकया॥दंडस्यदर्शनादुष्टान्पुत्रभ्रातादिमामतः॥दानमेदैश्वर्यसुख्यान्मेधाजनपदातिकान्॥
सामतदं विकान्मेदंजयमपरीक्षकान्॥देवताप्रतिमाशस्त्रेष्टजयोत्तरुतैर्नपः॥पुमानस्त्रीवस्त्रसंवीतोनिशिचाक्षुत
दर्शने॥वैतालोल्लापिशाचानांशिवावांचसरूपकी॥कामतोस्त्रपधारित्वंसस्त्रांमस्मास्त्ववर्षणं॥तमोनिलोमलो
मेघश्रुतिमापाद्यमानुषी॥जघानकीचकंभीमघ्रास्वितःस्त्रीस्वरूपतां॥अन्यायेमसनेयुद्धेप्रवृत्तस्मानिवारणं॥
उपेक्षेपंस्मृताभ्रातोपेक्षितं वहिडंबयो॥मेघाधकारहृडंमिसर्वताक्षुतदर्शनां॥दूरस्थानांचसैन्यानांदर्शनिध्व
जगामिनां॥छिन्नपावितमिन्नानांसंस्तानांसंचदर्शनिं॥इतीशजालेदिषतांभीत्यर्थमुपजायते॥॥इत्यग्निमहा
पुराणेसामादि॥॥रामउवाच॥॥षड्विधंभुवतंयुज्यदेवान्प्राच्यरिपुं ब्रजेत्॥मौनंभूतंश्रेणिमुरुद्विषतादधि
कंवलं॥पूर्वंपूर्वगरीयस्तुबलानांयसनंतया॥षडंडंमंत्रकोषाभ्यांपदात्यश्वरथद्विपैः॥तद्यन्निवनडर्गेषुयत्र
यत्रनयंनवेत्॥सेनापतिसन्नतत्रगच्छेद्गृहीरुतैर्बलैः॥नायकःपुरतोयायात्प्रवीरैर्पुरुषैर्वृतः॥मध्येकलत्रंस्वर्मा
चकोशःफाल्गुबलद्वयं॥पार्श्वयोरुन्नयोरश्वावाजिनांपार्श्वयोरथाः॥रथानांपार्श्वयोर्नागानागानांचादवीबलं॥
पश्चात्सेनापतिःसर्वपुस्तुत्यरुतीस्वयं॥पापात्सन्नवसैन्योद्यैःखिन्नाश्चाश्वयन्सनैः॥पापाद्युह्नेनमहतामकु
रेणपुरीनये॥रथेनेनोद्यतपक्षेणमृग्याचावीरवक्रया॥पश्चद्वयेतुशकटंपार्श्वयोर्वजसंशितं॥सर्वतिसर्वतो

भद्रं न पेयं हं प्रकल्पयेत् ॥ कंदरे शौल गहने निमग्न गवन संकटे ॥ दीर्घां च निपरिश्रान्तं क्षुत्पिपाशाहितक्रमं ॥ आधिप
 त्तं क्षमरकपीडितं दक्षविदुतं ॥ पंकजामंगलस्फुल्लं व्यस्तं युजी कृतं यथि ॥ प्रसुप्तं नोजनमग्रमृमिष्टमसुखितं ॥ वै
 राग्निजयतत्र संवृष्टिवातसमाहतं ॥ इत्यादौ सुचमं रक्षेत् परसैन्यं च घातयेत् ॥ विशिष्टौ देशकालाभ्यां भिन्ना
 रिमरुतिर्वली ॥ कुर्यात्त्रिकाशयुद्धं हि कूटयुद्धं विपर्यये ॥ तेष्ववस्कंधकालेषु परं हन्यात्समाकुले ॥ अमृमिष्टं सु
 म्रियेष्टः प्रभुमोचोपजायते ॥ प्रकृतिप्रगृह्यारिष्टं पार्श्वे वर्तनचरादिभिः ॥ हन्यात्प्रवीरपुरुषं नंगदनादिकर्षणैः
 पुरस्ताद्दर्शनं दत्वा तल्लक्षरुतनिश्चयात् ॥ हन्यात्प्रश्वात्प्रवीरेण बलेनोत्पद्यवेगिना ॥ पश्चाद्वासं कुलीरुत्स
 हन्याच्छरेण पूर्वतः ॥ ताभ्यां पार्श्वभिघातौ तु व्याख्यातौ कूटयोधने ॥ पुरस्ताद्विशमदेशोपश्चाद्हन्यात्तु वेगवान् ॥
 पुरुषश्चात्रुविषमेण वमेव त्रुपार्श्वयोः ॥ प्रयमं यो धयित्वा तु दृष्ट्वा मित्रादवी बलैः ॥ श्रोत्रं मन्त्रं निराकंदह न्यादश्वा
 तवाहनः ॥ दृष्ट्वा मित्रबलैर्वीरिभिरंदत्वा प्रयत्नवान् ॥ जितामित्येव विश्वस्तं हन्यान्मेवं यथाश्रयः ॥ स्कंधावारयु
 ग्रामसस्यसात्वप्रजादिषु ॥ विल्लाभ्यन्तं परानीकमप्रमत्ते विनाशयेत् ॥ अथवा सोमहासंतल्लक्षं मार्गविधना
 त् ॥ अवस्कंदनया प्राप्तिप्रजाश्रवरुतश्रमं ॥ दिवा सुप्तं समाहन्यात्निद्राया कुलसैनिकं ॥ निमिषि विस्त्रकं व्य
 संसुप्तं नागैर्विबुद्धपाणिभिः ॥ प्रयाणपूर्वपाणित्वेन उगप्रवेशनं ॥ अग्निनागामनेदनिकानां मेदनं

भिन्नसंग्रहः ॥ विभीषिकाद्वारघातं कोपवक्षेन कर्मच ॥ अभिन्ना मेदने भिन्नसंधानैरयकर्मवौ ॥ वनदिग्मात्रविच
 योर्वीरिधीसाररक्षणं ॥ अनुपालीयशरणेशीघ्रकार्योपपादनं ॥ दीनानुशरणं घातः कीटीनां जघनस्य च ॥ अश्वक
 र्माययत्नेन सर्वदोशस्वधारणं ॥ शिरीषस्य च मार्गदेशो धनं विष्टिकर्मच ॥ सस्त्रलस्त्राणुवल्मीकदृक्षगुल्मपक
 टकं ॥ सायसारपदातीनां भिन्नाभिर्विषमागता ॥ स्वल्पदृक्षोपलाक्षिप्रलंघनीयनगास्त्रिरा ॥ निःशर्कराविपकी
 चसापसाराचवाजिभूः ॥ निःस्त्राणुवृक्षकेदारारथमृमिरकर्हमा ॥ मर्दनीयतरुक्षेद्यत्रतामिः पंकवर्जिता ॥ विद्
 रागम्य शौलाचविषमागजमेदिनी ॥ उरस्यादीनि भिन्नानि प्रतिगृह्णन् बलानिह ॥ प्रतिग्राह इति स्यात्तोरजकार्यं त्रिः
 क्षमा ॥ तेन शून्यलुयोद्धः सभिन्न इव लक्ष्यते ॥ जयार्थं निचयुध्येत मतिमानप्रतिग्रहः ॥ यत्र राजा तत्र कोशको
 षाधीनाहिराजता ॥ यो धेनुस्तुततो दद्यात्किं हि दातुं न युज्यते ॥ प्रयत्नलक्ष्यराजघाते तद्वदंते मुताईने ॥ सैन्यपति
 वधे तद्वदद्यादस्मादिमर्दने ॥ तथा वासलुपुधेरनपत्यापुरथदंतिनः ॥ रथानवेदयत्वा दोषा यामनिवृत्तने अं
 करेन युध्येत्संकरः स कुलावहः ॥ महासंकुलपुद्गेषु संश्रये रत्नमंतं गजं ॥ अश्वस्यप्रतियोकारो न वेयुपुरुष
 स्वयः ॥ इति कन्यास्त्रयश्चाश्वाविधेयाः कुंजरस्तु ॥ पादसोपातवेयुश्च पुरुषादशपंचव ॥ विधानमिति नागस्य वि
 हीतस्य नूनस्य च ॥ अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्याणवादिनाः ॥ तथा नीकस्परं ध्रुपंचधातुं प्रवक्ष्यते ॥ इत्यनी

कविनागेनस्त्रापयेद्यहसंपदः॥उरस्यकक्षयक्षंसुकल्यानेतान्प्रचक्षते॥उरकौक्षौचपक्षौचमध्यं प्रष्टुप्रतिग्रहः॥
 कोटिचमृहशास्त्रज्ञैःसंज्ञां गोमृहउच्यते॥उरस्यकक्षयक्षस्तुमृहोयं प्रतिग्रहः॥गुरोरेषचक्रस्यकक्षोभ्योपरि
 वर्जितैः॥तिष्ठेयुसेनापतयसुवीरैरुपैर्लताः॥अनेदेनचयुद्धेनरंध्रक्षेपुपरस्परं॥मध्यमृहेकर्मशौन्यसुद्धरस्य
 जघन्यतः॥मुद्धिनायकप्राणहन्तेतदनायकं॥उरसिस्त्रापयेन्नागान्प्रचंडान्कक्षयोरथानह॥हयोस्वपक्ष
 योमृहोमध्यमेदीप्रकीर्तितः॥मध्यदेशेहयानीकंरपानीकंरुक्क्षयो॥पक्षयोश्चगजादीनामृहेतुनिदयस्मृतः॥
 रथस्त्रोनेहयान्घातपदातीक्ष्णयाश्रये॥रथानावेतुहिरदानमृहेसर्वत्रदापयेत्॥यथादंडवाहुत्समावधःसंभ्र
 कीर्तितः॥मंडलासहतोमोगोदंडस्तेवक्रवाश्रयः॥तिष्ठेयुस्त्रिमुदंडस्यमोगोत्तामृत्रिणवच॥मंडलसर्वतोदृति
 एषगृह्णिरसंहतः॥प्रदेशोमातृकोसहस्रापस्ततःकक्षिरेवच॥प्रतिषश्चाप्रतिषश्चेनोविजयसंजयौ॥विश
 लोविजयश्चूचिणावर्जचमृमे॥सुपास्योवपवश्चैवदंडमेदाश्चदुर्जयाः॥अतिक्रान्तमतिक्रान्तकक्षोभ्योऽपक्ष
 क्षतः॥अतिक्रान्तसुपक्षोभ्योजयोत्तदिपर्ययः॥पक्षोरक्षैरतिक्रान्तप्रविशेयोविपर्ययः॥नृणापक्षोधनुःपक्षो
 द्विस्त्रिणोदंडउर्ध्वगः॥द्विगुणायुगमतिक्रान्तःपक्षोभ्योस्वविपर्ययः॥द्विचतुर्थदंडस्येतेज्यालक्षणतःक्रमात्॥
 गोमृत्रिकहिंसचारीशुक्लरोमकरस्तथा॥मोगमेदाःसमाख्यातास्तथापरिष्करद्वकः॥दंडपक्षौपुरोगम्यश

राम
२२७

कटस्तद्विपर्यये॥मकरोम्यतिकीर्त्तश्चशेषं कुंजरवाजिभिः॥मंडलमृहनेदौतुसर्वतोमंडजयौ॥अशरीकोदि
 तीयस्तुप्रथमसर्वतोमुखः॥अर्धचंद्रकउकारोवज्राभेदास्तुसंहतेः॥तथाकृकटदृष्टीचक्राकपादीचगोधिकाः॥
 त्रिचतुःपंचसैन्यानां जेयाश्चाकारभेदतः॥दंडस्यसुसप्तदर्शमृहाद्यौमंडलस्यच॥असंघातसपटपंचभोगासैवतु
 संगरे॥पक्षादीनमयैकेनहत्वाशेषेपरिक्षिपेत्॥उरसाकाशमाहात्मकोटिभ्योपरिवेष्टयेत्॥परेकोटीसमाक्रमपक्षा
 भ्यामप्रतिग्रहं॥कोटिभ्योजघनंरुमात्उरसाचमपीडयेत्॥यतःकक्षयितोभिलंयतश्चात्मेरधिष्ठितं ततश्चारिव
 लंहन्यादात्मनश्चोपहृहयेत्॥सरेद्विगुणसारेणफलुसारेणकल्पयेत्॥संहतं च गजानीकैः प्रचंडं दारयेत्कुले
 स्पात्कक्षपक्षोरक्षैः॥श्ववर्तमानस्तुदंडकः॥तत्रप्रयोगोदंडस्यस्नानंतुर्येणदृश्यते॥००००॥संघातसमापक्षोभ्यो
 मतिक्रान्तःप्रदारकः॥०००॥मवेत्तपक्षकक्षान्यामतिक्रान्तहरःस्मृतः॥०००॥कक्षोभ्योचप्रतिक्रान्तमृहोमत्यःस्म
 तोयथा॥००॥कक्षपक्षावरस्ताप्योरम्येक्रान्तश्चखादकः॥००००००॥दोदंडौवज्रयःप्रोक्तौमृहोरिषुविहारणः॥
 ००००॥उर्जयश्चतुर्वलयःशत्रोर्वलयविमर्दनः॥००००॥क्षपक्षोरसैर्भोगोविषमपरिवर्जयेत्॥००००॥सर्वसारि
 गोमृत्रिकासकटःसकटाकृतिः॥०००॥विपर्ययोमरःप्रोक्तःसर्वशत्रुविमर्दनः॥००००॥स्पात्कक्षपक्षोर
 सस्यानोभेकीभावमुमंडलं॥०००॥चक्रपद्मादयोभेदमंडलस्यभेदकः॥००००००॥एकक्षसर्वतोभेदोऽपक्षोरः॥००००००॥

क

जोगातक्षकारयेत्॥ अर्धचलो नाम रूपकाः॥ यद्वा यथा सुखं कायं शिष्टं वलवर्धनाः॥॥ अग्निरुवाच॥ रामस्तु
 रावणं हत्वा त्रयोधा त्वा प्रवान विज॥ रामो कनीसं जितं हतवान् लक्ष्मणपुरा॥॥ इत्याग्ने महापुराणे रामो कुरा
 जनीतिः॥ अग्निरुवाच॥॥ रामो क्रातुमयानीति स्त्रीणां राजन् वदे॥ लक्ष्मणं यत्समुद्रेण गर्गयोक्तं यथापुरा॥
 राम उवाच॥॥ प्रस्थानं लक्ष्मणं वक्ष्ये स्त्रीणां चैव शुभाशुभं॥ एकधिको दिशुः कश्चिद्विगं नीरस्तथैव च॥ त्रिविकस्त्रिप्र
 संवत्स्रि त्रिमासि॥॥ त्रिकालं तत्सुव्रतः॥ पुरुषः स्यात्स्व लक्ष्मणो विपुलस्तथा त्रिषु॥ चतुर्विंशं तथा यश्चत
 र्यैव चतुःसमः॥ चतुर्विंशं चतुर्दश चतुःसुखस्तथैव च॥ चतुर्गंधश्चतुर्दश स्वः सुखदीर्घश्चतुर्दश चतुः॥ दशपद्मो द
 शचक्रश्चतुर्दश परिमंडलः॥ चतुर्दश समं दं द्योऽङ्गो धर्मस्तथैव च॥ धर्मार्थकामसंस्तौ धर्मार्थकामाधिको मतः॥
 तारकाभ्यां विमानो वशुक्तादंशो दिशुः कः॥ गं नीरं शं नीरानिः शत्रुं चैकं शत्रुं स्यात्॥ अतभूयादक्षो तैमंगलाचा
 रयुक्ता॥ शोचंस्वहीतु कार्पण्यमतपो यश्च सौर्यता॥ विविकस्त्रिप्रलक्ष्मणो रूपोऽनुज यो नरः॥ दिग्धेशजाति
 वर्गश्च तेजराप समाश्रिया॥ आप्नोति यस्त्रि कर्मापी विवली मामरस्वमौ॥ उदरे वलयस्त्रिप्रो ननं त्रिपिनत तत्पुण्य
 देवतानां द्विजानां च गुरुणां प्रणतश्च यः॥ धर्मार्थकामकालं तत्स्विकालं जीविधीयते॥ उरो लाटं वक्रं च विविस्त्रिस्त्रिस्त्रि
 लेखवान्॥ दौमाणी दौ तथा पादौ सुज उवदिभिर्धतौ॥ अङ्गुल्यो हृदयं पृष्ठं कटिशस्त्रिचतुःसमं॥ पङ्कजं गुणशोधं चतु

राम
२२६

किक्षः प्रमाणतः॥ दंशश्च उग्रदंशश्च तः तद्वदामिते॥ नेत्रे तरो भ्रुवोश्च श्रुः रुक्ता केशास्तथैव च॥ नाशायो वदने
 धेदे कक्षयोर्बधुगंधकः॥ रुक्मं लिंगं तथा शिवाजं धेसा देद रुक्मकः॥ सुस्मो रपुनि पर्वणि न स्व केशादि जलवः॥
 हस्तु नेत्रे ललाटे च नासा दीर्घास्तु नांतरं॥ वक्षः कक्षौः नखानां शो नतं वक्रं कटिका॥ जान्वोरुर्वोश्च पृष्ठं च शो दो क
 रणाशयो॥ नेत्रे नाशपुटो कर्णौ मेढ्रा मधुखे नल॥ त्रिजो सुता च नेत्रे तु हस्तपादौ तथा नखा॥ शिखं प्रवक्रं शस्ते प
 द्या भागसदेहिनां॥ प्राणिपादमुखं ग्रीवाश्रवणे हृदयः शिरः॥ ललाटमुदरं पृष्ठं चतुः पृष्ठिता दिशां॥ संप्रसारितं
 मस्येह मध्यमां च श्रुपातु कं॥ उच्छयेण समं पश्यत्युग्रो धपरिमंडलः॥ पौदौ गुल्फौ स्फिचौ पांशोषणौ पचवक्षणौ॥
 ऊचौ कर्णौ च संसिद्धौ जंघे हस्तौ तथा क्षिणी॥ चतुर्दश समं दं द्योऽङ्गो धर्मस्तथैव च॥ विद्या चतुर्दश धर्मक्षेत्रे
 युः षोडशात्यकः॥ रुक्षश्चिरतं गात्रमसुभं सा सुवर्जितं॥ दुर्गंधिपरीतं च उल्लसद्दृष्ट्वा प्रसन्नयाः॥ धर्मस्य मधुरावाणी
 गतिर्मन्त्रेन संनिभा॥ एवं कुप न वरो म नये रक्षात्स रुक्म रुत॥॥ इत्याग्ने ये पुरुष लक्षणं॥॥ समुद्र उवाच॥॥ संनास्त्रि
 गुरुसंबं गीमतु लाजं गगामिनी॥ गुरुं रुजधनायां च मंतरा वास लेक्षणा॥ स्वनीलके सीतत्वङ्गी विलोमा गीमनो ह
 राः॥ समं नृमिस्त्रि शो पादौ संहतौ च तथा सुरौ॥ नाभिः प्रदक्षिणावर्ता गत्यं मण्डपप्रवत॥ गुल्फौ निरुदौ मध्येन
 नाभिरं गुप्ता लिका॥ जठरे न प्रलंबं च रोमा रुक्षान् शोभनाः॥ लक्ष्मण वक्षानदीनां स्नानसदा कलहप्रिया॥ नलो

चुपानुर्नाषाश्चानादेवादिपूजका॥ गंडैर्मध्यकपुष्पाभैर्लक्षिरानानलोमशा॥ नसंहतमुकुटिलापतिप्राणापतिप्रि
या॥ अलक्षणापिलक्षणापेत्राकारस्तोयणाः॥ चवंकनिष्टिकायस्यानसुशोभन्त्युरेवसा॥ ॥ इत्याग्नेयेस्त्रील
क्षणं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ चमरोरुक्कदंजोस्मश्रुंराजः प्रशस्यते॥ हसयच्चर्चिरचितंमयूरस्यशुकस्यच॥ यज्ञैर्वधि
बलाकायानकायमिश्रापक्षकैः॥ चतुरस्रब्राह्मणस्यद्वेतराजश्चशुक्लकं॥ त्रिचतुःपंचषट्सप्तअष्टवर्गश्चदंडकः
महासनेक्षीरवृक्षैः पंचाशदंगुणोद्युयैः॥ विस्तारेणसिंहस्तंस्यात्सुवर्णाद्यैश्चचित्रिता॥ धेनुत्रयं प्रमलोहं हृद्
दाकदिजोत्रमं॥ त्वप्रमंततीयंचैवशं वैमं प्रालवस्तथा॥ दारुचापप्रमाणं तु श्रेष्ठं हस्तचतुष्टयं॥ तदेवसमं ह
ननुप्रोक्तं मध्यकनीयसि॥ सुष्टिग्राहनिमित्रानिमध्ये प्रव्याणिकारयेत्॥ स्वल्पकोटिस्त्ववाष्टं गंगाद्वं लोहम
पीदिजा॥ कामिनीभ्रूलताकाराकोटिकायसुसंयता॥ पृथग्वाविप्रमिश्रं वा होलशाईं नुकारयेत्॥ शाईं स्त्रि
मुचितं कार्यं रुक्मचित्रविभूषितं॥ स्फंकुंडलं स्फटिकं तंच सच्छिद्रं च नशस्यते॥ सुवर्णरजतं ताम्रं हृद्वापो ध
नुषस्ततः॥ माहिषं शरभं शाईं रौहिषं वा धनुः स्मृतं॥ चंदनं चेलनेसालं धावतं ककुभं तरुः॥ शृंगश्चैव धनुर्व
शोभतेः शरदिघृतैः॥ पूजयेत्तु धनुः खड्गमत्रैस्त्रैलोक्यमोहनैः॥ अयमश्वाथवंशस्य शरस्यार्थशरश्चतः॥ रा
जवीहेमवर्ष्मास्त्रायुः श्लिष्टाः सुपत्रका॥ रुक्मपुंखाः स्वप्नवर्तैर्तैलघौताः सुवर्णकाः॥ पात्राणामनिवेकादौ

राम.

२२९

यजेद्वाणधनुर्मुखान्॥ सपत्राकास्त्रसंग्राहः बाणासंवत्सरानृपाः॥ ब्रह्मावै मेरुसिखरे खड्गं गंगातटे यजेत्॥ लोह
दैत्यं सदृशं विप्रं यज्ञे तु विंशतयत्॥ तस्य चिंतयतो मध्ये पुरुषो नृबलो महान्॥ ववंदे जंचतं देवाश्च द्युनंदं तु हवि
ताः॥ तस्मान्नुनंदकः खड्गो देवोक्तो हरिरग्रहीत्॥ तं जग्राह गले देवो विशोको शोः सोऽयं पृथक्॥ खड्गो नीलोरत्नमुष्टि
स्तुतो भूतशतबाहुकः॥ दैत्यसगदया देवान् प्रावयामास वैरिणो॥ विष्णुनारदश्च छिन्नानि दैत्यगत्राणि भूतलोप
तितानि तु सम्यग्गतं तंदकस्य चतानि हि॥ लोहभूतानि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिर्वचं॥ ददौ पवित्रसंगं ते त्रायुध
यनवेद्भुविः॥ हरिप्रसादाद्भूयपि विना विघ्नं हरिप्रभु॥ पूजयामास यज्ञेन वक्ष्ये यो खड्गलक्षणं॥ खड्गो खड्गज्जात
येदर्शनीयस्तु ते स्मृताः॥ कामच्छिदस्त्वर्षिकास्पृष्टाः शूर्यारिकोत्तराः॥ तिकाछेदसहावर्गस्त्रिकास्पाश्चाद्दे
वराजाः॥ शंताईमं युवानां तु श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितं॥ तदं मध्यमं ज्ञेयं ततो हीनं न धारयेत्॥ दीर्घं स्वमधुरं शृंगं
सखड्गस्य सन्नमं॥ किं किणी सदृशं यस्य धारणं श्रेष्ठं मुच्यते॥ खड्गपद्मयशोखाग्रो मंडलाग्रस्य सस्यते॥ करवी
रदलाग्रातो घृतगंधो विपत्रधुः॥ समं जलं स्त्राः शस्यं ते ब्रह्मा खड्गे शुलिङ्गवत्॥ काकोलूकसवर्ष्मा वि
षमास्तेन शोभनाः॥ खड्गेन पश्येद्ददं तच्छिरो न स्पृशेदंशं॥ मूलं जातिं न कथयेत् निश्चिक्क्य न्नाशीर्षके॥ ॥ इ
त्याग्नेये लक्षणानि॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्यमिदं नृपैः॥ वज्रं रत्नं तं रत्नं पद्मरागं च मोक्षिकं॥

हा

इन्द्रनीलमहानीलं वैदूर्यं गंधमस्यकं॥ चंद्रकांतं सूर्यकांतं स्फटिकं पुलकंतं यथा॥ कर्केतं पुष्परागं तथा ज्योति
रसं धिपं॥ स्फुटिकं वारुणं चैवं तथा राजमयं शुभं॥ सौगंधिकं तथा गंजं शखं ब्रह्ममयं तथा॥ गोमेदं रुधिराक्षं च त
थानक्षत्रातकं विजु॥ धूलीमरकं चैवं त्रुत्तर्यकं शीसमेव च॥ पीसुप्रवालकं चैव गिरिकं विजोत्रम॥ धुजङ्गममणि
श्चैव तथा वज्रमणिश्च॥ दिदिनं च तथा पित्रं भ्रामरां च तथा त्यलं॥ सुवाप्रतिवक्षानिरत्नानि श्रीजयादिकै॥
अनुप्रचुतं वैमल्यं स्वसंस्तान्त्वमेव च॥ संधाप्यनैव धार्यास्तुनिः प्रभामलिना तथा॥ खंडाः शशकरा ये च प्र
संवज्रधारणं॥ अंजस्तरतियं वज्रमनेयं विमलं वयेत॥ षट्कोणं शक्रचापानं लघुचाकनिभं शुभं॥ शुकपत्रवि
भुः सिग्धः कार्त्तिकमान् विमलस्तथा॥ स्वर्णचूर्णनिभैः सक्षमैर्मर्मरकृच्च विंदुभिः॥ स्फुटिकजाः पुष्परागारागवत्रो
तिनिर्मलाः॥ जातरं द्रुमवती ह ऊरुविंदुसमुद्रवाः॥ सौगंधिकास्तु काषायास्तु फलास्तु श्रुतिजाः॥ विमलास्ते
श्च उरुशये वंशखोद्रवा सुने॥ रागदत्तनवाश्चास्पाकुंभश्च करमप्यजाः॥ वैष्णवा गनवाः कोशमौक्तिकं मेघजं वरं
वृक्षं स्तुतास्वास्तं महत्वं मौक्तिके गुणाः॥ इन्द्रनीलं सुभं क्षीरे राजते प्राजते स्मितं॥ मंजयेत्सुप्रभावेन तममूल्यं
विनिर्दिशेत्॥ नीलरक्तं तु वैदूर्यं श्रेष्ठं हारादिकं भवेत्॥॥ इत्याद्ये परत्नपरीक्षा॥॥ अग्निरुवाच॥॥ वास्तुलक्ष्यं प्रव
क्ष्यामि विप्रादीनां च भूरिदं॥ श्वेतारक्ता तथा पीता रुक्म्या चैव सथाक्रमं॥ घृतरक्ता तु माद्यानां गंधा च रसतश्च भूः॥

राम.

२३०

मधुराचकषाया च अस्ताम्पोष रसाक्रमात्॥ ऊर्ध्वशरैस्तथा कामं हृविभियचि संश्रिता॥ प्राच्यविप्रोश्च निःशला
जातपूर्वतु कल्पयेत्॥ चतुःषष्टिपदं रुतामप्येव चतुष्पदं॥ प्रोक्तो विष्णुर्गृहस्वामी कथितस्तुतथार्पमाः॥ दक्षि
णेन विषसांश्च मित्रपश्चिमतस्तथा॥ उग्रहीधरश्चैष अत्राय वनो च वक्रिगे॥ सावित्रश्चैष विजिता जयेन्नो नैर्बुधौ
रुद्राधा च नायये पूर्वदौ कोशवा त्वहिः॥ महेंद्रश्च नविः सत्यो नृशः पूर्वेय दक्षिणे॥ गृहक्षतोपमधृतौ गंधर्वश्चा
र्थवारुणे॥ पुष्पदंतौ सुराश्चैव वरुणोपक्षेण च॥ सौम्ये भद्राटसौम्यौ च अदितिर्धनदस्तथा॥ नागकरग्रहश्चैरो अ
शौदिशि दिशि स्मृताः॥ आद्यं तीतुतयो द्वौ प्रोक्ता वभ्रुहेश्वरौ॥ पृथ्व्यः प्रथमो देवो द्वितीयश्च करग्रहः॥ महें
द्ररविसस्याश्च भृशो यगगनस्तथा॥ पवनः पूर्वतश्चैव ते त्ररीक्षधनेश्वरौ॥ अग्नेये चाप्यनैर्कृत्ये मृगसुग्रीवकौ
सुरौ॥ रीगालु अश्वायमे दक्षिणे पुष्पवित्रदौ॥ गृहक्षतोपमद्वौ गंधर्वौ मृगपैतकः॥ आर्षदौ वारिसुग्रीवौ पुष्पदन्तौ
सुरोजलं॥ पक्ष्मारोगश्च गोषश्च उत्तरे नागराजकः॥ मुरयो भद्राटश्च शिरो अदितिश्च कुबेरकः॥ मागो ज्ञाताशः श्रेष्ठो
वैश्वक्रस्यो चैव पूर्वतः॥ दक्षे गृहक्षतः पुष्पत्राप्ये सुग्रीव उत्तमः॥ पुष्पदन्तो ह्यदग्धरि नक्षत्राटः पुष्पदन्तकः॥ शि
लेष्टकादिवित्यासं मंत्रैः प्रार्थ्य सुराश्चरेत्॥ नदे नंदाय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह जपेत्तार्गवदाया दे प्रजानां ज
यमाहवा॥ सुभगे सुव्रते भद्रे संपूर्णगिरसः सदा॥ नंदे कल्पयदाया दे ऊरुनद्रासनं मम॥ सर्वबीजसमायुक्ते सर्व

रत्नौषधैरुते॥ रुचिरेतदं देवावशिष्टे रम्यतामिह॥ प्रजापतिस्तु ते देवि चतुरस्त्रे महीपते॥ सुवर्गेषु व्रते न देहं
 कारपिरम्पतां॥ पूजिते परमाचार्ये हेतुमान्यो रत्नकृतौ॥ तव नृत्तिकरे देवि गृहे नार्गविरम्पतां॥ अयं गेवा गतेष्ट
 से मुने रंगिरसः सुते॥ इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिशंकारयाम्यहं॥ देशसामिपुरस्वामि गृहस्वामि परिरग्रहे॥ मनुष्यधन
 हस्तं च पशुवृद्धिं करिं शुभं॥ गृहप्रवेशे पितृयाशिलायां संसमाचरेत्॥ उत्तरेण समः पक्षो वदप्राकस्याह्नादितः
 उत्तस्ववर्षः याम्येन पश्चिमोत्तमोत्तरे मः॥ वामनागे तद्योधानं कुर्यादिसृष्टे शुभं॥ सायं प्रातः स्वधर्मं तं शीतका
 लेदिना तरे॥ वर्षारित्रेषु वः शोषे सेक्यारौ पिता क्रमात्॥ विडंगघृतसंयुक्तान् सेचयेच्छीतवारिणाः॥ फलनाशे
 कलत्वे श्वमा सैर्मुजैस्तिलैर्यवैः॥ घृतशर्तिपयः सेकं फलपुष्पाय सर्वदा॥ मन्त्र्यो न सानुसेकेन वृद्धिर्न वति साकिनः
 आविकाजशवच्चूर्णं तिलानि च॥ गोमोक्षमुदकं चेतिसप्तरात्रं निधाययेत्॥ अस्मेकं सर्ववृक्षाणां फलपुष्पादिह
 दिदं॥ मसोदके नशीते न आम्नाणां सेकहस्यते॥ प्रशस्तं चाप्यशौकानां कामिनीपादताडनं॥ खर्जरनारिकेलोद
 लवणाजिर्विवर्द्धनं॥ विडंगं मत्स्यमांसाजिसर्वेषां दोहदं शुभं॥ इत्याग्रे ये वास्त्रादि॥ अग्निरुवाच॥ पुष्पेषु
 पूजनादिषु सर्वकार्येषु सिद्धिदः॥ मालतीमध्विका मूषीपादलाकरवीरकं॥ पारंतिरति युक्तश्च कर्षिकारः कु
 प्रकस्तगरो नीपो वाणो ववरकैतकीः॥ आशोकस्तिलकः पुंदरजापि सानुमाल्यलनः॥ विलपत्रं समीपत्रं जंग

पुष्पं तु ग्राह्यतु॥ तुलसीकालतुलसीपत्रं वा सकमर्चने॥ कितकीपत्रपुष्पं च परस्कोसलादिकं॥ नार्कनीलमनुकं का
 नीष्टजने गिरिमल्लिका॥ कोटजं शाल्मली पुष्पं कंटकारी नवं नहि॥ घृतप्रसेनविष्टोश्च स्नाने सोक्तिरिष्टकलो॥ आद
 केन न्वराजी स्याद्यतक्षारैर्विंजते॥ इत्याग्निमहापुराणे पुष्पादिष्टजाफलं॥ अग्निरुवाच॥ चतुष्पादं धनुर्व
 दं वदोपंचविधं दिजं रथनागाश्च पत्नीनां यो धाम्ना॥ श्रित्य कीर्तितं॥ वक्रयुक्तं पालियुक्तं युक्तं संधारितं तथा॥ अ
 युक्तं क्राऊयुक्तं च पञ्चततप्रकीर्तितं॥ नक्षत्रास्त्रसंज्ञादि विविधं परिकीर्तितं॥ कृत्स्नाया विनेदेन भूयो विविधमु
 च्यते॥ क्षेपणीया च पत्राद्यैः पत्रयुक्तं प्रकीर्तितं॥ शिलातोमारपत्राद्यैः पाणियुक्तं प्रकीर्तितं॥ युक्तं संधारितं ते
 यं प्रासाद्य मपियद्भवेदि॥ खगादिकमयुक्तं च निपुणं विज्ञातयुक्तं॥ कर्पूषोण्या निपात्राण्यो जूभिः छदितं श्रमः
 धनुः श्रेष्ठानियुक्तानि प्रासमध्यानि तानि च॥ तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यावरानि च॥ धनुर्वेदे गुरुर्विप्रोक्तो
 वर्णद्वयस्य च॥ पुष्पाधिकारं शूद्रस्य स्वपचायादि शि क्षयाः॥ दशस्त्रैः शंकरैराशाकार्ययुक्तं सहायता॥ अंगुष्ठ
 गुल्फात्पार्श्वे च शिशासुः सहिता यदि॥ दृष्टं समपदं स्नानमेतच्छ्रवणतस्तथा॥ बाह्यां गुलिस्त्रितौ पादौ सव्यजा
 नुवलावुजौ॥ त्रिवितरयत्रास्नानमेतद्वैराखमुच्यते॥ असंपत्कारुतिसमेहश्चेते यत्र जानुनी॥ चतुर्वितस्त्रिविधि
 नेतदेतन्मंडलं स्मृतं॥ हलाकृतिसंयत्तव्यजानुरुदक्षिणम्॥ वितस्त्रः पंचविस्तारो तदा लीदं प्रकीर्तितं॥ एत

देवविपर्ययसंप्रत्यालीढमिति स्मृतं ॥ तिर्यग्जातो भवेदामोदक्षिणोऽपि न वेदनुः ॥ गुल्फौ पार्श्वस्थिता चैवं स्थितौ पंचाय
लांतरौ ॥ स्तान्नेजाते भवेदेतद्वा दशाङ्गुलमायत ॥ रुज्जानु भवेदामोदक्षिणः सुप्रसारितः ॥ अथ वा दक्षिणं जानु
ऊर्ध्वं भवति निश्चलं ॥ दंडापतौ भवेदेष वरणः सहजात्मना ॥ एवं विकटमुद्दिष्टं द्विहस्तोत्रमायतं ॥ जातु निदिगुणे स्थाता
मुत्तानौ चरणानुभौ ॥ अनेन विधियोगेन संपुटं परिकीर्तितं ॥ किंचिद्विचित्रितौ पादौ समदंडायतौ स्थितौ ॥ दृष्टमे
व यथात्मायं षोडशाङ्गुलमायतं ॥ स्वस्तिकेनात्र ऊर्ध्वं त्रिप्रणामं प्रथमं विजः ॥ कार्मुकं गृह्यवा मेन वामे दक्षिण
केन तु ॥ वैशाखे यदि धाजाते स्थितौ वाप्यथ वापते ॥ गुणात्रनुततः कृत्वा कार्मुके प्रेय कार्मुकः ॥ अथः कोटिबुधनु
षः फलं देशं तु पविणः ॥ वैशाखे स्थापयित्वा स्तनपित्वा तथैव च ॥ जुजास्यामंत्रमु प्राप्नोति प्रकोष्टांशुं शुभं व्रतं ॥
यस्य बाणं धनुः श्रेष्ठं प्रत्यं देशे च मंत्रिणः ॥ वित्या सो धनुः पश्येद्वा दशाङ्गुलमंत्रधं ॥ क्षपावशिष्टकर्तृमो नाति
हीनो न वाधिपः ॥ निवेश्य कार्मुकताम्रानितं ज्येष्ठमरणं करं ॥ गक्षिपे दक्षिणं तं हस्तं तरेणाक्षिकर्ष्यो ॥ पूर्वेषु
मुष्टिना ग्राह्यं स्तनाग्रे दक्षिणे शरः ॥ हरणं तु ततः कृत्वा शीघ्रं पूर्वप्रसारयेत् ॥ नाते धरा नैव वाक्षं घानोर्ध्वकाना
धकात्तथा ॥ न च ऊर्ध्वान वीक्ष्य रान वलानानि वेष्टिता ॥ ममास्त्वयि गुणोपेता पूर्वदिं उभिव स्थिताः ॥ द्यादयित्वा त
तो लक्षं पूर्वेषु पादौ न मुष्टिना ॥ उरसा नृत्वि तोयत्वा त्रिकोणविनतः स्थितः ॥ यस्मांगो निश्चलः श्रीवीमपूरावेतम

स्तकः ॥ जलाटनामा वक्राङ्गा ऊर्यारिभ्यः संभवेत् ॥ अत्र रत्नं गुलं जेयं विबुधं स्थाप्य कस्मिन् ॥ प्रथमं तं गुलं विद्यात् द्वि
तीयं गुलं स्मृतं ॥ तृतीयं गुलं मुद्दिष्टमापतं विबुधं शयोः ॥ गृहीत्वा मापकं युक्ता त्रज्ज्या द्रुष्टुं केन तु ॥ अत्र ना
मपातं ग्राह्यं तृतीयं मपाथिवा ॥ तव दाक्षिण्ये देगाया वक्ष्ये स्वरितः ॥ एवं धेविं सुपक्रम्य मोक्तुं विधातुं स्वर्गं ॥
दृष्टिमुद्दिष्टं तक्षं मित्या बाणेन सुव्रता ॥ उक्ता नुपथि मंहस्तं क्षेपत् देगेन प्रवृत्तः ॥ एतदुत्ते दमिच्छंति तात मु
दित्वा विजः ॥ ऊर्ध्वं रितं दधः कार्प्यमा रुष्यत्र धनुष्यतः ॥ उक्तं विषुक्तके कार्प्यं मक्षिणं शसमध्यमः ॥ ज्येष्ठं प्र
वृत्तं विजेय धनुष्यस्त्रविशारदः ॥ ज्येष्ठस्तु स्नापको जेयो भवेद्वा दशमुष्टयः ॥ एका दशतथा मध्यः कनीयान्द
शमुष्टयः ॥ चतुर्हस्तं धनुः श्रेष्ठं त्रयः सार्धं नुमध्यमं ॥ कनीयस्तु त्रयः प्रोक्तं नित्यमेव पुदातिनः ॥ अथै रथे गजे
ज्येष्ठे तदेव परिकीर्तितं ॥ ॥ इति मिपुराणे धनुर्वेदे ॥ ॥ अथिरुवाच ॥ ॥ दणपित्रं विजः कृत्वा ततो मां सैर्गतायु
षा ॥ सुनिधैतं धनुः कृत्वा यज्ञमौ विधानवित ॥ ततो बाणं समागृह्य दंसितः सुसमाहितः ॥ नृणां मासाद्य बध्नी
यात्तदं कक्षाश्च दक्षिणां ॥ विलक्षं मपित धाय तत्रैवैव सुसंस्थितं ॥ ततः समुद्धरेद्बाणं नृणां दक्षिण पाणि नृ ॥
तेनैव सहितं मध्यं शरं संगृह्य पापिवेत् ॥ वामहस्तेन वेक क्ष्य धनुः सस्मात्समुद्धरेत् ॥ अविषण्मभिर्नृत्वा गुणे
पुंस्त्वे निवेद्या येत् ॥ संपीड्य सिंहकर्णेन पुंस्त्वेनापि समेहदा ॥ वामकर्णोऽपि विस्त्वं च फलं वामस्य धारयेत् ॥ वत्स

मध्यमयातत्रवामोऽङ्गुल्यवधारयेत्॥ मनोजक्षगंतं कृत्वा सुदिनावाविधानवित्॥ दक्षिणे गोत्रजावेतु कृत्वा वर्णम
 निमोक्षयेत्॥ ललाटपुटसंस्नानं दंडवत्क्षेपेन शये॥ आरुह्य ताडयेत्तत्र चंक्रं षोडशांगुलं॥ मुक्तावाणं वतः प
 श्चादुत्तराशिकसदा तथा॥ निगृहीयामध्यमयोततोऽङ्गुल्यपुनः पुनः॥ अक्षिजक्षक्षिपेत्तूणाञ्चतुरश्रं च दक्षिणं॥
 चतुरश्रं च दक्षिणं॥ चतुरश्रं गतं वेधमस्य सेनादितस्त्विति॥ तस्मादनंतरं क्षणपरावृत्तगतं चयत्॥ निमुमुसत्सर्वे ध्यं
 च त्र्यस्य सेत्सि प्रकंवरः॥ बध्यस्नानं यथैतेषु सप्तपुटकाङ्गुलं॥ हस्तावायरातैश्चित्रैस्तर्जयेदुत्तरैरपि॥ तस्मिन्नेध
 गतो विप्रश्च भ्योदद संज्ञये॥ द्विविधेऽङ्करे विद्वेन तथा वित्रुङ्करे॥ ननु नम्रं च त्रिंशद्विधे प्रकीर्तितं॥ तस्मिन्
 उङ्करमुद्दिष्टं वेधमर्ह्युगतं चयत्॥ लंभकापनमध्ये तु वित्रुङ्करसंज्ञके॥ एवं वेधगणं कृत्वा दक्षिणे नेतरेण
 च॥ आरोहेत्प्रपञ्चं वीरं जितलक्षस्तो नरः॥ एष एव विधिः प्रोक्तस्तत्र दृष्टं प्रयोक्तृभिः॥ अधिकं भ्रमणं तस्य
 तस्मादिद्यात्मकीर्तितं॥ लक्षं संयोजयेत्तत्र पत्तिपत्रगतं दृढं॥ भ्रातुं प्रचलितं चैव स्मिरं यच्च न वेदति॥ समन्तात्तज
 येद्विद्या छेदयेद्युष्मिन्नेव हि॥ कर्मयोगविधानज्ञो ताचैवं विधिमाचरेत् मनसा च सुपादृष्टा योगशिक्षुपसंज्ञपेत्॥
 इत्यग्निपुराणे धनुर्वेदे॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ जितहस्तो जितमतिर्जित उर्गजसाधकः॥ निपतो सिद्धिमासा घत
 तो वाहनमारुहेत्॥ देशहस्तो नावयाशो दत्तः करमुखस्तथा॥ गणकार्यसिद्ध्यर्थं भ्राता सुधकर्मणा॥ अ

राम.

२३३

सिंघां सुहृदानां च सुकृतं परिचरेत्॥ तथा त्रिंशत्संघाशं बुधकृत्यत्सुवर्तितं॥ कर्तव्यं शिक्षकैस्तस्य स्नानं कक्षासु वै
 तदा॥ वामहस्तेन संगृह्य दक्षिणेनोदरे ततः॥ कुंडलस्याकृतिं कृत्वा मास्येकं मस्तकी परि॥ क्षिपेत्तूणमपेत्तूणं पु
 रुषे धर्मवेष्टिते॥ चरिते च सुते चैव तथा प्रव्रजितेषु च॥ समायोगविधिं कृत्वा प्रयुजीत सुसिद्धितं॥ विजित्वा बुधया
 न्यायं ततो बंधनमाचरेत्॥ कद्यावध्याततः षड्वामपश्चवलं विधे॥ दत्तिं विगृह्य मानेन निष्कर्षे दक्षिणे नतु॥ ष
 डंगुलपवीणा हंसप्रहस्तसमुत्थितं॥ त्रयोध्यायाः शलाकाश्च धर्माणि विविधानि च॥ अर्धहस्ते समे चैव तिष्ठ
 गृह्णमिधस्तथा॥ कोपयेद्विधिना येन तथा त्वंगदतया शृणु॥ तत्र धर्मा विनशां गंस्वापयित्वा नरदृढं॥ विषेपदा
 पल्लवुडं दक्षिणां गुत्य कारकं॥ उदस्य घातयेद्यस्मिन्नागस्तेन शिरो दृढं॥ उभाभ्यामर्थहस्ताभ्यां कृत्यत्सु निपा
 तने॥ अंक्रुशेन ततः कृत्यान्निवसिद्धिः प्रकीर्तिताः॥ वाहनं प्रमकरणं प्रकाराब्धपुरातनः॥ ॥ अग्निरुवाच॥
 भ्रातृसु भ्रातृमा विदुमा सुतं विदुतं स्मृतं॥ सम्यत रासुदीरां च त्रयेन घातमथाकुले॥ उद्धृतं गवष्टं च नमदक्षि
 णमेव च॥ अत्यलक्षितविस्फोटो करालेऽहं मिखौ॥ विकरात्त निपातौ च विजीषणजयानकौ॥ समग्रावृत्तौ
 यांगपादापादचारिजाः॥ प्रत्यालीढमया लीढं वराहचुलितं तथा॥ इति द्वात्रिंशतो ज्ञेयाः खड्गधर्मविधौ रणे॥
 पराव्रतसु पादुतं गृहीतं लघुसंज्ञितं॥ उद्धेक्षितं मयक्षिप्तं संधारितविधारितं॥ त्रयेन घातं जग्रात्तं ग्राह्यात्तं

तथैव च ॥ एवमेकादशविधा ज्ञेयादीनां विधारणा ॥ रुज्जायतं विशालश्च तिर्यस्वामिनमेव च ॥ पंचकर्मविनिर्दि
 रं मत्सं प्रागे महात्मनिः ॥ छेदनं जेदनं घातं नमनं गमनं तथा ॥ विकर्तनं कर्तनं च वक्रं कर्ममेव च ॥ आस्यः
 क्षेदनी जेदस्त्रा सो नोत्र लिनस्तथा ॥ शूलकर्मनुजानी हि पंचमाद्यां तसंक्षितं ॥ छिद्यं घातं जुजा घातं पार्श्वे घातं
 द्विजोत्रमा ॥ रुजुप छेद्यमापातं तोमरस्य प्रकीर्तितं ॥ अदंतं विप्रगोमृत्तं तत्र च कमलां च तां ॥ ततोर्धगात्रनमि
 तं वामदक्षिणमेव च ॥ आहतं च परावृत्तं पादोद्धृतं मवधुतं ॥ हंसमार्गं विमार्गं च गदाकर्म प्रकीर्तितं ॥ करालम
 वद्यातं च देशाय त्रयमेव च ॥ क्षिप्रस्तस्त्रितं शून्ययागास्तस्य विनिर्दिशेत् ॥ ताडनं छेदनं विप्रतपाचूर्णं तमेव च ॥
 सुहृत्स्य तु कर्मणि तथा तपनघातनं ॥ संघातमर्थविक्रांतं गोविसर्गं सुध्रुवं ॥ भिदिपालस्य कर्मणि लघुज
 स्य विज्ञाप्य ॥ अन्यं मध्यं परावृत्तं निर्देशात् द्विजोत्रमानं त्रजस्यैतां निकर्माणि परिशस्य च तान्यपि ॥ तरणा छे
 दनं घातो जेदनं रक्षणं यथा ॥ रुघाण कर्मनिर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ नासनं रक्षणं घातो बलोत्तरणमाप
 तं ॥ क्षयणी कर्मनिर्दिष्टं यत्र कर्मैतदेव तु ॥ सत्यागमवदेशं च वराहोद्धृतं कंतथा ॥ हस्तावहस्तपालीनमेकह
 स्तावहस्तके ॥ घेहस्तबाहुपादोचकटिरेचितको घते ॥ उरोललाटघाते च जुजाविधमनत्रथा ॥ करोद्धृतं विमा
 ने च पादाहतिविपादिकं ॥ गात्रसंक्षेपणं कर्तं तथा गात्रविपर्ययं ॥ उर्ध्वमिहारं घातं च गोमृत्तं सवदक्षिणे ॥ पा

दपंतारकं गंडं कवरीबंधं आकुलं ॥ तिर्यग्बंधमपामार्गं नीमवे शंसुदर्शनि ॥ सिंहाक्रांतं गजाक्रांतं गर्दनाक्रांतमेव
 च ॥ गदाकर्मणि जानीयात्त्रियुद्धस्यार्थकर्म च ॥ आकर्षणं विकर्षणं बाहुना मनमेव च ॥ ग्रीवाविपरिवर्तनं च दृष्टं
 गंसुदारुणं ॥ पायासनविपर्ययो यश्चुमारमजाविकं ॥ पादप्रहारमास्फोटं कटिरेवितकत्रथा ॥ गात्राक्षेपं स्कंधग
 तं महीव्याजनमेव च ॥ उत्तरोललाटघातं च विस्पष्टकरणं तथा ॥ उद्धृतमवधृतं च तिर्यग्मार्गगतस्तथा ॥ गजस्कंध
 मवक्षेपं मवाड्युरवकमेव च ॥ देवमार्गमधोमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ पृष्टिघातमवक्षेपो वसुधाहरणं नृधोघा ॥
 जनुबंधं जुजाबंधं गात्रबंधं सुदारुणं ॥ विस्त्रष्टं सोदरं सुन्नं जुजावष्टितमेव च ॥ संत्रक्षै संपुगे जाव्यं सशस्त्रै र्गजा
 दिभिः ॥ वरांगं शवरोचोमो एको ग्रीवागतोपरः ॥ स्कंदागाहो च धनुर्कोधौ च खड्गधुरौ गजे ॥ रथे रथे गजे वापि तुरंगा
 णां त्रयं न वेत् ॥ धातुकाणां च संप्रोक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ धन्विनोरक्षणा पथि धर्मिणं नृनियोजयेत् ॥ अमंत्रैः शस्त्र
 मभ्यस्पर्शस्त्रै लोक्मोहनी ॥ यो युद्धे याति स जयेवरी तं पालयेद्भुवं ॥ ॥ अग्निपुराणे धनुर्वेदः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
 अवहारप्रवक्ष्यामि नयानयविवेकं सचतुष्पाच्चतुस्त्रानंचित्रः साधनमुच्यते ॥ धनुर्हेतुश्चतुर्ध्वयपीचतुकारिवकी
 र्त्तितं ॥ अष्टं शो दशपदः शतशारवस्तथैव च ॥ त्रियोनिधुप्रियोगश्च द्विदशे द्विगतिस्तथा ॥ धर्मश्च व्यवहारश्च चरि
 त्रं राजसासनं ॥ चतुष्पाद्यवहाराणां सुतरः पूर्वसाधकः ॥ तत्र संवेष्टितो धर्मो व्यवहारस्तु साक्षिषु ॥ चरित्रं संग्रहेषु सं

राजायातुशसनो॥सामाद्युपायसाधत्वाचतुःसाधनउच्यते॥चतुष्पामाश्रमाणांचरक्षचतुर्हितः॥कत्ररिसाक्षि
 ष्मश्वैवसभ्यान्नाजानमेवच॥प्रातिपादादगोपस्याचतुर्वर्षिततःस्मृतः॥धर्मस्मार्थस्ययशसौलोकपंकेसथैव
 चतुर्णकिरणादेवचतुष्करीप्रकीर्तितः॥राजासपुरुषःसत्याःशास्त्रगंशकलेखकौ॥हिरण्यअग्निरुदकमशं
 समुदाहृतः॥कामाक्रोधाचलोभाच्चत्रिभ्योयन्मात्रवर्तते॥त्रियोनिकीर्णतेनेत्रयोमेतद्विवादरुत॥अभियो
 गमुविज्ञेयाशंकांतत्त्वानियोगतः॥शंकांसद्भिस्तुसंसर्गत्रिचोदादिदर्शनात्॥पक्षध्यामिसंबंधादिधरिस
 मुदाहृतः॥पूर्ववादस्तयोपक्षपतिपक्षस्त्वनंतरः॥भूतछलानुसारित्वादिगतिःसमुदाहृतः॥कृणंदेयमदेयंवापे
 नयत्रयथाचरेत्॥दानग्रहणधर्मश्चरूणादानमितिस्मृतं॥सद्रव्यंचत्रविश्रंतात्रिक्षिप्तेश्चविसंगिता॥निसिप्रेने
 मतचोक्तंभवहारपदंबुधैः॥वणिकप्रतयोयत्रकर्मसंनयकुर्वते॥तत्संभूयसमुत्थानंभवहारपरंविदुः॥इत्वा
 द्रव्यमसम्पत्तःपुनरादातुमिच्छति॥दत्ताप्रदानिकंनमतद्विवादपदंस्मृतं॥अभ्युपेत्यचभ्रूषायात्रानुप्रति
 पंचते॥अभ्रूषाभ्युपेत्येतद्विवादपदमुच्यते॥क्रीत्वामूल्येनयःपण्यंकेतानवाक्रम्येते॥क्रीत्वामूल्येनयः
 पुण्यंदुःक्रीतंमन्यतेक्रयं॥पाण्डनैगमादीनांस्त्वितिःसमयउच्यते॥समयस्यानयाकर्मतद्विवादपदंस्मृतं॥से
 तुकेदारमर्यादा॥विरुष्टारुहनिश्चया॥क्षेत्राविकारेयत्रस्तुविवादःक्षेत्रजतुसः॥वैवाहिकोविधिस्त्रीणांयत्र

पुंसांचकीर्तितो॥स्त्रीपुंसयोगसंज्ञंनुतद्विवादपदंस्मृतं॥विभागोयस्ययोगस्यपुत्रैयस्तुप्रकल्प्यते॥दापनागमिति
 प्रोक्तंविवादेपदमुच्यते॥दशजातिकुजादीनामाक्रोशब्दंगसंयुतं॥यद्वचप्रतिलापंचवाक्कारुषंनउच्यते॥परमात्रेषुभि
 क्रोहोहस्तपादासुरादिभिः॥अग्नादिभिस्तापद्यातैर्दंडपारुष्यमुच्यते॥अक्षवभ्रालाकाद्यैर्देवनैर्दूतमुच्यते॥पञ्चक्रीडा
 वयोभिश्चप्राणिघृतंसमाकृत्यः॥प्रकीर्णकःपुनर्ज्ञेयोभवहारोनिराश्रयः॥राज्ञामाज्ञामतीघातसत्कर्मकिरणंतेतथा
 अवहारोष्टादशकएषांभेदोर्थवैशतं॥क्रियानेदान्मनुष्याणांशतशाखोनिगद्यते॥अवहारान्तपःपरपेतज्ञानिवि
 प्रेरकोपनः॥शत्रुमित्रसमाःसभ्यांचलोभाःश्रुतिवेदिनः॥अपरयताकार्यवशात्सत्यैर्विप्रलियोजयेत्॥रागहोनाश्रया
 कापिस्मृत्यपेतादिकारिणः॥सत्याएयकएथादंडाविवादादिगुणंदमे॥स्मृत्याचारव्यपेतेनमार्गेणादर्भितःपरैः॥आवे
 द्यतिचेन्नाज्ञेयवहारपदंहितत्॥प्रत्यर्पितोयतोलेखंयथावेदितमर्थिनाः॥समामासतद्विहितामजात्यादिसिद्धि
 तं॥श्रुतेवत्सोत्तरंलेखंएवविदकसन्निधौ॥ततोर्थालेखेयेत्सत्यःप्रतिज्ञातार्थसाधनं॥तस्मिंदौसिद्धिमाप्नोतिविप्र
 तमतोन्यथा॥चतुष्पाद्यवहारोयंविवादेपूर्वदशितः॥अभियोगमतिस्तीर्यनैतंप्रत्याभियोजयेत्॥अभियुक्तंच
 नात्येननोक्तंविप्रकृतिंनयेत्॥कुर्यात्सत्यभियोगंतुकलहेसाइसेषुषुच॥उभयोःप्रतिभूत्यात्यःसमर्थःकार्यनि
 श्रये॥भार्गवेनावितोदयाधनंराजेनुतत्समं॥भिय्याभियोगीद्विगुणमभियोगाद्यनंवहेत्॥साहसस्नेयपारुष्य

शोभिसायाद्यपेक्षिया॥ विचारयेत्सद्यएवकाजोत्पन्नञ्जयास्मृतः॥ देशदेशांतरं याति घृतकर्णपरिलीडितं॥ ललाटेऽसि
द्यतं चास्पृशस्वैवमेव च॥ स्वभावादिभूतिगच्छेन्ननोवाकायकर्मभिः॥ अभियोगे यवासाध्वेवागृहः परिकीर्तितः॥
सदिग्धार्थस्वतंत्रोयः साधयेद्यच्च निष्पते॥ न चारुतो वदेत्किंविदीनो दर्पश्च सस्मृतः॥ साविष्ट्रनयतः सत्यसाक्षि
णः पूर्ववादिनः॥ पूर्वपक्षे चरीरुते न वस्तुतरवादिनः॥ सपणश्चेदिवादः स्यात्तत्राहीनं तदापयेत्॥ दंडं च सपणं चै
व निधने धनमेव च॥ छले निरस्य भूतेन व्यवहारार्थयेन्नपः॥ भूतमप्यनुदत्यस्तं हीयते महो वरतः॥ मिदुते लिखितो ने
क्रमेकादेशविभावितः॥ दाम्प्यः सर्वान्पेणार्थं निग्राह्या तनिवेदितः॥ स्मृतोर्विरोधेन्याये सुबलवान्यवाहारतः॥ अयं
शास्त्रं तु बलवत्तु धर्मशास्त्रमिति स्थितिः॥ प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितः॥ एषा सत्यतमाना वेदि व्याच्यत
प्रमुच्यते॥ सर्वेष्वेव विवादेशु बलवत्तु तत्रात्रिया॥ आधो प्रतिग्रहे कीर्तेष्वर्वातु बलवत्तरा॥ पश्यतो ब्रुवतो भूमे हानि
त्रिंशमिवापि की॥ परेषां भुक्तेमानाया धनस्य दशवार्षिकी॥ आविसीमोपनिक्षेपजले उवाच धनैस्त्रिता॥ तथोपनि
धिराजस्त्रिंशोत्रियाणां धनैरपि॥ आध्यादीनो निहन्तरि धनिने दापयेद्वनं॥ दंडं च तत्समं राज्ञे शत्रुपक्षे क्षमयापि वा॥
आगमोपधिको भोगादिना पूर्वक्रमागतान्॥ आगमोपि बलान्ते व भुक्तिस्तोकापि यत्र नो॥ आगमेन विशुद्धेन भोगो
याति प्रमाणतां॥ अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्येनाधिगच्छति॥ आगमस्तु रूतो येन सोमियुक्तस्तु मुहुरेत॥ न तं सुतस्त

सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी॥ योनियुक्तः परेतं स्पृशस्मरिक्तास्तु मुहुरेत॥ न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विना कं॥ वलोप
विधिना वृत्तिव्यवहारान्निवर्तयेत्॥ स्त्रीनक्रमंतरागारबहिः शत्रुरुतांस्तथा॥ मत्तोन्मत्तात्रयसनिवालभीतप्रयोजि
तः॥ असंबद्धरुतश्चैव व्यवहारो न सिध्यति॥ प्रणष्टा विगतं देयं न पेण निधने धनं॥ विनावयेन्न चेत्त्रिंशैः ससमेदं
उमहति॥ देयं चौरहते प्रमं राज्ञे जातु पदस्य यतु॥ अशीति भागो वृद्धोः सान्नासिमासि संबंधके॥ वर्णक्रमाच्छतं द्वि
चतुः पंचकमस्य या॥ संततिस्तु पसुस्त्रीणोरसस्याष्टगुणा परा॥ वस्त्रधन्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्विगुणा तथा॥ या
मोत्ररात्रुद्वराकं सा सुप्रादपि विंशति॥ दधुर्वास्त्रिंशतां द्विंशं सर्वसुजातिषु॥ प्रपन्नसाधयन्नर्थं न वाच्यो न
प्रतिर्नवेत्॥ साधमानो न पंगच्छे दंडो दाप्येत्तद्वनं॥ अनेन विधिना राजो व्यवहारो न सिध्यति॥ इत्यग्निपुरा
णे व्यवहारो॥ अग्निरु०॥ गृहीतार्थं क्रमादा यो धनिना मध्यमर्षिकः॥ दत्तावु ब्राह्मणायै व न पतेत्सदनंतरं
राजा धर्मतिको दाप्यः साधिका दशकं शतं॥ पंचकं वारिंशतं दाम्प्यः प्राप्ताद्युत्तममर्षिकः॥ हीनजातिं परि
क्षीणमृणार्थं कर्मकारयेत्॥ ब्राह्मणस्तु परिक्षीणशने दप्यययो दयं॥ दीपमानं न गृह्णाति प्रमुक्तं यः स्व
कंधनं॥ मध्यस्वस्वापित तस्माद्वर्द्धते न ततः परं॥ निवृत्त्या हरणं दाम्प्यो यो पि द्वादशयेव च॥ पुत्रो न न्यामि
तद्व्यः पुनर्हीनस्य रुक्मिणः॥ अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यदृणतुरुतं न वेत्॥ दधुस्त्रिंशद्विंशतिं प्रेते प्रोषिते वा उ

दुविनि॥ नमोपि सन्निपुत्रासां न पुत्रेण कृतं पिता॥ दद्यादते कटुस्वार्थानि पतिः स्त्रीरुतत्रथा॥ गोपशौडिकशैलपरज
 कथाधयोषितां॥ कृणादद्यात्पतिस्त्वासां यस्माद्दृष्टिस्तदाश्रया॥ प्रतिपन्नस्त्रियादेयं यस्यावासहयकृतं॥ स्वयंकृतं वाय
 मेनं न्याने स्त्रीदातुमर्हति॥ पिरि प्रोषिते प्रेते यस्य नानि जुते पिवा॥ पुत्रपौत्रैरुणं देयं निजुते साक्षिनावितां॥ सुराकाम
 द्यूतकृतं देहं शुक्लावसिष्टकं॥ दद्यादनत्र ये वेदपुत्रो दद्यान् पैतृकं॥ भ्रातृणामप्यदं यस्याः पितुः पुत्रस्य चैव हि॥ प्रति
 नाम मृणं साक्ष्यमविनश्रुते न तस्मत्॥ दर्शने प्रसवेदाने प्रातिभाषं विधीयते॥ आद्यौ तु वितथे दाम्पावितरुस्य सुता
 ज्ञपि॥ दर्शने प्रतिनूर्यत्र मृतः मृतप्रास्यपिकोपिवा॥ न तत्पुत्राधनं दद्याद्दानाय समुपस्थितः॥ बहवः सूर्यदित्वां
 गेः द्यूप्रतिनुरोधने॥ एकछायाश्रिते धेनुधनिकस्य यथारुचिः॥ प्रतिनूदपितो यत्र प्रकाशं धनिने धने॥
 दिगुणं प्रतिदातुं मृगशिकैस्तस्य तद्भवेत्॥ संसत्रतिः स्त्रीपशुधेव धाम्निगुणमेव च॥ वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं
 सश्चाष्टगुणस्तथा॥ आधिप्रणस्ये दिगुणे धनियदि न मोक्षते॥ काले कालरुतो नश्येत्फलमो ग्यो न नश्यति॥
 गोष्पाधि नो गोमनो वृद्धिसोपकारे धिनाम्यते॥ न स्तोदयो विनष्टश्च देवराजकृता भूते॥ आधिः स्त्रीकरणसिद्धि
 रक्षमाणोपसारता॥ पातस्वेदमश्नार्थे यो धनमावापनी न वेत्॥ वारिन्नेवं धनत्रयं समुद्धं दपयेधने॥ संस्कारकृतं
 न्ये दिगुणं प्रतिदापयेत्॥ उपस्थितस्य मोक्षमश्ना विहंती न्या न वेत्॥ प्रयोजके सति धनं कृते न्यसाधिमाम्नुयात्

तत्कालमलमस्यो वातत्रतिष्टे दृष्टिकः॥ विनाधारणका वापि विक्रीणी ते ससाक्षिकं॥ यदा तु दिगुणी नृतमृणमाधे
 तदा खलु॥ मोक्षश्चाविस्रुत्तद्यप्रविष्टे दिगुणे धने॥ वासनस्त्वमनारयाय हस्ते न्यस्य दृष्टयेत्॥ न्यतद्रौप्यनिधि
 के पतिदेयं तथैव च॥ न दाम्यो पुरुतं तनुराजदेविक तत्करैः॥ प्रेषश्चेन्माश्रिते दत्ते दाम्यो दंडश्च तत्समा॥ आजीवसे
 छया दंभो राष्यसंचापि सोदये॥ पाचितावाहितं न्यासो निक्षिपे पुष्पयं विधिः॥॥ इत्यग्निपुराणे व्यवहारे॥॥ अग्निरुवा
 च॥ तपश्चिनोदानशीला कुलिनाः सत्यवादिनः॥ धर्मप्रधाना रुजवः पुत्रबंधोधनान्विताः॥ पंचयज्ञक्रियानुक्तः सा
 क्षिणपंचधात्रयः॥ पंचजातिपदावर्गसर्वे सर्वेषु वास्मृताः॥ स्त्री वृद्ध बालकितवमनोमन्त्राभिशासकाः॥ अनक्षावता
 रिपारंबुडिकूटकृदिकलेन्द्रियाः॥ पतिताप्रात्वजासंधिसहाय रिपुतस्कराः॥ असाक्षिणः सर्वसाक्षे धैर्यपाकससाह
 से॥ उभयानुमतः साक्षी न वसे कोपि धर्मवित्॥ अत्रुर्वह्नि नरः साक्ष्यमृणं सदसबन्धकं॥ राजा सर्वप्रदाप्यः स्यात्
 षट्चत्वारिंश केह नि॥ न ददाति हि यसाक्ष्यजानन्नपि न राधमः॥ स कूटं साक्षिणां पापैस्तुल्यो दंडेन चैव हि॥ साक्षिणः
 आवपे वापि प्रतिवादि समीपगान्॥ यथातक कृतो लोका महापातकिना त्रयाः॥ अग्निना च ये लोका ये च स्त्री बाल
 घातिनां॥ तात्सवन्नि समवाप्नोति यः साध्यम न तं वदेत्॥ सुरुतं यत्त्वपा किंचिद्या कृत्मा त्ररातैः कृतं॥ तत्सर्वं तस्य
 जानीहि यं वराजयसे मृषा॥ दैधेवरुनो वचनं समेष गुणिनां त्रयाः॥ गुणित्वेवं वचनं प्रात्यये गुणवक्षराः॥ यस्मै

बुः सोक्षिणः ससाप्रतिज्ञां सजयी भवेत् ॥ अथवादिनो यस्य क्रवस्तस्य पराजयः ॥ उक्तेपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यप्ये
 गुणवत्तरा ॥ विद्युत्वावा न्यथा ब्रह्मः कृतस्य पूर्वसाक्षिणः ॥ एष कष्टकृद्गुणनीयाः रूढरुत्साक्षिणस्तथा ॥ विवा
 दादिगुणं द्वयं विधास्यां ब्राह्मणः स्मृतः ॥ यः साक्ष्यं आवितो मेभ्यो निद्रुते तज्जमो हतः ॥ सदाप्योष्टुगुणं दंडं ब्राह्मण
 स्तुविवासयेत् ॥ वस्त्रिणां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यं न तं वदेत् ॥ यः कश्चिदर्थो भिमतः स्वरुच्या सुपरस्परं ॥ लेख्यं तु
 साक्षिमत्कार्यं तस्मिन् यानि कष्टपूर्वकं ॥ समासासतद्वहिर्नामिजातिस्व गोत्रकैः ॥ स ब्रह्मचारी कात्मीयपितृनाम्ना
 च चिह्नितं ॥ समाप्ते यरुणीनामस्वहस्तेयनिवेशयेत् ॥ मतं मेव कष्टुत्रस्य यदत्रोपरि लेखितं ॥ साक्षिणश्च स्वह
 स्तेनपितृनामकष्टपूर्वकं ॥ अत्राहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समात्रलिपिस्तु कृणीयः ॥ स्था लेखयेत्समतनुसः ॥ सा
 क्षी वा साक्षिणार्थे वं स वं साक्षिसमीपतः ॥ उ न या भूयति ते नैतन्मया त्यक्तं कस्तुना ॥ लिखितं तु मुक्तेनेति लेखको
 र्याति त्तोलिखेत् ॥ विनापि साक्षि मिहैरं स्वरुत्स लिखितं तु यत् ॥ तत्रापाणं स्मृतं सर्वं बलोपधिरुता हते ॥ रुणं लेख्यं
 तं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ॥ आधिसुच्यते यावत्तावत्तेन प्रदियते ॥ देशांतरस्तेऽर्ह्येन शान्ते हतं तथा ॥ भिन्नम
 न्नैतया दग्धं लेख्यं मन्त्रकारयेत् ॥ संक्षिप्या यद्विद्युधयं स्वहस्त लिखितं च यत् ॥ मुक्तिप्राप्तिक्रिया चिह्नं संवधाग
 महेतुभिः ॥ लेख्यस्य पृष्ठे भिन्निरेत्यविष्टमध्यमत्रिकः ॥ धनीवो पगं तं दद्यात्स्वहस्तपरिचिह्नितं ॥ दत्त एषाटयेत्स्व

राम

२३६

अथैवा मन्त्रकारयेत् ॥ साक्षिपवन्नवेद्यनुतघातं ससाक्षिकं ॥ तुलाग्र्यापोविषकोयोरोदिया नीहिविष्टुं यो ॥ म
 हाभियोगे घेतानि शीर्षके स्वभियोक्तारि ॥ रुच्या धन्यतरः कृष्णदपरो वत्रये छिरः ॥ विनापि शीर्षका कृत्वा नित्य
 प्रोहे सयातके ॥ वासहस्त्रादरेत्कालं न तुलां न विषंतथा ॥ न पार्थे धभियोगेषु वहेयुश्च यस्तथा ॥ सहस्रायं
 तुलादीनि कोशमत्येपि दापयेत् ॥ शतार्थं दापयेत्तुल्यं मन्त्रोदंडं नाशवेत् ॥ सवेलं प्रातमास्त्यस्योदयउपो
 वितं ॥ कारयेत्सर्वदियामि न पत्राभ्यण संनिधौ ॥ तुलास्त्री बालवद्वयं पंगु ब्राह्मणारोगिणां ॥ अग्निर्जलं वा सवसः
 यवाः सप्तविषस्य च ॥ तुलाधारणविष्किरभियुक्तस्तुलास्त्रितः ॥ प्रतिमानसमीभूतो लेखं कृत्वा वतारितः ॥ आदि
 त्पंचमावनि लोनलश्चोर्जमिरापो रुदयं यमश्च ॥ अहश्च रात्रिश्च उभेव संध्ये धर्म्मो हि जानाति नरसद्वतं ॥ स्व
 र्णजे सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ॥ तस्मत्पदं कल्याणि संशयान्मां विमोचयं ॥ यद्यस्मि पापकृन्मा तस्ततो
 मां त्वमधो नय ॥ अथाश्च गमयोर्ध्वस्तुलामित्यभि मंत्रयेत् ॥ करौ विमदित ब्राह्मी लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ॥ सप्ताश्वा
 र्यस्य पत्राणि तावन्मन्त्रेण वेष्टयेत् ॥ त्वमेव सर्वभूतानां मन्त्रश्चरसि पावका साक्षिवस्तुण्यपापेभ्यो ब्रह्मसत्यं क
 वेमम ॥ सप्तमादाय सप्तैव मंडलानि शनैर्ब्रजेत् ॥ षोडशो गुलकं ज्ञेयं मंडलं तावदन्नरं ॥ युक्ताग्निं मदित ब्राह्मी वदध
 शुद्धिमाप्नुयात् ॥ अन्नराप्रतिपेडिं दे स दे हे वा पुनर्हरेत् ॥ पवित्राणां पवित्रत्वं सोधं सोधयान्नपः ॥ सस्तेन माभि

प्राप्य कं॥ नानिदं देवकस्तस्मिन् हीत्वा रूजं विंशेत्॥ समकालमिष्टं युक्तमासायाधोजवीनरः॥ गते तस्मिन् निम
 ज्ञां पश्ये चेच्छुद्धिमाप्नुयात्॥ त्वं विशा ब्रह्मणः पुत्रस्य धर्मव्यवस्थितः॥ त्रायस्वास्मादभीशापास्ये न भवे मे मृतं॥
 एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं क्षयेद्विजशैलजं॥ यस्य वेदो विना जीर्णं श्रद्धितस्य विनिर्दिशेत्॥ देवा उवाच॥ सममर्च्य तस्मानोद
 कमाहरेत्॥ संश्राव्य पाययेत्तस्माज्जला तु प्रसृति त्रयं॥ आचतुर्दशकादाहो वस्य नो राजदैविकं॥ असनं जायते
 घोरं सशुद्धः स्यादशंस्यं॥ स त्वाहन शस्त्राणि गोबीजकनकानि च॥ देवता गुरुपादांश्च दृष्ट्वा पूज्यं कृतानि च
 इत्येते सुकराः प्रोक्ताः शपथाः स्वल्पं संशये॥॥ इत्यादि पुराणे दिव्यादि प्रसंगः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ विभागं चे
 त्पिता ऊयादि छया विनवेत्सुतान्॥ ज्येष्ठं वा श्रेष्ठं भागेन सर्वं वासुः समं शिवः॥ यदि दद्यात्समानं शात्कार्यपितुः
 समं शकाः॥ न दत्तं स्त्री धनं यासां नर्त्तवा स्वशुरेण वा॥ शक्रस्यानीह मानस्य किं विदत्वाष्टयक्रिया॥ पुनाधिक विः भ
 क्तानां देयः पितरुतः॥ विभजेयुः सुताः पित्रौ रूक्षं सुकृतं सभं॥ मातुर्दहितं श्रेष्ठं मृणात्रा द्यरिते पयः॥ पितृव्य
 विनाशे न यदप्यत्स्य मर्जयेत्॥ मैत्रमोदाहि वंचे वदायादानां न तन्न वेत्॥ साम्यान्यार्थसि सुस्थाने विनागस्तु समा
 स्मृतः॥ अनेक पितृकार्याणां पितृतो भाग कल्पना॥ नृपि पित्रा महोत्तानि निबंधो न्यमेव वा॥ तत्र स्थात्स्व हंस्वाम्यं
 पितुः पुत्रस्य चोत्तयोः॥ विनक्तैः सुतो यातः स वत्स्यं विनागत्रा क्॥ दृष्ट्वा वा तदिनागः स्यादायम्यदिशोधि

राम.

२३९

तान्॥ क्रम्यादभ्यागतं प्रयं कृतमप्युद्धरेत्तु यः॥ दयादेमो न तद् दद्यादिदया लब्धमेव च॥ पितृभ्यां यस्य महत्तं तत्रैव
 धनं न वेत्॥ पितुरुर्ध्वं विभजेतां मातायं शंसं भावेते॥ असंस्कृतसु संकार्या भ्रातृभिः पूर्व संस्कृते॥ न गिन्यश्च विना
 देशादत्वां संतु तुरीयकं॥ चतुस्त्रिंशे कजागीनो वरणगोत्रात्मजः॥ कपुत्रजादिवै कानां विज्ञास्तु ध्ये कजागि
 नः॥ अन्यो न्यापदतं प्रयं विभक्तैर्यत्तु दृश्यते॥ तत्पुनस्ते समै रं रौर्विभजे रत्ववस्थितः॥ अपुत्रेण परस्त्रे विनो ध
 त्यादितः सुतः॥ उन्नयोरपुसाष्टकी पिंडदाता च धर्मतः॥ औरसो धर्मपत्नी जस्तस्य मः पुत्रिका सुतः॥ क्षेत्रज्ञः क्षे
 त्रजातु सुसंगो त्रेणैतरेण वा॥ गृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो घृष्टजस्तु सुतः स्मृतः॥ कानीन कन्यका जातो माता मह सुतो म
 तः॥ अक्षतायां क्षतायाश्चाजातः पौनर्भवः सुतः॥ दद्यान्मातापिता वापि स पुत्रो दत्तको न वेत्॥ कीतश्च ताभ्यां विकीतः
 क्षत्रिमः स्यात्स्वयं कृतः॥ दत्तात्मा त्रुस्यं दातो गने विधस हो छजः॥ उत्पद्ये गत्य तेजास्तु सोपविद्धो भवेत्सुतः॥ पिंड
 दोना हरश्चैषाष्टर्वाजा वेपरः परः॥ सजातीये स्वयं प्रोक्तं सनयेषु महाविधिः॥ जातो पिदाश्रयांश्च स कामतो रा
 हरो न वेत्॥ मते पितरि कुपुस्तिं भ्रातरस्त्वर्धभागिकं॥ अजातको हरे सर्वं दहितं सुतादते॥ पत्न्या दहितं रश्चैव
 पितरौ भ्रातरस्तथा॥ तत्सुतो गोत्रजो बंधुः शिससः ब्रह्मचारिणः॥ एषामभावे पूर्वस्य धनमायुत्रोत्तरः॥ स्वर्ग
 तस्य पुत्रस्य सर्ववर्धे स्वयं विधिः॥ वानप्रस्थयति ब्रह्मचारिणः मरुत्य जागिनः॥ क्रमेण भ्रातृ सच्छिष्य धर्मप्राप्ते

वतीर्षिनः॥ संसृष्टिमसु संसृष्टी सोदरस्य सुसोदरः॥ दद्याद्वापहरे चो शंजातस्य च मृतस्य च॥ अन्योदयं सुसंस्तुता
न्योदयो धनं हरेत्॥ चं संसृष्ट्यापि चादद्यात्सोदयो नात्ममातृजः॥ पतिनस्तुतः क्लीबपद्मरुन्मत्तकोजडः॥ अंधो वि
कित्सं रोगी च भर्तुमास्तु निरंशकाः॥ औरसाः क्षेत्रज्ञास्तेषां निर्देवा जागहारिणः॥ सुताश्चैषां प्रभर्तृव्यापावधेन
र्तुमाकृताः॥ अपुत्रा योषितश्चैषां भर्तृव्याः साधुवृत्तस्य यः॥ निर्वृत्त्या भ्रष्टाचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च॥ पितृ
मातृ प्रतिभ्रातृदत्तमध्यमुपागतं॥ आचिवेदनिकं चैव स्त्रीधनं परिकीर्तितं॥ बंधुदत्तं तथा च नैकं मर्याधिपमेव
च॥ अप्रजायामतीतायां बांधवास्तदमाप्नुयात्॥ अप्रजास्त्रीवलं भर्तुर्वासादिषु चतुर्ष्वपि॥ इहितेणां प्रसूतावेते
षेष्टपितृगामित॥ दत्ता कर्माहरं दंडो मय दद्याच्च सोदयं॥ मृतायां दत्तमादद्यात्परिणाया भयं मयं॥ इति क्षेध
र्मकार्येषु काधौ संप्रति बोधके॥ गृहीतं स्त्रीधनं भर्तृनि स्त्रीयैदातुर्महति॥ अवंध्या नस्त्रियैर्दद्यादा भिवेदेनिकं समं॥
न दत्तं स्त्रीधनं यस्यैदं ते त्वदं प्रकीर्तितं॥ विनागतिं कवेताते बंधुसाक्ष्यमिलेक्षितौ॥ विभागभावना ज्ञेया गृहाक्षेत्र
कुर्यात्तु कैः॥ इत्यादि पुराणे दायविभागः॥ अग्निरुवाच॥ सीमो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्वविरादयः॥ गोपासीमा
रुणो ये सर्वे च वनगोचराः॥ प्रणखरोनुसीमां तुं स्त्रलंगारनुषडुमेः॥ सेतुवल्मीकनिमास्त्री चैपाद्यैरुपलक्षितं॥
सामंता वासमग्रा माश्वत्वारोश्चादशापि वा॥ वक्तु सद्यः सनाः सीमां लये पुक्षितिचारिणः॥ च न ते तुष्टय रदद्यात्प्राज्ञा

मुत्तमसाहसं॥ अना वेताति विक्रानां राजासीमन् प्रवर्तकः॥ चाराणाय तनयामनिपानो दानवश्मसु॥ एष एव वि
धिज्ञेयो वषं बुप्रवहेषु च॥ मर्यादायाः प्रभेदे पुक्षेत्रस्य हरणे तथा॥ मर्यादायाश्च दंडः सुरपमोत्तममध्यमाः॥
न निषेधोलवाभ्यस्तु सेतुः कल्याणकारकः॥ परभूमिहरः छूरः शास्त्राक्षेत्रं च रुरुदक॥ स्वामिनो यो निवेद्यैवाक्षेत्रे सेतुं
प्रकल्पयेत्॥ उच्चने स्वामिनो भोगस्तदनावे महीयते॥ फलाहृतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत्॥ तं प्रदाया रुणुस
र्वक्षेत्रं ममेन कारयेत्॥ माषानस्तौ तु महिषी सस्यवाद्यात कारिणी॥ दंडनीयत दंडं तुः गोत्रमर्धमजाविकं॥ भक्षयि
त्वोपविशानो द्विगुणो वसतां दमः॥ सममेषत्विधीयेत खरोष्ट्रं महिषी समं॥ यावत्सस्यं विनष्टं तु तावक्षेत्रं फलं लजे
त्॥ पालस्तोऽर्थगोमी तु पूर्वोक्तं दंडमहति॥ पथिग्रामविधीतां तु क्षेत्रे दोषो न विद्यते॥ अकामत कामचारे चौर
वदंडमहति॥ महोक्षो मृष्ट पशवः स्तिका गंतुकी च गो॥ पालोपेषां च ते मोचादैव राजपरिस्तुता॥ यथापि तासु
शूनगोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा॥ प्रमादे मृतनशंश्च प्रदाप्यः कृतवेतमः॥ पालदोषविभाषेतु पालैर्दंडो विधीयते॥
अर्धत्रयोदशपणः स्वामिनोऽयमेव च॥ ग्रामे छयागे प्रचारो न्मिराजवशो तदा॥ विजस्यै धः पुष्पाणि सर्वतः
सर्वदा हरेत्॥ धनुः शांतं परीणाही ग्रामक्षेत्रांतरे न वेत्॥ दिशते कर्बुस्यासन्नगरः सचतुः शांतं॥ स्वलने तासु
विक्रीतं कर्तुर्दोषो प्रकाशते॥ हीना मृहो हीन मूल्ये वेलाही ने च तस्करः॥ नष्टा पकृतमासाद्य कर्तारं ग्राहयेन्नरं॥

देशकालातिपत्तौ वा गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ विक्रिनिर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामिद्वयं न पोदमे ॥ केतामृतमवाप्नोति तस्मा
द्यतत्र विक्रयी ॥ आगमो नोपयोगेन नृणां व्यमतो न या ॥ पंचबंधो दमस्तस्मिन् रातस्तेनायमाविते ॥ ततं प्रनष्टं पो
प्रत्यपरहस्तादवाप्नुयात् ॥ अनिवेद्य न पेदंयः स तु परावतिपणात् ॥ शौकिकैस्त्वनपलेर्वा निशप्रहृतमारुते ॥
अवसिं वत्सरात्सामीलनते परतो न पः ॥ पानिकरा फेदद्यावत्वरं पंचमावुषे ॥ महिषोष्ट्रगवाक्षौ घोषा देपादम
जाविके ॥ स्वर्गं उसा विरोधेन देयेदारमुता दृते ॥ नार्थयै सति सर्वसं देयं यथात्मसंश्रुतं ॥ प्रतिहः प्रकाशस्यास्त्वाव
रस्य विशेषतः ॥ देहं प्रतिकृतं चैव दत्तानाशयरेत्युनः ॥ दशैकपंचसप्ताहमासमहावर्मासिकं ॥ बीजायोवात्फरत्ना
स्त्रीदोत्पुंसं प्रतीक्षणे ॥ चमो सुवर्णमक्षीणं देपलं रजते शते ॥ अथैतत्र प्रसीनेषु ताम्रे पंचदशापसि ॥ शते दश
पलाद्विरोप्यैकार्षासिकेतया ॥ पंचपंचपलातेयासौ क्षेत्तु निपलामता ॥ कार्मुकिरोमवदेव त्रिंशत् जागक्षयो
मतः ॥ लक्ष्यो नववृद्धिरुको शेषे वल्कलेषु च ॥ देशकालं च भोगं च तत्त्वानं वलावलं ॥ द्रव्याणां कुशलावुपुय
दताप्यमसं सयं ॥ एवाद्यासीरुतश्चैरेर्विक्रीतश्चापि सच्यते ॥ स्वामी प्राणप्रदो न कृत्स्नस्यासात्रिक्रयादपि ॥ प्रव
ज्यावसितो रातो दासश्चामरणान्नकः ॥ वर्णनामावुलोम्येन दाम्यां न प्रतिलोमतः ॥ कृतशिशोपि निवसे कृतं कालेय
रोग्रहोऽन्ते वा सीगुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ राजा कृत्वा पुरोस्त्वनं ब्राह्मणावर्षतत्रतु ॥ त्रैविध्यं हस्तिमह्या

स्वधर्मः पात्यतेमिति ॥ निजधर्मविरोधेन यस्तु सामयिको न वेत् ॥ सोपियत्ने न संरक्षो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ ग
राद्रयं हरेद्यस्तु संविदं लेषयेच्च यः ॥ सर्वस्वहरां कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ कर्तव्यं वचनं सर्वैः समूहं तितवा
दिभिः ॥ यस्तत्र विपरीतः स्यात्सदाप्यः प्रथमे दमे ॥ समूहकार्षप्रहितो यत्ने त्रुतदप्ययेत् ॥ आकादशगुणं दायो
यद्यसौ तार्ययेत्स्वयं ॥ वेदज्ञाः सुचपो लब्ध्या न वेयुः कार्यचित्तकाः ॥ कर्तव्यं वचनं तेषां समूहं हितवादिनां ॥ श्रेणि
नेगमयाषोडशगुणो मयपुंविधिः ॥ भेदं चैषां न पो रक्षेत्सुर्वं द्विचपालयेत् ॥ गृहीतवेतनः कर्मसिजनदिगु
णमावहेत् ॥ अगृहीते समं दायो भूतैस्स उपस्करः ॥ दायस्तु दशमं भागं वापि ज्यपश्रसस्यतः ॥ अनिश्चित्य नृति
यस्तु कारयेत्समं इक्षितां ॥ देशकालचयोतीयात्कर्मकुर्याच्च यो मया ॥ तत्र तु स्वामि न छेदाधिकं नैयं रुतेधि
के ॥ योषावत्कुरुते कर्मता वत्तस्य तु वेतनं ॥ उभयोरप्यसाध्यं चेछाम्ये कुर्याच्च पाश्र्नातं ॥ अराजा दैवकाश्र्वं वं
भा उं दासस्तु वाहकः ॥ प्रस्वानविघ्नरुचैव प्रदासौ दिगुणं त्रिति ॥ प्रक्रांते सप्तमं भागं चतुर्थं पयि संत्यजेत् ॥ धाते
मर्दपथे सर्वा प्रदाप्यस्तानकोपि च ॥ गजउत्तिकद्विमुशतिकः पंचकं मतं ॥ गल्लीया दूर्तु कितवादितवाहशकं
शतं ॥ सममद्यालितो दद्यात्ताजे भागं तथा कृति ॥ जितमुद्गाहयेते वै दद्यात्सत्यं वचः क्षमी ॥ प्राप्ते नृपतिना भागे प्र
सिद्धे धूर्तमंजले ॥ जितं समभिके स्वाने दापयेदमथाननु ॥ दृष्टा रोमवहाराणां साक्षिणश्च तएव हि ॥ राजा सचि

क्रानिब्रह्मिण्युक्तोपविदेविनः॥ घृतमेकमुखं काव्यं तस्करज्ञानकारणात्॥ एष एव विधिज्ञेयः प्राणिघृते समा
 कये॥॥ इत्यादि महापुराणे आग्नेये मन्त्रे बहारे॥॥ अग्निरुवाच॥॥ सत्यासत्यामथास्तोत्रैर्मूर्त्तानां गेद्वि यरोमिणां॥ क्षे
 पकरोति चेदं द्युः पणा नर्द्धनयो दश॥ अभिमन्त्रस्मिन्नग्निनी मातरं वा सवेति च॥ संपत्तिं दापयेद्राजा पंचविंशति
 कंदमं॥ अक्षेधिमेषु दिगुणः परस्त्रीषु त्रमेषु च॥ दंडप्रणयने काव्यं वल्गुजासु त्रारयवेः॥ प्रतिलोमापवादे तु दिगुण
 त्रिगुणादयः॥ वर्त्मना मानुलोम्ये न तस्मा देवा ब्रह्मनिताः॥ ब्रह्मग्रीवाने त्रयस्त्रि विनाशे वाचिको दमः॥ शतसुतो
 धिकः पादनासा कर्णकिरादिषु॥ अशकुलुवदस्वेवं दंडनीयः पणां दश॥ तथा शक्रः प्रतिभुवं ह द्याक्षे मायतस
 तु॥ पतनीयेरुते क्षेपे दंडो मध्यमसाहसं॥ उपपातकयुक्तेषु दप्यं प्रथमसाहसं॥ त्रिविद्यनृपदेवानां क्षेप उन्नम
 साहसं॥ मध्यमं याति यूगानां प्रथमं ग्रामदेशयोः॥ अक्षास्वीक्षिकहते चिक्ने मुक्तिनिश्चागमेन च॥ इष्टयोः स्व
 हारस्तु कूटचिह्नरुतो न यात॥ न स्मपकं रजस्रो दिंडो दशपणस्ततः॥ अमेध्यप्राप्तिनिष्पुतस्मरनिदिगुणस्ततः
 समेष्वं परस्त्रीषु दिगुणस्तु धमेषु च॥ इनेष्वर्द्धमो मोहं महादिभिरदंडना॥ विप्रेपीडाकरं चेद्युमं गुम ब्राह्मणस
 तु॥ उग्रैः प्रथमो दंडः संस्पर्शेन तु दर्दकं॥ उजुर्णे हि स पादे तु दशविंशति को दमो॥ परं परस्वसर्वेषां रास्त्रे मध्यम
 साहसः॥ पादकेशांश्च ककरां च चनेषु पणां दशपीडां कस्त्वा वनादेश पादस्याशिगतं दशः॥ शोणितेन विना

दुःखं कुर्वन्काशदिभिर्नरः॥ संत्रिंशति पणां दश्यादिगुणान्दशनिस्तजः॥ करपाददं त्रभंगे छेदने कर्षनासयोः॥
 मध्योदंडो व्रणे देह त क ल्यह ते तथा॥ वेशजो जनवाग्रोधेनेत्रादि प्रतिभेदते॥ कंचराबाहुशकपंचिमंगे मध्यमसा
 हसः॥ एकं घ्रातां वरुणाश्च पयोक्तादिगुणो दमाः॥ कलहा पुरुतं देयं दंडश्च दिगुणस्ततः॥ दुःखमुत्पादयेद्यस्तु समुत्ता
 ने जनमयं॥ दीप्यो दंडं च षोडशस्मिन्कलहे समुदाहृतः॥ तरिकः स्थलकं शुकं गुरुदंडापणा न्दश॥ ब्राह्मण प्रातिवेशा
 नामेतदेवानिमंत्रणे॥ अभिघाते तथा भेदे छेदे कुड्या च पातने॥ पणान्दाप्यः पंचदशविंशति तद्ययत्रथा॥ दुःखोत्पा
 दि गृहे क्वं क्षिप्रं प्राणहरं तथा॥ षोडशाघः पणान्दाप्यो दितीयो मध्यमं दमं॥ दुःखे र्थशोणितोत्पादेशा रं वा गछे
 दने तथा॥ दंडः क्षुद्रपशूनास्यादिपण प्रवृत्तिकमात्॥ लिंगस्पृष्टे दने मधौ मध्यमो मूल्यमेव तु॥ महापशूनामेते
 पुस्तानेषु दिगुणो दमः॥ प्रावहे शोणितिकाशार्थं स्फुटं दसर्वविदारणे॥ उपजीव्य द्रुमाणां तु विंशति दिगुणो दमः
 यः साहसं कारयति सदा यो दिगुणं दयं॥ यस्त्वेव युका हं दता कारयेत्तु र्गुणं॥ आयक्रोशान्तिकं मरुतं आत्मा
 यं प्रहारदाः॥ संदिष्टस्याप्रदाता च स सुदुर्गहं नेदकः॥ सामेत्तकलिकादीनां च प्रकारस्फकारकः॥ पंचाशत्य
 णिको दंड एषामिति विनिश्चयः॥ स्वच्छं दं विधवागामी विकुपेनाभिधावकः॥ अकारणे च विक्रोश चंडालश्चोन्नमा
 नस्त्वान्॥ शूद्रप्रवृत्तिनां च दैवे पित्रे च नोजकः॥ युक्ताः समर्पकं कुर्वन्मोघो योग्यकर्मस्तु॥ शूद्रं क्षुद्रं

शूनोचपुंस्त्वस्यप्रतिधातकृतः॥साधारणस्यापलापीदासीगर्जविनाशकृतः॥पितापुत्रस्वस्वन्नावेदमासाचार्यशि
शिकाः॥एषामपतितामोमत्यागीचशतदंडभाकः॥वसानस्त्रीपणान्दंज्योजनकस्तुपरांशुकं॥विक्रयविक्र
याधानयाचितेषुपणां दश॥तुलाशासनमानानां कूटकटकं॥सनाणकपरीक्षीतुदाप्याःप्रथमसाहसं।
मिषमिध्याचरं दीपास्तियक्षुप्रथमंदमं॥मानुषे मध्यमं राजमानुषे मन्त्रमंतया॥अवधं यश्च बधातिबंधं प
चप्रमुंचति॥अप्राप्तमवहारंच सदाप्योदमनुत्तमं॥मानेन तु तथावापियोशःमष्टमकं हरेत्॥वात्रिंशतिपणा
नदाप्योददीहानौचकसितं॥नेषजस्नेहलवणगंधधाम्यगुडादिषु॥पणेषुहीनं क्षिपतःपणान्दाप्यस्तुषे
उश॥संस्तुयुक्त्वतामप्यमाबाधंकारीक्षितं॥अर्घ्यस्य क्रीसं दक्षि साहसोदंड उच्यते॥राजनिष्ठाप्यतापोर्य
प्रत्यहं तेन विक्रमयः॥क्रयोवाविस्ववस्तस्मादुणिजालाभरुस्मृतः॥स्वदेशपणेषु शतं वणिगः क्रीतपंचकं॥
दशकं पारदेशोत्तुयः सधः क्रयविक्रायी॥पणस्योपरिसंस्थाप्यमयं पुण्यसमुद्रं॥अर्थोत्तुयं हकृतका
र्यक्रेतुर्विक्रेतुरेव च॥गृहीतमूल्यं यः पणं कुरुते वप्रयच्छति॥सोदयंतस्य दाप्यो सोदिरा नं वादिगागते॥वि
क्रीतमपि विक्रेयं पूर्वक्रेतयि गृह्णाति॥हनिश्चक्रे। तरुपेण क्रेतुरेवै हि सा भवेत्॥राजदैवोपघातेन पण्ये दोषमु
पागते॥हानिर्विक्रेतु एवा सौपाचितस्याप्रयच्छतः॥अन्यहस्ते तु विक्रीतं उष्टं वा उष्टवद्यदि॥विक्रीयं ते दमस्तत्र त

राम-

२४३

नृस्यादियुगो भवेत्॥क्षयं वृद्धं च वणिजापण्यानामविजानता॥क्रीत्वा भानुशयः कार्यः कुरुते षड्भागदंडभा
कः॥समवायेन वणिजालाभार्थं कर्म कुरुते॥लालालानौ यथा प्रव्यं यथा वासविदारुतौ॥प्रतिसिद्धमनादिष्टप्रमा
दाद्यादिलवाचरक्षता दशमांशभाकः॥अर्थप्रक्षेपणादं संभागं शुक्तं न पोहरेत्॥वासिद्धं राजयोग्यं च विक्रीतं रा
जगामितत्॥मिथ्यावदत्यरीमाणं शुक्तस्त्वानादपाकमतः॥दाप्यस्त्वष्टुगुणं यस्य स व्याजक्रयविक्रयी॥देशांतर
गणे प्रेते प्रमदाया दवाधवा॥तातयो वाहरेः युस्तदागता सौर्विना नृपाः॥जिह्मं त्यजेयुर्निले नमरा क्रोम्येन का
रयेत्॥अनेन विधिराख्यातकृत्वि कर्षककर्मिणां॥ग्राहकैर्गृह्यते चौरौ लोप्रेणो यपदेन वा॥पूर्वकमपि राचीव
तथैवाशुद्धवासकः॥अन्येपि संगयायात्याजातिनामादिचिह्नकैः॥धूतस्त्रीपानवाक्त्राश्च शृङ्गमिन्नमुख
स्वराः॥परद्रव्यगृहाणां च छका घूडवारिणः॥निरयाव्ययवंतश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः॥गृहीतः शोक्यं
यचौ येनात्मानं चेद्विशोधयेत्॥दापयित्वा हतं द्रव्यं चौरदंडे न दंडयेत्॥चौरं प्रदाप्यापहतं घातयेद्विधेर्विधेः
सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत्॥घातिते द्यहते दोषो ग्रामभर्तुरनिर्गते॥ससीमिदद्या ग्रामस्तु पदं वा
यत्र गच्छति॥पंचग्रामी हीतमो वंदि ग्रीवाश्चहारिणः॥प्रसत्यघातिनश्चैव शूलमारोपयेन्नरान्॥उत्क्षेप्य ग्रंथि
नेदौ च करसंदर्शहीनकौ॥कार्ये द्वितीयापराधे करयादैकहीनकौ॥रक्षावहासागुदकमर्षोपकरणमपात

ग्र

रुत्वाचौरसहंतुवस्तिहसंदंडउत्तमः॥शस्त्रावपातगर्जस्पपातनेचोत्तमःसदा॥उत्तमोवाधमोवापिपुरुष
स्त्रीप्रमापणे॥शिलावधाक्षियेदसुतरश्रीविषदांस्त्रियं॥विषाग्निदानिजगुरुनिजापत्यप्रमापणी॥विकर्ण
करणासोष्टीरुत्वागोत्रिःप्रमापयेत्॥क्षेत्रवेत्तमवनग्रामविवीतरवलदाहकः॥राजपत्न्यभिगामीचदग्धया
स्तुकटाग्निना॥पुमान्संग्रहणेग्रात्याकेशाकशिपरस्त्रिया॥सजातावुत्तमोदंडःआनुलोम्येतुमध्यमः॥
प्रतिलोम्येवधःपुंसो नार्याःकर्णविकर्त्रेण॥नीविस्तनप्रावरणनाभिकेशवमर्द्धनं॥अदेशकालसंभाषेस
हावस्त्रानमेवच॥स्त्रीनिषेधेशतंदद्याकुर्वतीविपतीपुमान्॥अनिषेधितयोर्दंडोयथासंग्रहणेतथा॥प
शून्गलुनशतंदापोहीनस्त्रीगश्चमध्यमं॥अवरुद्धामुदासीपुत्रुजिप्पासुतथैवच॥गम्यास्वपिपुमा
न्याप्यःपंचाशत्यणिकंदमे॥प्रसह्यदास्यभिगमेदंडोदशयणः॥स्मृतः॥कवंधेनांक्रमयेदंसाप्रव्रजि
तागमे॥मूनेवापाधिकंवापिलिखेद्योराजाशासनं॥पारदारिकचौरोवामुंचतोदंडउत्तमे॥अभक्षेइष्य
दिप्रंदंडउत्तमसाहसं॥क्षुद्रवादिस्वर्णहारीविमांसस्यचविक्रयी॥संगहीनस्तुकर्तव्योदापोचोत्त
मसाहसं॥शक्नोत्यमोक्षयस्वामीदंष्ट्रिणःशृंगिणस्तथा॥प्रथमंसाहसंदद्यादिकुष्टेद्विगुणंतथा॥अचो
रचौरेतिवदंदापंपंचशतंसमं॥राज्ञोनिष्टप्रवक्तारंतस्येवाक्नोशकंतथा॥तन्मंत्रस्यचनेत्रारंछित्वाजिक्नो

राम.
२४४

प्रवासयेत्॥मृतांगलग्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयेत्तुस्तथा॥राजयानासनारोदुंदंडोमध्यमंसाहसः॥दिनेत्रमोदिनो
राजदिव्यादेशरुतस्तथा॥विप्रत्वेनचशूद्रस्यजीवतोदशतोदमः॥यामन्यताजितोस्मृतिन्यायेनापिपराजितः
तमायांतपुनर्जित्वादंडयोद्विगुणंदमे॥राज्ञान्यायेनयोर्दंडोदशतोवरुणापतं॥निवेद्यदद्यादिप्रेमःस्वयंत्रिं
शकुणीकृतं॥धर्मश्चायश्चकीर्तिश्चलोकपंक्तिरुपग्रहः॥प्रजाभ्योवज्रमानेचस्वयंस्त्रानेचोशास्वतं॥पश्च
तोव्यवहारोश्चयुगाःसुःसप्तभूपते॥॥इत्यामेयेव्यवहारः॥॥अग्निरुवाच॥॥कृण्वजुःसामयवर्णविधा
नेपुकरोदितं॥भुक्तिमुक्तिपरंजप्यात्तोमादोमायतक्रमे॥॥अग्निरु॥॥प्रतिवेदितुकर्माणिकार्याणिप्रवद
मिति॥प्रथमंत्यविधानंवैश्वणुत्वंभुक्तिमुक्तिदं॥अंतर्जलेतथाहोमेजप्यतेमनसेप्सितं॥कामं करोतिगाय
त्रीप्राणायामोदिशेषतः॥गायत्रादशसाहस्रोजयोनक्ताशिनोद्विजः॥वज्रस्नातस्तत्रैवसर्वकल्मषना
शनः॥दशयुतानिजपार्थहविष्यासीसमुक्तिनाक॥प्रणवोहिपरंजैयसब्रह्मःसर्वपापनुत्॥कौर्त्तंतुक्त
पेत्रित्यंनभिमानोदकस्त्रितः॥जलेपिबेत्सर्वेस्नुपापैर्विधिप्रसूच्यते॥मानात्रयंत्रयोवेदास्त्रयोदेवास्त्रयोभ
यः॥महाव्याहृतयःसप्तलोकेहोमास्त्रिलापहा॥गायत्रीपरमाजप्याहोमेव्याहृतयस्तथा॥अंतर्जलेतथाराम
प्रोक्तंस्त्रैवाधमर्षणः॥अग्निमीलेपुरोहंतिमृक्नोयंवक्रिदैवतः॥शिरसाधारयेदक्रियोजयोत्तरिक्त्सरं॥हो

मंत्रिषवर्गं नैश्चमन्ति जलनसंचरेत् ॥ अतः परं शुचः सप्तवाघाघाया प्रकीर्तिताः ॥ ताजयत्ययतो नित्यं मिष्टान्कामा
 न्समश्नुते ॥ वामकामो जाये नित्यं सदा सप्ततिदिनं ॥ अनुयोजयेति जाः प्रोक्ता नवर्चस्युनाशना ॥ शुनैरीफ
 मृषिबद्धः सन्निरुधो यवाजयेत् ॥ मुच्यते सर्वपापे न्योगदी चाप्यगदी भवेत् ॥ य इच्छेत्साध्वतं कामं मित्रं प्राप्नु
 रंदर ॥ रुद्रिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्य तिदिने दिने ॥ हिरण्यसुय इत्येतत्तयनशत्रून् प्रबाधते ॥ क्षेमी भवति
 चाधाने येति पंथा जयनरः ॥ रौद्राभिः षड्विंशतिदिने दिने ॥ चारुं वा कल्पयेद्गौतमं तस्य शान्तिपरा
 भवेत् ॥ उदित्कदंतसादैत्यमुपतिष्ठं दिने दिने ॥ क्षिपेत्तलं शालीनात्तमनोऽः खविनाशनं ॥ विषं त्रिमित्या दधुं
 यदि श्पातुयनस्मरेत् ॥ आसंस्कृतस्य रात्रेण विदेषमधिगच्छति ॥ आरोग्यकामो रोगी च पुष्कर्यासो क्षेमं यजेत् ॥ उ
 त्तमस्य वचा धार्यो जपेद्देविनाशनं ॥ उदयं वायुरक्षेप्ते ज्योमधं दिने जयेत् ॥ अस्तप्रतिगते सूर्ये दिवं तं प्रति
 बाधते ॥ नत आधो तिस्रं कांति जयनशत्रून् विच्छति ॥ एकादशमुपयस्य सर्वकामान् निहिंशेत् ॥ अध्यात्मि
 की कइत्येताजपन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ चानो भद्रास्तनेन दीर्घमायुश्चाप्नुयात् ॥ त्वं सोमेति च सूक्तेन सर्वपुत्रपेत्ति
 शाकुरे ॥ उपतिष्ठेत्समित्याणि वसिंस्त्याच्य संशयं ॥ आयुरुन्नतशस्त्रे निरुक्ते संसक्तं सदानयेत् ॥ अपनः सोऽशुच
 दितिसंवां मध्ये दिवाकरं ॥ यथायुं ज्यात्रैवैषी कंस्तथा पापं प्रमुच्यति ॥ जातवेदस इत्येतत्तपेत्सस्य नपयि ॥

राम.
२४५

तत्त्वोर्विमुच्यते सर्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् प्रहान् ॥ कुर्यात्तथा बाल्यामेतं ऋः स्वप्ननाशनं ॥ प्रमं दिनेति मयसा
 जपेद्भृजविमोचने ॥ जपन्निद्रमिति स्नातो विश्वदेवे तु सप्तकं ॥ सुचवात्स्यत्र याजु कान्तकले किं लिपे नरे ॥ इमामे
 तियजन्शश्वन्कामो नाप्रोत्समीक्षितान् ॥ मानसो कइति कामां विरात्रो पोषितः शुचिः ॥ उदं वरीश्वरुया समि
 धश्चात्संस्कृताः ॥ स्विताः सर्वनिम्स्रपाशान् ज्जीवेद्गोये विवर्जितः ॥ उर्ध्वबाहुं च नैव सुलाशं च तथैव च ॥ मान
 सौकेति संभवाय शिखावद्धे रुते नरः ॥ अदृश्या सर्वजितान् जायते संशयं विना ॥ चित्रमित्यपतिष्ठेत्तविसंभा
 स्करं तथा ॥ समित्यामिर्नरो नित्यमीक्षितत्वनमाप्नुयात् ॥ अतः स्वप्ने निवज जयन्ना तर्मधं दिने ॥ ऽः स्वप्नं चार्दि
 ते रुक्मं भोजनं चाप्नुयात् शुभं ॥ उमे प्रनामीति तथारक्षो ह्यपु री कीर्तितः ॥ यदि वा साम इत्येनं पशुनं कामान् वा
 मुयात् ॥ तमाय रन्ति जयात् मुच्यते वाततापिनः ॥ कषाशुभेति च जयन्ताति श्रेष्ठमवाप्नुयात् ॥ तमाय रन्ति ज
 या मुच्यते वाततापिनः ॥ इमं त्रै सामभिधे तसर्वान् कामान् वाप्नुयात् ॥ गणानामिति सूक्तेन स्निग्धमासोऽनुक्तं
 यामेराज नित्यं मेतुऽः स्वप्नशमरी मृचं ॥ अध्वनिप्रस्थितो यस्तु पश्येच्छक्रनिशुचित्ये तं प्रशंसं प्रशंसं वा ऊ
 विदं शं इमे यजेत् ॥ द्वाविंशकं जपन्सूक्तो माध्यात्मिकमनुत्तमं ॥ यच्च सुप्रयतो नित्यं मिष्टान्कामान् सप्तमश्नुते ॥
 मृगुधेति जपन्सूक्तं जुहुयाद्यं समाहितः ॥ अरातिन हिरेत्पाणरक्षास्पृशे च नाशयेत् ॥ उपतिष्ठेत्सयं वक्रिपरि

श्रुचादिनेदिने॥ तं रक्षति स्वयं वक्रि विव्यतो विव्यतो मुखं॥ हे सञ्चिषदैत्येतच्छुचिरी क्षेन्दिवाकरं॥ गंधमात्यनमस्त
 रेजपेदेताश्च देवताः॥ प्रवायने प्रलवनेखलशीतायुहारयोः॥ अमोघं कर्म न वति वदंते सर्वदा रुषिः॥ समुद्रादिति
 सूक्तेन कर्मणा प्रातिपावकान्॥ विश्वानर इति द्वाभ्यां योऽस्य वक्रि मर्हति॥ सतवथापिदः सर्वायशः प्राप्नोति चाक्षयं
 विपुलां श्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुत्तमं॥ अग्रेत्वमिति चतुत्वाधनमाप्नोति वाञ्छितं॥ प्रजाकामो जपेनित्यंवरुणो दे
 वयत्रयं॥ स्वस्सात्रेयं जपेत्प्रातः सदा स्वस्वयनं महता॥ स्वस्ति पत्न्या इति प्रोच्य स्वस्तिमान् ब्रजते ध्वनिः॥ विजिहीष्ट
 वनस्यातश्च नृणां मासिधितं भवेत्॥ श्रियागर्भप्रसूतायागर्भमोक्षणमुत्तमं॥ अष्टावदेति सूक्तं च हृदिकामः प्रयो
 जयेत्॥ निरुहार किं न वासानचिरेण प्रवर्षति॥ मनसः काम इत्येतां पञ्चकामो न योजयेत्॥ कर्दमेन इति स्तायात्
 जाकामः अचित्रतः॥ अश्वपूरु इति स्तायात् राज्याकामस्तुमानवः॥ रोहिते चर्मनि स्तायात् प्राश्रयणस्तुपयाविधिः॥ रा
 जचर्मणि वैद्यानां छागे वैश्ये स्तयेव च॥ दशसाहस्रको होमः प्रत्येकं परिकर्तितः॥ आगार इति सूक्तेन गोहेगिलो
 कमातरं॥ उपतिष्ठन्न जेवैव यदीच्छेताः सहाक्षया॥ उत्पतितिसूत्री रातो पंचमी भूमिमेव येत्॥ तेजो बलं च प्राप्नो
 तिशक्रं श्वेव नियुजति॥ तृणपाणिर्जपसूक्तं रक्षोघ्नं दस्मिर्हृत्॥ केचिन्न जप्तामनुजा दीर्घमयुरवाप्रवात्
 जीमूक्तसूक्तेन तथा सेनां गान्धर्वाभिमेव येत्॥ यथा लिङ्गं ततो राजा विनिहस्य रिणोरिष्ट॥ प्राग्नये चित्रिभिः सूक्ते

राम
२४६

ईनमाप्नोति चाक्षयं॥ अमीवाहतिः सूक्तेन नृत्तानि स्वापयेन्निरि॥ संवाधे विसर्गं विदो वातिगतिः कवित्॥
 पाजाय याग्रहीतो वा सूक्ते मेतद्यथानयेत्॥ त्रिरात्र नियतो योऽप्यपयेत्यायसंचरुं॥ तेनाकृतिरक्षते पूर्णं जुहुयात्
 ब्रह्मे सुच॥ समुद्रिष्महादेवं जीवेदशाशतं मुखं॥ तच्चक्षुरित्वा स्नात उपतिष्ठेदिवाकरं॥ उद्यते मध्यगे चैव दीर्घमा
 युर्जिजीविषु॥ सुक्रामा पार एताभ्यां कृताभ्यां नृतिमाप्नुयात्॥ इंद्र सोमेति सूक्तं तु कथितं शत्रुनाशनं॥ यस्य लु
 प्रव्रतं मोहात् प्राद्ये वसिं सजेत्सह॥ उपोष्याज्यं स जुभयं शुभमेव बुतथा इति॥ आदित्येति प्रसम्राजं जप्त्वा वादेन
 पीनवेत्॥ नृरातिन चतुर्केण मुच्यते महती नयात्॥ रुचं जप्त्वा पदित्येतत्सर्वकामानवाप्नुयात्॥ वाचत्वारिंशकं चै
 वं जप्त्वा नाशयते रिष्टम्॥ वासं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च॥ गंधो न वेति द्वाभ्यां तु पुत्कार्धं प्रयतः श्रुचिः॥
 हृदये प्राणिनां सृष्ट्या धिनिर्नानि भूयते॥ उन्नमेदमिति स्नातो कृत्वा शत्रुं क्षमापयेत्॥ त्वनो ग्र इति सूक्तेन कृते
 नार्थमवाप्नुयात्॥ हत्या दारुषि सूक्तेन दिग्दोषा दप्रमुच्यते॥ पदसकं चैकदितेन शिवं रं जगद्भवेत्॥ यत्त
 पिति व्रजनेन वाणी भवति संस्कृता॥ वाचो वदमिति त्वेतां जपित्वा तं मश्नुते॥ पवित्राणां पवित्रं तु पावमात्यो ह्य
 चोमता॥ विषानसारुचस्त्रिंशत्पवित्रापरमागताः॥ सतो विहृष्टि प्रोक्ता स्वपरावेत्पूषिसत्रम्॥ सर्वकल्मशां तां
 यपावनापशिवाय च॥ स्वादिष्टयेति सूक्तानां सप्तषष्टिरुदाहृतः॥ दशोत्तराण्युच्यं चैतापावमात्यः शतानि षट्

शतजपं शुक्रया च धोरं मृत्फलयं जपेत् ॥ आपो हि हेति वासिस्ते जपेत्पाप नया दने ॥ प्रदेवमिति नियतो जपे च मरुवं
 धसु ॥ प्राणोतिके जपे प्राप्ते क्षिप्रमायुः सुविंदति ॥ प्रावेष्टामन्त्रं च मेकां जपे च मनसा निशि ॥ अथायामुदिते सूर्ये धत्ते
 जपमवाप्नुयात् ॥ मा प्रगमेति मूढश्च यस्तानं पथि विंदति ॥ क्षीणायुरिति मन्त्रे तस्य पंकवित् दं प्रियं ॥ पतेयमिति त
 स्नातस्त्रस्य मूढनिमालने ॥ सहं सुहृत्सुः पंचाहेतेनायुः विंदते महत् ॥ इदमध्वेति जुहुयात् एतं प्रातः सहस्रशः
 पशुकामो गवां गोष्टे रुरु कामश्च तुष्यते ॥ वयः सुपर्ण इत्येतो जपं धि विच्युते श्रियं ॥ इ विष्यति यममस्य सर्वपापैः प्रमु
 च्यते ॥ तस्य रोगा विरुपं तिकायां भिं बध्यते तथा ॥ गोतुषधयः स्वस्वयने सर्वव्याधि विनाशने ॥ हृहस्य ते श्वती येति
 दिष्टिकामाः प्रयोजयेत् ॥ सर्वत्रैति पराशरं तिर्जय प्रतिरथस्तथा ॥ श्रिता संकाशयान्ति ये प्रजा कमस्य कर्त्तितं ॥ अहं
 रुद्रेति रित्येतदाग्नी भवति मानवः ॥ नयो यो जायते विद्वान्यत्रातीति नरा त्रिषु ॥ रात्रि रक्ती जपन् रात्रौ त्रिभुवनं वे
 न्तरः ॥ पाकल्ययेतीति जयं नित्यं क्षित्या विनाशने ॥ आपुष्पं चैव च स्मरं दाक्षायणं महत् ॥ उत देवा इति जपे दाम
 यघ्नं धत्तवत् ॥ अयमग्ने जनिष्ये ते जपे दग्निं नये स्मृति ॥ अराणां नीत्यरापेषु जयं तु तपनाशने ॥ ब्राह्मी मासाद्य स
 स्कोल वचो ब्राह्मी शता वरी ॥ एयगद्भिर्घतैर्वर्धयेत् दालक्ष्मीं च विंदति ॥ स्तार इत्यासपत्रं संश्रामे विजिगीषतः ॥ ब्रा
 ह्मणेभिः संविद्वानं जन्म मृत्फलयं निवारणं ॥ अयै हीति जपेत्संस्तु चिदुः स्वप्ननाशने ॥ येनेदमिति वैजस्वा समाधिं विदुः

राम.

२४७

ते परां ॥ मयो नृवात इति तु गवां स्वस्वयने परं ॥ मयो नृवात इति वृगवां स्वस्वयने परं ॥ सावरी मिंजालं वा मायामेते
 न धारयेत् ॥ मही त्रीणामवो स्विती पथि स्वस्वयने जपेत् ॥ अग्नये विधिं सिले स्ते जपे च रिपुनाशने ॥ वासोष्पते च मे
 त्रेण जेत गृह देवतां ॥ जपे स्पेय विधिं प्रोक्ती पुनश्चात्र विरोधतः ॥ होमांते दक्षिणा देवा पापशान्तिं कुरुते न तु ॥ कुरुते
 चाम्पति चातेन अथ हे मप्रदानतः ॥ विप्राणिषस्त्वमोघाः स्फूर्बहि स्नानं तु सर्वतः ॥ सिद्धार्थकाय वा धामपयो
 दधि घृतं तथा ॥ क्षीर वृक्षात यै रं तु होमं दे सर्वकामदा ॥ समिधः कंटकिं च शराजि कारु धिरं विषं ॥ अभिचारे तपाशे
 ले अस्त्रं सक्तवः पयः ॥ दधि नै संफलं मूलं रुग्नि धानं सुदाहृतं ॥ इत्याग्नेये रुग्नि धानं ॥ पुष्कर उवाच ॥ ॥ यजु
 र्विधानं वक्ष्यामि नुक्ति मुक्ति प्रदं शृणु ॥ उकार रश्चिकाराम महाव्याहृतयो मतः ॥ सर्वकल्मषनाशिन्यः सर्वका
 मप्रदास्तथा ॥ अज्या कृतिसहस्रेण देवताराधये दुषः ॥ मनसः काक्षितं रामः मनसे स्मितकामदे ॥ शां तिका मोय
 वेः कुर्यात्त्रिलेः पाया पनुत्तये ॥ धामैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकामकरैस्तथा ॥ उदंबरी निध्या त्रिः पशुकामस्य शस्य
 ते ॥ दध्मचैवानु कामस्य पयसा सति मिच्छताः ॥ अपामार्गसमिद्धिस्तु कामयत्कनकं बज्रं ॥ काम्या कामो घृतत्का
 नियुग्मयो ग्रथितानि तु ॥ जाति पुष्पाणि जुहुयाद्दामार्थं तिलतंडुलानां ॥ वशी कर्मणि शारवो देवासां पामार्गमेव च
 विषासग्निं समिधो व्याधिद्या तस्यैव च ॥ उरु सुजुहुयात्समं कुरुणां वधकाम्यया ॥ सर्वत्र हि मयी कलार

नः प्रतिकृतं विज॥ सहस्रशस्तु जुहुयाद्वाजावशगतो न वेत्॥ वस्त्रकामस्य पुष्पाणि दूर्वायाधी विनाशनी॥ ब्रह्मवचस्य
कामस्य वासायै च विधीयते॥ प्रत्यंगिरेष जुहुयात्पुष्पकंदकं न स्मृतिः॥ विषेष्णे च पुष्पाणि काककैशिकयोस्तथा॥ क
पिलां च घृतं कृत्वा तथा चं प्रयुहे विज॥ वचा चूर्णं न सम्यातामगानी यत्र तां च चो॥ सहस्रं मंत्रितां जुह्वा मेधावी जायते
नरः॥ एकादशं गुलं शंखं लोहं खदिरं मेव वा॥ विषतो वधो सीति जपनि धने त्रिपुरेश्वरि॥ उच्चाटनमिदं चैव शत्रूणां कथि
तं तव॥ चक्षुष्या इति जप्त्वा च विनष्टं चक्षुमाप्नुयात्॥ उपयुजत इत्येतदनुवाकं तथा नुदं॥ तदनुपाये सदिति पूर्वाङ्गित्वा त्रि
वर्त्तिभिः॥ नेषजससीति दध्याक्षौ होमः पश्य वग्नीकृत॥ त्रियं वकं यजामहे होमः सौभाग्यवद्भनः॥ कन्यानामग्रही
त्वा कन्याला नेकरः परः॥ न ये घाते जपं नित्यं न ये सो विप्रमुच्यते॥ धनूरपुष्पं सघृतं कृत्वा स्यात्सर्वकामनाक॥ कृत्वा च
सुगुलं रामस्वप्ने पश्यंति शंकरं॥ युजते न मनो वाकं जप्त्वा दीर्घमवाप्नुयात्॥ विष्णोरराटमित्येतत्सर्वविधा विनाश
नं॥ रक्षोघ्नं भयशंसं च तथैव विजयप्रदं॥ अयन्नो मग्निविद्येत संश्रामे विजयप्रदं॥ इदमाप्यवहत्त आने पापानोदने
विश्वकर्मणि हविषा अर्चि लोहं दशं गुलं॥ कन्यापालिरवनवारिसायास्मेन प्रदीयते॥ देवसवितरे ते न कृते नैतेन च
त्सवान्॥ अग्ने आनति जुहुयात्वनकी मोदिजो नमः॥ तिलैर्पीवे च धर्मज्ञतया पामा गतं दुःखं॥ सहस्रं मंत्रितां कृत्वा त
थागौ रोचनां विज॥ तिलकं च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात्॥ रुद्राणां च तथा जप्यं सर्वविधं मर्दनं॥ सर्वकर्मक

राम
२४६

रो होमः स्रथा सर्वप्रशंतिदः॥ आजा विकामश्चानो च कंजराणां तवागवो॥ मनुष्यानां नरैर्प्राणां बलानां योषितामपि॥ आ
माणां नगराणां च देशां नामपि नार्गवि॥ उपद्रुतानां धर्मतः आधितानां तथैव च॥ मकरे समयुग्मावेरिपुं ये च तथा भये॥
रुद्रहोमपराशंति पायसेन घृतेन च॥ रूपां इत्येत होमेन सर्वान्यापन्नव्यपोहति॥ सकल्युवाकृतैर्गणपतं कं मनुजसत्तमं
बहिस्तानरतो मासान् मुच्यते ब्रह्महत्या॥ संवधते तिमं त्रेण होमादितो खिललनेत्॥ दधिकायां तिरुत्वा तु पुत्रान् आनस्य
संशयः॥ तथा घृतवती स्वेतदायुष्मसा घृतेन तु॥ स्वस्ति न इन्द्रो म्यो देत सर्वबाधा विनाशनं॥ इह गावः प्रजायध्वं गावः
पुष्टिर्विवर्धनः॥ घृताङ्गुति सहस्रेण तथा लक्ष्मी विनाशनः॥ अवेण देवसर्वेति कृत्वा पामा गतं दुःखं॥ मुच्यते विरुता
छीघ्रमभिचारानुसंशयः॥ रुद्रयत्रे पलाशस्य समिधिः कनकं लनेत्॥ इंसः अर्चिः पदित्येतज्जपतो ये घनाशनं॥
चत्वारिंशं इत्येते सर्वपापहरं जले॥ देवाय जेतुं जप्त्वा तु ब्रह्मलोके महीयते॥ शिवो न वेत्त्युत्पाति त्रीहि निजुहुया
नरः॥ याः सेना इति वैतस्वतस्करे म्यो न पापदः॥ म्यो अस्मभ्यमरातीया बुधा रुष्टितान्नरः॥ सहस्रो रात्रि चारु
मुच्यते विरुता विज॥ अनेनानुपतेत्येव कृत्वा चानमवाप्नुयात्॥ सुपत्तिं सीति चेत्यस्य कर्मव्याकृतं विविक्तं वेत्॥ नमस्ते
ते त्रिभिर्जप्त्वा बंधनामोक्षमाप्नुयात्॥ अंतर्जले त्रिरावर्त्तु पदा सर्वपापमुक्॥ इह गावः प्रजायध्वं मंत्रो ये बुद्धिर्वर्ध
नः॥ कृतस्तु सविषादभापय सा पायसेन वा॥ शते देवि इति वैत कृत्वा पण्यं लानि वै॥ अरोग्यां श्रीयमाप्नोति ज

वितंचचिरंतया॥ एषधीप्रतिमोदध्वं वयने जवने पुरुत॥ अश्ववतीपायसेन होमांतिमवाप्नुयात्॥ उचुष्मा इति
 चैतेन षवनस्तो विमुच्यते॥ युवा मुवासा इत्येव वासांसा प्रोत्सुवन्तमं॥ सुचनमाशसपुष्पादिसर्वकिल्बिषनाशनं॥
 मामाहिसीतिवात्येन क्रतुरिषु विनाशतं॥ नमोस्तु सप्येभ्यो घृतेन पायसेन तु वल्गुदा॥ त्र्यंशं स्वयाज इत्येतव भिचारवि
 नाशनं॥ दूर्वाकां जायतं हुत्वा कां जात्वां जातिमानवः॥ ग्रामे जनपदे वापि मकरस्तु समं नयेत्॥ रोगां त्रिमुच्यते रोगा
 न्नाथदुःखं तु दुःखितः॥ अर्द्धद्वारीश्च समिधो मधुमान्नो वनस्पतिः॥ क्रत्वा सहस्रसो रामधनमाप्नोति मानवः॥ से
 नायं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयं॥ आपां गं मुनिं तं क्रत्वा देवं धर्षयिष्ये ध्रुवं॥ अयः पितृति च तथा क्रत्वा दधिघृतं
 मधु॥ प्रवर्तयति धर्मज्ञः महावृद्धिं मनसुरं॥ नमस्तैरुद्रमये तस्यैवोपद्रवनाशनं॥ सर्वशान्तिकरं प्रोक्तं महापातकना
 शनं॥ अथ वोचदित्यनेन लक्षणं व्याधितस्य तु॥ रक्षोघ्नं च यशस्यं च पीतायुः पुष्टिवर्धनं॥ सिद्धार्थकानां ये त्वेव पथि चै
 व जयन्तुरी॥ असौ यस्तम इत्येतमवन्ति तं दिवाकरं॥ उपातिष्ठेति धर्मज्ञः सायं प्रातरतं हितः॥ अयं मक्षयमाप्नोति दीर्घमा
 युश्च विदेति॥ प्रमुंचयन् इत्येतत्पद्मि राधुधमंत्रिणं॥ रिष्टां नयदं युद्धेनावकायविचारणं॥ मानो महोत इत्येवा लानं
 शांतिकारकं॥ मोहिरण इवाहव इत्यनुवाकसप्तकं॥ राजिकां कटुलाकानां जुक्र्याच्छुभ्रनाशनीं॥ नमो वकिः रिक्तेभ्यश्च
 पद्मलक्ष्मीकृतिर्नरः॥ राजलक्ष्मीवमाप्नोति तथा विल्वैः सुवर्णकं॥ इमारुद्रायेति तेर्न होमिश्च धनमाप्नोति॥ दूर्वाहीमेन

चानेन सर्वमाधिविवर्जितः॥ आशुः शिशान इत्येतदायुधानां च रक्षणे॥ संग्रामे कथितं रामसर्वशत्रुनिर्बर्हणं॥ अत्र
 जश्चमेति जुक्र्यासहस्रैः पंचभिर्दिग्भिः॥ आज्या क्रतीनां धर्मज्ञश्च क्षुरोगादिमुच्यते॥ शत्रो वृवनस्पतेर्गेहे होमस्या वस्तु
 दोषलुत्॥ अग्न्यायुषि क्रत्वा सां वेषं प्रातिकेन चित्॥ अथां फेनेति लाजाति क्रत्वा जयमवाप्नुयात्॥ नमो इतीदृशे होमे
 जपस्यात्सकलेन्द्रियः॥ अग्निश्च पृथिवी चेति वशीकरणसुत्रमं॥ अध्वनेति जपन्मंत्रं अवहारेण यी भवेत्॥ ब्रह्मराजस्य मिति
 च कर्मरिं नेतु सिद्धि कृत॥ संवत्सरोसीति घृतं लेबहोमाद रोगवान्॥ केतुर्गुणुत्रितीत्येतत्संग्रामे जयवर्धनं॥ इन्द्रो मिधर्म
 इत्येतत्प्राणधर्मनिबंधनं॥ धनुना गेति मंत्रश्च धनुर्ग्रहणिकः परः॥ यजी॥ तीति तथा मंत्रो विजे योज्या मिमंत्रिणे॥ मंत्रश्च
 हिरिवोत्येतत्पणमंत्रः प्रकीर्तितः॥ पुंजंतीति तथा सेनां योजने मंत्र उच्यते॥ आशुः शिशान इत्येतयात्रां भणमुच्यते॥ वि
 लोक्रमेति मंत्रश्च रथारोहणिकः परः॥ आजंयतीति चास्वानां ताडनीयमुदाहृतं॥ याः सेनाश्च नीचरातिपरसेनामु
 खेयजत॥ इन्द्र इति चाप्येतदुं क्रिताडनं भवेत्॥ एतैः पूर्वक्रतैर्मंत्रैः कृत्वैवं विजयी भवेत्॥ यमेन दत्तमित्यस्य कोटि
 होमादिचक्षणः॥ रथमुत्पातयेत्तीर्थं संग्रामे विजयप्रदं॥ आरुष्टेति तथैतस्य कर्माद्या कृतिवर्धने॥ शिवसंकल्पजा
 प्येन समाधिं मनसालभेत्॥ पंचनद्यः पंचलक्ष्यं क्रत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात्॥ यदा बंधुदाक्षायणमंत्रेणानेन मंत्रितं॥ स
 हस्ररुचकनकंधारयेत्त्रिपुराणं॥ कामं जीवेत्यतिचशीतालोष्टं च उद्दिनं॥ क्षिपेद्गृहे तदा तस्य नस्याचौरजयनिशि॥

मरोमेगामनेयेतिवशीकरणमुत्तमं॥हेतुमन्त्रागतस्तस्यवर्णाश्रवतिमानवः॥नक्षतोबृहस्पत्याद्यंमंत्रितंतुप्रयुज्य
ति॥यस्यधर्मजवशांसोस्यशीघ्रंनविष्यति॥शत्रोर्मंत्रैश्चित्तेतसदासर्वत्रशान्तिर्यागणानांत्वागणपतिरुत्वाहो
मंचतुष्यथे॥वर्णाक्रियजगत्सर्वसर्वधनैरसंशयं॥हिरण्यवर्णाश्चयमंत्रोयमितिमिंचने॥शान्तोदेवीरक्षिष्य
तथाशान्तिकरः॥१२॥एकचक्रेतिमंत्रेणकृतेनाज्येनमागतः॥ग्रहेभ्यःशान्तिमात्रोतिप्रसादंतचसंशयः॥गावोभृग
इतिवाग्योक्तत्वाज्यंगामवानुयत॥प्रयादांगशोपदितिगृहयज्ञेविधीयते॥देवेभ्योवनस्पतितिद्रुमयज्ञेविधीयते॥
गायत्रीवैष्णवीजेयातद्विज्ञोःपरमंपदं॥सर्वपापप्रसमनेसर्वकर्मकरंशुभे॥॥इत्यामेयेयजुर्विधानं॥॥पुकर
उ०॥॥यजुर्विधानंकथितंवक्षेसांविधानकं॥संहितावैष्णवीजेयाकृत्वास्यासर्वकर्मनाक॥संहिताछांदसीसा
धुजत्वाप्रीणातिशंकरं॥सांदीपिन्यासंहिताचजन्मास्यातत्प्रसादवान्॥यतइंद्रनयामाहहिंसादोषविनाशनं॥
अवकीर्णमुच्यतेचअग्निस्तिस्मेतिवैजपन्॥सर्वपापहरंतेयंपरंतोषिंचतीसुतं॥अविक्रोपंचविक्रीयजयेत्तद्वत्
वतीतिचा॥शान्तोदेवसक्तिरितिज्ञेयंडःस्वप्ननाशनं॥अवोध्यग्निरितिमंत्रेणघृतंरामयथाविधि॥अमृद्युघृतशे
षेणमेखलाबंधुष्यते॥स्त्रीणांपाशतन्माणिपतंतिभृगुसन्मः॥मणिजातस्यबालस्यबध्नीयातदनंतरं॥सोमोरा
जानमेतेनआधितिर्विप्रमुच्यते॥सर्पासामप्रयुजानोनामुयात्सर्पजंनयं॥आद्यत्वावाद्यनेदेतदुध्वाविप्रसहस्रशः॥

ति
राम
२५०

शतावरिमाणिबध्नानामुयाच्छत्रुतोभयं॥दीर्घंचमनसोर्ध्वतिऊत्वार्यंप्राप्नुयाच्चक्र॥समध्ययत्रीतिजपत्तन्म्रिये
तपिपासया॥त्वमिमासुंषधीत्येतज्ज्ञायाधिनवानुयात्॥पवेदेवत्रतंजज्ञानयेज्योविप्रमुच्यते॥यदिइंद्रोनयेत्येतिऊ
तंसौभाग्यवर्धनंनगोनचित्रइत्येवंनेत्रयोरंजनेहितं॥सौभाग्यवर्धनंरामनात्रकायविचारणा॥जपेदिंद्रेतिचक्ष
चतथासौभाग्यमाप्नुयात्॥परिप्रियादिवकरिःकाम्योसंभ्रात्रयेस्त्रियां॥सातकामयतेरामनात्रकायविचार
णा॥रथंतरंरामदेवंब्रह्मचर्यसवर्धनं॥प्राशयेक्षालकंनित्यंवाचाचूर्णघृतप्लुतं॥इंद्रमिंगायिनेजज्ञानवे
दुतिधुरस्वसौ॥कृत्वार्यंभरजज्ञा पुत्रमाप्नोत्यसंशयं॥मयि श्रीरितिमंत्रोयंजपत्यंश्रीविवर्धनं॥वैरूप्यस्या
एकनित्यंप्रयुजानःश्रियंलभेत्॥अताएकंप्रयुजानःसर्वान्कामानवाप्नुयात्॥शमोषुनेतियोनित्यंसायंप्रात
रदितः॥उपस्थानंगवांक्रयतिस्सुस्नाःसदाग्रहे॥घृताकंचतुचक्रेणवातत्रावांतनेषजं॥अनेनतुत्वाविधि
वत्सर्वमायाययोहति॥प्रादेवोदासवतिचाकृत्वाकर्मनरुतनं॥अभित्वाष्टवपीयेतवषट्कारसमन्वितं॥वा
संकेध्मसहसंतुऊतंयुडेजयप्रदं॥हस्सश्चपुरुषाक्रयद्विषःपिष्टमयान्अभान्॥परकीयातथोद्विषप्र
थानपुरुषास्तथा॥स्वस्तिनात्यिष्टपवनेदुरेणाकृत्यभागशः॥अभित्वाष्टरनोनुमोमंत्रेणानेनमंत्रवितरु
त्वासर्पयतैलाक्तोमंत्रेणजुऊयाततः॥एतकृत्वोभवःकर्मसंग्रामेजयमाप्नुयात्॥गारुडंकमदेमंचरथंनर

बृहदयौः॥ सर्वयोयप्रशमनाकथितासंशयेविना॥॥ आग्नेयेसामविधाने॥॥ पुंकरउवाच॥॥ साम्नाविधानं
कथितेवक्ष्येवाद्यर्व्यामथा॥ शन्तातीयगणं कृत्वा शंतिमाप्नोतिमानवः॥ नेषज्यं च गणं कृत्वा सर्वानोगव्यपे
हति॥ त्रिसप्तयुक्ती कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ किंचिन्नाप्नोति च नयं कृत्वा चैवानयं गणं॥ न क्वचिजीयते
रामगणं कृत्वा पराजितं॥ आयुष्यं च गणं कृत्वा अयमृत्युं यपो हति॥ स्वस्तिमाप्नोति सर्वत्र कृत्वा स्वस्वयं
गणं॥ अयसागमाप्नोति शर्म धर्मगणं तथा॥ वास्तार्यत्वं गणं कृत्वा वास्तुदोषान्वयो हति॥ तथारौद्रगणं
कृत्वा सवन्दोषान्वयो हति॥ एतैर्द्वादशगणैर्होमोद्युष्टा दशगुणंतिषु॥ वैश्वी शंतिरिंद्री च ब्राह्मी रौद्रा तथैव च॥ वाय
व्या वारुणी चैव कोवेरी प्राग्वी तथा॥ प्राजापत्या तथा त्वष्ट्री कोमारी वृद्धिदेवता॥ मरुतश्च गोधर्वी शंति त्रित्यति
की तथा॥ शंतिरांगिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा॥ यस्मै मृत्फुरितीत्येतज्जपे मृत्फुविनाशनं॥ सुपुष्पस्त्विति
कृत्वा भुजंगेन च बाध्यते॥ ईद्रेण दत्तमित्येतत्सर्वकामकरं भवेत्॥ यमस्य लोकादित्येतदुःस्वप्नगमनं परं॥ इ
द्रवणिजेति पश्यन् पश्यन् लानकरं परं॥ कामो मेराजीति छत्रं स्त्रीणां सौभाग्यवर्द्धनं॥ तुल्यमेव जरिसनिनित्या पुष्पं
तं भवेत्॥ अग्नेगोभिर्न इत्येतन्मायावृद्धिकरं पुरं॥ ध्रुवं ध्रुवेणंति कृतं स्वानलानकरं भवेत्॥ अहं ते भग इत्येतद्वे
सौभाग्यवर्द्धनं॥ ये मे प्राणा तथा ये तद्वदनामोक्षकारकं॥ सपत्नहंति तीरिष्टुनाशयेक्षेमजाप्यतः॥ त्वमुन्नम

राम.

२५९

वितीत्येतद्यनो बुद्धिविवर्द्धनं॥ यथा मृगमपीत्येतत्स्त्रीणां सौभाग्यवर्द्धनं॥ येन वोहदिदं चैव गर्भलानकरं भवेत्॥
शिवः शिवानिरित्येतत्कुक्षं भूयं प्रसादयेत्॥ बृहस्पती मः परिपात्रुपार्थिव्यस्त्वापनं भवेत्॥ सुचामित्येति कथि
तं भयमृत्फुविवारणं॥ अथर्वणोरसोरवा तो सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ पावातेन तु मंत्राणां किंचिधर्मावितारितं॥ बृ
क्षाणायाशिपानोतसमिधः प्रथमं हरि॥ आज्यं च ब्राह्म्यं चैव तथा वैगौरसर्षपा॥ आक्षतानिति जाश्वेदधिगारेव ना
गवा॥ दध्नास्तथैव उवाच किं वा निकमलानि च॥ शंतिपुष्टिकराण्या ऊद्रा एते तानि सर्वशः॥ तैलं करणिधर्म
जराजिकारुचिरं विषं॥ समिधः कंदकोपेता अभिचारेषु योजयेत्॥ अर्षवैदेवितं छेदो विनियोगस्तमाचरेत्॥
इत्याग्नेये अथर्वविधानं॥ पुंकरउ०॥॥ श्रीसूक्तं प्रतिवेदं च जेपं लक्ष्मीविवर्द्धनं॥ हिरण्यवर्णं हरिणीं मूचपंचदश
श्रियः॥ रथैश्च पुरातीभिः च तस्त्रोप्यनुविश्रियः॥ आयंतीय तथा सामश्रीसूक्तं सामवेदकं॥ श्रियं वाचुर्मपि वेदि
प्रोक्षमाथर्वणं तथा॥ श्रीसंगं योजयेत्तत्प्रा कृत्वा श्रीस्तस्य वै भवेत्॥ पृथग्विवाय विवानि कृत्वा वायुतिलान् श्रि
याः॥ राकष्यपौरुषं सूक्तं प्रतिवेदं तु सर्वदं॥ सूक्तेन दद्यान्निष्पापो धेकै कस्याजलिं जलिं॥ स्नाना कैंक पादत्वा
फलं सा सर्वकर्मनाक॥ महापापो पापया तो भवेत्कृत्वा तु पौरुषं॥ रुद्धे विश्वे जज्ञास्ता त्वाथ सर्वनाक॥ अष्टाद
शमः शंतिमोति सोम्याः शंतियो वराः॥ अमृता चानया सोम्या सर्वात्या नविमर्दनाः॥ अमृता सर्वदेवस्य च नया स

चुह

वदेवता॥ सौम्यातसोपदेवत्याकास्यात्सर्वकामदा॥ अनयायामणिकायोवरुणस्य भगुत्तमः॥ शतकंडो मृगा
याश्चसौम्यायोः शप्ययोमणि॥ तदेवत्याः स्यामंत्राः सिद्धौ स्यान्मणिबंधने॥ दिव्यांतरिक्षभौमादिसमुत्पाता
र्गमाश्माः॥ दिव्यांतरिक्षभौमेतु अद्भुतं विविधं शृणु॥ ग्रहग्रावेकृतं दिव्यं मंतरिक्षान्निबोधमे॥ उल्कापातादि
ग्दाहपरिवेषस्तथैवच॥ गंधर्वनगरं चैव हृदि श्रुतिरुताचया॥ वरस्त्रिरनवां भोमो भूकंपमपि भूमिजः॥ सप्ता
हामंतरे हृद्वावद्भुतं निःफलं भवेत्॥ शातिविनात्रिभिर्वर्षैरद्भुतं भयं कुरुवेत्॥ देवताचार्यनृत्यं तिवेयांत प्रज्वलं
तिच॥ अनंतं तिचरो दंति प्रसिद्धं तेह संतिच॥ अवां विकारो यसमौ मय्यर्च्य कृत्वा प्रजापतिः॥ अनुग्राह्यतेय
त्रराज्ञे च भृशानिः स्वनः॥ नदीप्यते चेत्यनवां मुद्रां पीयते नृपैः॥ अग्निवैरुत्यशमनमग्निमंत्रं श्रुत्वा गवे॥ अ
काले फलिता दृक्षाक्षीरं रक्तं भवेति च॥ दृक्षोत्यात प्रशमनं शिवं पूजा चकारयेत्॥ अतिदृष्टिरना दृष्टि
निक्षीतनयं मतं॥ अनंतो मिदिनार व्या दृष्टिर्नेयानयायदि॥ दृष्टि वैरुत्यनाशः स्यात्पुष्कं नो अर्क पूजनात्
नगरादपसर्पति समीपमुपयांति च॥ एभ्यो रुद्रप्रवणा विसारं भवेति च॥ सलिलाशयवैरुते ज प्रवो वारु
णो मनुः॥ अकाल प्रसवात्तया काल सेवा प्रजास्तथा॥ विरुत प्रसवाश्चैव युग्म प्रसवनादिकं॥ स्त्रीणां प्रशवं वै
रुते स्त्री विप्रादि प्रपूजयेत्॥ वडवा हस्तिनी गोवयिदियुग्मां प्रसूयते॥ विजात्यै विरुतं वापि पद्मिनी सैः मयेतवै॥ वि

राम.

२५२

ने

कृतं वा प्रभयं ते परचक्र नयं वदेत्॥ होमः प्रसूतवैरुत्ये जयो विप्रादि पूजनं॥ पातिपाना न्ययुक्ता न्युक्ता निनवदंति च॥
आकाशो तर्पनादस्य महं नययुपो स्थितं॥ प्रविशंति पदाग्राममारण्या मृगपक्षिणः॥ अरण्यं पातिवाग्रामं स्वलयं
ति जलोद्भवाः॥ जलं वा जलजायांति राजघरादिको शिवाः॥ प्रदोषे कुक्कुटे त्रासे सेक्षाचाकोदिये न वेत्॥ गृहं कपो
तः प्रविशे कव्या दामृक्षि लीयते॥ मधुवामक्षिका ऊर्ध्वात्काको मेयुना गाहति॥ प्रासादतोरणा काशं दारप्रकारवे
श्मना॥ अनिमित्तं तु प्रतनं दृढानां राजमृत्यवे॥ रजसा वायु धूमेन दिशाय त्समाकुलः॥ केचिदयो परापो वा छिद्र
ता शशिस्तूर्ययोः॥ ग्रहग्रवि रूतिर्यत्र तत्रापि नयमादिशेत्॥ अग्निर्ध्वनदीप्येत श्रवं न चोदुं भकाः॥ मृतिर्भयं
श्रुत्य तारुत्यातिनां फलं भवेत्॥ द्विजदेवादि पूजाभ्यां शांतिर्प्राप्तिस्तहो मतः॥ इत्याग्नेये उत्था त्रं गति॥ पु
ष्कर उवाच॥ देव पूजादिकं कर्म वक्ष्ये यो त्यात मर्दनं॥ आपो हि ऐति तिष्ठतिः स्नातो धुवे स्रवे र्जित॥ हिरण्य
वर्णा इति च पाद्यं च तिष्ठति द्विज॥ संनम्यो ज्ञाम न वमिदमाप्नोति पेचनं॥ रयेव तस्य भिर्गते युवेति वस्त्रकं॥ पुष्पं पु
ष्पवतीत्येव त्वेव धूरासि चाप्यया॥ तेजो मिश्रा चूं दीपं स्यात्तमधुपु कंदर्धति च॥ हिरण्यगर्भ इत्युष्टा दत प्रोक्तानि वेदने॥
अंधस्य मनुजः श्रेष्ठपानस्य वसुगंधिनः॥ चामरं मृज नो मृज न उत्र या नाशने तथा॥ यत्किं देवमादिस्या सा विवेकानि
वेदयेत्॥ पौरुषं च जपेत्कृतं देव जुहुयात्तथा॥ अर्चनं वै तथा वेद्यां स्तलेष्टं घटेन वा॥ नदीतरिथ कमले शांति

स्वातविष्णुश्च जनात् ॥ ततो होमः प्रकर्त्तव्यो दीप्यमाने विभावसौ ॥ परिसंयुज्य पयुक्षा परिस्तीर्य पविस्त्रधी ॥ सर्वायि
 ग्रं समुद्यत्य जुहुयात्प्रयतस्तथा ॥ वासुदेवाय देवाय प्रजवे चामयाय च ॥ अग्रे चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च
 इंद्राय च महाभागे इंद्राग्निं स्मृतये च ॥ विष्णवे चैव देवेभ्यः प्रजानां पतये तथा ॥ अर्घ्यं येतथा रामधन्वंतर
 य एव च ॥ वास्तोस्पर्शेति तो देवैस्ततः स्विष्टिऋतेभ्यः ॥ अचतुर्थे न नामान् जुह्वेतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ तस्यो यत्तक्ष
 मभितः पूर्वेनाग्नेमतः परं ॥ अश्वा नामानि धर्मज्ञः उर्गनामानि चाप्ययः ॥ निरुक्षी धूम्रणीका च अश्रयतीत
 येव च ॥ मेघयती वनामानि सर्वेषामेव नार्गव ॥ आग्नेयाद्याः क्रमेणाद्यततः शक्रियुनिक्षिपेत् ॥ नंदिमेव सु
 नार्गे वसुमंगल्ये च नार्गव ॥ तनका न्येततो दत्वा स्त्रणायां च तथा श्रिये ॥ हिरण्यकोशं च तथा वनस्पतय एव च ॥
 धर्माधर्मतपो वारेण ह मध्ये ध्रुवाय तु ॥ मृत्कवे च बलिर्दद्यात्वरुणायो दकाशये ॥ नृतेभ्यश्च बहिर्दद्यात्
 रणे धनदाय च ॥ इंद्रायेंद्रपुरुषेभ्यो दद्यात्पूर्वेण मानवः ॥ यमाय तस्युरुषेभ्यो दद्यादक्षिणतस्तथा ॥ वरुणा
 य तस्युरुषेभ्यो दद्यात्पश्चितस्तथा ॥ सोमाय सोमपुरुषेभ्यः उदङ्मादं द्योदनुं तरं ॥ ब्रह्मपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तप्ये
 व च ॥ आकाशे च तथा चैवं स्त्रिजला पक्षितौ तथा ॥ दिवा दिवा च रेभ्यश्च रात्रिं च रेभ्यः ॥ बलिं बलिं स्तथा दद्यात्तप्ये
 प्रातस्तु प्रसहं ॥ पिंडं निर्वपणं क्रियत्प्रातस्तप्यन् कारयेत् ॥ पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तत्पित्रे तदनंतरं ॥ प्रपितामहाय मात्रे

पिपित्रमात्रे ततो पर्येत ॥ तन्मात्रे दक्षिणा ज्ञेया कुशोष्टवं पुजेत्येवेत् ॥ इंद्रवारुणवायवा ॥ याम्पावानैरुताश्वये ॥ तेका
 काः प्रतिगृह्णंतु इमं पिंडं मयो धृतं ॥ काकपिंडे तु मंत्रेण श्रुतः पिंडं प्रदापयेत् ॥ वैवस्वतकुले जातौ षोडशामशबलौ
 श्रुतौ ॥ ते चापिंडं प्रदास्मामि पयिरक्षंतु मे सदा ॥ सौरभेभ्यः सर्वहिताः प्रविन्नापापनाशनाः ॥ प्रतिगृह्णंतु मे प्रासंगा
 वः स्त्रैलोक्यमातरः ॥ गोप्रासंतुस्तस्य यनं रुताभिक्षा प्रदापयेत् ॥ अतिषिंदीनाय जित्वा गृहीतुं जीतवस्वये ॥ उं
 नृः स्वाहा ॥ उं ध्रुवस्वाहा ॥ उं स्वः स्वाहा ॥ उं भूर्भुवः स्वाहा ॥ उं देवकृतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥ मनुष्यकृतस्ये
 नस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥ उं पितृकृतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥ आत्मकृतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥
 उं एतस एन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥ उं पित्राहमेनो विद्वांश्चकार यज्ञा विद्वांस्तस्य सर्वस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा ॥ अ
 ग्रे ये स्विष्टाकृतस्वाहा ॥ विष्णुश्चैव देवो बलिस्तेपि स्ते कर्त्तव्यतामया ॥ इत्याद्ये यो देवश्चैव देवादि ॥ अग्नि
 रुवाच ॥ सर्वायि साधने स्नानं कक्ष्ये शांतिकरं शृणु ॥ स्नापयेच्च स्तरितारे ग्रहा विष्टविचक्षणः ॥ देवालये ज्वरा
 दौघादौ विनायकं ग्रहादिते ॥ विद्यार्थिनो क्रुदे गेहे जपकामस्य तीर्थिके ॥ पशुभ्यो स्नापयेन्नारी गजोपस्थविनस्पति
 पुष्पाधिभ्यो च पुष्पाद्युष्पेधिनां च सागरे ॥ गृहे सो नाग्यकां त्यागं सर्वेषां विष्णुसंनिधौ ॥ वैष्णवे रैवती पुष्पे स
 र्वेषां स्नानमुत्तमं ॥ स्नानकामस्य सप्ताहं पूर्वमुत्सादनं स्मृतं ॥ पुनर्नवारोचनं च शतांदायुर्गुणत्वचं ॥ मधुक

रजनीवेवनगरेनागकेसरा॥ आसुरीचैवमंजिरोमांसीयासकमर्दकैः॥ प्रियंससर्षपाऊष्टं वनाज्जासीवृकं कुमापे
चगम्यं शकुमिश्रेण्डुत्यास्त्रानमाचरेत्॥ मंडलेकर्णिकायांचविष्णुब्रह्माणसुच्यते॥ दक्षेवामेहरेष्टवपात्रेपूर्वा
दिकेनमातुलिरेदिद्रादिकादेवान्मायुधान्महवाहनात्॥ स्वनेमंडलकान्दिक्षुक्रयचैवस्वदिक्षुच॥ विष्णु
ब्रह्मेशशक्रादीनततस्वाल्पचहोमयेत्॥ एकैकस्त्वष्टशतंसमिधस्तुतिजायते॥ नमः सुमनःसिधयंकलशा
पासिवर्धनं॥ अमोघश्चित्रनाभश्चपुष्पकोप्यसुदर्शना॥ स्नापयंतु घटावेतांसास्त्रिरुद्रमरुद्गणाः॥ विश्वेदेवा
स्तथादेव्यावसवोमुनयस्तथा॥ आवेद्यंतुमुप्रीतास्तथात्यात्रपिदेवता॥ उषधीनिक्षिपेत्कुंभेजयेतीविघाज
यां॥ शतावरीशतपुष्पाविष्णुक्रांतापराजिता॥ ज्योतिष्मातींश्चतिबलावंदेनोशीरकेसरा॥ कस्तूरीकांचकपर्णि
वालकंपन्नकंत्वचं॥ जातीफलंलवंगंचमूर्त्तिकाः॥ पंचगव्यकं॥ नम्रापीठेस्वितंस्त्राप्यसापयेद्युक्तांरवानेन॥
राजानिषेकमंत्रोक्तदेवानां होमकः॥ एषक॥ एषाजितिततोदत्वाग्रवेदक्षिणांददेत्॥ इन्द्रोमिषिको गुरुणापु
रादेत्यानूजघानह॥ दीक्षास्नानकथितं सज्जामादोजयादिहं॥ इत्याग्नेयेदिक्पालादिस्नानं॥ पुष्करउवाच॥
विनायकोपसृष्टानां स्नानं सर्वकरं वदे॥ विनायकः कर्मविघ्नसिद्ध्यर्थं विनियोगतः॥ गणानामादिपञ्चकेशवे
शपितामहैः॥ स्वप्नेवगाहनेत्यर्थं जलं पुंजाश्चपश्यति॥ विनायकोपसृष्टस्तु कथादानविरोहति॥ ब्रजमानस्तु

जास्नानंमयेतेनुमतं परेः॥ विमानाविफलारंजः संसीदन्ननिमित्ततः॥ कस्यातरेनमाप्नोतिनवायव्यवरंगना॥ ना
वार्यत्वं श्रोत्रियश्चनशिष्योध्ययनेलभेत्॥ धननेलासमाप्नोतिनरुषीचरुषीबलः॥ राजाराज्यंनवाप्नोतिसुधने
स्तस्यकारयेत्॥ हस्तपुष्पाश्चयुक्तसौम्यवैस्तवेगौरसर्षपं॥ गौरसर्षपिकल्केनसाज्येनाद्यादितस्यच॥ सर्वेष
धैः सर्वगंधैः प्रलिप्तशिरसस्तथा॥ चतुर्भिकलशेस्त्रेषुस्नानंतेषुपुनस्तुते॥ नगंतेवरुणोराजानगंस्पर्षेद्विहस्य
ति॥ भगमिन्द्रश्चवायुश्चनगंसर्षयोविदुः॥ यत्रेकेशेषुदौर्भाग्यंशीमंतेयवमृद्भुनि॥ ललाटेकर्णयो रक्षणा राप
स्त्वंतुतेसदा॥ दर्भपिंजलमादायवामहस्तेततो गुरुः॥ स्नातस्यसार्षपंतेलंश्रुवेष्णोविदुबरेणवा॥ जुहुयामर्द्धि
विनः कुर्यात्सिन्धेनपरिगृह्यवै॥ मितश्चसंमितश्चैवतथाशालकदंकदौ॥ रूपां डाराजकुत्राश्चातैः स्वाहासमन्वि
तैः॥ नमोमिवात्मनेश्वरवषट्कारसमन्वितैः॥ दद्याच्चतुष्पयेष्ट्येकशानास्तीर्यसर्वतः॥ कृताकृतास्तदुलांश्चपला
नोदनमेवच॥ मत्स्यमयंकास्तथैवामानपुष्पचित्रं सुरात्रिवा॥ मूलकंहरिकांयूपोस्तथावेपुरिकस्तथा॥ दध
नेपायसंपिष्टमोदकं गण्डमर्षयेत्॥ विनायकस्तजनीमुपतिष्ठेततोविको॥ हर्वासप्तपिपुष्पाणां दत्वाद्यष्टमं
लिं॥ रूपं देहियशो देहिसौभाग्यं सुभगे मम॥ पुत्रं देहि धनं देहि सक्त्तिकामांश्च देहि मे॥ भोजयेद्भक्षणं दद्याद्वस्त्र
युग्मं गुरोरपि॥ विनायकं ग्राहान्प्राप्य शेषं कर्मफलं लभेत्॥ इत्याग्नेयेविनायकस्नानं॥ पुष्करउवाच॥ स्ना

नं माहेश्वरं वक्ष्ये राजा देर्जयवर्द्धनं ॥ दानोर्वे प्राय वलये पञ्चशो देशनापुरा ॥ आस्करे विपदे पवित्रातः संस्थापये धैः ॥ घ
 उं नमो नगवते रुद्राय धवलपोंडरोपविततस्मान्नलिप्रगात्राय ॥ तद्यथा जयजय सर्वान् शत्रून् न मुक्तस्य कलहवि
 वादेषु ॥ मंजुर्वर्मं यस्सर्वप्रत्यधिकान्यो सोऽयुगंतकाले दिवक्षति ॥ इमां हजोरो मूर्ध्नि स हस्त्रांश ॥ शुक्रशते रक्षंतु जी
 वितं संवर्तकायितुम्यश्च त्रिपुरांतकरः परः ॥ सर्वदेवमयः सोऽपि तवरक्षंतु जीवितं ॥ लिरि निलिरि निस्वाहा ॥ एवं
 स्नानं तु मे त्रेण जुहुयात्त्रिजलं डले ॥ पंचामृतैस्तु संस्थाप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ॥ स्नानान्मन्याविवक्षामि सर्वदा निज
 पायते ॥ स्नानं घृतेन कथितवायुषो वर्द्धनं परं ॥ सोमाय न च लक्ष्मीस्तो मन्त्रेणाद्यमर्द्धनं ॥ क्षीरेण वलवद्विस्वा
 दध्ना लक्ष्मीविवर्द्धनं ॥ ऊरोर्दकेन पायंतः पंचगव्येन सर्वभाक् ॥ शतमूलेन सर्वाग्निगोमृगांदकतो धृतं ॥
 पलाशविन्मूलकमलकुशस्नानं तु सर्वदं ॥ वचा हरिद्रैश्च सुस्तं स्नानं वक्ष्यो ह्यं परं ॥ आयुष्यं च यशस्यं च धर्मं
 धाविवर्द्धनं ॥ हैमाद्रिश्चैव मोगलं रूप्यतमोर्दकैस्तथा ॥ रत्नोदकैस्तु विजयः सोऽनाग्यं सर्वगंधकैः ॥ फलाभिश्च तपा
 रोम्यं धाम्नाभिः परमांश्रियं ॥ तिलसिद्धार्थकैर्लक्ष्मीसोऽनाग्यं च प्रियं गुणैः ॥ पयोत्पलकंदं वै श्रीवलंबलात्रयो र
 कैः ॥ विष्णुपादोदकं स्नानं सर्वस्त्रानेऽनमं ॥ एकाकी एकनामापेलोकां कं विधिवच्चरेत् ॥ आकंदं छत्रिस्तु केन
 च धीयान्मणिकंकरे ॥ कुण्डपाठावतां यष्टीं शंखो नोहादिको मणिः ॥ सर्वेषामेव नामानां ईश्वरो नगवान् हरिः ॥

रामः

२५५

तस्मिंश्च जनादेव सर्वान् कामान् समश्नुते ॥ स्नापयित्वा घृतक्षीरैः पूजयित्वा च पितृहा ॥ पंचमंगं बलिंदत्वा च
 तिसारा न प्रमुच्यते ॥ पंचगव्येन संस्थाप्य वातव्याधिं विनाशये ॥ दिक्ते ह सुपलान् स्नेह्यारोगहा वाति पूजये ॥
 घृतं तैलं तथा क्षौद्रं स्नानं तत्रैव सं परं ॥ स्नानं न घृताद्यं हि स्नेहममलं घृतं तैलकं ॥ क्षौद्रमिधुरं संक्षीरं स्नानं त्रि
 मधुरं स्मृतं ॥ घृतमिधुरं संतैलं क्षौद्रं च दूरं संश्रिये ॥ अनुलेपस्त्रिभुक्तस्तूकं रं गीरं चंदनं ॥ चंदनागरकं पूर्य
 गदपैः स कुंकुमैः ॥ पंचानुलेपनं विमो सर्वकामफलप्रदं ॥ त्रिसुगंधं च पूर्य करं तथा चंदनं कुंकुमैः ॥ मृगदर्पं च
 कर्पूरं चंदनं च त्रिशीतकं ॥ पीतानि शुक्लवर्णानि तथा शुक्लानि भागव ॥ रुक्मानि चैव रक्तानि पंचवर्णानि निर्दि
 शेत् ॥ उत्पलं पद्मजाती च त्रिसितं हरि पूजने ॥ ऊं ऊं मं रक्तपद्मानि त्रिरक्तं रक्तसुतलं ॥ धूपदीपादिभिश्चा च
 विष्णुं शान्तिं प्रवेदयेत् ॥ चतुरष्टकरं ऊं देवाय नमः ॥ एषोऽहं ॥ लक्ष्मीं मे कोटिही मेति जाज्ययव धाम्ना कैंः ॥ अ
 हानं मर्त्यगायत्र्या सर्वशांतिं क्रमाद्देवैः ॥ ॥ इत्यामे ये लक्ष्मी होमादि ॥ ॥ पुष्कर उ० ॥ ॥ कर्मसो वत्सं रं रा जं
 जन्माक्षं पूजयेत् ॥ मासि मासि च संक्रांतौ सूर्यसौ मादि देवताः ॥ अगस्त्यसो दये गस्तिना ठ मसिं हरिं यजेत् ॥
 रायकोत्पापने पंचदिने कुर्यात्सिमुत्सवं ॥ प्रोष्टपदे सिते पक्षे प्रति यत्प्रत्यतिक्रमात् ॥ शिवि रात्रौ रवौ प्रागे शक्र
 च न वने चरेत् ॥ तत्र चक्रध्वजं स्थाप्य शची चक्रं च पूजयेत् ॥ अष्टम्या वाद्यदोषेण तां तुष्टे वं प्रवेशयेत् ॥ एका

दशंपासोपवासोपादशंपाकेतुमुत्तितां॥यजेत्स्वस्वादिसंवीतंघटस्त्रौसुरपसची॥वर्द्धयेद्भद्रादिजामित्रद्वन्द्वम्
कशासनः॥देवदेवमहाभागत्वंहिमिमिहतांगतः॥त्वंप्रभुःशाश्वतंशैवसर्वभूतहितेरेतः॥चनंतेजोवैराजा
मणोजयविवर्द्धनः॥तेजस्सेवर्द्धयेत्तेदेवाःशक्रासुदृष्टिभूतः॥ब्रह्मविष्णुमहेश्वरानिक्वत्रिकेयोविनाशकः॥आ
दित्यावसवोरुद्रासाध्याश्वभृगवोदशः॥मरुद्गणाःलोकपालाग्रहपेक्षादिनिम्नागाः॥ससुद्राश्रीमहागौरी
चंडिकाचसरस्वती॥प्रवर्तयंतेतेजोर्तेजयशक्राचीपते॥तवचापिजसोनिस्समसंपद्यतांशुभो॥प्रसीदराज्ञां
विप्राणांप्रजानामपि सर्वशः॥भवत्प्रसादात्पृथिवीनित्यंसस्यवतीभवत्॥शिवेनवेत्तुनिर्विघ्नंसांस्तमांस्तयो
नृशः॥मंत्रेणेंद्रं समम्यर्चयितुंस्वर्गमाप्नुयात्॥नम्रकालिंघदेलिस्मर्यजयेदाश्विनैजयेत्॥शुक्लपक्षेत्पाष्ट
स्यांचायुधंधर्मकंध्वजं॥उन्नंचराजलिं गानिशास्त्रासंक्रुसुमासिभिः॥जायंतिशिवलिंदद्याद्वितीयेक्रिपुनर्ज
येत्॥तत्रकाचकालीचडर्गडगारिणि॥त्रैलोक्यविजयेचंडिममज्ञांतौजयोभव॥वीराजनविधिंवक्षे
इत्यांमंदिरंचिरेत्॥ततोरणवितयेत्तत्रगृहेदेवात्यजेत्सदा॥वित्रांसक्रापदास्वातिसविताप्रतिपद्यते॥ततः
प्रभृतिकर्तव्यंयावत्सातौकविस्मितः॥ब्रह्मविष्णुशंखचक्राश्चैवानलानिलौ॥विनायकःकुमारश्च
वरुणाधनदोपमः॥विश्वेदेवावैश्रवसंगजाश्चाष्टौचतामजेत्॥कुमुदैरावतौपद्मपुष्पदंतश्चवामनः॥सु

राष्ट्र-
२५६

प्रतीकोजतोनीलःशक्राकायमिहादिषु॥पुरोवाजुक्रपादाज्यंसमिच्छिद्यज्यकंतिलां॥कुंजार्ष्टौरजितास्वातिःस
स्नाप्यस्मगजोत्रमः॥अंधःस्वाच्यदिदेषिंडांस्ततोहिप्रद्युमंगजातः॥निष्क्रामयेत्तोरणोस्तुशोच्यवादिनलंघयेत्
निष्क्रमेयुःस्ततःसर्वराजालिंगं गृहेयजेत्॥वरुणेवरुणं प्रार्चयन्नैवतबलिंददेत्॥विशाखातुगजेसूर्येऽप्राप्र
मेनिवसेन्नपः॥अलंकुर्यादिनेतस्मिन्वाहनंविशेषतः॥एजिताराजलिं शकवर्चानरहस्तगाः॥मंत्रितांश्च
समारुत्यतोरणेनविनिर्गमेत्॥बलिविनज्यविधिवराजाकुंजरधृतिः॥उन्नक्वालाचनिचयसादीपेतनिर
तरं॥राजयेदक्षिणंकुर्यात्त्रीनवारंसुसमाहितः॥एवैरुत्वागृहंगच्छेदिसर्जितजनोजये॥शांतिर्नाराजनक्षेयं
वृद्धयेरिपुमर्दनी॥॥इत्याद्येयेनीराजनादि॥उन्नदिसंभ्रातृभ्यामिषैस्तत्पूज्यजपादिकं॥ब्रह्मणःसत्यवाक्तेन
सोमस्वरुणस्यच॥सूर्यस्यचप्रभावेनवर्द्धस्त्वंमहाद्यते॥पांडुराभ्रप्रतीकाशहिमकुंदेडुसप्रभा॥यथाबु
दधोदपतेशिवापेमां वसुंधरा॥तथाछादयराजानंविजयारोग्यवृद्धये॥गंधर्वकुलजातेस्तंमाभूयाःकुलरुषका
ब्रह्मणःसत्यवाक्तेनसोमस्वरुणस्यच॥प्रभावाच्चक्रतासैस्सर्वस्त्वंतरेत्त्वमे॥तेजसाचैवसूर्यस्यसुनीनांत
पसातया॥रुद्रस्यब्रह्मचर्येणपवनस्यबलेनच॥स्मरत्वंराजपुत्रोसिकौसुभंतुमणिस्मर॥यागतिंब्रह्महागडे
मितहामात्हातया॥भस्मार्पयितवादीचक्षत्रियश्चपराङ्मुखः॥व्रजेस्वतांगतिक्षिप्तंमातस्यायंनवेत्तच॥विरु

तिमापगच्छस्तेयुद्धेधनिपुरंगमा॥रिषन्निघ्नस्मरेसहतत्रसुखीभव॥शक्रकेतोमहावीर्यसुपत्सिन्नुपाश्रि
तः॥पतत्रिरादै न तेयस्तथानारायणःध्वजः॥काश्योयो न ताहर्तानागारिर्विबुधाहनः॥अप्रमेयोऽराधर्षीर
णेदेवारिसूदनः॥महाबलोमहावीर्योमहाकायोमहाशानः॥गरुडान्मारुतगतिस्त्वयिसंनिहितस्ततः॥विबु
नादेवदेवेनशक्रार्धस्थापितोत्वसि॥जपायतवमेनित्यं दृष्टुं वेधवलसच॥सायधर्मयुधानयो धात्र्यास्माक
रिपून्द्वा॥ऊरुदोरवणःपद्मःपुष्पदंतोयवामदः॥सुप्रीतीकोजनीलजातेष्टौदेवयोनयः॥तेषांपुत्राश्चपौत्रा
श्चवनायशैसमाश्रिताः॥नमोमोदामगश्चैवगजःसंकीर्णवक्त्रः॥वनेवनं प्रसूतास्तेस्मरयोनिमहागजा॥घातत्वा
वासवोरुद्राद्यादित्यासमरुद्राणाः॥नर्तारिरक्षणागेंद्रसमयःपरिपास्तता॥गौरवणाविरुद्धसुवज्रहस्तःशतक्र
तुः॥एष्टोऽनुगतस्त्वेवरक्षतुत्वांसदेवराट्॥अवाप्नुहिजयंयुद्धेस्वस्वाश्चैवसदावज॥अवाप्नुहिवलं चैवगौरवणं स
मंयुधि॥श्रीस्तेसामाबलंविस्तीर्तेजःसूर्यज्ज्वोनिजात॥अवाप्नुहिवलं चैवगौरवणं समंयुधि॥श्रीस्तेसामाबु
लंविस्तीर्तेजःसूर्यज्ज्वोनिजास्तेयंगिरैर्ययुरुद्रायाशौदेवात्पुरंदरात्॥युद्धेक्षंतुनागास्त्वादिसश्वसहदेवतै
पश्चिमौसहगंधर्वःपातुत्वांसर्वतोदिशं॥जगवोवसवोरुद्रावायुःसोमोमहर्षयः॥नाशकिलरंगंधर्वायुक्षन्तग
णाग्रहाः॥प्रमयासुसत्यदैत्यैर्नृतेमोमातृभिःसह॥शक्रासेनापतिस्कंदोवरुणाश्चास्यतस्त्वपि॥प्रदहंतुरिष्टनृस

बन्धिराजाविजयमध्वरु॥प्रातिप्रयुक्ताम्यरिभिर्दुष्योविसमंततः॥पतंतुतवशत्रूणांहतानितवतेजसा॥कालनेमि
वधेयत्वं त्वंरिपुनरघातने॥हिरण्यकरिपोर्धुद्धुधेसर्वसुरेषुच॥सोमितासितयैवाघाशानृसमयंस्मर॥नि
लश्वेतासिमां दृष्टानस्यसमूहपारयुः॥आधिभिर्विधेधैर्घोरैःशस्त्रैश्चयुधिनिर्जिताः॥पूतनारेवतीलेखाकालगत्री
तिप्रघते॥दहत्वात्सुरिष्टसर्वमिताकेतामुपाश्रिताः॥सर्वमेधेमहायज्ञेदेवदेवेनश्रुतिना॥सर्वेणजगतश्चैवसारे
णत्वंविनिर्मितः॥तंदकस्यापरांमूर्त्तिंस्मरशत्रुनिर्वह्ण॥नीलोत्पलदलत्रयामरुहःस्वप्ननाशनः॥असिर्विस
सनखद्वस्त्रीक्ष्णवर्माडरासरः॥श्रीगर्जविजयश्चैवधर्मपालस्तथैवच॥इत्याद्यैतवनामानितयोक्त्वानिस्तं
धुवा॥नक्षत्रंरुक्मिकातुंमंगुरुदेवोमहेश्वरः॥रोहिण्यश्चशरीरंतेदेवतंतेजनाईनः॥राजानेरक्षनिस्त्रिशोसब
लंसपुरंतथा॥पितापितामहहोदेवःसत्त्वपालयसर्वदा॥शर्मप्रदस्तसमरेधर्मसंकायसोद्यसि॥रक्षमारक्ष
णीयोहंतवानद्युनमोस्तुते॥उडनेत्वंसपत्नानांघोषाहृदयकंपनः॥अवजमिपरासेत्पानांतथाविजयवदने
यथाजीमूतघोषेणरुष्मंतिवरवारणा॥तथास्तुतवशत्रून्हर्षस्माकमुदावहः॥यथाजीमूतशत्रून्स्त्रीणांत्रा
सोविजायते॥तथास्तुतवशत्रून्तस्मादिषोरणो॥मंत्रैःसदार्चनीयास्तेयोजनीयाजयादिषु॥एतकंबल
वरिष्टादेस्त्वामिषेकंतुवत्सरे॥राजोभिषेककर्तव्योदेवतेनपुरोधसा॥॥इत्याग्नेयेमंत्राद्या॥॥पुकरउवाच॥

त्रिपुरंजयपुष्पव्रसणाविष्णुपंचजरे ॥ शंकरस्यविजयेरक्षणायनिरूपितं ॥ वागीशेनचक्रस्यवलंहेतं प्र
यासत ॥ तस्यस्वरूपं वक्ष्यामि तत्त्वेषु जयादिषु ॥ विष्णुप्रच्युतश्चक्री हरिर्हृदिणतो गरी ॥ प्रतीच्यांश
र्द्धं धविष्णुर्विष्णुः पद्मममोत्ररे ॥ ऋषीकेशोपि कोणेषु तत्त्वेषु जनादनः ॥ राजरूपी हरिर्भूमौ नरसिंहो स्वरेम
म ॥ कूरातममलं चक्रं मये तत्सुदर्शनं ॥ अस्मांश्च माजाडः प्रक्षहंतुं प्रेतनिशाचरात् ॥ गदा च ये सहस्राणि प्रदीप्त
प्रावकोणया ॥ रक्षोभूतपिशाचानीडा किनी ॥ शंखो विस्फुर्जितं चैव वासुदेस्यैवेयं द्विष्ट ॥ तिर्यग्मतुष्यरूपाः प्रे
तादीहंतु शेषतः ॥ खड्गधाराज्वलं ज्योत्स्नानि ऊतापे समाहितः ॥ तेषां तु सौम्यतां सघोररुडेतेन पन्नगाः ॥ ये कृष्णा
डास्तथापक्षायै देत्याये निशाचराः ॥ प्रेता विनायकूराः मनुष्यजं भकाः सगाः ॥ सिंहादयश्च पशवो दंशकाश्च पन्न
गाः ॥ सर्वे नवं तु ते सौम्याः रुक्मिणं करवाहनाः ॥ विजयं विहराये मे ये डानाः स्मृतिहारकाः ॥ बलोजसा वहन्ति छायां चि
त्रं हाराश्च ये ॥ ये धायन्नो गहर्त्तारो ये च लक्षणनाशकाः ॥ रूपां डास्ते प्रयासं तु विष्णुचक्रं वाहताः ॥ बुद्धिस्वात्मम
नः स्वार्थस्वात्मिन्द्रियकंतथा ॥ समास्तु देवदेवस्य वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ एष्टे पुरस्तात् मम दक्षिणोत्तरे वि कोण
तश्चाबुजनादनो हरिः ॥ तमीडमीशानमनंतमच्युतं जनादनं प्रणिपतितो न सीदति ॥ यथा परं ब्रह्म हरिस्तथा प
रं जगत्स्वरूपं च स एव केशवः ॥ सत्येन तेनाच्युतलो मकीर्तनात् प्रणामं तु विविधं ममाश्रुजं ॥ इत्याद्ये विष्णुपंचरं ॥

राम.
२५६

पुष्कर उवाच ॥ ॥ सर्वार्थग्राहकामंत्राश्चतुर्वर्गप्रसाधकाः ॥ रुगधुर्वतथा सामयजुः संख्यां तु लक्षणं ॥ भेदसंख्योपनक्षे
कश्चाश्च लायनो द्वितीयकः ॥ अतानि दशमंत्राणां ब्रह्मणां विसहस्रकं ॥ एवेदो हि प्रमाणेन स्मृतो वै पायनादिभिः ॥
एको न वे स हस्ते तु मंत्राणां च यजुस्तथा ॥ अतानि दश विष्णुणां षडशीतिश्च शाखिकाः ॥ कंवे मध्यं दिली संज्ञा कंवे म
कटी तथा ॥ मैत्रायणा यमं ज्ञा च त्रिरीयाभिधनिकाः ॥ वैशंपायनिकेत्ययोराखापजुषिसंस्थिताः ॥ साम्ना कोद्युमं स
का द्वितीया शरणा याना ॥ गोलान्यपि वचत्वारिवेदश्चारणकंतथा ॥ उत्थुहं चतुर्थं च मंत्रानवसहस्रकाः ॥ सचतुःश
तकाश्चैव ब्रह्मसहस्रकाः स्मृताः ॥ पंचविंशतिरेवात्रे शाखामानं प्रकीर्तितं ॥ समंतु जां जलिश्चैव श्लोका यनित्यथर्वके ॥
सौनकः पिप्पलाहश्च संजकिं शादयो पुरे ॥ मंत्राणामयुतं चाष्टशतं चोपनिषत्त ॥ व्याससूय सनगवान् शरवा जेदाद्य
कारकः ॥ शेषा भेदादयो विष्णुरिति दशसंपुराणकं ॥ प्राप्तरमासापुराणादि स्मृतौ वैरो महर्षण ॥ सुमतिस्तान्निवर्त्त
श्च मिश्रहोसांशपापनः ॥ अरुतत्र तोयसावस्ति षट्शिष्यास्तुस्ततो भवन् ॥ शंशा पानादयश्च कुपुराणानां तु संहि
ता ॥ ब्रह्मादीनि पुराणा नि हरिविद्या दशाष्टवा ॥ महापुराणे त्यागोपविद्या रूपो हरिस्त्रिता ॥ सप्रयांचानिः प्रपंचो
मूर्त्तिमूर्त्तस्वरूपधर ॥ तज्ञात्वा न्यर्च्य संस्तुय च मुक्तिमुक्तिमाप्नुयात् ॥ विष्णुविष्णुर्भविष्णुश्च अग्निसूर्यादिरूपवा
न् ॥ अग्निरूपेण देवा देमुखं विष्णुः परगतिः ॥ वेदेषु सपुराणेषु यत्तमूर्त्तिश्च गीयते ॥ अग्नेयारं पुराणं तु रू

पोविस्तेर्महत्तरं॥ आयेयारख्यपुराणस्य कर्त्ता श्रोता जनार्दनः॥ तास्मात्पुराणमाग्नेये सर्ववेदसंमहत्॥ सर्ववि
द्यामयं पुण्यं सर्वज्ञानमयं वरं॥ सर्वात्मि हरिरूपं हि पवतां षष्ठ्यवतां नृणां॥ विद्याविना च विद्यादेमर्षिनां श्रीबलं
प्रदं॥ राज्याधिनां राज्यदं च धर्मदं धर्मकामिनां॥ स्वर्गाधिनां स्वर्गदं च पुत्रदं पुत्रकामिनां॥ गवादिकामिनां गो
दं ग्रामदं ग्रामकामिनां॥ कामार्थिनां कामदं च सर्वसौभाग्यसंप्रदं॥ गुणकीर्त्तिप्रदं नृणां जयदं जयकामिनां॥
सर्वज्ञानं सर्वदंतु मुक्तिदं मुक्तिकामिनां॥ पापघ्नपापकहणं माग्नेये हि पुराणकं॥ इत्याग्नेये पुराणवेदशा
खादिकीर्त्तनं॥ पुष्कर३०॥ ब्रह्मणा भिर्भूतं सर्वं यावन्मात्रं मरीचये॥ सहस्रं दशतन्त्रं लिखितं संप्रदाय
येत्॥ वैशाखाष्टम्यां च स्वर्गार्थं जलधेनुवत्॥ साहस्रं च पंचाशत्यां दद्याच्च धेनुमत्॥ वराहकल्प
वृत्तं तमधिकृत्य पराशरः॥ तयोर्विश्रुतिसाहस्रं वेत्स्य वेत्स्य प्राह वाययेत्॥ जलधेनुमुदरकाया विस्तोः पदम
वाप्नुयात्॥ चतुर्विंशसहस्राणां वायवीयं हरिप्रियं॥ श्वेतकल्पप्रसंगेन धर्मनिपुरिहा ब्रवीत्॥ दद्यात् लिखितं तद्विप्रे
वाण्यां गुदधेनमत्॥ यत्राधिकृत्य गात्री कीर्त्तते धर्मविस्तारः॥ वृत्तासुरवधोत्तिक्तं तद्भागवतमुच्यते॥ सारस्वतस्य क
ल्पसंप्रोष्टपद्यानुत ददेत्॥ अष्टादशसहस्राणि हेमचंद्रं गीसमन्वितं॥ यत्राह नारदो धर्मनिहृत्कल्याणितानिह॥
पंचविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते॥ संधेयं वा म्विदे दद्यात् सिद्धिसामास्यं तिकिल मेत्॥ यत्राधिकृत्य शकुनान्य

मधिर्धमविचारणा॥ कार्त्तिको नवसाहस्रं माकंडेयमथापयेत्॥ अग्निना यद्विशिष्टाय प्रोक्तं चाग्नेयमेव तत्॥ लिखि
त्वा पुस्तिकं दद्यात् मागशीर्षं स सर्वदा॥ षाडशो वसहस्राणि सर्वविद्यावबंधने॥ चतुर्दशसहस्राणि नविष्णुसूर्य
संस्त्रवं॥ भवस्तु मनवे प्राह दद्यात् सौम्यां गुडादिमत्॥ सावर्णिना नारदाय ब्रह्मवैवर्तमरितं॥ रथंतरस्य वृत्तं तु म
ष्टादशसहस्रकं॥ माघादद्या वराहश्च चरितं ब्रह्मलोकनाक॥ यत्राग्निं लिंगमध्यस्तो धर्मन्याह महेश्वर॥ या
गे येकल्येतत्रैव मेकादशसहस्रिकं॥ तं दत्त्वा शिचमाप्नोति फाल्गुन्यां तिलधेनुमत्॥ चतुर्विंशसहस्राणि वरा
हं विष्णुनेरितं॥ भूमे वराहचरितं मानवस्य प्रवर्तितं॥ सहैव गरुडं चैत्रांपदमाप्नोति वैष्णवं॥ राक्षसीति सा
हस्रं च स्कंदे स्कंदेरितं महत्॥ अधिरुत्य सधर्माश्च कल्पेत तुरुषे पयेत्॥ मनंदशसाहस्रं धौम्यकल्पे हरेक
या॥ दद्याच्छरद्विषु वेधमर्थादिविशोधनं॥ कर्मसंप्रदशसहस्रं कूर्मोक्तं च रसातले॥ इंद्राद्युत्सुप्रसंगेन दद्यात्
देन कूर्मवत्॥ चतुर्दशसहस्राणि मात्स्यकल्याणितो ब्रवीत्॥ मत्स्यो हि मनवे दद्याद्विषु वेहे मम स्मवत्॥ गरु
डो विंशसहस्रं विष्णुं कंताधर्षकल्युके॥ विश्वां प्रगरुडोत्तरे तदद्याद्विमहंसवत्॥ ब्रह्मा ब्रह्मांडमहात्म्यमवित्त्या
ब्रवीतु यत्॥ तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्मांडं तद्विजे पयेत्॥ तच्च द्वादशसहस्रं ब्रह्मांडं तद्विजे पयेत्॥ नारते पर्वसमाप्ते
वस्त्रगंधस्वगादिभिः॥ वाचकं पूजयेदादौ भोजयेत्सायसं विजान॥ गोभूदेमसुरतादिदद्यात्पर्वणि पर्वणि॥

समाप्तेनावतोविप्रंसहितापुस्तिकायजेत्॥ अनेदेशेनिवेश्यधौमवस्त्रादिनावतः॥ नरनारायणौ रज्योपुस्त
काकुसुमादिभिः॥ गोनुरहेमदत्ताय नोजयित्वा क्षमापयेत्॥ महादानानि देयानिरत्नानिविविधानि वि॥
मयेको दोत्रयाश्चैव मासेमासे प्रदापयेत्॥ अयनादौ प्रावकस्तदानमादौ विधीयते॥ श्रोत्रिभिः सकलेः कार्यं
वाकपूजनं दिजे॥ इतिहासपुराणानां पुस्तकानि प्रयच्छति॥ पूजयित्वा परारोग्यं स्वर्गं मोक्षया वा मुयात्॥ ५
त्यामेयेपुराणदानानि॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सूर्यवंशसोमवंशराज्ञावंशं वदामि ते॥ हरे ब्रीणापय गोमर्मरीचि
ब्रह्मणाः स्मृतः॥ मरीचेः कश्यपस्तस्मादिव स्वांतस्य यूपि॥ संतो राज्ञी प्रजातिस्तो राजानैव तु पुत्रिका॥ रवंते
सुषुवे पुषुवे पुत्रं प्रजावं च प्रचारवेः॥ त्वाष्ट्री संज्ञमनु पुत्रो यमलो यमुलाय मे॥ छाया संज्ञा च सावर्णि मम नु वैव
स्वतंसुते॥ इति चतुर्ता विष्टि संज्ञा या चाधि नौ पुनः॥ मनो वैवस्वतस्या सन् पुत्रा वैवतसमाः॥ इक्ष्वाकुश्च
वना नागो धृष्टसप्ततिरेव च॥ नरिष्यंतस्तथा प्रांशुर्न भोगो दिष्टसप्तमाः॥ करुषश्च पुरुषश्च अयोध्यायां महा
बलः॥ कमेलावमनोरासी क्षुधास्तस्या पुरुरवा॥ पुरुरवससु त्याया सना सुप्रमुना गताः॥ सुघमा युक्तलस
यौ विनताश्च त्रयो नृपाः॥ उत्कलस्योक्तलं राष्ट्रं विनास्तस्य पश्चिमा॥ दिका सवराज पुत्रस्य गयस्य तु गयापुरी॥
वशिष्टवाक्पात्सु फलः प्रतिष्ठानमवाप ह॥ तत्पुरु रवसे प्रादात्सु दुष्टो राज्यमापत्॥ न विष्मकः शक्रा पुत्रना

राम.
२६०

भागसत्तु वैश्वः॥ चं वरीषः प्रजापालो धाष्टकं धृष्टः कुलः॥ ऊकल्पना त्रैसियति रवोत्या नर्ततो नृपः॥ अना
र्तविषयश्चासीत्पुंरचो स ऊकस्वली॥ रेवस्पा रेवतः पुत्र ऊक इतीनाम धर्मिकः॥ ज्येष्ठपुत्रः शतसाक्षी प्राज
प्राप्नुऊकस्वली॥ सकमा सहितः श्रुत्वा गांधर्व ब्रह्मणीतिकं॥ पुरुर्त्तं नृतं देवस्य मात्सव ऊक युगगता॥ आजग
मज वैनाय स्वापुरीयाद वै नृतो॥ कृतो वारवही लामव ऊक वारं मनोरमा॥ भोजहृत्स्थं धर्मेष्टं वासुदेवपुरीगमेः॥
रेवती बलदेवाय दादौ ज्ञात्वा त्यनितता॥ तपः समेरुशिखरे तस्मा विस्वालयंगतः॥ न भोगस्य तु पुत्रो वै वैश्वो
ब्राह्मणतांगतौ॥ कारुपस्य त करुषाः क्षत्रिया युद्धमदा॥ श्रुत्वा च वृष श्रीगा विंशयित्वा गुरोश्च गौ॥ मनुपुत्राद
ये वा केचि ऊक्षिर्देव बा ऊक नृत्॥ चिऊक्षे सुक ऊस्वांत तस्य पुत्रः सुयोधन॥ तस्य त्रः पृथुनाम विश्वागश्चः पृथुः
सुतः॥ आयुस्तस्य च पुत्रो नृद्युवनाश्च स्तथा युतौ॥ युवनाश्च स्ता वरास्तः पूर्वश्चावस्तिकापुरं॥ आवस्ता हृदये
नृऊक वलाश्च स्तो नृपः॥ धुंधुमारात्रयो नृपा हृदये दंड एव च॥ कपिलोपहृदाश्चो व हर्षश्च सप्रमोदकः॥ हर्षश्चा
च निऊं जो नृसंहताश्चो निऊं नतः॥ अकृताश्चो परणाश्च संहताश्च सुता बुनौ॥ युवनाश्चोरणाश्च समो धाता यु
वनाश्च तः॥ मा धातुः पुरुऊसो नृमुचुऊं दोषितीयकः॥ पुरुऊसा वृद्धसं नृतो नर्मदा नवः॥ संनृतस्य सुधना
नृत्रिधन्वाद्य सुधन्वन॥ त्रिधन्व नृमुचुऊं रुणतस्य ससवतमु॥ सत्ववताश्च त्रघोर हरिश्च सतसुतः॥ हरिश्च प्राप्नोति

ता शीरोरिताश्वावको न वेत् ॥ एकाका ऊरु राजा वायो वंशस्तस्य च प्रियो प्रभाषि स हस्त्राणो सुतानो जनी स भूत ॥
 शादीर्वा नृपा देकं नातु सत्य समं जसं ॥ सनस्तः पृथिवी दाधा विष्णु नावक्र सागराः ॥ असमं जसो भ्रमांश्च दिती पो भ्रम
 तो न वेत् ॥ मगी रथो दिती वा नृये न गंगा वतारिताः ॥ मगी रथो नृना गो ना भागो देवरी पकः ॥ सिंधु र्दीपो वरी प
 लु श्रुतायुः सत्सुतः स्मृतः श्रुतायो श्रुतयथो भूतस्य कल्पा पपादकं ॥ कल्पा पाप्मि सर्व कर्मा धुन रस्तन लो न वेत् ॥
 अनरण्य तु निघ्नो यश्च निमित्र रघु ततः ॥ रथोरं दिती पलु दिती पो चा यजो नृपः ॥ दीर्घवा ऊरु जा कालस्त जा पा
 लस्त तो न वेत् ॥ तस्माद्दशरथो जातस्तस्य पुत्र चतुष्टयं ॥ नारायण त्मकास्त सर्वे रामस्तस्य वा तो न वेत् ॥ रावणात्
 करो राजा ययो ध्यायोर धु तम ॥ वाल्मी कि र्यस्य चरितं चक्रे तशरदश्रु वात् ॥ राम पुत्रो कुरु लवो सीताया ऊ
 लवुर्धनौ ॥ अति पिश्व ऊरा ऊरु जे निषधस्तस्य चात्मजः ॥ निषधस्तु न लो जे न भोजायते वेन जात ॥ न भसः पुंड
 रीको नृत्सु धन्वा वत तो न वेत् ॥ अचं धतो दिवानी को द्यु ही नाश्च सत सुतः ॥ अही नाश्चा त्स हस्त्राश्च शालोकस्त
 तो न वेत् ॥ चंद्रा वाली कृतस्तरो पीडो न्मा चं नृपर्वतः ॥ चंद्रा गिरे नृविरथ श्रुतायुस्तस्य चात्मजः ॥ इक्ष्वा कुवंश
 प्रभवाः सूर्य वंश धराः स्मृतः ॥ ॥ इत्यो ये सूर्य वंश कथनं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ सोम वंशं प्रवक्ष्यामि पठितं पश्य
 नाशनं ॥ विष्णु नात्यजस्तर्जुना ब्रह्म पुत्रो विराजितः ॥ सोमश्च के राजसूर्य त्रैलोक्यं दक्षिणां ददौ ॥ समाप्ते वत्

राम.

२६१

ये सोमत दृपा लोकनेतवः ॥ काम बाणा नित त्मां गो न वदेत्यः शिखे वरे ॥ लक्ष्मी नृरायणं त्यक्त्वा सिनी वाली वकर्म
 ह ॥ अति विभावसु त्यक्त्वा पु सिधितार मव्ययं ॥ प्रभा प्रभा करं त्यक्त्वा हविष्मांते ऊरुः स्वयं ॥ कीर्ति जयेत्सु नतीरं
 वासुमी वा चकाश्रपय ॥ इति स्तुत्वा पदि प्रीति सोमो मे वा न ज नृदा ॥ स्वकी या इव सोमो पिका मया मास तास्त
 दा ॥ एवं रुता पवार सता सा नृगण सादा ॥ न संश को प कारा ये शपैः शस्त्रादिभिः पुनः ॥ सप्त लोकै क नीय त्व
 मवाप्त पसाद्य भूत ॥ चित्र नाम मिति रथा तो विनतान तो हताः ॥ इह स्यतेः सर्वे भायंति रान्ता मय शस्त्रिनी ॥ जहा
 रतरसा सोमो ह्यवगम्य गिरः सुतां ॥ ततस्तु दुधु मभवत् विरमांत तार का मयं ॥ देवा नां दान वा नां च लोक क्षय करं मह
 त ॥ ब्रह्मा नि वायो रनम ताराम गिर से ददौ ॥ तामंतः प्रसया हृद्वा गर्भं त्येव ब्रवीतुः ॥ गर्भस्तं प्रदीप्नो य प्राहा हं सो
 म संतवः ॥ एवं सोमो दधत्वा सीत्यु नृस्तस्य पुरु रवा ॥ स्वर्गस्य कै वशी तं च पारा या मास चा सराः ॥ तथा सहा वास प्राजा द
 श वषाणि पंच च ॥ पंचषष्ठ च शौ च दश चाष्टौ महा सुने ॥ एकाग्रि रस्त वत्सवंति न वेता प्रवर्तते ॥ पुरुखा पाश शी लो
 गा धर्वं लोक मे यिवान् ॥ आयु र्दृढा पुरश्चा यु र्दृता यु र्दृति मान प्रभु ॥ दिक्किता तसिता युश्च सुवे सो र्वसान्पाः ॥ आयु
 पो न ऊषः पुत्रो हृद्वा मरि जिस्तथा ॥ रभो वि पाप्मा पंचाख्यं राज पुत्र शतं द्यु भू त राज या इति विख्याता विष्णु दत्त वरा
 रजि ॥ देवा सुरै रणे दैत्या नव धी त्सुर या वितः ॥ शता वै शाय पुत्र तं राजं दत्वा दिवंगतः ॥ राज पुत्रै र्हरा ज्यं श बुभुसा र्य

ते

सुडर्मनाः॥ अहंशां त्यादिविधिनायुस्तरिंशमतेददौ॥ मोहयित्वा रजिसुतातासंस्तेजिनधर्मगाः॥ नरूपससुताः सत्रयति
 र्ययानिरुत्तमः॥ तद्भवः पंचमश्चैव सपातिमैघपालिकौ॥ पतिः कुमारभावोपिविस्नुधात्वा इति गतः॥ यवयानीशुक्र
 कन्यामपाते गन्तुं तया॥ दृषपुर्वज्जामिंशत्वे संसेषु सहस्रजैः॥ तालो जिकोरघुकोष्टः शतविश्वसहस्रजिता॥ सह
 जिह्वयो वेणुहयो हय इति त्रयः॥ धर्मनैत्राहैहयश्च नर्मनैत्रस्य संहितः॥ सहिमास सहस्रासौ सहिनो नम्रसेनकः॥ नम्र
 सेनोऽहमोभूदहमान्कनकोभवत्॥ कनकाकृतरीयसु कृतानिः करवीरकः॥ रतौ जायतुर्यो न स कवी यांतु सो
 र्जनः॥ दानार्जनाय तपसे त्रदीपय मंशतां॥ ददौ वक्रसहस्रं च जयत्वरणं रणं॥ अथात्मवर्तमानस्य विस्नुहमा
 स्वतिं श्रवाना॥ दशयत्तसहस्राणि सोर्जनकृतवान् नृपः॥ अनृष्टव्यता राष्ट्रे तस्य संस्मरणादभूत्॥ नरुते कान्
 वीर्यस्य सति यासंति वै नृपाः॥ यज्ञैर्दानैः तयो निश्च विक्रमेण श्रते न च॥ कार्तवीर्यस्य च शतं पुत्राणां यो यवैपुत्रा
 सरसे नश्च सस्मधरोक्तः कृत्स्नरावच॥ जपश्च जश्च नामासीदावत्येन पतिर्महान्॥ जपध्वजो कुले जेघस्ताल जेघ
 सतः सुतः॥ हैहयानां कुलाः पंच नोजाश्चो वर्णयस्तथा॥ वीतिहोत्राश्च यपातास्त्रोडिके रास्त्रैव च॥ वीतिहोत्रादि
 षस्मान्भूतयवैतां दुर्जयो नृपः॥ क्रोष्टोर्वसं प्रवक्षामि यत्र जातो हरिः स्वयं॥ काशे सुव्रजिनी वांस्तु साहाभूद्वजिनी
 व्रतः॥ स्वाहा पुत्रोरुपगुश्च तस्य चित्ररथः स्मृतः॥ शशविडश्चित्ररथचक्रवर्तिहरोस्तः॥ शशविहोस्तु पुत्राणां शता

राम
२६२

नाम नवस्तुते॥ धीमतां चारु रूपाणां नुरिद्रविण तेजसा॥ प्रयुश्रवाः प्रधो नोभूतस्य पुत्रो सुजज्ञकः॥ नृयत्तसोशनापु
 त्रस्तिति कृत्स्नसना सुतः॥ नितिक्षोस्तु मरुतोभूतस्माकं बलवर्हिषः॥ पंचाशद्रुक्नकवचानरुक्नेषुष्टयुरुक्नेकः॥
 हविषमिधवावद्यामथ सीजितोभवत्॥ सेयापीड्यामद्यादासीदिदं स्तस्य कोशिकाः॥ लोमपादः क्रघः श्रेयधति
 स्याच्चोमपादतः॥ केशिकस्य विधिपुत्रस्तस्माद्देवान्पास्मताः॥ क्रमावैदर्भपुत्रांतु कंतीः कुंते सुधृष्टकः धृष्टस्मा
 तिधृतिस्तस्य उदकोर्यो विहृष्यः॥ दशाहपुत्रो वासस्तु व्योमजीमूत उच्यते॥ जीमूतपुत्रो विकलस्तस्य श्रीमरथा
 सुतः॥ श्रीमरथान्नवरयस्ततो हृदरपोभवत्॥ मुकुंतिश्च हृदरयास्तु कुंतेश्च करंतकः॥ करस्तादेवरातो मूदेवक्षत्र
 श्रुतस्तुतः॥ देवक्षत्रान्मधुनमिमबोद्धिरसोभवत्॥ डरसासुररुतोभूता तु रासीनुतस्तुतः॥ गुणीतुपादपोराजा
 जेतुपुत्रस्तुसाश्रुतः॥ सत्वतं तेजमानश्च दृष्टिवत्कएकएव च॥ देवाहंश्च चत्वारोस्तेषां वंशास्तु विभ्रतः॥ भज
 मानस्य ब्राह्मो नृदिष्टि रूमि निमिस्तथा॥ देवाद्यत्वात्पुवासी तस्य जोको व्रणीयते॥ ययैकृष्ट्य माहं राहुण्यस्तव
 मंतिकान्॥ वक्रश्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवाहं दसमः॥ चत्वारश्च सुनो बभ्रवसि देवपरानृपाः॥ कुक्रोयजमानस्तु
 सिनिकं बलवर्हिषः॥ कुक्ररस्य सुतो धृष्टुधृष्टोस्तु तमयो धृतिः॥ धृते कर्पोतरो माभूत्तस्य पुत्रस्तुतित्रिरः॥ तित्रिर
 सुनरपुत्रः स्तस्य चंदनदंडभिः॥ पुनर्वसुस्तस्य पुत्रः॥ आक्रकश्चाक्रती सुतः॥ आक्रका देवको यज्ञे अस्तेन स्तोप

मः॥ देवधानुयदेवश्च देवकसमुताः स्मृताः॥ तेषां सुमारसत्तासनवसुदेवायतान्दौ॥ देवकीकृतदेवीचमित्रदेवीयशो
धराः॥ श्रीदेवीसत्यदेवीचसुरापीचेतिसप्तमी॥ नचोग्रसेनस्यसुताकंसस्तासंचपूर्वजः॥ तयोधश्चसुनामाचक्रक
संकुम्भमियः॥ सुतमराष्ट्रपालश्चः युधमणिः ससुष्टिकः॥ भजमानस्यपुत्रोर्ध्वरथमुख्यविहरथः॥ राजादि
देवसुरयोविहरथसुतोभवत्॥ राजाधिदेवपुत्रोदौसेसोदश्चेतवाहनः॥ सणोस्वस्यः सुतापंचसमीशत्रुजिताद
यः॥ समीपुत्रः प्रतीक्षत्रप्रतिक्षत्रश्चभोजकः॥ भोजसदृदिकः पुत्रोददिकस्यदशात्मजः॥ कृतधर्मापतधन्वादेवा
होत्रीषणादयः॥ देवाहत्किम्भलश्चसुसमौजस्ततोभवत्॥ सुदंष्ट्रश्चसुतासश्चधृष्टोददशमौजसः॥ गांधारीचैव
माद्रीचधृष्टनार्यैवभवतुः॥ सुमित्रोऽनृतगांधार्यामाद्रीजतेयुधमजितं॥ आनमित्रंशनिर्धृष्टाततोवैदेवमीदृचः॥
अनमित्रसुतोनिघ्नोनिघ्नसामिप्रसेनकः॥ सत्राजितः प्रसेनोयमणिंस्पर्ष्यत्समन्नकं॥ प्रापारण्यं चरंतुसिंहोहत्वा
हीमणि॥ हतोजांबवतासिंहोजांबवान्हरिणाजितः॥ तस्मान्मणिजांबवतीप्रापोगोघारकापुरी॥ शत्राजियायप्र
ददौशतधन्वाजघानतं॥ हत्वाशतधनुःकृष्णमणिनायश्चकीर्तिनाक॥ बलपादचउत्थायेञ्चक्रान्मणिमर्षयेत्॥
मियात्रिशिरुक्षस्यसक्तासर्गविसंपन्न॥ नक्षकारः सत्यनामासत्यजामाहरेप्रियाः॥ अनमित्रोऽनुजिर्जितेश्च
कसुशनेसुतः॥ सकात्सत्यकिर्जियुयुधानांजतिर्यभूत्॥ धुनेयुगंधरः पुत्रः स्वाद्योन्मस्युधाधितः॥ कृष्णः क्ष

राम
२६३

त्रकोतसकृपमात्सत्यफलकः॥ स्वफलपुत्रोऽनकुरोऽनकुराचसुधन्वकः॥ शत्रुवसुदेवाद्याष्टपाण्डोप्रियाभव
त्॥ धर्मयुधिष्ठिरः पाण्डोवतिक्तं स्यादकोदरः॥ इन्द्रोऽधनेजयोमात्रंनकुलः सहदेवकः॥ वासुदेवाश्चरोहिण्यार
मशरणडर्दमौ॥ वसुदेवोचदेवकपामादौजातसुखेणकः॥ कीर्तिमान्भद्रसेनश्चउकथारितुदारकः॥ भद्रदे
हः कंसएतान्प्रदुग्धमन्त्रिजघानह॥ ततोऽधनतवुः कृष्णसुभद्राभद्रमाविणी॥ चारुदेष्टश्चसद्यातः कृष्णज्ञाय
वतीसुताः॥ इत्याग्रेयेयडवंशोत्पत्तिः॥ अग्निरुवाच॥ कश्यपोवसुदेवोभूदृशितेदेवकीवरा॥ देवक्यांवसुदेवानु
कृष्णेभूतपसात्रितः॥ धर्मसंक्षयणार्थायेत्कुधर्महरणायच॥ पालनार्थेसुरादेश्चदेसादेर्मथनायच॥ रुक्मिणी
सत्यनामाचसत्यानाग्रजितीप्रिया॥ सत्यनामाहरेसेयागांधारीललनातया॥ मित्रविंशचकलिंदीदेवीजांबवती
तया॥ सुशीलाचतयामाद्रीकौशल्याविजयाचया॥ एवमादीनिदेवीनांसहस्राणितुषोडश॥ प्रद्युम्नाद्याश्चरुक्मि
ण्याभीमाद्याः सत्यनामयाः॥ जांबवत्यांचसंबाद्याः कृष्णासांसंस्तथापरे॥ शतंशतसहस्राणांपुत्राणांतस्यभीम
तः॥ अशीतिश्चसहस्राणिपादवारुक्षरक्षिताः॥ प्रद्युम्नस्तुवैदम्यमिनिरुद्धोरणप्रियः॥ अनिरुद्धस्तुवज्राद्याया
दवासुमहाबलाः॥ तिस्रः कोट्योपादवानांषष्टिर्लक्षाणिहानवाः॥ मानुषेत्वाधकाप्रेतुतनाशायवसुवराः॥ कलं
कर्मव्यवस्थानंमानुषेजायतोहरिः॥ देवासुराणांसंग्रामादप्राप्यद्वादशभवन्॥ प्रथमो नारसिंहस्तुषितीयोवामनो

रणः॥ संग्रामस्त्वयवागहश्चतुर्थोऽस्मत्तमपनः॥ तारकामयसंग्रामः षष्ठोऽप्यतीविकोरणः॥ त्रैरश्वं धकवधो नवमो वन
 घातनः॥ रात्रौ हालाहलश्चापघोरकोलाहलोरणः॥ हिरण्यकउषशोश्चोरो विदार्यचनरेपुगः॥ नारसिंहो देवपालः
 प्रकादंरुतवान्प॥ देवासुरे वामनश्चलित्वा बलिमर्जितः॥ महेंद्राय ददौ राज्यं कस्य पादिति संतवः॥ वराहसुहि
 राणां रस्य हत्वा देवा घपालयनः॥ ऊज्जहार भुवं मत्तां देवदेवै रनिष्टुतः॥ मंथानं मंदरं कृत्वा त्रेकृत्वा च वासुकिः॥
 सुरासुरै र्मंथ्या धिं देवै र्मथ्वा मृतं ददौ॥ तारकामयसंग्रामे तदा दंवाश्च पालिताः॥ त्रिकार्ये प्रंजी देवपालैः प्रंगुरु
 न्देवान् वानुसोमवंशरुतः॥ विश्वामित्रवशि षंडरकयोश्चरणे सुरान्॥ आपीपलंतौ निवार्य रागदेषादिदानवा
 न्॥ प्रक्षीरये ब्रह्मयन्त रुद्रस्यास शरो हरिः॥ ददाह विपु रं देवपालकोदैत्यमर्दनः॥ गौरी जिहीर्षुणा रुद्रमंधके
 नादितं हरिः॥ अनुरक्तपूरै रस्या चक्रे बान्धासुरा र्दनः॥ अयां फेनमपो नृत्वा देवासु सुं रहरो नवतः॥ वृत्रं देवहरं वि
 सुर्देवधर्ममिपालयतः॥ शास्त्रादी न दानवान् जित्वा हरिः परशुरामकः॥ अपालयन्मुवादी सुदुष्टक्षत्रविहस
 च॥ हालाहलं विवदं निरारुत्य महेश्वरात्॥ मर्षान्न न शायामास देवानां मधुसूदनः॥ देवासुरोरणे पंचदैत्य
 लोहलोजितः॥ पालिताश्च सुराः सर्वे विष्णुना धर्मपालनात्॥ राजानो राजपुत्राश्च मुनयो देवता हरिः॥ यदुक्तं य
 च नैवोक्तमवतारा हरे रमे॥॥ इत्याग्नेये वा दशसंग्रामः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ उर्वरासु सुतो वशो भानुस्तस्य च

त्मजः॥ शोभानराशी चैशानि स्वैशाने सुकबंधनः॥ करतमात्मरुतो नृपु मत्रस्तस्य चात्मजः॥ युमत्रस्तस्य वरुयो नृ
 दांडी वक्रवस्तुतः॥ अडीशवे वगां धारपंचुजप्रयदास्ततः॥ गांधारकै रला श्वौलापांज्य कोलामहाबलाः॥ अक्रु
 त्यो सवक्रसंतसु वस्तुः सोपुरुषसु॥ ततो गांधारोगाया निधर्मो धर्मो नवतः॥ मृतास्ते विदुषस्तस्य च वेता
 स्तस्य वैशतः॥ अनजत्य स भानुश्चाधुषः परमेषकः॥ स भानराका वनलका भानलज्जमंजयः॥ पुरंजयश्च
 जयस्य तसु त्रोजनमेजयः॥ तसु त्रस्तु महागजस्तसु त्रोज्जमहामनाः॥ तस्मादुशीनरो ब्रह्म नृगायां तनूगस्त
 तः॥ नवापोस्तु नवस्यासीरुमिस्तु रुमितः सुतः॥ दशनि सर्वतोयये दश दंत्यां शि विस्तया॥ शिवे पुत्रास्तु चत्वा
 रः पृथुदर्शनो वीरकः॥ पुंड्रः कलिंगो बालेया बलियो गी वरानतः॥ अंगादधिवाहनो नृत्त तस्मादिविरघो नृपः
 दिविरया धर्मरयस्तस्य चित्ररथस्ततः॥ चित्ररथास्तस्य रथो लोमपादश्च तसुतः॥ लोमपादाश्च तुरजाः पृथुला
 क्षश्च तसुतः॥ पृथुलास्त्या च वायो नृपुया उयंगको नवतः॥ हयंगश्च मरुथो बृहत्कर्म चित्तसुतः॥ तस्माद नृ
 हजानु हजानो बृहात्मवान्॥ तस्माज्जपद्रपो त्यो सीजयद्रथा बृहद्रथः॥ बृहद्रथाश्च विजितो कर्णे विश्वजितो
 नवतः॥ कर्णस्य पृथुसेनस्तु पृथुसेनस्तदात्मजः॥ एतंगवंगजा नृपापो रोर्वंशं निबोधमे॥॥ इत्याग्नेये राजवंशो
 अग्निरुवाच॥॥ पुराजमेजयो नृत्वा त्वा वीत तस्तु तसुतः॥ प्राचीन्वता न्मत्तस्य तस्मात्तमयो नृपः॥ शुधुवीतमयो

बान्धवोर्विधः सुतः॥ बन्धविधावसंजातिः बहोवादी चतसुतः॥ तस्मिन्नेव नद्राश्वो नद्रास्वस्य दशान्म
जाः॥ रुचेयुश्च रुचेयुश्च सन्नाते पुस्तथात्मजः॥ घृतेयुश्च चितेयु एष सैनेयुश्चैव सन्नमः॥ धमेयु सन्नमेयुश्च
रुचेयोर्मनिनारकाः॥ तंसुराघः प्रतिरथः सुवस्तोमतिनारजाः॥ आसीत्प्रतिरथात्कदः कदा मेधातिथिस्तु
भूत्॥ तंसुरोद्याव चवारोऽष्टतोर्ध्वप्रवीरकः॥ रुधुतश्चानपोवीरोऽष्टेनाप्तवतो नवतः॥ राकृतलाया तुवलीपस्य
नाम्नो तुभारतः॥ सुतेयुमातको येन नष्टेषु नरतस्य चीततो मरुद्गिरानीयपुत्रस्य तु हृदस्य ते॥ संक्रामितो नरघ
जः कतुर्निजिते तो नवतः॥ सचापिवितथापुत्रान्नरयामास पंचवै सुहोत्रे वसुहारे पंयपंगर्गति धेवच॥ कपिले
च महात्मानमुकेतुं च सुनक्षयं॥ कौशिकं च श्वत्सयतिरशयातः धृतसुतः॥ ब्राह्मणाक्षत्रिया वैश्याः काशोदी
र्घतमाप्नुतः॥ ततो धन्वंतरिश्चासीत्सुतो नृश्च केतुमान्॥ केतुमातो हेमरथो दिवोदास इति श्रुतः॥ प्रतर्हि
नो दिवोदासाऽर्गवत्सो प्रतदनति॥ वत्सादनक आसीत्त्रिभुवनलक्ष्मि को नवेत्॥ क्षेमका वर्षकेतसु वर्षके
तो विभुः स्मृतः॥ विभोरान्नत्र पुत्रो नृदिनोश्च सुकुमारकः॥ सुकुमास्तकेतुर्वसु नृमि सुवाक्कात्॥ सहो
त्रस्य हसुत्रो हतसु सुतास्त्रयः॥ अजमीदो द्वितीयश्च पुरमीदश्च वीरवान्॥ अजमीदश्च के शिन्या जज्ञे जङ्गुः
प्रतापवान्॥ दक्षोर नृदजं कोशा तथा काश्च सदात्मजः॥ बलोकाश्च सुकुशिकः कुशकांगधिरिन्द्रकः॥ गाधेः

राम.

२६५

सत्यवती कन्या विश्वामित्रः सुतन्नमः॥ देवरातकतिमुखो विश्वामित्रस्य ते सुताः॥ अन्नसेपो एकश्चा न्योत्य जमा
दासुतो नवतः॥ नीलिष्पां संतिरपरः पुरजातिः सुशान्तिः॥ पुरुषो जाते सुबात्याश्चो बात्याश्च त्वंचपार्थि
वः॥ सुकुलश्च जयश्चैव गजहृदि पुस्तथा॥ यवावरश्च त्रिमिलः पांचाला इति विश्रुतः॥ सुकुलसातमो कुला
तन्नोपेतादिजातयः॥ वचाश्चो मुकुलं जज्ञे दंवाश्चो मिथुनोत्य नृत्॥ शिवोदासोश्च हन्य च अहं न्यायां शिर
श्चतान्॥ शतनंदः शतानंदसं वंधन्मिधुनेततः॥ रूपः रूपीदिवोदासामित्रेयः सोमपस्ततः संजयामा
त्यं च धेनुः सोमदत्तश्च तसुतः॥ सहदेवः सोमदत्तात्सहदेवानुसोमकः॥ आसीत्सोमकाजं तु जंतो वस
तशान्तिः॥ एषता दुपदस्तस्मात्तुष्टुमोद्यतसुतः॥ धृष्टकेतुश्च धर्मिन्यामुखो नृदजमारुतः॥ जज्ञे
तस्य पुरुषो जज्ञे कुरुसत्वरणात्ततः॥ यः प्रजागादनिःक्रम्य कुरुक्षेत्रे श्वकारततः॥ कुरुक्षेत्रे न्वासु धनुः परि
क्षिवारि संजयः॥ सुधन्वनः सुहोत्रो नृसुहोत्राश्च नोत्यतः॥ वसुश्चैष्टोपरिवरास प्रासन्नगिरिका सुताः
वृहद्यः यकुश धीरोयुः प्रत्यग्रहो बलः॥ मस्य काली कुशग्रातो यो सोमप्राजा वृहदथान्॥ कुशग्रा
दथ नो जज्ञे तस्य सत्यहितस्ततः॥ सुधन्वा तसुतश्चोर्जादासिच संभवः॥ संभवो च जरो सत्वा सहदेवश्च
तसुतः॥ सहदेवाऽदाधिरुदायेः अतश्चर्मकः॥ परिक्षितस्य दाया रोधर्मिको जनमेजयः॥ जनमेज

यात्रयस्तेस्फयीक्षासुसुरभ्यः सुतः॥ श्रुतसेनोयसेनोचलीमसेनश्च नामतः॥ जनमेजयस्य पुत्रो सुतसुरथो
महिमास्तथा॥ सुरथाश्चित्ररथो भृक्ष आसीद्विहरथात्॥ रुक्षस्य तु द्वितीयस्य भीमसेनो नवमुतः॥ प्रतीपो
भीमसेनो नवप्रतीपस्य तु शतनः॥ देवापि बाह्लिकश्चैव सोमदत्तस्तु शतनो॥ बाह्लिको सोमदत्तो नृपृक्षुरिह
रिश्रवाः शलाः॥ गंगायाम् शततो भीमः काश्यां हियत्र वीर्यकः॥ धतराष्ट्रश्च पांडुश्च विदुरश्चाप्यजीजनतः॥
पांडो युधिष्ठिरो कुंत्यो भीमश्चैवार्जुनश्च यः॥ नकुलः सहदेवश्च पांडोर्मात्रवदेवतः॥ अर्जुनस्य च सोमदत्तः
परिक्षिप्तमन्युतः॥ द्रौपदी पांडवानपंच प्रिया तस्या युधिष्ठिरात्॥ प्रतिविधो भीमसेनो उत्तकीर्तिर्द्विजया
त्॥ सहदावा चूतश्च मसमाजी कलुनाकुलिः॥ भीमसेनादिभिन्वा सोमस्य आसीद्युतोत्कवं॥ रताभूता म
विष्णाश्च नृपाः संख्या न विद्यते॥ गता कालेन कालोद्दिष्टरिस्तं प्रजयेद्विजः॥ होमममोतमुद्दिष्टपुत्रं सर्वप्रदय
तः॥॥ इत्याद्ये ये सोमवंशः॥॥ अथिरुवाच॥॥ आयुर्वेदं प्रवक्ष्यामि सुश्रुताय मब्रवीत्॥ देवो धन्वंतरिः सारं मृ
तमं जीवनीकरं॥॥ सुश्रुत उवाच॥॥ आयुर्वेदं मम ब्रूहि नराश्चेत रुग्द्वा न॥ सिद्धयोगो सिद्धमंत्रा मृतमं जीवनी
करात्॥ धन्वंतरि रुवाच॥॥ रक्षस्व संदिष्टं रितं लंघितं भोजयेद्विषकृ॥ सविश्वं लाजमक्षुब्धं दज्वरां तु ममृतं ज
लं॥ मुस्तपर्षट्कोशी रचं दनोदीमनागरेषु उडे च व्यतिक्रान्तौ तत्क्रकं पायसे नृप॥ स्नेहयेत्तं कदोषं तु तव संतु

राम.

२६६

विरेचयेत्॥ जीर्णकृष्टिकवीवाररक्तशालिप्रमोदकः॥ तद्विधास्ते ज्वरे स्विष्टये वतां विरुतास्तथा॥ मुष्णामस्य राश
राकाकुलत्वाश्च मकुंठकाः॥ आहवालावकाश्च कर्कोटककविह्वलं॥ पटोले च फलं विंबे पृष्ठं दाडिमं तथा॥
अधो वमं धतं शं गुग्गुलुं च विरेचनं॥ रक्तपित्रेतथा पानं षडंगं तु विवर्जितं॥ सकुंगो धूमला जाश्च पलाशा लि
मसूरकाः॥ सकुष्ठचणका मुद्गमं त्यगो धूमको हिताः॥ गोधेना मृतदुग्धाभ्यां क्षौद्रं च वसौ मधु॥ अतीसारि
पुराणां शालिनां न क्षाणहितं॥ अरिच्यं न्दिया चान्नलो घवश्च कसंयुतं॥ मरुतं वर्जयेच्च दन्ताकार्ये गुल्मे पु
सर्वशः॥ पटोक्षीरेण वा श्रीयाद्वा सुकं घृतसाधितं॥ गोधूमगोमयस्तिका हिता ज्वरिणामथ॥ पंचकोणं जाग
लाश्च निबन्धस्य पटोलिकाः॥ मातुलिंगरसाजानि सक्षमूलकसैंधवाः॥ ऊर्ध्वना च तथा गंतं पानार्थं बहिर्
रोदकं॥ मसूरमुष्णाय पार्थनो ज्योतीर्णाश्च शालयः॥ निंबपर्षट्केशां के जांगलानां तथा रसः॥ विडंगं मरिचं मु
स्तं ऊर्ध्वलोध्रं मुचर्चिकां॥ मनःशिला च बालेयः कुष्ठयेस्तत्र पीडितः॥ अष्टपुष्पं गुल्मापपवाद्यामि हि नां हि
ताः॥ यवानु विह्वलं मुद्गकुलत्वा जीर्णशालयः॥ तिकुरुजाणिशकानि तिक्रानि हरिता विच॥ तैला नितिलसि गृ
कविभीतकं गुदानि च॥ मुष्णामपरागो धूमाः क्षान्पुष्पास्त्रितश्च यतः॥ जांगलश्च रसः शसो भोजने राजपक्षिणं
कोलचर्मो नृकोला सुशुष्का मूलकजांगलैः॥ एष्वेवा विज्वरे सिद्धे रधिदाडिमसाधितैः॥ मातुलिंगरसैश्चुद्राक्ष

योगदिसंस्कृतैः॥यवगोधूमशालानैर्भोजयेद्वासकाशितं॥दशमूलवज्रास्त्राकबलैरुपसाधितोः॥पेयायतरसाः
कायाश्वासहिक्का निवारणाः॥शुक्रमूलककोलत्वमूलजंगलजैरसैः॥यवगोधूमशालानैर्जीर्णसासीरमाचरेत्॥
शोषवासगुडोपप्लवदेत्वागुडनागरं॥तक्रश्चित्रकश्चोन्नोग्रहणीरोगनाशनो॥पुराणपवगोधूमशालायाजो
गलोरसः॥सुशामलकरवर्जरमृद्वंकवदराणिच॥मधुसर्पिपयस्तक्रंनिवपर्पटकैर्द्विषं॥तक्रारिश्चाम्प्यतेस
ततेवातरोगिणं॥रुद्रोगिणो विरेचस्तुपिष्यलोहिक्किनाडितां॥तक्रावनालसीधविषुक्कानिशिशिरांभसा॥यु
क्तासौचर्चलाजाजिमद्यंशस्तसदात्यये॥सक्षौद्रंययशालाक्षापिवेचक्षतवान्नरः॥क्षयंमस्तरसाहारोवक्त्रि
सरक्षणाजयेत्॥गालयोजनतक्रानीनीवारः कमलादयः॥यवानुविकृतिमांससकसौवर्चलंशटी॥पथ्या
तथैवकासस्यमंडातकंचवारुणं॥सुस्तान्मस्तथालेपवित्राकण्डरिद्रया॥यवानुविकृतिःशालिवास्तकं
समवर्चलं॥त्रपुषेदारुणेधूमाक्षीरेक्षुघृतसंयुतः॥मूत्ररुद्धेवशस्तस्युयावेमंडसुरादयः॥लाजाशुक्रस्त
थाक्षौद्रंमुन्यंमोसेयरुषकं॥वाक्कुलावणिसिलमृदिपापाप्रकानिच॥शाल्यननोययसाकंबलोसिधंघृते
पिवा॥रुक्षंमृत्सगुडयोःक्षुडिकावामुखेघृताः॥तवावुविकृतिंयुयंशुक्रमूलकजंतथा॥शकंपयोलेवेतत्रमु
रुस्तंविनाशनं॥मुशालुकमस्तराणांसतिलैर्जुगलेरसैः॥ससैधवघृतद्राक्षाश्चाणामलककोलजैः॥यूषैःपु

राणगोधूमयवशालात्रमत्स्यसेत॥विसर्पिसंशताक्षौद्रामृदीकादाडिमोदकं॥रक्तषष्टिकगोधूमयमसुजादिकं
मधुः॥काकमालीचवत्राप्रवासुकंचसुर्चवेला॥वानशोणितनाशयतीयंशस्तंशितामधु॥नाशारोगेषुच
हितंघृतंरुवाप्रसाधितं॥भंगराजरसोसिधत्रैलंघात्रीरसेपिवा॥नस्यसर्वमयोधिष्टंमृद्वंतंतुनवेपुच॥श
ततोपानपानश्चतिलानांविप्रभक्षणं॥विजवीर्यकरंमोक्तंतश्चामुष्टिकरंपरं॥गंडूषंतिलैलेनविजदार्ध
करंपरं॥विडंगचूर्णगोमूत्रंसर्वत्ररुमिनाशने॥धात्रीफलान्यथाज्यंचशिरोलेपनमुत्रमं॥शिरोरोगविना
शायस्त्रिधमोष्टुश्चोजनं॥तैलवानस्तुमूत्रंवाकर्षणमुत्रमं॥कर्णमूलविनाशायसर्वशुक्लानिवादिज
गिरिमृद्वंदनंलाक्षामालतीकलिकातथा॥संयोज्ययाक्ततावर्त्रिकृतश्चक्रहरीतसा॥ज्योषत्रिफलयामुक्तं
तद्वकश्चतथाजला॥सर्वाक्षिरोगशमनंतथाचैवरसांजनं॥आप्यदृष्टिनाएल्लोभ्रकंजिकसैधवैः॥आ
श्वौतनविनाशायसर्वनेत्रामयाहितं॥गिरिमृद्वंदनैलेपोबहिनेत्रस्यशस्यते॥नेत्रामयविद्यातायंत्रिफला
गीलयेत्सदा॥रात्रौतुमधुसर्पिःस्योदीर्घमायुर्जिजंविषु॥शतावरीरसेसिद्धोद्वैक्षीररसेस्यते॥कलविद्रा
तिमानश्चक्षौक्षीरघृतौतथा॥आमुष्यात्रिफलातेयापूर्ववन्मधुकान्विता॥मधुकायोरजोपेतावलिपलि
तनाशनी॥वचासिद्धघृतंविप्रभृत्तदोषाविनाशनं॥कथंबुद्धिमदंचैवतथासर्वार्थसाधनं॥बलाकल्ककपारे

वासिदमयेजनंहिते॥ रास्नासहचरैर्वतितैलंवातविकारेण॥ अनधिसंदिपकान्तं तद्रणेषु प्रशस्यते॥ शक्तपिंडी
तथैवास्नायाचनाय प्रशस्यते॥ यक्षसचतथाभेदे निबर्णचरोपणे॥ तथाप्रमुपचारश्च बलिकर्मविशेषतः
स्मृतिकाचतथारक्षाप्राणिनां तु सदाहिता॥ भक्षणं निबपत्राणां सर्पदेष्टस्य जेषजं॥ तालनिंबकदंबश्च जीर्ण
तैलयवाद्यते॥ धूपोदश्च कदम्बलिपिपत्रघृतेन वा॥ अर्कक्षीरेण संपिष्टं लोपोबीजं पत्नीशजं॥ वृश्चिकार्त
सरुक्ता वाशिवायफलसंयुताः॥ अर्कक्षीरं तिलं पलनं च गुडं समं॥ पानाज्जयति दुर्वारं सुविषया प्रमेवतु
पित्तामूलन्दन्तुल्यं तं डलीयससर्पिषा॥ सर्पकीटविषाण्याश्च जपत्यन्निबला न्यपि॥ चंदनं पद्मकं कुंकुमं
तां चोशीरपाटला॥ निरुंजी सारिवामेना नृताविषहारो गृहः॥ विरोविरेचनं शस्तं गुडनापरकं द्विज॥ स्नेहपाते
तथा वस्त्रौ तैलं एतमनुत्तमं॥ स्वेदनोपपरो जक्रिः शीतां न सस्तुने परं॥ त्रिविधिरेचने श्चेशरमने दमने स्तथा॥ व
स्त्रिरेकोचमलं तैलसर्पिस्तथा मधु॥ वातपित्तबलाग्नां क्रमेण परमोपधं॥ इत्याग्नेये सिद्धोपधानि॥
धन्वंतरि उवाच॥ शरीरमानसां गंतु सहजाभ्याधयो मता॥ शरीराज्वरकुशाद्याः क्रोधाद्यमानसामताः॥
आगतवो मिधानार्था सहजाधुज्वारादयः॥ ग्वावीरा गंतु नागाय सूर्यवारे घृतं गुडं॥ लवणं सहिरण्यश्च विप्र
योष्टु पमर्चयेत्॥ चंद्रे वाग्नेयौ गोविप्रे सर्वरोगैर्विमुच्यते॥ तैलं शनिश्चरे दद्यादाग्निने गोरसा तु दः॥ घृतेन पय

राम.
२६४

वाग्निपुमामलः॥ भोगश्च तथा स्वप्ने वातप्रकृतिरुच्यते॥ अकाले पलितक्रोधी प्रसेदां मधुरप्रिय॥ स्वप्ने च दीप्ति
माग्नेशिपित्रप्रकृतिरुच्यते॥ हृदंगस्तिरवित्तश्च सुप्रजः स्निग्धमूर्जः॥ शुक्लं बुद्धस्तु स्वप्ने च कफप्रकृतिको
नरः॥ तामसाराज्जसाश्चैव सात्विकाश्च तथा स्मृताः॥ मनुष्या मुनि शार्दूल वातपित्तकफात्मिकाः॥ रक्तरीतय
वायाश्च गुरुकर्मप्रवर्तनैः॥ कदंतभोजनाद्या युर्देहे कोशाश्च तुष्यथि॥ विदाहिनां तथोल्कामां मुखात्राधुनि
सेविणा॥ पित्तं प्रकोपमायाति न येन च तथा द्विज॥ अत्यंबुपानगुर्वंधभोजनाधुक्ता शयिनो॥ श्लेष्मा प्रकोप
मायाति तथा ये वातसाजनाः॥ वातकल्पा निरोगा निजात्वा सामानिलक्षणैः॥ आस्त्रिभंगं कषायत्वमास्ये मुक्तेषु
ता तथा॥ जंभमाणलो महर्षे वातिकयाधिलक्षणं॥ नखनेत्रशिराणां तु पीतत्वं कटुतासुखे॥ तस्मादाहोस्वता
चैव पिष्टव्याधितिदर्शिनः॥ आलस्यं च प्रशोकश्च गुरुता मधुरासता॥ उत्सान्निव्यापिता चेति श्लेष्मिकसारलक्षणं
स्निग्धं सुमनुमम्यं गंल्ले लपातान्निवातनत॥ आत्युक्षीरशिताद्यं च चंद्ररश्म्यादिपित्तनत॥ सक्षौद्रं त्रिफला
तैलमायामादिकफापहं॥ सर्वरोगप्रसांताय विप्रोः ध्यानं च पूजनं॥ इत्याग्नेये सर्वरोगहराण्योपधावि॥
धन्वंतरि उवाच॥ गजादिलक्षणं वक्ष्ये ऊषधानां गणं शृणु॥ रसधैर्यविषाकजोनपादीन् लक्षयेत्तारः॥ रसा
स्वात्वज्जलवणा सोमजाः परिकीर्तिताः॥ कटुतिक्तकषायाणितथाग्नेयामहाभुजा॥ त्रिधा विषाको द्रव्यसकटस

लवणास्रकः॥दिधातीर्यसमुद्दिष्टसुष्टुशीततथैवच॥अनिर्देशप्रभावश्चोषधीनांदिजोत्तमः॥मधुश्च
कषायश्चतिस्रैवतथोरसः॥ज्ञातविर्योःसमुद्दिष्टाशोषास्तथाप्रकीर्तिताः॥गडूचीतत्रत्यक्तापिन्यस्याच
वीर्यतः॥उक्तोक्त्यापितथाप्यभ्रवतिमानवः॥मधुरोपितथाप्यजस्रएवप्रकीर्तितः॥लवणोमधु
रश्चैवविपाकेमधुरौस्मृतौ॥अस्रोस्रस्तथाप्रोक्तोपाकदुर्विकोपाकितः॥वायेपाकोविपर्यस्तेप्रभातत्र
निश्चयः॥मधुरोपिकदुःपाकोयश्चक्षौद्रप्रकीर्तितः॥काथवत्षोडशगुणविवेकप्रत्यंचतुषो॥कल्पवैषाकषाय
श्चयत्रनोक्ताविधिर्नवेत्॥कशायंतुनवेतोयंस्नेहपाकेचतुर्गुणं॥द्रव्यतुल्यं समुद्यत्प्रत्यस्नेहंक्षिपेदु
धः॥तावत्प्रमाणंद्रव्यसस्नेहपादंततःक्षिपेत्॥तोयतुतत्रतद्रव्यंस्नेहंमंतथाभवेत्॥संवर्तिनौषधंपाकस्ने
हानांपरिकीर्तितः॥तनुमंताभिनेफष्यतथाभवतुसुश्रुतः॥सुष्ठुसौषधकार्यंचकषायांचोक्तवद्भवेत्॥
अंगद्वार्षिनिर्दिष्टकषायसचतुष्पलं॥मध्येमैषास्तामात्राकतिमात्राविकल्पना॥वयःकालेवनवेत्ति
देशंद्रव्यंरुजंतथा॥समवद्यमहाभागमात्रायाःकल्पनाभवेत्॥सौम्यास्तत्ररसाप्रायोविज्ञेयाधोतवर्धनाः॥
दोषाण्यश्चैववाहनोतोद्रव्यंसगुणंनय॥तदेवदृश्यतेयंविपरीतंक्षयावहं॥उपस्तंभनयंत्यक्तदेहेस्मि
नमनुसोत्तमः॥आहारंमैथुनंनैत्रातेषुयत्नसदाभवेत्॥असेवतासेवनाच्चअत्यंतंनारासाश्रुयात्॥क्ष

यस्यहंहाणंकार्यंस्थूलदेहस्यकर्षणं॥रक्षणंमध्यकायस्यदेहनेदास्त्रयोमताः॥उपक्रमेद्रव्यंप्रोक्तंतर्पणंवावितर्पणं॥
हितासीयमितासीयजीर्णजीवतथाभवेत्॥ऊषधीनांपंचविधातथाभवतिकल्पना॥रसःकल्कःश्रितःशीतःकादश्चमा
तुजोत्तमाः॥रसश्चपीडितोत्तेयाकल्कमानोजिताभवेत्॥कथितःकश्चतोतेयशीतःपर्युषितोनिशं॥सद्योनिस्तत
यःपूतंयतःकादभिधीयते॥करणानांशतंचैवषष्टिश्चैवाधिकाःस्मृताः॥नोवेत्तिसत्यतैजेयस्यास्तुबुधेबाहु
सौंडिकः॥आहारश्चशुद्धिरग्न्यर्थमग्निमूलंनृणां बलं॥ससिंधुविफलावाद्यात्सुराग्निमतिवर्षदा॥जंगलं
चरसंसिंधुयुक्तंदधियुधःकृणो॥रसाधिकंसमंऊर्यान्तरोवाताधिकोपिवा॥निदाद्येमर्दनंप्रोक्तंशिशिरेव
संमं वज्र॥वसंतेमध्यमेजेयेनिदद्येमर्दनौत्तमं॥तनुंनुप्रथमंमध्यमंजांचतदनंतरं॥स्नायुःरुधिरदेहेषु
अस्मिवाताचसीमांसलंस्कंधौबालूतथैवेहतथाजहेसहात्मनि॥अरिवमर्दयेत्वातो जक्रचक्षश्चपुष्पवत्॥
अशुसंधिषुसर्वासुनिष्पीड्यवज्रलंतथा॥प्रसारयेद्द्रव्यं संधीन्चाक्षेपेशयतिक्रमात्॥नाजीर्णानांमंऊ
र्यान्निष्ठुकापीतवान्नरः॥विनसंतुर्नागं वदंतुप्रहरादिके॥व्यायामात्रेचकर्तव्यंस्नायाद्युनास्तुनाश्रुत्॥
वायुंस्तुसमंजक्षारुद्राश्चासन्नधारयेत्॥व्यायामस्यकफंहन्त्यातवातंहमाच्चमर्दनं॥स्नानंपित्राधिकंह
यात्सस्यतेचांतयाप्रियाः॥आतपंक्तेशकमादिक्षतारव्यायामिनोनराः॥॥इत्याग्नेयेआपुर्वेदः॥॥अग्नि

रुवाच ॥ ॥ हृक्षायुर्वेदमारुमास्ये प्रक्षयश्च रतश्च ॥ प्राग्दोषास्य तश्चात्राप्येव कर्मोणतु ॥ दक्षिणादिस
मुत्पन्नासमीपे कंदकुमाः ॥ उद्याने गृहवासे स्नातिलाभ्यार्थपुष्पितान् ॥ गृहीयान्ने पयो हृक्षान्दिजे वं प्र
हृज्य च ॥ ध्रुवाणि पंचवायव्यं हंसं प्राज्ञे स वै सवं ॥ नक्षत्राणि तथा मूले सस्य ते क्रुमरोपणे ॥ प्रवेशं तु नदीवाना
हान् पुष्करिण्यास्तुकारयेत् ॥ हस्तमघा तथा मैत्रा माज्यं पुष्पं च वा सवं ॥ ज्वलाशयसमारं ने वरुणं चोत्तरात्र
यं ॥ संप्रज्यं वरुणं विष्णुं पृथ्व्यं तं समारं नेत् ॥ अरिष्टं शोकपुत्रागमिरीषाः संप्रियंगवः ॥ अशोककदलीज
क्रुस्तथा वा कुलदाडिमाः ॥ सायं प्रातस्तु धर्मं तिशीतकाले दिनांतरे ॥ वर्षारित्रंतवः शोषे सेकवारोपिता दु
माः ॥ उत्तमं विंशतिहस्तासव्यमं षोडशं तरं ॥ स्थानास्थानं तरं कार्यं दृक्षाणां द्वादशावरं ॥ विफलास्फुटं
हृक्षौ शस्त्रिणा दौहिशोधनं ॥ विडंगं च तपं काक्कासे च ये सीतवारिणा ॥ फलनागे कुलत्थे च माघे सुभे
सिलैर्यवैः ॥ सतसीतपयः सेकफलपुष्पाय सर्वदा ॥ आविकाजसकृत् सत्रं यवचूर्णं तिलानि च ॥ गोमां
समुदकश्चेति सप्तरात्रं निधापयेत् ॥ यसेकसर्वदृक्षाणां फलपुष्पादिद्विदिदाः ॥ मस्यां न सांतासकेन
वृद्धिर्न वृत्तिर्नास्ति नः ॥ विडंगं तु लोपे तं मस्यां मांसं हि दोहदं ॥ सर्वेषामविशेषेण दृक्षाणां रोगमर्दनं ॥
इत्यग्नेये हृक्षायुर्वेदः ॥ ॥ धनं तरिस्वाच ॥ ॥ सिंही पक्षी निशापुष्पवत्सकं कथं सेवनं ॥ शिशो सर्वाति स

रेषु स्तस्य दोषे च शस्यति ॥ नृगीं सरुमा विविधां चूर्षितां मधुना विहेत् ॥ एकरातिविषोकाश छर्दिज्वरहरि शि
शोः ॥ बालैः सेव्या वचाः साज्या सङ्गधा चार्थतैलपुक् ॥ षष्टिकं शंखपुष्पां वा बालक्ष्मीरार्थितोपिवेत् ॥ वा
ग्रायसं पटुक्ता मुमैवं श्रीवर्धने शिशोः ॥ वाचाद्यग्निशिखावासां वीरुमा निशागदे ॥ सयष्टि संधं बालः
प्रातर्मेधारुरं विवेत् ॥ देवदारुसहासि युफलत्रयपयो मुवां ॥ कायः सरुमा मदीकं कल्कसर्वान् रुमी
न हरेत् ॥ विफलो जेगावधानां सरं पुमधुसर्पिषोः ॥ मेघी क्षीरे च गोमूत्रे सक्तं न गहितं दशोः ॥ नासारक्तं
हरोतस्मात्स्वरिस इवोत्तमः ॥ लसुनं कृत्वा सिंहां रसं कर्ष्य स्पृशणं ॥ तैलमाद्रकं जांबवा मूत्रहा शोषणे
गुनुत् ॥ जातीपत्रफलं योषकवलं मूत्रकं निशां ॥ दुग्धकाथेतथा कल्के सिद्धं तमदिजानितः ॥ भान्यास्तु
जारिकालौ सोतं कंसमुकविश्वयुक् ॥ काथतं कवलोकां प्यमद्य जिघ्राधिशोतये ॥ साधितं लोकां ग्रीकं
तैलनिगुडिकारसे ॥ गंडमालागल गंडो नागपेत्तस्य कर्मणाः ॥ पन्नवै र्कट्टी च स्त्रुही रूपा तजाविका ॥
तद्वर्तये सगोमूत्रैः सर्वत्वकदोषनाशनैः ॥ वाक्चची सतिला शुक्रवसरा कुष्टनाशनी ॥ पथ्या जघ्नातकी तैल
गुडपिंडी तु कुशजित ॥ पूतकं वक्रि रजनी विफला योष चूर्षयुक् ॥ तक्रं गुडं ऊरं पेयं नक्षत्रो स मुगुडा
भयाः ॥ फलदावी विशालां तु काथोरात्री रसोद्यवा ॥ पातम्य रजनी कल्कक्षोभोक्षोत्र प्रमेहिणां ॥ वास्म

गर्जविधियातकाथारंडतैलयुक॥ वातशोणितरुखोनः पिप्पलीमातृजीहहाहरि॥ सव्याजवरिणारुखास्त्रक
क्षीरबद्धाविता॥ पयोक्षीवावचावप्रिविडंगयोषकक्युक॥ ग्रंथिकोद्यानयारुखाविडंगक्षेष्टतेस्तथा॥
मासंतक्रंयहस्पर्शपांडगुल्मक्रमीनूहरेत्॥ फलत्रयामृतावासात्यक्तेनृनिंबनिस्वज॥ काथमाक्षिकोह
न्यात्पांडुरोगंसकामला॥ रक्तपित्तापिवेदास्वास्वरसंहितामधु॥ धरीप्राक्षाबलाशुंरीसाधितंवापयः
पृथक्॥ धात्रीविडंगपथ्याश्वाबलात्रयनवायुतं॥ सुदंष्ट्रामधुसर्पिन्मोआविहक्षयरोगवान्॥ पथ्या
धिमुकरंजाकृत्वक्रगामधुसिंधुयुग॥ समूत्रवित्रविग्रंथिपारिफाकायतत्वजिता॥ त्रिदत्तोजावतीदंतीमे
जिहासर्वरीक्षये॥ क्षजनिंबपत्रश्वलयसंतोमगंदरे॥ रुग्णातरजनीलाक्षाचूर्णपाक्षोप्रसंयुता॥ विसोह
क्षिष्टेयोऽप्याशोधनीगतिनाशनी॥ श्यामापयिनिशालोधापयकोललचंदनैः॥ समारिचैः शृतं तैलक्षी
रेस्याद्रणरोहणं॥ सीकृपासदलैर्नर्मफलोषणबलानिश॥ तस्यिंडास्वेदनंताम्रेसतैलः स्यात्सितोषधं॥
ऊंजीसारंपथ्येभुक्तं वक्रिदग्धव्रणंलिखेत्॥ तदेवमासयत्स्वेकाशरिकेत्तरजोघृतं॥ विश्वाजमीदसिंधुत्ववि
श्वात्वाप्तिममानया॥ तक्तेचोक्षीबुनाचाथपीनासिसारनाशनी॥ वसकातिविषाविश्वविश्वसुस्तकश्चशृतं
जनं॥ सामेपुराणेतीसारेसशृकश्चलेचपाययेत्॥ अंगारदग्धशुतंसिंधुमुस्तंबुनापिवेत्॥ शूलवानथवातंत्व

सिंधुहिगुकसानयात्॥ वटाराहासरातकंगजाचूर्णमिधुशुतं॥ वस्त्रछेदशतंचक्रैर्मस्तत्साविनाशयेत्॥ अंगार
दग्धशुतंसिंधुमुस्तंबुनापिवेत्॥ शूलवानथवातंत्वसिंधुहिगुकसानयात्॥ वटरोहत्यजातंकंगजाचूर्णमिधुशु
तं॥ वस्त्राछेदशतंचक्रैर्मस्तत्साविनाशयेत्॥ पाशपादाज्जातिबलं प्राक्षामृतफलत्रयैः॥ साधितंसमधुका
थं कवलं मुखपाकरुता॥ रुखातं विपतक्तेऽदारुयागेपयोबुधं॥ काथे मूत्रशतः क्षौद्रावाकं च श्वगदापदः॥
पथ्यागोक्षुरदुग्धसराजावक्षशितां भिदा॥ कषायसमधुपीतो मूत्ररुद्धमपोहति॥ वैशत्वगवरुणाः काथश
र्करास्वरिधानता॥ साषोकाससतक्षौद्रक्षीराक्षीपदीपिवेत्॥ मोषाकं सुष्यपक्षैलमधुच्छिष्टं सैंधवं॥ पा
ंडुरोगंहरैः सर्पिकलं कुर्कटजंतया॥ शुंवीसौवर्चलाहिं गृह्यं गुंडीरसैष्टं॥ रुजं हारदयकाथोविधिबंधा
प्रिसाधने॥ सौवर्चलागिहिं गृह्यं सदीधानारसोयुत॥ विद्रदीप्यक्युक्तं वातक्रं गुल्मोत्रं पिवेत्॥ धात्रीप
टोषुजानां काथः सस्यो विसर्पहा॥ शुंवीदरुनवाक्षीरकाथो मूत्रान्वितोपरः॥ सप्पोषासोरजः क्षारः फल
तकाथश्च शोफनुत॥ गुडश्च ग्रतहन्तिश्च सैंधवानोरसोयुतः॥ त्रिसहधाफलकाथसगुडस्यादिरेवनः॥ प
दाफलकषायोत्वं पयोवमनरुद्धवेत्॥ त्रिफलायाः पलशतं घृतं शृंगजनावितं॥ विडंगलोहचूर्णं च दशांशग
समन्वितं॥ शतावरीगड्मन्निपलानां पंचविंशतिः॥ मध्याज्यतिलजैस्त्रिधावलीपलितवर्जितः॥ शतं वर्षं हिजा

अ० पु०
२७२ ली

वेतसर्वरोगविवर्जितः॥ त्रिफलासर्वरोगघ्नीसमधुशर्कराविताः॥ शितामधुघृतैर्पुष्पासरुसाविफलातथा॥
पप्पानिन्नकपुंड्रास्यगुदचीमुशरीजः॥ मगुडं नक्षितं रोगहरं तिशातवर्षकृत॥ किंचिच्चूर्णं जिवापुष्पपिंडि
तं विसजेज्जले॥ तैलं भवेद्यतकोरकिंचिच्चूर्णं जिलान्वितं॥ धूपार्थं दृश्यते विमं रघुदंशजरायुणाम्भुनमक्षि
कधूपेन दृश्यते तद्यथापुरा॥ कर्पूरं तु कोमेकतैलं पाटलिस्त्रययुक्ता॥ पिष्ट्वा लिप्पपदेद्वचचरैरजारकैर्न
र॥ नृणां चानोदिकं व्यत्युदशये विजुतहलं॥ विषग्रहरुजध्वंशं शुभ्रं कर्मचकामिकं॥ तंतुषट्चरकं प्रो
क्तं सिद्धिदयसमन्वितं॥ मंत्रध्यानीषधिकयामन्त्रक्षेत्रंधमुस्तुयः॥ चतुर्वर्गफलं प्रोक्तं यः पठेत्सुदिनं प्रजे
त॥ ॥ इत्याग्नेये उषधानि॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच॥ ॥ आयुरारोग्यकृत्तरि उंकाराद्याश्च नाकदा॥ उंकारपरमो
मंत्रतं जप्त्वा नामरो भवेत्॥ गायत्री परमो मंत्रतं जप्त्वा शुक्तिशुक्तिनाक॥ उं नमो नारायणाय मंत्रः सर्वार्थ
साधकः॥ उं नमो नगवते वासुदेवाय सर्वदः॥ उं हूं उं नमो विसवे मात्राय वौषधं परं॥ अनेन देवाद्यमराः
संस्थितो नीरुजो भवत्॥ मृतानामपकारश्च तथा धर्मो महीषधिधर्मगुह्यमर्हदुर्मो एतैर्धर्मैश्च निर्गता॥ श्री
हः श्रीमः श्रीनिवासः श्रीधरः श्रीनिकेतन॥ श्रियपतिः श्रीपरमः रतैः श्रियमवानुयात॥ कामी कामः प्रदका
मः कामयालुस्तथा हरिः॥ आनंदो माधवश्चैव कामकामाय वै हरेः॥ रामः परशुरामश्च नृसिंहो विष्णुरेव च॥

राम
२७२

त्रिविक्रमश्च नामानि जप्त्वा निजिगीषुनि॥ विद्यामन्यस्य तानि संजप्तमः पुरुषोत्तमः॥ दामोदरो बंधहरः पुष्क
राक्षोक्षरोगनुत्॥ तृष्णकेशो भयहरो जपेदोषधकर्मणि॥ अयुतं च मृतं मंत्रं संप्राप्ते वा पराजितः॥ जलताते नार
सिंहं हं हं दौक्षमकामवान्॥ चक्रिणां गदितं चैव शार्ङ्गसंखगदितं हरेत्॥ सर्वेण मतितं नृकायवहारे पुंसं स्म
रेत्॥ नारायणं सर्वकाले नृसिंहो विलनीतिनुत्॥ गरुडध्वजश्च विषरुतवासुदेवं सदा जपेत्॥ धन्यादिस्त्वा
पने स्वप्ने च नृता सुतमीरयेत्॥ नारायणं तु उः स्वप्ने दाहादौ जलशायिते॥ हयग्रीवश्च विद्यार्थजिगस्तिसु
ताप्रये॥ बलभद्रं सीरकाव्ये एकनामार्थसाधकं॥ ॥ इत्याग्नेये विष्णुनाममंत्रा॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच॥ ॥ सिद्धियो
गायुनवक्ष्ये मृतसंजीवनी करान्॥ आत्रेयभाषितान् दिव्यान् सर्वव्याधिविमर्हनात्॥ आत्रेय उ० ॥ ॥ बिल्वादि
पंचमूलसाकायस्यात्यंतिको ज्वरे॥ पावनं पिप्पलीमूलं गुडची विश्वजोथवा॥ आमलकपतया रुक्मावक्रिः
सर्वज्वरांतकः॥ विधाग्निमत्यरपोनाककाश्मर्यपाटल्यैश्चिका॥ त्रिकुटुकस्पर्णा च हृती कुटुकारिका॥ ज
रादिपाकपाश्चात्त्रिका शलकशामूलकं॥ गुडची पर्वटी सुस्तकिरातं विश्वतेजनं॥ वातपित्तहरे देयं पंचम
मिदं स्मृतं॥ तुष्टविशालकुटुकत्रिफलानरुषवैरुतं॥ सक्षारो जेलककाथपयः सर्वज्वरापहः॥ देवदारु बलेरो
स्त्रात्रिफलाव्योषपद्मकैः॥ सविडंगैः सितातुल्यंतसूर्यपंचकालवित्॥ दशमूलीषडी रास्त्रापिप्पली बिल्वपोषकैः॥

शृंगीतामलकीनागीगुडूचीनागरदितिः॥यवागविधिनासत्कषायंवापिवेनरः॥कासरुद्रहणीपाश्चहि
काश्वरसप्रशंतये॥मधुकंमधुनायुक्तंपिप्पलीशकरान्वितं॥नागरंगुडुसंयुक्तंहिक्काघ्ननाबलत्रयं॥का
खजानीमरिचंरक्षाश्राद्धादिमं॥सौवर्चलंगुडुक्षौद्रंसर्वरोधकनाशनं॥शृंगविररसंचैवमधुनासहदाप
येत॥अरुविश्वासकसिघ्रप्रतिरूपापकयांतरं॥वरेशृंगीसितालाध्रंदाडिमंमधुकंमधु॥पिवेत्तंडलतेयेतछर्दि
तस्मान्निवारणं॥गडूचीवासकमोषपिप्पलीक्षौद्रसंयुतं॥कफान्वितंजपेद्रुक्तंतस्मात्कासज्वरापहं॥वसक
स्वरसस्तद्वसमधुस्तारजोरसः॥शिरीषपुष्पसुरसनावितंपरिवंशतं॥सयातिरन्मयुरोपितस्तुक्रुतंइलीय
कं॥निगुंडीसारिवासेलुबंकोलश्चविषापहाः॥महोषधामताक्षौद्राधुकरंग्रंथिकोद्धवं॥पिवेत्कणायुतं
काथमछायाधर्मदेवुच॥हिंसोवर्चलमोषदिपलांगोघतालुकं॥चतुर्गुणैर्गवांमूत्रसिद्धमुन्मादनादना
नं॥शरवपुष्पीवचाकुष्ठेष्टौसिद्धत्रासैरसेयुतं॥पुराणंहंत्यपस्मारेसोन्मादमेधमुत्तमं॥पंचगव्यंघृतंतद
तक्रुष्टनराजगुडाः॥पटोलत्रिफलानिंबगुडूचीधावनीद्वयैः॥सकरंजैघृतंसिद्धक्रुष्टनद्वर्जकंस्मृतं
नित्यंपटोलीव्याघ्रीशृंगुडूचीवासकंतथा॥कुर्पादिशयलान्नागान्नेकैकस्मसुंउडिकं॥जलद्रोणेविपुक्त
मंयावत्यादावग्निषितं॥घृतंप्रस्वपिबन्नेनत्रिफलार्जसंयुतं॥पंचतिक्तमतिरूपातेसर्विःकुष्ठविनाशनं॥अ

राम

२७५

श्रीतिंवातजान् रोगान् चत्वारिंशच्चैतिकान्॥विंशतिस्त्रैलोक्यान्कासपीनस्मशोवणादिकान्॥इत्यस्यामोगरा
जोयंयथाकस्तिमिरखलुः॥त्रिफलायाकषायेणनगराजरसेनवा॥ब्राह्मणंप्रक्षालनंकुर्वाडिपदंशप्रशंतये॥व
क्षीनदलचूर्णेनिदाडिमत्वग्रजोवधः॥गुडयेत्वगजेनापित्तिफलाचूर्णकेनवा॥त्रिफलायोरजोयश्चिसर्वरोपलवा
स्त्विचैः॥समैधवैःपंचैत्रैलुमसंगादर्पकापहं॥सक्षीरात्माकविरसान्विश्रुमधुकोसलैः॥पंचैत्रतैलकुडवं
तंत्रुष्पतितापहं॥नित्यंपटोलेत्रिफलांगडूचीखादिरंजुशं॥नृनिंबपाटीत्रिफलांगुडूचीरक्तचंदनं॥योगद
यंज्वरंहेतिऊष्ट्रप्रणमस्त्रिका॥पटोलत्रिफलांचैवगुडूचीमुस्तचंदनैः॥सहस्रोहिणीपावारजनसिदुराल
न॥कषायायंज्वरंहेतिऊष्ट्रविस्फोटकादिकं॥पटोलघृतनृनिंबवासारिषकपर्पटैः॥खादिराब्रूयुतैःकायो
विस्फोटयुवरांतिरुत॥दशमूलाछिन्नरुहापथ्यादारुपुनर्नवाज्वरविद्रवियोधेषुसिगुर्विश्वयुतोहिंसः॥
मधुकंनिंबपत्राणिलेपःस्नात्रणशोधनं॥त्रिफलाखदिरोदावर्त्त्यप्रोधांनिंबलोडुकाः॥निंबकुलकपत्राणा
कषायांशोधनोहिता॥करंजंजिष्टनिगुंडीरसोहत्याज्जणक्रमात्॥अतकीचंद्रबलाससमुजामधुकंलैः॥दा
वमिधान्वितैर्लैःसमर्पित्रणरोपणः॥गुणुत्रिफलामोषसमासैघृतयोगतः॥नाडीनृद्वयंमूलंनगंदर
सुरंहरेत्॥हरीतकीमूत्रसिद्धासतैललवणान्वितं॥प्रातःप्रातश्चसेवेतुकथवातामलापहं॥त्रिकटुत्रिफलाः

कुलं॥ससर्गलवणं पिबेत्॥कफवातात्मकस्त्रिकविबेककफतद्विनत॥पिप्पलीपिप्पलीमूलं वचाचित्रकना
गरेः॥कथितं वापितमेवं आमवातविनाशिनी॥रास्तांगडचीमेरुं देवदारुमहौषधं॥पिबेत्सर्वं गिके वाते
साममध्यास्तिमध्यमे॥दशमूलकषायं वापिबेदनागरांजसा॥शुंठीगोक्षूरकाथं वा प्रातः प्रातस्त्रिसेवितः॥
आमवातकटाक्षलवानरो मुकप्रणाशनः॥समूलपत्रसाक्षायाप्रसारणाश्च तैलकं॥गुडुग्यावरसं कक्के
चूष्णद्याकाथमेवा॥प्रभूतकावमासेयमुच्यते वातशोणितान्॥पिप्पलीवर्धमानं यमेयं पप्पागुडेन वा
पटोलेत्रिफलात्रीरुकटुकामृतसाधितं॥पंकपीत्वा जघ्रेत्याशु सदा हं वाग्नशोणितं॥गुग्गुलं कोष्ठशीर्षं
तुगडूचीत्रिफलांजसा॥बलाप्रननवैरुडबहता दयगोक्षुरैः॥सहिगुलवणेः पीतं सद्यो वातहजापहं॥कापि
पिप्पलीमूलं वामारिचं लवणानि च॥पिप्पलीचित्रकं शुंठीत्रिफलात्रिवचा हता॥घौक्षारौ शङ्खलादंती स्वर्ण
क्षीरीविषाणिका॥कोलप्रमाणं गुटिकां पिबेत्सौवीरकायुतां॥साथं विया के विहिता प्रवृद्धे चोदराक्षिके॥क्षी
रसोथहरं दास्वर्णभृतागारेयुते॥सेकस्तथा क्वर्षाश्च रिष्टकाथनशोफजित्॥व्योषं गजं पलाशं सत्रिगु
घो न समधारिणा॥साधितं पिबतं साधितं पस्तथानुसंशयः॥विश्वोस्वमारनिगुंडी साधितं वापि लावनं॥विडं
गतलसिंधुत्तरास्ताम्रक्षारदारुनिः॥तैलं चतुर्गुणं सिद्धं कटुं नयं जलेन वा॥गंडमात्रा पहेतैलं अन्यसो कल

राम.
२७५

गंडनुत्॥शर्षफनागबलपोकायेत्रीरसेष्टं॥पयः सापिप्पलीवासाहतसिद्धं क्षयेहितं॥वासातिजानया शुंठीहिं
गुडुशमिदीपकान्॥दिदिरांकोतरेकांशं सप्तपञ्चासितक्रमात्॥चूर्णं पीतं हनिगुल्मं उदरं मूलकाशनुत्॥वा
वाभिजुष्टत्रिकटुत्रिफलां प्रिस्तुसाधितं॥मूत्रेण चूर्णगुटिका गुल्मघ्नीहार्दिवर्धनात्॥वासा निंबपटोला नित्रिफ
ला वातपित्तमुत्॥लिट्वा क्षौद्रेण विडंगं चूर्णं रुमिविनाशनं॥विडंगं सैंधवक्षारमूत्रेणापि हरीतकी॥सस्त्रका
बहरीजं चूर्णितं लात्राजु नत्वचं॥पीताक्षीरेण मवात्य दृथकशोणित वारणा॥बिल्वा मधुतकीया वा शुंठी सो
वरसाश्रमा॥पीतारुंधततीसारं गुरुतक्रेण डर्जया॥चांगेरीकामदध्यस्तु नागरीक्षारसंशुतां॥घृतयुक्तार्थि
तेपेयं दन्तं शेरुजापहं॥विडंगातिविषायुक्तं पारुपाठा कलिङ्गकः॥मरिचैर्नमवायुक्तं सोथसीसारनाशनं
शर्करासिंधुं शुंठीनिः॥रुक्तामधुगुडेन वा॥देवेषादेवारीतक्योजीवर्षशतं सुखी॥त्रिफलापिप्पलीयु
क्तासमवात्या तथैव सा॥एणामामलकं तेन सरसेन तु नावितं॥मध्वाज्यशर्करायुक्तं लीटास्त्री गसयः पिबेत्
माषपिप्पलीशालीनां यवगोधुमयोस्तथा॥चूर्णं जागेसमोसेषु पिबेत्पिप्पलीकायुतं॥नक्षयित्वा च पीत्वा च
शर्करामधुरं पयः॥नरश्च कटवच्छेददशवारान्स्त्रियं ध्रुवं॥समंगधुतकीयस्य लोभनालोपलानि च॥एततश्च
रेण दातये स्त्रीणं प्रसवनाशनं॥तीव्रं कौरुं कंवापि मधुकं चेतचंदनं॥पसोत्पलस्य मूलानि मधुकं शर्करान

तिलान्॥ प्रवमाणेषु गर्भेषु गर्भस्थापनमुत्तमं॥ देवदारुशतं कम्पनलदं विश्वमेव जं॥ लेपकाजिरुक्कं पिष्टति
 लयुक्तः शिरोर्तिवत्॥ वस्त्रमृत्तं क्षिपेत्कोष्ठं सिंधुत्वं कर्त्तुं शीलवत्॥ लशनादकशिम्बणा कदम्बावारसः पृथ
 क्॥ बलाशतावरीवासामृतासैरीपकैः पिबेत्॥ त्रिफलाव्योषसिंधुनेष्टं सिद्धं पिबेत्वरः॥ वाक्कृष्णं भेदने भेद
 दीपनं कफरोगनुत्॥ नालोत्पलककिंजल्कशोशः रुद्रसंयुतं॥ गुदिकां जनमेरुप्यादितरात्रितपोहितं॥
 कशीमधुवचः लहरीजानां कुट्जस्य च॥ कल्केनालोत्पलस्य कषायो वमनाद्य च॥ स्निग्धस्निग्धावर्यतो
 यं प्रदातव्यं विरेचनं॥ अमृतायो जितैः कृत्यतिमं दग्निः कौरवाविशं॥ ससैधवसुरुक्षानो हतमुस्तासुना
 पिबेत्॥ विरेकः सर्वरोगघ्नः श्रेयो नाराचसंज्ञकः॥ सिद्धयोगो मुनिभ्यो येऽत्रेयेण प्रदेशिताः॥ सर्वरोगहर
 सर्वयोगाग्रासुरुतेन हि॥ इत्याग्नेये सिद्धयोगः॥ धन्वंतरिरुवाच॥ कल्याण्युज्यान्वक्ष्येत्यायुर्द
 योगमर्हतात्॥ त्रिसतीरोगहासेयामध्याज्यं त्रिफलामृता॥ पलपलाद्वकष्यत्वा त्रिफलो न कला तथा॥ वि
 ल्वतैलस्मनस्य त्वमासं पंचाशतीकवित्॥ रोगाय मृत्युबलिजित्तिलं मृत्वा तं कंतया॥ यवकुशयवीच
 लषिण्माषंषादिरोदकैः॥ काथैः कुण्डं जपेत्सेव्यं चूर्णं नीलकसेडकी॥ क्षीरेण मधुना वा पिशतायुः संत
 ड्गधनुक्॥ संधाज्यं गुग्गी संसेच्य लसं प्रातः समत्कजित्॥ बलीपनिं लितजिनी वेत्सं डकी चूष्ण दुग्धपा॥

राम-

२७६

उच्चाटामधुना कर्षपयः पामृत्युजिनरः॥ मध्याद्यैः पयसा वापि निर्गुडी मृत्फरोगजित्॥ पलाश
 तैलकर्षैकषण्माषमधुना पिबेत्॥ दुग्धनीजयश्च द्राती सह सायुर्न वेलरः॥ ज्योतिष्मती पलरसं प
 यसा त्रिकलं पिबेत्॥ मधुना बल्यतस्तद्वशात्वावर्षा रुजं फले॥ क्षौद्रासैपयसा वापि मृत्युजिन्मृषलापलं॥ पंचाग
 निंबचूर्णं स्खादिरकायुजावितं कर्षभंगरसेनापि रोगनुत्वा मरो भवेत्॥ रुदंतिकाश्च मुधुनुक् दुग्धनीजं च
 मत्कजित्॥ कर्षचूर्णं हरीतकाभावितं भंगरादौः॥ घृतेन मधुना सेव्यं त्रिशतायुश्च रोगजित्॥ वाराहिकाभं
 गरसलोहचूर्णं शतावरीसाज्यं कर्षपंचशतीकांतबीजबीजशतावरी॥ भावितं भंगराजेन मध्याज्यैस्वीश
 तावरी॥ ताम्रं मृतश्च तल्यंगंधकं च क्रमारिका॥ रसैर्विमृद्यते मुस्ते साज्यं पंचाशतां दवाना॥ अश्वगंधाफ
 लं तैले साज्यं तदशतां दवाना॥ पलपयस्निवाचूर्णमध्याज्यैः पयसा पिबेत्॥ अशोकचूर्णं स्फुलं मध्याज्ये प
 यसा त्रिनुत्॥ निंबस्य तैलमधुना रुसले स्यात् कचकशी॥ कर्षमंगसमध्याज्यं शतायुः पयसा पिबेत्॥ अंस
 यासगुडायेवा घृतेना मधुरादिभिः॥ दुग्धानुनुक् रुसकेशश्च रोगी पंचशद्वान्॥ पलं रुष्माडिकचूर्णं मि
 ध्याज्यपयसा पिबेत्॥ शालकचूर्णं निगायं समं धाकशताद्वरुत्॥ कटुतन्वी तैलनस्य कर्षशतद्वयाश्च
 वान्॥ त्रिफलापिष्यलीशं वीसेविता त्रिशताद्वरुत्॥ शतावर्याः पर्ययोगं सहसा युबलानिरुत्॥ चित्रके

तथा एवं स्तथा अंवी विडंगतं ॥ हे लोहे मृगं राजन बलपानेव पंचकैः ॥ खदिरेण च निर्गुं ज्याकं टकार्यथा तनु
त ॥ वर्षात्वा तद्रसैर्वा वितो वा दिकारुतः ॥ मोदको वा लुपायो वा घृतं तैले च मृत्फजित ॥ चूर्णं च तैर्वा मिधुः
ना गुडा चैव रिपा तथा ॥ ॐ हं स इति मंत्रेण मंत्रणो योगराजकः ॥ मृतसंजीविनी कल्यो योगमृत्फं जयो जवेत
सुरा सुरैश्च मुदितैः सेविता कल्पसागराः ॥ शतायुर्वेदो वा च पालका योगराजकः ॥ ॥ इत्यादि ये कल्पसागरः
पातालकाय उवाच ॥ ॥ गजलक्षणचिकित्सां च लोमपात्रवदामिते ॥ दीर्घहस्ता महाधूमः प्रशस्ता सोमहि
स्तुवः ॥ विंशत्याहना मेघाशीतकालमदाश्च ये ॥ दक्षिणं चोत्तं दत्तं दहितं जलदोषमं ॥ कर्त्रे च विपुलो येषां
संस्मविंशु वितन्वसौ ॥ तक्षयानितथा धर्या वामनाये पलक्षणाः ॥ हस्तियो या सुगर्भिणो ये च मृदा मते गजाः
बले सत्वं बलं रूपं कांतिः सह न न जवः ॥ सप्तस्थितो गजश्चेदकमहास्मारी न जपे सुचा ॥ कुंजरामरमाशोनात्रि
विधस्य बलस्य च ॥ आयोतं कुंजरे धेव विजयं पृथिवीक्षितं ॥ पातालेषु तसं वैषु कर्तव्यमनुवासनं ॥ घृतं तै
ले पुरीक्षां स्वानं वातविवर्जितं ॥ स्कंधेषु च क्रिया कायतिथा पालकवल्गवः ॥ गोमूत्रं पांडुरोगेषु रजनी
स्यां घृतदिजः ॥ आहाने तैलशक्तिश्च निषेकस्तस्य शस्यते ॥ लवणे पंच निमिषा प्रतिपानाय वारुणी ॥ विडं
गविफला योष सैधवे कबलानरुत ॥ मूर्छां हृन्ने जयेत्स्वातं क्षौद्रं तोयं तथा र्पयेत् ॥ अमंगशिरसाश्ले तस्मै

न प्रशस्यते ॥ नागानां स्नेहपुटकैः पादरोगानुपक्रमात् ॥ अमंगशिरसाश्ले तस्मै न प्रशस्यते ॥ नागानां स्नेहपुट
कैः पादरोगानुपक्रमात् ॥ पंचकल्पपायेन शोधनं च विधीयते ॥ शिरवितिलिरिजावाणं पिष्यलीमरीचान्वितैः
रसैः संनोजयेन्नागं देयं धुर्यस्य जायते ॥ बालं बिल्वं तथा रोध्रं धातकी शितया सह ॥ अतिसारविनाशाय पिंडी
पुंजीत कुंजरः ॥ न संस्कारग्रहो देयं घृतं लवणसंयुतं ॥ मागधीरागराजाजीयवाग्दमस्तु सामता ॥ उक्तः कर्म
केदातमाः वाराहं च तथारसं ॥ दशमूलकुल्लुवास्त्रकाकमाची विपाविता ॥ तैलशृङ्खण संयुक्तं गजप्रहगदा
पहं ॥ अष्टाभिलक्षणे विष्टे प्रसन्नं पाययन् घृतं ॥ मूत्रशृंगे शवाबीजं कथितं त्रं प्रपस्य चाल्पदोषेषु पिबेन्नेव वृ
षं वा कथितं त्रिंशः ॥ गवां मूत्रविडंगानि रुमिधेषु प्रशस्यते ॥ शृंगवेरकणो प्रोक्षा शर्करानिः सृतं प्रयः ॥ क्षतक्ष
पहरापानं तथा मांसं सर्वशः शुभा ॥ सुजोदकं योषयुज मरुयोत्तमशस्यते ॥ मूत्रघोषाग्निदंत्य कर्षयामाक्षीरे
न पिष्यली ॥ एते गुल्महरः स्नेहः रुन्नाश्चैव तथा सह ॥ नेदन प्रावणा अंगस्नेहपानां वासनैः ॥ सर्वान्नेव समुत्प
न्नाश्चिद्रवान् समुपाहरेत् ॥ षष्टिकं मुहुरेषेण सावदेन तथा पिबेत् ॥ बालबिल्वेतथालेपः कटुरोगे प्रशस्यते ॥
विडंगे प्रजवे हिं गुसरत्नं रजनीधयं ॥ पृवकिपापयेतिं जान् सर्वशूलोपशंतये ॥ प्रधानं नोजने तेषां षष्टिकं त्री
हिं जालयः ॥ मध्यमो यवगोधूमौ शेषादंति निशाधमा ॥ यवसेषु तथैवैक्षु नागानां बतवर्द्धना ॥ नागानां यवसं

मुक्तं तथा वातप्रकोपनं॥ मदक्षीणस्य नागस्य पयः एतं प्रशस्यते॥ दीपमानैस्तथा प्रवेष्टो सासरतस्ततः॥
 यवसः कुरवश्चो नौकाकेलनकुलाहरिः॥ भवेत्क्षौद्रेण संयुक्तं पिंडौ युद्धे गदापहि॥ कदुसस्या विडंगा निक्षी
 रकोषातकीपयः॥ हरिद्राच गतिधूमो कुंजरस्य जया वहाः॥ पिप्पली तंडला स्तैलं माक्षिकं तथा॥ मात्रया परिषे
 को ये दीपदीपप्रसस्यते॥ पुरीषं कटुकायाश्च तथा पारावतस्य च॥ क्षीरवृक्षकवीर्यं च प्रसन्नायेयसक्त
 न॥ अनेनां जितनत्र सुकरोति हृदयं वगैः॥ उत्पलानि च नीलानि मुस्तं तगरं मेव च॥ तंडलोदकपिष्टानि त्रौने
 निर्वापणं परं॥ नखैश्च नखच्छेदः तैलसेकश्च साम्यपि॥ रुप्यास्त्रा नेत्रवेद्यास्य करीषैः पांशुभिस्तथा॥
 शरविंदाद्ययो रोषः सर्पिषा च तथा स्पृति॥ इत्याग्नेये गजचिकिमाः॥ धन्वंतरि रुवाच॥ अश्ववाहनसा
 रं च वक्षे वाश्च चिकिसनं॥ वाजिनो संग्रहः कार्यो धर्मकामार्थसिद्धये॥ अश्विनीश्रवणं हस्त उत्ररात्रितयं तथा॥
 नक्षत्राणि प्रशस्तानि हयानामादिवाहने॥ ग्रीष्मे शरदिवर्षा सुनिविद्यं हनं हये॥ तीव्रैर्न च परैर्दंडैर्देहो तव
 ताडयेत्॥ कीलास्ति संकुले नैव विस्तु मे कंदका त्विते॥ बाधुकाय दक संकुले गन्विर्न प्रहर्षिते॥ अचिन्तेतो धि
 नोपायैवाहनं कुरुते नयः॥ सचाप्यते हयो नैव दृष्टतः क्वचिन्ना विना॥ छत्रे विजायते कोपी सुहृन्नी धीमतां वरः॥
 अस्यासादा जियोगाश्च विनाशस्वमुवाहकः॥ स्नातस्य प्राप्नुवत्याये देवान् ववृषि योजयेत्॥ प्रणवादिनमो

राम
२७६

त

ते च सुबीजे न नैयथा क्रमं॥ ब्रह्मा चित्रचलो धिक्कं वै न ते यं पराक्रमं॥ पार्श्वे रुद्रान् गुरुं बुद्धौ विषे देवांश्च मर्मसु॥
 दशावर्ते दशी त्वकौ कर्णयोरश्विनौ तथा॥ जवरे मिसुखां वेदे वाजिकायां जवे निले॥ एतौ नाकदृष्टुश्च
 राग्ने सर्वपर्वता॥ ताराश्च रोमहृदयेषु हृदि चंद्रसमा कलाः॥ तेजस्य ग्रीरतिश्रेण्या ललाटे च जगत्पतिः॥ ग्रहा
 श्वहेषिता चैव धेवो रसिवासु किं॥ उपोषितो च ये सादीहयदक्षकृती जपेत्॥ हयगंधर्वराजस्त्वष्ट्रपुष्पवचनं
 मम॥ गंधर्वकुलजां तत्समाभूस्त्वकुलरूपकः॥ द्विजानां सजवाको न सोमस्य गरुडस्य च॥ रुद्रस्य वरुणस्यै
 व पवनस्य बलेन च॥ ऊताही शनदी प्राचस्मरजाति तुरंगमः॥ स्मरराजेंद्रपुत्रस्त्वसत्यवाक्यमनुस्मर॥ स्मरत्वं
 वारुणी कन्यां स्मरत्वं कौसुमे मणि॥ क्षारोदसागरे चैव मथ्यमाने सुरासुरैः॥ तत्र देवकुले जाता सुवाक्यं पा
 रिपालय॥ कुले जातस्व नखानां मित्रां मे न वराश्च तम॥ शृण्वमित्रं स्वमित्रं तु सिद्धो मे न ववाहनः॥ विनयं रत्न
 मांश्चैव संगरे सिद्धिमावह॥ भवत्यहं समासाद्य जेस्मासि विप्रवाहिनी॥ कर्णजायं ततः कृत्वा विसृज्य वतथा सु
 रान्॥ पयः किर्षेत्वं वसादीवाहयेद्विद्यतो जयः॥ सहने तोः शरीरेण दोषां प्रायेण वाजिनो॥ त्वयं ते प्रतियत्ने
 न गुणाः सादिवारेः पुनः॥ सहजा इव दृश्यंते गुणाः सादिवरो न वाः॥ नाशः पन्ति गुणान् ये सादिनः सहजा त्वपि
 गुणा मे को विजानाति वेत्ति दोषांस्तथा परः॥ वंशो धीमान् त्वयां वेत्ति वीर्यावन्ति मंदधीः॥ अकर्मका ज्ञो नु पाप

शोनुपापजोवेगाशक्तो निकोपनः॥ जयदंडरतिश्चित्रेयः सरोपिनसस्यते॥ उपायतो हि चित्रतो विशुद्धो दोषनाश
नः॥ गुणार्जनपरो नित्यं सर्वकर्मविशारदः॥ प्रगृहेण ग्रहीत्वा र्थविशो वाह नृत्तले॥ सखापसममदेन वाह
नीयः सुमादिना॥ आरुह्य सहस्रानैव ताडनीयो ह्योत्तमः॥ ताडनाद्रूपमाप्नोति मयान्मोहश्च जायते॥ प्रातः
सादीप्ततेनैव वार्णमुधृत्य चालयेत्॥ मंगलगविलोकने काले धृतवर्णो दिनान्तरे॥ प्रोक्तवान्वासनं सोमभेदोत्तेन निषे
ज्यते॥ कशादिना ताडदंडोदानं कालसहिष्णुता॥ पूर्वपूर्वविशुद्धौ तौ विदध्या उन्नरोत्तरं॥ जिह्वा तले वितानां वा
विदध्या वाहते हयः॥ गुणे नरसतां हृष्टशक्त्या सहसा हयेत्॥ विस्मयवाहनं कुर्याच्छिष्यानां शानैः शनैः
हयं जिह्वागमादिन जिह्वायां विविमोचयेत्॥ गाढतो मोचयेत्तावपाववर्णं न मुंचति॥ कुर्याच्छिष्यमुरस्त्वाने
मविना न मुंचति॥ कुर्याच्छिष्यमुरस्त्वानं मविना न मुंचति॥ उच्चनिनः श्रुनो वाच्यतस्पोरस्त्राणमष्टमं॥
विधाय वाहयेद्दिष्ट्यानी च यामादिसत्तमः॥ तस्यां सवेन पूर्वणसंयुक्तं सव्यवर्णिया॥ यः कुर्यात्पश्चिमं पादं
हीतस्तेन दक्षिणाः॥ क्रमेणानेन यो वामे गुरुते वामवंदया॥ पादौ तेनापि वाहः स्यात्तु ग्रीतो वामावहि॥ आग्ने
ये चरणे तस्ते जायमे सुहृदासनं॥ थोकनो हर्षणे चैव मादकेनादकायनं॥ सन्नहनं खादीकारोहनलो मुडने
तथा॥ स्वभाववहिरंगसमुखस्याकर्तृत्वं न पुनः॥ न चैवेत्वं तुरंगाणां पादग्रहणहेतवः॥ विश्वसं हयमालोक्य

टमापी अवासनं॥ चो कपित्वा मुखे पादं श्राव्येतो चो कनं हितं॥ गाढमापी अरागां वल्कामहृष्यत्यते॥ उच्च
कवाद्यनुपादंत उच्चरिमुच्यते॥ सयोग्यविज्ञया पादावर्त्ममासाद्यतां स्थितां॥ बाधपार्श्वप्रयोगाद्भुव
तावो वने मते॥ प्लव्या विघ्नयेत्तात्क्रमेणानेन बुधिमान्॥ सोधमेन चतुर्थेन विधिरेष विधीयते॥ नाधने पश्च
योपादयोश्चालयुनिमंडले॥ सोढने दक्षिणां तु ग्राहयेत्पादमीशतत्॥ वदयित्वा शने गाढं वा शमादाय यो
व्रजेत्॥ ग्राह्यते संप्रहाप्य तत्संग्रहणमुच्यते॥ हत्वा पार्श्वप्रहारेण स्त्वानस्त्वो व्यग्रमासनं॥ वल्कामहृष्य
पादे तु ग्राह्यते लेटकापरं॥ उत्थितो ये घ्निणात्येन पार्श्विधा तो तुरंगमं॥ गृह्यते यत्र खरीरुत्पः कृत्यकारी स चे
प्यते॥ गतित्रयोपियः पादः मादनेनैव वांछितं॥ हत्वा तु यत्र दंडेन ग्राह्यते हननं हितं तत्र खरीरुत्पचतुर्केण
तुरंगो वदयान् तथा॥ उत्थो ल ग्राह्यते तत्र स्पो पुत्त्वाननं पुनः॥ स्वभावमुहिरम्यंतं तस्यां दिशि यदाननां॥
नियोज्य ग्राह्याते तं तु मुखज्यावर्त्तनं मते॥ ग्राहयित्वा ततः पादं त्रिविधा सुपथाक्रमं॥ साधयेत्सं च धावा सु
क्रमेणो मंडलादिषु॥ प्रांज्यनो धनिने वाहंति शिथिलं वाहयेत्सुधीः॥ अंगेषु लाघवं वाह तवाहयेदयं
मृडस्कंधेन पूर्वक्रियिलः सर्वसंधिषु॥ सदा ससाः दिनो वश्यः संगृह्णीयात्तदाहयं॥ न त्यजेत्पश्चिमं पादं वदा
सुधुर्न वै तदा॥ तदा तद्विधिं विधातव्या पाणिभ्यामिह वात्स्या॥ ततः त्रिकोपपपादिति हें उच्ची स्वयमाननः॥

धरायां पश्चिमौ पादौ चतुरीक्षेयदाश्रयौ ॥ तथा संधारणं कृत्वा जाडकाहं च मुष्टिना ॥ सह सेवममाहरेय
 सुरंगो तस्मिन् इति ॥ शरीरं विक्षिपितं च समाधयेन्मंडलधर्मो ॥ क्षिपेत्सकंदं च यो वाह स वस्त्राण्यो हि वर्णपाः ॥
 गोमयं लवणं मंत्रं कथितं मत्समन्वितं ॥ अंगं तु यो मक्षिकादिदं श्रमविनाशनः ॥ मध्ये मन्त्रादिजातीनां दे
 दौ देयो हि सादिना ॥ दर्शनं नीततीक्ष्णं निरुद्धाहः क्षुवाहयः ॥ यथा वरुणस्तथा क्षिप्यावितस्य त्र्यातिवाहितः ॥
 अत्रोहितानि शिष्यं ते तु गवक्रान्नवाहयेत् ॥ संपीड्य जालुयुग्मेन स्त्रिंशुश्चित् रंगकं ॥ गोमूत्राकृतितावेणी
 पद्ममंडपं मालिका ॥ पंचोद्विषलिका वार्यागि श्रुतास्वेति कीर्तिता ॥ संक्षिप्तं चैव विक्षिप्तं क्वचित् श्रुतं तथा वि
 तं ॥ वेदिता वेदितौ चैव षोडशे त्वमुपाहृतं ॥ वीथीधनुः शतं वाह दर्शति नैव तितथा ॥ मद्रः सुसाधो वाजा
 स्यान्मंदो दंडैकमानसं ॥ मृगं जयो मगो वाजी मसं कर्त्तुं समर्थयत् ॥ शर्करामधुना जादः सुगंधोश्च शु
 चिर्दिजः ॥ तेजसी क्षत्रियस्वा सो विनीतो बुद्धिमाश्च यः ॥ मृदोऽङ्गुलीश्च लोमंदो विरुपो विमतिः रत्नः ॥ वर्ण्यं
 धार्यमाणोऽथेतालं कंयश्च दापयेत् ॥ वारासुरो जनीये सोऽथ प्रयत्नमोक्षणे ॥ अश्वादिलक्षणं वक्ष्ये शालि
 होत्रो यथा वदत् ॥ ॥ इत्यादि येषु अश्वाहनसारः ॥ ॥ शालिहोत्र उवाच ॥ अश्वानां लक्षणं वक्ष्ये चिकित्सातव
 श्रुतः ॥ हीनं दतो विदंतश्च कराली कृशतालुकः ॥ रुक्मजिह्वश्च यमजो जातयुक्श्च जस्तथा ॥ विषकश्च तथा

शृंगी न वेतोऽप्यवर्णकं ॥ खरवर्णेन स्मृतं ज्ञातवत्साशिकाकृदी ॥ चित्रावका कसादी च खरसारस्तथैव
 च ॥ वानराखरुसवडकं वडरुसस्तथैव च ॥ रुक्मप्राणश्च मृत्तश्च यश्च त्रिः संनिभः ॥ विषमश्चेत पादश्च शु
 वावर्तुविवर्जितः ॥ असुजावर्तसंयुक्तो वर्जनीयस्तरंगमः ॥ रंध्रोपरंध्रयो दौ दौ दौ मस्तकवक्षसोः ॥ प्रा
 येण चललादेच कंठो वक्षिणादश ॥ मूलाश्वलादेच कर्णमूलो विशालके ॥ बाहुमूले गले श्रेष्ठा
 वर्तंस्तु श्रुतापरो ॥ अर्केऽङ्गो पंचप्राजाये च वायसमन्विताः ॥ सुवर्णविष्णुस्त्रिधाश्च प्रशस्तं तु सदैव ते ॥
 दीर्घग्रीवाक्षिरूदाश्च कृत्स्नवर्णाः सुशोभनाः ॥ रातो तुरंगमायत्र विजयश्च जयेत्तु यः ॥ पालितस्तु हयोदती
 सुखे दोऽरुदोऽन्यथा ॥ श्रियः पुत्रा सुगंधर्वा जिनोरनुमुत्तमं ॥ अश्वमेधेतु तुरंगः पवित्रं बहुरुयते ॥ ह्यो
 मित्रहृत्सौ च गुडूची च समाक्षिकाः ॥ सिंहाणकरकहरी पिंडी श्वेदश्च शिरस्त्वस्तथा ॥ हिंयुषु करसूत्रस
 नागरं साम्रवे नलं ॥ पिप्पली सेंधवयुतं मूलं मुस्तुवारिणा ॥ नागरातिविषासुप्तासानं ताविधमालिका ॥
 काथमेषां पिबेद्वाजी सर्वातीसारनाशनं ॥ प्रियंगुसारिवास्यां च मुक्ताबीजं सतंपयः ॥ पर्याप्तः शर्करं पीत्वा
 श्रमावाजी विमुच्यते ॥ त्रिोणिकायां तु दातव्याति न वसितुरंगमे ॥ कोष्ठजावशिरावेष्मते न तस्स सुखं न वेत् ॥
 दाडिमं त्रिफलां पंगुडं च समभागितं ॥ पिंडमेतददातव्यं मध्वां काशनाशनं ॥ प्रियंगुरोध्रमधुनिः पिबेद्

परसंहयः॥ क्षारं पायं च कोलायं काशः॥ नाशो विमुच्यते॥ अक्षतेषु च सर्वेषु येषां वै विशेषणं॥ अत्र स्य गोवृद्धिः
 स्नेहस्तस्य वर्तिक्रमः स्मृतः॥ ज्वरितानां तुरंगणां पयसैव क्रियाक्रमः॥ बोधुं करं च योर्मूलं मात्रं गान्निगा
 नराः॥ ऊर्ध्वं हि युवचारास्नायेषो यं शोफनाशनः॥ मंजिष्ठामधुकं माध्याह्न्योरक्तचंदनं॥ त्रिपुषी बीजम्
 लाविष्टं गादककषेरुकं॥ अजापयः सतमिदं सुशीतं शकरान्वितं॥ पीत्वा निरंजने वा जीरकमेहान्प्रमुञ्च
 ते॥ सत्याहसुनिगातस्वशरः शोफो गलग्रहः॥ अत्र स्य गकुटैलेन तत्र ते घवशस्यते॥ प्रत्यक् पुष्पीतया व
 क्रिः सैधवं सौरसेनसः॥ रुक्माहिं गुसितैरेभिः कृत्वा न स्पृशेत्सीदति॥ तिले ह्योतिप्रतीपागरुक्मा ऊर्ध्वं चाम
 धुः॥ जिह्वा स्नेहो यो यं गुडमृच्चयुतो हितः॥ तैले र्पद्या रजसा च निंबपत्रैश्च योजिताः॥ क्षौद्रेण शोधनीपि
 डी सर्पिषा त्रणरोपणी॥ अग्निघाते नखं जास्ते पयसा तीव्रवेदनाः॥ परिवेकक्रिया तेषां तैलेनागुरुजापहा॥ रो
 पकाया जिघाता स्यात्तलजे लिङ्गिते तथा॥ शक्ति कर्म स्यात्पुवत्पापमनिमेत्रणक्रमः॥ अश्वत्थो डंबरप्रक्ष
 मधूकवटकल्कलैः॥ प्रनूतसनिलकाष्ठसुखोलोत्रणशोधनः॥ शताशनागरं रास्नामंजिष्ठा रुक्मा सैध
 वैः॥ देवदारुवचायुग्मरजनी रक्तचंदनैः॥ तैले सिद्धे कषायेण गुड्यापयसा सह॥ दृक्षणे वस्ति तस्यैव
 ज्ये सर्वत्र लिङ्गिनी॥ रक्तप्रावोजसौकाभिः नेत्रां तेनेत्ररोगिणः॥ खदिरो डंबराश्च कषाये जायवाधने॥ धात्री

राम.

२६१

उरालनातिक्वाप्रियंगु सुमैः समैः॥ गुडचानरुतः कल्को हितो युक्तः विलंबने॥ उत्पाते च क्षिनेश्चाये शुक्ल गो
 फेतयेव च॥ क्षिप्रकारिण दोषे च सद्यो वेधननिष्पते॥ सासह न्याजिका ऊर्ध्वरजनी तिलसर्षपिः॥ गवामूत्रेण
 पिष्टैश्च मर्दनं कुंडनाशनं॥ शीतो मधुयुतः कथो नाशिकायां सशकरः॥ रक्तपित्तहरापो नादश्च कणैस्तथै
 व च॥ सप्तमे सप्तमे देयमश्वा नां लवणां दिने॥ तथा भुक्तवतां देया प्रतिपाणे तु वारुणी॥ जीवनीपेः समधुरैर्मृ
 दीकशैकरायुतैः॥ सपिप्पलीकैसरदि प्रतिपाणं सपत्रकैः॥ विडंगं पिप्पली धान्यशतं गोषो ध्रुमैर्धवैः॥
 सचित्रकैस्तुरंगणां प्रतिपाणं हि मागमे॥ लोध्रप्रियंगुका सुस्तापिप्पली विश्वजेषजैः॥ सक्षौद्रैः प्रतिपाण
 सवसंते कफनाशनं॥ प्रियंगुपिप्पली लोध्रयष्टादैः समहोषधैः॥ निंदाघेरा गुडा देयामदिरा प्रतिपालकै
 लोध्रकाष्ठं सलवणं पिप्पली विश्वजेषजं॥ जवेनैव युतैरेभिः प्रतिपाणं घनागमे॥ निंदाघो हृत्पित्तोपि त्रिभि
 रस्तुपिष्टोपिताः॥ प्राश्नित्रपुरीषाश्च पिबयुर्वाजिनो यतः॥ पिबेत्तुर्वाजिनस्ते लंकफवायुधिकास्तये॥
 स्नेहत्यापाज्जवोपेपां तेषां कायं विरुक्षणं॥ अह्युवागुडचास्याजो जनंतक्रसंयुतं॥ शरत्तिदाघयोः स
 पिस्ते लंशीलवसंतयोः॥ वर्षाणि सुरिरे चैव यस्तौ यमकमिष्यते॥ गुर्वलिष्यंतं नृक्ता निव्यायामं स्नानमम
 यवायुवर्षे च वाहस्य स्नेहपीतस्य वर्जितं॥ स्नानं पानं समुहृष्टमश्वा नां सलिलागमे॥ चतुर्थं डहिने काले पा

यमेकं प्रहरते ॥ युक्तशीतलपेकालेदिपानां प्रवर्तनं सक्तम् ॥ श्रीभोस्त्रिस्नानपानं स्याच्चिरंतस्यावगाहनं नि
 स्तुषाणां प्रदातव्यापवानां चतुरादकेः ॥ चणकबीहिमौ मालकलायां धापिदापयेत् ॥ अहोरात्रेण चार्घ्यस्य
 वरास्पवलादशः ॥ अष्टौ शुक्रस्य दातव्या चतस्रो र्धचुपस्य वा ॥ रत्नाः पित्र्ये यवः काशं बुधश्चैव संचयं ॥ ना
 रायसर्जुनश्चासंतथा बालो बलक्षयं ॥ वातिकाः पैत्रिकाश्चैव श्रेष्ठजाः सन्निपातिकाः ॥ निरोगाः पीडि वि
 ष्येति उवहारस्तुरंगमः ॥ दौरर्जुर्वैधौ उद्यानो पक्षयोरुजयोरपि ॥ पश्चादंधस्य कर्तव्या रकीलन्यपाश्रयः ॥
 वशेयत्वाय ते स्वाने कृतधूपनमः ॥ रत्नोद्यमस्तमवसाः अत्र प्रदीपाः सुरक्षिताः ॥ कृतवास्तुजकपयो
 धायश्चाश्वगुहे मगाः ॥ इत्याग्नेये ह्यार्युवेदः ॥ शालिहोत्रम् ॥ अश्वशान्तिं प्रवक्ष्यामि वाजि रोगविम
 र्दनी ॥ नित्यां नैमिषिकी काम्यं विविधां शृणु सुश्रुतः ॥ अग्ने दिने श्रीधरश्च प्रियसुखैः श्रवायुते ॥ इत्यराज्यं स
 मर्त्यं च सावित्रे उक्त्या पठेत् ॥ दिजेऽग्रे दक्षिणा दद्यात् दक्षिणा दद्यात् न वेत् ॥ अश्वयुक् शुक्लपक्षस्य प
 चदश्यां च शान्तिं कर्त्तव्यं ॥ बलिं कुर्याद्विशेषेण नासत्यो वरुणं यजेत् ॥ समुत्थिष्यत तो वे दिशा स्वभिः परिवारेयेत् ॥
 घटान् सवरीसैः सृण्विदिक्षु दद्यात्सवस्वकान् ॥ पवाज्यं वज्रयान् प्राच्ययते दश्यांश्च शान्तिना ॥ विप्रैर्गोदक्षि
 णा दद्यात् नैमिषिकमतः शृणु ॥ मरकादौ हयानां अपत्ये विष्णुश्रियं यजेत् ॥ ब्राह्मणं शंकरं सोममादित्यश्च ल

राम.
२६३

याश्चिनौ ॥ रेवंतमुच्चैश्च वसंदिग्धालांश्च दलेष्वपि ॥ प्रत्येकं स्वर्णं किं नैश्च वेद्यां तत् शोभतो भवेत् ॥ तिलापवाज्यसि
 द्वायानि देवतानां शतं शतं ॥ उपोषितेन कर्त्तव्यं कर्म चाश्वरुजापहं ॥ इत्याग्नेये अश्वशान्तिं ॥ शालिहोत्रम् उक्त्वा
 गजशान्तिं प्रवक्ष्यामि गज रोगविमर्दनी ॥ विष्णुश्रियं च पंचम्यानां गमैरावतं यजेत् ॥ ब्राह्मणं शंकरं विष्णुशक्रं वै
 श्रवणं यमे ॥ चेत्प्राकं वरुणं वायुमाग्निं पृथ्वीतथा च खं ॥ शेषं शैलान् कुंजरांश्च पोतशौ देवयोनयः ॥ विरुपाक्षं
 महापद्मं नमः सुमनसंतथा ॥ कुसुमैरावणः पद्मपुष्पदंतोऽथ वामनः ॥ सुप्रतीको ज नो नागश्च शौहोमो यरक्षि
 णा ॥ गजाः शंखदकासिक्ता दृष्टौ नैमिषिके शृणु ॥ गजानां मरकादौ चाश्वानां तगराक्षहिः ॥ स्त्रिंश्लेकमले
 मध्ये विष्णुलक्ष्मीश्च केशवौ ॥ ब्राह्मणं नास्करं पृथ्वीयुजे तस्कंदं द्युमतं कांखं शिवं सोममिन्द्रादं स्तदस्त्रापि द
 लेपयत् ॥ वज्रं शक्तिं च देवं च तोमरं पाशां कंगदं ॥ शूलं पद्मं बहिर्दृष्टं शक्रं सूर्यं तथाश्चिनौ ॥ वसुनं शैतघासां
 नयाम्येव नैरुते दले दे ॥ देवानां गिरसश्चाप्येह गवो महतो निले ॥ विश्वे देवांस्तथोदकैरुद्गान् रुद्रे यमं डले ॥ त
 तो दत्तपरेषु देवा तैवात्यतो यजेत् ॥ स्तनकारान् नयान् बाणींश्च द्वादशरितो गिरीनां ॥ महानृतानि कोणेषु
 शान्त्याप्येषु संमयेत् ॥ पद्मं चक्रं गदां शंखा चतुरंतश्च मंडलं ॥ चतुर्धरं ततः कुंजान् च श्मदींश्च पताकिनः ॥ चत्वार
 रस्तोरणा वारिणागनैरावणादिकान् ॥ पृथ्वीं तैषमीति श्वदेवानां जाजने पृथक् ॥ पृथक् कृता क्रुतिश्चात्यैर्गजा

नसर्वप्रदक्षिणं॥ नागं वक्रिदेवदंरुनुवात्यैर्जमुस्वकं गृहं॥ दिजेमोदक्षिणां दद्यात् हस्तिवैद्यादिकास्तथा॥ कर
णिवुसमारुह्य वदेस्वर्णे पिकालवित्॥ नागराजमते शंतिं कृत्वा तस्मिन् जपेन्मनु॥ प्रागजस्वरुतो रामो ते व
नस्पगजाग्रणी॥ गंधमाल्याग्र्यत्केत्वा पूजयिष्यति पार्श्विवः॥ लोकस्तदा तया पूजा करिष्यति तदा तव॥ पा
लनीयस्त्वया सजायुर्देव नितया गृहे॥ तिर्यग्जावं समुत्सृज्य दिव्यं नावमनुस्मरन्॥ देवासुरेषु वायुदेवप्राग
जः स्विदशैः कृतः॥ गेरावणमुतः श्रीमान् वरिष्ठो नाम वारणः॥ श्रीगजानो तु तत्तेजः सर्वमेवोपतिष्ठते॥ तत्तेज
स्तव नागैर्द्रादिव्यं नावसमन्वितं॥ उपतिष्ठेत्तु न द्रंते रक्षाराजानमा हवे॥ इत्येवमग्निषिकेन मारो हेतुश्रमेन
पः॥ तस्यापीगमने कुर्युस्सरास्त्रांतरसंगजाः॥ शालीकौ स्तेडिलेकुंडे दिव्या लादीन्यजेद्बहिः॥ केशवे पुवने रा
गं लुवांचं द्रं सरस्वती॥ मध्ये तु दंडिनं प्राच्यं गंधमाल्यानुलेपनैः॥ हत्वा देयस्तु कलशो रजह्स्सो दिजातये गजा
ध्यक्षं हस्तिपंचगणितं प्रपूजयेत्॥ राजाध्यस्थापने दद्याद्भिडिमं शोपिवादयेत्॥ श्रुतं गंजी रशब्दस्याज्जय
रस्तो यवादयेत्॥ इत्यादि ये गजशंतिः॥ धन्वंतरि उ०॥ गोविप्रपारणं कार्पं राजां गोशंतिमाचरेत्॥ गावप
वित्रामं गुल्या सा सुरक्षाः प्रतिष्ठिता॥ सरुन्मूत्रं परं तासां च लक्ष्मीशानं परं॥ गवां कं मयुने वारिष्टं गस्यादौ प्र
मर्द्दनां॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिश्च रोचनी॥ षडंगपरमं पाणोस्वप्नायाद्यादिवारणं॥ रोचना विषरक्षो

घ्रीयासदः सर्वरोगवां॥ यद्गृहे दुःस्विता गावः सयति नरकं नरः॥ परगोयासदः स्वर्गागो हितो ब्रह्मलोकना
क॥ गोदानात्कीर्तनाद्द्रक्षां कृत्वा वो द्रते कुले॥ गवांश्चासात्यवित्राभस्मशना तद्विल्विषः क्षयः॥ गोमूत्रं गो
मयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकं॥ एकरात्रोपवासश्च स्वपाकं मपिशो धयेत्॥ सर्वाश्रुविनाशाय पुण्यचरित
मीश्वरैः॥ प्रत्येकं प्रत्यहासुप्तं महाशान्तं यने स्मृतं॥ सर्वकामयदं चैव सवाश्रुमविमर्द्दनां॥ कृत्वा तिरुचं प
यसादिवसानेकविंशति॥ निर्मला सर्वकामाप्ता स्वर्गगा स्फूर्नरोत्तमाः॥ अहमुत्सर्पिवेन्मूत्रं अहमुत्सर्प
तेपिवेत्॥ अहमुत्सर्पयः पीत्वा वायुनक्षत्रं परं अहं॥ तत्तत्कृच्छ्रं घृतं सर्वपापघ्नं ब्रह्मलोकदं॥ शीतं सुशी
तं रुचं स्पाद्रुत्सोक्तं ब्रह्मलोकदं गोमूत्रे च नोरेत्तानं दृष्टिं कुर्यान्निशोरसैः॥ गोमित्रजे च कृत्वा सुपुंजतो च
चसो ब्रती॥ मासेनैकेन निःपापोगो लोकं स्वर्गं शोभवेत्॥ विद्यां च गोमतीं जप्त्वा गो लोकं परमं व्रजेत्॥ शीतै
नित्यैश्च परोभिः विमानैस्तत्र मोदते॥ गावः सुरजमो नित्यं गातो गुग्गुलुगंधिका॥ गावः प्रतिशभूतानां गावः
स्वस्त्यपने परं॥ आत्ममेव परं गावो देवानो हतिरुत्तमा॥ पावने सर्वभूतानां क्षरंति च वहेति च॥ इविषामंत्र
पूते वनपयं त्यमराग्निधिः॥ रुषीणां मग्निहोत्रे च गावो हेमेषु योजिता॥ सर्वेषामेव भूतानां गावः शरणमुत्त
मं॥ गावः पवित्रं परमं गावो मंगल्यमुत्तमं॥ गावः स्वयं सौपातं गावो धन्यः सनातनाः॥ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः

सोरजेयीमएवच॥ नमो ब्रह्मसुगम्यप्रवित्रामो नमो नमः॥ ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कलमेकं विधातुं॥ एकत्रमं
 नातिष्ठंतीह विरेकत्रतिष्ठति॥ देवब्राह्मणा गोसाधुसाध्वीभिः सकलं जगत्थाप्यते वै सदा तस्मात्सर्वं पूज्यत
 मामता॥ पितृति यत्र तत्रीर्षंगगाद्यागा वावहि॥ गवां माहात्म्यमुक्तं हि चिकित्सा च तथा शृणु॥ शृंगामायेषु धे
 रूनां तैलं दद्यात्समैधवं॥ शृगवे धवला मागी कल्कसिद्धं समाक्षिकं॥ कण्ठमूलेषु सर्वेषु मंजिष्टा हि गुसैध
 वेः॥ सिद्धं तैलं प्रदातुं रसेनैवाथवा पुनः॥ बिल्वमूलमपामार्गधातकी च स पादला॥ क्रूरजं दंतमूलेषु ले
 पनञ्जनाशनं॥ दन्तमूलहरे देवैष्टं रामविपाचितं॥ मुखारागहरं ते यं जिह्वारोगेषु सैधवं॥ शृंगवे रं हरिद्रे
 त्रिफला च गलग्रहे॥ हृदये वस्ति श्लेचवातरोगक्षते तथा॥ त्रिफला घृतमिश्रा च गवां पाने प्रशस्यते॥ अत
 सारे हरिद्रे देवावांश्चैव प्रदापयेत्॥ सर्वेषु कोष्ठरोगेषु तथा सासागतेषु च॥ शृंगवे रश्च मागी च काशोश्चासि
 चदापयेत्॥ दातुं माजसंधाने प्रियपल्लवणाचिता॥ तैलं वा चूर्णा कर्तुं मधुपुष्टिविपाचितं॥ कफे मो
 षं च समधुमप्रष्टुं कजरोत्तमजो॥ तैलं जपहरितालं च नक्षितिष्टं जारदेत॥ माषास्त्रिंशत्सगो धमापुष्टीरं
 घृतं तथा॥ एषां पिंडास्तत्र वणामस्यानां पुष्टिदानिया॥ बलप्रदा विषाणां स्यात्तद्वदनाया यथैकः॥ देवद
 रुणां च वचाजार्गुणान्तरिगुसर्षपा॥ मृदादिदशानाया एव धृपोगवां हिता॥ घृता चैव गवां कार्पाधये

राम.
२६४

नानेन धृपिता॥ अश्वगंधाति लैशुक्ते तेन गौक्षरिणी भवेत्॥ रसायनं चापे एपाकं मर्त्यो मोक्षयते गृहे॥ गतं
 पुरिषं पंचम्यां निष्प्राशांतिं प्रियं यजेत्॥ वासुदेवं च गंधधैर्यपांति तुरुच्यते॥ अश्वपुक्कशुक्लपक्षस्य पंचद
 र्शपां यजेत्परि॥ हरिरुद्रमजं सूर्यं प्रियमाग्निं घृतेन च॥ दधिसंप्राशपगः पूज्यकार्यं वक्रिप्रक्षिणं॥ दवाणां यो
 जयेद्युधगी तवाद्यरवैर्वहि॥ गवांश्च लवणदेयं ब्राह्मणानां च दक्षिणा॥ नैमित्तिके मारिका दौ यजेद्विंशं स
 हं प्रिया॥ स्त्रिंशं हिले वमध्यगतं दिक्षुकेशवराणामुसुरान्॥ सुभद्रा योरविः सूर्ये बहिरूपावनिर्वहि॥ स्वविश्वरूप
 सिद्धिश्च रुद्रिणां तिष्ठति श्वरो हिणी॥ दिग्धेन वो हिष्टवयुः रुद्रारैश्च स ईश्वरः॥ दिक्षालान् पञ्चपत्रेषु गं ने आग्रौ ब्रह्म
 मयेत्॥ क्षीरद्वक्षस्य समिधः सर्षपाक्षतजंतिजान्॥ पञ्चपत्रेषु सर्वेषु गं ने आग्रौ ब्रह्म मयेत्॥ क्षीरद्वक्षस्य
 समिधः सर्षपाक्षतजंतिजान्॥ शतं शतं सुवर्णचक्रां रपादिकं हि जेददेत्॥ गावः पद्यादिभोक्तव्याणां तैक्षी
 रादिसंयुताः॥ अग्निरु॥ शालिहोत्रः सुश्रुता यदयाष्टवैदमुक्तवान्॥ पालकाप्यो ऊङ्गय जायगजपृष्ठं दमब्रवी
 त॥॥ इत्याग्नेये योगात्मायुर्वेदे॥॥ अग्निरुवाच॥ मंत्रविद्या हरिश्च भुक्तिमुक्तिप्रदां शृणु॥ विशाखा अधिका
 मंत्रा माला मंत्रा स्मृता विज॥ नारायणक्षरामंत्रास्तर्धा जीज संयुताः॥ वाधुकिं सिद्धिदा त्वेते माला मंत्रा सुयौ
 वने॥ पंचाक्षराधिका मंत्राः सिद्धिदा मर्चदापरा॥ स्त्रीपुनपुंसकत्वेन स्विधास्या मंत्रजयतः॥ स्त्रीमंत्रा वक्रिजा

यां तानमोताश्च न पुंसकाः ॥ शेषाद्युमांसस्तेश्चावश्येचाडुविशेषु च ॥ क्षुद्रक्रियामयासाज्यस्त्रियोत्पन्नपुंसकाः ॥
 मंत्रचायेयसौम्यारभोताराज्यतादयो जयेत ॥ ताराया निविपत्रायो मंत्रमाग्नेय इष्यते ॥ शिष्टः सौम्यः प्रज्ञासो
 तौ कर्मणो कूरसौम्ययोः ॥ आग्नेयमंत्रः सौम्यस्यात प्रायणो ते न मोक्षिताः ॥ सौम्यमंत्रस्तथाग्नेयः फकारेणा
 तितो ततः ॥ सुप्रः प्रबुद्धमात्रो वामंत्रः सिद्धिनिपुणति ॥ सायंकाले महाबाहो जागरो दक्षिणाहः ॥ अग्नेयस्य मनो
 सौम्यविष्णुर्लक्ष्मीर्दत्तेश्वरः ॥ एते स्युः दिवारे च लिपिमासो धक्यते ॥ केचन ते पुचरन्ते पुरक्षसि श्रवणद्वयोः
 नाशगंडो घटंतानां देवमृदस्ययाः रुमात् ॥ वर्णपरांगं दक्षाणां वदचरणसंधिषु ॥ याम्यतो दृष्टतो नाभौ
 हृदये च क्रमान्यसेत ॥ पारीयंसु हृदये न्यसेया स्फः सप्तधा तवः ॥ त्वगष्टकृत्तायुमोदास्त्रिमजाश्रुकाणि फ
 तवः ॥ रसाएव च ये को निस्त्र्यते वनियसुराः ॥ श्रीकंठे नंतस्त्र्येव विमृत्तिरिर्मरेश्वरः ॥ अग्नीशो जारनुतिश्च
 तिष्ठः स्वायुको हरः ॥ दंडी सौभूतिकः सद्योजातश्चा नुग्रहे श्वरः ॥ क्रूरेश्वसु महासेनः शरण्या देवता दृष्टः ॥ त
 तः क्रोधी सचांडो च यं वातकश्चिवा तमो ॥ तथैकरुद्रः रुमेचि विनेनौ च नरानरः ॥ अजेशः शर्मणो सौजं बालो
 गलिचुदारुकेः ॥ चर्द्धनीश्वरसौमाकांताश्चाद्यादिदंडिनौ ॥ अत्रिमानश्च मेधश्च लोहितश्च शिखातया ॥ अंगलं
 उदिरं जौ दो समहा कालवासिनौ ॥ धुजंगश्च पिनाकी च पद्मीणाश्च वक्रः पुनः ॥ अपेते नृपुलिच्छुंडीणाश्च संव

राम
२६५

र्त्तकस्मृतः ॥ रुद्रानशक्तीर्निलिरयादान् नमोतादित्यसेदिमान् ॥ अंगानि विमसेत्सर्वे मंगासंगास्त्वसिद्धिदो ॥ सत्र
 कारां स इक्षुः दिहरेखाव्योमसौष्टवर्षिता स्यगानि विन्यसेत् ॥ हृदा न्यामंगमावातैः योजयेद्दृदये नमः ॥ स्वाहा
 शिरस्यथा वीषदृशिखायां चरते चरुः ॥ वयने त्रेखके कस्यात्पंचगंधे त्रवर्जितः ॥ निरंगस्यात्यनाचांगत्यसे
 मानियुतं जपेत् ॥ क्रमाद्यां देववाशोशी पयोक्तास्ततिमान् भुवि ॥ लिपिदेवी साक्षसूत्रं कंजपुस्तकपदंधक ॥
 कवित्यादिप्रपञ्चे तर्कमार्गो सिध्यन् नसेत् ॥ विकाधिः निर्मलः सर्वान्मृताः सिध्यन्ति मातृभिः ॥ ॥ इत्याद्येयं मंत्रप
 रिज्ञायाः ॥ ॥ अग्निरु ॥ ॥ नगोदयोर्धजावादिदृशस्त्वाना निशर्मच ॥ अदकदृष्टचेति सप्तलक्षणसंयुतं ॥ शेष
 वासुकितद्योक्षककोटिजो महाबुजः ॥ शंखपालश्च कुलिक इत्यष्टौ नागवर्षकाः ॥ दशाष्टपंचत्रिगुणशतमृ
 दान्वितौ क्रमात् ॥ विप्रौ नृपौ च श्रौच द्वादौ नागेषु कीर्तितौ ॥ तदन्वयः पंचशतं तेभ्यो जाताश्च संखकाः ॥ मणि
 मंडानिराजी ववातपित्ततथात्मकाः ॥ अत्र वा दोषमिश्रोस्ते स र्याद्वीकरा स्मृताः ॥ रथांगमांगन छत्रस्वस्तिका
 कुंदाचारिणः ॥ गोत्रसामंदशादीर्धर्मजैर्विविधैः स्मृताः ॥ वाजिनाश्चित्रिताः स्निग्धाः तिर्यग्दं च राजिमि ॥ अं
 तराश्चिद्रुमित्राश्च नृचयग्नेयवायवा ॥ चतुर्विधस्तेषां हिंशा नेदाः षोडशाशौ नृणाः ॥ त्रयोदशतवाजीनां यतरा
 एकविंशति ॥ येन काले जायंते सर्पार्थो व्यतराः स्मृताः ॥ आषाढादि त्रिमासे या त्रगद्येमासचतुष्टय ॥ अंडका

नंशतेत्येव वा विंशतस्य स्यते ॥ सयमिस्ति तितौ तस्मान् विनास्त्री पुनपुंसकं ॥ ३ ॥ मीलिने सि सत्ताहान् रु सोन्मा
 स्रवे नहि ॥ वादशा हा सु बोधः स्मात् दत्ता स्तः स्य र्दशनात् ॥ वात्रिंशती न विंशत्या न दत्त सुते पुदंष्टिकाः
 कराली मकरी काजरा त्रिचपम दतिकाः ॥ एतास्तासा र्थस्यैतर्हि सार्थस्यैतर्हि पर्ययात् ॥ प्रबोधकाल जानीया
 त उग्रयोरु न यावह ॥ ५ ॥ क्षरा सिधित्वे तु वंता वी नृजये न्मरुत् ॥ राजपला नो पकारा य प्रारम्भा विश्वरः क
 रुता गोपाल ककुटि प्रापात् पुनमिस्ति दितानि पि ॥ नक्षत्रेषु क्रमा दौत्यः स्ववास्यो रेवती नृजो ॥ वेला गरुस्वरः
 सेपु र्मर्मे चेति जेदिता ॥ निष्पंदारानि पुजे यात् पष्टे सावी श्वरी यजेत ॥ लियो वं प्रस्प दंडायां स्वाक्षवे पु य दा
 क्षराः ॥ सिध्या साध्या धिती यास्ता सु सिधौ वैरिण परे ॥ सिध्या दी नृ क त्यये देवा सिध्या दंत गणै रपि ॥ सिधौ सिधौ जयः
 साधो जय पूजा जुता दिना ॥ सु सिधौ वी ति मात्रेण सा ध कं नाश ये दरि ॥ ५ ॥ एत प्रचुरो यस्या मंत्रः स्य च विनिंदितः ॥
 प्रविश्य विधि वदी क्षाम निषेका च शांतिका ॥ अल्पा च तं गुरो नष्ट साधये दीप्ति मनुं ॥ धीरो दक्षश्च विभक्तो ज
 प ध्याना दित्यरः ॥ सिधस्त पस्ती ऊगाला मंत्रतः स्तत्र भाषणः ॥ निग्रहानुग्रहेशक्तो गुरु रित्यभिधीयते ॥ शांतो
 दात पुट स्तीर्त्त ब्रह्म च ये हि विष्णु क ॥ कुर्वन्नाचार्य शुश्रूषां शुद्धो सा ही स शिष्य कः ॥ स तपं देव्य पुत्रश्च यत्पि
 व सुदस्तथा ॥ मंत दत्ता सु सिधौ तत्सहस्रं दामको दयेत् ॥ यदुच्यते श्रुतं मंत्रं उलेवा य बलेन वा ॥ १ ॥ त्रेस्त्रितं वागा

राम.
२६

या वातं जपे जप नंतकं ॥ मंत्रं यः सा धये देकं जप हो मा र्चनादिभिः ॥ क्रियाभिर्निरि मितस्य सिधौ ते स्वल्पसाधना
 त ॥ सम्पूज्य सिधौ क मंत्रस्य न सा ध्य मिह कश्चन ॥ ब्रह्म मंत्रवतः पुंसः का कथा देव एव सः ॥ देश लक्षवर्षे मंत्रः प्रसि
 द्यति ॥ वरविध्या जप नृकासः सेना सैषा समूहयेत् ॥ बीजा दिवि गुणो मंत्रो माला मंत्रे पंज क्रियाः ॥ संख्या
 नुक्तौ शतं साष्टं सहस्रं वा जपादिषु ॥ जपा ऊगाला संचति सा भिवे क ऊतं विडः ॥ प्रयानुक्तौ घृतं हो मे जपे नृक स
 सर्वतः ॥ मूल मंत्रा क्षराः स्मात्त्रं गदी नो जपादिकं ॥ जपात् सशक्ति मंत्रस्य कामदानं तदेवताः ॥ साधकस्य न
 वेदसा ध्या न हो मा र्चना दिना ॥ उच्चैर्जया दिशिष्टः स्मात्त्रं पांशु दशभिर्गुणैः ॥ जिह्वा जयः शत गुणः सहस्रो मान
 सः स्मृतः ॥ प्राशुं दं शुखो वापि मंत्र कर्म मार जेत ॥ प्रणवाद्याः सर्व मंत्रा वाप्यतो विहिता सनः ॥ आसी नस्तजपे नं
 त्रान् देवता चार्थ तुल्य दका ॥ ऊटी विविक्ता देश स्फुटं देवान य न ही क्रमाः ॥ सिधौ यवा द्वापि यो जै क्ष्य हविष्यकां मंत्र
 स देवता तार तिथि वारेषु वै जपेत् ॥ रुक्माष्टमी चतुर्दश्योः प्रहणा दौ च साधकः ॥ दस्यो यमो न लो धाता शशी रुद्रे दि
 ते रुरुः ॥ सप्तोद्य पितरो भाग अर्पमा सविता तया ॥ त्वजिक पाद हिर्बुधः षष्ठा श्विन्या दि देवताः ॥ अग्निर्ब्रह्मा उमा विप्रो
 नागश्चन्द्रो दिवाकरः ॥ मात ऊर्गा दिशो न्नेराः रुक्मो वैवस्वतः शिवः ॥ पंच दशोत्स शां क सुपित रस्तिथि देवताः ॥ हरो
 ऊर्गा सि विष्णो द्वा म दक्षिण पार्श्वे गः ॥ पद्मा सा मुव ते रुक्मि जी वेत्य श्विम सा फयं ॥ नागास्त्यादि वा रे स्वा सप्त ऊक्ता दिव

निसि॥ शेषासयास्तिवारेषु कलिकं सर्वसंधिषु॥ शिष्येन चात्मराजेन संहतस्योदयो यथा॥ षयोर्वनादिकामंत्रा
मंत्रं रंजुटिकादयः॥ ७८ः सकालः सर्वत्र दप्यंशं सविशेषतः॥ रुतिकाभरणी स्वाती मूलं एव तिथ्यां चिनी॥ वि
शाखा फ्रमिघाश्चैषाश्चित्रश्रवणरोहिणी॥ दृष्टो मंदः कुजो वारो पंचमी चाष्टमी तिथिः॥ षष्टिरिक्ता सितानिद्या
पंचमी च चतुर्दशी॥ संध्या चतुष्टयं दिष्टं दधयोगा परायणा॥ एकदिवहवो दंशादष्टविंशं च संदितं॥ अदंशम
वत प्रंस्यात् दंशमेवं चतुर्विधं॥ त्रयोदशैकं रुता दंशा वदन्मरुधिरोत्पन्ना॥ नक्रदिका शकमात्रा दंशाश्च यम
चोदिताः॥ दीही पिपीलिका स्पर्श किंशो य रुजान्वितः॥ सतो दोयस्त्वितो वंशः सविषो न्यस्तनिर्विषः॥ देवा
जयेन्मृगहे कृमी को घानकोटरे॥ रण्या संधौ स्मृशने च शाने च सिंह संगमे॥ ही ये चतुष्पथे शोधे ग्रहे भू पर्वता
ग्रतः॥ पर्वता ये बिलद्वारे जीर्णवेश्मनिकुड्यके॥ शिग्रु श्लेष्मात काग्नेषु जं बृडुं वरणेषु च॥ वटे च जीर्णघ्रा
कारे रथास्य रुस्मरु कजं तुणि॥ तानौ शरवशिला मूर्द्धि चिबुकेनाभि प्रादयोः॥ दंशा हस्तशुनो नृतः पुष्पहस्तः
स्वरकुसुधीः॥ लिंगवर्णसिमानस्तु ससुवस्त्रो मलाश्रुचिः॥ अपवारागतशस्त्री प्रमादी भूगतेक्षणः॥ विवर्णवशा
पाशादिह स्तो गहितं नृणां क॥ शुक्रकाश्रितः स्निग्धस्त्रिनोक्तकं वलास्त्रकाः॥ आर्द्रवासाः रुसस्त पुष्पमुक्त
शोरोरुहः॥ कुचमर्द्दनिस्व छेदी गुदस्थ कृपदलेषकः॥ केशशुंजी तण छेदी त्वष्ट तास्तथैकलः॥ रुजा न्याच देहो

राम.

२६७

जवायादीकृतसचात्मनः॥ आभ्यां च पाशयोर्वापि विद्यतस्त्री पुंन पुंसकान् दूतस्य श्रितियं दंतं तस्मिन् दंशमुदाह
रेत्॥ दंतादिवलयं डष्टं त्रिस्थितं त्रिस्थिताश्रुजा॥ जीवपाश्वे शुभे दूतो दृष्टो न्यत्र सायागतः॥ जीवे गतागतो डष्टो शु
भो हस्ते निवेदिते॥ दूतस्य बाह्यदृष्टारः पूर्वमाजा हर्नैदिताः॥ त्रितैस्त्रयस्त्रयस्त्रयैर्विषनिर्विषकामताः॥ आद्या
सुरेश्वकायैश्च क्षुं त्यतानि च विधिः॥ स्वराजा वस्त्रवर्णा श्रितये याचमातृकाः॥ वानाग्या त्वजलात्मानौ वक्ष्ये
सुरचतुष्टयं॥ न पुंसकाः पंचमास्यः सुराः सक्ता यो नयः॥ ७९ः डतस्त्राक्या दोवाताग्नी मध्यमो हितिः॥ प्रशस्ता
वारुणा वस्त्राति डष्टान पुंसकाः॥ प्रस्थाने मंगलं वाक्यं गर्जितं मेघहस्तिनोः॥ प्रदक्षिणे फलिर्दक्षं वासस्य च
रुसंरितं॥ सुभागीता दिवा द्वाः स्फुरी दंशा स्यादसिद्धये॥ अनन्वगीरथाक्रां दोदक्षिणे विस्ते क्षतं॥ वैश्यविप्रो न
पः कन्यागौर्दंती सुरपर्वतो॥ क्षीराज्य दधि शंखाश्च चंत्रे रीफलं सुराः॥ तं डला हे मरुत्पंचसिद्धये भिमुखाश्च
मी॥ सुकाष्टं शारजः कास्मलिता चरतारत्त॥ गलस्तदं कोशो मायुर्गंधो लूक कपर्दिक्कः॥ तैलं कपालकर्पा
सनिषेधे न स्मनयेत्॥ विषवेगाश्च सप्तस्फः चातो धत्विं तराप्तिः॥ विषदंशा लज्जालायात्यतो नोत्तरतो मुखं
अस्या बुवर्धनीता न्यो धातु न प्राप्नोति हि क्रमात्॥ ८०ः इत्याग्नेये लक्षणानि॥ ८१ः अग्निरु॥ ८२ः मंत्रधानौषधे दृष्ट
चिकित्सा प्रवदामिते॥ छेदने मोन गवते नीलकंठयेति॥ जपनादि प्रहारी स्यादौषधं जीविरक्षणे॥ सातैस्त्रयसं पे

ज्येष्ठ

अ० पु०

२८६

त

सद्विविधं विषमुच्यते ॥ जंगमं सप्तमृत्वादिशृंग्यादिस्त्वावरं विषं ॥ श्रोतं स्वरात्वि तो ब्रह्मा लोहितं तारकं शिवः ॥ विष
तेन्याममं त्रयोयं ताक्षराब्दमयः स्मृतः ॥ ज्वलनमहामते हृदयाय गरुडचूडानशरसे गरुडशिखायै गरुडविष
संजनश्च पदेन पवित्राय कवचाय अग्रति हं यै बलाय प्रतिहतशसनं कृष्णं ॥ अस्त्राय उग्ररूपाय धारकस
र्वत्रयं करं शीषय २ सर्वदय २ मस्मीकुरु २ स्नाहानेत्राय सप्तवंगी तु युगो शादिगदलं स्वरः ॥ केशरादिवर्ण
इच्छेदकं मातृजां बुकं ॥ कृत्वा हृदि स्तंभं तन्मन्त्री वामहस्ततले स्मरेत् ॥ अंगुष्ठादौ न्यसेधर्मा नियतेर्भेदितो क
ला ॥ पीतवर्णं चतुष्कोणं पार्थिवं शक्रदैवतं ॥ वृत्ताक्षः सोमाय्यप्यार्धं सुक्लं वरुणं दैवतं ॥ अस्त्रं स्वस्तिकं युक्तं
चैतैजसं वक्रिदैवतं ॥ व्रतं कितवृत्तं वायुदैवतं कृष्णमालितं ॥ अंगुष्ठाद्यंगुली मध्ये पर्यस्तेषु सुरेश्वरसु ॥ सुवर्णं
गवर्हेण विहितेषु न्यसेत् क्रमात् ॥ विषातश्चतुरो वर्णा सुमंडलसंमंति यः ॥ अकपेरवतन्मात्रे आकाशेशिव
दैवते ॥ कनिष्ठमध्यपर्वस्ते न्यसेत्तु स्याद्यमक्षरं ॥ नागानामादिवर्णं सुमंडलगतान्यसेत् ॥ भूतादिवर्णं
नित्यं स्येत् अन्नं साद्यं तु पर्वसु ॥ तस्मै न्मात्रं विद्युणाद्यं तागुणीषु विन्यसेत् बुधाः ॥ अस्मद्देवता र्क्षेण हस्ते ह
स्याद्विषयं ॥ मंडलादिषु तान् वर्णान् विपतेः कवयो दितान् ॥ ज्येष्ठाद्यंगुलिनिर्द्दिहना तानि स्थानेषु पर्वसु ॥ आज
न्मतः सुवर्णं नूतनोद्द्युहि नम्रं ॥ कुंकुमारुणमाकदाशकेशं तात्सितेतरं ॥ ब्रह्मा उवाच पितृताम्यं रिकं

राम.

२८६

श्रीः गणेशाय नमः	३० अथोपनयनकालादयः
मदनपादिजातानुष्ठान	३५ उपाकर्म
१ मंगलाचरण	३६ तत्कर्मजाता
२ ग्रंथवर्त्तन्यपद्धतिः	३८ उत्सर्जनं
ग्रंथस्तवकर्मनिरूपण	४० अथपनविध्यादयः
५ आचारप्रशंसा	४२ अनध्यायः
कर्मप्रशंसा	द्वितीयधर्माः
७-मुञ्जीबन्धनलक्षणानि	४५ अथसमावर्त्तनं
बालनारीलक्षणानि	४८ अथलोकनीयानि
बालनारीधर्माः	५१ इतिबालनारीस्तवका
अथान्निक	
१८ बालपुरुषलक्षणानि	
२५ प्रातःस्नानं	
२६ प्रातःसंध्या	

राम.

२६६

गंगागम्यमाणं ॥ नीलोत्पलाशमात्मानं सहा पक्षे स्मारेद्बुधः ॥ एवं तार्क्ष्णी तमो वाक्या तमं त्रिस्वात्मं त्रिणो विषैः ॥
 पुष्टिताक्षकिरः स्यातां स्वितां गुष्टी विषापहा ॥ तार्क्ष्णहस्तं समुद्यस्य तत्तं चांगुलिचालनात् ॥ कुर्याद्विषस्य कुंभा
 दीप्तत्कमदवीक्षया ॥ आकाशदेशो जीवो जीवो विषतिमनुः ॥ शस्त्रं सुमेति वासातो ज्ञापयान्नयेद्विषं ॥
 व्यस्तं स्त्रं नृष्यो जीवो मंत्रो यं साधिसाधितः ॥ सप्तवः ज्ञावययशः शब्दायुसंहरेद्विषं ॥ दष्टमुत्वाणयेदेष सु
 जप्ता नोपेकतः ॥ सुजपशंखमेयादिनिस्वनः श्रवणेन च ॥ संहृत्येव संयुक्तो भूतो जायत्यया स्थितः ॥ भूवायु
 व्यर्धयान्मेवो विषं संक्रामयत्यसौ ॥ त्रैतस्त्रानजवीताग्नीवीताग्नीनिजलान्मभिः ॥ तं तत्कर्मनयन्मेव गुरुडारुति
 विग्रहः ॥ तार्क्ष्णचरणगेहस्वस्त्यार्थं शयेद्विषं ॥ जानुदं जात्रमुदितं सुधास्त्रीबीजलांघ्रितं ॥ स्नानपावान्
 सर्वविषजरारोगापमृत्युजित ॥ पक्षिश्च महापक्षश्चिस्वाहा ॥ कावेतौ पक्षिभ्यां प्रवविषन्नामं भिमंत्रणात् ॥ प
 क्षिराजाय विग्रहे पक्षिदेवाय धीमहि ॥ तन्नो गुरुडः प्रचोदयात् ॥ वक्रिस्त्रौ पाश्वरतः पूर्वौ दत्तश्रीकौ च दंष्ट्रिनौ ॥
 सकलोलंगलचित्नीलकंठाय मीरितं ॥ वक्षः कंठशिरसां चेतया सास्तं न समं कृतौ ॥ हरश्च हृदयाय नमः ॥ क
 यदिने च शिरसे नीलकंठाय वैशिखा ॥ कालरूढविषमक्षणस्वाहाय वमच ॥ रुदिने च रुद्रिवासास्त्रिने च चंद्रम
 र्वाद्यैवाननैर्युक्तं स्वेतपीतारुणासितैः ॥ अभयं वरदं चापं वासुकिं चिदं वं गुजैः ॥ वेरपो मणीतपाश्च त्यागे

रीरुद्रोयदेवताः ॥ पादजानुसहानाभिदक्राणाननमस्तु ॥ मंत्रांतांशकरयोरंगुशयंगुलीषु च ॥ तर्ज्यादितदं
तामुसर्वगृह्योन्मसैव ॥ सासः ध्यातैवेसं हरेक्षिप्रं प्रवक्ष्यामलमुद्रया ॥ यौक निष्टया न्येष्टया बध्वातिस्वोमा
प्रसूनुजविः ॥ विषनाशो वामहस्तमयथादक्षिणे करं ॥ उं नमो भगवते नीलकंठाय विः ॥ अमकहयिः सर्वकए
नुविः पक्षिस्तं स्वाहा ॥ अमलनीलकंठाय नैक सर्वविषापह ॥ नमस्तैरुद्रमयवदतिसमाजर्जनादिषं विनस्य
तिनसंदेहकं जया उपलतवो ॥ यजेद्गुद्रविधानेन नीलग्रीवं महेश्वरं ॥ विषम्याधिविनाश्यात्सुत्वारुद्रावि
धानकं ॥ ॥ इत्याग्नेये विषापह ननं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वक्ष्ये रुद्रविधानं तु पंचांगं सर्वदं परं ॥ तदयं शिव
संकल्पशिवसौक्तं तु पौरुषं शिवेभ्यः संभूतं शक्तः माश्रुः कवचमेव च ॥ शतरुद्रियसंज्ञस्य रुद्रस्यागति
पंचहि ॥ पंचांगं तस्य तं ध्यात्वा जपेद्गुद्रां स्नातक्रमात् ॥ यथाग्रतस्तिसृक्तं सद्धिं मानसं विदुः ॥ रुषिस्था छिवसं
कल्पः छंदस्तु बुदाहृतं ॥ शिरः सहस्रशीर्षे तितस्य नारायणो रुषिः ॥ देवता पुरुषो बुधुं देवे यश्च वै बुधुं ॥
अथः संपूतसूक्तस्य रुषिः रुद्रशो नरः ॥ आद्यानां तिसृणां तुष्टुपुष्टं दोनुष्टुपुष्टं हयेनपि ॥ छंदस्त्रैष्टुपुष्टं यत्तु
पुरुषोऽपि देवता ॥ आसुरेन्द्रो द्वादशां छंदस्त्रैष्टुपुष्टं हृतं ॥ रुषिः प्रोक्तो प्रतिरथस्तुक्ते सप्तदशर्वके ॥ इथ
क२ देवतासुरपुरुविंगदेवताः ॥ अवशिष्टा देवैर्ते तेषु छंदोनुष्टुपुष्टं हृतं ॥ एतेनेति योषवत्सा छंदोनुष्टुपुष्टं

राम.

२८९

यास्मृतं ॥ आसोपामा नवतीतो यप्रयोगो कुलदेवता ॥ पंक्तिच्छंदो यममाणितस्त्रालिंगोऽक्रदेवता ॥ रौद्रा ध्याये
च सर्वस्मिन्नार्यसासरमेष्टुपि ॥ प्रजापतिवदिवानां कृतसम्पतिघणां पुनः ॥ मनोद्वयोपिविको मारुद्राद्रुद्र
श्च देवता ॥ अथोनुवाको कं पूर्वैक रुद्राक्षदेवता ॥ छंदो गायत्र्यमाद्याया अनुष्टुप् तिसृणां मितो ॥ तिसृणां
च तथा पंक्तिः अनुष्टुप् प्रथमं स्मृतं ॥ द्वयोश्च जगती शृंदोरुद्राणां मयशोतयः ॥ हिरण्यवाहवस्ति सूनमो वकि
रिकाय च ॥ पंचकोरुद्रये वास्मिन्मंत्रे रुद्रात्सुवकः ॥ विषंति रुद्रदेवास्तु प्रथमा दृढती स्मृता ॥ द्वितीयां संनुष्टु
वेव च ॥ तृष्टुजो देदशो के च आद्यादित्यः सप्तसिद्धिनाक ॥ त्रैलोक्यमोहमेवापि विषया धरिर्मर्दने ॥ रूं श्रीं कीं कूं
त्रैलोक्यमोहनाय विल्लवे नमः ॥ अनुष्टुभानुसिंहे न विषयाधिविनाशने ॥ उं हं टं उं श्रीं वीं वं महाविष्णुज्वलंतं स
र्वतोमुखं ॥ नसिंहं त्रीषणं नम्रं मृत्युमृत्युं नमाम्यहं ॥ स्वयमेव तु पंचांगो मंत्रः सर्वार्थसाधना ॥ द्वादशाक्षरौ
मंत्रौ विषया धरिर्मर्दनी ॥ कुञ्जिका त्रिपुरा गौरी चंडिका विषहारिणी ॥ प्रमादमंत्रो विश्वरुद्रायुरारोग्यवर्धनः
त्रौ वौ वैनायकस्तद्वतरुद्रमंत्राः सदाखिलाः ॥ ॥ इत्याग्नेये पंचांगरुद्रविधानादि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ उं नमो भग
वते रुद्राय छंदस्त्रिषु ज्वलितपञ्चपाणयेन च ॥ उं नमो भगवते पक्षिरुद्राय रुद्रकमुत्वादययड रुद्रकं कं पय २ जयाप
य २ सर्वड रुद्रमुत्तापयचापय २ दरुद्रगच्छ २ कटु २ चुदेभीषय २ मुष्टिं हरविषं कव २ पक्षिरुद्रेण हिविषन्ताशमा

रु

अ.पु.

२९०

यातिमंत्रणात्तर्जनमोक्षगवतेरुद्रायनाशायविषंस्वावरजंगमंरुद्रिमाह्रुद्रिमंविषमुपविधंनारायण॥विषंन
लाविषंहृष्टकविषंनीचधारकंविषंनारायणधूमरमश्तमश्मरश्मद्योतकारवर्षध्रुविषंनिर्विषीभवसंह
रश्गच्छगच्छआवेशायविश्वोत्पापनेरूपवर्णंताद्विषधारणं॥उंक्षिपस्वाहा॥उंत्रांत्रीक्षीसःउंप्रोप्रीत्रीवाःज
पादिनासाधितांस्तु सर्पातिवध्नातिनित्यमः॥उंनमोक्षगवतेरुद्रायसुपर्णयउंगायप्रेतायपतयेऋत्वाश्गर्ज
भ्रामयश्मुंचरत्वह्यस्कंदश्चाविशश्सुपर्णेषितंगगरुडोज्ञापयतिवःपातालक्षोभमंत्रोयमंत्राणाद्विष
नाशनं॥दंशिकादिदशसद्योहृष्टःकाष्टःशिलादिव॥विषरांत्पेदहेहंशज्वालाकोकनदादिना॥शरीष
बीजपुष्पांर्क्षीरबीजकदुत्रयं॥विषंविनाशयेत्स्नानलेपनेलाञ्छनादिना॥शरीषपुष्पश्चरसःप्रावितं
मरिचान्वितं॥पावनसंयोजनाद्यैश्चविषंहन्यान्तसंशयः॥कोशीतकीवचाहिंसुशिरसीपांर्क्षपयोजितं॥क
दुत्रयंसमेषास्तोहरेत्स्नादिनाविषं॥रामवेक्षाऊसर्वांगचूर्णमिष्याद्विषपहं॥छत्रंवलाम्बिकंक्रोणंतुल
सीदेविकासह॥तत्रपातंत्रिकदुकंक्षुंनक्षंविषापहं॥पंचांगैरुक्षपंचम्यांशिरिषसविषापहं॥इत्यादि
येविषहृन्मंत्रौषधं॥अग्निरुवाच॥गोलसादिचिकित्सांचवशिष्टशृणुवन्मते॥उंक्रांक्रांमलपक्षेस्वा
हा॥तांबूलखादनामंत्रैर्हरेन्मंडलिनोविषं॥लघुनंवासवफलंऊरोग्रायोषकंविषे॥सुह्रीक्षीरिंगव्यहृतपकं

राम
२९०

पत्राहिजेविषे॥अथवाजिनदष्टेचजयाऋषाससैधवा॥माक्षक्षौप्रसरुखेपातपुरीघाराविषोऽनं॥सरुखा
पंडङ्गधाक्षंपातयंतेनमाक्षिकं॥व्योपिछंबैडालासैनकलंगरुडैःसमैः॥चूणितैर्मधुगुग्गुधैर्घृषःसर्पवि
षापहः॥समानिगुंडिकाकोलपल्लेर्बालिखनंसमं॥मुनिपात्रैःरुतस्वेवंदष्टंकाजिकयाचिनैः॥मूषकाषोडश
श्रोक्तारसंस्वयसिजं पिबेत्॥सतैलमूषिकांतिघ्नांफलिनीकसुमंतथा॥सनागरंगुडंनक्षंतद्विषारोचकापहं॥
इत्याग्नेयेचिकित्साविंशतिर्लतामोहनीदक्षादिपूजा॥॥अग्निरु॥॥चरिताज्ञानमाख्यास्येचुक्तिमुक्तिप्रदाय
कं॥उंआधारसत्यै नमः॥उंपुरुरुंमहासिंहायनमः॥उंपद्मायनमः॥उंक्रोडूंक्षेत्रक्षेत्रःरुंक्षेत्रीकंफट्च
रितायै नमः॥उंक्षेत्ररुदयायनेमा॥वछेशिरसेनमः॥चक्षुशिक्षायै नमः॥क्षेत्रस्त्रीकवचायनमः॥स्त्रीरुनेत्राय
नमः॥रुंक्षेत्रस्त्रायफट्चनमः॥उंचरितायैविग्रहेचूर्णविद्यावधीमहेतनोदेवीप्रचोदयात्॥श्रीप्रणीतायै नमः॥उंरा
वायै नमः॥उंखेचर्यै नमः॥चंडायै नमः॥छेदयै नमः॥क्षेत्रायै नमः॥स्त्रियैरुंकार्यैक्षेत्रकायैविजयायैउंकिंकरायूर
क्षरुंत्वरिताज्ञायास्त्रिराजववषट्तेतनात्वरिताचूर्णेत्येवंविधेयमीरिताशिरोधूमस्तकेवेत्तदिनामौचयुत्यको
ऊर्ध्वश्चजानुजंघोरुदयेचरणयोःक्रमात्॥मस्तंगरेमस्तमंत्रसुमस्तकेध्यापकंन्यसेत्॥पार्वतीशर्वरीदेवाव
रदामयहस्तिका॥मयूरवलयपिछमौलिःकिशालःसिंहासनस्थामयूरहसछत्रसमन्विता॥त्रिनेत्राक्षम

लादेवीवनमालाविष्णुणा॥ विप्राहिकर्णानरणाछत्रकेयूररत्नयुगा॥ वेश्यानागकटीबंधाष्टपाहिरुतनूपु
रा॥ एवंरूपां विकारत्वातमंत्रं नियतं जपेत्॥ इषकिरातउत्पातपुरागौरीयतादशी॥ जपेध्यायेत्तजयेत्ता
सर्वसिद्धे विषादिकृत॥ अष्टसिंहासने पूज्यादलेष्टुवादि के क्रमात्॥ गंगागायत्री प्रणीतारुंधराद्यादलाश्व
के॥ फटकारीवांशितो देवाः श्रीबीजेनार्चयेदिमां॥ लोके सायुधवर्णास्ताः फटकारीतुधनुर्धरा॥ जयाचविज
यावासे पूज्ये सौवर्ण्यचिह्नैः॥ किंकरोवर्चसु श्रोतिविगुंजी चतयोर्बहिः॥ इष्टे वसिष्ठये प्रयैः कंठे योत्याक
तौ तुले॥ हेमलाभाजनेर्धन्यै गाधूमैः पुष्टि संप्रदा॥ यवैर्धन्यैस्तिलैः सर्वसिद्धिर्वीतिविनाशनं॥ अक्षैरुन्मत्त
तारान्नीशात्मलीभिश्चमारणं॥ जंबुभिर्धनधान्यासिः तुष्टिर्नीलोत्पलैरपि॥ रक्तोत्पलैर्महापुष्टि कुंदपुष्पैर्म
होदयः॥ मध्विकाभिः कुमुदैर्जनवध्नजः॥ अशोकैः पुत्रलाभस्यासुदोलाभिः शुभांगना॥ अम्रैश्चायुस्ति
लैश्चक्ष्माः बिल्वैः श्रीशंखकैर्दनं॥ इमं धुकपुष्पैश्च विज्ञे सर्वशतं लभेत्॥ त्रिलक्षजपात्सर्वसिद्धिर्होमाद्योन
तथैवया॥ मंडमंभ्यर्चयन्त्याश्चाकृती पंचविंशति॥ दद्याच्छतत्रयं मूलात्पूणे चैदीक्षितो भवेत्॥ पंचगव्यं
पुरापीत्वा चरुं कं प्रायायेत्सदा॥ इत्याग्नेये चरिता पूजा॥ अग्निरु०॥ अपरां चरिता विद्यां वक्ष्ये हं शुक्तिमुक्ति
दा॥ पुरावज्जार्गले देवी रजोभिर्लिखिते यजेत्॥ यजुर्गर्भे दिग्दिक्षु चाष्टौ वणिकवीथिकां॥ चारुगोत्रो पशुगोत्रो

अलिखेच्छीघ्रां स्मरेन्नरः॥ अष्टादशचुजासिंहे वामजं घाप्रलेखिनी॥ दक्षिणां विगुणं दद्यात्सादृष्टे समर्पितां॥ ना
गजृष्णां वज्रदंशं रक्चक्रमगदाततः॥ शूलं शरं तथा शार्ङ्गं वरदं दक्षिणैः करैः॥ धनुः प्याशं शरं जंघेतर्जनीं शं
खं मंजुशं॥ अयं च तथा पद्मे वामपार्श्वे कृतायुधा॥ पूजनाच्छत्रुनाशः स्याद्राष्ट्रं जयति लीजया॥ दीर्घायुः
पूजति स्यादिव्यादिसिद्धिदाक॥ तलेति सप्तपाताला कालाप्तिचुवर्नातका॥ उंकारादींश्चरारस्ययावत्त्र
त्वांश्च चक्रं॥ उंकारान्वाशयेत्तोयतो तलात्तचित्ताततः॥ प्रस्तारं संप्रवक्ष्यामि स्वरवर्गं लिखेद्भुवि॥ तालुवर्गः
कवर्गस्यात्र तीयोजिक्तालुकः॥ चतुर्थस्तालुजिक्तां प्रोजिक्तां दत्तस्तु पंचमः॥ षष्ठोष्टपुटसंयुतो मिश्रवर्ग
स्तु पंचमः॥ ऊष्माणसां च वर्गस्तु उद्धहेच्छमनुव्रतः॥ षष्ठसुरसमारूढं ऊष्माणं ते सविस्त्रकं॥ तां च वर्गद्विती
यंतु संवेकादश योजिता॥ जिक्ता तालुसमायोग प्रथमं केवलं भवेत्॥ तदेव च द्वितीयंतु अधस्तादित्योजयेत्॥
एकादशस्वरैर्युक्तं प्रथमं तालुवर्गः॥ ऊष्माणः स द्वितीयस्तु अधस्तात्संयोजयेत्॥ षोडशः स्वरसंयुक्तस्तु
आणस्य द्वितीयकं॥ जिक्ता दंतसमायोगे प्रथमं योजयेदधः॥ मित्रवक्ष्याद्वितीयंतु अधस्तात्पुनरेव तु॥ चतुर्थस्व
रसंयुक्तं तालुवर्गादिसंयुतं॥ स्वरैकादशानि लंतु ऊष्माणं तु सविंदकं॥ पंचमं स्वरमारूढं उष्टसंयुतं योगतः॥
द्वितीयमक्षरं चान्यतजिक्ता यन्तालुयोगतः॥ प्रथमं पंचमेयोत्पत्तिस्वरं ध्वे तो हता इमे॥ उंकाराद्यानमोनाश्च जपेसा

हाग्निकायके॥ उंक्रोक्तं कं हृदयं हाहा इति शिरः॥ शिरां ह्रीं ज्वल शिखायां क्वचं हृत्तालुदये॥ उंक्रोक्तं ह्रीं नेत्रत्र
याय विद्यानेत्रं प्रकीर्तितं॥ शौहः स्त्रोक्तं फट् स्त्राय गुह्यांगानि पुराण्यसेत॥ त्वरितांगानि वक्ष्यामि विद्यांगानि शृणु
धमे॥ आदि हृदयं प्रोक्तं त्रिचतुः शरद्व्यते॥ पंचषष्टः शिखा प्रोक्ता क्वचः सप्तमाष्टमं॥ तारका तु भवेत्नेत्रं त फति
कर रक्षणं॥ तुलिनेति समाख्याता वज्रतुंडे त तो भवेत्॥ खड्गं ऊदश बीजा स्यात् वज्र तुंडे तु दूतिका॥ खेचरी ज्वल
निज्यालेख खेति ज्वलनी दशं सर्वे चर विभीषणि ख खेभिश्च समर्पति॥ छेदने करालिखेति खेति च करन्यपि॥ क्ष
शवस्वं यवंगी ख ख हृती घ्नं वं स्पपी॥ श्री बले च निधन निशा स्त्री वसन वेगिका॥ क्षेपे क्षेक पिले ह स र क पिलाना
म हृतीका॥ हूते जो वति रो प्री च मा ति हू रौ द्वि हृतीका॥ फट् स्त्राय क्वचं ब्रह्म कं स्यतीका॥ वेतालिनी दशा ता स्फः
स जा म हि प जाल वत्॥ हृदादिक या सा धौ स्यान्म धने त्रं स्य से त सु धीः॥ पादा दार म्भू दंतिं शर च्चार म्भू पा
दयोः॥ अग्नि जान क गुह्ये च ना मि हृत्कं व देशतः॥ चक्र मंडल म्भू च चर्चि वादि बीजतः॥ सोम रूपं ततो का
र धारा मूल सकर्षणं॥ विशंतं ब्रह्म रं ध्रेण सा ध कं तु विनिर्जयेत्॥ मूर्द्धा स कटि कं ना भौ गुह्यो रुजा तु पादयोः
आदि बीजे न्यसेन्मन्त्री तर्ज्यादि पुनः २१ ऊर्ध्वं सोम मधुः पञ्च शरीरं बीज विग्रहं॥ योजन्या निन मृत्कः स्यात्तस्य
न म्मा ध यो जराः॥ यज्ज जे पे तु विम्य स ध्यायेद्देवी शताष्टकं॥ मुद्रा वक्ष्ये प्रणीताद्या प्रणीता पंच धा स्म ताः॥ अथि

राम.

२९२

तौ तु करौ रुक्ता मध्ये ह रौ निपा तयेत्॥ तर्जनी मूर्द्धा संलग्ना विम्य सेतां शिरो परि॥ प्रणीते यं समाख्यातां हृदे
शोतां समानयेत्॥ ऊर्ध्वं तु कल्प सामन्ये सर्वां तां विडुर्बुधाः॥ नियोज्य तर्जनी मध्ये नैक लग्ना परस्परं॥ ज्येष्ठां प्र
निक्षिपे मध्ये नेदनी सा प्रकीर्तिता॥ नाभि देशे त तो रं ध्रा अंगुष्ठा ने क्षिपे ततः॥ कराली तु महा मुद्रा हृदयोद्योत्यं
त्रिणः॥ पुनस्तु पूर्व वद लया या ज्ये पं स मुप क्षिपेत्॥ वज्र तुं जा समा ख्या ता वज्रा देशे नुरं घयेत्॥ उभाभ्यां चैव ह
स्ताभ्यां मणि बंध तु बंधयेत्॥ त्रीणि रम्या तैव वज्र मुद्रा प्रकीर्तिता॥ दंडः खड्गं च क्रगदा मुद्रा वा करतः स्मृताः॥
अंगुष्ठे नाक्रमे त्रीणि स्त्रिंशत् चोर्ध्वं तो भवेत्॥ एकांत मध्य मोमं त्रिंशक्ति रेव विधीयते॥ शरश्च वरं दं शायं पाण
ण नापव धं दया॥ शंख संज समभयं पद्म मष्टं च विंशति॥ ग्रहणी मोक्षणी चैव ज्वालनी यामृता तथा॥ प्रणीता पं
च मुद्रा स्ताः पूजा हो मे स्त तो जयेत्॥ ॥ इत्याग्ने पे त्वरिता दि मं त्रौ॥ ॥ अग्नि रुचा च॥ दीक्षा दि वा से विम्य स सिं ह व
ज्जार्गले धुके॥ भुग्ग रुग्ग र्ज ह ह सिं हा य न मः॥ तिर्यग् र्गु ग तारे चाश्च त्वारश्च तुरो भवेत्॥ नव भागी विभागे न
कोष्ट का चार ये धुधः॥ आत्मा दिग्गताः कोष्टा विदिशा सुम नाशयेत्॥ बाह्ये चैके यो बाह्ये मध्ये यावत्समानये
त्॥ वज्र सम मध्य मं गं बाह्य रेखा दि धा र्धतः॥ बाह्य रेखा भवे दत्का दि भागा कार ये धुधः॥ मध्य कोष्ट भवेत्संघं पी
त कर्णिक मुज्वलं॥ रुक्ते न रज सा लिख्य कुल शी लिशि शिं गता॥ बाह्य तश्च तुर सं वज्र संपुट द्वां छितं॥ चारे पुद

पयेन्मन्त्रीचतुरोवज्रसंयुते॥ पयनाजंनवेदामवीथीचैवसमाजवेत॥ गजंरक्तंकेशराणिमंडलेदीक्षितास्त्रियः॥ ज
 पेचपरराणिक्षिप्रराज्यमवाप्नुयात्॥ मूर्तिप्रसवसंदीप्तांरुंकारेणनियोजयेत्॥ मूलविद्यांसमुच्चार्यमरुचोम
 गतांविजः॥ प्रथमेषुपुनश्चैवकर्णिकायांप्रहरयेत्॥ एवंप्रदक्षिणंष्टयएकैकंबीजमादितः॥ बलमध्येतुवि
 द्यागात्राग्नेयाद्यचनैरुते॥ मध्येनेत्रंदिशंमेत्रगुह्यकांगेतुरक्षणे॥ रुतयःकेसरस्वास्तुवामदक्षिणपार्श्वतः॥
 पंचपंचप्रमृज्यास्तुसैर्मन्त्रैः प्रमृजयेत्॥ लोकपालानमसेदृष्टोवात्यतोब्रममंडले॥ वर्णंतिमग्निमारुदंष
 षंसुरविभेदितं॥ पंचदशेनचक्रांतसैर्नामनिर्वाजयेत्॥ नीलासिंहेकर्णिकायायजेत्गत्वादिभिश्चिन्तयेत्॥ अष्ट
 त्रिंविष्टयेत्कुंभेमन्त्राष्टशतमन्त्रितैः॥ मन्त्रमष्टसहस्रंतुजप्त्वा नागादंशंवाकं॥ होमंक्रुयादग्निंक्रुं देवक्रिमन्त्रेण
 चालयेत्॥ निक्षिपेत्तद्दयेनाग्निशक्तिंमध्येमृगांस्मरेत्॥ गर्भाधानं पुंसवनंजातकर्मचहोमयेत्॥ हृदयेनशतं
 त्यक्तंयुह्ययेजनयेत्स्थितिः॥ हृत्पुंतिथिविद्यायाः शिवाग्निर्जनितोभवेत्॥ होमयेन्मूलमन्त्रेणशतंचांगदंशंश
 तः॥ निवेदयेत्ततोदेव्यासतः शिष्यं प्रवेशयेत्॥ अस्त्रेणताडनंरुत्वागुह्यागानिततोमृसेत्॥ विद्यागैश्चैवसंनद्धं
 वद्यागैश्चैवयोजयेत्॥ पुष्पक्षमापयोउद्यमानयेदग्निंक्रुंक्रुं॥ यवैर्धन्यैस्तिक्ष्णैराज्येर्ह्यविद्यागंतं प्रजेत्॥ स्वा
 वरत्वंपुराहोमंसरीस्यमतः परं॥ पक्षिमृगं पशुत्वं च मानुषं ब्रह्म एव च॥ विष्णुत्वं चैव रुद्रत्वं मन्त्रेष्टुति

भवेत्॥ एकपक्षचैवत्यातन्याशिरास्यादीक्षितोभवेत्॥ आधिकारोभवेदेवशृणुमोक्षमततैः परं॥ खमेरुस्त्वो
 यदामन्त्रीसदाशिवपदेस्थितः॥ परेचहोमयेत्सुखः कर्मकर्मशतादरा॥ शृणुतितां तद्योगीधर्माधर्मेनिलि
 प्यते॥ मोक्षंयातिपरंस्वानंयज्ञत्वाननिवर्तते॥ यथाजलेजलेस्त्वांनक्षिप्रं देहि शिवस्तथा॥ क्रुंजैः क्रुयाच्चिभि
 पेकंजयराज्यादिसर्वनाकं॥ क्रुमाराबालगुवादिगुवादेदक्षिणां ददेत्॥ जपेत्सहस्रमकार्यपूजांरुत्वादिनेरिते
 तिलाज्यष्टहोमेनदेवीं कामदांभवेत्॥ ददातिविपुलान्भोगान्पदंयवसमीहितं॥ जप्त्वाक्षरसलक्षंउनि
 धानाधिपतिर्भवेत्॥ द्विगुणेनभवेत्प्राज्यत्रिगुणंनचपक्षिणी॥ चतुर्गुणेनब्रह्मत्वंततोविष्णुपदंभवेत्॥ षड्गुणे
 नमहासिद्धिर्लक्षणेकेनवापहा॥ दशजप्त्वादेहशुद्धौतीर्थस्नानफलंशतात्॥ पवेत्वाप्रतिमायाश्चशीघ्रंशं
 दिलेयजेत्॥ शतंसहस्रमयुतंजपहोमेप्रकीर्तितं॥ एवंविधानतो जप्त्वा लक्षमेकुंतुहोमयेत्॥ महिषाजमेव
 मासेननरजेनपरेणच॥ तिलैर्यवैस्तथा लाजैर्ग्रीहिगोधूमकांबुजैः॥ श्रीफलैराज्यसंयुक्तैर्होमयित्वाव्रतंचरेत्॥
 अर्धरात्रे सुशान्धं शं गयापारादिमान्॥ एकवासाविचित्रेणरक्तपीतासितेनच॥ नीलेनवाद्यवस्त्रेणदेवीतैरे
 वचार्ययेत्॥ ब्रजेदक्षिणदिशागेद्वारेदद्यादलिंबुधः॥ हृत्तीमन्त्रेणद्वारादौ एकदक्षेणसौनके॥ एवंचसर्वका
 माप्तिमुंक्तेसर्वंमिहीनपः॥ इत्याग्नेयेत्वरितादिमूलस्त्रे॥॥ अग्निरुवाच॥॥ विद्याः प्रस्तारमाख्यासेधर्मका

मादिसिद्धिदं॥ नवकोशविनागेनविद्यानेदश्चविद्यते॥ अनुलोमविरोमिनसमस्तव्यस्तयोगतः॥ कर्णधिकर्णयोगेन
 अत ऊर्ध्वविनागशः॥ त्रिकेशतयोगेनदेव्यासंनद्धविग्रहः॥ जानातिसिद्धिमंत्रास्तुप्रसारनिर्गतान्वरून्॥
 शास्त्रेणास्त्रेस्मृतामंत्राः प्रयोगास्तत्रदुर्लभाः॥ गुरुः स्यात्प्रथमोवर्णः सुकृत्पल्लववर्णवित्॥ प्रस्तरेत्रवचैकाता
 न्वर्णत्यणदियोजयेत्॥ तिर्यग्द्विगतारेखाचतुरश्वतुरोभजेत्॥ नवकोशमवंत्येवंमध्यदेशेतथादिने॥ प्रद
 क्षिणेनसंस्थाप्यप्रसारंनेदयेत्ततः॥ प्रसारक्रमयोगेनप्रसारंयस्तुविक्षति॥ करमुष्टिस्थितातस्यसाधकस्यहि
 सिद्धयः॥ त्रिलोकेपादमूलंस्थानवखंडंभुवंलजेत्॥ कपालेतुसमालिरम्यशिवतत्वंसमंततः॥ इमंशानकर्षये
 वाक्पनिष्कृष्यमंत्रवित्॥ तस्यमध्येलिखेन्नामकर्णिकोपरिसंस्थितं॥ तापयेत्वादिरांगारैर्जर्जमाक्रम्यपादयोः॥
 सप्ताहादानयत्सर्वत्रैलोक्यसचराचरं॥ वज्रसंपुटगतेतुद्वादशारेतुनेखयेत्॥ मध्येतुगर्भेगन्तामसदाशिववि
 दन्ति॥ कृष्टेफलहकेवाद्यशिलापटेहरिप्रया॥ सुखस्तेनंगतिस्तेनैत्यस्तंनंतुजायते॥ विष्णुक्तेनसंलिख्य
 श्मशानेकधरेसुधीः॥ षड्कोणंदंडमाकंदंसमस्तच्छक्रमोर्जितं॥ सारयेदचिरादेवश्मशानेनिहितंरिपुं॥ छेदं क
 रोतिराष्टस्यचक्रमध्येत्यसेरिपुं॥ चक्रधारांगताराक्तिरिपुनाम्नारिपुंहरेत्॥ तार्क्ष्येवास्तुबीजेनखड्गमध्येतुले
 खयेत्॥ विदम्यरिपुनामार्थंश्मशानोसारलेखितं॥ सप्ताहात्साधयेद्देशंताडयेत्तत्रस्मना॥ नेदनाछादनेचैव

राम.
२९४

च

मारणेषुश्रोत्रवेत्॥ तारकंनेत्रमुष्टिंशंतिंभुविनियोजयेत्॥ देहानोरिपुयोगोयंशकिंकीर्षयेत्क्षणात्॥ म
 ध्यादिवारुणीयावत्तुजसमन्विता॥ कुशाद्याव्याधयोपास्तुनाशयन्नात्रसंशयः॥ मध्यादिउत्तरांतुक्
 राजावधनायजत॥ रक्षयेदात्मनोविद्याप्रतिवादीसदाशिवः॥ वारुणादिततोन्मसज्वरशोकविनाशने॥ सै
 म्यादिमध्यमांतस्तुगुरुत्वंजायतेवदे॥ पूर्वादिमध्यमांतंतुलघुत्वंजायतेक्षणात्॥ भूर्जेलोचनमालिरव्याएतद
 ज्जाऊलंपुरं॥ क्रमस्यैर्मंत्रबीजैस्तुरक्षांदेहेषुकारयेत्॥ हृदिनाजारहेम्नाचरक्षेयंमृत्युनाशनी॥ विघ्नपापा
 रिदमनीसौभाग्यायुःप्रदायताः॥ घृतेरणेचजयदाशक्रसैत्येनसंशयः॥ वंध्यानांपुत्रदादोषाचिंतामणिरि
 वायरा॥ साधयेत्परराष्ट्राणिराज्यश्चस्थिबीजपन॥ फट्स्त्रीक्ष्वेकंलक्षजप्याद्यक्षादियशोभवेत्॥ ॥ इत्या
 ग्रेयैसहादित्वरितादिविद्या॥ अग्निरुवां॥ विनायकार्चनवक्ष्येयजेदाधारशक्तिकं॥ धर्माद्यष्टककंदंचसनानं
 पंचकर्णिकां॥ केशरंत्रिगुणंप्रतीव्रश्चज्वलिनीयजेत्॥ नंदोचसुयशंतेतेजोवतीविद्यवासिनी॥ गणमूर्तिं
 गणपतिंहृदयंस्माकंजयं॥ एकदंतोऽरुदुशिरःशिखाय्यावलकंतिने॥ गजवत्त्रायकवचंहंफटंतंतथास्त्र
 कं॥ महोदारोदंडहस्तःस्वर्वादिमध्यतोयजेत्॥ जप्योगणाधिपोगणनायकोयगणोऽश्वरः॥ वक्रतुंडएकदंतो
 त्कटलेबोदरोगजः॥ वक्रोविकटनवोद्यहास्वविघ्ननामिलि॥ धूम्रवर्णीमहेंद्राद्यावात्येविघ्नेशपूजनंविष्णय

जनवक्षेऽसितांगारकस्तथा॥ चंडकोधततोमत्रकपालीजीषणक्रमात्॥ संहाराजैरवात्रासीमुख्यरुखासु
 जैरवा॥ ब्रह्माद्याषण्मुखादीर्घात्रमादौकडुकाक्रमात्॥ समायपुत्रवज्रकोयोगिनीपुत्रकस्तथा॥ अष्टपुत्र
 श्वबुदुकः कुलपुत्रश्चतुर्थकः॥ हेतुकः क्षेत्रपालश्चत्रिपुरांतोद्वितीयकः॥ अग्निवैतालोगिजिकः करालीका
 ललोचनः॥ एकपाशश्चनीमाक्षुर्ध्वमेतस्तथासनः॥ उंक्तीद्यौश्चत्रिपुरापयासनसमास्वितः॥ विभक्त्यन
 यपुस्तचवामेवरदमालिका॥ मूलेनहृदयादिस्पातजलपूज्यचकार्मुकं॥ गोमधेनामसंलिरखचष्टपत्रेच
 मध्यतः॥ इमशानादिपटेशानगारेणविनिलेखयेत्॥ चित्तंगारपिष्टकेनमृत्त्रिकृत्वातुतस्मच॥ क्षिप्रोद
 रेनीलसूत्रेवेष्ट्यचोद्घाटनंनवेत्॥ उंनमोमगवतिज्वालमालिनीगध्रगणपरिहृतेस्वाहा॥ युद्धेगच्छन्ज
 पन्मंत्रं पुमान्साक्षात्कृपोभवत्॥ उंश्रींकींकींश्रियैनमः॥ उत्तरादौचक्रगिनीसूर्यासूर्यमाश्रुदिनी
 श्वदीप्तादाभावतीसासौमात्रिमधुरास्त्रियः॥ उंश्रींगौयैनमः॥ गौरीमंत्रः सर्वकरः होमध्यानजपक्रमात्॥
 रक्ताचतुर्भुजापाशः वरदादक्षिणेपरे॥ चक्राभययुक्तांतात्सर्वसिद्धिवलंपुमान्॥ जीवेद्वर्षातंधीमा
 न्नास्यारातिभयंनवेत्॥ कुक्षः प्रसादीभवतिबुद्धिर्मंत्रांबुधानतः॥ अर्जुनंतिलकंवश्येजिक्ताग्रेरुचिता
 भवेत्॥ तज्जपन्मैथुनंवक्ष्येतज्जपन्नेनिवीक्षाणां॥ स्पशद्विशीतिलहोमात्सर्वचैवतुसिद्धति॥ सप्ताभि

राम-
२९५

मंत्रितंवीर्षंभुंजंसेसप्रियः सदा॥ अर्धनारीसूरूपोयंलक्षादिवैलवादितः॥ अनेगरूपाशक्ति
 श्चद्वितीयामदनोत्तमा॥ पवनवेगाच्चवनपालावैसर्वसिद्धिकां॥ अनेगमदनानेगांमेखलानांजपेप्रिये॥ पद्मम
 धेदलेपुंहीस्वरानकादीन्नुतास्त्रिया॥ षट्कोणेवाद्यदेवायलिखिद्वात्रावशीकरं॥ उंकींछंनित्यक्लिनेमद
 द्रवे॥ उंमूलमंत्रः षडंगोयंरक्तवर्णेन्रिकोणके॥ प्रावणीहोदकारीणिहोभणीस्तरुशक्तिका॥ ईशानादौचम
 धेतानित्यापाशंक्रुशौतथा॥ कपालकल्पकतरुवीणांरक्ताचतवती॥ नित्याजगामंगलाचनरवीराचमंग
 लाः॥ इर्जगामनोन्मनीपूषाप्रशिर्वादितास्त्रिताः॥ उंकींअनेगायनमः॥ उंकींस्मरायनमः॥ मन्मथायचमा
 रायक्रामायैवंचक्रं चवा॥ कामापाशंयुग्मेवायुवाणान्धेयायविस्त्रुतः॥ रतिश्चविरतिः प्रीतिर्विप्रीतिश्चम
 तिधृतिः॥ विधृतिः पुष्टिरेनश्चक्रमात्क्रामादिकैर्युताः॥ उंहृनित्यक्लिनेमदद्रवे॥ उंउंअन्नाइउंऊरु
 ललृएउंअंअः॥ करुणघटचछजकजटवडणतद्यदधनपफवजमयरलवशषसहस्रक्षः॥ उंब्रूनि
 त्यक्लिनेमदद्रवेउंकींनित्यक्लिनेमदद्रवेस्वाहा॥ उंकींगौरिरुद्रदयितेयागेश्वरिरुद्रस्वाहा॥ इत्योमेयेनामम
 त्राः॥ अग्निरुवाच॥ उंकींकींरुसेवछेक्षेस्त्रीहंक्षेकींफट्त्वरितायैनमः॥ स्तारितायैनमः॥ त्वरितां पूजयेत्स
 सविभुजाचाष्टबाहुकां॥ आधारपद्मशक्तिश्चसिंहेदेवीहृदादिकं॥ पूर्वादौगायत्रीजपेत्तमंडलेचप्रणीताया॥

नरोचनायै सुतिलकानमो हये जगत् ॥ उं फें हूं फट् फें हूं फट् फें नकारिणि फ्रीं ज्वलन्त्रै लोक्मो हय २ गत्य कालिके
 स्वाहा ॥ अनेन तिलकं कृत्वा राजा दीनां वशीकरं ॥ गर्दभस्वरजो गत्य ऊ समममृतस्य च ॥ नारी रजः क्षिये प्रात्रो
 शय्या दौ देश रुद्र वेत् ॥ गोक्षुरं च तथा शृंगं च सुस्य च पुरस्तथा ॥ शिरस्यस्य संक्षिप्तं हे शुभाटनं भवेत् ॥ कर
 वीरशिफापीता स्वसिद्धिचमारणे ॥ आडुबुदरीरक्तं करवीरं तदर्थं कृतं ॥ सरदं पद्मदं चापितथामर्कटवक्षि
 कं ॥ चूर्णां कृत्य क्षिपेत्त्रै लेतदसंगा यक्षस्तकृतं ॥ उं नवग्रहाय सर्वशत्रुममसा धयमारय २ अंत्यो मं चुं चुं शं रां
 कौं च स्वाहा ॥ अनेनार्कग्रहै रचनां शमनने निधापयेत् ॥ भूर्जे वामतिमायां वामारणापरिभयो जहाः ॥ उं ऊं जरी
 माहेश्वरी वैताली कोमारी ॥ उं काली वैष्णवी उं घोरा वाराही उं वैताल रोमणी उं घणी चा मुंडा ॥ उं वेताली चंडिका
 उं जयाली पक्षिणी नवमातरौ हे मम शत्रु नृगल्ल २ भूर्जे नापरिपोः क्षिरयश्मनानेष्ट जिते म्रियेत् ॥ ॥ इत्या
 चयेस्तं ननादिमंत्राः ॥ ॥ अग्निरु ॥ ॥ आदौ ऊंकार संयुक्ता खेदवेदविमृषिताः ॥ वर्गतीति विसर्गेण स्त्री हूं क्षे
 फटं तिका ॥ सर्वकर्म करी विद्याविषसर्पदिमर्दनी ॥ हूं छेति छेति प्रयोगः ॥ कालदृष्ट्युवीवने ॥ हूं छे क्षः प्रयो
 गोयं विषशत्रुममर्दच ॥ स्त्री हूं ऐं क्लीं प्रां फडिति योगो सपाय रोगादि ऊं जयेत् ॥ सिचेति च प्रयोगो गोयं रिपुं
 उष्टाचवारयेत् ॥ उं हूं स्त्री हूमिति योगो यं घोषितापिवशीकरः ॥ खे स्त्री खे च प्रयोगो यं काल उष्टेति पूजयेत्

राम.
२९७

ध

क्षः स्त्रीक्षः संप्रयोगो यं वसाय विजया जगत् ॥ ऐं हूं श्रीः स्मो स्मो जगवति अंबे कुञ्जि के स्फें स्फें उं उं उं २ गनमो
 च घोरा मुखि छूं छूं किणि रवि छे स्फो स्मो श्री हूं ऐं श्री मती ऊं जि का विद्या सर्वकं एस्म ता रूप स्कंदाय पापाना
 हं मंत्रादी शस्त्रां वंदे ॥ ॥ इत्याये येनामामंत्राः ॥ सकलं नि कलं शत्रुं कला दं समलं कृतं ॥ सयणं क्षयं मंत्रस्वकं
 वे चाष्टमं शिवं ॥ प्रासादस्य परास्म स्मृतं रूपं गृह्णा ॥ सदा शिवस्वर छंदः रूपस्याखिल सिद्धये ॥ अमृतं श्रु
 मांश्चै प्रश्ने श्वरश्चो ग्रजं नकं ॥ एकपादौ लज्जारब्जौ षष्ठीं श्रुमान् शशी ॥ आकारा देवी वकाश्च ककारादेः क
 मारि मे ॥ कामदेव शिखंडी च गणेशः कालशंकरौ ॥ एकनेत्रो विनेत्रिश्च त्रिशिरा दीर्घवा ऊं कः ॥ एकपादौ ध्वं प्रश्न
 वलश्च योगिनी प्रियः ॥ शक्तीश्वरो महारुद्रि तु र्येकं वस्त्राणु तरो ॥ निधीशो नंद पद्मश्च तथा न्यः शाकिनी प्रियः ॥ षवि
 प्रो भीषणश्च किकतांतः प्राण संज्ञकः ॥ तेजस्वी शक्र मुदधिः श्री कंठ सिंह एव च ॥ शशं को विश्वरूपश्च क्षत्रस्य
 न्नर सिंहकः ॥ सूर्यमात्रा समाशंतं विश्वरूपं तु कारयेत् ॥ अंगमत्संयुतं कृत्वा शशिबीजं विना सुतः ॥ ईशानमोज
 साक्रांतं प्रथमं तु सधु चरेत् ॥ तृतीयं पुरुषं विधिदक्षिणं पंचमं तथा ॥ सप्तमं वामदेवं तु सद्योजातं ततः परं ॥ रस
 युक्तं तु नवमं ब्रह्म पश्चात् समीरितं ॥ उं कारं ताचतुर्थं तानमोता सर्वमंत्रकाः ॥ सद्यो देवादि तीये तु हृदयं चो रा
 संयुते ॥ चतुर्थं सुशिरो विधि ईश्वरं नामनामतः ॥ ऊं हूं शस्त्रशिखा तेषां विश्वरूप समन्वितः ॥ उन्नतं मष्टमारय

अ० ५०
२९६

तंतत्रं कंदरा मंमना ॥ अस्त्रं शशी समारया तं शिवसुतं शिखिचजः ॥ नमः साहाय्यावौषडं वपयुक्तमेणत ॥
जातिषु हंदादीनां प्रासादं मंत्रसावदे ॥ इक्षाना दुद्रु संरं तु प्रोधरे त्वां गुरं जितं ॥ अर्धधा कां तु शिरसः ॥
कस्योपरि स्थितं ॥ अर्धचंद्रो दनादश्च बिंदुविद्वत्तयमध्यगो ॥ तदंते विश्वरूपं तु कुरुदिलसुदिधा कृतः ॥ एवं प्रा
सादं मंत्रश्च सर्वकर्म करोमनुः ॥ शिखा बीजे समुद्रस्य फट्कारो तत्तवैव फट् ॥ अर्धचंद्रासनं ते यं कामदेवं स
मर्थकं ॥ महापाशुपतास्त्रं तु सर्वदुष्टप्रमर्दनं ॥ प्रासादः सकलः प्रोक्तो निष्कलप्रोच्यते धुना ॥ औषधं विश्व
रूपं तु रुद्राक्षं सूर्यमंडलं ॥ चंद्रो दनादसंयोगेन संगं कुरुदिलं तु तत् ॥ निष्कलो मुक्तिं मुक्तिं स्यात्संयोगो
यं सदशिवः ॥ अंगुलान् विश्वरूपं स्यात्संयोगेन संगं कुरुदिलं तु तत् ॥ ब्राह्मणं रहितः शून्यः स्यात्संयोगेन संगं कुरुदिलं तु तत् ॥
विघ्ननाशाय त्रवति हजितो बलबालशोः ॥ अशुमान् विश्वरूपं स्यात्संयोगेन संगं कुरुदिलं तु तत् ॥ कलापं सक
लस्यैव प्रजागादिसर्वदः ॥ नरसिंहकृतं तस्ते जसि प्राणमर्दगं ॥ अशुमान् हकाकां तं मदीर्घः स्वमलं कृतं
चंद्रो दनादनादं तं त्रसु विस्मृतिरपि ॥ उदधिं नरसिंहं च सूर्यमात्रा विज्ञेदितं पदकृतं तु दंतस्य त्रसं एषा
निष्कलं वत ॥ उज्जरस्य मंगु मद्युक्तं त्रयं मंत्रं वरुणमुदरेत् ॥ अंगमुद्युगमुक्तां तं द्वितीयं वरुणनायकं ॥ अंगुमान् विश्व
रं तद्वत्तृतीयं मुक्तिमुक्तिदं ॥ उदकं चांगुमकां तं वरुणपाणौ जसां ॥ पंचमं तु महाख्यातं कृतं तं तु ततः प

राम.
२९६

रं ॥ अंगमानुदकं प्राणः सप्तमं वरुणमुदरेत् ॥ पयमिंद्रसमा कृतं तं नदीशमिव पादधक ॥ प्रथमं चां तु तोषोप्यक्ष
पणं दशबीजकं ॥ अस्याद्यं तृतीयं चैव पंचमं पंचमं तथा ॥ सद्योजातं तु नवमं द्वितीयं हृदयादिकं ॥ हस्तं तु मसवं
यस्तु फट् तं तास्तु मुदरेत् ॥ नमस्कारमुदात्तं त्रयं ब्रह्मांगानि तु वासया ॥ द्वितीयादष्टमं यावदष्टौ रित्येव राम
ता ॥ अनंतेशश्च मक्षश्च तृतीयश्च शिरो त्रयं ॥ एकमर्त्तैकं रुद्रस्युतिमर्त्तैरपरस्तथा ॥ श्रीकंठश्च शिखंडी च त्र
योविद्येश्वराः स्मृताः ॥ शिखंडिनो घनं तां तमंत्रां तं मर्त्तैरीतिरिता ॥ इत्याग्रे ये सकलादिमंत्रोद्धारः ॥ इत्ये
उ ॥ ॥ विश्वरूपं समुद्रस्य तेजः स्फुपरि संस्थितं ॥ नरसिंहस्वतो धस्ता कृतं तं तदधो मसेत् ॥ प्रणवे तदधः क
त्वा ऊहकं तदधः पुनः ॥ अंगुमान् विश्वमर्त्तैस्त्रिंशं कंठो ह्यप्रणवादिकं ॥ तमो तस्या च तु वणो विश्वरूपश्चकार
ण ॥ सूर्यमात्रा हतं ब्रह्मा एषा गनी हंतुं पूर्ववत् ॥ तद्वरे त्रयं वं पूर्वं प्रस्फुरद्वयमुदरेत् ॥ घोरतरं पश्चात्तनुरु
पमनुः स्मरेत्तदेहेति च द्विधा कार्यं धमेति च द्विधा मतं ॥ घातयेति द्विधा कृत्वा ऊहकं तं समुदरेत् ॥ सद्योजातं तु
नेत्रं स्याज्जायत्री रोचते धुना ॥ तन्मे हे श विग्रहे शक्तिहस्ताय धीमहे ॥ तत्रः शिक्ता चोदयात् गायत्री सर्वसाध
नी ॥ यात्रायां विजयादौ च यजेत्पूर्वगणं श्रियं ॥ तुरयाग्रे तु पुरा त्रैत्रे समं तादकं भाजितं ॥ चतुष्पदं त्रिकोणं तु
त्रिदलं कमलं लिखेत् ॥ तत्पृष्टेयदिका बीची भागिका त्रिदलाश्च युक्ता ॥ वसुदेवसुतैः साक्षात्त्रिदले पदपादिका

तद्वदेविकादेवाजागमात्रप्रमाणतः॥ दारं पयमितं काण्डपदारं विवर्तितं॥ दारोपदाररचितं मंडलं विष्णुसद-
ने॥ दारं भेक मंडलं मध्ये वात्सपयानितद्वहिः॥ सिता वीथिका कार्या दाराणि तु यथेष्टया॥ कणिका पीतवर्णा स्या-
त्केशराणितया पुनः॥ मंडलं विष्णुमर्दस्वयं मध्ये गणा पतिं यजेत॥ नामाघं स्तवराका स्याद्देवावक्रसमन्विता॥ शि-
रोहितं तत्पुरुषे गंडमाघं वमोतकं॥ गजास्वगजशीर्षं च गंगेयं गणनायकं॥ त्रिरावर्त्तं गंगं गोपतिं पूर्वमु-
क्तिमां॥ विचित्रां समहा कायं मंलं बोधं लंबकलीकं॥ लंबोदरं महानागं विरुतं पार्वतीप्रियं॥ नयावहश्च नगण-
तपस्तदने॥ वादशौतेदक्षपंतौ देवत्रासं च पश्चिमे॥ महानादं तासुरं च विष्णुराजं गणाधिपं॥ उद्भट सुनेत्रं शु-
भो महाशं दुश्चरी मकं॥ मन्मथं मधुसूदं नावपुष्टकं॥ सोम्ये ब्रह्मेश्वरं ब्राह्मं मनोहरं त्रिवसेलये॥ लयं
हृत्यं प्रियं लोभं निकरां वत्सलं तया॥ कृतांतं कालं दंडं च कालजक्षच पूर्ववत्॥ अयुतं तु जपे नमंत्रं होमवेत्तु
दशांशकं॥ शोषाणां तु दशाहं न्याजपादो मंतुकारयेत्॥ पूर्णं दिव्यानिषेकं तु कुर्यात्सर्वं तु सिध्यति॥ भगो
बुगजवस्त्राद्यैर्गुरुपूजां चरेन्नरः॥ इत्याग्नेये गणपूजा॥॥ ईश्वर उ०॥॥ वागीश्वरी पूजने च प्रवदामि समं
उले॥ ईश्वरं कालसंयुक्तं मनुश्चात्र समायुतं निषाद ईश्वरं कार्यमनुना च प्रसर्य वत्॥ अक्षरं न हि देयं स्या-
द्यायेकं देवसन्निभं॥ पंचशब्दं तु मालत्यां मुक्तास्त्रयं दामभूषितां॥ वरदाभयास्त्रां पुस्तकाद्यां त्रिलोचनां॥

ये

राम
२९९

लक्षं जपे नमंत्रं कांस्तुकां दंतं वर्णमालिकां॥ अकारादिक्षकारां तां विंशतिमणिवत् स्मरेत्॥ कुर्यात्तु रुद्रादी-
क्षाये मंत्रं याहि तु मंडलं॥ तुयस्मिन्मित्रं नक्तं तु नागाभ्यां कमलं हितं॥ वीथिका पट्टिका कार्या पद्म्या तथैव तु-
प्यदे॥ वीथिका पट्टिका वात्सो दाराणि द्विपदानितु॥ उप दाराणितत्वे च कोणवत्त्वं द्विपादिकं॥ सिता निनव-
पद्मानिकां तिका कनकप्रभा॥ केसरारि विचित्राणि केशानक्तेन पूजयेत्॥ यो मरे स्वांतरं रक्षां दारणीनां न-
माननं॥ मध्ये सरस्वती पद्मे वागीशी पूर्वपद्मे॥ रुद्रे स्वाचित्रवागीशी गायत्री विष्णुरूपया॥ शां करी मति-
धतिश्च पूर्वाद्यां स्त्रीस्त्रीजक॥ धेया सरस्वती वचकालिका त्थेन होमको॥ संस्कृतं प्राकृतं कविः काव्यशा-
स्त्रादि विद्मवेत्॥ इत्याग्नेये वागीश्वरी पूजा॥॥ ईश्वर उ०॥॥ सर्वतोभद्रकाद्यष्टमंडला निवेदयेत्॥ संस्कारा म-
वयेत्प्रधीमि त्रधीमि शया विषु वे सुधीः॥ चित्रावातांतरेणाद्यष्टमंडलैः त्रैण वा पुनः॥ पूर्वापरायनं सूत्रमास्फा-
ल्य मध्यतोक्षयेत्॥ कोटि द्युतं तु तन्मध्यादं कयेद्दक्षिणोत्तरं॥ मत्स्यं यं प्रकर्त्तव्यं स्फालयेद्दक्षिणोत्तरं॥ क्षत-
क्षेत्रोऽसि मने कोणा संपातमादिशेत्॥ एवं सूत्रं चतुर्दश स्फालनाच्चतुरस्रकं॥ जायते तत्र कर्त्तव्यं तत्र वेद-
करं शुभं॥ वसुनक्तं दुद्विपदे क्षेत्रे वीथीप्रागिका॥ दारं द्विपदिकं पद्ममानाद्यैः सकृद्वोलकं॥ कोणवत्त्वं विचि-
त्रं तु द्विपदं तत्र नर्तयेत्॥ शुक्लपद्मं कणिका तु यतो चित्रं तु केसरं॥ रक्ता वीथी तत्र वत्या दारं लोके सरूपकं॥

काणविधेनिलेनेमित्रिकेत्वंजकंशृणु॥असंशक्तंसंशक्तंविधाजंशुक्रिसुक्रिकृत॥असंशक्तंमुमुक्षुणां
संशक्तंत्रिधाशृणु॥बालासुवाचवृद्धश्चतुर्मासःफलसिद्धिदा॥पञ्चक्षेत्रे तुस्त्राणिदि विदिशुवि
निक्षिपेत्॥पद्यानिपञ्चमूल्यानिपञ्चपत्रे समाहितु॥प्रथमेकस्मिन्कृतत्रपुष्करैर्नवनिर्मुता॥केशराणिचतु
र्विंशद्वितीयेथत्तीकेपे॥दलसंधिर्दिजकुंजमिनांतयैदलश्रकं॥पञ्चमेयोमरुत्तुसंशक्तं कमलंस्मृतं॥अ
संशक्तेदलाग्रातुदियागैर्विस्तराद्भवेत्॥जागद्वयपरित्यागादस्ताशैवर्तयैदलं॥संधिविस्तरस्त्रेणत
न्मानाशक्षयेदलं॥समासविक्रमेणैववृद्धयेत्तद्भवेत्तथा॥अथवा सन्निमध्यंतुनामयेदद्वयंभवत्॥संधि
द्वयाग्रस्त्रत्वात्बालपञ्चतदा भवेत्॥संधिस्त्रावमानेनष्टतःपरिवर्जयेत्॥तीक्ष्णाग्रंतद्वानेन कमलं
वृद्धिदं॥मुक्तौ वृद्धचमस्यादौ त्वालं पञ्चसमानकं॥नवनासेनवहसंतागैर्मर्थासुकैश्चतत्॥मध्यं पट्टिका
वीथीद्वाराण्यसमानतः॥कंठोपकंठयुक्तानितवात्येवीथिकामता॥पञ्चभागमितासा तुसमंतुदशाभा
गिका॥दिग्दिक्पद्मानिद्वारपञ्चमवीथिकं॥तद्वात्ये पञ्चपट्टिकावीथिकायत्रभूषिता॥पञ्चचत्वारकंठ
तुयदिकंकार्प्यकंठकः॥कपोलयदिकंकार्प्यदिक्षुद्वारत्रयंस्फुरे॥कोणबंधिनिपदंतुत्रिपदं वज्रवद्भवेत्॥
मध्यंतुकमलंशुक्लंपीतंरक्तंनीलकं॥पीतंशुक्लंश्वश्वरक्तंपीतंचमुक्तिदं॥एवमिदं कमलात्मकंशिववि

राम.

३००

स्वादिकंभजेत्॥प्रसादंमध्यतो मूर्च्छाशक्रादीतुंजकादिषु॥अस्त्राणिबांस्ववीच्याष्टविस्वाहीनश्चमेवभाक्॥प
वित्रारोहणादौचमहामंडलमालिखेत्॥अष्टहस्तपुराक्षेत्रंरसपक्षैर्विवर्तयेत्तादिपदंकमलंमध्येवीथिकाय
दिकाततः॥दिग्दिक्षुततोष्टौचनी॥लांजानिविनिर्चयेत्॥मध्यपञ्चप्रमाणेनविश्रामयानितानितु॥दशसंधि
विहीनानिनीलेदीवरकानिच॥तत्पृष्ठेदिकावीथीस्वस्तिकारितपूर्वतं॥त्रिपदानितथाचाष्टौहतिभागहता
नितु॥वर्तयस्वस्तिकांतत्रवीथिकाएवविद्वहि॥द्वाराणिकमलायद्वत्तुपकंठयुतानिच॥रक्तकोणपीतवीथी
नीलेपञ्चमंडले॥स्वस्तिकादिविचित्रंत्वंसर्वकामपदेष्टुहे॥पञ्चोपपञ्चहस्तंसातसमंतादशाभाजितो॥दि
पदंकमलंवीथीयदिकादिक्षुपंकजं॥चतुष्कंष्टतोवीथीपट्टिकादिपमादायथा॥कंठोपकंठयुक्तानिध
राण्यजंतुमध्यतः॥पञ्चोपमंडलेत्यस्मिन्निर्णयंपीतंचपूर्वकं॥वेद्यजंक्षिणाजंऊरुमंवारुणंकजं॥उत्तरांशु
तुशंशानमन्यत्सर्वविचित्रकं॥सर्वकामप्रदेवक्षेदशहस्तंतुमंडले॥विकारभक्तंचयाश्रद्धाद्वारंतुदिपदंभवेत्॥
मध्यपञ्चैवविद्युच्चतुर्वदाम्यथा॥चतुर्हस्तंरुताचूर्णंचूर्णंचैवकरवयं॥वीथिकाहस्तमात्रंतुस्वस्ति
कैर्बहुभिर्हता॥हस्तमात्राणिद्वाराणिदिक्षुवृत्तंसपञ्चकं॥पद्यानिपञ्चश्रुक्तानिमध्येष्टजश्चनिष्कलः॥हृद
यादीनिर्वासिविदिस्वस्त्राणिवैयजेत्॥प्राक्पञ्चपञ्चाणिमध्यधारामतोवदेत्॥रातभागेतिथिर्नागपञ्च

लिंगाष्टकंदिशि॥ मेरुबलाभागसंयुक्तं कंठदिपदिकं न वेत् ॥ आचार्यो बुद्धिमाश्रित्य कल्पयेत्तलतादिकं ॥ चतु
षष्टिपंचमशदिस्थाति स्वात्मादिमंडलं ॥ स्वर्क्षीं दुस्यगंधर्वस्वाक्षिचैवेन्द्रवर्त्मनात् ॥ चत्वारिंशद्युधिकानि च
तुद्दिशता निहि ॥ मंडलानि हरेः शोभो देव्या सूर्यस्य संति च ॥ दशसप्तचरिक्तेषु लतालिंगोक्तं वंशेषु ॥ दि
क्षुपंचत्रयं चैकं त्रयं पंचचोपयेत् ॥ ऊर्ध्वगदिपदे लिंगं मंदिरं पार्श्वकोष्टयोः ॥ मध्येन पदं पश्यं पध्यचैका
यदं कजे ॥ लिंगस्य पार्श्वयोर्न द्विपदद्वारसलोपना ॥ तस्याश्चो वायुगोच्यलताशेषास्तथा हरेः ॥ ऊर्ध्वदि
पदं कलोप्य न वेत्तं फलं स्मृतं ॥ रश्मिमालसमायुक्तं वेदलोपाश्च शोभिका ॥ पंचविंशतिभिः पश्यंतः पीव
मपीवकं ॥ द्वयंद्वयं रक्षयित्वा उपशोभता तथा एकं ॥ देव्यादि व्यापकं नंदं हृन्मधे परं लघु ॥ मध्येन वपदं प
द्यं कोणे भद्रचतुष्टयं ॥ त्रयोदश पदं शेषं बुद्ध्याधारस्तु मंडलं ॥ शतत्रयं पश्यधिकं बुद्ध्याधारं महादिषु ॥
इत्याग्नेये मंडलानि ॥ ॥ इति रजवाच ॥ ॥ अस्त्रयागः पुराकार्यसर्वकर्मसु सिद्धिदः ॥ मध्येष्टज्यं शिवान्यस्तु
वज्रादीन् पूर्वतः क्रमात् ॥ पंचचक्रं दशकरं रणादौ हजितं जपे ॥ ग्रहज्जारविर्मध्येष्टवर्गं जौमकादयः ॥ सर्व
एकादशस्वास्तु ग्रहास्तु ग्रहजने ॥ अस्त्रं शान्तिप्रवक्ष्यामि सर्वे त्यागे विनाशनी ॥ गृहरोगादिशमनी कोमा
री सार्थविधली ॥ विनायकोपतपश्चिमघोराष्टं जपेत्तरः ॥ लक्ष्म्याद्यादिनाशस्तु दुत्यातेति महौ मतं ॥ दि

बेलक्षंतदं देव्यो मजोत्पातराशनं ॥ घृतेन लक्ष्म्यादेन नृमये होमं न स्मृतं ॥ घृतगुग्गुलहोमेन सर्वोत्पात
विमर्दनं ॥ हर्षाशिताहोमेन व्याधयो घृतेन च ॥ सहस्रेण तु दुःस्वप्नं विनश्यति न संशयः ॥ अमुताद्गृहा
दोषघ्नो यवो न घृतमिश्रितान् ॥ विनायकां त्रिंशमनमपुतेन घृतस्य च ॥ नृते वैतालशान्तिस्तु गुग्गुलैरपुते
न च ॥ महावृक्षस्य भंगे तु व्यालकाकोरहे स्थिते ॥ आराणां प्रदेशे च हर्षज्यं घृतं होमवान् ॥ उक्ता प्रातेष्टमि
कं येति लात्वेनायुता छिंवारकृशावेतु वृक्षाणामपुतां गुग्गुलो शिवं ॥ अकाले फलपुष्पाणो राज्यं भंगे च
मारणे ॥ विपदादेर्यदा मारील साधुदिति लाज्यतः ॥ हस्तिमारी प्रसाद्यर्थं कर्तव्यं दंतवर्धनि ॥ हस्तिव्यामद
दृष्टे च अयुता छांति दिष्यते ॥ अकाले गर्भपातं तु जातं पुत्रं विनश्यति ॥ विहतायुत्र जायंते यात्राकालेषु ते
यजेत ॥ तिलाष्टमलक्षश्च उन्नमा सिद्धि साधने ॥ मध्यमायां स्तदं देन तस्या दार्द्धमा सुच ॥ यथाजापस्त
था होमसंयामे विजयो न वेत् ॥ अघोरास्त्रं यजेत्तस्य आत्मा पंचासमृज्जितं ॥ ॥ इत्याग्नेये अघोरास्त्रादि
शान्तिकल्पः ॥ ॥ इति रज० ॥ ॥ वक्ष्ये पाशुपतास्त्रेण शान्तिजप्यादि पूर्वतः ॥ पादतर्पणमाशो हि फट्शतं चापदा
निह ॥ उन्नमो भगवते पाशुपताय त्रुलबलवीर्यपराक्रमाय त्रिनयनाय नानारूपो सर्वांगरक्ताय नि
शाश्च नवयुगप्रख्याय श्मशानवैतालप्रियाय सर्वविघ्ननिहंत नरताय सर्वसिद्धिप्रदाय नृकांतुकं पिते ॥ ॥

संख्यवत्क्रियुजपादायतस्मिन्नायवैतालवित्राशिनेशाकिनीशोभजनकायव्याधिनिग्रहकारिणेपापभंजन
 यष्टसूर्यसोमाग्निनेत्रायविष्णुवचायखड्गवज्रहस्ताययमदंडवरुणयात्रायरुद्रशूलायज्वलनजिकाय
 सर्वरोगविघ्नवणायग्रहनिग्रहकारिणेऽष्टनागक्षयकारिणे॥ ईरुसपिंगलायफट्कूरायफट्बन्ध
 स्तायफट्॥ शक्तयेफट्॥ दंडायफट्॥ यमायफट्॥ नैरुतायफट्॥ वरुणायफट्॥ पाशायफट्॥ वज्राय
 फट्॥ अक्षुंसायफट्॥ गर्गीयफट्॥ ऊवेरायफट्॥ त्रिशूलायफट्॥ ईशानायफट्॥ सुजरायफट्॥ चक्रा
 यफट्॥ पद्मायफट्॥ नागास्त्रायफट्॥ खेटकायफट्॥ मुंडास्त्रायफट्॥ कंकालास्त्रायफट्॥ पिच्छिकास्त्रा
 यफट्॥ क्षुरिकास्त्रायफट्॥ पक्षास्त्रायफट्॥ शक्रस्त्रायफट्॥ गणास्त्रायफट्॥ सिद्धास्त्रायफट्॥ पिलिपि
 छास्त्रायफट्॥ पूर्वास्त्रायफट्॥ दक्षिणास्त्रायफट्॥ वासास्त्रायफट्॥ पश्चिमास्त्रायफट्॥ मंत्रास्त्रायफट्॥
 शक्तिमस्त्रायफट्॥ योगिन्मास्त्रायफट्॥ दंडास्त्रायफट्॥ नामास्त्रायफट्॥ शिवास्त्रायफट्॥ ईशानास्त्राय
 फट्॥ पुरुषास्त्रायफट्॥ अघोरास्त्रायफट्॥ महादंडास्त्रायफट्॥ नरसिंहायस्त्रायफट्॥ हंदास्त्रायफट्॥
 गरुडास्त्रायफट्॥ राक्षसास्त्रायफट्॥ त्वष्टायफट्॥ नमः सर्वसर्वस्त्रायफट्॥ नः फट्॥ याफट्॥ मफट्॥
 जोफट्॥ नृस्वफट्॥ भुवफट्॥ साः फट्॥ महफट्॥ ॥ जनफट्॥ तपः फट्॥ सर्वलोकफट्॥ सर्वपातालफट्॥

राम

३०२

सर्वतत्त्वफट्॥ सर्वप्राणफट्॥ सर्वनाडीफट्॥ सर्वकारणफट्॥ सर्वदेवफट्॥ श्रीफट्॥ इन्द्रफट्॥ क्रंफट्॥ अं
 फट्॥ जोफट्॥ वैराग्यायफट्॥ मायास्त्रायफट्॥ कामास्त्रायफट्॥ क्षेत्रपालास्त्रायफट्॥ हंकारास्त्रायफ
 ट्॥ नास्करायस्त्रायफट्॥ चंद्रास्त्रायफट्॥ विघ्नेश्वरास्त्रायफट्॥ खौखौफट्॥ ब्राह्मरफट्॥ संतफट्॥ छादेय
 छादेयफट्॥ उन्मूलयउन्मूलयफट्॥ संजीवयसंजीवयफट्॥ विघ्नवयविघ्नयफट्॥ सर्वदुरितनाशायफ
 ट्॥ सरुदावर्तमानादेवसर्वविघ्नानविनाशयेत्॥ शतावर्तेर्महोत्पातानरणादोविजयोभवेत्॥ घतगुगुल
 होमाश्च त्रसाध्यमपिसाधायत्पवनात्सर्वशोतिस्मादस्वत्याश्रुपतस्सच॥ इत्याग्नेयेमहापाश्रुपतशोति॥
 ईश्वर उवाच॥ ॥ उंसः इतिमंत्रेणमत्तुरोगादिशोम्यति॥ लाक्षाकृत्तीभिर्हृविभिः शोतिपुष्टिप्रसाधयेतास्त्रय
 वाप्रणवेनैवमायापावापुडानन॥ दिव्यांतरिक्षजोमानांशोतिरुत्पातदृक्षके॥ उंसमोभगवतेगंगेकालिका
 लिमहाकालिमोसशोणिजोने॥ स्तरुसमुखिवशमानयमानुषायस्वाहा॥ उंसंजप्त्वादशोनेबहुत्वा
 स्यात्सर्वकर्मरुत॥ वरालयतिशक्रादीन्मातृषेपुत्रकाकथा॥ अंतर्धनिकरीविद्यामोहनीजंननीतथा॥
 वरालयतिशत्रूणांशत्रुबुद्धिप्रमोहिनी॥ कामधेनुरियंविद्यासप्तधापरिकीर्तिता॥ मंत्रराजंप्रवक्ष्यामिश
 त्रुचीरादिमोहने॥ महाजपेपुसर्वेषुस्मर्त्तव्यंहरिहरजितं॥ लक्षंजप्त्वातिलेहोमः सिद्धेदं द्वारकोशयु॥ उंसलेह

५२

त

एहि ॥ ब्रह्मसत्तेन विस्तृत्येतरक्षमां वचेधराय स्वाहा ॥ इति तारयते यस्मात्तेन इति शिवमला ॥ उं ह्रीं चंडिकाया
 सिनिदेनान किटकिटक्षिति सिदि यत्ये प्रोचनेन मंत्रराजेन क्षालयित्वा तं इलान्त्रिंशति वाराणि जप्त्वा नित्यं
 रेणुप्रदाययेत् ॥ दत्तैश्चैस्त्रिंशत्कानि पतितानि हि शुद्धये ॥ उं ज्वलन्मौचनकपिलजटाभारभास्करभावन
 त्रैलोक्यमरुदररभ्रमरुदरुदकदश्रोतयत्रोदयमोदय ॥ हन ॥ पचशावंशुधूरुद्राय ॥ ज्ञापयति यदि
 अहोगतः सुंगलेकं देवलोकं वा आरामविहारचनं ॥ तथापि तवात्त्रिंशत्पिण्यामिबलिं गच्छ ॥ ददामि ते स्वाहे
 ति क्षेत्रपालबलिंदत्ताग्रहोन्मासाचक्रदं प्रजेत् ॥ शत्रवो नाशमायातिरणे वै सगणक्षपः ॥ हं सवीजंतु वि
 न्यस्य विधंतु त्रिविधं हरे ॥ अगुरुचंदनकुण्डं कुंभं नागकेसरं ॥ नखं वैदेवदारुं च समं कृत्वा धूपके ॥
 माक्षिकेन समायुक्तो देहवस्त्रादि धूपनात् ॥ यवाक्षमोहने स्त्रीणां जेडने कलहेशु च ॥ कस्याया हरणे च
 ग्ने माया मंत्रेण मंत्रितः ॥ गोत्रोचनागपुण्याणि कुंभं च मनशिला ॥ जलाटे तिलकं कृत्वा पंचपत्रं सवशा
 भवेत् ॥ शतावयस्त्रिचूर्णेन दुग्धपीतं च पुत्ररुत ॥ नागकेसरचूर्णं तु घृतपक्वं च पुत्ररुत ॥ पलाशबीज
 पानेन लज्जते पुत्रकंते च ॥ अतिष्ठ चासुं जेडं भयो मोहय ॥ अमुकं मे वशमानय ॥ स्वाहा षड्विंशं तासि शुवि
 द्या नदीतीरं दास्विये ॥ कृतो नमंत्रसे नैव नामालिख्यार्कपत्रके ॥ मूलोत्सर्गंततः कृत्वा जपेत् तावशमानये

त ॥ उं ह्रीं शः वषट्महामृतं जयो मे त्रोजप्याद्योमाच पुष्टिरुत ॥ उं हं सकं कृतः सौः स्कोः मृतसंजीवनी वि
 द्या अंशं ताजप रुत्रगे ॥ मंत्रा इति नमुख्याश्च धर्मकामार्थदायकाः ॥ इति नः सर्वविद्यानां ईश्वरः सर्ववैद्य
 नां ब्राह्मणश्चापि पतिर्ब्रह्मिणोस्तु सदा शिवः ॥ उं तत्सुखाय विष्णुहे महादेवाय धीमहितनो रुद्रः प्रचोद
 यात् ॥ उं अघोरेभ्यो सघोरेभ्यो घोरतरेभ्यस्तु सर्वतः ॥ सर्वसर्वेभ्यो सच मे रुद्ररूपेभ्यः ॥ उं वामदेवाय न
 मो ज्यैश्वर्यं नमो रुद्राय नमः ॥ कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमः बलप्रमथना
 य नमः ॥ सर्वभूतदमनाय नमो न्मनाय नमः ॥ उं सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः ॥ भवे
 न वेनातिभवे न जस्वभो न वो जवः ॥ पंचब्रह्मो गफडरतघोहं भुक्तिं मुक्तिं दे ॥ उं नमः परमात्मने प
 राय कामाय परमेश्वर पराय ॥ योगाय योगसंज्ञाय सर्वकराय कुरु ॥ सद्यः भव भवो जवाम देव सर्व
 कार्यकरणाय प्रशमन सदा शिव प्रसन्न नमो कृतं ॥ स्वाहा हृदयं सर्वार्थदं तु हृदयं प्रत्यक्षसंयुतं ॥ उं शि
 वशिवाय नमः ॥ शिरः शिवहृदाय ज्वालिनि स्वाहा शिरसा ॥ उं शिवशिवात्मकमहातेजसर्वतः प्रभुवर्त्तय महाघो
 रकवचपिङ्गलत्राया हि पिङ्गलमहाकवचशिवजया हृदयं बंधः अवद प्रतरवमघातय ॥ रुद्रं ॥ अघो
 राष्ट्रं ॥ ॥ इत्यग्नेये पंचब्रह्मणि षड्गानि ॥ ईश्वर उ० ॥ ॥ शिवशक्तिं प्रवक्ष्यामि कल्पो घोरप्रह्वकं ॥ सप्तका

आधियोघोरोब्रह्महत्याद्यद्याहिनः॥उत्तमाधेसैधीनामालयोखिलरोगनुत्॥दिवांतरिक्षभोमानामुत्पाता
नाविमर्दनः॥विशग्रहपिशाचानांवासनःसर्वकामरुत॥प्रायश्चित्तमघाघानांदोर्भाग्यत्रिविनाशनः॥
एकवारं तु विन्यस्य धोपयंचमुखसदा॥शान्तिकेयोऽष्टिकेशुक्लैरक्तो वश्येपीतकः॥स्तत्र नेधुस्त्रउच्चादे
मारणे तद्वृत्तकि॥कर्षणः कपिलो मोहे वा त्रिंशद्भुमर्चयेत्॥त्रिंशालक्षं जपेत्तत्र होमं कृत्वा दशं श
तः॥गुगुलघृतसंयुक्तं सिद्धे तसि दार्घ्यं सर्वरुत॥अघोराणां परोमंत्रो विद्यते भुक्तिमुक्तिरुत॥अत्र य
चारी ब्रह्मचारी अस्नातः स्नातको न वेत्॥अघोरां प्रमघोरास्तु द्वाविमौ मंत्रराजकौ॥जपहोमार्चनाद्युद्देश
जुसेन विमर्दयेत्॥मन्त्रांतिप्रवक्ष्यामि शिवांसं च साधनं॥पुत्रार्थं ग्रहनाशार्थं विषयाधि विमर्दयेत्॥
उनिक्षमारीशं तर्प्य दुःस्वप्नप्रहरणाय च॥बलादिराज्यविघ्नार्थं रिपूणां नाशनाय च॥अकाले फलिते
वक्षे सर्वग्रहविमर्दनं॥पूजने तु नमस्कारः स्वाहांतो वहने मनुः॥अमापने वषट्कारं पुरौवोषदियोजयेत्॥
दकारदितयस्त्राने जातियोगं तु कारयेत्॥उं रुद्राय नमः॥वृषभाय नमः॥अविमुक्ताय संजवाय पुरुष
य च सूर्याय ईशपत्रे पौरुषे पंचपंचोत्तरे॥विश्वरूपाय महाविश्वरूपाय करालाय विहृतस्त्राय अविहृत
स्त्राय येनियतौ चापरे काले अमुमायाचने तदे॥एकपिंगलाय श्वेतपिंगलाय हृदयपिंगलाय नमः॥मधुपिंग

जायने मने मधु॥यतौ च तापाद्रियश्च कायपयोगणापाकाल उत्तोरालाय विकरालाय दौमाष्टतत्ते स
हस्रशीर्षाय सहस्रवक्त्राय सहस्रकरचरणाय सहस्रलिंगाय विघातत्ते सहस्राक्ष्यादित्यसे दाक्षिणेदले
एकजटाय द्विजटाय त्रिजटाय स्वाहाकारयस्वधाकाराय वषट्काराय पडुद्राय ईशानत्वेति वक्रिपत्रोस्ति
तौ युहा॥भूतपतये महाभूतपतये॥उमापतये कालाधिपतये सदाशिवास्मै तत्ते वषट्पूजाः पूर्वदले स्ति
ताः उमये करूपधारिणे॥उं कुरु रुरुहिणि रुरुद्रो सिरेवानां देव रविशखहन रदह रपच रमथ रकुरु
सुरु रुरुद्रांति मनुस्मर॥हृदयपिंगलकान पिशाचादिपुनिविश्वेश्वराय नमः॥शिवतत्ते कणिकायां पूज्ये
उमामहेश्वरो॥उं ओम रूपाय सर्वयापिने शिवाय अनंताय नाथाया॥अनामिताय शिवाय शिवतत्ते नव
यदानियो मयाप्यनिधास्य शिवावताय योगपीठसंस्थितायां नित्येन योगे ध्यानादाराय॥उं नमः शिवाय स
र्वप्रप्रे शिवाय मूर्द्धायित त पुरुषाय पंचवक्त्राय नववर्षदले सदाख्ये पूजयेद्बुह॥उं अघोरहृदयाय वामदेव
गुह्याय सद्योजात मूर्तये॥उं नमो नमः॥गुह्यातिगुह्याय पीपत्रे अनिधनाय सर्वयोगाधि कृताय ज्योतीरू
पाय अग्निपत्रे दशतत्तेन विघातत्ते तु गम्यते॥परामेश्वराय अचेतनाचेतनयापि न च रूपि न प्रथमते जस्ते जः
माया तत्ते नैपुणे तु कालत्ते यवारुणे॥उं धध उं नना उं वावा अनिधाननिधनो न्नवशिव सर्वपरमात्मन मह

देवसन्नावेशरायमहातेजाययोगाधिपतेसुंचरप्रथमसर्वभवरभावोद्भवः सर्वभूतसुखप्रदयुपुत्रेयनिय
तौपुरुषेचोत्तरेनचसर्वसान्निध्यंकुरुकुरुप्रयविष्णुरुद्रपरचरित्रिचित्रस्तुतस्तुतसाक्षिनसुरूपतंगरपि
गशब्दसूक्ष्मरशिवसर्वदेवनमः शिवायर्जनमः शिवायनमोनमः ॥ इत्यानेप्राकृतेतत्वेष्टयेजुक्रयाज्जपे
त् ॥ ग्रहरोगारिमायांतिस्मृतेसद्विभूता ॥ इत्यानेयेरुद्रशक्ति ॥ ईश्वर उवा ॥ ॥ रुद्राक्ष्यंकडुकंधार्यविषमं सु
समं ददं ॥ एकविपंचवदनं यथा लोभं धारयेत् ॥ विचतुःषण्मुखं सप्तमं व्रणं तीक्ष्णकंदकं ॥ दक्षबाहौ शिखा
दौ च धारयेदनुवाहनं ॥ अत्र सचारी च स्नातः च स्नातः च स्नातः को न वेत् ॥ हे माधव्यसि मंत्रेण वा चतुःशिरसः
शिखा ॥ तेषां ज्योतिसमावित्रः सावित्रचेति गोचरः ॥ गोचरं तु कलं ज्ञेयं ते न लक्षः सुदीक्षितः ॥ प्राजापत्यो मही
पालकायो दोशलिक शिवे ॥ ऊटिकाश्चैव वैतालः पशून् सा शिखा कुले ॥ धृतराष्ट्रवकाः कट्ठांगो प्राजाप्यो
तिसंज्ञके ॥ ऊटिका माचराश्चैव ऊटिका दंडिनो परे ॥ विचित्रा गोचरे वैवरा कैंक सुचतुर्विधा ॥ सिद्धाद्यंगक
माख्यास्पयेन मंत्रसुसिद्धिदः ॥ मंत्रेण दुमात्रिका लेख्या रूढपदविवर्जिताः ॥ मन्त्राश्च सगिविज्ञेयश्च नुस्वारं
स्वतः पृथक् ॥ साधकस्तु या संज्ञा तस्य विज्ञेयं चरेत् ॥ मंत्रस्यादौ तद्यो ते च साधकांता नियोजयेत् ॥ सिद्धि
साध्यः सुसिद्धो नि संज्ञा तो गणयेत् क्रमात् ॥ मंत्रस्यादौ तद्यो ते च सिद्धिदः स्याच्छतांशतः ॥ सिद्धादिश्चातसिद्ध

राम.

३०५

अतः क्षणादेव सिद्धिर्भवति ॥ सुसिद्धादि सुसिद्धांतु सिद्धवत्परिकल्पयेत् ॥ अरिमादौ तद्यो ते च हरतपरिवर्जयेत् ॥
सिद्धः सुशिद्धश्चैकांते चरिः साध्यस्तथैव च ॥ आदौ सिद्धस्तितो मंत्रे दत्ते तद्देवहि ॥ आदौ सुसिद्धो विहितस्तदंते
स्तद्देवहि ॥ मध्ये रिपुसहस्राणि न दोषाय भवंति हि ॥ मायाप्रसादप्रणवेन गकस्यांतमंत्रके ॥ ब्रह्मांशको ब्रह्म
विद्याविस्वरं वा वैलवी स्मृता ॥ रुद्रांशको व्रती वीर इन्द्रांशश्चेश्वरप्रियः ॥ नागांशो नागहस्ताक्षो पक्षांशो भूषण
प्रियः ॥ गंधर्वांगो तिगीतादिनीमांशो राक्षसांशकः ॥ दैत्यांशो स्याद्युधकश्चीमानविद्याधरांगकः ॥ विशासांशो मल
कांतो मंत्रघानिरीक्षकः ॥ मंत्र एकाकडंत स्यात् विद्यायां जासदावधि ॥ बालाविद्याक्षरांताचरं ध्राष्ट्रविंशतायु
धा ॥ तत ऊर्ध्वं तु ये मंत्रा ह दद्यावच्छतत्रयं ॥ अकारादिहकारांताः क्रमात्पक्षौ सितसितौ ॥ अनुस्वारविसर्गो वि
राचैव सुरादरा ॥ कस्वाश्रुक्ताचदीर्घाः नास्तियः प्रतियन्मुखा ॥ उदिताशंति कादीनिवमिते वरपकादिकं ॥
आसिते संध्यादौ घटके स्तसमस्तका ॥ इडावाहेशंति काद्योपिंगले कर्षणादि ॥ मारणोच्चाटनादीनि विषुवे पं
चधा पृथक् ॥ अधरस्य गृहेष्टी ऊर्ध्वतेजोतराद्रवः ॥ रंध्रपार्श्वे विहे दायुः सर्वव्याप्य महेश्वरः ॥ संभवं पार्थिवं शं
तिर्जले वस्यादितैजसे ॥ दायो स्याः क्रमणं शून्येषु एव काले समभ्यसेत् ॥ इत्याने ये शंकादि ॥ ॥ ईश्वर उवा ॥
सो भाग्यादेकमांशं वा वक्ष्ये हं भुक्तिं दं ॥ मंत्रं ध्यानं मंडलं च मुद्रां होमादि साधनं ॥ चित्रमातुं शिवं कालं महाश

भुक्ति

क्रिसमन्वितं॥ कुंडाद्यं परंतो धृत्य स देवं सविकारणं॥ द्वितीयं चारकाक्रांतं नैरिगतिपदान्वितं॥ चतुर्थं तु प्र
कर्तव्यं गौरीदिमूलवाचकं॥ उं श्रीसः गौरी नमः॥ तत्रांतु त्रितये नैव जातियुक्तं सषड्भक्तं॥ आसनं प्रणवेनै
व मूर्तिवैहदयेन तु॥ ऊहकं च तथा कालेशिवबीजं समुद्धरेत्॥ प्राणं दीर्घसुराक्रांतं षडंगं जातिसंयुगं॥
आसनं प्रणवेनात्र मूर्तिमां संहदाचरेत्॥ यामलं कथितं वत्स एकवीरं वदाम्यहं॥ व्यायामं सृष्टिं संयुक्तं
वक्रिमायां कुशाश्रुतिः॥ शिवशक्तिमयं बीजं हृदयादिविवर्जितं॥ गौरीयजे दे मरुत्प्रेकोष्टं ज्ञां शैलजा
दिकं॥ पंचपिंडं तथा व्यक्तां कोणे समेतु पंचमी॥ ललना सुभगा गौरी क्षोभणी याग्रितः क्रमात्॥ वाम
ज्येष्ठानुष्टुप्ताष्टादिभुततोयजेत्॥ मपीवे वामभागे तु शिवस्याव्यक्त रूपकं॥ व्यक्ताविनेत्रा अक्ष
राश्रुधावा संकरा न्विता॥ पीठपद्माद्यस्त्रावादिभुजावाचतुर्भुजा॥ सिंहस्त्रावाद्य सिंहस्त्रावाद्य
दशसत्करा॥ सुगक्षत्रस्य कसिकाशलाकोसलपिंडिकाः॥ शरंधनुर्वसिबेनपाणिना न्यत संमह
त॥ वामेन पुस्ततां कूर्चं दंडा नयकमंडलुं॥ गणेशदर्पणघासां दद्यादेकैकश क्रमात्॥ व्यक्तामक्ता
यवाकार्यापि यमुद्रास्मृता सने॥ लिंगं मुद्राशिरस्योक्ता मुक्ता चारी हनी दयोः॥ शक्तिमुद्रा जपो नृप
क्षाचतुरस्रं तु मंडलं॥ चतुर्हस्तं त्रिपत्राजं मध्यकोष्ठं चतुष्टये॥ अस्त्रोर्ध्वं चाध्वं चंद्रं तु द्विपदं द्विगुणं

क्रमात्॥ द्विपदं चारकं चतुर्द्विगुणं तु पकं वतः॥ चारत्रयं त्रयं दिक्षु च यवा मद्रके जपेत्॥ स्तब्धिले चाय
संस्थाप्य पंचगव्या मृतादिना॥ रक्तपुष्पाणि देयानि पूजयंतियुदङ्गुखाः॥ शतं हत्वा यथा ज्येष्ठं पूर्ण
दः सर्वसिद्धिनाक॥ बलिं दत्त्वा कुमारी श्वस्तिस्त्रीवावाष्टनोजयेत्॥ नैवेद्यं शिवभक्तैः पुदघां न स्वयमा
चरेत्॥ कर्मार्थं लभते कस्यां पुत्रः पुत्रं पुत्र्यात्॥ उर्धगा चैव सौभाग्यं राजा ज्येष्ठं यरणे अष्टलक्ष
श्वसिद्धिर्वा देवाद्यावशमाप्नुयुः॥ अनवेद्यं चाश्रीयात् वामहस्तेन वार्पयंत॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां ततो
यायां विशेषतः॥ मत्स्यं जपार्चनं वक्ष्ये पूजयेत् कलशोदरेत्॥ युग्मासनं प्रणवो मूर्तिरौघं सईहं॥ मूल
चवौ षडंतेन कुंभमुद्रां प्रदर्शयेत्॥ होमयेक्षीरहृत्विममृतं च पुनर्नवा॥ पायसं च परोडाशमयुतं
नोजयेन्मनुं॥ चतुर्मुखं चतुर्बाहुं द्वाभ्यां च कलशं दधत्॥ वरदा नयगं द्वाभ्यां स्नाया वै कुंभमुद्रया॥
आरोम्यैश्वर्यदीर्घायुरौषधं मंत्रितं शुभं॥ अमृत्युहरो म्यातः पूजितो ह्युत्तमवसः॥ इत्याग्नेये गौरीदि
जा॥ इक्ष्वाकुवाच॥ व्रतेश्वराश्च सदा दीनिह्य व्रतसमर्पणं॥ अरिहृशमनेशस्तं अरिहं सत्तनाय
कं॥ हेमरत्नमयं च शौमहाशं च चमारणं॥ अद्यापुने शंखस्त्रमौक्तिकं पुत्रवर्धनं॥ स्फाटिकं नृतिदं
कोशं मुक्तिदं रुद्रनेत्रजं॥ धात्रीफलप्रमाणेन रुद्रांगं चोन्नमंततः॥ सुमेरुं मेरुहीनं वा सत्तं जपं च मा

रौ निपातवर्णेन निस्मृतं ॥ उत्सिक्छंदो एव स्वरकेः पादैर्वेदे प्रकाशितः ॥ कश्चिद्वसिष्ठस्य सूर्यवस्वर्णत्रिभिरेव सः
 पुर उत्सिक्छंदो एव स्वरकेः पादैर्वेदे प्रकाशितः ॥ कश्चिद्वसिष्ठस्य सूर्यवस्वर्णत्रिभिरेव सः
 चतुष्पंचस्त्रिया कचित् ॥ अष्टाकस्यैव षोडशान्मध्यं ते च कश्चिद्वेत् ॥ इति नग तस्त्रीयोगा यथाः पूर्वैकै
 दि ॥ तृतीयप प्या नवति द्वितीयां कुम्भारिणी ॥ गंधो यी वा को एके राना सस्यां गेह इत्यति ॥ उपरिष्ठा
 इह तं ते पुरस्तादहती पुरः ॥ कश्चिन्नवकाश्चाद्वा चोदिष्टिष्टा वस्तुवंतिका ॥ महाहृती जागर्तः स्विनिः स
 त्यो हृत्पि ॥ नोडितः पंक्ति संछिंदस्व्यकिष्टा वस्तुवर्णकैः ॥ पूर्वो विदयुजौ संतः षट्त्रिंशद्विपरीतकौ ॥
 प्रस्तार पंक्ति पुरतः परादास्तास पंक्तिकाः ॥ विस्तार पंक्ति रंतश्चै त्वहिसंस्तार पंक्तिकाः ॥ अक्षरं पंचपंक्ति
 काश्चत्वारश्चात्यशो हयं ॥ पदपंक्ति पंचमवेत् चतुर्कं षड्कनये ॥ षट्पंचमिगयत्री षड्भिश्च जगती भ
 वेत् ॥ एकेन त्रिष्टुप् ज्योतिश्चतुर्थे वज्रगती रिता ॥ पुरस्तात् ज्योतिः प्रथमे मध्ये ज्योतिश्च मध्यतः ॥ उपरि
 षात् ज्योतिर्मं के कस्मिन् पंचके तथा ॥ भवत्तुः शंक्रमती षट्के नंडक कृत्तती ॥ त्रिपादशिष्टमध्यास्ता
 पिष्पली कमधमा ॥ विपरीता यमध्यानि छंदैर्के केन वर्जिताः ॥ सुभविजे केनाधिकेना विहीनं च विवाहवेत् ॥
 स्वराट्स्यात्ताम्यामधिकं संधिदिक् देवतादितः ॥ आदिपदास्य च त्वं स्याच्छंदसा देवता क्रमात् ॥ अग्निः सूर्यः

राम.
३०६

शशीवर्जावरुणश्चंद्रावच ॥ विश्वे देवाश्च षड्भिरासुरा षोडश क्रमात् ॥ गंधारो मध्यमश्चैव पंचमो धैवतस्त
 था ॥ निषादवर्णाश्चैतश्च शृङ्गाप्यपिसंगकः ॥ तृष्टोनी लो लोहिताश्च गौरी गायत्रिमुच्यते ॥ गौरी च नाभा कृत
 योत्यंति छंदो हि स्याम नंततः ॥ अग्निवेश्यः कश्यपश्च गौतमांगिरसौ क्रमात् ॥ जार्गवः कौशिकश्चैव वासिष्ठो गोत्र
 मीरितं ॥ ॥ इत्याग्नेयेतृतीयः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ चतुश्चतसृक् कृत्तिस्यात्तु कृते चतुरः सजेत् ॥ अग्निसंध्याप्रत्य
 ऋतिस्तानि छंदं स वैष्टयक ॥ तृतिश्चाधति बृहती च प्रत्यष्टि विक्ष्यत ॥ अतिशर्करी सशकरी च निजगती
 जगत्यपि ॥ छंदो नष्टतौ किकं स्याच्च यमात्रेष्टतान् स्मृतं ॥ तिष्ठयावक्ती हृती अनुष्टुप् स्त्री रितं ॥ गायत्री स्या
 सुप्रतिष्ठा प्रतिष्ठा शप्या सह ॥ अत्कत्तात्कत्तादिश्च एकैकोत्तरवर्जितं ॥ चतुर्नगो नवत्पादौ गण्डे
 प्रशस्यते ॥ नवेतु सप्तगणौ आदिन मध्यानुसर्वतः ॥ चतुर्नगः पंचगण आर्षालक्षणमुच्यते ॥ स्वरांश्च वि
 र्णांश्च द्यायां विषमे जनः ॥ षष्टो नवधुर्वस्यात् द्वितीया द्विपदं न ले ॥ सप्तमो ते प्रथमाद्यं द्वितीयं पंचमेन
 ले अर्धे पदं दृष्ट्यादिषष्ट्या कोलधुर्भवेत् ॥ त्रिषु गणेषु पादः स्यात्तु यथायथोद्यकं स्मृताः ॥ विपुलाश्च चपला
 गुरुमध्यगतौ च जौ ॥ द्वितीयचतुर्थे पूर्वच चपला मुखसर्विका ॥ द्वितीये यजनं पूर्वचिपला र्षाप्रकीर्तिता ॥ उजयो
 महाचपली रीतुर्वाप्यधत्तुत्यका ॥ अत्येना वेंनापगीतिरुक्तातिश्चोक्रमा स्मृता ॥ अर्धे च स्वर्गं आर्षा रीतिस्तं

राम

दोषमात्रया ॥ वैतालीयं विस्तरास्यादयुक्पादे समे बलः ॥ वसवो ते न नागाश्च खौय छंदः सकं न वेत् ॥ न गवंता पा
तलिका शोष परं शपुंश्चनः ॥ साकं ख दामिभ्रासु निवाच्य हन्तिः प्रदर्शति ॥ पंचमेन पूर्वस्व साकं तृतीयेन सह
युक् ॥ उदी च हन्तिका घाम्या घृण पंच प्रवृत्तकं ॥ आयुष्मरुहा सिनी स्याद्युगपवंतिका न वेत् ॥ मंत्रादिर्विषव
श्चैव मात्रा समकमीरितं ॥ न वेत् न वमो नश्च दास्यो वामनवासिका ॥ विहो कं पंचमाष्टौ मोचित्रं न वमकश्चनः ॥
परयुक्ते नो पवित्रा पादा कुलकमित्यतः ॥ गीर्णलोगश्चैत्सी म्या नष्टो ज्योतिः सर्वा रिता ॥ स्या छिरव विस्तरं
तु गुलिका समुदाहता ॥ एको न वंश दत्ते रास्या जनन समावला ॥ लई इत्ये वंगुरु संख्या वर्णादेश्च विपर्यया
त् ॥ ॥ इत्याग्नेये जात्यध्यायः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ हतं समं चार्धं समं विषमं च त्रिधा वदे ॥ समं तावत् रुद्र हिम
र्धं समं च कारायेत् ॥ विषमं चैव न गंति हतं चैव समा न्यपि ॥ लग्नौ चतुर्माणी स्यादाभ्यामन्या दितानकं ॥
यादृशं पंच वक्रं स्यात्कनौ न प्रथमात्सुतौ ॥ विन्येद्यश्च तथा वस्मपि प्यावक्रं युजो जनः ॥ विपरीतं यथा स
स्यात्च पलावा युजस्वजः ॥ विपुला युग्म सप्तमः सर्वतः शैतव स्पच ॥ भौतो वा विपुलानेका वक्रजातिः समीरि
ता ॥ न वेत्तदचतुर्लक्षं चतुर्बुध्या पदेषु च ॥ गुरुद्वया तु त्रापीडा मत्पापीडो पगादिकः ॥ प्रथमस्य विपर्या
समं जरी न वला क्रमात् ॥ न वेद मृतपौराख्या उक्तता त्कच्यते धुनः ॥ एकतश जसान स्फुनी शाजो गीथजो

राम

३०९

न जौ ॥ नौ गीथं समजागे गस्तृतीयचरणस्पच ॥ सौरांकचन नृपानलितं वलशो दशौ ॥ उपस्थितप्रकुम्भितं
नौ नलजया पदे वृद्धमानौ सौ चनसौ अथो भेयो न ईरितं ॥ शुद्धं विपजा र्भ्या वेवक्ष्ये चार्धं समंततः ॥ ॥ इत्याग्नेये
विषमाध्यायः ॥ ॥ अग्निरुः ॥ ॥ उपचित्रकं समसना सश्च भौजग प्रथ ॥ तमध्यासगमागद्योतयानपज्ञपा स्म
ता ॥ वेगवपदस्य संग जरा गोगथा स्मृता ॥ मंत्रं चिरात्र जनुगमसजा गोगमथो स्मृता ॥ सजगा गोगथो भौगंग
वेकेस्तुमत्यपि ॥ अवचामि कीत तजगा गथो जगतजगा गथो यवपरीताख्याभिः ॥ कीजसौ गगथो नौ जगौ गथ
सौ सनगथो न न नरैर न वेदुरिणस्तुता लोकगौ नथ जयः स्यादपरवक्रकं ॥ पुष्पिता गाननरजारजारो जौ गथो
वसौरजथोरजगजोरो मूले जवयती शिवा ॥ अष्टाविंशतिनायस्तां त्रिंशता गंत तो युजि ॥ वंजात द्विपरित स्यात्मम
हत्तं प्रदल्यते ॥ इत्याग्नेये च समाध्यायः ॥ अग्निरुः ॥ ॥ यतिर्विद्धि द इत्युक्तस्तत्तमधा तपयोरुणै ॥ कौगकुमार
ललिता भौगो चित्रपदा स्मृता ॥ विघ्नमाका ममगणा गणै र्भतलुगै र्भवेत् ॥ माणवकौ की स्याद्भुजगणिसुम
तानौ मोहं तरुं रुद्रतनौ न वेदुधः ॥ विराडुतं प्रतिपादं समौ जगौ ॥ प्रणवी सनजागः स्यादष्टौ गौ मयूरसारि
णी ॥ सना नवं समाहत्तं तजजा गौ यः पस्थिता ॥ उक्ता वती नमसगा ईद्वज्रा नाजौ सगौ ॥ जतौ जगौ शुपष्ट
वविद्यता वयजलयः ॥ दोधकं न नागौ स्यात्स्वानीयत नागौ ॥ पतिः समुद्रा रुषयवां तोर्म मभजागणैः ॥

चतुस्वरास्याङ्गामरविनसितामनौचनी॥ गश्चसमुद्राथरूपयोरनौनागरयोद्धतः॥ स्वागतारणनागोगोहृत्तानवशशा
 श्वगः॥ श्वेनीरजरनागः स्यात्गत्वा तवंगतः॥ जगती दशस्वद्वत्तंपतो नवतथा नौजरो॥ इन्द्रवंशातो देकशे श्वतुर्भिः
 प्रतिपादितः॥ भवेद्भुतबलवैतालभोभराश्चथो नौ॥ खोर्वाप्रविशस्वेदाजनोर्ध्वतगतिर्जसौ चतुःवश्वाथतंतन
 ममवास्मृतं॥ ऊसुमविचित्रा न्यो न्यो नौवौ स्यावंचलाक्षिका॥ भुजंगप्रपातं यैः स्याचतुर्भिः स्रग्मिणी चरैः प्रमिता
 क्षराजसौ सौ कालो लीना मज्जौ समौ॥ वैश्वदेवी ममययाः पंचगानवमालिनी॥ नजौ नयौ प्रतिपादंगणापदिज
 गत्सपिप्रहर्षिणी नगराजोयतिर्वक्रिदिक्षुचारुचिरागजसजगाछिन्नावेदग्रहैः स्मृतौः॥ मनुमयूरमनपासगो
 रेदग्रहैर्यतिः॥ गौरीमनसागः स्यादिसंवाधगती नसौ गौर्गं द्विपुनवको ननोरसः सलगः सुधा॥ सुराश्चापराजि
 तास्यानुनभानलगाः॥ सुराक्षिप्रहरणकलिता वसंतातिलका तत्रौ जीगी सिनशा॥ साम्यानुनेरुद्धर्षणीत्याव
 साचंद्रावर्तुलौ नः नौ सोमो नतुर्मवकः स्मृताः॥ मणिशुणितिकरो सौ मालिनी नौ पयोचपः प्रतिसर्वस्वे सुराक्षौ
 रो ननवागं द्विसंयहाः॥ रूपनगजं विलसितं जेयाशखरिणी यमौ॥ नसन्नानगहंतुरुद्राष्ट्यी सजयसाप
 रौ गौ वसुगहविस्त्रिणा पित्रले निरितापुरा॥ वंशपतितं स्यात्चरमाक्षौ नौ नगौ सदिक्र॥ हरिणी नसमारसोरणे
 रसचतुः सुराः॥ मंदाक्रांता सननंतं तगौ गंधिरसस्वरा॥ ऊसुमितानवर्णिता मतरापपपांशराः॥ रसा सुरायतिर

राम.
३१०

यसमजाः शतस्वगः॥ साहलविक्रीडितं स्यादादित्यमुनयोपति॥ हतिः स्ववदनासौ मोगाभनपातलगा स्तुराप
 तिर्मुनरिद्याश्चाद्यप्रितिद्वत्तं क्रमाचुतं॥ स्वधरामरभारो यो ययौ त्रिसप्तकापतिः॥ सद्रकं वनीरो नो रामगाद
 राभास्कराः॥ अश्वलडितं जनभाजनं भाजनगीतशः सत्राक्रीडाममतनी लोलक्षाश्चष्टसतिधिः तवीनत
 नसाधौवनयौवासस्वराक्काः॥ क्रौंचपदानसममननौ नौश्चाणशाराशतः॥ भुजंगविज्रंजितं सोम
 मतनानरसालगौ॥ अष्टाश्रिसुविनिष्ठिनोद्रेत्फपवात्पारम्यमीदृशं मननानननौ नः सोसैंगगौ प्रहर
 सौरसाद्॥ नौरसरादेडकस्याचंडहृष्टिप्रयातका॥ रेफहृत्पात्रुवणाचाः स्याव्यानुजी मृतमुखकाः॥
 शेषेवैप्रचितो जेयोगायाप्रस्तारउच्यते॥॥ इत्यामेये समवृत्ताध्यायः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ छंदोत्रासिद्धतागस्यात्पाद
 सर्वउरोतथा॥ प्रस्तारआद्योगो धेनः परंतु लोथष्टवर्गः॥ नष्टमर्द्धसमेगेनः समर्द्धे विषमेयुरुः॥ प्रतिलोमगुणामा
 द्यंदिरुद्विष्टगएकनुत॥ संख्याचिरर्द्धे रूपे तु श्रुत्येद्विरीरितं॥ नारदं तं गुणितं निधनं च तदंततः॥ परेष्ट
 र्णपरेष्टं मेरुप्रस्तारतो भवेत्॥ गलसंस्था वृत्तसंख्याचाक्षुले स दोर्ध्वतः॥ संख्येवद्विगुणैको ना छंदसारोपमी
 रिताः॥॥ इत्यामेये प्रस्ताराध्यायः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ वक्ष्ये शिखां त्रिषष्टिस्कः वल्हराचतुराधिकाः॥ सुराविश
 तिरेकश्चस्पर्शनापंचविंशतिः॥ पादयश्च स्मृताः त्र्यष्टौ चतुरश्रयमाः स्मृताः॥ अनुस्वारो वि सगश्चिस्कंधौ च

पिपराश्रितौ॥ त्वष्टृश्चेति विज्ञेया लकारः पुत्र एव च॥ वक्षं मुखे शरं प्रोक्तं हकारः पंचमैर्युतः॥ अन्तस्त्रिंशसमा
युक्तः चरस्याकं व एकलः॥ आत्मा बुद्ध्या समं तीर्थं मनुयुक्ते विवक्षया॥ मनः कायाग्निमानंति स प्ररेयति मारुतं
मारुतस्त्रिवृत्तिचरन्मंत्रं जनयति सरः॥ प्रातः सवनयोगं तु छंदोगायत्रमाश्रितं॥ कंठे माध्यदिनयुते मध्यमं
त्रैस्तु नावुगं॥ तारं भार्तृय सवनं शीर्षं एषं जागतानुगं॥ सोदीर्घं मिहितो वक्त्रे वाक्क्रमापद्य मारुतः॥ वर्मान् जन
यतेषांति विभागः पंचधाः स्मृतः॥ सुरतः कालतस्त्वाना त समन्वानुप्रदानतः॥ अष्टौ स्त्वाना निवर्णा नासुर
कं वशिरस्तथा॥ जिह्वा मूलं च दंताश्च नासिकोश्च तालुच॥ उभावश्च विद्वत्तिश्च शषति सारे फ एव च॥ जि
ह्वा मूलमुपाध्याय गतिरष्टविधोऽश्रयः॥ सद्यो भावप्रसन्नानमुक्ता रादिषु रं पदं॥ स्वरं तं तादृशं विद्या तय
दत्यक्तु मृश्रणः॥ क्षती तादागतं जग्धमपरं तु च नैव क्षितं॥ एवमुच्चारणं पापमेव मुच्चारणं शुभं॥ सुती
र्थादागतं यत्कं साम्नायं सुस्वस्थितं॥ सुसुरेण सुवक्त्रेण सयुक्ते ब्रह्मराजति॥ न करालो न लंबोऽष्टौ नास्यक्तो
नानुनाशिकः॥ गुरुदो वक्षजिह्व न वण्यत्कुरु मर्हति॥ उदांतश्चावदांतश्च सुचितश्च सुराष्टकः॥ क्रसुदी
र्घं ध्रुत इति कालतो नियमाश्रयि॥ कण्ठाहा विचुपागा स्वा नैप्या उष्टरश्च जाड्यौ॥ स्फूर्त्तं स्यात्स्वरपादं तादृ
त्तालसाः स्मृताः॥ जिह्वा मूलं जक्रोक्तो दंतोश्च स्मृतौ बुधैः॥ पदै नौ कंच तादृशौ उर्जं केशौ श्रुतौ स्मृतौ॥ अर्ध

मात्रा तु कद्वय एकारैकारयोर्न वेत्त॥ अयोगवादा विज्ञेया आश्रयस्त्वान नाविनः॥ अष्टौ स्त्रशयनस्त्वेषांतेषां
स्त्रशश्चनः स्मृताः॥ शेषास्तथा हलं प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः॥ अमो नुनासिका नक्तो नादिमो ह्येषधः स्मृतः
इषं नारायणं पारां स्वा मिनस्वखपादयः॥ इषत्वा संस्मृतं विद्या त गोर्धमैतत्प्रवक्ष्यति॥ इत्याग्रे ये शिक्षा ध्या
यः॥ अग्निरु॥ काव्यस्य नाटकादेश्च अलंकारं वदाम्यथा धूर्तिर्वर्णा पदे वाक्यमित्येतत्वा अयं मतं॥ सास्त्रेति
हा सवाक्यानां रज्यं यत्र समाप्यते॥ शास्त्राष्टप्रधानत्वमिति हा सेधिति श्रुता॥ अभिधायाः प्रधानत्वात् काव्यं ता
भ्यां विनिघते॥ नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र च दुर्लभा॥ कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र च दुर्लभा॥ अत्यन्ति दुर्लभा तत्र
विवेकस्तत्र दुर्लभः॥ सर्वशास्त्रमविद्वेह मृग्यमाणं न सिध्यति॥ आदिवर्णो द्वितीयाय महाप्राणा सरीयकाः॥ ह्रस्वे
पुवर्णद्विंदः स्यात्पदं सुप्तिं प्रमेदवत्॥ संक्षेपात्वाक्यमिष्टार्थं व्यवच्छिन्ना पदावली॥ वाक्यं स्फुरदलंकारं यणवद्वा
षवर्जितं यो निर्वेदश्च लोकश्च सिद्धमन्वादयो निजं॥ देवादीनां संस्कृतं स्यात्प्राह तं त्रिविधं नृणाम्॥ गद्यपद्यं च
मिश्रं च काव्यादि त्रिविधं स्मृतं॥ अयं पदसंता नौ गद्यं तदपि गद्यते॥ चूर्णं गंधिविज्ञेयं निगंधमेदं निरूपकं॥ अ
त्यल्पामविग्रहं जातिस्मृत्तं संदर्भनिर्भरं॥ चूर्णं किं नाम तो दीर्घं स्यात्सोत्कलिका न वेत्त॥ न वेत्त मध्यम संदर्भना मित्र
छितविग्रहं॥ हतच्छाया हरं हतगंधि नैतत्किलोक्तं॥ आख्यायिका कथा खड्कथा परिकथा तथा॥ कथानैकेति

मंसंतेगयकां चपंचधा॥ कपूरं प्रशंसं साम्याद्यत्र गद्येन विस्तरात्॥ कस्याहरणसंश्रामविप्रलंभविपन्नयः॥ भवंतिय
त्रदीप्यश्चरीति वृत्तिप्रवृत्तयः॥ उद्यमैरपरिच्छेदोयत्रयाचूष्कोत्तरा॥ वक्रं चापरवक्रं चयत्रसाक्षापिपासका॥
सोकेः स्ववंशं संक्षेपात्कविर्यत्र प्रशंसति॥ मुख्यावताराय नवे नवेद्यत्रकथापरं॥ परिछेदोनयत्र स्यात् नवे का
लस्तकैकचित्॥ साकपा नाम तद्गुणे निबध्नीयाच्चतुष्पदी॥ नवेत्वं डकथायासौपरिकथापरिभवैः॥ अमात्यं
सार्थकं वापि द्विजं विनायकं विदुः॥ स्थात्रयोः करुणः किं विद्विप्रलेभ्यस्तु विधिः॥ समाप्यते तयो नद्याः सकथा
मनुष्यावति॥ कथाख्यायिकयोर्मिश्रभावात्परिकथा स्यात्॥ भयानकं मुखपरंगर्भे च वरुणे रसः॥ अंगुते ते स्वरु
प्राये नोदांता साकथानिका॥ पद्ये चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति विधा॥ दृक्षमक्षरसंख्यं भुज्यते तत्रोषणं॥ माना
जिगणनायत्र साजातिरितिकथयः॥ समामर्शमं हन्तं विषमं पिंगलं विधा॥ साविद्या नोस्ति तीर्णगं ग्रीरं काय
सागरं॥ महाकाव्यं कलापश्च पयविंधो विशेषकं॥ ऊलकं मुक्तकं कोष इति पद्यऊलकं॥ सर्गबंधो महाकाव्य
मारब्धं संस्कृतं नयेत्॥ तादात्म्यमजहंत तत्र तत्समं ताति ड्यति॥ इतिहासकथोद्धृतमितरुद्रासदाश्रयं॥ मंत्रहृतप्र
माणान्विनियतेनातिविस्तरं॥ शक्यं तिजगत्यतिशयं नुष्टा तथा॥ पुष्पितायादिर्विवर्त्तिभिर्जनैश्चारुभिः
सैः॥ पुक्तांतुभिर्न हर्योत्तानाति संक्षिप्तिसंगकं॥ अतिशक्तिरिकाष्टिमासैकसैकी सैकैः परैः॥ मान्यायत

परं स्वर्गप्राणां पेषु च पश्चिमः॥ कल्योपि निंदितस्तस्मान्निशेषानारदः शता॥ नशरांतवरीवर्तुचं प्राक्श्रमपा
दपैः॥ उद्यानसलिले कीडामधुपानरतोत्सवैः॥ दूतैर्वचनविद्यासैरमणैश्चरीताद्भुतैः॥ तमसामरुताण्यमे
विज्ञावैरसनिर्भरैः॥ सर्वदृष्टिप्रवृत्तं च सर्वभावप्रभाववित्॥ सर्वरीतिरसैर्जुष्टं पुष्टं गुणविभूषणैः॥ अत
एव महाकाव्यं तत्कृत्तचि महाकविः॥ नावेदस्य प्रधाने पिरसावानुजीवितं॥ दृष्टकप्रयत्ननिर्वृत्यैवासुकि
न्निरसात्तवपुः॥ चतुर्वक्त्रचसंधिश्च व्याख्यातं नायकाक्षयं॥ समानदृष्टिनिर्वृचकैश्चिकीर्तितो मलः॥ क
लाजोत्रयवासप्रागंधरागाक्षयोरसः॥ विशेषकं प्रसन्नादिकं स्मृतेनेतरेण च॥ श्लोकैरनेकै ऊलकं स्यात्तुष्टानि
तकादितत्॥ मुक्तकं श्लोकैकैश्च मत्कारः हतस्वतां॥ मुक्तिभिः कीविसिंहानां सुंदरीभिः समन्वितः॥ कोषो ब्र
ह्मापरिच्छिन्नः सविद्व्यापरोचते॥ अज्ञासोयमशक्तिश्च सगेयि न हन्ता॥ मिश्रश्च पूरिते स्यात्तं प्रकीर्त्तमि
ति च वैधा॥ सादकं शब्दाः क्रिः शिल्पा एको धूमिलिका तथा॥ प्रख्याणं जाणिकानाणि गोष्ठीभवनस्वकाणि च॥ का
व्यं श्रीगदितसंघे वासकं वासकं तथा॥ उन्नोयकं प्रेक्षणांश्च चस्वप्नं किंशति धैवतः॥ सामान्यश्च विशेषश्च लक्षणश्च
व्यंग्यगतिः॥ सामान्यं सर्वविषयं विशेषकापि वृत्तं॥ पूर्वलिङ्गे निवृत्ते देदेशकालावुभावपि॥ रसभावविभावानु
भावाच्च निनयास्तथा॥ अंकास्तिथिश्च सामान्यं सर्वत्रैवोपसर्पणात्॥ विशेषो वसवे वाच्यः सामान्यं पूर्वमुच्यते॥

त्रिवर्गसाधनं नाद्यमित्याहुः करणं च यत् ॥ इति कर्तव्यता तस्य स्वरंगो यथा विधिः ॥ नां दीमुखानि धात्रिंशदंगानि
पूर्ववंगके ॥ देवतानां नमस्कारो गुरुणामपि च स्तुतिः ॥ गोत्रासुणो नृपादीनामाशीर्वादादिगीयते ॥ इत्येते सूत्र
धारो सौ रूपकेषु विबध्यते ॥ गुरुस्त्वर्कमं वंशे प्रशंसा पौरुषं परे ॥ संबंधार्थो च कामस्य ये चैतान्नेपनिर्दिशोत्
नटी विभूषको वापि पारिपार्श्वे कावच ॥ सहिता सूत्र धारेण संलापं यत्र कुर्वते ॥ चित्रैर्वर्कैः स्वकर्मार्थैर्वीष्णा
दिरमृयापि वा ॥ अमुखं तत्तु विज्ञेयं बुधैः प्रस्तावनापि सा ॥ प्रहृतं के कथो द्वा त प्रयोगातिशयस्तथा ॥ अनुस्य
सत्रयो भेदा बीजं शेषं जायते ॥ कालप्रवृत्तिमाश्रित्य सूत्रं हृत्पत्रं वर्तयेत् ॥ तदा श्रयस्य पात्रं प्रवेशस्तत्तत्र ह
तकं ॥ सूत्रधारस्य वाक्पत्रं वाक्पार्श्वे मेव च ॥ गृहीत्वा प्रविशेत्पात्रं कथोद्यत स उच्यते ॥ प्रयोगेषु प्रयोगं तु सू
त्रधकस्य वर्तयेत् ॥ न तस्यात्मविशेषात् प्रयोगातिशयो हि मः ॥ शरीरं चाटकादीनां इति ह तं प्रचक्षते ॥
सिद्धमुत्प्रेक्षितं चेति तस्य भेदा बुभौ स्मृतौ ॥ सिद्धमार्गमहं च दृष्टुं सुप्रेक्षितं कवे ॥ बीजं विंदुं पताका च प्राका
री कार्यमेव च ॥ अथ प्रहृतयः पंचपंचवेशा अतिक्रमात् ॥ प्रसारश्च प्रयत्नश्च प्राप्ति संभाव एव च ॥ नियता च
फलप्राप्तिः फलयोगश्च पंचमः ॥ मुखं प्रतिमुखं गतो विमर्शश्चित्तं येव च ॥ तथा निर्हरणं चेति क्रमाद्याश्चैव य
त्नतः ॥ यमाणं समुद्दिष्टं वर्गं धाय तत्प्रसर्जति ॥ फलावसानं यच्चैव बीजं तदभिधीयते ॥ यत्र बीजसमुत्पत्ति

राम.

३९३

नरोत्तरसंभवा ॥ काये शरीरास्वगता तत्सुखं परिकीर्तितं ॥ इष्टस्यार्थस्मरचना वृत्तांतस्यानुपक्षयः ॥
रागप्राप्तिः प्रयोगस्य गुह्यानां चैव गहनं ॥ आश्चर्यं विदमिस्मात्प्रकाशानां प्रकाशनं ॥ अंगहीनो नरो यद्वन्नश्रेयः
काममेव च ॥ देशकालैर्विना किंचित्नेति ह तं प्रवर्तते ॥ अतस्तपोरूपा दानमियमापदमुच्यते ॥ शेषे तु भारते
वर्षकाले रूतयुगं त्रयं नात्रेनामं प्राणभूतां सुखदः खोदयं कश्चित् ॥ मोक्षे सगदिवा त्वा च प्रसर्जंती न उच्यते ॥
इत्याग्रे लंकारे ॥ अग्निरुवाच ॥ अक्षरं परमं ब्रह्म सनातनमजं विभुं ॥ वेदांतेषु वदं त्येकं चैतन्यं ज्योतिरीश्वरं ॥ अ
नंदः सहजं तस्य वात्सल्यं ते सकदाचनः ॥ वृत्तिः सा तस्य चैतन्यं च मत्कारवलादिया ॥ आद्यस्तस्या विकारो यः सो हं का
र इति स्मृतः ॥ ततो निमानंतत्रेदं समाप्तं भुवनत्रयं ॥ अभिमानात्स्मृतिसा च परितो षमुपेयुषी ॥ अग्निचारदिसामा
न्यात् शृंगार इति गीयते ॥ तत्तदा काममितरे हास्याद्या अप्यनेकशः ॥ वीरांत्याहुत निष्पत्तिः स्याद्दसेत्याभया
नकं ॥ शृंगारहासकरुणारौद्रवीरभयानकाः ॥ बीजत्साहुतशांताख्यास्वपुशश्चतुरो वशा ॥ लक्ष्मीरिव विना
त्यागान्न वणी भ्राति नीरसा ॥ अणारे काय संसारे कपिरेव प्रजापति ॥ यथा स्मिरो च ते विश्वं तथेदं परिवर्तते ॥
शृंगारी च कं विकाये जातं रसमयं जगत् ॥ सचेत्कविवर्तिरागो नीरयुक्तं च मेव तत् ॥ न चावहीनो स्तिरसो न जावे
रसवर्जितः ॥ नावः पतिरसानेभिर्भायंते च रसा इति स्थापितो ह्ये रभिमुखस्तं नाद्या अभिचारिणः ॥ मनो नुरुले

नमैवः सुखस्वरतिरिष्यते॥ हर्षादितिश्च मनसाविकाशो हार उच्यते॥ मनो वै क्वमिच्छति शोकमिष्टक्षयादिभिः
 क्रोधक्षैर्धैर्प्रबोधश्चपतिरूतानुकारिणः॥ पुरुषात्तसमाप्नोयंतु वत्साहमुच्यते॥ विनादिदर्शनिष्वेतो वै क
 ल्यं क्रवते मयं॥ जुगुप्सा च पदायानि विंदादौ नाग्यवाहिनी॥ विस्मया तिसयेनाथ प्रदर्शनाच्च विस्मृतिः॥ पुष्टो
 स्तंभादयः सत्वाद्भजस्तंभमतः परं॥ स्तंभस्वेष्टप्रतीयातो नयरागाय्यापाहितः॥ अमरागाज्ययेतांतः क्षोभ
 जन्मचयोजनं॥ स्वेदो हर्षादिभिर्देहो ह्यसंतः पुलकोत्तमः॥ हर्षादिजन्मवासंगः स्वरत्ने दोनयादिभिः॥ चि
 त्तक्षोभनवस्तंभो वेपथुपरिकीर्तितः॥ वैवर्त्ये च विषाहादिजन्मकांतिविपर्ययः॥ इः खने दादिजने त्रंजलम
 श्रं च विस्मृतं॥ इन्द्रियाणामस्तमयप्रलयो ह्येधनादिभिः॥ वैराग्यादेर्मनस्वेदो निर्वेद इति कथ्यते॥ मनः
 पीडादिजन्मावसादोग्रानिशरीरगा॥ शंका निष्पत्त्यामात्रे क्षास्यादसः पंचमाक्षरः॥ मदितैराबुपयोगोधम
 नः संमोहनं मदः॥ क्रियातिशयजन्मांतः शरीकः क्रमः॥ शृंगारादि क्रियावेषः विवस्त्रालम्पमुच्यते॥ दैत्यस
 त्वादयः भ्रंशश्चिंता च परिभावेन॥ इति कर्तव्यतापायदर्शने मोह उच्यते॥ स्मृतिस्यादनुभूतस्य वस्तुतः प्रतिव
 धनं॥ मतिरनुस्तत उदस्तत्वज्ञानोपनापितः॥ ब्रीडानुरागानुभवः संकोपः कोपिचेतसः॥ नवे च पलतासैव
 हर्षः विवस्त्रप्रसन्नता॥ आवेशश्च प्रतीकादाशया वै धुष्यमात्मनः॥ कर्तव्ये प्रतिभांशो जडतेत्यभिधीयते॥

इष्टप्राप्तेरुपचितः सपदा ह्यदयो हतिः॥ गर्वः परेष्वज्ञानमात्मत्कत्कर्षनावना॥ नवेदिषादोदैवादेर्विस्म
 तेभीष्टवस्तुनि॥ ऊत्सुक्यमासितप्राप्तिवांछया तरलास्थितिः॥ वित्रेन्द्रियाणां सैमित्यमपस्मारो न वीस्थितिः॥
 युद्धे वा विधिः त्रासो वीर्याचितं च मत्कृतिः॥ क्रोधत्स्याप्रशमो मर्षप्रबोधश्चेतनादयः॥ अवहित्यं नवे मु
 त्प्रिचिंकिताकारगोचरा॥ रोषतो गुरुवारं दंडपारुष्यं विदुरुश्रुतं॥ उहो वितकस्याध्याधिर्मनोरपुरवग्रहः
 अनिवद्धपुजायादिरुन्मादो मदनादिभिः॥ तत्त्वज्ञानादिना चेतः कशायो परमः॥ कविप्रिये जिनीया वैभावः
 काव्यादिकारसाः॥ विलाप्यते हिरित्यादिपत्रये न विनामते॥ विनावो नाम स द्वे धालंबनो दीपनात्मकः॥ रुसा
 दिनाववर्गे यमाजीवे व्योपजायते॥ अलंबानं विभावो सौनायकादिरसस्तथा॥ धीरो दंतो धीरवृत्तिः स्या
 द्धीरललितस्तथा॥ वीरप्रशंत इत्येवं चतुर्धनायकः स्मृतः॥ अनुकूलो दक्षिणध्वंसधो धृष्टः प्रवृत्तितः॥ पीव
 मर्दो विटश्चैव विदुषक इति त्रयः॥ शृंगारे नर्मसचिवानायकस्यानुनायकः॥ पीठमर्हस्व कमलीः श्रीमास्तद्देशे
 जो विटः॥ विदुषः को वै हसिकश्च एनायकानायिका॥ स्वकीया परकीया च पुनर्हरितिकोशिकाः॥ सामान्या न पुन
 र्हरि इत्याद्या वज्रमेदतः॥ उद्दीपनविभावांते संक्षारे विविधैस्मृतैः॥ आलस्यनविनावेषु भावानुदीपयंतिये॥ चतु
 षष्टिकला धेधा कर्माद्यैर्गति कादिभिः॥ ऊहकं स्मृतिवरपे पां प्रायो हासोपकारकाः॥ आलंबनविनावसभावे

तः॥ षोडशकर्मकम्पाद्यं सप्तध्विबुद्धक्रिया॥ कलुषादिमुखं षोडशीवानवविधास्मृता॥ असंयुतसंयुतश्च नृ
 माहसः प्रयुज्यते॥ पताकविपताकश्चतुर्वीकतुरीमुखः॥ अर्धचंद्रोकरालश्च शुकलुं डंतयैव च॥ मुष्टिश्च
 शिषरश्चैव कपित्थकटुका मुखं॥ सद्यः पयःको षोडशिरा समगशीर्षकः॥ कांशुलकालपयो च चतुरश्र
 मरौ तथा॥ हंसासहसं पंक्तौ च संदशसि कुलो तथा॥ उर्णनामस्माम् चूडश्चतुर्विंशतिमित्तिपि॥ असंयुतः
 कराः प्रोक्ताः संयुतास्तु त्रयोदश॥ अयलिश्च कपोतश्च ककेटिस्त्वस्तिकस्तथा॥ चटकावर्द्धमानश्च संयो
 गो निषधस्तथा॥ दोलं पुष्पपुटश्चैव तथा मरकरावच॥ गजदंतो वहिस्त्वश्च वर्द्धमानो परेकराः॥ उरपंचविध
 स्यात्तु शम्भूयानिर्युगादिकं॥ उदरं त्वनतिक्षामं बलं पूर्णमिति विधा॥ पार्श्वयोः पंचकर्मणि जंघा कर्म च पंच
 धा॥ अनेकधा पादकर्म नृत्त्यादौ नाटके स्मृतं॥ इत्याग्नेये अलंकारे॥॥ अग्निरु॥॥ अभिसुरस्येन यनर्थानि विजे
 योजिनयो बुधैः॥ चतुर्दशसंभवः सत्त्ववागंयाहरणाश्रयः॥ स्तनादिनालिको वागारं नो वाचिकवाग्यिकः॥ शरीरा
 रंज आहार्यो बुधारेण प्रवर्तयः॥ रसादिविनियोगो र्थक्यप्यतेत्यभिमानतः॥ तमंतरेण सर्वेषामपार्थैव चं
 मो॥ संयोगो विप्रलंभश्च शृंगारो द्विविधः स्मृतः॥ प्रलुब्धश्च प्रकृशश्च तावपि द्विविधौ पुनः॥ विप्रलंभविधाने
 यः शृंगारसचतुर्विधः॥ एवमत्रागमानारम्यप्रवासकरुणात्मकः॥ एतेन्यो मय्यथानां ये मानसं जोगलक्ष

राम.

३१६

णः॥ निवर्तते चतुर्धनेन च प्रागतिवर्तते॥ स्त्रीपुंसयोस्तदर्थतस्मिन्निवर्तकारिति॥ निरविलाः सात्विकास्तत्रैव
 र्त्त्यप्रलयोपि वा॥ धर्मार्थकाममोक्षैश्च शृंगार उपधीयते॥ अलंबनविशेषैश्च तद्विशेषैर्निरंतरा॥ शृंगारं द्विवि
 धं विद्यात्तज्जवास्ते परमात्रियात्मकं॥ हासश्चतुर्विधो लक्षदत्तस्मित इति रितः॥ किंचिलक्षितदंताग्रं इस्तिनं फु
 ललोचनं॥ बिंदुसितं सत्त्वं न स्याज्जिह्वोपहसितं॥ सशब्दपापहसितमशब्दमतिहसितं॥ पंचासौ करुणो
 नाम सरसस्त्रिविधो न वेत्॥ धर्मयुक्ता तज्जद्विबुधिरासजनि तस्तथाः॥ कोशकोशाद्भवे स्वायीकृत्सा पूर्वः पु
 नपुनः॥ अंगनेप्यवाक्पेश्वरौ प्रोपि विविधोरसः॥ तस्मिन्निवर्तकः क्रोधश्चेदोरोमश्च वेपथुः॥ दानवीरोध
 मवीरो युद्धवीरसहस्रमवीरतस्य च निपतितेषु रसान्तरिष्यते॥ आरंभेषु न वेद्यत्र वीरसेनानुवर्तते॥ नयानको
 नाम रसस्तु व्यतिवर्तकं नयं॥ उद्धेजनक्षोभकश्च बीभत्सो विविधः स्मृतः॥ उद्धेजनस्यात्स्वाद्यैः क्षोभणैरुधि
 रादिभिः॥ धिरादिभिः॥ जुगुप्सारंभिका तस्मात्त्विकांशो निवर्तते॥ काव्यशोभाकरा धर्मसितलं कानप्रच
 क्षते॥ अलंकारिस्तु वस्ते च शृङ्गारमर्थमुजौ विधा॥ येन मुत्यादिता शृङ्गमलंकुर्तुमिह क्षमाः॥ शब्दलंकारमुक्ताक्षी
 सव्यमीमांसका विडः॥ छाया मुद्रायथोक्तिश्च मुक्तिर्गम्यतया सह॥ वाचोवाक्यमनुप्रास्यचिन्तः करमेव च॥
 ज्ञेयानवालेरुतया शशनामित्यशंकरात्॥ तत्रान्मोक्तेन नुरुति छायासापि चतुर्विधा॥ लोकादिदार्ढ्यकोक्ता

नामंत्रोक्तेरुकारतः॥ अणकोहिलोकोक्तिद्यायेमिजंतिनांबुधः॥ उकाविदग्गकलाश्चस्वर्गगमनेयारतिः।
 तमुत्तिखंतीउकोक्तिर्मयाकविधिरिष्यते॥ अमुत्यनोक्तिरखिलैर्वर्जिकोत्तोपलक्षते॥ सनाः श्रीकाकिस्वा
 यातन्मंत्रोक्तिरुक्त्वती॥ विष्णुनास्करमन्वीनवधेनमधेतुतादशीयोसाजवतिमंत्रोक्तिस्वायातन्मंत्रोक्तिर
 नुकुर्वती॥ विष्णुनास्करमन्वीनवधेनमधेतुतादशीयोसाजवतिमंत्रोक्तिः जायोक्तायतिशोभते॥ अत्रिप्रार्थ
 विशेषेणकविशक्तिविष्टावती॥ उदरोतीनिसामुद्रासैवसिप्यासिनोमते॥ उक्तिः साकथ्यतेयस्यासर्वार्थी
 कोभ्यपत्तिमान्॥ लोकयात्रानुविधिनाविधिनोक्तादुपासतो॥ उज्जोविधिनिषेधेचनियमानियमावपि।
 विकल्पपरिसंख्येचतदीयाः सतथोक्तयः॥ अयुक्तयोरिवमिथोवाच्यवाचकयोर्द्वयोः॥ योजनायैकल्यमा
 नायुक्तियुक्तामनीषिभिः॥ पदं चैवयथायं चवाक्यं वाक्यार्थमिवच॥ विषयेस्यात्मकरणं प्रचमश्चेतिषड
 विधः॥ गुप्पुनारचनाचावशिब्दानुक्रमगोचरा॥ शब्दाश्चैवार्थाकारादर्थपर्यवस्युक्तक्रमात्रिधा॥ उक्ति
 प्रत्यक्तिमवाक्यंमवाक्यविधिवैतत॥ रज्जुवकोक्तिमेदेनयन्नायंसहजं वचः॥ साप्रश्नपूर्विकाप्रश्नपूर्वि
 केतिविधाभवेत्॥ चक्रोक्तिस्तुकाकुस्तेकाकुस्तेनदतादिधा॥ इत्यादिभ्येकमात्रलंकारे॥ अग्निरुवाच॥
 ॥ स्मादावृत्तिरनुप्रासोवर्णनोपदवाक्ययोः॥ एकवर्णनैकवर्णोदनेवर्णगणोविधा॥ एकवर्णगतादनेज

युंतेपंचवृत्तयः॥ मधुराललिताप्रौगतनापरुषयासह॥ मधुरायास्ववर्गंतिदधौवक्ष्यावशोधनौ॥ रुक्मस्व
 रेणंतरितौसंयुक्तत्वेनकारयेत्॥ नकायविक्ष्यवर्णानामावृत्तिः पंचसाधिकाः॥ महाप्राणोअसंयोगत्रविमु
 क्तलघुत्तरो॥ ललितारत्नभूषिणोष्ट्यांमणवंगजा॥ ऊर्ध्वरैफेनयुज्यंतेनटवंगोनपंचमाः॥ भद्रायांपरिशिष्टा
 सुः पुरुषासाविधीयते॥ भवंतियस्यामन्म्राणः संयुक्तस्तदक्षरैः॥ अकारवर्जमावृत्तिः सुराणामतिभूय
 सी॥ अनुस्वारविसर्गोष्पारुष्यायनिरंतरौ॥ शपसारैफसंयुक्ताश्चाकारश्चापिभूयसा॥ अत्रसंस्वामिन्नमात्रा
 चहपायुष्यायसंयुतः॥ मन्थयापिगुरुत्थनेसंयुक्तेपरिवर्तनि॥ पारुष्यापादिमांस्तत्रपृजितात्यंतुपंचमी॥
 क्षेपशानुकारेणपुरुषापिप्रयुज्यते॥ काष्ठीकोललीकींतीकौंकंशीवानः वासिका॥ आवणीमाधवीपंचव
 र्णमतिस्ताघमिक्रमात्॥ अनेकवर्णाद्विधियामिन्नार्थप्रतिपादिकाः॥ यमकंसाव्ययेकंचमपेतंचेतितदिधा।
 अनंतयदिवापेतमपेतमवधानतः॥ विविधोवालयोस्त्वनपादनेदात्रतुर्विधं॥ आदिपादादिमध्यांतस्वेकदि
 तिनियोगतः॥ सप्तधापूर्वचोनायादेनोत्तरोत्तरः॥ एकदित्रिपदारंस्तुल्यसोर्धतदापरं॥ तृतीयंत्रिविधंपादस्म
 दिमध्यांतगोचरं॥ पादांतयमकंचैवकांचायमकमेव॥ सत्वरूपमकंचैवविक्रांतयमकंतथा॥ यप्रकंचकवा
 लश्चसंदृश्यमकंतथा॥ पादादियमकंचैवयाथाश्रैदितमेवच॥ चतुर्विधसितंचैवमालायथामेवच॥ दिशधा

यमकं श्रेष्ठं तद्देवावकोपरे स तं त्रस्य ततस्तस्य पदस्यावर्त्तनं विधा ॥ भिन्नप्रयोजनपदस्यावर्त्तनमनुजाविङ्गः ॥
 द्वयोर्द्वित्रिचपादयोः समस्तास्यात्ममानसः ॥ असमास्युयोर्मस्तापादेत्वेकत्रविग्रहात् ॥ वाक्यस्यावर्त्तनं
 प्येवं यथा संभवमिष्यते ॥ अलंकारेऽनुप्रासो नद्यमप्येवमर्हणीत् ॥ पपाकया विवृथयत्यासमानयामवुत्स्य
 ते ॥ तद्पादिपदाशतः सावप्रासारवासह ॥ गोष्पाकुरुहलामाशीवावंधश्चित्रमुच्यते ॥ अत्राप्रहेलिकाय
 प्रयुतदंते तथोभयं ॥ यमस्यासप्ततद्देवानानास्योर्थेन योगमः ॥ यत्र प्रदीपते तुल्यवर्त्तविद्यासमुत्तरं ॥ सप्र
 अः स्यादेकपूज्यदिष्टेन रज्ज्वेदः ॥ दिरेकष्टोदिविधः समस्तोऽयं एव च ॥ द्वयोरप्यर्थयोर्युक्त्यमानं शशा
 प्रहेलिका ॥ अगदिधार्थी च शशार्थी तत्रार्थी चार्थबोधतः ॥ शब्दावाबोधतः साध्वी प्राहशोदाप्रहेलिका ॥ यस्मि
 न्युप्रापिवात्यांगेनाम्यर्थोपरमार्थिकः ॥ तदंगे विहिताकांक्षः तदुपगच्छमप्यदः ॥ यत्रार्थतिरनिर्भासो वाक्यो
 गम्यवरादपि ॥ तदंगविहिताकांक्षस्तस्वते स्याच्चतुर्विधं ॥ स्वरयंजनविहृतो विसर्गस्य च विक्रते ॥ दत्तेपिय
 त्रवाक्ये गदितीयोर्ध्वः प्रतीयते ॥ दंडंतदाहस्तभेदाः सुराद्यैः पूर्ववन्मता ॥ अपनीताक्षरस्तान्यस्ते सवर्णातिरे
 पिचत्राधितेहांतरं यत्र कृतदत्तं तदुच्यते ॥ स्वस्वष्टयमेकं घनानां श्लोकासनिर्मितं सा समस्यापरस्यास्य
 रयो हतिशंकरात् ॥ उः खेनरुतमन्यर्थं कविसामर्थ्यसूचकं ॥ दुं करं नीरसत्वेपि विदग्धानां महीश्वरः ॥ त्रिपमा

च विदग्धाश्चिबं धावति त्रिधा ॥ कवे प्रतिज्ञानिर्माणतरः स नियमैस्मृतः ॥ स्वानेनापि स्वरेणापि मंजनेनापि
 सान्निधा ॥ विकल्पः प्रतिलोम्यानुलोम्यमेवाभिधीयते ॥ प्रतिलोम्यानुलोम्यश्च शब्देनार्थेन जायते ॥ अनेकधा
 हस्तवर्णविन्यासैः शिल्पकल्पना ॥ तत्र त्रयसिद्धवस्तुतां बंधस्त्यभिधीयते ॥ गोमृत्त्रिकादन्तरिके सर्वतोभद्रमुच्यते ॥ च
 क्रंन्वक्राष्टकं दौशुरजश्चेति चाष्टधा ॥ प्रत्यङ्गं प्रतिपादस्यादेकांतरसमाक्षरा ॥ द्विधा गोमृत्त्रिकाष्टवं माहरस्य
 दंपरे ॥ अंशो गोमृत्त्रिकां धेतुं जातबन्धवदंति हि ॥ अद्वितीयमर्थपादैश्च कृत्यदित्या समेतयोः ॥ स्वस्वानामिह
 वस्मतां च धोधः क्रमाभागिनां ॥ अधोधः स्थिति वस्मयां यावत्तुल्यपदं नयेत् ॥ तुल्यपादानयेत्तुल्यपादं प्रति
 लोम्यतः ॥ तदेव सर्वतोभद्रं त्रिविधं सरसीरुहं ॥ चतुष्पत्रं ततो विघ्नं चतुष्पत्रे उभेयपि ॥ अद्यः प्रथमपादस्य
 मूर्द्धन्यं त्रिपदाक्षरं ॥ सर्वेषामेव पादानामतेतदुपजायते ॥ प्रथमपादस्य अतिमं प्रत्यक्षपरदादौ प्रतिलोम्यतः ॥ अनु
 पादातिमं चाद्यपदादावक्षवक्ष्यचतुष्पदेन वेच्छच्छेदने चरं वयं पुनः ॥ स्यात्तपोऽशुभे दत्तत्वेकांतरं वेदमक्ष
 रं ॥ कणिकातो नायहर्दं पत्राकारावलिं ॥ प्रवेशोत्कणिकायां च चतुष्पत्रशिरोरुहे ॥ कणिकायां लिखेदेकंदेदेदि
 क्षुचः ॥ प्रवेशानिर्गमो दिक्षुकुयदिष्टुदेवुजे ॥ विश्वविषमवर्त्तनं जावत्यत्रावलाजुषां ॥ मध्ये समाक्षरं मासं
 सरोजेषोऽशुभे ॥ द्विधा चक्रं चतुरवंबडवंतत्रवादिमाष्टवर्द्धिसदृशवर्णयदि प्रथमपंचमाः ॥ अयुजोश्चयु

जोश्चैवतुर्थावस्थामानपि॥ तस्योदकप्राक्प्रत्येकगविशेषवयथाक्रमं॥ स्यात्पादं चतुष्कांतनामौ तस्याद्यमक्षरं॥
 पराश्रिमाचारविनयोन्मैमौ शेषपदत्रयी॥ तृतीयांतुर्थादांतेप्रथमौ कविश्रावुजौ॥ वस्मोपादत्रयस्यापि दशमः
 सदृशो यदि॥ प्रथमे चरमे तस्य उवर्णः पश्चिमे पदे॥ नवतिष्ठंतरं तर्हि ह्रस्वक्रमुदाहृतं॥ समुदाहरणोपाद
 मेकैकं क्रमशो लिखेत॥ नामौ तु वणदिशमो नो मोतुर्थापदेनयेत्॥ श्लोकस्याद्यंतदशमा समुच्चाद्यंतिमोद्यजौ॥
 आदौ वर्तः समोतुर्थाः पंचमावाद्यतुर्थाः॥ द्वितीयप्रातिलोम्येन तृतीयं जायते यदि॥ पदं विद्यातपत्रस्य दंडश्च
 काज्रकरुतं॥ द्वितीयौ प्रादलेतुल्यौ सप्तमौ चतुर्थापरो॥ सदृशावुत्तरदलद्वितीयाद्यामप्यवयोः॥ द्वितीयपष्ट
 श्वतुर्थोश्चतुर्थोपंचमावपि॥ आद्यंतेपदयोस्तुल्यौ परादसप्तमावपि॥ समोतुर्थापंचमंतुक्रमेण विनियोजये
 त॥ तुल्यौ यो यो तुतद्वदलोताक्रमपादयोः॥ अर्धयोरन्तिमाद्यौ तु सुराजसदृशीवुजौ॥ पादौ द्विप्रतितीवर्णा
 प्रातिलोम्यानुलोम्यतः॥ अनिनं परिबध्नीयाद्यावंतुर्थादिमत्॥ पादांतुर्थाद्यदेवाद्यं नवमाडदशादपि॥
 अक्षरत्सूक्तौ मध्ये सरचतुष्टयं॥ कृत्वा कुर्याद्यथैकस्य सुराकारता नवेत्॥ द्वितीयं चक्रशर्वलविक्रीडि
 तसमं पदं॥ गोमूत्रिका सर्ववृत्तिरन्येव ध्यास्तु नष्टना॥ नामधेयं यादिन जेदमीषुकपिकाययोः॥ मिति देया
 धिनि तु शानामितुरिव द्युते तथा॥ बाणबाणासनयोर्मुसुद्धं रक्तयः॥ द्विचतुष्पात्रिंशंगददंभोलिमुशालांऊ
 मुद्र

राम.
३१९

शा॥ पदेरथस्य नागस्य पुकरिष्वासिपत्रिका॥ एते बंधास्तथाचान्ये एवं ज्ञेयास्वयं बुधैः॥ इत्याग्नेयेऽलेका
 रे॥ अग्निरुवाच॥ सङ्गं करणो नात्वा मथा लंकारश्च्यते॥ तानि नाशसौंदर्यमपि नास्ति मनोहरः
 अथालंकाररहिता विधिवेयं सरस्वती॥ स्वरूपमथ सादृश्यमुत्प्रेक्षातिशयावपि॥ विभावनाविरोधश्च स
 हेतुश्च समष्ट्या॥ स्वभाव एव नावानां स्वरूपमभिधीयते॥ निजमामंत्रकश्चेति द्विविधं तदुदाहृतं॥ संसि
 द्धिका निजं वैमि तु कमारंतु कंतथा॥ सादृश्यधर्मसामान्यमुपमारूपकंतथा॥ सहात्म्यं क्रांतरस्यासा
 माधितस्य चतुर्विधं॥ उपमाना मसायस्यामुपमानोपमेययोः॥ संतु चोत्तरसामान्ययोगितेपि विवक्षितं॥
 किंचिदाद्यमरूपलोकयात्राप्रवर्तते॥ समासेना समासेन साधिवान्निवक्षितं॥ किंचिदाद्यमु
 रूखिप्राधानत्रिधानस्य सममासौ तथेतरा॥ उपमाद्योतकपदे तोपरमेयपदेन च॥ ताभ्यां च विहात्रैव समा
 सातिमंत्रिधा॥ विशिष्टमाणा उपमा नृवं सदादशास्फुटाः॥ यत्रासाधारणो धर्मः कथ्यते गम्यतेपि वा॥ ते ध
 र्मवस्तुमाधान्यधर्मवस्तुस्य उन्ने॥ तुल्यमेवोपमीयेत यत्रासौ न धमिणो॥ परस्परौ यसामान्यत्वं स हि देवा
 न्यथा तथा॥ विपरीतोपमानं स्याद्विच्छित्तिर्नियमोपमा॥ अस्य त्रायनुवृत्ते सुनवेदं नियमोपमा॥ समुच्चयोपमातो
 न्यधर्मवाक्यकीर्तनात्॥ बहो धर्मस्य साम्येपि वैलक्षण्यं विवक्षितं॥ यदुच्यतेति रक्तत्वं व्यतिरेकोपमेति सा

यत्रोयमासावहुमिसदृशोः सावरूपमाः॥धर्मप्रत्यक्षपमानस्येदमेमालोपमेवसा॥उपमानविकारेणतुल
नाविक्रियोपमा॥त्रेकाज्यासंभवकैमयारोयप्रतियोगिभिः॥कविनोपश्रिमीनेयाप्रपद्यतेसांगतोपमा॥
प्रतिरोगिनमारोप्यतदनेदेनकीर्तनं॥उपमेयस्यसामोहोपमसोनांतिमुद्वचः॥उपयोधर्मिणोस्त्रय्या
निश्चयात्संशयोपमा॥उपमेयस्यसंस्पर्ज्यनिश्चयानिश्चयोपमाः॥वाक्यार्थेनैववाक्यार्थपमायउपमानतः॥
स्यास्यामनेयामोरूपमासावरणसायिनी॥उपमेयंयदस्यस्यतदस्यस्योपमामता॥येद्युत्रोत्ररंयतितदा
सौगगनोपमा॥प्रशंसात्वेवमिंदाचकल्पितासदृशीतथा॥किंचिच्चसदृशीहेयाउपमापंचधापुनः॥उपमा
नेनयतत्वमुपमेयस्यरूपते॥गुणानां समतादृष्टारूपकंनामतदिडः॥उपमेवतिरोच्यतनेदास्यक
मेववा॥सहोक्तिःसदृशावेनकथनंतुल्यधर्मिणा॥नवेदर्थोतरस्याससादृश्येनोत्रेणसः॥अन्यथोप
स्थितोदृष्टिस्तेतनसंतरस्यवा॥अन्यथामन्यतेयत्रतामुत्प्रेक्षाप्रचक्ष्यतेलोकमीमामिदृतिस्त्वचक्रुध
र्मस्यकीर्तनं॥नवेदतिसयोनामसंभवासंभवादिधा॥गुणजातिक्रियादीनांयतद्वैकल्पदर्शिनं॥विशेषदर्श
नायेवसाविशेषोक्तिरुच्यते॥प्रसिद्धहेतुव्याप्त्यायकिंचित्कारणानंतरं॥यत्रास्मानाधिकत्वेवाविजायंजा
विभावना॥संगीतकरणपुक्तापदसंगच्छमानयोः॥विवोधपूर्वकत्वेनतद्विवोधतिस्मृति॥सिसावप्रतितार्थ

सहेतुर्नवतिसाधकः॥करकोशापकइतिविधासोप्यमजायते॥प्रवर्तितकारकारणःप्राक्यश्चात्कार्यजनसंभ
नः॥पूर्वशेषइतिस्मात्स्रयोरेवविशेषयोः॥कार्यकारणभावत्वात्स्वभावाद्यनियामकात्॥अविनाभाव
नियमोदृष्टिनात्रतद्वर्तिनात्॥ज्ञापकास्यस्यनेदोस्तिनदीपूरादिदर्शनं॥इत्याग्नेयेज्जकारे॥॥अग्निरुवाच॥
शब्दार्थयोरलंकारोवाचलंऊरुतेसमं॥एकत्रनिहितोहारदलप्रीवामिवस्त्रिया॥प्रशस्तिःकांतिरोचितासंक्षे
पोयवदंतता॥अनियक्तिरित्येकपदेदास्तस्यजायति॥प्रशस्तिःपर्वन्मर्मद्वीकरणकर्मण॥वाचोयुक्ति
दिवासाचमेमोक्तिस्तुतिनेदतः॥प्रमोक्तिस्तुतिपर्यायोप्रयोक्तिर्यणकीर्तने॥कीर्तिःसर्वमनोरुच्यवाच्यवाच
कसंगतिः॥यथावस्तुयथारीतियथावस्तुयथारसं॥ऊर्जस्विमृडसंदंभोदौचित्यमुपजायते॥संख्ययोवाच
कैरूप्येवहोबंधसंयुतः॥अत्युनाधिकनाशहस्तुतोयावदंतता॥प्रकटंदमनेद्युक्तिकरारण्योयइत्य
पि॥तस्यमेदोश्रुतिस्तत्रशृणुसार्थसमर्पणं॥नवेनैमिन्निकारिभाषिकीद्विविधैवसा॥संज्ञातःपरिभाषिते
तःस्यात्परिभाषिकी॥स्वभिधेयस्वलदृष्टिरमुस्वार्थसवाचकः॥पपाशदोनिमित्तेनकेनचिमौषचारिकी॥सा
वलक्षणीकीर्णोणीलक्षणेणयोगतः॥अनियविनाभूताप्रतीतिर्लक्षणेच्यते॥असिद्धेयनसंवदाशमीया
त्ममधोपतः॥वैपरीत्याक्रियायोगालक्षणापंचधामता॥गोणीगुणानामानेत्यादनंतातद्विचक्षयः॥अन्यधर्म

स्ततोऽन्यत्रलोकसीमां धोधिना ॥ सम्पगाधीयते यत्र स समाधिविहसितः ॥ श्रुते बलसमानार्थो यस्माज्जातिसचे
तनः ॥ सञ्जाह्येयो ध्वनिस्वावस्वनिद्युधतेयतः ॥ शब्देनार्थेन यत्रार्थरुत्वास्वयमुपार्जनं ॥ प्रतिषेधश्चेष्टस्य
योविशेषेतिवत्सया ॥ तमाक्षेपं क्वंत्तत्रतं स्तोत्रमिदं पुनः ॥ अविक्कारादयं तस्य वस्तुनो न्यस्ययास्तुतिः ॥
यत्रोक्तं गम्यते त्योर्थतत्समानविशेषेण ॥ सासमासोक्तिरुदिता संरमेया ततया बुधैः ॥ अपक्रुतिरपस्तुत्यर्था
चिदस्यार्थस्त्वनाना ॥ पर्यायोक्तं यदस्येन प्रकारेणाभिधीयते ॥ एषामेकतमस्यैव समाख्यध्वनिरित्यतः ॥ ॥ इत्या
न्नेयेऽलंकारे ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अलं कृतमपि प्रीत्येन कामं निर्युगं भवेत् ॥ सर्वसाधारणीभूतः सामान्यशक्तिम
त्सते ॥ शब्दमनुसृतो प्राप्तः सामान्यो भवति विधाः ॥ शब्दमाश्रयते काव्यं शरीरं रजः सद्गुणः ॥ श्लेषोन्मालिन्य
गांभीर्यसौक्ष्म्यमार्थमुदाहृता ॥ ॥ इत्येव योगिकीचेति गुणः ॥ शब्दस्य सप्तधाः ॥ सुस्निग्धसन्निशले च शब्दोऽक्षे
ष उच्यते ॥ पणादेशादिना एवं पदसंबन्धमक्षरं ॥ यत्र संधीयते नैव तत्तुलित्यमुदाहृतं ॥ विशिष्टलक्षणोपेतरेखा
सुत्तानशब्दं ॥ गांभीर्यं कथयन्वायस्तदेवात्ये सुशब्दतां ॥ अनिन्द्यराक्षसश्च शब्दमासुकुमारता ॥ उक्ता
नपादुर्दयमुत श्लाघ्ये विशेययोः ॥ उजः समासमयस्त्वमेव तया दिगीवितं ॥ आत्रसं वपयंतमोजसौ के
न पोरुषं ॥ उच्यमानस्य शब्देन येन केनादिवस्तुनः ॥ उत्कर्षमावहं तद्ये गुण इत्यभिधीयते ॥ माधुर्यसंविधान

श्रुकोमलत्वमुदाहृता ॥ प्रौढसामपिकत्वं च तद्देदाः षडुदाहृता ॥ क्रोधिधांकारगं सीर्षमाधुर्यं धैर्यं शक्तिरि
ता ॥ संविधानं परिकरः स्यादपेक्षितसिद्धये ॥ यत्काविस्यादिनिर्मुक्तं संनिवेशविशिष्टता ॥ तिरस्कृतैरमृदुता
भातिकोमलतंतिसा ॥ बक्षते स्थूललक्षत्वं प्रच्यते र्वज्जुषणं ॥ गुणसतदुदाहृतमासयस्यातिसौष्टवं ॥ अ
भिप्रेतं प्रतिवचनिवहिंसोपपादिका ॥ मुक्तयोर्हि तु गभिर्न प्रोढा प्रौढिततर्हित ॥ सुतं वस्त्वन्तं वस्त्वान्यं
तः समयोमतः ॥ नत्रमुसत्रिबंधस्यासामितिकरोतिसा ॥ शब्दनानुपक्रुवणो नामो नयगुणः स्मृतः ॥ तत्र स
हायसौभाग्यं यथा संख्यप्रसंस्तुता ॥ याकोराग इति प्राज्ञैः षट्प्रपंचविपंचिता ॥ सुप्रसिद्धार्थं यदता प्रसाद
इति गीयते ॥ उत्कर्षवाण्यनसश्चिद्यस्मिन्नुक्ते प्रतीयते ॥ तत्सौभाग्यसदा बद्धा प्रवदंति मनीषिणः ॥ यथा सं
ख्यामनुद्देशसमानामपि दित्पती ॥ समयेवर्णमीयस्य दारुणस्यापि वस्तुतः ॥ सुदारुणेन शब्देन प्रशस्य
मनुवर्त्तते ॥ उच्चैः प्ररिणातिः कार्यपाकश्चिधीयते ॥ मृदीकानालिकेरं बुपाकभेदश्चतुर्विधः ॥ आदावंते
च सौरम्यमृदीकापाकरावसः ॥ काव्येत्सीर्ष्यविशेषो यस्मिन् राग इति गीयते ॥ असामोपहितकीर्तिसजातिम
तिवर्त्तते ॥ हावितश्चैव कौशलो नीलोरागश्च सविधा ॥ वैशेषिकसंज्ञिते यो यश्च लक्षणगोचरः ॥ ॥ इत्याग्रेय
गुणविवेकः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ उद्वेगजनको दोषसत्यानां स च सप्तधा ॥ ॥ वल्कवाचकवाकानामेकाद्वि

नियोगतः॥ तत्र वक्ता कविर्नमिप्रथमे सचनेदतः॥ संदिहानो विनीत सस्तु ज्ञेयं तत्र विधिः॥ निसंतपरिभाषा
 आमवसंस्पृशिवचकं॥ तत्रेदोतदवाको देकथितं लक्षणं तयोः॥ असाधुत्वाद्युक्तत्वे दावेवयदतिभयहो॥
 शस्ते विरुद्धत्वमसौ सवित्वं हि विदुर्बुधाः॥ युत्यनौ रतिरुद्धत्वमप्रयुक्तत्वमुच्यते॥ छंदे सत्वमविस्पष्टत्वं कष्टतल
 मेव च॥ तदसामपि क्लृप्तं च ग्राम्यत्वं चेति पंचधा॥ छंदे सत्वं न भाषायामविस्पष्टं बोधतः॥ गूढार्थता विपर्यस्तार्थता
 संशयितार्थता॥ अविस्पष्टार्थता नेदतत्र गूढार्थतेति सा॥ यथा र्थेऽः स्वसंवेदविपर्यस्तार्थता पुनः॥ विवक्षता
 मशार्थप्रतिपत्तिर्मलीनसा॥ अमार्थत्वासमर्थत्वात्तामेवोपसर्पति॥ संदिग्धमानवाक्यत्वमाहुः संशयता
 र्थता॥ दोषत्वमनुबध्नातिसंजनोर्द्विजनादृते॥ असुखे चार्यमाणत्वं पष्टत्वं समायाच्यतिः॥ समायाधिरुताने मे
 सतांच मुनयोजगुः॥ आसंतार्जुनघन्यार्थप्रतिपत्तिस्वलीकृता॥ वक्तव्यग्राम्यवाच्यस्य वचनास्मरणद्वि॥ य
 दाचकपदेनाभिंसास्याहवतिसाविधा॥ दोषसाधारणप्रतिपत्तिस्कोक्तस्पृष्टसाविधा॥ अनेकमाग्नयारभः
 साधारण इति स्मृतः॥ क्रियाकारकयोर्भ्रंशो वि संधिः पुनरुक्ता॥ अस्तं सधृतिता चेति पंचसाधारणामलाः॥
 अक्रियत्वं क्रियात्रा नष्टिकारु कवा पुनः॥ कर्त्ता दिकारका नावे वि संधिः संधि हूणं॥ विगतो वा विरुद्धा वा सं
 धिः स न वति विधा॥ संधेर्विरुद्धता पष्टपाणदर्थानिरागमात्॥ पुनरुक्तत्वसा नैक्ष्यादभिधानादधिधैवतत्॥ अ

४

राम.

३२२

या हृदि पदा हृत्तिरथा हृत्तिरपि विधा॥ प्रसुक्तिचरणे देन तथा पष्टांतरेण तु॥ नो वत्तति पदा हृत्तौ वाच्यमावर्त्तते
 पदं॥ अस्तु संबंधता स्वस्व संबंधेयवधत्तभूः॥ संबंधांतरनिर्वासा संबंधांतरजन्मनः॥ अनावेपितपोरंतव्य
 वधानविधेवसा॥ अंतरापदवाक्यो मां प्रति नेदं पुनर्दिधाः॥ वाच्यमर्थे न्यमानत्वात् विधापदवाक्ययोः॥ त्क
 त्यादितष्टववाच्यकत्यादं चेति मिथ्यते॥ रष्टकाय्यातका विलुं होता स्पदेशमर्थता॥ असिद्धत्वं विरुद्धत्वं मनैको
 तकता कथा॥ ये सुसुपतिपक्षत्वं कालातीतत्वसंकरः॥ पक्षे सपक्षेनास्तित्वं विपक्षे स्तितमेव तत्॥ कायेषु पा
 रिपद्यानां ननु वेदय्करुं बुदं॥ एकादशनिवद्धत्वं इत्यवा दौ न ड्यति॥ डः स्वीकरोति दोषज्ञानं गूढार्थत्वडक
 र॥ नाग्राम्येतो द्वेगकारी प्रसिद्धे लोकशस्त्रयोः॥ क्रियाभ्रंशो न लक्ष्मास्ति क्रिया व्याहारयोगतः॥ अष्टकारक
 काक्ष्ये पबालया हतकारके॥ हृत्यते ग्रह्यते नैव क्षतं विगतसंवता॥ काष्टपावादिसंधित्वं डर्वचादौ न डर्गः
 अनुपासेयदा हृत्तिर्यस्तसमुनुताश्रुता॥ नानुसद्गुहणो दोषकक्रमाद्यैर्न लिप्यते॥ विनक्ति संख्यालिंगानां य
 त्रो वे गो न धी मतो॥ संख्यायास्तत्र द्विजत्वमुपमानोपमेययोः॥ अनेकस्य तथैकेन वज्रं तां वज्रं निश्रुता॥
 कवीनां सुमदाचारो समयो नाम्नीयते॥ सामान्यश्च विशेषश्च धर्मवज्रवति विधा॥ सिद्धा सिद्धांतिकालश्च
 पत्नीनां च विवादतः॥ यः प्रसिध्यति सामान्ये इत्यसौ च योगतः॥ सर्वसिद्धंतिकायेन संवरंति निरत्ययः॥ क्रिय

नं एव वा येन सामान्यस्तेन सदिधः॥ इदं सिद्धं ततो न्यस्या केषां चिन्नाति यत्तथा॥ तर्कज्ञानं मुने तस्य कस्य चिन्ने
 नस्तथा॥ अतः चैतन्यता के समज्ञानस्य सुप्रकाशता॥ अथ यत्तु खलु तादृशानेकां तत्रांतथा हतः॥ सैव पिष्टेरसाते
 यासौ त्रसिद्धिंतिनामतः॥ जगत्संस्कारणं ब्रह्म सांख्यानं सप्रधानं कं॥ अस्मिन् सरस्वती लोके संचरंतः परस्प
 रं॥ वधंति यतिपश्यंतो यद्विशिष्टः स उच्यते॥ परिग्रहादयं स तं समं वायुपरिग्रहात्॥ अविद्यमानतस्यापि
 द्वैविध्यमुपमीयते॥ प्रत्यक्षादी प्रमाणे यदा धितं तदसिद्धं॥ केति भिन्नत्यरिग्राह्यं ज्ञानस्य यो वमानं॥ ये
 देवार्थक्रिया के चित्तदेव परमानुमतः॥ अज्ञानाज्ञानतत्वेव कं ज्ञास्यं परमार्थवित्॥ द्विस्तु सर्गादिहेतुः हिंशे
 लंकाररूपवान्॥ अपराधपराविद्यातो ज्ञात्वा मुच्यते न वात्॥ इत्यामे येका वनाटकाद्यलंकारः॥॥ अग्निरु
 एकाक्षराभिधानं च मात्का च वदामि ते॥ अरिष्टः प्रतिषेधः स्यादयिता महवाक्ययोः॥ सीमा यामथ संसा
 स्याः अयं संक्रोधपीडयोः॥ इकारे सति लक्ष्म्योरीश्वरश्च काद्यः॥ सशब्दे वादितौ रस्या हते लो स्या हतौ
 गृहे॥ पदे वीये योगिनी स्यादो ब्रह्मा अमहेश्वरः॥ अकारः अग्रशान्तः स्या के ब्रह्मादौ कृत्स्निति॥ खमिंद्रियसु
 खं निसर्गं धर्मेन विनायके॥ गंगां तेन गायत स्याद्यो मुस्यात् किं किणी मुखे॥ तदने दुश्च विषये स्पृहयन्नेव नैरवो
 वस्तुत्वा वेति मानंदः छेदे निजयते तथा॥ उगीते सप्तशस्ते स्यादने योगा यवै च षट्॥ उश्चंद्रं मंडलं शून्ये शिवो

बोधने मतः॥ रुद्रश्च रुद्रे धनौ ये हकार्षादो धनो मतः॥ णो निष्कर्षे निश्चये च तं श्वो रेकोऽपुल्लके॥ नक्षणो छेदने
 दोधो यस्ते यशो जते मनः॥ धाधातरि बुधुस्तारनौ हं दे मृगते तथा॥ उपवनेति विख्यातफलश्च फलिते मतः॥ फुफु
 त्काले निष्कले च वियजंते च तावके॥ मा श्रीमानं च मातस्याय गिपा पानवारिणि॥ खड्गे बलशने च लो विधा च न
 निरितः॥ श्लेषणे नीचवरुणे गयो नश्चाश्च संमुखे॥ यत्रेष्ट स परो दे वमालक्ष्मी सः कवे मनः॥ धारणे हस्तथा रुद्र
 लुक्षेत्रे चाक्षरैतः॥ क्षौनसिं हे हरो तदक्षेत्रे च कोपरि॥ मंत्र एका क्षरो देवे बुक्ति सुक्ति सुक्ति प्रदायक॥ क्षौ
 हय शिरसे नमः सर्वविद्या प्रदो मतः॥ अकारा यास्तथा मंत्राः मात कामे त्र उन्नतः॥ ये कपये च यै देता न वङ्गाश्च
 पूजयेत्॥ जगवती कात्यायनी कौशी की वाय चंडिका॥ प्रचंडा सुरनायकी उग्रा पाचति उर्जया॥ उचंडिका ये
 विग्रहे नगवत्सैधी महे॥ तन्नो उग्रा प्रचोदयात्॥ प्रमादितु प्रदं गस्याश्च यं णो गुरुश्च य क्रमात्॥ अजिता प्राजि
 तार्थजया च विजया यतः॥ कात्यायनी नृकाली मंगला सिद्धिरेवती॥ सिद्धा दिवङ्ग काष्ट्या हेतुकाश्च कपालि
 का॥ एकपादो नीम रूपो दिक्पाला त्मभ्यतो नवा॥ हे उर्गे उर्ग रक्षाणि स्वाहा तं तस्य सिद्धये॥ गौरी पूजा च धर्मा
 या कंदयाः शक्तयो यजेत्॥ प्रज्ञाज्ञाना क्रिया वाचा वागीश जीवा लिनी तथा॥ धामा ज्येष्ठाय रौद्रा च कौ मारी प्री पुरस
 रा संमहा गौरि रुद्र दयितेति स्वहेति च॥ ज्ञानशक्ति क्रिया शक्तिसुजगललिता तथा॥ कामिनी काममाज्ञान इजा

द्वितीया॥ रात्र्यां निमित्तं तृतीया॥ देव्यां मम सत्तुर्था॥ सिन्ध्यां ममः पंचमी स्यात्॥ ३. सोमामिदं तिष्ठति॥ अथ सुपि
 तिमप्रमाणात्॥ स्फप्रातिपदिकं यजंतु च वृहंतं के॥ प्रत्येकं त्रिविधं न स्यात् पुमांस्त्री च न पुंसकं॥ दर्शते नायका स्तेषां
 मनुक्तानां च वीर्यतः॥ वक्षः सर्वे धर्मश्च प्रथमश्च द्वितीयकः॥ तृतीयः खं एयावत्क्रिः सरासतिरहः पतिः॥
 पृथ्वाग्रामणीत्स्वखलश्चर्मत्रभस्वजः॥ सुग्री सुधीः पिता भ्राता ना कर्त्ता को ह्यनृत्त को॥ सुरारागौ तथा द्यौ
 र्योः सुरासायुस्तिनायकाः॥ सुररुतत्वफट्सम्राट् जन्मना ककचरेजपि॥ स्वयं मवज्जवंदी न्यान्वरो च मय
 मत्सवत॥ भगवान् धृतराष्ट्रविजयवाक्रिमत्ः सर्ववित सुपः॥ सुसमिक्षिणी राजा च श्यापुवासं स्वरा तथा॥ पू
 षा सुकर्मायजा च सुधर्मा विमुधर्मणा॥ अयमा वृत्रहा पत्या सुकूपसुमपंकजः॥ प्राणस्मृतश्च पंचांघा सुशो
 नः सुशूरधि॥ चंद्रमाः सुवचा श्रेयान विद्वांसो गिरमासतः॥ ये विवानसौवानक्षो स्याद्विधितुहोश्च लिट्॥
 स्त्रियां जायन्त रावाला उक्ता मरुद्वया॥ क्षत्रिया च दया जा वेव रुद्रा मार्यवा कुला॥ माया कौमुद गंधा च स
 वरिचसि हा मया॥ द्वितीया च तृतीया च बुद्धिस्त्री श्रीमदी सुधाः न वेती चैव दीयंती भाती भांती च यासपि॥ अथ
 तीनां स्त्रिवर्गं सुगुरुनुता॥ तिस्रो वेकंति वर्षा नृस्वयमाता च मारगो॥ नोर्वाक्षुकु प्रायवास्त्रीति रश्मी सुदी
 च्यपि॥ स्रग्विद्यं च सरिज्योषिदग्निम सम्पदा नृराता॥ यो यासा वेदविम विहृहरा जीवदा गया॥ सीमाया वीदयो

राम.
३२५

राजा धृष्टश्चैव दिवा गिराः॥ चतुस्त्रो विडुषी चैव केवदिक पडती हरी॥ अस्त्रो स्त्रियां नापका श्रेयाय काश्च न पुंस
 के॥ कुंडं सर्वसोमपंचदधिवारिखलघषा॥ मधुर्द्रुः कर्त्ततामियतिलुनी पुन प्राक्॥ प्रत्यगु दक्रियं कसुम्भ
 कजगतत घासकृत॥ सुसंयच्च सुदंडी हृत्त्रहः किं वेदमित्यपि॥ पट्सपश्रियश्च त्वारि अदो मोहि दशाः
 परे॥ एते मः प्रथमा घाश्च स्फः प्रतिपदिका त्वराः॥ धातुप्रत्ययहानं मत्सत्प्रातिपदिकं तु तत्॥ प्रातिपदिका
 ज्वेलिगवचनेन प्रथमा भवेत्॥ संबोधने च प्रथमा पुक्ते कर्मणि कर्त्तरि॥ कर्मयक्रियते तस्माद्वितीया कर्मणि
 स्मृता॥ क्रियाते येन करणे कर्त्ता यश्च करोति सः॥ अनुक्तिरिड रुदितै तृतीया करणे भवेत्॥ कारके कर्त्तरि
 वासा संप्रदाने चतुर्थ्यपि॥ यस्मै दि सा धारयते संप्रदानं तद्वारितं॥ अपादानं यतोपैति पादतृवा भयं जतः॥
 अपादानं पंचमी स्यादादौ षष्ठापि शेषके॥ आधरो योति करणं विभक्तिस्तत्र संप्रमी॥ एका र्थे चैकवचनं तद्य
 ये दिवचनं भवेत्॥ वक्रश्च वक्रवचनं सिद्धरूपेण यो वदे॥ वक्षः स्ये सुरा हैर्क है वारो है हरा से॥ विप्रोगजा
 न्महे प्रेणयमा मम नसेः कृतं॥ रामाय सुनिवर्णे पिन्मां को मोधमा द्विरोरतिः॥ शरा मां पुस्तके मश्च अथ शश्च
 वचो रति॥ बालानां सज्जने प्रीतिर्दस्यो कामजौ पुत्रा॥ यकां स च मा हे साघाः श द्वाते याश्च वक्षवत्॥ सर्वे वि
 श्वे व सर्वस्मै सर्वस्मात्कतरो मतः॥ सर्वेषां संच विम्वस्मिन् शोषरूपं च वक्षवत्॥ एवां चाभो नयकतरकंतमावः

स

क्र. पु.

३२६

तमादयः॥ पूर्वश्चिर्वश्चिर्वस्मैर्वस्माक्षात्समागतः॥ सर्वे बुद्धिश्च पूर्वस्मिन् शेषरूपं तु सर्ववत्॥ एवं परो वराध
द्याश्च दक्षिणोत्तरकांतराः॥ पेरश्चावधवो नेया प्रथमां प्रथमे क्व वत्॥ एवं चरमया तोता अल्पा क्व निमज्जाद
यः॥ द्वितीयस्मै द्वितीया पद्वितीयस्मात् द्वितीया द्वितीयस्मिन् द्वितीये तृतीयश्च तथार्क वत्॥ सोमपाः सोमयो
जेयौ सोमपा सोमपां व्रज॥ कीलालपौ सोमपाश्च सोमपाभ्यां सोमपाभ्यः॥ सोमपायोः सोमपत्वं न॥ एवं कीला
लपाद्या कविरपीतद्यावयी॥ हे कवे कविमयी तालहारी नृसत्ये किलास्तं॥ रविसारविभिर्देही वक्रिभ्यो यस
मागतः॥ अग्नेरग्नोस्तथाग्नीनां कारोकाव्याकावैद्यथा॥ एवं सुसृतिरभ्रांति सुकीर्ति सुहृत्तिस्तथा॥ सरवास्
खायौ सरवाय हे सखे व्रजसत्यतं॥ सरवायां च सरवायौ च सखी सख्यागतो वदः॥ सखे सख्यश्च सख्यश्च सख्य
शेषं कवेरिव॥ यत्पापं त्येच पत्युश्च पत्युः पत्यौ तथा ग्निवत्॥ दौ द्रौ द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां दित्वमेव द्योदयोः॥ त्र
यस्त्रीश्च त्रिभिस्त्रिभ्यः त्रयाणां च त्रिषु क्रमात्॥ कवि वक्तविकाभीति शेषं बह्वचस्मृतं॥ न निचो नियो हे नीनियो
नियानो न्यो नीनिः॥ नियो नीन्यो निभ्यो नियो नियो नियोस्तथा॥ सुश्रीः सुधी प्रभृतयोः ग्रामणी पूजयद्विः॥ ग्रामाण्य
ग्रामाण्य ग्रामाण्य निः॥ ग्रामाण्यो ग्रामाण्यो रेवं॥ सेनानी प्रसूखाश्च नः स्वधुवौ संधुवः स्वधुवं स्वयं धुवः स्व
यं धुवो स्वयं धुविः॥ एवं प्रतिधुवादयः॥ खलपृ खलधौ श्रेष्ठोपलब्ध्या वखलधिव॥ एवं सुधु सुधुवास्स सुधु

स्व
३२६

[illegible]

गं द्ये

तृतीयावाच्यशीवास्तानमिहितेतथा॥ विसुः संख्यते जो के जंतु व्यस्तो न तस्य धा॥ प्रथमाभिहिते कर्त्तृकर्म
णाः प्रथमेदुरि॥ हेतोस्तृतीयावो तेन वशो दक्षाय जं जयं॥ चतुर्थीति दर्थेभिहिता पंचमी पर्यायादुत्तरेः॥ यागे
तः परिग्रामादो वायं वन वसुरा॥ पूर्वग्रामाह वै विसो न मुक्तिरितारो हरेः॥ एष्ये विना धैर्ये स्तृतीया पंचमी चतुर्थी
नवेत्॥ एष्यग्रामादि हारेण विनाशोऽभियमाश्रयः॥ कर्मप्रवचनीयारथेति तीया योगतो नवेत्॥ अन्वर्जुतं च यो
जारीभिहितो ग्राममीरितं॥ नमस्वाहा धास्वस्ति वषडा धैर्यं तु धर्मपि॥ नमो देवाय ते स्वस्ति तु मयि जाववाचिनः
पाकाय यक्तये याति तृतीया सह योगके॥ हित्वर्थे कृत्स्नितो गेसा तृतीया च विशेषणो॥ पिता गा सह पुत्रेण का
णो क्षणादया हरिः॥ अंते जनिवसेत्काले भावे च सप्तमी॥ विसौ मते न वेत्मुक्ति वं सते सगतो हरिः॥ नृणां
स्वामी रुजु स्वामी रणा मिश्रः सतां प्रीतिः॥ गोष्टु तो गवांस्तोराज्ञां दायादकोस्ति ह॥ मनुष्यहेतोर्वसतिष
ष्टी स्मत्सनु कर्मणि॥ मातुस्मरति गोपारं षष्टी निस्पात्कर्मणोः॥ अयो भेदा तदंस्तिर्जनिषादिषु षष्टी पि॥॥
इत्याग्नेये कारकः॥॥ स्कंद उवाच॥॥ षोढा समा संवक्ष्यामि अष्टाविंशति वा पुनः॥ नित्या नित्या विभागेन पु
नुरोपेन न वेदि धा॥ ऊर्ध्वं कारस्प नित्यस्या देयकारादिक स्यात्॥ राजपुमान् राजपुमान् नित्यारेव समा
मकः॥ कश्चित्तो त्वग्मां सकं वे कालादिक स्वतुक्॥ स्यादष्ट धातु रुरुषः॥ प्रथमाद्यमुपासह प्रथमा तत्पुरु

षोर्ध्वं कायस्य यस्य हे पूर्वकायो परकायो त्यधरो पूर्वकायकः॥ अर्धं कणा यन्निर्धकं णि धांत्यमिधेनं॥
ज्ञानजीवितं तद्वितीया माधवाश्रितः॥ वर्षभोग्यो वर्षभोग्यो धान्यार्थश्च तृतीयया॥ चतुर्थी सादिस्तु बलि
ह कनीति च पंचमी॥ राजा पुत्रान् राजपुत्रान् षष्टी दक्षफलशुभं॥ सप्तमी चाक्षुषोऽयं विदितानक समासकः॥
कर्मधारय सप्तधनी लोत्यलमुखाः स्मृताः॥ विशेषणं सर्वयादा विशेषतुरय तथ्या॥ वैयाकरणवसूचिः ३॥
तो अंघ्रिपदे स्मृतं॥ उपमामयूपपस्य शंखपांडुरे इत्यपि॥ उपमानोत्तरपदः पुरुषत्वाग्र इत्यपि॥ संभावना पूर्व
पदो ह्यक्षरतदंशयुगः॥ इति ह्येद्वि वस्मि कृता सुरुता मेव बंधुकः॥ अवधारणा पूर्वपदा बद्धव्रीहिंश्च सप्तधा॥
विपदः च बद्धव्रीहिरा रूपं भवनो नरः॥ अर्चिता शेष पूर्वोयं बद्धा परि कर्त्तृता॥ एते विप्रार्थवादमांसस
रम्या तव पदस्त्रयं॥ सरम्यो तव पदो यद्यतद्वे कयो नरः॥ सह पूर्वपदो यं स्यात्सह लोचनकस्तु॥ अतिहार ल
क्षणाय कषा के शि मखानरिः॥ दिग्दक्षालक्षणा पूर्वदिग्बन्धा विधौ॥ एकवक्त्रा वीदिष्टं पंचम्यं मू
ल्यास्त्वेकधा त॥ द्वयः समासो विविधो हीतरेतरयोगकः॥ रुद्रविसु समाहारो भेरी पट्टह मी दृशः॥ विधाय
तो वायं भावो नामष्टवपदे यथा॥ सास्यमात्रा साकृ प्रति युथा बाध्य पूर्वकः॥ उपऊं भेदोपरस्मिन् प्राधा मेतव
तुर्विधः॥ उत्तरपदार्थमुखो बंधश्चेज्जयमुखकः॥ एणो यो व्ययी भावो बद्धव्रीहिश्च वाच्यः॥॥ इत्याग्नेये स

मासः॥॥ कुमार उवाच॥॥ तदितं विविधं वस्त्रेणामास्य चत्तरी दृशं॥ तव्यसनो व्यसलखातः हविस्मानुफेनिजं॥
लोमराः शोषानेहलिविरवात्तपिच्छलामरोषाजयार्चकः॥ आर्धे दत्ताष्टरविरं तरः रे स्यान्मधुरे सुखिरं वेणुत्क
वदृशं हिरण्यवन्नोमणिबोवले विद्यारजस्वजः॥ इतो धनी करी हस्ती धनिको दिवमीरितं॥ पयस्वी विनिमा
पावी उच्चायुषु सिवेरितं॥ वाग्मी रिमनिश्चाला स्यादाचालश्चादजीवितं॥ फणितो बर्हणः फेकी हं दारकस्तथा
कनि॥ अथ विनीतेन सहा तृतीयाथश्चैलुरी दृशं॥ हिमचेलुरुत्तचिस्पाक्षिलनसहते तथा॥ रूपवर्णले उरज
श्रेहलक्षण इत्यकेः॥ वासिकः कोरवो वासुः पंचालः सौसवासकः॥ तत्र वासो माधुरः स्याद्वलाधीतेन चोत्तकः॥
व्यक्तसंवेत्तिजुतुकः नरश्चक्रमकौशकः॥ प्रियंगुणां नवं क्षेत्रं प्रियंगं चणकं खचितं॥ वीही नोचको मवीणा न वे
देहश्चाप इत्यके॥ इति दाक्षिणाचारिणां चालिदायनादिकं॥ आम्नायनस्याद्यपंचिषेणार्थश्चेतव्यसकः॥ चि
किस्पाधै न ते सादिको रकैरस्तथैव कि॥ धुकि गोधेयरो रूपंगो धारश्चारकीरितं॥ क्षत्रिये चैकलीनक्षेत्रे चैक
रव्यादयः स्मृतः॥ एति मूर्ध्नि सरस्वतिमुगंधिरितिरूपकं॥ तारकादित्यकतविनभस्तारकितादयः॥ अजमामेक
द्वोधीषु पुष्पधन्वा सुधन्वनि॥ जंतुपिशब्दे चतुः स्याद्विन्नमस्य च शृङ्गे॥ चणायि स्यात्केशवणं पटिश्चैव मीह
शं॥ पटाधर्मी नीयस्वनि संतुरयं कृतरादिकं॥ पततितवाश्च पतये मया च चित्तमामपि॥ मत्वा तमाकस्य स्यादै

राम.

३२०

प्रकल्लोककस्य कः॥ राजवेणी मदेशो देशो देशादिरूपकं॥ पटुजातीयजातीयजानुसात्रं च मात्रवित॥ ऊरुद्वयं
सोद्ययवविडः रुदं वचुं वरि॥ तपस्वि सत्यं च तयो दोवारिकस्वकारिणी॥ सामात्यवृत्तिरुक्तोर्थः आत्मा स्वारस्य
श्च तदिदं॥ यस्माद्यस्तुस्मिति च यत्र तत्र इति नितं॥ अधुस्मिकाले तदधुना इदानीं चैव दाम्यपि॥ सर्वस्मिन् सर्वदा यास्या
तस्मिन्काले न नीरितं॥ तर्हि होस्मिन्काले कप्राकृतिकस्मिन्काले कै॥ यथायां लिखमि कथं पूर्वस्यां दिसि सस्वसत्॥ अ
सातिश्चैव पूर्वस्यां पूर्वदिग्गामणीयकः॥ पुरस्तात्सर्गच्छत्यस्य तुल्ये हनीरितं॥ तिरुर्वनिदेव पुरत पूर्ववा दपुरा प्य
पि॥ एष मे स्मिन्सर्वसुरे रूपं समसिणीरितं॥ एयुर्वैरेषु विस्मात्परमुत्पहनी दृशं॥ अद्य स्मिन् हतिषस्यात्पूर्वदृश्च
तथैव च॥ दक्षिणस्यां दिशि वसेत्प्रत्यये तत्र चीरितं॥ उत्तरस्यां दिशि वसेत् उत्तराद्युत्तराद्यभौ॥ आलोद्युपरि वा
सेषु यविष्टावसतेरपि॥ उत्तरेण तपिः प्रोक्तं आविरस्पाद्य दक्षिणा॥ आहो दक्षिणां निवसेद्विपकारादि धावधा॥
अमुश्चैकयकुरुता देवमुश्चिते दशः॥ दोषकारौ विधावाचि आमुश्चुत्तरायथा॥ निघातिरस्ततदिता प्रोक्तता व
वाचकः॥ पटो न विः पटुत्वं तेषु ता उलिचेरितं॥ प्रतिमा चे मनिवसौ क्त्तमोद्युं स्पचीरितं॥ तेयं पतितस्तेन स्य ये स
स्या सरकमीरितं॥ कपे न विष्वकापे यो दसो नायत्ययकाशं॥ आश्च कोमारकं वाचिरूपं चाविबयौ वनं॥ आवा
यकं च विप्रोक्तं मेयसमेन्यपितदिताः॥॥ इत्याग्नेयेतदिताः॥॥ कुमार उवाच॥॥ उणादयो निधासंते प्रत्ययधातुतः

परे॥ उणि कश्चि श्रेणी स्यात्तज्जायुमपि च पितृकं॥ गोमायुरायुर्वेदस्फुटं लंस्फुटं रुणादयः॥ आयुः स्वाडश्च हे
 लाद्या किं शास्त्रं तस्य कृकः॥ कृकृवा कृकृकृटस्या कृकृकृम रुस्तथा॥ सपुश्चा जगरो तेयः सडरायुधमुच्य
 ते॥ स्वरुर्वश्रुत्रयुसाममसारं कर्तृरिति॥ गधुका माग्निररि मंदिरंति॥ मिरेतमः॥ रलो विसलिलं वारिकः स्यापं मंदि
 रं स्मृतं॥ बुरि विमानपिलोवका सुचिरं गुप्ति संस्थितं॥ उतुर्विजालश्चतुरिनिधाना द्वादशादयः॥ कर्णिकाली स्या
 द्दहं पूर्वा वासुजैवानकः सुतः॥ अनड्वा पुत्रतसो स्यादतो जीवतुरोषधं॥ गधुबुद्धिर्ह पुस्या नगः काला वनज
 ने॥ सकन्या ज्ञानं स्नानं सरं डश्च चतुष्पथः॥ स्वामि नंदः स संपातो चरुंधः साम निररं॥ स्फारं प्रभृतं सुभ्रांतु प्र
 त्ययो वीरकत्तिलं॥ कातरो न वर डरा सुचं डो दनको दंड मृतिः॥ गजश्चैव तृज्जो के देश लो ज्योति रर्ककः॥ सर्वशः
 कृटिलः कंचश्च चरश्च चतुष्पथः॥ मीवरं नत्र प्रावृत्तिरादित्यो बुधरी चितः॥ पुत्र सुने तस्या तुल्युदा ऊर्ध्वं चूच
 कं॥ गात्रे विदो य नरतो न टो पार क्कणादयः॥ इत्याग्नेये उणादयः॥ कुमार उवाच॥ त वै न किं प्रवक्ष्यामि वारे
 लुसा समा सतः॥ तिडं विष्पिवर्तं ते नावे कर्मणि कर्तृरिति॥ सकर्मका कर्मकाश्च कर्तुरिति पुटे स्मृताः॥ सकर्मका क
 र्मणि च तदा देशस्तथैरितः॥ कर्तुमाने न जाख्या तो विष्मा दो लो गशि शिवा॥ नृत्तान घतने च डः नृते लुपितुः परोक्ष
 र्थं न विषय घतने वलुट॥ लिड्य सिषि चरो र्वे धे ही भविष्यति लिडः भवेता॥ लिड् निमित्ते क्रिया ति पतौ डु नामाने प
 त

जा

राम
३२९

दं॥ नौ भावत्यरस्मै पदं॥ तिसजिति प्रयतः पुमान्॥ सिपथस्त्रमध्यमूनरो मित्र समश्चो नमः पुमान्॥ तातो नृ आत्मने
 सुरमः वसिथं चिं चमध्यमः॥ उत्रम इडिमा इड नृवो सा चापो च धराः॥ भुवि वाचि पविने दिहं शिश्मप्यति स्त्व
 हि॥ संगवी जे भुतो तिश्च जहाति श्वददात्यपि॥ ही व्यतिस्त्वपि नृही सुनो ति दशवे वचं च उति॥ तुदस्व जति मुंचती ह
 विमृजि पूजीतनी॥ भ्रावादिके विकरणे अतिश्चैव करोत्यपि॥ क्रीयाति ब्रूड ग्रहिश्चोरिः पालिवर्षे च नायकाः॥ त
 विस्मान्निज नवति नवनासो भवेति ते॥ भवसित्वं च नवयप्यं नवामि चाप्यहं॥ भवम्या वानवावश्च भवामेव चने
 कृणु॥ एधेते त्वं ते ये वेते एधसे त्वे हि सिधया॥ क्रीयाति ब्रूड सहिश्चोरिः पतिरर्षिश्च नायकाः॥ एधामहे हरि नृत्त
 परितीत्यादि पूर्ववत्॥ नृपते अन्व नृपते सो भावे कर्मणि वैयकि बुबुभूषति सनित्ये च शिबी भावपती श्वरं॥ राजि
 वो नृपते रज्यं नोति स्यात वपं जुकि पुत्री यतिषु पुत्रकां म्यत्येवं पटपटायते॥ घटपोत्यर्थं सै नीजिय नृपयति नवे
 तां च॥ लिडि भवे युश्च भवे परेः नवे तं च यति नवे पंच वे मच स पाधन च॥ एधते आता एधे रं त्य समप्रिया॥
 एधे घाश्च पवे घा घामे धध्वश्च यमे व हि॥ अतस्तस्मान्नवता लो टि नवं तं नवता नृव॥ नवं तं नवताः भवा वनवा प
 च॥ नद्यं नंदयता ताता मपरं सपरस्तथा॥ अभवंतं चाभवत अपरश्चायमेव च॥ एधते धेत सै धध्वं एधे वे धाम ही
 रितं॥ अ नृद नृता म नृ व नृश्चा नृ व मे व लुड्॥ एते सै विवातां नरो एधि घा एध पादशं॥ लिटि प भू व व नृ व

नुबभूवुः॥ बभूविधवभूवधु॥ बभूववभूवेवभूविमयेधेयेचनोयचिरेचिमेवांचरुवेमयाएवेचक्राधेविधेयेहे
 चेहेविमाहृतया॥ लूटनविताभवितारौभवितारःहरादयः॥ भवितासिभवितास्तोभवितास्मस्तथावयं॥ पक्ता
 पक्तारौपक्तापक्ताधित्वंशुनौदना॥ पक्ताधेपक्ताहेचाहंपक्तास्महेहरेश्चक्रं॥ लिङाशिशिशुखंजयात्र
 यासांहरिशंकरौ॥ भूयासुस्तेचभूयास्तंपुराभूयासुमीश्वरौ॥ भूयाभुयर्चभूयास्वमहमावांचभूयास्मव
 यंभूमीयामसवेदाअयंपक्षीष्टपक्षीया॥ सांपक्षीरनएधेधीध्वंयक्षीयध्वेविधीमहि॥ लिङिचपक्षीदीदृशं
 अपक्ष्यतांतथापक्ष्यं॥ तंयुवांचपक्ष्यत॥ मिष्यतिततएभिष्यामहेवयं॥ भुविष्याजविष्यतीतिएधीष्यामहई
 दृशं॥ एवंविजावविषतिवोचूषयतिरूपकं॥ घटयैपटयेतघटपुत्रीयतिचकाम्यति॥ ॥ इत्याग्रेयेतेदिः न
 क्तिरूपं॥ कुमारउवाच॥ ॥ ततस्त्रिणुपिविज्ञेयानावेकर्मणिकर्तरि॥ अजल्फट्किनोश्चोवेयुजकारामए
 वच॥ अविधर्मस्वितनयउत्तरयुः करस्तथा॥ देवोभजः श्रीकरश्चत्फटिरूपंनुशोननं॥ कतिबुद्धिस्तुतिम
 तीपंचिमावोभुमध्यथा॥ कारणानावेनेत्यादिअकारेतिविचिकिम्पया॥ तथातद्योजनीयश्चकत्रयः करणीयकं
 देयंघयंवेरयतिउपेतिकार्यतिरुतिकाः॥ कतुरिक्तादेयोज्ञेयानावेकर्मणिचाक्षवित॥ यतोग्रामगतोग्रामासि
 हंशुरुस्त्वया॥ सदृशानचोभवनपचमानोभवंत्यपि॥ शयनतचौसर्वधंतुनावकानवतातथा॥ विमुक्तश्चस्व

यंश्चभूतो लिङुकसुभवेत॥ बभूवधनेयेविधांश्चयेवातः श्रद्धांतक॥ अशिः स्फः कुंभकाराद्याभूतेपूलादयः
 स्मृताः॥ सदृशानोचोक्तः स्याद्वज्रलेतेडलास्मृता॥ ॥ इत्याग्रेयेकृतसिद्धस्वरूपं॥ अग्निरुवाच॥ ॥ स्वगादिनाम
 लिंगोयोहरिस्तंभवदामिते॥ स्वस्वर्गनाकविद्विद्योदिवौधेविविष्टयं॥ देवाहंदारकोलेषारुद्राद्यागणदेवता॥ वि
 द्याधरोसरोयक्षरक्षेगंधर्वकिंनराः॥ पिशाचागुह्यकः सिद्धोभूतोमीदेवयोतयः॥ देवद्विषोसुरादैत्यासुरातस्या
 न्नथागतः॥ ब्रह्मात्मबुसुरेज्येष्टेविस्नुनारायणोहरिः॥ रेवतीसोहलीरामकामः पंचरारः स्मरः॥ लक्ष्मीः पद्मा
 लयापद्मापद्मवासाहरिप्रिया॥ पिताकपाऐषधकारिस्सर्वसर्वेश्वरेश्वरः॥ कर्होसजटाजूटः पिनाकोजगबंधु
 प्रमथासुपरिषदामृडाः नीचंउिकांविक्ताः॥ वैमातुरोगजास्यश्चसेतानीरमिंरुगुहः॥ आखंडलसुनाशिरासूत्रा
 माणोपिदिवस्पतिः॥ पुलामजाशचीप्राणीदेवाक्रीस्तस्ववर्णाः॥ स्यात्प्रासादेवैजवयंतोजयंतः पाकशासने
 एरावतोभ्रमातंगैरावणाभुवध्वनाः॥ क्कारिनीवज्रमस्तीस्यात्कुलिशंभिडरंपवि॥ योमयानंविमानोस्त्रीप्रीय
 पममृतंमुष्ण॥ स्यात्सुधमादेवसनापडंगासुरदीधिकाः॥ स्त्रियांवज्रधम्मरसः सूर्येष्वाउर्वशीसुखा॥ हाहाहं
 रूश्चगंधर्वाअग्निर्वक्रिध्वनंजयः॥ जातवेदारुस्तवमग्निप्रयाश्चस्वयाचकाः॥ हिरण्यरेतासप्राचिंशुक्रश्चैव
 शुशुक्षणि॥ अचिरपुत्रमौर्वस्तुवाडवोवज्रवानलः॥ वक्रैर्दयोज्वलकीलावर्चहेतिशिरास्त्रिया॥ स्त्रिषुस्फु

स्त्रिगोत्रिकणोधर्मराजः परेतराद्यः कालोतकोदंडधरश्चाद्वेवोद्यराक्षसः ॥ कौशयप्रयकयापादंतु ॥ वानश्चाते
 शतः ॥ प्रचेतावरुणः पाशुशसवस्त्रनिनिलः ॥ सदागतिमतिरिश्वाप्राणोमरुक्षमीरणः ॥ जवोरहश्चतुरपो
 लघुक्षिप्रमहंभुतं ॥ सत्वरंचपुलंढर्षमवलंबितमाशुच ॥ सततेनारताश्रान्तस्तताविरतानिशं ॥ नित्यानवर
 ताजस्त्रमप्यथातिशयोक्तः ॥ अतिवेल्लक्ष्यस्यथातिमात्रोक्तादनिर्भरं ॥ तीर्वेकांतनितातानिर्वटगाढदृष्टनिच
 युत्यकेशोयक्षराजोराजराजोधनाधिपः ॥ स्यात्किंनरः ॥ किंपुरुषस्तुरंगवंदनोमयुः ॥ निधिनासोविधिर्मोमन्तु
 भ्रंपुष्करमंवरं ॥ द्यौर्दिवौचांतरिक्षंवाकाशशककुमोदिशः ॥ अत्यंतंरंत्वंतंतरालंचक्रवालंतुमंडलं ॥ तडि
 त्वाघरिदोमेघसन्नस्थित्युर्बलाहकः ॥ कादंबिरीमेघमातासतितंगर्जिततथा ॥ शम्पाशतहृदाक्रादिनैराव
 त्यक्षरावचा ॥ तडिभोदामिनीविद्युचंचलाचपलाचपिस्फूर्ज्युर्ब्रजनिषेधैर्दृष्टिघातंतवग्रहः ॥ धरासं
 पातश्चासादसीकरौबुकणाः स्मृताः ॥ वर्षोपलस्तुकरकामेघछलेल्लिङ्गदिनं ॥ अंतर्द्विबधपुंसिचंत
 क्षिरपवारणं ॥ अपिधानतिरोधनपिधानाडादनानिच ॥ अजो जैवातकः सोमो रौमर्गाकः कलानिधिः ॥
 विधुः कुमुदबंधुश्चविंबोस्त्रीमंडलं त्रिषु ॥ कलातुषोडशोभागेभित्तंसकलरवंडकै ॥ चंडिकाकोमुदीप्येस्त्रा
 प्रसादस्तुप्रसन्नता ॥ लक्ष्मलक्षणकंचिक्तेरोगाकांतियुतिछविः ॥ पुष्पमापरमाशानास्तुषारस्तुहिमं हिमं ॥

राम

३३१

अक्षपायस्तुनीहारप्रालेयशिशिरोहिमः ॥ नक्षत्रमक्षमेतागतारकाप्युरुवास्त्रियां ॥ यरुजीवश्रंगिरसः उ
 शानाभार्गवः कविः ॥ विधंतुदहस्तमोरा कुर्त्तग्रेरास्फुटयः स्मृतः ॥ सप्तवयोमरीच्यत्रिमुखाश्चित्रशिरंदिनः ॥
 राशनामुदयोलग्नतेषुमेषवषादयः ॥ हरिदश्चविधुः पूषाद्युमणिमिहिरोरविः ॥ परिवेषस्तुपरिधीरुपस्पर्ष
 कमंडलं ॥ किरणोअमयूरवांशुगनस्तिष्ठणिधलयः ॥ भातुः करोमरीचिस्त्रीपुंसयोदीधितिस्त्रियां ॥ स्फप्रता
 रुचिकरुड्जावाशुचिद्युतिदीप्तयः ॥ रोचिशोचिरुनेत्कीवेप्रकाशोयोतश्चातपः ॥ कोसंकवोसंमदोसंमंदो
 संत्रिभुतदति ॥ त्रिगंतीक्ष्णंवरंतघदिलोनेहचकारकं ॥ घस्रोदिनाहनीचैवसायंसंध्यापितप्रस्त ॥ प्रस्तृषो
 दसुखं कल्पसुखः प्रस्तृषीअपि ॥ प्रास्तापरास्तामध्याक्तास्त्रिसंध्यमथरात्री ॥ यामातमितमिश्राचन्यो
 स्त्राचंडिकयातिता ॥ आगामिवर्तमानाहयुक्तायांनिशिपक्षिणी ॥ अर्द्धरात्रिनिशीधौदोप्रदोषोरजनीमुखं
 सपर्वसधिप्रतिपत्यंचदस्योर्धदंतरं ॥ पक्षांतोपंचदशौधौषोत्तमासीतुष्टिमिमा ॥ कलाहीनेसानुमतीः र
 स्तेराकानिशाकरे ॥ अमावास्यातमावस्यादर्शः सूर्येडसगमः ॥ सादृष्टं डः शिनीवालीसादृष्टं डः कलाऊ
 डः ॥ संवर्तः प्रत्ययः कल्पक्षयः कल्पान्त्यपि ॥ कलुषं हजितं वायस्योडरितडः कृतं ॥ स्याद्धिमस्त्रियांपु
 ण्यत्रेयसांसुरुतंरुषः ॥ मुत्त्रीतिप्रमदोहर्षः प्रमदामोदसंमदा ॥ स्यादानंमधुरानंदशर्मशान्तसुरवा नि

च॥ स्वश्रेयः संशिवं नम्रकल्याणं मे गलेशु नमः ॥ भावुकं न विकं न व्यंकुशलं क्षेममस्त्रियं ॥ देवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं
स्त्रीनियते विधिः ॥ क्षेत्रज्ञात्मा पुष्पः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियां ॥ हेतुर्नकारणं बीजं निदानं त्वादिकारणं ॥ चि
त्रं तु चेतो हृदयं स्वातन्त्र्यमानसं मनः ॥ बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा सेमुखी मतिः ॥ प्रेम्णोपलब्धि संवित्प्रतिप
क्षप्रचेतना ॥ धीधरिणावती मेधा संकल्पः कर्ममानसं ॥ संख्याविचारणा चर्चा विचिकित्शानुसंशयः ॥ अर्था
हारस्तककुंडः समौ निर्वयनिश्चये ॥ मिथ्याद्यष्टिनास्तिकता व्यापादाद्गोहृचिंतनं ॥ समौ सिद्धांतरार्थतौ त्रौ
तिमिथ्या सति त्रयः ॥ अंगीकारात्प्रगमप्रतिप्रवसमाधयः ॥ मोक्षधीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शाल्यशस्रयोः
मुक्तिः केवल्यनिर्वाणश्रेयोनिः श्रयसंमृतं ॥ मोक्षोपवर्गौ ध्याज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियां ॥ विमर्शे ह्ये परिमलोगं
धेजनमनोहरे ॥ अमोदसोतिनिर्हारी सुरभिघ्राणतर्पणः ॥ शुक्रेः शुभेऽक्षिः स्वेतविसदेष्वेतपांडराः ॥ अव
दातसिते गौरीवलध्वो धुवलोर्जुनः ॥ हरणः पांडुरपांडुरीषपांडुस्तधूसरः ॥ रुक्से नीलासितश्यामकालः श्या
मलमेचकाः ॥ पीतो गौरीहरिद्रानः पालाशो हरितो हरितः ॥ रोहितो रोहितोरक्ताशोणः कोकनदध्रुविः ॥ अथ
करागस्तरुणः स्वेतरक्तसुपादलः ॥ श्यामकपिशो धूस्रधूमलो रुक्मलो हिता ॥ कडारः कपिलः पिंगपिशांगक
दुपिंगलो ॥ चित्रं किमी किमी शिवलैताश्च कबुरे ॥ व्याहार उक्तेर्लपितं च विभ्रं शोपशशुकः ॥ तिष्ठुस्ववंतं तयोर्वा

राम.

३३२

क्यः क्रियावाकारकान्विता ॥ इतिहासपुराहृत्तपुराणं पंचलक्षणं ॥ अक्षयिकोपलब्धार्थप्रबंधः कल्पनाक
या ॥ समाहारसंयहः स्यात्वावाहका प्रहेलिका ॥ समस्या तु समासार्थस्मृतिसुधर्मसंहिता ॥ आख्या केच
भिधानश्चवार्ताहृत्तुहारितः ॥ हृत्तिराकारणकाने उपन्याससुवाङ्मुखं ॥ विवादो व्यवहारः स्यात्प्रतिवाक्यो
न्तरे समो ॥ उपोद्यत उदाहारो व्यर्थमिथ्याभिज्ञानं ॥ अभिरापापैशः कीर्तिप्रश्नः पृच्छानुयोगतः ॥ आमेडितं
दिस्त्रिरुक्तं कुसा निदादिगं हणं ॥ स्यादात्रा षण्मालापः प्रलापो न मर्थकिंवचः ॥ अनुपमो मधुर्भाषा विलाप
परिवेदनं ॥ विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो नावणं मिथः ॥ सुप्रलापः सुवचनमुपलापस्तु निरुवः ॥ उषती वाग
कल्याणी संगतं हृदयंगमं ॥ अत्यर्थं मधुरं शांतमवधं स्यादनर्थकं ॥ निष्टाराशमीनपुरुषं ग्रामं वैस्सृतं मि
थोसत्यं तथ्यमृतं सम्पगनादनिश्चाननिस्वना ॥ आरावाशवसरावविरावा अथमर्मरः ॥ स्वनिते वस्त्रपस्मिनां
भूषणानां तु सिंजितं ॥ वीणायां निष्कणकाणतिरश्नां वासितं रुतं ॥ कोलाहलः कलकलो गीतमानसि मे स
मे ॥ स्त्रीशुषति शुभ्रमति ध्यातं त्रीकं द्वाभिषादकाः ॥ काकलीतिकले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरस्फुटो ॥ कजो मंत्रमुगं
भीरेतारोप्यैः स्वयस्त्रिषु ॥ समन्वितलयस्तेकतालो वेणा तु वल्लकी ॥ विपंची स्यात्तु त्रीभिः सप्तभिः परिवारि
नी ॥ ततं वीणादिकं वाद्यमानधं सुरजादिकं ॥ वंशपादिकं तु सुशिरं कां स्यतालादिकं घनं ॥ चतुर्विधमिदं वाद्यं वा

य

दिना तु यनामकं। मदेगापुरजानेदादकाले ज्योत्स्नियः॥ स्याद्यशः पवहोदका नेर्यमिज कदुंभीः॥ आनकः
पवहोदाका फरुं किं डिमादयः॥ मईलः पणवस्तु ल्यो क्रियामानस्तुता लकः॥ लय काम्पं तां ज्वं बुनां द्यं ला संचन
त्रनं॥ तोय त्रिकं नृत्तगीतं वाद्यं वाद्यमिदं त्रयं॥ राजा भट्टारको देवः साभिषेकावदेतपि॥ शृंगार वीर करुणा जुतहा
स्मनयानकाः॥ बीभत्स रौद्राचरसा शृंगारः शुचिरुज्ज्वलः॥ उच्छाहवर्धनो वीरकारुण्यं करुणा घृणाः॥ रुपाद्या
वुकं याचश्चतुकोशो पौद्यो हसः॥ हासो हासं च बीभत्सं विरुतांति स्तवं दयं॥ विस्मयो जुतमाश्चर्यं चित्रमप्ययने
रवं॥ दारुणं जीषणं जीषं घोरं जीमं नयानकं॥ भयं करं प्रतिभयं रौद्रं क्रमसीमा त्रिषु॥ चतुर्दशदरे त्रासो नीतिर्भी
साधसंनवं॥ विकारो मानसो भवो नुभावो नावबोधकः॥ गर्वो भिमानो हंकारो मानश्चित्तं समुत्पत्तिः॥ अनादरस्य
रिजवः परिजावन्ति रस्त्रिया॥ व्रीडा लजात्रपा फीसा दनि ध्यानं धने स्पृहा॥ कील हलं कीलुकं च कुतूहलं॥ स्त्रीणां
विजास विद्वोक विभ्रमा जलितं तथा॥ हेला लीले समीहा वाः क्रियाः शृंगार नावजाः॥ भवकेलि पराडा साः लीला क्री
डां च नर्मच॥ आजो पदेशो लक्ष्यं च क्रीडा से जाच कूर्दनं॥ स्यादा छरितं कंहाससो प्रासः समना कृस्मते॥ अधोचुव
नं पातालं छिद्रं स्त्रं रथा सुखि॥ गत्र विदौ शुविश्व त्रेतमि श्रंति मिरं तमः॥ सप्यः पदा ऊर्जुगो दं दृष्टको विलेशयः॥
विषं क्षेपेड शृंगारं निरयो डगति स्त्रियं॥ पयः कीलालममृतं उदकं भुवनं वनं॥ भंगं स्तरंगः ऊर्मिर्वाकि ह्योला लोख

राम

३३३

को वरी॥ एषंति विडम्बता रुखं रोधश्च तीरकं॥ तोयो लिखितं तलुलिने जवालं पंककईमौ॥ जलोद्धासा परिवाहारूपकास्त
विदारकाः॥ आतरस्तरपण्यं स्यादोणी काशस्तुवाहिनी॥ मासुषश्च तिलो मज्जुप्रसन्नो यगनीरकं॥ आगाधं दासकैव
त्रेशं च काजलश्रुतयः॥ सौगंधिकेतुकद्धारः नीलोत्पलं ऊबल यं रक्तं कोकनदं स्मृतं॥ करहाटसिफानंदः किंजल्कः
केसरोस्त्रिया॥ सन्तिः स्त्रिया माकरः स्यात्वादाः प्रत्यंतपर्वताः॥ उपत्यका देरासला नृमि रूर्ध्वमधित्यकाः॥ स्वर्गपाताल
कावर्ग उक्ता नानार्थका तृण्यः॥ इत्याग्रे ये स्वर्गपाताला दिवर्गाः॥ अग्निरु॥ आडी दशद निव्या प्रिधामर्थ
धातुयोगजे॥ आप्रगत्त्यस्मृतौ वाक्यैर्पास्तु स्यात्का मपीडये॥ पापंग छे सदर्थे कद्वे गच्छन निक्षयोः॥ नाथ विचसमा
हारे तपेतर ससुखये॥ स्वस्सासाक्षे मपुण्यादौ प्रकर्षे न पतं विति॥ स्त्रित्प्रश्ने च वितर्के च जस्यार्जे दवधारणे॥ सरुश है
ववारे च आरादूर समीपयोः॥ प्रतीच्यां वचने पश्चादहता पार्थविक्रम्योः॥ पुनः सहा र्थयोः शश्वत्साक्षात्पक्षतुल्य
योः॥ पदानुक्तं पसंतोष विस्मयामंत्रणे वतु॥ हेतुवर्षे वकाम्यावाक्माश्चस्त विषादयोः॥ प्रतिप्रतिनिधोर्वीसा लक्षणा
दोप्रयोगतः॥ इति हेतुप्रकरणं प्रकाशादिसमाप्तिषु॥ प्राच्यां पुरस्तात्प्रथमे पुरांते प्रतइत्यपि॥ पावता वससा कल्पे
उभौ शाले च धारणे॥ मंगलानंतरारंभ पञ्चकार्येषु योर्थच॥ विधानिरर्थका विधौर्नानाने को जयार्थयोः॥ लूप्रजापा
विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोः॥ सुआवधारणा नुज्ञान्पापानमंत्रणे नतु॥ गहचिमुच्यया प्रप्रसंका संभावनेषुपि॥ उम

यां विकदं वा स्वास्माभिर्जगत्सिते॥ समं सह समीपे च कं वारिणि च मूर्धनि॥ इरेत्त्वमथ पोरे वनं न तर्कं यनिश्चये॥ अले नृपण
 पयमि शक्ति धारण बाधकं॥ ह्रवितर्कं सा विप्रश्ने समयांत्रिक मध्ययोः॥ पुनरप्रथमे नेदे न निष्ठा प्रतिषेधयोः॥ स्मात्
 बंधे निराती ते नि कटाशा सिके पुरा॥ उरषी नो दरति विस्तारं गीरुते त्रये॥ मुख्यै परे च जो के पुवात्रा सिंहा वयो किलः
 निषेध कलं काजित्या सा ह्य वेखलुः॥ समीपो भजन शीघ्र सा कल्या निमुखस्ततः॥ नाम काय का र्पयो न मिमिधे मिथो
 न्योत्पं रहस्यपि॥ तिरो त्रद्वि तिया गां ते हा किं आदस्ति गत्रिषु॥ अहं मे दु ते खे दे हि देता वे च वारणे॥ चिराय चिरवात्रा
 य विरिवर स्या सिनायका॥ पुंसः पुनः पुनः शश्व दं नी क्षु म मुरु समाः॥ श्री श्रम मि त्यं ज सं को य क्षि प्रं च स पदि द्रुते
 बल वसु दु कि मुत विक ल्ये किं कि मृत्यवे॥ इति च स्म हे वै पा द ह र पो पू ज ना र्चने॥ दिवा क्रि सु प दोषा च र कश्च र ज मा पि
 ति॥ तर्क गंधे सा वि ति व्यप्य र्थ सं बो ध ना र्थ का॥ स्पुः पा स्या दं ड हे हे नो स म या नि क षा हि रुक्॥ अत किं तु सा हि स्या
 तत त्पु रः पु र तो य तः॥ स्वाहा दे व हरि र्दाने नो स वो षट् पट् स्व धाः॥ किं वि दी ष त्म ना ग ल्ये प्रे त्या यु त न वा ते रे॥ पृथा त
 थे वे र सा म्ये अ हो हो त्र ति वि स्म ये॥ मौ ने तु त्सी त्सी को स द्य स य ति त क्ष णे दि द्या स सु प ख वे त्या नं दे न र्था त रं त रा॥
 अत रे ण च म ध्ये कः प्र स य्य तु ह र्ग र्प कं॥ यु क्ते र्थे सां प्र त स्त्वा ने नी क्षु स मु द ना च ते॥ अ ना वो न त्वा नो वा पि मा स्म मा ज
 व धा र णे॥ प क्षां त रे च वे द्या दि त त्वे त्व वा ज सा क य॥ प्रा का शे प्रा दु रा निः स्या द्रो शे वं परं मो स ते॥ स मे त न स्तु प रि तः स व

रौम
३३४

नो वि ष गित्य पि॥ अ का मा नु म तो का म म प्रु यो ग मे व च॥ अनु च स्या दि रो क्तौ क क चित्ता मं प्र वे द ने॥ निः स मं डः त
 मं ग र्थे पृ था स र्ण पि था य थं॥ म् पा मि थ्या च वि त र्थ स त्वा र्थ तु य था ते॥ स्फुरे व त पु न र्वा रे सै व धा र व बा ध के॥ प्रा ग
 ती ता र्थ कं नू त म व र्ण णे षे द यं॥ सं ब द्धं दं व रे ड वा ग्रा मे वं स्व म व र्त्त नि॥ अ मे नी चै र्म ह त्क र्चैः प्र यो न्म मृ त्ते रा नैः॥ स ना
 नि ते ब हि र्वा ह्ये सा द ती ते स्म द र्श ने॥ अ स्ति म दे रु पो क्ता च र स प्र श्ने न न ये द यं॥ उ त्कृ ष्ठा व धा रा ने ख ख सा नौ न
 मो न तौ॥ पु न र र्थे च नि दा यां ड वं सु ष्टु वु सं स ने॥ सा पं सा ये प्र गे प्रा तः प्र जा ते नि क षां त के॥ प रु त्प रा स मो वे च र्च र्च र्च
 र्च त रे य ति॥ अ था ना त्म र्थ त्वां क्रिं त्या दौ र्ध र्वा रा त रा न्॥ त था व रा न्यो न्य त रे भा वा त्म र्थे र्चु वा द य॥ उ भ ये चः शे
 भ य द्युः प रे त्प क्रिः प रे न्य भिः॥ क्षो ग ते ना ग ते किं च पर च्छ प रि ह नि॥ त दा त दा नी प त्रा प दे क दा स र्वा त दा॥ ए
 त हि स प्र ता दा ना म धु ता सां प्र तं त था॥ इ त्या मे ये च म य र्गः॥ अ नि रु वा च॥ आ का शे नि दि वा ना को लो क स्तु
 भ व ने ज ने॥ य थे प्र श सि च श्लोकः प रे स द्ध च सा य कः॥ आ न कः प ट हो ने री का ला का कां प वा द योः॥ मा रु ते वे ध
 सि ब ध्ने पुं सि कः कं सि रो धु ने॥ सा त्पु ना क स्तु धा ने सं र म्भे न क्रि वि नि क्त पु के॥ म हे र्गु गु त्क र्क मा ज ग्रा हि सु कौ
 शिकः॥ शाला व को क पि श्वा नौ मा नं स्या मि ति सा ध नं॥ गृः स्व ना व नि मो क्षः नि श्च या था प स र्पि षु॥ योगः सं न ह
 नो पा य ध्या न सं ग ति मु क्ति षु॥ भोगः सु खे स्त्रा दि ज तो अ ब्रौ शं ख नि शा क रौ॥ का के न गं डौ क रं डौ सु दु र्मा सि वि

विष्टकः॥ विष्णुक्षेमा सुखाभावेत्यरिरेतुश्रुताश्रुतं॥ युंजे फले समदोचदृष्टिजानि किं दर्शनं॥ आप्तिनिष्पत्तिनाशं
 ताकाशेकासिस्तितादिशि॥ भूगोवाचस्त्रिजाहीनाप्रणादोभ्यासशिक्षयोः॥ वृत्ताप्रतिज्ञयोवाटंशक्तिस्थलौह
 दौत्रिपुं॥ वित्यससंहितोमूढैरुक्तौभ्यासजनेहरो॥ पाशोद्यतादिष्टमृष्टेवतौतुलेधनेपिच॥ मौज्याप्रमाश्रि
 तासत्त्वश्रुक्लसाध्यादिकेगुणो॥ अष्टेत्यधियामयास्यातजुगुप्साकरणेष्टते॥ रुक्मेष्टहपियासिदेविपणिः स्या
 द्दणिकपद्ये॥ विषाजिसरलोकेषुतीक्ष्णंतीवेत्तरेत्रिपु॥ प्रमाणहेतुमर्यादाशास्त्रेयत्नाप्रमातृषु॥ विजकरणे
 त्वादिविराणंन्यमृष्टं॥ यताहसिपकेस्त्रेवक्रिज्वालेचहेतयः॥ शतंशास्त्रावधृतंयोयुगपर्याप्तयोहतं॥ इष्टे
 यततोभिजातसुलुक्लजनेवंशजधनिविविकोष्टतविजनेमृष्टितोमृदसोच्यथ॥ अथोनिधेपरेवस्तुप्रायोजन
 नि॥ दृष्टिपुनिदानागमयोस्तीर्थमुष्टिकृष्टजनेगुरो॥ यप्रधानेवार्कलिंगोद्यदृष्टांगेककुदोस्त्रिया॥ स्त्रीष
 विज्ञानसन्नाक्रियाकारादिनामसु॥ धर्मरुक्लसापनिषस्यादौवसरेशरता॥ पदव्यवसित्वाणास्त्वनव
 क्षमाषु॥ त्रिविष्टमधुरोवादोमर्यादातीक्ष्णकोमलो॥ सर्वसाधोविद्यमानेप्रशस्तेद्यत्रितेवसत॥ विधिविधाने
 दैवेपिप्रणिविप्रार्थनेचरा॥ वधर्वयोस्तुपास्त्रीचसुधालेपोमतस्तुही॥ सहासंमसयः शुद्धापंडितंमन्यगर्वि
 तौ॥ ब्रह्मबंधरधिष्ठेपेभानूरश्मिदिवाकरौ॥ आवणौशीलप्रपाणौमूर्धमी॥ चोद्यज्जनौ॥ तरुशीलोशिखरिणौ

राम.

३३५

यो

तनस्वर्गहेदेयोरपि॥ आत्माजीवोदतिर्बुद्धिस्त्वभावोब्रह्मवश्च॥ उत्तानंपोरुषेतंवेद्युत्तानं प्रतिरोधने॥ निर्याति
 नेवेरश्रुदोदानेत्यासापिर्मवचा॥ व्यसनेन्यपदित्रंशोदोषकामार्ककोपजे॥ मृगपाक्षादिवास्वप्नप्रपरिवा
 दस्त्रियोमदः॥ तैर्यत्रिकृष्टयाद्यातकामाजीदशकोगुणः॥ पेशून्यसाहसंश्रोहृष्ट्यास्त्र्यर्घ्यदर्शनं॥ वागदं
 वाकंकेदनेरोदनाकालेवर्षदेहप्रमाणयोः॥ आहाधनसाधनेस्यादवाप्तौतोषयोपिच॥ रत्नंस्त्रजालिश्चेपि
 चक्षुचिह्नप्रधानयोः॥ पास्त्यक्रोधजोपिगणेष्टकः॥ अकायगुट्योकोपीनंसेदोतोमिथुनौरते॥ प्रधा
 नेपरमात्माधीःप्रज्ञानंबुद्धिचिह्नयोः॥ कलौयोभूषणेबहेदृष्ट्यासंदेतेपिवा॥ तल्यंगयादहादेष्टुडिंनौ
 पुणिशुबालिणो॥ स्तनौस्त्रणाजरीभांज्योसत्यवंशदिवासभा॥ किरणप्रमहोरश्मीधर्माः पुण्ययमापदः॥ ल
 लंपुडपुरंडाश्चतुर्प्राधान्यकेषुच॥ प्रत्यपीधनिरापथज्ञानविश्वासहेतवः॥ समयाश्चयथाचारकालसि
 द्धांतसंविदः॥ अमयोनिक्कमोक्तुत्वेसत्यंशपथतथ्ययोः॥ वीर्यवलप्रभावेचरूप्येस्त्वंप्रशस्तके॥ हरेहरोक्ष
 तंकारेणोप्यतेडरोदरं॥ महरापेडुर्गपथेकांतारः सन्नपुंसकं॥ यमानिलेचंकार्कविष्णुसिंहादिकेहरिः
 ददौस्त्रियांनवेष्टुभेजवरः कविनेपिच॥ उदारोदारमहतोभालुचोप्रशारेभकाः॥ चूडाकिरीटकेशश्चसंपाता
 सौल्यंस्त्रियः॥ बलिकरोपहादोशैदेत्यस्त्रौभ्यादिकेबले॥ स्त्रीकटीवस्त्रबंधेपिनिधापरिमणोपिच॥ वेश्

कूलेमृषिकेमेष्टेसुस्तेदपनेदपः॥क्षतेक्षशारिकुलिकेयाकर्षेपुक्षमिद्विद्येलायतेअंगेचकर्षेचव्यवहारेक
लिद्रुमे॥उसीषःस्पातकिरीटादौकर्षेवृत्त्यानिधायिनी॥प्रत्यक्षविरुतेधक्षसर्ववकीविभावस्ः॥अंगारादौ
विषेवीर्येगुणराशिद्रवेशिरः॥तेजःपुरीषयोवर्षात्रामःपापापराधयोः॥छंदःपत्योभिलाषेचसाध्वीपासा
धुवाचयोः॥मृहेहंदेपहिदनेप्यनीप्रजाष्टमौवदः॥इत्यागेयेअनेकार्याः॥अग्निरुवाच॥वक्ष्येमृपु
रत्रिवनौषधिसिंहादिवर्गकान्॥भुवनंताक्षमाधत्रीश्माकुःस्पादुरित्यपि॥मृमृत्तिकाप्रसस्तातुमृत्सा
मृत्कातुमृत्तिका॥जगत्रैपिष्टमंलोकचुवनंजगतीसमा॥अयनंवर्त्ममागध्वपंध्यानंपदवीस्मृतिः॥सरणिः
पद्मतिःपद्यावंतानेकपदीतिच॥एस्त्रीपुरीनगयोवापटनपुटनेदनं॥स्वानीपंनिगमोम्यनतुयन्मलनगरात्पु
रं॥तडाषानगरंवेशोवैश्याजनसमाश्रयः॥आपणस्तुनिषयायांविप्रधिःपाणवीधिका॥रथ्याप्रतोलीविशि
षास्पाद्योवप्रमस्त्रियां॥प्राकारोवरणःसालःप्रातारप्रांततोधृतिः॥मित्रिस्त्रीकुःअमेदुकंतदंतन्यस्तकीकंस
वासःऊदीक्षयोशालासनासंजावनंतिदं॥चतुःशालंमुनीनांमुपएणिगालोजोस्त्रियां॥चैत्यमायातनंतुत्येवाजि
शालातुमंदुरा॥हृम्याविधिमोवासःप्रासादोदेवनृभुजां॥स्त्रीवाकारंप्रतीहारःस्पादितर्दिस्तुचेदका॥कपोत
पालिकायांतुविटंकंपुंनपुंसकं॥कराटमरलंतुत्येनिश्रेणिस्रधिरोहिणि॥सन्मार्जुनीशोधनीस्यात्संकरोमक

राम
३३६

रस्तथा॥अद्रिर्गोत्रगिरिपौमावगहनंकाननंवनं॥आरामःस्पादुपवनंरुत्रिमंवनमेवपत॥स्पादेतदेवप्रमदवन
मंतःपुरोचितं॥वीष्मालिःरावलिःपंक्तिश्रेणीलेषास्तुराजयः॥वानस्पत्यःफलैःपुष्पात्रैरपुष्पावनस्मृतिः॥अ
षधःफलपाकांनपजाशीदुद्रुमागमाः॥स्वाणुर्वाणाध्रवःशोकेप्रपुष्टोफुल्लसंपुटा॥पालाशंछदनंपलमि
ध्यामेधःसमिस्त्रियां॥बोधिद्रुमश्चलदलोदधित्वाहिमन्मथाः॥तस्मिन्दधिफलापुष्पफलदंतशगवपि॥आदं
वारहिमदुग्धकोविदारेविजत्रकः॥चंचुलश्चित्रगुपार्थद्वौपीनकःसपीतनौ॥आम्रातकेमधूकेतुगुटपुष्पमधुद्रु
मौ॥पीनोगुटफलस्तसीनादेवीवस्रवेतसःशोनांजनेशिशुतक्षुगंधकाक्षीरमोचकाः॥रक्तोसौमधुद्रुतोशिथुःस्पा
दरिष्टःफेनिलःसमौ॥गालवःस्पाबलोलोभ्रस्तिरीस्तीर्थकार्जुनौ॥शेलुस्तेष्मांतकःशीतज्वालोवज्रधरकः॥विकं
तकःपीलुकःस्पासाटलिमोक्षकश्चकः॥प्रस्वकःपाटिकाखस्पातकुंजीकैटप्यहृदफलो॥वीरुहशौहृक्षरोमिमुषा
नक्षत्रकीविष्णु॥सर्जकासनजीवाश्चपीतशालाकशालकेसजाश्चवर्णेधीरेद्रौद्रदुःककुनोर्जवः॥इंद्रदीतपसतरु
मोमृचिशालिरेवच॥विरिविलो नक्तमालाकरंजश्चकरंजको॥द्वितयःएतिकरजोमर्कघंगारवक्षरी॥रोहीलो
हितकत्माहगायत्रीखदिरस्तथा॥आरिमेदोविद्वखदिरोकदरःखदिरेशिते॥पंचाणलौवर्धमानश्चचुर्गंधिर्वज्रस्तकाः
पिंडीनकोमुरुचकःपीतदारुवदारुच॥देवदारुःएतिकाष्टकाष्टस्यामहिलाकयं॥लतागोवर्धमीगुंजाप्रियंगुफल

नाफली॥ मडककणपत्रोर्णनटकवंदुं दुका॥ शौनकाः श्रुतकाशुर्दीर्घहृत्तुदन्तयः॥ पीनहुः सरलश्चाप
 निचुलोहिबलोबुजः॥ काकोदुस्वरिकाफल्युररिष्टपिचुमर्दकः सर्वकोभद्रकोनिवेशरीकस्तुकपीतनः॥ वकुलो
 जुलः प्रोक्तपिडिलागुरुशिशिपा॥ जयाजयतीतकरीकणिकागणकारिकाः॥ श्रीपण्मिथिमंथस्याकसक्रोगि
 रिमलिकाः॥ कलस्कंदतमालस्यात्वंडुलीमोन्मरिषः॥ सिंधुक्षारंस्तुनिगुंडीतीर्थस्फोतावनोद्भवा॥ गणिकाय
 धिकात्स्रष्टासज्जालानरमालिका॥ अतिसुक्तेः पुंद्रकस्याकुमारीतरपिः सहा॥ तत्रशोक्रुवकतत्रपीतेरुं
 दकः॥ नीलाविंडीतयोर्वणि सिंडीसैरीपकस्तथा॥ तस्मिन्नेकुरुवकः पीतेसहचयोदयोः॥ धुसुरः कितवोध
 त्नीरुचकेमानुलुकगे॥ समीरणोमरुवकः॥ प्रसुपुष्पकणिर्मकः कुवेरकस्तुपल्लिससास्कोतोरसुकोर्धके॥
 शवमल्लीपाशुपतोव्याहृक्षादनीतथा॥ जीवंतिकाहृक्षरुहागुड्वीतिकामृता॥ समेवल्लीमधुपर्णोसुर्विभ्रमोर
 दोतथा॥ मधूलिकामधुः श्रेणीगोकर्णीपीलुयत्पि॥ पागसिष्टविदकणी प्राचीनावनतित्तिकाः॥ कटुः कटुं
 नराचाथवक्रोकाशकलानदी॥ आत्मगुप्ताप्राहृषाणीकपिकल्लुश्चमर्दटी॥ अपामार्गः शेषरिकाः प्रत्यकप
 र्णीमयूरकः॥ फंजिकाब्राह्मणीनार्गीप्रवंतीसंवरीहृषा॥ मंडकपर्णीत्रिंजारासमंगंकालमोषिकाः॥ रोदनी
 कंछुरानंतासमुद्रांतडालनाः॥ प्रशिपणीष्टयकपर्णीकलसीधावनीगुहा॥ निदग्धिकीस्रश्याघ्रीक्षुमादुस्र

राम

३३७

इषासह॥ अवलुजः सोमराजासुपर्णिः सोमवह्निकाः॥ कालमेधीरुसफलावाकुवीप्रतियत्यपि॥ कुणोत्तणोय
 ऊल्यासाख्येयसीगजपिष्यली॥ वचंतुवचिकंकावविचिकंजेतुस्सिक॥ विश्वाविषाप्रतिविषावनशृगाटगोक्षरो
 नारायणीशतमूलीकालेयकहरिद्रकाः॥ दार्वापिचपचादरुशिलाहैमवतीचता॥ वचोयगंधाषट्ठं धागोलोमीशत
 पर्विका॥ आस्फोटगिरिमल्लीस्मात्सिंहास्येकंचसकोदृषः॥ मिषीमधुरिकाउत्राकाकोलाक्ष्वक्षुरक्षुराः॥ विडंगो
 स्त्रीरुमिध्रः स्यात्तुवन्नुस्तुरहारहा॥ मूडीकागोस्त्रनीप्राक्षाप्रावलाद्याचकातथा॥ कालामयूरविदलात्रिपुला
 विहताविहृतमधुकंतीतकयदीकारक्षीकारवीस्मता॥ विदारीक्षीरशुक्रेशुगंधाक्रोशचरवासितागोवीरुपामासारि
 वासादनंतोत्तलसारिका॥ मावारंनावकदलीभंडाकीटुष्टधर्विणी॥ स्त्रिराध्रवाश्लपण्णिं गीतुष्टमोदृषः॥ गो
 गेरुकीनागबलासुखतालतल्लिका॥ ज्योत्स्नापटोलकाशाजाज्जमंगीविषाणिका॥ स्याल्लालिकाभिरिखातां
 बूलीनागवल्गुय॥ हरेणुरेषुकाकोतीप्रावेरौदीयबालकं॥ कालानुसर्पः दृक्षास्मपुष्पशीतशिराननु॥ शिलेयंता
 लपणीतुदैत्यांगंधकटीबुरा॥ प्रत्तिपण्णिकंबर्हिः वैलातुत्रिपुरावुटि॥ शिवाचामलकीचाथदुर्गुष्टाविलासि
 नी॥ कुटनददशपुरं कालेयंपरिवेलवं॥ तपस्विनीजटासांसीस्मृक्तादेवीलतालघु॥ कहरिकोदविणकोगंधम
 लीश्वरीस्मता॥ स्यामक्षगंधदशलाघावेगीहृददारकाः॥ तुंडीकेरीरक्तफलाविविकापीतुयंअपि॥ चांगेरीयु

क्रिकांबुशस्वर्णक्षीरीहिमावती॥ सहबोधीबुक्रोबुतममध्यनतवेधपि॥ जीयंतीजीवनीजीवनमितिं वकिरातकः
 कुर्वशीर्षोमधुकाराश्चक्रमीलुकसथा॥ दधुघ्नस्यादउजोवर्षाज्जोयहारिणी॥ मकुलदंतिनीकुंन
 स्थायममालाचवार्षिकी॥ लंवेनं पुंजना रिमहाकुंदरयेनकाः॥ वाराहीवदरागृष्टिकाकमचीतुवायसा॥
 शतपुष्पाशतछत्रात्रिदत्रामधुरावणी॥ अवाकपुष्पाकारवीचसुगंनिप्रसारिणी॥ कदंतप्रवलाकईर
 श्रवटीक्षम्॥ पटोलकुलकस्त्रिकः कारविद्वकविद्वकः॥ कूभांडसुकर्करुवरुर्वारुः कर्कटीस्त्रियो॥
 इक्ष्वाकुकुटुंबीस्यादिजाविंडडवारिणी॥ अर्षाधः सरणः स्कंदोमुस्तकः कुरुविद्वकः॥ वंशोत्वकसा
 रकर्मारवेणुमस्तुरतेजला॥ छिन्नातिछिन्नपालघोमालातणकजृत्तण॥ तपाराजाक्षरसालाघोटाक्रम
 कपूरकः॥ शाईलविनोम्याघोहृषिकेसरीहरिः॥ कोलपोत्रस्त्रीवरुडः स्याद्दहामगाकावकः॥ ललोत्रु
 ना नौचसमौतनुरीयश्चमर्कटे॥ वृश्चिकः स्थूककीटः स्यागारंगस्तोककोसमौ॥ रुकवाकुसाप्रचूडः पि
 कः काकिलइत्यपि॥ काकेतुकरिरारिषोवकः कंकुउदाहृतः॥ कोकश्चक्रपाकः कादश्चकलहंसकः॥ प
 तंगिकापुत्रिकां स्यात्सरघामधुमक्षिका॥ धिरेफपुष्पलिद्वजंगषट्पदचमरालयः॥ कोकाशिष्यवाके
 काराकतणकुशदिजा॥ स्त्रीपक्षतिपक्षमूलं च सुस्त्रोटरुनैस्त्रियो॥ गतिरक्तीनसंडीनौकालापोलीउ

राम.
३३६

मस्त्रियो॥ येणीकेदिहीनेद्वंदंष्टयुकः रावकः शिशुः॥ पोतः पोकोअर्षकोडिंनमंदोहम्हकोगराः॥ मौका
 निचरकत्रातोलिकुरंबकदंबको॥ संवातसंचयोद्वंदं कुंजरंशीतुकीटकं॥ इत्याग्नेयेवनौषध्यादिनाम॥
 अग्निरु॥ नत्रसक्षत्रविद्वत्प्रवर्गानिद्वक्षेधनामतः॥ नरपंचजनामर्त्य॥ पोषिद्योषावलावधूः॥ कांतानि
 नीतुपापानिसंकेतसाविसारिकाः॥ कुलदापुंश्चत्यसतीनग्निकास्त्रीकोटरी॥ कात्यायन्यर्द्धदद्यायसैरंधी
 परवेनुमगा॥ असिक्तीस्यादमदायामलिनीतुरजस्वला॥ वारस्त्रीगणिकावेस्मात्रातजायति यातरः॥ ननं
 दातुस्वसापत्कसपिंजस्तुसजातयः॥ समानोदर्यः संदर्यः सोदर्यसउजासमाः॥ स्वगोत्रवारतिवधूवधू
 सुस्वजनासमाः॥ जंपतीदंपतीनार्यपतीजायापतीचतौ॥ गनशियोजरायोस्माः बंधं चकमलोस्त्रियो॥ क
 र्त्रिन्त्रणइमौतुलोकीवं प्रांजेनपुंसकं॥ व्यादुत्तानशिखादिछाबालोमाणवकस्मृतः॥ प्रचंडितौहृत्कुचि
 र्वभ्ररोनतनासिके॥ विकलांगस्वयोगंडआरण्यं स्यादनामयं॥ स्यादेडेवधिरः कुंजेगंडुलः ऊकरेऊणि॥
 क्षयः शोषश्चपक्षंचप्रतिष्ठायेतुपीनसः॥ स्त्रीरक्षतक्षरः पुंसिकामस्तुक्षरखुपुमान्॥ सोफस्तुश्चययुः
 गोपदस्फोरोविपादिका॥ किलासंसिध्यकंवांतयामयामाविचर्विकाः॥ कोरोमंडलकंकुं वश्चित्रेतुनामकाश्री
 अनाहस्तुविबंधस्याद्वाइणीरुक्मवाहिकाः॥ बीजवीर्यद्वियंशुक्तंपललंक्रममामिषंगदक्षात्रमंसंरुदयंरु

अ. पु.
३३९

मेदसुखपावसा॥ पश्चाद्गीवासिखामन्यानाडीतु धमनिःशिराः॥ तिलकं क्रोमसंस्ति तं भूषिकानेत्रयोर्मलं॥
 अत्रं पुरीतुगत्तु जीहापुं स्पृष्टं वं वसा॥ स्नात्वा स्त्रियां कालखंडवाकृति तु समे प्रमे॥ स्यात्कर्परः कपालोस्त्री
 की कसं कुल्यमडित॥ तस्या छरास्तुकं कालः पृथस्तित्वकधेरुका॥ शिरो छनिकरो दिस्त्री पार्श्वस्त्राति तु प्र
 श्वगाः॥ अंगं प्रतीको वमवः शरीरं वम विग्रहं॥ कोटो नाश्रीणि कलकं कदिः श्रोणि ककु प्रती॥ पश्चादि
 तं वस्त्री कथा क्री वेतु जघनं पुर॥ रूप कौतु नितं वस्त्रौ पुहीने च कुंदके स्त्रिया स्फिजौ कटी प्रोषावयस्त्रो
 वक्षमाणयो॥ अंगं यो निर्वयोः सि प्रो मे प्रो मे ह मरो फली॥ पित्रि उऊ क्षी ज वरो रो द ऊं द ऊतो स्त नो॥ वृक्षं
 स्त्रि च अं स्या नना॥ को डं जुं जां तरं॥ स्तं धो जु जरा रो अं शो स्त्री संधी नश्चे व जंतु णी॥ पुन नवः करु हो
 नखो स्त्री नखरो स्त्रिया॥ प्रादेशा ता नगो कर्मा स्तर्ज न्या जु वते वते॥ अंगुष्ठे सक निष्टे स्या दिते स्ति वि वा
 द शं गुजः॥ प्राणौ च पेद प्रत ल ग्रहं विस्तृता गुणौ॥ वक्षु मुष्टिकरो वक्षि अ वक्षि क से निष्टि यान्॥ कं च
 श्री वाति रेखा स्या वट र्धा टा रु काटिका॥ मधस्ता च्चि बुकां तो घ्रा द धगं डो ग लो हितः॥ अयां गौ तत यो रं तो क
 दा क्षो पां ग द र्शनि॥ चिह्नः ऊत लो बालः प्रतिकर्म प्रसा धनं॥ आ कल्प वे शो ने पथ्यं प्रत्य क्षं वा द्यो ग जं॥
 चू जं म णि शिरो वक्षित र लो हार मध्यगः॥ कर्णिका ताल पत्रं स्या लं वने स्या न लं तिका॥ मंजरी न्द परं पादौ

राम.
३३९

क्षुषापिठकः पेडा तुल्य सा फारणो समो॥ प्रतिसा स्या त्मति रुति देवा ब्रह्मादयः स्मृता॥॥ इत्या मे ये ब्रह्मा दिवर्गः॥
 अग्निरुवाच॥॥ सामान्या नाथ वक्ष्या मिना मलिगा न्ततः शृणुः॥ सुरुती पुण्यवान् धन्यो महे च सु महान सः॥ प्र
 वीणि नि पुण्य मित्र विज्ञानि स्नात शि क्षिता॥ स्फुर्वदा त्प स्य ल लक्ष दान शो डी वज्र प्रदे॥ रुती रुता सः कुशल शी
 सक्तो मुक्त लुछकाः॥ इत्य आ हर परि वृत्ता रो त्य धि भू नमि को विषः॥ लक्ष्मी वा च्चक्षणेः शील स्व तं व सै र्य गो ध
 तः॥ खल ह स्या वज्र करो दी र्घ सूत्र श्विर क्रिया॥ जालो सम क्षकारीः स्यात् कुक्षो मंदः क्रिया सुयः॥ कर्म शूर कर्म दः
 स्याद्भक्ष को थ सरो सुरः॥ लोपयोः गर्ध लो ग ध विनीतः प्रसूतौ तथा॥ लिंगा लिंगिन्यनः साधी निरु तिः प्रति मां ति ते॥
 प्रगल्भो नीरु को ती र्थ वं दारु ह नि वा द के॥ भस्त्रु भविष्यु भविता जाता वित्तर विंदु को॥ संत शो डौ कटः क्षीरा शू ड
 श्व स्व स्य त को पनः॥ देवान श्व ति देव श्व विष अ वि श्व गति॥ यः सहा च तिस र्भ्य इ स वणि तिः प्रवयितः॥ वाचो यु
 क्रि पटु वाग्मी वा च दू के सु वक्त री॥ स्या ज्ञ न्या क वया लो व चालो वज्र ग त्थ वा क॥ अ प र द ध्व स वि रुतः स्या व
 ली लि च संप ती॥ नंदी नां दी करो वं दा करणः शृङ्ग नः समाः॥ मृसना को प र की दो व धे की लि त संप ती॥ विह स त्वा
 कु लौ तु लौ न शं सक्त वया त काः॥ पापो धृ त्तो वं च कः स्या न्मू खे वै दे ह बा लि शो॥ कि द र्ये रूप ग क्षु भो मार्ग णो पा व
 का थि नौ॥ अहं कार वा न हं स्या त् अ भं यु सु अ ना सि तं॥ कां तं मनो र मं रु चं रु द्या न रि त्य भी सि ते॥ अ सा रं फ ल गु

संवेपुरमचपविररणकः॥श्रेयान्श्रेष्ठपुष्कलस्यात्माग्याग्रीयमग्निर्या॥बद्धोरुविपुलेपीनपीवीतुस्वलीवरे।
 सौकाल्यः शुलकाक्षक्षोदरन्निहंरुशंतनुः॥मात्रीतुलवकाणाभपिष्टंरुहंपरु॥अरपंडंरुहंकलशंमु
 पकटकोतिकाभितः॥सखीयसविधास्यासौनिर्दिष्टंसमीपके॥सुदूरेस्वदविद्यंस्यादप्युत्तंनिवर्तुलः॥
 उच्चप्राज्ञूनतोदयाध्रुवोनित्यःसमानतः॥आविदंऊटिलंतुग्रंवेलितेचक्रमित्यपि॥इगिलोतंचतरलंकठोरंज
 वरंनृगं॥प्रत्यग्रोतिजवोनद्योत्यंनस्पपश्चिमं॥एकतालोत्तस्य हस्तिरुच्चउमविलंबितं॥उच्चावचंनैकमेदंसंवा
 धकनिलंतथा॥तमंतस्तिमितंक्लिन्नमनिषोगस्त्वभिग्रहं॥स्फातिहृदौप्रधारव्यातोसमाहारःसमुच्चयः॥अप
 हारस्त्वयवयोविहारसुपरिक्रमः॥प्रत्याहारउपादानेनीहारो रथवर्षणं॥विघ्नौतरायप्रत्यूहःस्यादाधानाम
 नःस्तुतिः॥सन्निधिःसन्निकर्षस्यासरुसौमाभ्रंऊसंचरः॥उपसस्तुतत्रतवःप्रत्यादेशो निराकृतिःपरिरंजः
 परिष्कंगःसंश्लेषउपगृहणे॥यन्नामापक्षदेवावैडिंबिरुमरुविप्रवौ॥असन्निरुद्योतुत्तानांछंदोद्विष्टंरंदमीरि
 तं॥समस्यदशावात्वात्पुष्पिडःखसानकं॥कार्ष्णहृद्विनालास्यादत्तापसिःपरार्थधीः॥प्रतिचोदित्यगृह
 तेतुविनास्तिसनाडुकः॥नामलिंगोयुहिहरिरुक्तोहरितुदुये॥॥इत्याग्रेयेनामलिंगहरिः॥॥अग्निरुवाचा॥॥
 चतुर्विधस्तुप्रत्ययोनियोयःप्राणिमोनालयः॥सदाविनाशोजातीनांब्रह्मो नैमित्तिकोलयः॥चतुर्गुणसंरुसातेप्र
 स

राम
३४३

किंकिनीक्षुद्रघंटिको॥दैर्घमायामआवेहोपरिणाहोविशालता॥पटश्चिरंजीसर्वस्वंसंध्यानां चोत्तरीपकं॥
 वचनस्यात्परिस्पंदश्चाचोगपरिहृत्तति॥स्वस्वर्गःसंपुटकःप्रतिग्राहःप्रतिग्रहः॥॥इत्याग्रेयेमनुष्यवर्गः॥
 अग्निरु॥॥वंसोनुव्ययश्रोत्रंसाकंजात्योजनोनयः॥मंत्रव्याख्याकृताचार्यश्चादेशादारमुव्रती॥यश
 चयजमानस्याज्ञात्वारंनउपक्रमः॥सतीर्थश्चैवगुरवःसात्यःसमाजिकीस्तथा॥सनादशःसनास्तारु
 त्विजोयजकाश्चते॥अध्वर्युक्षागृहोतायेयज्ञसामविदंक्रमात्॥चणालोयूपकंदकःसमास्तंडिलवंबरो॥आ
 शिष्यासाश्रितोष्टेयाक्षीरेस्यादवियोगतः॥एषदाससदकात्येपरमार्थतुपायेसं॥उपादतःपञ्चरसौयामिमं
 ब्राह्मकृतो॥परंपराकंशमनंश्रोक्षणश्चवधार्थिकं॥ज्ञानमस्यायवितिःसपयश्चिह्नाहणाःसमा॥वरिण्यातुशु
 श्रूपापरिचयंकिपासनं॥नियमोव्रतमंवीतउपवासारिपुण्यकं॥रूपःप्रथमःकाल्योअमकल्पस्वतौधमः॥क
 ल्येविशिक्कमोनेयोविवेकःएयगात्मता॥संस्कारेष्टुग्रहणंस्यादुपाकरणंश्रुते॥दक्षःपरिब्राह्मकर्मस्त्रीपाराःश
 यपिमक्षरी॥रूपयःसत्ववचसःसस्तातःसाधुतव्रती॥संयतेंद्रियग्रामायापतयप्रतिनिश्चये॥शरीरसाधनापे
 क्षंनित्यंयत्कर्मतद्यमः॥नियमस्तुयमस्तुयमैत्कर्मनित्यमागंतुसोधनं॥साधुस्तुयंस्तुयंस्तुयंसाधुज्यमित्यपि॥
 इत्याग्रेये॥सूक्ष्मिषिकोराजमोवाऊजःश्रुतियोविराट्॥राजावप्रणताशेषसामंतःस्यादधीश्वरः॥चक्रव

स्याः

तीसर्वतोमो नपा न्यो मंडलेश्वरः॥ मंत्राधीः सचिवो माखो महामात्राः प्रधानकाः॥ अष्टरिव्यवहाराणां प्राद्विराका
क्षदर्शको॥ भोरिकः कनकाधक्षो धाधक्षो विरुक्तौ समौ॥ अंतःपुरेश्वधिकृतः स्यादंतर्वशिकोजलं॥ सौरि
दंताः कंचुकिनः स्फपत्यासौ विदाश्चते॥ शब्दावर्षविरसुत्या सेवकान्यनजविनः॥ विषयानंतरोरानाशुमि
त्रमतपरं॥ उदासीनः परतरः पाक्षिग्राहस्तुष्टतः चरम्यस्यात्यरिविधिरुत्तरः कालत्रायतिः॥ तत्कालेन त
दात्तस्या डदकः फलमुत्तरं॥ अष्टावक्रितो याती दशमुपरचक्रजी॥ भद्रकंठस्वर्णकिंजो मंगारः कनका
तकः॥ प्रतिनोगर्जितो मंयोरंधु करश्रीकरः॥ स्त्रियां सति श्वागुणे स्त्रीपरिसोमः कृद्योद्योः॥ करारिथः
प्रवहनदो म्ना मेखो दिकास्त्रियां॥ अधोरणा हस्तिपकाहस्मारोहानिपादिनः॥ भटायोध्यश्चयोवारः कयुंचकर
णोस्त्रियां॥ शीषण्यचुष्टिरस्तेयतनुत्रं धर्मदंशनं॥ आमुक्तः प्रतिनुक्तश्चापिनदुश्चापिनदुवत॥ मूढस्तुब
लविन्या सश्चक्रवाती कमस्त्रियां॥ एकनैकरथाश्चापस्त्रिः पंचपदातिका॥ प्रत्यागत्रिगुणैः सर्वक्रमोदायः
यद्योत्तरं॥ सेनासुरगुल्मगुणोवाहिनी प्रतिनाचम॥ अनीकिनीदृशनी कित्यक्षौहिण्योगजादिभिः॥ धनुः को
दंडश्च सुसो धनुः को घटनीश्रुता॥ लंजकस्तं धनुर्मध्यं मौर्वीज्या॥ सिंजिगुणः॥ मूषकराण विशिखश्चतिस्माश्च
गपत्रिणः॥ तणोपाषंडतणीरनिमंगइषुद्धिद्वयोः॥ अशिरिष्टिश्च निस्त्रिंशकखजः रूपाणबनः॥ रुशखड्ग

राम.
३४०

सुष्टौ स्यादाली तुकरवालिका॥ द्वयोः कुमारः सुनिधिचूरिका शिष्टिचुत्रिका॥ प्रासस्तुतसवितेयसर्वजो तोमरो
स्त्रियां॥ वैतालिका बोधकरामागधा बंदिनस्तुतौ॥ ससक्तकालु समया संग्रामादतिवर्जिनः॥ प्रताका वैजयंती
स्यात्केतनं ध्वजमस्त्रियां॥ अहर्षमहं हर्षमित्यहं हर्षिकास्त्रियां॥ अहं मयेत्यकांत स्याद्यो हंकारः परस्परं॥ यु
क्तिः पराक्रमः प्राणः सौयंश्चासमहो वलं॥ मूर्च्छं कृष्णलं मोहपटहा उस्वरो समौ॥ अत्यवस्कंदनमस्या साद
नं विजयोजयः॥ निघेषि नं संक्षयनं मारणं प्रतिघातनं॥ स्यात्पंचताकालवर्त्मा दशंतः प्रलयोत्पथः॥ विशोभमिस्त्र
यो वैशपाहृतिर्विजीवने॥ रुष्यादिहृत्तयो जेया कुत्सीदं हृजि विका॥ उद्यरो र्थम्योगः स्याच्छकसं सम्यमंजनं॥
किंशकः सम्पृक्तं च सद्यो गुंछस्तणादिनः॥ धान्यं व्रीहिसंबकरिः कंडंगे वोचुकस्मृतं॥ मासादयः शमी धामे शूकध
न्येपचारयः॥ तणधायानिनी वारास्य प्रस्फोटनं स्मृतं॥ स्यत प्रसवो कडौलेपिवकः सकिलिंजको॥ समानौरसव
त्पांनुपावकस्त्यानमहानसौ॥ पौरोगवस्तदध्यक्षः स्वरकारस्तुवधवाः॥ आरालिकात्मका सित्कासदा औदनि
का गुणाः॥ क्रीवेंवरीषं नृशेन सौक्यविगजं तिका॥ अलिंजरस्यात्मनिकं सुसवीरुतजीरके॥ अरिर्मलंचुक्रमा
षेवाल्मीका हिं गुरामने॥ निशहरि प्रापीता स्त्री चंडामत्सं डिपाणिते॥ कूर्त्तक्षीरविरुतिः स्निग्धं मगलविष्करणं॥ पृथु
कः स्याद्विपिटके धना दृष्टयवास्त्रियः॥ येमनलेप आहारो मोहेयसौ रनीचमौ॥ अग दोनाधवीदा वाद्यणा प्रासंग्य

शाकटाचिरप्रसुतावाक्यणीधेनुस्यान्प्रसूतिका॥ संधिनीदृषनाक्रांतावेहगर्जेपिघातिनी॥ पण्यजीवोद्य
पणिकेन्मासश्चोपनिधिः पुमान्॥ विपणोविक्रयः संख्या संख्या संख्या येत्यादयस्त्रिषु॥ विंशत्याद्यासदेकत्वे स
व संख्येय संख्येयो॥ द्विसंख्यामेदिबहुत्वे सत्तासुराचवनेस्त्रियः॥ पंचाशत्सहस्रादिक्रमादशयुगोत्तरं॥ मा
नेतुलागलिप्रस्तेयं जावद्यसमाक्षकः॥ तेषोऽगारयः कर्षेस्त्रीपलं कर्षचतुष्टयं॥ सुवर्षनिष्कोहेमोक्षेकुरु
विस्वस्तुतत्यले॥ कुलास्त्रियां पञ्चशतं नारः स्याद्विंशतिसुलाः॥ कार्पाषाणः कर्षिकः स्यात्पाषाणिकेताम्रिकेपुणः॥
अयं विंशतभागधेयं विकस्रत्तं वसुस्मृतं॥ रीरीस्त्रियामाररूरा नस्त्रियामथताम्रकं॥ यमसौत्वधुरकोहेतीक्ष्ण
कालापसायसी॥ क्षारः कालोर्ध्वकवसोरसः सतप्रपारदेः॥ गवलं माहिचुस्तुलेकलदीचमनः शिला॥ पव
क्षारश्चपाकं स्यात्कक्षीरं विंशरोचना॥ दृषलाजघन्यजः शूद्राः श्वं जालोताश्च शंकराः॥ कारुशिली सि
हिते स्तेष्वर्षेणिसजातिभिः॥ रक्षीजीवश्चित्रकरं त्वष्टातक्षाचवर्धकैः॥ नाडिधमः स्वर्षकारो नापितोन्माध
स्याप्यपि॥ जावलः स्यादजीतीवोदेवाजीवंतुदेवतः॥ जायाजीवास्तुशैल्लघामृतकोऽतिशुक्रया॥ विवस्वया
मदोजौलीवप्रकृतश्च दृष्टयुतः॥ निहीनोत्सदोजात्मीत्योदासो वचेष्टकः॥ पदस्तुपोखलोदक्षोमृगवर्तु
लकः स्मृतः॥ चडालस्तुदिवाकीर्तिः पुस्तलेप्यादिकर्मणि॥ पंचालिकापुत्रिकास्मादुकरिः स्तरुणः पशुः॥ स

राम

३४२

कृतौलयः॥ लयः प्रात्यंतिको ज्ञानादात्मनपरमात्मनि॥ निमित्तिकस्य कल्पो तेवक्ष्येरूपलयस्यते॥ चतुर्गुणस
हस्रांतेक्षीणपुण्योमहीतले॥ अनादृष्टिरतीवोद्याजायते शतवार्षिकी॥ ततः सत्त्वस्य स्याच्चततो विलुप्तगुणस
तिः॥ स्थितोजनानपिवतिमानोः सप्तसुरश्मीषुभूयाताजासमुद्रादितोयं नयति संक्षयं॥ ततस्तस्यानुभावे
नतोयाहारोपहंतिता॥ तएवस्मयः सप्तजायंते सप्तभास्कराः॥ दहंत्यशेषं त्रैलोक्यं सुतलं वितलं धिजः॥ कु
मरदृष्टसमाभूत्वा ततः कालमिरूपकः॥ शोषाहिस्समाणीभास्वाताना निहंत्यधः॥ पातालमोक्षं विस्मृ
वास्वर्गदहत्यपि॥ अंबरीयमिवाजातित्रैलोक्यमखिलंतदा॥ ततस्त्रायपरीतास्तुलोकद्वयनिवासिनः॥ गच्छति
महलोकं महर्षेकाजनंततः॥ रुद्ररूपी जगद्गमुखनिश्वासनोदरे॥ उन्निहतितदामेघानानास्त्वा सविद्युतः
गतवर्षाणि वर्धतेः गमयंत्यग्निमुत्थितं॥ सप्तर्षिस्त्वानुमाक्रम्य स्थिते तसि शंकरत॥ मुखनिष्ठा सजोविषोनाशन
पतिताजनात्॥ वायुं पीत्व हरिः शोते॥ शेषे वैकाण्विप्रभुः॥ ब्रह्मरूपधरासिधैर्जनागमुनिभिस्ततः॥ अर्च्यमाया
मयीदियोयोगनिद्रासमास्थितः॥ आत्मानं वासुदेवाख्यं चिंतयेन्मधुसूदनः॥ कल्प्यं शोते प्रवक्ष्याम्यब्रह्मरूपी स
जसजः॥ द्विपराधुति ते अकृतं प्रहृतौ लीयते धिजः॥ स्वानास्वानंददायुगमेकस्मादुपपत्ते मुने॥ ततोऽष्टादशमेना
गे पराधमिनिधीयते॥ पराधं द्विगुणं यंतु प्राकृतः सत्ययः स्मृतः॥ अनादृष्टाग्निसंपर्कं हते संकालसंविजः॥ महदा

त

देविकारस्य विशेषात्तस्य संक्षये ॥ तद्वेष्टाकारिते तस्मिन् प्राप्ते प्रतिसचरे ॥ अयोगं सति पूर्ववै न मे गत्वादिकं युगं ॥ अतः
गंधततो नृमिः प्रलयत्वाय कल्पते ॥ सवात्मिकाश्च तिष्ठन्ति क्षयस्वासां रसो युगः ॥ पापनिष्ठो तियात्रा सुनेष्टः वग्निस्र
दीप्यते ॥ ज्योतिषोऽपि गुणं रूपं वायुर्न सति नास्करं ॥ न ह्येज्योतिषि वायुश्च लीरो धृत्यते महान् ॥ वायोरपि गुणं स्रमि
काशं संश्रितं ततः ॥ वायोन हेतुवाका इति विना तितिष्ठति विजः ॥ आकाशा स्यात्तु वैशं हं नृतादि सते च खं ॥ इति ना
नात्मकं शब्दततश्च सते महान् ॥ नृमिया तिलयं वात्स्य आपो ज्योतिषित इजेत ॥ वायो वायुश्च शेषश्च हं अहं
कारे लयं सच ॥ महतत्वे महंतं च प्रकृतिस्त्विति विजः ॥ व्यक्ता व्यक्ता च प्रकृतिर्वक्तव्या व्यक्तके लयः ॥ पुमानेकाक्ष
रः शुद्धः सोऽप्यंशः परमात्मनः ॥ प्रकृतिः पुरुषः श्रुति लीयेते परमात्मनि ॥ वसंतियत्र सर्वे शौना मजा त्यादिकल्पना
सतामात्रात्मके ज्ञेयं ज्ञानमस्यात्मनः परे ॥ इत्याग्नेये नित्ये नैमित्तिक प्राकृत लया ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ आत्यंतिकं
लयं वक्ष्ये ज्ञानादात्यंतिको लयः ॥ आध्यात्मिकादिसंतापं ज्ञात्वा स्वस्य विरागतः ॥ आध्यात्मिकस्तु संतापशरीरो
मानसो द्विधा ॥ शरीरावक्रान्तिर्नैवेत्तापो सौ श्रयतां विजः ॥ त्यक्ता जीवो रोगदेहं सर्वं प्राप्नोति कर्मता ॥ अतिवाकं
संज्ञकस्तु देहो न वति वै विजः ॥ कैवल्यं समनुष्णाणं मृत्युकाल उपस्थिते ॥ याम्यैः प्रतिमनुष्णाणां तच्छरीरं विजोत
म ॥ लीयते याम्यमार्गेण नान्येषां प्रतितं मुने ॥ ततः स्वर्गाति नरकं संश्रमे घटयं वक्र ॥ कर्म नृमिरियं ब्रह्म न फल नृ

राम

३४३

मिरसौ स्मृतः ॥ यमो योनिश्च नरकान्तिरुपयति कर्मणा ॥ एरणं एरणायानुवयमं चैव पश्यता ॥ वायुनृता प्राणिनश्च
गर्भं तं प्रापुर्तिके ॥ मनुयं ठयमभूतै नीयते नश्च पश्यति ॥ धर्मच्युज्याते तेन पापिष्ठा अप्येते हे ॥ शुभाशुभं क
र्म तस्य चित्रगुणो निरूपयेत् ॥ बांधवानामशोचंतु देहे स्वत्वातिवाहिके ॥ तिष्ठेन्न पति धर्मज्ञत्वापि डाशतं ततः ॥ तं स
त्का प्रेतदेहं तु प्रायान्यं प्रेतभूतले ॥ वासश्चुध्वात पापुक्त आमश्रादानुश्रुतः ॥ अतिवाहिकदेहस्तु प्रेतपिंडो वि
नानरः ॥ न हि मोक्षमवाप्नोति पिंडांतत्रैव संश्रुते ॥ रुते सपिंडीकरणे नरः संवसरात्परं ॥ प्रेतदेहं समुत्सृज्य भोग
देहं प्रपद्यते ॥ भोगदेहावुभौ प्रोक्ता वशुभं श्रुतं संहितौ ॥ शुक्ता तु भोगदेहेन कर्मस्वर्गा निपात्यते ॥ तं देहं पततस्त
स्माद्भक्षयंति निशाचराः ॥ पापेतिष्ठति ते स्वंगतेन शुक्लं तदा विजः ॥ तदा द्वितीयं गृह्णाति भोगदेहं तु पातितं ॥ शु
क्ला पापं तु वै पश्चाद्येन शुक्लं निविष्टं ॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे स्वर्गभ्रंशोऽपि जायते ॥ प्रापतिष्ठति चेत्यापंतेन शुक्लं त
दा भवेत् ॥ तस्मिन् संनक्षते देहे शुभं गृह्णाति विग्रह ॥ कर्मण्यन्यावशापे एण मरः कादपि मुच्यते ॥ शुक्लस्तु नरका
श्चातिरिक्तयोनिन संश्रयः ॥ जीवः प्रविष्टो गर्भं तु कलालपत्रतिष्ठति ॥ दानिर्भूतं द्वितीये तु तृतीये वयमोततः ॥
चतुर्थे स्नानिवश्रांसः पंचमो रोमसंभवः ॥ षष्ठे चेतोर्ध्वं जीवस्य दुःखं विंदति स प्रमे ॥ जरायुर्वेष्टिते देहे मूर्ध्नि वक्ष
जलिस्तथा ॥ मध्ये करसुरामेस्वीदक्षिणे पुरुषास्ति तिष्ठत्कदरभागे तुष्टस्यातिशुभस्तथा ॥ यस्यातिष्ठ

सौयो नौतां सवेत्तिन संशयः॥ सर्वचवेत्तिवित्तां तुमारम्य नवजत्मनः॥ अंधकारश्च विहाता पीडां वहतिमानवः॥
 मनुराडारपीवं तुम प्रमेत्साम्युपायुते॥ अष्टमे नवमे मासे नृशोचो विजते तथा॥ अवाये पीडमाप्नोति मातु
 व्यामि मके तथा॥ व्याधिश्च व्याधिते का स्यात् शुक्रं शतवर्षवत्॥ चतुष्पते कर्मभिस्तु कुरुते र्थमनोरथान्॥ गर्भा
 दिनिगते गर्भमोक्षज्ञानं च विदुतः॥ सतिवानैरधो नृतो निःसरेद्यो नियश्नतः॥ पीडमानो मासमात्रं करस्य र्शेन दु
 र्वितः॥ शंखशृङ्गाश्च श्रोतासि देहे स्त्रोत्रं विविक्तौ॥ आसौ ब्रह्मसौ शनिर्वयो राजसंस्पृशने तथा॥ अमेरुपंदरी
 च स्यात् नृणां पतिश्च पितृकं॥ मेधवरां बिलं जायते जः शौचं शरीरके॥ जलछेदस्य रसनं देहे वै सप्रजायते॥ केदो
 रसारं तत् मूत्रं कं मूत्रं च कफादिकं॥ भृमेघाणां केशानखरोमं च शिरसस्तथा॥ मातृजातिमृदुत्वत्वं मांसह
 दयानि च॥ नाभिमेहसहमेदहो मात्या माशयाति च॥ पितृजानि शरास्त्रा पुशुक्रं चैवातु जानिषु॥ कासक्रोधे
 तथा हर्षे धिर्माधुर्मिता तथा॥ आरुतिस्वरवर्णो वमेहनाद्यं तथा च यत्॥ तामसावितथा ज्ञानं प्रमादास्पतदु
 धा॥ मोहमाश्वय वैगुण्यं शोभाया सनयाति च॥ कामक्रोधस्तथा शौचं यत्ने सा कुत भाषिता॥ अहंकारं पराव
 त्ताराजमानिमहात्मने॥ धर्मिष्ठा मोक्षकामित्वं परानुक्तिश्च केशवे॥ दाक्षिण्यं व्यवसायश्च सात्विकानि विनिर्दि
 शेत्॥ चपलः क्रोधनो नीरुबज्जनागी कलिप्रियः॥ स्वप्ने गगनवधैव कंकवा को नरा भवेत्॥ अकालः पतितः क्रो

राम.
३४४

धीमहा प्राज्ञो रणप्रियः॥ स्वप्नावदीति वत् प्रेक्ष्य वक्ष्यति नो नरो भवेत्॥ स्थिरमित्रा स्थिरामो हस्तिरांगोऽविण्वितः॥
 स्वप्ने जलसिता लोकी वज्रसेष्मानो भवेत्॥ रथस्तु प्राणिनो मोहजीविनो रुचिरस्तथा॥ लेपने चातयासीमं मंदस्ने
 हकवर्णवत्॥ धारणां त्वस्ति मजाः स्यात्स्वरं विर्यवर्धनं॥ शुक्रगर्भकरो ज्यातिः प्राणहृत् क्रीच संस्तिग्निः॥ एकशुक्रा
 सारं तरमापीतं हृदयो पंगुं॥ षडंगं शक्तिनी बाहु मूलाजवरमीरितं॥ षट्त्वचा वात्य तोया हृदया रुधिरधारिका॥
 किलासा धरिस्त्रिचान्या तत्वं बीक्ष्य रुधारिणी॥ पंचमी चित्रधिस्तानं षष्ठी प्राणधरामता॥ कला सप्तमाशध
 रा धिती पारक्त धारिणी॥ पंचमी चित्रधिस्तानं षष्ठी प्राणधरामता॥ कला सप्तमाश करधित्ती पारक्त धारिणी॥
 यकृत् जीहाश्च याचान्या मेदो धारास्ति धारिणी॥ मज्जा श्लेष्म पुरीषाणां धरायक्षा सपस्विता॥ षष्ठी पित्तधरा शु
 क्रधरा शुक्रा सयापरा॥ इत्यादये॥॥ अग्निरुवाच॥॥ श्रोत्रं त्वक् चक्षुषा जिह्वा घ्राणार्थीः खं च भ्रूजंगं॥ शृङ्गं स्पर्श
 रूपं शः गंधार्थीः पादौ पट्टयणा॥ पादौ पस्त्रो करोप्यादौ वायु वेतु कर्मस्वं तथा॥ उत्सर्गनिंदका दानगतिवाचा धि
 कर्मतत्॥ पंचकर्म क्रिया एव पंच बुद्धी क्रियाणि चांद्रादियार्थाश्च वैवमहाभूता मना धियः॥ आत्ममक्तश्चतुर्वि
 दं तत्त्वानि पुरुषः परं॥ स युक्तः माप्सितानीह यथा ममो हके उभे॥ अदा क्रमाश्रुता पीडितः सत्वतमो सिच॥ अंत
 रः पुरुषो जीवः स परं ब्रह्म कारणं॥ स याति परमं स्थानं यो वेत्ति पुरुषं परं॥ स प्राप्नुयात्समृता देहे कथिरस्यैक आश

यः॥श्रेष्ठः॥अमयिलात्माउपकारासुपंचमः॥वायुमूर्च्छाशयःसप्तःस्त्रीणांगनगणयोष्टमःपितुःएकाशयोष्टेस्याद्यो
निर्विकसिताक्षितौ॥पञ्चवर्जत्रायस्तत्रधत्तेसरक्तकं॥युक्तंश्चक्रसंगमःतलान्यत्रचकालतः॥न्यस्तंश्च
क्रमतोयेनोनैकगर्भशयमुनेः॥कृतावपिचयोनिश्चेद्वातपितृकफादृताः॥भावतदाविशोकत्वेनैवतस्याःप्र
जायते॥वृक्ताश्चमशकृज्जिह्वताकाष्टांगपयनाः॥उरुरुश्चमहाभागाविवध्यान्वाशयांतरः॥रसस्यपञ्चमा
नस्यसाराऽवतिदेहिनां॥प्रीहायसर्वधर्मजोरक्तफेनाश्चपुसुनः॥रक्तंपितृचनवतितथाडंडुकसंज्ञाका॥महो
रक्तप्रसारश्चक्षुषायाःसंभवःस्मृतः॥रक्तमांसप्रसारत्वेनैवंतंत्राणिदेहिनां॥सर्वात्रिव्यामसंख्यानितानिर्गुणा
विनिर्दिशेत्॥त्रिषामानितथास्त्रीणां प्राकृर्वेदविदोजना॥रक्तवायुमामोगात्कालीयाङ्गवःस्मृताः॥कफ
प्रसादाऽवतिहृदयं पद्मसन्निभं॥अयोमुखंतत्रप्रथितं पुत्रजीवोनवस्थितः॥चैतज्ञानुगताभावासर्वतत्रन्मव
स्थिताः॥तस्यवामेतथाप्रीहृदक्षणेचतथापहतः॥दक्षिणेचतथाचोक्तोपद्मस्यैवप्रकीर्तितं॥श्रोतांसियानिदेहा
स्मिन्कपरक्तवहानिच॥तेषांभूतार्थमानांतुभवतीद्रियसंभवः॥नेत्रयोर्मंडलंश्चकुंफाऽवतिपैतकं॥पित्ताल
डंडलेत्तेयमातापितृसमुद्भवः॥मांसासमक्षयाजातिकामेदोसुकुलंसजौ॥दृष्टाणोदशप्राणस्यत्तयाज्ञापत
तानितु॥मृद्दिनाभिकंडश्चजिकाशुक्रं चरणेणितं॥दंडवस्तिश्चयुग्मश्चकंडराषोडशोरताः॥नेकारेवेचचरणे

चतस्रःएतोगाले॥देहादादिशांतीतेजानातिनैवषोडश॥मांसस्यायुशिरास्त्विन्याश्चधारथयकृथकृ॥म
णोबंधसगुप्तेषुनिबद्धानिपरस्परं॥षट्पद्वानेस्थतानीहहस्तयोःपादयोः॥यथकृ॥ग्रीवायांचतथामेकथिता
निमनीषिनिः॥षष्टवंशस्योपगताश्चतस्रोमांसरत्नचरः॥तावतश्चतथापित्यंत्रासंबंधनकारिकाः॥सीचन्यश्चतथा
सप्तपंचमूर्जनिमाथिताः॥एकैकमेहजिकास्तास्तांचषष्टिःशतत्रयं॥सूक्ष्मेःसहचतुःषष्टिहंशानाविंशतिनराः॥
पाणिपादशिलाकाश्चतासांस्वानचतुष्टये॥पद्मगुलीनांषेष्टाप्रयेगुलेषुचतुष्टये॥चात्वार्यवज्जोरस्तीनिजं
घायोमुषदेवतु॥देहेजानुकपोलेरःफलकांससमुद्भवं॥अक्षस्तालोमकुःश्रोणिफलादेवैवमादिशेत्॥तथा
नेहंतथाएरेचत्वारिंशच्चपच॥ग्रीवायांचतथास्त्रीनिजान्येकंचतथाहनु॥उन्मूलं देललाटाक्षिमंडलासा
घ्रिनासिकाःशायसुकास्तालुकेःसर्वेसर्वदैश्चदिसञ्जते॥देशांशकेकपालानिचत्वार्येचशिरस्तथा॥उरसप्रस्त
थास्तिसंध्यानादेसतेदश॥अष्टषष्टिस्तुशाखाषुषष्टिश्चैवविवर्जिता॥अंतरातंत्रिशीतिश्चाप्योनरशतानि
च॥त्रिंशधिकेशतेवेतुअंतरावतुसप्तति॥ऊर्ध्वगाषट्शतानेवशाखास्तु कथितानितु॥पंचविंशीशतामत्रच
त्वारिंशतयोर्धगाः॥चतुःशतंचतुशाखाचतुराधौचषष्टिका॥स्त्रीणांचैकधिकावेश्पाविंशतिश्चतुरुत्तरा॥
मुनयोदशयौलौढत्रयोदशतथा॥गर्भस्याचचतुक्रस्फशिराणांचशरीरिणा॥त्रिंशद्भतसहस्राणितथा

त्यातिनवैवतु॥ मद्रपंचाशतसहस्राणिरसंदेहेवसंनिता॥ पफदाराचक्रत्याश्चक्रेदनेपादकश्चयत्॥ प्रासप्रति
 स्तथाकाघोरोष्णामीहमहामुने॥ सुक्रममिमदश्चैवरसायश्चतथाविजः॥ सत्रस्यवेवपित्रस्त्वस्यस्रेमणः॥
 कृतज्ञया॥ सक्तस्यशरयस्मीनक्रमशोजनयोमत॥ अर्द्धाद्यधिकोसर्वापूर्वापूर्वजलेमताः॥ अर्द्धजलिश्चक्र
 सजयार्द्धचतथोजसः॥ रजसस्तुतथास्त्रीणांचतस्रः कथिताबुधैः॥ शरीरंमलदोषादिपिंडरुत्वावुविन्यसेत्॥
 इत्याग्नेयेशरीरनिचयः॥ अग्निरुवाच॥ उक्तानियममाख्यादिवक्ष्येथमरणेनृणां॥ उष्मात्प्रकुपितः कार्ये
 तीव्रवायुसमीरिणो॥ शरीरमुपदोषादिरुक्ता नूदोषात्रनदिधौ॥ निन्नतिप्राणस्थानानिपुनर्ममाणिचैवहि॥
 होत्यात्प्रकुपितोवायुश्चिप्रमन्विषतेतः॥ केनेत्रेदौतथाकार्मदौतुनामापुटोतथा॥ ऊर्ध्वं तुषट्छिद्राणि सप्त
 मं वदनंतथा॥ एतैः प्राणो विनिर्जातिप्रायशः शुभकर्मणां॥ अधः पाचिरुपस्त्वचश्चनेनाशुभकारिणः॥ मूर्धा
 नां नो गिनो नित्वाजीवोपात्यर्थवच्छया॥ अंतकावेतुसंप्राप्तेप्राणोपानमुपस्थिति॥ तमसासंहृतेज्ञानेसंहृते
 शुचचर्मच॥ सजीवोनात्यविशानश्चात्यतेमातरिश्चन॥ वाद्यमानश्चालयनेअहंगाप्राणहृत्तिकाः॥ अवनंतजा
 यमानश्चप्रविशंतुश्चयोनिषु॥ मयुरंपतिवसंसिद्धादेवादेत्येनचक्षुषाः॥ यत्कृत्वातिक्षणाद्योगशरीरंवातिव
 हिका॥ आकाशवायुतेजांसिविग्रहहृद्गामिनः॥ जलमकीचपंचत्वमापन्नः पुरुषः स्मृतः॥ अतिवाहिकदेह

राम.
३४६

द्वयमदूतानवर्जितं॥ याम्ममार्गमडाघोरंपडशीतिसहस्रकं॥ अलोदकनीयमानोबांधवैः दंतिमश्रुते॥ यमं दृष्ट्वा
 यमोक्तेनचित्रगुप्तेचसेवितात्॥ प्राप्नोतिनरकाद्रौद्रान्धमानश्चभयधेर्दिवं॥ चुज्यंतेपापिनिर्वक्ष्येतरकांतांश्च
 पातनात्॥ अशोकीटातिरेबाधधक्षिर्नरकोटयः॥ सप्तलक्षनलसांतेघोरेनमसिसंस्थिता॥ घोरतमथमा
 कोपेअतिघोराचयंचमी॥ पृथीतरलनावाख्यापंचमीचनयानका॥ तयोत्कटाकालरात्रीमहारात्रिचचंडिका॥
 कोलाहलप्रचंडाचपद्यानरकनायका॥ पृथावतीनीषणाचनीमाचैवकारालिका॥ विवराजामहावज्रात्रिकोणा
 पंचकोणिकाः॥ सुदीर्घाचतियासप्तसप्तमाचैवायश्मिका॥ दीपामायास्तातशयः कोटयः पापिंडः स्वदाः॥ अष्ट
 विंशतिकोटीनांपंचपंचचनायकाः॥ शैरवाद्याः शतंचैकंचत्वारिंशच्चतुष्टयं॥ तामिस्रसंधतामिस्रमडाशैरवशैरवा
 असिपत्रवनश्चैवलोहजारंतथैवच॥ नरकंकालस्तत्रश्चमहानरकावच॥ संजीवनेमहावीथीतपनंसंप्रताप
 नं॥ संघातंचककालोकंकुसलंपूनिमृत्तिकं॥ लोहशंकुसजपंचयत्नानंशात्मलीनदी॥ रक्तानविधिकोहिसा
 त्सनाद्यैघोरदर्शनात्॥ पातंतैपापकर्मणिणैकैकस्मिन्बहुषपि॥ मार्जरात्कृगोमायुर्ध्रादिवदनाश्चतो॥
 तैलद्रोण्यानघक्षिप्त्वाज्वालयंतिऊताशनं॥ अंबरीषेषुचोवोन्यास्तामपात्रेषुचापरान्॥ अयःपात्रेषुचैवामात
 अवधक्तिकपोषुच॥ शूलाग्रापिताश्चात्येच्छिंतेनरकेपरे॥ ताद्यंतैवचकाशाभिस्तुनोज्यतेचद्युगुजान्॥ य

मन्त्रैः नराः प्रांश्च नृवेषारक्ताकफादिकान् ॥ तत्र मद्यं पापं यतिरिवाद्यं तिष्ठतु नर्वान् ॥ पात्रेषु पीडयंति स्म नक्षं
तवायसादिभिः ॥ तैलेनोद्येन सिंघात छिद्यंते नैकधा शिरः ॥ हातातेति क्रंदमाना स्वनिंदति च कर्मते ॥ महापा
तकजान् घोरान् ॥ नरकान् प्राप्य गर्हितान् ॥ कर्मक्षयान् प्रजायंते महापातकिनस्त्रिहः ॥ मृगप्रशूकरास्त्र
एण्ड्रसहायो निमृच्छति ॥ खरपुष्कसस्तेत्यानां मद्यपः स्वर्णहार्यपि ॥ रुमिकीटपतंगत्तंगुरुगस्तृणगुत्तमं ॥
ब्रह्महाक्षयरोगी स्यात्सुरापश्चावदंतिकः ॥ स्वर्णहारी तु कुमरादुश्मयुक्तुतल्यगः ॥ यो येन संस्पृशस्तेषां
सतस्त्रिंशो भिजायते ॥ अन्नहर्ता मयावी स्यात्सुषुको वाग्रहारकः ॥ धान्यं हत्वतिरिक्तं गपि शुनः प्रतिनशिक
तैलरुतैलपाशा स्यात्प्रतिरक्तसुसूचकाः ॥ परस्य योषितं रुत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च ॥ श्रावणे निजले देशे जा
यते ब्रह्मराक्षसः ॥ रत्नहारी हीनजातिर्गंधान् छदरिः शुभान् ॥ पञ्चशाके शिश्नीकाश्च मूषिको गोधातुहार
कः ॥ स्रजं पशुपयकाकोपान् मुष्टफलं कपिः ॥ मधुदंशः फले गृध्रो गृहे कारजपक्षरं ॥ श्वित्री वस्त्रं स्वारसं
च संदीलवृणहारकः ॥ उक्तं आध्यात्मिकः स्वायशास्त्रा देवाधिभौतिकः ॥ गृहाग्निदेवपीडाघोराधिदैविक
कारितः ॥ त्रिवाता ये हि संसारं ज्ञानयोगादिना शयेत् ॥ रुद्धैर्वर्तैश्च दानाद्यैर्विस्तृष्टादिभिर्नरः ॥ इत्यादि
ये नरकाध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ संसारतापमुक्त्यर्थं विक्ष्याम्य शंगयोगकं ॥ ब्रह्मप्रकाशकं ज्ञानं योगस्त

राम.
३४७

स्यैकवर्तिनी ॥ चित्रवर्तिनि रौधश्च जीवब्रह्मात्मने परः ॥ अहिंशा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यपरिग्रहो ॥ यमाः पंच
स्मृता विप्रनियमा युक्तिमुक्तिदा ॥ शौचं संतोषतपसी स्वाप्नारिसुरसृजने ॥ भूतापीडाप्यहिंसा स्यादिहिं
साधर्मउत्तमः ॥ यथा जागृष्य देवानि पदानि पदगामिनो ॥ एवं सर्वमहिंसाया धर्मार्थमपिधीयते ॥ उद्देग
जलसिंहासासंतापकरणं तथा ॥ कः केतिरो गिति रुति वैश्वर्यकरणं तथा ॥ हितस्य प्रतिशो वश्च धर्मो
घाटनमेव च ॥ सुखसिन्नविसंरोधवधो दशविधा वसा ॥ यद्भूतहितमन्यंतं वचः सत्यश्रुक्षणं ॥ सत्यं
ब्रूयात्प्रियं ब्रूयात्तु ब्रूयात्सत्यमप्रियं ॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयात्तदेष धर्मसनातनः ॥ मिथुनस्य परित्यागो ब्र
ह्मचर्यं तदष्टधम् ॥ स्मरणं कीर्तनं केलिं प्रेक्षणं युत्यभाषणं ॥ संकल्पो ध्यवसायश्च क्रयानिर्हतिरेव वा ॥
तनमेथुनमशंगं प्रवेदंति मनीषिणः ॥ ब्रह्मचर्यं क्रिया मूलमन्यथा विफला क्रिया ॥ वसिष्ठश्चंद्रमाश्च के
देवाचार्यपितामहः ॥ तयोर्विद्यावयो वृद्धांते पिस्वी भिर्विमोहिताः ॥ गोडीपीडी च माध्वी च विज्ञेया निविधा सु
ग ॥ माद्यति प्रमदो हृद्गुणपीत्वा तु माद्यति ॥ यस्मादृष्टिः सदानारीतस्मात्तानां वलोकयेत् ॥ यदा तदुप
रं प्रत्यमयुक्त्युत तो नरः ॥ अवश्यं पातितयं जगद्भावे वा ऊति हरिः ॥ कैपीत्यर्थं दं न वामकं एषीतानिवारि
णी ॥ पटुके वापि गल्लीया ऊपानान्यस्य संग्रहं ॥ देहं ज्ञातिनिमित्तस्य वस्त्रादः स्यात्परिग्रहः ॥ शरीरं धर्मसंघ

कंरक्षणीयं प्रयत्नतः॥ सौवर्णं विविधं प्रोक्तं वाद्यमाभ्यंतरं तथा॥ मज्जालायां स्मृतं वाद्यं जावशुभं तथोत्तरं॥
 उभयेन मुचिष्यसु सञ्चिन्तितः शुचिः॥ यथा कथंचित्माप्ताय संतोषस्तुष्टिरुच्यते॥ मनसश्चंद्रियाणां च एक
 त्रीनं यदुच्यते॥ तत्तुष्टः सर्वधर्मैः सधर्मः परउच्यते॥ वाचिकं मंत्रजप्यादिमांसागरसर्जनं॥ शरीरं देवपूजा
 दिसर्गदत्तविषातपः॥ प्रणवाद्यास्तथा वेदा प्रवेपयवस्तिताः॥ वाङ्मयं प्रणवः सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत्॥ अ
 कारश्चतयोकारो मकारश्चाद्यमितथा॥ तिस्रो गोत्रास्त्रयो वेदा लोको भवादयो गुणाः॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च
 सविष्णुमहेश्वराः॥ ब्रह्मा विष्णुस्कंदस्कंदस्कंददेवमहेश्वराः॥ प्रद्युम्नशी वसुदेव सर्वमोकारकः क्रमात्॥ अमा
 न्नो नंतमात्रश्चतुष्टेत्सादमः शिवः॥ उंकारो निरितो येन समुत्पन्नो जरा मृतिः॥ चतुर्थमाता गांधारी प्रसुक्ता मृ
 त्प्रिलक्षते॥ तत्र वीक्ष्य परं ब्रह्म एतद्येकाक्षरं परं॥ एतद्येकाक्षरं तात्वाद्योषडि छतियस्य लत॥ उं दो सा देवी गा
 यत्री अंतयमी सस्वी स्मृतः॥ देवता परमात्मा स नियोगो भुक्तिमुक्तये॥ मूरत्तात्मने हृदयं सुवः प्राजापतात्मने॥
 शिवः तत्त्वः सूर्यानेति नित्यं कचमुच्यते॥ उं मृ भुवः स्वकवचं सत्यात्मने ततो तु कं॥ वेत्स्यस्य पूजयेद्विष्णुं जपेद्दे
 वमक्तिमुक्तये॥ जुहुयाच्च तिलाद्यादि सर्वसंप्रदायैर्न वै॥ यस्तु वादरा साह संजपन् हवनमाचरेत्॥ यस्य वादरा
 सिमांसैः परं ब्रह्म प्रकाशते॥ अणिमादिको रिजप्याह्नक्ष्म्यात्मा वसुतादिकं॥ वैदिकं तान्त्रिकं मिश्रं विज्ञेयं वै

राम.

३४६

विधौ मखः॥ त्रयाणामिसिते नैव विधिना हरि मर्चयेत्॥ प्रणम्य दंडवद्भूमौ नमस्कृतेण यो चयेत्॥ स योगतिमवाप्नो
 तिनवां क्रतुगणैरपि॥ यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ॥ तस्मै ते कथिताः सुधा प्रकाशं ते महात्मनः॥ इत्या
 ने ये यमनियमाः॥ अग्निरुवाच॥ आसनं कमलायुक्तं तद्वाचित्तयेत्परं॥ शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्म
 नः॥ नाभ्युद्धितनातिनीचैर्बैलाजिनक्रशोत्तरं॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा जितचित्तेन्द्रियः क्रियः॥ उपविश्या सने युज्य
 योगमात्मविशुद्धये॥ समकायशिरोम्रीबंधारयन् च लंघ्रियः॥ संप्रेक्ष्य शिवायं सदिशश्चानावलोकयेत्॥ पा
 शिभ्यां हृषणोरुक्ष्य तथा प्रजतनं पुनः॥ उरुम्यो मुपरि स्थाप्य बुद्धिर्भयं त्यजतः॥ दक्षिणं करं दृष्ट्वा तु
 मतलोपरि॥ उन्नाम शानकैर्वत्क्रं सुखं विडिद्य चाग्रतः॥ नमं च तिनग्ल्लातिस्सामयामो निबोधनं॥ नासिकापर
 मं गुत्थापीडैव च परेण च॥ उदरं रेचयेद्वायुं स्वेनाग्नेचकः स्मृतः॥ वात्येन वायुना देहं हृमि वत्सूरये यथा॥ तथा ह
 र्मश्च तिष्ठेत्पूरणात्सूरकः स्मृतः॥ नमं च तिनग्ल्लातिवायुमंतर्बहिःस्थितः॥ संपूर्णं कं प्रवर्त्तिष्ठेदचलः सतु कं न
 कः॥ कल्पसः रुद्रा तः सन्निहदिशमावकः॥ मध्यमश्च विरुद्यानः चतुर्विंशतिसत्रकः॥ उत्तमश्च विरुद्यातः प
 ङ्क्तिश्च त्रालमातृकाः॥ स्पेदकं स्यान्नियतेनाज नश्चोत्तमोत्तमः॥ युञ्जताम्रा रुहे हृमि हिक्कां वासादयस्तथा॥ जिते
 णे स्वल्पदोषविण्मन्त्रादिः प्रजायते॥ आरोग्यं शीघ्रगमित्व स्वत्साहसुरसौष्टवं॥ बलवर्णं प्रसादश्च सर्वदोषाक्षय

फलं॥ जपध्यानं विना गर्भं सस्रमन्वितः॥ इन्द्रियाणां जपाद्यसगर्भधारणेत्तरं॥ ज्ञानवैराग्यतोयाभ्यां प्राणायामक
सेवने॥ इन्द्रियांश्च विवर्जित्य सर्वमेव जितं भवेत्॥ इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यस्वर्गतरकावुजौ॥ निगृहीतविस्मयनिस्वर्गमि
नरकाय च॥ शरीरं रथसित्युक्तरिन्द्रियाण्येवाजिनः॥ सारं धिः पुरुषः प्रोक्ताः प्राणायामं कुशस्मृतः॥ ज्ञानवैराग्य
स्मिन्मामपास्य विहृतं मनः॥ शनैर्निश्चलतामेति प्राणायामैकं सहितं॥ जलविंदु कुशलेण मासे मासे पिबेत्तु यः॥ सं
वसरानं सायं प्राणायामश्च तत्समः॥ इन्द्रियाणि प्रसक्तानि प्रविशु विषयो दधौ॥ आदृत्य यो निगृह्णाति प्रत्या
हारः स उच्यते॥ उदरे दात्मनात्मानं मज्जमानं यथा न सि॥ रोगमद्याति वेगेन ज्ञानदृष्टं समाश्रयेत्॥ इत्याश्रये
आसनप्राणायामस्याहारः॥ अग्निरुवाच॥ ध्ये चिन्तायां स्मृतो धातुविष्णुचिन्तां मुकुटं॥ अनासिप्तेन मनसा
ध्यानमित्यभिधीयते॥ आत्मनः समनैकस्य मुक्ताशेषोपधस्य च॥ ब्रह्मचिन्ता समाश्रित्वा ध्यानं नाम तदुच्यते॥ ध्ये
या लंबनसंस्वस्य सदशप्रत्ययस्य च॥ प्रत्ययान्तरनिर्मुक्ता प्रत्ययो ध्यानमुच्यते॥ ध्यानावस्थितचित्तस्य प्रदेशो य
त्र कुत्रचित्॥ ध्यानमेतत्समुद्दिष्टं प्रत्येकभावना॥ एवं ध्यानसमायुक्तः स्वदेहं यः परित्यजेत्॥ कुलं स्वज
नमित्राणि स्वसमुद्दृत्य हरिर्न वैत्॥ एवं मुहूर्तमर्धं वा ध्यायेत्तयः श्रद्धया हरिं॥ सोऽपि योगतिमाप्नोति न तां सर्वे विधा
मिका॥ ध्यानाध्यानं तथा ध्येयं यच्च ध्यानप्रयोजनं॥ एतच्चतुष्टयं तात्वायोगं युंजीत तत्त्ववित्॥ योगाभ्यासाद्भवेन्मु

राम.
३४९

क्तिरैश्वर्यं चापि वामहत्॥ ज्ञानवैराग्यसंपन्नं श्रद्धावाक्षमान्वितः॥ विष्णुनक्तसदो साही ध्यावेत्तं पुरुषः स्मृतः॥ मूर्त्ति
मूर्त्तं परं ब्रह्म हरे ध्यानं हि दुस्तरं॥ सकलकलमि ध्येयः सर्वज्ञः परमो हरिः॥ आदिमादियुगेश्वरं मुक्तिध्यानप्रयोज
नं॥ फलेन योजयेद्विस्तुरतो ध्यायेत्तरे स्वरं॥ गच्छंस्तिष्ठस्वयं जाग्रन्तु भक्तिमिषन्तपि॥ शुचिर्विष्णुश्चिवापि ध्यायेत्
ततसीश्वरं॥ देहे हाय तनसां ते मनसा स्वाप्य केशवं॥ हृत्पद्मपीठिकामन्ये ध्यातुमार्गं शारजयेत्॥ ध्यानय
त्र परः शुद्धः सर्वदोषादिवर्जिता॥ तेनेष्टा मुक्तिमाप्नोति वात्स्य शुद्धे श्वनाध्वरैः॥ सर्वदोषविमुक्तश्च विष्णुश्चास्ति
तसाधनः॥ ध्यानयत्तः परस्तस्यादपवर्गफिप्रदः॥ तस्मादशुद्धं संत्यज्य नित्यं वात्स्यसाधनं॥ युजाद्येकमसंत्यज्य
योगं चैव समस्यसेत्॥ विकारयुक्तं भोग्यभोगसमन्वितं॥ चिंतयेत्तदयं सर्वं क्रमादादौ गुणत्रयं॥ तमः प्रकाशरजसास
त्वेन छादयेन्नजः॥ ध्यायेत्त्रिमंडलः पूर्वैरुत्तरं कंसितं क्रमात्॥ सार्धं परिगुणानीतः पुरुषाष्टविंशकः ध्येय
मेयदशुद्धवत्सत्ताशुद्धविचिंतयेत्॥ एते श्वर्यं पंक्तं मध्यं पुरुषोपरि संस्थितं॥ द्वादशांगुलविस्तीर्णं शुद्धवि
कसितं सितं॥ नीलमण्डलं तस्मान्निर्गमं स मुद्रां॥ पद्मपत्राष्टकं ज्ञेयमणिमादिगुणाष्टकं॥ कणिकाशं केश
रं चनालं चैवं मनुत्रमं॥ विष्णुधर्मश्च तत्कंदमिति पद्मं विचिंतयेत्॥ तद्दर्शनं वैराग्यसिद्धे श्वर्यमयं परं॥ तात्वा
पद्मासनं सर्वसर्वदुःखविनाशनं॥ तत्प्रकणिकामध्यमुदरीप्रसिखारुते॥ अंगुष्ठमात्रममलं ध्यायेदं कार

मीश्वरं॥ आयेकपेवसततमोकारं परमाक्षरं॥ मनःस्थित्यर्थमिच्छति परस्त्वनमनुक्रमात्॥ नहरङ्गेवलीभूतं तेन ल
कोपि संस्थितं॥ नात्रिकांदास्ति तेनालेदं गुलसमापितं॥ वीनालेददलं पद्मं द्वादशं गुलविस्त्रुतं॥ सकलिके
केसराले मूले सूर्याग्निमंडले॥ अग्निमंडलमध्यस्थः शंखचक्रगदाधरः॥ पद्मे चतुर्भुजो विष्णुरर्धचाष्टभुजो ह
रिः॥ शरारंभवलयधरः पाशं कुशधरः परः॥ स्वर्णवर्णश्चेतवर्णः स्वर्णवासः सर्वोत्तुभिः॥ वलसारी स्वर्णश
रीस्फुरन्मकरकुंडलः॥ गडोज्वलकिरीटरुपीतांबरधरोपमाः॥ सर्वाभरणभूषाढ्यमाणमात्राविराजितः॥ अ
हंब्रह्मपरं ज्योतिर्वसुदेवो विविक्तये॥ ध्यानाब्जां तो जपेनं नं जयं तं श्रुचितयेत्॥ जपध्यानाभियुक्तस्य विष्णुश
ब्दं प्रसिध्यति॥ जपयज्ञस्य वैयज्ञाः कलां नार्हीति मोडशी॥ जपिनां नापि संप्रति व्याधयश्चाधयो यदाः॥ भुक्तिभुक्ति
स्तु जयोजयेन प्राप्यते फलं॥ इत्याद्येयं ध्याने॥ अग्निरुवाच॥ धारणा मणसि द्वाय संस्थिति ध्यानवदि
धा॥ यदाप्यतस्ति तं लक्षः ततस्मात्तनते मनः॥ तावत्कालं प्रदेशेषु धारणा मनसं स्थितिः॥ कालावधित्वरिच्छि
न्नदेहे संस्थापिते मनः॥ न प्रत्यवति यतज्ञात्वा धारणा सान्निधीयते॥ धारणा द्वादशज्ञेया ज्ञेयं द्वादशा ध्यानकं
यस्मिन् यस्मिन् न वेद द्वियोगिनां व्याधिसंज्ञवः॥ नर्तुं नं मेधि पध्याये धारयेत्तव धारणं॥ आग्नेयी धार
णा चैव पेक्षानी भरते जसी॥ नावना साधु के यस्तु तावत् सर्वमहासुने॥ तस्माद्भूतं शरीरं च मायं ज्यते न चितये

रास.

३५०

त॥ ब्रह्मरंध्रं जसंक्षोभायावदाधारमंडलं॥ सुषुम्णा तु हतो भूयात्संहरणे दुरुतालयं॥ सप्राप्य हि स मं स्पृशति
येनामूर्तिमूर्तिना॥ क्षुत्पिपासा रुर्मप्रायं सम्पक्वसं प्रेरिपीडितः॥ इडा च नाशते प्रापे प्राणया लेक्षयंगते॥ प्रसा
सं चितयेद्विज्ञोयावचिंताक्षयंगता॥ महाभावं ततो जायेत सर्वमापक इश्वरः॥ अर्धे दुपरमं शान्तिं निराभासं ति
रंजने॥ असत्यं सत्यमाप्नाति तावत्सर्वं चराचरं॥ यावत्सुखं दूरं स्पृशेत्तदृगुरुवक्रतः॥ दृष्टे तस्मिन् परे तत्वे आ
ब्रह्मसचराचरं॥ प्रमाननाम मेधं च ध्याने तस्य प्रकल्पने॥ मातृसोदकवत्सर्वं जपहोमार्जनादिकं॥ विष्णुमंत्रेण
वा ऊर्ष्या च मृत्ता धारणी वदे॥ मदृष्टे दुर्निभं ध्यायेत्कमलं तं त्रिगुप्तिकं॥ शिरसं चितयेद्यत्ता तश्चां कायुतव
र्चसं॥ संश्लेषमंडले योऽग्निशिखकक्षोलक्ष्मिं॥ तथा तत्कमलं ध्यायेत्तन्मध्ये यतनुस्मरेत्॥ साधकविगतक्ले
शो जायते धारणादिभिः॥ इत्याद्येयं धारणाः॥ अग्निरुवाच॥ यदार्थं भाषति नृसिनि मित्रो दधिवत्स्थितं॥
चेतस्य रूपं ध्यायतस्माधिरिहोच्यते॥ ध्यायेन्मनः सन्निवेशपयस्तिष्ठेद्बलं स्थिरः॥ निर्वाणानलवद्योगी स
माधिस्त प्रकीर्तिता॥ सप्रितो वानचाप्नाति शृणोति ननु किंचन॥ ननु सशं विज्ञानति तच्च संश्रयते मानः॥ न चानि
मस्य से किंचि सुवबुध्यविकाश्वः॥ एवमीश्वरसंलतिं समाधिस्तः प्रलीयते॥ यथा दीपो निवातस्वो नैंगिते शी
घ्रमास्मता॥ ध्यापतो विष्णुमात्मानं समाधिस्य योगिनः॥ उपशंका प्रवर्तते दिव्या सिद्धिप्रसूतिका॥ प्रातिभ

आवणोववेदिशनेवादेवेदना॥ प्रार्थयंती चतुर्देवानो गेदियैश्च योगिनां॥ नृपाश्च पृथिवी देवादानैश्च वसुधाधिपाः॥
 वेदादिसर्वशास्त्रं च सर्वमेव प्रवर्तते॥ अनीष्टं ह्यविषयं काव्यं चास्य प्रवर्तते॥ रसायनानि दिव्यानि दि॥ आश्रये
 षधयस्तथा॥ समस्तानि च शक्त्या निकाशा सर्वाश्च विंदति॥ सुरैश्च कन्या इत्याद्या गुणाश्चाप्यंति वादयः॥ तण
 वतां स्मजे यस्तु तस्य विष्णु प्रसीदति॥ अणिमादिगुणैश्च यद्विष्णो ज्ञान प्रकाशपच॥ बुक्ता नोगान्यथे छातः
 तन्नं त्यक्त्वा न पावतः॥ तिष्ठेत्स्थानं तन्निविजानं चानंदं ब्रह्मणी श्वरे॥ मलिनी नो हि यथा दर्शयामास ज्ञानाय पक्ष
 सः॥ सर्वाश्च यानि जेदेहे देहि विदति देहिनां॥ योगी विंदति सर्वासां योगानां प्रोतिवेदनां॥ अकाशमेकं हि यथा म
 वादिषु च एतानि॥ तथा तैकोष्टतेकेषु जलाधारो विवांगनात्॥ ब्रह्मणा निवृत्ते ज्ञाने सिजन नृक्षिति धातवः॥ इमे
 लोका एव चात्मा तस्माच्च स चराचरं॥ मत्कुंडं चक्रं संयोगात् कुंजं च करो यथा घटं॥ करो वित्तं मत्काष्ठे ग्रहं
 वा गृहकारकः॥ करणा न्येव मादायता सुतास्विह यो निषु॥ सज्जत्यात्मानमात्मैव च मंत्रकरणानि च॥ कर्मणा
 द्विष मोहास्य मिच्छयेव स बध्यते॥ ज्ञानादियस्य ते योगी द्यो ज्ञो जीवो गीत तो महान्॥ दर्पं हारसे ह योगास्तथा
 योगस्य संस्थितिः॥ विक्रियामवदृष्ट्वैव मकाले प्राण संक्षयः॥ अनंतरं स्मयस्तस्य दीपवधुः स्थितो हृदि॥ सिता
 सिता कज्जुमाला कपिला पीतलोहिताः॥ ऊर्ध्वलोकस्थिते तेषां यो नित्वा सूर्यमंडलं॥ अथ लोकमतिक्रम्य तेन पाति

परांगतिं॥ पदस्य धरस्मि शतमूर्द्धिमेव अवस्थितं॥ ते पि देव निरातं का स या नं प्रतिपद्यते॥ येने कुरुषाश्चाधस्ता
 रश्च यो मूर्द्धस प्रभा॥ इहा कानपि नोगाययति श्वर जायते हि सः॥ बुद्धिं क्रियाणि पंचैव मनः कर्मे क्रियाणि च॥ अ
 हंकारश्च बुद्धिश्च एवमादीनि तथैव हि॥ अव्यक्तं चात्मक्षेत्रं त्रक्षेत्रं स्यात्स्य निगद्यते॥ ईश्वरः सर्वभूतस्य सत्त्व
 ससदमव्ययः॥ बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्ता ततो हंकार संभवः॥ तस्मात्स्वादिनि जायंते एकोत्तरगुणानि तु॥ शब्दस्पर्शश्च
 रूपं चरसंगंधश्च सद्रूपः॥ यो यस्मिन्नाश्रितश्चैषां स तस्मिन्नेव लीयते॥ सत्त्वरजस्तमश्चैव गुणास्तस्यैव कीर्तिः
 रजस्तमोभ्यासविष्टश्चक्ररक्तास्य ते हि सः॥ अनादिरादिमांश्चैव नित्यो य पुरुषः परः॥ लिंगे त्रयी रूपं प्रात्यक्ष
 विकार उदाहृतः॥ एतं वेदाः पुराणानि विद्योपनिषदस्तथा॥ श्लोका सूत्राणि वाद्यानि पंचात्य द्वाद्वाप्यं न वेत्॥
 पितृपापोपरीक्षा तु यदा गम्य चोत्तरं॥ तेषां मिहोत्तमोऽप्यंति प्रजाकामादिव प्रति॥ ये च दानपराः सम्पदगणवि
 शङ्खौ युताः॥ अशरणी निसहस्राणि मुनयो गृहमेधिनः॥ पुनरावाहिनो बीजं भूता धर्मप्रवर्तकाः॥ सप्ररूपि
 शाश्वती क्ष्याश्च देवलोकं समाश्रिताः॥ तावन्त एव मुनयः सर्वान् विवर्जिताः॥ तपसा ब्रह्मचर्येण संगत्यागेन मेध
 या॥ यत्नपत्नी च तिष्ठंते यावदाहुते संप्रवं॥ वेदी तव च न यज्ञा ब्रह्मचर्यं तपो दमः॥ अद्वापरासः सत्यत्वमात्म
 नो ज्ञानहेतवः॥ सत्यासमे निदिध्यास्यात्समसरेव मेव तु॥ अष्टयस्त्वय मंतमश्रोतमश्रदिवादिनि॥ ये एव मेक

विदंति ये वारणकमाश्रिताः॥ उपासितैर्दिजाः सत्यश्रद्धया च परायुतः॥ क्रमेण संनवात्सर्विवचः श्रुतं तथोत्तरं॥
 अमनं देवलीकश्च सवितारं सविश्वतः॥ ततस्तस्मिन् रुषो मेत्यमानसान् ब्रह्मलोकिकान्॥ करोति पुनरावृत्ति
 स्तेषामेव निविद्यते॥ ते ज्ञेयं तपसा दानैर्षहिः सुकृतिर्ज्ञेया जनः॥ धर्मनिष्ठा रुषो मेत्यमानसान् ब्रह्मलोकिकान्॥
 लोकं चंद्रमसं न सो वायुं जलं मही॥ क्रमास्ते संनवात्तीह पुनरेव ब्रजंति च॥ एतयो निविजानां तिमाह चिंतय मात्म
 नः॥ दंदशृकं प्रतंगीवानवेत्कीयैद्यवा रुमिः॥ तद्दये दीपवद्ब्रह्म ध्यात्वा जीवामतो भवेत्॥ त्यागागतधनस्त
 त्वज्ञाननिशेति धिप्रियः॥ आदरुस्तत्पवादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते॥॥ इत्याश्रये समाधिः॥॥ अमिरुवाच॥॥
 ब्रह्मज्ञानं प्रवक्ष्यामि संसारज्ञानमुक्तये॥ अप्रमात्मा परं ब्रह्म अहमस्मीति मुच्यते॥ देहमोहो न भवति पिप्प
 लाश्च प्रचेदिवत्॥ सुसुप्ते मरणं देहात् आत्मा स्पृष्टा यथार्थः॥ देहः स चेद्यवरेदवित्काशदिसानि नः॥ चक्षुरा
 दीनीन्द्रियाणि ज्ञात्वा वैकरणात्त्वतः॥ मनो वीरपिवात्मानं दीपवत्करणात्त्वतः॥ प्राणो यात्मानं भवति सुषुप्तेषु
 तु जावतः॥ अतो नास्मिन् प्रियस्तस्मादिन्द्रियादिकमात्मकः॥ अहंकारेण चैवात्मा देहवद्ब्रह्म मितावतु॥ जाग्रत्स
 मेपि चैतन्यं संकीर्णत्वात् न बुध्यते॥ विज्ञानरहितः प्राणः स्वसुप्ते जायते यतः॥ अतो नास्मिन् प्रियस्तस्मादिन्द्रिया
 दिकमात्मनः॥ अहंकारे चैवात्मा च देहवद्ब्रह्म मितावतु॥ उक्तं भो व्यतिरिक्तो यमात्मा सर्वदेहि स्थितः॥ सर्वप्रका

एम

३५२

च प्रोक्ता च न क्रमेण प्रदीपवत्॥ समाधारं न काले च एवं संचिंतयेत्स्वलिः॥ यतो ब्रह्मणि आकाशं स्याद्वापुश्च
 ततो नलः॥ अग्निरापो जलास्थीततः सूक्ष्मशरीरकं॥ स्थूलाशरीरं ध्यात्वा स्मात्तलं ब्रह्मणि चिंतयेत्॥ पंचीरु
 तानि भूतानि तत्कार्यं च विराट् स्मृतं॥ एतं देवशरीरं हि आत्मनो ज्ञानकल्पितं॥ इन्द्रियैरप्यविज्ञानं धीरा जागरितं वि
 दुः॥ विश्वयुक्त्यमाना स्यात्त्रयमेतदकारणं॥ अप्रमृष्टं तन्भूताने तत्कार्यं लिङ्गमुच्यते॥ संयुक्तं स प्रदशमिहि
 रापमधुं संज्ञकं॥ शरीरमात्मनः सूक्ष्मं लिङ्गमित्यभिधीयते॥ जाग्रजं कारणं स्वप्नप्रणयो विश्वयात्मिका आ
 त्मा तदुपमानी स्यात्तेजसोक्षप्रपश्यतु॥ स्थूलसूक्ष्माशरीरारूपं सौकं हि कारणं॥ आत्मज्ञानं च सामानायात
 दयारूतमुच्यते॥ न सन्नासने मदसन् एतसारलयेन ततः॥ लिङ्गं गता यववालो अभिन्नमिन्नमेव च॥ अभिन्नमि
 नं क्षमिवाच्यं रर्थं संसारकारणं॥ एवं स ब्रह्म विज्ञानात् क्रवते वचकमभिः॥ सर्वज्ञानां प्रोक्त्याणी संहारः कारणा
 त्मनो॥ बुद्धेस्तानं च सुप्ते स्यात्तदप्यस्माभिमानवान्॥ प्राज्ञ आत्मव्रयं चैतत्सकारः प्रणवः स्मृतः॥ उकार उद्यु
 कारो यैत्यवमेव च॥ अहंसाक्षि चिन्मात्रो जाग्रत्स्वप्नादिकस्य चानज्ञानं चैव तत्कार्यं संसारादिकं बंधनं॥ ति
 त्यसु बुद्धयुक्तं सत्यमानं दमयं॥ ब्रह्माहमस्मि हं ब्रह्म परं ज्योतिर्विमुक्तये॥ उमहं ब्रह्म तत्त्वस्वानं समाधित्व
 लुपातकः॥ विज्ञानमानं द ब्रह्म सत्यज्ञानमनेतकं॥ अकमात्मा परं ब्रह्म परममहमेव च॥ गुरुणा बोधीतो जीव

क्षणां ब्रह्मणि नास्ति तः ॥ यो स वादित्ये पुरुषः सो मा बहमरं देव ॥ मुच्यते सारं संसारं तस्मात् स जो ब्रह्म स ज्ञ वेत् ॥ ॥
 स्त्याग्ने ये ब्रह्म ज्ञानं ॥ ॥ अग्निरु ॥ ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति प्रथिव्यनि लक्षिता ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति वायुराका
 शं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति जाग्रत्स्वो न विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति जाग्रत्स्वो न विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म
 परं ज्योति विष्वक्भाव विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति राकाक्षरं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति वाक्काण्यप्रि वि
 वर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति पायुपस्थं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति श्रोत्रं कचक्षु रक्षितं ॥ अहं ब्रह्म
 परं ज्योति जिह्वा घ्राणं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सर्वधर्म विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति परस्त्व विवर्जि
 तं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति मनो बुद्धि विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सूर्यः शब्द विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति
 श्रित्त अहंकारं विवर्जितं ॥ अहंकारं परं ज्योति प्राणापानं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति -- ना विवर्जितं ॥
 अहं ब्रह्म परं ज्योति समानं परं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति किरामरागं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति शो
 क मोहं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति शृणु पात्रा विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति हिरण्यं गर्भं विवर्जितं ॥ अ
 हं ब्रह्म परं ज्योति स्वप्नाय स्वा विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति स्थूल सूक्ष्मा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति त्रे
 जसा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रुका रादि विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति देहादित्वा विवर्जितं ॥ अहं

ब्रह्म परं ज्योति नासा ज्ञानं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रत्ना हत विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सत्त्वादिगुणं वर्ज
 तं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति हिरण्यं गर्भं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सदसं ज्ञाव विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सर्वविष
 तं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति नेदा नेदा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सुप्तं स्नानं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति
 कार्यकारणं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति प्राणा हंकारं विवर्जितं ॥ जाग्रत्स्वप्न सुषुप्तादियुक्तं ब्रह्म तुरीयका ॥ नित्यं सुषु
 वचुयुक्तं मित्यमानं दमय ॥ ब्रह्माहमस्म्यहं ब्रह्म विदज्ञानं विमुक्तये ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रात्मा मोक्षप्रदः परः ॥ ॥
 त्याग्ने ये समाधिः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ यज्ञि श्वदेवाना मोति वैराजं तपसापदं ॥ ब्रह्मणः कर्मसंन्यासात् वैराग्यं प्रकृतो
 लयं ॥ ज्ञानं त्वाप्नोति कैवल्यं यज्ञिता रातयस्मता ॥ पोतिता परपादादे विनिवृत्ति विरक्ता ॥ संन्यासः कर्मणां त्यागः
 कृतानामरुतैः सह ॥ अव्यक्तादौ रिशोपाते विकारे स्मिन्निवर्तते ॥ चेतना ज्ञाते ब्रह्मणि ज्ञानेन ज्ञानमुच्यते ॥ परमात्मा
 च सर्वेषां माधुरः परमेश्वरः ॥ विष्णुनाम्ना च वेदे पुवेदेना पुचमीयते ॥ यज्ञेशो यज्ञप्रधानं प्रकृतै विक्षते क्षमो ॥ निवृ
 त्तिच नियोगेषु ज्ञानं मूर्त्ति सचेक्षते ॥ कमदीर्घं लुतामु च वस्तु तपुरुषोत्तमः ॥ तस्यापि जेतु ज्ञानं च कर्मयोक्तं महा मुने
 आशोक्तं विधिरेका ब्रह्मि धा ज्ञानं तथोच्यते ॥ शब्द ब्रह्मागममयं परं ब्रह्म विवेकजं ॥ देव ब्रह्मणि वेदे तमे शब्द ब्रह्म प
 रं च यत् ॥ वेदादिविद्याक्षपरे नमक्षरं ॥ ब्रह्म सत्वरं ॥ तदेतद्गवदा चं मुप्रवारे वनेत्यतः ॥ समर्त्ते निलया न्नानिका

रोयत्वान्वितः॥नेतागमयितास्यारोकारोयमहामुने॥ऐश्वर्यस्यसमस्तस्यधर्मस्यपयसःप्रियः॥ज्ञानवेराग्ययोश्च
वशांश्चागच्छतीगता॥वसंतिविद्योन्तानिसचस्नानलिधात्वका॥एवंहारोहिणगवान्शब्दोन्मत्रोयवारिकः॥
उत्पत्तिप्रलयंचैवभूतानामागतिं॥वेत्तिविद्यामविद्यांचसवाचोभगवानितिज्ञानमक्रिपरैश्वर्यवीर्यतेजांस्यशेष
तः॥भगवत्तुदवाच्यानिविनाहोयेर्गुणादिभिः॥खंडिकजनकायायोगकेशिध्वजःखरा॥अनात्मन्यात्मबुद्धि
यात्सस्त्वष्टमतिमतिः॥असिधातरुसंभूतिवजिमेतद्विधास्त्वितं॥पंचभूतात्मकेदहेदेवीमोहतमःस्मृतः॥अ
हमेतदितीत्यत्रैकुरुतेक्षमनिर्मति॥इयंचपुत्रापौत्रेषुतदेहेत्यादिकेषहकः॥करोतिपंडितःस्वाम्यमनात्मनि
कलेवरे॥सर्वदेहोपकारायकुरुतेकर्मसानवः॥देहोभ्याम्योयदापुंसमुत्पदंभायतत्परं॥निवृत्तासमयनिवृ
णमात्मज्ञानगतोमलः॥दुःखाज्ञानमयोधर्मप्रदतेःसत्त्वमात्मना॥जन्मस्यनाग्निनासंकास्वालीसंकास्तथापि
हि॥शब्दोद्रेकादिकाधर्मास्त्रिभूतावैमहामुने॥तथात्मापदतोसर्गादहंमानादिभूषितः॥भजतेप्रदत्तान्धर्मात्
न्यस्तेभ्योहिससोध्ययः॥बंधायविषयासंगिनिर्विषयश्चनिबंधयेत्॥विषयात्मसमारुत्यवक्षभृतंहरिस्मरेत्॥
आत्मनवंनेयमेवंतद्व्यध्यापितंमुने॥विकायसात्मनःशक्वालोहमाकाशकोयथा॥आत्मप्रयत्नेवयसावि
शिष्टायामनोमति॥तस्याब्रह्मणिसंयोगोयोगइत्यभिधीयते॥विलिप्यतुसमाधिसंवरंब्रह्माधिगच्छति॥यमेःस

राम.

३५४

नियमैःस्तित्याःप्रत्याकृत्वामरुज्जपैः॥प्राणायामैरयवनेःप्रत्याहारेनचंद्रियैः॥वशीकृत्यैस्तत्रःकुर्यात्स्वितंतेतु
भुनाश्रये॥आश्रयंचेतसोब्रह्ममूर्तंवापूर्वकंद्विजः॥सनेदनादयोब्रह्मब्रह्मभावनायुताः॥कर्मभावनाचात्येदे
वाद्यास्त्वावरांतका॥हिरण्यगर्भादिषुचंतैस्तानामिकादिधा॥त्रिविधाभावनाप्रोक्ताविश्वब्रह्मतथायते॥प्रत्यय
स्तमजेदेयस्तत्रामात्रमगोचरं॥चरसामान्यसस्वधंत्वत्तनंब्रह्मसंस्वितं॥तच्चविस्तोपरंरूपमरूपस्याजमक्षरं
अशक्यप्रथमध्यातुंअतोमूर्त्तनिचिंतयेत्॥तज्ज्ञावनावसापन्नततोसोपरमात्मना॥भवत्यनेदनेदश्चत
स्याज्ञानरुतोभवेत्॥॥इत्यामेयब्रह्मज्ञानं॥॥अग्निरुवाच॥॥अद्वैतंब्रह्मविज्ञानंवैदेयकृतितोगमत॥शाल
ग्रामेतनुश्चक्रेवासुदेवार्चनादिकृत॥मगंगंस्त्वसगोभूत्वात्यात्रकालेसरन्मृगं॥जातिस्मरन्मृगसत्त्वादेहं
योगात्सुतोभवत्॥अद्वैतब्रह्मभूतश्चजडवद्वोकमाचरेत्॥क्षत्रासौवीरराजस्यविष्टियोग्यमन्यतु॥उवाहशिबिकाम
स्यक्षंतुर्वचनचोदितः॥गृहीतविष्टिनाजानीउवाहायंतुपापतां॥पापोजडगतिःपश्चात्तयेचन्येत्वरितंयसुः॥शीघ्रात
शीघ्रगतिर्दृष्ट्वाश्रीघ्रंतत्रियोब्रवीत्॥राजोवाच॥॥किंश्रांतोस्वल्पमृक्षानंतयोदाशिविकामम॥किमद्यासमहोनत्वंपी
वानसितिरीक्षसो॥ब्राह्मणउ०॥॥नाहंपीवान्चैवोदाशिविकाभवितोमया॥नश्रांतोस्मिन्वयसोवोदमस्तिमहिप
ते॥भूमौपादयुगस्यास्ताजघोषदेव्यस्थिते॥ऊरौजंघाद्वयावस्त्वौतदाधारंतद्योदरं॥वक्षस्थलतथावाकुस्कांधवोदर
घो

अ० पु०
३५५

संस्थितो॥ स्कंधस्थितेयं शिविकाममभारो न किं कृतः॥ शिविकायां स्मितं चेदं देहं त्वमुपलक्षितं॥ तत्र त्वमहमप्यत्र यो धते
वेदमन्यथा॥ अहं त्वं च तथा न्येव भूते कृष्यामपाधिवा॥ गुणप्रवाहपतितो गुणवर्गो हियात्ययं॥ कस्मरण्या गुणाश्चैते सत्वा
द्याष्टिबीपते॥ अविद्या संचित कर्म तत्राशेषे मनुषु॥ आत्मा मुक्षोक्षरशो तो निर्गुण प्रकृते परः॥ प्रबध्ध प्रचयो नास्य
कस्याक्षिलजंतुषु॥ यदा नोपचयस्य सदा नोपचयो न॥ तदा पीवारशीर्षं तीक्ष्णामुक्तात्वेरितं॥ नृजंघापा
दकत्पूरुजवरादिषु संस्थिता॥ शिविकेयंतथा स्कंधे तदा भावसमस्त्वया॥ तदप्यजंतुनि नृपुष्टिबिकोर्धो न केवलं॥ शे
लप्रयग्रहोर्धो पंष्टिबी संभवोपिवा॥ यदा पुंसः पृथग्भावः प्राकृतै करणे न॥ सोढव्यसमहाभारः कनयो नृपतेतया
यद्रव्या सविकचियंत प्रयो नृत संग्रहः॥ न वैतो मेखिल स्यास्यममत्वेनोपहृतिः॥ तच्छ्रुत्वा च राजा तंगृहीत्वा विप्रमा
प्यच॥ प्रसादं च कुरु मत्तै शिवं क्रां ब्रह्मिष्ठावते॥ को भवा किं निमित्तं वदागमनकारणं॥ ब्रह्मण उवाच॥ प्रयतां को ह
मित्येतत् वक्तुं न शक्यते॥ आत्मन्येव न दोषाद्यो यमिति यो विज॥ ब्राह्मण उ०॥॥ शब्दे ह मिति दोषा यनात्मन्येव तथैव
ततः॥ अनात्मन्यात्मविज्ञानं शब्दोवा न्नांति लक्षणः॥ जिह्वा ब्रवीत्यहमिति कं वं वक्तुं न शक्यते॥ आत्मन्येव न दोषार्थ
मशब्दो मिति यो विजः॥॥ ब्राह्मण उ०॥॥ शब्दो यमिति दोषा यनात्मन्येव तथैव च॥ अनात्मन्यात्मविज्ञानं शब्दोवा न्नांति
लक्षणं॥ जिह्वा ब्रवीत्याहमिति दंतो ह्येता लुकं नृप॥ एतेनाहं यतः सर्वे वां गिस्यंद नहेतवः॥ किं हेतु निर्वदं तेषां वागवा

राम.
३५५

हमिति स्वयं॥ तथापि वाङ्महमेतदुक्तमत्वं न युज्यते॥ पिंडः पृथगतः पुंसः शिवप्राज्ञादिलक्षणः॥ ततो ह मिति कुत्रे
तो संज्ञां राजन्करोम्यहं॥ जघन्योस्ति परः कोपि मंजः पार्थिवसत्रमः॥ तदेवो ह मयं चान्यो वक्तुं मेव मपीच्छते॥ यदा
समस्तदेहेषु पुमानो को व्यवस्थितः॥ तदा ह को हं नृवन् को ह मित्येतद्विफलं वचः॥ त्वं राजा शिविका चेयं वयं वाहाः
पुरः स्मराः॥ अयं च भवतो लोको न सदेतं न पोच्यते॥ वक्षां दारुततश्चैयं शिविका वदधिरिता॥ काटक्ष संज्ञापा
तास्य दारु संज्ञा यवानृपः॥ वक्षारुदो महाराजो नायं स्वदति ते जसः॥ न च दारुणि सर्वस्वां ब्रवीति शिविका गतं॥
शिविकारु संघातो रचना स्थिति संहितः॥ आन्विष्य तानृपं प्रष्टुं मे देशि विकात्वया॥ पुमोस्वी गौरयं वा जी कुंजरो वि
हग सुरुः॥ देहेषु लो क संज्ञेयं विज्ञेया कर्म हेतुषु॥ पुमानैवो गतैव न पशुर्न च पादयः॥ शरीरा कृति नेदा सुयथैते कर्म
यो नयः॥ वसुराजे तियल्लोके पंचनारा भटात्मकं॥ तद्यात्मन्येव नृपेत्यस्तु न संकल्पना मयं॥ त्वं राजा सर्वलोकस्य पितुः
पुत्रो रियो रिपुः॥ पत्न्या यपिता स्तनो कस्त्वा भूपरदो म्यहं॥ कित्वमेतच्छिरं किं तु शिरस्तव तथोदरं॥ किं मुपादादि
कं त्वं वै तन्किमही पते॥ समस्ता वय वेत्यस्तु पृथग्भूतो म्यवस्थितः॥ को ह मित्यत्र निपुणं भूत्वा चितय पार्थिव॥ त
श्रुत्वा वाचराजा तमवधत्तं विजं हरिं॥॥ राजोवाच॥॥ श्रेयो हं मुद्यतः पुंसं कपिल रुषि महं विज॥ नायं शः कपिल र्षेस्त्वं
मन्त्रो ज्ञान दोषु विः॥ ज्ञानधी स्फुट धिस्मा तय ध्रेयः तत्त्वमेव च॥ ब्राह्मण उ०॥॥ नृप पृष्ठसि किं त्रेष्ट परमार्थं न पृष्ठ
य

ति॥ अथात्मा परमार्थानि निशेषा एषेव भूयते॥ देवताराधनं कृत्वा धनं संपत्तिमिच्छति॥ पुत्रानिष्टतिराजश्च सधैव च न
 प॥ विवेकिनस्तु संयोगयोगायः परमात्मना॥ यत्तिदिका क्रियानश्येत्मा शिष्योऽप्यादिता॥ परमात्मा यो योगपरमा
 र्थ इतीप्सतां॥ एको व्यापी समः शुद्धो निर्गुणः प्रकृतेः परः॥ जन्मदृष्टादिरहितः आत्मा सर्वगतो व्ययः॥ परज्ञानमयो
 संगायुणजात्यादिनिर्विदुः॥ निदाघरुतुसंवादश्चैतदुदयेष्टु॥ रुतुब्रह्मसुतो ज्ञानी तस्मिन्मोहपुनः स्मृतः॥ निदा
 घः प्रागदधोऽस्मान्नगरे वैपुः स्तितः॥ देविकायास्तु देते चतर्कयामास वेरुचुः॥ दिव्यो वर्षसहस्रेण निदाघमवलोकित
 तः॥ निदाघे वैश्वदेवांते उक्तांति मष्टमब्रवीत्॥ रुचुंते तत्रिरुत्पन्ना तुष्टिं कंता क्षरा सकः॥ रुचुरुवाच॥ शुपुस्तस्य
 क्रोन्नुष्टिब्राह्मणजायते॥ नामैक्षुनवत्त्रिंशकस्मान्मां परिदुसि॥ शुचसो देहधर्माख्येन मामोतयतो विजः॥
 ततश्चुसंनवात्सात्त्रिरंते च मे सदा॥ पुमान् सर्वगतो व्यापी व्याकाशीरदयं यतः॥ अतः कुत्रकं गतो सीछंदस्तदप्य
 र्धवत्कथं॥ सो हं गंतानचां गंतानैकदेशेनिके ननः॥ तंचामे च वचस्त्वहिनाम्येनाहमहप्यहं॥ मन्मयं हि गहं यदनु
 दालिन्नं स्थिरीभवेत्॥ पाद्विद्यो यंतथा देहपार्थिवैः परमार्थभिः॥ रुतुर्गच्छेत्तवाचा प्यनिदाघा जायते विजः॥ इहा
 गतो यं मास्मामि परमार्थस्ततो दितः॥ एकमेव मिदं विदितं नेदिसकलं जगत्॥ वासुदेवानिधेयस्य स्वरूपं परमा
 त्मवैः॥ रुतुर्धर्मसहस्राणि पुरस्त्वं नगरं ययौ॥ निराघं राघं राजनगरं कांते स्थितमब्रवीत्॥ एकांते स्वीयते क
 न

यो

राम.

३५६

स्मान्निदाघरुतमब्रवीत्॥ नो विप्रजनसंवाधो महानैष नरेश्वरः॥ प्रविक्षिष्ये पुरं रम्यं तेनात्र स्वीयते मया॥ रु
 चुरुवाच॥ निराधियोत्र कृतमः कृतमश्नेतरो जनः॥ कथ्यतां मे विजयेष्ट्वमभिज्ञो विजोतमः॥ निदाघ उ०॥ आरूढो
 यगं नराणां परिलोकस्तथोत्तरं॥ गजो यो यमधो ब्रह्मनुपयसे व नृपतिः॥ रुतुराह गजः कोत्र राजा वाहनिदाघकः॥
 रुतुर्निदाघ आरूढो दृष्टांतं पश्य वाहनं॥ उपर्यहं यथा राजा वमधः कुंजरो यथा॥ रुतुः प्राह निदाघं तं कृतमस्त्वमहं
 दः॥ उक्तो निदाघतव्रथात्मा हमेतं पुरुषं॥ नान्यस्यैतसत्कारः संस्कृतं मनसंतथा॥ रुतुप्रवाहनिदाघत्वप्रज्ञादान
 यवागतः॥ परमार्थसारं कृत्वा माधेतं दर्शितं यथा॥ ब्रह्मण उ०॥ निदाघोऽप्यपदेशेन तेनाधेतपरो भवेत्॥ सर्वभूता
 न्यभेदेन सह त्रैलोक्यमहात्मनः॥ अवायमुक्तिं ज्ञानां सतथा त्वं मुक्तिमाप्स्यति॥ एकः समस्तत्वं चाहं विष्णुः सर्वनिदाघ
 कः॥ पीतनीलादिभेदेन पथैकं दृश्यते नमः॥ आततदृष्टिरात्मा विस्तथैकसदृशकः॥ अग्निरुवाच॥ युक्तस्य वाय
 प्ररतो ज्ञानसौ वीरनृपतिः॥ संसाराज्ञानदृष्टादिज्ञानं ब्रह्मेति चिंतय॥ इत्याग्नें चैतं॥ अग्निरुवाच॥ गीता
 सारं प्रवक्ष्यामि सर्वगीतोत्तरेत्तरं॥ रुतुर्हमर्जुनायाह पठती मुक्तिमुक्तिं॥ नृगवानुवाच॥ गता सुरगता सर्वा
 नशोच्यो देहवान्जगः॥ आत्मा जरोमहो भेद्यस्तस्माच्छेकादिकं त्यजेत्॥ ध्यायतो विषयान्पुंसः संगतेषु प्रजायते
 संगक्षामस्ततः क्रोधः क्रोधस्तमोह एव च॥ संमोहाश्च विविक्ते शो बुधिनाशाय प्रस्यति॥ दुःसंगहानि संसंगत

मोक्षकामाचकामनुत्॥ कामत्यागादात्मनिश्चितप्रज्ञस्तदोच्यते॥ यानि शास्त्रासर्वभूतानां तस्यां जागर्तिसंयमी॥ य
स्यां जागर्तिभूतानि सानि श्यायश्यतो मुने॥ आत्मनेव च संतुष्टः तस्या कार्यं न विद्यते॥ नेव तस्य कृते नार्थो नाह
तेनेह कश्चनः॥ सत्त्वितुमहाबाहो गुणकर्मविनागयोः॥ गुणागुणेषु वर्तते इति मवानसकृते॥ सर्वज्ञानप्रवे
नेव रजिनं संतरिष्यसि॥ ज्ञानासि सर्वकर्मणि न स्मसा कुरुते कुरु॥ ब्रह्मणा धर्मकर्मणि संगं त्यक्त्वा करोति
यः॥ लिप्यते न स पापेन पुत्रपुत्रमिव भ्राता॥ सर्वभूतस्तमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ इक्षते योगयुक्तात्मा
सर्वत्र समदर्शिनः॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो निजायते॥ न हि कल्याणकृतकश्चित् दुर्गतिं ता न गच्छति॥ दे
वाद्येषां गुणमयी मम माया दुरत्यया॥ मामेव प्रपद्यंते माया सेतांतरिते॥ आत्रेजि त्वा सुरार्थार्थं ज्ञानि न
वति मां हरिं॥ चतुर्विधा भजंते मां जना सुकृतिनोर्जुनः॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावो ध्यातुमुच्यते॥ अहं त्वा वे
द्मवकरो विसर्गकर्मसंज्ञितः॥ अधिष्ठतं क्षरोभावः पुरुषश्चाधिदेवतां॥ अधिपतो ह मे वा त्र देहे देहभूतां वरः॥
अतः काले स्मरन्मां च स ज्ञावां यात्य संशयं॥ परमां च स्मरन्ते त्याज देहं तमाप्नुयात्॥ प्राणान्यसे भ्रुवोर्मध्ये
अंते प्राप्नोति सत्यरः॥ उमित्येकाक्षरं ब्रह्म वदन् देहं त्यजन् स या॥ ब्रह्मादित्यप्रपद्यताः सर्वमम विभूत
यः॥ इन्द्रियाणि दशैकं च ममांगप्रणिमंस्मृतः॥ अहमेको विश्वरूप इति ज्ञात्वा विमुच्यते॥ क्षेत्रशरीरं यो वे

त्रिक्षेत्रज्ञः स प्रकीर्तितः॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोस्तन्मिदं यस्तु ज्ञानसतो मम॥ महाशूता न्यहं करो बुद्धिरव्यक्तमेव च॥ इन्द्रि
याणि दशैवं चर्यं च वेन्द्रियगोचराः॥ इच्छा विषयसुखं दुःखं संहते श्वेतनाथः॥ एतक्षेत्रं समासीन स विकारमु
दाहते॥ अमानित्वमिदं भित्तमहिंसा क्षोतिराज्ज्वलं॥ आचार्योपासनं शौचं स्तेयमात्मविनिग्रहः॥ इन्द्रियार्थेषु वै
राग्यमनहंकारमेव च॥ जन्ममृत्युजरा व्याधिदुःखदोषालुदर्शनं॥ असक्तिरन्तर्निष्ठज्ञः पुनरागृहादिषु॥ वि
श्वेव समवितत्वं विकोपः कोपपंक्तिषु॥ अपि वानन्ययोगेन न क्रिरव्यभिचारिणी॥ विविक्तदेशे मेवित्वमरतिर
मसंसदि॥ आत्मज्ञानमिति प्रोक्तमक्ता न मदतो न्यथा॥ तेयं यंतु प्रवक्ष्यामि मत्तात्वा मृतमश्नुते॥ अनादि परमं
ब्रह्म न संतं नाम उच्यते॥ सर्वतः पाणिपादांतं सर्वतोऽक्षि शिरोमुखे॥ सर्वतः श्रुतिमहोके सर्वमावृत्य तिष्ठति॥ स
र्वेन्द्रियगुणां स संवेन्द्रियविवर्जितः॥ असक्तं सर्वभूतेषु निरुणं गुणभोक्त्रे च॥ बहिरंतरभूतानां अचरंचर
मेव च॥ स श्मत्वा सत्त्वितेयं हरस्त्वं चातिकेचतत्॥ अविनक्तश्च भूतेषु विजक्तमिव च स्थितां॥ भूतजर्तचवित्तेयं
ग्रसिष्ठुः प्रजविष्ठु च॥ ज्योतिषामपि स स्तोतितमसः परमुच्यते ज्ञानगेयं ज्ञानगम्यं हृदिसर्वस्मृतिरितं॥ ध्यानेनात्म
निप्रपत्तिके विदात्मानमात्मना॥ अत्येसां ख्येन योगेन कर्मयोगेन वा करोत्॥ तेषि चातितरत्येवां मृत्युश्रुतिपराय
णः॥ सत्वाश्च ज्ञायते ज्ञानं रजसोलो न एव च॥ प्रसादमोहौ तमसो न वतो ज्ञानमेव च॥ गुणवर्तमुद्रत्येव यो चतिष्ठ

तिथेतिने॥मानवमानमित्यादितुल्यनासीतिनिर्गुणः॥ऊर्ध्वमूलमधःशारवामश्वत्संप्राकुरव्ययं॥छंदांसियस्य
पत्राणियस्तंवेदसवेदवित॥दीजतमक्षौलोकेस्मिन्॥देवआसुरएवच॥अहिमादिक्षमाचैवदेवीसम्पृक्तो
नृणां॥नशोचंतापितातारैत्यासुरीसपदोभवा॥त्रिविधंनरकस्येदंकारंनानमात्मनः॥कामक्रोधस्तथालोभ
स्वस्मादेनतत्रयंज्यवेत्॥यज्ञस्तपस्तथाज्ञानं सत्वाद्यौस्त्रिविधंस्मृतं॥आयुः सत्वबलायोग्यसुवीयान्तुसालि
कं॥इःखशोकादिदंवात्रंतीक्रुराक्षंतुराजसं॥अमेध्योछिष्टपत्यर्थंतामसंशीरसादिकं॥यष्ट्योविधिनायज्ञो
निष्कामायससात्विका॥यज्ञफलायदंनार्थंराजसस्तामसस्मृतः॥अवावंताविविधंचतपःशारीरमुच्यते॥
देवादिपूजाहिंसादिवाङ्मयंतपउच्यते॥अंतुषेगकरंवाक्सत्यंस्वधायसंज्ञकं॥मानसंवित्तुसंशुद्धेर्मौनमा
त्मविनिग्रहः॥सात्विकंचतयोःकामंफलान्यर्थंबुराजसं॥तामसंपरपीडादैसात्विकंदानमुच्यते॥देशादींच
तदातम्यमुपकार्यराजसं॥अदेशादावविज्ञाततामसंदानमीरितं॥उत्समेदितिनिर्देशोब्रह्मणःस्त्रिविधस्ततः
यज्ञदानादिकं कर्मभुक्तिमुक्तिप्रदंनृणां॥अनिष्टनिष्टमिश्रंचत्रिविधंकर्मणाफलं॥नवतिप्राणिनांप्रेत्यनत
स्तन्यासिनांकचित्॥तामसःकर्मसंन्यासोमोहाक्लेशनयादिकान्॥राजसान्सात्विकोकामान्पंचैतेकर्महे
तवः॥अधिष्ठानंतथाकर्तृकरणंचपृथग्विधं॥विविधासुष्टयक्लेशदेवंचैवान्नपंचमं॥एकंज्ञानंसात्विकंस्या

राम.
३५६

पृथज्ञानंतुराजसं॥अतर्थाथतामसंसात्कर्मकामायसात्विकं॥कामायराजसंकर्ममोहात्कर्मतुतामसं॥सिद्धि
द्योसमःकर्तृसात्विकोराजसोत्यपि॥शरीरालतामसःस्पातकार्यादिधीश्चसात्विकी॥कार्याद्यवेस्त्रीराजसीस्मा
तविपरीतांतुतामसी॥मनोधतिसात्विकीस्पातप्रीतिकामपुराजसी॥तामसीस्वप्नशोकादौसुखंसत्वाद्यद्वन्द्वः॥
सुखंतज्ञाजसंतापेअंतुःखंतुतामसं॥अतःप्रवृत्तिनृत्तानांयेतसर्वमिदंतं॥स्वकर्मण्यतमत्यच्यविलुप्तमिदंचविदति
॥कर्मणामनसावाचासर्वविस्तानुसर्वदा॥ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंजगद्विस्तुंसंनतः॥सिद्धिमाप्नोतिभगवन्भक्तोनाग
वतोऽक्षवं॥इत्यामेयेगीतासारं॥अग्निरुवाच॥यमगीताप्रवक्ष्यामिउक्तायानविकेतसे॥पठतांशृण्वतांपुमो
मुक्तोमोक्षार्थिनांसतां॥यमउवाच॥आसनंशयनंयानंपरिधानंश्रहादिकं॥वांछंत्यहेतुमोहेनस्वस्तिवस्त्वयमे
श्विरः॥जोगैवशक्तिसततंतथेवात्मावलोकतं॥श्रेयंपरंमनुष्याणांपापीनोगीतमेवच॥सर्वत्रसमदक्षित्वंनिर्म
मत्वमसंमिता॥अयःपरंमनुष्याणांगीतंपंचशिषेनहि॥आभर्जनमवास्यादिवयोवस्त्रादिवेदनं॥श्रेयःपरंमनु
ष्याणांगगारिष्टप्रगितकं॥आध्यात्मकादिदुःखानामाद्यंतादिप्रतिक्रिया॥श्रेयःपरंमनुष्याणांगीतंमेजनकोद
नु॥भूयंअभिन्नुयोर्नेदःप्रत्ययपरमात्मनः॥तच्छान्तिःपरमंश्रेयोब्रह्मीकीतमुदाहृतं॥कर्तव्यामितियत्कर्मक
म्यनुःसामसंज्ञितं॥क्रियतेश्रेयसंगेनजैगीसमेनगीयते॥हनि सर्वविविज्ञानात्मनःसुखहेतुकी॥पुमान्आधिग

तज्ञानोनेदंताप्नोति सत्वरं॥ ब्रह्मणा विष्णु संज्ञेन परमेनाययेन च॥ छादंति ज्ञानमस्ति कसौ नागं रूपमुत्तमं॥ तपसा
लभ्यते सर्वमनसायदे गच्छति॥ नास्ति विष्णु समध्येयं तत्प्राज्ञानात्परं॥ नास्मिन्नेग्यसमं ध्यानं नास्ति गंगा सने
सरित्॥ न सोस्ति बांधवा कश्चिद्विष्णुस्तुक्ता जगद्गुरुं॥ अधीश्वोर्दं हि रश्मिरे देहेन्द्रियमनोमुखे॥ स्वमेवं संस्मरन्
प्राणानयस्य जेत स हरिर्भवेत्॥ यत्तद्ब्रह्म यतः सर्वं तत्सर्वं तस्य संस्थितं॥ मया त्वचमनिर्देशं प्रपतिष्यत्यस्य
रं॥ परासरस्वरूपेण विष्णु र्ज्ञां हृदि स्थितः॥ यज्ञेशं यज्ञपुरुषं केचिदिच्छंति तत्परं॥ केचिद्विष्णु हरं केचित्क
चिद्ब्रह्माशमीश्वरं॥ इन्द्रादिनामभिकेचित्सूर्यसौमं च कालकं॥ ब्रह्मादिस्तं वपर्यंतं जगद्विष्णु वदंति च॥ सविष्णु
परमं ब्रह्म यतो नावर्तते पुनः॥ सुवर्णादिमहादातु पुण्यतीर्था विगाहनैः॥ ध्याने ब्रतिः पूजया च धर्मश्रुता तदा
ब्रुयात्॥ आत्मानं रधिनं विदिशरीरं यमेव तु॥ बुद्धिं तु सारथिं विदि मनः प्रग्रहमेव ते॥ इन्द्रियाणि हयाना इविष
याश्चोपगोचरा म्॥ आत्मैन्द्रियमनोयुक्तिं चोक्ते सा कुर्मनीषिणः॥ यस्त्वज्ञानमानवति युक्तेन मनसा यदा॥ न
मत्यदं समाप्नोति संसारं चाधिगच्छति॥ यस्तु विज्ञानवान्भवति युक्तेन मनसा यदा॥ संतु तं पदमायाति यस्माद्
यो न जायते॥ विज्ञानसारपिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्तरः॥ सो ध्वनः परमाप्नोति तद्विज्ञो परमं पदं॥ इन्द्रियैः प
रार्थवाच्यं च परमं मनः॥ मनसस्तु परा बुद्धि बुद्धेरात्मा महान्तरः॥ महतः परमव्यक्तमवाक्तात्परमं पदं॥ पु

राम

३५९

दृश्यते पर

रूपान्तरं किंचित्माकाशासापरागतिः॥ एष ज्ञेतेषु सर्वेषु दृश्यते च परस्परं॥ या बुद्ध्या सक्षमया सक्षमदर्शित्विः॥ य
उत्वा मनसा प्राप्नुते तज्ज्ञानमात्मनि॥ ज्ञानमात्मनि महति निवेद्ये छान्ते आत्मनि॥ ज्ञात्वा ब्रह्मात्मनो योगि
मादौ ब्रह्म संनवेत्॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचार्यपरिग्रहौ॥ यच्च नियमापंचशोचसंतोषसन्नमः॥ स्वाध्यायस्व
रपूजा च आसनं पद्मकादिकं॥ प्राणायामो वायुजपः प्रत्याहारः सनिग्रहः॥ उज्ज्वलैकत्वविषये चेतसो यत्प्रधार
णं॥ निश्चिन्ता बुद्धीमंति धारणादिजकम्पते॥ पौनः पुन्येन तत्रैव विषये धारणा॥ ध्यानं स्मृतं रामाधिस्तु ब्रह्म
सात्वसंस्थितः॥ घटध्वंसाद्य प्रकाशमभिलं न भसा भवेत्॥ युक्तो जीवो ब्रह्मणे वस ब्रह्म ब्रह्म वै भवेत्॥ आत्मने म
न्यते ब्रह्म जीवो ज्ञानेन नात्यथा॥ जावो ज्ञानेन तत्कार्य युक्तस्या दजरामरः॥ अग्निरुवाच॥॥ विशिष्टयुग्मीतो क्त
पवतां मुक्तिमुक्तिदा॥ आत्यंतिको लयः प्रोक्तो वेदांते ब्रह्मधीमयः॥॥ इत्याग्रे ये यमगीतायां आत्यंतिको लयः॥॥ अ
ग्निरु॥ अग्रे ये ब्रह्मरूपं ते पुराणं कथितं मया॥ संप्रपंचनिप्रपंचं विद्याद्यमयं यदहं॥ कृष्णजुः सामथर्व्यावि
द्याविष्णुजगत्प्रतिः॥ छंदशिष्या व्याकरणं निघंटु ज्योतिराक्या॥ निरुक्तं धर्मशास्त्रादिमीमांसा न्यायविस्तरः॥ वि
द्यासैवार्थशास्त्रार्थवेदांताद्या हरिर्महान्॥ इत्येषा चापरा विद्या परविद्या क्षरं परं॥ यस्य जावो स्थितं विष्णुस्तस्या
नाबाधते कलिः॥ अनिष्टा तु महायज्ञनरुत्वा तु पितृस्वधा॥ रुक्मा मभ्यर्चयत् भक्त्या नैवं शोभरणं भवेत्॥ सर्वका

रणमत्यंतं विष्णु ध्यानं न सीदति ॥ अत्यंतं तत्रादिदोषां यो विषया रुचमानसः ॥ कृत्वा पिपापं गोविंदं ध्यात्वाः पापैः प्र
मुच्यते ॥ ध्यानं तत्र यत्र गोविंदं सा कथा यत्र केशवं ॥ तत्कर्म यत्कृतं दद्यात् विमर्शैर्बहुभाषितैः ॥ परमार्थं प
रं ब्रूयात् यदेतत्तन्मयोदितं ॥ संसारे भ्रमता लस्य पुत्रदारधनं वसु ॥ सुहृदश्च तथैवात्मै नोपदेशो दिजे ह्यज्ञः ॥
किं पुत्रदारैर्न्यस्येव किमलाक्षत्रबोधैः ॥ उपदेश परो बंधुरीह शो यो विमुक्तये ॥ दिवि धो भूत संसर्गो देवा
नां सुराव च ॥ विष्णु भक्ति परो देवो विपरीतस्तथा सुरः ॥ एतत्स विन्नमारोग्यं धनं दुः स्वप्ननाशनं ॥ सुखप्रीति
करं नृणां मोक्षरुत्सु नु वेष्टितं ॥ येषां गृहे तु लिपितं माग्नेयं हि पुराणकं ॥ पुस्तकं स्थास्य निसदा तत्र नेष्टु रूपं प्र
वाः ॥ किं तीर्थैर्गोप्रदानैर्वा किं यत्तैः समुपेक्षितैः ॥ आग्नेय यो हि ग्रहणातिग्रह न हनिमानवः ॥ यो ददाति तिलप्र
स्रं सुवत्स्य च माषकं ॥ शृणोति श्लोकमेकं च आग्नेयस्य समाप्नुयात् ॥ अध्याय पठयं चास्य गोप्रदानादि शिष्य
ते ॥ अहोरात्रं कृतं पापं श्रोतुमिच्छोः प्रणस्यति ॥ कपिलानां शतं दत्तं पञ्चवेद्येष्टुकरे ॥ तदाग्नेयं पुराणं हि प
वित्वा फलमाप्नुयात् ॥ प्रवृत्तश्च निवृत्तश्च धर्मविद्यादयात्मकं ॥ आग्नेयस्य पुराणस्य शास्त्रमस्य समल्लि ॥ पठ
याग्नेयं कं नित्यं शृणुनापि पुराणकं ॥ नक्तो वशिष्टमुजः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ नोपसर्गं निचानर्था न चौरादि
भयं ग्रहे ॥ तस्मिन्मातृपुत्रचाग्नेयं पुराणं स्पृष्टुं पुस्तकं ॥ नगर्नहारिणी जातिन च बाला गृहा गृहे ॥ यत्र आग्नेय

राम
३६०

पुराणं स्यात्तत्र पिशाचादिकं नयं ॥ कृत्वा विप्रो वेदवित्सा तक्षत्रिय एषि वीप्रतिः ॥ रुद्धिं प्रयाति वैश्वश्रुतं श्वारो
ग्यमुच्यते ॥ यः पठेत् शृणुयान् नित्यं समदृष्टिमानसः ॥ ब्रह्मग्नेय पुराणं सकृन्न लक्ष्मीत्कपप्रवाः ॥ दिव्यो तरो
क्षमो माघादुः स्वप्नाद्याधि वारुकाः ॥ पंचामृतं त्वरितं किंचित्तत्सर्वं हंतिकेशवः ॥ पठतः शृण्वतः पुंसः पुस्तकं
यजते महत् ॥ आग्नेयं श्रीपुराणं हि हेमं तेयः शृणोति वे ॥ प्रष्टव्यं पुष्पगंधधैर्यग्निर्यो मफलेन जेत ॥ शि शिरे
पुंडरीकं च संते पायमेधुसं ॥ ग्रीष्मे तु वा जपेयस्य राजस्यस्य वर्षति ॥ गोसहस्रशरीरादि फले तस्य वतो
त्युतौ ॥ आग्नेयं हि पुराणं यो न क्त्वाग्नेयं पठते हरेः ॥ सार्चयेत्तु वशिष्टेन ज्ञानयज्ञं केशवं ॥ यस्याग्नेय पुराण
स्य पुस्तकं तस्य वैजयः ॥ निश्चितं रजितं गेहे शुक्तिमुक्तिं करोति हि ॥ इति कालाग्निरूपेण गीतं मे हरिणा पुरा
आग्नेयं हि पुराणं तु ब्रह्मविद्यादयात्मकं ॥ विद्यादयं वशिष्टे दं नक्तं भक्त्ययिष्पतिः ॥ वशिष्ट उवाच ॥
आग्नेयं हि पुराणं ते खराजविद्यादयात्मकं ॥ कथं तं ब्रह्मणा विज्ञो रग्निना कथितं यथा ॥ सा ईदं वैश्वश्रु
निभिः रुक्षं सर्वार्थदर्शकं ॥ पुराणं मग्निना गीतमाग्नेयं ब्रह्मसंमितं ॥ यः पठेत्पुण्याद्यासः शिखिजाले
ये दपि ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तप्राप्तकामो दिवं व्रजेत् ॥ लेष पित्वा पुराणं यो दद्यादि प्रेस्य उत्तमं ॥ स ब्रह्मलो
कमाप्नोति कृत्वा नां शतमुषरेत् ॥ एकश्लोकं पठेद्यस्तु पापपंकादिमुच्यते ॥ तस्माद्याससदा प्राव्य शिष्य

न

तश्च

मः सवदर्शनां॥ आग्नेये तु नमस्तस्मै येन गीतं पुराणकं॥ ॥ व्यास उवाच॥ ॥ वशिष्टेन पुराणीतं स्तुतैः तत्रै
मयोदितं॥ शुक्राद्यैर्मुनिभिः सार्धं श्रोतुं कामैः पुराणकैः॥ आग्नेयं पवित्रं ध्यातुं शुभं साधु कृत्स्नं कृत्स्नं दे॥ परा
विद्या पराविद्या स्वरूपं परमं परं॥ आग्नेयं दुर्लभं रूपं प्राप्यते भाग्यसंयुतैः॥ ध्यायंतो ब्रह्म चाग्नेयं पुराणं ह
रिमागताः॥ विद्यार्थितं तथा विद्यारज्यं राज्यार्थि नस्ततः॥ सौभाग्याधिनि सौभाग्यं मोक्षं मोक्षार्थिनो ग
ताः॥ अपुत्राः पुत्रिणः संति नाश्रयाश्रयंगताः॥ एतत्ते निहितं स्तुतं आग्नेयं स पुराणकं॥ स्वरूपं चिंतये
यातां शुक्तिशुक्तिन संशयः॥ श्रावयत्वं च शिष्यश्च आग्नेयं हि पुराणकं॥ ॥ स्तुत उवाच॥ ॥ व्यास प्रसादादा
ग्नेयं पुराणं श्रुतमादरात्॥ अग्नेयं ब्रह्म रूपं हि मुनयः शौनकादयः॥ भवन्तो नैमिषारण्ये यज्ञतो हरि मो
क्षरं॥ तिष्ठध्वं श्रद्धया युक्ता यस्मादः समुदीरितं॥ अग्निना प्रोक्तमाग्नेयं पुराणं वेदसंमितं॥ ब्रह्म विद्या
द्वयोपेतं शुक्तिशुक्तिप्रदं महत्॥ नास्मात्परतरं सारं नास्मात्परतरं शुभं॥ नास्मात्परतरो ग्रस्तो नास्मात्परत
रोगतिः॥ नास्मात्परतरं शास्त्रं नास्मात्परतरं गतिं॥ नास्मात्परतरं ज्ञानं नास्मात्परतरं स्मृतिः॥ नास्मात्प
रतरो योगो नास्मादिद्या परास्ति हि॥ नास्मात्परस्य सिद्धातो नास्मात्परं तु मंगलं॥ नास्मात्परतरो यातु पुराण
मपुरस्वितः॥ नास्मात्परतरं भूत्ये विद्या परमदुर्लभा॥ आग्नेये हि राणे स्मिन् स हि विद्या हि प्रदर्शिता॥ सर्वमस्मा

राम

३६९

वतारीणो गीतं रामयणं त्विह॥ हरिवंशं नारते चतवसर्गप्रदर्शिताः॥ आमोग विल्लवं गीतं पूजादीनां प्रतिष्ठा
या॥ पवित्रा रोहणादीनि प्रतिमालक्षणादिकं॥ प्रसादं लक्षणं च मंत्रो वै शुक्तिशुक्तिदः॥ सैवागमं च पद्य
श्च शास्त्रेयः सौरावचा॥ मंडलानि च वात्यं च मंत्रांगादिविधानि च॥ प्रतिसर्गश्चातुर्गीतो ब्रह्मांडपरिमंडलं
गीता॥ भुवनकोशो हृदी पवत्मादिनिम्नगाः॥ यथा गंगा प्रयागादितीर्थमाहात्म्यमीरितं॥ ज्योतिष्मत्स्वादिच
तथा गीता युद्धजयाणविः॥ आशौचद्रव्यशुद्धिश्च प्रायश्चित्तप्रदर्शितं॥ राजधर्मादानधर्माव्रतानिविवि
धानि च॥ यजुर्वेदशंखवेदरुक्वेदादी विधानकं॥ सूर्यवंशः सोमवंशो धनुर्वेद्यश्च वैद्यकं॥ सर्ववेदा
सर्वशास्त्रमिमांसा न्यायविस्तरं॥ पुराणसंख्यामाहात्म्यं च योग्यकरणं स्मृतं॥ अलंकारो निघंटश्च शि
क्षाकल्पतथोदितं॥ नैमित्तिकः प्राकृतिको लयश्चासंतिकः स्मृतः॥ वेदाश्च ब्रह्मविज्ञानं योगमंशंग
मीरितं॥ तत्र पुराणमाहात्म्यं विद्याद्वयं दशस्तुताः॥ इदं दशसाहस्रं तकोटिप्रविस्तरं॥ देवलोके
देवतैश्च पुराणं प्रकृतं सदा॥ मथ्य ब्रह्मातिजानीध्वं मुनयः शौनकादयः॥ अथ ब्रह्मातिजानीध्वं मुनयः शौ
नकादयः॥ शृणुयात्तावयेदापि समवेत्तु किं नाग्रः॥ आग्नेये तु नमस्तस्मै येन गीतं पुराणकं॥ ॥
इत्याग्नेये महापुराणे आग्नेयं पुरिषूर्णं॥ ॥ श्रीरक्तः॥ ॥ शुभं प्रवतु॥ ॥ आराम॥

अ० पु०

३६२

817

उपनिषद्-५०८

राम०

३६२